

FONTES HISTORIAE HUNGARIGAE Aevi recentioris

IRATOK
A
NEMZETISÉGI KÉRDÉS
TÖRTÉNETÉHEZ

kiadja

A Magyar Történelmi Társulat

BUDAPEST

nyomatott a királyi Magyar Egyetemi Nyomdában

1937.

MAGYARORSZÁG ÚJABBKORI TÖRTÉNETÉNEK FORRÁSAI

A TÓT NEMZETISÉGI KÉRDÉS 1848-49-BEN

ÍRTA

STEIER LAJOS

I. A KÉRDÉS TÖRTÉNETE

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT

1937.

ELŐSZÓ.

A *Magyar Történelmi Társulat* az újabbkori történet forráskiadványainak különálló sorozatában közzéteszi a magyarországi nemzetiségi mozgalmak okirattárát. Annak idején *Klebelsberg Kunó gróf* közoktatásügyi miniszter úr, a *Magyar Történelmi Társulat* nagyemlékű elnöke bízott meg azzal, hogy e sorozat keretében a tót kérdésre vonatkozó levéltári anyagot összegyűjtssem és közreadjam. A kérdés történetét felölelő levéltári munkát befejezván, az összefoglaló feldolgozást is megírtam. Ennek a munkának egyik része a jelen két kötet, mely a tót kérdés eseményeinek és problémáinak 1848-1849. évi okmányait és ismertetését foglalja magában. Az első kötet a kérdés feldolgozását, a második a fontos iratokat tartalmazza.

Munkámban arra törekedtem, hogy a történelmi irodalomnak e kérdésben mutatkozó hiányát kielégítően pótoljam. Ennek a korszaknak részletes feldolgozása úgy a magyar, mint a tót irodalomban eddig hiányzott. Az anyag rendezésében és feldolgozásában az a főszempont vezetett, hogy a két mozgalmas esztendő tót eseményeiben tisztán lássuk az indító okokat, a háttérét és a kibontakozott politikai és felkelési akciók egész terjedelmét. Munkám tanulsága az, hogy úgy osztrák, magyar, mint tót részről a hibák sorozatát követték el, melyekre reá is mutatok és hogy a tót felkeléssel kapcsolatos eseményeket el lehetett volna kerülni, ha a három oldalon nem a szélsőséges felfogások, hanem a politikai belátás szempontjai uralkodtak volna. Az olvasó meg fogja állapíthatni, hogy az 1848-49-i Politikai programok és célok messzeható jelentőségűek és lényegesen befolyásolják nemcsak a XIX. század második felét, de az utolsó évtizedek eseményeit is.

A részletező levéltári munkának természetes következménye az, hogy a történelmi szereplők, kik az idő távlatában idealizált kontúrokban állnak a nemzetek előtt, emberi és apró jellembeli vonásokkal íelerótt alakot öltenek. A történelmi személyek emberesítése viszont igyekezzék kímélni a nemzeti és emberi érzékenységet. A relatív igazság megállapítható anélkül, hogy érdemes és értékes történelmi szereplők piedesztáljukról leemeltetnének. A történetírás céljai között különösen figyelemre méltatandó az igazság, a történelmi hűség és a nemzetnevelés szempontjainak helyes összeegyeztetése. Ez a szükséges szintézis csak úgy érhető el, ha a kényes és komplikált részletek elől ki nem térünk. Mélyreható nemzeti tanulságok csakis az erények és hibák: közös és bátor felismeréséből bontakozhatnak ki.

E kötetekben bemutatott évek viharos eseményeiben a magyar és tót nemzet nagy férfiai vettek részt. Meggyőződésük és nemzeti eszméik által vezetettve küzdöttek nemzeteik érvényesüléséért, ami magasztos emberi erényben gyökerezik és a történetírás feladata a vezetőférfiak politikájának ismertetésénél távolról sem az ebben való kételkedés, hanem csakis a nemzeti és emberi jogokért való küzdelem módjainak és útjainak igazságos bírálata. Míg egyrésztől igazságérettől eltelve elismerem egyéni kiválóságukat, tehetségeik nagy értékét, másrészt a levezetendő tanulságok érdekében oknyomozó kritikai szemmel kell vizsgálnom politikai magatartásuk minden mozzanatát. Ezt teszem nemcsak a tót, hanem a magyar és osztrák szereplők vonatkozásaiban is. Nem kegyeletlen tekintélyrombolás, nem meglevő nemzeti értékek kisebbitése céloom, hanem az igazság megismerése.

Könyveim megjelenésének támogatásáért *Darányi Kálmán dr. m. kir. miniszterelnök* úrnak, *Hóman Bálint dr. m. kir. közoktatásügyi miniszter* úrnak, a „*Magyar Történelmi Társulat*” elnökének, valamint *Pataky Tibor dr. m. kir. miniszterelnökségi államtitkár* úrnak tartozom hálával és köszönettel. Belátó és a magyar történetírás ügyét előmozdító megértésük tették lehetővé munkám megjelenését. Fogadják hálátelt Köszönetem kifejezését.

Munkám kutatási részében intenzív támogatásban részesített *Szekfü Gyula dr.* egyetemi tanár úr, aki annak idején a

VII

bécsi levéltárak magyar kirendeltségének vezetője volt. Ugyancsak őt kérte fel a „*Magyar Történelmi Társulat*”, hogy a munkáról véleményező bírálatot mondjon. E bírálat kívánságainak nagyobbrészt eleget is tettem. Ez úton mondok neki szívem mélyéből köszönetet.

Köszönetet mondok a *Magyar Történelmi Társulatnak* és mindenekelőtt *Domanovszky Sándor dr.* egyetemi tanár úrnak, a társulat érdemes ügyvezető elnökének, aki munkámat minden tekintetben tanáccsal és tettel előmozdította és *Kossányi Béla dr.* orsz. főlevéltárosnak, titkár úrnak, aki szintén lelkes önzetlenséggel támogatott.

Kutatási munkám folyamán rendkívül előzékeny segítségben részesültem a bécsi *Staatsarchiv*, a *Kriegsarchiv*, a bécsi *Archiv Ministerium des Inneren*, a budapesti *Országos Levéltár*, a *Magyar Nemzeti Múzeum levéltára* nagyrabecsült igazgatóságai és tisztviselői, valamint a volt bécsi magyar levéltári megbízottak és a *Bécsi Történelmi Intézet* volt vezetői, *Károlyi Árpád dr.* és *Eckhardt F. dr.* urak részéről, akiknek mind köszönetet mondok.

Külön köszönetemet fejezem ki a bécsi *Staatsarchiv* tisztelt igazgatóinak, *Bittner L. dr.* és *Gross L. dr.* uraknak, valamint *Reinöhl F. dr.*, *Schmidt O. dr.*, *Mayr I. R. dr.*, *Kletler P. dr.*, *Antonius F. dr.* főlevéltáros uraknak, *Boen Miksa báró* tábornok úrnak, a bécsi *Kriegsarchiv* volt igazgatójának, a *bécsi hadilevéltár magyar bizottságának*, valamint a bécsi belügyi levéltár volt igazgatójának, *Kretschmayr II. dr.* egyetemi tanár úrnak, *Stritzko dr.* és *Kallbrunner dr.* levéltári igazgató uraknak, *Eerzog J. dr.* úrnak, az *Országos Levéltár* mostani főigazgatójának, *Szulka Sz. dr.* és *Tóth L. dr.* uraknak, a *Magyar Nemzeti Múzeum levéltára* volt vezetőinek.

A munkámhoz igénybevett nyomtatott anyagot a Magyar Nemzeti Múzeum *Széchényi Könyvtára* és a *Fővárosi Könyvtár* bocsátotta rendelkezésemre. *Fitz József dr.* úr a *Széchényi Könyvtár* jelenlegi igazgatója annak idején, mint az *Egyetemi Könyvtár* vezető tisztviselője is támogatott munkámban. Fogadja úgy ő, mint a *Fővárosi Könyvtár* igazgatója, *Enyvévári Jenő dr.* úr, valamint *Kelényi B. Ottó dr.* és *Hanskarl*

VIII

Erzsébet dr. úrhölgy, a Fővárosi Könyvtár tisztviselői, köszönetem kifejezését.

Értékes szerb és horvát vonatkozású adatokra *Thim József dr.* úr hívta fel figyelmemet, Szívességéért fogadja ezúton köszönetemet.

Kegyeletteljee köszönettel emlékszem meg végül mindazokról is, kik munkám közben eltávoztak az élők sorából, *Csánki Dezső dr.* úr, az Országos Levéltár főigazgatója, *Wolkan R. dr.* bécsi állami levéltáros úr, *Zsinka F. dr.* és *Jakubovich E. dr.* urak, a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának igazgatói, *Thury ezredes úr*, a bécsi hadilevéltár magyar bizottsága volt vezetője, akik szintén mindenképen segítségemre voltak.

Bécs, 1936 november havában.

Steier Lajos.

I. FEJEZET.

Az 1848. évi tót események előzményei.

A Metternich-korszak jellemzése. – Az 1847-i országgyűlés. – Kossuth és Széchenyi. – Stúr Lajos országgyűlési tevékenysége. – Az 1848 februári párizsi forradalom magyarországi hatása. – Batthyányi Lajos gróf mérséklete. – A tót mozgalom készületlensége. – A márciusi átalakulás és a tótság. – A felsőmagyarországi nemesség és polgárság hangulata. – Stúr és Rajasic. – Stúr bécsi működése. – A Slovenskje Národnje Noviny. – Bodza Mihály és a lipótszentmiklósi március 28-i tót petíció. – Búrban M. József nyitrai agitációja. – A brezovai petíció. – Stúr bécsi kiáltványa a tótsághoz. – Stúr és a nemesség. – Agitáció a kormány ellen. – Rotarides és Kral esete. – A zsellérkérdés. – A felkelésre szító tót költészet. – A kormány katonaságot kér Felső-Magyarországra. – Zsidóellenes zavargások Felső-Magyarországon. – A bányavidék biztosítása. – Beniczky Lajos. – A felsőmagyarországi törvényhatóságok és városok üdvözlő iratai. – Stúr utazása Prágába. – A cseh események. – A szláv kongresszusi eszme.

(Iratok: 1-18. sz.)

Metternich Clemens Lothar herceg 1809 október 8-án vette át I. Ferenc politikájának intézését. 1848 március 13-án volt kénytelen a bécsi forradalmi események következtében az ausztriai birodalom ügyeinek vezetésétől visszalépni. Majdnem negyven esztendeig egy olyan belpolitikai rendszer élén állt, mely a forradalomellenes külpolitikának volt a függvénye. Metternich az I. Ferencben kijegecesedett és külsejére nézve patriarchális, de velejében cinikus abszolutizmus mestere volt. A francia harcok után a legitimitás és a restauráció lett a szent szövetség-

ben egyesült hatalmak jelszava. I. Ferencben és Metternichben ez a jelszó valósággal élettartalommal lett. Életük egész tartama alatt félték a forradalomtól és élethivatásuknak tekintették a forradalmak elhárítását. Minden ténykedésük erre irányult és működésük alatt a haladást és fejlődést összetévesztették a forradalommal, a reformot a rebellisséggel, a nemzeti érvényesülésre irányuló törekvést a lázadással. Uralkodási rendszerük egyik főelve szerint az alattvalónak kegyesen mosolygó arcot mutattak, sőt néha vállát személyesen meg is veregették, ugyanakkor azonban a rendőrágensek egész rajával vették körül és megfigyelték még az álmát is, nehogy egy szabad szó hagyja el mindenféle rendőri intézkedésekkel ellenőrzött száját. Az alattvalónak szótlannal és feltétlenül bízni kell a hatalom abszolút intézőiben, meg kell elégednie a meglévő törvényekkel. I. Ferenc hidegvérű alatomossággal őrizte és védte ezt a kormányzási princípiumot, Metternich pedig bölcselkedő bőbeszédűséggel, szellemeskedő érveléssel tudta megokolni a rendszer államfenntartási jelentőségét. Ámbár a monarchiát a forradalom még nem is érintette és a mai értelemben vett úgynevezett konszolidációra nem is volt szükség, Metternich mégis a még mindig konszolidált viszonyok konszolidációjára törekedett, az általa hirdetett stabilitásra, mely az ő felfogásában nem jelentett egyebet, mint az állami, a gazdasági, a társadalmi és családi életnek a már meglévő szabadabb és az abszolutizmust érintő elvektől való megtisztítását, amely munkára a kormány minden eszközt igénybe vehet. Ezt a rendszert I. Ferenc és Metternich megvalósították és állandósították. A stabilitás látszólag érvényesült és Metternich az artista ügyességével játszott az egyensúlyozó államkérdésekkel, melyek közé a türelmetlenül jelentkező nemzetiségi kérdés is tartozott, mely a birodalom összes népeit foglalkoztatta. A magyar nemzetiségi kérdésben az 1791. X. t.-c. szigorú végrehajtásától félt Metternich, akinek munkáját a külpolitikai izoláltság és az állandó pénzügyi válság megnehezítette. Nemcsak rettegett a forradalomtól, hanem mindig meg is jósolta a forradalmat, mintha belátta volna azt, hogy a haladást az abszolutizmus fel nem tartóztathatja. Amilyen fürgeség és iniciálé agresszivitás jellemzi Metternichet kormányzati munkája első időszakában, éppen

olyan renyhe fatalizmussal helyezkedett el később kancellári karosszékében, hogy az akták garmadát approbálja és maga is a stabilitási rendszer kényelmességében iratokat gyártson. Metternich gyakran hangoztatta ugyan az eszmét, hogy a népeket nem adminisztrálni, hanem kormányozni kell, ez azonban a stabilitási rendszer szellemében nem volt megvalósítható, mert kormányozni csakis akkor lehet, ha a kormányzandó anyagot is a kormányzóéval harmonizáló szellem hatja át. A kormányzás vezetői csakis akkor mondhatók művészeknek, ha szuggeráló erővel tudják eszméiket a népekbe árasztani és általánossá tenni. A Metternich-éra alatt a népeket eltöltő irányító eszmék a kormányzati iránytól és tartalomtól teljesen elkülönülten és önállóan fejlődtek. Metternich és szürke államtanácsa arisztokratikus magasságból intézte a népmozgalmak, a cenzúra, a titkos rendőrség, az internálások, az éber vámrendszer és a közigazgatás ügyeit. A népeket nem kérdezte, nem kívánta közvetlen forrásból hallani eszméiket és kívánságaikat, mert ennek a rendszernek főtörekvése éppen abban állt, hogy a gondolatok szabadabb megnyilatkozását minden lehető módon megghiúsítsa. Ennek következtében Metternich és rendszere nem vehetett részt a népek előrehaladásában. Államvezetési módja annyira konzerválódott, hogy kiszikkadt belőle teljesen a szükséges életnedv, mely a népekkel való kontaktusból kiárad egy kormányzati rendszerbe. Múmiaszerűvé vált, melyet féltvén a szabad levegőtől, óvni kellett.

Midőn Apponyi György gróf lett a magyar udvari kancellár, a Metternich-rendszer célnélküli vázyszerűségét magyar vonatkozásban ez az okos, de konzervatív magyar államférfiú belátta, Széchenyi István gróf befolyása alatt a bécsi kormányt a legsürgősebb reformok iniciálására akarta reábirni. Metternich azonban már nem tudta utólélni a haladó kort. Hiányzott úgy belőle, mint rendszeréből a megfelelő rugalmasság és a reformokhoz szükséges önzetlenség, mely nem ragaszkodik a hatalomhoz. Apponyi reformjai korántsem lettek volna kielégítőek, azonban a kormányzati rendszerre nézve életrekeltek. Kérdés azonban az, vajjon a Metternich-rendszerben e reformok később nem zsugorodtak volna össze? A reformprogramm, melyet a kormány az 1848. évet megelőző idő utolsó évében az

ellenzékkel szemben konkurenciaszerűen hirdetett, sem meggyőződésének, sem szívének eredménye, csupán a kényelmetlen kényszerűségé. Ugyanez áll különösen a nyelvi kérdés tekintetében. Bécsben csakis összmonarchiát ismertek és mint említettem, az 1791. X. t.-c. tartalmát negligálták. Magyarország függetlenségét tehát tagadták, ugyanakkor azonban a forradalomtól is féltek. A magyar nemzetiségi törekvések irányában nyelvi téren a függetlenségtől és a forradalomtól való félelem behatása alatt váltak engedékennyé. Egyúttal azonban szövetségestársakat nyertek a magyarországi nem magyar nemzetiségek azon vezetőiben, akiket a magyar elkülönülési törekvések ellen ügyesen fel lehetett használni.

Az országgyűlés ellenzéke 1847. június 6-án egy Deák Ferenc által szerkesztett programot bocsátott ki, mely a törvény előtti egyenlőséget, az úrbériségnek kártalanítás által való megváltását, általános adókötelezettséget, a politikai jogoknak mindenkire való kiterjesztését megfelelő képviseleti rendszerrel, az ősiség eltörlését követelte/ A program határozott hangon rámutatott arra, hogy az 'ellenzék szívesen hajlandó segédkezet nyújtani egy Magyarország és Ausztria ellentétes érdekeit kiegyenlítő becsületes kiegyezéshez, azonban sohasem fogja az ország érdekeit, sőt alkotmányát az összmonarchiai kormányrendszer egységének, melyet némelyek a monarchia egységének hirdetnek, feláldozni. Alkotmányos szellem, érdekközösség és nagyobb kölcsönös bizalom tarthatja csak össze a monarchia részeit. Az 1848-i átalakulás alapvető reformjai tehát a Deák Ferenc által megformulázott azon programban gyökereztek, mely a nemzeti és általános emberi jogok között megfelelő egyensúlyt tartott. Az 1847-i november 12-én megnyitott országgyűlés, melynek tagja lett Kossuth Lajos is, tizenegy királyi proposíciót kapott tárgyalásra, melyek között az ősiség eltörlése, és a telekkönyv bevezetése, valamint az úrbéri megváltás megkönnyítése foglalt helyet, tehát az ellenzéki programot meg sem közelítette. Az Apponyi által létesített adminisztrátori rendszernek nagy támogatói voltak a kisnemesek, akik az ellenzék reformtörekvéseitől féltették előjogaikat, tehát a kormány programjában a törvény előtti egyenlőségről és általános adókötelezettségről szó sem lehetett. A királyi

propozíciók az Ausztriával való vámközösséget is sürgették. A Kossuth Lajos által benyújtott felirati javaslat, a régi és mindig meg nem szüntetett gravamenek, valamint a kormánynak országgyűlésellenes politikája miatt panaszkodván, elkeseredéssel adja a király tudtára, hogy az 1791. X. t.-c, mely „De independentia regni Hungariae” címet viseli és az ország tulajdonképeni alaptörvényét alkotja, még mindig nincsen megvalósítva. Ez a felirati javaslat ugyan nem került a király elé, mert a felső tábla elutasította, mégis megfelelő módon tudta kifejezni a nemzeti törekvéseket. Az országgyűlés tárgyalásai folyamán az úrbéri terhek alóli megváltásról, az ősiség megszüntetéséről, az;időzásról, a városkérdésről, a letelepedésről folytak hosszabb viták. Az ellenzék természetesen nem hitt követeléseinek mogvnlósításában és ereje nagy részét inkább arra fordította, hogy nz ndminisztrátori rendszert és vele együtt Apponyit megbuktassa. Különösen Kossuth volt e taktika híve. Ki kell emel-nem azt, hogy Kossuth politikájának megválasztásában népszerű-ségi célzatoktól is vezette magát, ami korántsem jelenti azt, hogy a reformeszmók megvalósítása nem képezte élete célját. Ő éppen ellenkezője volt a metternichi konzervatív izoláltság-nak, mert a közhangulat kedvéért néha mélyebbre szállt, mint kellett volna. Különösen a nemzetiségi kérdésben tanúsított magatartása, melyben túlsó és szangvinikus kijelentésekre és cikkekre ragadtatta magát, nem volt politikus. Valóban figye-lemreméltó jelenség, hogy a konzervatívok éppen a nemzetiségi kérdésekben álltak helyes alapon, aminek háttere valószínűleg a reformoktól való félelmük volt, míg az ellenzék a magyar nyelvi törekvések terén elvesztette tisztánlátó képességét és nem tudta a nemzeti és általános emberi jogokat mindig kellő-képp összeegyeztetni, ami a konzervatívoknál más szempont-ból szintén megvolt, mert ezek viszont a felszabadító reformok ellenzői voltak, úgyhogy ebben a ki nem forrott és meg nem értett időszakban csakis egyetlenegy férfiú tudta tisztán és világosan meglátni a teendőket és a helyzetet, Széchenyi István gróf, aki viszont hatalmas koncepciója és zsenialitása ellenére gyenge politikai taktikus volt, aki nem tudott pártot teremteni. Széchenyi nem találta meg a helyét sem az ellenzék-nél, sem a konzervatívoknál, amazoknál visszariasztotta a nem-

zotisóg ügyében kifejtett túlzó türelmetlenség, emezeknél pedig a felszabadító reformok iránti önző szűkkeblűség. Amilyen határozatlan volt Kossuth programja a radikális célok követésében, mert mindenfelől szerzett impresszióit nem tudta megfelelően egységesíteni, ugyanolyan rendszertelenséget találhatni Széchenyi politikai szerepében is, aminek következtében nem tudott eléggé politikailag érvényesülni, amiből tulajdonképpen a politikai események kialakulására háramló kár keletkezett. Széchenyi a forradalmat elkerülni akaró fejlődés híve volt, azonban politikája azért nem tudott győzni, mert a tőle úgy jobbra, mint balra álló pártok, valamint a Metternich-kormány, forradalmat siettető tényezők voltak, melyek között teljesen elszigetelten állt. Az 1847-i országgyűlést Kossuth agresszív szelleme töltötte el. A nyelvi kérdésben Kossuth a megelőző években kifejtett agitációjával egy túlzó álláspont megszemélyesítője lett. Makacsul ragaszkodott ehhez az állásponthoz és cseppet sem nyugtalanították azok az aggodalmak, melyek Széchenyit eltöltötték. Impulzív, impresszionista lélek volt, akit saját szavai elragadtak és majdnem mámorossá és exaltálttá tettek. Egy mesteri szónok, aki hallgatóival egyaránt hatalmas szónoki erejének hatása alá jutott. Mi sem természetesebb, hogy ha vannak és voltak is mindenkor emberek, akik pápábbak akartak lenni a pápánál, úgy Kossuth hatására voltak olyanok, akik kossuthabbak akartak lenni Kossuthnál is. Különösen a nemzetiségi kérdésekben mutatkozott ez és az ellenzéknek nem egy tagja éppen ezzel igyekezett feltűnést kelteni. Kossuth ezekben az esztendőkből nem mutatkozott providenciális politikusnak. Mint az osztrák-magyar kérdésnek végleges rendezését követelő pártvezérnek és irányító politikusnak Béccsel szemben szövetségeseket kellett volna szereznie. A nemzetiségi kérdések reprezentánsai útján ilyen szövetségeseket szerezhetett volna, azonban ezzel ellenkező taktikát követett, mert erre túlzó természete készítette. A túltengő önértet és a népszerűségi célzat nem voltak jó politikai tanácsadói.

Az 1847-i országgyűlésnek tagja, mint Zólyom sz. kir. város követe, Stúr Lajos, a tót nemzetiségi mozgalom vezetője is volt. A kormány segítségével került az országgyűlésre, mert a városok követeiben igyekezett Apponyi segédcsoportokat szerezni.

Az 1847 október 30-án megválasztott Stúr követi utasítása feladatául szabta neki, hogy az iskolaügy újjászervezését, reáliskolák és műegyetemek szervezését, vakok és süketnémák, valamint idegbetegek részére intézetek létesítését javasolja. A követi utasítás egy másik pontja a vallási kérdés rendezéséért ajánlja. Mindenekfelett természetesen a városok jogainak védelmét. Stúr a királyi prepozíciókhoz és a kormány programjához igazodott. Országgyűlési működése a konzervatív párt által kiszabott mesgyéket át nem lépte és az ellenzék június 6-i programját meg nem közelítette. Tourtzer szerint a tót politika a magyar autonómiai törekvésekkel szembenállt, mert szüksége volt az udvar támaszára. Ez az állásfoglalás Stúrt is közel hozta a konzervatívokhoz. Stúr Lajosnak követi missziója tehát az volt, hogy Ausztria jóindulatát megszerezze, ezért a királyi propozíciókat elfogadja és minden alkalmat megragad az ellenzék gyengítésére. „Főtörekvése az, hogy megtartsa a korona rokonszenvét és hogy meggátolja a magyarokat önállóságuk elnyerésében, melyre aspiráltak és amely kiszolgáltatta volna nekik a tótokat, teljesen megkötözve. Ezért mindenképp igyekszik, hogy a nemesség befolyását apassza és privilégiumaitól megfosssa s e célból védelmébe veszi a királyi városokat. Első beszédében – november 17-én – emlékeztet azokra a szolgálatokra, melyeket az utóbbiak a hazának és a szabadság ügyének tettek és kéri, hogy régi jogaikba, visszahelyeztessenek.”¹ Stúr tehát nemcsak követi utasítása, de követendő politikai taktikája miatt sem állhatott olyan szabad mozgást megengedő alapon, mint a magyar ellenzék. Ha beszélt ugyan a politikai jogok kiterjesztéséről, az adókötelezettség kiterjesztéséről, de csak olyan keretek között, melyek a kormány programjával nem nagyon ellenkeztek. November 17-én a sz. kir. városok jogait védelmezte és december 21-én az úrbéri megváltás sürgőségét fejtegette. Január 15-én az anyanyelvnek, mint tanítási nyelvnek az elemi iskolában való érvényesülése mellett érvelt. Ezenkívül felszólalt január 28-án a zsidók jogairól, március 6-án ismét az úrbéri megváltásról és március 18-án a városok jogairól. Tehát serény politikai működést fejtett ki.

¹ *Tourtzer*: Louis Stúr et l'idée de l'indépendance Slovaque. – 180. 1.

Az 1847. országgyűlés megnyitása alkalmával Stúr egy tót nemzeti programot dolgozott ki, melyet lapjában közreadott.¹ A programot emberbaráti, humánus szellem lengi át. A következő elvekről nyilatkozik: Az úrbéri szolgáltatások, amelyek a köznépre nehezednek, kiküszöbölendők, a megváltásra vonatkozó törvény elégtelensége miatt a megváltást az állam eszközölje.

Stúr szerint mindenki, aki a kor szellemét ismeri, belátja, hogy ezek a szolgáltatások az új korhoz nem méltóak. „Tehát igazságot mindenki részére – írja. – Igazságot a népnek is, aki eddig nálunk minden munkát végzett és kevés hasznát látta és ezt az igazságot ki fogja érdemelni, ha a következő országgyűlésen kimondják az általános és örök megváltást az úrbéri jobbágságból, még pedig az ország által vállalt, tehát a legkönnyebb és a köznép részére a legkisebb terhet jelentő módon.” – „Ha az úrbér esik, úgy megszűnnek a különféle és a köznépet pusztító terhek is, mint például a dézsma.”² „Ha az országgyűlés az úrbért megszünteti, természetes, hogy megszűnik a patrimoniális bíráskodás, vagy az úgynevezett úri székek.” – „A jobbágságból való megváltással az úri székek soha többé nem lenne joga tót jobbágyaira, mert ezek nem élnek többé az ő, hanem a saját megváltott földjükön.” Ezek az emberek csakis az ország alattvalói lennének, vagyis lakosai és polgárai. Stúr szerint ezek idővel a közttestületekben, úgy a megyei, mint az országosokban képvisellel bírnának.

„A képviselet módjáról – írja Stúr – nálunk különféle vélemények uralkodnak. Egyesek azt akarják, hogy csak a rendek képviseltessenek nagyságuk szerint, mások, hogy csak azok képviseltessenek, akiknek bizonyos méretű vagyonuk van, ismét mások szerint, hogy csak a községekre legyenek tekintettel és ezek mint erkölcsi személyek legyenek képviselve. Mi ezen képviseleti módszerekről nem fogunk vitatkozni, mert az országgyűlés okosságában bízunk, hogy megfelelő utat fog választani.” A kisvárosok is tartozzanak megyei, illetve országos törvénykezés alá.

¹ *Slovenkse Národtnje Noviny*” 1847. 225-232. sz. – „Nase nádeje a zladosti k neatávajucému snemu”

² S. St *Osusky*: Stúrova filozófia, – 216-7. 1.

Stúr követeli az igazságos adórendszert, lehetőséget arra nézve, hogy hivatalokba nem nemesek is behelyezhetők legyenek, – a bírások és a jogi viszonyok reformálását, ezenkívül a kiváltságok megszüntetését és a nemesi ősi jog felfüggesztését. A pálinkafogyasztás és a pálinkaégetés megszorítását. Nyelvi és iskolaügyi programját Stúr következőképpen adja elő:

„Azon említett követelések és remények mellett, melyekről szeretnők látni, hogy a küszöbön levő országgyűlés életbeléptetné ezeket és amelyeket, mint Magyarország lakosai és a hazának hű fiai, ápolunk és amelyeket előterjesztünk, vannak még követeléseink és reményeink, mint ama tót nemzet fiainak, amely a magyar hazában ősidők óta lakik és amely érette érdemeket szerzett. Korunk folyása elvégre a következőkre irányul: az embereket művelni, felvilágosítani őket, minden tekintetben lehetőleg a legjobb helyzetbe hozni és ha ez elvégre a nemzetek vágyakozása, ki veheti rossz néven tőlünk, tótoktól, hogy mi is vágyakozunk arra, amire a többiek, hogy mi is korunknak ezen közös vágányaira léptünk? A nemzet ezen törekvésének művelődés után, az emberséges szellem után való vágyakozásának igazi kezdete a nemzet érdeklődése saját anyanyelve iránt, mert ez a legjobb, legkedvezőbb és legcélszerűbb eszköz a nemzet művelődésére és a nemzet, ha pártfogása alá veszi nyelvét, bizonyosságot nyújt arra, hogy már törődni kezd saját magával és hogy önértében, öntudatában és a nemesre való törekvés kifejtésében és kibontásában kezd erősödni. Mi is a többi, haladni akaró nemzetekhez hasonlóan anyanyelvünk mellé álltunk, annál forróbban és őszintébben, mert ősi örökségünk, régmúlt életünk egyedül ez maradt meg az idők viharai után, melyek elrohantak felettünk, érintetlenül ősi tisztaságában.

Ám, ezen drága kincsünk ápolása miatt hogyan jártak el velünk szemben? Ami teljesen természetes, ami mindenkinél magától értetődően történik, ezt reánk nézve kihágásnak és bűnnek hirdették és azt, amivel mi a hazafias törekvésekhez hozzájárulni akartunk, kinyilatkoztatták – ránk vonatkoztatva – hazaárulásnak! És ki árulta el utóvégre közülünk, szlávok közül, a hazát? Vájjon táplált közülünk valaki is káros gondolatokat felőle? Mivel és miért történhet tehát, hogy nálunk éppen azt, amit másoknál nemesnek és szépek tartanak, üldözendőnek nyilvánítanak, elítélnék és kárhóznak? Mi mással – röviden kifejezve -, mint egy másik, a hazában élő nemzetnek egoizmusával!”

„Soha nyomás és elnyomás a nép szívét nem szerezte meg, hanem ellenkezőleg, a szabadság még mindenkit, aki benne részesül, megnyert. A tótok törekvése és az anyanyelvben való művelődése ellen tehát hazafias szempontból senkisémet emelhet kifogást, annál kevésbbé emberi szempontból. Nem létezik egy jobb nemzetiség, mert minden nemzet az emberiségnek egy része és egy nemzet sem vindikálhatja magának azt, mintha az emberi kifejlődést és a lehető tökéletességet legjobban elérte volna, tehát egyetlen egy nemzetnek sincsen joga más nemzettel szemben, mielőtt ő maga is emelkedni és művelődni akar, arra, hogy az ő sajátos életmódjára, mint az emberi legnagyobb tökéletességre, más nemzetet kényszerítsen...”

„S helyesen dalol a szláv költő, amikor a szlávoknak odakiáltja, hogy minden alkalommal, amikor azt vallják magukról, hogy „szláv”, jelentkezzék bennök az ember. Nem akarunk szlávsgot emberség nélkül, de nem akarunk nemzet szlávsg nélkül lenni. Hála Istennek, hogy a nemzetiség körüli erős súrlódások valóban mérséklődtek! Ámbár itt és ott a magyar lapokban néha a gyűlölség még kifakad, mégis a nemzetiség körüli erős súrlódás megszűntéből következtetünk, hogy hazánkban is a humánusabb szellem ebben a tekintetben terjedni kezd. Ebben a szellemben bízva és gondolva arra, hogy az országgyűlés mindig az országban uralkodó szellem kifejezése, előadjuk nem-

zetiségünk részéről mindazt, amit szívünkön viselünk és amit már annyiszor e hasábokon felsoroltunk, Isten adja, hogy nem eredménytelenül. Amit első helyen nemzetünk nevében követelünk és amit a legszentebb érdekében követelnünk kell, iskolák. A legnagyobb bünt vállalja magára korunkban az, aki a másik embert, – habár módjában áll őt művelődéshez segíteni – tanítás nélkül hunyja, vagy pedig iskoláztatására és művelődésére való jogát megakadályozza.”

„Baj háramlik arra a nemzetre, amelynek művelődésével keveset törődnek, amikor vagy nincsen elegendő számú iskolája, vagy pedig iskolái rendtelenségben leleldzenek. De százszor rosszabb helyzetben van az a nemzet, amelynek iskoláiban ismeretlen nyelven tanítanak, mert itt szándékosan a nemzetet erkölcsi visszamaradottságban és testi fásultságban marasztalják. Butaság, elhanyagoltság és elhagyatottság úrrá lesz a nemzeten, nem ébred benne semmilyen vállalkozási és gazdasági szellem, hanem csak butaságra, szegénységre, mezítelenségre, mások szemétdombjára és vontatókötelére van ez a nemzet kárhóztatva. Hogy az idegen nyelven való tanítás és elnyomatás a nemzetet hová vezeti, példát mutat nekünk a szerencsétlen Írország, amelynek elhagyott nemzetét mi is ezekben a lapokban több ízben fájdalommal emlegettük. Elmaradt, elhanyagolt, kezdeményezésnélküli, az érzékiség sarában fetregő, rongyokba bűjt és a világon semmi iránt nem érdeklődő az ír nép és ilyenlé lesz minden nemzet, amelyre az ír nemzet nehéz sorsa nehezedik és melyet lehengetel. Országunkban világosság és művelődés után kiáltoznak, száz és száz beszédet tartanak dicsőítésükre és ugyanezekben a beszédekben a magyar nyelvnek a tót iskolákba való bevezetését indítványozzák.”

„Mi azonban lelkünk mélyéből követeljük és kérjük a nemzeti, – vagyis nemzetünk minden részében – a tót iskolákat.”

Stúr követeli az utóbbiakban, hogy az elemi iskoláknak mind a hat évfolyamában a gyermek anyanyelvén taníttassák, nem pedig csak az első két esztendőben. Ez utóbbit szerinte minden erővel meg kell akadályozni. Majd a következőképen folytatja: „Ebből a szempontból legjobb lenne, hogy kérelmünkkel az összeülő országgyűléshez forduljunk és ott szomorú helyzetünket az egybegyűlt országos képviselőkkel megismertessük, hogy atyailag pártfogásuk alá vegyenek bennünket, ezt lelkünk mélyéből fogjuk kérni. Véleményünk szerint ebben a kérelemben követelnünk kell a következőket: a) Az összes elemi iskolákban az anyanyelven tanítsanak. Ha vannak vegyes községek, úgy iskoláik is vegyesek legyenek, azaz ahol különféle nemzetek gyermekei vannak, úgy olyan tanítók alkalmaztassanak ottan, akik az ott használatos nyelveket ismerik és a tantárgyakat az összes nyelven a gyermekeknek megmagyarázzák.

b) A tanítóképző-intézetekben, amelyekben a tót területen a tanítók kiképezetnek, a hallgatók részére a tudományok szintén anyanyelven adassanak elő, hogy a jövő tanítók ebben a nyelvben tökéletesen gondolkodni tanuljanak és tökéletes jártasságot benne szerezzenek.

c) Az erkölcsi és vallási tanítás a legnagyobb hatást gyakorolja az emberre és a jövő életre, a rossz világ ellen legjobban tudja felvértezni, ezért követeljük, hogy a felsőbb iskolákban is, a tót területeken mindenütt, a vallástan és az erkölctan anyanyelvünkön taníttassák és ezenkívül anyanyelvünknek oktatása szintén, hogy a hallgatók ne idegeníttessenek el tőle és tehetéseiket minden más nyelven jobban kifejthessék. Királyságunk területén majdnem minden hivatalban szükség van a tót nyelv ismeretére, a lelkipásztor, orvos, ügyvéd, mérnök, majdnem mindegyik érintkezik népünkkel és ha nem tud vele beszélni, bizony csak nehezen tudja hivatalát betölteni, amiből nemzetünk részére csak kár, hátrány és sérelem háramlik. Ezért követeljük, hogy az úgynevezett ÖKHZOH fakultáson, az összes szemináriumokon és végül a pesti egyetemen nyelvünknek ismerete mint rendes tantárgy előadassék és az összes hallgató a lói, nyelvben való ismeretéről bizonyítványt szerezni köteles legyen.”

„Így nyelvünk is végre már hazai nyelvnek ismertetnék el és mi hosszú hni'c, után végre honosságot nyernénk és ahhoz az örömteljes belátáshoz vezet-

tenénk, hogy ez az igazi anyánk és hazánk. Hasonló tartalmú kérvényt kellene a kormánynak is átadni, hogy abban az esetben, ha ebben a legfontosabb emberi érdekek tekintetében sérelem érne bennünket, rólunk minden ilyen sebet kegyesen elhárítson.”

Stúr a fentiekén kívül ajánlja, hogy ezekben a petíciókban egyházi téren is a nyelvi szabadság követeltesék.

„Hiszen a magyar lapokban rövid idő előtt azokat a frázisokat is hangoztatták, hogy vallásunk legyen ezentúl a magyar nyelv és még rosszabb ennél, „hogy akadtak olyan lelkiismeretlen emberek, akik ezeket a frázisokat az életben megvalósították és nemzetünket magyar istentiszteletekkel etették!”

Az *f)* pont alatt írja: „Nagy hátrány támad a népre abból a legtöbb és nemzetünk által lakott megyében, a tót lakosságra, hogy saját nyelvén nem tud panaszkodni és nem engedik meg, hogy írásban a hatósághoz forduljon és így a nép kénytelen az összes hasonló esetben a magyarnyelvű lakossághoz fordulni, neki szegénységében ilyen írásbeli munkákért drágán fizetni, mi mellett elvégre nem is tudja, hogy jogai ezekben az írásokban tényleg akként tartalmazzanak, mint amilyeneknek kellene lenniök. A nyelvünkön írt iratokat aem akarják elfogadni és nem fogadják el olyan emberek, akik nyelvünket jól bírják, nem akarják megérteni azt a nyelvet, amelyben születtek és amelyet országunk ilyen nagy részében használnak és amely ott elvégre otthonos.” Stúr elkeseredéssel kérdi: „Vájjon ez a nemzet legrégebb idők óta nem él-e itt, ebben a hazában, vájjon nem áldoz-e érte mindent, vájjon ma is, nem viseli-e az összes terhet, vájjon nem végzi-e összes kötelességeit, vájjon nem fizeti-e a többiekhez hasonlóan adóit, nem végzi-e az összes munkákat, vájjon nem harcol e az országért – és mégis idegen saját hazájában? Ekkora zavar töltötte el és homályosította el az agyakat és a nemzet zöme ma állítólag elhatározta, hogy a hazát gyarapítja, mindenkinek benne jogot ad és a művelődést és szabadságot terjeszti! Nem a szavak, de a tettek beszélnek és ezért követeljük mi is, hogy nekünk is tettekkel mutassák meg, hogy bennünket itthoniaknak, polgároknak, honfitársaknak és embereknek tartanak.”

Stúrnak az 1847-i országgyűlésre vonatkozó fenti programmai jellemzően megvilágítja azt a mély elkeseredést, melyet az akkor uralkodó magyar politikai pártszellem által diktált irányzat a tóteág vezetőiben ébresztett. Sajnos, csak egyetlen egy magyar vezető államférfiú ismerte fel az uralkodó magyar felfogásnak a jövőre.kiható veszélyességét: ez Széchenyi István gróf volt, aki e válságos történelmi időkben sötét kétségbeesésbe zuhant a végzeteljes fordulatok láttára.

Ami Stúrnak az úrbéri kérdésre vonatkozó álláspontját illeti, ezt december 21-én ismertette az országgyűlésen. A mérsékelték közé tartozott. Azt indítványozta, hogy a jobbágy elviselhető feltételek mellett megválthassa magát. A nyelvi kérdésben január 15-én nyilatkozott, amikor követelte, hogy a tanítási nyelv a községek anyanyelve maradjon.¹

¹ Január 15-i beszédének kivonata a következő:

„Helyesli, hogy az élő nyelv a holt latin nyelv helyett diplomatikai polcra emeltetett, mert a holtakat el kell temetni és az élők éljenek az élők között. De ez elv becse főképp abban áll, hogy az élő nyelv annál jobban kifejlődhessék és műveltesék. Korszakunk jelleme, hogy a műveltséget minél

Stúr – mint a tót nemzetiségi mozgalom reprezentánsa – nem játszotta azt a szerepet 1847 vége előtt, melyet neki a tót történelmi munkák imputálnak. Ugyanis úgy állítják be működéséét, mintha ő már régen a nagy átalakítást sürgető vates lett volna, holott a rendi alkotmány megszüntetését követelő ellenzéki akciók megakasztását célzó kormányprogramul egyik előretolt posztja volt, aki redukált reformmunka támogatásában talált elhelyezkedést. Ez is azt bizonyítja, hogy Stúrban nem volt elégséges politikai érzék és ha megérezte az új idők jövetelét, de nem alkalmazkodott teljesen a korszellemhez és erejét nyelvi kérdésekre fordította. Szembefordult a magyar reformerekkel. Ennek tulajdonítható az, hogy az 1848-49-es években a tót népre gyakorolt hatása redukálódott. Politikájának alaphibája az volt, hogy kezdettől fogva a Metternich-Kolowrat-kormány patronátusa alá helyezkedett és politikai érveléseit ettől tette mindig függővé. Így elzárta maga elől a szabadabb politikai programokhoz vezető utat. Nagy munkájában, mellyel a tót irodalmi nyelven tót nemzeti irodalmat teremtett, egyedül a bécsi kormány protekciójára volt kénytelen építeni, mert a csehek mértéktelenül haragudtak reá tót nemzeti tevékenysége miatt, magyar részről pedig a divatos nemzetiségi túlzás miatt sajnosán meg nem értették. Viszont Bécs kezében csak eszköz volt. Tagadhatatlan tehát, hogy Stúrnak igen nehéz helyzete volt, azonban az is elvitathatatlan, hogy nem a gyors haladásnak híve. A tót mozgalomnak akkori

többekre kilorjosztani igyekszik. Szabadságnak indult korszakunk és honunk, de a valódi szabadságra megkívántatik a műveltség. S valamint az országnak kötelesség« a műveltséget minél több egyesekre árasztani, úgy az egyeseknek joguk van megkívánni, hogy azon cél elérésére szükséges eszközök nekik megadassanak. E szempontból kívánja, hogy a népiskolákban az anyanyelv mindenütt és mindenkor megtartassák, nevezetesen a szláv fajú népiskolákban a szláv nyelv divatozzék. E nép nagyobb művelése a haza érdekében fekszik. Mert éppen o népfaj az, mely az eddig fenálló terhek és feudális viszonyok által leginkább sújtott; mert földje silány, az arisztokráciája pedig hazánk felső vidékein sokkal több s ezért nyomása a népre súlyosabb. Elszegényült a nép, mint Irhon népe, sokat vesződik az éhséggel, az arisztokrácia pálinkaházai által csaknem egészen tönkrejutott, arca elhalványult, öltözete elsilányult. Ha a nép iskolai tanítást sem nyerne anyanyelvén, egészen elmerülne a butaságba. Tanításra egyedül az anyanyelv alkalmas, melyen nemcsak gondolni, de érezni is szoktunk. E nép érdekében kéri a RR-et, hogy a rendes oktatást anyanyelvén nyerhesse s istenét azon imádhassa. E szavak után „hol a magyar nyelv kötelezően taníttassák”, a következők kihagyásával azt kívánja tétetni, itt különben a közoktatási nyelv a községek anyanyelve maradjon”.

majdnem valamennyi vezetője konzervatív szellemű volt. Nevelésük és foglalkozásuk következménye ez. Majdnem valamennyi lelkész, tanár, tanító volt. Ezek a foglalkozások pedig a túlságos tekintélytiszteletből válnak konzervatívvá. Ámbár aktívabbak voltak elődjeiknél, a Jozeffy-Szeberényi csoportnál, mégsem tudták magukat annyira kiszabadítani a metternichi Korszak dermesztő hatásából, mint a magyar nemzeti mozgalom vezetői. Lehetséges az, hogy Stúr 1847-i országgyűlési ezerepe azért nem lehetett a magyar ellenzék szemében rokonszenves, mert tulajdonképpen a kormány embere volt, ami azonban nem menti Kossuth hibáját, hogy nem kereste a Stúrral való összeköttetést.

Március elsején érkezett meg Magyarországra a februári jtarisi forradalom híre,, mely a politikai hangulatot nem találta készületlenül. Egész Európában az elaggott abszolutizmus utolsó erőfeszítésével igyekezett a nemzetiségi törekvésektől vezetett alkotmányreformokat elodázni és visszanyomni. A parlamentarizmussal kapcsolatos egyenlősítés napja már a februári forradalom előtti években derengett. Az érvényesülő nemzetiségi jogokkal kapcsolatban követelték az általános emberi jogok elismertetését, öt évtizeden keresztül érlelődött meg az első francia forradalom által elvetett mag. A monarchia összes népei részére kezdeményező jelentőségű Kossuthnak március 3-i beszéde, a királyhoz intézendő felirati javaslat kérdésében. Az országgyűlés által elfogadott felirat nemcsak Magyarország, hanem Ausztria részére is alkotmányt követelt. Kossuth ekkor még mérsékelt hangú volt és maga sem hitte a rögtöni megvalósulás lehetőségét, a Metternich-rendszernek olyan rettentés korhadteágát. Az egész átalakulást később a Staatskonferenzenek egyik tagja a gyengeség forradalmának nevezte, sokkal találóbb lett volna az „aggkori elgyengülés” jelzője, mert a stabilitási rendszer a vezető állásokban a nyugodt öregkort favorizálta. Az öregek mindig dicsérik a múltat és nem kedvelik az újításokat. Öreg emberek nem csinálnak forradalmat. De nem is tudtak harcolni, a forradalommal szembeszállni és ezért is omlott össze olyan gyorsan, néhány nap alatt, a negyvenesztendő metternichi rendszer. E munkának nem feladata az első magyar felelős kormány, valamint az egész átalakulást

biztosító törvények keletkezését tárgyalni, azonban el nem mulaszthatom megemlíteni, hogy a márciusi mozgalmas hónap beszédeiben, felirataiban, nyilatkozataiban, a megoldásra várd nemzetiségi kérdésben kevés szó említettik. Ez Kossuth hibás, politikájának következménye volt. Ámbár a március 29-i királyi válaszokból azt láthatta, hogy a magyar függetlenségi kérés Bécsben még ellenakciókra fog találni, nem mérlegelte az erőviszonyokat és Batthyány Lajos gróf, ez a mérsékelt és mindenkor kiegyezésre hajló kormányelnök Kossuth és Szemere kétoldalú nyomása között alárendelt szerepet vitt. A bécsi kormány, mely eleinte a Staatekonferenz néhány volt tagjából alakult, csakhamar magához ocsúdott a márciusi események után és a Pragmatica sanctio indivisibiliter et inseparabiliter kifejezéseire hivatkozva, fegyver- és szövetségstársak után nézett a magyar nemzet elleni harcban. A szövetségeseket a horvátokban és a többi nemzetiségben vélték megtalálni, mert a márciusi törvények a magyar nyelv hegemoniájához ragaszkodtak, ami Bécsnek igen jelentős agitációs eszköze lett.

A magyarországi átalakulás meglepte a tótság vezetőit. Nem voltak elkészülve arra, hogy Metternich összm monarchiai rendszerével szemben a magyar függetlenségi törekvések győzni fognak. Megéreztek, hogy az április 11-én szentesített törvények következtében a népre ható befolyásuk tetemesen meggyengül, mert a nyelvi differenciák ellenére a népnek elsőrendű panaszai az úrbéri teljesítmények, a robot, a tized ellen irányultak. Míg a magyar politikai irodalom a negyvenes években e mélyreható átalakulásra előkészítette a közvéleményt, addig a tótvezetők nem hittek ezen átalakulás gyors lehetőségében és inkább nyelvi, irodalmi célokra fordították minden erejüket. Tót értelmiségi osztályt akartak nevelni anélkül, hogy megértették volna az idők szavát. Tehetetlenül, meglepetve álltak márciusban az események torlódásai közepette és Stúrnak országgyűlési konzervatív hajlamú szereplése az új korszak elején nem volt jó ajánlólevél politikáját debacle érte. A Metternich-rendszer állandóságában hitt és íme, teljesen izoláltan állt. A bécsi kormány megbukott, a csehek nem voltak barátai, a magyar reformpárttal szemben a bécsi politika és kormány mellett exponálta magát még az utolsó üléseken is. Az országot általános öröm-

ujjongás töltötte el. Felső-Magyarország tót népe hálatelt szívvel nézett az új magyar kormány felé és a tót nemzetiségi mozgalom vezetőit keserűség fogta el, mert az események mögött elmaradtak. És ekkor egy sanda módszerhez folyamodtak. Dicsérték a reformokat, azonban egyetlenegy elismerő szót sem szenteltek azoknak a magyar államférfiaknak, akik a reformokat megvalósították és azután a reformokkal szembeállították a nyelvkérdést. Azt akarták elhíttetni a néppel, hogy a nyelvkérdés sokkal fontosabb, mint a márciusi felszabadítás. A tót nemzetiségi mozgalom, mely Bécs protektorátusa alatt fejlődött, a márciusi reformok következtében sokat veszített imminens jellegéből és ha a kormány a nyelvkérdés szabályozását el nem halasztotta volna, ha Kossuth és pártja nem ragaszkodott volna a magyar nyelvről szóló kategorikus törvényhez, hanem az 1849 július 29-i törvényt 1848 márciusában bocsátotta volna ki, a tót nemzetiségi mozgalom teljesen leszereltetett volna és Stúr pártja nem tudta volna később a nyelvkérdést kiaknázni. Stúr a „Slovenskje Národnje Noviny” 274. számában (március 31.)¹ a következőképpen méltatta a márciusi átalakulást: „Ezzel egyelőre meg lehetünk elégedve és a szabadságot egész lelkünkben eredő „sláva”-val fogadhatjuk. Ha nemzeti szempontból is azt megkaptuk volna, amire feltétlenül szükségünk van, akkor teljesen szabadok és megelégedettek lehetnénk. És ezt meg is kaptuk volna, *ha erre előkészültünk volna*, és ha lett volna egy központi városunk. *Az idő azonban előkészületlenül talált bennünket*, a mi huzavonánk, késlekedésünk és gyengeségünk, nehézségünk, a mi régi visszavonásunk most mérhetetlenül megártott nekünk. Ha már legalább ezt a feliratot elkészítettük volna, amelyről lapunkban többször értekeztünk és melyről a „Tatrinban” tanácskoztunk, azonban legnagyobb sajnálatunkra, a felirat, amelyet már olyan régen elhatároztak és melyet már Daxner és Rimavsky kitűnően kidolgoztak, el nem készült és hozzánk idejekorán el nem jutott. Azonban az ügy még most sincsen elveszve: és mi, „ha csak akarjuk, helyreigazíthatjuk. A tótokra vonatkozó követeléseinket egybefoglaló feliratot fogunk átadni a közoktatásügyi miniszternek és a Pes-

¹ A cikk címe: Novy vek.

ten alakuló országgyűlésnek, lássák azok az urak, hogy az igazságot keressük, hogy semmi rossz és veszedelmes dolgot nem akarunk, hogy csak kultúrát és művelődést kérünk a mi elhanyagolt nemzetünk részére is, hogy csak azt akarjuk, ami után a szabadságnak és felvilágosodásnak korszakában valamennyien törekednek. Hogy azonban a jövő országgyűlésen jogos kéréseinket támogassák, arra kell törekednünk, hogy a jövő országgyűlésre olyan képviselőket válasszunk, akik éppúgy az országnak javát, mint a mi javunkat is akarják, akik nem szégyellik nemzetünket, hanem látván nagy elmaradottságát, művelődésének szükségét elismerik.”¹

Ha Stúr ezen az állásponton megmarad, akkor a kormány és országgyűlés el nem zárkozhatott volna a tót rekurs kérései elől. Stúr és pártjának egyelőre így kellett beszélnie, a nép ujjongott, vele kellett ujjonganiok, mert ha akkor a közhangulattal szembeszállnak, teljesen lehetetlenné teszik magukat. Marcus 31-én Stúr az új szabadságot lapjában a néphangulatnak megfelelően ünnepelte. „Nem fognak többé elnyomott népünknek csapatjai és tömegei – írja² – az úri robothoz tódulni és kihajszoltatni, nem fognak többé a szegény, elnyomott nép háta mögött hajdúk és poroszlók botokkal állani és őt ilyen eszközökkel nehéz és szolgálai munkára ösztönözni, nem fogják többé akármilyen műveletlen és nyers, gyakran semmirekellő emberek, a különféle úri szolgák, kasznárok, ispánok, írnokok, szolgabírák szegény népünket ócsárolni, – nem fog többé szegény népünk robotolni, hogy mások egyenek, igyanak, tömjék magukat és ujjongjanak, mulassanak és táncoljanak, miközben ő maga az éhségtől és szomjúságtól fájdalmasan összerogy és alig, hogy pihenni tud; népünknek nem kell várnia többé szerény termésével az úri dézsmán arra, hogy ő kegyességének a legszebb asztagokat és kévéket tetszik az ő terméséből kiválasztani, nem fog többé rajta az úr ítélkezni és népünk nem fog az úri székek előtt remegni; mindez megszűnt és örök időkre eltöröltetett, *népünk már szabad, végre az ország polgára és ember lesz!*”

¹ Botto J.: Slováci L, 73. 1. Daxner petíciós tervezetéről a következő fejezetben.

² Vlcek J.: Dejiny literatury elovenskej. 155-156. 1.

Kollár János, aki a pesti ev. egyház lelkésze volt, a „Pester Lloyd”-ban megjelent nyilatkozatában az átalakulást lelkesen üdvözölte.¹ Kollárnak utólag ezt szemére vetették, pedig Pesten mindig és a márciusi napokban is az ausztriai szlávosság egyesüléséért dolgozott. Március 12-én a Tökölyánumban Milutinovic Simon szerb író emlékünnepeén beszédet mondott a szláv szolidaritás érdekében.²

Kollár pesti magatartása sok vitára, támadó és védelmező cikkekre adott alkalmat. Kollár János a „Pesti Hírlap” május 24-i számában a következő nyilatkozatot tette közzé:

„Több oldalról hallom, hogy városunkban s környékében azon hír terjeszkedik, mintha nemrég papoltam volna: ‚A tótok fogjanak fegyvert s a magyarokat irtsák ki’. Ezen már magában hihetetlen elferdítést hazugságnak kell nyilvánítanom, utasítván mindenkit beszédeim és hallgatóimra.”

Ugyanilyen szellemű nyilatkozatot adott ki Kollár szeptemberben is. Ez a nyilatkozat a „Protestáns Egyházi és Iskolai Lap” október 5-i számában jelent meg és következőképpen hangzik:³ „Alulírt több okoknál, de kiváltképen hazája iránti szereteténél fogva, ösztönözve érzi magát nyilvánosan kijelenteni: hogy ő, valamint általában soha és semmi politikai mozgalmakban, úgy különösen most is a tótoknak a felső megyékben történt fellazításában egyáltalán fogva nem részes; sőt inkább ezen lázadást legbensőbb meggyőződése szerint törvénytelennek s megvetendőnek tartja; s hogy ő évek óta annak elvakult eszközlői ellen, vállat vetve Szeberinyi püspök úrral, szóval és írással vívott és a népet azon tévutakra, mellyekre azt vezetni szándékoztak, figyelmeztette legyen. Hogy ez való, arról egész gyülekezetem s mindazok, kik engemet és körülményeimet közelebbről ismerik, tanúságot tehetnek. Pesten, 1848-ik sept, 29-én. *Kollár János* evangy. lelkész.”

A szláv kölcsönösségnek, a nagyszláv eszmének nagy propagátora személyileg nem tartozott a bátor és elszánt, harcos emberek közé, ezenkívül mély elvi ellentétek választották el az újtót szellemi vezetőktől. Konzervativizmusa és a nyelvi kér-

¹ *Josef Podhradsky*: Zo zivota Jána Kollára. – Slov. Pohl. 1893. 448. 1.

² *Gjorgjevic Irán*: Zvuci iz proslosti. – Otadsbina, 119. füzet, 384. 1.

³ *Dr. S. St. Osúsky*: Hurbanova filozófia. – Myjava, 1928. – 234-5. 1.

– A nyilatkozat megjelent a „Pester Zeitung”-ban is szeptember 30-án.

désben elfoglalt erős Stúr-ellenes álláspontja izolálták őt, – ennek tudható be az is, hogy az ótótok csoportja visszahúzódott. Sok tót vezető egyéniség nem viselkedett úgy, mint azt Hurban és Stúr szerették volna. Nem exponálták magukat, sőt szimpatizáltak a magyar szabadságmozgalommal. Lichard, Záborsky, Radlinsky, Kollár, Moyses, Hlavac, Reuss, Chalupka, Tomasik, Hlavacek, Kuzmány, Palárik, Hattala, Fejérpataky, Viktorin etb. csendben húzódtak meg a nagy fordulat első évében.¹ Kollárról köztudomású, hogy résztvett Pest sáncmunkáiban és kapával a vállán vonult ki Pest határára sáncokat ásni Jellasics ellen, sőt két ízben fuvarozott agyagot a sáncokhoz. Amikor az „Allgemeine Slavische Zeitung” szemére vetette magatartását, ismét hűségnyilatkozatot tett közzé. Viktorin József tót író később azt írta róla, hogy „Svatopluk kora és a Rastislav elleni árulás óta nem volt – azt hiszem – hasonló tett egészen a tót ügynek megtagadásáig Kollár részéről.”² Kollárnak természetesen védelmezői is akadtak. Így mindenekelőtt Havlicek lapjában a Kollár-féle nyilatkozatok után hangoztatta, hogy „kiderül majd, hogy (a nyilatkozat) ki lett kényszerítve.” Podhradsky József ág. ev. tanító, aki Kollár lelkeszkedése idején Pesten működött, Viktorin támadásaira reflektálva,³ említi, hogy Kollár megingathatatlan maradt meggyőződésében, nem tudott azonban Stúr és Hurban előkészületeiről és terveiről. A hangulat ellene Pesten feszült volt, macskazenében, inzultusokban volt része. Kénytelen volt néhányszor elrejtőzni a „kannibáli vadság” elől, mint azt egy új Kollár-monográfia szerzője írja.⁴

1848 végén cseh források szerint letartóztatták. Windischgraetz helyezte 1849 január 5-én szabadlábra és csak ezután távozott az országból.⁵ Ennek adatai azonban hiányoznak.

Kollárnak nemcsak pap társa, de költőtársa is, a tudományokban szintén búvárkodó és hírneves Kuzmány Károly besz-

¹ *U. o.* – 234. 1.

² *Jan Kabelik*: Bodina pevce „Slávy Dcery”. – Praha. 1928. – 37. 1. – „Slovan”, 1850. szept. 2.

³ „Videnski Denník”, 1850. dec. 10. – *U. o.* – 37. 1.

⁴ *U. o.* – 36-37. 1. – E zavaros időben leányát ismerőseihez, Keresztúrra küldte.

⁵ *U. o.* – 38. 1.

tercebányai ág. ev. lelkész a márciusi nagy fordulat után írta:¹ „Egy királyunk van, egy hazánk és egy törvényünk; – ez elegendő. A tulajdonképeni magyarországi nemzetiségre vonatkozólag nincsen más garancia, mint a király, haza és törvény iránti hűség és szeretet... A törvénynek ezen szentháromságszelleme, nemcsak in codice, hanem in iudice is meglegyen. Ezt kell férfiasan, derekasan, becsületesen kiküzdenünk; és Isten megsegít bennünket. Csak áldozat hozhat dicsőséget és a tövises korona is korona.” A besztercebányai ág. ev. templomban „tartott ünnepi beszédében, mely a márciusi törvényekre vonatkozott,² „tényleges hálából intézte köszönő szavait Istenhez, a királyhoz, az urakhoz, akik ezen a diétán voltak, különösen pedig fiatal és délceg nádorunkhoz, azonkívül a hercegekhez, grófokhoz és bárókhoz, – és Hozzátok is intézem kiváltkép szavaimat, katolikus püspökök és főpapok ...” Kuzmány azonban már többet kockáztatott mint Kollár. Levelezett Stúrral, Hurbannal Hodzával, forradalmi és magyarelles verseket írt, de nyílt agitáló működéstől tartózkodott. Kétszínűséget felismerték ugyan, de ablakbeverésen, radikális elemek részéről való futólagos molesztáláson kívül komolyabb kellemetlenségei nem voltak. Családját, mely ugyan félt a megtorló hatósági lépésektől, nyugalomra intette, bízott a császáriak győzelmében, mert iam se mundus expedit.³

Az ág. ev. lelkészek legnagyobb része áradozó hálaérzettel ünnepelte templomaiban a márciusi felszabadítást. Tipikus példája ennek Ostrolucky Mihály ünnepi beszéde, melyet a következő hálaének vezetett be:

*O plesejte, lidé, po drahote, po Ude,
Prozpevu] krajina, tu je vzácná hodina!
Den tvého vykoupení, ze sluéby vysvobození, –
Sem, sem vsecky národy, pod zástavu svobody!*

¹ „Orol Tatransky”. – 1848 április 4. – *Flora Kleinschnitzová*: i. m. – 262. l.

² „Kázen o skutocnej vďacnosti za práva a slobodi z dieti]847-1848 sedliactvu vidanja, ktoru k dedincom ku cirkvi ev. bvstrickej patricim drzau ... 20. mája 1848. – B. Bvstrica, F. Machold, 1848.”

³ *U. o.* – 165. l.

*Vitej, jaro zlaté v nemz my, lidstvo zajaté,
Od dezmy, roboty, o Boze z tvé dobroty
Svobodne jiz dycháme na vlastnou zem stupáme,
Sem, sem vsechj národy, pod zástavu svobody!*

*V ten preradnostny cas zahuc na vse strany Mas!
Hlas za vas, Otcové za ty zákony nŕvĕ:
Hlas do kazdého kouta, ziv Buh nášho Kossutha!
Vernost králi krajine, cest tobe, Hospodine!”¹*

Beszédében Ostrolucky következŕket prédikálta:

„ ... mert mint Jézus Krisztus idejében szerte Zsidóországban terjedtek el az öröndetes hírek a népnek az Ótestamentum jármából és lelki szegénységéből való megszabadításáról, éppen úgy repül szárnyakon a kedves hír egész Magyarországon keresztül testi nyomorúságtokból való megszabadulástokról. Ő emberek! Sursum corda ezen a napon, itt van megmentŕstek és megváltástok napja... Igen, így van, fel vagytok szabadítva emberek, szerencsés emberek! A hajdú nem fog többé ablakaitokon kopogni, a paraszt nem fog többé az úri szék előtt állni, nem fogsz fizetni a földért, amelyen lépkedsz, nem a tŕzhelyért, amelyről eszel. A földesúr kezéből örök idŕkre el lettél bocsátva, szabad vagy mindenkitŕl, független. A hét összes hét napja már a tied, úgy, hogy időddel egyedül gazdálkodhatsz. Már e tavasszal az égi fülemüle saját mezŕd felett fog énekelni. Ezen a nyáron a sarló már a te tulajdon gabonádba fog vágni és senki sem fogja belŕle az ŕtŕdŕt kihatítani!... Ezért Istennek legyen hála és köszŕnet, a királynak hŕség, a törvényeknek engedelmesség és minden atyafinak nyelvi, rendi, vallási különbség nélkül testvéri szeretet és ezenkívd: becsŕletért becsŕlet! Ez legyen

¹ Ünnepi beszéd, amelyet a haza megszabadításának emlékére 1848-ban tartott Ostrolucky Mihály lelkész, Pesten, 1848: „Ő, ŕrvendezették, emberek a szegénység és nyomor után, ujjongj haza, itt van a komoly óra! A fogságból való szabadulásod és megváltásod napja. Jertek, jertek, összes nemzetek, a szabadság zászlaja alá. Ővdŕzlégŕ drága tavasz, amelyben mi rab emberek a dézsmátŕl, robottŕl, ó, Istenŕnk, jŕségod révén már szabadon lélekdŕnk, saját földŕnkre lépŕnk. Jertek, jertek, összes nemzetek a szabadság zászlaja alá. Ebben a felette öröndetes időben szólaljon meg minden oldalon a harang, értetek atyáink, azokért az új törvényekért, hangozzék minden irányban: Isten éltesse Kossuthunkat! – Hŕség királyunk, országdnk íránt, dicsŕség neked, Istenŕnk!”

jelmondatotok, ó keresztények, polgártársak, Istennek új megváltottjai!...” „Leginkább Kossuth Lajos evangélikus úr s Pestmegyének követe, ez a vitéz harcos tollal és szóval, ez a szószóló írásban úgy a diétán, mint a király előtt, mostani szerencséteknek ez az alapköve!...”

„Ez és más sok úr, akik országunkért a szép szabadságjogokat kiküzdötték és jóságos szemmel különösen rátok jobbágyokra néztek a felebaráti teljes szeretet tekintetével, mert saját magukat károsították meg, hogy titeket gazdagítsanak, magukat rövidítették meg, hogy nektek adjanak és önkéntesen megcsinálták azt, amiért ti titkon sóhajtoztatok. Köszönet ezeknek az uraknak, akik egy ilyen nagy dolgot ilyen gyorsan és önzetlenül végrehajtottak Isten segítségével és 12 millió embert összes utódjaikkal együtt szabadon engedtek.”¹

A lelkesedés és öröm egész Felső-Magyarországon kétségtelen volt. Népdalok születtek a tótság között, melyek Kossuthot és Batthyányt dicsőítették, különösen azonban Kossuthot, mint például:

*„Kossuth a Batthyány
Slobodu nam dali,
Nech im pán Boh dopomâhâ
V torn uhorskom kraji.*

*V torn uhorskom kraji
Tambur vibubnuje,
Ze nam Kossuth s Batthyánym
Slobodu daruje.”*

*

*„Mai som pjerko na klobuku s kohúta,
Nech nam pán Boh ziví Kossutha.”²*

¹ Flora Kleinschnitzová i. m. – 255. 1.

² Magyarul: Kossuth és Batthyány szabadságot szereztek nekünk, Isten segítse meg” őket ebben a magyar országban. Magyarországon a tambúr ki-dobolja, hogy Kossuth Batthyányval szabadságot ajándékozott nekünk. – A kalapomon kakastoll, Isten sokáig éltesse Kossuthot.”

Később, a harc idején termett 1848-ban a következő tót népdal is:

*„Nebojím sa Jellastica,
Windischgrätz je len opica,
Kossuthova mudrá hlava,
Nech mu Pán Boh dopomâha.”*

Magyarul: Nem félek Jellasicstól, Windischgrätz csak majom, Kossuth okos fej, az Isten segítse meg.

Sládkovic András, a tót költők egyik legnagyobbika, „A szabad hazáról” című költeményében szintén a felszabadítást üdvözli, ám ő is a testi felszabadítást szembeállítja a lelki rabsággal, a rendi alkotmány megszüntetését a nyelvkérdéssel.¹ Mindenütt öröm és a felszabadításért érzett hála jelei mutatkoztak. Stúr lapja kénytelen volt a néphangulatnak megfelelően írni.² A legtöbb helyen a pór nép elégette a derest, a jobbágyság-

¹ U. o. „*Zabudni sedlaë na sroje mozole,*

*Maló más sice, aie vlastnó pole,
Len chalupu maš, ale svoju vlastnú,
Más biednú minulost, lez budúcnosť stastnú;
Mat na pórodu zabudni stenania,
Nezrodila si rabskó preklinania.
Uz spadly centy s chrbita zhrbenjeho
Uz vyMy hlasy z hrdla zamknutjeho,
K value poddanjeho Moni sa sloboda,
K váhe panskej pravda zbitjého národa,
Zákon jeden na stohlavú vysadu,
Na zbran vlastnú past' a vyvod na vládu,
Nie Rím, nie Augsburg, nie poddany,
Nie pán – jedno, v dolmáni, v talaré ci v hune:
Cest mu, kdo vemy' krajan! Cesi královi a svatej korune!
Sláva Hospodinu!”*

Magyarul: „Felejtsd el, pór nép, kezed kérgességét, földed bár kicsiny, de tiéd, csak kunyhód van, de tiéd, szegény a múltad, jövőd azonban boldog, felejtsd el Anya szülésnél a nyögést, nem szülsz a rabság átkát. A meggörmeyt hátról már lehullottak a terhek, az elzárt torkokból kitódultak a hangok, a jobbágy mérlegéhez hajlik a szabadság, az úr mérlegéhez az elnyomott nemzet joga, egy törvény van a százszoros kiváltsággal szemben, a védekezéshez saját ököl, az erőszak ellen a felvilágosodás, nincsen Róma, Augsburg, jobbágy, úr, mindenki egyenlő, akár dolmányban, talárban, vagy szűrben van. Tisztelet annak, aki hű polgár. Tisztelet a királynak, a szent koronának! Dicsőség a mindenhatónak!”
Egy másik helyen írja:

*„Od Dunája ku slovenskym horám
nadehnutie duse prejalo,
nadchnutim svätjfm prsá prekypely:
koniec nevolntjfm pohromám!”*

Fordítása: „A Dunától a tót erdőig ihlet fogta el a lelkeket. A szent ihlettől áradoztak a keblek: vége a szolgasorsnak!

Flora Kleinschnitzová: Andrej Sládkovic a jeho dóba. – 260. 1.

² Az „Orol Tatranský” című mellékletének május 3-i számában „A szabad pór dala” c. költeményből:

*„Teraz moje ruky pracovat nestacia,
Ked' ich viae urbarske mozole netlacia;
Teraz si uz lepsie opatrim rodinu.
Ked' ma nepozenie hajduch na panstinu;
Teraz sedliakovi zlatje easy svitly, -
Boze daj: aby mu ony len vzdy kvitly!”*

Magyarul: Kezeim most, midőn az úrbéri terhek nem nyomják, nem fognak szünni dolgozni, most már jobban fogom családomat ápolni, amikor a hajdú nem kerget a robotra, most már a pór részére aranyidők következnek, isten adja, hogy mindenkor virágozzanak részére.”

nak legszégyenletesebb jelvényét és kízó szerszámát. Népdalok keletkeztek a deres elégetésénél.¹ Az örömközta néphangulat azonban csakhamar átlépte a személy- és vagyónbiztonság korlátait. A lázítás felébresztette a népszenvedélyt az egész országban. Batthyány kormányelnök március 17-én kelt és a törvényhatóságokhoz intézett első rendeletében a közbéke és nyugalom fenntartására szólította fel a hatóságokat. A csend és népkedély bujtogatói ellen a törvény szigorát parancsolta alkalmazni.² A második miniszterelnöki körlevelével elküldte a törvényhatóságoknak a közteher viseléséről, a papi tized, az úrbéri viszonyok megszüntetéséről szóló törvénycikkeket és az ezekre vonatkozó országgyűlési nyilatkozatot. Ebben a rendeletben utasítja a törvényhatóság vezetőjét, hogy a törvények megismertetése céljából hívjon össze közgyűlést, népszerű személyekből alakítson bizottságokat, amelyek a nép között az átalakulást megmagyarázzák és a törvények teljesítését biztosítják, olyanformán azonban, hogy a földbirtokosokat engedékenységre és a törvények kihirdetéséig történő munkamegtagadások esetében erőszakos eszközök kerülésére intsek. A kormány tehát a felvilágosítás eszközeivel igyekezett dolgozni, mert méltán attól félt, hogy esetleg vagy parasztlázadásba, vagy nemesi felkelésbe fül a nagy reformáció. A reábeszélés, a békítő közvetítés volt a kormány-

¹ Dohnány M.: História povstanja slovenskjego zroku 1848. – 149. 1.

„Nože ti uz stan deres,
Prec sa od nás pobereë,
Uz ia mi z nasej zeme
Na vekí vitrhñeme;
Ha, ha, ha, ha, ha,
Cert mu nepomáha.

Magyarul: Nosza, deres, kelj fel és takarodj el tőlünk, mi már téged földünkől örökre kitepünk, ha, ha, ha, ha, ha, az ördög sem segít rajtad.

„Do hóra lisoko plamen posibáva,
Tusím opalujú tucñjeho tam brava!
fi je brava, ñ je brava, insje opalujú,
Vrbovcanja derée k peklu vipravujú;
Do pekia s deresom ces ohñivú bránu,
Nech si ho tam májú certom na obranu!”

Magyarul: „Magasra csapkodnak a lángok, azt hiszem, hogy ott kövér sertést pörkölnek, nem sertést, nem sertést, mást pörkölnek ott, a verbóciak a derest a pokolhoz kísérik; a pokolba a deressel, tüzes kapun át, hadd tart-sák meg ott az ördög védelmére.”

² O. L. – K. A. 1/e. 1848. Papp D.: Okmánytár Magyarország függetlenségi harcának történetéhez. I. k. – 19-20. I.

elnök jelszava,¹ ami igen élesen reácafol azon tót nyilatkozatokra, melyek szerint az első magyar felelős kormány erőszakkal kezdte meg működését. A kormány a fejlődést biztosító rendre törekedett, mert tudta, hogy a nép esetleg meg nem elégedvén a vívmányokkal, évszázados elnyomottságát megbosszulandó, a földesúri osztály kiirtására törhet, viszont a nemesi osztály többségét képező kisnemesség felkelési mozgalmától is tartathatott. A nemesség legnagyobb része azonban belenyugodott a változásba. Figyelemreméltó, hogy a márciusi átalakulást a kisnemesség fogadta leginkább az elégedetlenség jeleivel. A reformeszméket leginkább a középnemesség egy része propagálta, míg a fő- és kisnemesség túlnyomóan ellenök foglalt állást. Az úrbéri felszabadítás sok helyen megdöbbentő hatást gyakorolt a kisnemesekre. „Miután egy kiesé magukhoz tértek, – írja a lipthóiakról Hodza, – a rendeletet földre dobták, lábbal tapodták és oly jajgató káromkodásra fakadtak, hogy az egész lipthói székház zúgott tőle.” Az elkeseredésnek ezen óráiban sokan közülök a nemesi előjogok és kiváltságok megtarthatását sokkal fontosabbnak tartották, mint a nemzetiség ügyét. A magyarizmus előretörését okolták azzal, hogy az úrbériség megszüntetését hozta magával és hogy az oktanul buzgó Kossuth túllőtt a célon és elszámította magát. A magyarizmus támogatásáért, – sóhajtoztak, – ez volt a fizetségük.² Ezek azonban kisebb-

¹ *U. o.* – K. A. 29/e. 1848. A fentemlített rendelet befejező szakasza így hangzik:

„... ennek alapján a békét, nyugalmat, közcsendet megőrzeni, a törvényes kötelességek addigi teljesítésére a népet rábírní és ebbeli eljárásait a törvények országos kihirdetéséig félben szakadás nélkül folytatni, – olly formán azonban, hogy az adózó nép részéről itt-ott netalán mutakozó megtagadások iráyában, a földbirtokosokat és képviselőket oda utasítják, miszerint ily megtagadások behajtására, – miután az úrbéri tartozások néhány nap alatt különben is végkép megszüntetnek, – erőszak semmiképen sem használtassák, a fent elrendelt küldöttségek pedig, azon nem remélt esetekben is, ha efféle netaláni mozgalmak, először a felvilágosító értelmezést, békítő közbevetést, meggyőző reábeszélést vévén igénybe, törvényes eszközökhöz, csak ezeknek ismételt sikertelen próbája után s akkor is a legnagyobb óvatossággal és kímélettel folyamodjanak.”

² *Hodza M. M.* – Slovak, 59-60. 1. „Ei der Teufel, Ungar. Magyar, Slowak, was geht mich das Alles an, wenn ich meint Herrschaft verlieren muss. Der russische Kaiser wäre noch die einzige Hoffnung unser Aller, die wir um unser Eigenthum und unsere Standesprivilegien so, mir nichts, dir nichts, nicht kommen wollen.” „Was geht mich der Magyarismus an, sagt ein anderer, wenn ich mich nun von dem Volke auch der Sprache nach nichts unterscheiden kann. Aristokratie und Magyarismus sind ja synonym. wenigstens

ségben voltak. A többség megértette a korszellemet és ehhez méltóan viselkedett, sőt az 1848-49-es nemzeti harc a nemesség önfeláldozó magatartása nélkül nem válhatott volna egy erőteljes, nemzeti háborúvá. Pozsony megyében a március 17-i miniszterelnöki körlevélre Jankó Mihály alispán értesítette a miniszterelnököt, hogy a reformtörvények szentesítése előtt nem meri a közgyűlést egybehívni és csak kisgyűlésileg tárgyalta a leiratot, mert a 6000 főre menő pozsonymegyei köznemesség az adókötelezettség miatt magánhelyeken elégedetlenségének ad kifejezést.¹ A március 29-i elutasító királyi válasz, mely az úrbéri reformot el akarta halasztani, arra hivatkozik, hogy a reform következménye egy nemesi felkelés lenne. Az ideiglenes miniszteri országos bizottmány figyelmeztette Batthyányi, hogy az úrbéri törvényben engedni nem szabad, a nemesi előjogoknak a királyi válasz szerinti meghagyása ellen képzelhetetlen ellenszenv nyilatkozik. A nemesség lázadásától nem kell tartani, mert a legtöbb, az alacsony kvalifikáció következtében választó lesz. „Van valami félemlítő a mostani korban, – írja a bizottmány, a nemesség úgy látszik megadja magát. Talán az operációt el lehetne végezni egyfolytában most, mielőtt felébredne.”²

A nemesség ébredezett ugyan, azonban sokkal gyengébb és belátóbb is volt, mintsem egy egységes akcióba kezdhett volna. A volt jobbágyok sok helyen, valószínűleg ott, hol nem jó sorsban volt részük, cserben hagyták a földesurakat, akin megfelelő munkaerő nélkül a mezei munkákat meg nem kezdhették. Sok föld parlagon maradt. Más helyen pedig a nép, mely ugyan felszabadított, de földnélküli volt, erőszakos földfoglalásokra ragadtatta magát. Felső-Magyarországon a helyzet e tekintetben ugyanaz volt, mint másutt. A törvényhatósági közgyűlés átalakítása, az új választási rend, valamint a nemzetőrség szervezése tompították az ellentéteket és a paraszt-

unter unserem slowakischen Unterthanenvolk. Der dummeifrige Kossuth hat sich sehr verrechnet, wenn er in diesen Umständen auf magyarisch nationale Gesinnung bei uns zählt. Wir haben für den verfluchten Magyarismus alles geleistet, und nun haben wir diesen Lohn für unsere Dienste.”

¹ O. L. – K. A. 56/b. 1848. – *Jankó Mihály-Batthyány*. (Pozsony, március 26.)

² U. o. – K. A. 171/e. 1848. – *Klauzál, Szemere, Eötvös, Pulszky-Batthyány*. (Pest, április 1.)

ságnak mód nyújtott arra nézve, hogy védekezhessék. A felszabadítás nyomában vagyonközösségi eszmék kerültek forgalomba. A föld- és az erdőfelosztás szükségét hangoztatták és a felsőmagyarországi bányaüzemeknél alkalmazott munkásság nemcsak a bérek felemelését, hanem az üzemek szocializálását is követelte. A kormánynak minden figyelme arra irányult, hogy az átalakulásból kifejlődhető népforradalom veszedelmét elhárítsa. Intézkedéseinek hiányossága azonban abban nyilvánul, hogy nem orvosolta az elégedetlenség okait, hanem csak elhárító rendeleteket adott ki. Említettem, hogy az úrbéri törvény felületes és hiányos volt. Sok félreértés származott belőle. A zselléreket, a curialistákat, az irtványosokat, a földesurak nem akarták a robot alól felmenteni, hivatkozván arra, hogy a föld az övék és csak a ház a lakóé, tehát vagy dolgozza a robotot a lakó, vagy visszaveszik a földet és kiűzik a házból. (A kérdést jellemző panaszt nyújtottak be a kormányhoz Jabrikova és Králikai zólyomi községek.¹⁾ Ezek az esetek nem mozdították elő a nemesség és a nép közötti viszony megjavulását. A tót nemzetiségi mozgalom a zsellérkérdés rendezését sietett programjába felvenni.

A kormány rendkívül el volt foglalva az új hivatalok szervezésével, a közigazgatás átalakításával. Horváth Mihály könyvében ugyan említi, hogy e munkánál tekintettel voltak arra, hogy a nemzetiségekhez tartozó alkalmas személyek is elhelyeztessenek az új rendszerben, találunk ugyan számos román, szerb, horvát és német embert a kinevezettek között, de csak elenyészően kevés tótot. Okát abban találhatjuk, hogy a felsőmagyarországi nemesség foglalta el a helyeket, így biztosítván magának az új helyzetben tetemes előnyöket. A kormány pedig, mely Stúr bécsi tárgyalásairól értesült és a tót petíciókat kézhez kapta, a felsőmagyarországi nemességet sokkal megbízha-

¹ O. L. – K. A. 384/e. 1848. – A kérvény többek között a következőket tartalmazza: „Zúgott a szabadság harangja a mi egész édes anyaföldünkön és a fiak háladatosan estek térdre, köszönvén az Istennek, köszönvén a szabadságukat ajándékozónak, a kivívott embernek természetes tulajdonjogaiért. Szabadság dalaitól visszhangzik azon egész vidék, hol a vidor Garam morajjal hordja vizét; csak a mi hegyeink, a mi szikláink irigy hallgatással, görbe szemmel néznek szabad szomszédjainkra, mert a fönt idézett 9. t.-c. szerint megadatott szabadság és úrbéri szolgálatok megszűnése ellenére, mégis Radvánszky urak által úri munkákra hajtattunk, füstpénz fizetésére szorítottunk.” – Ezt még júliusban is tették.

többnek tartotta, mint a tót mozgalom reprezentánsait. Nem akarta még az átalakulást a nyelvkérdés rendezésével komplikálni, ami azonban nem volt előrelátó taktika. Stúr Lajos már esztendőkön keresztül szoros összeköttetésben állt Pozsonyban a délszláv politikai vezetőkkel. Midőn Rajasic az 1847-i országgyűlésre Pozsonyba érkezett, az őt üdvözlő Stúrt bizalmával tisztelte meg, sőt anyagi segítyeket is bocsátott rendelkezésére a tót mozgalom részére. Stúr a márciusi fordulat hatása alatt a bécsi kormány támogatóihoz hasonlóan, csendben elmélkedett a teendők felett. A szerbek és a horvátok eltávozván Pozsonyból, Bécsbe költözködött azzal a célzattal, hogy az ottan tartózkodó ausztriai szláv vezetőkkel a teendők felett tanácskozzék és egyúttal az udvari körök közelében is legyen. A tót történelmi munkák Stúr távozásának okát az országgyűlési ifjúság terrorizmusában látják, ami azonban még nem ok arra, hogy Stúr éppen Bécsbe távozzék, mert utazhatott volna Modorra, Liptószentmiklóstra, vagy más magyarországi városba is. Stúr cserbenhagyta a „Slovenskje Národnje Noviny” című lapját, melyet Nosák Bohuslavra és Kellner-Hostinsky Péterre bízott. E két fiatal tót író azonban egymással meg nem fért. Nosák vezette azután egyideig a lapot, majd pedig Stúr János és Dohnány Lajos nevű diákok. Stúrnak, ha a magyar kormánnyal való komoly megegyezést kívánta volna, nem lett volna szabad helyét elhagynia, ő azonban a délszlávok ellenakcióinak előkészületeiről értesülvén, Bécsből igyekezett velük az összeköttetést fenntartani. Bécsi működése alatt arra törekedett, hogy az ausztriai szláv egységes politikájának szükségességéről meggyőzze a szláv politikai vezetőket és bécsi munkájával kapcsolatban irányítsa egyúttal a magyarországi mozgalmat is.¹ Bécsben úgy az ausztriai kormány, valamint a szláv politikusok, nem szívesen látták Magyarország függetlenítését

¹ Bécsben a szláv összejövetelnél (a „Sperl” vendéglőben) Stúr azt hangoztatta, hogy a jövőben a csehek cselekedjenek a tótokért és horvátokért, a horvátok a csehekért és tótokért, ezek viszont a másik kettőért. Hurban pedig kijelentette, hogy az összes szláv törzs megígérte, hogy abban az esetben, ha a tótok segítségre szorulnak, készek ezt megadni, nehogy egy hajszáluk is meggörcsüljön. A tót vezetőknek gyakori bécsi és pozsonyi megjelenése és szereplése maga után vonta, hogy a letűnt korszak, az úgynevezett reakció elleni karikatúrákban és gúnylapokban gyakran szerepeltek. Így Stúrt szerepelteti a „Peter der Kleine” és „Peter der Grosse” című egykorú bécsi röplap is.

és minden eszközt kezdtek igénybe venni, hogy az első magyar felelős kormány helyzetét megnehezítsék és az összmonarchiai rendszert visszaállítsák. Stúr Bécsben magyarellenes bízattásokat kapott és midőn Nosák azt írta lapjában, hogy nyelvi engedményeket adjanak a tótságnak, akkor teljes egészében testvéri kezlet nyújt a magyarságnak, Moravától kezdve egészen Erdélyig, akkor Stúr Bécsben már a liptószentmiklósi májusi gyűlés követeléseit és a prágai kongresszus akcióját készítette elő.

Míg Stúr Bécsben dolgozott, Hodza Mihály Liptó megyében igyekezett a tót nyelvi követeléseket érvényesíteni. A márciusi törvényeket, valamint az országgyűlésnek ezekre vonatkozó nyilatkozatát a megyei törvényhatóság március 28-án hirdette ki. E célra közgyűlést és népgyűlést hívott egybe Rády Mihály alispán. A közgyűlésen, mely elhatározta, hogy a kormányt üdvözli, megjelentek a községek küldöttei is, akik közül Klain Lajos hybbei jegyző a népgyűlésen megjelent nagyszámú tót nép nevében a következő petíciót olvasta fel:

„Tekintetes megyegyűlési A köszönet és bizalom őszinte és szabad érzéssel lépünk ez irattal, mint polgártársaitok, elétek és úgy hálánknak, mint kívánságainknak és kéréseinknek is kifejezést adunk.

1. Mindenekelőtt alázatos hálánknak kifejezhetetlen érzésével fordulunk a minden népeken uralkodó Mindenható felé, aki az összes nemzetek sorsát legbölcsebben irányítja, éppen úgy Őfelségének és országgyűlésünknek szívét odavezette, hogy az ország iai, az évek óta vágyva áhított szabadságban, és honpolgári jogokban részesülnek.

2. Forró hálánkat és elismerésünket nyilvánítjuk hazánk minden férfainak, akik e dicsőséges állampolgári átalakulásnak előidézői voltak.

3. Bizalomteljesen a következő kérésünket és követelésünket adjuk elő:

a) Hogy e megyének népe a neki most juttatott jogok alapján a nemzetgyűléseken résztvehessen, magától következik és természetes, hogy a tanácskozás tót, neki érthető nyelven tartassék. Ezt az állampolgárságnak becsülete és kötelessége, valamint nyilvánossága követeli, mely sehol és sohasem érheti el célját, ha a közös és kölcsönös egyetértésre nem támaszkodik.

b) Követeljük, hogy a bíróságok, kérvények, perek, hivatalos megyei és országgyűlési hirdetmények nyelve tót legyen. Ezt ezen megye népigazgatásának kötelessége és szükségessége hozza magával, mert az itt lakó állampolgárok a jog és politika összes ügyeiről tájékoztatandók.

c) Követeljük, hogy Magyarország tót állampolgárainak felette szükséges és az anyanyelven történő oktatása és kiképzése céljából a szükséges előmunkálatok rögtön fogantba vétessenek és a tót népiskolák aképen szerveztessenek, hogy bennök népünk szabadságra méltó polgárokat nevelhessen és képezhessen. E cél elérhető, ha a népiskolák tanítási nyelve az anyanyelv, amely által és csakis általa tudhatják a jövő tót állampolgárai a hazánkban, divatozó többi nyelvet könnyebben megtanulni.

d) Követeljük, hogy a megyének nemzeti hatósága hivatalos úton arra törekedjék, hogy az országgyűlési népképviselői rend minél előbb meghatározassék és rendeztessék. Ezt a küszöbön levő és Pesten tartandó országgyűléshez körültekintéssel történendő népképviselőválasztásainak szüksége követeli.

e) Követeljük és kérjük és sohasem fogunk megszűnni kérni és követelni, most és azután, hogy Liptó megyének összes intelligenciája, az összes urak a nép férfiai, népbartók, az emberiség védelmezői, keresztények, az általános; és orthodox szabadság, Istennek és embernek lekötöztetett képviselői minden* jó szóval és igaz tettel lehetőleg arra törekedjenek, hogy tót nemzetiségünknek joga, amelyről sohasem akarunk lemondani és lemondanunk nem szabad; úgy a politikai, mint a társadalmi életben szentül biztosítsák és megbecsültessek és örök időkre érintetlen maradjon. Ezt Isten követeli és az igazi tiszta emberiség, amely nélkül a világ összes szabadságai és jogai csak szegényletes gyalázattá válhatnak; ezt követeli a mostani korszellem, amelyben, ha minden egyes embernek értéke milyenségétől függ, úgy annál inkább ér egy nemzet annyit, mint amennyit nemzetisége jelent.

f) Követeljük, hogy ezen itt kifejezett és előadott követeléseink mindenekelőtt a megyegyűlés jegyzőkönyvébe iktassanak és azután hivatalos úton minden megyének, az összes magyar és horvát-szlavón hatóságnak, hasonlóképpen István alkizal3L.-cs. és kir. őfelségének és a magas magyar kormánynak megküldessenek; azon célból, hogy a szabadságnak és az emberiségnek valódi és őszinte barátai szent jogainkat előmozdítani és képviselni tudhassák.”

A petíció felolvasása után Rády Mihály alispán kijelentette, hogy a petíció nem a megye, hanem az országgyűlés ügykörébe tartozik, mert a megye nem illetékes a magyar diplomáciai nyelv törvényeit megbolygatni. Az országgyűlés valószínűleg kedvezően fogja ezt a kérdést rendezni. Erre Hrobon Sámuel költő egy szenvedélyes beszédben sürgette a petíció elfogadását, miközben a megyeház elé gyülekezett nagyszámú népet lázító jelszavakkal türelmetlenné tették. A tömeg egy részével berontottak az ülésterembe. Hodza Mihály a veszedelmes hangulat közepette kijelentette, hogy a megyegyűléstől nem kéri a törvények rögtöni megmásítását, hanem csak azt, hogy a petíció a jegyzőkönyvbe kerüljön és hogy a megye hivatalos úton a petíciót a kért módon terjessze és támogassa. A közgyűlés erre általános örömrivalgás között, melyben a nemesség is résztvett, a petíciót jegyzőkönyvbe iktatta. „Nohát most tót testvéreim, – kiáltotta egy Szentiványi¹ – valóban testvérek vagyunk valamennyien; Isten segítsen meg bennünket a szabadságnak ezen új életében, hogy mindannyiunknak jól menjen a dolga.” Kézfogások, ölelések jelenetei játszódtak le.²

¹ Hodza M. M. – Der Slowak. – 61-68. 1.

² A megyei közgyűlési protokollum szerint az új törvények kihirdetésénél több ezer főnyi nép jelent meg. A közgyűlés 529. sz. a. tárgyalta István nádor március 17-i 501. sz. leiratát és 530. sz. a, Batthyány Lajos gróf miniszterelnöki levelét. Azonkívül elhatározta a közgyűlés, hogy a megyei bizottság tagjai „faluról falura menve az egybegyülekezett népet biztosítsák, miképen az országgyűlés által alkotott s Őfelsége által maholnap szentesített s a választmány által magyarázandó törvények, jelesen az úrbéli viszonyok és Dézsma megszüntetéséről és minden adónak a nemesi rend által f. é. 9-ber 1-től fogva leendő el-

A megyei közgyűlés elnöke, mint ezt Batthyány miniszterelnöknek még aznap jelentette,¹ kényszerűségből ajánlotta a petíciót elfogadásra, mert attól tartott, hogy a fellázított nép véres jeleneteket rögtönözhet. Majd figyelmeztette a kormányt két nappal később,² hogy a megyében az utolsó két esztendőnek silány termése következtében nagy szegénység és ínség uralkodik. A nép ugyan békés és csendes, azonban némely ágostai ev. lelkész „pánszlávizmusra” izgat, amiért is két század katonaságot kér a megyébe küldetni. A nép ínséges helyzete tetemesen megkönnyítette az agitációt. A kormány az Árva, Liptó, Szepes, Turóc, Trencsén megyékben mutatkozó ínség enyhítése érdekében azután Madocsányi Pált országos biztossá nevezte ki és 150.000 forinttal látta el,³ hogy a földek vetetlenségének veszélyét elhárítsa.⁴

vállalásáról szölandók, azok kihirdetése napjától teljes érvényességbe fognak lépni, stb.”...

„... s miután méltán tartani lehetne attól, hogy ezen új törvények kihirdetése félreértéseknek, balmagyarázatoknak és leginkább a rosszlelkű értelmezők szánt-szándékos elferdítéséből eredhető bujtogatások, a most annyira ingerlékeny nép közötti mozgalmaknak, vagy éppen a közrendet veszélyeztető lázongásoknak alkalmat szolgáltatnának, ezeknek meggátlása s a polgári állapot épségben tartása tekintetéből egy Nemzeti Őrség felállítása elhatározatik.”

Továbbá:

„A szláv (tót) nyelv ügyében – aláírással ellátott kéremény felolvastatván, annak a miniszterelnök ö Nagyságának és a Törvényhatóságoknak leendő megküldése kértvén, ugyanaz megküldhetni határozatik.”

Ugyanebben a jegyzőkönyvben 540. sz. a. olvasható:

„Főbíró Lehoczky János jelenti, miképen azokkal, kik a Tót nyelv érdekében kéreménnyel járultak a megyei közönség elibe, értekezvén, emezek oda nyilatkoztak, hogy ők a tót nyelvnek diplomatikai polczra leendő emelkedését nem kívánták s annak a Magyar Minisztérium eleibe leendő felküldését, valamint a testvér hatóságokkali közlését elérni nem akarták, többször mondott kérelmet maguknak visszaadatni kérvén. – Visszaadatni határozatik.”

¹ *O. L* – Me. i. D. 2/100-1848. – L. Iratok 1. sz.

² *U. o.* – Me. i. D. 2/119-1848. – *Rády Mihály-Batthyány*. (Szentmiklós március 31.)

³ *Papp D.*: i. m. 55. 1.

⁴ A liptói jegyzőkönyv szerint:

A nép marháit az ínség miatt talán, vagy a törvények balmagyarázata miatt idegen legelőre hajtotta. Így Jalócz és Nadas község a Baán nemzetség legelőire, Szmeccán- és Zsárban pedig egy Nyitranszky Mihály nevű tót tanító lázította a népet” a Szmeccsányi-nemzetség ellen. Ez utóbbi ügyben:

„899. sz. Napkeleti Főbíró Lehoczky János f. e. június 3-ikán tartott törvényszékéből nyert utasítása szerint megvizsgálván az ügyet; a bujtogató iratokról nyomozó szolgabíró jelenti: hogy a kérdésben levő lázító dalt – szmeccsányi tanító, Nyitranszky Mihálynál levő tót újságból maguknak az illetők leírván, a tót petitio ugyanez által magyarázottat.

900. sz. Fenebbi szolgabírói jelentésben előadott körülmények következtében, miszerint Nyitranszky M. szmeccsányi tanító bizonyos törvénytelen kivá-

A lipótszentmiklósi petíció hatása a vezető magyar politikai körökben nem volt kedvező. A kormány ahelyett, hogy a peticionálók vezetőivel érintkezésbe lépett volna és velük tárgyalást kezd, a szigorú magatartás rendszabályához nyúlt. A lipótszentmiklósi petíció csakis a nyelvi követeléseket foglalja magában. A törvényhatóságok gyűlésein tótul kívántak beszélni. Az iskolák tanítási nyelve legyen tót. Egyébként az ország integritása és a korona egysége előttük is szent maradt. A kormány állásfoglalását Kossuthnak a peticionálók ellen intézett fenyegető támadása befolyásolta. Kossuth az erőtudat csalékony hatása alatt állt. Azt hitte, hogy a magyar nemzet minden akadályt le tud győzni, erejével meg nem mérkőzhetik senki, nincsen reászorulva engedékenységre és egyezkedő tárgyalásokra, mert elleneit le fogja győzni. 1848 nagy átalakulása idején is makacsul ragaszkodott a nemzetiség ügyében elfoglalt túlzó álláspontjához, melynek van talán hírlapi, de nem államférfiúi jogosultsága. Kossuth agresszivitása ebben az időpontban és ebben a helyzetben nem volt célszerű.

Batthyány miniszterelnök április elsején utasította a megye ügyészét, hogy szerelje le a mozgalmat. Ennek következtében az alispán meghívására Hodza és társai a petíciót visszavonták, amit az április 6-i törvényhatósági közgyűlésen bejelentettek és jegyzőkönyvileg kimondatott a petíció visszavétele. Hodza és társai az alispán előtt kijelentették, hogy fenntartják maguknak kérelmeiknek törvényes úton való előterjesztését.¹ A miniszterelnök tulajdonképpen nem volt a petíciók ellen, csupán az egyes törvényhatóságok önhatalmú törvényváltoztatásai ellen. A lipótszentmiklósi petícióban foglaltaknak a megye általi rögtöni teljesítése a kormány helyzetét más kérdésekben is megnehezítette volna, mert más kérdésekben is benyújtott petíciók

natokkal tömött petíciót a nép előtt magyaráztatva, azt könnyen balhiedelmekre vezethette, a nevezett tanító törvényszék elébe állítván, szigorúan megintett: hogy efféle lépésektől tartózkodva, a népet hivatása ezerint, célszerű oktatás által jó útra téríteni igyekezzék.

915. sa. Belügyminiszter f. é. júl. 27-én 5995/B. sz. a. Fehérváros Gáspár 1842-ik évi Szt. György hó 11-én Stúr Lajos tót újságszerkesztőért adott 4000.- pengő firt-ról szóló biztosító levele visszaszolgáltatását kérő folyamodványa következtében, azt az illető folyamodónak kézbesítés végett általküldi.

Melly rendelet meghagyása folytán a kérdéses jótálló s biztosító levél elnökileg átadatni rendeltetik.”

¹ O. L. – K. A. 131/e 1848. – L. Iratok 2. sz.

rögtöni teljesítése törvényen kívüli állapotot hozhatott volna. A kormány a nemzetiségi kérdést ugyan nem helyesen kezelte, mert a márciusi törvényekkel egyidőben lehetett alkalma az ellenhatásokat eliminálnia, azonban taktikai szempontból a törvényhatóságoknak akár önkéntes, akár kényszerű, de önhatalmú eljárását e kérdésben szükséges volt megakadályoznia, különben a polgárháború már akkor kitört volna.

A tót nemzetiségi mozgalomnak harmadik kimagasló férfia, Hurban M. József Nyitra megye északi részében igyekezett a márciusi reformok által keltett kormánybarát tót néphangulatot megmásítani és a népet a kormány ellen ingerelni. Nyugtalan és kalandokra vágyó vére sokkal szenvedélyesebb és skrupulusnélkülibb tettekre hajtotta, mint Stúrt és Hodzát. Fantasztia fejében nemcsak a politikus, hanem a vezér és a szabadsághős álmai is szerepeltek.

Az első és a követendő tót politikára nézve döntő tanácskozást József-napja alkalmából tartották Hlubokán Hurbannál. Számos tót fiatal vezető férfiú jelent meg Stúr és Hodza kivételével. A Hurban névnapja előtti estén, március 18-án, azon tanakodtak, hogy miképpen illeszkedjenek az átalakulásba. Arról beszéltek, hogy nem szabad megengedni, miszerint a magyar liberalizmus mások rovására kibontakozzék, hanem maradjon a törvények keretei között. Úgy a politikai életben, mint a közélet egyéb területein a tót pozíciókért küzdeni fognak. Követelni fogják a „Tatrin” alapszabályainak jóváhagyását, mértékletességi egyesületeik engedélyezését, a tót nyelvnek a községekben, megyékben, bíróságoknál, egyházakban való jogait, nemzeti választásokat a megyékbe és az országgyűlésre, az agrárkérdések rendezését, sajtószabadságot, a birodalomban lakó többi szlávokkal való együttműködést.¹ Hurban érvelése a nyelvi követelés tekintetében következő volt:² „A természetes jog az írott jognak alapja. Az írott jog sokkal később keletkezett és hogy az okmányokba és törvényekbe kerülhessen, ki kell küzdeni ezt és életbeléptetni. A mi édes nemzeti nyelvünk évezredek át írott jog nélkül fenntartotta magát, tehát ezzel a ténnyel joggá lett és most részére az írott jogot csak azzal

¹ R. Golan: i. m. – 39. 1.

² Dr. S. St. Osúsky: i. m. – 230. 1. és „Slovenské Pohl'ady”. 1883. 560. 1.

az érveléssel időszerű kiküzdeni, hogy úgyis létezik és él. Ez ellen az erő ellen semmi sem állhat meg, még trónok is inkább dőlnek össze, mielőtt egy önérzetes élő nemzetnek a nyelve és beszéde elpusztulna.”

Hurbannak felfogását a természeti és írott jogra vonatkozólag visszatükröztetik a tót felkelés későbbi okmányai is. Az akkor 31 éves és kiváló tehetséggel megáldott férfiú minden energiáját a tót nemzeti eszme kibontására fordította. Előnyösebb lett volna reánézve visszahúzódnia, ám saját személyi érdekeit megtagadva, olyan ritka heroizmust mutatott, ami csak kivételes történelmi hivatottságú férfiak tulajdonsága. Hurban volt az 1848-49-es tót eseményekben az eleven erő. A józsefnapi tanácskozás után Hurban és barátai Pozsonyba siettek, hogy a forrongó eseményeknek közvetlen megfigyelői és szemtanúi legyenek. Hurban átment március második felében Bécsbe is információszerzés céljából, ahol mint más helyen említettem, résztvett az ausztriai szlávok összejövételén is. Pozsonyban megismerkedett Janecek Bernáttal és Fric József Lászlóval. Hurban, Stúr, Janecek Bécsben a „Sperl” vendéglőben tárgyaltak és mint Janecek vallomásában említi,¹ Stúr már akkor hangoztatta, hogy a tótság érdekeit úgy fogja megvédeni, hogy a szerbekkel fog szövetkezni és igyekezni fog az anyagi eszközöket előteremteni a tömeges szervezkedésre. Hurban Bécsből visszatérve, Pozsonyban három kétsövű pisztolyt, egy díszes kardot és löszert vásárolt magának. A Stúrral megbeszéltek értelmében nagy agitációba kezdett a nagy fordulat miatt amúgyis forrongó Nyitra megyében.

A nyitramegyei kis Hluboka községből intézte agitációs kirándulásait Brezovára, Miavára, Verbóra. Midőn április 25-én Brezován műkedvelő táncmulatság volt, Hurban a tót nyelv kérdésében beszédet intézett a megjelentekhez, melyben többek között monda: „Ha most valami nagyot nem cselekszünk – elveszítjük az évszázadot és átok száll sírjainkra: Ha ellenben arra törekedünk tettekkel és az összes erők lelkiismeretes megfeszítésével, hogy a tót dalok és hagyomány tartalmát önfeláldozóan megvalósítsuk, nemzetünk részére egy évszázad gaz-

¹ R. Golán: i. m. – 40. 1. – Janecek vallomása 1849 jún. 4. a königgrätzi auditárnál. – Ezek az iratok most a prágai hadilevéltárban vannak.

dagságát és jólétét mentjük meg; begyógyulnak és beheggednek benne az összes sebek, melyeket nemzetünk testén ejtett kilenc szerencsétlen század.”¹ Hurban indítványára elhatározták a brezovaiak, hogy Miava városának ajándékba egy tót nemzeti zászlót küldenek, melyet Hurban, Hros, Pauliny ág. ev. lelkészek, a brezovai nemzetőrök és a diákok fognak Miavára átvinni. Ezenkívül elhatározták, hogy április 28-án Brezován a környékbeli községek küldötteivel együtt tanácskozni fognak a tót nemzeti követelések ügyében. Április 26-án tényleg Brezova lakossága tót ajándékszászlót küldött Miavának. A zászlót lóháton Hurban vitte.² Miaván éppen vásár volt. Hurban hosszú beszédet tartott, melyben sikerült neki a csakhamar maga részére nyert vásári nép segítségével azokat a miavai polgárokat elhallgattatni, akik Hurban teátrális bevonulása ellen kikeltek. A lóháton szónokló lelkész Miaván már sokkal támadóbb hangon magyarázna a népnek a tótság elnyomottságát. „A tótok ennek az országnak a legrégebb lakosai, – hangzattatta Hurban – akármennyire harcolnak érte, fizetnek adót, mégis csak olyanok benne, mint a madár a kalitkában, rabok, elnyomottak, megvetettek! Így volt ez, de mi azt mondjuk, hogy ennek nem szabad így lennie.” „Tótok, több évszázadon keresztül csak az erdővel, mezővel, a trágyával, a jószággal törődtetek és vájjon mi az eredményetek a nemzeti élet nélkül? Mindenekelőtt a földolog- mégis a nemzetiség, vagyis az a jog, hogy az országban annyit érzünk, mint bármely más nemzet.” Miaván Hurban győzött. Beszéde után kitűzték a tót nemzeti zászlót, mert a város vezetősége sürgős tanácskozás után elfogadta a brezovaiak által ajándékba küldött zászlót. Ezután magánházakra is kitűzték a tót zászlókat. A vásári népben

¹ *Dohnány*: i. m. 47. 1. – Valovic Zsigmond brezovai jegyző temetésére sok lelkész, tanító, diák és mások érkeztek e napon Brezovára. Már a községházán beszédek hangzottak el ebéd után a tót nemzeti szabadságról. Sulcz brezovai ág. ev. lelkésznek szemére vetették, hogy kitette a magyar zászlót, amire Sulcz azt válaszolta, hogy el ne hamarkodják a dolgukat, mert olyanba fognak, amit nem lehet megvalósítani. Hurban prédikált a temetésnél. Este volt a műkedvelő színelőadás Sasko orgonakészítő nagy műhelyében. Színre került „Az öreg kumpán, vagy a tizenöt éves kandidátus” c. bohózat, nagy lelkesedés közben.

² Hurbannal indultak Miavára Hostinsky és Jurecky tót szerkesztők, Kmet' papnövendék és kb. 12 brezovai nemzetőr. Miaván a küldöttség a városháza elé vonult és hivatta a városi hivatalos embereket, akik azonban nem mutatkoztak; a jegyző, Mikulecky, nem tartozott Hurban híveihez.

nagy hajlandóság mutatkozott fosztogatásra. Hurban minden erővel arra törekedett, hogy a meginduló tót nemzeti mozgalom ne fulladjon egy fosztogatást eseménybe, a zsidók és magyarok, a nemesi házak kifosztásába.¹ Április 28-án Brezován megtartotta Hurban a népgyűlést, melyen a következő nyolc pontból álló petíciót olvasta fel:

1. Követeljük, hogy a Nyitra megyében és a bárhol másutt is lakó tót nemzet a nemzeti megyei hatóság ülésein teljes és tökéletes részt vehet, és hogy mindaz, ami reá vonatkozik, a tárgyalások, a perek, a Janácskozások, csakis nemzeti tót nyelven tartandók és végrehajtandók. Mert már nem akarjuk továbbra fűrni az elválasztó falat, vagyis azt a nyelvet, mely pereknél, bíróságoknál, törvényeknél előttünk érthetetlen, mert mi tótok is mindent megérteni óhajtunk, ami rólunk, általunk és velünk történni fog.

2. Követeljük, hogy a tótok részére a bírók csak tótok legyenek, az anyanyelven tökéletesen kiképeztesse, hogy így az esküdtbírók igazságosan és nyilvánosan megtarthatók legyenek. Panaszok, kérvények, perek, hivatali ítéletek, törvénykiírdetések, egyszóval minden nyilvános hirdmény a tót nemzethez, tótnyelvű, legyen.

3. Követeljük a nemzeti iskolák tökéletes szervezését, és pedig: az elemi iskolákat éppen úgy, mint a reál-, polgári és felsőbb iskolákat és intézeteket. A lót gyermekek tanítási nyelve csakis tót lehet, hogy a szabad nevelés és továbbá a szabad tót nemzeti kifejlődés alapján nemzetünk a hozzá és az országhoz hűséges fiaikat nevelhessen.

4. Követeljük, hogy Nyitra megye nemzeti törvényhatósága arra törekedjék, miszerint minél előbb rendeztesse annak a módja, mellyel nemzetünk és népünk követei által az országgyűlésen képviseltessék. Ezt annak a szüksége követeli, hogy a képviselőknek a pesti következő országgyűlésre való megválasztását megkezdhessek.

5. Követeljük és nem fogunk megszünni követeim most és azután és mindig, hogy nemzetiségünk jogait a többi Magyarországon lakó nemzetiség elismerje. Azon bizalom következeképpen, hogy egy nemzet sem fogja, mely velünk Magyarországon lakik, nemzeti öngyilkosságunkat követelni, vagyis egyetlenegy nemzet, és ember sem fogja akarni, hogy mi megfosztassunk attól, amiért más nemzetek köteleességüknek tartják életüket áldozni, – ennek a bizalomnak következményeképpen –, követeljük, hogy a megye nemzeti törvényhatósága az egész ország előtt arra az álláspontra helyezkedjék, hogy nemzetiségünk és nyelvünk e szent joga törvényesen biztosíttassék. hogy az nemcsak a politikai életben mindinkább kifejlődjék, hanem az egyesülés által, vagyis a nemzet felvirágzását célzó egyesületek által új erőkre szert tehessen. A nemzeti törvényhatóság legyen lelkiismeretes öre különösen annak, hogy azok a rettenetes idők vissza ne térjenek, amelyekben a tót nyelvvel együtt a nemzetiségi és egyesületi életben elismerve nem volt és nevétség tárgyává vált, mert nemzetünk most már semmi esetre sem engedi nemzetiségét elnyomni és megsemmisíteni. És ezért bátrak vagyunk követelni végül is:

6. Követeljük a Magyarországon lakó keresztény nemzetek közötti teljes testvériséget és egyenlőséget, ami annyit jelent, hogy mi tótok nemzeti szokásainkat és hagyományainkat szabadon megtarthassuk és az ország zászlai mellé a mi nemzeti zászlónkat is akadály nélkül kitűzhessük. Ezzel a nemzeti egyenlőséggel az is összefügg, hogy a tót nemzet fölé más nemzet uralma ne állít-

¹ Mindamellert Sulcz ág ev. lelkész megfenyegette, hogy ne akadékoskodjék, tartson velők, ha nem akar özvegyet és árvákat itt hagvni, mert nem fognak vele szemben tréfát ismerni. – *Golan*: i. m. 49. 1.

tassék és így egy nyelv sem uralkodhat a másik fölött, hanem az összes nemzetek és nyelvek szabadságukat, egyenlőségüket, testvériségüket, kéz a kézben, a külellenség ellen megvédelmezzék. Ami pedig az ebből az egyenlőségből és testvériségből háramló nehézségeket illeti, követeljük, hogy a nemzetek véleményei erre vonatkozólag meghallgattassanak. Az emberiség és kereszténység szelleme, mely a szabadság ezen korszakát hozta, biztosan talál olyan módokat, melyekkel a különféle nemzetek egymás megbántása nélkül közösen szervezkedni fognak tudni.

7. Követeljük, hogy Nyitra megye nemzeti törvényhatósága testvéri javaslatot intézzen a magyar megyékhez, hogy iskoláikban és intézeteikben a magyarok részére tót nyelvi tanszékeket állítsanak, amiképen nemzeti iskoláinkban is a magyar nyelv tanítói alkalmaztassanak abból a célból, hogy a kölcsönös közeledés lehetővé váljék és a magyarok a tótokkal tótul beszélvén, a tótok a magyarokkal magyarul, egymást megérthessék.

8. Követeljük, hogy ezen tettünkkel kihirdetett és előadott követeléseink előbb a megyei törvényhatóság jegyzőkönyvébe iktattassanak és az összes magyar és horvát-szlavón törvényhatóságoknak, nemkülönben István magyar alkirály öfenségének és a magas magyar kormánynak tudomására adassanak abból a célból, hogy az emberiségnek és a szabadságnak valamennyi őszinte és igazi barátja szent jogainkat megvédhessék és képviselhessék.”

E petícióból mindenekelőtt kitűnik az, hogy a lipótszentmiklósi petícióval közös eredetű, mert egyes tételei és az utolsó szakasz is szóról szóra megegyeznek. Valószínű az, hogy Stúr, Hurban, Hodza közös megállapodások alapján rendezték ezeket a demonstrációkat. Hurban a lipótszentmiklósi petíciót tetemesen kibővítette és élesítette. A tót nemzeti zászló használata, a felsőbb tót iskolák szervezését a nyitrai petíció kezdeményezte. Feltűnő, hogy a petíciók a megyei gyűléseket nemzeti megyegyűléseknek nevezik, vagyis a tót politikusok még márciusban és áprilisban nem követeltek külön nemzetgyűlést, miként ezt a május 10-i program hangoztatja, hanem a tót jellegű és a megyei autonómia védelme alatti megyegyűlésekkel megelégedtek. Nem gondoltak elkülönülésre. A brezovai népgyűlésen közel 3000 ember jelent meg. A községek kisebb-nagyobb küldöttségekkel szerepeltek. Hurbanon kívül szóno-koltak: Hros ág. ev. lelkész, Sulek és Jureczky ifjak. Sasko orgonakészítő tót nemzeti zászlókat készítetett, melyeket a kiküldöttek hazavittek. Hlubokán a zászlót egyházi énekek kíséretében a templomban helyezték el. A tót zászlók mindenütt a tornyokra kerültek, Hurban április 30-án Verbócon beszélt a nép előtt. A gyűléseket már nem improvizálták, hanem rendszeres előkészítés után tartották meg, mert a nyitrai tót nemzeti követeléseket ki is nyomatták. Feltétlenül alkalmas tárgyalási alapot nyújtottak a lipótszentmiklósi és nyitrai petíciók. A kor-

mány azonban egyéb ügyekkel lévén elfoglalva és e fontos kérdéssel érdemileg nem foglalkozott. Befolyásolta a kormányt helytelen politikájában az is, hogy Stúr bécsi szerepléseiről és tanácskozásairól értesült. Hurban agitációjának sikere Nyitra megye északi részében az irtványos, legelő- és erdőkérdés rendezetlenségének tudható be. Ezen a területen a márciusi átalakulásakor a földesúri erdők, legelők és irtványok a nép érdeklődésének központjába kerültek, mert nagyrészt erdőmunkások, irtványosok voltak. Az irtványosi szolgáltatásokról a törvények egyelőre hallgattak. Az irtványosok a letelepedésért a földesúrnak hol kilencedet, hol pénzt, hol munkateljesítményt fizettek. Voltak községek, mint például Brezova és Miava, amelyek az irtványos helyeket (kopanicákat) ellenszolgáltatások nélkül birtokolták. Hluboka, Jablonica, Cerova községek 20-50 év óta pereskedtek a földesurakkal irtványkérdésekben. Ezeket a függő problémákat most a nép rövid úton hatalmi szavával el akarta intézni. Brezován maga Hurban figyelmeztette a népet, hogy a földesúri erdőséget, melyet Erdődy gróf visszavett a községtől, – foglalják vissza. Borik és Kulisek tót ifjak Verbócon is így akartak a község jogainak az erdőkérdésben érvényt szerezni.¹ A határmenti vidék irtványosai a kérdéseknek rendezetlensége miatt sem voltak a magyar kormány hívei és az újoncozásnál szabotáltak. Hálás talaj volt ez Hurban nemzeti mozgalma részére. A bécsi, prágai, pozsonyi, pesti mozgalmakkal egyidőben itt is lázas mozgolódás volt észlelhető, melynek szálai Hurbán és megbízottjainak kezében futottak össze. A tót nemzeti mozgalom itt Hurban személyében reprezentálódott. A kérdés az lett, ki tart Hurbannal és ki ellene? Az egész terület forradalmasítása folyamatban volt, a forradalmi szellem a Hurban köré csoportosulók elégtelen száma miatt azonban nem tudott forradalommá sűrűsödni. Brezova község lakossága Zelenay nevű követét utasította, hogy a következő programhoz tartsa magát: 1. Az összes eddigi szabadságjogok a nemzet összes rendjeire terjesztendők ki és hogy mindenki egyformán részesedjék bennök. 2. A regalia bénéficia véglegesen törleendő. 3. Hogy az összes szabad birtok véglegesen felszabadít! assék minden kötelezettségtől. 4. A községeknek adassék mindaz

¹ R. Golan i. m. – 43. 1.

vissza, amit valamikor tőlük elvettek. 5. Hogy részükre a miniszteriális lapok tót nyelven is írassanak. Stúr Bécsben azonban nemcsak tanácskozott, hanem kinyomatta a „Bratja Slováci” kezdetű tót röpiratot is, melyben a márciusi reformok keltette kormánybarát hangulatot igyekszik eloszlatni és melynek szerzője Hodza Mihály volt. A lipcsei és nyitrai petíciók, valamint a május 10-i tót nemzeti követelések Magyarország föderatív átalakulását célozták tulajdonképpen és a cseh területekkel való egyesülést abszolúte mellőzték. A tót vezetők ezen programja azokon a reményeken és bizalmon épült, melyet Stúrék a délszláv politikai győzelmébe vetettek. Az 1848.-i tót program teljes nemzeti autonómiát követelt és meg kell állapítani, hogy ha Magyarország vezető államférfiai és politikusai a nemzeti autonómiák útját választották volna, a következő évtizedek fejlődése más eredményeket hoz. Hodza Mihály, aki a „Bratja Slováci” című röpiratot írta, mely a március 28-i lipcsei petíció pontjait magában foglalta és amely már május 10-én közkezen forgott, az autonómián alapuló meg-egyezés lehetőségét foglalta magában. Hodza nem akart forradalmat, sem fegyveres felkelést, hanem mint már említettem, a problémák legális rendezését. Azt magyarázza, hogy a vívmányokat csakis az uralkodónak, nem pedig a kormánynak és a magyar politikusoknak lehet köszönni. Azonkívül a vívmányok a tót nép helyzetén alig fognak változtatni, mert a tótok továbbra is nyelvi és nemzetiségi elnyomottságban fognak maradni. A tót népnek egységesen kell fellépnie, itt az alkalmas idő, melyet elmulasztani nem szabad. A tót nemzetiség érvényesítése érdekében mindent meg kell tenni. Különösen a felsőmagyarországi nemességet kérte lelkes szavakkal, hogy térjenek vissza nemzetük zászlaihoz. A Hodza által írt felhívást az eperjesi magyar kormánybiztosság által eszközölt akkori fordításában közlöm, mert magában foglalja az 1848. év első felének tót politikai programját:

Tót testvérek!

A mi korunk is felvirradt, mert felvirradt a szabadság kora, az Isten nem nézhetvén többé a földi urak igazságtalanságaira, felszállni engedé a népek szabadságának napját. Ezen időt senki sem adá kegyelmesen, senki tehát az emberek közül, – értetődik az urak közül sem, – meg nem tilthatja az embernek és népnek, hogy saját módjára ne üdvözölje azt. Némelly népek úgy üdvözlik ezen korszakot, hogy a szabadság iránti szeretetre gyullad fel keblök, azaz hogy

nem akarnak szolgálni és raboskodni, és ledöntenek mindent, mi szabadságukat korlátozza, mi lebilincseli nyelvöket és lelkiismeretöket. Sok európai nemzetek, u. m. francziák, németek, cseh-morva-osztrák-horvát és most már a becsületes lengyelek is felszabadultak; mindnyájának vannak egyenlő jogaik és szabadságuk és mind az gyorsan és majdnem minden vérontás nélkül történt, mind az csak a Szabadság és Nemzet iránti Szeretet egysége által történt, egyesülvén ebben az emberek lelkei. Sem katonai erő, sem emberi okosság nem győzhetik le a Szabadságot.

Tehát csak mi tótok hallgassunk völgyeink és lakjainkban? Csak arra valóok vagyunk a világon, hogy egyedül mások szolgálai legyünk? Csak nekünk becsületes szlávoknak kell hallgatnunk a szabadság dalaira, melyeket más nemzetek dalolnak? Nem testvérek, – nem! és soha sem! Nekünk nem szabad hallgatnunk, midőn mások dalolnak és szolgálnak, midőn mások uralkodnak, és csúszunk, midőn mások fejeiket emelik és kétségbe esünk, midőn mások diadal-maskodnak. Nekünk is, nekünk becsületes tótoknak megkondult a szabadság harangja.

És ha mi egyedül most nem emelkednénk, midőn minden nemzetek emelkednek, reánk köphetne minden becsületes ember, megvetne bennünket az Isten, ki leküldé a szabadság napját, és reánk jönnének újra az urak botjaikkal, ostoraikkal és sarkantyúikkal és elájulásig vernék és kínoznák testeinket. Hogy kell tehát emelkednünk? Előbb tehát hangoztatnunk kell az igazság szózatát nemzeti szabadságunkért, azaz olly szabadságért, melly az összes Tótok szabadsága volna, tehát nem egy vagy más község, tájék szabadsága, hanem az összes tói ajkúak közös és teljes szabadsága. Azon időtől ugyan, mellyben lerokadt az úri hatalom, sok nagy ígéretre hallgattok a tót szabadság gyarapodása ügyében, és igaz, hogy állapototok minden esetre könnyebbedett is sok tekintetben; csak más, kérdés, hogy mindezt 2 vagy 3 év alatt el nem veszítitek-e? – Arról kell tehát gondoskodnotok, hogy azon szabadság, mellyét az idő nektek hozott, utódaitoknak is csonkítatlanul megmaradjon. Ezen szabadságunkat másképp nem biztosíthatjuk mgunknak, csak úgy, ha egész nemzetünket annak öréül tesszük. Mert egyes ember mitsem, de egy nemzet igen sokat tehet; ismerjétek tehát meg magatokat Tótok, hogy hamar erős nemzetnek ismertessétek magatokat, olly nemzetnek, melly az egész országgal, a világgal szembeállhat. Az_r m_j a nemzetet nemzetté teszi, – főképp a nemzeti nyelv; azért ja. tót nemzet jótónak nevezetik, mert nyelve tót. Nyelvünkben rejlik nemzetünk világi hatalma, benne vannak örök hangok, melyek örök szabadságra és dicsőségre ébreszthetnek bennünket; ezen hangok nélkül lelketlen lomha test leszünk, az uraknak és zsarnokoknak holt eszközei. A szláv nyelvben van a Szlávok millióinak köteleke, szent kötelék, mellyben az elzárt Szláv millióinak egyesített ereje rejlik; azaz tót nyelv nélkül a tótok ollyanok, mint az elszórt vesszők, mell vek könnyen törnek; de midőn saját nyelvök lesz, tiszteletben lesznek, mint a szent és erős kötelék által összefűzött kéve, melly kévét senki sem törheti szét, míg a kötelet át nem vágja. Ezen kötelet az vágná szét, ki nyelvünket elvonná, meggyalázná, a törvényből, ítélőszékből és a nyilvános községi, keresztény életből nyelvünket kizárná. Míg ezt nem engedjük, nemzetünknek baja nem történhet. Midőn nemzeti nyelvünkben folynak az összes törvénykezesek, perlekedés, ítéletek, községi, városi, megyei, országos tanácskozások, akkor minden tót részesülhet a törvénykezésben, perlekedésben és törvényhozásban, azaz minden tót különbség nélkül védelmezheti magát és másokat, szabadon viszi pereit, azt, mit jónak lát a közérdek tekintetében, szabadon tanácsolhatja. Ellenben, ha úgy kellene megmaradnunk, mint eddig, ha tovább is engednők nyelvünket meggyalázni, a hivatalos körökből kidobadni, úgyhogy tilos volna tótul panaszkodni, az ítéleteket tótul kiadni, az ítélőszékeknel tótul beszélni, tót törvényeket írni, – akkor továbbá is és örökre másoknak szolgálai maradnánk. – Mert a rab nem tudja, hogy mit csinál ura és tilos neki kérdést tenni, hogy miért cselekszik úgy; éppen azért, hogy mi sem tudhatnók, hogy mik történnék az ítélőszékeknel. mért hozatik ez vagy amaz törvény, – rabok lennénk

és azok, kiknek nyelvén folyik a törvénykezés,- s iratik a törvény, volnának az urak, és rajtunk uralkodó zsarnokok. Jól tudjátok, Tótok, hogyan voltatok eddig, igen rossz dolgokat volt azért, mert az úri székeknél, ítélő, perlekedő székeknél, törvényhozásnál, szóval az egész nyilvános életben, hallgatnátok kellett hogy mint tanácskoztak az urak, idegen, nektek érthetetlen magyar és latin „nyelven a ti pereitekben. Nem egyszer védhette volna magát egy vagy más közületek, községeért okos szót mondhatott volna, rokonát pártolhatta volna, de mint' tótok nem szólhattunk a törvénykezésben, kinevették, nyomták, cáfolták, sőt botozták is a mi Lajos-Komáromiainkat azért, hogy a tótot, – a mi kedves anyanyelvünket, pártolták és védték az urak irányában. Úgy jártok kellett egy úri háztól a másikhöz és midőn hosszú perelés után a papíron valami feketét nyertetek s azzal haza jöttetek, megint menetek kellett, hogy ezt valaki kedves tót nyelvekre lefordítsa. Panaszaitokkal uratokhoz kellett menetek, ki azokat egyedül felírható magyarul, s hogy úgy írta-é, mint akartátok, nem tudtátok, mert nem értettétek a nyelvet; midőn ítéletet kaptatok, ismét le kellett azt fordítani, de ismét nem tudtátok, híven fordította-e le! Hol törvény előtt álltatok, – álltatok mint rabok, mert mitsem tudtatok, miről van szó. Drága pénzen ügyvédet vallottatok, s ez beszélt értetek, hogy ti hallgassatok, s hányszor történt, hogy ez az urak által megvesztegetve, ellenetek írt. De szólhatott volna ó ellenetek, ha tótul kellett volna szólnia? Nem, azon tót nyelvben, melyet beszéltek, annyi erkölcsi erő van, hogy a leggonoszabb ember is irtóznék s félne tót nyelven hazudni és csalni! S így mindenütt elvették tót nyelveket az urak, hol az nektek használhatott volna, elvették azt az ítéletek, perek, törvényhozásnál, szóval kitolták a világbú, nyilvánosságú, iskolákból s helyenként már a diplomákból is, hogy ti butaságban megmaradjatok s csak az iga alatt ökrök gyanánt az ő hasaiknak szolgáljatok s izzadjatok. Nyelveketek undorítóvá tevék, csúfolták magok az urak és tisztjeik s semmi mást sem hirdettek már benne, mint hogy pálczaütést vágat rátok, mikor kell robotra menetek, hogyan kelljen a nagyságos úr előtt a kalapokat lerántani. Egyebet tótul nem hallottatok, mint „számár, gazember, paraszt, barom, feküdj le, fogj be!” És bizony nem csoda, hogy magasok sem tudtátok nyelveketek megbecsülni. Lássátok, mennyi haszna van nyelveknek rátok nézve, és lássátok, minő átok szállott rátok onnan, hogy az urak rátok tukmáltak egy idegen nyelvet s behozták azt a nyilvános életbe. A jelen idők meghozzák a szabadságot. Országunkban is lengenek a szabadság zászlai, kiagatják azokat a magyarok, németek, de sem a magyar, sem a német nem teremte ezen időket, tehát Joguk sincs ezen szabadságot más, bármely nemzetől megtagadni s megtiltani. Mint másoknak, úgy nekünk is leküldé az Isten a szabadság napját, országunkban is ki van már híresztelve a polgári egyenlőség, tehát nálunk sincsen már úr és szolgál, már mindnyájan polgárai vagyunk a hazának, egyenlően jogosítottak, mint Isten, úgy törvény előtt egyenlők, mindnyájan egyenlően megosztjuk az ország terheit, egyenlően küldjük követeinket az országgyűlésére. De hogy lesz gondoskodva nemzetünkről, ha fel nem kel nemzetisége s nyelve ügyében? Ha minden megint csak magyarul megy? Ha az ítéletek, törvények csak magyarul iratnak s a tótok arra csak ismét tátott szájjal fognak hallgatni? Ha ennek úgy kellene lenni, ismét rabságba esnénk, mert szabadságunk felett más nemzet bizonyosan rosszul örköndik, de magunk jól örköndünk. Ha mi tótok továbbra is engednök nyelvünket a nyilvános életből kizárni, onnan az következék, hogy azalatt, míg más nemzetek magok kormányozzák magokat s védenék szabadságukat, mi egyedül szolgáló volnánk azon embereknek, kiknek van idejük idegen nyelveket tanulni, s azok, kik a szántóföldeken s szállókban dolgoznak, a mesteremberek, kereskedők, szóval az egész nemzet szolgálja és eszköze volna azon egynéhány embernek. A mi tót fiaink, kik egy kicsint betekintenek az iskolákba, ismét szégyenkeznek velünk társalkodni, s azokhoz tartják magokat, kiknek nyelve nyelvünket kizárná a nyilvános életből. De ám a mi tanultabb, becsületesebb embereink, kik nemzetünkért lángolnak, látandják, hogy a tótok magasabb életre

képtelenek, s elmennek a cseh-morva-sziléziai-lengyel-horvát-szerbhez, hol a nyelv mindennél már egészen szabad, szóval elhagynak benneteket, drága Tótjaink, - férfiak, kik leginkább rokonszenvvel viseltetnek irántatok. Elhagyott nyáj maradtok, rövid idő alatt elvesztek olly annyira, mint a kis csermely száraz sivatagban. De ha megőrzitek nyelveketek, ha bevezetitek a törvénykezésbe és szóval a nyilvános életbe, ha arról gondoskodtok, hogy rólatok semmi *nem* határozatosság befolyástok nélkül, – akkor – akkor nemzenek fiaitok hű fiaitok, akkor nem hallunk vértagadásról s hűtlenségről és saját nemzetünk gyálázatásáról. Becsületes nemzetünk lesz arany szabadságának és jogainak órja maga magában. Üdvözlégy, oh üdvözlégy szabadságunk szent napja, világíts, oh világíts, Te, idvezítésünk, szerencsénk, szabadságunk fényes nappala!

Ezen meggyőződés következtében mi marad egyéb hátra Tótok, mint Ő felségétől, a királytól s fenséges nádorunktól, s a magas ministeriumtól s rövid idő alatt küldöttjeitek által az országgyűlésen s az egész” országtól kérni, hogy tót nemzetiségünk, azaz a társulati, perlekedési és nemzeti ügyeinkben, nemzeti nyelvünk törvény által örökre biztosíttassék.

Azon kérelmeket, melyeket a tót nemzet most az egész országnak felterjeszteni kénytelen, már fenségesen kimondották liptói testvéreink, midőn Szt. Miklóson a következő kérelmeket hivatalnokaik által előhozták az egész országnak; itt szórul-szóra előhuzzuk:

a) Hogy ezen vidéknek nemzete és népe községi jogainál fogva, melyekben most részesítettett, ténylegesen résztvegyen ezen vidéknek nemzeti gyűlésin s úgy természetesen s következőleg a tanácskozás tót, neki érthető nyelven tartassék. Azt kívánja a községek becsülete és kötelessége és a nyilvánosság, melly sehoh és soha sem vezet célhoz, hogyha közegyetérsre nem támaszkodhat.

b) Kívánjuk, hogy az ítéletek, folyamodások, hivatalos jelentések, perek, országgyűlési törvénycikkek tót nyelven szerkesztessenek. Azt magával hozza a kötelesség és ezen vidék nemzeti szerkezete, mellynek közönsége minden politikai és törvénykezési ügyekbe beavatandó.

c) Kívánjuk, hogy a szükséges tanítás és oktatás ügyében a tót közönség tót anyanyelvem alapjánál fogva, tüstént intézkedések történjenek tót nemzeti iskolák föllállítására olly módon, hogy bennök népünk szabadságához méltó polgárokká neveltessék. Ez úgy elérhető, ha az iskolákban a tanítás anyanyelven történik, mellynek alapján egyedül megtanulhatja a nép a más honunkban létező nyelveket is.

d) Kívánjuk, hogy ezen tájnak nemzeti hatósága hivatalosan föllépjen, hogy minél előbb elhatározatosság, hogy minő minőségben legyen képviselendő nemzetünk követi által az országgyűlésen. Ezt magával hozza azon szükség, hogy a legközelebb Pesten tartandó országgyűlésre, a felküldendő követek választása megtörténhessék.

e) Kívánjuk és kérjük – s kérni meg nem szününk, most és a jövőben s mindenkori, hogy (minél előbb elhatározatosság) ezen vidék összes intelligentiája, a nemzet minden ura és férfija, a nép barátai, az emberiség bajnokai, az isten és népnek lekötelezett keresztyének, az igazi tót és közös szabadság védői minden módon, szóval és tettel arról gondoskodjanak, hogy tót nemzetiségünknek joga, melly tői mi elszakadni nem akarunk, a politikai és társasviszonyban biztosíttassék, megőriztessék és örök időkre sértetlenül hagyassék. Azt kívánja a tiszta emberség, melly nélkül minden emberi jogok gúny tárgyává válnak, azt kívánja korunk szelleme, mellyben ha minden ember anyyi, a mennyit ér, bizonyosan, annál többet ér egy nemzet magában, mennél inkább nemzetiségében van.

f) Kívánjuk, hogy ezen kérelmeink olly módon szerkesztve, előbb a hivatalos jegyzőkönyvbbe ígatva, minden magyar, horvát és tót megyéknek és hatóságoknak, nem különben ő fenségének, a királyi helytartónak, Istvánnak, a magyar magas ministeriumnak tudomásul adassék, azon célból, hogy a szabadság igaz barátai szent jogunkat védeni és gyámolítani méltóztassanak.

Tisztelettel maradunk Liptó Sz. Miklóson stb. stb.

Ezen kérelmekhez hozzáadandó:

Hogy minden, főiskolákban, melyeket a szlávok látogatandanak, névszerint a Pesti egyetemen nemcsak tót tanszékek alakíttassanak, de némely tanok is tót nyelven előadassanak.

Ez mind szükséges nemzetünknek, mely a magyarral egyaránt részesül az ország terheiben; ezt kívánja az igazság, mindezt nem először kérjük mi; de ezt kívánja s el is érte már a magyar nemzet, másutt más nemzetek is elérték, ú. m. a csehek, lengyelek és horvátok stb. és kérni fogják ezt bizonyosan- más eddig elnyomott nemzetek is. Hogy nemzetünk ezen kívánságai' mint az egész nemzet kérelmei felterjesztessenek tetteleg az országnak és királynak, szükséges, hogy a tót nemzet összes fiai, mint egy férfi, mindnyájan aláírják ezt neveikkel, s megerősítsék, kérvén azoknak teljesítését az egész nemzet nevében. Ezeknek előterjesztését senki sem tilthatja el, mert a mostani idő már olyan, hogy azon szabadság, mellyel bírunk, mindnyájunk közt megosztatott, tehát mindnyájan erősítsük azt. Ezen szabadságtól hajszálnyira sem akarunk valakit megfosztani, azért kívánjuk, hogy tőlünk se fog senki által elvonatni, ha a világ előtt azon veszedelmes gyanúba esni nem akar, hogy másoktól azt el akarja venni, mit magának mások irányában megörizni kíván.

Fel tehát tót fiaink, fel a szabad ország törvényes útján!

Névszerint, Ti, kik eddig parasztoknak nevezettek, kik azonban most nem vagytok többé az urak sarui és lábravalói, de szabad polgárai országunknak, továbbá Ti, testvérek, tót városi polgárok, lépjétek erőssen össze, írjátok alá ezen kérelmeit a tót nemzetnek és terjesszék fel őket az országnak, s a jó királynak. Végre Ti, tót testvérek, kik eddig urak, nemesek, bárók, grófoknak nevezettek, kik eddig népeteknek ellenei voltatok, szégyelvén tót származásokat és a nyomott tót nemzetet, Ti, szeretett testvéreink, keljétek fel, csatlakozzatok véreitekhez, dicsőíttessék neveiteket ezen újjászületések által, legyetek a tót ág buzgó hajtásai, legyetek hű, becsületes fiai. A magyarok is nagyobb becsüléssel kezet nyújtanak nektek, mint eddig, mert a saját nemzetüknek áruóit, a vértagadókat, egy nemzet sem tisztelheti. Adjunk egymásnak testvérkezet. – hiszen mindnyájan egy származásúak vagyunk, a tót dicsőség közös anyja ringatott bennünket. Írjuk alá gyenge tollal a becsületes nemzet erős határozatait, mert azt, amit az idő hozott a népeknek, meggátolni semmi erő sem képes. Erős trónok, erős politikai intézetek összerokdattak, s a legnagyobb katonai erő sem volt képes azokat fenntartani, a szabadság kivívja életét. Nemzetünknek is el kell érni azt, mit mások elérték és elérheti azt, mint a más nemzetek, sok testvéri vérontá? nélkül, ha Ti ahhoz, a mi a nemzet részére üdvös, szövetkeztek. Most dicsőségre tehettek szert, – ki tudja, hogy ezen szégyenteljes vonakodást nem bánjátok-e meg? Békével akarjuk elérni jogainkat, egyesüljünk tehát az eszmékben és nem lesz szükség vérontásra, a tót nemzet fiainak egyetértése feleslegessé teszi a testvéri vérontást. Ezzel egyetértőnek kell lenni az összes tót papságnak, kik kötelesek papolni a nemzetek egyenlőségét és az isteni békét egyaránt. Dologra tehát, Tótok! Hogy célunkat elérjük, szükséges:

1. Hogy minden vidéken mennél előbb, egy városban vagy községben a körülfekvő helységek s városok követeik által összegyűljenek, ott tanácskozzanak s kérelmeiket írásba foglalván, aláírják neveikkel.

2. Ezen gyűlések nevezzenek magok közül egy választmányt, azaz néhány becsületes férfit minden községből, legalább kettőt, melly választmány gondoskodik a teendőkről.

3. Ezen választmány alkudozásokba ereszkedjék más vidéki választmányokkal és az orsz. hatóságokkal.

4. Végére szükséges, hogy az illy összes választmányi tagok gyűljenek össze egy helyen és ezen kérelmeket felsőbb helyre küldjék. Ezek választanak elnököt, melly vezeti a többieket. Ez törvényes út, ehhez jogunk van, ezt parancsolja nemzetünk fenntartásánk kötelessége.

Tótok, nektek is megkondult a szabadság harangja. Ti is gyülekezhetek és boldogságtok felett tanakodhattok. Ezt tennetek kell, mert ki ismeri inkább szükségteket, mint magatok! Tanakodjatok tehát magatok s békében ugyan, de szabadon terjesszék fel kérelmeiteket az egész vífág közvéleménye és polgársága elé.

Ezt teszik az emberek mindenütt, Prágában, Bécsben, Pozsonyban, Pesten stb., tegyétek ezt Ti is. Mi egynek szabad, másnak is szabad legyen! Most ki van hirdetve az egyenlőség, szabadság és testvériség! Tehát üdv a szabadság, egyenlőség és testvériségnek, népek és nemzetnek! Tehát minél előbb rendezetek ilyen gyűléseket és tanácskozásokat városaitok és községeitekben. Tótok, rendezetek ilyen nemzeti szabadságünnepeket s vezessétek azokat teljes tisztelettel az ország hatóságai elébe.

Üdvöt minden Tótnak, ki a tót nemzet ezen üdvezítés művéhez szóval, vagy tettel hozzájáruland.

Isten segítsen Benneteket Szeretett Testvérek!”

A röpirat, mely április elején nyomtatott, már a nemzetiség érdekében folytatandó akcióról beszélt, mikor a kormány a petíciók tartalmát még nem is ismerte. A fenyegetődzés a szerbekkel és a horvátokkal való tanácskozásaiban leli magyarázatát. A szerbek azzal távoztak el Pozsonyból, hogy a felkelést megszervezik és Stúrt is megnyerték valószínűleg e célra. Stúr Pozsonyból csakis azért távozott Bécsbe, hogy szabadabban dolgozhassák és hogy a kiáltványt kiadhassa, mert több, mint bizonyos, hogy 1848 márciusában sem Pozsonyban, sem másutt Felső-Magyarországon nem akadt volna nyomda, mely e petícióé röpiratot elkészítette volna. A jurátusok fenyegetődzéseire vonatkozó állítás tehát csakis leplezése a megkezdett konspirációnak. A röpirat bizonyítja, hogy Stúr az eddigi taktikát túlhaladott módszernek tartotta. A kormány figyelmét ennek következtében inkább a bécsi szereplés kötötte le, mely a délszlávok azon jelszavát fogadta el a magyarelles akció céljaira, mely azt hangoztatta, hogy a trón és a nemzet jogait akarják védeni. Március végén a helyzet már annyira tisztázódott, hogy a szlávok a bécsi kormánypolitika szolgálatába szegődtek. Ezt tette Stúr is, ámbár még nem tudta, vájjon a bécsi kormány léte biztosítva van. A szlávok szláv monarchiát akartak és Stúr természetesen e cél érdekében állította az általa vezetett tót mozgalmat is. A szláv monarchiának egyik igen nagy akadályát látták a magyar nemzetben, melyet le akartak törni és önként következik, hogy Stúr nem a magyarsággal való megegyezésre, nem egy független és nemzetiségi

békében élő Magyarország létesítésére törekedett, hanem egy nagyszláv monarchia megteremtésére. Ezért a magyar kormány nem egyedül hibás abban, hogy a petíciók ügyében nem vette fel a tárgyalások fonalát. A petíciókat maga Stúr vetette el, mert egy általános szláv átalakulás előmunkájába kezdett, melynek kiinduló eszméjéül a prágai szláv kongresszus volt szánva. Stúr Bécsből fiatal tót diákokat küldözgetett az országba a röpirattal, valamint levelekkel. A cenzúra nélküli posta is szállította már a röpiratsomagokat és a kormány a beérkezett jelentésekből azt látta, hogy Bécsből tót felkelést kezdenek szítani. Ennek elhárítása érdekében körültekintő óvintézkedéseket tett. A bécsi emisszáriusok működése következtében itt-ott kísérletek mutatkoztak, melyek arra irányultak, hogy a tót nép között az elégedetlenséget szítsák. Felhasználták erre az úrbériséget megszüntető törvénynek hiányait. A törvény sietve hozatott és ki nem terjeszkedett részletekre, melyek ennek következtében vitássá váltak. A zsellérek, a szőlődézma, irtványok kérdését az 1848-i törvény érintetlenül hagyta. Ezeket a rendkívül fontos és a nép széles rétegét érintő kérdéseket egybekapcsolták a tót nemzetiség követeléseivel. Az agitáció irányzata a földesurak és a kormány elleni volt és sok helyen felhasználta a zsidókérdést is. A főcél a márciusi néphangulatnak lerontása volt. Az első ilyen mozgalom a hontmegyei Pribelc községben kezdődött, ahol Kotarides János jegyző a nála látogatóban levő Kral János költővel együtt a népet a márciusi törvények ellen izgatta.

Agitációjának fő érvei szerint a nemesség csak kényszerítve és félelemből adta az engedelményeket, minden házhely után megfelelő erdőrész kihasítandó, a szőlődézma megszüntetendő, a zsellérek felszabadítandók, a tót nemzeti nyelv használata elrendelendő. A helyzet Pribelc környékén aggasztóvá vált, mert a nép fegyverkezni kezdett, sok helyen a nemesi lakokba belőttek.¹ A hatóság Majthényi László alispán rendeletére a két lázítót letartóztatta és az esetről a miniszterelnöknek jelentést tett. A miniszteri országos ideiglenes bizottmány foglalkozván ezzel az esettel, utasította az alispánt, „hogy a bánásmód irányában úgy intézkedjék, nehogy a büntetés szigorúsága által

¹ O. L. – Me. i. D. 2/65-1848. – Iratok, 3. sz.

a népben még nagyobb ingerültség támadjon.”¹ Ezt az ingerültséget azonban a zsellér és irtványosi kérdés rendezésével, valamint egy méltányos nyelvrendelettel lehetett volna a legcélszerűsában megszüntetni. A kormány ebben az időben azonban még azon fáradozott, hogy a márciusi törvények szentesítését kieszközölje, mert Bécsben ellenakciókra készülöttek, azonkívül pedig a nemesség belenyugvó hangulatát további reformintézkedésekkel nem akarta megzavarni. Mindenütt Felsőmagyarországon kiosztották a márciusi törvényeket magyarázó kormányröpiratokat,² a tót politikai vezetöök részéről pedig a bécsi kiáltványt terjesztették, amely azonban nem tudott olyan mély^ hatást gyakorolni, mint az előbbiek.

A tót irodalmárok a magyar forradalmat előkészítő Költészet hatása alatt a tót nemzetiségi mozgalomra applikálva gyűjtö tartalmú dalokat írtak, melyek rendszerint magyar eredetieknek utánérzése, sőt majdnem fordításai^Igy Petöfi nemzeti dalának több ilyen tót másolata van. Botto János tót költönek „Toborzó” című költeménye úgyszólván szabad fordítása a magyar eredetiek.³ Hasonlóképen Sládkovic

¹ U. o. – A. m. 0. i. b. jk. 1848. D. 1.

² Kr. A. W. – 3/ ad 12 I. A. 1848. – Wygwetlenj shromazdenych kragińskych Stawu a Radu.

³ A tót költemény:

1. Hôr sa Slovak, cuj otcimi!
Tu cas pravy, maj sa k.cinu!
Ci v tych putách pohnit chcete.,
Ci si vol'nost vyberiete?
Pánu Bohu prisahám!
2e sa priaht' viae nectám.
2. Vy otroci tisicletia,
Kliatby dedov na vás letia
2e na ich sboznelej kosti
strngá puto nevol'nosti
Pánu Bohu etc.
3. Coze je to za cloveka
Ked' mriof treba, co uteká
Komu milsia biedná hlava,
nezli jeho rodu sláva?
Pánu Bohu etc.
4. Ostrá sabla suhajovi
Krajsie svedci nez okovy;
Kto chee, nech si putá nosí:
do rúk, bratia, sable, kosy!
Pánu Bohu etc.

Andrásnak „Élet, vagy halál” című verse is erősen magyar hatásra vall, egyes sorai közvetlenül a magyarból kölcsönöztek.¹ A Bécsből beküldött kiáltvánnyal egyidőben terjesztette Hurban „A szabadság harangja” című és a nyelvi követelésre vonatkozó költeményét. A kiáltvány a tót nyelvről a következőket hirdette: „Fajunknak minden ereje nyelvünkben él, benne vannak azok az örök hangok, melyek bennünket az örök szabadságra és az örök dicsőségre képesek felébreszteni, és hangok nélkül, lélekzetvétel nélküli test leszünk, süket test. zsarnokok és urak holt eszközei ... Ha tót nyelvünkön hozatnak majd az összes ítéletek és vezetettek a perek, hatóságok, községi, városi, megyei gyűlések, az országgyűlés minden tót embert különbség nélkül, magát és mást is megvéd és megvédeheti, szabadon perét vezetheti, szabadon azt, amit jónak tart

5. Hore Bratia! hõre, hõre!
ako Kriváfi v rannej zore!
Co nam easy nakydaly
to krv zmyje, ohen spáli.
Pánu Bohu etc.

6. Potom nase tichy hroby
Vencom v dachny vnuk ozdobi
vzdychne, padnúc na kolená:
„Daj ira, Boze, oelávenia!”,
Pánu Bohu etc.

Magyarul: Talpra, Tót, halld a hazát, itt az igazi idő, cselekedj, vájjon bilincsekben akartok elsenyedni, vagy pedig a szabadságot válasszátok? Az Úristenre esküszöm, hogy rab többé nem leszek! 2. Ti évezredek rabok, az ősök átka reátok száll, hogy sírjaik felett a rabság bilincsei csörögnek. Az Úristenre stb. 3. Micsoda ember is az, aki megszalad, mikor halni kell, akinek kedvesebb szegény feje, mint népe dicsősége. Az Úristenre stb. 4. Az éles kard jobban illik a legénynek, mint a lánc, aki akarja, hordjon bilincset, testvérek, kézbe a kardot és a kaszát! Az Úristenre stb. 5. Fel, Testvérek! fel, fel, mint a Kriván a hajnali pírban! Amit reá kentek az idők, az lemossa a vér, elégeti a tűz! Az Úristenre stb. 6. Csendes sírjainkat azután a hálás unoka megkoszorúzza, térdre borulva rebegi: „Isten, adj nekik megdicsőülést!” Az Úristenre stb. – Figyelemreméltó, hogy Botto költeményét a tót nemzeti dalok közé sorozták.

¹ Az első versszakasza:
Sedlaj, rusaj, tu hodina!
\ólá, volá v boj otcina!
Tavon! tavon! v krvi polia,
V blesky hromy vlast nás volá!
Hoj, otcina!
Otcina!
Zbit' abo mriet !

Magyarul: Talpra, mozogj, itt az idő, a haza harcra hív! Előre, előre, a harctérre, a haza villámmal és mennydörgéssel hív bennünket! Oh, haza, haza, élet, vagy halál!

a köz javára nyíltan megteheti”, – akkor meg lehetnek elégedve az átalakulással. Mindez azonban az agitáció érdekében terjesztett szerfeletti túlzás volt, mert a márciusi törvények meg nem gátolták a cselekvési, személyi szabadságot. A kiáltvány költői tolmácsolása Hurbannak említett költeménye.¹ Tót nemzeti dallá lett szintén ebben az időben a Kuzmány Károly által írt „A Tátra felett villámlik” című költemény, mely a tót lázadásra való felhívást tartalmazza.² Sládkovic

¹ Néhány versszaka:

1. Bije zvon slobodi, cujte ho národi,
Kdo ho nepocuje, obanuje,
I mi cujme bratja zvon zlatej slobodi,
Kim nezapecadja nám zas ho národi:
ís^Tch sa po Tatrách nasa rec ozíva,
V súdoch, diétách neeh aj ona bíva !
2. Krú, pot a mozole nase zná krajina,
Lez co sme v nej boli – zná rodina;
Boli sme v nej boli, ako v kljetke ftáci,
Ale teraz hor sa, na nohi Slováci!
íiech etc.
3. A ked sa sprotivja zjadostam národu,
Slováci mrjet vedja za slobodu:
Za slobodu mríme, i za reci práva,
Tak len zahr míme, ze uz Slovak vstá,va:
íiech etc.

Magyarul: 1. A szabadság harangja szól, halljátok nemzetek, aki nem hallja, megbánja. Hallgassuk meg mi is, Testvérek, az aranyszabadság harangját, mielőtt más nemzetek előttünk le nem pecsételik. Csendüljön fel nyelvünk Tátraszerte, a bíróságoknál, a diétáknál legyen ő is otthonos! 2. Vérünket, verejtékes munkánkat ismeri az ország, ám nemzetünk tudja, hogy mik voltunk benne, úgy éltünk benne, mint a ketrecbe zárt madarak, most azonban fel, Talpra Tótok! Csendüljön fel stb. 3. Ha azonban a nemzet követeléseivel szembeszállnának, a tótok tudni fognak meghalni a szabadságért, a szabadságért, a nyelv jogaiért meghalunk, most csak odadörögjük, hogy a tót felkel: Csendüljön fel stb.”

² Első és utolsó versszaka:

1. Nad Tatrou sa blyska, hromy divo bijú
Zastavme sa bratia! ved sa ony zratia,
S'.ováci ozijú!
2. Este jedle rastú na krivánskej stranc,
Kto slovensky cíti, nech sa sable chytí
a medzi nás stane!”

Magyarul: A Tátra felett villámlik, vadul mennydörög, álljunk meg Testvérek! Hiszen elmúlik ez, a tótok felébrednek. 2. Teremnek még fenyevesek a Kriván oldalán, aki tótul érez, ragadjon kardot és álljon közénk!

A fenti idézetekkel kapcsolatban megemlítem, hogy Kuzmány Károly, Chalupka Sámuel, Pauliny-Tóth Vilmos, Rimavsky-Francisci János, Kral' János Hrobon Sámuel, Kalicák János írtak később a tót felkelésre vonatkozó költeményeket, melyek két jelszó, császárhűség és a nemzetiség védelme köré cso-

András is az átalakulás által nyert általános emberi jogokat szembeállítja egyik költeményében a nemzeti és nyelvi jogokkal és figyelmezteti a magyarságot, hogy csak akkor tarthat igényt a „felszabadító” címére, ha a márciusi vívmányok nem lesznek danaida-ajándékok és nemcsak a testi, de a teljes szellemi szabadság is biztosítva lesz:

Lez, co to dusou mojou preletelo?
 Duch otrok – vol'né teló! -
 Slovak rab – clovek slobodny!
 L'ud, slova Fudtsva nehodny!
 Kd'e ti je menó? kd'e cest'? kd'e skoly?
 Zeliar, cudzinec v drahej otcine!
 Slobodny vo vazbách nevoli! -
 Sem ten trpky chlieb – sem moje jarmo!
 Horká ze nasa sloboda!
 Nie, ale vedzte, bratia Mad'ari!
 Nie ste nasi zbavitelia!
 Vol'nost vasa su danajské dary,
 kym nie ste nasi priatelia!
 „Vykupitel” je svaté menó:
 A plemeno,
 ktoré z národov rabov robí,
 samé je plemä poroby! – –

Hurráh! sem ruku! – Strom slobody
 pucí a kvetom sa bujnym osypá;

portosították a költői formákat. Mindez gyakran át lett szöve az általános szláv összetartás érzésével. Figyelemreméltó, hogy a magyar nemzeti harcnak tragikus befejezése után, midőn a tót politika azt hitte, hogy Bécs a szolgálatokért átnyújtott számlát szó nélkül kifizeti és a politikai tervek megvalósulnak, a felkelés egyik tót történetírója a magyar nemzet súlyos katasztrófájának jellemzésénél a magyar nemzeti jövőre vonatkozó költői pesszimizmust szembeállítja a tót költészetben megnyilvánuló szláv optimizmussal, mely természetesen a szlávok nagy számbeli erejének tudatából fakadt. Berzsenyi, Bajza, Vörösmarty zord képei azonban abból a beismerésből keletkeztek, hogy a magyar nemzet testvértelenül áll az idegen és ellenséges nemzetek között. Dolmány László tót író e pesszimizmusban a megfelelő életakarat és ambíció hiányát látja, a nemzeti feloszlás jeleit, míg a tót költők által festett optimista képekben, a tótság feltörő és szívós életakaratát. Ez azonban helytelen következtetés, mert a magyar költők által festett zord képek csupán költői eszközök voltak a nemzetiségért vívandó harc élesztésére.

ked' zjaria sa druhé stromy,
zakvitne aj nasa lipa:
a v je tóni oddychne si
aj syn veľkého národa:
Hurráh!

Tresknite diel sviatocnych hromy!
Az ozvú sa zmladené lesy
a z mrtvych vstane národov sloboda!
Jeden zákon, jedna otcina!
Zahúcte zvony k počtám Hospodina!
Zhucte radostné tympany!
Cnosti synov zmyjú otcov vinu!
Hymnu vyvédte organy!
Spravodlivému Hospodinu!¹

Kral János, aki a március 15-i események alkalmával Pesten tartózkodott, a bekövetkezett nagy fordulatot rögtön applikálta a tót nemzet követendő magát art a sara és versében írja:

„Zakukala kukulienka jarnú, cerstvá nótu –
Slobody hlas mocny budi zasa vsetky zeme,
a my chlapani podtatranskí ci sediet' budeme?”²

¹ Fordítása: „Mi is járta át lelkemet? A szellem rab, a test szabad? A tót rab, az ember szabad! Az emberiség szava méltatlan! Hol van a nevedé Hol becsületed, hol iskoláid, zsellér idegen a drága hazában! Szabad a rabság fogságaiban! – Ide a keserű kenyérrel, – ide az igámmal! Keserű ez a szabadságunk! – De vegyétek tudomásul magyar testvérek! – Nem vagytok megmentőink! A ti nagylelkűségtek danaida ajándék, amíg nem lesztek barátaink! Megváltó – ez egy szent név; és az a nemzedék, amely a nemzetekből rabokat csinál, maga a rabság fajtája! – Hurrá, fogjunk kezét, a szabadság fája rügyezik és sűrűn borítják virágok; amikor más fák zöldülnek, a mi nyárfánk is virágokba borul és árnyékában a nagy nemzet fia is megpihen. Hurrá, dörögjetez ünnepi ágyúk! Hogy visszhangozzanak a megifjodott erdők és halottaiból támadjon fel a nemzetek szabadsága! Egy törvény, egy haza! Konduljatok meg harangok Isten dicsőségére! Szóljatok örömteljesen harsonák! Az utódok erénye lemossa az Atyák vétkeit! Orgonák, zengjétek a himnuszt az igazságos Istennek!” – *Olga Kleinschnitzová*: Andrej Sládkovic a jeho dóba. – Praha, 1928. – 263. 1.

² Fordítása: „Megszólalt a kakukmadár, tavaszi, friss hangja, a szabadság erős hangja felébreszti ismét az országot és csak mi tátraalji legények fogunk veszteg ülni?” – *U. o.* – 273. 1.

Egy ismeretlen költő pedig sötét gyűlöléssel fordult a magyar nemzet ellen:

„Hore sa, Slováci, mestania, sedliaci,
 studenti, baníci, aj vy hamorníci.
 Rozhlásili rovnost', svobodu a bratstvo,
 ale nám Slovákom hotujú len rabstvo.
 Mad'ar chce zabudnúť, že nie tu je doma,
 že k nám privandruvau ako cigán koma.
 Panovau's nad nami už kolko sto rokov,
 a nás v svojej vlasti mau's vzdý za otrokou.
 Aie sa už mozte v Aziu poberat'
 čo ste k nám doniesli, mozte sebou pobrat'.
 Chodte teda s Bohom teraz peknou pasou,
 v Azii čakajú vás jak mesiášov.
 My verní Slováci pozdravujme bratov,
 Čechov, Moravanov, Srbov a Chorvatov.
 Slavoncom, Poliakom ruky podávajme,
 Rusom ku slobode nasej pomáhajme,
 Slovákom dlhá noc teraz jasno svitne,
 Ten nás slovenský kraj v novy kvet zakvitne.”¹

Ugyancsak már éles magyarellenes szellemben írta tót nemzeti szellemű költeményét Kuzmány Károly is, aki „Kto za pravdu horí” című költeményének utolsó versszakában következőket mondja:

„Ked zahrnia delà, orol zaveje,
 Za slobodu milú kto kr vyleje,

¹ E vers szerzője valószínűleg a bányavárosok (Selmecbánya, Körmöcbánya) vidékéről való. A vers fordítása: „Talpra, tótok, polgárok, parasztok, diákok, bányászok és ti kohómunkások, kihirdették az egyenlőséget, szabadságot és testvériséget, de nekünk tótoknak csak a rabságot készítik elő. A magyar el akarja felejtetni, hogy nincs idehaza, hogy mint cigánykoma, bevándorolt hozzánk. Uralkodott felettünk évszázadokon át és bennünket hazánkban mindig rabként tartott. Most már összezedelődözködhetnek Ázsiába és amit hozzánk hoztatok, azt magatokkal vihetitek. Menjetek tehát Isten hírével most békén, Ázsiában messiásként várnak rátok. Mi igaz tótok üdvözljük testvéreinket, a cseheket, morvákat, szerbeket és horvátokat. A szlavónoknak és lengyeleknek kezet nyújtunk, az oroszokat megsegítjük szabadságukhoz, a tótoknak most a hosszú éjszaka derűsen felvirrad, ez a mi tót földünk új virágba fakad.”

pred ohnivym drakom kto vlast' zasloní:
tomu moja piesen slávou zazvoní!”¹

A népfelkelés előkészítésére mutatkozó jelek arra készítet-
ték a kormányt, hogy Felső-Magyarország részére a magyar
ezredek kiküldetését kérje. A Felső-Magyarországon elhelye-
~zê”tt”„c'sászari csapatoknak február végén kelt kimutatása sze-
rint² a következő csapattestek voltak a felső megyékben elhe-
lyezve: Gyalogságból Komáromban 18 század, Kassán 6 szá-
zad, Eperjesen 4 század, Homonnán 1 század, Sátoraljaújhelyen
1 század, Lőcsén 4 század, Munkácson 3 század, Máramarosban
4 század, Pozsonyban 9 század, Lipótváron 3 század. Lovas-
ságból Borsodban és Zemplénben, Abaujban és Tordán, Ungban,
Gömörben egy huszárezred. Egy megyére átlag két osztag esett.
Pozsonyban és Nyitrában kilenc osztag vértés, Nyitra, Hont,
Bars, Trencsénben kilenc osztag dragonyos. Ezenkívül a komá-
romi tüzérség és a sappeur-különítmény, az egyes toborzó külö-
nítmények és a katonai nevelőintézetekhez beosztott kevés
legénység. A 12. sz. Vilmos porosz herceg nevét viselő gyalog-
ezred 12 századán kívül magyarországi katonaság nem volt
Felső-Magyarországon. A magyarországi átalakulás nyomában
mindenütt követelni kezdték az idegen nemzetiségű csapatok-
nak az országból való áthelyezését és a magyar ezredeknek
visszahívását. Battyhány miniszterelnök Eszterházy Pál her-
cegnek, a király személye körüli miniszternek, elsőrendű felada-
tává tette, hogy a királyt a Galíciában levő magyarajkú ezre-
deknek Felső-Magyarországra való helyezésére reáírja. Eszter-
házy április 14-én ez ügyben sürgős felterjesztést nyújtott át a
királynak.³ Az ügyet Bécsben Kolowrat, majd Fiquelmont intéz-
ték és ezek a magyar ezredek visszahelyezését ellenezték. Zanini
hadügyminiszter, aki csak báb volt a magas politika kezében,
a Galíciában szállásoló ezredeknek egészen más rendeltetésekre

¹ Fordítása: „Aki az igazságért lelkesedik” című költemény utolsó vers-
szaka: „Amikor megdördülnek az ágyúk és a sas kering, aki a szabadságért
vérét ontja és a tüzes sárkánytól hazáját megvédi, ennek szóljon dicsőséggel
énem!” – *U. o.* – 262. 1.

² *O. L.* – K. A. 597/e. 1848. – K. K. Generalkommando in Ungarn:
Divisions und Brigadeinteilung nebst Dislocation der k. k. Truppen in Ungarn.
(Öfen, am 16. Februar 1848.)

³ *V. ö.* – K. A. S6/e. 1848. – *Eszterházy-Batthány*. (Bécs, ápr. 15.)

akarta felhasználni és Eszterházy herceg mindennek ellenére minden reábeszélő képességével igyekezett annál is inkább a megbízásnak eleget tenni, mert mint Batthyányval közlé,¹ ő maga is erősen meg volt győződve annak a fontosságáról, hogy a rend Felső-Magyarországon fenntartassák és a veszélyes mozgalmaknak eleje vétessék. A hadügyminiszter elutasító magatartása következtében Eszterházy, Károly Lajos főherceghez fordult, hogy legalább egy magyar ezredet küldessen Felső-Magyarországra. Zanini erre 4 század lovasságnak elindítását engedélyezte.² A minisztertanács látván a bécsi hadügyi kormány elutasító magatartását, április 24-i tanácsüléséből Eszterházy herceget ismét felszólította, hogy a kormány kérését teljes erélyességgel ismételje. A kormány kérésének indokolására reámutat a folyton sűrűbben jelentkező népzavargási esetekre. Pozsonyban zsidóüldözések, Selmecebányán egy könnyen bekövetkezhető tót felkelési kitérés a kincstári bányákban évtizedek alatt helyre nem hozható károkat okozhat. „A minisztérium többé nem hallgathat, – írja Batthyány – nem engedheti, hogy az ország az anarchia és fejetlenség martalékává váljék.” Az egész országban csupán 18.000 főnyi katonaság volt. A nemzetőrség, melyet mindenütt szerveztek, túlnyomó részben fegyvertelen volt és a kormány joggal félt attól, hogy a rend megháborítását nem fogja tudni megakadályozni.³

A nemesség elleni bujtogatás után csakhamar következtek a zsidók elleni zavargások. Pozsonyban április 23-án nagyobb iparostanoncokból és legényekből álló csoport kirabolta a zsidóutcát. Hasonló jelenetek játszódtak le Nagyszombaton, Modoron, Bazinban, Szentgyörgyön, majd később Vágújhelyen és Kassán is. A kormány Tarnóczy Kázmért nevezte ki teljhatalmú kormánybiztosul a zavargások ügyében elrendelt vizsgálat vezetésére, valamint a bujtogatások elhárítására. A vizsgálat kiderítette, hogy a zavargásokat sok helyen a céhek rendezték,⁴ melyek a szabadversenytől félték, azután a tót mozgalom em-

¹ U. o. – K. A. 31/c. 1848. – *Eszterházy-Batthyány*. (Bécs, ápr. 17.)

² U. o. – K. A. 84/c. 1848. – *István nádor-Batthyány*. (Budán, ápr. 23.)

³ U. o. – K. A. 69/e. 1848. – *Batthyány-Eszterházy*. (Pest április 24.)

⁴ O. L. – K. A. 26/F/2. – Tarnóczy jelentése a nagyszombati zavargásokról. Eszerint Frey József szabócéhmaster és Fcrk alcéhmaster voltak a zsidók kiüldözésében a főreszesek.

misszáriusai is felhasználván saját céljaikra a kérdést, haranguirozták a népet. Ugyanis a hatóságok mindenütt a nemesség kezében maradván, a nemesség elleni lázítás kilátástalanná lett, ennek következtében a jognélküli zsidók ellen irányították a néphangulatot, remélvén, hogy ezeket úgysem védelmezi senki. Ez eleinte úgy is volt, mert a városi lakosság mindenütt konzervatív elzárkózottságában a zsidók letelepedését, szorgalmát és mozgékonyágát nem szívesen látta. Ehhez hozzájárult, hogy – mint már említettem – a rossz termések következtében ínség és szegénység uralkodott, sőt általános pénzhiány volt. Aprópénz hiányzott. A mob dúlását a városi maradi hatóság tétlenül nézte addig, míg az csak a zsidókra terjeszkedett. Nagyszombaton és Vágújhelyen már nemcsak zsidó lakásokat pusztítottak és raboltak, mert, mint a belügyminiszteri értesítés jelentette, a zsidórablás csak kezdet volt, a vagyont a dúlok felkeresik, akárkié legyen az. A fosztogatók nem kímélték a hatósági személyek lakását sem. A kormány e zavargások miatt rögtönítelő bíróságok felállítását rendelte el és a legnagyobb eréllyel utasította a hatóságokat, hogy akadályozzák meg a zavargások kiujulását.¹

Tót források szerint a tót területen a zsidóellenes kihágásokat azoknak lazítása szította, akik a tót nemzeti mozgalmat olyan mederbe akarták terelni, mely a törvényekkel való közvetlen konfliktushoz vezetett volna. Szerintük Hurban rögtön felismerte a fordulat veszedelmes jellegét és a lakosság nyugtalankodását ebből a zavaros mederből tót nemzeti mederbe igyekezett terelni és amikor mindenütt a szomszédban a földesurak és zsidók lakásait kifosztották, Hlubokán, Hurban egyházközségében csend és rend volt, Brezován április 28-tól április 29-ig este 9 órától reggel 9 óráig tartott a fosztogatás. Előbb az irtványosok, azután maguk a brezovai polgárok fosz-

¹ „Egyszersmind népfaji mozgalmak ármánykodása is mutatkozván, szítva a papság és terjesztett tót felhívások által, kénytelen volt a belügyminiszter, némely hatóságok felhívására is, rögtönítelő bíróságot állíttatni fel mindenütt a felvidéki megyékben és városokban. A jog szent, az ember élete szent, de midőn arról van szó, megmenteni a statust, megtartani a nemzetiséget, mely a szabadság fenntartója és éltetője is volt eddig, akkor a legszörnyűbb hatalomhoz is kénytelen volt a kormány folyamodni „Papp i. m. – 82. 1.

„Az emberiség, a méltányosság érzete éberebb még e hazában, semmint a szeretetlenség, vakbuzgóság,, az üldözés átka a jobb indulatokon erőt vehetne.” – 11. o. – 87. 1.

tolattak a zsidó lakásokban és üzletekben. Így volt ez Miaván, Verbón, Krajnán, Szenicen, Vágújhelyen, ez utóbbi városban (május 1., 2., 7. napján) a tömeg rablásai rémítő jelleget öltöttek. Kiadták a bujtogatók a régi, talán középkori jelszót: „Zidi von do Hamsterdamu!” („Ki a zsidókkal Amsterdamba!”).¹ Paltauf szerint² mindezt a Hurban által vezetett mozgalom ágensei rendezték.

A kormány ugyanabban az időben kinevezte Géczy Pétert és Beniczky Lajost a bányavidék kormánybiztosául. A Bécsből

¹ R. Golán i. m. – 57-9. 1.

- „Die Umtriebe Hurbans et Compagnie und das Schattenreich der Slowakei, nebst einigen Bemerkungen über die Palackysche Gleichberechtigung der Nationalitäten vom Deutschen Michel aus der präsumtiven Slowakei. — Wien, 1850.”

„Herr Hurban und Compagnie wollen sich von den Beschuldigungen der Umtriebe reinigen, kommen aber vom Regen unter die Traufe, indem sie jetzt zum zweiten Male recht tüchtig gewaschen werden vom Deutschen Michel. Nebst einem Anhang: Die Magyaren, die Panslaven, die Deutschen in Ungarn. — Wien, 1850.”

Az első röpiratban olvassuk: „Es war in der That spasshaft anzuhören, wie diese slovakischen Herolde dem gaffenden Volke, mit dem Heiligenscheine zur Erlösung ihrer Nation vom Himmel herabgeschneierter Evangelisten, die drolligsten Schnurren als hochgeweihte Tradition ihrer Väter vorwarfen. — Die gute Lehre aller dieser Fabeln blieb aber stets und überall dieselbe: die Erde, auf welcher jetzt die armen slovakischen Bauern in schmachtvoller Knechtschaft leben, war einst rechtmässiges Eigentum ihrer Ahnen. Da kamen die gottlosen Magyaren und haben die gutmüthigen Slowaken mit List, Trug und Gewalt unterjocht und ihre slovakische Erde erobert. Zu träge, um ihre Wirtschaft selbst zu führen, haben die Ungarn, Schwaben und Juden ins Land gerufen denen sie diese Grundstücke und die slovakischen Unterthanen, wie das liebe Vieh als Zugabe verpachteten, welche jetzt den armen slovakischen Bauern das Blut aus den Adern saugen. — Dann gab's eine eindringende Epistel über die zum Himmel schreiende Grausamkeit der Grundherrn und die obligate galgenwürdige Niederträchtigkeit der Beamten. — Endlich wurden die Bauern selbst als undankbare Söhne der heiligen Slawa gescholten, weil sie all diese Schmach mit hündischer Demuth ertragen und das heiligste, was Gott dem Menschen gegeben, ihre Muttersprache und Nation verleugnen, indem sie ihrer sich schämen, nicht Slovaken, sondern Ungarn heissen wollen.”

„Anno 1847 versuchten sie mit den Kornkrawallen. Neustadtl an der Waag war z. Beispiele am 7. Mai 1. J. die erste Probe dieses Genre. In einigen Minuten war der überfüllte Markt rein ausgeplündert. Und damals gab es noch keine gloriosen Märztage um Errungenschaften, denen der böse Leumund jetzt so gerne alles Übel in die Schuhe schieben möchte.”

Paltauf szerint az 1848-i fosztogatásban 94 község lakossága vett részt, 40.000 ember 330.000 ft. értékű vagyontól fosztatott meg, amiből csak 30.000 ft. térült meg. Paltauf szerint ez a fosztogatás Hurban lazításának következménye és tervszerűen történt, mert községről községre leveleket vittek szét futárok, melyekben e jelszó állt: Zidi wen do Hamsterdamu!

A másik füzetben hangoztatja, hogy a fosztogatásokat Hurban személyes hívei rendezték. Az erdei kihágásokat és foglalásokat is ezek kezdeményezték. Paltauf azzal is vádolta Hurbant, hogy Paltauf két postalóvát szerszámmal és kocsival együtt Brezova mellett lefoglalta és megtartotta.

kiinduló tót propaganda különösen a bányavidékeket szemelte ki célpontjául, mert központi fekvése, városbősége és gazdagsága miatt egy felkelés céljaira nagy előnyöket nyújtott. Beniczky Lajos Besztercebányán március végén már egy szervezésben lévő tót akció nyomaira bukkant és úgy Kossuth, mint Batthyány figyelmét felhívta a bányavidék fontosságára. A kormány ez ügyben azonban mitsem tett. Beniczky figyelmeztető szavai már azért is okadatoltak voltak, mert a bányavidék nagyszámú munkássága között is folytonos mozgolódás volt észrevehető. A munkások bérköveteléseit és egyéb kívánságait Kossuth pénzügyminiszter teljesítette. A munkásság azonban igen alkalmas anyag volt a tót propaganda céljaira és leginkább a Selmecebányán tartózkodó tót erdész- és bányászakadémikusok szolgálták a Bécsből és a szucsányi Hodza Andrástól vezetett tót agitációt. Czobor János, Selmecebánya polgármestere, április 10-én jelentette a miniszterelnöknek, hogy a szláv akadémikusok a magyarok elleni lázadás előkészítésével foglalkoznak. Mellékelt két Pozsonyból küldött tót levelet, melyek arról értesítik a Selmecebányai tót akadémikusokat, hogy a tót felkelés szervezés alatt van. A minisztertanács¹ április 12-én elhatározta, hogy Beniczky Lajost megbízza e kérdésben való vizsgálattal és a nép megnyugtatóásával, egyúttal pedig megbízólevelet adott Perczel Móricnak, hogy a selmeci és besztercei bányakerületekbe induljon, az érckészleteket biztosítsa, a pénzverés munkáját előmozdítsa és azonkívül politikai tekintetben is a rendet fenntartsa.²

Egy következő miniszteri tanácskozás, melyen Beniczky véleménye is meghallgattatott, Perczel kiküldetésétől elállt, különösen Széchenyi István gróf ellenvéleményének hatása alatt. A kormány Géczy Pétert bízta meg és helyettesét, Beniczky Lajost, aki azonban csakhamar az egész bányavidéknek egyedüli kormánybiztosa lett, mert szakavatottsága és erélye következtében a kormány csakugyan belátta, hogy Beniczkyben az ottani ügyek vezetésére alkalmas és nélkülözhetetlen férfiút nyert. Beniczky megnyugtatta a munkásságot, a Selmec- és Hodrusbánya környékén agitáló idegen tót emisszáriusokat el-

¹ O. L. – K. A. 50/e. 1848. – L. Iratok, 4. sz.

² U. o. – K. A. 51/e. 1848. – Megbízólevél Perczel Móric számára.

zavarta. Azokat az ifjakat, akik a tót felkelés és invázió érdekében működtek, elfogatta, mielőtt konspiráló munkájukról döntő bizonyítékokat szerzett. A bányavidéket pedig egy felkelés eshetőségére védelmi állapotba helyezte, nehogy Felső-Magyarországnak ezen leggazdagabb része a felkelők kezeibe kerüljön. A felsőmagyarországi törvényhatóságok és szabad királyi városok a március 17-i miniszterelnöki körlevél felszólítása után mindenütt közgyűléseket és népgyűléseket tartottak, melyeken a reformokat ismertették. Mindegyik megyében az alkotmányváltozás osztatlan örömeztést váltott ki és mint a megyék és városoknak a kormányt üdvözlő feliratai igazolják, nemzeti-ségi és felekezeti különbség nélkül jegyezték alá a vezető személyiségek a feliratokat. Az első üdvözlők között találjuk Selmecbánya várost,¹ mely ezekre menő tömeg jelenlétében, harangzúgástól és ágyúdörgéstől, valamint szünni nem akaró éljenzésektől kísérvé hirdette ki a nagy felszabadítási átalakulás tényét, Az üdvözlő iratot aláírók között találjuk a tót családneveket mint Czechenter és Faynor. Zólyom városának március 29-én kelt üdvözlő feliratát alájegyvezte Streseniczky Sámuel,² aki később a császáriaktól szubvencionált Hurbanmozgásban jelentős szerepet játszott éppen úgy, mint az előbb említett Czechenter Sándor. Besztercebánya városa üdvözlő polgárai között a tekintélyes és megbecsült tót családnevek egész sorozatát találjuk.³ A becsületes és hazafiságukban kitartóan következetes Szumrak, Glabits, Huságh, Petko, Hlavac, Szokoll, Rissányi, Kmetty, Demján, Krilec nevek mellett ott találjuk a Rárus, Scholtz, Spevák, Kellner neveket, melyek azután az események folyamán az árulók közé keveredtek. Körmöcbányának üdvözlő iratát Remenár Mátyás alájegyvezte, aki szintén tót volt.⁴ Árva megye március 23-án tartotta közgyűlését, mely szintén lelkesen üdvözölte a miniszterelnököt,⁵ hasonlóképpen Liptó vármegye április 10-i közgyűléséről.⁶ Az utóbbi helyen, mint láttuk, március 28-án a tót petíció be-

¹ *O. L.* – K. A. 2/e 1848. – L. Iratok 5. sz.

² *U. o.* – K. A. 144/e 1848. – L. Iratok 6. sz.

³ *O. L.* – K. A. 143/e 1848. – L. Iratok 7. sz.

⁴ *U. o.* – K. A. 134/e 1848. – L. Iratok 8. sz.

⁵ *U. o.* – K. A. 145/e 1848. – L. Iratok 9. sz.

⁶ *U. o.* K. A. 82/e 1848. – L. Iratok 10. sz.

nyújtása miatt izgalmak voltak, melyek Árva megyében sehol sem mutatkoztak. Szepes megye március 29-i közgyűléséről szintén üdvözlő iratot küldtek Batthyáynak.¹ A 16 szepesi város március 23-án tartott igazgatósági gyűlése nevében Montskó István és Ludvigh János üdvözölték Batthyányt.² Késmárk³ és Lőcse⁴ városok sem maradtak el az üdvözlőktől. Sáros megye március 23-án üdvözlötte Batthyányt,⁵ Eperjes március 22-én,⁶ Bártfa március 27-én,⁷ Kassa pedig szintén március 23-án.⁸ Az üdvözlők között van Bars, Hont, Nógrád, Trencsén⁹ stb.

Az üdvözlő iratokkal szemben valószínűleg felhozhatják az érvet, hogy azok még a régi törvényhatósági közgyűlések termékei. Azonban tagadhatatlanul a közhangulatnak kifejezői, mert ha a közhangulat nem lett volna a kormány iránt rokonszenvező, a megyei közgyűlések e forradalmi szellemű időben nem mertek volna vele szembeszállni. A megyei közgyűlések Felső-Magyarországon üdvözlő felirataikban kifejezték azt, amit a megye egész lakossága érzett és gondolt. A városok közgyűlésein pedig a polgárság tót része szintúgy magasztalta a vívmányokat és a kormányt, mint a többiek, mert valóban balfogás volt Stúr és Hurban részéről az a finesse, hogy a vívmányokat csakis a királynak tulajdonították és azt hirdették, hogy nem a magyar politikának, hanem a királynak lehet ezeket köszönni, mikor az egész ország tudta, hogy a magyar reformerek éveken keresztül ezekért a vívmányokért harcoltak, hiszen a március 29-i királyi válasz nemcsak a felelős kormányra, hanem az úrbéri felszabadításra vonatkozó törvényeket is el akarta odáztatni.

Stúr Lajos Bécsben találkozott Hurbannal, akivel együttesen résztvett az ausztriai szlávság vezetőinek tanácskozásain, melyeknek eredménye egy ausztriai szláv párt alakítási

¹ „^o. - K. A. 3/e 1848. - L. Iratok 11. sz.
² U. ^o. - K. A. 49/e 1848. - L. Iratok 12. sz.
³ „^o. - K. A. 142/e 1848. - L. Iratok 13. sz.
⁴ „^o. - K. A. 14/e 1848. - L. Iratok 14. sz.
⁵ „^o. - K. A. 157/c 1848. - L. Iratok 15. sz.
⁶ „^o. - K. A. 141/e 1848. - L. Iratok 16. sz.
⁷ „^o. - K. A. 140. 43. 11. - 13/e 1848.
⁸ „^o. - K. A. 164/e 1848. - L. Iratok 17. sz.
⁹ „^o. - K. A. 40/e 1848. - L. Iratok 18. sz.

kísérlete volt. Jellasics bárót március 23-án nevezte ki a császár törvénytelenül horvát bánná. A kinevezés nagy örömet keltett a szlávok között és a március 29-i száztagú horvát küldöttség tagjai már azt hangoztatták, hogy Jellasics fegyverrel fog a horvát követeléseknek érvényt szerezni. Stúr felkereste Jellasicsot, akitől segítséget kért. Bécsből Stúr Prágába utazott, hogy a cseheket megnyerje a szláv kongresszus egybehívására vonatkozó eszméjének és behatóan tájékozdjék a csehek politikája tekintetében.

A csehek mozgalma 1848-ban Kossuth március 3-i beszédének hatása alatt kezdődött. A repealisták, akik a cseh radikálisok klubját képezték, március 11-én népgyűlést rendeztek, melyen egy a császárhoz intézendő petíciónak küldöttség útján való elküldését határozták el. A petíció a cseh koronához tartozó országok egyesítését, valamint a felelős és független legmagasabb cseh hivatalok szervezését, a robot megszüntetését, a cseh és német nyelv egyenrangúsítását követelte. A március 27-én elhozott császári válasz a robotkérdés rendezését elodázni akarta, a cseh korona részeinek egyesítésére vonatkozólag pedig nem is reagált. Erre március 29-én egy újabb petíciót küldtek Bécsbe, mely határozottabb alakban kérte a követelések teljesítését. Április 8-án érkezett meg a császári válasz, mely a cseh nyelvet egyenjogúsította a német nyelvvel, a cseh korona részeinek egyesítéséhez azonban hozzájárulását meg nem adta. Ezen mozgalmak folyamán a cseh nemzeti sovinizmus mindinkább előtérbe helyezkedett és április hónapban már nem is annyira egyenjogúságról volt szó, hanem egy cseh jellegű nemzeti állam szervezéséről, melyben a csehek mellett a németek alárendelt jelentőségűek. A márciusi német-cseh testvéresülési jelenelek után megkezdődött a kölcsönös bizalmatlanság és ellenségeskedés, melyet a frankfurti parlament előkészítésének célzata növelt. A frankfurti parlamentbe Ausztria szláv népeinek képviselői is meghívtak, vagyis Ausztria szláv népei ellenére német államnak tekintette magát. Palacky Fernec, a frankfurti ötvenes előkészítőbizottság tagjául meghívtak, április 11-én nyílt levélben visszautasította a meghívást: A cseh nemzet szláv nemzet és mint ilyennek nincsen helye a német parlamentben. Ausztria szlávjai nem léphetnek a német

Bund-ba, hanem egymással kell egy szláv szövetségi államot alkotniok, mely esetleg Németországgal szövetségi szerződésre léphet, de Ausztriának nem szabad Németországba beolvadnia, mert ha az ausztriai császárság nem léteznék, akkor Európa és a humanitás érdekében kellene ezt megteremteni. Ezt a hangulatát találta Stúr április végén Prágában, ahol tervei részére igyekezett a helyzetet kihasználni. A Frankfurt elleni hangulat természetesen kedvező volt a szláv egyesítési tervnek. Stúr már Bécsben kifejtette, hogy a frankfurti német gyűlés ellen egy prágai szláv kongresszust kell összehívni. Eszméjének megnyerte a cseh radikálisokat, akikkel megalapította április 30-án a „Slovanská Lipa” nevű egyesületet, melynek célja a cseh korona függetlenítése és a német Bund elleni védelmi harc volt. A kongresszusi eszmét elfogadta Palacky, Safarik és a többi cseh notabilitás is. Prágából Stúr Liptóba utazott, hogy részt vegyen a május 10-i népgyűlésen.

II. FEJEZET.

Az 1848. május 10-iki tót gyűlés.

Stúr politikája. – A bécsi megállapodások. – A magyar kormány álláspontja. – Daxner István működése Gömörben. – A lipótszentmiklósi május 10-i tót gyűlés. – A tót nemzet követelései. – Stúr és Hurban útja külföldre. – A tót nemzet-őrség Stúr és Hurban ellen. – Hodza András működése. – Gerometta Jenő. – Magyarbarát tót sajtó és költészet. – Hurban agitációja Nyitra megye északi részében. – A katolikus papság magatartása. – Launer és Lanstjak. – A nemesség helyzete. – A törvényhatóságok júniusi feliratai.

(Iratok: 19-35. sz.)

Stúr bécsi és prágai tárgyalásainak következményei három fontos eseményben éreztették hatásukat. E három esemény körül csoportosulnak a szeptemberig terjedő időszakasz tót agitációs cselekedetei, amelyek irányában e három esemény nyomai világosan felismerhetők. A május 10-i lipótszentmiklósi tót enunciació, mely egy tót nemzeti gyűlésnek hirdetett összejövetel keretén belül történt, a prágai szláv kongresszus, Hurban és Stúr egyezménye a szerbekkel és a horvátokkal, valamint a bécsi kormánnyal, alkotják a három főeseményt és mutatják egyúttal a tót mozgalom vonalának azon megtörtségét, mely a céltudatosság, a következetesség, a politikai belátás és előrelátás hiányából keletkezett. Egymással ellentétes irányzatok favorizálása a tót politika által, a szláv demokratizmusnak és radikalizmusnak cserbenhagyása, a Prágában Hurban által hangoztatott integritási eszmének Zágrábban és Karlócán való megtagadása, Stúr pánszlávizmusának megalkuvása a bécsi reakcióval, nem adhatták egy következetes és önérzetes

politika egyenes és biztos vonalát. A tárgyilagosság ugyan azt is belátja, hogy a tót mozgalomnak ezen tévelygéseit nemcsak a politikusok egyéni kvalitásai okozták, nemcsak bennük voltak hibák, téves eszmék, meggondolatlanságok, hanem másutt is történtek politikátlan cselekedetek és hibák és nem vagyunk igazságtalanok mikor megállapítjuk, hogy ezen időszak magyar politikájából hiányzott a diplomáciai ügyesség és okosság, mely az ellentéteket áthidalhatta volna. A délről és Bécsből egzisztenciájában megfenyegetett magyar nemzet az erő és egység orientációjának politikáját követte, ami azonban természetes következménye volt a nemzeti érvényesülés mozgalmas korszakának és a vívmányi győzelemtől eltelt forradalmi hangulatnak. Sem a fejlődő, sem a kifejlődött forradalmak nem szoktak diplomatáskodni. A forradalmak lélektanát tanulmányozva, ki lehet mutatni, hogy legtöbb botlásukat ezen hiányosságuk okozta. Erőszakkal távolítván el az erőszakot, mindig csak erőt akarnak mutatni és az egyezményi politikát, a tárgyalásokból eredő kölcsönös engedményeket, a méltányos belátást a gyengeség jelének tartják, ami természetesen nem egyéb, mint a forradalmak tipikusan aberrációs, téves felfogása. Tagadhatatlan az, hogy a Stúr és Hurban vezetése alatti tót politikai csoport már áprilisban igen súlyos tévelygésbe kezdett. Bécsi tárgyalásaik a szláv nemzetek forradalmi árnyalatú pártjaival, az előző fejezetben ismertetett első tót proklamációnak lázító szelleme, a lipótszentmiklósi gyűlésnek túlfeszített és ultimátumhangú követelése, a prágai kongresszuson mutatott monarchiaellenes és antidinasztikus magatartás minden tekintetben megnehezítették a magyar kormánynek állásfoglalását e kérdésben, mert mindezen cselekedet nem a kölcsönös megértést szolgálta, hanem a magyarsággal való megegyezés iránti orientáció helyett a forradalmi megoldás ábrándját követte, számításon kívül hagyván, hogy a forradalmi megoldáshoz szükséges két főtényezőnek nem voltak birtokában. A márciusi vívmányok következtében a forradalmi hauigulat elmúlt, a tót nép e vívmányok után korántsem gondolhatott még más kívánságokra, mikor az emberi voltát elismerő szabadságjogok élvezésének első napjait élte és érthető is, hogy közelebb férközött lelkéhez az általános emberi jogok

elismertetése, mint a nyelvkérdés és a nagyszláv ábrándok. Hiszen a rendi alkotmány súlyos terheit, a robotot, az adózást, az örökös jogfosztottságát, a majdnem állati sorban való tengődést, úgyszólván a nehéz bilincseket, melyek általában a népet szorították, azzal nem lehetett meg nem levőknek feltüntetni, hogy nyelvkérdésről szónokoltak a népnek. Milyen hatalmas világnézeti különbség van a negyvenes évek magyar és tót politikusai között, milyen jelentősen magasabban állnak a magyar reprezentánsok, akik bár nacionalizmusból indultak ki, nem süllyedtek a nemzetiségi szempontok mindent háttérbe szorító forszírozásába 1848-ban, hanem mindenekelőtt az általános emberi jogok elismertetéseért harcoltak. A magyar politika azt hirdette, hogy előbb az emberi jogokat kell kivívni, a kiváltságos rendszert megtörni, a törvényelőtti egyenlőséget megvalósítani és azután áttérni a felszabadított népek részletkérdéseinek megvalósítására. –;A tót politika, már amint Stúr, Hurban, Kollár politikáját nevezzük, a nemzetiségi kérdésen elmélkedett és a megbilincselte nép nyelvkérdését tartotta fontosabbnak, mint a bilincsek kettőtörését. Nemcsak taktikai, de emberi szempontból is helyesebb, humánusabb volt a magyar politika, mert míg a nyelvkérdést a legnagyobb akadályt képező udvari politikán keresztül is féligmeddig el lehetett volna rendezni, az akkori világforradalmi hangulat megértése nélkül, a kor eszméinek és a népek szabadság utáni vágyakozásának átérzése nélkül azonban elmulasztván a kellő alkalmat, a márciusi vívmányokat nem lehetett volna kiküzdeni. A szlávok házi politikát csináltak, a Metternich szavát lestek, ő hozzá igazodtak, a magyarok az általános emberi politika zászlaját tűzték ki és ennek győzelméért harcoltak. Megértették a haladás eszméit, azt, hogy a népeket fel kell szabadítani, a népeket boldoggá kell tenni azzal, hogy egyenlőek legyenek nemcsak Isten, de a törvények szava szerint is. Lefűrészték a népekről az évszázados bilincseket és magyar, tót egyaránt hálás szívvel gondolt a felszabadítókra. Vájjon azonban hol voltak a felszabadítás alkalmával, a tót mozgalom vezető egyéniségei, milyen mértékben vettek ők részt ezen általános emberi jogok kiküzdésében? Ez a kérdés involválja azt a feleletet, mely megmagyarázza,

hogy miért nélkülözték később a forradalmi megoldáshoz szükséges két főtenyezőt, az alkalmas időt és a népet.

Áttekintvén e kor levéltári és irodalmi anyagát, meg lehet állapítani azt, hogy a tót mozgalom nem érezte meg az idők szavát és képviselőit a nagy átalakulás meglepte és, ahelyett, hogy az átalakulás, a nagy reformok feletti általános örömben résztvettek volna, azon tűnődtek, miként lehetne a tovairamló koreszméről való lemaradásukat helyrehozni és éveken keresztül kifejtett nemzeti agitációjukat az új korokba átmenteni. És ezt az ő agitációjukat teljesen elhibáztott alapon, téves irányban kezdték. Meglepetvén a jogegyenlőség beköszöntése által, rögtön belátták azt, hogy a tót néppel való kapcsolatuk megszakadt, izolálódtak és agitációs anyaguk főrésze, azon alaptalan szólal, hogy a tót nemzet ezeréves szolgátságban nyög, legnyíltabban és leghatásosabban nyerte cáfolatát. Nem tudták azonban elválasztani egymástól a személyi és nemzeti kérdéseket. A saját lemaradásukban és a haladó idő előretörő hullámai által előidézett kudarcukban, nem személyeik kudarcát látták, hanem ahhoz a tót nemzetnek érvényesülési kérdését hozzákötötték és a tót nemzeti kérdés szerencsétlenségévé akarták saját személyi kudarcukat azonosítani. Nem volt bennük józan önbeismerés, hogy a haladó korról szemben vereséget szenvedtek, tehát vagy félre kell állniuk, vagy a kudarcot jóvá tenniük azáltal, hogy a haladással egy irányba állnak. Politikai lemaradásuk személyi vonatkozásai azonban arra készítették őket, hogy szembeszálljanak azzal az iránnyal, mely a haladást képviselte. Csakugyan nemsokára felhangzottak az ellenvélemények, a csendes bujtogatás, hogy az átalakulás keveset hozott, a földes erdőkérdés megoldása ki nem elégítő és némely felsőmagyar-orezági zavargásban nemcsak a bécsi politikának, de a tót mozgalomnak is ott van a keze, hogy a nép figyelmét elterelje a márciusi vívmányoktól. Már ekkor egybevágott Stúr-Hurbánnak célja a bécsi reakció céljával. A túlcitáló agitációval, majd a nagyszláv eszmével való kísérletezéssel, végül a bécsi reakcióval való szövetkezéssel akartak politikájuknak érvényt szerezni, holott ezt sokkal könnyebben elérhették volna azzal, ha Stúr el nem hagyta volna követi posztját és le nem köti

magát Moyses közvetítése útján még Pozsonyban a szerbeknek és horvátoknak. A tót történetírók a magyar kormányt okolják azzal, hogy nem akart a tót politikusokkal szóba állni, hogy teljesen elzárta előlük az egyezményi utat, pedig attól a perctől kezdve, hogy Stúr Bécsbe távozott, hogy ottan az egybegyűlt szláv komitében a szláv kongresszus eszméjét elfogadtassa, Stúr nem is akart többé egyezséget, mert ezt a gyakorlati érzéssel éppen nem rendelkező férfiút, teljesen eltöltötte a reményteljes ábránd, hogy a szláv törzsek most egyesülnek és valóra válik a nagyszláv eszme. Mikor azután meggyőződött Prágában, hogy ez a képzelődés még ábrándnak is nehéz volt, mert maguk a csehek is legélesebb ellenesei voltak a pánszlávizmusnak és ausztrószlávizmust hirdettek a jeseh, sziléziai, morva és tót szlávok által képezett Csehország vezetése alatt, mely vezető államban a tót nemzeti érvényesülés szóhoz sem jöhetne, a magyar kormány diplomatikusan e mélyen csalódott politikusok útját visszavezethette volna, ami azonban különösen Bécsnek és Windischgrätznek befolyására meg nem történt. Itt történt a magyar politika részéről a nagy hiba, mert nem látta, hogy Bécs ugyanazokkal a férfiakkal, akik ellen a magyar kormányt, a nádort a legszigorúbb eljárásra utasította, paktumot kötött. Latour a prágai forradalomnak résztvevői ellen az eljárást csakhamar tompította és elcsendesítette. Windischgrätz hercegnek levélváltása a bécsi kormánnyal ez ügyben világosan bizonyítja, hogy a bécsi kormány csakis a szlávokkal való szövetségre törekedett, mert azokat forradalmi tekintetben sokkal gyengébbeknek, szervezetleneknek és így kevésbé ártalmasaknak találta, mint a magyarságot. A prágai forradalom idejében Latournak már régen sikerült az abszolutizmus terveinek mentőhorgonyát Jellasics és Rajasic személyeiben a délszláv mozgalmakba erősíteni és mint az előző fejezetben említettem, Jellasics és Stúr, Hurban között Bécsben még a prágai forradalom előtt bizonyos megállapodás jött létre az együttműködésre nézve, melyet a magyar kormány megakadályozhatott volna azzal, hogy a prágai szláv kongresszus cseh-tót-morva bizottmányában elhangzott tót nyilatkozatokat, melyek a Magyarországtól való elszakadás és a esetiekhez való csatlakozás ellen tiltakoztak,

okosan és diplomatikusan értékelte volna és nem helyezkedett volna az állami presztízs álláspontjára. Úgy Batthyány Lajos gróf miniszterelnök, mint Kossuth Lajos, valamint Szemere Bertalan és akkori rendőrfőnöke, Perczel Móric, ebben a kérdésben helytelen irányt követtek. Batthyány ugyan a mérséklet és a kiegyenlítés képviselője és hangoztatója volt, de ő is a tót mozgalmat nem vette olyan komolyan, mint a horvát és szerb mozgalmat és Szemere túlzó indulatosságra hajló természeténél fogva türelmetlenségtől eltelt intézkedéseket hajtott végre. Kossuth pedig, akinek családja állítólag tót eredetű és akinek nagybátyja, Kossuth György, a tót mozgalomban tiej^letreméltó.. nevet szerzett, az akkori felsőmagyarországi politikusok és közszereplők mentalitásának megfelelően a tót mozgalmat lekicsinyelte, mert csak így érthető, hogy a tót kérdésben egyeztető tárgyalások kezdeményezésének nyomait nem találjuk. A nagy átalakulás sikere feletti büszke öröm annyira bizakodóvá és erejükben túltengően önértetessé tette a kormányférfiakat, hogy nem tudtak a nemzetiségi kérdésekben disztíngálni. Valamennyit egyforma elbírálás alá vették, pedig már júniusban és júliusban előrelátható volt, hogy a horvát kérdés fegyveres bonyodalmakra fog vezetni. Ezért arra kellett volna törekedniök, hogy ezt a kérdést a többi nemzetiségi kérdéstől izolálják és ha a román és szerb kérdésben talán nem volt remény a kiegyezésre a túlzó követelések és a külföldről nyert segítségek és bujtogatások miatt, azonban remény volt arra, hogy a tót kérdésben a kormány leszerelje a megkezdett ellenakciót. Nem tagadható viszont, hogy a kormány elé ebben nagy akadályok tornyosultak, eltekintve a fentemlített felfogásbeli akadályoktól. Így mindenekelőtt a közhangulat nemcsak a magyar területeken, de a tót megyékben is nagyrészt az egyezkedés ellen volt, azonkívül a kormány nem akarta tekintélyét, erejében való bizakodásának imponáló hatását csorbítani azzal, ha tárgyalásokba kezd, nem akart a tárgyalásokból következő nemzetiségi igényeknek ugródeszkát adni magasabb követelések eléréséhez. Ez lehetett a kormány előtti nehézség és aggály, a diplomáciai okosság és ügyesség azonban arra szolgál, hogy az ilyen akadályokat ügyesen elhárítsa és áthágja, a kormány férfaitól azonban

egy-től-egyig ez a kormányzáshoz feltétlenül szükséges tulajdonság teljesen hiányzott. Amit 1849 júliusában szükségesnek tartottak törvényerőre emelni, a nemzetiségek egyenjogúsításának kimondását, azt éppen olyan okosan meg lehetett volna csinálni 1848 tavaszán is és természetes az, hogy az 1848-i cselekedet célszerűbb, mert időszerűbb lett volna.

A tót mozgalom vezetői tulajdonképpen két csoportból álltak. Az egyik csoport teljesen jóhiszeműen tisztán csak a tót nemzeti igények érvényesítéséért exponálta magát és semmilyen „tudomása nem volt a külföldi paktálásokról, a másik csoport már a délszlávokkal és a csehekkel való megegyezés birtokában lévén, kezdte a tót nemzeti mozgalom eseményeit rendezni. Ezekkel a megegyezés már nagyon nehéz lett volna. Így azt azt hiszem, hogy Stúr Lajossal a magyar kormány meg nem egyezhetett volna, mert ő már a márciusi események előtt Pozsonyban lekötötte magát a délszlávoknak és március végén, majd áprilisban Bécsben és Prágában a cseheknek és Jellasicsnak. Viszont Hurban és Hodza a prágai kongresszus előtt még békés elintézésre lettek volna hangolhatók, valamint Daxner és Francisci is. Sajnosán meg kell állapítani azt, hogy a kormánynak e kérdésben nem voltak tárgyilagos és higgadt informátorai és tanácsadói. A kormány későn fogott e kérdésbe, mikor annak hullámai már nagyon megduzzadtak és a külföldről intézett felkelési szervezkedés munkáját nemcsak paralizálni, hanem letörni is tanácsos volt.

Mikor Gömör megyében kihirdették a márciusi törvények szentesítését, az ünnepségen résztvett Daxner M. István tiszolci ügyvéd, Francisci Rimavsky János közigazgatási gyakornok és Bakuliny Mihály kokavai ev. tanító.¹ Daxner az

¹ Daxner Marko István sz. 1822. dec. 26. Tiszolcon. Nemesi család ivadéka, Elődei Zsigmond alatt telepedtek le Helvéciából Magyarországon. A nikápolyi csata után magyar nemességet kaptak. Atyja, Daxner János magyar inszurgens volt Napoleon ellen. Megyei esküdt, szolgabíró, aszesszor volt közel 30 évig. Sok esztendőn keresztül a tiszolci ág. ev. egyház felügyelője, akinek vezetése alatt épült az ottani ág. ev. templom. A Tiszolc, Breznóbánya, Murány közötti országút építése nagyrésztben neki köszönhető. Meghalt 1847-ben. Két fia volt, György és István. Mindkettő részt vett a tót mozgalomban, nagyobb és jelentékenyebb szerepre azonban csak az utóbbi időben tett szert, műveltsége és tehetsége révén. A gimnáziumot Pozsonyban végezte, ahol Stúr befolyása alatt bekapcsolódott a tót nemzetiségi mozgalomba. A jogi akadémiát Eperjesen látogatta, ahol pozsonyi mintára Cipka Jánossal tót ifjúsági egyesületet szervezett. Ügyvédi gyakornok Tiszolcon volt 1844-től kezdve. Itt Skultéty H.

1848: XXII. t.-c. alapján Tiszolcon is nemzetőrséget szervezett, melynek létszáma két századnyi volt és ő lett e két századnak megválasztott kapitánya. Altiszti iskolát szervezett és nemcsak katonai ismeretekre tanította embereit, hanem a politikai és egyéb kérdéseket is megvilágította előttük a tót nemzeti mozgalom szempontjai szerint, vagyis az általa szervezett fegyveres erőt a tót mozgalom részére igyekezett rezerválni. A képviselőválasztásokon is szervezett tiszolci erejével, valamint a kincstári és kokavai nemzetőrökkel Kubinvi Eugen kishonti főszolgabíró megválasztását sikerült kierőszakolnia, mert Kubinyi állítólag, mint Daxner visszaemlékezéseiben írja, Daxnernek a tót nemzeti igényekre vonatkozó programját elfogadta. Mikor május elsején Rimaszombaton kihirdették az új törvényeket, Daxner és Francisci is kivonultak nemzetőrökkel. A tót beszédet Daxner mondotta. E beszédében örömeinek adott kifejezést az elért szabadságjogok felett, azonban egyúttal rámutatott, hogy ez nem elégítheti ki a tótokat, mert a magyar nyelvnek hivatalos nyelvvé való emelése által a tót nép némaságra van kárhozthatva. A törvények ezen intézkedése a megyei autonómia ellen irányul. Daxner beszéde, mely bátor

Ágosttal, aki káplán volt Joseffy szuperintendens mellett és Cipkával perényen dolgozott irodalmi és nemzetnevelési téren. Első irodalmi termékük a „Zornicka” volt, kis gyermekek részére mesekönyv, majd tót népmesék gyűjteménye, az utóbbit később Francisci és Dobsinsky adták ki. Jótékonyági egyesületet. községi takarékpénztárt, könyvtárt, vasárnapi iskolát szerveztek. A munka két esztendeig tartott. Daxner Pestre távozott, ahol egy ügyvédi gyakorlati tanfolyamra beiratkozott. 1846 végén ügyvéd lett és letelepedett Tiszolcon, ahol félbeszakadt érdemes működését folytatta. Meghalt nemzete nagy elismerésétől és tiszteletétől környezve 1892-ben.

Francisci János, irodalmi nevén Rimavsky János, szül. 1822. június 1-én Honustyán, Gömör megyében. Atyja szabómester volt. A családban a szabóság öröklött mesterség volt nemzedékek óta. Középiskoláit végezte ózdon, Lőcsén, Pozsonyban. A tót mozgalomnak agilis, tehetséges vezetője lett már diákkorában. Pozsonyban Stúr lapjának munkatársa volt. Pozsonyból ismét Lőcsére költözött, ahol ő szervezte az ifjúsági tót egyesületeket és az ő kezdeményezésére alakult a tót ifjúsági egyesületek szövetsége is. A „Tatrin”-egyesületnek szervezésében tevékenyen részt vett. Eperjesen elvégezte a jogi akadémiát és 1847-ben Fay Gusztáv gömöri másodalispán mellé patvaristának került. Francisci, amint e kötetnek részleteiből kiviláglik, a tót felkelési mozgalmakban tevékeny részt vett és 1849 után állami állásra tett szert, majd 1862-ben Liptó megye főispánja is volt. A későbbi tót mozgalomban tekintélyes pozíciót töltött be, úgy a „Matica” alapítása, valamint a „Pestbudinsky Vedomosti” szervezése körüli érdemei, valamint udvari kegyeltsége révén. Meghalt 1905-ben. Mint tót költő a népies iránynak közepes tehetségű képviselője. *Stefan Marko Daxner*: Vlastny zivotopis.. – Sl. Pohl. 1898- és *Ján Francisci*: Vlastny zivotopis. (Odtisk zo Slovenskych Pohl'adov) 1909.

és szókimondó volt, a megye vezetői részére kellemetlen meglepetésül szolgált. Felelősségre is vonták a beszéd miatt, választási terrorizmusa miatt pedig vizsgálatot is indítottak ellene és felszólították, hogy mondjon le a nemzetőrségi kapitányságáról. Daxner Széplaki főszolgabírónak ezen felszólítását visszautasította. Május elején Daxner arról tanácskozott Franciscival Rimaszombaton, hogy a tót nemzeti követelések precizírozása érdekében ajánlatos volna egy nagy nemzeti gyűlést egybehívni. A gyűlés színhelyül Liptószentmiklóst választották. Daxner a május 10-ére kitűzött gyűlésre szétküldte a levélbeli meghívókat. Célja e gyűlésen az volt, hogy ennek határozatait felirat alakjában az országgyűlés, a kormány és a király elé terjesszék. Daxnernek eszméje már régen fogant meg benne. 1847 végén Tiszolcon egy programot állított össze, mely a tót nemzet kívánságait tartalmazván, a tót mozgalom vezetői által az országgyűlés elé petíció alakjában felterjesztendő lett volna. E petíció három főkövetelést hangoztatott: 1. A nép felszabadítandó az úrbéri szolgáltatások és robot alól. 2. A megyei gyűlés népképviselőt alapján alakítandó. 3. A megye hivatalos nyelve a többségben levő nemzeti nyelv legyen. – Az 1848. márciusi törvények kiküzdése a már sokak által aláírt tót petíciót időszerűtlenné tette és ezért az el is maradt. Daxner egészen más utakon járt, mint Stúr, akinek tervei a bécsi és délszláv politikára támaszkodtak. Daxner a megegyezés és kiegyezés törvényes irányát választotta. E kiváló férfiú semmiképpen nem gondolt elszakadásra, külföldiekkel való szövetkezésre ez időben, hanem csak a nyelvi igények kielégítésére. Őt nem vezette az ellenszenv, gyűlölség, hanem csupán az 1847-ben felállított követelések megvalósulásának hézagossága. Az 1848 előtti ellenzéki és konzervatív politikai harcok szemléleténél Daxner az ellenzék pártjával rokonszenvezett. Atyja már évekkel megelőzőleg felszabadította jobbágyait a robot alól bizonyos pénzmegváltásért, amit rendszerint el is engedett nekik. A szabadelvűség híve volt és nem sürgölődött később sem, mint Stúr és Húrban, Hodza a bécsi kormány körüli reakciós, konzervatív körökben. Valóban nagy mulasztás volt, hogy a magyar kormány Daxner szerepét *meg nem* értette. A *megyei* autonómia miatt

minden egyes vármegye külön elzárt életet élt. A kifejeződő minisztériumok leveleztek ugyan a megyékkel, rendeleteket küldtek, jelentéseket kértek, a megye azonban mégis egy önálló kis ország volt, más megyéktől eltérő közhangulattal, vezetéssel és politikai felfogással. A megye vezetősége az uralmon lévő pártok klikkjeinek intenciói szerint intézte el az ügyeket és sajnosán súlyos következményű országos kérdéseket, amilyen volt a gömöri Daxner-mozgalom is. A megye határa volt látókörük. Ilyen kis látókör mellett mennyire erőseknek, elbizakodottaknak érezhették magukat és mennyire távol eshetett tőlük a Daxner-féle iránynak politikai és időszerű értékelése, és felhasználási lehetősége. Megyei politikát csináltak mindenütt és nem országosat és a tót kérdést megyék szempontja szerint kezelték, ahelyett, hogy a többi megyékre is tekintettel lettek volna. A Daxner-mozgalomban csak Gömör megye érdekei és felfogása szerint intézkedtek és nem gondoltak arra, hogy ezzel a mozgalommal a magyar kormány az egész Stúr-, Hurban-mozgalmat lehetetlenné tehesse és megfelelő kiegyezéssel a nyelvkérdésre vonatkozó ellentétet leszerelhetné.

Daxnernek voltak ugyan összeköttetései Stúrral és Hurbannal, kik már külföldi segítség után szaladgáltak ahelyett, hogy a magyar kormány felé vezető utat választották volna és éppen talán ez indíthatta őt arra, hogy a lipótszentmiklósi gyűlésnek a magyar kormány felé irányuló iniciálását megvalósítsa. E munkában azonban két oldalról érték súlyos zavarok. Az egyik oldal Stúr és Hurban kétszínűsége, a másik pedig Szemere belügyminiszter politikátlan elhamarkodottsága, mert Stúr és Hurban a lipótszentmiklósi gyűlésre máikülföldi szövetkezések vétségével terheltén érkeztek és így a Daxner által szándékozott törvényes utat ab ovo lehetetlenné tették. Elfogott leveleikből kiderült, hogy fegyveres felkelést szerveznek és úgy a csehekkal, mint a délszlávokkal konspirálnak. Szemere viszont Stúr és Hurban akcióját már azért is egy kalap alá helyezte Daxner akciójával, mert a lipótszentmiklósi gyűlésen Stúr és Hurban is megjelentek és beszámolóikkal a gyűlést a fegyveres megoldás választásának hangulata felé szorították. Szemere nem tett különbséget a tót nem-

zetiségi mozgalom részesei között és a liptószentmiklósi gyűlés eszméjét, szándékát, célját már azért sem vehette behatóbb politikai mérlegelés alá, mert Stúrról és Hurbanról olyan értesülései voltak, melyek a tót mozgalomnak veszedelmes és kifelé gravitáló tendenciájáról, a magyar kormány elleni szervezkedéséről adtak hírt. Szemere is a reformkorszak azon férfiai közé tartozott, akik addigi munkálkodásukkal Magyarország újjászületésén, a magyar nemzetiség hegemoniáján dolgoztak, akik aggódva látták a márciusi törvények szentesítése után, miként igyekszik a reakció a hon egyéb nemzetiségeit az ország egysége és integritása ellen harcba küldeni és ez izgalmas időszakban ő benne is az a meggyőződés volt erős, hogy ezt csakis erőszakkal és harccal lehet megghiúsítani.

Már május 9-én érkeztek meg Liptószentmiklóstra az egybehívott tót vezetők.¹ Stúr Lajos Prágából sietett a gyűlésre. Hurban József kardosán, tót kokárdával és kalapján fehér tollal jelent meg. Nemzetőri ruhában ott volt Daxner is. Résztvettek a gyűlésen ezeken kívül: Francisci János, Cochius Tófor árvai-jaszenovai lelkész, Ferjencik Miklós zólyomi tót író, Skultóty A. Horislav Sussova (Gömör megye) ev. lelkésze, Jeszenszky János turócmegyei tb. esküdt, Bohuny Péter festő, Hrobon S. Bohdan tót költő, Kucera György a turócmegyei királyi tábla hites jegyzője, Öervenák András Selmecebányai bányagyakornok, Stefanovic Sámuel besztercebányai teológiai tanuló, Stekl Samu Selmecebányai bányagyakornok, Straka Godor János pesti lakos, Schlichta Slavomil földmérő-gyakornok Túróból, Abaffy Brankó joghallgató a Bánátból, Kellner Péter breznóbányai tanuló, a pozsonyi tót újság volt segédszerkesztője és még néhányan.² Lehoczky János liptószentmiklósi főszolgabíró jelentése szerint, akit Szentiványi Ödön első alispán a népgyűlésre kiküldött, közel 40 idegen jelent meg Liptószentmiklóson, ahol már Hodza Mihály és sógora, Kellner Hostinsky Péter készítették elő a hangulatot.

Liptószentmiklós neve alatt akkor tulajdonképpen négy egymástól független, de egymással összeépített község húzó-

¹ Krónika liptovsko sv. mikulásska z rokov 1848-49. – Slov. Pohl. 1898.

² *O. L.* – Belügym. Bendőri oszt. 1848. D 65-240. – *Szentiványi Károly-Belügym.* (Liptószentiván, június 14.)

dott meg: Szentmiklós, Husták, Verbic, Verbichusták. Ez a négy község közös nemzetőrséget alakított, melynek vezető kapitánya Pongrácz Dénes volt. Május elsején itt is kihirdették a márciusi törvények szentesítését. A tótok részéről szónokolt Hodza Mihály ág. ev. lelkész és Bartos György kat. plébános. Este kivilágítás rendeztetett. Május 7-én a „gárda” (a nemzetőrség) eskütetele volt, mely alkalommal Hodza és Bartos ismét beszéltek a néphez. Hodza utólag kijelentette egy bizalmas gyűlésen, hogy a letett eskü a jövő tót alkotmányra szólt és hogy ilyen értelemben figyelmeztette a legénységet, amire Pongrácz Dénes május 13-ára kivonultatta az egész nemzetőrséget és kihirdette, hogy az eskü a meglévő magyar alkotmányra és a királyra szólt, aki pedig nincsen hasonló véleményen, az lépjen ki a sorból. Egyedül Kellner Péter, Hodza sógora lépett ki a sorból és a tót alkotmányra teendő eskütételt követelte.¹ A gyűlés színhelye, Liptószentmiklós nagy csalódást okozott úgy az egybehívóknak, mint Stúrnak és Hurbannak. Azt hitték, hogy Liptószentmiklósról mindenfelől be fog áradni a nép, szenvedélyes és lelkes népmozgalom színtere lesz. Ehelyett az egész vidéken csend és nyugalom volt. A kokárdás vendégeket megbámulták ugyan, a békés lakosság félt ugyan a puskásán megjelent ifjaktól, lelkesedni azonban nem tudott értük. A fenti névsor is mutatja, hogy a sokat emlegetett, történelmi nevezetességű gyűlésre alig tíz meglelt férfiún kívül csupa, romantikusságra hajló, fantasztá ifjú jelent meg, akik még diákok voltak. Ennek is lehet tulajdonítani, hogy az egész nagy politikai demonstráció kis és gyér népkerekek között játszódott le, pedig a hatóság egyáltalában nem zavarta az egész rendezést és lefolyást. A nagyinak tervezett gyűlés nem tudott vonzani, sem lelkesíteni. Hurban a gyűlés gyér látogatottsága miatt Hodzának keserű szemrehányásokat tett, az utóbbi azonban hasztalan erőlködött, hogy a lakosságot fellelkesítse, fáradozása hiábavaló volt, mert mint a gyűlésre vonatkozó vizsgálati irományokból kivehető, ő maga sem lelkesedett nagyon a nép harangúirozásáért.

¹ A már idézett liptószentmiklósi krónika szerint Mihalik dr. és Haluska nemzetörtisztek kifakadásai a nemzetőrséget zúgásra készítették, mire Pongrácz: „Nech ziju uhorskí Slováci!” kiáltással a vitának véget vetett.

A nyilvános népgyűlést megelőző estén, május 10-én, a lipótszentmiklósi ág. ev. lelkészi lakban tartottak bizalmas tanácskozást, melyen a népgyűlésen kihirdetendő tizennégy pont tartalma felett vitatkoztak. A vita és tanácskozás eredménye egy tizennégy pontból álló petíció lett, melynek megfogalmazója ismeretlen. Valószínűleg a gyűlés egybehívója, Daxner István előkészített egy tervezetet, melyet Stúr és Hurban, valamint Hodza észrevételeivel kiegészítettek. A petícióra vonatkozó tanácskozáson lipótszentmiklósi lakosok is résztvettek, akiknek a vizsgálat során tett vallomásaiból a tanácskozás hangulatára és egyes szereplők irányzatára lehet következtetni. Porubszky Dániel joggyakornok¹ szerint, aki a gyűlésen jelen volt, Hurban azt indítványozta, hogy a másnapi ermenciációra az összes környékbeli népet be kell hívni. Hodza Mihály a lipótszentmiklósi ág. ev. egyház lelkésze ezen indítvány ellen beszélt, mert „nálatok Nyitrában ez megtörténhet, - monda Hurbannak - ott a nép már műveltebb lévén, erre fogékony, de a mi népünknel ez még időelőtti”. Hurban ezen ellenkezés miatt haragra lobbant és pennáját az asztalra dobva Hodza felé kiáltotta: „Én jobban működtem, mint Te, nekem vannak embereim, kik készen állnak.”² Ebből arra lehet következtetni, hogy Hodza a békés és törvényes keretek között akarta a nagy tót nemzeti demonstrációt lebonyolítani. Ismerte a népet és ismerte az egybegyűlt fanatikusok, különösen Hurban extázisos modorát és féltette a békés város nyugalalmát, melynek polgáraival mindenkor békességben és egyetértésben élt, eltekintve később sajnálatraméltó politikai torzsalkodásaitól, melybe úgy őt, mint elleneseit a türelmetlenség hajtotta. Hodza nem akart fegyveres felkelést, Hodza, aki a nép felvilágosításáért, az alkoholizmus elleni küzdelemért, a tót nép elmaradottságának megszüntetéséért, a tót irodalom műveléséért olyan sokat tett, akinek elismerősreméltó magas szárnyalású szelleme Hurbanót messze felülmulta és talán a Stúréét is, nem akarta a népet eszközül használni és a gyűlésen egyedül a petíciónak tizennegyedik pontja ellen nyilatkozott és annak

¹ Később ügyvédi írnok. Lipó megyének később közkedvelt és igen érdekes alakja lett: „Dani bácsi”.

² O. L. – U. a.

kihagyatását kérte.¹ E pont, mint alább olvasható, az irtványosok jogainak elismertetését, kuriálisták, taxisták, majorosok, kastélybeliek, komornyikok, (belső szolgálatot végzők) jobbágyi szolgáltatás alóli felmentését követelte. Az utóbbi amúgyis természetes folyománya lett a márciusi törvényeknek. Az irtványosok kérdése azért komplikálódott, mert a legelők, az irtványos helyek, a mezőknek és erdőknek az irtványosok közötti szétosztását követelte e pont, mely több, mint bizonyos, Húrban szellemi terméke, aki a Nyitra megye északi részén lakó kopanicárokat és erdőmunkásokat ezzel az ígérettel biztatta. Hodza rögtön felismerte, hogy e követelés, mely a földosztásnak egyik elhamarkodott és általánosító jelszava, a tót nemzeti mozgalomnak és a felállított követelések illetékes helyen kívánt hatásának csak árthat, azért ellenezte, szerinte ez a pont a felsőmagyarországi nemességet még jobban el fogja idegeníteni tőlük. Hurban ebben is Hodza ellenzéke volt és azt hangoztatta, hogy nekik az „urakra” úgy sincs szükségük, hanem a népre, melynek érdekében működnek. Hodzát leszavazták és arra intették, hogy ne legyen félnk, hanem lépjen fel erélyesebben működése területén.

Czochius Tófor jaszenovai ág. ev. lelkész azt indítványozta, hogy a petícióba foglaltassák egy tót miniszteri tárcára vonatkozó követelés is. A többség az indítványt ellenezte. Hodza sógora, Kellner Hostinsky Péter, a tanácskozás folyamán heves támadást intézett Stúr ellen, aki cserbenhagyta a „Národnje Noviny”-t és Nosák Bohuslavra² bízta a szerkesztést. Kellnerből valószínűleg Nosák versenytársa beszélt, aki nem volt megelégedve a lap szintelen és óvatos hangjával. Kellner indítványára a tanácskozók felszólították Stúrt, hogy lapját szerkessze bátrabban és önérzetesebb hangon és utasítsa erre Nosákot. Stúr a lap óvatos hangját azzal indokolta, hogy szegény ember, akinek vigyáznia kell, mert pénzbeli büntetések lefizetését nem vállalhatja, mire Hurban a gyűlés nevében arra bátorította, hogy ne féljen, majd a pénzt összegyűjtik.

¹ U. o. – K. A. 157/e 1848. – L. Iratok 15. sz.

² Nosák Bohuslav, költői nevén Nezabudov, szül. 1822, megh. 1877. Stúr iskolájához tartozó költő.

Ebből az vehető ki, hogy a tanácskozáson a radikális irányt Hurban képviselte, aki szenvedélyességével a megjelentek aggályait, ellenvetéseit, előrelátó és politikus intelmeit elnémította. Hurban nem is volt soha jó politikus, hanem nagy szónok, politikai érzék nélkül. Nagy tudását, tehetségét, ambícióját, nemzete iránti hő szeretetét, szónoki agilitása abszorbeálta. Szónoki szenvedélyességének sok mindent feláldozott, amit józan mérlegeléssel talán nem cselekedett volna. Az emlékezetes liptóezentmiklósi tanácskozás napján Hurban levelet írt nejének Hlubokára. A levélből¹ kitűnik, hogy Hurbant Rózsahegy polgárai útjában feltartóztatták,² a liptószentmiklósi tótok hangulatát nem találta kielégítőnek és hogy a felkelés lehetőségére nemcsak gondolt, de arra előkészületeket is tett,

A május 10-én lefolyt értekezletet Hodza Mihály, aki az értekezleten elnökölt, azzal a fejtegetéssel rekesztette be, hogy a márciusi törvényekben biztosított szabadság nem a nemességnek érdeme, hanem a korszellemnek és a bécsi forradalomnak lehet azt köszönni. Másnap a liptóandrásfalvi ligetben levő fürdőépület termében népgyűlést hívtak egybe, melyen a petíciót Francisci János pontonként felolvasta és Hurban József minden pontot külön megmagyarázott. A gyűlésen megjelentek a liptói nemességnek tagjai is, így Szentiványi Adolf. Feltűnő volt, hogy Fejérpataky Belopotocky Gáspár, a tót mozgalomnak egyik kiváló embere, aki Liptószentmiklóson lakott, sem az értekezleten, sem a népgyűlésen meg nem jelent és mint a vizsgálati jegyzőkönyvből kitűnik, melyben vallo-mása foglaltatik, nem is hívták és ha hívták volna, el nem ment volna, „mert tudta, hogy ott elveivel ellenkező tanácskozást fognak tartani”.

Szentiványi Ödön, Liptó megye első alispánja, a népgyűlésre kiküldte Lehoczky János főszolgabíró, hogy a gyűlésen

¹ *Hurban Svetozár Vajansky: Archivalné zlomky. – Sl. Pohl. 1906.*

² „Tót népünk itt derék. Az úton bizony kellemetlenségek, de örömök is értek, Bózsahegyén megállítottak bennünket, kik három kocsin legények voltak, előbb kocúrkovói (az abderita vidék tót gúnyneve) polgárok, később a kocúrkovói nemesek is. Ott voltam azonban én is, passzusokat kértek tőlünk. Adtam én nekik passzust, hogy szégyenkezve elvonultak... Miklóson jó életünk van, tegnap érkeztünk ide, itt a nemzetország jól áll. Elvégre jó, hogy jöttem, mert az itteni népnek még szüksége van a mi szellemünkre. Egy kissé még visszamaradtak a világtól. A tótok jók, már az urak is hozzánk állnak. Ez jó lesz, – nem kell majd vérnek folynia akkor, ha az összes tót tótnak vallja magát.”

részvett idegenek személyi adatait, fegyverhordásuk célját megkérdezza és a gyűlés lefolyását ellenőrizzé. Beszámoló jelentése szerint¹ a népgyűlés lefolyását meg nem zavarta, hanem annak berekesztése után intézte hozzájuk kérdéseit, amire Daxner hevesen nekitámadt, a többiek higgadsága azonban elejét vette a kitörni készülő kellemetlenségnek. Miután Lehoczky a jelenlevő idegenek személyi adatait felírta, kijelentette Stúr, hogy ők szabad emberek, akiknek passzusokra semmilyen szükségük nincsen és kétli is, hogy a főszolgabírónak joga lenne ilyeneket tőlük kérni, ők nemzetiségüket meg akarják óvni és ami a népet még jog szerint megilleti, azt ki akarják küzdeni, ami pedig a fehér-piros kokárdákat illeti, úgy minden nemzetnek szabadságában áll saját színeit viselni, a puskákat pedig csupán szórakozásból hordják magukkal.

A főszolgabíró, akinek mellékneve Múka volt, tehát Jankó Lehoczky Múka nagyon tapintatosan és csendesen járt el, ami ugyancsak kirívó ellentétben volt azokkal a síró panaszokkal, melyek évezredes elnyomtásról beszéltek a gyűlésen.²

Az elfogadott petíció szövege a következő volt.³

„*A tót nemzet követelései, (Ő cs. k. Felségéhez, a magyar országgyűléshez, ő cs. k. Fenségéhez, a nádorhoz és Magyarország alkirályához, a magas magyar kormányhoz és az emberiség és nemzetiség összes barátaihoz.)*

I. A tót nemzet a magyarországi hazában 900 évig tartó álmából ébred, mint ez országnak autochton nemzete tudatára jutott annak, hogy e szent föld és anyaország, mely az elődjei dicsőségéről szóló nemzeti hagyományok forrása és bölcsője és az a színtér, melyen ősei és hősei a magyarországi koronáért véruket ontották, a legutóbbi időkig csak mostohája volt, mely kegyet-

¹ St. A. W. – Civ.- u. Mil.-Gouv. Ungarn 1850. Nr. 4403. – L. Iratok 21. sz.

² A „Pesti Hírlap” május 23-iki számában a lipótszentmiklósi gyűlésről a következőket írja:

„Liptószentmiklós 1848. május 10-ikéről, miszerint a szláv, izgatás, petíciók és proklamációk működése oda is elhatott. E napokon bizonyos tót propagandák veres-fehér színekkel jöttek a városba s a néppel nyílt és titkos tanácskozásokat tartottak. A népet egy 14 pontból álló tót petíció elfogadására izgatták, mely a minisztériumhoz volna felküldendő, önállóságról, függetlenségről beszélnek. Pedig tudhatnák, hogy azon hatalom árnyékában, melyre ok támaszkodnak, el fognak semmisülni, elvesztik szabadságukat, mint elvesztették az aldunai tartományok. Azonban tudósítójuk biztosítást nyert, hogy azon vidék nagy többsége távolról sem osztja a szláv mozgalmakat. A magyar nemzetiség iránt rokonszenvvel viseltetik. És kész mindent feláldozni a haza függetlenségeért. – E város őrségkapitánya, a lipóti alispán, több telkesekkel éber figyelemmel kíséri a mozgalmakat. A városi nép csak a nemzeti zászló alatt kíván ezentúl is haladni.”

³ *Dohnány M.*: i. m. 57. 1. és *M. M. Hoděa*: Der Slovak. Prag, 1848. 73. 1. – ТГП- АП. ügyész. 2387/Ig. 1849. F. 2. P. 31. – Iratok: 23. sz.

lenül bánt vele és nyelvét és nemzetiségét a megalázás és szegény bilincseiben tartotta.

Ébredésének ezen percében azonban a tót nemzet el akarja felejtetni elnyomatásának és meggyalázásának⁷ évszázadjait; megbocsát éppúgy magának, mint elnyomóinak és örömtelt szívét semmi más nem mozgatja, mint a szeretetnek szent tüze és az a forró vágy, hogy szabadságát, nemzetiségét és országát biztosítottnak lássa. Ezért mint e szent földnek ősnemzete és hajdani egyedüli birtokosa, a tót nemzet az egyenlőség e korának zászlaja alá felhívja Magyarország összes nemzeteit az Egyenlőségre és a Testvériségre és kijelenti saját maga részéről, hogy Magyarországon más nemzetiséget sem elnyomni, sem megsérteni, sem kisebbiteni, annál kevésbé kiirtani nem akar, – azonban egyúttal azt is követeli Magyarország nemzeteitől, hogy őket is ilyen magyarországi hazaszeretet töltse el és a tót nemzetiséget tisztelve a tót nemzet barátságára és szeretetére érdemesnek bizonyuljanak. Mert a tót nemzet, amint egyrészt más nemzeteket nem akar elnyomni, éppen úgy másrészt meg nem engedí, hogy a régi igába hajtsák és kinyilatkoztatja egyszersmindkorra, hogy a magyarországi hazafi szent nevét meg nem ítéli annak, aki a magyar korona alatt lakó más nemzetiségek jogait nem tiszteli. Ennek következtetésképpen követeljük:

II. Magyarország összes nemzeteinek egyenlősége alapján a Magyarország koronája alatt lakó *testvérnemzetek egyetemes országgyűlése* szervezendő, amelyen minden nemzet, mint nemzet képviseltesék és minden nemzeti képviselő köteleztetnék, hogy nemzetét annak nyelvén képviselje és az országgyűlésen törvényesen képviselt nemzetek nyelveit ismerje. Ezen országos egyetemes nemzeti országgyűlésen kívül, követelünk:

III. *Különleges nemzetgyűléseket*, amelyeken úgy a nemzeti, mint az egyetemes országos érdekeket érintő nemzeti tanácskozások folytattassanak és melyeknek feladatuk lesz az etnográfiai határokat megállapítani, hogy minden egyes nemzetnek szabadságában legyen nemzeti központja felé erősen gravitálni és hogy például egy magyar kisebbség ne legyen kénytelen egy tót többségnek és egy tót többség és egy tót kisebbség egy magyar többségnek szolgálni és magát neki megadni és éppen a szabadság és nemzetiségi jogok ezen szigorú megőrzésére való tekintetből követeljük,

IV. Hogy Magyarország összes nemzeteinek képviselői esküvel köteleztessenek, hogy az országgyűlésen a választóiktól nyert utasítás alapján beszéljenek és hogy e képviselők a nemzet elleni árusítás, vagy hűtlenség esetében, a megbízóik által meghatározandó büntetés alá vetendők. Különösen a tót nemzetnek, mely nemzetiségének legtöbb árusítóját bírja, elégséges oka van arra, hogy e követelést kimondja és azt mindenképpen támogassa.

V. Követeljük, hogy az a törvény, mely szerint már most államunk kezdődő újjászületésénél a magyar nyelv, mint megyei és választmányi tárgyalási nyelv előíratik és ezzel azonban népünk törvényesen törvényteleniségre szorítatik, rögtön akként megváltoztatandó, hogy az általános nyilvános köztárgyalások nyelve az anyanyelv legyen. Mert a szabadság szent szava megszenteltelennítetik abban az esetben, ha a magyarul mitsem értő tót nemzetet az általa meg nem értett nyelven vezetett tárgyalásokon némaságra ítélik? Népünk vétkeznék úgy saját magával, mint az állammal szemben, ha olyan határozatokat, melyeket meg nem értett, elfogadna, vagy elvetne. És ilyen törvényteleniségre észszerűen egy szabad nemzetnek nem szabad kényszerítenie a másikat. Azok a tisztviselők és hatóságok pedig, akik ezen erőszakos törvénynek eddig nem tudtak engedelmessé válni és a városi és megyei nyilvános tanácskozásokat nemzeti nyelveken is megengedték, a természetes igazságosság ezen tettéért felelősségre nem vonandók.

¹ VI. Teljesen rendezett nemzeti iskolákat követelünk, elemi, reál-, polgári, leányiskolákat, tanítói és papi szemináriumokat, felsőbb tanintézeteket, gimnáziumokat, liceumokat, akadémiákat és egy egyetemet. Mindezek az intézetek a tanítási szabadság alapján szervezendők és a tót nemzetnek fiai és leányai

részére a tanítási nyelv nem lehet más, mint a tót, hogy ezen a módon a tót nemzet magának és az országnak hű férfiakat nevelhessen.

VII. Követeljük, hogy a magyar[^] megyék iskoláikban, felsőbb és alsóbb tanintézetekben a magyarok részére tót nyelvi tanszékeket, éppen úgy a tót megyék magyar nyelvi tanszékeket állítsanak, hogy ezen a módon is e nemzetek kölcsönösen közeledjenek és különösen pedig azért, hogy e nemzetek az országgyűlésen nyelveiket megérthessék.

VIII. A nemzeti egyenlőség szellemétől áthatva, követeljük, hogy egy nemzetnek és nemzetiségnek mindennemű uralkodása a többi magyarországi nemzetiség felett gyökerestől megszüntessék és így egy nemzet se legyen kénytelen még a legcsekélyebb sajátját is feláldozni: ebből a szempontból követeljük, hogy a tót nemzetnek szabad legyen nemzetiségét saját színeivel és zászlóival minden akadály nélkül jelképezni. A piros-fehér zászlókat tót, piros-fehérezöldeket magyar, piros-fehér-zöldeket Magyarország címerével országos lobogóknak tekintjük. Éppen úgy tót nemzetűrségünk vezetőiül csak tótokat kérünk és részére tót vezényleti nyelvet.

IX. Követeljük, hogy a nemzeti választói jog meg ne határozassék rang és állás szerint, hanem az egyenlőség szelleme és joga alapján és ezért követeljük, hogy minden húszéves magyarországi állampolgár és aki büntettet és kihágást el nem követett, választó, aki huszonnégyéves, választható legyen. A nemzetnek áruló renegátjai, akik anyanyelvünket meggyalázzák és akik akár nyíltan, akár titokban a nemzetnek jogai, becsülete és szabadsága ellen merényleteket forralnak, közhivatalt nem viselhetnek. Kifejezetten követeljük, hogy a tót nemzetnek egyetlenegy árulója sem hivataloskodhat ezentúl a tótok között. A renegátság eddigi bűneit elfeledvén, – a jövődre nézve azzal a nyilatkozattal akarjuk magunkat biztosítani, hogy a tót vér, nyelv és nemzetiség elleni árulást nemcsak a nemzetünk elleni árulásnak, hanem az egész magyarországi haza elleni árulásnak fogjuk tekinteni.

X. Követeljük a sajtószabadságot sajtótörvény nélkül, az újságok és folyóiratok kiadásának szabadságát óvadék nélkül, könyvnyomdáknak és könyvnyomdáknak óvadék nélküli alapíthatását; továbbá a közdolgozokra vonatkozó nyilvános tanácskozásokat szolgáló egyesülési és gyülekezési teljes szabadságot; hasonlóképen az országban való utazások közbeni személyi biztonságot, – mert fájdalommal kell panaszkodnunk, hogy a mostan elért alkotmányos szabadság a tót vidékeinken elterjedő terrorizmus és állandó megfélemlítés és fenyegetés által annyira elnyomatik, hogy még a szabad ég alatti nyilvános szónoklás is lazításnak tekintetik.

XI. Követeljük, hogy azon polgártársainknak megnyugtatója céljából, akik falvakban, mezővárosokban és kopanyicákon (irtványokon) laknak és távoli esztendők előtt különféle módon különféle emberektől el lettek nyomva, megcsalva, erdeiktől, legelőiktől, mezőiktől, közjavaiktól, irtvényaiktól és egyéb vagyonuktól meg lettek fosztva, tehát ezen megkárosított polgárok megnyugtatója gyökeresen olyan intézkedések hajtassanak végre, hogy ők azelőtti érintetlen vagyonukat, tehát a régi irtványokat, erdőket, mezőket stb. megkapják és ezen tulajdonukat, úgy ők, mint utódjaik zavartalanul és jog szerint bírassák. Továbbá követeljük, hogy olyan szellemben és módon, miként az úrbéri jobbágyokat az úrbéri szolgáltatások alól felmentették, állodialis jobbágyok is (akiket némely helyeken szabadosoknak, curialistáknak, taxistáknak, kastélyosoknak, komornyikoknak, majorosoknak neveznek) a jobbágyi munka és szolgáltatás alól felszabadíttassanak, főleg pedig azok, akik már harminchat esztendő óta robotot végeznek. Hasonlóképen, hogy a regalia bénéficia köztvagyonná tévessék.

XII. Minthogy Kral János tót költő és író, Rotarides pribelci tanító barátjával Ipolyságon szégyenteljesen elzárattott, mert a tót népet a törvények kihirdetése előtt arra buzdították, hogy szabadságát védje meg, – követeljük, hogy ezek, az éppen ezért ártatlan foglyok, a polgári szabadságnak védői és terjesztői, minél előbb szabadlábra helyeztessenek.

II. FEJEZET.

XIII. Annak a tudatában, hogy a szomszédos és szintén az ausztriai jogar alá tartozó Galíciai tartományban a rokontörzsű lengyelek azokat a szabadságokat, melyeket mi élvezünk, még meg nem kapták, mert a szerencsétlen bürokrácia útjuk elé meg nem szűnik nagy akadályokat gördíteni; – követeljük, hogy Magyarország koronájához tartozó összes nemzetek hivatalos úton az erős keresztényi és népi együttérzésnek kifejezést adjanak és Urunk, Királyunk Ő Felségénél Bécsben kérvényileg azt az álláspontot képviseljék, hogy e szerencsétlen nemzet végre jogban és kegyelemben részesüljön.

XIV. A tót nemzet boldogulásának feltételét és nemzetiségének biztosítását e jogos követelések teljesítésébe helyezi és kijelenti előre is úgy a magas kormány iránti tiszteletét, köszönetét és bizalmát, mint azoknak a magyarországi polgároknak is, akik ezeket a követeléseket támogatni fogják: ezzel szemben ezen követeléseinknek félretételében, vagy elutasításában nemzetünknek az azelőtti vakságra és magyar szolgaságra való elítélését fogjuk látni.”

A petíció 900 évi elnyomatásról beszél bevezetésében, holott nemzetiségi szempontból a latin nyelvnek használata idejében a rendi-alkatmány az ország összes nemzeteire nehezedett, a magyarra éppen úgy, mint a tótra. A magyar reformkorszak energikus nemzetiségi érvényesülési akaratával alig tekinthetett vissza két évtizednyi sikerre. A tót nyelvnek irodalmi nyelvvé való kiforrását már csak a magyar nyelvi törvények meghozatala után valósította meg Stúr és Hurban. Nagyon is természetes volt, hogy a tót nyelvi kérdésnek rendezetlensége a tót nemzetiségi érvényesülés tekintetében is érzékenyen érezte hátrányos befolyását. Mindazok a magyar törvényhozók, akik Felső-Magyarországról származtak, korántsem tanulták a tót irodalmi nyelvet, ők is csak kétféle nyelvet ismertek e téren, a tót paraszti nyelvet, melyen ők is beszéltek és melyet a másik, az elavult és csonttá aszott bibliai cseh nyelv az iskolákba, az irodalomba, a templomba be nem engedett. Ezt az utóbbi nyelvet akként használták, mint a mai zsidók túlnyomó része a héber nyelvet, melyet sem nem értenek, sem nem művelnek. Egy holt és változatlan egyházi nyelv, mely nem férközött a nép lelkéhez. Mikor a magyar nyelv érvényesülésének kérdése napirenden volt, tót irodalmi nyelvről, tót irodalomról alig lehetett szó. A törvényhozók csak a bibliai nyelvet ismerték, ezen pedig nem beszélt senki, de mégis orthodoxyából ragaszkodtak hoz za az idősebbek és a vallásosabbak. Viszont Stúr és hívei lázas buzgalommal igyekeztek előteremtteni a tót nemzetiség ébresztésének főkellékét, a tót irodalmi nyelvet, melynek hatása eleinte csak kis körű volt és mint minden újítás, szintén sok ellenfélre talált. A nemzedékek az utánok következők munkáival szemben rendszerint

maradiak. Stúr nagy reformjának ebből a szempontból sem volt sok híve a törvényhozók körében, akiknek rövidlátása a cseh-tót viszonylatban kézenfekvő. Őket megtévesztette mindenekfelett az, hogy Stúrnak és társainak Bécsben hatalmas barátai mutatkoztak és hogy Stúr iskolájával kezdett nálunk kibontakozni a nagyszláv eszme hatása. Kollár ugyan a Slavy dcéra-ban és a szláv kölesönösségről írt tanulmányában a nagyszláv eszmeinek egyik korai propagálója volt, hatása azonban csakis a csekélyszámú intellektuális körökben volt, mert nem írt tótul, hanem cseh nyelven, Stúr pedig tótul írt.

A petíció országgyűlést és nemzetgyűlést, etnográfiai felosztást, tehát nemzeti autonómiát követel, ami akkor túlzott követelésnek mutatkozott. E két követeléستől eltekintve, a többi pontokra nézve a megegyezés létre jöhetett volna. Valószínű az, hogy a vezetők, különösen Stúr és Hurban azért állították fel e túlzó követeléseket, hogy a megegyezést lehetetlenné tegyék. Figyelemreméltó a renegátokra vonatkozó követelésük, mely semmi egyebet nem akart, mint azt, hogy a nekik nem tetsző embereket különféle ürügyekkel tönkre tegyék. A tót nemzetnek azért volt a legtöbb renegátja, mert éppen egy idegen holt nyelv nehezedett reá, mely korántsem tudott olyan vonzóerőt gyakorolni, mint az élő magyar nyelv, mert hiszen a múlt századnak első évtizedeiben, erőszakos magyarosításról, magyarosító programról alig lehetett szó. Azt vetették a felsőmagyarországi nemesség szemére, hogy a húsosfazék, a magyar hegemonikus törekvések miatt hagyta ott a tót nemzetiséget és a hatalom előtt meghajolt. Éppen a lipótszentmiklósi gyűlés szolgálhat tanúbizonyságul, hogy a tót mozgalom elhanyagolta a nemesi osztályt. Hurban kijelentette, hogy nincsen szükségük az „urakra”. Ám ekkor az „urak” nem is mentek volna velük, mert túlnyomó részük az ország egységét tartván szem előtt, a magyar kormány mellett állt, másik része pedig Bécshez húzott és inkább tartott közvetlenül Béccsel. A nemzetiségi mozgalom éppen úgy, mint az 1848-as átalakulás, meglepte a tótság szellemi rétegét. A magyar nemzetiségért már régóta heves harcok folytak, mikor a tótság kebelén belül még csak kialakulóban volt a nyelvi kérdés, melynek érdekében egyelőre saját köreikben kellett előbb egy nagy küzdelmet végigharcolni. Ezt a késedelmet

pedig semmi másnak nem lehetett tulajdonítani, mint a bibliai cseh nyelvnek. A magyar és tót nemzet, ha törzsileg nem is, de évezredek keveredés, együttlakás, együttélés következtében vérokronok és testvérnemzetek lettek és ezért nem volt olyan nagy távolságú lépés tót nemesből magyarul beszélő nemessé vedleni. Egészen más lett volna a helyzet, ha a magyar nyelvért folytatott küzdelmek előtt is egy erőteljes tót irodalmi nyelv állt volna rendelkezésre. A petíció panasza a sok renegát miatt csakis a tót mozgalom késedelmes kialakulásának tulajdonítható és annak a hibás politikának, mely az ország ellen Bécsben keresett mindig szövetséget.

Mindenesetre érdemes reámutatni, hogy a tót nemzet, mely 1918-ban alattomos machinációk következtében az anyaországtól elszakított, a hozsannával üdvözölt állítólagos szabadságkorszakban cseh testvéreitől sem érte el azt, amit 1848 május 10-én kért: Nemzetgyűlést.

Igen homályos pont a 11., melyet Hodza ellenzett. Ezt a pontot a falusi lakosság megnyerése céljából vették fel a petícióba. Szükségét érezték annak, hogy a márciusi vívmányokat nagyobbhangú ígérekkel felülmúlják. A törvény kimondta az úrbériség megszüntetését, nincsen robot, nincsen tized stb.; ők azt hirdették, hogy a földek, mezők, irtványok, legelők jogos tulajdonosaiknak visszaadnak. Tény az, hogy sok községgel és alattvalóval a rendi alkotmány idejében nehéz igazságtalanságok történtek e téren, azonban e pontnak homályos fogalmazása azt látszott ígérni, amit földosztásnak neveznek. Az alldiális jobbagyról és zsellérről szóló rész természetesen helyes álláspont volt.

Kral János tót költőnek¹ és Rotarides János tanítónak ügyét már említettem a Beniczky Lajosra vonatkozó munkámban.² Kral, aki Pesten joghallgató volt, Rotarides János fehérikúti (Hont megye) tanító látogatására ment azzal a célzattal, hogy ott a „Bratia Slováci!” kezdetű röpirat szellemét terjessze. Emisszáriusi, magyarellenes, lázító működésének a hatóság vetett véget. A két fiatalember bezárattott, Pestre küldetett és csak Windischgräetz bocsátotta őket szabadrábra. Kralból

¹ Kral János neves és tehetséges költő, sz. 1822. megh. 1876

² 439. 1.

azután Lewartowsky tót szabadcsapatában tiszt lett és mint ilyen egy ideig Liptószentmiklós térparancsnoka volt. A petícionálók ezzel a ponttal dokumentálni akarták a „nagy” terrorizmust. Ilyen nagy átalakulásokkor az állam épsége és rendje érdekében kivételes intézkedéseket szükséges életbeléptetni, mert különben a nép szétszakítja a gátakat és szenvedélye nem ismer jogot, szeretetet, tulajdont, kíméletet. Az első magyar kormány-nak kötelessége volt erélyesnek lennie, nehogy túlzó ígéretekkel a népet megvadásítsák.

Kral ügyében különben június hó folyamán mozgásba hozták a horvát-szlavón törvényhatóságokat is, amelyek feliratokban fordultak a királyhoz. Így Várasd, Pozsega megyék is, mely feliratokról Pulszky külügyminiszteri államtitkár értesítette a kormányt.¹ A kérvényeket még a Staatskonferenz intézte el Ferenc Károly főherceg láttamozásával.² A felirat Hodza Andrásról és Kuselac Josip horvátról is tesz említést. Hodza András ügyével alább foglalkozom.

A liptószentmiklói petíciót sok ideig mint a tót nemzeti mozgalomnak tízparancsolathoz hasonló, kőbevésett életelveit tekintették. Az utolsó évtizedekben e program ellen azok éltek éles kritikával, akik a petíciónak az integritást elismerő irányzatát cseh-tót egyesítésési szempontból kifogásolják. Így” Hodza Milán egyik tanulmányában³ azt hangsúlyozza, hogy a petícióban Stúr letért arról az útról, melyet országgyűlési követi működésével megkezdett, összehasonlítván őt Havlicekkel, megállapítja, hogy a dinasztíára való tekintettel elhagyta a demokratizmus harc vonalát és meg nem teremtette a nemzeti mozgalom részére az erős demokratizmus alapját, amint azt Havlicek tette: „Első programmunk megteremtésénél elismertük Magyarország egységét, kiemelve a tót nemzeti egyéniséget és a politikai realitást nemzetünknek Magyarországhoz és a dinasztíához való közjogi viszonyának rendezésében kerestük csupán.” Hodza Milán kritikájának alaphibája, hogy elfogult Stúr működésével szemben és Stúrnak a tót irodalmi nyelv megteremtése

¹ O. L. – Belügym. Rendőri oazt. 1848. 4179-1379. – Bécs, június 17. 1848.)

² St. A. W. – St. Conf. 1848. Conf. Pr. 702. – (Innsbruck, am 22. Juni 1848.) – L. Iratok 22. ez.

³ Hodza Milan: K vvvoju ölovenskej politikv. –*- Slovenská Cítanka 237. 1.

körül munkáját a mai cseh-tót egység kormányon levő tótjainak szemüvegén át vizsgálja. Sem Stúr, sem Hurban, sem Hodza tényleg nem voltak a demokratizmusnak neveltjei és különösen Stúr és Hodza, akik bécsi kormánykörökre támaszkodtak, 1848 előtt nem is lehettek Havlicekhez hasonlók, aki mindenkor az abszolutizmus ellen harcolt. Az abszolutizmus kegyeltjei még 1848 elején sem tudtak az abszolutizmustól való függőségükkel szakítani.¹ Ott ült ez mögöttük, mint egy atra cura és politikájuk kantárszárát igazgatta direkte Latour táborába. Azonban kiemelendő az ország egysége iránti tiszteletük, melynek később a prágai kongresszuson is kifejezést adott úgy Hurban, mint Hodza. Valóban csodálatos, hogy Szemere Bertalan be nem várta a május 10-i gyűlésről szóló jelentéseket és nem várta be a petíció benyújtását (azt később be sem nyújtották), hanem már május 10-én kiadta a rendeletet az összes felsőmagyarországi törvényhatóságoknak, hogy éber figyelemmel és eréllyel foglal kozzanak a tót mozgalommal, mert a kormánynak érté sere esett, „miképen a felvidéki megyékben és városokban, némely elé gületlenek és közöttük olyanok is, kik állásuknál fogva, mint lelkészek, éppen a béke és felebaráti szeretet igéinek hirdetésére hivatvák, a műveletlenebb népet a társaséleti viszonyok s a törvényhozás által engedett számos jótékonyságok ferde magyarázatával, sőt a vallásbeli és népfaji különbségekből merített ingerlő eszmék terjesztésével, ábrándremények színe alatt, tévutakra vezetni, elé gületlenségre, sőt bűnös merények elkövetésére bujtogatni törekszenek.”² A tót történetírók szerint a magyar kormány már ekkor kiadta azt a parancsot, hogy Stúrt, Hurbant, Hodzát tartóztassák le, ami

¹ Az 1848-i tót mozgalom kezdetén Hurban volt a legszenvedélyesebb, a követelések felállításában a legradikálisabb és így a bécsi kormánykörökkel szemben közöttük a legtapintatlanabb. A lipótszentmiklósi május 10-i népgyűlésen hevesen kikelt a volt cs. k. bécsi konferenccminiszterek, különösen pedig Metternich ellen, akiről gúnyosan megjegyezte, hogy hosszú orral kénytelen a világban bolyongani. – Hurban ezen taktikájának oka abban keresendő, hogy az akkori néphangulatnak kénytelen volt engedni. A márciusi átalakulás a volt bécsi kormány reakciós konzervatizmusa felől meggyőzte az embereket. Az egyszerre beköszöntött szabadság megízlése után tudták csak megállapítani és megítélni a régi helyzetet. Ezért nem mertek Stúrék a lipótszentmiklósi gyűlésen az első magyar kormány ellen beszélni, hanem a volt bécsi kormányt szidták, pedig ennek a bécsi irányzatnak lettek mindenre kész eszközei. Előbb azonban még Prágában forradalmárokodtak.

² O. L. – Belügym. beadványok 1226-1848.

nem történt meg. A belügyminisztérium arra figyelmeztette a törvényhatóságokat, hogy ne engedjék e nyugtalan időben elfajulni a nemzetiségi követelésekkel egybefüggő propagandát. A május 10-i gyűlésről hazatérő Stúr és Hurban elbeszéléseiből tulajdonképpen csak az tűnik ki, hogy őket mindenütt a felsőmagyarországi tót nemzetörség kereste, mely még akkor a belügyminiszteri rendeletet nem ismerhette. Hurban szenvedélyes és indulatos agitációja ellenakcióval találkozott és a márciusi vívmányoknak örvendező tót nemzetörök benne azt az embert látták, aki e vívmányok megalkotói ellen, tehát a vívmányok ellen is érez. Ezért volt ellene felháborodás és elkeseredés. Ezért állták el úgy Stúrnak, mint Hurbannak útját, mikor hazatért, mert nem szabad szem elől hagynunk, hogy e programúinak a földkérdésre vonatkozó része a lakosság között visszavonást okozott és Nyitra megye felső részében kifejtett agitációját különösen a katolikus lakosság nézte gyanakvó szemmel. A prágai szláv kongresszus május végére hivattott össze. A kongresszus egyik vezetője Stúr volt. Hurban és Hodza, a tótság reprezentánsai szintén hivatalosak voltak máj* azért is, mert bármiképpen is igyekeztek később a prágai kongresszusnak forradalmi célzatát letagadni, a radikális szláv elemek a kongresszust forradalmi kitörés céljára akarták felhasználni és ezen irányzathoz sodródtak Stúr, Hurban és Hodza is, akik azt hitték, hogy a nagy szláv forradalom segítségével kivívhatják nemzeti követeléseiket is.

Botto könyvében¹ olvashatjuk, hogy „a liptószentmiklósi népgyűlés után a Kossuth által kiküldött komisszáriusok Liptóba és Nyitrába törtek, hogy elfogják az ártatlan tót mozgalom vezetőit, Hodzát, Hurbant és Stúrt. Ezek azzal védekeztek, hogy Morvába menekültek, onnan Bécsbe és Prágába”. Francisci könyve szerint² „előkészületek történtek, hogy Hurbant és Stúrt már az úton elfogják”. Tourtzer könyve³ is ilyen értelemben

¹ Botto J.: Slováci I. 78. 1.

² Francisci J.: Vlastny životopie, 68. 1.

³ Tourtzer H.: Louis Stúr et l'idée de l'indépendance slovaque (1815-1856). 195. 1. Itt a következőket olvashatjuk: „La pétition, tirée à 10.000 exemplaires, fut répendue dans tout le pays. Le résultat en fut d'exaspérer les Magyars et de provoquer une sorte de terreur. Le ministère fit dresser les gibets dans toute la Hongrie du Nord. Les chefs slovaques, sentant leur vie en danger, se réfugièrent les uns à Vienne, les autres à Prague.”

világítja meg az eseményeket. Kossuth nem küldött senkit, mert hiszen a kormány feje Batthyány Lajos gróf volt és ez csakis akkor adta ki rendeleteit, valamint Szemere is, mikor kézzelfoghatóan bebizonyított, hogy Stúr és Hurban Bécsben egy Magyarország ellen irányuló szláv szövetség részére lekötötték magukat és mikor kiderült, hogy Liptószentmiklóstra nem játékból és szórakozásból hívták ifjaikat fegyveresen. A kivételéé, állapotokra való tekintettel csak május 26-án hirdették ki Felső-Magyarország némely részében nádori rendeletre a statáriumot, tehát egy fél hónap telt el a liptószentmiklósi gyűlés után és e statáriumot június 12-én kiterjesztették Felső-Magyarország egész területére, erre ekkor már azért volt szükség, mert a prágai forradalom elől elmenekült elemek nagyrésze Felső-Magyarországra sietett és a Prágában kötött megállapodásaik értelmében a délszlávokkal egyetértve és egyszerre akartak északon felkelést szítani. Havlicek, Arsenievic, Dvoracek, Stulc stb.-nak a kongresszuson tett kijelentései, melyekben a tótokat a magyar integritás ellen lázították, természetesen előzetes óvintézkedésekre szorították a kormányt, mely a bányavárosok vidékéről egy tót felkelés előkészületére vonatkozólag figyelemreméltó jelentéseket kapott.

Hurban és Stúr a liptószentmiklósi gyűlésről nyugtalanodva távoztak, mert tudatában voltak annak, hogy magatartásuk túlzó. Szemere Bertalan belügyminiszter május 21-én tudatta Liptó megye közönségével 1633. ez. a.: „miképen értésére esvén, hogy Gömör, Szepes és Liptó megyékben a Pán-szlávizmus érdeke alatt némely lázítók s bujtogatók a népet izgatni nem átkodván, azt a törvények iránti engedetlenségre lázítani akarják, illetén lázítás megfenyítésére s a külföldön is elszórt törekvéseik kipuhatólása végett Gömör megye főispánját Szentiványi Károlyt bizta meg, őt országos biztosnak nevezvén ki, a megyét a nevezett országos biztossali rokon működésre s engedelmségre szállítja”. A megyei jegyzőkönyv szerint „a miniszteri rendelet a főbírák által tót nyelven is közöltetni rendeltetik, valamint azon hirdetmény is, melly a kinevezett kir. biztos, Szentiványi Károly úr által kiadatott”.

Ugyancsak a néplázítási jelenségek ellen május 26-án nádori parancsra rögtönítelő bíróságok alakítottak. A liptószent-

miklósi májusi népgyűlés után Hodza Mihály május 25-én el-távozott a városból és május 29-én már Prágában volt. A prágai sajtó, különösen Havlicek lapja, a „Národní Noviny” már ekkor agitált a magyarellenes tót felkelés ügyében. Május 25-én egy tót tollából eredő felhívást közöl, mely többek között írja, hogy a magyar terrorizmus megkezdődött. A tótok vagy elmagyarosodnak, vagy háborút kell kezdeniök. Ha magyar kard alatt nem akarnak elpusztulni, harcba kell bocsátkozniuk. Hiányzik azonban a fegyver és a muníció. „Testvérek, segítség, nehogy földünk elbarbárosodjék!” – fejezte be felhívását a cseh lap cikke.¹

Stúr Lajos Liptószentmiklósról való elutazása után meg-állapodott a trencsénmegyei Nemespodrágyon és megszállt Osztróluczky Gézánál, akihez intim barátság fűzte.² Hurban Prietrzsén rejtőzött el Pauliny ág. ev. lelkésznel. A szenicei nemzetőrök Hlubokán lestek visszaérkezését. Kósza hírek voltak forgalomban, hogy elfogták és vasraverték. Verbóci hívei a miavai, brezovai és turolukai lakosokat felhívták, hogy induljanak velők kiszabadítására. A szenicei gárda megtudta, hogy Hurban Prietrzsén van. Smerzing és Nyáry katonasággal és nemzetőrséggel odasiettek és fegyverrel akarták Pailinyt kényszeríteni, adja ki barátját. Mindenütt keresték, még a kriptákban is. Ebből az alkalomból keletkezett a tót dal:

„Tá senická garda po poli behala,
v prietrzskom kostole Hurbana hl'adala.”³

Hurban elbujt a kriptában, a csűrökben, az istállókban, a mezőn és később maga élcelődött a bujódsi felett, mert, mint mondta, amikor keresték az élők között, a holtak között tartózkodott és amikor kutattak utána a holtak között, az élőkkel örvendezett. A szenicei nemzetőrök elől azután elhúzódott egy Pagác nevű irtványoshoz, üldözői neszét vették, de Hurban gyantás tótnak öltözött és mint ilyen, a szenicei nemzetőrök szemeláttára – „gyantát vegyetek” kiáltva, kisurrant a kelepcéből és Rusavára gyalogolt, mely község már Morvaországban fek-

¹ R. Golán: i. m. 66. 1.

² Julius Bodnár: Myjava. – Myjava 1911. 120. 1.

³ Julius Bodnár: J. M. Hurban. Bratislava, 1928. 38. 1. – Fordítása: A szenicei gárda a mezőkön szaladgált és a prietrzsei templomban Hurbant kereste.

szik. Itt Sloboda Dániel ág. ev. lelkész adott neki és később családjának is, menhelyet.

A bosszankodó szenicei és bazini nemzetőrök Hlubokára vonultak, ahol Hurban házában mindent elpusztítottak. Ruháit, egyházi ruháit, a berendezést, nagy könyvtárát, iratait. A lelkészablak előtt az iskola padjaiból jelképes akasztófát ácsoltak. Hurban családja, apósával Rusavára menekült, ahol szept. 22-én Hurbannak Bozsena nevű leánya született.¹ Hurban egyházi főhatósága már május elején utasított a belügyminisztériumtól, hogy vizsgálja ki Hurban szerencsétlen praktikáit, melyek a tót területnek a hazától való elszakítására irányulnak. Stromszky szuperintendens Roy szeniort bízta meg a vizsgálattal május 8-án. Vizsgálat, kihallgatások folytak a községekben. A nyitrai ág. ev. lelkészek június 6-án Miaván tartott gyűlésükön Hurban agitációját elítélték. Liptószentmiklóson valószínűleg megállapodtak, hogy Prágában résztvesznek a szláv kongresszuson és a készülő szláv forradalomban. Siettek tehát május közepén Prágába, hogy idejekorán ott legyenek. Stúr és Hurbannak tervei korántsem találkozhattak még Liptószentmiklóson is osztatlan tetszéssel, mert amint a vizsgálati iratokból kitűnik,² a szentmiklósi és verbici előljárók a megyei első alispán előtt kijelentették, hogy ha előzőleg tudták volna a gyűlés célzatának közelebbi körülményeit, azt megakadályozták volna és a gyűlés után meg is tagadták a megérkezett idegen szlávoktól a szállásadást, sőt Stúr Lajost egy lakosokból álló küldöttség felkereste és a városból való kiutasítását adta tudtára és pedig eredményesen.³

Tehát még a gyűlés színhelyének polgársága is tiltakozott a gyűlés tendenciája ellen. Magától értetődik, hogy ezen ada-

¹ *Dr. S. St. Osúsky*: Hurbanova filozófia. – Myjava, 1928.37.1. és *Dr. Albert Prazák*: Studentská leta Svetozara Hurbana Vajanského. Bratislava, 1925. 9. 1. – Kollár 1849. április 9-i és feleségéhez intézett levelében a következőket említi: „Die Hurbans erzählten mir schreckliche Sachen, wie man mit ihren Habseligkeiten umging. Alle Bücher, Papiere, Kleider wurden zenissen. Alle Möbel zertrümmert. So was fürchte ich zwar bei uns nicht, wenigstens hätte ich es nicht verdient, aber es ist doch gut, auf alles gefasst zu sein. U. o. 11. 1.

² *O. L.* – Belügym. Rendőri oszt. D. 65-240. 1848. – *Szentkányi Károly-Belügym.* (Szentiván, jún. 14.) – L. Iratok 24. sz.

³ *O. L.* – Belügym. Beadványok 2570. 1848. – *Szentiványi Ödön-Belügyin.* (Szentiván, május 27.)

tokra reáfogják majd, hogy terrorizmus hatása alatt történtek, hogy talán az adatok koholtak stb. A márciusi vívmányok hatása alatt állt az ország népe és nem lehet tehát csodálkozni, hogy mindazoknak, akik e vívmányok kiküzdői ellen akartak agitálni, nagyon nehéz és veszedelmes helyzetük volt. Ennek lehet tulajdonítani, hogy a „Tatrin” székhelyén, Liptószentmiklóson, sem helyeselték Stúrnak fellépését és a külföldi szlávokkal való terveit. Stúrt Liptószentmiklóson felszólították a távozásra és el is sietett.

Útjáról beszámolt Hurban nejehez intézett leveleiben,¹ Ezek szerint május 12-én hagyták el Liptó megyét. Útközben Hurban meglátogatta hűgát Sulován. Itt találta neje küldöncét, a hlubokai templomszolgát, Sajanek Pált, aki közölte vele, hogy haza ne jöjjön, hiszen nem is érhet haza, mert útközben elfogják.² Május 14-én Hurban Trencsén megyébe sietett és onnan írta május 15-én: „Ne felejtsd el nekem megírni, vájjon igazán adtak ki ellenem körözőlevelet és vájjon a magyarok igazán törvényes agitálásom miatt nyúltak ilyen zsarnoki eszközökhöz? Ha igazán lázítani akartam volna, egyetlenegy magyaron úr sem létezne már az egész környéken. Én azonban csak a törvényes úton, a követelések és petíciók útján, akarom nemzetünk részére igazságot keresni. Ebből azonban semmi, – Isten becsületére, nem alszunk!” – Ebből kitűnik, hogy nem is tudta, vájjon kiadott-e a kormány ellene körözőlevelet, vagyis Hurban csakis neje túlzott félelméből fakadt üzenete folytán menekült. Ami pedig a magyarok kiirtását illeti, ez fantasztikus szenvedélyességének kitörése, mert amint a későbbi fegyveres betörésének kudarcai bizonyítják, a nép túlnyomó többsége ellenük vonult.

Apósának a következőket írja: „... Magunkról egykönnyen gondoskodunk, kedveseinket ellátjuk, ha a hazában nem, akkor idegen földön és azután csak azzal fogunk törődni, hogy

¹ Sv. Hurban Vajansky: „Archiválne zlomky”. – Slov. Pohl. 1906. 1-7.1. és 90-98. 1.

² A küldönc azt mesélte Hurbannak, hogy Vágbesztercén őt fogták el Hurban helyett. Hurban Nyitra északi részében szenvedélyes agitációt folytatótt, melyben a földkérdés jelentős szerepet játszott. Ezért haragudtak is reá. Fenyegetések is hallatszottak és felesége sietett őt figyelmeztetni. A küldönc valószínűleg azért mesélte, hogy őt fogták el Hurban helyett, hogy az üzenetnek hatása legyen.

miként ébresszük fel álmából a tót nemzetet. Ha a nép mindenütt így felvilágosíthatnák, miként én őt felvilágosítottam már, akkor jó volna minden, azonban a mieink még mindenütt a félelemtől majd meghalnak.”

„Lépéseimben az a jó, hogy a tótok más részeken is figyelmessé lesznek. Maga a nép, mint látom, miként elkezdte a zsidókkal, úgy megteszi azt a magyarokkal is. Ami egyéni sorsunk és végzetünk az események forgatagában biztosan különféle lesz, ám mit törődünk a személyekkel, amikor az egésznek sorsáról van szó. Én, ha ma kellene meghalnom, szívesen mondok búcsút a világnak, mert mondhatom, hogy a szláv dicsőségnak és szabadságnak korszakát már megpillantottam. És ha száz esztendeig is kellene olyan állapotban élnem, mint volt az elmúlt, mégsem tudnék annyit megérni, mint amennyit megértem a miavai, brezovai, verbóói agitációmnak örökké emlékezetes napjaiban. Öndicséret nélkül mondhatom, hogy a tótok közül, mint első, fel tudtam használni a szabadságot, melyet más nemzetek felhasználtak. Ha a mieink mindenütt ugyanígy cselekedtek volna, népünk szabadságának követelése már elő lett volna készítve. Eközben ügyünk mindenütt napról napra jobban áll, minden oldalon.” – Ebből is kiderül, hogy Hurban Nyitra megye északi részében fegyveres felkelésre igyekezett a népet előkészíteni, tehát nem lehetett afelett csodálkozni, hogy a kormány ellenintézkedéseket foganatosított. Hurban Sulováról Rusavára ment, mint említettem, ahol Prágába való utazásáig meghúzódott.

Dohnány említi, hogy ez alkalommal Szenicén statáriális szék ült egybe, melynek tagjai Konrád, Subert, Petykó, Tesák és Klsák lettek volna és hogy ez a statárium Hurban ellen vizsgálatot tartott és a népet vallatta.¹

Hogy Hurban Hodzának liptói működésével nem volt megelégedve, mutatja május 16-án írt levele, melyben a legélesebb kritikával Hodzát korhadtnak mondja és alig várja az időt, hogy karddal a kezében léphessen az események előterébe.²

¹ Dohnány I. : i. m. 65. 1.

² „Menekülésem szárnyakon történt. Reád gondolva csodákat műveltem; óh, hol van, hol van minél előbb az idő, amelyben Reád és tót nemzetemre gondolva, karddal a kezemben felléphetnék! Bízom abban, hogy akkor is úgy fogom feladatomat végezni, miként elvégeztem mindazt, ami előttem volt.

Rusaváról Hurban Prágába írt, ahol menedéket kért és májusi 18-án azt írta, hogy „amerről én eszméssel kezdtem harcolni, karddal is kezdünk majd dolgozni. A nép tehát tanulja meg, hogy gond nélkül nézze a jelent a jövőnek elvárásában. Május 31-én az egész ausztriai birodalom szláv küldötteinek kongresszusa lesz Prágában. Ott valami véglegesben fogunk megállapodni, ott én előadom a magyarság által elkövetett összes panaszainkat és sérelmeinket. Ott lesznek a horvátok, szerbek, lengyelek is: valamennyinek meg kell tudnia, hogy milyen helyzetben vagyunk.”

Hurban tehát közvetlenül a liptószentmiklósi gyűlés után a fegyveres felkelés eszméjével behatóan foglalkozott. Nyitra megye északi részét szemelte ki már akkor e célra. Ezt később, szeptemberben meg is valósította, tehát azok a hivatkozások, melyek szerint Hurbannak a liptószentmiklósi gyűlés előtti és utáni szereplése szigorúan törvényes és ártalmatlan lett volna, teljesen alaptalan érvelések, mert Hurban Liptószentmiklóstra a felkelés tervével ment, melyet nyitrai agitációjával már előkészített. Rusavai búvóhelyéről levelet küldött a hlubokaiaknak is, azonban Brozko Márton, hlubokai gazda, a szenicei nemzetőrség parancsnokának, Nyáry grófnak adta át a levelet. Említettem, hogy Hurban Hlubokán és környékén serény és szenvedélyes agitációt folytatott. Midőn Abaffy Brankó tótaradáci diák Hlubokán tollasán és tót kokárdával járt-kelt, Schmerzing báró leütötte tollas kalapját a fejéről és a szenicei nemzetőrök a tollat széttépték. Hurban ezt felhasználta arra, hogy bonyodalmakra alkalmat adható kázust csináljon az esetből. Néhány hlubokai hívével azt követelte Schmerzing bárótól, hogy adja vissza a tollat. Fenyegető fellépésének és az erdei munkával foglalkozó nép állandó lazításának következménye az lett, hogy Hlubokára katonaságot helyeztek. Hurban arra figyelmeztette a hlubokaiakat, hogy egyelőre viseljék türelmesen a katonai beszállásokat, minden krajcárt, minden könnyet, minden terro-

Agitációm Liptóban nagyon is időszerű volt, látszik, hogy ott nem volt agitátor. Ha tudtam volna, hogy azok a mieink annyira ügyetlenek, akikről azt hittük, hogy a világ kapuját is kiemelik sarkaiból és akik az általános mozgalmak ezen korszakában még megmozdulni sem tudtak, ha, mint mondom, ezt tudtam volna, akkor előbb közöttük jártam volna és erre kitanítottam volna őket; így azonban, mint korhadt tuskók feküdtek és én népemmel szabad madárként röpködtem már.”

rizálást jegyezzék meg jól maguknak, mert ezt még jól megfizetik nekik és megbosszulják.

Stúr Lajos Hodza Mihály öccsével, Hodza Györggyel, a liptószentmiklósi gyűlés után a Vág mentén Pozsony felé igyekezett. Épen és zavartalanul érkezett Modorba, ahonnan Pozsonyba akart menni, hogy a „Slovenskje Národnje Noviny” szerkesztőségének dolgát elintézzék. Már útközben híret vette, hogy a nemzetőrsek mindenütt keresik. Modorban bátyjánál meghúzódott, mikor híre járt, hogy ott van, a nemzetőrség a lelkészi lakot kezdte megszállni, mire Stúr a modori hegyekbe sietett, ahol Jablonován egy Galbavy nevű r. kat. plébános látta el minden szükségessel és segítette Prágába. Stúrt is nem annyira a kormány kereste, hanem a „gárdisták”. Stúrtban és Hurbanban a márciusi vívmányok ellenségeit látták és ezért haragudtak rájuk a tisztán tótokból álló nemzetőrsek. Sem Daxnernek, sem Franciscinak a liptószentmiklósi gyűlésből kifolyólag semmilyen kellemetlenségük nem volt. Zavartalanul tértek vissza Gömörbe, ahol agitációjukat folytatták addig, míg éles összeütközésbe nem kerültek a hatósággal. Hodza Mihály is zavartalanul maradhatott Liptószentmiklóson, ahonnan azután titokban Prágába utazott, a megállapodás értelmében. A tót történeti könyvekben úgy említik ez utazást, mint menekülést a magyar terror elől, ami túlzás, mert ha a tót vezetők elleni elfogatási parancs már ki lett volna adva, Szentiványi Ödön liptói alispán, ki igen erélyes ember volt, nem nézte volna tétlenül elillanását. Hasonlóképpen Daxner, aki tulajdonképpen a gyűlés kezdeményezője, összehívója volt, aki Lehoczky főszolgabíróval éles szavakkal kritizálta, szintén csak el lett volna fogatandó, ha a kormány erre rendeletet adott. Éppen ez bizonyítja, hogy csakis a prágai kongresszus után, inkább azonban a bécsi tót toborzás megkezdésére volt kénytelen a magyar kormány a három tót vezető ellen körözőlevelet kiadni. És ezt megtette volna bármely kormány, mert a területi épség és alkotmány elleni konspirációt egy kormány sem nézheti tétlenül. Történelmi ferdítés tehát az, hogy a magyar kormány éppen a Liptószentmiklóson megállapított tót követelésekre körözőlevelekkel felelt volna. A kormány egyidejűleg a beérkezett nyugtalanító jelentések alapján, figyelmeztette a hatóságokat, hogy az

eseményeket kísérik figyelemmel és legyenek erélyesek. A tót petíció nem is került a kormány asztalára, mert a tót vezetők ezt elmulasztották és tudták, hogy teljesíthetlen kéréseik vannak és szláv terveik egyáltalában nem harmonizálhattak egy a magyar kormánnyal köthető megegyezéssel. Fizikailag sem volt már lehető, hogy e követelések ügyében a kormánnyal tárgyalhassanak, mert május 31-én Prágában kellett lenniök, mikor még 13-án Liptóban voltak. A liptószentmiklósi követeléseket nem szánták tárgyalási alapnak, hanem ultimátumnak, melyet nem is közöltek a magyar kormánnyal és ezért igazán fonákság a tót történetírók részéről, hogy azt állítják, miszerint a petícióra a magyar kormány közölvével és statáriummal felelt. A magyar kormány erre semmivel sem felelt, mert nem is kapta meg, holott az idegenbe kiszökött három vezetön kívül, Daxner is megkezdhetette volna a kormány felé való orientálódást. Ő azonban két oldal felől izolál tátott. Stúr és Hurban a liptószentmiklósi pontokból egy olyan ultimátumot csináltak, melyre feleletet nem is vártak és Daxner is kénytelenítetett e radikális áramlatnak magát alávetnie, másrészt a liptószentmiklósi ultimátum a magyar kormánynál jó hatást nem kelthetett. A kormány el volt szánva, hogy Felső-Magyarországon nem engedi a lázadás zászlaját kibontani. A liptószentmiklósi gyűlésen megjelent számos bányavidéki ifjúról, valamint a Hodza András és Sparnensis Jenő ellen lefolytatott vizsgálatokból kitűnt, hogy a tót felkelés előkészítésén fáradoznak és hogy az első teendőjük a bányavidéki terület megszervezése. A kormány tehát nem nézhette tétlenül a dolgokat és ezért a liptószentmiklósi gyűlés után a már megbízott kormánybiztosok figyelmét újólág felhívta a tót készülődésre, azonkívül új kormánybiztosokat küldött ki, így Liptóba Szentiványi Károlyt, aki június elején, mikor már a prágai kongresszus és forradalom lezajlott, kezdte el a prágai eseményekben résztvett Hodza Mihály elleni vizsgálatot, valamint megvizsgálta a liptószentmiklósi gyűlés körülményeit is.¹ A kormánynak azért is kellett éberséggel a rend felett őrködni, mert a három tót vezető, akik számos tót ifjút is csábítottak Prágába, egyre-másra leveleket küldözgettek az

¹ O. L. – Belügym. Rend. oszt. D 65-240. 1848. – L. Iratok 24. sa

országba. Így Hurban május 24-én már Prágából Viktorin József, nádasi káplánnak levelet küldött, melyben bejelentette, hogy magánosan nem jövend többé, hanem tízezer emberrel.¹ Ezt a levelet a gyanúsnak tetsző Viktorinnál egy házkutatás alkalmával a Tarnóczy Kázmér kormánybiztos által utasított hatóság megtalálta. Május 27-én jelentette Liptó megye alispánja Szemerének, hogy Stúr és Hodza Prágába utaztak és hogy sok cseh ügynök fogja elárasztani a megyét. Szemere június 3-án lelkére kötötte az alispánnak, hogy a bujtogatók ellen erélyes legyen és a legkisebb gyanúra elfogatandók.

Említettem az előbbi fejezetben, hogy a bányavidékre Géczy Péter és Beniczky Lajos küldettek ki kormánybiztosokul. A bányavidék volt akkor Felső-Magyarország legfontosabb része. A tót mozgalom is arra törekedett, hogy a bányavidéket előbb érzelmileg, azután ténylegesen meghódítsa. Ezen akciói azonban mindig balul végződtek. Géczy Péter kormánybiztos beutazván Zólyom megyét, Breznóbányát is meglátogatta, ahol május 6-án az ottani tót mozgalom vezetőit magához kérte. Ezek Öipkay János ügyvéd, Lübeck József tanító és Ondrus Ágoston ottani ifjú, átnyújtották neki azt a petíciót, melyet a tót nyelv érdekében a városi tanácsnak akartak átadni. A petíció hét pontot foglalt magában és pedig: 1. A tót megyékben a tót nyelv legyen a hivatalos nyelv. 2. A közigazgatási rendeletek tótul adassanak ki. 3. Az országgyűlési törvények tóra fordítandók. 4. Országgyűlési tudósítások tótul is adassanak ki. 5. Tótnyelvi területen az oktatási nyelv a tót legyen. 6. E terület középiskoláiban tótul tanítsanak, a magyar nyelv rendes tantárgy legyen. 7. A pesti egyetemen és az akadémiákon a tót nyelv egyenjogú legyen a magyar nyelvvel.

¹ *U. o.* – Belügym. Rend. oszt. D. 65-1. 1848. – *Tarnóczy Kázmér k. b. Belügym.* (Pozsony, június 12.) A fenti levél *Pap Dénes: Okmánytár Magyarország függetlenségi harcának történetéhez* c. munka I. kötetében 156. 1. Viktorin József sz. 1822, megh. 1897 – egyik igen szorgalmas művelője a tót irodalomnak. 1848-ban Nádason káplán volt. A Pozsony megyében kitört zsidó-üldözések után kezdődő vizsgálat folyamán a bűnösök közül néhányan Viktorinra nézve terhelően vallottak. Tarnóczy a lázító Viktorint május 26-án le tartóztatta a nádasí r. kat. plébánossal, Laucik Mihállyal együtt. December 24 ig voltak Pozsonyban elzárva és csak mikor az osztrákok megszállták Pozsonyt, bocsátotta őket Kempen osztrák tábornok szabadon. – *M. N. M. Viktorin József: Svtopis m. s. – 44. Fol. Slav.*

E mérsékelt petíciót a város zöme aláírta. A Géczy által felterjesztett petícióra¹ a belügyminiszteri előadó reáírta, hogy országgyűlési intézkedés alá tartozik. Ezzel a petíció sorsa el volt intézve, mert oda nem került.

A Prágában szereplő és konspiráló tót vezetők ellen általános volt az elkeseredés, mert a tótság, valamint a magyarság békét és nyugalmat akart Felső-Magyarországon. A gömői ágostai hitv. ev. esperesség egy határozott hangú nyilatkozatban tiltakozott május 18-i közgyűlésén Hurban, Stúr és Hodza külföldi agitáció ja, valamint a „Bratja Slováci!” kezdetű felhívás irányzata ellen. „Mi «em a honunkbeli különböző népfajok közti béke és egyetértés felzavarását, hanem annak a megerősítését tartjuk hivatásunknak”, – írják Gömör ev. papjai, akik rosszakaratú ellenségüknek nyilvánították azt, aki gyűlölséget, szertelenségét lehelő és szakadásokra vezethető irányzatok pártolására felhívna őket. Ez a nyilatkozat² azért érdemelt említést, mert aláírói között szerepel Tomasik Sámuel költő, a „Hej Slováci” tót nemzeti ének költője, Cipkay Jonathan tót író, Dobsinsky Pál, Stehlo András, Reiss Sámuel, Reuss Lajos, Nosák András, Ferjencik Sámuel, Spissák György, Botto László, Kalina György, Bazovszky Sámuel, Bancik Pál stb., mind tót férfiak, közöttük neves tót írók és költők, a tót mozgalom kiválóságai. Erre a nyilatkozatra nem kényszerítette őket senki.

Hurban egyházi előljárósága által indított vizsgálat révén lett a belügyminisztérium tulajdonképpen figyelmessé az ország belbékéje és az állam egysége ellen irányított lazításokra és csak június 20-án intézett a belügyi kormány olyan leiratot³ Nyitra megye egyeteméhez, melyből kiviláglik, hogy a megye részéről a hrezovai gyűlés megghiúsítására, az ott történtek kinyomozására sem intézkedések, sem a kormánynak jelentések nem tétettek és csak június 20-án rendeli el a belügyminisztérium, hogy miután „Hurban József lelkész ellen felhozott tények már magukban véve is annyira terhelők lévén, hogy azok miatt tüsténti lefogatasának elrendelését a köztársaság érdekében elhalasztani nem

¹ O. L. – Belügym. Beadványok 1848. 1.476. – Géczy Péter korb.-Belügym. (Pesten, május 13.)

² O. L. – Belügym. Rend. oszt. D 65-110. 1848. – L. Iratok 25. sz.

³ U. o. – Belügym. Beadványok 1848. 3608-1091. r. ö. – L. Iratok 26. sz.

lehet, – önök ez a részbeni intézkedések haladék nélküli megtételére utasíttatnak”.

Ugyanakkor elrendelte a belügyminiszter azt is, hogy a Hurbannal együtt agitáló szereplők ellen vizsgálat indítandó és a terheltek törvényszerű megfenyítése a maga rendes útján eszközözendő, tehát nem statarialiter, mint ezt a tót könyvekben olvassuk. E rendelet alapján Ocskay Rudolf nyitrai alispán, különösen Brezovában és annak 'vidékén' tartott vizsgálatot és mint jelentései mutatják,¹ a gyanús embereknél, különösen Hurban rokonainál házkutatást tartatott Frideczky Timót szolgabíró által augusztus 11-én. A vizsgálat negatív végződött, mert a gyanúsak idejekorán rejtették el a gyanúra okot szolgáltató dolgokat, mert Hurban nejéhez és apósához intézett leveleiben már május 17-én intézkedett erről.

Pozsony megyében Tarnóczy Kázmér kormánybiztos érelyesen szállt szembe a külföldről irányuló agitációval, mely a prágai forradalom kudarca után vált intenzívvé. Stúr Lajos szülővárosát komolyhangú leiratban² megintette és az izgatás káros következményeire és arra hívta fel Modor város tanácsának figyelmét „... hogy ha néhány igen alárendezett tehetségű izgató fáradhatatlan alakoskodásának sikerülhet egy jámbor néposztály józan fogalmait annyira felzavarni, hogy az rémeket lásson, hol testvéri karok nyújtanak, zsarnoki elnyomást azoktól, kik jogot és szabadságot adtak, erőszakot azoktól, kik, hogy a béke emberei, jelen magokviselete tanúsítja ...” akkor ez tovább nem tűrhető és a legnagyobb eréllyel fog ellenük eljárni. Erre az éberségre szükség is volt, mert a Prágából Bécsbe sietett tót forradalmárok levelekkel árasztották el Felső-Magyarországot, melyekhez a lipótszentmiklósi petíciót mellékeltek. E levelek rendszerint fantasztikus szláv álnevekkel voltak alájegyezve, mint például Rodolub (Faját szerető) stb. A levél a címzettet felszólította, hogy a tót mozgalom, vagy fegyveres

¹ *O. L.* – Belügym. Bend. oszt. 422-1. 1848. és 471-1. 1848. – Gyanúsnak jelentette Hurban apósát, Jurkovic Sámuel ev. tanítót és községi jegyzőt, aki tót író is volt; sz. 1796, megh. 1873. Jurkovic végezte Hurban távollétében az agitációt. Hurban küldözte neki az üzeneteket, ami Hurban visszaemlékezéseiből kiderült, azonkívül Hross ág. ev. lelkészt és Sasskó iparost. Mindössze két puskát találtak.

² *O. L.* – Belügym. Rend. oszt. D 65-61. 1848. – *Tarnóczy K. kb. Modor jogtanácsosa.* (Pozsony, június 14.)

felkelés részére szervezze meg lakóhelye területét és álljon helyt a tótság érdekében, a tót nyelvért, a magyarokkal szemben. „Önök kell kiküzdenie a dicsőséges szabadságot abban a dicső Szokolcában, mert önre tekint a háromnegyed milliányi tótság és önre számít a 86 milliányi szláv...” „Ne engedje magát terrorizáltatni senki által, ne higgyen senkinek, különösen nem a megmagyarosított uraknak, akik Önt mindenféleképpen fogják rémíteni, különösen azzal, hogy az orosz fog önökre törni! Ő a mi testvérünk és eljön, ha a magyarok el fognak nyomni bennünket, de nem mi reánk, hanem a magyarokra, hogy megszabadítson bennünket tőlük. Ha a magyarok nem adják meg nekünk azt, ami nekünk kijár, akkor muszáj lesz reájuk támadnunk, és mi fogunk győzni, mert a horvátok, szerbek, azután a csehek, morvák és lengyelek is nekünk fognak segíteni.”¹ Prágában és Bécsben a tót emmisszáriusok a fegyveres felkelést a többi szlávoktól nyert ígéretek és biztosítások alapján elhatározták és innen kezdték szervezni üzenetek, levelek, emmisszáriusok útján.

A magyar kormány elleni agitációnak turócmegei vezetője Hodza András szucsányi ág. ev. lekösz volt és mint a bécsi rendőrfőnökségen tett későbbi vallomása bizonyítja,² már márciusban az összmonarchia érdekeit szolgálta.³ Az ev. templomban tartott szónoklataiban a népet állandóan a kor-

¹ O. L. – Belügym. Rend. oszt. D 65-101. 1848. – *Szokolca város polgármestere-Belügym.* (Szokolca, június 20.) Szokolcán egy Kuba nevű polgár kapta a megbízást. Ő átadta a levelet Koreska polgármesternek, aki beküldte a belügyminisztériumnak. A levél megszólítása: „Tekintetes Polgár Úr! Az igazság és becsület képviselője!” – Ezeknek a leveleknek nem volt foganatjuk.

² L. a VIII. fejezetet.

³ Hodza Andrásnak, aki 1847-ben bátyja, Mihály mellett káplánkodott, Liptószentmiklóson már 1847-ben meggyült a baja a megyével. A megyei 1848. évi jegyzőkönyv 275. száma szerint: „Tiszti főügyész Detrich Dániel az 1847. év dec. 13-ikán tartott közgyűlés által a végett kiküldetve lévén, miszerint Hodza András verbiczei szentmiklósi lekösz által előterjesztett nyilatkozatában foglalt minden pontokra ügyészi véleményét beadja, jelenti, hogy noha az érintett lekösz a gabonának rögtöni félszöktetését egyedül az adott kölcsön pénzek az földes uraság általi letartóztatásának tulajdonítja s így a Ns. közönséget gyalázatosan sérteni merészlett, vélekedik, miszerint nem mint néplázító, de mint nyilvános gyalázó tette, Ns. megye által rosszaltassék; – továbbá a lekösz azon rágalmasására, mikép a Ns. megye a tót újság felett hyper Censurát gyakorolni kíván, vélekedik, miszerint ez fiatalságának tulajdonítható, s így megbocsájtható, hogy azonban jövőre az e félekből a Ns. megye közönségét ő vádolja, vélekedik őt törvényes büntetés alatt eltüntetani.”

mány és a márciusi vívmányok ellen igyekezett hangolni és a lipótszentmiklósi májusi népgyűlés, különösen pedig a prágai forradalom után a tót emigrált vezetőkkel állandó érintkezésben a fegyveres felkelés szervezésén fáradozott. Az ő részére kijelölt működési terület Turóc megye és a vele szomszédos bányavidék volt, Feladatául tétetett, hogy a turócmegyei nemzetőrséget a tót felkelés céljaira megszervezze és segítségével Körmöcbányát, majd Selmecebányát, Besztercebányát megrohanja és birtokba vegye közvetlenül a fegyveres betörés előtt. A magyar kormánybiztosok éberségén megtört e terv. Révay György túróci főispán június 20-án jelentette¹ Szemere belügyminiszternek, hogy Hodza András kénytelen volt letartóztatni a kiadott 2589. számú belügyi rendelet alapján. A foglyot a megyeházán külön szobába internálta és egyúttal azt a kérdést intézte Révay a belügyminiszterhez, vajjon kezesség mellett kibocsáthatja-e? Hodza fentemlített vallomásában említi, hogy a hatóság teljesen elzárta előle a kormányhoz vezető utat, a kormányt az érte felajánlott kezességről nem értesítette stb. Révay főispánnak jelentése egyenes cáfolata Hodza állításának, mellyel a bécsi rendőrség előtt mártírságát akarta ki-domborítani. Hodzának letartóztatását a Kral és Rotarides ügyéhez csatolták az emigránsok, mint jó és hatásos agitációs eszközt és a horvát megyéknek a bécsi Staatskonferenz-hez intézett kérvényei Hodza szabadonbocsáttatását is sürgetik. A május 23-án írt kérvények szerint Hodza és Kral lipótmegyei lakosokat vetették fogságba, ami nem felel meg a tényeknek, mert Hodza, a szucsányi lelkész, májusban még nem volt fogságban, valószínűleg Hodza Mihály menekülésének állítólagos okát kürtölték világgá, mint megtörtént tény, Pulezky Ferenc a bécsi magyar minisztérium titkára ez ügyben átírt a belügyminiszterhez,² aki június 26-án részletesen felel a külügyminiszternek.³

E válaszból megtudjuk, hogy a belügyminisztérium Kral és Hodza András elfogatásáról még akkor tudomást nem szer-

¹ O. L. – Belügym. Rend. oszt. D 65-138. 1848. – Révay György-Belügym. (Stjavnica, június 20.)

² O. L. – Belügym. Rend. oszt. D 65-80a. 1848. – Pulezky Ferenc-Belügym. (Bécs, június 17.)

³ O. L. – Belügym. Rend. oszt. D 65-80a. 1848. – L. Iratok 27. sz

zett ugyan, azonban Hurban és Hodza ellen körözőlevelet már akkor kiadott. Vájjon Hodza Mihállyal nem-e tévesztette össze a miniszteri tisztviselő a válaszban Hodza Andrást, ez valószínű, mert a válasz utolsó szakaszában azt említi, hogy Hurban József és Hodza András evangélikus lelkészeknek törvényes vizsgálat melletti elfogatását elrendelte ugyan, de annak megtörténtéről értesítést még nem kapott. Hurban Józseffel egyidejűleg Hodza Mihály ellen adatott ki körözőlevél és nem Hodza András ellen, akit Révay főispán az izgatásokra vonatkozó általános belügyminiszteri rendelet alapján letartóztatott. A kormány Hodza Andrásnak bebizonyított bűnössége, kihívó agitációja dacára mégis mérlegelés tárgyává tette szabadlábra helyezésének kérdését és a belügyminiszter felkérte Eötvös Józsefet, a királyi ügyek igazgatóját, hogy Hodza András ügyében tegyen előterjesztést. Augusztus 10-én közölte¹ Eötvös a belügyminiszterrel, hogy Hodza András elegendő kezesség mellett szabadlábra teendő és mindenesetre, mint „pánszláv mozgalmaknál gyanús egyén” rendőri felvigyázat alá helyezendő. A belügyminiszter ezen előterjesztés alapján augusztus 18-án Hodzát szabadlábra helyezte. A magyar kormány, mint látni, a korrekt hivatalos eljárást lefolytatta és Hodzát, aki a szószékről a márciusi törvények ellen, a nemzetőrség intézménye ellen izgatott, bécsi röpiratokat osztogatott, aki nem engedte, hogy a templomról a kétfejű sast eltávolítsák és minden alkalommal Magyarország első kormányát becsmérelte, szabadlábra helyezte. Hodza kiszabadulását azonban nem a magyar kormány korrektségének tulajdonította a bécsi rendőrség előtt, hanem protekcióknak, amiből, mint látjuk, egy szó *sem* igaz. Hodzát később Beniczky parancsára ismét letartóztatták, mert tényleg sokkal veszedelmesebbnek bizonyult, mint amilyennek az első vizsgálat alkalmával látszott. Hogy működése nem tudott sikert elérni, annak oka egyrészt Beniczky Lajos bányavidéki kormánybiztos körültekintésében és ellenintézkedéseiben rejlik, másrészt pedig munkatársai ügyetlenségében és fiatalságában, valamint a bányavidék lakosságának józan magatartásában és az első miavai fegyveres beütés ku-

¹ O. L. – Belügym. E end. oszt. 395-7. 1848. – Eötvös József-Belügym. (Pest, augusztus 10.)

darcában. Hodza András így nem tudott érdemleges vezetőezerepre szert tenni, ámbar a szervezendő felkelésben ezt ambicionálta.

Megemlítendő, hogy Kollár János, aki mint pesti ág. ev. lelkész a márciusi vívmányokról, valamint az átalakulásról a sajtóban elismerőleg nyilatkozott, a szláv mozgalom láttára szintén el akarta hagyni az országot. Valószínűleg Bécsbe szeretett volna sietni, hogy a mozgalmakban résztvegyen, annak ellenére, hogy nagy ellenfelei, Stúr és társai¹ ragadták kezükbe az iniciatívát. A már kiállított útlevelét azonban a belügyminiszter nem írta alá,² érthető okokból valószínűleg. Kollár csak később, Windischgräetz bevonulása után ment Bécsbe, ahol a tót „Vertrauensmann” napidíjas szerepét vállalta Hlavác és Hánrich mellett.

A tót emigránsok aknamunkájának ellensúlyozása céljából tett intézkedések sok helyen tévesek, elhamarkodottak és túlbuzgóak voltak. Ennek következtében gyakran inkább ártottak, mint használtak. Így például Trencsén megyében Pongrácz Gáspár trencsényi alispán Gerometta Jenő vágbiosei ág. ev. segédlelkész letartóztatását elrendelte, mert illyr és más szláv emisszáriusokat fogadott, az illyr színeket (sic!) viselte, az elszakadás mellett agitált.³ Mindez azonban csak mende-monda lehetett, mert mint a fogságból a kormányhoz intézett feliratából kitűnik, az ellene indított hajsának a háttérben egy követválasztási versengés csúnya ügye lappang. Gerometta, aki neves tót író volt,⁴ a követválasztásokon a bicsei járásban fellépett. Ellenjelöltje Marsovszky Donát alig néhány szavazattöbbséggel győzött. Gerometta választói petíciót nyújtottak be és az ellenpárt kortesei erre hazaárulás vádját terjesztették róla. „Én őszintén megvallom – írja kérvényében –,⁵ hogy én azoknak, kik a tót litteratura körét elhagyván, a politikában általvitték

¹ A tót irodalmi nyelv kérdésében.

² *O. L.* – Rendőri oszt. 43b-6. 1848. – Az 57 éves Kollár nejével, szül. Schmidt Friederikával és 10 éves Ludmilla leányával családi ügyben a szász-weimán Lobda városába akart utazni.

³ *O. L.* – Rendőri oszt. D 65-191. 1848. – *Pongrácz Gáspár trencsényi alispán-Belügym.* (Trencsén, június 30.)

⁴ Gerometta Jenő szül. Zsolnán 1819, megh. Nyitra Szerdahelyen 1887.

⁵ *O. L.* – Ország]ászati osztály 9-140. 1848. – *Gerometta Jenő-kormány.* (Besztercebánya, augusztus 25.)

panszlavizmusi vágyaikat, ellensége vagyok, valamint ők is ellenségeim, mert bennem csalatkoztak, azt gondolván, mivel, hogy én anyanyelvem kimívelése mellett munkálkodtam (a köznép könnyebb kimíveltetése kedvéért tettem ezt), politikai vakmerőségeiket, miknek semmi haszna, is fogom követni. Én némely magyarországi (külföldiekkel soha) tót litterátusokkal a március előtti időkben leveleztem, de csak irodalmi tekintetben, de mihelyt március vége felé egy levélből észrevettem, de csak messziről, hogy azok nem törvényes utakon kezdenek járni, Magyarország integritása melletti tántoríthatatlan ragaszkodásomat nekik nyilvánítván, a levelezést az olyanokkal megszüntettem.” Gerometta nem állít a levélben valótlanságot, mert mint Dohnányi könyvében is olvashatjuk,¹ Trencsénben azért történt kevés a tót felkelés ügyében, mert Gerometta felhívásai a felkelés ellen a népet csendes és józan magatartásra készítették, tehát Gerometta tulajdonképpen ártatlanul szenvedett. Ebből a példából ugyan nem lehet általánosítani, hanem mégis arra következtethetünk, hogy mennyi tájékozatlanság, könnyelműség, indolencia játszottak közre egy elsőrendűen fontos nemzeti kérdés kialakulásában. Országos érdek volt, hogy egy olyan tehetség, mint Gerometta, az ország integritása melletti tántoríthatatlan ragaszkodásával szabadon és nyíltan fejthesse ki működését és megfelelően ellensúlyozza a tót emigránsok működését. A kárhuzatos megyei politikának intrikái azonban ezt megakadályozták és az integritásnak hívét, aki számos a tót néphez intézett felhívásában ezen meggyőződésének kifejezést adott, bezáratta, ahol tulajdonképpen a külföldi konspirálóknak lett volna helyük a miniszteri rendelet értelmében. Természetesen ennek a módszernek hatása el nem maradhatott. Gerometta, aki új nyomozást kért és *salvus conductus*, hogy magát védelmezhesse, természetesen később arra az ösvényre szorult, amelyen haladni nem volt az ország érdekében való.

Nemcsak a nyugati megyékben, hanem a keletiekben is felütötte fejét itt-ott a márciusi átalakulás elleni elégedetlenség. A keleti tót megyékben azonban ennek az elégedetlenségnek hátterében nem a nemzetiségi kérdés, hanem a konzervatív pártnak és az udvari reakciós pártnak sakkhúzásai találhatók. Galícián

¹ I. m. 72. 1.

át beszállingózó emisszáriusok által már ebben az időben lázították a népet, nemcsak a magyar kormány ellen, hanem a földbirtokos osztály ellen is. Különösen Sáros megye volt ezen aknamunka területe, mert az udvari pártnak ott sok hűséges embere volt. Így mindenekelőtt Krasznayándy András sárosi r. kat. főesperes, aki lépten-nyomon a kormány ellen agitált és Kassán jártában kijelentette, hogy később az orosz, mint a magyar minisztérium ukázanak hódolni.¹ Krasznayándy azon fáradozott, mint ez később az ellene és Nosák Bohuslav kisszebeni segédlelkész ellen folytatott vizsgálatból decemberben kiderült, hogy a r. kat. papságot a kormány ellen megszervezze. Nosák Bohuslavot nem annyira a reakciós eszmevilág, mint a tót nemzetiségi mozgalom vezette ez ügyben.

Beniczky Lajos bányavidéki kormánybiztos visszaemlékezéseiben egy olyan hálózatot mutat be, mely tervszerűen a tót mozgalom vezetői részéről egész Felső-Magyarországot befonta és lehetővé tette azt, hogy a felkelés vezetőinek üzenetei, röpiratai a leggyorsabban elterjedhessenek Bécstől kezdve a legkeletibb részekig. Valószínű az, hogy a mozgalomnak mindenütt voltak buzgó ügynökei, akik a megbeszélések és utasítások alapján serényen munkálkodtak. Dohnányi megemlíti, hogy Gömörben Francisci János, Daxner István, Bakuliny Mihály dolgoztak. Kral János és Rotarides János Pribelcen, Hontban kezdtek működni. Zólyom megyében és a bányavidéken Ferjencik Miklós, Chalupka Sámuel, a Kellner testvérek, Öipkay Jonatán, Stöckl Samu, Plosic, Göllner, Tomkovics, Sparnensis, Stefánovic, Liptóban Bartos György r. kat. lelkész, Árva megyében Cochius Timotheus, Matuska György, Matuska János, Beláni, Túróéban Hodza András, Mesa, Lányi, Horváth József, Lilge testvérek, Hornek, Trencsén megyében Závodnik, Nyitrában Urbanovsky, Stasny, Pozsonyban Galbavy, Viktorin stb.² Azonkívül Lukác

¹ O. L. – Országglásztati osztály 9-98. 1848. – *Beöthy Ödön kormányb-Belügym.* (Eperjes, augusztus 2.)

² Ezek közül Öipkay Jonathan tót író (Dobroslav) sz. 1819-ben, megh. 1861. – Ferjencik Miklós István tót író és publicista sz. 1825. megh. 1881. – Chalupka Sámuel tót költő, ev. lelkész sz. 1812, megh. 1883. – Kellner Péter Hostinsky Záboj tót költő sz. 1823, megh. 1873. – Cochius Zoch Timotheus tót költő, ev. lelkész sz. 1815, megh. 1865. – Matuska János tót költő, ev. lelkész sz. 1821, megh. 1877. – Matuska György tót író, ev. lelkész sz. 1815, megh. 1888. – Závodnik István tót író nagydvényi r. k. lelkész sz. 1813,

András, akit Stúr azzal a megbízással küldött Felső-Magyarországba, hogy az első kiáltványt (Bratja Slováci!) terjessze. Lukác, mint ezt később leírom, bejárta a megyéket, azonban rajtavesztett és a komáromi várba csukatott, ahol tizenhárom hónapot töltött. Majdnem mindenütt volt megbízottjuk, azonban majdnem semmilyen foganatja volt működésüknek Trencsén, Bars, Hont, Nógrád, Pozsony megyékben,¹ keleten pedig Szepeß,² Abaúj, Zemplén voltak teljesen mentesek az agitációtól. Nagyon kevés hatása mutatkozott Árvában, Gömörben és Liptó nyugati részében, úgyhogy az egész mozgalom Túróc, Nyitra északi részére és Zólyom megyére szorítkozott, valamint Sárosra. Ez utóbbi területen azonban a Stúr-mozgalomtól elkülönülő tót mozgalom keletkezett Hlavác vezetése alatt. Ez inkább teljesen osztrák reakciós mozgalom volt.

A tót forradalmi vezetők eltávozásával megszűnt a Stúr-féle lap is, melyért alapítása idején Kelecsényi Fejérpataky Gáspár tette le (1842. Szent György hó 14-én) a 4000 pengőforintról szóló biztosító levelet. Fejérpataky sietett a kaucionális levelet a belügyminisztériumtól visszakérni, amit neki rögtön vissza is adtak.³ Ezzel megszűnt véglegesen a tót napilap. Nem a kormány nyomta el, nem üldözés, nem büntetések némították el, hanem az, hogy Stúr elhagyta helyét és rohant ábrándképek után. Sokkal többnek álmotta a bécsi és prágai tanácskozásokat, mint azt az egy abszolút értéket, melyet a „Slovenskje Národnje Noviny”-ban a tótság bírt. Járatlan fiatalokra bízta a lapot, melyet szerkeszteni nem tudtak, nem is említvén azt, hogy e mozgalmas időkben, melyet ők saját politikai terveik, céljaik, felfogásuk szempontjából reájuk nézve hátrányosnak láttak, megfelelő diplomáciai és politikai ügyességgel kellett volna rendelkezniük, hogy lapjukat megmenthes-

megh. 1885. – Plosic Gyula tót író, r. kat. lelkész Zólyomselcén, sz. 1819.
megh. 1899. – Nosák Bohusláv, költői néven Nezabudov. kisszebeni r. kat. lelkész sz. 1822, megh. 1877. – Viktorin József r. kat, lelkész, tót író sz. 1822, megh. 1897.

¹ Ezt Dohnány maga állapítja meg, i. m. 72. 1.

² A tizenhat szepesi város jelszava volt ez időben: „Unser Losungswort sei: für König und Unabhängigkeit, lasst uns anderer Rechte ehren und unsere eigene nicht verlassen”. – *Kr. A. W.* – I. A. 8/13. 1848.

³ *O. L.* – Belügym. Rendőri oszt. 2-100. 1848. – *Kelecsényi Fejérpataky Gáspár-Belügym.* (Liptószentmiklós, július 5.)

sék és lapjuk segítségével saját politikai pozíciójukat, azonban nemcsak hogy ezen politikai ügyességgel nem rendelkeztek Stúrnak helyettesei, de megfelelő hírlapírói készséggel sem. Ennek következtében a lap csendben elhunyt.

Havlicek Károly, a prágai „Národní Noviny” szerkesztője, aki a cseh-tót egységnek legelső publicistája és aki a cseh-tót közös fegyveres felkelés eszméjének hirdetője volt, akkor nagy csomagokban küldte lapját Felső-Magyarországba, hogy a magyar kormány melletti tót közhangulatot megváltoztassa. Később a tót emigránsok igyekeztek szerb és horvát lapokat is Felső-Magyarországon elterjeszteni. Sem a cseh, sem a szerb és horvát újságok nem tudtak hatást kelteni, mert idegen nyelvek voltak, azonkívül egyik nemzet sincsen olyan közeli vérokonságban a tóttal, mint a magyar. A cseh, a szerb, a horvát izgatások idegenszerűek maradtak.

Mindenesetre figyelmet érdemel az, hogy egész Felső-Magyarországon csakis Nyitra megye északi részében volt észrevehető serényebb mozgolódás és azonkívül a bányavidéken, ahol, mint az előző fejezetben reámutattam, a bányamunkások bérvizonyait akarták felhasználni agitacionális célokra. Annak az oka, hogy a mozgalom miért szorítkozott ilyen szűk területre, abban keresendő, hogy Nyitra megye legészakibb részén lakó irtványosokat és erdei munkásokat Hurban jól értette az erdő- és földkérdéssel állandó izgalomban tartani. Agitációjában ugyan a nemzetiségi követelések állottak első helyen, azonban a földkérdést, a nemesség és zsidók elleni támadásokat ügyesen használta a nemzetiségi program népszerűsítésére. Brezova, Hluboka, Miava környékén a nép csak már a jelszót várta, hogy az általános fosztogatásba belekezdjen. Hurban ilyenkor, mint a korrekt figyelmeztető és csitító szerepelt, de ezt a szerepet szívesen vállalta, mert látta agitációjának eredményét, miként dőlt be téveszméinek a nép. Hurbannak politikai működésénél eszközei megválogatásában skrupulusai sohasem voltak. Szenvedélyessége olyan utakra csalta, melyeket a történelem egy következetes politikus megítélésénél csakis kárhoztathat. A prágai barrikádoctól egészen a bécsi rendőrminisztériumig, Haynau napidíjaitól az 1867 utáni szubvencióig, Hurban sok-

mindenféle eszközt használt.¹ Magatartásában azonban mindig a legtűrelmetlenebb jelszavak vezették. A túlzó nacionalizmus, a konfesszionizmus voltak állandó irányelvei. Ennek a szűk látókörnek a korlátai közé szorította azután évtizedeken keresztül a tót politikát, melynek vezetőjéül agitációs szenvedélyességével 1867 után feltolakodott. Megbízhatatlanoknak bizonyulnak nemcsak a tárgyilagosság szempontjából, hanem a tényeknek pusztá megemlézése szempontjából is, visszaemlékezései. Nagyzolás, egy kiskeretű mozgalomnak hősi felkeléssé való felfűvése, a való tényeknek elhallgatása, öndicséret, önmagasztalás, ellenvélemények és tények leszólása jellemzi e korszakról szóló írásait és beszédeit. Valóban figyelemreméltó jelenség az, hogy alig akadt a tót történetírás és publicisztika terén valaki, aki e ferdítésekkel szembeszállt volna és aki bebizonyította volna Hurbannak, hogy amit írt, legnagyobb részben költői kitalálás.² Annyira össze tudta kapcsolni személyét a tót nemzetiség ügyével, hogy az ellene való fellépést, a tót nemzet elleni fellépésnek minősítették.

Nem lehet tehát csodálkozunk, hogy Nyitra megye északi részének még nagyon is patriarkális állapotban lévő lakosságát izgalomban tudta tartani. Ez annál is könnyebben sikerült, mert rokonsága révén mindenütt voltak ott kitanított megbízottai, így különösen Jurkovic Sámuel nevű apósa. Az ottani nép Hurban visszaemlékezései szerint gyűjtötte a fegyvereket, öntötte a puskagolyót, előkészítette a puskaport, a nemzetőrségbe nem akart belépni stb. De mindez szintén túlzás, mert csakis Hurban községei: Krajna, Brezova, Miava, Hluboka, Verbóc voltak ténylegesen fellázítva, a többi, mint ezt a szeptemberi betörés vége mutatja, nagyon is Hurban-ellenes volt, mert e vidék nemzetőrsége, ha a lakosság annyira Hurban-párti lett volna, a harc folyamán egyszerűen átpártolt volna, ami egyszer

¹ Hurban a múlt század hatvanas éveiben a bécsi rendőrmisztériumtól pénzeket kapott. Haynau által fizetett napidíjról 1. a XII. fejezetet. Lapja, a Cirkévné Listy, éveken keresztül kapott szubvenciót a külügyminisztériumtól.

² Jellemző például szolgáljon egy adat. A miavai betörésben résztvevett 3-4 lengyel diák is, akit a magas zsold csábított oda, mint a legtöbb szereplőt. Hurban a Stúrról szóló tanulmányában „lengyel légióról” beszél, mintha tényleg egy légió lengyel harcolt volna soraikban, pedig csak 3-4 kalandor lengyel diák volt. Stefanovic Sámuel többször idézett röpiratában ki is gúnyolta Hurban ezen túlzásait.

sem történt, pedig Hurban emisszáriusai mindenképen erőlködtek, hogy a népet a nemzetőrségi zászló elhagyására rábírják.

Hurban nyitrai agitációját a miavai Schulz, a brezovai Hros, a szenicei Tesák, a szobotisti Klsák ág. ev. lelkészek nem tudták Miava, Brezova vidékén visszaszorítani és fékezni, hasztalan fenyegetőztek (Petykó, Schubert, Konrád etb. vezetőemberek) ellene. Lázás tevékenységet fejtett ki. Mozgalom, sürgés-forgás, tót kokárdák, tót zászlók mindenütt. Előkészültek a nyitrai megyegyűlésre, a lipótószentmiklósi nemzeti gyűlésre. Ekkor történt, május 4-én, hogy Szenicén Smerzing báró leverte Abaffy Brankó fejről a lót kokárdás kalapot és kitepte annak tollát, ami miatt Hlubokán a nép felháborodott, Hurban levelet írt a bárónak, hogy reggelre Hlubokán legyen a toll. Reggel azonban Hurban Abaffyval együtt a lipótószentmiklósi gyűlésre utazott.¹ Hurbannak azonban csak a Miava, Brezova, Verbóc, Hluboka vidékén voltak feltétlen hívei. Az ettől délre eső terület, tehát a katolikus lakosság, ezenkívül az evangélikus szuperintendensekre hallgató evang. lelkészség Hurban-ellenes érzelmű volt. Amikor Verbócon szónokolt, a szobotistiek megüzenték neki, hogy amikor hazafelé megy, agyonlövök.² Élesen szembefordultak vele az ó-tót csoporthoz tartozó vezető férfiak, akik az ifjúságot a magyar zászlók alá vezették. Hurbannak egyik visszaemlékezésében vállalkozásának kudarcát éppen ennek tulajdonítja. Azt írja:

„Hiba volt, hogy a nemzettel szemben hűtlenül viselkedett néhány művelt ember is, mint például az evangélikus papok, akiknek azelőtt a közéletben már bizonyos írói nevük volt, egy-egy prédikációt írtak valakivel, vagy pedig szellemi termékeiket jelentősen kijavították, azután kiadták és mi őket hálásan fogadtuk a Parnasszuson, dicsértük őket, mert velük többen voltunk, mint nélkülük.” – »Mi tótok vagyunk és nem fanatikusok«, mentegetőztek mostan a Klsákok, Simkók, Adamisok, Lanstjákok, Launerok és mások, akik rossz és elrettentő

¹ Ennek a tolla ff érnak még következményei voltak. Smerzing báró és Nyáry báró megjelentek Hlubokán és követelték a tót zászlók bevonását, amit a hlubokaiak megtagadtak, kijelentvén, hogy ha a szeniceiek akármit is dugnak ki a tornyukból, nem törődnek vele, csak az ő piros-fehér zászlóikat hagyják békében.

² *Golán R.*: i. m. 54. 1.

példát nyújtottak. Először a cseh-tót nyelv köpönyege alatt, azután nyíltan indítottak harcot a fiatal tót irány ellen, amelyik vállaira emelte a nemzeti életet. Végül bebizonyosodott, hogy ezek oly utak és lépcsők voltak, amelyeken a tót Parnasz-uzsról Kossuthhoz lépkedtek, amíg a régi tót iránnyal (némely becsületes kivétellel, mint volt Kollár, Chalupka, Kuzmány) teljesen hozzácsatlakoztak, amint ezt bizonyítják Szeberinyi, Ferjencik stb. nevei. És így mondhatni, hogy Kossuth ekként alapított a maga részére egy tót iskolát. A gyengék, akik az irodalomban, különösen az új irodalmi mozgalmakban nem tudtak érvényesülni, egyszerre a Kossuth-féle tótok élére álltak. Itt koszorúkat érdemeltek ki maguknak Szeberinyi, Ferjencik, Klsák, Adamis, Launer, Mácsay, Pelikán, Kozelnik és mások. Az igazi tótok, akik hűek voltak magukhoz és elveikhez, ki-vezették a nemzetet ebből a Kossuth-féle megpróbáltatásból. Igaz, ezek bennmaradtak a hazában, de a „tót fanatikuskok” a szomszédországokban voltak kénytelenek menedéket keresni, Morvaországban, Csehországban, Bécsben, Horvátországban, sőt a Száván és Dunán túl is.”¹

A magyarok elleni Hurban-propagandának természetes következménye volt az ellenpropaganda, melynek egyik terméke a következő Hurban-ellenes tót vers, mely a „Prjatelj l'udu”-ban Paulik tollából jelent meg:

Na Med'eri piaci, zeny,
potëseni pre ne není;
ze jím muzov et'ato zdola
vzali hõre do Vrbova.

Vrbov, Miava Brezové,
takto sa to hnízdo zove,
Kde Hodza, Stúr, Hurban bíva,
Zbroj proti slobode dvíha.

Nikdá Hodza Stúr a Hurban,
ani Jellacic zlostni Bán,
verte mi: Bohu prísahám,
nebude v krajne nasej Pán!

¹ J. M. Hurban: *Obrazy zo slovenského povstania* r. 1848. 21-2. 1.

Vypraste je
 a do boje za vlast!
 Vlast mi je milsa jak zena!
 Vlast vsetci si bránit mámé
 na slzy zen nist nedáme.¹

Dolmány könyvében olvashatjuk:² „Nyitra megyén kívül legjobban tartotta magát a nép Slovensko középső részében, ahol a fentemlített patrióták vezették. Ezzel szemben Szepes, Sáros, Abaúj és Zemplén megyében elárvultan magára hagyatott és csak itt-ott hallotta lelki pásztorainak félelemmel kimondott szavait a *császár* iránti hűségről.” A keleti területen, mint ezt már érintettem, nem annyira tót nemzetiségi, mint reakciós izgatások következménye volt ez a magatartás, melynek azonban Irányi Dániel, Ludvig János, Csáky László gróf, Luszénszky Pál kormánybiztosok erélyesen véget vetettek.

A tót emigránsok által előkészített fegyveres betörés mozgalma rendkívül elégedetlen volt a felsőmagyarországi papsággal, mely nyíltan és erélyesen a magyar kormány mellé állt túlnyomó többségében.³ Sokan ebben a felekezeti antagonizmus

¹ Fordítása: Megyeren sírnak az asszonyok, nincs vigasztalás részükre, mert férjeiket elvitték Verbóra. Verbó, Míava, Brezova, ezek hírhedt fészkek, ahol Hodza, Stúr, Hurban laknak és a szabadság ellen fegyvert emelnek. Hodza, Stúr és Hurban, de még a gonosz Jellasics bán sem lesznek – higgyétek el, Istenemre esküszöm – országunkban az urak. Verjétek ki őket és fogjunk fegyvert a hazáért. A haza kedvesebb nekünk, mint az asszony, valamennyiünknek a hazát védelmeznünk kell és az asszonyok könnyeivel nem törődünk." - *Dr. Albert Prazák: Slovenská otázka v dobé J. M. Hurbana. 345. 1.*

² *I. m. 71. 1.*

³ „A katolikus papság – írja *Dohnány* (i. m. 72-73. 1.) -, melynek a közügyekre nagy befolyása volt - a Krisztusi igazság és szeretetnek némely derék védőjének kivételével -, megfélekedezett az Isten és az egyház által reábizott feladatról. A nép lelkipásztorai inkább a földi, mint a lelki kincsekkel törődtek, a szentírás magyarázatánál elfelejtették Máté 6, 19, 20, 21 és 10, 28-t, a magyar terrorizmus által megrémítve – (mert mindenki látta, hogy a vallás forog kockán, hogy a papság elnyomatására törekszenek, hogy a magyarok győzelme esetében az teljesen a politikai hatalom alá kerül stb.) – nemcsak hogy szent hivatásukat és jogaikat nem képviselték, hanem még kötelességeiket sem teljesítették *császárukkal* és nemzetükkel szemben; s mi több, sokan közülök a nemzetőrséget a *császári katonaság ellen* vezették és a népet a törvényes uralkodó ellen izgatták és lázították. Közülök senkisémet lépett a szintéres lelkes Ujajascsként karddal és Krisztus keresztségével a kezében és az igazságos ügyért nem szólította fel a harcosok ezreit a harcra. És a papság csodákat tehetett volna. A történelem ezt el nem hallgathatja. Hiányzott a lelkesedés, az önfeláldozás, amivel valamikor Krisztus egyházának papjai el voltak telve és ami lelkesítette őket!”

következményét látják, mivel a tót forradalmi vezetők legnagyobb része ág. ev. lelkész, vagy tanító, tanár volt, viszont azonban nem szabad szem előtt téveszteni azt, hogy a bécsi udvari párt által kiadott jelszó szerint a szabadságharci mozgalmat, valamint az ezt megelőző márciusi eseményeket legnagyobb részt a protestantizmus rendezte és szervezte. Az erről a kérdéstről szóló memorandumok a forradalom okát a protestánsoknak túlnagy szabadságában is keresték, tehát a katolikus papságnak éppen elegendő oka lehetett volna az alkotmányos és később forradalmi mozgalmától magát távollattania, ha elsősorban benne felekezeti kérdést keresett volna., azonban, mert nem felekezeti kérdést látott benne, hanem az országnak, a nemzetnek az ügyét, nem csatlakozott a bécsi udvari párt által felbérelt és az ország ellen küldött Stúr-Hurban-párthoz. A katolikus papság, különösen az alsóbbrendű, mindenekelőtt az ország integritását, Magyarország szent koronájának épségét tartotta elsőrendű szempontnak és ha nem akadtak felsőmagyarországi tót katolikus papok, akik karddal és kereszttel kezükben „lelkes Rajasicsként” vezették a népet a szabadságáért, az állama épségéért harcoló magyar nemzet ellen, bőségesen akadtak katolikus papok, akik kereszttel a kezükben, saját testüket az ellenség fegyvereinek első sorban kitéve, vezették a tót nemzetörököt, a tót honvédeket a bécsi politika katonái, Stúr és Hurban csoportja ellen. A tót emigránsok panaszai a katolikus papság ellen legfényesebb igazolása annak, hogy a forradalom viharában akkor a katolikus papságnak a néphez közelálló része császárságot, konzervativizmust, felekezetiiséget nem tekintve, csakis az ország integritását, a magyar korona épségét tartotta szem előtt.

A tót emigrációnak lázító munkáját a kormány igyekezett ellensúlyozni. Különösen a már áprilisban Bécsben nyomott „Bratja Slováci!” röpirat¹ hatását igyekezett ellensúlyozni. Az ez ellen kiadott magyarbarát tót felhívások között figyelmet érdemel a májusban Nagyszombaton kiadott röpirat.² Nem volt ezen a téren nehéz munkája, mert a nép a robot megszüntetése

¹ L. Iratok 19. sz.

² L. Iratok 20. sz.

feletti örömeiben csodálattal tekintett a magyar kormány felé. Különösen Kossuth Lajos vált igen népszerűvé a tótság között. A röpiratok százai Kossuth személyét magasztalták. Valószínűleg volt ebben bizonyos tervszerűség is Kossuth pártjának propagandája részéről, mindazonáltal a tót nép túlnyomó többsége ő benne látta felszabadítóját, szabadságának atyját stb. Egy Selmechányán kiadott tót röpirat következőképpen mutatta be Kossuthot:¹ „Mindenekelőtt egy olyan férfiút kell nektek megneveznünk, aki olyan szeretettel van eltelve irántatok, milyennek eddigelé egy ember sem volt. Szabadságtoknak ezen atyja az a férfiú, aki érettetek már sok üldöztetést elszenvedett és akinek neve Kossuth. Ez a név szent lesz előttetek. Tótok, beszéljétek ezt gyermekeiteknek és családjaitoknak, hogy ez a férfiú, aki ... hogy ezt Kossuthnak hívják.

„Órizzétek meg emlékéit, ő a legnagyobb barátotok és jóltevőtök...” Ezen röpiratoknak szerzői rendszerint Launer, Lanstják, Kostolny, Mácaj, Pelikán, Szeberiny András voltak, akik a tót emigráció elleni sajtó- és röpiratakiót vezették.

Launer és Lanstják¹ a tót irodalmi nyelv ellenesei közé tartoztak és a Stúr-féle nyelvakciónak nemcsak ortodoxiából

¹ A röpirat címe: „*Nasim milym Slovákum*”. – L. Vlcek J.: Dejiny literatúry slovenskej. 160. 1. és *Dohnány*: i. m. 66. 1. – Vlcek szerint a röpiratot Launer István írta.

² Launer István tanár röpiratot írt: „A Stúr-féle tótság veszedelmes iránya” címmel 1848 elején. Launer István, aki a selmeci líceum tanára volt, könyvét Budán Bagó Mártonnál nyomatta. – A Launer-féle okoskodás abszurditását mutatják a következő idézetek:

„Nincsen tót nemzet, tót nemzetségek (slavicae gentes) vannak csak.”

„Így tehát mi felvidéki Tótok, a kik csak Csehekkal és Morvakkal egy nemzetet alakítunk, magában véve, vagy magyarhonra vonatkozólag nemzet nem vagyunk, nemzetet nem képezünk, hanem csak egy kis ágacskját a Cseh-Morva nemzetnek.”

„A tót felvidéknek a magyarok általi meghódíttatása után csak egyetlen példát ismerek, hol a tótoknak valami képviselőjük volt s azt trencsényi Mátéban látom; azonban hogy akkor sem sikerülhetett ezen felvidéki hatalmasnak a tót nemzetségből valami egészet alkotnia, bizonyítványul szolgál, hogy a magyarhoni tótoknak, mint önálló nemzetnek történetekbeni helye nincsen, hogy ezen magyarhoni tótság egy egészet s egy olyan testületet soha nem képezhet, melyből valami fejedelemség vagy hercegség alakíthatatnék, s így saját cím és szín alatt históriában feltüntetnék.”

Launer tiltakozott egy közkezen forgott költemény ellen, melynek címe: „Citi radosti. Jeho eis. kr. Visosti Arciknjezatu Stefanovi v mené národa slovenskjeho”. (öröm érzetek. István cs. kir. Főhercegnek ajánlva a tót nemzet nevében.)

A vers rövid tartalma Launer fordításában: „A sok századok óta súlyosan elnyomott Tót ezen érzeteket lábaidhoz teszi”.

voltak ellenfelei, hanem, mert azt hitték, hogy a tót nyelvnek irodalmi kiművelése a nagyszláv eszmének fog utat nyitni. Egészen hibás okoskodásuk annál elítélendőbb, mert e téves hadjáratukat a magyar nemzeti egység szolgálatába állították, holott az állami egységre nézve sokkal előnyösebb és fontosabb lehetett a cseh bibliai nyelvtől elszakadó tót irodalmi élet fel lendítése. A tótok, akik a Jozeffy-Seberinyi-csoporthoz tartoztak, kevés kivétellel (Kollár, Chalupka, Kuzmány) a magyar állam egysége, a magyar nemzettel való együttműködés mellett foglaltak állást. Igazán a politikai taktikának hiányára vall az, hogy az ó-tót párt, mely mindenestre tekintélyes volt, a cseh bibliai nyelvhez való ortodox ragaszkodásában megmaradt és a magyar kormány részéről nem történt iniciatíva, hogy e pártot az életrevaló reform elfogadására szorítsa. Valószínű, hogy kiskaliberű politikai ügyeskedéssel éppen e nyelvi differenciát élesztették, hogy az antagonizmus erősödjék, holott be kellett volna látni azt, hogy az ó-tótok nemzetiségi és nyelvi szempontból egy holt pont mellett kötötték le magukat. Az állam egységének ilyen ortodox, a haladás elől elzárkózó pártolókra nem lehetett szüksége. Az ortodoxokból okos taktikával haladókat kellett volna alakítani. Bizonyos azonban az is, hogy e nyugtalan, eseményekben dús, rohanó korszakban, a

„Benned tűnik fel a tótságnak zöldellő reménye, hogy kegyelmesen segítetted jogához jutnia.”

„A Tót haldoklik, romlásnak indult, őrizd meg őtet, Urunk! ezen végromlástól a légy jogának győzhetetlen vára!”

„Ha ezen néped megóvandod, ő az égboltozatáról csillagokat leszakítand s velők Tégedet megkoszorúzend.”

„Hallgasd meg a tót népnek segítségérti kiáltásait, és benned megváltójukra esmeredenek a Tótok: tehát dicsőséged fog zúgni a Tátrán s onnét a széles világba fog vitetni.”

Launer gyűlötségében ehhez megjegyezte: „Ez hazugság, ezt meg merem mondani a magyarhon színe előtt; a tót nemzetiség erről nem tudott semmit és hazudik ama ezen verseket szerkesztette egyén, hogy azt mondja, a tót nemzet nevében adatnak által. Ezt csak valami agyvelőgyulladásban szenvedő, félig eszeveszett egyén tehette, a kinek paroxysmusában látszik, hogy ő a tót nemzetiség.”

Launer írásai közé tartozik: „Povaha Slovanstva” és „Slovo k národu svému”.

Lanstják András ev. lelkész pedig egy Hodza ellen irányuló vitairatot adott ki „Antimagyar” (Pesten, nyom. Trattner Károlynál) cím alatt. E csoporthoz tartozott még Klsák, Tesák és Adamis ág. ev. lelkészek is, akik mind jó tótok voltak, azonban Stúr iskolájának ellenségei.

magyar kormánypolitika 'nem törődhetett ezekkel a részletkérdésekkel.

Hurban és Stúr távozásával megszűnt a pozsonyi tót lap, valamint Hurban folyóirata, a „Slovenskje Pohl'ady” is. A kormány Pesten „Prjatel l'udu” címe alatt tót újságot alapított, melyet Mácaý M. és Szeberiny A. szerkesztettek. Pozsonyban Kostolny András szerkesztésében megjelent a „Slovácké Noviny” („Sloboda” alcímmel). Mindkét lap a tót nyelvet és nem a bibliai nyelvet használta, ami annak a jele, hogy szerkesztői megértették az irodalmi tót nyelv jelentőségét.¹ A Slovácké Novinyt Justh barsi főispán és Zay Károly gróf, valamint Jeszenák János báró kezdeményezésére alapították. E három férfiú tette le a szükséges hírlapkauciót is.² A harmadik tót lapot Pelikán Ferdinánd szerkesztette Nagyszombaton „Wudce z Trnawi” cím alatt. Melléklete „Bohumil”.³ A hetenkint egyszer megjelenő lapnak jeligéje: „Hitért, királyért, hazáért!”⁴ Vallásos, katolikus szellemű hetilap volt, mely a felmerülő anarchia, kommunizmus ellen írt a nép nyugalmanak megőrzése érdekében.⁴

Különösen a „Prjatel l'udu”⁵ köré csoportosultak azok a tótok, akik a szabadságharcban a magyarsággal együtt tartottak. A lapban megjelent cikkek és versek igen érdekes adalékai a magyar tót együttműködésnek. Mindenesetre hiányoznak a tót történelmi munkákból, mert ezeket az adatokat elhallgatják. Csakis a Stúr és Hurban csoportjához tartozó kiáltvá-

¹ A „Slovácké Noviny” körlevele szerint a lap a Stúr-féle politikai irány ellen, azonban a tót nyelvért működik. A nagy nyelvzavart akként jellemzi, hogy míg az egyik a cseh, a másik a zólyomi, a harmadik a nyitrai nyelvet akarja irodalmi nyelvvé tenni, elhanyagolják a tulajdonképeni tót nyelvet.

² M. N. M. – Justh József-Ujházy László (Pozsony, május 30) és O. L. – Belügym. Beadványok 1687. 1848. – E lap kétszer jelent meg hetenkint. Belnay örököseinek pozsonyi nyomdájában készült. Latin betűkkel, tiszta tót nyelven, a helyesírás még rendszertelen és nehézkes.

³ M. N. M. – Spanraft Mihály nagyszombati nyomdájában készült fraktúr írással. Használja ugyan még a bibliai írásmódot, azonban már teleszórva szlovákizmusokkal.

⁴ Egy ilyen lapra azért is szükség volt, mert a nép igen sok helyen félreértette az új törvényeket és lelkipásztoraiktól minden fizetést és egyházi illetéket megtagadott, úgyhogy sok kis községben a lelkipásztorok a legnagyobb nyomor elé néztek. Eötvös József báró erre kiadta a rendeletet, hogy a megyei hatóságok világosítsák fel a népet, hogy amíg a törvény a papság fizetési kérdését nem rendezzi, a nép adja meg a papoknak a megfelelő illetékeket.

⁵ A három tót lap magyar címe: „Népbarát”, „Tót Újság” („Szabadság” alcímmel), „Nagyszombati Kalauz”.

nyokról, költőkről tesznek említést. Ennek oka nem egyéb, mint, hogy Hurban 1849-től majdnem egyeduralmat gyakorolt úgy a tót politikában, mint a tót irodalomban és csakis azt írták, az érvényesült, ami és aki neki kedvezett.

A tót irodalomtörténet külön fejezetet szentel az 1848-49-i felkelési mozgalom hatásának és irodalmának és mint az előző fejezetben említettem, ez legnagyobb részben magyar irodalmi termékek utánérzéséből, vagy pedig kompilálásából fejlődött. Azokról a költeményekről, melyek nem Stúr-Hurban csoportjában születtek, említést sem tesznek, pedig ezeknek nagyrésze a nép ajkára került. Így például egy tót hálaének az 1848-i népvívmányok alkalmából.¹ Egy másik az „Újoncok esküje” című vers,² melynek két versszaka így hangzik:

„Wernost wlasti. a slobode prisaháme,
Bo na svete nad to drahsje nie neznáme.

Pred Bohom a pred swetom to prisaháme,
Ze tirannom za nástroje sa nedáme!”

Kicka Dániel „Piesne na Horvátow” cím alatt,³ a horvát betörést kigúnyoló tót dalokat írt, melyeknek minden sorából lelkes hazaszeretet beszél:

1. „Zahucali hori, dubi,
Ze Horwatow chrbát swrbi;
Ej, ak sa k wám uberjeme
Uherski wám ho natrijeme!
2. Padaj zitko husto na hrst',
Horvát je len na mały prst.
Pocuwajte duse moje,
Wajco sljepke rozkazuje!
3. Na zapáde, na úswite,
Len jedno srdce widíte

¹ L. Iratok 29. sz.

² *Prjatel Ludu* 1848. nov. 16. – Magyarul: A hazának és szabadságnak hűségét esküszünk, mert ezeken kívül drágábbat nem ismerünk. Isten és a szentek előtt esküszünk, hogy a zsarnok eszközei nem leszünk.

³ *U. o.* 1848. aug. 10. és *Pechány Adolf dr.*: Dejiny uhorského bója za slobodu r. 1848-49. 66. 1.

Horwáti! w torn sa mylite
ze wy Uhrow rozdelite.

4. Mi sme w srdci sseci Uhr ja,
Chlap do chlapa si vlast' bránja,
ííepustme sem cuzjekoei,
Ani na otcowskje sstwosi.
5. Spiewa], spiewaj járni slávik
Brat katolík, ewanjelik
Brat Mad'ar, Slowák i Nemeč
Kazdí je dobrí vlastenec.
6. Powedzte mi lastowicki!
Powedzte aj wi kukucki!
Kolko ráz ete prissli, ta ssli
Ako bratow ste nás najssli.
7. Mi sa werne milujeme,
Mi sa dobre rozumjeme,
Tisíc rokou tak zijeme,
Ako bratja, tak umrjeme.
8. Kim len stoji Pannon, Kriwán,
W Uhrách nebude iní pán,
Len kto slobodu miluje
A proti nej nebojuje.”¹

¹ Magyarul: 1. Az erdők, a tölgyek azt zúgják, hogy a horvátoknak a háta viszket, ej, ha rátok megyünk, magyar módra elnászpángolunk titeket. 2. Sűrű marokra hullj, oh gabona, a horvát csak kisujjra való. Halljátok, lelkeim, a tojás akar a kotlósnak parancsolni. 3. Horvátok, nyugaton és keleten csak egyszívűséget láthattok. Tévedtek abban, ha azt hiszitek, hogy a magyarországbelieket egymástól elválaszthatjátok. 4. Mi valamennyien szíveinkben magyarországiak vagyunk, minden egyes férfi hazáját védi, ne engedjünk ide csűr-hét, még atyai könyörgésre sem. 5. Énekeld, énekeld tavaszi csalogány, hogy a katolikus, evangélikus testvér, a magyar, a tót, a német testvér mindegyike jó hazafi. 6. Mondjátok meg ti fecskék, mondjátok meg ti kakukmadarak, ahányszor jöttetek és mentetek, nem találtatok-e bennünket, mint testvéreket. 7. Mi híven szeretjük és jól megértjük egymást, ezer éve így élünk és mint testvérek halunk meg. 8. Amíg a Pannon és Kriván áll, Magyarországon nem lesz más az úr, mint aki a szabadságot szereti és ellene nem harcol.

A tót emigránsok elleni felháborodás különösen a felső-magyarországi törvényhatóságok és városok közgyűlésein szólt meg. Azt vehetnék ezzel szembe, hogy a törvényhatóságok közgyűlésein a nemesség volt túlnyomó többségben, azonban nem lehet figyelmen kívül hagynunk, hogy ez a nemesség is tót volt és hogy a közgyűlések már akkor választások útján is rekrutálódtak, tehát ott polgári tótok is voltak. Azonkívül a rendezett tanácsú városok, a bányavárosok, a szepesi városok közgyűlésein nem annyira a nemesség, mint a polgárság volt képviselve. Azt a szemrehányást olvashatjuk minden tót történelmi munkában, hogy a nemesség cserbenhagyta a tótságot és a hatalomnak behódolt, azonban elmulasztják kutatni azokat az indító okokat, melyek erre készítették. A tót nemzetiségi mozgalom 1842-ig önálló tót nyelv hiányában nem volt sem céltudatos, sem pedig a korszellemhez igazodó. A tót mozgalomnak akkori képviselői vagy nagyon konzervatívok és nagyszláv eszméktől elteltek, mint Kollár, vagy pedig a Metternich-Kolowrat-éra eszközei, mint Stúr és Kodza, azonkívül szláv forradalmi eszméktől hevített, mint Hurban. Nem volt olyan nagyobb koncepciójú tót politika, melybe a felső-magyarországi nemesség bevonulhatott volna. A nemesség Magyarország koronájának épségét akarta megvédelmezni, ebből érthető az, hogy a nemességnek Kossuth-ellenes része sem akart Stúrral és Hurbannal haladni, hanem inkább közvetlenül Bécshez igazodott. 1848-ban pedig Hurban működésével, mely az erdő- és földkérdést dobta a nép közé, a tót mozgalom elleni bizalmatlankodásra hangolta a nemességet, melyet ugyan a magyar radikalizmus részéről hasonló veszedelem fenyegetett, azonban inkább azon a párton maradt, mely az ország épségének megtartására törekedett. Magyarországon az ország integritási gondolata mindenkor igen jelentőséges állampolitikai vezéreszme volt, mert államunk fennállása óta néhányszor volt alkalom meggyőződni arról, hogy az itt lakó nemzetek egzisztenciális kérdése az integritás, az ország épisége és egysége. Valahányszor ez az épség megsértetett, mindannyiszor nehéz létküzdelmeket voltak kénytelenek a szertehulló részek elviselni. A tótság túlnyomó többségének, valamint a tót nemességnek a magyar szabadságharcval együtt

haladó magaviselete az egzisztenciális kérdésekben rendszerint megnyilvánuló öntudatlan nemzeti orientáció volt, mert a tót nemzet megérezte, hogy magyar részről nem fenyegeti nemzeti-ségét komoly veszedelem.

A felsőmagyarországi törvényhatóságok majdnem valamennyien május és június hónapokban bizalmi feliratokat küldtek a kormányhoz, melyekben a konzervatív párt részéről ért támadásokat elítélték. E bizalmi iratokat azért közlöm az okmányok között, mert egyenes cáfolatai annak az állításnak, mintha Felső-Magyarország terrorizmus alatt nyögött volna és az első magyar kormány elleni hangulat uralkodott volna a megyékben. Május 22-én Zemplén megye küldött feliratot,¹ május 27-én Bakabánya,² június 8-án Liptó megye,³ június 30-án Turóc megye,⁴ június 26-án Szokolca város,⁵ június 30-án Bazin város,⁶ június 4-én Árva megye.⁷ Liptó, Turóc, Árva megyék igen erősen megmunkált területei voltak a tót felkelési mozgalomnak és íme a feliratok a kormányt bizalomról és hűségről biztosítják, aminek okát abban láthatjuk, hogy a nemesség útja nem vezetett Stúrékkal egy irányba. A márciusi liptói közgyűlésen a nemességnek egy része Hodza pártjával tartott, mihelyt azonban látták, hogy a mozgalom külföldre gravitál, ez a rész is visszahúzódott. Így történt ez mindenütt, ahol a nemesség kezdetben a tót mozgalommal szimpatizált. A szimpátiát leküzdte a jogsult bizalmatlanság.

O. L. – K. A. 240/e. – L. Iratok, 28. sz.

U. o. – K. A. 543/e. – L. Iratok, 33. sz.

L. Iratok, 30. sz.

V. o. – K. A. 376/e. — L. Iratok, 31. sz.

U. o. – K. A. 367/e. — L. Iratok, 32. sz.

U. o. – K. A. 308/e. — L. Iratok, 34. sz.

U. o. – K. A. 362/e. — L. Iratok, 35. sz.

U. o. – K. A. 515/e.

III. FEJEZET.

A prágai szláv kongresszus.

Szláv egység Ausztriában. – Stúr szláv kongresszusi eszméje. – Stúr és Jellasics. – Stúr Prágában, – Tárgyalásai a repealiskákkal. – A Slovanská lipa. – Ausztroszlávizmus és pánszlávizmus. – A cseh pártok. – Palacky, Safarik, Havlicek. – A szláv kongresszus célja. – Előkészítése. – A meghívó felhívás. – Csehek és németek. – A frankfurti parlament ellen. – Palacky levele. – Havlicek politikája. – A németiség és magyarság, a dinasztia állásfoglalása. – A kongresszus programja. – Windischgrätz Prágában. – A kongresszus megnyitása és tárgyalásai. – A tótok szereplése. – Harc az ausztroszlávizmus és szlávofilizmus között. – Hurban, Hodza az integritás mellett. – A csehek és szerbek reábeszélései. – A szláv kongresszus manifesztuma. – A petíció. – A június 12-i prágai forradalom. – A tótok forradalmi szerepe. – Thuránszky Marcell és vallomása. – Magyar kormányintézkedések. – Stúr Zágrábban és Rohicson Obrenovics Mihálynál. – Hurban beszéde a zágrábi országgyűlésen. – Utazása Kanócára, Pazuára, Belgrádba. Az Obrenovics Mihály által adott szubvenció. – Stúr késlekedése. – A bécsi tót önkéntesek.¹

(Iratok: 36-40. sz.)

¹ E fejezetben a következő munkákat használtam fel:
Aktenmässiger Bericht über die Verhandlungen des ersten Slavenkongresses in Prag. („*Slavische Centralblätter.*” – Leipzig, 1848, 35. stb. sz.)
Dr. A. B. Boemus: Der tschechische Panslavismus im Jahre 1848. (*Österreich, Zeitschrift für Geschichte*, 1919, Wien.)
U. a.: Die Entwicklung des tschechischen staatsrechtlichen Programmes im Jahre 1848. (U. o. 1918.)
Botto Jan: „Slovaci.” – Turc. Sv. Martin, 1897.
Dohnány M.: História povstania slovenského. – Skalica, 1850.
Dr. Fischel A.: Der Panslavismus bis zum Weltkrieg. – Stuttgart, 1919.

Stúr Lajos április hó első felében Bécsben tartózkodott, ahol szláv vezérférfiakkal tárgyalt a követendő szláv politikáról. E tárgyalásokon leginkább délszlávok és lengyelek vettek részt. „Szláv egység Ausztriában” címmel egységes szláv politikai pártot alakítottak. Az alakulási gyűlésen megjelent Hurban is, aki Stúrral együtt ez alkalommal először mondott szláv gyűlésen tót irodalmi nyelven beszédet. A két tót politikus valószínűleg akkor készítette elő a délszlávokkal való együttműködésnek tervét és egyúttal megállapodtak a további agitáció módjaira nézve is. Stúr ekkor vetette fel egy nagy szláv kongresszusnak eszméjét is. Terveiben korántsem vezette a magyar kormánnyal való megegyezés lehetőségének kutatása. Doktrinárságából fakadt túlzással ítélte meg az eseményeket és a szláv kongresszus megvalósításába túlvérmes reményeket helyezett. Valósággal azt hitte, hogy a szlávok egységes falként fogja az ellene irányuló kérdéseket fogadni, és hogy ebből az egységes defenzívából ki fog törni a szláv forradalmi akció, mert úgy Stúr, mint Hurban a szláv kongresszusnak azon tagjai közé tartoztak, akik forradalmi át-

Francisci J.: Vlastny zivotopis. – Turc. Sv. Martin.

Fric J. V.: Parneti. – Praha.

Gr. Hartig: Genesis der Revolution in Österreich im Jahre 1848. – 1851.

Havlicek K.: Politické spisy. – Praha, 1903. (Vvd. Dr. Zd. Tobolka.)

Helfert J. A.: Der Prager Juni-Aufstand 1848. – Prag, 1897.

U. a.: Die Belagerung und Einnahme Wiens, Oktober 1848. – Leipzig, 1869.

U. a.: Revolution und Reaktion im Spätjahre 1848. – Prag, 1870.

Hodéa M.: Der Slowak. – Prag, 1848.

Horváth M.: Magyarország függetlenségi harcának története. – Pest, 1871.

Dr. Hurban J. M.: Ludevit Stúr. („Slovenské Pohl'ady.” -- T. Sv. Martin, 1884.)

Hurban Vajansky Sv.: Zivot Stefana Moyses, – Turc Sv. Martin, 1897.

Jirecek J.: Paul Josef Safarik. – (Oesterreichische Revue, 1865.)

Maly” J.: Nase znovuzrozeni. – Praha, 1880.

Masaryk Th. O.: Karel Havlicek. – Praha, 1904.

U. a.: Česká otázka. – Praha, 1895.

Marsan R.: Öesi a Nemei v. r. 1848. – Praha, 1898.

Palacky J.: Radhost, – Praha, 1871-2.

Papp Dénes: Okmánvtár Magyarország függetlenségi harcának történetéhez. – Pest, 1868.

Pokorny R.: Z potulek po Slovensku. – Praha, 1883.

Redlich 3.: Das oesterreichische Staats- und Reichsproblem – Leipzig, 1920.

Dr. Reznicek V.: Frantisek Palacky. – Praha, 1912.

Skene A.: Entstehung und Entwicklung der slavischen nationalen Bewegung in Böhmen und Mähren im XIX. Jh. – Wien, 1893.

alakulásokat reméltek a kongresszus következményeképpen. Az összes nem magyar birodalmi részeknek a frankfurti birodalmi gyűlésbe való behívása az ausztriai szlávok között nagy aggodalomra adott okot, egyszerre fellángolt az évtizedek óta felraktározott gyúanyag, mely a német és szláv nemzetek egyesítésének eszméi körüli vitákból a népekben lerakódott. A szláv kölcsönösség, a nagyszláv tervek, a közös eredet és a közeli rokonságok, nagy önértetet szülő nagy létszám, Oroszország hatalmi tekintélye és ereje az egyik oldalon, a másikon pedig a német nemzeteknek egységesítési kísérletei, nagy létszámuk és kultúrájuk tekintélye, Ausztria német birodalmi tervei, a pánszlávizmus elleni aggodalom és kiáltozó felkészülés, megtették hatásukat. A népek politikai vezetői, az államférfiak saját területeiken csatasorba állottak. Ezt tették Bécsben az ausztriai szlávok képviselői is. Azt hitték, hogy a frankfurti birodalmi gyűlésbe való bevonulással szláv önállósági törekvéseik nemcsak hogy elodáztatnak, és hogy a germánizáció példájává válnak, hanem hogy a többi középeurópai szláv nemzet így magára hagyatik. A frankfurti birodalmi gyűlésbe való

Skultéty J.: Slovansky sjezd v Praze r. 1848. Slovenské Pohl'ady. – Turc Sv. Martin, 1901.)

U. a.: Stodvadsat'päť rokov zo slovenského života. – Turc Sv. Martin, 1901.

Springer A.: Geschichte Oesterreichs seit dem Wiener Frieden 1809. – Leipzig, 1865.

Stefanovic S.: Slovenské povstanie z roku 1848-49. – Trnava, 1886.

Tourtzer H.: Louis Stur et l'idée de l'indépendance slovaque (1815-1856). – Paris, 1913.

Dr. Tobolka Z.: Slovanski sjezd v Praze 1848. – Praha, 1901.

V. a.: Dejiny české politiky nové doby od konce století 18. až do r. 1860. Česká politika III. Praha, 1909.)

Windischgrätz: Die Prager Juniereignisse 1848. Mitteilungen des k. u. k. Kriegsarchiv, N. F. 10. – Wien, 1898

R. Golan: Revolučné pokolenie. – Myjava, 1926.

Karel Kazbunda: České hnutí roku 1848. – V. Praze, 1929.

Dr. A. PraMk: Československá otázka u Havlicku. – Bratislava, 1928.

Dr. Zdenek Tobolka: Politické Dejiny československého národa od r. 1848 až do dnešní doby. I., 1848-59. – Praha, 1932.

Dr. Sam. St. Osúsky: Filozofia Stúrovcov I. Stúrova filozofia. – Myjava, 1926.

U. a.: Filozofia etúrovoov II. Hurbanova filozofia. – Myjava, 1928.

U. a.: Filozofia Stúrovcov III. Hodzova filozofia. – Myjava 1932.

Paul Müller: Feldmarschall Fürst Windischgrätz. Revolution und Gegenrevolution in Oesterreich. – Wien, 1934.

T. G. Masaryk: Česká otázka v naší nynější krizi. Jan. Hus. – V Praze, 1929.

bevonulás kérdését Stúr ügyesen összekötötte a magyarországi szláv kérdésekkel, mert valószínűleg felállította azt a tételt, hogy csakis közös erővel és egységes magatartással tudnak eredményeket elérni, a Frankfurtba való bevonulás után esetleg keletkező politikai helyzet pedig teljesen abszorbeálná az ausztriai szlávok erejét és a magyarországi szlávokat ilyképen megfosztaná azoknak segítségétől és a nagy morális hátvédttől. Sikerült is neki a kongresszus eszméjét eredménnyel propagálnia, már azért is, mert a délszlávok és lengyelek is majdnem egyidőben szintén foglalkoztak egy szláv kongresszus egybehívásának eszméjével.

Jellasics bárót midőn kinevezték bánná, a Bécsben időző szláv politikusok április 5-én nagy örömmel ünnepelték. A bánt felkereste Stúr is, aki segítségért esedezett, hogy a tót népet az „ezeréves magyar rabságból” kiszabadíthassák. Jellasics válasza így hangzott: „A Ti ügyetek a mi ügyünk is; a Ti balsorsotok a mi balsorsunk is; amikor a horvátok és szerbek szabadságáért fogok harcolni, minden lehetőt meg fogok tenni értetek is.” A tót hagyomány ezt jegyezte fel a tót történetírás részére Stúr és Jellasics tárgyalásából. Több, mint bizonyos, hogy már ekkor tanácskoztak fegyveres együttműködés lehetőségéről, mert hiszen Jellasics már ekkor kineveztetése napjaiban harcról beszélt, meg nem győződven a magyar kormányoknak békekészségéről. Jellasics, mint a bécsi kormánypolitika szláv megmentője, nem is akart békülni a magyarokkal és Stúrral tárgyalván, csakis a közös felkelésről beszélhettek, mert Stúr a bán fenti válaszát a köréje sereglő ifjak révén rögtön tudatta úgy Hurbannal és Hodzával,¹ mint a többi vezetővel is. Ebből is láthatjuk, hogy a májusi liptószentmiklósi gyűlésre már a bánnal való megállapodás tudatában mentek Stúrék.

A bécsi szláv tárgyalások természetesen Magyarországon felkeltették a kormány figyelmét és Eszterházy külügyminiszter útján figyelmeztették Pillersdorf belügyminisztert a bécsi „Central Slaven Comité” működésére, melyben különösen a délszlávok vezetik a főszerepet.² Az osztrák kormány, mely egy részletes

¹ Abaffy Branislav, Kucera János. Lüge József stb. voltak a futárok.

² A. M. I. – Pr. A. 7828. 1848. – *Eszterházy-Pillersdorf*. (Wien den 12. Mai.)

jegyzékben tiltakozott már ekkor Magyarország elkülönülése ellen és mely a délszlávok segítségével gondolta ezt megakadályozhatni, az ilyen jegyzékeket egyszerűen ad acta tette.

Stúr Bécsből Prágába sietett és mint Andrija Brlic május 5-én Gájnak írta: „a tótok el vannak szánva valamit egyedül kezdeni” és „Stúr Prágában van, hogy a csehekkal kibéküljön”.¹ Az ausztriai-magyarországi szlávoknak április 2-4. napjain Bécsben megtartott tanácskozásain minden bizonnyal szemére vetették Stúrnak a csehekkal szembeni elkülönülő mozgalmát és a délszlávokkal való fegyveres együttműködésnek a sikerét abban látták, ha a tótság a csehek részéről támogatást kap. Valószínű az, hogy a bécsi tanácskozásokon, melyeken nem a konzervatív ausztrófil cseh vezérpolitikusok vettek részt, a forradalmi megoldás képviselői voltak többségben és különösen a lengyelek javasolták a forradalmi kitörés előkészítését a szláv kongresszussal kapcsolatban. Stúr szintén a forradalmi megoldás híve volt, bármiként is éles ellentétben állt ez lényével és múltjával. Azért küldték tehát Prágába, hogy a szláv kongresszus céljaira megnyerje az ottani köröket és egyúttal a forradalmosítást is kezdeményezze. Erre azért tudunk következtetni, mert Stúr ugyanakkor, amikor a szláv kongresszus eszméjét hozta Prágába, egyúttal kezdeményezője volt a „Slovanská Lipa” nevű cseh forradalmi egyesület megalapításának is, melyben kiváltképpen a cseh radikálisok vettek részt. Köztudomású az, hogy a szláv kongresszussal egybefüggő forradalmi szándékokat a cseh történetírók letagadják és a kongresszusnak konzervatív cseh tagjai évtizedeken keresztül mindig hangoztatták, miszerint a prágai pünkösdi zavargások magyar emisszáriusok műve és hogy az egész véletlen fellángolásnak tulajdonítható. A prágai előkészületek, a sok forradalmi szónoklat, különösen pedig a tót küldöttségeknek egészen tisztán kivehető magaviseletben fordulataiból forradalmi szándékokra lehet következtetni. Stúr és barátai mindent, céljaik megvalósítását ettől várták. Akkor még csak Jellasicsosal állottak szóba. Még nem tudták, hogy Jellasics a bécsi politikának egészen lekötelezett eszköze, de azt ellenben tudták, hogy a csehek erejét egy szláv átalakulás céljaira csakis forradalom révén vehetik igénybe, ha tehát ez az északi szláv

¹ *Dezelic V.*: Piaraa pisana Dr. Lj. Gaju-Zágráb, 1909, 31. 1.

forradalom sikerül, akkor Jellasics sem fog tétovázni és az együttműködés elé nem gördülhetnek akadályok.

Stúr Prágában április 20-án tárgyalta a „Repeal”¹ egyesület tagjaival, mely „A mérleghez” címzett vendégfogadóban tartotta titkos üléseit. Tagjai mind radikális, forradalmi szellemű, nagyjából ifjak voltak. Stúr mindenekelőtt ezeket nyerte meg terveinek. Április 20-23-án tárgyalták ezen egyesületben úgy a kongresszusnak, mint a szervező és az összes ausztriai szláv területet behálózandó „Slovanská Lipa”-nak eszméjét. A radikálisok lelkesedéssel fogadták az egymással összefüggő két tervet. E két szervezkedésből önként következethető a forradalmi célzatra. A „Slovanská Lipa” célja a szláv területeknek, különösen a cseh, morva és tót területeknek felkészültségét megvalósítani a kongresszus idejére. A repealisták, akik a prágai cseh manifesztációkat rendezték és akik így a cseh közvéleményt igazgatták, csakis forradalmi célzatú politikát követtek és az a tény, hogy Stúr mindenekelőtt hozzájuk fordult, ő velük megállapodott, ő velük a megállapodás után a Vencelfürdőben április 30-án népgyűlést rendezett, melyen a „Slovanská Lipa” megalakulását és a kongresszus egybehívását ünnepélyesen kihirdették és melyen Stúr a szláv szolidaritásról beszélt, egyenesen reá-cáfol azokra az erőszakolt okoskodásokra, melyekkel később különösen a konzervatív cseh politika be akarta bizonyítani, hogy a prágai szláv kongresszusnak nem volt forradalmi célzata.

Stúrral majdnem egyidőben vetette fel a kongresszus eszméjét Kukuljevic-Sekcinsky Iván horvát költő és író a „Narodnje novini horvatske, dalmatske, slavonske” című zágrábi lapban.² Nyilvánosan, nyomtatványban Kukuljevic agitált elsőnek a kongresszusi eszmével, anélkül, hogy Stúr akciójáról tudott volna. Ő is a Frankfurtban egyesülni akaró németekkel és a magyarokkal szemben tartotta szükségesnek a szláv egység demonstrációját és megteremtését. A lengyelek körében is Pozenben („Národny Vybor”) tárgyaltak a szláv kongresszus egybehívásá-

¹ „Repeal” tulajdonképpen O’Connell ír politikus jelszava volt és annyit jelent, mint Írország és Anglia egy közös parlamentben való egyesítésének megszüntetése. E cseh radikális egyesület vezető tagjai voltak Ruppert, Arnold Gaup, Sabina, Havlicek, Knedlhans Liblinsky, Vavra Hestelsky stb. – Havlicek lapjában rendszerint az ír kérdéssel foglalkozott, de tulajdonképpen a cseh kérdést értette. A Repeal 1847-ben alakult, mint titkos társulat.

² Április 20 án.

nak eszméjéről. A pozeni lengyel bizottmány tagja, Moraczewsky András, április 23-án kelt levelében felszólítja Brauner Ferenc dr. cseh politikust, hogy egy szláv kongresszus rendeztesék.¹ Nyilvánvaló, hogy a német egység eszméjének hatására előtérbe lépett a szláv egyesítési eszme és ezért jelentkezett majdnem mindenütt egyszerre a kongresszusi terv. A csehek, mint ezt Tobolka könyveiben olvashatjuk, az első kongresszust cseh kezdeményezésnek tulajdonítják és visszavezetik Kollár eszméire. „A csehek Kollárban voltak szellemi szerzői a szláv kölcsönösségnek, a csehek törődtek a szláv kongresszus eszméjének megvalósításával és ezért a szláv kongresszus egyedül az ő érdemük”, – írja Tobolka, – holott a kongresszusi eszmét Stúr, a tót, vetette fel először, ő agitált érte lelkesen és odaadóan, ő bírta rá a cseheket az eszme elfogadására, ő dolgozta ki az első tervezetet, ő nyerte meg Palackyt és Safarikot, ő írta a meghívó első szövegét, – tehát nemcsak az eszme, hanem a realizálás érdeme is az övé. Az egységesítésnek alapeszméi mindenesetre Kollártól erednek és ő sem volt cseh, hanem tót és éppen a szláv kölcsönhatásról és egységről szóló munkáját németül írta.²

Stúr Prágában a Repeal egyik vezetőjével, Gaucsal, a nemzeti erők szervezésére vonatkozó tervezeteket készített, mely a Slovanská Lipa működésének programjává lett. Stúr április 23 és május 1-e között dialektikájának egész fegyvertárát használta, hogy a prágai szertehúzó cseh politikai pártokat és koteriákat eszméjének megnyerje, mert korántsem uralkodott ott egység és egyetértés. És már itt, belső politikai életükben, megnyilvánult a szláv egység eszméjének koraisága, mert még a politikai pártok sem voltak egy nézeten és egy akaraton a szláv egység demonstrációjának kérdésében. Nemcsak világ-

¹ Részletesen *Moraczewski Andrej*: Opis pierwsego zjazdu slowianskiego. Posen, 1848.

² Kollár János április 24 én Havlicekhez intézett levelében egy „Slavocesky Spolek” című cseh-szláv szövetség alapítását ajánlja, melynek tagjai lennének Csehország, Morvaország, Szilézia Felső-Magyarország tótlakta része (Slovensko) éa a németországi Lausitz. A szövetség mintájául vette a Deutscher Bund-ot, Frankfurt ellenpólusa lenne Prága. Csehország a gyökér és a törzs, a többi terület képezné az új szláv szövetség ágazatát. Kollár ezt az elgondolását 1849-ben felelevenítette J. \⁷ocel cseh költőhöz intézett levelében (1849 február 25.). – *Dr. A. Prazák* i. m. – 15. 1.

nézeti hanem államalakulási és államfenntartási kérdések is emeltek közéjük válaszfalakat. Radikalizmus és konzervatizmus, demokratizmus és arisztokratizmus, loyális dinasztikus-ság és forradalmárság állottak ott fogvicsorítva egymással szemben, holott valamennyien nemzetiségük védelmét, a német egységbe való bekényszerítettetésük visszautasítását tartották elsőrendű feladatnak. Ez vált Stúr segítségére. Boemus kiváló tanulmányában több ízben reámutat arra, hogy a szláv kongresszusnak Frankfurtellenes kiélezettsége csakis egy formaság, egy díszletezés volt, mert a kongresszusnak tulajdonképeni életető tartalma, mozgató ereje, indító forrása a pánszlávizmus volt. Ilyen formulázásban a kongresszusnak pánszláv háttéréről szóló ítéletét nem lehet elfogadnunk, mert a kongresszus kezdeményezői, a cseh aláíró notabilitások és az azon résztvevő forradalmár elemek között a kongresszus céljára nézve mély felfogásbeli differenciák uralkodtak, aminek következtében a kongresszus színezetéről, a kongresszus tendenciájáról egységes véleményt nem is lehet mondani. Stúr, aki az eszmét propagálta, azon ingatag impresszionisták egyike volt, akik az események meglepő fordulatainak hatása alatt nagyon gyorsan letérnek alapfelfogásuk irányából és oldalutakra tévednek. 1848 kezdetén, amikor a bécsi kormány, a dinasztia állása, a népek öntudatra ébredése következtében alaposan megrendült, amikor a francia események hatása alatt a Metternich-korszakban leigázott eszmék aránytalan hevességgel fellángoltak és a szangvinikusok a monarchizmus alkonyáról képzelődtek, a szangvinikus Stúr is azt hívén, hogy Bécs uraitól már nem remélhet semmit, Bécs korszaka lejárt, a menekülő és remegő udvar napjai megszámlálvák. Ezért minden szenvedélyességével a szláv egység idejének elérkeztét látta, mert azt is gondolhatta, hogy a német nemzetek az új idők hatása alatt megszabadulnak majd a dinasztiai kérdések ellentéteitől és egy hatalmas egységbe tömörülnek. Stúr ugyan a Kollár eszmék alapján kontemplálta a kongresszust, azonban nem állt azon a pánszláv alapon, melyet neki Boemus tulajdonít, aki Pogodinnal folytatott levelezéséből következtet a kongresszusi eszmével követett pánszlávizmusára. Boemust valószínűleg Stúrnak 1854-ben kiadott pán-

szláv munkája,¹ mely Oroszország egyesítő hatalmát méltatja, – vezethette e véleményhez.

Stúrnak pánszláv tanulmánya azonban csak az ausztriai politikából való kiábrándulása után keletkezett. Stúrnek kongresszusi pánszlávizmusa, mely ugyan a szláv nemzetek sorsát Ausztria sorsától függetleníteni akarta, nem számolt az orosz nagyvezláv tervekkel, és csak a középeurópai szlávtság problémájával foglalkozott. Az orosz kérdés tekintetében majdnem azonos felfogása volt akkor Palackyval és Havlicekkel, akik azonban a középeurópai szlávok sorsát Ausztria sorsával azonosná kívánták tenni és ebben különböztek Stúrtól, aki tehát az ausztriai szlávok forradalmi szervezkedését, kialakulását hirdette. Viszont Palacky és Havlicek között is nagy ellentétek léteztek. Palacky a konzervatív liberalizmus híve és a dinasztikusság elvét követte ellenzéki harcaiban is.² Az ausztriai szláv átalakulást dinasztikus alapon óhajtotta megoldani, éppen úgy, mint Safarik is. Havlicek reális demokratizmusával a dinasztiai kérdést nem tekintette alapelvül, hanem csakis az általa, már évekkkel előbb rendszerbe „foglalt cseh, morva, sziléziai, tót egységesítést, mely a cseh nemzetet vezető állammá emelné az ausztriai monarchiában. Havlicek a csak néhány évtizede öntudatra ébredt és alig erősödő cseh nemzetiséget nem tartotta elég erősnek arra, hogy az orosz protektorátus alatti nagy pánszlávizmusból megvédhetné nemzetiségi egyéniségét. Demokratikus alapelveivel egyébként a legélesebb antagonizmus-

¹ „Slavianstwo i mir budscago.”

² Palacky dinasztikusságát mindig hangoztatta. Amikor a csehek proklamációt intéztek 1848 tavaszán a morvákhoz, akik húzódoztak a cseh-morva egységtől és nem akarták feladni autonómiájukat, Palacky fogalmazta meg a felhívást, melyben a következőket is mondja:

„Wer immer behauptet, dass wir in Böhmen uns von der österreichischen Monarchie zu trennen beabsichtigten, der ist entweder kein Freund der Wahrheit, oder ein Irregeleiteter. Wir sind dazu weder treulos, noch unbesonnen genug; denn wir wissen wohl, dass unser inmitten des Continents von Europa gelegens Land weder für sich allein, noch mit Mähren und Schlesien vereinigt. sich als gänzlich unabhängiger Staat in die Länge zu behaupten im Stande wäre. Unser Geschick ist nach dreihundertjährigem Bestände jetzt umso inniger an unser altes Kaiserhaus geknüpft, als das Unrecht, das Ferdinand II. uns einst zugefügt, von Ferdinand V. vollständig wieder gutgemacht worden ist. Ja wir sagen es freudig und laut: das hohe Haus Habsburg-Lothringen hat nie und nirgend treuere Anhänger gehabt, als eben jetzt an uns, namentlich seit den Tagen unserer politischen Wiedergeburt.” – *Fr. Palacky: Gedenkbücher. Auswahl von Denkschriften, Aufsätzen und Briefen.* – 160. 1.

ban állottak az akkori pánszláv eszmében kifogásolt abszolutista tendenciák. Az Oroszország által táplált, és minden szláv nemzetben terjesztett hivatalos pánszlávizmusnak a prágai szláv kongresszussal nagyon is csekély vonatkozásai vannak, hanem éppen ellenkezőleg, a hivatalos Oroszország elleni orosz és lengyel forradalmárok a prágai szláv kongresszusból gondoltak egy olyan erős forradalmi átalakulást létrehozni, melynek segítségével az orosz állapotokat is forradalmasítani tudhatnák. Bakunin és az oroszországi lengyelek voltak tulajdonképpen a kongresszus legforradalmibb elemei, akik ugyan a szláv egység követői voltak, azonban a forradalmi és autokratizmus elleni átalakulásban akarták a szlávtságot egyesíteni.

A szláv kongresszusra meghívták mindenekelőtt Kollár Jánost, aki a szláv kölcsönösségi eszmének és összefogásnak tulajdonképeni atyja volt. Kollár azonban nem mert elhagyni családját. Ezenkívül a szláv kongresszusi mozgalom előterében a tótság részéről éppen azok a fiatal erők állottak, akikkel a tót irodalmi nyelv kérdése miatt négy esztendő óta a leghevesebb harcban állt. Kollár távolléte megkönnyebbitette Stúrék prágai mozgási lehetőségét. Kollár szenvedélyességével és hiúságával háttérbe szorította volna őket és megnehezítette volna Havlicek részére, hogy Stúrékhoz megtalálja a közvetlen utat. Havlicek és Stúr prágai kézfogása egyelőre háttérbe szorította a nyelvkérdést. Havlicek minden tekintetben előmozdította a tótok ügyét Prágában. Ő vezette be őket a prágai politikai életbe. Lapját feltétlenül rendelkezésükre bocsátotta és Stúr már május 2-án igazolni és menteni igyekezett a cseh közvélemény előtt a tót nyelv irodalmasítása ügyében kifejtett működését.¹

Cikkében Stúr reámutatott arra, hogy a birodalomban a szlávtság elnyomatik. „A szlávok megszokták a frázist, hogy ők a kormány védőszárnyai alatt állanak és hittek benne. Aránylag a csehek helyzete a legjobb, mert egy nagy múltra és egy erős irodalomra támaszkodtak. A morvák kevésbé öntudatosak nemzeti szempontból, mert a mostoha korbácsot, mely verte őket, nyaldosták. Legrosszabb volt a helyzet Szlovenszón, –

¹ „Národni Noviny”, 1848 május 2. – „Pohled na hybani západních a jizních Slovaím.”

írja –, ahol az egész élet felett a nemesség uralkodott, azonkívül a magyarosítást szolgálta. Ez a nemesség a magyarokkal együtt a tót intellektueleknek szemére vetette, hogy nem ragaszkodnak eléggé Magyarországhoz, amelyben laknak és más hazabelieknek vallják magukat és tulajdonképpen nem érzik magukat odahaza, irodalmukban a csehekkel egyesülnek, akikkel politikailag nincsenek egyesítve és ezért Magyarországon nemzetiségük tekintetében semmiféle jogra igényt nem tarthatnak. Ez a szemrehányás első indító oka volt annak, hogy miért gondolt Stúr az irodalmi tót nyelvre. Ehhez más motívumok is csatlakoztak. Szükség volt például arra is, hogy a tót társadalmi életet uralhassák. Ebben természetesen csakis a házi, tehát a tót nyelvet használták. Nélküle nem is lehetett gondolni arra, hogy a társadalmat át lehessen hatni. Az evangélikusok, akik csehül írtak, kisebbségben voltak. A katolikusok, akik a Bernolák-féle tót nyelven írtak, képezték a többséget. Ha a tót politikai ügyek részére meg akarták ezeket nyerni, szükséges volt 'a tót nyelvvel hozzájuk férközni' és ha nyelvi típusukat elhagynák, a nagyszombati dialektus helyett már pótlásul a közép-tót nyelvet vagy legalább is a Bernolák-féle helyesírást kellett volna használni. Ez az engedmény a felekezeti és nyelvi egyesítést jelezte, ámbar nem mindegyik tót író ismerte el. A tótoknak nem volt lehetőségük a cseh nyelvben való iskoláztatásra, ezért minél tovább, annál nehezebben művelődhettek, privátim benne és a magyar kormány alatt az iskolákban az e nyelven való tanításra általában nem volt reményük. Ezért is elhatározták, hogy tótul fognak írni, azaz úgy, ahogyan odahaza beszéltek. És így a tót nyelvnek néhány kiszabott feladata volt: a rendeket egyesíteni, megnyerni a nemességet, amely politikai értelemben a tulajdonképeni nemzetet alkotja, meghonosítani és jogokkal ellátni a szlovakizmust Magyarországon, hogy senki sem vádolhassa hazafia tlan gondolkozással, vagy pedig hazáárulással gyanúsíthassa. Egyesíteni az egyes irodalmi pártokat, mérsékelni vagy kiküszöbölni a felekezeti ellentéteket, végül megnyerni a népet is, megszerezni szívét és az új politikai irányok felé terelni.

A tót nyelvnek feladata volt a tótokat a magyarság ellen egy frontba tömöríteni és a horvátok mellé állítani egy együt-

tesen kezdett magyarelles harccal. Tényleg és határozottan nem volt szándékuk a csehtől való elszakadás, mert a tótoknak velük és együtt kell lenniök és együtt is lesznek.”¹

Stúr argumentálása mélyen belevilágít a tót irodalmi nyelv mozgalmának hátterébe. Stúr a tót nemzetiséget, a tót szellemi életet részint a cseh befolyás, részint a magyar nyomás következtében veszendőnek látta és azután nagy munkával egy egészen átható renaissance-hoz vezette. Amikor reájuk tört a nagy európai és magyarországi történelmi átalakulás korszaka, dtúr rögtön felismerte az egyes szláv népek izoláltságának hátrányait és a szláv szövetkezés eszméjét propagálta a szerbek, a horvátok és misem természetesebb, a szomszédos csehek előtt is. Ez azonban korántsem jelentette azt, mintha ő a tót irodalmi nyelvről és a tót nemzeti egyéniségről lemondott, hogy ettől akár színlegesen is, visszahúzódott volna. Stúr ugyan nem fessegette ebben az időben a nyelvkérdést, mert az általános szláv problémát tartotta fontosabbnak, de elveiből nem engedett, ámbár a csehek azt hitték, hogy nyelvi önállósági irányából vissza fog fordulni.² Stúrék nem látták szívesen a morvák csehellenes tendenciájú autonómiai álláspontját, sőt Stúr Prágában 1848 április 30-i beszédében, melyet a „Slovanski Orlice” egyesület alapító gyűlésén mondott, azt hirdette, hogy egyesülésben rejlik az erő, tehát a szlávoknak egyesülniök kell, hogy a német, magyar, török, tatár és olasz jármokat lerázhassák. A csehek voltak Európa északi őrei, legyenek ezentúl a szlávok északi őrei.³ Stúr úgy ebben a kérdésben, mint máskor is, példálódzott a nagymorva birodalommal, vajjon azonban konkrét formában ajánlotta volna ennek megalakítását, – nem tudhatni. Prazák szerint minden közjogi skrupulus nélkül a tótokat e terv részére

¹ *Dr. A. Prazák: Ceskoslovenská otázka u Havlicka. – 5. 1.*

² Havlicek is azt hitte, hogy a tótok felhagynak a tót irodalmi nyelv használatával. Amikor Lichárd Dániel Szokolcán 1849 április 4-én „Pozorník Slovanskí” címmel és a „Žitva” melléklettel tótnyelvű lapot adott ki, Havlicek ismét a nyelvi „felaprózódás” ellen tiltakozott és Kollárra hivatkozott, aki megmaradt a cseh nyelv használatánál. Havliceknek Ormis Sámuel válaszolt (április 28.) és kijelentette, hogy a fiatal tót nemzedék hű marad a tót nyelvhez, mert csakis ebben a nyelvben érzik magukat nemzetnek és erre az érzésre a magyarokkal szemben szükségük van. Havlicek természetesen nem fogadta el ezt az érvelést. – *Dr. A. Prazák i. m. – 9. lap.*

³ *Dr. A. Prazák i. m. – 8. 1.*

meg lehetett volna nyerni. Ez azonban csak feltételezés és nem konkrétum.

E fontos és sorsdöntő időben Havlicek lapját a tótok rendelkezésére bocsátotta. Szlovenszón kiterjedt tudósítói hálózata volt és behatóan foglalkozott a tótok ügyeivel. Havlicek realista volt a politikában is. Masaryk a szláv világ három nagy egyéniségét, Palackyt, Kollárx, Havliceket összehasonlítva, a következő megállapításhoz jutott:¹ Palacky a természetes jogot a történelmi joggal egyesítette. Ez jelentős lépés volt Kollár apolitikus eszméitől. Palacky foederalizmust akart, Kollár nem is gondol a haza területi meghatározására és kifejezésére. Havlicek mint cseh és mint szláv, realista volt abban az értelemben, mint ezt a nagy és legjobb orosz írókról mondják. Ha Palacky a nemzet atyja volt, úgy Havlicek annak kedvence. Havlicek nem állt, mint Kollár, Safarik, Palacky a historizmus alapján, mert mindenekelőtt a jelenre és a tényekre volt figyelemmel, a jelen analizéséből ismerte meg, hogy mi fejlődött ki történelmi bázison. Havlicek nem fordult el az élettől, mint azok, akik az iskola béklyóitól szabadulni nem tudnak. A jelen, tehát a jövő embere volt, modern és haladó szellemű. Palacky konzervatívabb. Historizmus és realizmus szimbolizálódott e két férfiúban. Palacky a természeti jogot igyekszik a történelmivel összeegyeztetni. Havliceknek erre nem volt szüksége. Palacky a gyakorlatban és elméletben koncessziókat tett a nemességnek, az egyháznak, a konzervatívoknak, a reakciónak, amit filozófiai felfogása alapján nem kellett volna tennie. Havlicek nemzetibb volt, Palacky inkább az állam jogért küzdött, ez volt politikájának bázisa, Havlicek csak csehül írt, Palacky németül is és a birodalmi gyűlésen nemcsak csehül, de németül is beszélt. Mindkettőnek jelszava volt, hogy csehek elsősorban és csak azután szlávok. Havlicek azonban jobban ismerte a szlávtságot és annak gondolkozását, Palacky a szláv kérdést absztraktabbnak formulázta.

Palackytól, Havliceektől, Stúrtól eltérő helyzetet foglaltak el Csehországnak cseh főnemesei és nemesei, akiket ugyan szintén eltöltött a divatozó nemzetiségi szellem, a német- és

¹ T. G. Masaryk: Česká otázka. – Praha, 1924. – 115. és 124-5. 1.

magyarelleses gyűlölködés, akik azonban féltékenyen elválasztották ezektől az érzelmektől a liberális és demokratikus elveket, melyeknek osztályöntudatból is ellenfelei voltak. A cseh politikai áramlatoknak radikális része viszont szintén több csoportra bomlott. Gauc, Fric, Tyl, Kampelik, Sabina, FASTER, ámbár valamennyien e szélső áramlathoz tartoztak, mégis más és más csoportot, szándékokat és egyéni célokat reprezentáltak. Azonkívül a sok alakulás, egyesület (Slávia, Svornost', Repeal, Slovanská Lipa) szintén külön-külön utakon járt. Megemlítendő, hogy a szlavofilség még nem jelent pánszlávizmust és hogy Boemus nem disztinválván a kettő között, jutott a konklúzióra, hogy a kongresszus tartalma és célzata tisztán pánszláv jellegű. A szlavofil tendencia a szláv összetartást és együttműködést jelentette akkor, de nem a szláv egyesülést, mely ellen éppen a szláv kongresszus nyújtott meglepő magatartásáról adatokat. A pánszlávizmus a nagy szlávtságban való felolvadást célozta akkor. Egy nagy hatalmas tömbben, melynek hegemoniája az orosz hatalom kezében lenne. A kongresszuson megjelent kis szláv nemzetek féltékenyen hangoztatták nemzeti különállásukat és még a kisebb terjedelmű egyesítések ellen is tiltakoztak, ami a pánszláv jelleggel határozott ellentétben áll. Az említett csoportokon kívül számolnia kellett Stúrnak Rieger László véleményével is, aki Palackytól és Havlicektől eltérő politikai felfogással bírt és nagyobb látókörrrel is. Állandó kontaktusban lévén a lengyel és egyéb szláv emigráns és forradalmi komitokkal, nacionalista propagandájának megvalósításában nem ragaszkodott az orthodox elvekhez és a dinasztia kérdésében éppen forradalmi vonatkozásai miatt sokkal lazább magatartást követett, mint Palacky. Mindketten azonban abban az egyben azonos nézeten voltak, hogy a dinasztianak szorult helyzetét arra kell felhasználni, hogy a dinasztiaát a cseh-szláv tervek területére átvezessék és Ausztriából cseh-szláv államot alakítsanak. Ebben a politikában a legkirívóbb köpönyegforgatásokat végezték hónapok leforgása alatt.

Stúrnak tehát sokféle pártnak aggályait, ellenvetéseit kellett leküzdenie, hogy a kongresszus eszméjét elfogadtassa. Havlicek, a nemzeti demokraták szellemi vezére, a radikális demokraták által már elfogadott kongresszusi eszmét szintén el-

fogadta, mert az ő felfogása szerint is a kongresszus a frankfurti parlamenttel szemben célszerű ellenszervezet lehet és az ingadozó nagynémet bécsi politikára megfelelő nyomást is gyakorolhat. Stúrnak és Gaucnak terve szerint a kongresszusnak célja tulajdonképpen nem egy formai demonstráció volt Frankfurt ellen, nem egy állásfoglalás a különálló szláv Ausztria mellett a német egységesítés ellen, hanem a frankfurti egységesítési terveknek a szlávokra applikált kópiája akart lenni. A szlávok a frankfurti centralizációval szembe akartak helyezni egy Prágában kifejeződő szláv centralizációt. Havlicek és hívei ezzel szemben, valószínűleg a Palacky-féle párttal való megbeszélések alapján az ausztróslávizmus melletti és frankfurtellenes nyílt állásfoglalást követelték. Április 29-én a radikális demokratáknak a kongresszust kezdeményező pártja e feltételt elfogadván, biztosítva is volt a kongresszus megvalósítása, mert ez képezte tulajdonképpen a hidat a forradalmi szándékú Stúr-eszme és a konzervatív, de nagytekintélyű austrofilek, liberálisok, nacionalisták, főnemesek felfogása között. Havlicek határozott ellensége volt a forradalmi kísérleteknek, ő elérkezettnek látta az időt, hogy okos és körültekintő politikával mindazt elérhessék, amit forradalmi úton a radikálisok elérni akarnak. Az udvar izoláltsága, a magyar elkülönülési mozgalom, a német egységesítési terveknek németországi akadályai, a szlávok öntudatra ébredése, az ausztriai állampolitika zavara és félénk ingadozása mind kedvezővé tették a cseh tervek részére a helyzetet és Havlicek a kongresszust is olyan tényezővé akarta tenni, mely a helyzetnek a csehek számára való megérését siettetné. Az ausztróslávizmus melletti nyilatkozattétellel a kongresszust forradalmi tendenciájától meg akarta fosztani és lehetővé tenni, hogy a cseh politika különbség nélkül benne részt vegyen. Havlicek ezen okos és előrelátó sakkhúzásának a következménye, hogy a kongresszus rendezőinek élére Safarik, Palacky, Rieger kerültek és hogy a meghívók között szerepelt két Schwarzenberg herceg, három Harrach gróf, két Czernin gróf, két Waldstein gróf, egy Chotek, Thun, Deym, Kolowrat, Wratislaw, Thurn gróf, Neuberk báró, Villani báró, stb. A radikális demokraták tehát a kongresszus megvalósítása érdekében deferáltak látszólag és az ausztróslávizmus kidomborításába

beleegyeztek, ámbar, mint ez a kongresszus folyamán kitűnt, eredeti céljukat fel nem adták. Ez az eredeti cél tulajdonképpen a szláv óhajok forradalmi megoldása volt. Nemcsak az ausztriai, hanem az Ausztrián kívül lakó szlávok problémáit is megakarták oldani, különösen pedig a lengyel kérdést. A kongresszus tehát belső ellentéteket rejtett magában már előkészítése idejében is. Április 29-én este 6 órakor kezdődtek a tulajdonképeni pártközi tanácskozások a kongresszus szervezése kérdésében. Előkészítő bizottság alakított, melynek élén Thun Máttyás János gróf állt, és minden szláv nemzet volt e bizottságban képviselve. Az előkészítő-bizottság május elsején tartott tanácskozásán máris egymásra támadt a két ellentétes alapfelfogás, az ausztrószlávizmus és a szlavofilizmus. Palacky az ausztrószlávizmus érdekében érvelt, míg Malisz K., lengyel, indítványozta, hogy a kongresszus programja az összes szláv nemzet problémáival foglalkozzék. Az ausztrószlávizmus hívei voltak e bizottságban többségben, ennél fogva Palacky felfogása győzött. A meghívó szerkesztésével Stúr Lajost bízta meg a bizottság. Stúr meghívói fogalmazványát azonban Sairik elvetette, mert nem felelt meg a Palacky által megformulázott ausztrószlávizmus elveinek. Stúr tervezetéről Boemus azt mondja, hogy pánszláv volt, mert Kollár ideáinak alapján állt. Nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy Stúr a kongresszusi eszmének propagálásánál a lengyelekben és a szláv radikálisoknál talált az első és feltétlen támogatókra, akik a kongresszust egy forradalom kitörésére akarták felhasználni és a forradalmi megoldás hívei voltak. Nem pánszlávizmus volt ez, hanem forradalmárság, melybe azután mindenféle radikalizmusnak elemei olvadtak. Az orosz pánszlávizmusnak ágensei éppen úgy, mint a lengyel felszabadításnak emberei és a prágai radikális demokraták exaltáltjai. Tehát Stúr Prágában nem annyira pánszláv, mint a forradalmi irányzatot képviselte és meghívója is csak azért keltett Safarikban és Palackyban bizalmatlanságot. Nem volt eléggé ausztriai-loyális Stúr felhívása. Forradalmi iránya nemcsak, hogy felkeltette volna a bécsi kormánypolitika, az udvar bizalmatlanságát, hanem a cseh nemzeti mozgalomban résztvevő feudális nemességet is visszariasztotta volna. Stúr nem lehetett tisztában az akkori cseh politika irányelveivel,

melyek a cseheknek a reakcióval való és a nem-szláv nemzetek rovására irányuló megegyezésére törekedtek. A cseh politikusok ezért nem voltak és nem lehettek 1848 átalakulásai közepette valóban a népszabadságnak képviselői és még olyan néppolitikus, mint Havlicek is, ennek az alapideának kedvéért sok kellemtelen koncessziót tett demokratikus elveiből. Safarik Stúr meghívója helyett olyant bocsátott ki, amelyben az ausztrószlávizmusnak Frankfurtelleni tiltakozását állította be a kongresszus céljául és a forradalmi, nagyrészt lengyel irányt akként igyekezett gyengíteni, hogy a kongresszusra az Ausztrián kívül élő szlávokat vendégek gyanánt, tehát nem kongresszusi tagoknak hívta Prágába. Ezt azonban az előkészítő-bizottság későbbi ülésén elejtették.

A felhívás színtelen és nagyon általános volt. Semmilyen konkrétumot nem említett a kongresszus tartalmára és formájára vonatkozólag. Az előkészítő bizottság tagjai is érezték, hogy a felhívásnak ezen tartalmatlansága nem kelt kedvező hatást, mert a fantáziának szabad utat enged különösen azoknál, akik nem nézték jó szemmel a kongresszusi előkészületeket. A felhívás előtti és utáni napokban még mindig nem voltak tisztában a kongresszus céljával és terjedelmével. Május 3-án még teljes határozatlanság uralkodott az illetékes előkészítők között. Május 4-én végre kiadatott a meghívó a május 31-én tartandó kongresszusra. Az előttevaló napon Palacky kívánta, hogy a kongresszus a szláv nemzetiségek védelmére szolgáló, magánjellegű gyűlés legyen, Neuberk báró a kongresszusban a Frankfurt elleni jogi ellensúlyt, egy szláv konstituantét akart létesíteni. Vocel J. E., költő és archeológus, a szláv kongresszust csakis egy kulturális jellegű összejövetelnek képzelte, melynek ne legyen túltengő politikai jellege. Rieger Fr. L. pedig a kongresszus működését a Nemzeti Bizottmány alá rendeltnek gondolta el. Palacky és Safarik pesszimiztikusan néztek az események elé, mert már az előkészítésben nyilvánuló ellentétekből következtettek a kongresszuson jelentkező belső szláv érdekkellentétekre és minden erővel arra törekedtek, hogy a kongresszust teljesen elkülönítsék a külföldi szláv problémáktól. Safarik, aki Kolláron kívül egyik legnagyobb képviselője a szláv kölcsönösségi eszmének, alapjában véve leginkább érezte, hogy

a kongresszus az évtizedek óta hirdetett szláv egyesítési eszmét meg fogja hazudtolni és különösen a lengyel komplikációktól félt. A lengyel kérdésben való rezerváltságuk okozta azután azt, hogy a kongresszusnak pánszláv célzatokat tulajdonítottak világszerte és azt hitték, hogy Oroszország állt a háttérben, holott Safarik és hívei csakis a forradalmi kifejlődéstől félték, mely éppen úgy szembehelyezte volna őket az osztrák, mint az orosz kormánnyal is.

A kibocsátott meghívói felhívás a „Szláv testvérekhez” volt intézve. „Melyikünk nem tekint fájdalommal múltunkra, – kérdi a kiáltvány – melyikünk nem tudja azt, hogy mindannak, amit elszenvedtünk, oka önérzetünk hiányában és szétaraboltságunkban rejlik, mely a testvért testvértől elválasztotta?” – Vezérgondolata azonban nem annyira a szláv egység, mint a frankfurti parlament elleni tiltakozás. „Ez nem akar egyebet, – mondja a kiáltvány – mint azt, hogy az ausztriai állam mondjon le szuverenitásáról, hogy a császári birodalom összes nem magyar tartományaival lépjen a német szövetségi államba. Egy ilyen lépés nemcsak Ausztria egységét semmisítené meg, hanem a szláv néptörzsekét is. Tőlünk függ tehát, hogy férfiasan megvédjük azt, ami nekünk a legszentebb, hogy megértsük egymást és közösen megbeszéljük, amit nemzetünk legjobb sorsa megkövetel.” A kongresszusnak ezen meghívó kiáltványa tehát teljesen ausztrofil, azonban mégsem tudta tisztán megőrizni ausztroslávista jellegét, mert az Ausztrián kívüli szlávokat is meghívta, ámbár csak vendégek gyanánt, ugyanakkor viszont a tárgyalásokon való részvételre felszólította őket. Ebben rejlett a nagy ellentmondás, mert a balkáni szlávoknak és a ruténségnek a Frankfurtellenes demonstrációhoz nagyon is kevés vonatkozásuk lehetett. A cseh konzervatívok és nacionalisták, akik akkor a kormány pozícióiért udvarolva harcoltak, nem igen bízhattak a radikálisok ígéreteiben és nehogy ausztriai politikájuknak kilátásban lévő közeli eredményét kockára tegyék, május 6-án terjedelmes nyilatkozatban¹ igyekeztek megnyugtani a nem szláv közvéleményt. Kijelentették, hogy akciójuk nem a császári ház, sem pedig a monar-

¹ Constitutionelles Blatt aus Böhmen. – 31. sz. – Erklärungen über die Gesinnungen und Grundsätze des Slawenkongresses.

chia integritása ellen nem irányul. A nyilatkozat második pontjában pedig a nemzetiségi egyenjogúsítás békés megoldását sürgetvén, arra nézve igyekeztek megnyugtatóan hatni, hogy a nem szláv nemzetiségeket nem akarják sem elnyomni, sem bántani.¹ Ez a nyilatkozat, mely tehát az orosz pánszlávizmussal való összeköttetésnek gyanúját igyekezett eloszlatni, mindennek dacára nem tudta a német részről mutatkozó bizalmatlanságot megszüntetni, hasonlóképen a magyar kormány sem vehette e kijelentéseket olyanoknak, mint melyek a forradalmi tendenciák elsimítását biztosíthatnák.

A cseh és német nemzetiség közötti viszonylat a márciusi események idejében rövid időre barátságossá fejlődött. Mindkét részről nyájas nyilatkozatokat váltottak. Márciusban csupán az egyenjogúsítás igazságos megoldásáról volt szó, ám csakhamar előtérbe léptek a nemzetiségi maximális igények is. Nemcsak a radikális demokraták, a demagógia használta a nemzeti túlzó jelszavakat, hanem a reális cseh politikának hirdetője, Havlicek is arra az álláspontra helyezkedett, hogy „Gleichberechtigung”-ról szó sem lehet, mert ez a cseh nemzetet megkárosítaná jogai-ban. A cseheket az egyenlő jognál több illeti meg a többség elvénél fogva. Ők Csehország többségét, Csehország nemzetét alkotják, tehát itt minden őket illeti. És ez a gondolatmenet hatotta át az akkori cseh vezetők legtöbbszörét. Ebben a hangulatban következett a Frankfurtba való meghívás, melyre Palacky április 11-én nagyon sokszor idézett választ írt.

A frankfurti parlament előkészítő bizottsága kiadta a jelszót, hogy az összes német terület egyesítendő. Ez az akció a cseh nemzeti mozgalomban igen fontos erő kifejtéshez vezetett. Palacky, akit a Vorparlamentbe Frankfurtba meghívtak, a meghívást elutasította és megformálta az ausztrioszlávizmus elveit, melyeknek gerince az, hogy Ausztria nem mondhat le önállóságáról és Ausztria szláv nemzetei csakis egy olyan államalakulásban vehetnek részt, melyben a hatalmat ők kezelik,

¹ „Wir erklären eben so feierlich, dass es nie unsere Absicht gewesen ist, noch sein wird, irgend eine nichtslavische Nationalität zu beeinträchtigen oder zu bedrücken, indem unser Streben von jeher nur dahin gerichtet ist, dem Grundsatz der vollen Gleichberechtigung aller Nationalitäten im österreichischen Kaiserstaate, die nöthige Anerkennung und praktische Geltung zu verschaffen.”

tehát Ausztriának szláv birodalomká kell alakulnia. A szlávok államszövetsége sohasem lehet a német Bund, hanem csak Ausztria, mert míg ott hatalmi igényeikről kénytelenek lemondani, addig itt mindig a többség elvénél fogva a hatalmi előjogot élvezhetik. A cseh önállóságot időszerűtlennek tartván, Ausztria többi szláv nemzeteivel való szövetségben a cseh korona nemcsak az önállóságnak, hanem egyúttal egy nagy államnak az előnyeit is élvezheti. Palacky reámutatott az ausztriai nemzeteknek kelet és nyugat felé való izoláltságára. Az orosz veszedelemmel szemben csak abban az esetben tud az Európa délkeletén lakó sok kis nemzet sikerrel megküzdeni, ha egy erős szövetségi kapocs összefűzi őket. E nemzetek területeinek életere a Duna és a nemzeteket összekapcsoló központi hatalom meg nem alakulhat ezen életértől nagy távolságnyra. „Valóban, ha nem léteznék már régóta az ausztriai császári állam, Európa érdekében, a humanitás érdekében, sietni kellene azt létrehozni.” Palacky kijelentése sok évtizeden át később az ausztriai nemzetiségi harcokban békéltető jelszóul használtatott, azonban a nemzetek hataloméhségükben, elvakultságukban meg nem értették ezen intelmét és ma a dunai élettér mentén szertezilált területcafatokban tespednek a Palacky által megintett kis nemzetek. Palacky intelmeit leginkább saját nemzete felejtette el.

Levele egyéb részében a nemzetek egyenjogúságát hangoztatja, Ausztria szuverenitásának jelentőségét. A pánrussizmus és pángermanizmus ellen határozott körvonalakban definirozta az ausztriai állami célokat. Öngyilkosságnak tartotta volna, ha az ausztriai nemzetek akár az egyik, akár a másik irányban lemondának nemzeti törekvéseikről és hatalmi érdekeikről. Palackynak álláspontja tényleg leginkább tudott megfelelni a cseh közhangulatnak. Az ausztrioszlávizmus elveit Palacky történelmi államjogi elméletéből dedukálta,¹ A különféle cseh pár-

¹ Palacky leveléből, mely „An den Fünfziger-Ausschuss, zu Händen des Herrn Präsidenten Soiron in Frankfurt a. M.” címmel jelent meg a lapokban, a következő részleteket emelem ki:

„Mit demselben Unrecht, wie in Deutschland als Deutschenfeind, werde ich von vielen in Russland als Russenfeind bezeichnet und angesehen. Nein, ich sage es laut und offen, ich bin kein Feind der Russen: im Gegenteil, ich verfolge von jeher mit Aufmerksamkeit und freudiger Teilnahme jeden Schritt, den dieses grosse Volk innerhalb seiner natürlichen Grenzen auf der Bahn der Civilisation vorwärts tut. Da ich jedoch bei aller heissen Liebe zu meinem

tok részére érhetővé és elfogadhatóvá Havlicek Károly tette, aki ugyan mély elvi tekintetben nem egyezett Palacky politikai felfogásával, azonban szintén belátta azt, hogy a pánszlávizmusban a cseh nemzeti törekvések ki nem fejlődhetnek. Oroszországi tartózkodása folyamán a pánszlávból egy józanul látó antipánszláv lett, aki önérettel írta azután: „Nemzeti büszkeségtől eltelve fogom a jövőben mondani: cseh vagyok, soha azonban: szláv vagyok.” Az orosz állapotok, a szigorú orosz abszolutizmus a szláv szolidaritási eszméből kijózanították. Palacky eszméinek Havlicek adott népszerű háttérrel és színezetet, mert demokratikussá tette. Havlicek azonban éppen a Frankfurt elleni tiltakozással kapcsolatban kibontakozó ausztrószlávizmust olyan nemzeti programmá igyekezett kiépíteni, mely éles ellentétbe került a Palacky által hangoztatott nemzeti egyenjogúság elvével. Palacky szerint: „A népjog valószínű természetű jog; a föld egy népének sem áll jogában szomszédjától saját hasznára azt követelni, hogy áldozza fel magát, egy nép sem kötelezhető arra, hogy szomszédja érdekében saját

Volke die Interessen der Humanität und Wissenschaft von jeher noch über die der Nationalität stelle, so findet schon die blosse Möglichkeit einer russischen Universalmonarchie keinen entschiedeneren Gegner und Bekämpfer als mich; nicht weil sie russisch, sondern weil sie eine Universalmonarchie wäre.

Sie wissen, dass der Süd-Osten von Europa, die Gränzen des russischen Reiches entlang, von mehreren in Abstammung, Sprache, Geschichte und Gesittung merklich verschiedenen Völkern bewohnt wird, – Slawen, Walachen, Magyaren und Deutschen, um der Griechen, Türken und Schkipetaren nicht zu gedenken, – von welchen keines für sich allein mächtig genug ist, dem übermächtigen Nachbar im Osten in alle Zukunft erfolgreichen Widerstand zu leisten; das können sie nur dann, wenn ein einiges und festes Band sie alle mit einander vereinigt. Die wahre Lebensader dieses nothwendigen Völkervereins ist die Donau: seine Centralgewalt darf sich daher von diesem Strome nicht weit entfernen, wenn sie überhaupt wirksam sein und bleiben will. Wahrlich, existierte der österreichische Kaiserstaat nicht schon längst, man müsste im Interesse Europas, im Interesse der Humanität selbst sich beeilen, ihn zu schaffen.”

„Das Völkerrecht ist ein wahres Naturrecht: kein Volk auf Erden ist berechtigt, zu seinen Gunsten von seinem Nachbarn die Aufopferung seiner selbst zu fordern, keines ist verpflichtet, sich zum Besten des Nachbarn zu verläugnen oder aufzuopfern. Die Natur kennt keine herrschenden, so wie keine dienstbaren Völker. Soll das Band, welches mehrere Völker zu einem politischen Ganzen verbindet fest und dauerhaft sein, so darf keines einen Grund zur Befürchtung haben, dass es durch die Vereinigung irgend eines seiner theuersten Güter einbüßen werde: im Gegentheile muss jedes die sichere Hoffnung hegen, bei der Centralgewalt gegen allen fällige Uebergriffe der Nachbarn Schutz und Schirm zu finden; dann wird man sich auch beeilen, diese Centralgewalt mit so viel Macht auszustatten, dass sie einen solchen Schutz wirk-

magát megtagadja, vagy feláldozza. A természet éppen úgy nem ismer uralkodó, mint szolgáló nemzeteket.” Havliceknek Palacky fellépésében nem ez a főelv volt fontos, hanem csakis a frankfurti meghívás visszautasítása. Palackynak, mint ezt másutt emlitem, a szláv kongresszust megelőző hónapban, májusban a bécsi kormány felajánlott egy miniszteri tárcát, amelyet ő május 10-én el nem fogadott. Magatartásának indokolását egy pro-nemóriában foglalta össze, melyben liberális elveit és a frankfurti kérdésben való határozott állásfoglalás szükségét domborította ki.¹ Havlicek, mint fentebb emlitem, az egyenjogúság

sam leisten könne. Ich bin ueberzeugt, dass es für Oesterreich auch jetzt noch nicht zu spät ist, diesen Grundsatz der Gerechtigkeit, die sacra ancora beim drohenden Schiffbruch, laut und rückhaltslos zu proklamieren und ihm praktisch allenthalben Nachdruck zu geben: doch die Augenblicke sind kostbar, möchte man doch um Gottes Willen nicht eine Stunde länger zögern! Metternich ist nicht bloss darum gefallen, weil er der ärgste Feind der Freiheit, sondern auch darum, weil er der unversöhnlichste Feind aller slawischen Nationalität in Oesterreich gewesen.

Sobald ich nun meine Blicke über die Gränzen Böhmens hinaus erhebe, bin ich durch natürliche, wie geschichtliche Gründe angewiesen, sie nicht nach Frankfurt, sondern nach Wien hinzurichten und dort das Centrum zu suchen, welches geeignet und berufen ist, meines Volkes Frieden, Freiheit und Recht zu sichern und schützen.”

„Und wenn dann z. B. Ungarn seinem Triebe folgend, von der Monarchie sich ablöst, oder, was beinahe gleichbedeutend ist, zu ihrem Schwerpunkt sich gestaltet, – wird dieses Ungarn, das von einer nationalen Gleichberechtigung innerhalb seiner Gränzen nichts wissen will, in die Länge sich frei und stark behaupten können? Nur der Gerechte ist wahrhaft stark und frei. Es kann aber von einem freiwilligen Anschluss der Donauslawen und der Walachen, ja Polen selbst, an einen Staat, der den Grundsatz aufstellt, dass man vor allem Magyare und dann erst Mensch sein müsse, nicht die Rede sein; und von einem gezwungenen noch weniger. Um des Heils von Europa willen darf Wien zu einer Provinzialstadt nicht herabsinken! Wenn es aber in Wien selbst Menschen gibt, die sich ihr Frankfurt als Capitale wünschen, so muss man ihnen zurufen: Herr! vergib ihnen, denn sie wissen nicht was sie wollen!” – *Franz Palacky*: Gedenkbücher, Auswahl von Denkschriften, Aufsätzen und Briefen. – 152-4. i.

¹ „Ich bin ein entschiedener Liberaler, d. i. ich dringe darauf, dass im gesammten Volksleben fortan die Freiheit das oberste Gesetz, die Regel bilde; ich will jedoch diese Freiheit in der Art, dass sie eine kräftige Regierung nicht nur nicht ausschliesse, sondern vielmehr begründen und befestigen helfe. Das alte Bevormundungsprincip ist mit der natürlichen Entwicklung des Volkslebens eben so unverträglich, wie die Beibehaltung erblicher Privilegien und Vorrechte einer Volksklasse über die Andere.”

„Schlimmer steht es um das Vertrauen, das ich als Minister in Anspruch nehmen müsste. Dieser Punkt ist durch die Ereignisse und Stimmungen der neuesten Zeit in der That so bedenklich geworden, dass ich wirklich glaube, es liege im Interesse der Regierung selbst, mich wenigstens in diesem Augenblicke nicht ins Ministerium zu berufen. Meine Ernennung würde jetzt, weit über' ihre eigentliche Bedeutung hinaus, im In- und Auslande als eine Erklä-

elvét nem fogadta el és csakis a többség elvét hangoztatta, viszont a cseh nemzeti célokat a dunai főér mentén kialakítandó ausztrósláv szövetségben a cseh-morva-tót-sziléziai egység megteremtésével akarta elérni, ami legélesebb ellentétben állt az eredeti Palacky-eszmékkal. Amíg tehát kifelé a cseh álláspont a higgadt, nemzeti egyenjogúság humanitását sürgette, addig befelé a cseh nemzeti közvélemény megteremtése körüli munkában az ezzel homlokegyenest ellenkező nemzeti túlzást propagálta.

Nem tartozik e könyv keretei közé, hogy az akkori cseh politikának helyzetét részletesen leírom, a fentiek, azt hiszem, elég tisztán jelzik annak a hangulatnak a körvonalait, amelyben az első szláv kongresszus megszületett. A csehek a herderi eszmékből átvették ugyan a kis nemzetek lét jogosultsági felfogását, egy nagy egésszé való egyesülésük indokoltságát, azonban a Kollár-féle pánszlávizmust tetemesen megváltoztatták, úgyszólván nacionalizálták és ha ausztróslávizmust is teremtettek, mégis ennek keretein belül egy kisebb szláv egyesítést propagáltak. Az egységesítési gondolatot külön nemzeti céljaikra applikálták. A szláv vezető állam elvét a pánszlávizmus elméletéből ugyan elfogadták, ám a vezető szerepet egy kisebb egységesítésben ők akarták vállalni. Ez volt a cseh politika irányelve és ez még ma is. Ennek iniciálója tulajdonképpen Havlicek volt.

A prágai kongresszus jelentősége tehát tulajdonképpen inkább vezetőinek ausztróslávizmust hirdető demonstrációjában rejlik, mint a kongresszus folyamán erről letérő forradalmi befejezésben. Az ausztriai szlávok első határozott lépése volt ez a kongresszus, mely a bel- és külpolitikának szláv irányban való vezetését követelte. A kongresszus célja Palacky, Havlicek, Safarik és az ausztriai délszlávok részéről az ausztróslávizmus

rung der Regierung zu Gunsten des Slawismus aufgenommen werden. Das scheint mir bei dem jedenfalls noch unklaren Verhältnisse der Monarchie zu den jetzt in Frankfurt verhandelten Fragen, ganz unzuweckmässig, sofern man sich nicht unter einem entschliesst, diese Fragen durch eine bestimmte und jedes Schwanken für immer ausschliessende Erklärung zu lösen und eine dieser Erklärung entsprechende Haltung anzunehmen. Ist letzteres für jetzt unthunlich, so muss ich schon darum und bloss darum, die entschiedene Bitte stellen, es von meiner Ernennung wieder abkommen zu lassen." – *Fr. Palacky* i. m. – 166. 1.

hirdetése volt, a radikálisok és lengyelek részéről, kikhez Stúr is csatlakozott, viszont pedig a forradalmi tendenciájú szláv szolidaritás manifesztálása. A kongresszus e két felfogás viaskodásává fajult és az ausztrószlávizmus kénytelen volt a forradalmi felfogás elől visszavonulni.

A kibocsátott felhívás a németiség és a magyarság körében érthető izgalmat keltett és míg a magyar kormány a szükséges óvintézkedéseket megtette, az ausztriai kormány, mely az erélytelen Stadion gróf helyébe Thun Leó gróftól nevezte ki helytartóvá Prágába és Windischgrätz Alfréd herceget katonai parancsnokká, nagyon ingadozó magatartást mutatott. Pillersdorf belügyminiszter figyelmébe ajánlotta Thunnak, hogy igyekezzék megakadályozni azt, hogy a kongresszusból egy szláv parlament kibontakozzék, viszont alakítson a németekből és a cseh-nehékből bizotmányt a béke és megértés megteremtése céljából. Pillersdorf Thunhoz intézett leiratában aggodalmának adott kifejezést, hogy a szlávok már nem az egyenjogúsítást, hanem a többi szlávokkal való egyesítést akarják és a német nemzetiséget el akarják nyomni.¹ Thun gróf, aki a cseh nemzeti törekvések egyik előharcosa volt, a bécsi kormány felé nem volt őszinte. Lehetséges, hogy a kongresszus előkészítésének forradalmi háttérét nem ismerte, vagy hogy az egész alakulásnak szabad folyást engedett és nem akarta meglátni azt, amit látnia kötelessége lett volna. Thun résztvett az előkészítő bizottság ülésein és a német-cseh békéltető bizottságnak megalakítását elhanyagolta, mert ezt az első nehézségnél abbahagyta. Különböben, mint a kongresszus utáni jelentéseiben említi, csak a cseh-nehékekkel érintkezett.² Ámbár később a kongresszus előkészítésé-

¹ A. M. I. – Pr. A. 1762/1848. – *Ministerial Dekret an den Grafen Leo Thun.* (Wien, am 11. Mai.)

„... die Aufregung, welche durch diesen Schritt in die deutsche Bevölkerung Oesterreich's gebracht wurde, ist bedeutend und die Ungesetzlichkeit eines solchen Schrittes unverkennbar. Durch die Constitution ist allen Nationalitäten der vollste Schutz gewährt, die politische Freiheit ist für die Slawen eben so, wie für die Deutschen, gesichert. In welcher Absicht daher eine solche Slawen-Versammlung einberufen wird, ist nicht klar, und es erhebt sich mit Grunde die Besorgniss, es sei den Slawen nicht mehr um Gleichstellung mit den Deutschen, sondern um die Gründung einer anschliessenden Verbindung mit den slawischen Stämmen zu thun, in welcher die deutsche Nationalität Unterdrückung befürchten würde.” – *És u. o.* – Pr. A. 1841/1848

² *V. o.* – Pr. A. 230T/1848.

ben és a tanácskozásban résztvettek, valamennyien különféle érvelésekkel igyekeztek szerepüket tisztázni, mégis valamenynyit eltöltötte egy bizonyos túlzó remény, melyet a kongresszus sikeréhez és hatásához fűztek. Thun is ugyanezt cselekedte. A megnyitás előtti napon látta úgy ő, mint testvére, Thun J. Mátyás gróf, aki az előkészítő bizottság elnöke volt, hogy a forradalmi elem túlsúlyban van. Ekkor sietett intézkedni, közvetíteni, jelenteni, addig azonban ő maga is segített a kongresszus dolgán.

[^] A prágai szláv kongresszusnak a magyar külpolitikai orientációra nézve súlyos hatása volt. Tagadhatatlan az, hogy ezt a kongresszust úgy a némettség, mint a magyarság sokkal nagyobb és imminensebb veszedelem jelének tartotta, mint amilyen tényleg volt. A szláv szolidaritási eszme, a pánszlávizmus, a szláv egységesítési törekvések eszméi valósággal megsarkantyúzták a nemzeti érvényesülési, államfenntartási politikát. Sötét gond gyanánt nehezedett ez a kérdés a magyar közéletre és bizonyos ideges sietéssel igyekeztek politikusaink nemzeti jövőnk biztosítékait megszerezni és megteremtteni. Természetesen a fenyegető szláv veszedelem túlbecsülése hibás lépésekre is készítette őket és nem mindig választották a helyes eszközöket. Szemere belügyminiszter május 12-én rendeletet küldött Tarnóczy kormánybiztosnak,¹ melyben arról értesíti, hogy a prágai szláv kongresszusra vonatkozó felhívást Stúr Lajos is aláírta, ennél fogva igyekezzék az említett egyén befogatásával is oda-
hatni, hogy az elszakadási és lázítási kísérletek és tények elfojtassanak és törvényesen fenýítessenek, azonkívül Hurbant is figyelmeztesse a lázítási menetek beszüntetésére. Ez az átirat tehát nem vonatkozott a lipótszentmiklósi petícióra, mégis el volt sietve, mert Stúrnak aláírását a prágai felhíváson elszakadási kísérletnek nem lehet minősíteni és ez csakis az akkori túl-

¹ O. L. – Belügym. Beadványok 1323/1848. – *Belügym.* – *Tamóczy Kázmér.* (Budapest, május 12.)

„Ön tehát teljes hatalmánál fogva, szükség esetében az említett egyén befogatásával is, a szerint intézkedendik, hogy az elszakadási és lázítási kísérletek és tények elfolytassanak és törvényszerűen fenýítessenek; jelesen Hurbán nevű lelkész, ki vett értesítések szerint lázítási meneteket alakít ezeknek megszüntetésére és a törvény iránti komoly engedelmességre felszólítandó és ha mégis erőszakra, vagy elszakadásra vezethető bujtogatásra, vagy lázításra vete-
mednék, a törvények és vett utasítások szerint rendelkezendik.”

izgatott hangulatnak és a Kossuth-Szemere-féle minden diplomáciai taktikát nélkülöző politikának a következménye. Valószínű az, hogy a magyar kormány értesült Stúr bécsi és prágai tárgyalásainak részleteiről, Jellasics ígéreteiről, a délszlávokkal való megállapodásról és ennek hatása alatt adta ki ezt a rendeletet.

Míg ilyen belügyi rendeletekkel igyekezett a kormány minden eshetőség útját vágni, addig más irányban a prágai szláv kongresszusnak általános szláv jellegét törekedett azzal megszüntetni, hogy a galíciai lengyelség közvetítése ügyében engedékenységre kérte Eszterházy herceg külügyminiszter útján az ausztriai kormányt, mert ezáltal remélte, hogy a galíciai lengyelek a kongresszuson követeléseik kielégítése után nem fognak megjelenni.¹ A galíciai lengyelség viselkedett legrezerváltabban a kongresszussal szemben. Az előkészítő bizottság Havliceket küldte Krakkóba és Lembergbe, hogy nyerve meg az ottani lengyeleket a kongresszusi eszmének. A lengyeleknek ez a része az ausztrioszlávizmusból reakciós terméket látott és a délszláv mozgalmat, különösen Jellasicsot már ekkor, május elején, a reakció szolgálatában állónak mondták. Inkább rokonszenveztek a magyar mozgalommal. Az ausztriai kormány a magyar kormánynak a lengyelekre vonatkozó kérelmét nem vette figyelembe. A lengyelek mind megjelentek a kongresszuson. A magyar kérdés iránti szimpátiájukat azonban megőrizték. Az előkészítés idején Dembinszky Henrik lengyel emigráns tábornok levelet írt Boroszlóból Thun József Mátyás grófnak a lengyel emigráció nevében, hogy a kongresszus igyekezzék a magyarok és délszlávok között békét létesíteni, hasonlóképpen nyilatkozott Bakunin Mihály orosz forradalmár menekült is. Ezt a kongresszus azért meg nem valósíthatta, mert a magyar nemzet időközben a németekkel való szövetség mellett döntött és követeket küldött Frankfurtba. A kongresszus iniciálója, Stúr Lajos, éppen a Frankfurt elleni felvonulást akarta a magyarok elleni egységes szláv fellépésre felhasználni. Az eszme nála nemcsak a szláv szolidaritás dokumentálásának szükségéből fakadt, hanem a tót nemzetiség érdekéből. Stúr nem akart

¹ O. L. – K. A. 192/f. 1848. – L. Iratok, 36. sz.

békét a magyarokkal, hanem rövidlátóan és szangvinikusan harcot és azok a radikálisok, akik ezt az ő kongresszusi eszméjét felfogták és győzelemhez segítették, mind forradalmár, harcos megoldásról álmodoztak. Ezért, ha a frankfurti magyar követek el sem mentek volna, Prágából békülékeny hang Magyarország felé el nem hangzott volna. A csehek ausztróslávizmust akartak, melyben mint vezető állam szerepeljenek és annak legnagyobb akadályát a magyar állam szilárdságában látták. A cseh politika 1848-49-ben semmi egyébre nem törekedett, minthogy a reakcióval harcban álló magyar nemzetnek minél inkább ártson. Olyan lesben álló helyzetet foglaltak el, mint a világháború folyamán. Megalkudtak a reakcióval, megtagadták az 1848. év szellemét, udvaroltak a nekik gyűlölt Windischgrätznek, támogatták a magyarok ellen vonuló Ausztriát, – csakhogy elérhessék céljaikat.

A magyar kormány május 14-én kiadott követi utasításában Németországot egyenesen felszólítja, hogy akadályozza meg Ausztriának szláv állammá való alakulását. Ezt nem Németország akadályozta meg, hanem azok a németországi tervek, melyeket a dinasztia még mindig ápolt. E tervek okozták azt, hogy a bécsi kormány, csak suba alatt támogatta akkor a szláv igényeket, mert előbbrevalónak tartotta frankfurti céljait. Ebből is magyarázható ingadozó, határozatlan magatartása. A monarchia egységét akarta a szlávok segítségével a magyarsággal szemben megvédeni, egyúttal a németországi vezető szerepet is magához akarta ragadni, természetesen ez egy fából való vaskarika, mert német vezető állam szláv nemzetekkel nem lehetett. Innen származik az ausztriai politikának kapkodása, következetlensége, mondhatni jellemtelensége.

Safarik, aki már a felhívás szerkesztésénél a forradalmi hangokat igyekezett eliminálni, érintkezett a bécsi kormánnyal, mely tulajdonképpen nem tudta, mittévő legyen. Safarik összeköttetései révén a kongresszus iránt nagy érdeklődést mutatott Ferenc Károly főherceg és Zsófia főhercegnő. Mint Tobolka említi: „mind a kettőről úgy látszott, hogy a kongresszust szimpátiával kíséri. Akkor azonban sem a kormánynak, sem az uralkodó családnak szimpátiája nem gyökerezett erős földben és ezért nem jelentettek sokat a kongresszus részére. Sem a

kormány, sem az uralkodó család ebben az időben nem tette magáévá Palacky ausztrósláv programját és ezért nem lehetett elvárni, hogy a kongresszusból szerepet vállaljon”. Úgy az ausztriai kormány, mint az uralkodó család, mint a cseh politika, egymással szemben egyforma taktikát követett. Egymást akarták saját céljaik részére eszközül felhasználni, anélkül, hogy egymás céljait és politikáját elfogadták volna. Május 10-én Pillersdorf Palackynak felajánlotta a közoktatásügyi tárcát, hogy így a szláv kongresszusból várható események ólét letompíthassa. Palacky a tárcát el nem fogadta, mert akkor ő is biztosra vette a cseh politika győzelmét az egész vonalon, hiszen Pillersdorf ajánlatát is egy olyan jelnek vette, melyből a csehekkel szembenálló ausztriai német politikának és a dinasztianak engedékenységre következtethetett. Palacky teljes győzelmet akart és azonkívül jól tudta, hogy a vele szembenálló radikális cseh pártok a tárca elfogadását árulásnak tekintenék és a Frankfurt elleni tiltakozás által megnövekedett népszerűségét tönkretennék. Palacky a szláv kongresszus eredményét akarta bevárni, ennek a kongresszusból hirtelen forradalmi befejezése azonban a csehekkel szemben tetemesen megkönnyítette azután a kormány helyzetét és Palacky is lezorult előnyös politikai pozíciójából. A kérő bécsi kormányból parancsoló kormány lett.

Május 27-én közölte az előkészítő bizottság a Zách Ferenc tollából eredt programot,¹ mely Palackynak befolyására teljesen ausztrofil volt. Zách, akiről köztudomású volt, hogy a lengyel forradalmi komitéban működött és aki mint lengyel emisszárius Belgrádban az ottani osztrák konzulnál jelentkezett és felajánlotta szolgálatait neki, az osztrák konzul ajánlásával utazott Jellasicshoz Zágrábba és onnan Bécebe és Prágába a kongresszusra. Zách később résztvett a Hurban-féle felkelésben, majd szerb állami szolgálatba lépett. Hogy Zách, aki radikális körökben otthonos volt, egyszerre ausztrósláv lett, abban leli magyarázatát, hogy valószínűleg úgy a belgrádi osztrák konzulnak, Jellasicsnak és talán már Latournak is le volt kötelezve. Öt kérdést terjesztett a kongresszus elé:

¹ Programm über die in der Slawenversammlung zu verhandelnden Gegenstände.

„1. Helyeslitek, Testvérek, egy szláv védőszövetség alapítását (az ausztriai birodalomban) és miképpen történjék ez?

2. Milyen feltételek mellett követeljük egy ausztriai szövetségi állam alakítását?

3. Milyen kívánságaink vannak az Ausztrián kívül lakó szláv okát illetően és miképpen lehetne legjobban a szláv tudományt és művészetet előmozdítani?

4. Van-e a frankfurti parlament határozatainak a szláv Ausztria valamelyik részében jogi hatálya? Ha nincsen, részünkről milyen módon tiltakozunk ellene?

5. A kongresszus által általánosságban elfogadott határozatok egy külön küldöttség útján Öfelségének tudomására hozandók-e?”

E kérdéseket egy ausztrioszláv szellemben fogalmazott magyarázat kíséri, melynek minden sorából kitűnik a túltengő önérzet, hogy a monarchiát egyesegyedül a szlávok menthetik meg. Az olaszországi események, a veneziai és lombárdiai felkelés, az udvarnak Innsbruckba való menekülése, a magyar önállósági mozgalom, a délszlávoknak Magyarország elleni harcainak mind arra engedték a cseheket következtetni, hogy a nagy zavarban és fejetlenségben a dinasztia és a kormány végre őket állítja a monarchia élére. Ezért is a program súlypontja a második kérdésben foglaltatik. „Számunkra a legbiztosabb mentőhorgonynak, az újjá alakítandó monarchia részére pedig a legerősebb összekötőkapocsnak mutatkozik előttünk Ausztria szláv népeinek családi rokonsága”, – írja a program. Egy új ausztriai szövetségi állam keretein belül nemzetiségük és alkotmányos szabadságjogaik biztosítására véd- és dacszövetséget akarnak kötni. Ezt a dinasztia és a monarchia érdekének tartják. „Szövetségünk Ausztria szabad szláv népeinek szövetsége, az egyenjogú szabad nemzetiségek szövetsége.” – Azt indítványozza, hogy az összes másnyelvű nemzetekkel egy Bécsben összehívandó „A^ölkertagon” kössenek megegyezést. Az új államalakulás tehát szláv és a másnyelvűek kisebbségek gyanánt kezelendők, ámbar egyenjogúak. A harmadik kérdésre a program általános szólalásokba burkoló reményeknek adott kifejezést az orosz nép szabadsága, az orosz-lengyel megegyezés, a balkáni szlávok felszabadítása, a lauzici vendek, a kelet-

poroszországi szlávok és lengyelek ügyében. Ugyanezen kérdés második részére valóban csak romantikus javaslatok vannak.³ A kongresszus a frankfurti parlamentet csakis elutasíthatja Ausztria szlávjai csakis egy független Ausztriát fognak elismerni. „Soha, de soha nem akarjuk Németország felettünk való szuverenitását eltérni és a frankfurti határozatoknak bennünket kötelező érvényességét elismerni.” Németországgal csak diplomáciai összeköttetésben élhetnek, másképpen nem.

A programnak „a szlávok jelentősége és egymáshoz való helyzete az ausztriai monarchiában” című fejezete természetesen foglalkozik a magyarországi szláv kérdésekkel is.² A nyelvi egyenjogúsítás szükségét hangoztatja a program, egyúttal azonban fenyegetődik is, hogy a kérdések fegyveres elintézése esetében a fegyvert ragadott magyarországi szlávok pártjára kelnek. Zách, ki Belgrádban a szerb felkelés dolgába be volt avatva, és aki úgy Zágrábban, mint Bécsben megfelelő instrukciókat kaphatott, ebben a programúiban a vitás kérdéseknek máris fegyveres elintézését említi, jól tudván, hogy a

¹ A magasabb iskolákban az összes szláv nyelv rendes tantárgynak delirantassék. Az összes szláv tudós német és olasz példára évenként tanácskozássra és kölcsönös eszmecserére egybegyűlön. A tudomány és művészet intézetei tűzzék ki feladataikat, hogy a szláv tehetségeket felnevelik és e célból az összes szlávok között vallásra való tekintet nélkül szabad érintkezés legyen lehetővé.

² „Bei solcher Gesinnung werden es alle Völker Oesterreich's nur folgerichtig finden, wenn wir uns gegen die Unterdrückung der slawischen Nationalitäten in Ungarn aussprechen. Allen, den Slowaken und Ruthenen, wie den Serben und Kroaten muss es gestattet sein, sich der ihnen gewordenen grösseren bürgerlichen Freiheit auch zu nationaler Entwicklung zu bedienen. Die Slawen Ungarns müssen aufhören ein von den Magyaren beherrschtes Volk, zu sein. Auch Ungarn darf fortan nur gleichberechtigte Nationalitäten kennen. So gut als der Slawe auf einem Völkertage zu Wien verpflichtet ist, die deutschen Bundesglieder in deutscher Sprache anzuhören, ebensogut werden die Deutschen den Slawen in seiner Kultursprache anhören müssen, nicht mehr und nicht weniger werden sich auch die Slawen und Magyaren auf dem ungarischen Landtage gefallen lassen müssen. Das Verständniss und Erlernen unserer Sprache gehört in allen österreichischen Ländern zu den unabweislichen Bedingungen für alle jene, welche sich dem öffentlichen Leben zuwenden.

Mögen die Magyaren diese für die gleiche Berechtigung der Nationalitäten ausgesprochenen Wünsche beachten und gerechter gegen ihre Mitbürger slawischer Zunge werden. Mögen sie sich bei Zeiten auf diese Weise die Beilegung dor bei ihnen zwischen den verschiedenem Nationalitäten schon ausgebrochenen Zwietracht angelegen sein lassen, denn sonst steht ein furchtbarer Bürgerkrieg bevor. Sollte es dennoch zu diesem blutigen Kampfe kommen, so erklären wir es hier feierlich, dass wir für unsere Stammgenossen, nicht allein, weil sie unser Brudervolk, sondern auch, weil sie das gute Recht auf ihrer Srite haben, Partei nehmen müssten.”

ezerbek inkább fegyvereikre, mint jogaikra való hivatkozással nyúltak a kérdésekhez és hogy a délszlávok részéről a magyarokkal való megegyezésről szó sem lehet, Jellasics nem a szlávok jogait akarta megmenteni, hanem a császári abszolutizmust, a monarchia egységét a márciusi magyar átalakulással szemben. Ezért nem volt Jellasics mérsékelt koncessziókra és megegyezésre hajlandó. Ezt úgy Zach, mint az összes befentes szláv politikus jól tudta.

A programmon kívül megállapítottak egy tárgyalási rendet is, mely a kongresszust három osztályra bontotta és pedig: cseh-tót, délszláv és lengyel osztályokra. A három osztály külön-külön tárgyalja a kérdéseket és az osztályoknak egyforma határozatait fogadja el a kongresszus ünnepélyes közlése. A nyilvánosság a tárgyalásokból kizárattott.

A kongresszus előtti napok az izgalmat Prágában tetemesen fokozták. A radikális elemek, kik a „Slávia”-, „Repeal”-egyesületekben tömörültek, azonkívül a már működő „Slovanská Lipa” és a „Svornost” tagjai a kongresszust kísérendő forradalomra készültek. A prágai munkássággal folytatott tárgyalásokról, fegyverkezéseikről Windischgräetz herceg bizonyosan értesülhetett, mert a legnagyobb és szigorú katonai rendszabályokat léptette életbe. A diákok fegyverkezéseit megghiúsította, fegyverek és muníció kiszolgáltatására vonatkozó kereseteket elutasított és a cseh nemzetőrség tagjai ellen megvető rendeleteket adott ki. Lobkowitz János herceg, a nemzetőrség parancsnoka a „Svornost”-egyesületnek feloszlattatását elrendelte. Windischgräetz szigorú fegyelmet tartott a Prágában összevont sorkatonaság között és a gyakori őrzéssel tünnetően tudtára adta a városnak, hogy fegyveresen is meg fogja akadályozni a zavargásokat. A forradalmi elemeknek ez nem tetszett és serényen készültek a harcra, melyet a kongresszus befejezése után akartak a munkásság és a parasztság segítségével megkezdeni. A harc azonban idő előtt robbant ki és ez okozta a súlyos vereséget. Tobolka szerint a prágai pütkösdi forradalom tulajdonképpen csak Windischgräetz személye ellen irányult, akit a szabadság és alkotmány ellenségének tartott mindenki és aki gögösen mondotta, hogy „hogy, ha majd armadánk elvégzi dolgát Itáliában, meglátjuk, mi lesz a konstitúció-

nálizmussal”. A prágai diákság, mely a bécsi diáksággal egy időben szoros érintkezésben állt, mindenképpen arra törekedett, hogy Windischgräetzet úgy kényszerítse menekülésre, mint ahogyan a császár elmenekült Innsbruckba. Springer említi, hogy Windischgräetz megjelenése, viselkedése alantasaival szemben, szolgálai megalázkodást követelő természete igazolta a róla táplált előítéletet. A bécsi márciusi napokban a nép ellenségének mutatkozott €6 kedvetlenül engedelmeskedett a magasabb parancsnak, hogy ne használjon fegyvereket. Ezért feltették róla, hogy Prágában nem így fog cselekedni. Windischgräetz személye ezen okoknál fogva Prága radikális forradalmi részét állandóan ingerelte. A reakció legerősebb fegyverét látták Windischgräetzben. Ehhez hozzájárult, hogy a prágai fiatalabb intellektuális generáció is szaturálva volt a hegelianizmustól, melynek prágai interpretátora 1846 óta Smetana Ágoston egyetemi tanár volt. A hatalom birtoklásának elve a hegelianizmus jogfilozófiájának gerince és amint a németiséget ez a rendszer sodorta előre, éppen úgy fogadta el majdnem minden nép nemzetiségi érvényesülési harcában vezírányának Hegel jogelveit. A cseh történétírók a pütkösdi forradalom szándékos előkészítését tagadásba vették, azonban nagyon is tisztázott dolog az, hogy Prágában a forradalmat éveken keresztül nevelték, a forradalomra a lelkek előkészültek, a szláv kongresszusi eszme erre csak ürügyül szolgált. Hogy ez a forradalom balkísérlet lett, annak oka a hivatalos cseh politikának kétszínűségében, az ausztrószlávizmusnak dinasztikus eszközeiben keresendő. A forradalom Prágában az ausztrószlávizmus képviselőiben találta árulóit.

Prága az áprilisi hetek óta tipikus forradalomelőtti jeleket mutatott.¹ Windischgräetz akkor vette át helyettesétől,

¹ „Prag bot in diesen ersten Wochen der neuen Zeit das typische frührevolutionäre Bild, ein reges politisches Leben entstand, eine Nationalgarde bildete sich, Studenten gewannen Einfluss, die Stellung von Windischgrätz' Vertreter, Erherzog Karl Ferdinsnd war da besonders schwierig, weil man in ihm den Träger erhöhter Vollmachten – Ungarns Beispiel mochte auch hier gewirkt haben – witterte. Aus dem Komitee nun, das die Volkswünsche dem Kaiser überbringen sollte, entwickelte sich ein regelrechter Nationalausschluss, der in die Angelegenheiten der Exekutive eingriff und gleichzeitig die Fragen, die dem in der Charte festgesetzten konstituierenden Landtag obliegen sollten, erörterte. Gemeinsam hatten zunächst beide Nationen Böhmens sich erhoben, freiheitliche Reformen waren für alle Ziel und wie die Deutschen seit langem mit Anteil den kulturellen Bestrebungen der Tschechen gegenüberstanden waren, so

Károly Ferdinánd főhercegtől a csehországi katonai főparancsnokságot, amikor az udvar Bécsből Innsbruckba való menekülésének híre megérkezett. Windischgräetzet Tobolka¹ következőképen jellemzi:

„Prágában Windischgräetzet érzésnélküli gőgös arisztokratának, az abszolutizmus képviselőjének és egy büszke katonának ismerték. Windischgräetz ellensége volt a demokratikus formáknak, megvalósításukban Ausztria végét és a fennálló rend felbomlását látta. Nem akart a kor politikai mozgalmival való semilyen kompromisszumról hallani. Nem viselte el az ellenzést és csak katonai parancsot és fegyelmet ismert. Amikor 1840-ben Prágában parancsnok lett és a katonai előírásokat megváltoztatva kezdte kiadni, magatartása kedvezőtlen hatást váltott ki még a hozzá közelálló körökben is. Tisztjei maguk között nem emlegették másképp, mint: „der Herrscher”. Amikor 1844-ben Windischgräetz Prágában elnyomta a munkászavargásokat, a közvélemény a legellenségesebben állott vele szemben. Az 1848. évi ausztriai márciusi mozgalmak Windischgräetzben ellenségüket látták. Amikor Franciaországból a februári forradalomról szóló első hírek érkeztek, az udvarnál arra gondoltak, hogy a koronához hű Windischgräetzet az ellenakció élére állítják és hogy Ausztriában gátat igyekezzenek építeni. A bécsiek gyűlölték Windischgräetzet éppen úgy, mint a prágaiak. Amikor Prágában híre kelt annak, hogy Windischgräetz

hemmten sie jetzt nicht die politischen. Aber dieser Friede im Zeichen des Liberalismus, er war nicht von Dauer, die Deutschen in Böhmen sahen nun, dass demokratische und nationale Bewegungen der Tschechen ihnen als kulturell, sozial und wirtschaftlich überlegener Minderheit nicht förderlich seien. Es war in den Hussitenzeiten so gewesen und es ist von nun an so geblieben bis zum Ende des Reiches. Aus der Verbindung von Gleichberechtigung mit Majoritätsprinzip erwuchs schon rein praktisch die Forderung nach einer Vorzugsstellung des Tschechentums. Aber die Dinge lagen noch tiefer, es erhob sich das Problem der Führung im neuen Oesterreich und dessen Stellung zu dem, wie es schien nach Jahrhunderten an Auflösung grenzender Lockerung zu schärferer Konzentration übergehenden Deutschland und dem ungarischen Staat magyarischer Prägung, wie er sich eben entfaltete. Zwei Wege zeigten sich den Slawen Oesterreichs, um in ihrem Sinne die Frage zu lösen, enger Anschluss an die Krone, deren Stützung gegen die Revolution einerseits und Zusammenschluss der Slawen, um ihre Volkskräfte in die Wagschale zu legen andererseits – Kräfte und Tendenzen des Beharrens und der Bewegung mengten sich hier.” – Müller i. m. – 106-7. 1.

¹ *Zd. Tobolka.* – Poitické dejiny ceskoslovenského národa od r. 1848 az do dnesni doby. I. – 82. 1.

Bécsből Prágába visszatér, Prágában efelett izgalom támadt, amelyre maga a cseh tartomány elnök, Stadion gróf, figyelmeztette a bécsi kormányt.”

A prágai kongresszust június 2-án nyitották meg ünnepélyesen, 340 résztvevője volt. A lengyelek nagy számmal jelentek meg a kongresszuson, ami rendkívül komplikálta a helyzetet, mert nagy népszerűségük következtében el kellett ejteni a „vendégekre” vonatkozó megszorító intézkedéseket. 61 lengyel, 42 délszláv, 237 cseh, morva, tót, sziléziai jelent meg a kongresszuson.

A szláv kongresszus higgadtabb gondolkozású rendezői már a megnyitás előtt látták, hogy itt egy nagy erőmérkőzés fog lejátszódni az ausztróslávizmus és a forradalmi szláv szolidaritás hívei között, akik nem Ausztria megtartását, a reakció ezen már ekkor korhadtnak hirdetett várának megóvását tartották a szlávság egyik főcéljának, vagy legalább is főeszköznek az eredmények eléréséhez, hanem a forradalmi úton kivívott szabadság ügyét. A ledöntött Ausztriából szabadabb lett nemzetek segítségével a részekből új életre akarták kelteni a szétmarcangolt Lengyelországot és Oroszországból, az autokrata szláv vezető államból, a szabad szláv nemzetek szabad vezető hatalmát alakítani. Az ausztróslávizmus hívei a két abszolutista nagyhatalom sérthetetlenségét állították fel dogmának, a forradalmi lengyelek a két nagyhatalom letörését akarták, hogy céljaikat elérjék. A lengyelek ezért ítélték el a kongresszusnak magyarelles állásfoglalását és diplomatikus fogásokkal meg is tudták akadályozni, hogy a kongresszus a délszlávok érdekében Innsbruckba küldöttséget menessen. A sok forradalmi elemnek feltűnése következtében Thun J. Mátyás gróf le is mondott a fogadó bizottság elnökségéről és Thun Leó gróf helytartó szükségét látta annak, hogy a kongresszusnak nála tisztelgő küldöttsége előtt aggályainak adjon kifejezést a nem ausztriai „vendégek” forradalmi szelleme miatt. A cseh, tót, morva, sziléziai osztály elnöke Safarik Pál József lett, a lengyel-ruténé Liebelt Károly, a délszlávoké Stamatovic Pál. Ezzel máris a nem ausztriai szlávokat egyenjogú tagoknak deklarálták, mert Liebelt pozeni lengyel volt. A vendégek között megjelent Bakunin Mihály is, aki különösen a kongresszuson kívül fejtett ki erős

működést és tényleg Prága ifjúsága, a radikális pártok mind Bakunin szavára figyeltek. Míg bent a kongresszusban Liebelt igyekezett megbontani az ausztrószlávizmust, addig Bakunin és fegyvertársai az utcát izgatták az ausztrószlávizmus ellen. Nem fogom a kongresszus részleteit behatóbban tárgyalni, csupán a megjelent tótok kongresszusi politikáját és magatartását kívánom bemutatni.

Stúr és Hurban Jellasics ígéreteivel jelentek meg Prágában, ahol a radikálisok és a forradalmi elemek többségét látván, az ausztrószlávizmus ellen foglaltak állást, majd pedig a lengyelekkel szemben a magyarok elleni közös szláv harc szükségét hangoztatván, úgy az ausztrószláv szerbektől, mint a csehektől is pénzbeli támogatásra nézve ígéreteket kaptak, viszont határozottan és biztosan Magyarország integritása mellett és a csehtót egységesítés ellen nyilatkoztak, majd a forradalmi párt győzelme után a barrikádharcokban résztvettek, együtt tanakodtak Bakuninnal, Fricosel, megfélekezvén az ausztrószlávistákról. Azt a benyomást kelti magaviseletük, hogy nem tudtak egyenes és céltudatos irányt választani, mindenestre nemzetiségük védelmét tekintették főcéljuknak és minden egyebet eszköznek, viszont a főcél felett elismerték a magyar nemzettel való együvé tartozásuk fontosságát és ezt sem az ausztrószlávizmusnak, sem a forradalmi szláv szolidaritásnak alá nem rendelték. Ebből egészen világosan adódik a tót problémájának akkori helyzetképe, mely korántsem lehetett annyira elrontva, hogy egy előrelátó, okos kormány belőle megegyezést nem teremthetett volna. A tót vezetőknek prágai nyilatkozatai, bármennyire is lázítóak voltak a magyar nemzet ellen, de nem hirdették az elkülönítést az előttük legilletékesebb fórum szónoki emelvényeiről. A prágai szláv kongresszus a szláv nemzetek első nagy összejövele volt, melyből Lubomirsky herceg javaslata alapján egy állandó szolidaritási szláv intézménynek kellett volna kifejednie és ezen akkor olyan nagyjelentőségű gyűlésen, Európa összes szlávjainak képviselői előtt a tót vezetők kijelentették, hogy ők nem akarnak az anyaországtól elszakadni. A magyar kormány valószínűleg e magatartás részleteit nem ismerte, csakis azok az elkeseredett kifakadások jutottak tudomására, melyek a magyar kormány és a magyar nemzet ellen irányultak, mert nem lehet el-

képzelné, hogy a tót vezetőknek az integritás melletti állásfoglalását a kormány negligálta volna.

Hurban május 23-án érkezett Prágába, ahol mindjárt a nyugati szlávokat fogadó bizottságba osztották. Néhány napra reá megérkezett Stúr és Hodza is. Mindegyikük néhány tót ifjút hozott magával, ami arra engedett következtetni, hogy nem menekültek olyan lélekszakadva, mint azt később „legendásan”, beszéltek, vagy leírták. Stúr nagy reményeket táplált a kongresszus irányában, mint a központi bizottmány tagja és a kongresszus kezdeményezője nagy szerepet játszott. Nagy szónoki tehetsége, széleskörű tudása, lelki és jellembeli műveltsége biztosították részére a kongresszus egyik kimagasló pozícióját. Szavára felfigyelt nemcsak Prága, hanem az ott levő összes délszlávok is. Minden volt inkább, csak politikus nem, ezért kapcsolódott gyakran egymással ellentmondó irányzatokhoz. A tót nemzetnek tanítója, nevelője volt, megteremtette a tót irodalmi nyelvet, nemzedékeket serkentett a tót nemzetiségi öntudat erősítésére. Ez a nevelői és tanítói karakter, az idealistának prototípusa, nem is lehetett jó politikus. Hiányzott belőle a könnyedség, a simaság, a diplomáciai képesség és mondjuk meg őszintén – a jellemtelenség is'. Járatlan és ügyetlen volt ott, ahol kevesebb tudással, sekélyebb műveltséggel az üresfejűség érvényesült és mikor kudarcai után ellenkező utakra tévedt, az mindig nagy lelki sebet ejtett rajta. Egy vívódó, töprengő és nagy lélek volt. A tót nemzetnek legnagyobb és legértékesebb fia, ki előtt mélyen meghajolhat az is, ki elveit, irányait el nem fogadhatja. Ez a nagy ember mártírutakon vergődött, ezek a mártírutak azonban nem a nemzetiségeért folytatott harcának útjai voltak, hanem azok az utak, melyekre valószínűleg nálánál sokkal kisebb méretű emberek és jellemek társaságában terelődött és melyeken a szabadság, nemzete érvényesülésének eszméjét rúdul elárulva látta és éreznie kellett, hogy késő a tanulság és hogy mindezt ő elősegítette. Stúrból egy önmagával meghasonlott ember lett 1849 után, aki az ortodox pánszlávizmusba menekült.

Mindjárt a megérkezése napján tartott összejövetelen beszédet intézett a néphez, melyben a cseh Prágát valósággal fanatizálta: „Óh! Prága német legyen? A régi cseh hősök Prá-

gája emberemlékezet óta szláv volt és örökké szláv lesz!” Hodza az ünnepélyes megnyitáson a tót nemzet nevében üdvözölte a kongresszust. Meglepő volt Hodza beszédének németbarát szelleme. Hangoztatta, hogy a szlávok ne gyűlöljék szomszédait. „Fogadjuk el más nemzetektől gyűlölség nélkül mindazt, ami szép és ami emberi. Ne idegenkedjünk a német kultúrától, mert az a miénk is. Hiszen mi is segítettünk ezt a mezőt megmunkálni és sohasem lehet nemzetet nemzettől anynyira elválasztani, hogy egyik a másikra ne legyen hatással.” Beszédének tulajdonképeni tárgya a szlávok programja és viszonyuk a szomszéd népekhez. Egyetértés és egység uralkodjék a szlávok között, azonban nemcsak az embereknek, hanem a nemzeteknek egyenlősége is békítse össze az emberiséget.¹ Palacky és Safarik a megnyitás alkalmával is arra törekedtek hogy a kongresszusnak ausztrioszláv jellegét kifejezésre juttassák. Safarik nem vállalván az elnökséget, azt Palacky vette át. Aelnökök voltak Vraz Stanko és Lubomirsky György herceg. Az előbbi neves horvát költő, a másik pedig lengyel vezető politikus. Palacky megnyitó beszédében a szlávok demokratikus életfelfogásáról rámutatván, a szláv humanitási gondolatnak, a szabadság, a testvéri szeretet és egyenjogúság egyesítésének adott kifejezést. Az összes jog- és összes igazság isteni forrása – monda -, „amit magadnak nem akarsz, azt másnak se kívánd.” A beszéd nyugodt rezerváltsággal került minden exaltált kitérés és fellángolást. Palacky a közoktatásügyi tárca felajánlásából, az április 8-i királyi leirat engedelményéből azt következtette, hogy a kormány, valamint az uralkodócsalád Magyarországhoz hasonló közjogi elhelyezkedésük elé akadályt nem fog gördíteni, ezért beszédében opportunusnak is mutatkozott, midőn a megnyitó beszédben a „jóságos uralkodónak”, Ferdinánd császárnak és királynak köszönetet mondott, mert elismerte és szívébe fogadta jogaikat és követeléseiket. Mintegy egyenes kihívás volt e nyilatkozat a forradalmi készülődők ellen, akik Ausztriát nemhogy konzerválni, hanem szétszedni akarták. A megnyitás utolsó szónoka az ősz Safa-

¹ Hodza május 29-én érkezett Prágába. – Stúron, Hurbanon, Hodzán. kívül Prágában időztek akkor Valasek Mihály, Jurenka Sámuel, Sloboda Dániel, Holub József, Szeniczky Pál, Belani Samu, Nosak Bohusláv és Dianiska stb.

rik volt, aki szintén erősen dinasztikus ausztrószláv volt, de egész életében a szláv szolidaritási eszmét képviselte imponáló tudományos működésével. Témájául szintén a szlávoknak a többi nemzethez való helyzetét választotta, tehát a kongresszusnak legfőbb kérdését. „A nemzetek, – monda – összegyűlnek és tanácskoznak magukról és rólunk szlávokról, az ő és a mi jövőnkéről. Mi is hát ítéletük felettünk? Ne titkoljuk ezt, bármilyen súlyos is. Azt mondják, hogy a szabadságra, a magasabb politikai életre nem vagyunk alkalmasak és pedig egyesegyedül azért, mert szlávok vagyunk. Ha nem műveljük magunkat az ő szellemükben, vagyis ha nem akarunk germanizálódni, magyarizálódni, italiánizálódni, barbároknak neveznek.” – Ez így nem maradhat tovább, elérkezett a döntés órája, vagy kiküzdik azt, hogy büszkén vallhassák magukat szlávoknak, vagy pedig elvesznek. „A szolgaságból a szabadsághoz harc nélkül nem vezet út, - vagy győzelem és a szabad népiség, vagy pedig becsületes halál és a halál után dicsőség”, – voltak befejező szavai, melyek az egész kongresszust nagy lelkesedésbe sodorták. Safarik beszéde is valóban dokumentálásul szolgál arra nézve, hogy ezen higgadt, dinasztikus, ausztrószláv érzelmű tudóst is elragadta az egyetemes szlávok első közös gyűlése láttára, heve, megfélemedezett arról, hogy Ausztria konzerválása az ausztriai szlávok által a cseh politika jelszava és hogy a leghevesebb harcokat folytatta a nem ausztriai szlávok meghívása ellen. Mégis harcról beszélt, döntő óráról, szabadságról, halálról, mintegy maga is lázítván a forradalomra készülöket. A korszaknak hangulata irritálta őt is és borotvaéles mesgye választotta el ausztrószlávisták által erőszakolt nyugodtságot a nyugtalan forradalmi taktikától, és csak olyan vaslogikájú férfiú, mint Palacky tudta magába zárni az izzó lángolást a sima és a többet ígérő taktikázás kedvéért.

A tanácskozások elkülönülten kezdődtek június 3-án és az osztályok heves viták színhelyei lettek. A leggyorsabban és legsimábban végeztek a délszlávok. Ausztrószláv szellemben döntöttek. Gyors munkájuk oka, hogy a karlócai szerb nemzeti gyűlésnek azon határozatairól kaptak híreket, melyek a szerb vajdaság kikiáltására és a szerbek Magyarország elleni lázadására vonatkoztak. A délszlávok ezért minél előbb haza

akartak távozni és azt követelték, hogy a kongresszus tegye magáévá Karlóca határozatait, valamint Jellasicsnak magyarellenes intézkedéseit, és kérje küldöttségileg a Jellasics ellen irányuló rendeletek visszavonását az udvarnál, valamint a délszláv igények kielégítését. A délszlávoknak ezen indítványa teljesen tisztázta a kongresszus résztvevőinek elhelyezkedését. Éppen a magyar kérdés volt az, mely úgy a cseh-tót osztályban, mint az egész kongresszusban a véleményeket két részre osztotta. A lengyelek, mint említettem, nem voltak az ausztróslávizmus hívei. Ők csak egy célt követtek, – a nagy Lengyelország visszaállítását. A korhadtnak hirdetett Ausztriát sokkal könnyebben és gyorsabban vélték ledönteni és belőle a lengyel területeket visszaszerezni, mint Oroszországot, melyet csak akkor hittek megtámadhatónak, ha Ausztria teljesen leterül. Ezért minden akcióval szimpatizáltak, mely az ausztriai kormány és a dinasztia ellen irányult. A lengyelek a magyar elkülönülést, később a magyar szabadságharcot mindenképpen támogatandónak hirdették, mint egy céljaik felé vezető mozgalmat. A prágai kongresszuson való részvételükben vezette őket a szláv szolidaritási eszme is, de ők nem hanyagolhatták el különleges nemzeti érdekeiket, mint ahogyan a szláv szolidaritási eszme főlé helyezték külön érdekeiket a szerbek, a csehek és a tótok is. A szlávok ugyan azt hirdették, hogy a szláv egységet meg kell teremteni, hogy véd- és dacszövetséget kell kötni stb., mégis ezek a különleges szláv nemzeti érdekek egymással kollízióban voltak. Az ausztróslávizmus elismerte az ausztriai és orosz császári házak Isten kegyelméből eredő abszolút uralmát és egyáltalában nem fordult e házak birodalmainak integritása ellen, tehát a lengyel királyság visszaállítása nem képezhette célját, a lengyelek csakis a két hatalom bukásából akarták feltámasztani államukat. A csehek a morvákat és a tótokat akarták magukhoz kényszeríteni, ami ellen ezek kézzel-lábbal tiltakoztak. A délszlávok és csehek a magyar nemzet leigázását sürgették, viszont a lengyelek ebben a reakció győzelmét látták. Már a megnyitáskor látta Hurban, hogy a kongresszus nincsen eltelve egységes szellemtől és a következőképpen jellemezte a szertehúzó szláv nemzeteket: „A lengyelek sokat beszéltek Európáról és szimpatizáltak

a magyarokkal, hátsó gondolatuk volt az oroszokkal való nagy háború nagy Lengyelországért, a rutének panaszkodtak a lengyel terrorizmusra. A szlovének a germanizmustól és annak eszközeitől, a gyűlölt bürokratizmustól elnyomva jelentős segítség után esengtek; az illyrizmus eszméjébe kapaszkodtak, ahol a szerbek azonban semmit sem akartak tudni az illyr utópiáról, akik már vérüket ontották az alsó Dunánál...” Majd „... és itt volt még egy kis párt, Bakuninnal az élén, amely általában szívesen prédált volna a forradalom részére. Ennek természetesen nem volt semilyen befolyása a kongresszusra. Itt Safarik és Palacky humanitási elvei voltak irányadók.” Hurbannak ez az utolsó állítása semmiképpen sem felel meg a valóságnak, mert Bakunin mögött a lengyelek is sorakoztak. Egy céljuk volt, az autokrata Oroszország forradalmosítása. Bakunin népszerűsége messze túlszárnyalta a kongresszus többi tagjait és Prága forradalmi szellemű része vele tartott. Palacky és Safarik humanitási eszméket hangoztattak ugyan, azonban csakis az ausztriai kormányhatalomért folytatott politikájuk opportunitásából. Ők is harcot hirdettek a németek és magyarok ellen, akikben versenytársaikat látták. Humanitási eszméiknek azonban a kongresszusi tagokra nagyon is gyenge befolyásuk lehetett, mert a forradalom a tagok jó nagy részét a barrikádokra állította és legkevesebbé kellene Hurbannak és Stúrnak a kongresszusi tagok békekészségéről beszélni, mert ők is nagyban hozzájárultak fanatizáló beszédekkel Prága ifjúságának fellazításához.

A lengyelek azt látták, hogy a magyarelles ausztrioszlávizmus győzött a délszláv osztályban és hogy a cseh-tótmorva osztályban nehéz vitákat folytatnak a két első kérdés felett és hogy ott is Safarik közvetítése révén az ausztrioszlávizmus fog érvényesülni. Erre elérkezettnek látták az időt, hogy megfelelő taktikával a kongresszus ausztrioszláv és reakciós jellegét kiszorítsák. Június 5-én Liebelt, a lengyel osztály nevében a kongresszus programjának megváltoztatására nézve alapvető indítványt terjesztett elő. Jól tudták, hogy a Zách által készített program első két kérdése tulajdonképpen egy taktikai ügyességből két részre bontott egységes kérdést alkot, melyben a kérdés súlypontja a második részbe helyezte-

tett úgy, hogy az első rész elfogadása egyúttal a második rész, vagyis a második kérdés elfogadását is jelentette. Az első kérdésben egy ausztriai véd- és dacsövetség alakításának eszméje foglaltatott. A másik kérdés az ausztriai szövetségi állam alakításának feltételei iránt érdeklődött. Az első kérdésre vonatkozó igenlő felelet magába foglalta az ausztriai szövetségi állam megalakításának elfogadását is. Ezért a lengyelek elébe vágta ennek és nem engedték, hogy nemzeti céljaik a kongressusból kirekesztessenek, hogy ez az ausztrófilizmus eszközevé degradálódjék és hogy a reakció, mely a magyarság elleni harcra már készülődött, benne segítőtársra találjon. Liebelt indítványa az osztályoknak tanácskozásait félbeszakította. Liebelt indítványozta, hogy a kongresszus manifesztumot intézzen Európa népeihez. E manifesztum a szláv törekvések igazságát hirdesse. A kongresszus terjesszen Ausztria császára elé egy az ausztriai szlávok követeléseit tartalmazó petíciót. A kongresszus állapítsa meg azokat a módokat és eszközöket, melyekkel a szláv egység biztosíthatatik és érvényesülhet. Az osztályok hat nap kötelesek e kérdésekre vonatkozó előmunkálatokat befejezni. Liebelt ezen indítványát kellőképpen indokolta. A manifesztumban a népek testvériségét, egyenjogúságát és ezek alapján pedig az önrendelkezési jogot kívánta irányelvekül hangoztatni. Az önrendelkezési jog következtében a nem szláv frankfurti parlament elvetendő. A szláv népek testvérisége, egyenjogúsága és önrendelkezésének védelmére kell szolgálnia a szláv egységnek. Ezt a szláv egységet, – mint Boemus találóan mondja –, Liebelt erkölcsi fórumnak tekintette. Ami az ausztriai szlávoknak a dinasztiahoz való viszonyát illeti, azt az osztályok független akaratára bízta. Liebelt indítványa kompromisszumnak látszik, de csak látszik, mert az első résszel máris arra készíti a kongresszust, hogy elhagyja az ausztrószlávizmus korlátozott területét és európai jelleget öltön, az önrendelkezési jognak a hirdetése pedig az ausztrószlávizmusban foglalt szláv nemzetek a dinasztiai monarchia integritása elleni fellépésének jogosultságát hirdeti. Amiképpen Zách első két kérdése egymással szorosan egybekapcsolódott, éppen úgy kapcsolódik össze Liebelt programjának ez az első része a petíció és a dinasztiahoz való

viszony szabad belügynek tekintett kérdésével. Míg azonban ott egy kérdés elfogadása a másik kérdés elfogadását is jelentette, addig itt az első kérdés elfogadása a másik kérdésnek lojális szellemben való kezelését illuziorussá tette, vagyis az első kérdés elfogadása után nem lehet bízni a többi kérdés lojális kezelésének elbírálásában, minthogy azokkal diametrális ellentétben áll. Ez volt Liebelt indítványának, melynek koncepciójában valószínűleg Bakuninnak nagy része volt, célja a szükséges időnyerésen kívül. Mielőtt a Liebelt-indítvány következményeit ismertetném, szükségesnek tartom, hogy a cseh-tót szekció tárgyalásait bemutassam.

Ez az osztály is június 3-án kezdte a program első pontját tárgyalni. Az első szónok Stúr Lajos volt. Éles disztíngváló képességgel elválasztotta Ausztria létkérdését a szlávok létkérdésétől és határozott támadást intézett az ausztrószlávizmus ellen, azonban korántsem a lengyelek és Bakunin indokai alapján, hanem azért, mert Ausztria fennállását akkor nem tartotta biztosítottnak. A német egységbe való bekapcsolásnak sürgetése és az erre irányuló mozgalom, másrészt pedig a magyar nemzetnek függetlenítése nagyon is kétségessé tették előtte Ausztria állami jövőjét és főérve az volt, hogy a szlávok ne kössék létüket Ausztriának kétes és ingadozó jövőjéhez. Stúrt tehát az ausztrószlávizmussal szemben nem annyira a forradalmi szempontok, mint inkább a célszerűségi okok vezették. Ő ugyan azt hangoztatta, hogy elvileg nem ellenzi Ausztria fennállását, de első kérdés mégis a szláv nemzetek sorsa és csak másodrendű kérdés Ausztria sorsa. Önálló szláv közösségek szövetségéről beszélt és hogy ez megvalósuljon, mindenekelőtt a magyarságot keli letörni, mert ez az ausztriai szlávosság egyesülésének, egy szláv Ausztriának egyedüli akadálya. Stúr, Hurban és Hodza a magyar kérdésben különös és gyakran következtelen magatartást tanúsítottak. Folyton a magyarok ellen vezetendő harc szükséges voltáról beszéltek és érveltek és mikor ezen magyarelles harcosságukat látva, a csehek előálltak a cseh-tót egyesítésre vonatkozó indítványokkal, a magyar koronától való elszakadás ajánlatával, nagyon is lelohadt az agresszivitásuk, ám akkor már nem volt visszafordulás, mert úgy a szerbek, mint

a csehek egyenesen rájuk tukmálták a fegyveres felkelésre vonatkozó anyagi segítséget, másrészt pedig a magyar nemzet elleni kifakadásaik, a magyar állam ellen indítandó háborúnak hirdetése, Magyarországra való békés visszatérésük lehetőségét megsemmisítette. A kongresszus hullámai kormány és kitűzött cél nélkül, ide-oda vetették őket. Így kerültek a délszlávokhoz is. Stúr már előzőleg Bécsben megállapodott ugyan a délszlávokkal, azonban Hurbannak és Hodzának magatartásából kitűnik, hogy komolyan nem gondoltak harcra és csak Prágában lettek kénytelenek erre az útra lépni.

Stúr beszédéről két forrás ad kivonatot. Az egyiket felhasználta Tobolka már többször említett munkájában, a másik a bécsi belügyi levéltárban levő és a prágai júniusi eseményeket aktaszerűen bemutató írás.¹ Ez a leírás az osztályok tanácskozásait is tárgyalja meglehetősen részletességgel. A Tobolka-féle idézetek és ezen leírás között csupán részletekben mutatkozik különbség. Tobolka Stúr indítványait egy felszólalás keretén belül adja, míg Stúr tulajdonképpen kétszer beszélt és csak a második felszólalásban formulázta meg szabatosabban Ausztriára vonatkozó nézeteit. Az alábbi feldolgozásomban mindkét forrást egyesíttem.

Stúr felszólalása a következőket tartalmazta:

„Vájjon célunk legyen-e az ausztriai birodalom megóvása? A mi célunk az, hogy saját magunkat megóvjuk. Mindenekelőtt magunknak kell szolgálnunk, azután másoknak. Eddig Ausztria fennállt és mi korhadtunk. Mit mondana rólunk a világ, ha semmi mással nem törődne, mint Ausztria megőrzésével? Ausztria bukásával nem bukunk mi. Ebben a kérdésben nagy nehézségek mutatkoznak és az ausztriai kormány eddig német alapra helyezkedett és ezért német: arra kell kényszerítenünk, hogy szláv földre költözködjék, mert német kormány alatt nem maradhatunk. Mi tótok a magyar országgyűlés alá tartozunk. Kitől is várhatunk valamit? Előbb a magyar helyzetet kell megtörni. Földoljunk a magyar hegemonia megsemmisítése. A magyarok minden erővel az ausztriai hatalom központja akarnak lenni, ezért hívják a császárt, hogy jöjjön Magyarországba. A németek félnék a magyaroktól, a kormány is éppen úgy fél, ezért nem tud tőlük semmit sem megtagadni. Ezért kell nekünk erélyesen fellépni. Ne engedjük azt, hogy a kormány a magyarok karjaiba vesse magát. A másik nehézség az ausztriai birodalom fenntartásának kérdésében az, hogy a németek Frankfurtban maguk részére akarják Ausztriát. Tehát az egyik oldalról szorítanak bennünket a magyarok, a másiktól pedig a németek. A németek régóta táplálnak ellenünk antipátiát, ezért hajlandók a magyarokkal testvéresülni. Ha egyesülnek és Ausztriában megtartják a túlsúlyt, mi lesz belőlünk? önálló szláv közösségeink eddig Ausz-

¹ A. M. I. – Pr. A. 2116-1848. – Aktenmässige Darstellung der Prager Juniereignisse des Jahres 1848. – L. Iratok, 37. sz.

riában nem voltak. Mondjuk ki, hogy az ausztriai birodalom alatt mint önálló szövetségi közösség akarunk létezni. Ne mondjuk, hogy Ausztriát meg akarjuk őrizni, sem pedig, hogy szláv ausztriai birodalmat akarunk alakítani. Mondjuk ki, hogy ausztriai uralom alatt, mint önálló szláv közösségek akarunk állni, – ezzel a szlávok súlyt nyernek. Az ausztriai kormány velők lehet. Hanem a magyarokat mégis ezért le kell törnünk.” – Majd tovább kifejtette: „Nem kell törődni Béccsel, hanem saját magunkat kell rendeznünk. Nem elég az, hogy az összes nemzetnek egyenlő jogaik legyenek, hanem önállóknak is kell lenniök. A magyarok letörése révén azon szláv közösségek önállóságát akarjuk elérni, melyeket a Duna egyesít, mi saját magunkat akarjuk kormányozni, a többi magától fog adódni. Nem szabad a dolgokat saját magunk előtt eltitkolnunk. A legnagyobb nevetségesség Ausztria fenntartását akarni, mert ebben az esetben az olaszok és a lengyelek ellen kellene vonulni. Csehországnak, melyre minden szem figyel, még semmi sincsen kezei között, még nincsen nemzeti kormánya. *A birodalmi gyűlés küszöbön van, ez azonban nem szláv és lehetséges, hogy benne a reakciós párt fog győzni.*”

Stúr egyébként még reámutatott arra is, hogy a nyugati nagyhatalmak szimpátiájának megnyerése céljából ne helyezkedjenek arra az álláspontra, hogy a szláv Ausztria alakítását hirdessék, sem pedig, hogy Ausztriának megőrzését postulatum gyanánt kezeljék.

Mint látjuk, Stúr főfeladatának a magyar nemzet elleni általános szláv támadást tartotta, hogy a Duna melletti szláv-ság szövetsége létrejöhessen. A magyar erő letörése után természetesen Ausztria fenntartásának kérdése is alsóbbrendű kérdéssé változott volna. Ennélfogva Stúr az ausztrioszlávizmust a magyarok elleni támadás kérdésével akarta a kongresszusból kiszorítani. Stúr a repeálisták szellemében beszélt, akik bár radikális demokraták voltak, mégis szaturálvák a túlzó nacionalizmus türelmetlenségétől. Ausztriaellenesek és magyarellenesek voltak. Akkor Stúr sem volt még teljesen tisztában Rajasics és Jellasics küldetésével. Idealizmusában azt hitte, hogy e férfiak tiszta szlávizmusból fakadó célszavakból léptek fel, holott ezekenél elsősorban nem is annyira az ausztrioszlávizmus, mint a reakciós dinasztikus szellem volt döntő.

Stúr indítványának éle határozottan Ausztria ellen irányult és bár a dinasztiai kérdést egy szóval sem érintette, eszméje, mely független szláv közösségek alakítását sürgette, mely a szláv érdekeket és létkérdést Bécs és Ausztria érdeke és létkérdése fölé helyezte, tulajdonképpen a dinasztia ellen is irányult. Jellemző az, hogy Hurban Stúrról írt tanulmányában szükségesnek látta, hogy Stúrt a monarchiaellenesség vádja ellen megvédje. Hurban ezt azért tette, hogy Stúrt azon súlyos követke-

zetlenségétől mentesítse, melyet prágai fellépése utáni szereplése mutat. Prágában az ausztrószlávizmus ellen beszélt és a kongresszust ilyen szellemű döntésre igyekezett hangolni és közvetlenül ezután Bécsben a délszlávok között nem annyira az ausztrószláv, mint inkább a dinasztiai monarchia szolgálatába szegődött. Hurban tehát arra törekedett később, hogy teljes mozgalmuknak dinasztikus háttérrel adjon és eliminálja az Ausztria-ellenes viselkedésnek emlékeit, melyet a prágai kongresszus előtt és alatt tanúsítottak. A száraz történelmi adatokat azonban nem lehet megsemmisíteni utólagos magyarázatokkal.

Stúr indítványát csodálatosképpen az ausztrószlávizmus egyik apostola, Havlicek tette magáévá. Ezen tettében saját politikai koncepciója megvalósításának lehetősége vezette, mely Stúrnak magyarellenes általános szláv támadásából elébe tárult. Havlicek volt a cseh-tót egységesítési eszmének első, reális alapon való megformulázója. A cseh nemzetfenntartási politikának, a németek elleni sikeres harcnak főfeltételül a cseh-morva-tót egységet hirdette és a jelenkori cseh államalakulás, ezen állam politikájának mai vezérlő eszméi tisztán Havlicek rendszeréből fakadtak. Havlicek irányzatának akkor, a negyvenes években, óriási akadályt volt a Stúr-féle tót nemzetiségi mozgalom, mely úgy a cseh, mint magyar oldal felé a tót nemzetiségi érvényesülést, önállóságának jogosultságát hirdette. A cseh-tót egység a negyvenes években semmiképpen sem tudott a többség közelébe férközni. Szenvedélyes támadásokat intézett Havlicek Stúrék ellen. Megvetés és gyűlölet izzott bennük. Mikor Stúr a magyarok elleni általános szláv támadás szükségét hangoztatta egyébként ausztrószlávizmus elleni alapon, Havlicek rögtön látta, hogy ez a megfelelő kínálkozó alap, melyen a cseh-tót egységesítés megvalósulását meg lehet közelíteni. Ezért Havlicek, aki már az előkészítő-bizottságnak május 27-i gyűlésén kifejtette, hogy ha a németek Frankfurtért foglalnak állást Ausztriában és a magyarok háborúba ereszkednek az ottani szlávokkal, akkor nekik sem szabad a néző passzív szerepét vállalniuk, mert, ha a szlávok Magyarországon vereséget szenvednének, ezzel ők is meg lesznek verve. Tehát nem, mint osztrákoknak, hanem, mint szlávoknak kell viselkedniük. Stúrnak fenti

indítványa után Havlicek a következőket mondta a bizottságban: A földologban Stúrral egyetért. A földolog a realitás. A legalitás megszűnt. Legálisan nem mehetünk messzire. Végeredményben ebben az időben senkisé is cselekszik legálisan, Ausztriában vannak uralkodó és elnyomott nemzetek. Azok a németek és magyarok, ezek a szlávok. Könnyű volna ebben az esetben az ausztriai hatalom alatt maradni és alatta szövetkezni, ha erőre kaphatnánk. Ebből a célból mindenesetre paralizálnunk kell a német és magyar erőt és kormányokat. Ez a magyarok leverése nélkül nem lehetséges, vagy önként kell engedniök, vagy pedig erővel kell erre kényszeríttetniök. Nem gondolom azt, – mondta –, hogy gyülekezetünknek nem volna ereje és befolyása, nem vagyunk csak formalitás, a nemzetek akaratóból küldettünk ide. A realitás ennél fogva többet ér, mint bármilyen appelláció a birodalmi gyűlésen. A délszlávokhoz való viszonylatunk csakis egy erős alliance lehet, ezzel nekik és a tótoknak is segítünk, hogy hatalomra jussanak, mert aki előbb jön, az előbb örül. Papiroson elég privilégiumunk van, valóságban semmi. Jaj nekünk, ha átaludnék azt, ami előttünk van, mert Ausztria széthullana csakis a mi legalitásunk miatt. Ha kitör a háború, a magyaroknak hátába kell támadnunk és természetes határaik közé kell őket szorítanunk. Más a viszonyunk a lengyelekkel szemben. Önáruk csak arról van szó, hogy őket az önállóságához segítsük, amellyel mi is rendelkezünk és ezt diplomatikus úton kell elintézni. Mondjuk ki nyíltan, hogy másképp nem akarunk fennállani, csak az összes szlávok egyenlősége mellett.

Havlicek tehát ezzel a hozzászólással megkezdte a cseh-tót egységesítésre vonatkozó kongresszusi indítvány előkészítését. Ő is a fősúlyt a magyar nemzet letörésére helyezte, viszont azonban az asztroszlávizmust, Ausztria fenntartásának szükségét is érintette. Ámbár az összes szlávok egyenlőségét hangoztatta, ez csakis a valódi célok elburkolására szolgált és azoknak a kirívó ellentmondásoknak a tompítására, melyek Havlicek álláspontját jellemzik. A cseh-tót egységesítés egészen tisztán Havlicek koncepciójában cseh nemzetfenntartási egoizmusból fakadt. Elmélete szerint a cseheknek a németiség elleni politikai, kulturális és gazdasági harcban hamisítatlan szláv

segítő forrásokra van szükségük, hogy a germanizmustól átszótt életüket e harcra megerősíthessék. A rendszer nemzeti alapcéljaként a tótság felszívását tűzte ki. Ennek következtében Havlicek nem volt és nem lehetett a szláv egyenlőség híve. Továbbá azon álláspontja, mely a lengyelek melletti „diplomáciai” fellépést ajánlja, a legkomikusabb ellentétben áll a realitás és a legalitás felől hirdetett nézeteivel. Szerinte minden legalitásnál többet ér egy kis realitás, ennél fogva ő is tisztában volt azzal, hogy diplomáciai közvetítés egy nem is törvényszerű és hivatott testület részéről nemcsak, hogy súlyjal nem bír, hanem a nagyhatalmak részéről figyelembe sem vehető. A lengyel kérdésnek a csehek részéről való ilyen tüntető háttérbe szorítása mindenestre eredményezte Liebelt indítványát és az ausztrószlávizmus elleni fellépésüket). A csehek, a délszlávok, különösen pedig a tótok mozgalmáért hajlandóknak ígértek fegyveresen fellépni, mert ebben saját nemzeti céljaikat szolgálták és az eddig a kongresszuson még elhallgatott cseh-tót egységesítést, a lengyelekkel szemben pedig a szláv szolidaritást csak általános jelszavakkal szolgálták.

Stúrnak és Havliceknek fellépése Safarikot, a cseh-tót osztály elnökét, az ausztrószlávizmus és dinasztikusság képviselőjét kényes helyzetbe hozta. A két felszólalás az ausztrószlávizmust a háttérbe szorította és főkérdéssé tette a szláv nemzetiségeknek az ausztriai államkérdéstől független államalakítási jogosultságát. A történeti jognak Stúr és Havlicek részéről való teljes negligálását Safarik helytelenítette és minden erejét megfeszítette, hogy az ausztrószlávizmust képviselő első két programpontra megmentse. Reámutatott a Stúr-indítvány homályosságára és a főfeladatot nem új szláv államok alakításában látta, hanem egy szláv védőszövetség létesítésében, Ausztria és Magyarország területén belül az egyenjogúsítás megvalósításáért. Sokkal általánosabb jellegű határozati indítványt terjesztett elő, mely a következőképpen hangzik: „Az ausztriai öszállam szláv közösségeinek és népeinek egybegyűlt képviselői, a magyar korona országait beleértve, alkotmányos szabadságaik alapján szövetséget létesítenek nemzetiségük védelmére a szó teljes értelmében ott, hol nemzeti jogok tulajdonában vannak már és ezeknek kiküzdésére ott, hol még ezeknek a

jogoknak hiányában vannak. Ebből a célból minden olyan esz- közt igénybe akarnak venni, mely egy jogi társadalomban a természetes jogok védelmére és ezeknek elnyomása ellen meg- engedhetők és érvényesek.” Ez az indítvány heves vitákra adott alkalmat. Safarik az alkotmányos és törvényes módszert aján- lotta, ezért került a Stúr által indítványozott önrendelkezési jognak érintését és határozottan az ausztrószlávizmus állás- pontjára helyezkedett. Stúr Safarik javaslatát, mert a konkrétumokat kerülte, ellenezte.

Amikor a szekció a probléma tárgyalására tért át, vájjon az egybegyültek egy Ausztrián belüli szláv szövetség alakítá- sát és a kölcsönös segítyezést helyeslik-e és ez hogyan valósít- ható meg, két indítvány feküdt a szekció előtt. Az egyik Hurbané, mely következésképen hangzott: „A szláv kongresszus azon szláv törzsek nevében, melyek az osztrák birodalomban élnek, követeli, hogy az összes szláv törzs mindenütt és ezen birodalom valamennyi részében, a nyelv és nemzetiség egyenlő jogaival rendelkezzenek, vagyis az összes szláv saját nyelvén igazgattassák, ha azonban a németek és magyarok testvéri törzseinket nyelvük és nemzetiségük miatt elnyomnák, az összes szláv köteles őket megvédeni. Nemzetiség alatt azt a szabadságot akarjuk érteni, hogy a nemzet nyelve nemcsak az. összes közügyekben érvényesüljön, hanem, hogy fiai hazájukban hivatalokba és méltóságokba emeltessenek és hogy saját nemzeti vagyonát korlátlanul igazgathassa.” Hurban ezen indítványát visszavonta, amint Safarikét elolvasta.

A kérdéshez hozzászólt Prudek, aki Stúr indítványához, csatlakozott és első teendőnek mondta a csehszláv és délszláv törzsek önállóságának kivívását. Akkor azután a többieknek könnyen fog lehetni segíteni. Dvoracek János dr. indítványozta, hogy a délszlávok támogatására szabadcsapatokat kellene tobo- rozni. Hodza Mihály azt ajánlotta, hogy Safarik javaslata csak provizórikus megoldásnak fogadtassák el és egészítették ki egy felhívással, mely szerint a szláv nemzetek egyesüljenek, külön autonómiákká, külön kormányal egy ausztriai házból való uralkodó alatt. Hodza kifogásolta ezután, hogy a lengyelek a magyarok irányában rokonszenvet mutatnak és talán a velük való összeköttetésre gondolnak. Amikor a lengyelek arra a meg-

győződésre jutnak, hogy ezzel az irányzattal a többi szláv ellen igazságtalanságot követnek el, akkor ez lesz a magyarok elleni első súlyos csapás. Hurban József szerint a csehek nem állhatnak meg a megkezdett úton. A gyűlés törvény szerint forradalmi, a forradalmat ezzel megkezdték, de be nem fejezték. A magyarok nem kezdtek forradalmat, hanem, amit akartak, azt lopták (sic!) és Pozsonyban azt hirdették, hogy szabadok. Forradalmunk nem fog sok vérbe kerülni, de valami vérnek mégis folynia kell. Havlicek is ismételten azon az állásponton volt, hogy ne töltsék az időt bevezetésekkel, hanem siessenek a horvátok segítségére, ha másképp nem, legalább egy ék beszorításával. Safarik ezzel szemben a tótságnak minél előbbi támogatását kívánta, mire Havlicek ismét kijelentette, hogy a horvátok előnyére a magyarok hátába törnek Szlovenszkóban. A Safarik-indítvány Tobolka és Boemus szerint még nem fogadtatott el, amikor a Liebelt-akció bekövetkezett. Jirecek szerint heves viták után elfogadták. Ez azonban nem fontos, hanem csakis az, hogy a magyar nemzet elleni támadásra nézve egyetértőek voltak. Hurbannak felszólalása, mely a forradalomnak mindenképpen való megvalósítását követelte, világosan mutatja, hogy Prágában a tót vezetők az Ausztriaellenes irányzat áramlatába sodródtak és hogy ez a viselkedésük merőben ellentétes volt későbbi és az ausztriai öszmonarchia kormányát szolgáló magatartásukkal.

A kongresszus nagygyűlése határozott Liebelt indítványára nézve. Azt elfogadta és ezzel az ausztrioszlávizmus híveinek kezéből a kongresszus vezetése kisiklott. Fent reámutattam Liebelt indítványának célzatára. Az, hogy a kongresszuson meglepően többséget tudott a lengyelek fellépése szerezni, annak tulajdonítható, hogy a radikális demokraták, valamint a cseh politikai közhangulat is a forradalom oldalán volt. A szláv nemzetek függetlenséget, önállóságot akartak, nem pedig, mint Palacky és Safarik az ausztriai állampolitikában való érvényesülést. A délszlávok a Liebelt-indítványt azért fogadták el, mert azt remélték, hogy ezzel az Innsbruckba küldendő kongresszusi küldöttség ügyét a lengyelek részéről biztosíthatják. A Liebelt-féle indítvány után a kongresszus már nem tanácskozott osztályok szerint, hanem együttesen és mindenki a saját nyelvén

beszélt. A cseh-tót osztály tagjai közül Stulc J. V. érkezettnek látta az időt arra, hogy a Havlicek által megkezdett offenzívát a cseh-morva-tót egyesítés érdekében folytassa. A kongresszus ugyanis a manifesztum, valamint a császárnak átadandó petíció ügyében tárgyalt. A manifesztum tekintetében sokkal simábban történt a nézetek megegyezése. Az akkor divatozó nemzetiségi, demokráciái és testvériségi eszmék alapján foglalták írásba a manifesztumot, melynek tervezetét Liebelt, Bakunin és Zách készítették, míg Palacky összefoglalta véglegesen és rendszeresen a kongresszusnak eszméit. Természetesen Palacky ezen összefoglaló munkájában sokban változtatott Liebelt és Bakunin elfogadott radikális tervezetein.

Sokkal gyökeresebben ellentétes viták keletkeztek a petíció ügyében, melyet az ausztriai szlávok szándékoztak a császárnak átadni. A szláv testvériség és egyenjogúság felett itt győzött a szláv nemzetek egyéni érdeke és érvényesülési törekvése. Amikor Stulc fentemlített indítványát megtette, a nagymorva birodalom megteremtését sürgette, vagyis a cseh-morva, sziléziai és tót területek egyesítését, a morva és sziléziai képviselők részéről fagyos csend fogadta ezt az indítványt. Hurban a tótok nevében kijelentette, hogy Magyarországtól semmiképpen sem akarnak elszakadni. Már Stúr is úgy nyilatkozott június 7-én a vita során, hogy tót szervezett fegyveres erőnek hiányában a magyarokkal szemben egyelőre legális téren akarnak maradni. „Diplomatizáltunk – mondta június 7-én – meggyőződésünk tekintetében, időközben pedig célszerűnek tartottuk, hogy megmaradjunk valahogyan a legalitás alapján. Nincsen annyira felfegyverzett népünk, mint amilyenek a horvátok és a szerbek, mert akkor rögtön kivágnék magunkat a járomból. Nemzetünket még nem sikerült megnyernünk, még nem beszélhetünk nyíltan hozzá; vannak nemzeti szellemű embe-reink, ha azonban magyarelles gondolkodásunkat megmutatnák, ezerszámra lépnének fel ellenünk. Kezdetek Ti, szerb és horvát Testvéreink és mi nem maradunk hátul.”¹ A tót vezetők tehát tudatában voltak annak, hogy a magyarelles fegyveres felkelés a tót nemzetben nem kelthet szimpátiákat.

¹ R. Golán: i. m. 67. 1.

Mikor pedig úgy a délszlávok, mint a csehek a magyarok elleni harc megkezdését sürgették, Hurban a következőket mondotta: „Minden nemzet számol körülményeivel; ezért szeretnők, hogy a szlávok egy közös nagy birodalomban egyesítseenek. Szemünkre vetik gyöngeségünket, mintha nem akarnánk harcolni. Ha a magyarok azt, ami bennünket megillet, megadják nekünk, akkor nem akarhatjuk őket kiirtani és a kardot ellenük kirántani. Ha megadják a szerbeknek, amit követelnek, nem fognak akkor sem kardot rántani, még ha az egész világ előtt ebből szégyen háramlik rájuk.” Ezt Hurban a délszlávok szemrehányásaival szemben nem gyengeségnek, hanem igazságnak mondta. „Ha ellenben, – folytatta, – a magyarok nem adják meg, akkor természetesen harcolunk.” Ez az álláspont azonban nem jelentette azt, hogy el akarnak a magyar koronától szakadni, ők is éppen úgy követelték sajátos nemzeti-ségi érvényesülésüket, mint a csehek, de nem voltak hajlandók azt a cseheknek feláldozni, mint ahogyan annak védelmét kérték a kongresszustól a magyarság ellen. Ők csak védelmet kértek és midőn látták, hogy a csehek ezen indítványozott harc révén a tót nemzet önállósága ellen intézett cseh-tót egységesítést akarják megvalósítani, rögtön abba hagyták a magyar nemzet elleni lázító és fenyegető taktikát, mert belátták azt, hogy egy zsákutcába szorulnak, melynek végén ott állnak a cseh hegemónikus törekvések. Hurban ezért a Stulc-féle cseh-tót egyesítési javaslatnál kijelentette: „Kérésünk a szláv kongresszushoz az, hogy adjon, amit adhat, szimpátiát és szívet, hogy védje meg nemzetiségünket tőle telhetőleg a magyarok ellen, egyébként többet nem kérünk. Nem kérjük a cseh koronához való csatolást. Nem lehet könnyű részünkre, hogy mostani viszonyainktól elszakadjunk és ezeréves, bár bennünket szorító összeköttetéseinket megsemmisítsük! \⁷égül ismétlem, hogy sem a cseh, sem a magyar koronának új eszmék nélkül nincsen jelentősége.” Hodza is hasonlóképen nyilatkozott és szinte kétségbeesve kérdezte, hogy mi is következhet a mindenáron indítandó harc után? A tótok ezen állásfoglalása azokat a cseh indítványokat, melyek Stulccal egyetértőleg a cseh államjogi követeléseket negligálva a cseh nemzeti program maximumát, az etnográfiai elkülönülést precizították akként, hogy a tót területeket is cseh

területeknek deklarálták, tárgytalanná tették. A csehek ezért saiat maguk részéről a tótoknak ezen magatartása következtében az április 8-i császári leirat ígéreteinek megvalósításával voltak kénytelenek a petíció követeléseit sorában annál is inkább megelégedni, mert a morvák sem akartak lemondani tartományi különállásukról, autonómiát követeltek és külön tartománygyűlést, a sziléziai lengyelek pedig a cseh terv hallatára a tescheni területnek Galíciához való csatolását követelték.

A tótoknak ezen fenti magatartása egészen világosan annak a beismerésnek következménye volt, hogy egyszerre elébük tártult a cseh expanziónak Havlicek által propagált egész terve. Gyorsan visszavonulót fűjtak, de már késő volt. A délszlávok, különösen a szerbek, látván, hogy a magyar nemzet elleni általános szláv támadás terve kockán forog és a tótok visszavonulnak, Arsenievic belgrádi szerb küldött a szerbek részéről 10.000 forintot ajánlott fel a tót fegyveres felkelés céljaira és felszólította a cseheket és morvákat, hogy ugyanazt tegyék,¹ mire Neuberk János báró szintén felajánlott saját maga részéről 10.000 forintot. Palacky, aki a tanácskozásokon jelen volt, valamilyen ürügy alatt rögtön elsietett, amint látta e fordulatot. A szerbek a pénzt a tótoknak később át is adták. Vájjon Neuberk János báró az ígért összeget megadta-e a tótoknak, bizonytalan, azonban cseh részről a fegyveres akció idején a tótok szintén kaptak pénzbeli támogatást. A szerb ajánlat és a felszólítás nem akart egyebet, mint a visszahúzódó tót vezérférfiakat ismét buzdítani és az aktivitás céljaira kényszerítvén, megnyerni. Annyi bátorsággal már nem rendelkeztek, hogy ezt az ajánlatot, melyet folytonos panaszaikkal tulajdonképpen ki-provokáltak, visszautasítsák az egész szlávtság előtt. Az ajánlat elfogadása pedig nem jelentett egyebet, mint, hogy Magyarországra csak fegyveresen térhetnek vissza. A prágai kongresszuson a tót vezérférfiak a saját túlzó és szangvinikusan ki-

¹ Arsenievic Hurban visszaemlékezései szerint a tótok segélyezésére vonatkozólag következőket mondta: „A tótok segítségért kiáltoznak, a testvéreknek eegíteniök kellene. Kossuth a szerencsétlen tótokon nevet és gúnyosan felszólítja őket, hogyha a magyarokkal egyenjogúak akarnak lenni, úgy karddal küzdjek ki az egyenjogúságot. Tehát ha kard, legyen kard! Segítsünk valamennyien tót testvéreinknek! Ti cseh és morva testvérek legközelebb álltok a tótokhoz, szomszédok, testvérek vagytok, segítsétek meg őket, és ezzel egyúttal nekünk is eegítetek, mert közös az ellenség”.

színező szónoklásaiknak foglyai lettek. A magyarság elleni harcról beszéltek, holott ezt oly értelemben, mint a délszlávok és a csehek, ők nem is akarták. De nem tudtak már visszafordulni az útról. A délszlávok és a csehek taktikája a tót vezérférfiakat a cseh és délszláv terveknek kedvező utakra szorította, holott azok egyáltalában nem feleltek meg a tót nemzet céljainak, amint ezt a cseh-tót egység kérdésével kapcsolatban a tót vezetők józanul és higgadtan meg is állapították. Ezzel összefüggésben meg kell állapítanom, hogy a magyar kormány hibát követett el abban a tekintetben, hogy a prágai kongresszus részleteiről a kongresszus folyamán nem informálódott és hogy a tót vezetőknek az integritás érdekében elfoglalt szilárd álláspontját megfelelően méltányolva a velők való összekötetést nem kereste. A tót vezetők látták Prágában azt, hogy a szláv szolidaritástól nem remélhetnek semmit, a kongresszushoz fűzött várakozásuk tényleg szertefoszlott. A szlávok között homlokegyenest ellenkező érdekeltségek vannak és súlyosan megbánhatták azokat az első beszédeiket, melyekben a kongresszus elején a cseh-tót osztályban a magyarok elleni általános szláv támadást proponálták, mely különösen Stúr doktrinair elgondolásából fakadt. Ez eszme tárgyalása során tapasztalhatták, hogy ők a harcban csupán eszközül fognak használatni egyéb és őket veszélyeztető szláv tervek megvalósítására. Meggyőződtek arról, hogy ők senkitől sem remélhetnek igazi és odaadó testvéri támogatást, ezért húzódtak vissza, és ezért nem hallatszott tulajdonképpen a kongresszus második szakában tót részről olyan heves dikciózás, mint az első időben. A tót vezetők valószínűleg magukkal vívódva, szerepük céltalanságát beismerve, hullottak a délszláv tervekbe, ami a kongresszus egyedüli reális, de a tót vezetők által súlyosan viselt eredmény volt.

A kongresszus a Liebelt-féle indítvány elfogadása után egy rendszertelen, zavaros, egymás között vitakozó gyülekezetté fajult, melynek helyzete az utca folytonos forradalmosítása közben illuzóriussá vált, mert a kongresszus irányváltoztatását előidéző elemek nem a kongresszus, hanem a forradalom útján igyekeztek céljaiknak érvényt szerezni. Így már napról-napra nőtt a türelmetlenség és nyugtalanság. A bécsi és prágai diákság fraternizálása, Bakunin és lengyel barátainak aknamunkája,

a repealisták fegyverkezési akciói, a Windischgräetz intézkedései elleni izgatások, a munkásságnak együttműködésre való megnyerése, a vidéken szervezett agitáló körutak, arra mutattak, hogy Prágában forradalomra készülődnek, mely azonban véletlen folytán idő előtt, június 12-én tört ki és a forradalmat csakis félig előkészítve vitték harcba Windischgräetz ellen. Ez okozta a bukást, mert nem volt sem elég fegyver, sem elég elszántság, sem szervezett erő, sem pedig megbízható vezetőség és az ausztrioszlávoktól mentes központ.

A kongresszus által elfogadott manifesztum, mely Európa népeihez intéztetett, Herder eszméitől áthatva hivatkozik a szlávok tekintélyes számerejére és részükre szabadságot, egyenlőséget és testvériességet követel, melyet szomszédjaik részére is elismernek. „Elítéljük és nyíltan megvetjük ama politikát, mely feljogosítottnak tekinti magát arra, hogy országokat és népeket az uralkodó hatalomnak kiszolgáltatott anyag gyanánt kezeljen, önkény és szeszély szerint eltulajdonítsa, kicserélje, elossza tekintet nélkül a népek származására, nyelvére, szokásaira és hajlandóságaira, figyelmen kívül hagyva természetes összetartozandóságukat, jogos önállóságukat.”¹

Ez a rész természetesen nemcsak Frankfurt, nemcsak a magyar kormány ellen is irányulhatott, hanem a cseh tervekre is vonatkozhatott a morva, sziléziai és tót területet illetőleg, hasonlóképen a lengyel területek jogtalan lefoglalására, a lengyel-rutén területek vitájára is alkalmazható.

A magyar-szláv kérdések ügyében a kiáltvány a következő felszólítást tartalmazza: „Felszólítjuk a magyar kormányt, hogy a felháborító erőszakos intézkedéseket, melyek a magyarországi szláv törzsek ellen és pedig a szerbek, horvátok, tótok és rutének ellen kiadattak, hamarosan hatályon kívül helyezze és arra törekedjék, hogy az őket megillető nemzeti jogokat teljes mértékben rövid időn belül megkapják.”

A kiáltvány különösen a lengyel kérdés ügyében apellált Európa népeinek igazságszeretetére. Tiltakozik a pánszlávizmus vádjá ellen. Az ausztriai kérdésben a szlávok részére a

¹ Proklamation der ersten Slavenversammlung in Prag an die Volker Europas. – „Slavische Ontralblätter”. 3-4. Juli 1848. Nr. 25. – A manifesztum a kongresszus első és egyúttal utolsó konkrét terméke. A manifesztum a Zsch Liebelt, Palaeky és Bakuninból álló bizottmány munkája.

németekkel és magyarokkal való egyenjogúsítást követel. Megemlíti a törökországi szlávokat is. Végül felveti egy nemzetközi európai népkongresszus eszméjét.

A petíció, mely az ausztriai szlávok követeléseire vonatkozik és melyet a császárnak kellett volna átnyújtaniuk, a kongresszus berekesztése után napvilágot látott ugyan, azonban ez az írásmű már nem a kongresszusi megvitatás eredménye. A petíció tervezetét a galíciai Helcel dolgozta ki, míg az egyes nemzetek követeléseire nézve a tárgyalások során kialakult határozati tervezetek már készen állottak, de a közbejött forradalom miatt egyesített állapotban nem terjesztettek a kongresszus összülése elé. A „Slavische Centralblätter”-ben leközölt petíció e tervezeteket összefoglalta és így közösen adja az ausztriai és magyar szlávok életfeltételeinek mozaikszerűen egymás mellé rakott képeit. A petíció az egyenjogú nemzetek föderációjává alakult államot kívánja, mely a császár jogara alatt Ausztria újjászületése legyen. Ebben a föderációs államban a prágai kongresszuson képviselt nemzetek az ott kifejezett nemzeti kívánságaik teljesítését akarják látni.

A csehek az április 8-i császári leiratban ígért szabadságjogok és nemzeti érvényesülés teljes megvalósítását, a morvák hasonló önállóságot követeltek (národ moravsky). A lengyel és galíciai rutén követelések egy terjedelmes kölcsönös meg egyezés gyümölcsei voltak, melyeket azonban a valóságban nem respektáltak. A tótok és rutének közösen foglalták írásba nemzeti igényeiket.¹ E programra teljesen fedi a liptószentmik-

¹ „Die Slowaken und Ruthenen in Ungarn beklagen sich über die schweren Unbilden, welche ihnen von den Magyarern und namentlich von dem gegenwärtigen Ministerium, welches allein und ausschliessend im magyarischen Geiste handelt, zugefügt werden; sie sprechen daher die Bitte aus: 1. Dass die Slowaken und Ruthenen in Ungarn als eine Nation von den Magyarern anerkannt und am Landestage gleicher Rechte mit diesen theilhaftig werden. 2. Dass ihnen gestattet werde, ihre besondere Nationalcongresse zu halten, mit einem beständigen slowakischen und ruthenischen Ausschusse, welchem das Recht und die Verpflichtung zukommen soll, über die Nationalrechte der Slowaken und Ruthenen zu wachen und die Beschlüsse des National-Congresses auszuführen. 3. Dass ihnen gestattet werde, Nationalschulen sowohl für den Elementar-, als auch Realunterricht, wie auch Bürger- und Diöcesanschulen, Schullehrerseminarien, höhere Unterrichtsanstalten, als Gymnasien, Lycäen, Akademien, polytechnische Anstalten und eine Universität für sich zu errichten. Die Unterrichtssprache soll nach dem Bedürfnisse die slowakische oder die ruthenische sein. Die Freiheit der Nationalerziehung wird fortgesetzt. 4 Für die Magyarern soll ein Lehrstuhl der slowakischen und ruthenischen Sprache, für die Slowaken und Ruthenen aber

lósi gyűlésen hozott határozatokat, sőt bizonyos tekintetben enyhébbnek is látszik, mert a népre ható demagógián alapuló pontokat elhagyták. A szerbek a karlócai határozatokat követelték, a horvátok a horvát országgyűlés törekvéseit ismételték, a szlovének pedig Szlovénia alatt új királyság alakítá- sára tartottak igényt.

Június 12-én Prágában kitört a forradalom. Rendszer- ten harc fejlődött. Windischgräetz katonáival szemben barri- kádok emeltettek. A tábornok ne- jét egy forradalmár golyója megölte. A forradalom vezetésében és előkészítésében a tótok közül Hurban és Stúr, valamint Hodza és a velük jött tót ifjak is résztvettek. Mikor június 11-én a diákság és a radikális demokrá- ta Windischgräetz- et arra szólították fel, hogy bocsás- son rendelkezésükre fegyvereket, Hurban a Karolinumban lá- zító beszédet mondott. A forradalom utáni vizsgálat során az egyik résztvevő^x következőket vallotta Hurbanról: „Június 11-én a Karolinum bejárata előtt egy csapat fegyveres diák állt, akik a parancsnokló tábornok válaszá- t várták a diákok petíciójára.² Egyszerre felhangzott a kiáltás, hogy Hurban az aulában beszédet fog tartani. Midő- n az aula már megtelt, Húr- ban felment a tribünre és szláv nyelven beszédet mondott, melyben hangoztatta, hogy most erősen össze kell tartani és meg kell mutatniok azt, hogy cseh eredetűek,³ sőt késznek kell lenni szükség esetén saját vérüket is ontani, mert ez az utó- kor előtt dicsőség lesz és különösen most a pünkösdi héten be kell bizonyítani azt, hogy a Szentlélek a prágaiakat meg-

eine Lehrkanzel der magyarischen Sprache auf Landeskosten errichtet werden. 5. Keine Nation in Ungarn soll für die Herrschende gelten, sondern alle sollen gleich berechtigt sein. 6. Jene Slovaken, welche für die Verteidigung der Nationalrechte der Slovaken gefangen gehalten werden, sollen unverzüglich in Freiheit gesetzt werden. 7. Sie bitten, dass man den Slovaken und Buthenen nicht das Recht vorenthalte, Vereine zu gründen, welche zum Zwecke haben, die Wohlfahrt des Nationallebens der Slovaken und Ruthenen zu fördern und dass sie in dieser Beziehung sich einer gleichen Berechtigung, wie die Magyaren erfrauen dürfen.“ – Die Petition des S'avenkonsresses. „Slavische Centralblätter“, 1848, 16. Juli. Nr. 38.

¹ Kr. A. W. – Die Prager Juniereignisse in der Pfingstwoche des Jahres 1848, dargestellt nach den Ergebnissen der hierüber gepflogenen gerichtlichen Untersuchung. – Pohl József cseh joghallgató vallomása szól Hurban beszédéről.

² Fegyvert és municiót kértek Windischgräetz- től.

³ Hurban ezzel azt akarta kifejezni, hogy a diákság mutassa meg most cseh nemzetiségi voltát és álljon szilárdan e meggyőződése mellett.

szállta, hogy minden reakciót letörjenek és ha kell, meg is haljanak. Az egyszer kiküzdött szabadságot pedig semmiképen sem szabad azután kezeikből kiengedni.” Hurbant erre ujjongás közben az aulában körülhordozták.

Tobolka kutatásainak eredményei is igazolják, hogy a forradalmat előkészítő Windischgräetz-ellenes mozgalom élén Friccsel, Sladkovskyval, Brunnal együtt Hurban is állt. A forradalom pütkösd hétfőjén vette kezdetét és Villani báró valamása igazolja, hogy pütkösd vasárnapján délután Zách és Bloudek lőpor- és munícióvásárlás céljaira szükséges pénz miatt nála jártak, tehát Bloudek is, Zách is a forradalom előkészítésén tevékenykedtek. A forradalom kitörését a cseh történetírók Palacky, Masaryk, Maly stb. magyar agentprovokátorok működésének tulajdonítják, míg Fric, aki a pütkösd mozgalomban a katonai vezető szerepet foglalta le, visszaemlékezéseiben a forradalmat a prágai radikális demokraták előre megfontolt tervszerű fellépésének mondja. Amikor már a császári katonaság ellen harc folyt, a Klementinumban székelő forradalmi vezetőségnek rendelkezésére bocsátották szolgálataikat Stúr és Bakunin, akik mindenütt gyűjtő és az ellenállás folytatását hirdető radikális beszédeket intéztek a forradalomban résztvettekhez. A liptószentmiklósi májusi gyűléssel kapcsolatban folytatott vizsgálat során később júniusban kiderült, hogy a Hodzával Prágába távozott tót ifjak is résztvettek a barrikádharcokban, sőt az egyik ott súlyosan meg is sebe-sült.¹ Mindezt azért tartottam szükségesnek megemlíteni, hogy beigazoljam azt, miszerint a tót vezérek nem a cseh politika céljait követték, nem azonosították magukat az ausztrószlávizmussal, melynek keretén belül Havlicek és Palacky a cseh egységesítést szerették volna megvalósítani. A cseh egységesítési tervnek a kongresszuson való hirtelen előretörése határozottan elsodorta a tót vezetőket a Palacky- és Havlicek-pártoktól a radikálisok karjai közé, akik valóban az összes szláv nemzet egyenjogúságát hirdették és az ausztriai reak-

¹ St. A. W. – Civ.- u. Mil.-Gouv. Ungarn, 1850. 4403. A liptói sebesült neve Kubányi András volt. Hodza Mihállyal Prágába ment ez a Kubányi, azonkívül Kellner Aurél és Volko János liptószentmiklósi ifjak, akik a barrikádharcokban résztvettek. Kubányit egy kartáesgolyó sebesítette meg.

ciós uralom letörését óhajtották, míg Palacky és Havlieek e reakciós hatalom segítségével akarták a cseh-tót egységet megvalósítani. Prágában a forradalom megbukott. A vezetők már 16-án elmenekültek. A totókkal együtt távozott Fric, Zách, Bloudek, Janecek is, akik ellen Windischgräetz elfogató parancsot adott ki. Már most a tót vezetők, akik Prágában a bécsi reakció ellen harcoltak, vagyis szónokoltak inkább a barrikádokon és az ausztróslávizmust elvetették, a cseh-tót egységgel szemben Magyarország integritását elismerték és hangoztatták, megvédelmezték, Magyarország felé vezető útjukat tervszerűtlen és elhamarkodott magatartásukkal elvágván, kénytelenek voltak azt az utat választani, mely részükre még nyitva volt, vagyis a délszláv csábítások által kijelölt irányt. Ebben az elhatározásban nagy része volt Záchnak és Bloudeknek, akik ezen időtől fogva belecsimpaszkodtak a tót vezérférfiakba. Korántsem azonban szláv meggyőződésből és szolidaritásból, hanem foglalkozásszerű érdekekből. Mindkettő politikai ágens volt. Bloudek a bécsi kormánynak, Latournak megbízottja volt, Zách pedig a délszláv mozgalmakban 1848-ban császári szolgálatba lépett ágens, aki ezelőtt lengyel és délszláv forradalmi komitékban működött. Zách volt tehát a délszlávok táborába egyengető kalauz. Bloudek pedig Latour előszobájába. És így kerültek a különben idealista jellemű, becsületes felfogású tót vezérférfiak egy kétes jellemű kalandortársaságba, mely arra bízta őket, hogy elfeledjék tisztességes politikai irányelveiket és idegen célok szolgálatába szegődjenek abban a naiv hitben, hogy nemzetük ügyét szolgálják. Úgy a jelen, mint a jövő szempontjából sokkal előnyösebb lett volna nemzetükre nézve, ha a magyar nemzettel való megegyezéssel folytatták volna a cseh-tót egység elleni prágai magatartásukat.¹

Mielőtt a prágai események leírását befejezném, reá kell térnem az úgynevezett Thuránszky-ügyre. A Windischgräetz

¹ Golán szerint Bloudek, Janecek, Hurban fegyverrel védelmezték a Fric-féle házat. Hurban, Stúr, Hodza a forradalmi listán szerepeltek. Janecek, vallo-mása szerint, azért utazott a prágai szláv kongresszusra, hogy a tót vezetőkkel tárgyaljon, vajjon várható Csehországból segítség? A tót vezetők kijelentték, hogy pénzt és emberanyagot kapnak. A prágai forrongás után ismét azt jelentették ki, hogy arra már nincs reményük.

által lefolytatott vizsgálat során mindazokat kihallgatták, akiket a forradalom kialvása után elfogtak. Fogságba került egy Thuránszky Marcell nevű feleőmagyarországi illetőségű ifjú is, aki a galíciai lengyelekkel együtt érkezett a kongresszusra.¹ Ebben a Thuránszkyban a cseh történetírók látják a magyar kormánynak azt az ügynökét, aki a pütkösdi zavargást előidézte.² Thuránszky terjedelmes és részletes vallomást tett, melyből kiviláglik, hogy a szláv forradalmi tervekbe be volt avatva. Thuránszky, aki 1847-ben az eperjesi kollégium hallgatója volt, anyja révén, egy lengyel származású nő, lengyel körökben élt és lengyelnek is tartotta magát. Lengyel ruhában járt, lengyelül beszélt. Eperjes és környékén, valamint mindennütt az északi határmenti megyékben sok lengyel emigráns élt, akik részben állandóan letelepedtek, részben pedig ideiglenesen ott tengették problematikus egzisztenciájukat és mindig konspirációkon, a lengyel forradalmi komiték dolgain tanácskoztak és sokjuk csakis ezzel foglalkozott, másik részük hol Ausztria ellen, hol Oroszország ellen, hol pedig a lengyel komiték ellen végzett konfidensi szolgálatot. A felsőmagyarországi lengyel emigránsoknak ügyeit Sedlnitzky gróf rendőrfőnök állandóan figyeltette. 1847-ben egy Zielonka Károly nevű konfidensét küldte el Galíciába és Felső-Magyarországba, hogy Dembovsky Eduard lengyel forradalmi emisszárius után kutasson. E kémkedése nyomán eljutott Eperjesre is, ahol a lengyel származású Burghard vendéglőssel megismerkedvén, aki szintén a lengyel forradalmi ügyekben résztvett és Eperjesen mintegy

¹ Thuránszky a zempléni Mádon született, joghallgató volt akkor és Hogod (Zemplén m.) helyiségben földbirtokos. Később a gömöri Lévert közégben volt földbirtokos, ahol Franciscivel és Bakulinyval jó barátságban élt.

² Hodza Mihály a „Slowak” című könyve előszavában exaltáltan hangoztatja, hogy ő látta, mint sütötte el fegyverét. Kire és mire, természetesen nem említi, bár Windischgaetz nevének tragikus megöletését gondolja. „Oh, hättet Ihr, deutsche Brüder, nicht die blutbefleckte Hand des Magyaren gedrückt, um Euch mit ihm zu jener blutigen Sprengung des ersten Slavenkongresses zu vereinen! Wisset Ihr, was Ihr gethan? Die verruchte Hand eines Magyaren (ich habe ihn gesehen) that den ersten Schuss auf die Soldaten!” – írja Hodza Thuránszkyról, holott ez nem volt magyar, hanem lengyel nevelésű és mint Francisci említi, mindig „konfederatká”-ban járt. (Egy lengyel nemzeti ruha.) Lengyelekkel barátkozott és lengyel forradalmi dolgokkal foglalkozott. Az egész Thuránszky-ügyben semmilyen magyar vonatkozást nem lehetett találni. A szálak Sedlnitzkyhez vezettek, akinek részére 1848 előtt Moyses, későbbi püspök, is dolgozott.

gócpontra alakított a lengyel emigránsok, valamint egyéb tót fiatal fantaszták részére, összekötetésre tett szert ezekkel, anélkül, hogy ezek sejtették volna benne Sedlnitzky spiclijét. Burghardnál megfordultak Francisci, Thuránszky, Ferenczi tót diákok, akiktől mint a versaillesi lengyel komité állítólagos megbízottja egy szervezés alatt levő tót-lengyel szervezetnek fiatal fantaszták gondolkodására valló részleteit tudta meg.¹ E helyen csupán arra akarok reámutatni, hogy Zielonka, aki egy aljas gondolkodású konfidens volt valószínűleg, mint Francisci önéletrajzából is kiderül, mint agent provocateur a fiatal tótokból kiszedte a részleteket, hogy ezzel Sedlnitzky előtt a Dembovsky-ügyben való útjának sikertelenségét leplezze. Francisci egy népkatekizmust írt „Zrkadlo pre l'ud slovensky” („Tükör a tót nép részére”), melyben a tót nemzeti- ségi öntudat érdekében agitál. Zielonka, aki omnipotens lengyel emigránsnak gerálta magát, a katekizmust átvette azzal az ígérettel, hogy Párizsban ki fogja nyomtatni és be fogják csempészni a tót nép közé. Természetesen a kézirat Sedlnitzky- hez került. Zielonkának bizalmasa lett ez a Thuránszky Marcell, akinek leveleit szintén Sedlnitzkynek beküldte. Lehetséges, hogy ez a minden hájjal megkent konfidens nemcsak a fiatal tótokat és lengyeleket vezette az orruknál fogva, hanem Sedlnitzkyt is és Thuránszkyt is, akinek megígérte, hogy leveleit Versaillesba juttatja. Mihelyt a részleteket megtudta, eltűnt e vidékről, mert visszarendelték. Benyomásom az, hogy ez a Zielonka tulajdonképpen nem más, mint egy Anton Rieth nevű lengyel renegát emisszárius, akit Czartoryski herceg küldött Galíciába, Magyarországra és Horvátországra és aki szolgálatait rögtön felajánlotta Metternichnek, aki azokat el is fogadta. Ez a Rieth jelentette fel Kadavyt, a pesti ev. egyház tanítóját, Daxner I. Márkust, Hurbant, Franciscit, Ferenczit, Geromettát, Thuránszkyt és Vlaskalicsot, mint a magyarországi forradalmi lengyel-szláv bizottmány tagjait. Azonkívül egy csomó felsőmagyarországi nemest és polgárt, akik a lengyel emisszáriusoknak szállást szoktak adni. Az, hogy Thuránszkyt is feljelentette, arra mutat, hogy Thuránszky a Zie-

¹ A. M. I. Ad 6513. P. H. St. 1847.

lonkával való barátságában jóhiszeműen járt el. Viszont lehetséges, miszerint Thuránszky Zielonka-Bieth révén csakugyan Sedlnitzky szolgálataiba szegődött. Ez több, mint valószínű, mert a spiclirendszer ilyen láncszerű módon fejlesztette ki hálózatát, Zielonka Thuránszkyt, mint közlékeny és megközelíthető embert mutatta be, misem természetesebb, hogy Sedlnitzky őt felhasználta. A magyar kormány Thuránszkyt fel nem küldte Prágába, erre semmilyen írott és nem írott nyom sem mutat.

Thuránszky, ha a magyar kormány megbízásából működött volna, megfelelő pénzzel lett volna ellátva, amint azonban annak a szállodának alkalmazottjai, melyben megszállt, vallották, kénytelen volt 13 forint 48 krajcár szállodabeli adósságai miatt poggyászát a szállodában zálogul visszahagyni.¹ Letartóztatva és látva azt, hogy Windischgräetz neje megöletésének gyanúját reáhárítják, vallott és fantasztikus részletekkel kiegészítve az 1847-i Francisci-féle mozgalomra, a lengyel komitókra is kitért és tényleg ezen konspirációktól távolálló tekintélyes embereket igyekezett belevonni, hogy helyzetén segítsen és szereplését fontossá tegye. Így Palackyt is említette az 1847-i akcióban, ami tisztára hazugság. A kongresszusról, valamint a tót mozgalomról mondott részleteiben van mindenestre egy rész valóság is, éppen ezért szükségesnek tartottam ezt a vallomást az iratok között leközölni.² Windischgräetz a vallomás alapján azt hívé, hogy egy nagy szláv összekövés nyomára jött és rögtön átírt István főherceg nádornak, hogy a Thuránszky által említett személyeknél házkutatást tartasson és lehetőleg igyekezzék a Magyarországra menekült szláv kongresszusi résztvevők ellen eljárni. Windischgräetz az ausztriai kormány részéről is erélyes intézkedéseket kért, ez azonban nem akart a csehekkel szemben olyan taktikát követni, mint a magyarok ellen, mert akkor a szlávokra épített tervei dugába dőltek volna. Udvari megbízottakat (Hofkommissäre) küldött Prágába Mensdorf gróf, lovassági tábornok és Klezansky udvari tanácsos személyében, akik június

¹ A „Kék csillag”-nál lakott. Ott lakott eleinte Stúr is, aki később a Hotel de Saxe-ba költözött.

² Iratok 38. sz.

25-én küldték be első részletes jelentésüket.¹ Missziójuk a békért volt és Windischgrätzzel éles differenciáik voltak emiatt. Thun Leó gróf helytartó jelentései azt bizonyítják, hogy a forradalmat nem a szláv kongresszus tagjai csinálták, mert a cseh tagok a monarchiával szemben korrekt álláspontot foglaltak el. A lengyelek és egyéb fanatikusok voltak a rendezők, nem a németiség elleni nemzetiségi gyűlölet volt a mozgalom célzata, hanem a radikális elemek egyesítése a kormány

¹ A. M. I. – Pr. A. 2024/1848. A kiküldött kormánybiztosoknak 1843 június 25-én kelt jelentései Windischgrätzet és Thunt következőképen jellemezték:

„Der kommandierende General Fürst Windischgrätz ging von dem Momente seines Wiedererscheinens in Böhmen immer von dem Grundsatz aus, dass die Eevoluzion, deren Ausbruch lange vorbereitet war und von jedem Denkenden vermuthet wurde, nur durch die Militärmacht bezwungen werden könne und bezwungen werden müsse, wenn nicht... Böhmen ... das Kaiserreich ...

In dieser lebenden Überzeugung fasste er den Entschluss, der Revoluzion, welche sich der österreichischen Monarchie bemächtigte, in Böhmen entgegen zu treten, und ihr hier die Grenze zu stecken. Er kannte und berechnete die ihm zu Gebote stehenden Kräfte und auch jene der revoluzionären Parthey, und um von dieser nicht überrascht zu werden, hat er seine militärischen Massregeln zur rechten Zeit vorbereitet.

Die Auführer nahmen diese Vorbereitungen wahr und fürchteten den Fürsten Windischgrätz als einen reaktionären und zugleich als einen kräftigen, überlegenen Gegner und verlangten daher seine Entfernung vom Generalkommando. Da Fürst Windischgrätz sich nicht einschüchtern liess und von seinem Dienstposten nicht abtreten wollte, schlugen die Auführer endlich los, wurden aber besiegt und kapitulierten.“

Thunra vonatkozólag: „Er war vor einigen Jahren zur Zeit des Aufkeimens des Czechismus ein warmer Anhänger und Vertreter der czechischen Partei. Er vertheidigte und unterstützte ihre Bestrebungen und Tendenzen durch Wort, Schrift und That. Kurz vor seiner Berufung nach Böhmen kam er als Gubernialrath in Galizien in die Lage, einen Club der dortigen revoluzionären Partei aufheben zu müssen. Dieser Konflikt erregte eine Misstimmung gegen ihn nicht blos in Galizien, sondern auch in Prag.“

In Prag haben unter der früheren Administration der Nationalausschuss, die Studentenlegion und das Korps der Swornost zu viel Einfluss gewonnen, so dass Graf Leo Thun nicht im Stande war, ihren Uebergriffen Einhalt zu thun. Er setzte in dieser Beziehung seine ganze Hoffnung auf den böhmischen Landtag: die Eevoluzion brach jedoch früher aus.“

A kormánybiztosok „Windischgrätz felfogásával ellentétes instrukciót kaptak Bécsben. Ennek az utasításnak legfontosabb két pontja (7., 8.) így szólt: „7. Für den Fall, als die wünschenswerthe Wiederherstellung der Ordnung und Ruhe, oder die Sorge für die Erhaltung der Garnison das gänzliche oder teilweise Zurückziehen des Militärs aus Prag nothwendig machte, kann auch dieses sogleich provisorisch von den Abgeordneten verfügt werden, wenn sie sich von der Nothwendigkeit einer solchen Vorkehrung die Überzeugung verschafft haben.“

„8. Sollte die Amnestie für das Geschehene verlangt werden, so können die Abgeordneten zusichern, den Antrag darauf zu stellen, und zu unterstützen.“

Már ezen utasítás értelmében is aug. 18 án kibocsátott a császári amnesztiarendelet. – *K. Kazbtvda*: i. m. 395., 402-3., 423. 1.

ellen. Ő semmit sem tudott az előkészületekről. Egyetlenegy szóval sem említi pártfogolt tótjainak forradalomra lázító szereplését.¹

Windischgrätz és Thim Palackytól bekérték a tárgyalási irrományokat. Palacky írásbeli nyilatkozatában kijelentette, hogy „erkölcsi meggyőződése”, miszerint a prágai eseményeket bécsi ismeretlenek okozták azéit, hogy a szláv kongresszust szétrobbantsák. Becsületszavára kijelentette, hogy amennyire ő tudja, a kongresszust a május 5-én kihirdetett alapelveken kívül másról nem tárgyalt, nem írt, nem beszélt.² Safarik benyújtotta a kongresszus irrományait, tárgyalási jegyzőkönyveit azonban nem, mert Palacky kijelentette, hogy jegyzőkönyvet nem

¹ A. M. I. – P. A. 2144/1848. – *Tkun-M. I. Sect. I.* (Prag, don 29. Juni 1849.)

² Palackynak Thun Leó grófhoz intézett levelében írja a következőket: Hochgeborener Graf! Ich kann der von Ew. Excellenz an mich (dd. 29. Juni Xro 6052., praes. 2. Jul.) erlassenen Aufforderung, Ihnen die Protokolle über die Sitzungen und Beschlüsse des Slawencongresses mitzuthemen, schon aus dem einfachen Grunde nicht entsprechen, weil eigentlich Protocolle gar nicht vorhanden sind und auch gar nicht angelegt wurden. Bei einer Versammlung, die sich im vorhinein dahin beschied, dass ihre Beschlüsse weder eine legislative, noch eine administrative Geltung haben werden, und wo somit alle Verhandlungen mehr den Charakter von freundschaftlichen Privatkonferenzen hatten, war die Anlage förmlicher Protokolle weder noting, noch zweckmässig. Nur um eine Geschichte der Verhandlungen möglich zu machen, übernahmen einige Mitglieder freiwillig das Geschäft, den Inhalt und Gang derselben aufzuzeichnen. Man hatte beschlossen, dass aus solchem noch ungeordneten Material nachträglich, durch ein besonderes Comité, Protokollar-Berichte erst angefertigt werden sollen: dieses ist aber durch den Ausbruch der Unruhen am 12. Juni verhindert worden, da sämtliche Mitglieder dadurch verscheucht wurden und fast jeder seine Papiere mitnahm, so dass wir jetzt Mühe haben werden, eine vollständige Übersicht der gepflogenen Verhandlungen für das Publikum, wie für die Theilnehmer selbst zusammenzustellen.

Dass der Siawen-Congress mit den Prager Juni-Unruhen in keiner ursachlichen Verbindung stand, muss aus den gehörig geführten gerichtlichen Untersuchungen von selbst sich herausstellen. Er hatte ja bei einem Gewaltstreich nichts zu gewinnen, sondern möglicherweise alles zu verlieren, wie er denn auch wirklich darunter am meisten gelitten hat.

Ich weiss freilich nicht, in wiefern man geneigt sein wird, mir die Geltung als ehrlicher Mann zuzugestehen: gleichwohl nehme ich keinen Anstand, hiemit feierlich und auf mein Ehrenwort zu erklären, dass, so weit nur immer mein Wissen reicht, bei dem Slawencongresse nichts verhandelt, nichts gesprochen, ja nichts gedacht worden ist, was den in der Erklärung vom 5. Mai 1. J. ausgesprochenen Grundsätzen zuwider gewesen wäre und dass alle die in jüngster Zeit aufgetauchten Gerüchte von separatistischen oder dem. österr. Kaiserhause feindseligen Tendenzen zu der Unzahl von gewissenlosen Erdichtungen, Lügen und Verleumdungen gehören, von welchen die fast durchaus charakterlose deutsche Journalistik jetzt überall überfließt, wo von Slawen überhaupt und den Cechen insbesondere die Rede ist. – *Fr. Palacky: Gedenkblätter stb.* - 167. 1.

vezettek. Thun Leó gróf felterjesztette ez irományokat, melyek nagyon hiányosak voltak és csak a kiáltványt, a programmot, a manifesztumot mellékelte Safarik jelentéséhez, mely ismét a lengyeleket állítja be a forradalom okainak.¹

A magyar közvélemény a prágai szláv kongresszus és a prágai forrongás tekintetében nem volt megbízhatóan informálva. A lapokban közölt adatok, különösen azok, melyek a tótok szereplésére vonatkoztak, alkalmasak voltak arra, hogy a közhangulatot a tót vezetők ellen még jobban felingereljék. Kétségtelen az, hogy a csehek a magyar ezabadságtörekvések ellen dolgoztak és ezért Magyarországon jogosult bizalmatlansággal nézték a szlávok szervezkedését. Kemény Zsigmond június 17-én írta a „Pesti Hírlap”-ban: „Az ős Prága is felhagyott a képmutatással, levetette álarcát s most egész Európa láthatja, hogy valósággal nem más, mint aminek rég gyanítottik, t. i. a szláv propaganda központja s a rendezavarás azon fészke, honnan minden veszély in populum imperiumque fluxit.”

A szláv-német-magyar kérdéskomplexumot eltöltötte akkor a három elemnek a dinasztiahoz való viszonya: „A szláv hübbnek hiszi magát az uralkodóházhoz – írja a „Pesti Hírlap” cikkírója egy más helyen² –, mint a német tartományok, ezért olyan birodalmat óhajt, mellyben számának túlnyomósága után alkotmányos formában biztosíttassák neki az uralkodás s reámutat az osztrák németre, hogy az, midőn a német szövetséghez ragaszkodik, az uralkodócsalád fensőségi jogát nyirbálja s gyöngíti kormányát. És ez a Palacky-féle sziréni dalnak alaphangulata. A szláv ajánlkozik a dynastiának, ajánl neki új monarchiát és megelégszik kevesebb szabadsággal, mint a német, mivel ő még a nemzetiségnél van. Nyelve, hangja neki legszebb zene, mivel a gondolat tervét még nem tudja. S minő roppant mélység választja el egymástól a német és szláv műveltséget. A német néppé akar lenni, a szláv pedig nemzetté.”

A kongresszusról megállapította a magyar sajtó, hogy bábeli nyelvzavar volt és a szlávok kénytelenek voltak a német nyelvet használni.

¹ U. o. – Pr. A. 2307/1848. – *Thun-Pillersdorf.* (Prag den 28 Juni 1848.)

² június 9.

„Néhány túlzó pánszláv energiája pótolja a tömeg hiányát – írja a „Pesti Hírlap” – s az izgatás leginkább csak azért vált veszélyessé, mert a reakció emberei által pártoltatok, mint eszköz a szabadelvű reformok megdöntésére.”

„Mi magát a congresszus üléseit illeti: ebben nyílt háború hirdettetik a magyarok ellen és különszakadás Németországtól. A kiűzött szlovák pap, Hurban, önkéntes csapatok alakítására szólította fel a szlávokat a magyarok ellen, mert míg ezek ki nem irtatnak, nincsen remény Szlávia jövője iránt s ha a magyar győz, akkor a többi szlávok Csehországtól el lesznek rekesztve.

A lengyelek, kik tagadhatatlanul a szláv törzsek legnemesebb ágát teszik, – eleinte vonakodtak a magyarok elleni szövetségtől. Csak Liebelt – egy póseni lengyel – vetkezte le a nemes indulatot s ingerli gyűlöletre a többi jelenvolt lengyelek kedélyét. Hosszas izgatások után célját elérte. Stúr – egy szlovák izgató – pálcát tört az ausztriai birodalom felett, melynek neve is – mint monda – keblét epével és dühösséggel tölti el. A kormányelnök, Thun Leó gróf, ki a lázadók egyik feje, valamint Frankfurtba nem akart követeket küldeni, így most egész erejét arra fordítja, hogy Bécsben tartandó országgyűlésre se jelenjen meg senki Csehországból, ő a „Svornost”-ra támaszkodva dacol a törvénnyel s a császár rendeleteit tekintetbe nem veszi.”

Windischgräetz átírata értelmében István nádor fhg. utasította a magyar kormányt, hogy a kongresszusról elmenekült szláv emmisszáriusokat kísérjék figyelemmel. A magyar kormány erre vonatkozólag már előzetesen intézkedett. Június 2-án rendeletet intézett a felsőmagyarországi főispánokhoz azon személyek megjelölésével, akik az államegység ellen működnek. Szepes, Gömör és Liptó megyébe királyi biztosul Szentiványi Károly gömöri főispánt küldte ki, aki a lipótszentmiklósi május 10-i gyűlés ügyében is tartott vizsgálatot, valamint Hodzának prágai utazása ügyében is. Szentiványi hivatása volt egyrészt „örködni azon forrongó mozgalmak felett, melyek a galíciai széleken folyvást különféle alakban mutatkoznak, másrészt a bujdokolva izgató pánszláv törekvést meggátolni, megsemmisíteni az alkotmányellenes izgatók befogatása által is tiszteletet szerezni a törvényeknek és békét és csendet a haza-

nak.”¹ Június 8-ikán Szemére belügyminiszter a külföldi szláv emisszáriusok működésének meggátálása végett az útlevélkezelést és ellenőrzést megszigorította.²

Windischgräetz tudomást szerezvén arról, hogy a pesti rendőrség négy szláv agitátort a náluk talált kompromittáló iratok következtében letartóztatott, arra kérte István nádort, hogy a prágai vizsgálat érdekében bocsássa az iratokat rendelkezésére.³ Szemere erre felszólította Perczel Mór rendőrfőnököt jelentéstételre. A jelentés⁴ a pesti szláv megbízottak működéséről, a gyanúsakról, a prágai kongresszuson résztvevőkről számolt be. Eszerint már március 13-án értesült a rendőrség arról, hogy az összes pesti szlávok egy egyesületben akarnak szervezkedni. Március 15-én a Molnár-utca 164. sz. alatt egy morva-cseh titkos egyesületet fedezett fel a rendőrség, melyben Kadavy tanító és Gamiczky János zongorakészítő egy alakítandó szláv monarchiáról tartottak beszédeket. Mindkettőt a rendőrség kiutasította. A bécsi forradalom óta sok cseh ifjú érkezett Pestre, az útlevélnélkülieket visszaküldték. Egy Kazda Ferenc nevű cseh vasúti mérnök résztvett a prágai kongresszuson, onnan proklamációkat hozott Pestre és ezeket osztogatta, Azonkívül résztvettek a kongresszuson Subbotic János, Stojakovic György és Ridjicky Pál nevű pesti szlávok.⁵ Deák Ferenc igazságügyminiszter július 15-én elküldte Eszterházy Pál hercegnek az ezen személyekre vonatkozó hivatalos irományokat, hogy ezeket Windischgräetzhez továbbítsa és egyúttal arra kérte, hogy a Magyarországból résztvevőkre különös figyelemmel legyenek és a rájuk vonatkozó vizsgálati iratokat küldjék be a magyar kormánynak. (Deák Ferenc a következőket sorolta fel: Stamatovic, Gruic, Subbotic, Ridjicky, Stúr, Brlic, Kuzlan báró, Prica, Brkic.) Ugyanezt írta István nádor is Windischgräetznek,⁶ aki azonban nemsokára Bécsből

¹ *Pap Dénes:* Okmánytár Magyarország függetlenségi harcának történetéhez. I. k. – 170. 1.

² *U. o.* – 178-9. 1.

³ *O. L.* – István nádor levéltára, 1717/1848. – *Windischgräetz-Eh. Stephan.* (Schloss Hradschin, 2. Juli.)

⁴ *U. o.* – István nádor levéltára. 1796/1848. – *Perczel Móric orsz. rendőri osztályigazgató hivatalos jelentése* (július 11).

⁵ Valószínűleg két szerb és egy lengyel.

⁶ *O. L.* – István nádor levéltára, 1903/1848. – *Deák Ferenc-István nádor.* (Budapest, július 15.)

meglepő utasításokat kapott a vizsgálat további folytatására nézve, annak ellenére, hogy a vizsgálat vallomási jegyzőkönyveiből ő az ausztriai államnak erőszakos átalakításon törekvő forradalom szervezésére következtetett és augusztus másodikán közzétett „Kundmachung”-jában a vizsgálati bizottság munkájáról beszámolván, bemutatta a Thuránszky-vallomás kivonatát is, anélkül, hogy a vallomásttevő nevét megemlítené volna. A kormány szigorúan utasította Windischgräetzet, hogy a 41 foglyot adja át a polgári bíróságnak, aminek eleget is tett. Előzőleg már 22 letartóztatott egyént szabadon bocsátott. Latour gróf hadügyminiszter felszólította Windischgräetzet a vizsgálati foglyok iránti elnéző magatartásra, mikor azonban Brauner dr. vizsgálati fogolynak szabadonbocsátásáról volt szó, Windischgräetz Latourhoz intézett levelében kifakad a kormány gyengeséget mutató magatartása ellen. A szabadlábrahelyezés Windischgräetz szerint, nem jelentett egyebet, mint az egész vizsgálatot meghiúsítani, amire Latour szeptember 9-én röviden a szabadlábrahelyezést a vizsgálat eredményének nyilvánította.¹ A bécsi kormány a szlávokkal együtt folytató magyarellenes támadó politika mellett döntött és ezért volt annyira engedékeny a prágai barikádharcosokkal szemben, akik közül sokan ezután zsoldjába szegődtek. Mennyivel kegyetlenebb, bosszúállóbb volt a bécsi hatalom magatartása a magyar nemzettel szemben. A bécsi kormány már a prágai kongresszus utáni intézkedésekre vonatkozólag is kétszínű magatartást tanúsított a magyar kormánnyal szemben. Windischgräetz átiratai következtében a magyar kormány tényleg szigorú intézkedéseket léptetett életbe a prágai forradalomban résztvevők ellen. Hurban, Stúr, Hodza elleni rendeleteinek nagy része ennek tulajdonítható. Windischgräetz a nádort úgy informálta, hogy Prágában a monarchiát akarták megdönteni és egy új szláv birodalmat alakítani. A nádor utasítására a magyar kormány Hurban, Stúr, Hodza ellen, akiket Windischgräetz lázító magatartásuk miatt már Prágában el akart fogatni, köröző rendeletet adott ki, amit különben meg nem tett volna. A bécsi kormány Windischgräetzet ugyan értesítette az

¹ Kr. A. W. – Juni Ereignisse in Prag 1848. 8/5.

amnesztiához hasonló irányváltozásról, de nem értesítette a bécsi kormány erről a magyar kormányt és így mesterségesen élesztették a magyarság és szlávosság közötti ellentétet, míg ők a jószívűek szerepét játszották.

Hodza Mihály Prágában, a pütkösdi forrongások után, feldőlt lelkülettel húzódott meg. Thun Leó gróf menlevéllel látta el ugyan, Hodza azonban nem érezte magát biztonságban és hazulról útlevíl és *salvus conductus* kieszközlését kérte, hangoztatván, hogy ők csak egyenjogúságot akarnak és ezért ne tápláljanak iránta haragot.¹ Június 28-án azt írta haza Prágából, hogy ügyében a császár helyetteséhez, János főherceghez készül. Július 6-án ismét sürgeti a *salvus conductus*-t, mert Bécsbe szándékozik, hogy a birodalmi gyűlés képviselőit kérje intervencióra. Július 12-én arról értesíti nejét, hogy hallotta, miszerint a magyarok a szlávokkal egyenjogúság és egység alapján ki akarnak egyezni.² „Adja Isten – írja –, szívesebben lát-nám, ha megegyeznénk a magyarokkal, mert ezekkel a hamis-lelkű és kisvárosi szellemű németekkel nincsen egyetértés.” - Azt látta azonban, hogy mégis csak fegyver fog dönthetni. Augusztus 2-án már Bécsben volt és egyszerre megváltozott ki-szhitésége. Azt írja haza augusztus 22-én, hogy Jellasics bán biz-tatta őt: „Svece dobro bit.” – Minden jóra fordul, – és hogy otthoni ellenfelei „... már annyira súlytalanok lettek az idők mérlegserpenyőjében, hogy már nem is érzem őket”. Mihály nap-ját már otthon fogja megünnepelni, „4-6 hét és meglátjuk – írja –, hogy szerencsétlen szülőföldünket ki fogja igazgatni!”³ Bécsben már ő írta, mint azt másutt említtem, a „Hlas k národu slovenskému” c. és fegyveres felkelésre lázító felhívást.⁴

A kongresszust követő pütkösdi kravallok után Hurban ismét a határmenti Rusavára ment, Stúr, Zách, Janecek, Blou-dek, Fric⁵ Bécsbe, ahol a tót vezetők elhatározták, hogy a dél-szlávokkal együtt tervezett fegyveres felkelés céljaira sereget

¹ *S. St. Osúshy* i. m. – 49. 1.

² *U. o.* – 50. 1.

³ *U. o.* – 51-53. 1.

⁴ *U. o.* – 56. 1.

⁵ E férfiakról közelebbi adatokat a következő fejezetben. Hodza Prágában maradt, ahol Thun gróftól menlevelet kapott. Június 19-én azt írja feleségének, hogy a királyhoz audienciára akar jelentkezni, hogy előadja a tót nemzet követeléseit. – *Dr. S. St. Osúshy* i. m. – 49. 1.

toboroznak. Stúrnak sikerült is körülbelül 100 ifjút különféle ígéreték ürügye alatt összeszedni. Ezeknek tíz százaléka volt tót, a többi cseh és bécsi diák, vagy munkanélküli, aki a zsold kedvéért beállt, mint az a miavai betörés utáni kihallgatások során kitűnt. Stúr Bécsből Friccsel és Kuzlannal június 23-án éjjel Zágrábba érkezett.¹ Stúr után Zách Ferenc is Zágrábba utazott, ahonnan ismét Belgrádba ment. Stúr felkereste Gajt is. Zágrábi tárgyalásai után Rohicsra utazott Obrenovic Mihály herceghez, aki 1842 óta száműzetésben volt, hogy tőle a tót fegyveres felkelés részére segítséget kérjen. Stúron kívül Hurban is a délszlávok között agitált. Útja Rohicon keresztül vezetett, ahol valószínűleg Stúrral tanácskozott és szintén udvarolt Obrenovic Mihály előtt. Június 30-án érkezett Hurbán Zágrábba, ahol Moyees István² járt a kezére és bevezette a bánhoz, valamint a mérvadó horvát politikai körökbe. Július 2-án a horvát országgyűlésen, melyen a magyarokkal kötendő megegyezés feltételeiről tanácskoztak, ünnepélyesen bevezették Hurbant és a cseheknek egy megbízottját is. Hurban az országgyűlés engedélyével a következő beszédet intézte a megjelentekhez:¹

„Méltóságos Bán Úr, Nemzetvédők Tekintetes Gyülekezete! Ha a magas Tátrákban lakó tót nemzet ezen egyhármass királyság méltóságos bánjának tiszteletét úgy adhatná meg, amint kívánná, azt bizonyosan fényesen és nyomtatékosan tenné meg. Mert a mi elnyomott tót nemzetiségünk szemei merre lehetnek most fordítva, ha nem ide délnek, ide, ahol a Ti méltóságos bánatok, Tekintetes Gyülekezet, mint dicsó vitéz, a nemzet örökös jogait védi? A jószágos Ferdinánd uralkodása alatt egyedül mi tótok szerencsétlen nemzet vagyunk, mely nem ízlelte meg azon kegyelmet, mely ő felsége által minden nemzetnek adva volt, azon kegyelmet, hogy minden nemzet nyelvét és nemzetiségét biztosíthassa. Méltóságos Bán T.Jr és e Nemzet Tekintetes Védői! Mi tótok szerencsétlen nemzet vagyunk és mondhatom, hogy a török alatt élő szláv testvéreink nemzetisége sincs úgy elnyomva, mint a mi tót nemzetiségünk Magyarhonban. Azért fogadjátok tiszteletünket és tót köszönetünket – csak mint szerencsétlen törzsök szerencsétlen fiainak! Nem hozza Nektek ezen köszönetet semmiféle fényes küldöttség, de jelenti ezt nektek könnyű, -- mely szemekben ragyog. A mi szerencsétlen fajunk jó faj, ő műveli a földet, mesterségekből él, hosszú századok óta harcol a királyért, országért és a magyar koronáért, a magyaroknak adott kereszténységet, sok mesterséget s még a

¹ *Dezelic V.:* i. m. – 80-81. 1. – *Dragutin Galac-Gaj.* (Zagreb, június 23. 1848.)

² Moyees István későbbi beszercebényai r. kat. püspök, sz. Veséié községben (Nvitra m.), 1797, mh. Beszercebényán, 1869.

³ *M. N. M.:* V. A. gy. 984. A beszéd valószínűleg a „Horvatske Noviny”-től van lefordítva, mert ez Hurban beszédét tót szövegben közölte július 6-i számában.

ma«vai' politikai alkotmányok is emlékeztetik az embert az ő tót eredetükre!. És „mindezért miye van a tót nemzetnek? Politikai halála és nemzetiségének fekete sírja! Nyomorúsága, szegénysége, éhsége, elhagyatottsága, szégyene s megvetése. És mindamelllett mégis jó, jó az én tót nemzetem. 400.000 tót hah, me» éhen a múlt két szerencsétlen évben és haldoklott tele magtáruk mellett. Nem volt könyörület és emberi szeretet a jóságos éhen haló tót iránt.¹ És éhség, betegségek és döghalál után is megvirradt az európai nemzetek szabadságnapja. Parisból, Berlinből, Prágából, Bécsből, Pozsonyból, Pestről hangzottak a szabadság diadalai, szabadság és nemzetek dalai! És a tót nép a szabadság és nemzetiség dalát kezdte énekelni! És mi történt? „Nem volt az mind – azt mondja – a tót nép számára, nem kell a tótnak az ő nemzetiségét vallania’ – így kiáltottak a magyarok. De mi hivatkozunk a jó királyra, az idő szabad szellemére és összegyűjtöttük a tót nemzetet, hogy ő is szóljon fel nyelve és nemzetisége jogai mellett. De azért megfosztottak bennünket hivatalainktól, tömlöcökbe hánytak, nehéz büntetésekre ítélték. Kral János és Rotharides régen ülnek nehéz tömlöcökben, Borik és Sulek lelkészek, mint Verbócz és Hluboka helyiségek által Nyitra megye közgyűlésére küldött követek csak azért fogattak el, mert helyiségek nevében a tót nemzetiség biztosítását követelték.² Be van fogva a nádasi pap Laucsek is, Viktorin káplánjával, be vannak fogva más többen is. Nehéz börtönben veszedelmesen betegedett meg Borik, nehéz vasakban vitték el Suleket Pozsonyba, kihallgatások nélkül. Nemzetileg gondolkodó családokkal rosszul bánnak. Tót község- és városbelieknek megyei gyülekezetekben tótul beszélni tiltatik, kérelmek és folyamodványok elkoboztatnak, akasztófák állíttatnak azoknak, kik a tót nemzetiséget terjesztik. Katonáság rendeltetik oly községek és városokba, hol a tót nemzetiség iránt legkisebb hang is hallatott. Szóval, legnagyobb rettegés történik, hogy csak a tót nemzet és szív természeti hangját elnyomják.

El van hagyatva a tót nemzet az ő nemességétől, mely most erősebben mint valaha, uralkodik rajta, el van hagyva a városi polgárságtól, el van hagyva nagyobbrészt a papságtól, mindenki meg van ijedve, megfélemlítve és ily elhagyott nemzet fölött könyörület nélkül tartja uralmát a magyar és megmagyarosodott tótok.

Ily szomorú helyzetben néz reátok a mi köznépünk is és nevezetesen a Ti fejetekre, ezen királyság méltóságos bánjára! És ki veheti rossz néven a nemzetnek, hogy az ő nyomoraiból, melyekből nem lát szabadulást, az ő testvéreihez, kik tót vitézek, – emeli szavait! Szerencsétlenek és elnyomottak vagyunk, – de ne gondoljátok, hogy nem vagyunk készek a mi örök jogainkat, tót nemzetiségünk jogait megvédeni! Ha a Ti vitézségteket fogjuk látni, mi is fegyverbe megyünk és a tót nemzet nem mutat kisebb bátorságot tót nemzetiségéért, mint mutatott 800 év óta – gyakran idegen érdekekért.

Köszöntvén tehát Kegyedet, Méltóságos Bán Úr és a szerb horvát, szlávón nemzetet védő Tekintetes Gyülekezet, a Ti szláv szeretetökbe ajánlom az én tót fajomat és kívánom, hogy a Mindenható Isten, azon szeretettel és kegyelemmel teljes Isten, ki nem teremtett egy nemzetet, hogy a másíknak rabja legyen, hanem minden nemzetnek életjogot és önálló szellemet adott, hogy magának dicsőségére és a világnak előrehaladására legyen, kívánom, hogy ezen Isten, a Ti nemzetetöket erősítse és az ő vitézségének szerencsét adjon, Ti fejeteket pedig, a Méltóságos Bánt sok évekig tartsa és adjon neki gvözelmi koszorút, hogy a szlávok dicsőségét, – szerencsáját és jólétét szétterjeszthesse!” (Mennydörgő zsvió.)³

¹ Ez Hurban fantáziája. Magyar vidékről mindig küldtek az éhező Felvidéknek gabonát és lisztet. Hangulatkeltés és behízélgés volt ez Hurban részéről.

² L. az előző két fejezetet.

³ Fordította Szarvas János hites fordító.

Hurban beszéde Zágrábban tagadhatatlanul mély benyomást keltett. A horvát-szlavón országgyűlés elhatározta, hogy a magyarokkal való megegyezés feltételei közé felveszi a Magyarországon letartóztatott szlávok rögtöni szabadlábrahelyezését is. A János főhercegnek átadott horvát emlékirat 11. pontja ennek a határozatnak ad kifejezést.¹

Hurban országgyűlési felszólalásáról az összes horvát, cseh és szerb lapok megemlékeztek. Az Agramer Zeitung szerint könnyekre fakasztotta hallgatóságát.² Hurban meg lehetett elégedve a külső sikerrel, vajjon volt-e mélyen nyúló eredmény, az kétséges, mert a tót felkelés olyan kisméretű, eszközeiben olyan triviális volt, hogy alig hihető az, miszerint horvát részről nagy támogatást kaptak légyen. Valószínű, hogy Jellasics Latourhoz ajánlotta őket, akik Prágában olyan kiélezetten reakcióellenes izgatást folytattak.

Hurban innen Zimonyba, Karlócára,³ Pazuára és Belgrádba utazott, ahol mindenütt a tót felkelés érdekében agitált és segítséget kért, amit megígértek. Ebben az időben adták ki a szerbek a bánáti tót községekhez intézett felhívásukat, melyben cselekvésre hívták fel az ottani tótságot a magyarok ellen.⁴ Lehetséges, hogy Hurban ottjártában interveniálni igyekezett a tót községekben a szerbek javára. Augusztusban tért vissza betegen Zágrába, ahol Moyses lakásán várta gyógyulását. Eközben Stúr Obrenovic Mihályt igyekezett a tót ügyben felvilágosítani és nála megfelelő támogatást kieszközölni. Tourtzer szerint augusztus 20-án utazott Stúr Rohicsra, ami nem

¹ „11. Schliesslich soll noch vor jedem Anfange einer solchen Unterhandlung die magyarische Partei von jeder weiteren \>rfolgung aller „slavisch gesinnten Individuen im Königreich Ungarn gänzlich abstehen. Insbesondere aber sollen sämtliche, ihrer slavischen Gesinnung wegen verhafteten und meistens barbarisch behandelte Individuen allsogleich auf freien Puss gesetzt werden.” *Hurban: L. Stúr és Nár. Noviny.* (Zagreb) 1848. júl. 2-10. – azonkívül *Pejakodc Stephan: Aktenstücke und Geschichte des Kroatisch-Slavenischen Landtages und der nationalen Bewegung vom Jahre 1848.* – Wien, 1861.

² Július 4-i szám 1848: „In dieser, Reichstagsitzung war der protestantische Geistliche, Herr Hurban erschienen; er schilderte in einer ergreifenden Rede, die alle Anwesenden bis zu Thränen rührten, die traurige Lage seiner slovakischen Landsleute, welche die Magyaren nur aus dem Grunde verfolgen, weil in ihnen der Geist der Nationalität sich regt; diese mit höchster Begeisterung vorgetragene Rede wurde mit Beifall aufgenommen.”

³ Rajasicsnál volt.

⁴ L. Iratok. 40. sz.

felett meg a tényeknek, mert a Gajhoz intézett levélből kiténik, hogy június 23-án már Zágrábban volt, júliusban, mikor Hurban ott feltűnéstkeltő beszédét tartotta, nem volt jelen, hanem már Obrenovic Mihály közelében tartózkodott. Bécsben a magárahagyott toborzottak zsold hiányában széjjelszéledtek, mikor Stefanovic Sámuel, akit Felső-Magyarországból Stúr és Hurban hosszú hallgatása által keltett aggodalom miatt Bécsbe küldtek, hogy a helyzetről biztos meggyőződést szerezzen, megérkezett. Stefanovic szintén Hurban suitjéhez tartozó fantasztá ifjak egyike volt. A nélkülöző és megmaradt önkéntesek helyzetén úgy segített, hogy eladta gyűrűit és óráját egy ottan tartózkodó mósóci kereskedőnek (Horváth volt a neve). A kapott pénz egy részével meghosszabbította a fiatalok hitelét, a másik részével pedig elindult Stúrhoz Janecekkel és Belánival Rohicsra, hogy visszatérését megsürgessék. A Bécsben tartózkodó tót ifjak augusztus hó folyamán állandó érintkezésben álltak Felső-Magyarországgal. Tarnóczy Kázmér kormánybiztos felhívta erre a propagandára a kormány figyelmét. Rendkívüli pesszimizmussal ítélte meg a helyzetet, azt jósván, hogy egész Felső-Magyarország a kormányra nézve elveszettnek tekinthető. Ez azonban be nem következett.¹ Stúr bemutatta Stefanovicot és társait a hercegnek és ezek azzal az ígérettel tértek vissza, hogy néhány nap múlva minden rendbejön. Kaptak egy kis pénzbeli támogatást és szép reményeket. Ismét eltelt néhány hét és Stúr nem adott életjelt magáról, a pénz elfogyott. Erre ugyancsak ismét Rohicsra utaztak (Janecek és Bloudek), ahol megint kevés pénzt és ígéreteket kaptak, tehát eredmény nélkül tértek vissza, mert Stúr nem akart Rohicsról elmozdulni. Bloudek Zágrábban maradt és Janecek harmadszor is kénytelen volt elutazni a magárahagyott tót ifjak küldöttségével. Ekkor Obrenovic herceg tudomásukra adta, miszerint egy 900 katonai fegyverre szóló utalványt adott Stúrnak és hogy a felkelés céljaira 40-60.000 p. forintot² utalt ki és hogy siker esetén nagyobb pénzüsszeget is kilátásba helyez. Az ifjak az időközben Zágrábba betegen érkezett Hurbánt felkeresték és Stúr magatartását hozván

¹ O. L. – K. A. 7591/e. 1848. – L. Iratok, 39. sz.

² Fric szerint Obrenovic Mihály tízezer aranyat adott Stúrnak.

szóba, megállapodtak arra nézve, hogy Stúrnak tapasztalatlansága miatt a vezérségről le kell mondania és ezt át kell adnia egy bizottmánynak. Rohicsra Hurbannal és a vele utazott Abaffy Braniszlávval visszatértek. Stúr a 900 fegyverre szóló asszignátát nem akarta kezéből kiadni, kijelentvén, hogy 2-3 nap múlva úgyis Bécsben lesz. Az ifjak Hurbant megbízták, hogy a Zágrábban megtartott tanácskozás eredményét közölje Stúrral, aki csak tíz nap elmultával jelent meg Bécsben, ahol a fegyvereket már másoknak eladták, mert az utalvány határideje lejárt. Bécsben azután hozzáfogtak, hogy a szerbeknek és Jellasicsnak adott ígéreteiket beváltsák és megkezdődött a tulajdonképeni tót fegyveres felkelés.

IV. FEJEZET.

A „Slovenská Národná Rada” és az első betörési kísérlet.

Stúr és Hurban visszaérkezése Bécsbe. – A 900 fegyver. – Hurban az összmonarchia megmentéséről. – Egyezmény Jella-sicscsal. – Toborzás. – Hodza falragaszai. – Az osztrák kormány magatartása. – Emisszáriusok kiküldetése. – Hodza könyve: Der Slowak. – Hodza nejének levelei. – A „Národná Rada Slovenská” megalakulása. – A szereplő személyek. – A Národná Rada bécsi gyűlése. – Stefanovic szemrehányásai. – Az invázió célja. – Kiáltványok. – Az expedíció elindulása. – A bécsi kormány irányító és segélyező keze. – Latour fegyverei és muníciója. – Stúr beszéde a magyar határon. – Az út Miaváig. – A Národná Rada működése és harca magyarországi területen. – A tót lázadók szétszórása. – A vereségek. – Menekülés Morvaországba. – A vereség oka. – A nép hangulata. – A császári katonaság magatartása. – A felkelés vezetői Bécsben. – Az osztrák hatóság jelentései a menekülőről. – Magyar intézkedések. – levelek Vilmos és Holuby Károly. – Ellentét Stúr és Hodza között. – A Národná Rada Prágában. – Viták a pénzkezelés miatt. – Az OHB. díjat tűz ki a három tót emigrációs vezér fejére. – A felsőmagyarországi megyék védelmi szervezkedése egy új invázió esetére. – A kormánybiztosok. – Daxner, Francisa és Bakuliny agitációja Gömörben.

(Iratok: 41-102. ss.)

Stúr augusztus 27-én érkezett meg Bécsbe Hurbannal, Friccsel és Zacchal. Hurban Stúrról írt tanulmányában ugyan

azt írja,¹ hogy Zágrábból csak szeptember elején tért vissza és Stúr, Hodza, Bloudek és Zách már akkor megtették a fegyveres akcióra vonatkozó előkészületeket. Ez azonban nem felel meg a tényeknek, mert Dolmány adatai szerint már augusztus 29-én és 31-én leveleket írt Bécsből² és ugyancsak a Bécsben tartózkodott Steíanovic Sámuel könyvében megemlíti, hogy Hurban Stúrral együtt érkezett Bécsbe.³ Úgy Rohicsón, mint Zágrábban alaposan megbeszélték a Jellasicssal való együttes támadás tervét és az ott kapott pénzt, valamint a 900 fegyverre szóló utalványt közösen hozták Bécsbe és több, mint valószínű, hogy egyúttal hozták Jellasics részéről Latour gróf hadügyminiszterhez megfelelő okmányokat a közös haditervre és a tót emigráns vezetők megbízható császár hűségére vonatkozólag, mert hiszen ezen időpontig hasztalan kopogtattak a bécsi körök ajtaján, prágai viselkedésüket csakis Jellasics jótálló levelei tudhatták elfedni. Az ott összegyűlt kis csoport a legnagyobb nélkülözések között tengette életét, nem törődött velők senki. A forradalmi Bécsnek szemében reakciósak voltak, mert az udvari emberek előszobáiban lebzseltek vezetőik, az udvariak előtt pedig forradalmárok voltak, kik Prága barrikádjain harcoltak. Stúr és Hurban visszaérkezésével egyszerre megváltozott a helyzet. Pénzük volt és hatalmas protektoruk Latour személyében. Hurban augusztus 31-én barátainak már nem a szlávok érdekéről ír, hanem az összmonarchiát fenyegető veszedelemről, mely a magyarság részéről közeleg, tehát most már elsősorban a monarchiát kell védelmezni. „Az osztrák minisztérium – írja – jogos haraggal van eltelve a magyarok iránt, akik vad gőgjükben az éppen most átalakulni kezdő egész monarchiát szét akarják tépni és szaggatni, sőt mi több, saját hatalmuk alá akarják kényszeríteni. A magyarokkal nem kell komédiázni, hiszen ezek a legártatlanabb embereket felakasztják. Elég bizonyítékunk van erre. Amit a szerbekkel csinálnak, az elképzelhe-

¹ Dr. Jozef Miloslav Hurban: i. m. Sí. P. 1884, 111. 1.

² Dohnány: i. m. 86. 1.

³ Slovenské povstanie z roku 1848/9. – Na základe pravdy a skutocnosti sostavil. Ocity svedok (V Trnave, 1886) 8. 1.

H. Tourzer könyvében Louis Stúr et l'idée de l'indépendance (s'ovaque) 202. 1. szintén Stúr és Hurban közös visszaérkezéséről ír „afin d'y préparer l'insurrection.”

tétlen és hallatlan, vagyis ölik és kínozzák azokat, akik védtelenek lévén, közöttük élnek és eddig még meg sem mukkantak. A magyarok sok katonaságot már nem tarthatnak vidékeinken, mert mikor e levelemet olvassátok, a bán már legalább is 24.000 határvidéki katonával a magyarok ellen indul. Azután mi sem hallgatunk ám. Rövid idő múlva eljön a tótok részére a fel-támadás napja.”¹ Hurban ezen közléseiből egészen világosan ki-derül, hogy Jellasicscsal való egyezményük azon feltevésen épült, hogy a magyar kormány kénytelen lesz északról minden erőt lerendelni és Hurban-Stúr egész kényelmesen boríthatják a lázadás lángjába Felső-Magyarországot, a magyarok pedig két tűz közé szorítva, pusztulásuk elé tekinthetnek. De elárulja a levél azt is, hogy Stúr és Hurban Jellasicstól visszatérve jelent-keztek az osztrák kormánynál, valószínűleg Latournal és a stereotip érvelést, a magyarok a monarchia népeit le akarják igazni, a monarchiát szét akarják tépni, a monarchia, a közös haza veszedelemben van, Latournal csepegtették beléjük. Az osztrák kormány, mely ez időben a kétszínűség szerepét ját-szotta a magyarsággal szemben, elhitte azt, hogy ez a nagy-nehezen összeszedett csapat megjelenésével egész Felső-Magyar-országot és a tót népet olyan extázisba hozza, hogy menten elfelejti a magyarsággal eltöltött ezer esztendő folyamán kelet-kezett kapcsokat, elfelejti azt, hogy a magyar kormány hozta meg számára is a jogegyenlőséget, a robot és tized alóli fel-szabadulást, az alkotmányos szabadságot. Arra számított az osztrák kormány, hogy mindaz, amit e tót emigránsok a tót nép elégedetlenségéről, neveik népszerűségéről, széles befolyá-saikról és harckész férfiak ezreiről beszéltek, – igaz tény, hol-ott az nem volt más, mint fantasztáknak és idealistáknak a forradalmi hangulatban túlhevített képzelődése, akik közé ter-mészetesen mindenféle kalandor és kétes elem furakodott és vegyült, részint hogy a zavarosban halászhasson, részint pedig, hogy zsoldot és napidíjat húzhasson. A tót felkelésnek tulaj-donított cél az volt Bécsben, hogy Jellasics ellen a magyar kormány nem fog tudni minden rendelkezésre álló erőt koncen-trálni. A felkelés kudarca után a tót történetírók szerint a tót

¹ Dohnány i. m. – 86. 1.

felkelésnek köszönhetőe Jellasics azt, hogy Bécs alá juthatott seregével és Windischgrätzcel együtt a forradalmat leverhette és azután megfordulva Schwechättnál visszavonulásra kényszeríthették a magyar sereget.¹

Stúr és Hurban Bécsben híveik számát nagyon is leolvadt-nak találták. Stúr és Hurban azzal az ígérettel hagyták ott a majdnem száz főre menő önkéntesi csoportot, hogy fegyvereket és pénzt hoznak. Heteken keresztül e nagyrészt diákokból, morvák-ból, cseriekből, bécsiekből álló csoport minden anyagi támogatás hiányában elszéledt és Stúr visszatértekor alig talált negyvenet közülük Bécsben.² E negyvennek is talán tíz százaléka volt magyarországi tót. Az előző fejezetben említettem, hogy Stúr Obrenovic Mihály hercegtől egy 900 fegyverre szóló utalványt kapott, melyet semmiképen sem akart kezéből kiadni. Ez az utalvány, mint ezt Stefanovic visszaemlékezéseiben közli,³ Stúr makacssága következtében elévült és a kilencszáz katonai fegyvert a magyarok vásárolták meg. Ezért olyan fegyvereket voltak kénytelenek venni, amilyenek éppen kaphatók voltak, ezek többnyire régiek és rosszak voltak. Negyven emberrel, kiknek túlnyomó többsége nem is volt magyarországi; nem lehetett Magyarország ellen vonulni, ezért sietve a magyarok és lengyelek mintájára toborozni kezdtek. A toborzás számukra sok nehézséggel járt, mert a lakosság tudván azt, hogy a kormány szekerét tolják, ellenszenvvel nézte működésüket és ezért eleinte nem is merészeltek bent a városban toborzókohelyiségeket nyitni, hanem titokban működtek, vagy a városon kívül fekvő „in der Au”-ban találkoztak, ahol a már toborzott csapatot kétszer megsejmelte August Feldzeugmeister, valószínűleg Latour megbízásából.⁴ Más és szavahihető források szerint később volt toborzóirodájuk és ez valószínű is, mert toborzási falragaszaik is voltak, melyeknek szövegét Hodza Mihály fogalmazta. Az egyik ilyen falragasz többek között következőket mondja: „Mi szlávok, azaz tótok, horvátok, szerbek, ruthének mégegyszer annyian vagyunk, mint a magyarok és mégis ezek akarnak szláv nemzetiségünktől megfosztani. Mi szlávok téri-

¹ *Julius Botto*: Michal M. Hodza. – Túr. Sv. Martin, 1911. – 39. 1.

² *Stefanovic* i. m. – 6. 1.

³ *U. o.* – 8. 1.

⁴ *U. o.* 8. 1.

tettük keresztény hitre a magyar nemzetet, mi alapítottuk Szent István alatt a magyar királyságot (královstvo uhorské), mi fojtottuk el ezen királyi atya elleni pogány lazításokat és felkeléseket, mi hoztuk ezt rendbe, mi tanítottuk őket földművelésre, iparra és házi életre, mi szlávok védtük meg a magyarokat a túlerős török ellen, mi adtunk nekik testvéri menedéket és oltalmat, mi tótok megosztottuk a magyarokkal, azaz a magyarországiakkal (Uhrami) nyolcszáz esztendőn keresztül a rosszat és a jót, a fájdalmat és az örömet, a balvégzetet és a szerencsét, vérrokonságba és családi közösségbe léptünk velük, társadalmi és házi kötelekekbe és ennyi évszázadon keresztül bajtársiasan együtt éltünk és most végre a sátán megszállotta a magyar urak szívét és örökre széttúrt bennünket, mert a magyarok megtagadják tőlünk, szlávoktól, emberi voltunkat is, még a társadalmi közösséget is! Ez az a nagy vétek Magyarországon, mert ez testvérgyilkosság.¹ „A szabadságért, királyért és a tót nemzetért! Fel a harcra, fel a harcra, Isten velünk van!” – Ezzel végzi Hodza toborzó felhívását.

A toborzást Janecek intézte. Toborzó irodájuk a Szent István-torony közelében volt, nem messze a magyar toborzóirodától, egy üres üzlethelyiségben, melyre kitűzték a tót zászlót. A toborzás láncszerűen történt. Minden toborzottnak tíz más jelentkezőt kellett hoznia. Nagy ígérekkel dolgoztak. Minden toborzott önkéntesért kétheti élelmet és szállást fizettek. A napi zsold tíz, majd később öt krajcár. A toborzó irodák között nagy konkurrencia dült és a problematikus egzisztenciák, a munkanélküliek és nyomorgók irodáról-irodára jártak, A könnyelmű toborzási módszer megbosszulta magát, mert a legtöbb jelentkező könnyű és jó életet akart szerezni. A toborzóiroda a nyomor és munkakerülés aziluma lett.

A hadipénztár, melyet összegyűjtöttek az első betörési kísérlet részére, Janecek vallomása szerint kb. 30.000 forintot tartalmazott. Ebben bennfoglaltatott az Obrenovic Mihály hercegtől kapott 10.000 arany és az Arsenievic által rendelkezésre bocsátott összeg. Ezenkívül kapott Hurban Rajasictól, Zsófia főhercegnőtől, Riegertől és Havliceiktől is összegeket felkelési

¹ *Hurban* i. m. 111. I. – A felhívás szeptember elején jelent meg. Prágában nyomtatott, Medan nyomdájában.

célokra.¹ Az emberek felszerelése, ruházata rossz volt, kiváltképen a lábbeli. Bloudek hasztalan sürgette az erős lábbeli beszerzését.

Pulszky Ferenc figyelmét nem kerülte el az, hogy Bécsben Jellasics részére is toboroznak. Elment Doblhoff belügyminiszterhez és tiltakozott a kétszínűség ellen, mélyen az osztrák kormány a magyar-horvát kérdést kezeli. Pulszky közlésére Doblhoff zavarba jött és úgy vélekedett, hogy az osztrák minisztérium e kérdésben és egy esetleges horvát-magyar háborúban semleges, mert ez magyar-horvát belügy, melybe kollégái sem avatkozhatnak,² holott éppen az osztrák minisztérium adta a horvát és tót toborzásokhoz szükséges anyagi eszközök nagy részét és ugyancsak később a muníciót és a legtöbb fegyvert. Az osztrák kormány volt tulajdonképen a nagy ellenség, ki dróthuzalokon rángatta Jellasicsot, Rajasicsot, S'túrt stb.-it. A tót toborzásról, a Stúréknak adott segélyről okmányokat és aktákat, tehát bizonyítékokat kezdetben Latourék nem csináltak, hanem folytatták a komédiát, a képmutatást.

A tót toborzás nagyon is gyenge eredményeket hozott, összesen 250-300-an lehettek az összes adatok egybevetése alapján. Dohnány 500-ról beszél, hasonlóképen Hurban-Stefanovic 250-300-at említ, a hivatalos osztrák jelentés 300-400 közé teszi a számot, amelyben valószínűleg a már reájuk a határon várakozók száma is bentfoglaltatik. Nekik Jellasicscsal egyidőben kellett volna fellépniök. Jellasics szeptemberein lépte át a határt, Stúr és Hurban azonban csak 17-én indultak el Bécsből, – valószínűleg azért, mert a toborzásnak”eüöerê nem volt, pedig ott Bécsben a reakciós körök ezen kis csapata tükön mozgott és alig várta már, hogy onnan elszabadulhasson. Nem a harci vágy tette őket türelmetlenné, hanem az aula elől féltek.³ Bécsben ekkor már nagyon is izgatott volt a hangulat, mely nem nagyon tetszhetett azoknak, kik Latourral kötöttek szövetséget. Időközben visszatért felderítő útjáról Bloudek és Janecek, akiket azzal a feladattal küldtek Felső-Magyarországba, hogy

¹ *Golan* i. m. – 74. 1.

² *Franz Pulszky: Merne Zeit, mein Leben.* IL 203. 1.

³ *Dohnány* i. m. – 89. 1.

a katonai akciónak kedvező terepet válasszanak.¹ Ugyanakkor egy diákot azzal az üzenettel küldtek a felső vidékekre, hogy közölje mindenütt, miszerint a felkelés szeptemberben lesz és hogy a jelszó a felkelés kitörésére „Bobrovecká svadba”. (A bobroveckai lakodalom.)² Stefanovic volt eredetileg e veszedelmes feladatra kiszemelve, aki azonban az útiköltségre szánt 50 p. forintot keveselven, csak 100 forinttal volt hajlandó elindulni, mire Lukács András tapasztalatlan fiatal diákot küldték ki az ötven pengővel és egy bottal, hogy Felső-Magyarországon a tót diákságot informálja a küszöbön álló felkelésről és e munkához az összes nemzeti erőket felhívja.³ A jámbor Lukácsot lefoglalták és Komáromba vitték, ahol a szabadságharc végéig el volt zárva.⁴ Stefanovic hasztalan magyarázta Stúrnak, hogy ezt a veszedelmes megbízást csakis pénz segítségével lehet végrehajtani. Stúr azonban a 100 forintot sokalta és ennek tulajdonítja Stefanovic azt, hogy a betörés készülteiről, helyéről, időpontjáról a tót nép nem volt tájékozva és ezért maradt Brezova és Miava környékére izolálva. Ez azonban nem fogadható el a nagy kudarc okának, mert hiszen az emigránsok minden módon küldözgettek leveleket és üzeneteket haza, hogy jönnék, készüljenek, fegyverkezzenek és néhány helyen, nagyon elenyészően kevés helyen készültek is, így a bányavidéken és Túróéban, – eltekintve attól, hogy Lukács volt Túróéban, Zólyomban és Gömörben is. A szeptemberi idő különösen e két helyen volt mozgalmas, még a miavai betörés előtt, ami azt bizonyítja, hogy tudomással bírtak a betörés közelségéről. A tót mozgalomnak

¹ Voltak Miaván, Brezován, Verbón, majd Túrócon át Körmöc- és Besztercebányán. – *Dohnávy* i. m. – 82. l. – Janecek ajánlotta a Túróéba való vonulást, ettől azonban elállottak a terep nehézségei miatt. Hurban javaslatára a Nyitra megye északi részébe való betörést határozták el. mert a Bécsből odavezető út rövid és leplezhető volt. Ezenkívül Hurban ezt a területet már forradalmosítani igyekezett. Forradalmi aknamunkájár.ak ellensúlyozására a magyar hatóság már augusztusban katonaságot helyezett oda és a gyanús személyeket figyelőmmel kísérte. Házkutatások, vizsgálatok stb. – *Golan* i. m. – 69., 72., 73., 78., 81. l.

² *Tourtzer* i. m. – 202. l. – Francisci szerint „Bobrovecká hostina”. (Bobroveckai lakoma.)

³ *Stefanovic* i. m. – 11. l.

⁴ Stefanovicnak ezen közlése wm egyezik Francisci adataival, aki önéletrajzában részletesen leírja Lukács András bécsi medikusnak gömöri utazását, mely folyamán szeptemberben Gömörben elvégezte a reábízott missziót, tehát Gömörig mindenütt leadta Hurban üzenetét. Azonban csakhamar lefoglalták ée Komáromban 13 hónapig ült fogságban.

ezen részleteiről érdekes képet nyújt Beniczky Lajos bányavidéki kormánybiztos emlékirata ezen időből.¹ Hodza András szucsányi ág. ev. lelkész tartotta, úgylátszik, e terület összes szálait a kezében. A terv. az volt, hogy a túróci nemzetőrség, melynek tisztjeit megnyerték, átpártol hozzájuk, a bányavárosokat megrohanják és a sikerült Hurban-Stúr-betörés csapataival egyesülnek. A számítás azonban két ponton fűlt kudarcba. Az egyik, hogy Stúr és Hurban vállalkozását szétverték, mert a nép ellenök fordult, a másik, hogy Beniczky Lajos okos körültekintéssel elejét vette a bányavidéki és túróci lázadásnak.

Közvetlen a betörés előtti napokban (szeptember 12-én) jelent meg Hodza Mihálynak „Der Slowak” című könyve,² melyben a leghevesebb kifakadásokban ír a nem európai magyar-finn fajta ellen, mert ezerszerte inkább akarnák a germanizmust, a saját európaizmusukat, mint a magyarizmust, ezt az idegen ázsiai ural szibirizmust.³ „ó, német testvéreim – áradozik exalt ál tságában -, ha csak meg nem szorítottátok volna a magyarnak vérrrel beszennyezett kezét, hogy az első szláv kongresszus véres megbontására egyesüljete! Tudjátok, hogy mit cselekedtetek? Egy magyarnak átkozott keze (én láttam) tette az első lövést a katonaságra! Isten tudja, hol fog még e végzetes lövés visszhangzani! Talán még időtök van, hogy a szlavokkal megegyeztetek és ha meg nem vetitek ezt, hogy velők kibéküljete. Mert őszintén mondom, nyílt, bár évszázados elnyomás miatt kissé hangosan dobogó szívvel léptünk elibétek és im egyszerre Windischgräetz bombái és gránátjai repültek e szív ellen, borzasztóan találtak bennünket és egészen a Moszkva partjáig vetettek. Összeszedjük ismét magunkat és ismét eljövünk. Itt a kezünk, ha még nem késő, Isten akaratából! Éljetek boldogul mindnyájan, – egy testvérjobb, boldogabb viszontlátásra, ha mi tótok a magyar szégyenbitót és tömlöcöt elkerültük!”⁴ Amíg

¹ Steier L.: Beniczky Lajos honvédezeres és bányavidéki kormánybiztos visszaemlékezései, jelentései a szabadságharcról és a tót mozgalomról. – A bevezetés a bányavárosokért folytatott harc részletes megvilágítását adja, úgy-hogy e munkámban ismétlések elkerülése végett e részleteket nem érintem.

² M. M. Hodza V. D. M.: „Der Slowak, Beiträge zur Beleuchtung der slavischen Frage in Ungarn. Motto: Hriech na Uhriech a pokuta v Polskej. Die Sünde in Ungarn, die Strafe in Polen. Slowenisches Sprichwort – Prag, 1848. Expedition der Slavischen Centralblätter.

³ M. M. Hodza: i. m. – IV. 1.

⁴ Hodza i. m. – VI. 1.

Prágában Hodza könnyező megindultsággal fátyolt borít Windischgräetz bombáira és egy *magyart* okol azzal,¹ hogy Hurban, Stúr etb. barrikádokon harcoltak a császár ellen, addig ugyanakkor Bécsben mély hajlongások kíséretében mutatták Latour megbízottjának az összetoborozott önkéntesi csapatot. Hodzának ez a munkája azzal a célzattal íratott, hogy bemutassa a tótok békés türelmetlenségét, amely őket az utolsó eszközhöz nyúlni kényszeríti. „Mi már most a teendő? Mi marad számunkra hátra? Melyik eszközhöz nyúljunk? – önségély? Uram Istenem! tehát mégis? - Milyen vége is lenne? – Isten legyen velünk és kérlelhetetlen ellenségeinknek irgalmas!”¹ Ezek az ellenségek nem voltak olyan kérlelhetetlenek, amint azt Hodza sötét színekben ecsetelte, hiszen a magyar kormányt Stúr, Hurban, Hodza mindig fait accompli elé állították. A lipótszentmiklósi gyűlést megelőzőleg, amint ezt az előbbi fejezetek adataiból láttuk, már Jellasicscsal és Lubomirskyvel Bécsben és a repealistákkal Prágában egyezményt kötöttek, melyről a magyar kormány is kellő időben értesült. A magyar kormány mindazonáltal semmilyen megtorló lépést nem tett ellenük, az utat feléje nyitva hagyta, bár látta, hogy e három férfiú erre soha lépni nem fog, mert bécsi és prágai egyezményeik előlük elzárták a békés megegyezés lehetőségét. A magyar kormány a lipótszentmiklósi gyűlés kialakulása után kezdett csak erélyesebben fellépni, amikor Stúr és Hurban elvetették a békés megegyezés lehetőségét. Különben is a magyar kormánynak semmilyen oka nem lehetett egyezkedni, hiszen a tót népet ugyanolyan szabadságjogokban részesítette, mint a magyart, ami pedig a különleges nemzetiségi igényeket illette, ennek érdemleges megvitatásába a kormány az átalakulás első hónapjainak nehézségei után minden bizonnyal belement volna. A magyar nemzet tekintélyét mélyen sértették Stúr és Hurban baklövésai, akik ahelyett, hogy a magyar kormányhoz vezető utat kerestek volna, az ország ellenségeit járták be sorba, a szláv forradalmárokat, a horvátokat és szerbeket és végül Bécset. Ezekkel a tettekkel rontottak az ügyeiken, – magától értetődik, hogy történétíróik úgy állítják be ezen eljárásokat, hogy a magyarság terrorisztikus fellépése erre kényszerítette

¹ Hodza i. m. – 78. 1.

őket. Ez azonban nem felel meg a tényeknek, mert ha a magyarság ilyen útra lépett volna, – akkor nem várt volna május közepéig, hanem Stúr, Hodza, Hurban már régóta börtönben elmélkedhettek volna terveik felett, mert misem természetesebb, hogy mikor az államhatalom kezelői erőszakoskodni akarnak, úgy azt meg is teszik. Ennek egyik bizonyosságát adják éppen azok a levelek, melyeket a lipótszentmiklósi ág. h. ev. egyház férfiúi és Hodza neje Hodza Mihálynak Bécsbe küldtek.¹ E levelek célja az volt, hogy Hodza visszatérésének útját egyengessék. E viharos időkben levélcenzúra lévén, a belügyminisztériumba küldték megvizsgálás végett. Az akta még nem is kerülhetett elintézés alá, amikor már megjött a miavai betörés híre, amelyben Hodza Mihály, mint a „Národná rada” tagja, résztvett. Ettől eltekintve, szeptember 14-én, az akta iktatási napján, a belügyi kormány már tudta, hogy a betörés küszöbön van és hogy Hodzának e vállalatban vezető szerepe van, de egyúttal tudhatott a Hodza által írt proklamációkról is. Az említett levelek bizonyosságát adják, hogy éppen egy magyar nemes, Palugyay Farkas, igyekezett mindenképen odahatni, hogy Hodza számára a visszatérést lehetővé tegye és a kormány utasítása értelmében eljáró Lehoczky Károly alispánt engedékenységre bírja a lelkeszi állás betöltése tekintetében, ami neki sikerült is. Az egyház vezetői nem tudták még akkor, hogy Hodza a megkezdett úton tovább haladt és hogy a küszöbön álló betörés előkészítésében tevékenykedik, hasonlóképpen aggódó és férjét híven szerető neje sem volt kellőképpen informálva. Az utóbbinak levelében egy a férjéért remegő feleség elkeseredése, rémlátásai és meghatározó szerelme szólal meg. Az egyház azt ajánlja Hodzának, hogy kérjen a minisztériumtól *salvus conductust*,² az egyház az ő

¹ O. L. – 9651/B. Kendőri osztály D. 67. – 588. – 1. Iratok, 41. és 42. sz.

² A lipótszentmiklósi ág. ev. egyház Hodzához intézett levelének 1848-iki fordításából közlöm a következőket:

„A mai napon tartott helybeli egyházi gyülekezet rendelkezéséből következőket adjuk önnek tudtára: Lipó megye első alispánja, Lehoczky Károly Úr, nyilatkozatánál fogva, – a mi egyházunk javát szem előtt tartván, egyházunk gondnokait arra akarta bírni, hogy a megárvuló egyházat a Gyülekezet segítségével által újonnan választandó Isten igéjének hirdetőjével lássuk el, mert ön, mint fenyítő per alá tartozó, míg magát ki nem tisztítja, hivatalát nem viselheti, nem tarthatja meg. És össze jöttünk t. ez. Palugyai Farkas ezen egyházi felügyelő Úr elnöklete alatt, s egyértelemmel abban állapodtunk meg:

érdekében hajlandó küldöttséget meneszteni Pestre, hogy személyének biztonságára nézve ígéretet kapjanak. Az egyház különben kijelentette, hogy Hodza az ő tudtával ment Prágába, tehát nem pártolt el titokban. Egy szóval igyekeztek helyzetén enyhíteni. Felesége azonban óva inti, hogy ne jöjjön, mert borzasztóan szenvednek a nagy terror alatt Huluk káplán szökése óta. Miben állt e tenor? Katonáság jött rövid időre a városba. Senkit be nem zártak, senkit meg nem bántottak, mert különben megfelelő adatokra akadtam volna úgy a levéltárakban, mint pedig a tót szakirodalomban, hogy Liptószentmiklóson ez időben milyen kegyetlenkedések történtek.¹ Mikor Hodza neje e levelét írta, a katonaságnak már régen nyoma sem volt és ami legjellemzőbb, egyetlenegy konkrétum sincsen benne, hanem csupa szóbeszéd, kisvárosi pletyka, mely háborús időkben gombamódra terem.²

hogy Ön az egyház tudtával Prágába ment, hogy Ön ellen még serami büntetésre méltó nem találtatott, és ön saját igazolására még egy szót sem hozott föl. Azért látván a Gyülekezeten jelen volt Alispán Úr erős akaratumkat és nyájas szeretetünket Ön iránt, elállt azon akarattól, hogy más Istenig,¹ hirdetőt válasszunk, – mivel úgy is az egyház Istenige hirdetővel el van látva, – ideiglenesen Makovicky János Úrral. – A mi gyülekezetünk következménye az, hogy ön Tisztelendő Úr, mindig Szeretett Lelki Pásztorunk, tüstént, de tüstént írja meg nekünk, miként – s hogyan áll Ön? mikor jön el? akar-e ön ítélőszék előtt megjelenni és magát védelmezni? – Azt is szóba hoztuk, váljon önnek előttünk becses személye teljes biztosságban volna-e, – hogyha Ön ítélőszék előtt itt nálunk megjelenne? Hanem az Alispán Úr monddta, hogy törvény rendeli, miszerint a vádlottnak és kihallgatottnak ítélet tartalma szerint tartatnia kell. Jó lenne tehát, úgy gondoljuk, hogyha Ön Ministeriumtól biztosító levelet eszközölne. Azon esetben, ha azt a Ministerium megtagadná – akarunk két tagot egyházunkból Pestre küldeni azon kérés-sel, hogy a Ministerium ön személyének teljes biztosítást ígérjen.

Mi Önt szívesen és óhajtva várjuk, de még sem akarjuk és nem kívánjuk, hogy Ön veszedelemnek tegye ki magát. Ha olly soká váraoztunk Önre, várunk még tovább is. Erős reménységünk van Istenben, – abban, ki minde-
neket igazgat, ki azt is, mit rossznak vélünk, jóra íordít-, hogy ezen világ-
rendítő események és mozgalmakból a kegyelem napja fog feltűnni, és ben-
nünket üdvhozó sugaraival boldogítand. Isten önt, mi Szeretett Lelki Pász-
torunk, tartsa meg minden jóknak forró óhajtására.”

¹ A katonaság augusztus 14-én jött és augusztus 20-án már elment. – Slov Poh. Fadv 1894. 443. 1.: Krónika liptovsko sv. mikulásska z rokov 1848-49.

² Hodza nejének leveléből az eperjesi magyar kormánybiztosság 1848-ban eszközölt fordításában a következő részletet közlöm:

„Hogyha még sokáig nem érkezik a jó emberektől és az Úr Istentől segítség, nem tudom, mi fog itt minden történni; mert a tótoktól szörnyen félnek, s azért azon félelemben és kétségbeesésben minden lehető eszközökhöz nyúlnak. – Tegnap az Alispán a bírákat és a gondnokokat (curator) magához hívatta és azt monddta nekik, hogy papot kell nekik választani, – és minden helységbe

Bécsben eközben befejezéséhez közeledtek az előkészületek. Stúr, Hurban, Hodza szükségesnek látták, hogy a fegyveres vállalkozás megkezdése előtt egy a politikai és katonai műveleteket intéző tanácsot alakítsanak, nem annyira a tettekért járó felelősség miatt, mert hiszen azt a balfogások után egyenkint elhárították magukról, az önérzetes Stúr kivételével, hanem, hogy így megszervezve, mindjárt átvehessék az elfoglalandó területeken a kormányzás hatalmát és jogkörét, A tanács címe „Národná Rada Slovenská” (Tót nemzeti tanács) volt. Tagjai pedig Stúr Lajos, Hurban József, Hodza Mihály, Bloudek Frigyes, Zách Ferenc, Janecek Bernát.

Stúr, Hurban, Hodza, Zách, Bloudek és Janecek tehát a „Národná Rada, Slovenská” megalakításával véglegesen elhatározták, hogy vállalkoznak a betörési kísérletre Magyarország ellen. Bloudeket és Janeceket, mint említettem, már előzőleg kiküldték Felső-Magyarországra a terep rekognoszálására. Visszatérésük után úgy döntöttek, hogy Nyitra megye északi

küldöttek, hogy Gyülekezetbe (convent) jöjjenek. (Elgondolhatod, mit éreztem én amellet.) Mindjárt egyik azon újsággal jött hozzám, hogy az Alispán mondta, hogy amint csak itt mutatod magadat, azonnal fölakasztat, – még mindig csak ezt fecsegi, – ez engem el nem ijeszt, mert tudom, hogy az meg nem történik; de sajnosán ée sértően esik nekem, hogy Téged, Ártatlan Lelkem, úgy megszegyenít, és megvetésbe, gyalázatba a nép előtt dönteni akar; mert a szolgálók már a mészárszékben is erről beszélnek, összejöttek tettelesen a Gyülekezetbe, és azon ugyan azt határozták, hogy ok rólad semmi rosszat nem tudnak, s hogy tehát a papságból le nem tesznek: – azután meghívták az Alispánt a Gyülekezetbe, ide a Plébániára magok közé, hogy véleményüket elébe adhassák, ő eljött és Palugyay Farka« gyönyörű és megható beszédben előadta az egész egyházi vonzalmat irántad és a Tiédet az egyház iránt; és az egész egyház hozzád való teljes szeretetét és ragaszkodását; jelesen viselte magát Farkat'-, mentetetett, igazolt Téged, amint csak lehetett, és az egyházbeliek abban támogatták. – Mikor az Alispán látta, mikint állnak a dolgok, mondta, hogy ő látja, hogy Téged bizony szeretnek, hanem hogy neki a Ministeriumtól parancsolatja van, Téged azonnal, amint haza jössz, fenytő perbe fogatni, és így a Te hivatalodat nem viselheted; és úgy, hogy belőled egyképen semmijök sincsen; erre is válaszolt neki Farkas, hogy talán neked lehetséges niagadat igazolni, – és úgy azután hivatalodat viheted; – tehát az Alispán javaslatából abban állapotok meg, hogy írni fognak neked, mi s minő kinézésid vannak; adj^ drága lelkem, mindjárt, de mindjárt az egyháznak feleletet, de olly feleletet, hogy azt az Alispán is olvashassa; mert megígérték neki, hogy tudtul adják, mit fogsz Te nekik írni, és mit várhatnak tőled; - hogy azt mondja, ha Te jónak tartanád, hogy ők a Ministériumnál is lépéseket tennének; – de én azt gondolom, édes lelkem, hogy az mind haszontalan volna; mert Te szörnyen be vagy feketítve és borzasztóan leírva; – hogy ha lehetséges volna írásban magadat igazolnod, tehát azt tedd meg; de személyesen itt magadat ne mutasd, mert itt sem életed, sem személyes szabadságod nem biztos; - ne hivatkozz arra, ne mutogasd azt, hogy Te semmi törvénytelen nem tettél:

részét fogják betörésük után forradalmosítani, azután majd Túróc felé veszik út jókat. Bízta Hurban nyitrai népszerűségében” tehát politikai számítás, nem pedig katonai szempontok vezették őket. A „Národná Rada” első elnöke Hurban lett. A betörés és megszállás utáni főfeladatuknak a császári zászló alá való toborzást tartották. – Katonai vezetőkül választották Janeceket, Bloudeket és Záchot. A tanács jegyzői Nosák Bohuslav és Borik Dániel.

Miután az Obrenovic Mihály hercegtől kapott fegyverutalvány érvénytelen lett, Bécsben szereztek fegyvereket és muníciót. Valószínűleg Latourtól kapták. Vásároltak azonban Prágábajíjs fegyvert.¹ Hurban is hozott a szerbektől fegyvereket.

Hurban 1839-ben ismerkedett meg Brünnben Bloudekkal és Zacchal. Az előbbi akkor még hadapród volt és később horvát határőrvidéki főhadnagy, majd később Liechtenstein hercegségében a 120 főnyi hercegi gárda parancsnoka volt. Ebben a minőségében gyakran volt a liechtensteini hercegi udvar vendége. A rendkívüli események arra készítették, hogy Vadouzból visszatérjen. Mint volt határőrvidéki tiszt részint Jellasicsnak, részint pedig a bécsi főparancsnokságnak megbízottja lévén, valószínűleg utasításait innen kapta. A Národná Eada ezt tudván, minden katonai kérdésben Bloudek felfogása szerint járt el, ámbátor megállapodtak, hogy a katonai parancsnokok csakis a rada tag-

azt neked a Te sok és erős ellenségeid nem hiszik; és hiszen elég példád van, mint Prágában is, és másutt, miként zárják be, kínozzák és mindenképen büntetik az ártatlan embereket, és úgy bizonyosan veled is fog történni. – Mert a Te vádlóid egyszersmind „bíráid is lennének; és mit lehet azoktól várni, azt magad is tudod meggondolni. – Te ott egészen más és jobb világban vagy és nem tudod, s meg sem is gondolhatod, milly világ van itt. – Bécsben ezen emberek olly könnyűek neked, hogy nem is érzed őket, – így írsz leveledben; – de nekünk e helyett itt bizony duplán nehezebbek, és érezzük őket jobban, mint valaha. – Fontold meg tehát a dolgot tökéletesen és adj az egyháznak határozott feleletet, mert már mindnyájan igen türelmetlenek; – minden esetre gondolom, hogy talán életed és szabadságod kedvesebb és állandóbb, mint ezen egy egyház; mert ha életednél és szabadságodnál maradsz, akkor még eleget szolgálhatsz a világnak; – ne ígérd el magadat, és ne térj haza, kérlek az isenre, csak teljes, de teljes bizonyossággal; – mert itt most semmi igazság, semmi törvény sem ér semmit; – azt Hulukon is látod, – és az én nézetem ezerint minden esetre gondoskodj legalább számodra valami kiélhetésről; én itt a gyermekekkel együtt ideig csak kiélnék, míg majd valami bizonyos és jobb akad: de ne vedd e szavaimat és figyelmeztetéseimet pusztára, hanem hidd el az istenért, hogy mind úgy van, és hogy végsőleg mind arra fog kiütni.”

¹ Volko Mátyás lipói ifjú a SÍ. N. R. megbízásából Prágában fegyvereket vásárolt. Utazásának költségeit a „Slovanská Lipa” fedezte.

jainak tudtával és beleegyezésével adhatnak ki parancsokat. Bloudek a Národná Rada kezdetben vakon követte, de csakhamar heves ellenzéke támadt Janecekből, Stefanovicból, kik árulót láttak benne. Bloudek öt évig volt Liechtenstein hercegségben. Bátor, férfias és vállalkozó szellemű 26 éves ifjú volt. Majdnem kizárólag németül beszélt és a cseh nyelvből csak néhány szót és kifejezést ismert.

Zách személye már sokkal ismertebb. 1807-ben született. Hurban 1840-ben fiatalos elragadtatással azt írja róla: „Borivójjal (ez volt Zách szláv mellékneve) hosszasan és érdelemlelesen beszélgettem. Borivoj az az ember, aki nemcsak képes ezredekot vezényelni, hanem egy kabinetben a társadalom hajóját a világ viharos tengerén vezetni...”¹ Zach Brünnben jogvégezett vendéglős és háztulajdonos volt és mint ilyen a brünni lengyel emigránsok révén csakhamar belekeveredett a lengyel mozgalmakba. 1830-ban a znaimi előjárásnál hivatalnok, de ott hagyva állását Krakkóba siet, hogy résztvegyen a lengyel felkelésben, de csakhamar visszatért, anélkül, hogy jelentősebb harcokban részt vett volna. Tót források szerint lengyel százados lett és öt sebet szerzett. Znaimból ismét Brünnbe megy és onnan Franciaországba, ahol 1837-ig különböző városokban tartózkodott. Ekkor visszatér és átveszi a „Fekete Sas” nevű atyai vendéglőt Brünnben. 1840-ben titkon ismét Párizsba siet több adósság hátrahagyásával. Párizsban tevékenyen részt vesz a lengyel forradalmi szervezetek működésében. A rendőrség által elfogott levelei híven visszatükröztetik a szláv forradalmi terveket és hangulatot és éppen levelei révén figyelmeztették Nugent Albert báró belgrádi működésére Mayerhofer belgrádi császári konzult.² 1846-ban Zamoyski gréffal Konstantinápolyba utazik, onnan pedig, mint lengyel forradalmi ügynök Belgrádba, ahol különösen Stefanopolus Marinovicz, az oroszellenes Pán-szlávia, egy politikai társulat vezetőjével állott szoros össze-

¹ *Dohnányi*: i. m. 82. 1.

² *St. A. W.* – Korresp. m. d. Polizeihof stelle 1844/12. – Nugent Albert báró, a hasonló nevű osztrák tábornok fia a délszláv mozgalmakban tevékenyen részt vett. A fent említett levél alapján csakhamar kiderítették, hogy miről tárgyalt Belgrádban. Az ügy a Staatskonferenz elé került és atyját jóakaratólag figyelmeztették, hogy fiát intse meg és lehetőleg küldje külföldre, Angliába.

³ *St. A. W.* – Conf. Z. 550-1844.

köttetésben.¹ Későbbben a párizsi lengyel komité belgrádi megbízottjának helyettese lett. Ilyen minőségben élénk összeköttetést tartott fenn Gajjal, majd Meyerhof konzul útján felajánlotta szolgálatait Bécsnek és Gaj ajánlólevelével jelentkezett Jellasicsnál, aki elküldte Bécsbe, hogy tárgyaljon a tótokkal. Jelészttvett a prágai tót kongresszuson és az azt követő eseményekben. Francisci szerint Prágában józanodott ki a polonofilizmusból.² Ez azonban nem felel meg a tényeknek, mert Prágában már mint Meyerhof protezséje és Jellasics megbízottja szerepelt, ki otthagyva a lengyel forradalmi irányt, lojális császárhű vizeken evezett. Zach igen tehetséges és lelkesedni tudó főrfiú volt, ki később a szabadságharc lezajlása után szerb szolgálatba lépett és mint szerb tábornok fejezte be életét. Sok nyelven beszélt, a cseh nyelvet azonban elfelejtette. Katonailag képzett, békeszerető, élesszemű és tanult ember volt.

Janecek Bernátról nagyon kevés adat áll rendelkezésre. Cseh (Borohradek, königgräzi járás) születésű 34 éves kvietált osztrák tiszt, aki szintén a lengyel forradalmi szervezetek tagja volt és mint lengyel emisszárius az 1845-47-ik években Pesten tartózkodott és küzködött. Itt összebarátkozott állítólag a szláv kaszinóban Daxnerrel és a tót diáksággal, Schlechtával, Kellnerrel, Gáberrel stb.-vel és a szláv forradalmi eszméket terjesztette.³ A rendőrségi jelentések szerint Janecek eleinte vívőleckékből tengette életét, majd pedig egyes városrészek utcáinak fellocsoltatását vette bérbe. Egyéb adatok szerint színházi gépész volt. Az 1847-ik év végén Prágába tért vissza, ahol később valószínűleg résztvett a „Svornost” és a „Slovanská lipa” mozgalmaiban. A prágai barrikádharcokban merészségével kitüntette magát. Az ott tartózkodó tót emigránsok, akik valószínűleg pesti működése idejéből ismerték, lehívták Bécsbe, hogy vegyen részt felkelési mozgalmukban. Janecek egyedüli tagja a Národná Radának, aki a magyar kormánnyal való meg egyezésre gondolt és mikor ennek útját kezdte egyengetni, elárulták, az osztrákok elfogták, börtönbe vetették, amelyből

¹ St. A. W. – Korrespondenz Ençelshoffer. (Mainz 12 Juli) Nr 731/M. I. B.

² Francisa i. m. 76. 1.

³ A. M. d. I. – P. H. St. 569-1847.

csak 1856-ban szabadult ki. Hajóra szállt, hogy Amerikába költözzön, – azóta nyomaveszett. Némelyek szerint a hajó elsüllyedt. Vitézségéért Zizka melléknévvel tisztelték meg bajtársai. Borik és Nosák emigráns ev. lelkészek voltak, akiknek neveivel még fogunk találkozni egy más üggyel kapcsolatban.

A rada a Bécsből való elindulás idejét szeptember., 11.-ére tűzte. Ezt megelőzőleg nemzeti tanácskozásra (národnia porada) gyűltek egybe egy vendéglőben. A vendéglő különtermében két égő gyertya között feszület állt, körülötte az összetoborzott sereg. Stúr bejelenté, hogy nemzeti tanácsot alakítottak és felszólította a megjelenteket, hogy tegyék le a tanács kezébe a hűségesküt. A megjelentek, túlnyomó részben ifjak – amint ezt Stefanovic visszaemlékezéseiben írja – minden megdölgölás nélkül azt kiáltották: „sláva, elismerjük a nemzeti tanácsot, készek vagyunk esküt tenni.”¹ Nem így cselekedett Stefanovic, ki a következő észrevételt tette:

„Egy felettes szervnek alakítását szükségesnek tartom, ez ellen semmilyen kifogásom nincsen. Én azonban nem állok itt egymagamban, azaz nemcsak a saját nevemben, hanem, mint olyan férfiak megbízottja, akik elsősorban hivatottak arra, hogy szintérre lépjenek, sőt mi több, amikor én köteles vagyok megbízóimat informálni, azaz őket őszintén és alaposan figyelmeztetni a helyzetről, ezt jelenleg teljesíteni nem tudom: hát még akkor, hogy esküt tegyek, mennyire szükségem van bizonyos felvilágosításokra és pedig mindjárt, ha négy szem között is.” Stúr félbeszakítva beszédjét, felszólította, hogy nyíltan beszéljen. Stefanovic erre így folytatta:

„1. Valamennyiünk előtt ismeretes, hogy az Obrenovic herceg által aján-dékozott 900 fegyver és bajonett, bizonyos nem igazolt okból veszendőbe ment és jelenleg olyan fegyvereket vásárolnak, amelyek verébvadászatra, de nem háborúba való; szükséges tudnom, vájjon mennyire vagyunk jó és elégséges fegyverrel ellátva?

2. Ismeretes, hogy 100 főre menő intelligens szláv ifjakkól álló csapat bizonyosan nom igazolt okból 40-re apadt; hogy ez az ifjúság, az adott szó ellenére az éhségnek és a szükségnek lett kitéve; szükséges tudnom, hogyan is állunk ezzel az egész expedícióval, és – vájjon ezután nem-e leszünk ismét hasonló sorsnak kitéve, sőt talán még – a biztos romlásnak?

3. Valamennyien tudjuk, hogy mikor nyíltan toboroznak és küldenek löszert és fegyvert a magyar felkelés részére a kormány tudtával, a mi részünkön pedig éppen úgy toboroznak és gyűjtenek, azonban csak titokban és – szintén ugyanezen bécsi kormány tudtával; szükséges tudnom, mit is céloz ez?

¹ Stefanovic. 9-10. 1.

Ha egyikünk-másikunk, akárki is, saját magáért követ el hibát, ennek következményeit ő maga viseli; mikor azonban mi a nemzet érdekében felépünk nem szabad könnyelműen hibákat elkövetni, mert ezzel az egész nemzetért való felelősséget magunkra zúdítjuk és a nemzetet a jelenleginél rosszabb helyzetbe dönteni, ez ellen tiltakozik a lelkiismeret szava, valamint a szükséges férfias becsületérzés!

Ennélfogva előre is tájékozást kívánok arra nézve, hogy milyen biztosítékaink vannak a bécsi kormány részéről, továbbá, hogy milyen eszközeink vannak az expedíció sikeres kimenetelének biztosítására és végül miképpen is állunk fegyverek dolgában. Ha megbízóimat és bajtársaimat az expedíció szükségéről kell értesítenem, amit megtennem muszáj, szükséges, hogy a feltételek tekintetében is biztosítsam őket, ha azonban eddig semmilyen garanciát nem látok, bajtársaimat nem is szólíthatom tette, sőt ezért nem is kötelezem magamat hűségre és engedelmességre!”

Ezen józan és okos beszéd, melyből kitűnik, hogy Stefanovic nagyon helyesen ítélte meg a helyzetet, a rada tagjai körében megdöbbenést okozott, aminek bizonyosságául szolgál Stúr szenvedelmes és hosszabb beszéde. Stefanovic pártján csupán Abaffy Lipót Braniszláv, későbbi tótaradáci r. kat. plébános állt. A rada ünnepélyes bemutatkozását megzavarta néhány józan kérdés, melyre felelni vonakodtak, mert az esetleges feleletben be kellett volna vallaniok, hogy Bécsnek játékszerei, bábok, kiket Jellasics és Latour húzogat, vakon mennek neki a veszedelemnek, nem tudják, vajjon a nép velők érez-e, vagy sem, egy vereség esetén semmiféle biztosítékuk nincsen a jövő életre nézve stb. Felelet helyett az egész gyülekezet reátámadt a két józanul gondolkodó ifjúra, kik erre elhagyták a termet.

Hurban erről az epizódról akképen ír,¹ mintha a felszólalók afeletti csalódásukban, hogy a radánál tisztségre nem tettek szert, kezdték el az ellenzékieskedést és az esküt csak azon feltétellel lettek volna hajlandók letenni, ha a tót nemzet a Národná Rada tagjait állásukban megerősíti. Stúr a Stefanovic által feltett kérdésekre az ifjakat feltűzelő frázisokkal felelt, anélkül, hogy távolról is érintette volna azok érdemleges tartalmát. „Hiszen nemzetünk – kiáltott fel páthosszal – ez időben halálos görcsökben fekszik, megkötözve, a szolgaság béklyóival és láncjaival megbilincselve, rabságban vonaglik, mi Isten sugallatára elsőnek fogtunk a munkához, hogy a béklyókat lefesszítsük, életünket visszük áldozatul az ő életeért, nincsen más előttünk, mint vagy saját halálunk, vagy pedig nemzetünk felszabadítása. Nagy, mérhetetlenül nehéz évszázadok óta nem

¹ *Hurban*: i. m. 112. és 113. 1.

látott és nem hallott ezen vállalkozásunkat és ennek kedvező kimenetelét semmi más nem biztosíthatja, mint saját hűségünk, becsületünk, a mi nemzetünknek idejekori szent öntudatra ébredése. Az előbbi érzelmek szíveinkben és leikeinkben vannak, az utóbbi még Isten kezében van. Itt állnak testvéreink, katonai fővezéreink, morva testvéreink, a hozzánk legközelebb álló törzs fiai és hűséget esküsznek a tót felkelés zászlajának és vezetőségének és a legnagyobb veszedelmekbe indulnak velünk nemzetünkért: addig a mi saját fiaink rezonálnak, liberalizálnak, ijesztenek bizonyos helyén nem való célzatból és hozzájárul ehhez, hogy a nemzet életeért és szabadságáért eddig még ujjukat sem mozdították. És ki ellen emelik ökleiket”? Ellenünk, a halálnak fiai ellen, amelyet a nemzet szolgálatában keresünk. Mert hiszen mit is keresünk számkivetésünkben, ezen már ötödik hónapban és mit kerestünk a nemzet iránti szeretetünk megérzésének kezdetei óta eltelt annyi évben? Csak a nemzet javát, csak az ő szabadságát, az élethez és a nemzetiséghez való jogát. Amíg a Národná Radát helyben nem hagyják! Ez annyit jelent, mint soha meg nem kezdeni nemzetünk ördögi gyilkosainak várait lerombolni. Ha a nemzet felszabadítja magát, mi leszünk az elsők, kik felszabadulunk eskünk és kötelezettségeink alól.”

Mint látjuk, Stúr az érzelmekre appellált válaszában és egyetlenegy szóval sem felelt arra, amit Stefanovic kérdezett. A gyülekezet Zách indítványára elhatározta, hogy az ellenzékét képező két ifjút ki kellene ugyan zárni soraikból, hanem ezt nem teszik, mert megengedik nekik, hogy a nemzetért életüket áldozhassák. Ha azonban a vezetőség ellen bujtogatnának, a hadi szokások szerint fognak velők eljárni.

Stefanovic és Abaffy, Janecek unszolására, aki bennök Bloudekkal szemben szövetségeseket talált, beálltak közlegénynek, Janecek ugyanis Bloudek árulásától félt és megbízható emberekre volt szüksége, akik Bloudeket szemmel tartják.

A Národná Rada ezen megalakulását később azzal igazolták, hogy Stúrban, Hurbanban és Hodzában látta a tót nemzet már régóta megfelelő reprezentánsait, akik nemzeti törekvéseit, érzelmeit méltóképpen kifejezésre juttatták és képviselték. Azonban ez csupán önkényes elmélkedés, mert jogos volt később a kérdés, hogy ki hatalmazta fel őket, ki adta nekik a jogot

a Národná Rada alakítására? Jellasics, Latour? Ezek azonban nem alkották a tót nemzetet, sőt nem is tótok. Azt hirdették, hogy a tót nemzet végső vonaglásokban fekszik, a magyarizmus árában fuldoklik. A fuldokló megmentésénél vájjon ki szalad előbb engedélyért és beleegyezésért, hiszen a szerencsétlen addig belefűl? Azonban a kérdés ott tér el az ő érveléseiktől, hogy a tót nemzet ópenséggel nem fuldoklott, mert hiszen csak az imént fogadta örvendezve az 1848-i törvények áldásait, melyek egy szabad, emberibb élet földjére vezették magyar testvéreivel együtt. Elképzelhető-e, hogy egy nép, melyet ma a Verbőczy-féle törvények alól felszabadítottak, melyet ma kivertek a fényes, szabad napra, mely örül az új életnek, a szabad jövőnek, – ugyanakkor végvonaglásokban fuldoklik? A tót politika vezetői 1848 előtt Metternich és Kolowrat hívei voltak, majd mikor eljött váratlanul, rájuk váratlanul, az 1848-i változás, nem tudták, hogy mit csináljanak. A magyar államférfiak megéreztek és átéreztek a kor hangulatát és követelményeit és mikor a tót politikusok kezdtek a már beérkezett változás eszmeköréhez szokni és eszerint politikát csinálni, már régen elmúlt a kedvező lélektani pillanat, melyben a tömegek forradalmi akciókra képesek. Lemaradtak és hiába akartak radikálisabbak lenni a magyar törvényeknél, hiába hirdetett némelyikük földosztást, erdőosztást, – ez mitsem használt, mert mindez nem volt a kor követelménye, ez már csak mesterséges, meggyőződésnélküli lázítás volt, hogy a népet eltérítsék a magyar politika által nyújtott vívmányok iránti elismerésétől és hálájától. És a nép mitsem törődött velük, nem gondolt sem Stúrra, sem Hurbanra. Ezek erre természetesen azt mondták, – a nemzet végső vonaglásokban fekszik, béklyók és bilincsek a kezén, mert nem hallgat rájuk. Az 1848-49-es tót mozgalom nagy kudarcai tulajdonképpen abból erednek, hogy vezetői nem értették meg a népet és a tót nemzet előtt ellenszenves párt szolgálatába szegődtek. Nem látták, hogy a nép elismeri és belátja azt, miszerint az 1848-i törvényekkel emberi voltát óvták és védelmezték, a jobbágyság sanyarúságától megszabadították és a népet ez az okatlan tót politika hálátlanságra, becstelen magatartásra akarta hajszozni azok ellen, akik neki ez áldozatokat hozták. Hát lehetséges, hogy hatást, kedvező

eredményeket érjen el egy olyan agitáció, mely a szabadságtörekvések elleni párt szolgálatába szegődik és a népet a neki szabadságot hozottak ellen akarja lázítani? A tót felkelés ezért szenvedett emberhiányban, ezért kerültek a nép fiai. Miért nem robbant lángra egész Felső-Magyarország egy általános tót népfelkelésben, amint ezt Bécsben néhányszor remélték? Mert Stúrban és Hurbanban a nép szabadsága és érdekei ellen vétőket láttak. Nem a magyar terror, nem azok a bilincsek, melyekről mindig szónokoltak, okozták, hogy a tót nemzet Stúr és Hurban akcióit kerülte, hanem egyedül az, hogy a bécsi körökkel álltak össze a magyarság ellen. Ha a tót nemzetnek nem ez lett volna általános felfogása és nem ez vezette volna magatartásában, úgy semmiféle ok és körülmény meg nem gátolhatta volna az általános tót népfelkelést, mert a kormánynak semmilyen eszközei nem voltak, hogy Jellasics betörése idején, Felső-Magyarországon egy általános lázadást leverjen. Ha a tót nép akarta volna Stúr akcióját támogatni, úgy ennek útját nem lehetett volna elállni. Azonban a nép nem akarta és nem értette és a népnek éppen ez a magatartása teszi jogossá a kérdést, hogy ki hatalmazta fel a triumvirátust a nemzeti tanács megalakítására, az expedíció elindítására? Igen, a szólamok szerint Istennek választottjai, a Fárusok, kikre sok ezren feltekintenek és kikben reményt, vigaszt találnak,¹ – a reális valóság szerint pedig a bécsi politika ügynökei.

A „nemzeti tanácskozáson,” melyen a toborzottak és a rada megjelent, tanácskoztak egyúttal arról is, hogy az expedíció hová történjék, hol lehetne legkedvezőbb kilátásokkal a magyar határt átlépni. A vélemények nem voltak egyformák. Hodza azt ajánlotta, hogy induljanak Turócba-Liptóba, Stúr pedig, hogy Trencsén megye északi részébe, míg Hurban Nyitra megye északi részét ajánlotta az expedíció színhelyéül. Mind-egyik azzal érvelt, hogy ha ő megjelenik, a vidék minden férfია fegyvert fog. A katonai vezetők reámutattak, hogy néhány száz emberrel nem lehet Turócig eljutni, mert a magyarok elfognák őket, hasonlóképen Trencsén megyét is csak nagynehezen érhették el, ezért maguk részéről Hurban indítványát ajánlják, amit el is fogadtak. Hurban indítványa már azért is fogadtatott el,

¹ Dohnány: i. m. 88. 1.

mert Bloudek és Janecek is kiküldetésük alkalmával ezt terepet szemlélték meg és ezt találták legalkalmasabbnak, mert a vasút is közel a határhoz vezet a Bzenec-Pisek vonalon, innen pedig közel esik Verbó, Miava, Brezova stb. A hegyes-völgyes terep kedvez az expedíciónak, mely kevés fegyveres erővel rendelkezik. A határmenti Javorina hegység volt tehát a betörés helyéül kiszemelve. Hurban arról biztosította a gyülekezetet, hogyha Felső-Nyitrát jelölik ki a betörés színhelyéül, egy-két nap alatt 10.000 emberük áll talpra. Az ottani nép türelmetlenül várja már a felkelésre szóló jelt. A magyarok rendelkezésére álló erő gyenge és a Ceccopieri ezredbeli olaszokat a kopanicárok (irtványosok) botokkal fogják onnan kiverni. A gyülekezet a Hurban által ecsetelt kedvező auspiciumok után lelkesen elhatározta, hogy Felső-Nyitrába törnek. Több, mint bizonyos, hogy ezen döntést előmozdították Bloudek és Janeceknek Túróc és Zólyom megyében, valamint Körmöcbányán, szeptember elején történt megbeszélései az ottani megbízottakkal. Ebből is magyarázható a túróci és a bányavidéki mozgolódás, mely a nyitrai betöréssel majdnem egyidőben történt. A terv szerint a fellázadt Túróc segítségével a bányavárosokat kezeikbe ragadják.

A Národná Rada tagjai megegyeztek abban, hogy amíg az akció Nyitra vidékén történik, a vezetői, vagyis elnöki teendőket Hurban végzi, Trencsén területén Stúr, Túróc és Liptó területén Hodza, tehát a miavai betörés alkalmával a főhatalom Hurban kezeiben összpontosult. Elindulás előtt a rada ellátta magát különféle kiáltványokkal.

Az egyik kiáltvány a tót néphez fordul,¹ fegyverre szólítja a magyarok ellen, akiket a horvátok és szerbek is megtámadtak. „A királyért, az *osztrák birodalom egységéért harcolunk*. Nem akarunk a magyarokhoz húzni, nem akarunk, mint a magyarok és minisztereik, jóságos királyunk ellen erőszakkal fellépni, nem akarunk elszakadni Ausztriától, mint ők, hanem azt akarunk, hogy királyunk jogara alatt az osztrák birodalomban, a többi szabad nemzetekkel egyesülten és szövetségben éljünk és a többi nemzetekhez hasonlóan egyenlő nemzeti és politikai jogokban részesüljünk.” Ők is hangoztatják a jogegyenlőséget, hanem a főszempont a birodalom egysége és ez-

¹ „Slováci Bratja!” – *Dohnány*: i. m. 151. 1. és Iratok 45. sz.

után csak a nemzeti szabadság. „Mindazok ellenségünknek tekintendők, akik nemzeti szabadságunk ellen akár szóval, akár tettel cselekszenek, felkelésünket befeketítik és elítélik, akik bár tótok,- a tót nemzetet szidalmaznák, tőle elpártolnának és a tót nemzetet és népet nyomnák; ellenségeinknek tekintendők mindazok, akik fegyveres kézzel szembeszállanak velünk, a magyar kormányt, vagy bármely más magyar kormányt elismerik és követik, akik bármit is királyunk és az osztrák birodalom egysége ellen vétkeznének. Mindezek ellenségeink és velők érdem szerint fogunk elbánni.”

Stúr Lajos már június 16-án, Prágából való elutazása előtt Fricnek írt, melyben kéri, hogy Bloudeket küldje el a megbeszélthelyre, mert ez nekik, tótoknak, nagyon fontos.¹ Úgy látszik, akkor az általános ausztriai forradalom és felbomlás lehetőségében bíztak, vagy pedig a készülő osztrák-magyar kiegyezésbe, ha szükséges, fegyverrel is bele akartak szólni, nehogy az egyezményből nemzeti érdekeik kimaradjanak. Stúr és társai ismételen közbenjártak a bécsi parlament és kormány tagjainál ezen kérdésben és Stúr és Hurban többször tárgyaltak Jellasiccsal. Amikor Bach 1848 szeptemberében a magyar-horvát kérdés rendezésével foglalkozott, nemcsak a monarchia egységét, hanem a nemzetek egyenjogúságát is hangoztatta és egyik feltételnek a Magyarország északi részén élő szláv nemzetiségnek elismertetését és biztosítását állította fel, a tót nyelvnek az egyházi, iskolai, igazságszolgáltatási, közigazgatási életbe és a nemzeti képviselőbe való bevezetésével.²

A tót emigrációs vezetők közül különösen Hurban ápolta összeköttetéseit Bécsből szülőföldjével. Megbízottja apósa, a brezovai Jurkovic volt, aki mindenről értesítette.

Felhívást intézett a tót nemzeti tanács Bécs lakosságához is, melyben támogatását kéri.³ Kiáltványt intéztek a katonák-

¹ A levél következőképen hangzik: Látván, hogy Prágát elárulták, miután a polgárság megadta magát, nem lévén itt többé senki biztonságban, elhatároztuk, hogy Hurbannal eltávozzunk, miután nem vagyunk abban a helyzetben többé, hogy ilyenformán segítségükre lehessünk. Elutazván, szíves kérésünk Önhöz az: hogy azt a férfit, Bloudek urat, a megszabott helyre elküldeni kegyeskedjék, amint ezt az ön körülményei megengedik. Reánk nézve ez rendkívül fontos. Szíveskedjék ezt Safarik úrral közölni. A cseh Prágában 1848 június 16-án. – Szívélves híve, Stúr Lajos. – *Golan*: i. m. 68. 1.

² *J. Tobolka*: i. m. 115-116. 1.

³ *L. Iratok* 46. sz.

hoz, arra számítva, hogy esetleg cseh nemzetiségű ezreddel állanak majd szemben.¹ Egy másik tót proklamációban a tanítókat és papokat kéri, hogy szólítsák fegyverbe a népet. De tarso-lyukban volt egy proklamáció a rutén testvérekhez is, egy másik felhívás a románokhoz. Amazokat bátorítják, hogy lázadjanak fel a magyarok ellen, emezeknek testvéri üdvözlétüket küldik.² Ez utóbbi nyomtatványok nem is kerülhettek kiosztásra. Arra számítottak, hogy a felkelés sikerül, egykettőre elérik a keleti területeket, megszervezik a rutén felkelést és a románokkal való összeköttetést létrehozzák. Mindez azonban hiúságos ábránd volt, mert hiszen maga a tót nép sem volt táborukban.

Annak ellenére, hogy a bécsi kormány tudtával és támogatásával, sőt valószínűleg kezdeményezésére történt a betörési kísérlet, a kormány leplezte azt. Brauner, aki a tót emigráció és a kormány között közvetített, arra készítette a kormányt, hogy világos és félreérthetetlen álláspontot foglaljon el. A kormány mindenekelőtt egy, a bizenci járásba kiküldött bizalmi embere, egy rendőrbiztos és egy külön táviró útján kitudakolta, vajjon azon a vidéken vannak-e népn nyugtalansági jelek. Amikor megtudta, hogy ott mindenütt csend van és hogy az oda-szállítandó tót felkelők és proletárok nem veszélyeztetik és nem forradalmosíthatják a morva-cseh területet, – megadta a végleges beleegyezését és a jelt a tót felkelés megindítására. A felkelő csapatot szeptember 17-én kilenc órakor koncentrálták a Práterben és este tíz órakor helyezték el Floridsdorfon külön vasúti kocsikban a Breclav felé induló vonatra. A 300 főnyi csapatban kb. 50 tót fiatalember volt, a többi német, cseh, morva, szerb, horvát és lengyel. Az önkénteseket Brauner és még néhány cseh képviselő kísérte ki és mint Hurban később megírta. Nikodém módjára, hogy a világ meg ne lássa őket.

Kétségtelen az, hogy a bécsi kormány szerveztette a felkelést, mint azt az okmányok és adatok mutatják, mégis a felkelésre vonatkozó tót irodalom egy része még most is tiltakozik az ellen, mintha a bécsi kormány szolgálatában álltak

¹ „Wojáci!” – *Dohnány* 155. 1. és *Iratok* 57. sz.

² „Knazom a ucitolom obojakej vjeri a viznanja na Slovensku”. – „Bratia Russiny!” – *U. o.* 156-160. L – *Fratzi Romani!* – *V. o.* 160. I - L. *Iratok* 56., 58., 59. sz.

és annak eszközei lettek volna. Ha hiányoznak azok az adatok, melyekből meg lehetne állapítani azt, hogy a felkelők részéről ki tárgyalt a kormánnyal és ha a vezetők visszaemlékezéseikben hallgatnak is erről, a bécsi akták, a bécsi kormány magatartása és intézkedései, valamint a magukkal vitt muníció bizonyítják annak ellenkezőjét. Doblhoff szeptember hetedikén megtiltotta a magyar toborzást Bécsben, de szemet hunyt a tót toborzás előtt. A lőszert gondosan felrakták a vasútra. Ennek egy részét Hurban Karlócáról hozta a szerbektől, ez azonban nagyon is kevés lehetett, mert mint a gödingi kerületi főnök jelentéséből kiviláglik, a muníció a k. k. hadsereg jellegzetes csomagolásában és számozásával volt a kirakodásnál látható. És itt meg kell állapodnunk, hogy a bécsi minisztérium két-színűségével behatóbban foglalkozunk.

A bécsi kormány készítette tehát elő az egész expedíciót, különvonatot bocsátott rendelkezésükre⁷ fegyverrel és munícióval látta el és mikor már régen magyar területen járt a felkelő csapat és Pulszky arról értesült, hogy a régi „Svornost” tagjai Oíniutz tájékán gyülekeznek, hogy Hurban támogatására sieszenek, arra szólította fel az osztrák belügyminisztert, hogy ha az osztrák hatóságok Hurbant vállalatában meg nem akadályozták, úgy legalább ezt a Magyarország integritását újra fenyegető veszélyt, mely integritást őfelsége még csak szeptember 9-én esküjéhez híven megoltalmazni ígért, hárítsák el.¹ Az osztrák minisztertanács² ugyanaznap foglalkozott ez átírral és elhatározták, hogy megfelelő rendeletet küldenek az olmützi kerületi főnöknek. A minisztertanácson jelen volt Latour is. Őszinte elhárításról szó sem volt, mert Mercandin gróf olmützi kerületi főnöknek azt írták ugyanaznap szeptember 23-án, hogy tegyen mindenről jelentést, ha azonban az olmützi gyűlés rögtöni betörést szándékozna végrehajtani, úgy fejtse ki előttük annak esetleges veszedelmes következményeit és *békés úton* tegyen meg mindent, hogy tervükről lemondjanak, – vagyis magyarán mondvá *ténylegesen* semmilyen akadályt ne gördítsen

¹ A. M. I. – Pr. A. 2556/M. I. 1848. – Faec. 19/8. – L. Iratok 43. sz.

² St. A. W. – 3131/1848. M. R. – L. Iratok 44. ez.

útlejtésbe.¹ A bécsi kormány tehát képmutatásával, gonosz fondorlattal tört Magyarország léte ellen. Schöbl hradischi kerületi főnök, Lazansky Lipót gróf morva helytartóhelyettesnek 20-án, 22-én és 23-án küldött kimerítő jelentéseket az expedíciónak a morva-magyar határra való érkezéséről. Az első jelentés sajnosán elkallódhatott, azonban ezt kitűnően pótolja a bizenci főnök jelentése.² Ugyanis szeptember 18-án hajnalban egy és két óra között érkeztek Bizencre, ahol mintegy 150 prágai és brünni önkéntes csatlakozott hozzájuk és így számuk 500-ra növekedett. Itt húsz verbóci, hlubokai, miavai, bizenci fuvaros várta a menetet. A szekerekre felrakták a podgyászt és Vesselyn, Hroznova, Lehota, Tasow, Welkán keresztül haladtak a kis Javorina felé. Vesselyn éppen vásár volt és az emberek kíváncsiszkodva nézték a különböző ruházatú csapatot. A falusi nép mindenütt visszahúzódott, pék és kereskedő csak nagynehezen adott el nekik élelmiszert. Egyébként útjukban hatóság nem mutatkozott, sem hivatal, sem őrség nem kérdezte, mi járatban vannak. A bizenci jelentés szerint a kormány tudomással bírt az expedícióról, mert mint említettem, 17-én a bécsi belügyminiszter megbízásából egy rendőrbiztos ott az iránt érdeklődött, vajjon vannak-e a közelben nagyobb földmunkák, vagy más építkezések előkészítésben, mert állítólag Doblhoff minisztert megkérték, hogy 600 munkást engedjen át a bizenci munkálatok részére. A rendőrségi egyén az iránt is érdeklődött, vajjon nem kell-e tartani munkászavargásoktól. Még az este érkezett Bécsből a hivatalos távirat, hogy a *munkásokat* hozó különvonat elindult és hogy a munkások nem maradnak Bizenben, hanem tovább indulnak. Mindez azt bizonyította, hogy a belügyminiszter nemcsak hogy tudott az expedícióról, hanem ilyen módon csempészte a morva határra, hogy a magyarokat meglephesse Hurbannal és Stúrral. A rendőrségi biztos előre küldetett, hogy rekognoszcirozza a bizenci vidéket, azt a hírt terjessze, hogy az érkezők földmunkások. Schöbl szeptember 23-án további részletekkel szolgál.³ A földmunkások élén, akikből Hurban önkéntesei gubozódtak ki, három lovas haladt, kiknek egyikében Bloudeket, a

¹ A. M. I. – Pr. A. 2556/M. I. 1848. – *An den Olmützer Kreishauptmann Grafen von Mercandin-Doblhoff.* – L. Iratok. 47 sz

² A. M. I. – Pr. A. 2586/M. I. 1848. – L. Iratok 48 sz

³ A. M. d. I. – Pr. A. 2585/M. I. 1848. – L. Iratok 49-52. sz.

Lichtenstein ezred volt hadnagyát ismerték meg, ki azelőtt Vaduzon szolgált ezredénél. A ládákon és hordókon a k. k. rak-táarak beégetett jelei voltak láthatók. Bizencben csak egyetlenegy morva ifjú csatlakozott hozzájuk, Hübel hradischi városi jegyző fia, ki azonban csakhamar visszatért, mikor rosszra fordult sorsuk. Áthaladva Vesselyn és Welkán, az utóbbi község határában, az országhatárhoz közel mekallapodtak és tábort ütöttek. Útközben osztogatták a már említett tót kiáltványt „Sl o váci Brat ja!”, melynek főcíme tulajdonképen: „Hlas k Národu Slovenskému.” (Szózat a tót nemzethez.)

A Welka mögötti táborban osztották szét a fegyvereket és a muníciát. „Az ifjak megölelték fegyvereiket, megcsókolták és erős ének zendült fel, a hangok elhatottak a közeli határra, a szent tót földre”, – írja Hurban¹ – milyen szépen és költőiesen hangzik ez, pedig erről a vállalkozásról, mely könnyelmű, szervezetlen, meg gondolatlan, embereiben válogatós nem volt, mely a tót nemzet akarata és meggyőződése ellen történt, tényleg csak költőiesen lehet írni, mert a reális ténybeli adatok alapján Hurban nem tudta volna tetszetős színekbe burkolni és Hurban erről az expedícióról érdemlegest alig közöl, mert állítólag lázbeteg, influenzád volt és így nem emlékezhetett mindenre, viszont Stefanovic szerint csak könnyű nátha gyötörte, mely egyáltalában nem bánthatja az emlékezőtehetséget. Hurban ezen állításával azonban homlokegyenest ellenkezik Dohnány könyvének tartalma, melynek javarészt Hurban szolgáltatta és mint Hurban fogalmazványát közli idézőjelek között.

A fegyverek kiosztása előtt megeskették a legénységet. Az egyik század bécsiekből állván, németül tette le az esküt. Ezt megelőzte Hurbannak és Stárnak lelkesítő beszéde. Dohnány szerint Hurban beszédének rövid tartalma ez volt: „Valamikor Szlovenszko és Morvaország között nem volt határ, régi időkben mindez a testvéri szláv nemzetek közös hazája volt és ezért ezentúl sem szabadna lenni a két ország között határnak, mely a két testvértörzset, egy anya fiait egymástól elválasztaná. Azon fogunk tehát dolgozni, hogy tót nemzetünket, a vad magyarság karmaiból kiragadva régi dicsőségéhez visszavezessük és a testvéreket elválasztó határokat eltöröljük!”

¹ Dohnány: i. m. 91. 1.

S túr így beszélt: „Harcosok! Nézzetek ama tágas völgy felé; ez vezet célunkhoz. Ama dombok mögött fekszik Szlovenszkó, a mi családunk, elnyomott, elárvult nemzetünk, ezer esztendő óta minden önállóságától megfosztva, egy megvetett nemzet és most a legújabb időben elnyomói teljes hatalomhoz és erőhöz jutottak, ezek most teljesen uralkodnak majd felette és kedvök szerint fogják tépni és életétől megfosztani. Azonban még nem veszett ki nemzetünk szelleme. Ellenségeink mindentől megfosztottak bennünket, csak a mi akaratunkat el nem vehetik és a mi akaratunk vezet bennünket, fegyverrel a kezünkben ama dombok mögé, nemzetünkhöz. Ez az út, melyen valamikor Giskra cseh csapatai vonultak, Komorovskival és a többiekkel és miként azok is a magyarsággal az uralom kérdésében mentek háborút kezdeni, úgy mi is azért megyünk, hogy nemzetünket felemeljük és karddal döntsük el, vájjon a zsarnok magyar továbbra is uralkodjék-e felettünk! Harcosok, feladatunk szép, nagy, ezt a nemzetet a megsemmisülésből kiragadni és a szabadságra, a dicsőségre kivezetni. Nos hát, fogadjátok meg előttünk, most, a bemenetel alkalmával, hogy ez ügyért férfiasan akartok harcolni és ha kell, érette meg is halni. Kibontottuk már zászlainkat, látjátok őket fejeitek felett lengeni: tegyetek fogadást, hogy azokat el nem hagyjátok bármilyen harcban és bármilyen veszedelemben!”

Hurban és Stúr ezen beszédeiből mindenekfelett az tűnik szembe, hogy ők, kik annyit dolgoztak, fáradtak a tót nemzetnek kulturális felszabadításáért a cseh befolyás alól, akiknek köszönhető tulajdonképen a tót irodalmi nyelv megalapítása, akik sok nehéz és harcos vitában szálltak síkra a csehek prepotenciája, önző gyámkodása, a tót irodalmi és kulturális törekvésekbe való avatkozása ellen, most megtagadván múltjukat, más hangon beszélnek. Azonban nem szabad szem elől tévesztelnünk egy körülményt, tudniillik, hogy a csapatnak nagy része csehekből és morvákból állt. A vezérek között is ott volt Janecek, Fric csehek, Bloudek, Zách morvák. Ezeket a cseheket radikális cseh programm vezette, melyet Havlicek bontott ki és amely Felső-Magyarországnak Morvaországgal és Sziléziával együtt Csehországhoz való csatolását hirdette és melyet később Palacky is a kremsieri birodalmi gyűlésen indítványozott. Hur-

ban és Stúr 1848-49-ben a tót területnek külön tartománnyá való alakításáért buzgólkodtak, soha eszükágában sem volt a Csehországhoz való csatlakozásért lelkesedni és e csatlakozásról komoly értelemben beszélni, mert nagyon jól tudták, hogy csatlakozás esetében sokkal rosszabb helyzetbe kerülnének tót nemzeti szempontból, mint a magyarsággal való együttélésben. Munkáikban alaposan kimutatták a cseh és tót nemzeti és népi jelleg közötti kirívó különbségeket és tiltakoztak az ellen, hogy nemzetüket csehnek gondolják, vagy tartásák. Hurban csak a morva határról beszélt, a morvákról, Stúr pedig csupán a tót nemzet felszabadításáról, a zsarnokság elleni harcról. Stúr mindenben az okosabb, óvatosabb, politikusabb és következetesebb volt, mint Hurban, aki impulzív impresszionista lélek lévén, a hangulatok hatása alatt egyhamar elragadtatta magát. Ami pedig a morva területnek a tót területhez való csatolását illeti, ez sokkal közelfekvőbb, mint a Csehországhoz való csatolás, mert a cseheknek e területekhez sem történelmi, sem néprokon-sági, sem egyéb jogcímeik nem voltak.

Útjuk Miaváig zavartalan volt. Hurban visszaemlékezése szerint a határ átlépésénél tűzjelek gyulladtak ki és néhány zsidó lakos megérkezésüket így adta tudtul a Verbócon és Miaván levő magyar csapatoknak. A magyar kormány sietve adta ki a védelmi rendeleteket. Szeptember 19-én este vonult a felszabadító sereg Miavára. A miavaiak már lámpásokkal elébök mentek. Este tizenegy órakor vonultak a városba, ahol az 500 főnyi felkelő csapatot szétszították a lakosság között. A magyarok könnyen meglephették és elfoghatták volna az egész kis expedíciót, mert nem volt őrségük. Brlic szerint az egész rada «z éjjel nem törődött embereivel, aludt és Janecek volt az egyedüli, aki dolgozott.¹ A megbeszélés szerint a határon levő kopanicároknak máglyákkal jelezték, hogy itt vannak, siessenek Miavára. Ezeket az irtványosokat, egy elvadult, még nagyon is ősállapotban élő népet, olyan ígéretekkel bíztatták már azelőtt, hogy ha győznek, vagyonközösség lesz, az erdők, mezők övéik lesznek. Ezek természetesen fejszékkel, baltákkal, vasvillákkal tódultak Miavára, a Národná Rada első főhadiszállására. A sza-

¹ *Brlic-Mazuranic:* Ulomci dnevnika Andrija Torquata Brlica. – Zagreb, 1935. 12. 1.

bad préda, a szabad rablás reménye vonzotta őket és a prédára leső tömegnek a Národná Rada köré való sereglése is egyik előidézője volt annak, hogy a józan földművesnép elhatározottsággal ellene fordult és különösen a Szenicvidékiek voltak Húrban elszánt ellenségei.

A magyar kormány csak már a betörés után utasítja szigorú rendeletben a hatóságokat,¹ hogy alakítsák meg a rögtönítelő bíróságokat a bujtogatók ellen, örködjenek buzgósággal, hogy minden bujtogatósi szándék csírájában elfojtassék és a lázítók a rögtönítelő bíróság által kötéltre kerüljenek. Minden polgár örködjék a haza védelme felett és minden lázító fejére 50 p. forint díj tűzetik ki. A lázítók viszont Miavároi kiadták a parancsot, hogy a nép fegyveresen, siessen Brezoyára,² mere minden ellenállás nélkül 21-én Brezoyára vonult be a tetemesen megszorított felkelő csapat.

Miaván a Národná Rada minden erővel azon volt, hogy a népet felkelésre bírja. Nemzeti gyűlést rendeztek, melyen a tót nemzet függetlenségét proklamálták. Ezt megelőzőleg azonban igen nagy rémület rázta meg soraikat. Miaván ugyanis egy fél század Ceccopieri (57 ember) volt elhelyezve Saussay százados parancsnoksága alatt.³ Ezek a falu egyik végén voltak elhelyezve és annak ellenére, hogy a Národná Rada bevonult, helyüket el nem hagyták, hanem várták a fejleményeket. Ezek az olasz katonák nem akartak harcolni, különösen tisztjeik, akik a tót felkelőktől hallották, hogy a császárért, az osztrák birodalom

¹ Kr. A. W. – I. A. 9/8. 1848. – *Verordnung.* – *Naklad* (szept. 20. 1848). Magvarul Papp Dénes: Okmánytár Magyarország függetlenségi harcának történetéhez. II. k. CCXLIV. sz.

² V. o. – CCXLIII. sz.

³ Kr. A. W. – Kr. i. U. 13/2. det. H. A. – *Darstellung der Ereignisse in Pressburg vom 18-ten September bis zur Evakuierung der Stadt von den k. k. Truppen am 7. Oktober 1848 und bis zum Einrücken derselben in die Cantonierung bei Rotneusiedl am 14. Oktober 1848.* – Von GM. Karger. – A tót lázadók elleni sorkatonaságot Pozsonyból indították Nyitra megyébe Knöhr tábornok vezetése alatt. „Um den 24-ten September herum traf die Nachricht in Pressburg ein, dass der panslawische Priester *Hurban* mit nicht unbedeutenden Kräften die Grenzen Ungarns überschritten hatte und bereits über Verbócz gegen Miava gedrungen sei. Herr General Knöhr als Brigadier der Infanterie wurde über Tyrnau nach Szenic mit 7 Companien Ceccopieri entsendet und ihm 4 Companien des 2-ten Wallachen-Regiments noch zugewiesen, die in Leopoldstadt in Garnison standen, nebstbei wurde von Pressburg 200 Mann Nationalgarden gleichfalls zu diesem Zwecke entsendet, an welche sich eine mir unbekannt Anzahl in Tyrnau anzuschliessen hatte.”

egységéért szálltak harcba a rebellis magyarok ellen, – megintogtak. Ennek a Saussaynak megmutatták egyúttal a Lamberg gróf, pozsonyi katonai parancsnok által a Hurban ellen küldött Knöhr tábornokhoz intézett levelüket, melyben megírták a császár iránti és osztrák hűségüket és közölték, hogy öfelsége kormánya előtt ezen céljuk és érzésük régóta ismeretes és azért vált lehetségessé nagyobb mennyiségben fegyverrel és hadiszerezettel ellátva Bécsből egy különvonaton jönniök.¹ A rada egyúttal az olasz katonák részére Bécsben már előre készített olasznyelvű proklamációkat osztott szét. A felhívás arra hívja fel őket, hogy ne harcoljanak ellenük, tegyék le a fegyvert. Saussay azt válaszolta a tót parlamentairnek, hogy parancsaival nem fog harcrokot adni, azonban a felkelők sem provokáljanak. Az éjszaka nyugodtan elmúlt. A község egyik végén voltak az olaszok, a másik végén a tótok. Másnap reggel ismét küldtek követet Saussayhoz, hogy közölje, vájjon a magyar, vagy pedig a császári kormány rendeleteihez tartja magát? Saussay a magyar kormányt nevezte meg, amit a követ a radával közölt is. Miaván ezalatt a felkelők tábora, mint említettem, tetemesen megnövekedett. Nagy örömrivalgás és lárma között bevonult a felkelők táborába 500 felfegyverzett brezovai, azonkívül sok irtványos, úgyhogy Saussay 57 emberével jónak látta a kb. 1500 főnyi felkelő elől elvonulni Brezovára és Verbóra, Velük mentek Ravasz ág. ev. lelkész és Marsó magyar biztos is, akik Miaván tartózkodtak. Katonáit már amúgyis demoralizálták és altisztjeit megvesztegették, azonkívül 57 emberrel nem is lehetett volna sikeres ellentállást kifejteni. Az 500 fegyveres brezovai bevonulása után az eddig még tartózkodó miavaiak is fegyverkezni és szervezkedni kezdtek. Ezenkívül Hlubokáról, Verbócról, Turalukáról, Lubináról, Krajnáról, az óturai irtványokról stb. siettek emberek a felkelőkhöz.²

¹ Papp: i. m. CCXLVII. (Miava, szeptember 21.)

² A felkelés propagandája toborzó és harci dalokat teremtett. Fric a következő dalt jegyezte föl:

„Hajdmo, bratia na Dunaji,
pod slovenské prápory,
ked' nám vol'no zit' nedajú,
nech sa peklo rozborí.
Nech sa valí, nech sa rúti,
nech mad'arsky padá vztek,

Stefanovic ezt a miavai epizódot Hurbantól és Dohnánytól egészen eltérően adja elő és közléseinek azon részei, melyek Hodzára és Bloudekre vonatkoznak, mindenesetre figyelemre méltóak. Stefanovic, aki előrségen volt, másnap reggel nagy kiáltozást, lármát, jajgatást hallott és már messziről látja Hodzát nagy léptekkel szaladni, ki egyre kiáltozta: „meneküljetek, meneküljetek!” Azonban átadom a szót az élénben előadó Stefanovicnak, ki a leírásban Ivanov néven szerepel:

„Mi történt?” – kérde Stefanovic. „Az ellenség reánk várt és elvette összes szekereinket a lőszerrel és a fegyverekkel, minden elveszett, meneküljön!” – és tovább sietett. Alig, hogy eltűnt, mindjárt egy másik káromkodó és szitkozódó hang hallatszott: „Verräther, áruló, várj, majd ellátom a bajodat” – és rögtön Hodza nyomában lépkedett Janecek, aki Stefanovic nevét

my stojíme jako skaly,
pohltíme Tatry vek!”

Magyarul: „Rajta, testvérek, a Duna mentén, a tót zászlók alá, ha nem engednek bennünket szabadon élni, hányjuk szét a poklot. Omoljon össze, bomoljon szét, pusztuljon a magyar fűria. Sziklaként állunk és a Tátrát új életre keltjük!”

Vdovják Pál miavai lakos hagyatékában, valószínűleg az általa írt következő miavai toborzót találták, amely az 1848-49 es évekre vonatkozik.

„Pod', Jankó, pod' medzi nás,
za cisara bojovat,
jak medzi nás nepristanes,
veru budes banovat.

Pristan, Jankó, medzi nás,
medzi nami zostanes,
za krátky cas domu príjdes,
do rúk obsit dostanes.

Podte, chlapci, medzi nás,
nedajte sa Madarom,
Madari sú proti nám,
my budeme s cisarom.

Mijavskí mládenci pod zástavou stoja,
smelí jako levi, vojny sa neboja,
tí sú za cisara celkom zaujatí,
nejeden gárdista je od nich zabity.”

Fordítása: I. Gyere, Jankó, közénk, a császárért harcolni, megbánod, ha nem állsz közibénk. II. Állj be közénk, Jankó, közöttünk maradsz, rövid idő múlva hazamehetsz és obsitot kapsz. III. Gyertek, legények, közénk, ne engedjetek a magyaroknak, a magyarok ellenünk vannak, mi a császárral tartunk. IV. A miavai legények a zászló mellé állnak, bátrak, mint az oroszlánok, a háborútól nem félnek, a császárért lelkesednek és nem egy nemzetört (gárdistát) öltek meg.”

kiáltozta. „Mi történt?” – kérde ez. „Bloudek rögtön megérkezésünk után összes fegyvereinket és lőszerünket átadta az ott reánk váró ellenségnek azon ürügy alatt, hogy ez a mi katonaságunk. Egy fél órával ezelőtt kaptuk a parancsot, hogy rögtön takarodjunk ki, mert ellenkező esetben fegyverrel megtámad a magyar kormány parancsára!” – „Azonban várj csak áruló, így tettél te Prágában is, majd megmutatom neked!”¹

Stefanovic 12 fegyveres önkéntessel a mitsem sejtő őrséget, mely a lőszeres kocsikra felügylet, meglepte azzal a fenyegetéssel, hogy ha megmozdul valaki, a kocsikon levő puskaporos hordóba lő és az egész házat környékestől együtt a levegőbe röpíti. Közben félreverték a harangokat, Janecek összegyűjtött egy csomó fejszés parasztot és Saussay 57 embere megadta magát Janecek és Stefanovic gúlába rakatta a fegyvereket, Bloudek azonban azon feltétellel, hogy nem harcolnak többé a rada ellen, visszaadta a fegyvereket és szabadon engedte őket. Stefanovic 230 Ceccopieriről beszél, ami egyáltalában nem felel meg az igazságnak, mert ha 230 rendes katona lett volna Miavári, nem fogadták volna ilyen csendben a Národná Radát. Valószínű, hogy Bloudek a császári katonaság ellen nem mert harcolni és nem volt még tisztában, melyik résznek parancsa és utasítása a helyes. A császári tisztek között nagyon sokan akkor kellemetlen dilemmában voltak. Pestről is kaptak parancsokat a király rendeletére és azok, kikkel szemben álltak, ugyancsak a császár parancsaira hivatkoztak. Eszközei voltak a bécsi képmutató politikának. Nem tudták a magyar kormány, vagy Latour bírják-e a király akaratát? Bloudekkal szemben Knöhr tábornok állott, úgy hitte, hogy tehát a tábornok sokkal jobban ismervén a helyzetet, valószínűleg helyesebben cselekszik és azért Bloudek nem merte kockáztatni embereit, – ebben azonban Janecek és Stefanovic megakadályozták, valamint maga Saussay is, ki nem lehetett valamilyen körültekintő parancsnok.

Miaván a Národná Rada által rendezett népgyűlésen Hurban és Stúr beszéltek. Hurban megnyugtatta hallgatóit, hogy nem csinálnak felekezeti különbségeket, ugyanis Hurbanhoz nagyrészt evangélikusok csatlakoztak, akik Miava, Brezova, Verbóc lakosságának többségét alkották. A katolikus lakosság bizalmatlanul

¹ Stefanovic: i. m. 12. I.

nézte az evangélikus lelkészek által rendezett felkelést. Stúr, Hurban, Hodza, Borik, Nosák evangélikus lelkészek voltak, tehát az egész radát evangélikus lelkészek alkották. A délebben fekvő falvak katolikus lakossága teljes egészében a felkelés ellen fordult, nemcsak ezért, hanem, mert a felkelést alkotó csöcselék mindenütt rabolni és fosztogatni akart. A népgyűlésen Hurban kihirdette az általános tót népfelkelést, Stúr pedig a tót nemzet függetlenségét: „Ebben az ünnepélyes pillanatban a magyaroktól függetleneknek hirdetjük magunkat; a magyar nemzetnek és kormányának felmondjuk az engedelmességet és ha valaki hatáskörünkben továbbra is a magyar nemzettel és annak kormányával összeköttetésben maradna, azt nemzetünk ellenségének és árulójának fogjuk tekinteni...”¹ Stúr beszéde után a miavai Valasek Sámuel is beszélt, aki szintén fegyverre szólította a népet és indítványozta, hogy minden gazda fegyverképes összes emberével csatlakozzék a felkeléshez, aki ezt nem tenné, annak háza lebontandó.² A következő napon, szeptember 20-án ismét népgyűlés volt, melyen újra határozattá emelték, hogy minden fegyverképes, aki nem csatlakozik a felkeléshez, polgárjogát elveszíti és vagyona a nemzeti felkelés javára fordíttatik. A jelentkezőket a császárra, az alkotmányra és a tót nemzetre eskették meg osztrák és tót zászlók alatt. Az első népgyűlés a miavai bírót és jegyzőt elcsapta és helyeikre egy a rada által kiszemelt bírót és jegyzőt (Vdoviac János és Semián Lajos) választott. Ezzel mintegy dokumentálni akarta a forradalmi változást, a rada nagyszándékú hatalmát.

A kiáltványokat minden irányban szétküldték, emisszáriusok siettek minden irányba a jelszóval: „bobrovecká svadba”. A betörés után súlyos, döntés előtti tanácskozások voltak Túróban, ahol már várták a jeladást és Túróccal szomszédságban Zólyomban is, hol különösen a megye keleti részén készítette elő Kellner Móric, Öipka János, a gömöri Daxner Istvánnal és Franciscivel a felkelést. A bányavidéki és túróci előkészületekről részletesen írtam egy másik munkámban. A breznóbánvai és gömöri eseményeket részletesen mutatja be azon tárgyalási jegyzőkönyv, mely az eseményekből keletkezett politikai bűn-

¹ *Dohnány*: i. m. 101. 1.

² *Julius Bodnár*: Myjava-Myjava 1911. 122. 1.

perre vonatkozik.¹ Itt is, Gömörben, Daxner, Francisci és Bakulinyi arra törekedtek, hogy a nemzetőrség egy részét a Hurban-mozgalom részére megnyerjék. Az elfogott levelezés teljes határozottsággal feltárta, hogy a „bobrovecká svadba” napjára készülnek és hogy Hurbant Besztercebányára várják. A zólyomi előkészületeket a breznóbányaiak és a gömöriek együttesen megbeszélték szeptember 27-én Polhorán (Erdőköz). Azonban minden kísérletüket megghiúsították. Ennek a mozgalomnak részleteiről az októberi események ismertetésénél.

A kémekek hozták a nyugtalanító hírt, hogy a „magyarok” készülődnek. A rada meghatalmazásokkal ellátott megbízottai a szomszédos községekben inszurgáltak a népet, csődítették Miavára, Brezovára.² Szeptember 21-ig maradt a felkelő tábor Miaván. 3000 volt itt már a felkelők száma, akiket Zách és Bloudek állítólag organizált. A számadatok a legkülönbébb nagyságban szerepelnek az események leírásában. Botto szerint³ a Bécsben és Morvaországban toborozott 500 önkéntes száma Miaván néhány ezerrel megnövekedett. Szeptember 22-én számuk Brezovánál már 8000 volt, 1000 lőfegyverrel. Hurban szerint szeptember 22-én már 14-15.000 fegyveres népből állt seregök, e között csak 1200 jó lőfegyver volt.⁴ Dolmány 6000 embert említ a lőfegyverrel ellátottakon kívül,⁵ összesen 8000-en felül. Hurbannak kedvező osztrák jelentések erejét a döntés előtt 5000-re becsülték.⁶ Azt hiszem, hogy ez utóbbi szám a legvaló-

¹ *Magyarország Vármegyéi és Városai.* – Gömör-Kishont vármegye. – Nemzetiségi perek 326-333. 1.

² Ezek a futárok parancsokat vittek a községekbe, melyeknek szövege a következő volt:

„Parancs a tót nemzetnek! – Üdvözlét Isten nevében Ótúra város lakosainak! Késedelem nélkül ragadjatok fegyvert a szabadságért, amennyiben ez erőtkben áll. A felfegyverzett nép siessen Brezovára, A Tót Nemzeti Tanács, 1848. szeptember 20-ikán.”

„A Tót Nemzeti Tanács parancsa! – Lubina tiszteletreméltó községe késedelem nélkül keljen fel és ragadjon fegyvert szabadságáért, amennyire ez tőle telik. A felfegyverzett népet küldje el Brezovára, a tót főhadiszállásra. – A Tót Nemzeti Tanácstól, 1848. szeptember 20-ikán, Borik Dániel, a Tót Nemzeti Tanács titkára, Hurban J. M., a Tót Nemzeti Tanács tagja.” – *R. Golán:* i. m. 100. 1.

³ *Botto J.:* Slováci I. 85. 1.

⁴ *Hurban:* i. m. 114. 1.

⁵ *Dohnány:* i. m. 113. 1.

⁶ *A. M. I. – Pr. A. ad 2617/M. I. 1848. – Pillersdorf-Lazansky.* (Göding, am 30. September.)

színüblo. Miaván lázas, de rendszertelen tevékenységet fejtett ki a rada. Hírek érkeztek, hogy a magyar és magyarbarát részen pánik mutatkozik, holott rögtön cselekedniök kellett volna ezért a felkelők oldalán a remények szertelenül megduzzadtak. Azt hangoztatták, így Brlic is, hogy minden jel arra vall, a felszabadítás vér nélkül fog történni, mert a magyaroknak nincsen támaszuk a népben.¹ A Miaváról való elindulásuk előtt parlamentaireket küldtek úgy a Szenicén, mint a Hlubokán elhelyezett katonaság parancsnokaihoz. Hlubokán Edelsheim báró századosnak adta át Miksicek a rada levelét. Szenicén ekkor már a magyar erőket koncentrálni kezdték.² A Brezovára való elindulás előtt még egyszer tanácskoztak a hadmenet iránya tekintetében. Eredetileg ótúrara akartak menni és onnan Boszácscon át a Vághoz, melyen átkelve az északi megyéket inszurgálták volna. Az utolsó órákban azonban másképen határoztak.

Szeptember 21-én 2000 emberrel Brezovára vonultak és 1000 felkelőt Miaván hagytak tartalékban és a felhalmozott készletek őrizetére. Brezován ismét népgyűlés, proklamálás, beszédek, ünnepek. Másnap a lázadók előnyomulásának megállítására, a rendelkezésre álló kis nemzetőrségi és sorkatonasági erő Brezova ellen koncentrikus támadást kísérelt meg, mely azonban a Ceccopieri századnak, valamint a Wallmoden vértések árulása következtében nem fejlődött ki és a támadás későbbre halasztatott, amikor megfelelő erők koncentráltattak

¹ *Golán*: i. m. 102. 1.

² A Szenice és Hlubokára küldött levél szövege: „Parancsnok Úr! Van szerencsénk önnek tudtára adni, hogy mi őfelsége, alkotmányos császáruk és királyunk és az osztrák birodalom egysége mellett vagyunk. Mi tehát következetesen lépünk a magyar szeparatizmus ellen, melynek célja az osztrák birodalom szétdarabolása és minden Magyarország koronájához tartozó, de nem magyar népek leigázása. Mi tótok kötelességünknek tartjuk, századok óta oly iszonyúan elnyomott nemzetünk számára azon szabadságokat és jogokat igényelni, melyeket Őfelsége minden nemzetnek egyaránt adott; a nemzetiségeknek jogegyenlőségét kell követelnünk, különben a tótok megvetendő nép volnának. E célunk, ez érzésünk és meggyőződésünk Őfelsége kormánya előtt régóta ismeretes. Azért lett lehetségessé nagyobb mennyiségben fegyverrel és hadiszerekkel ellátva Bécsből egy külön vonaton a katonai díjért szállítatunk.

Az előbbiből megláthatja ön, Parancsnok Úr, hogy őfelsége alkotmányos császáruk hívei vagyunk és a császári királyi katonasággal egyetértünk. A tót nemzeti tanácsnak szerencséje van önt, Parancsnok Úr, biztosítani, hogy a tót nép feltétlenül és tömegesen csatlakozik hozzá. Miava, 1848. szept. 21. A Tót Nemzeti Tanács: Hurban M. J., Hodza M., Stúr L., Zách F.-Nosák T. – *Papp*: i. m. II. 26. 1. – E levelet, mint említettem, mindenekelőtt Knöhr tábornokhoz juttatták.

a majdnem védtelen vidéken. Ugyanis a sárvári és szenicei nemzetőrség egy század Ceccopierivel nyugatról, 400 Wallmoden vértés Hradist felől, tehát délről, Verbó felől egy fél század Ceccopieri és 108 nyitrai nemzetőr. A vértések, kiket a horvát Vojnic őrnagy vezetett, elvonultak, megtudván parancsnokuk, hogy a Národná Rada a bécsi kormány megbízásából csinálja a felkelést. Ezt látván a szenicei erő, mely igen csekély volt a Národná Eada előcsapatát szétvervén, állásába visszatért. E harcban néhány felkelő veszté életét. Hurban öt brezovai elsettről beszél.¹ Olyan súlyos veszteséggel és embereikre olyan leverő hatással volt ez az első fegyveres mérkőzés, hogy a harc és az egész felkelés sorsa már meg lett pecsételve, mert az állítólag 8000 főnyi sereg nem mert a kis szenicei csapathoz közelelteni. A nagy túlerő, az ezernél több és jó fegyveres nem tudta a szeniceieket megtámadni, annyira megszibbasztotta az első kis csetepatéből származott rémület.

A tót történetírás szerint szeptember 22-én a Brezován tartózkodó felkelőknek csak ezer lőfegyverük volt és 8000 felkelő kaszával és egyéb szerszámmal volt felszerelve.² A felkelők keletről és délről várták a magyar támadást, ezért megszállták a Holeska-patak völgyét Verbó felé és Hradistye irányában erős őrségeket állítottak fel. Ebben az irányban a felkeléstől érintetlen községek feküdtek, míg Verbó, Krajna, Miava, Ótúra, Vág-újhely területe a felkelők kezén volt, a rajta levő egyéb kisebb-nagyobb községekkel. A tót felkelők terve ekkor az volt, hogy Szenicét elfoglalva, fokozatosan leereszkednek Pozsony felé. A Szenicén levő magyar nemzetőri csapatok vezetői a szenicei lakosság sürgetésére elhatározták Brezovának szeptember 22-én való megtámadását. A Szenicén levő 4 század Wallmoden vértéslovasság Vojnic Lajos őrnagy vezetése alatt Hlubokára indult, ahol még egy eskadron vértés Edelsheim báró parancsnoksága alatt hozzájuk csatlakozott. Négy órakor reggel jelent meg ez a haderő Brezovától keletre a dombokon a hradistyei út irányában. A 400 császári lovas parancsnokához levelet küldtek, mely a Knöhr tábornokhoz intézett levél szövegével megegyezett. A felkelők őrsége, mintegy 50 ember, a lovasokra tüzelt, akik

¹ *Dohnány*: i. m. 108. 1.

² *J. M. Hurban*: i. ni. 39. 1.

két lovat vesztek. A vértések erre az őrséget megszalasztották. Ezeknek segítségére azonban már a felkelők nagy tömege sietett. Vojnic parancsára a vértések nemcsak hogy harcba nem ereszkedtek, hanem hirtelen elvonultak a harcterről és soha többé nem törődtek a magyar csapatokkal. Hurban említi, hogy Jellasics táborában találkoztak nemsokára a vértések tisztjeivel és kezet szorítottak velük.

Hasonló árulás akasztotta meg a keleti felvonulást. A Ceccopieri század (57 ember) Saussay vezetése alatt Brezova előtt átpártolt az ellenséghez. Átadta a fegyvereket. A már Miaván megvesztegetett altisztek rendezték az egészet, megtagadták a legénységgel együtt az engedelmséget és „*evvivano i Slavi*” kiáltások közben adták át fegyvereiket. A katonák fegyver nélkül Olmützbe indultak. Stefanovic közlései szerint a kis század csak akkor adta meg magát, mikor hátbatámadták és Bloudek akkor ismét vissza akarta engedni az olaszokat, amit azonban Stefanovic és Janecek nem engedtek. Messéna őrnagy azt jelenté a budai katonai főparancsnokságnak, hogy e századot Brezova piacán támadták meg és fegyverezték le és maga Saussay megsebesült.¹ Az olaszokat valószínűleg megvesztegették, azok letették a fegyvert és elsiettek a harcterről. A Narodná Rada elvétette az olaszoktól köpenyeiket is. Az olasz katonák, kik Saussay parancsnoksága alatt Verbóc felől jöttek, már Verbócon kijelentették, hogy a nemzetőrséggel együtt nem menetelnek és így egyedül mentek előre Brezova felé. Reggel kilenc órakor értek a község közelébe, ahol Stefanovic és Bonkovsky felkelő csapatai körülzárták őket. „*Evviva Ferdinando Imperatore*” kiáltással lábhoz tették a fegyvert, Saussay pedig, aki a hátán megsebesült, átadta kardját Bonkovsky Károly felkelő századosnak. A lefegyverzett katonákat Brezovára kísérték. Bloudek gúliákba rakatta az elvett fegyvereket és Saussayval tárgyalván, visszaadta a puskákat. A már elinduló Ceccopierieket a felkelő nép, Bloudeket szidalmazva, ismét körülfogta, mire Saussay tüzet parancsolt, aminek katonái nem engedelmeskedtek, hanem ismét átadták a felkelőknek fegyvereiket, amelyeket rögtön a felkelők szétosztottak. Saussayt becsületszóra, hogy nem fog ellenök harcolni, szabadon enged-

¹ Kr. A. W. – Kr. i. U. 6/3. H. A. 1848. – L. Iratok 53. sz.

ték, a katonákat Morvaországba kísérték. Egy órával később indult el kb. 120 főnyi nemzetőrségi erővel Ocskay Rudolf alispán Verbócról Brezova felé. A felkelők, akik az olaszoktól megtudták, hogy Verbócról kisebb erő indul Brezova felé, a hegyvonalak között fekvő úton lesbe álltak és a kis, nyitrai és galgóci nemzetőrökből álló csapatot, mely gyanútlanul haladt, nagyjából szekereken, megtámadták. Ezek, miután szekereikről leugráltak, felismerték, hogy kelepcébe kerültek, szekereikhez siettek, melyeket a hurbanista nép már körülözönlött. Heves harc fejlődött ki a kocsikért. Mindkét részen voltak sebesültek, lehetséges azonban, hogy elesettek is. A nyitrai és galgóci nemzetőröknek sikerült magukat a veszedelmes helyzetből kivágniok.¹ Tót források (Hurban) szerint a nemzetőrök száma 700 lett volna, holott alig voltak 110-120-an. Ocskay Rudolf alispán vezette őket és a nagy dulakodásban, amikor Ocskay bottal reáütött az egyik felkelőre, az alispán is megsebesült, mert reálított. A nemzetőrök erre futásban kerestek menedéket. Négy fogoly maradt a felkelők kezében. A foglyok közül három sebesült volt. Ezenkívül zsákmányoltak 4-5 szekeret, hat lovat. Magyar részről még semmilyen erő nem állta útját a Národná Radának, csak a nyitrai tót nép alkotta nemzetőrség igyekezett a megindult mozgalmat feltartani, mert a katonaság nagy része megbízhatatlan volt.

Szeptember 23-án érkezett Siionffy őrnagy vezetése alatt 1300 érsekújvári nemzetőr Verbóra. Ezeknek egyharmada volt fegyverrel ellátva, a többi mind kaszás, villás férfi volt. A többi erőket, így a sorkatonaság érkezését csak ezután várták. A védtelen vidéken a Národná Rada, ha okosan és tehetséggel tudott volna cselekedni, könnyen ura lehetett volna a helyzetnek. A Ceccopieriek árulása azonban diadalmámorba ringatta őket.

¹ Hurban úgy állítja ezt be, mintha rengeteg sok municiót, lovat, ruhát, foglyot ejtettek volna. A nemzetőrök futása pedig valami rémitő lett volna, kalapot, fegyvert elhánva szaladtak volna. Hurban, amikor vereségekről kellene beszélnie, mindig lázas betegségére hivatkozik, amikor pedig egy kis sikeréről beszél, lázas képzelődésekbe esik, bölesen elhallgatja, hogy csak 108 volt a nyitrai és galgóci nemzetőrök száma, csak négy szekeret zsákmányoltak. Nagyon okosan tették a nemzetőrök, hogy elmenekültek, mert ők csak 108-an voltak, Hurbanék pedig ezerszámra. Hurban 700 nemzetőrrel beszél! Messéna őrnagy, ki másnap Verbón volt, 108 nemzetőrrel tett hivatalos jelentést.

Másrészt a szenicei, nyitrai és galgóci nemzetőrök bátor védekezése és a két összeütközésnél szenvedett veszteség soraikban tényleges demoralizációt okozott, amelyet háromnapos izgatással és lazítással meg kellett javítani. A Ceccopieri eset erre igen alkalmas eszköz volt. Ezenkívül 25-én volt az elesettek temetése.

Bloudek és Zách, akik tapasztalt katonák voltak, szkepszissel nézték a tömeges parasztgyülekezést, nem bíztak a paraszti tömegek harci kvalitásaiban. Tudták, hogy ezek csak kis helyi jelentőségű sikereket tudnak elérni, mert a felkelők nem részesültek kiképzésben. Fegyelemhiány és kihágások halmozódása nem nyújtottak kedvező auspiciumokat.¹ Ennek ellenére a helyzet ezekben a napokban kedvező volt, amit azonban a vezetőség ki nem használt. Szeptember 22-étől szeptember 25-éig a felkelők részéről semmi jelentős nem történt. Elfoglalhatták volna Verbot és Hradistyét és így Brezovát két oldalról dél felé biztosíthatták volna. Ezt elmulasztották. A magyar készülődés ekkor még zavaros volt. Szertelenül nagyították a kósza hírek a felkelők akcióit. Beszélték, hogy Hurban 7000 felkelővel rendelkezik és hogy Jellasiccsal egyesülve Budapest ellen vonul.

A már megriadt népet a kiküldött emisszáriusok² által behozott új néppel igyekeztek pótolni, mert már sokan kezdtek eloldalogni. A szeptember 25-én kibocsátott felhívásaik a községeket felszólították, hogy fegyverkezzenek, fegyver nélkül senkit sem használhatnak, a magyar kormánynak ne engedelmesskedjenek. Ne higgyék a híreket, mintha a katolikusok ellen kezdték volna a harcot.³ A felhívások azonban már mitsem használtak. A községek fegyverkeztek, – de ellenők. Látván a helyzetet „ezen kifejlődését elhatározták, hogy a főhadiszállást visszahelyezik Miavára, Mielőtt azonban ezt megtették volna, megkísérelték Szeenicét elfoglalni. Ebben két körülmény őket. Szenice igen fontos útvonalak csomópontja volt, ezen-

¹ Rablási esetek ismétlődtek. Egy alkalommal egy földesúrtól 1200 juhot hajtottak el. A felkelők egyenként vitték el maguk részére a juhokat, úgyhogy a sereg ellátására egy sem maradt. – *Golan*: i. m. 125. 1.

² A tót emisszáriusok megbízó levelét 1. Iratok 55. ez.

³ *M. N. M. I.* – „Rozkaz Národnej Slovenskej Radi”. (Brezova szept. 25.)

kívül ez oldalról fenyegette őket a körülkerítés veszedelme. Egyúttal, ha sikerül a vállalat, legelszántabb ellenségeiken bosszút álltak volna. Beérkezett kémhíreik szerint, amint Hurban írja, már tudták, hogy a Brezovát körülvevő útvonalak bezárulni kezdődtek előlük. A Vágújhely-Ótára-vonal, a Verbó-Krajna-vonal már nemzetőreéggel meg volt szállva. A leggyengébb erőt Szenicén sejtették és innen két útvonal is vezet Morvaországba, ami helyzetükre nézve megnyugtatóan előnyös lett volna. Hurban az egyik leírásában a szenicei támadást „rekognoskálásnak” nevezi,¹ míg a másikban részletesen leírja a „támadást”.² Az utóbbi leírásban a katonai vezérek egyenlenségének, a nép rémüldöző félelmének tulajdonítja a kudarcot. Különbösen szerinte a szenicei harc mindkét részen haszontalan egymásra való lövöldözésből állt és a nép mindkét oldalon egymástól félt és mégis Hurban emberei szaladtak meg. Stefanovic azonban Hurbainak ezen állítását megcáfolja azzal, hogy mikor három oszlopban Szenice felé közeledtek és a tüzelés megkezdődött, Bloudek parancsára „vissza kellett..vojnulni” és ez a visszavonulásuk kétségbeesett futássá fajult. Stefanovic Bloudeknek, Hurban a népek tulajdonítja a vereség okát, holott ez mindkettőben megvolt. A nép már Brezován látta, hogy a Národná Rada megtévesztette és mikor a sorkatonaságot is ott látta a nemzetőrség pártján, fegyvereit elhányva megszaladt. A szenicei harcról jelentést küldött a nagyszombati nemzetőri zászlóalj parancsnoka a hadügyminiszternek.³ A nemzetőrség Nádason és Jablonicon foglalt állást. A Brezovától Szenice ellen három oszlopban vonuló 2000 főnyi sereget, a Szenicén levő nemzetőrök, egy Ceccopieri század által támogatva, rövid harc után megfutamították. A megfutamodókat a nagyszombati nemzetőrök Jablonicról oldalt fogták és a hegyek között üzőbe vették. A hurbanisták közül egynéhányan elestek, a nemzetőrök részéről egy sem. Ez adat egyúttal közli hogy mennyire leapadt a felkelők tábora. Szenice ellen tehát csak 2000-en mentek, összesen tehát circa 3500-an lehettek.

¹ *Hurban*: i. m. 115. 1.

² *Dohnány*: i. ra. 113. 1.

³ *Pap*: i. m. CCLXXXI.

A szenicei támadásról tót adatok következőképpen számolnak be: Bloudek tömegekben javasolta Szenice megrohanását, Zách azonban nem bízott ebben a taktikában és a rendes alakulatokkal való manővrírozást ajánlotta. Zách álláspontját fogadta el a vezetőség. Három oldalról támadtak Szenice ellen szeptember 26-án délben. A középső csoportot Bloudek és Zách vezették. A támadást Szenice előtt pozsonyi nemzetőrség, lövészek és katonaság várta. Számra nézve kevesebben voltak, mint a felkelők és már nagy távolságból tüzeltek a felkelőkre, kiknek mindkét szárnya, mielőtt még harcra került volna a sor, felbomlott. A felkelők parasztszázadait pánik fogta el, ami átragadt a közésre és a már előnyomulni készülő önkéntesekre is. A felkelő sereg en debandande szaladt, amerre látott. A magyar csapatok utánuk rohantak lövöldözve, de a szaladókat nem lehetett utóiélni. A futók eldobták fegyvereiket, zászlóikat. Fric szerint a díszes tót selyemzászlót a hátrálásnál az ő csapata szedte fel. A pozsonyi nemzetőrség három tót zászlót zsákmányolt. A szenicei városházára garmadaszámba hordták össze a felkelők által elszórt egyenes kaszákat és egyéb harci eszközöket. Tót feljegyzések szerint a nép mindkét oldalon félt, ezért nem került harcra a sor. A császári katonaságnak a magyarok melletti jelenléte és a jobb magyar felfegyverzés és felszerelés döntötte el a szenicei támadás sorsát. Éjjel érkeztek be Brezovára a sereg töredékei. A miavai tartalékot sürgősen Brezovára hívták. Zavar, levertség uralkodott Brezován. Bloudekét ismét árulással vádolták, ugyanis Janeceket a Szenicére való vonulásuk közben öt századdal visszaküldte, mert állítólag Brezován ellenséges támadástól tartott. Mások szerint a felkelők közötti magyarónok kezdték a futást, hogy pánikot idézzenek elő. Fric szerint Bloudek és Zách nem tudtak bánni a cseh és tót intelligenciához tartozó önkéntesekkel, de nem tudtak bánni a felkelő parasztsággal sem.¹

Stúr, aki Brezován várta a szenicei támadás eredményének hírért, mihelyt meghallotta, hogy a sereget szétverték, teljesen lemondott a további ellenállásról. A Národná Rada mellett működött, mint Jellasics megbízottja egy Brlic András Torquato nevű horvát, aki szeptember 25-én elhagyta a tábort, ki-

¹ R. Golan: i. m. 138. 1.

jelentvén, hogy „a radát szégyenletes árulás és aljasság vezeti, nem pedig ész, tisztesség és hadvezéri belátás”¹

Brlic András Torquato² a tót felkelők táborában Jellasics és a horvátok megbízottja, akinek az első tót betörési kísérletre vonatkozó hátramaradt feljegyzései³ értékes adatokat tartalmaznak. Brlic nem bízott a tót vállalkozásban, azonban Hurban reábeszélte, hogy vállalja a kurir feladatát Jellasicshoz és Bécsbe.⁴ Amikor a betörési kaland kilátásai összezsugorodtak, Brlic a „Národná Rada”-val közölte, hogy a tótság érdekében Jellasicsnak levelet írt, melyben a tót nemzeti ügyet, a felkelés helyzetét ismerteti. Ez szeptember 20-án volt.⁵ Már öt nap múlva a Národná Rada Brlicet Jellasicshoz meneszti segítségért.⁶ Ez közvetlenül a szenicei menekülésszerű futa« előtt volt. A tót vezetők minden reményüket kezdetben Jellasicsba helyezték. Őbenne látták azt a nagy szláv katonai egyéniséget, aki az ő ügyüket is a győzelemre való kilátással addig fogja vezetni, amíg a felkelő tót táborból kimagaslik majd egy tót katonai genie. Hurban, amikor egyik visszaemlékezésében⁷ erről említést tesz, megállapítja, hogy ez azért nem következett be, mert a nemzeti megváltók mindig a nemzet egységes szellemében gyökereznek, ebben az időben azonban, szerinte, a tót nemzetnek többsége még arra képtelen volt, hogy egy olyan egységes közszellem létesítését előmozdítsa, melyből egy tót nemzeti megváltó egyéniség születhetne.

Brezován a megszaladt, megrémült, népet már alig tudták együtt tartani. A gyengébb lelkekre, mint azt Hurban megjegyzi, nagyon rossz hatással volt néhány szökés, különösen a prágai pulyáké.⁸ Ez természetes is, hiszen ezek voltak a felkelés

¹ *Stefanode*: i. m. 18. 1.

² 1848. szept. 17-ikén a 22 éves teológiai hallgató tanárai és felettesei engedélye nélkül elhagyta a Pazmaneumot és Stúr, Hurban, Hodza vállalkozásához csatlakozott, mint kurir a horvátok és tótok között.

³ *Ulomci dnevnik* Andrija Torquata Brlica. – Prvi ulomak: A. T. Brlic u slováckom ustanku i Banovu taboru. (*Dnevnik od 17. rujna do 1. prosinca 1848.*) Priopcuje: *Ivana BrUc-Mazurancic*. – Zagreb, 1935.

⁴ *U. o.* – 9. 1.

⁵ *U. o.* – 15. 1.

⁶ *U. o.* – 20. 1.

⁷ *J. M. Hurban: Obrazv zo slovenského povstania r. 1848.* – *R. Golári: Za svobodu. Slovenské povstanie 1848-49.* – Praha, 1832. 36. 1.

⁸ *Dohnány*: i. m. 115. 1.

törzsanyaga, akik bejöttek és ezek látván a felkelés hajójának gyors sülyedését, elsőként menekültek. A nép ebből egészen helyesen tudott következtetni a küszöbön álló eseményekre.

A szenicei futásnak messzeható következményei voltak. A vezetőségbe és a sikeres operációkba vetett bizalom teljesen megrendült. A vezetők már ekkor mérlegelni kezdték a feloszlást. A cseh önkéntesek hangulata is az elvonulás mellett nyilatkozott. Valószínű, hogy a rada titkára, Nosák, ekkor hagyta el a táborn. Janecek és Fric, a két radikális cseh demokrata, látván a császári katonaság magatartását velük szemben, arra gondoltak, hogy a magyarokkal tárgyalásokat kellene kezdeni és a tót feltételeket elébük kellene terjeszteni. Ebből a célból Kossuthoz követeket szándékoztak küldeni, akik az egyezkedést felajánlották volna. Azt hitték, hogy Stúrt ennek az eszmének megnyerhették volna. Hurban befolyása érvényesült azonban, amely a magyarok elleni további kitartást ajánlotta.¹

Egész Felső-Magyarország figyelemmel kísérte a nyitrai eseményeket és felkészült arra, hogy ha Hurban mozgalma sikerrel járna, a legelszántabb támadással megsemmisítik azt. Erre azonban nem volt szükség és erre nem is került sor, mert a nyitrai és pozsonyi nemzetőrök, valamint az ottlévő sor-katonaság, elégségesen elvégezte a munkát. Pozsony megye 2000 nemzetörét² Pálffy József gróf vezette Szenice vidékére, Trencsén megye nemzetőrségét a nyitrai határra Ótúra felé Révfalun és Szrnén helyezte el és a morva országutakat szállta meg, a nyitrai nemzetőrség pedig félkörben fogta körül Brezovát.

Még mielőtt a felkelés siralmas végének ismertetésére áttérnék, meg kell említenem azt, hogy Nyitra megye csendbizottmánya a bécsi aulához két segítséget kérő követet küldött Horeczky báró és Guoth dr. személyében. Szeptember 21-én érkezett a két követ Bécsbe, azonban az aula légiójának parancsnoka

¹ R. Golan: i. m. 139-40. 1.

² Mikor híre jött Hurban betörésének Pozsonyba, az ottani hazafias egyesület („Der patriotische Verein”) kiáltványt intézett a lakossághoz („Freiwillige hervor”, Pressburg, im September 1848), melyben többek között így szólt a néphez: „Heraus ihr markigen Arme! Das Schwert in die Paust! Schwingt es, so lange noch ein Athemzug Euch belebt! Ins Feld' ins Schlachtgetümmel! Tod den Vaterlandsfeinden! Tod den Unterdrückern! – Kr. A. W. – Kr. i. U. 9/24. H. A. det.

elutasította őket. „Fáradásom eredménye – írja Horeczky – egy elutasító felelet volt azzal az indokolással, hogy a csehek nem akarják megsérteni.”¹ Itt tudták meg, hogy Hurban önkénteseket, pénzt, muníciót kapott Bécsben. Ez időben sem Pulszky, sem Eszterházy nem voltak Bécsben, megbízólevelüket, melyben a szakolcai kerület népe segítséget kér az aulától („unsere innigsten Freunde”), hasztalan mutatták be, reá sem hederítettek a bécsi testvérek.

Pestről viszont Mácsay Mihály, a tót néplap egyik munkatársa indult útnak, hogy Hurbant az igazság kezére juttassa. Kalandos vállalkozása már azért sem sikerült, mert akkor ért az események színhelyére, mikor Hurban már Hradisch felé kocsizott.²

Jeszenak János báró kormánybiztos szeptember 26-án azt jelenté a miniszterelnöknek,³ hogy a Brezovára irányuló támadás 28-ára van kitűzve, a sikert bizonyosnak veszi, ha csak a sorkatonaság kötelességét teljesíti, mert igen sok függ a Lamberg által odarendelt Knöhr tábornoktól. Batthyány Lajos gróf miniszterelnök értesítést kapván a Ceccopieri század és a Wallmoden vértések árulásáról, valamint a tisztek kelletlen magatartásáról, a budai főparancsnokságot átiratban arra kérte, hogy a kormánybiztosok kívánságait az ottani parancsnokok azonnal teljesítsék, nehogy az ide-oda kérdezetessel időt veszítsenek. Erre el is ment az utasítás Pozsonyba a miniszterelnök kérése értelmében.⁴ Ennek tulajdonítható, hogy Knöhr tábornok szeptember 28-án átvette a verbói táborban a parancsnokságot és megkezdte a kitakarítási műveleteket, természetesen túlságosan későn. Kétszínű, halogató magatartásával okozta jajt, hogy a Národná Rada egérutat nyert, mert ha a nemzetőrség egymagában, nem reagálva Knöhr ígéreteire mind-

¹ *O. L.* – Belügyin, rend. oszt. D. 67-675. L. Iratok 54. sz.

² L. Iratok 65. és 66. sz.

³ *O. L.* – K. A. 301/Pz 1848. – L. Iratok 60. sz.

⁴ *Kr. A. W.* – Kr. i. U. 6/7. 1848. – L. Iratok 61. sz. Ugyanakkor Batthyány miniszterelnök 20.000 p. fírtot utalványoztatott ki a felső megyékben kiütött lázongás elnyomására szükséges intézkedések megléteire. Jeszenak 40.000 fírtot kért sürgöny útján szept. 25-ikén. – *St. A. W.* – K. A. 764/0 1848.

járt a szenicei összeütközés után megkezdte volna koncentrikus támadását, aligha menekülhetett volna a rada.¹

Brezován a Národná Rada elhatározta, hogy a körülzárásból kivezető utat keres, sietve el kell hagynia a Brezova-Miava-vonalat, mert Szenice felől ezt már kezdték megkerülni.

A politikai és harctéri bizonytalanság is azt ajánlotta most már, hogy a felkelő sereggel a határhoz közelebb vonuljanak. Ezért elhatározták, hogy Brezováról Miavára húzódnak, ahonnan segítséget kérő küdötség járt Brezován. A felkelők szeptember 27-én elvonultak Brezováról, ahol a lakosság kétségbeesésére még a falusi felkelő nép sem akart visszamaradni.² Szakadó őszi esőben értek délután Miavára. Alig, hogy elhelyezkedtek, hírnökök jöttek, hogy Óturát megszállotta az ellenség. Hurban lázító beszédére délután öt óraker mintegy 3500 főnyi felkelő Óturára indult. A sereg zömét a dobvolnikok képezték. Valószínű azonban, hogy az óturai diverzió azért történt, mert Miavára érve látták, hogy ezt a körülzárás közvetlen veszedelme fenyegeti, Óturát pedig a Biela Hóra heglánc választja el a Miavát, Brezovát, Szenicét magába foglaló katlantól. Tehát Óturára kényszerültek menni.

Ez a helység erősen magyarbarát volt és Hurbanék mozgalmának ellensége. Ótura, közel a határhoz, a Javorina alján, innen már csak egy lépés Morvaországba. Gyengén volt megszállva. Ügy tervezték Verbón szeptember 26-án a nvitrai és a trencsényi nemzetőrségi parancsnokok, hogy 27-én Óturára

¹ Hurban szerint Knöhr is egy Nikodemus volt, aki titokban kímélte a tótokat, mert félt a magyaroktól, támogatta azonban a trónt.

² A kis városban hangos jajveszékélés, pánik, kétségbeesés volt észlelhető, A lakosság közül sokan az elvonuló felkelőkkel mentek, mert félték a magyar csapatok megtorlásától. Gólah szerint ebben az atmoszférában történt egy Hurban elleni merénylet a városból való elvonulás közben, amiről egy krónikás vers is megemlékezik:

„Javorek s Tolarmi tak sa poradili,
by pána Hurbana ze sveta zhladili,
zo Kossuth s Madarmi zemanstvo slibuje,
kdo Stúra s Hurbanom do smrti zabija.
kdo zivyeh pochyta, ministrom odovzda,
poddanstvi dostane a co si vyzada!”

Magyarul: Javorek Tolárékka! elhatározták, hogy Hurbant, S túrt a világból kipusztítják, mert Kossuth a magyarokkal nemességet ígért annak, aki Stúrt és Hurbant megöli, aki élve elfogja őket, a minisztereknek átadja, örök birto-
kot kap és amit még kíván.

Javorek egy Gavora nevű brezovai lakos mellékneve, hasonlóképen Tolár. Ezek Kossuth hívei voltak.

indulnak. Az óturaiakat azonban 27-én meglepték Hurbanék és egy kétségbeesett védekezés után az óturaiak az ottlévő kevésszámú nyitrai nemzetőrsgel, melynek lőfegyvere alig volt és kevésszámú katonasággal, kénytelenek voltak saját falujukból elmenekülni.

A felkelők két oszlopban támadtak Ótúrára. A helység előtt levő kisszámú nemzetőrök és katonák visszavonultak és a lakossággal együtt a faluban barrikádokat emeltek, hogy így tudják a támadást feltartóztatni. Heves utcai harc után a kis védőcsapat a lakossággal együtt a nagy túlerő elől elmenekült. Az Ótúrán elzárt hurbanistákat a felkelők kiszabadították. A harc közben a község kigyulladt és a felkelő sereg nem hogy a meghátrált ellenséget üldözte volna, hanem az égő falut teljesen kifosztotta, kirabolta, kiperédálta.

A felkelők történetírói szerint maguk az óturaiak gyújtották fel a falut, nehogy az ellenség kezébe kerüljön, az óturaiak pedig azt mondják, hogy bosszúból gyújtották fel a hurbanisták. Ez utóbbi valószínűbb, mert az óturaiak saját házaikat nem dobták volna a tűz martalékául, hiszen tudták, hogy visszatérnek és hogy Hurbanékat kiverik az országból. A harmadik verzió – mint az izgatás egyik stereotyp csalárdsága -, hogy a magyarok tették. Ez nem igaz, mert a község erősen Kossuthpárti volt és nem volt szükség sem büntetésre, pláne ilyen rettenetes büntetésre.¹

Az Ótúrárt megszálló felkelők között teljesen felborult a fegyelem, a felbőszült bosszúállók felgyújtották a lakóházakat, hogy az áruló helységet elpusztítsák egész Szlovenszko okulására” – írta később a „Národná Rada” tagja, Hurban.² Majdnem az egész lakosság elszaladt. A kisbíró, vagy községi szolga, Pottfaj János szembeszállt a fosztogatókkal, a 70 éves embert meggyilkolták, kezét, lábát levágták és a tűzbe dobták. Megölték egy Lastovicka György nevű ótúrai lakost is és Krupová

¹ Az ótúrai harcról behatóan informál Stromszky szuperintendens, kinek jelentéséről alább lesz szó. Stromszky szerint a hurbanisták gyújtották fel a falut. Markhot János nyitrai másodalispán Nvitráról kelt jelentésében azt írja Halasv Ede komáromi alispánnak: „Ótúrából kiűzettek és két helyiségük porrá égetett” – *O. L.* – K. A. 2116/e. 1848. (Nyitrán, szeptember 30.)

² *J. M. Hnrbav: Obrazy zo slovenského povstania r. 1848. – „Koleda”-napitár 1851.*

Katalin 66 éves asszonyt.¹ Miksicek is feljegyezte, hogy a lakosságtól elhagyott Ótúrán a felkelők raboltak és fosztogattak.² A fosztogatók a zsákmánnyal megrakodva cserbenhagyták seregüket.

Ótúráról a megszaladt nemzetőrök az útközben levő trencsényi nemzetőrökkel együtt Révfaluig szaladtak.³ A réműlet, a félelem ragadás és a nemzetőrök nagyon is inklináltak e betegségre nemcsak Nyitrában, hanem mindenütt, ahol először tűzbe kerültek, különösen pedig ott, hol jó lőfegyverekkel szemben csak vasvillákat és kaszákat mutogathattak. Marczibanyi Antal trencsényi főispán szeptember 24-én hívta fel erre a miniszterelnök figyelmét.⁴ És éppen az ótúrai futással kapcsolatban ugyanerre figyelmeztette a kormányelnököt Pongrácz Gáspár alispán is.⁵ A trencsényi határmenti erő nagyon is gyenge volt. Révfalun eredetileg csak 500 nemzetőr és 15 katona volt Mikovényi Károly vezetése alatt, odébb Szrnyén és Lieskón két század nemzetőr. A trencsényi nemzetőrök, mint ezt Mikovényi jelenté, csakis saját határaikat akarták védeni és nem voltak hajlandók más megyébe menni/' ebből is magyarázható, hogy nem folytatták útjukat ótúra felé, hanem visszasiettek Révfalura.

A hurbanisták Ótúráról Stefanovic szerint szétszéledtek, a főhadiszállás későn este egy kopanicár kunyhójába vonult. A szétszéledés azonban nem volt önkéntes, mert 28-án reggel Verbó felől érkezett két század porosz herceg gyalogság kiverte őket onnan és pedig úgy, hogy szerteszét szaladt a megriadt sejeg. Ótúránál sokan elestek közülök. Poriadic irtványnál volt az utolsó csetepaté. Bloudek, Zách, Janecek minden lehető elkövettek, hasztalan volt erőlködésük. A magyar csapatok kipihent erővel, tervszerűen körülfogták őket. Az ótúrai támadásuk szerencsétlen győzelmet jelentett számukra. A község leégése következtében nem volt táborozási és szálláshelyük. A parasztfelkelők a rablás és pusztítás után szétszóródtak és

¹ *R. Golan*: i. m. 46-47. 1.

² *Miksicek*; i. m. 103. 1.

³ *O. L.* – K. A. ad 35/Pz. 1848. – L. Iratok, 62. sz.

⁴ *U. o.* – K. A. 112/Pz. 1848. – L. Iratok, 63. sz.

⁵ *U. o.* – K. A. 35/Pz. 1848. – L. Iratok, 64. sz.

⁶ *Kr. A. W.* – Kr. i. TJ. 6/4. 1848,

Kaiser Alexander Inf. Reg. No. 2. Trenchiner WerbCommando Carl v. Mikovényi Oberltn. – K. K. Ü. C. Ofen (Kévfalu am 14 ton September).

nem jöttek vissza, hanem a rablott holmikkal hazaszállingóztak. Zách ajánlotta, hogy forduljanak a megmaradt erőkkel A'ág-újhely felé Trencsén megyébe, Bloudek szerint célszerű lenne Ótúrán maradni és az erőket koncentrálni, Hurban sürgette Miava védelmét Szenice ellen, amit Janecek is helyeselt. Szeptember 28-ika reggelén azonban az általános magyar támadás szorítása alatt felhagytak minden ellenállási szándékkal. A Miava és Ótura közötti irtványon tehát még egyszer megkísérelték az ellenállást. Arról volt már csak szó, miképen tudnának elmenekülni. Linke kapitány vezetése alatt két század sorkatona és 200 nyitrai nemzetőr felderítő útjukon reábukkantak a Hurban-seregre. Az 500 ember megtámadta a sereget. Elfoglak 18 fegyveres hurbanistát és a megrémült hurbanisták között nagy pusztítást végeztek, mindennek ellenére a felderítő csapat nem merte a visszavonulókat üldözni. Ugyanis az ellenállást Stefanovic és Abaffy századai fejtették ki Poriadicnál. A két század jól felfegyverzett önkéntes állta egy ideig a tüzet, majd ezután jónak látta szintén a menekülésben keresni védelmet. A poriadiei tüzelés közben a Národná Rada, Stúr, Hurban, Borik, Bloudek, Janecek, Zách elmenekültek, otthagyn az egész szétszaladó sereget. Az első kettő legelőbb érkezett be líradischra és onnan Bécsbe. Menekülés közben Stúr állítólag a pénznek egy részét elveszítette, mert az nem volt szekrényben elhelyezve. A nagy és gyors hátrálást a magyar főszereg, mint-hogy az ötszáz emberből álló felderítő csapat nem követte az ellenséget, nem tudta meg mindjárt, ugyanis haditerv szerint lassú előny omulással szerették volna a radát bekeríteni, amint ezt Jeszenák János bárónak szeptember 29-i jelentése leírja.¹ A lassúságnak Knöhr tábornok volt az oka, aki csak 28-án délbén érkezett a verbói táborba, hogy a sereg elrendezése és a történendő támadás iránt intézkedjék.

A haditerv szerinti előrenyomulás a következőképen történt. Szenicéről egy század Ceccopieri, 300 pozsonyi, 4-500 pozsonymegyei nemzetőWindult Miavára. Jablonkáról egy század Ceccopieri és 600 pozsonymegyei nemzetőr indult Brezová'a. Ótúráról két század porosz herceg gyalogos, egy század Ceccopieri és 800 nyitrai és trencsényi nemzetőr indult Miavára. Verbón 2½

¹ O. L. – K. A. 2246/e. 1848. – L. Iratok, 67. sz.

század Ceccopieri és δ -600 nyitramegyei nemzetőr. Ezenkívül Lancsár, Vitenc és Nádas községekben szintén el volt helyezve pozeonymegyei gyalogos és lovas nemzetőrség. Tehát a Brezova-Miava közötti terület teljesen körülkerített, azonban az ellenség már régen kiszaladt a hurokból. A poriadiei hegyekről láthaták, hogy mi közeledik feljűk minden oldalról. Otthagyták a felderítő Ceccopieri csapattal tüzelésben álló Stefanovic- és Abaffy-féle leolvadt századokat és sietve eltávoztak az országból. Szeptember 30-án az előrenyomult csapatok a felkelő területen sehoh ellenségre nem akadtak.¹

Az Ótúra mögötti Poriadie nevű irtványon elhatározta a magárahagyott Stúr a kaland likvidálását. Fric szerint Stúr kétségbeesve látta a felkelő tömeg ótúrai viselkedését, a fékevesztett rablást és pusztítást. Elkeseredve mondta: „Mindennek vége, szétmegyünk, meg nem látjuk többé a tót szabadságot!” Amire a forradalmár szellemű és lendületű Fric hevesen válaszolta: „Hogyan, Lajos, ezt te mondd a szemembe? Szét kell oszoznunk? Az Istenre, hová?” Kétségbeesve felelé Stúr: „Amerre a sors dob!”² Felbomlott minden, az amúgyis kezdettől fogva laza kötelék a csapatok, csoportok és néptömeg között. Hurban és Stúr, mint említettük, kocsira kaptak, magukkal vivén az elfogott Padusicky jegyzőt és két elfogott császári katonát, – délután már Nová-Lehotkán, morva földön voltak.

Az összeomlás és kudarc okairól a tót felkelésre vonatkozó tót és cseh történelmi irodalomban sok és figyelemreméltó adatot találunk. Ma már kétségtelen, hogy ez a vállalkozás nem volt egyéb, mint egy va banque-játék. Gólán Károly tót történetíró szerint a vállalkozás nem jellemezhető másnak, mint egy felelősségnélküli bankjátéknak.³ Már Brlic is, aki nyolcnapos jelenléte folyamán rendszeresen tudósította a zágrábi horvát Národnie Novinyt, helyesen állapította meg a hibákat. Már a Miavára való beérkezésük után kifogásolja a bevonult felkelők rossz ruházatát. Az elszállásolások után kiderült, hogy a vezetők nem igen törődtek az embereikkel és a magyarok egykönnyen elfoghatták volna az egész felkelő csapatot.⁴ Egy másik helyen említi,

¹ O. L. – K. A. 810/e. 1848. – L. Iratok, 68. sz.

² R. Golan: Revolucné pokolenie. – Bratislava, 193-151 J

³ U. o. – 89. 1.

⁴ Brlic-Mazuranic i. m. – 12. 1.

hogy a bevonuláskor 20 magyar lovas egykönnyen szétverhette volna őket és mindenüket el is vehette volna.¹ Az önkéntes felkelők a rossz élelmezés és a rossz ruházat következtében betegeskedtek.² Brlic ismételten figyelmeztette a vezetőket, hogy adjanak kielégítő élelmet az embereknek. A huzavona, a vezetők közötti féltékenységek és viszályok, az elégedetlenséget növelték, mely mindjárt a bevonulás után különösen a németajkú csapatnál volt észlelhető. A német csapatnak nem adtak fegyvert,³ amire ez rögtön el akarta hagyni a tábornokot. A rossz ruházat és a rossz élelmezés következménye a gyakori szökések voltak. Az önkéntes felkelők egy része lopott és rabolt, ahol erre alkalma volt.⁴ Stúr következőképpen foglalta össze a baj okát: „Szerencsétlenségünk volt, hogy az önkéntesek között sok csöcselék volt. A nép becsülettel állt a zászlók alá és a harci sorba, ám amikor látta az önkénteseket szaladni, megfutott ő is.” Fric szerint a felkelő csapat nagy része igazi csöcselékből állt, különféle emberek, munkanélküliek, akik lelkesedés nélkül álltak be, nem volt bennük semmilyen megértés az ügy iránt, melyért harcolniuk kellett volna. A németek száma jelentékeny volt. Már a Miavára való bevonulás után az utakat el kellett zárni, nehogy a legénység ezétszóródjon. Amikor Hodza tiltakozott az ellen, hogy az önkénteseknek szilvóriumot adjanak, Fric következőképpen jellemezte csapatát: „Levessel nem lehet az ilyen bandát, melyet rábíztak, vitézségre reábírnunk.” Amikor Fric a Szenicre való hadmenetük előtt Miava környékét, a falvakat és irtványos telepkeket egy dobos kíséretében lovon bejárta és kihirdette, hogy aki nem kap kaszára és nem jön velük, annak házat és vagyonát elkobozzák, – 200 embert sikerült összefognia. Visszaemlékezéseiben megírja azonban, hogy ha szabad elhatározásukra bízta volna azt, vajjon akarnak-e a magyarok ellen harcolni, – akkor valamennyien rögtön szétszaladtak volna, tehát forradalmi eszközökkel kellett Fricnek őket összetartani. A nép nem bízott sem a saját, sem az önkéntesek fegyvereiben. A Bécsben toborzott önkéntes felkelők csalódása, amint Miavára, Brezovára

¹ R. Golán i. m. – 89. 1.

² Brlic-Mazurancic i. m. – 20. 1.

³ U. o. – 14. 1.

⁴ R. Golán i. m. – 130. 1.

érkeztek, nagy volt. Azt hitték, hogy a tót felkelés már teljesen meg van szervezve, holott a szervezést csak a bevonulás után kezdték és a paraszttömegek fegyelmetlensége miatt szervezés helyett kaotikus állapot volt tapasztalható.

Hibáztatták a vezetők azon mulasztását, hogy a meginduló felkelés viszonyát a kormányhoz és a császári csapatokhoz nem konkretizálták. A bécsi kormány ugyan megindította a Jellasics-akcióval parallel a tót felkelést, de azt a cseh és morva lappangó népmozgalomtól izolálni akarta és megakadályozta a csehekkel való szorosabb együttműködést, mely különösen abban nyilvánult volna, hogy a cseh és morva területről nagyszámú toborzott cseh önkéntes vonult volna a tót felkelés segítségére. A kormány azonnal megszállta a magyar-morva határt és gondosan ügyelt arra, hogy a határzár a ki- és bejövökre nézve szigorú legyen. A további hibát abban látták, hogy Nyitra északi része, Miava, Brezova vidéke felkelési mozgalmában teljesen magára maradt. Felső-Magyarország túlnyomó többségében a tót terület egyéb részeiben abszolút passzivitás és majdnem gyógyíthatatlannak látszó léleknélküliség mutatkozott. A nemzet a fegyveres felkelésre nem volt előkészítve. Hurban nemhiába írta november 5-én Havlicek prágai lapjában,¹ hogy „papjaink, költőink, szónokaink, korifeusaink, pátriárkáink valamennyien elnémultak és a tette kész nemzetet elhagyták, eladták, szégyenletesen elárulták”. Zách szerint az önkéntes felkelők rossz katonák voltak és nem váltak a tótság dicsőségére.² Egyik részük azzal állt be a csapatba, hogy elegendő enni- és innivalója lesz, a másik rész a kalandban alkalmat látott a hirtelen gazdagságra, a diákfelkelők, nagy részük prágai, rosszul tartották magukat, mind tiszt akart lenni. Az önkéntesek a parasztokat okolták a kudarcért, a futásokért, a parasztok viszont a kabátosokat, akiknek egynémelyike cylinderben és az akkor divatozó frakkban állt be a csapatba. Zách véleménye az volt, hogy „rossz anyagból nem lehet erős házat építeni”. Ehhez még hozzájárult Zách szerint az, hogy a tót nép ugyan tömegesen csatlakozott hozzájuk, azonban katonai szellemük kevés volt, békés természetűek, alázatosak és a vezetőség nem rendelkezett elég idővel

¹ „Národní Noviny”, 175. sz. R. Golán i. m. – 162. 1.

³ U. o. – 161. 1.”

ahhoz, hogy a paraszttömeget katonailag kiképezze. A kudarcnak egyik másik oka volt még, hogy a császári hadsereggel kerültek szembe. Hacsak a nemzetőrség harcolt volna ellenük, úgy győztek volna. Zách október 9-én Erben K. I. íróhoz intézett levelében még azt is hangoztatja, hogy ha még néhány napig tartották volna magukat, az önkéntes felkelőkből jobb katonák lehettek volna. „A kudarc főokát az esztelen toborzásban kell keresni, melyet Janecek úr (az ú. n. Zizka) intézett Becsben. Az önkéntesek többsége, mely velünk vonult Magyarországra, olyan csőcselék volt, amilyent aligha lehet így együtt látni. A többségnél a tót szabadságért való harc iránti lelkesedésnek még a nyomát sem lehetett látni. Azonkívül annyi németünk volt, akik egy szót sem értettek tótul, hogy a Miavára való beérkezésünk utáni napon külön csapatot kellett belőlük alakítani. Sokan azért vonultak velünk, mert eget-földet ígértek nekik és ezek rögtön elégedetlenkedtek.¹ Nem csoda, hogy egy ilyen bandában igen nehezen lehetett katonai rendet tartani: amikor Janecek sem akarta magát a szubordinációnak alárendelni és példájával sokat ártott.”² Eleinte nemzetiségek szerint akarták a csapatokat alakítani. A tót felkelés toborzott embereinek különböző nemzetisége a kiképzést megnehezítette, pedig a legtöbb önkéntesnek először volt fegyver a kezében. A felkelőkben a különféle nemzetiség miatt nem volt összetartó szellem és nem volt egység, de ezt nélkülözte a vezetőség is, mert Stúr és Hodza, Bloudek és Janecek viszálya nem maradhatott következmények nélkül.

Tobolka cseh történetíró megállapításai szerint³ a tót felkelők nem voltak eléggé kiképezve, Szlovenszkóra érve, már negyvennyolc óra elteltével harcban álltak. Nem volt kielégítő felszerelésük, ruhájuk, lábbelijük, ételmezésük, ezért nem csoda, hogy rablásra is vetemedtek. Az óturai rablás a lakosságot, melynek csatlakozására tulajdonképpen számítottak, elidegení-

¹ *Adolf E. Yasek: Cesta Slováků ku Bratru Slavenským na Moravu a v Cechách od Miloslava Jozefa Hurbana, 1839. – Zilina-Kosice, 1929. – 18. 1.*

² A felkelők között sok semmirekellő korhely is volt. Egyesek arra az álláspontra helyezkedtek, hogy nincs szükségük parancsnokokra, ők egyedül fogják magukat kommandirozni. Mások viszont azzal fenyegettek, hogy ha nem kapnak elég enni- és innivalót, hazamennek. – *Golán* i. m. – 104. 1.

³ *U. o.* – 118. 1.

tette. A katonai vezetés nem volt egységes, zavarossága és elégtelensége a kudarc egyik nagy oka.

Kétségtelen az, hogy a tót paraszti nép, mely Hurbanék táborába csődült, nem akart a rendes sorkatonaság ellen harcolni. A nemzetőröktől már nem félt annyira. Vannak egykorú feljegyzések az önkéntesek részéről, melyek szerint nem érte volna őket kudarc, ha néhány száz Hurbanjuk lett volna, akik kitanították a népet.¹ Ez azonban túlzás, a „Národná Radarhoz csatlakozott tót földművelők utólagos vallomásai tanúskodnak, hogy a perszvadálási és toborzási eszközök a tót felkelők részéről máris involválták az összeomlást, mert erőszakosak és hazugok voltak.”² Fric J. V., a tót betörés egyik főszereplője

¹ *M. Miksicek*: Na revolucnom Slovensku 1848-49. – 25. 1.

² *Tomáškovic Mihály* (18 éves r. kath. verbói szíjgyártóság) 1848. október 4-i vallomásából: „Amikor Brezován voltam, az ottani néptől hallottam, hogy azok a községek, amelyek Hurban pártjához nem csatlakoznak, hamuvá égettettek; ezt mondtam tehát a verbói bírónak, akinél sok ember volt.”

Dobrordsky István (48 éves evang. irtványos) 1848. október U-i vallomásából: „Hazatérve Pozsonyból, ahová szilvát fuvaroztam, másnap a bíró összehívott bennünket azzal, hogy aki nem jön, annak házat lebontják. Hozzám jött ezzel a parancssal Usák István Mosnákovból. Amikor a krajnai ev. lelkesznel összegyülekeztünk, Sulc nevű sógora felszólított bennünket, hogy álljunk Hurban mellé. Mindjárt könyörögtem: az Istenre, emberek, ne tegyétek ezt, mert valamennyiünk szerencsétlenségbe döntöttek! Erre Sulc megjegyezte: Hát te nem vagy hurbanista, hanem magyar? Amire feleltem: Én bizony Hurban pártjára nem állok. Valamennyien rcámtámadtak: üssétek, üssétek! Engem erre feljelentettek, hogy nem vagyok Hurban oldalán és erre Brezován kellett jelentkezniem, mert egy legény jött értem. J. H. Hurban elé kerültem, aki engem semmirekellőnek nevezett és büntetésből egy levelet kellett Verbóra vinnem. Mihelyt a levelet átadtam és hazaérkeztem, feleségemmel és gyermekeimmel, a lovakkal, két szekérral az erdőbe menekültem, ahol két nap és két éjjel rejtőzködtem.”

Pagác György (23 éves evang. podkylavai irtványos) 1848. október 10-i vallomásából: „Feleségemtől hallottam, hogy Uhrin János tizedes házról-házra járt a parancssal és a népet Hurban pártjába kihajtotta. Miután nemsokára láttam, hogy} községünkhöz Hurban népének nagyobb csapatja közeledik és hallottam a hírt, hogy valamennyinek, fej-fej mellett, fegyvert kell ragadnunk és segítséget kell nyújtanunk, feleségem tanácsára a csűrben széna köze bújtam és csak akkor kerültem elő onnan, amikor ezek .Krajna felé indultak” -- „A község elhatározta, hogy valamennyien otthon maradunk és miután hallottuk, hogy a hurbanisták a falvakat felgyújtják, marháinkkal az erdőbe vonultunk.”

Papánek Mátyás (42 éves brezovai evang.) vallomásából: „A fentemlített három brezovai hétfőn Morvaországból puskával felfegyverezve érkezett vissza és a városban keresztülhaladva énekelték és örvendeztek és a lakosságot felszólították, hogy fegyverkezzék fel és induljon Hurban elébe Miavára és aki ez ellen ellenkezett, azt megfenyegették házának lebontásával.” – „Hurban megérkezéséről azelőtt semmit sem hallottam, csak azt tudom, hogy Janci János, Prajzik János, Krepko Márton és Durkovic Sámuel Hurbannái voltak Bécsben és onnan visszaérkezve a korcsmában ugrándoztak és örvendeztek.

mondotta éppen: „Óh, ha Szlovenszkót szép beszédekkel és szép szólamokkal meg lehetett volna mozdítani és lábra lehetett volna állítani, – akkor győztünk volna!” Tehát elég Hurbanjuk volt, elég szónokuk, hiszen az idő nagy részét ezzel fecsérték el 13rezován, szeptember 22-25 között. A „Národná Rada” azt hitte, hogy megjelenésükkel a tót nemzeti felkelés lavinája megindul, hogy a tótság egy férfiúként, egészében felkel, – ez azonban be nem teljesedett. Nem számoltak a tót felkelők vezetői a vallási ellentét kérdésével és ennek reájuk nézve káros hatásával. Hasztalan igyekeztek ezt kimagyarázásokkal és a községekhez intézett külön levelekkel enyhíteni és elhárítani, – a nép azt látta, hogy a felkelők vezetői majdnem kivétel nélkül ág. ev. lelkészek. A katolikus nép ezért elhúzódott tőlük. Ugyancsak hátrányos volt reájuk nézve az, hogy a városok lakossága, Nagyszombat, Szokolca, Szenice stb. népe ellenük vonult.

A tót történelmi munkák a nyitrai harcok összeomlásának okát egy, a magyarok részéről terjesztett királyi rendeletnek a népre gyakorolt hatásában is látják. Erről a királyi rendeletről állítják, hogy hamisítvány, a nép félrevezetésére készült és a magyar kormány ellenjegyzését nélkülözi.¹ A hirdetmény szept-

hogyan nem lesz többé újoncozás és hogy majd meglátják, hogy mi lesz nem-sokára Brezován.” – „A városi polgároktól hallottam, hogy Hurban idejévelének célja volt a tót irtványosokat a dézsmától megszabadítani.” *R. Golan* i. m. – „299-306. 1. – Ezekből a részletekből is kivehető, hogy a nép nem nagy lelkesedéssel csatlakozott a „Národná Rada” akciójához és amint tehetett, családjával és vagyonával az erdőkbe menekült. Sok helyen könyörögve közeledett a nép a tót felkelőkhöz és kérlelte őket, hogy kíméljék községüket, mert nem akarnak a magyarok ellen harcolni és nem akarják magukat a bekövetkező igazságszolgáltatás által kimérendő büntetésnek kitenni.

¹ „Mi, első Ferdinánd, Isten kegyelméből Ausztria császára és ezen név alatt mint V. Magyarország és Csehország királya, Dalmácia, Horvátország, Halics, Lodóméria stb. királya, kedves Magyarországnak összes hű alattvalóinak tudomására adjuk, hogy miután arról értesültünk, hogy némely gonosz emberek – névszerint azonban Hurban, Hodza és S túr néhány általuk vezetett felfegyverzett külföldivel titokban Magyarországra és pedig Nyitra megyébe betörték és onnan nyomtatott felhívásokat küldöztek szét, amelyekben a tót nyelvű népet a magyarok ellen, a hivatalok ellen, magyarországi kormányunk ellen, amelyet mi magunk kineveztünk és Magyarország jobb vezetése érdekében melléje a mi igen kedves rokonunkat, István ausztriai főherceget és Magyarország nádorát, mint felhatalmazott helyettesünket rendeltük, lázítják és így saját országuknak, saját szabadságuknak megrontására ösztökélik; igen, még arra is vetemedtek, hogy népünk lazítását és felingerlését azon ürügy alatt végzik és ezt kihirdetni is merészelik, mintha mindaz, amit tesznek, az ország javára és a mi akaratunkból végeznék; az ilyen hamis hírek csalások és az ebből származható nyugtalanságok és mindenféle veszedelmek elhárítására ezen írásunkkal országunk összes lakosait óva intjük, hogy ezeknek a lázítóknak

tember 20-án kelt Bécsben. Vannak példányok, melyeken a beszercebányai Machold-nyomdának impressziuma van és vannak olyanok, melyeket a nagyszombati Spanraft-nyomda készített. A királyi rendelet szövege valószínűleg tervezet volt, mely azonban már nem jutott királyi ellenjegyzéshez, mert időközben sorsdöntő események történtek. Lehetséges azonban, hogy ügyes hadicsel volt, melynek hatása el nem maradt.

A felkelési kísérlet folyamán szeptember 27-én megölték Pesten Lamberg Ferenc gróf tábornokot, császári biztost, a volt pozsonyi katonai parancsnokot. – Kétségtelen az, hogy Lamberg gróf halála, aki a legjobb szándékkal és a legjobb indulattal vállalta a megbízást és aki éppen a felsőmagyarországi tót lázadást nem nézte jó szemmel, az akkori események egyik legtragikusabb részlete.

Hurban Stúrról írt életrajzában az országból való megszabadást azzal szépítgeti, hogy Poriadienél kapták meg Lamberg kinevezésére vonatkozó királyi manifesztumot, mely szeptember 25-én kelt és Lamberg első feladatául azt szabta, hogy mindenütt fegyverszünetet eszközöljön. A királyi szónak engedelmességet akarván, kivonultak az országból. Ez azonban csak utólagos elfátyolozása annak a rideg ténynek, hogy a sereg mindjárt az első fegyveres incidens után letört, leapadt és bármerre fordultak, a legerélyesebb fegyveres visszautasításban részesültek, a lakosság mindenütt ellenük fordult, mikor Brezovából elvonultak, még e hozzájuk hú fészekből is utánuk lőttek, napról-napra fogytak, muníciójuk Poriadienél már nem is volt, a prágai szláv forradalmárok már régen szökdöstek és végre a vezérek is eltávoztak. Mikor tehát a Lamberg-manifesztumot olvashatták, a felkelés már régen el volt intézve. Elintézte azt

semmikép-en ne higgyenek, hogy gondoljanak arra, hogy mi akaratunkat és parancsainkat nem az ilyen emberek által, sem pedig felfegyverzett idegek által, hanem csakis a megyei jogos hivatalok útján adjuk tudomásra. És ezért figyelmeztetem összes hű alattvalóimat, hogy feletteseiknek továbbra is engedelmeskedjenek és minden lehető módon ezeket a lázítókat elfogni segítsenek és fe'ttes hatóságuknak átadják; a megyei hivataloknak megparancsoljuk, hogy ezen parancsunkat és intelmünket rögtön mindenütt kihirdessék és teljes figyelmüket arra fordítsák, hogy ezeket a lázítókat elfogják és a bíróságoknak a kiérdemelt büntetésnek kiszolgáltatassák. Ellenkező esetben a megye és községi előljárók minden ebben az ügyben mutatott hanyagságért felelni tartoznak, sőt ezért meg is büntettetnek. – Kiadva császári városunkból. Bécsben szeptember 10-án 1848. – Ferdinánd m. p. S. L.”

a tót nép, mely mindenütt nemzetőrségi csapatokban útját állta a betörőknek, kik hasztalan próbálkoztak keleten, nyugaton, délen a gyűrűből kitörni, míg végre kisurrantak morva földre. Tót források szerint a poriadici harcok után Janecek Mia-vát még védeni akarta a magyar támadás ellen, a többi vezető azonban nem látott már biztató momentumokat a jövőre nézve. A német század teljesen eltűnt, a prágaiból csak néhány ember maradt vissza. Egyes csoportok a szeptember 28-29-i felbomlás után is szembeszálltak hősiesen az előrenyomuló magyar erőkkel, így például a Polesnák-testvérek tizenhat lövésszel és néhány irtványossal, közöttük a két Borik, Klasovity és Vlcky mellett 10 órától 3 óráig próbálták feltartóztatni a magyarokat. Mindkét részről több halott és sebesült volt. Ugyancsak sokáig állották a harcot Sulek és Holuby felkelők is. Ezekről a harcokról Trokán miavai ág. ev. lelkész krónikájában írja:

„Pri Vlckoch v poli a piĭ Klasovitich
 Bitka sa ostrá s ólmom zapoéala,
 Garda a vojsko v strelbách plamenitich.
 Na Porjadje sa na Slovákov hnala:
 Padli Maďari i nasi krajani,
 A v hrobe jedném lezja porovnani!”¹

Érdekes adatokat közöl a néphangulatra vonatkozólag Stromszky Ferenc Sámuel dunamelléki szuperintendensnek a kormányhoz intézett jelentése, melyben beszámol felsőmagyarországi útjáról, melynek folyamán meglátogatta Liptó, Árva, Túróc, Trenosén és Nyitra megyéket.² Túróéban a legtöbb községben csendet és rendet talált, ragaszkodást a hazához és az új kormányhoz, azonban voltak olyan községek, melyek indulatosan kiáltoztak az újoncállítás ellen, különösen Mosóc község, mely valószínűleg a bécsi emigránsokkal való összeköttetés útján, mindenről magyarellenes szellemben volt informálva és ilyen

¹ Magyarul: „Vlcki és Kiasovite mellett a mezon éles tűzharc kezdődött. A nemzetőrség és a katonaság heves tüzeléssel Porjadjenél a tótokra rohant. Elestek magyarok és atyafiaink is, közös sírban fekszenek, kibékülve.”

Ugyancsak a krónikás a harc utáni szomorú helyzetet következőképpen jellemzi: „Mint özönvíz után nézett itt ki minden, helységek, falvak, városok elpusztítva. Borzasztó látványt nyújtott ez, a legerősebb kötelékek is szétszakadtak.”

² O. L. – Miniszterelnöki ügyiratok 1848 D. i. – L. Iratok, 69. füz.

értelemben befolyásolta a többi községet is. Árva megyében csend és béke és a legkisebb politikai felingerlés sem volt. Stromszky megemlíti, hogy a magyar nyelvhasználat ügyében célirányos volna egy korszem módosítás, mert a tótság vezetői ez ellen úgy Túróban, mint Árvában, sok helyen elkeseredéssel panaszkodtak.

Liptóban sem talált veszedelmes mozgalmakat, csupán azon panaszt, mely a nyelvhasználati törvényre vonatkozik. Hodza Mihály segédlelkészét, Hullukot, mikor kiderült, hogy a felkelést előkészítő emgiránsokkal összekötetésben áll és azoknak utasításai szerint cselekszik, letartóztatták. A letartóztatásnál formahibák történtek és a katonák ügyetlensége következtében a felsőhustáki nemzetőrök kiszabadították Hullukot, erre katonaságot rendeltek a városba. Stromszky jelentésében barátságos hangulatról számolt be, mely a katonaság és polgárság között kifejlődött.¹

Trencsénben az időközben betört Hurban-Stúr vállalatához sehohol rokonszenvre nem akadt. „A nép szerencsésnek tartá magát szabadságának élvezetében és nagy elkeseredéssel szólott a lázítók ellen, akik a protestáns nevet gyalázzák és a drága honnak, amelynek a nép mindent köszönhet, zavarodásokat okoz.”

Stromszky a betörés színhelyével határos községekben bátorítá a népet. Nemespodhrágyon, Morvaliszlán a nép templomában „hangos zokogás között megígéite, véreinek utolsó cseppjét a lázítók ellen kiönteni és a hazához hűen maradni”. Innen Ótúrára akart indulni, de ennek határában már Hurban előposztjai tanyáztak és minthogy Hurban intézkedett, hogy Stromszkyt fogják el a kopanicárok, „kiket telkeik és erdeiknek szabad bírhatásával megnyert”, Vágújhelyre tért vissza. Stiomszkynak szavahihető és komoly leírása egyúttal bizonyítékot ad arra nézve, hogy Ótúrát Hurbanék gyújtották fel. Mert 28-án, tehát a harc után, az ótúraiaknak elmenekülése után mutatá a parázsvörös nyugati ég, hogy betörők gyújtogató csoportja

¹ Stromszky Kreméry segédlelkészt választotta ideiglenesen a lelkipásztornélküli egyházba, melynek tagjait Hodza és Hulluk Bécsből folyton izgatták levelekkel, melyeknek tartalma szerint a magyarok a rác lázadás leverése után kiirtják a tótokat. Hodza Domuzovic név alatt kapta Bécsben és Balló Sámuel név alatt küldte a leveleket Liptószentmiklósra – *OL.* – Belügym. 1848. Rendőri osztály D. 67. – 603.

mozgásban van. Az ótúriaiak csak 300 nemzetőr, 30 katona felett rendelkeztek saját magukon kívül. Hasztalan kértek a Verbón veszteglő haderőtől segítséget, csak mikor Ótúra porrá égett, sietett két század sorkatona Ótúrára, honnan az ellenséget ki-verték rövid harc után. Az ótúrai esetet nagy győzelemnek ecsetelik magyarelles szellemű tót források, tekintetbe kell azonban venni, hogy könnyű volt 2000 emberrel a védtelen falut megrohanni, melyben csak 30 lőfegyver volt, míg Hurbanék 1000-nél több lőfegyver felett rendelkeztek.

Stromszky Hurban bűnös terveinek hajótörését leginkább annak tulajdonítja, hogy az érintett vidékek lelkészei és gyülekezetei erélyesen ellene működtek. Évek óta dolgozott Hurban pártja e vidék lazításán, mégis alaposan csalódott, mikor általános rokonszenvre számított. A szenicei, ótúrai, szobotiszti, hlubokai, morvalizskai evangélikus lelkészek ellene vezették a népet és ha Stromszky szerint a hadiműködésben több összhang lett volna, akkor a betörők el sem szökhettek.

Nyitra megye északi részében a poriadjei harc után mindenütt csak menekülő, fegyvereiket eldobáló hurbanistákat lehetett látni, akik szívből sajnálták, hogy e kalandban részt vettek. Csalódtak a vezérekben valamennyien, a közelállók éppen úgy, mint azok is, kik Túróban, Zólyomban, Gömörben lesték a hadmenetet és egymást a sokatmondó jelszóval „bobrovecká svadba” köszöntötték.

Ezzel a tót felkelés színjátéka véget ért. Az epilógus már morva földön játszódott le. Szeptember 29-én délelőtt küldi sietve a táviratot Schöbl hradischi járási főnök a belügyminiszternek,¹ hogy a Szenicénél szétvert tót szabadcsapat számos menekültje jelent meg Hiadischon. Huszonegyet hozott be a katonaság. Vissza akarnak térni Bécsbe. Utasítást kért, hogy mittévő legyen velők. A táviratot követő jelentés részletes képét adja a futó és szerteszéledt szabadcsapatnak.² Huszonegyen a szétvert táborból fogadott parasztszekéren siettek Welkáról Grossblatnitzra, mikor a határőrző Auersberg vértesezred egy szakasza meglepte őket és a fegyverek átadására felszólította. Ekkor történt, hogy a császári kürasszirok a császáráért harcolt

¹ A. M. I. – Pr. A. 2604/M. I. 1848. – L. Iratok, 70. sz.

² A. M. I. – L. Iratok, 71. sz.

és felkelt dobrovolnikokba karddal belevágtak, úgyhogy ketten ott meg is sebesültek¹

Hurban és Stúr a morvaországi Nová-Lehotkára érve, a magukkal hurcolt Padusicky jegyzőt és a két fogoly katonát szabadon bocsátották. Úgy látszik biztosítékul vitték ezeket magukkal. A császári lovasság a határmenti morva községek útjain és utcáin lefegyverezte a beáramló futó és menekülő tót felkelőket. A velkai eset² megisméltődött másutt is. A menekülők panaszkodtak, hogy a felkelés nem volt megszervezve, felszerelésben és lőfegyverekben hiány volt. A harcteret el kellett hagyniuk, mert maguk a vezetők nem tartottak ki. A miavakörnyéki harc után mindenki szaladt, a vezérek előre. Janecek szerint Stúr és Hurban eltűntek („waren zum Teufel gegangen”) és magukkal vitték az összes pénzt. Hurban Reiter János névre szóló útlevéllal utazott, Janecek útlevele Petrás János névre ezölt. Schöbl kerületi főnök felhívta a felettesei figyelmét Wildbrunn Károly ügyvédre is, mely név alatt valószínűleg Stúr rejtőzött.

A nagy debacle után a vezetők kimagyarázkodása nem tudta elosztatni a hadvezéri és katonai képességeik iránti jogosult bizalmatlanságot. Hurban visszaemlékezéseiben büszkén mutatott reá, hogy a nyitrai betörés célját elérte, mert a magyar erőket megosztotta, Jellasicsot tehermentesíthette, hiszen ellenük 27.000 főnyi magyar sereget mozgósítottak.³ Ez túlzás és arra számít, hogy megfelelő és megbízható adatokkal nem lehet ellenőrizni. Ma már tudjuk, hogy a Nyitra megye északi részében operáló magyar nemzetőri sereg, melyet kisszámú és nagy részben megbízhatatlan sorkatonaság kiegészített, csak néhány ezer főnyi volt. Janecek szerint utasításuk Jellasicstól az volt,

¹ *Stefanovic* azt írja, hogy az osztrák tiszt, mikor már elszedték a fegyvereket, azt kiáltotta oda embereinek: „Vágjátok a kutyákat, hogy cafrangok repüljenek belőlük!” – Erre megvillantak a kardok. – I. m. 21. 1.

² Hurban, Stúr, Bloudek, – Rieger és Brauner közvetítésével Latournál panaszt emeltek a morvaországi császári katonaság ellenséges magatartása miatt. Ugyancsak panaszt emelt Janecek is. Latour megígérte, hogy az ügyet megvizsgálja és nagyon előzékenyen fogadta a tót vezetőket, megígérte támogatásukat, mert hiszen Jellasics betörése, Lamberg megöletése miatt új helyzet alakult. – Latour ígéreteit nem tartotta be, mert a bécsi forradalom viharában életét vesztette.

³ *J. M. Hurban* i. m. – 47. 1.

hogy lázítsák fel a tótságot és vonuljanak vissza.¹ Ebben azonban semmilyen észszerűséget nem találhatunk.

A tót történetírók úgy állítják be, mintha Morva-Lehotánál, ahová rendben visszavonultak volna, letették a fegyvert és szétszéledtek. A Lamberghez intézett királyi kéziratnak tulajdonítja Hurban, hogy a császári katonák itt ilyen kegyetlenül bántak velük. Leszögezendő azonban mindenekelőtt az, hogy Lehotánál a fenti jelentés szerint csak 21-től szedték el a fegyvereket. A többi, amerre látott, szétszaladt, mindenekelőtt azonban a vezetők, akik a sereget faképnél hagyták és elsőeknek érkeztek be Hradischra, ahol néhány óráig internálva voltak, tehát fegyverletételről, búcsúról, kézszorításokról, amelyekről Dolmány ír, szó sem lehetett. Történethamisítás az is Hurban részéről, hogy a Lamberghez intézett királyi”kézirat iránti engedelmességet állítja oda a *visszavonulás* okául, holott erről szó sem lehetett. Akkor ez egy rendes visszavonulás és nem menekülésszerű futás lett volna. Ez a kézirat csak utólagosan volt jó a kudarcos vállalkozás hatásának tompítására. Elképzelhető-e, hogy ha ügyük kedvezően állt volna, ha a tót és magyar nemzetőrök őket meg nem verték volna, hogy Hradischig szaladtak volna a Národná Hada tagjai? Elégikus hangon írtak 34 évvel később, mikor már régen kigyógyultak császárpártiságukból, hogy „ő magyar szoldateszka, amely ki volt küldve a tót harcosok hátába, akik a birodalom egységéért, Ferdinánd királyukért és a trónhoz hű nemzetért harcoltak, a fegyverek letevése után, a királyi szó hatalma és szentsége iránti bizalomban, a már fegyvertelen *tót* harcosokba vagdal Morvaországban és abban a pillanatban a magyar nemzet a budapesti hídon meggyilkolja a fegyvertelen Lamberg grófot! Azt a királyi követet, aki a magyaroknak hozta a béke olajágát, a király azon meghatalmazottját, aki meg akarta békíteni az összes, a magyar nemzet ellen felkelt nemzeteket, – meggyilkolták a magyarok. Mint a homok a fogak között, úgy csikorog a fülben ez a történeti nóta.”² A fent idézett okmányból kitűnik, hogy nem a magyar szoldateszka vágott a fegyvertelenek közé, tehát Hurban célzatosan elferdítette a tényeket, hanem az a császári katonaság,

¹ *Golan* i. m. – 161. 1

² *Hurban* i. m. – 117. 1.

melynek vezetőjéhez, Latourhoz, zsoldosnak beszegődött és a zsoldosokkal, ha vállalatuk nem sikerült, nem bánik el csínján a főnök. Ha Hurbanék vállalkozása sikerült volna, akkor nem szólt volna az osztrák tisztt, hogy vágják a dobrovolnikokat, mint a répát. Hurban két mártírt hasonlít egymáshoz, a tót fegyvertelen dobrovolnikokat és Lamberget. Azonban a fegyvertelen dobrovolnikokat az osztrákok bántották és ők nem a béke olajágával jöttek Magyarországra, hanem Latour fegyvereivel és löszereivel. A kiáltványokban gyűlöléssel lázítottak a magyar állam, kormány, nemzet ellen, fegyveres lázadást szítottak, falvakat pusztítottak, népük fosztogatott és mikor vállalatukat -szétveri a védekező nemzet, akkor mártírpózban tetszelegnek e kaland értelmi szerzői, holott nem volt más sorsuk, mint a rossz zsoldos sorsa, végigverték rajta, mert a futásban keresett menedéket.

Hurban és Stúr álnevek alatt menekültek. Otthagyták híveiket, embereiket, akiket könnyelműen a legbiztatóbb ígérettekkel csábítottak a kalandba. Ott az osztrák hatóságok előtt kiderült sok minden, ami egyáltalában nincsen összhangban a Dohnány-Hurban által festett hősi színezéssel. Már szeptember 27-én jelenti Schöbl,¹ hogy a Hurban-csapatok emberei szélednek, mert elégedetlenek a vezetőséggel, a zsold csak 5 krajcár, holott 30 krajcárt ígértek, lábbelit és ruhát is ígértek, de nem adtak. Azonkívül közli Schöbl, hogy az önkéntesek esketésénél egy alig észrevehető kis császári zászlót és egy nagy tót zászlót használtak. Továbbá, hogy az erdőkérdésben mindenütt lázították a népet felosztási ígérettekkel és attól fél, hogy ez átterjed az osztrák oldalra is és attól is tart, hogy a szabad csapat csőcseléke elszakad a csapattól és rablásra indul.

Egy későbbi jelentés szeptember 29-éről² közli, hogy a menekülő önkéntesek *valamennyien* azt vallják, hogy a toborzásnál ígérettekkel és reményekkel ámították őket, azonkívül azzal, hogy a tót népfelkelés mindenütt már szervezve van. Az összegyűjtött nép a vallomások szerint, rögtön megszaladt, a nemzetőrök és katonák előtt, *hasonlóképpen a vezetőik is* és ezért az önkéntesek is menekülni voltak kénytelenek. A veresé-

¹ A. M. I. – Pr. A. 2586/M. I. 1848. – L. Iratok, 47. sz.

² A. M. I. – Pr. A. 2604/M. I. 1848. – L. Iratok, 70. sz.

gek sorozata érte őket Szenicénél, Ótúránál, Miavánál, ahol minden szétszaladt. „A vezetők mindenekelőtt.” Ez az utóbbi kijelentés, mely egy a magyarokkal nem rokonszenvező osztrák hivatalnok jelentésében foglaltatik, jellemző világot vet a kaland siralmas végére. A Schöbl által közölt adatok szerint beszolgáltattak 21 önkéntest, ezeken kívül átvonult Hradischon még 20 önkéntes, az utóbbiak mind csehek voltak, akik haza siette]l. A visszatartott 21 között a mellékelt kimutatás szerint, volt öt tót, a többi morva, cseh, horvát, bécsi. A tótok között volt két brezovai, egy miavai, akiket tehát a betörés után toboroztak. Foglalkozás szerint volt a 21 között, 4 joghallgató, 2 bölcsészeti hallgató, 1 technikus, 1 orvos, 2 orvos, 2 mérnök, 2 szabó, 2 cipész, 2 erdész, 1 kertész, 1 sörgyári alkalmazott, 1 timár. Egyetlenegy földműves sem. Ostrauban 60 hurbanista tette le a fegyvert. Tehát ezekből az adatokból is látjuk, hogy a tót nemzeti tanács tulajdonképpen nem is annyira a tótokkal dolgozott, hanem a Bécsben és Prágában hamis ígéretekkel elcsábított diákokkal és foglalkozás nélküliekkel, akiknek 30 krajcár zsoldot és paradicsomi életet helyeztek kilátásba. A népet pedig ott azon az erdős vidéken az erdőkérdés rendezésének bőkezű ígéréttel igyekeztek megnyerni. Schöbl hradischi járási főnök szeptember 20-án¹ táviratilag ismét sürgeti a távirati utasítást, ámbar időközben a tartományi elnökség utasítására szabadon bocsátotta őket. Haza sietett a legtöbbje, azzal a kijelentéssel, hogy sajnálják azt, hogy e kalandba ereszkedtek. Mindenünnen, ahol az önkénteseket lefegyverezték, jelentették, hogy csendben siettek el-tűnni, excesseket sehol nem csináltak osztrák földön, mert örültek, hogy megmenekedhettek.

Doblhoff belügyminiszter Schöbl első távirati jelentését a kormány elnökének, Wessenbergnek átküldte azzal, hogy Schöblt egyelőre arra utasította, hogy tartsa a hurbanistákat további intézkedésig Hradischban.² A miniszterelnök véleményadás végett a Schöbl-jelentést köröztette a kormány tagjai között.³ Wessenberg azt ajánlotta, hogy személyazonossági

¹ A. M. I. – Pr. A. 2614/M. I. 1848. – *Schöbl hradischi járási főnök-Doblhoff belügym.* (Hradisch, am 30-ten September.)

² A. M. I. – Pr. A. 2600/M. I. 1848. – L. Okmányok, 72. sz.

³ A. M. I. – Pr. A. ad 2604/M. I. 1848. – L. Iratok, 72. sz.

jegyzőkönyv felvétele után hazabocsátandók. Ehhez Latour is hozzájárult és csak Bach kívánta még, hogy a jegyzőkönyvbe felvétessek, miszerint kívánatra a hatóságoknál jelentkezni kötelesek. Az utasítás ki is adatott¹ szeptember 30-án, mely szerint a szabadcsapat emberei hazaküldetnek. A sebesültek állampénzen ápolandók, azonban ezek Hradischt el nem hagyhatják felgyógyulásuk előtt. A pénznélküliek útiköltséggel látandók el. Akik politikai okokból hazájukba vissza nem térhetnek, Hradischban maradhatnak. A cinizmus, mellyel az osztrák kormány e kérdést kezelte, az utasításokból kivigyorog. Az osztrák kormány adott nekik pénzt, fegyvert, lőszert, különvonatot, hogy gyűjtsák fel a lázadás fáklyájával a magyarok feje felett az országot és mikor ez nem sikerült, személyazonossági jegyzőkönyvet vétetnek fel róluk, jelentkezési kötelezettséget kérnek és nagy kegyesen megengedik, hogy Hradischban meghúzzhatják magukat.

Lazansky Lipót gróf, morvaországi helytartó-helyettes kiküldte Gödingbe Pillersdorf tartományelnöki titkárt, azon célból, hogy a határmenti helyzetről tegyen jelentést. Pillersdorf a Lamberg körüli események hatása alatt magyarellenesen ír, mert a királyi manifesztum érvénytelennek való deklarálása stb., e császári hivatalnok előtt természetesen rebelliót jelentett. A jelentés alapján szeptember 29-én Gödingben 200 menekült dobrovolnik ült vonatra, hogy Bécsbe siessen. „Legnagyobb részt – írja – politikai színezet nélküli proletárokból álltak, *mindkét nembeli* személyekből, akik semmit sem veszíthetnek és saját nyilatkozataik szerint azon vezetőkhez szegődnek, akik legjobban fizetik őket.”² A jelentés tehát közli, hogy a Hurban-Stúr hadmenetében nők is résztvettek, aminek adatbeli nyomát eddig másutt nem találtam. A Gödingből elutazók szintén csendesek voltak, megváltották vasúti jegyeiket és kijelentéseik szerint Jellasicshoz siettek -, mert talán ő is jól fizetett. Pillersdorf Gödingből elutazott Holicsra és Szakolcára, ahol a Hurban-felkelés részletei iránt érdeklődött. Nem tartja kívánatosnak a hurbanisták lefegyverzését, mert ez talán a tót nép felkelését vonná maga után. Az egész jelen-

¹ U. o. – Pr. A. 2604/M. I. 1848. – L. hatok 73. sz.

² V. o. – Pr. A. ad 2617/M. I. 1848. – L. Iratok, 74. sz.

tésen látszik, hogy Szokolcán és Holicson a hurbanista szelleműek informáltak.. Nem látta és nem ismerte a helyzetei, mert lefegyverzésről szó sem lehetett, mert a futók nagyrésze már útközben elhányta a fegyvert és a nép örült, hogy megszabadulhatott tőlük. Pillersdorf szerint csak nagynehezen tudják a fanatizált tömegeket féken tartani, – amely állítása merő ellentétben áll a dobrovolnikok hradischi közléseivel, amelyekben a nép gyávaságára panaszkodnak. Ez a mondás, hogy a népet csak a legnagyobb erőfeszítéssel tudják leszorítani, – a hurbanista írásművek ismert frázisa. Azt, amit Pillersdorf maga látott, helyes adat, amit neki mondtak, az már mese

Az osztrák tisztviselők, akik eleinte bizalmatlankodva nézték a Hurban-Stúr-expedíció visszaáradó futóit, csakhamar elkénveztették a hurbanistákat, amint megneszelték, hogy a kormány fizetett emberei a dobrovolnikok, és hogy az utasítás, melyet egy külön futár hozott Hradischba, még pénzbeli támogatást is ad nekik. Október 1-én érkezett Hradischba Pottner miniszteri hivatalnok az utasítással.¹ Időközben, amint említettem, Schöbl a legtöbb embert már hazaküldte, ami azért nem járt nehézséggel, mert hiszen javarészüket cseh és horvát volt. Nem mehettek vissza hazájukba Kovács István miavai joghallgató, Jusik Pál brezovai tímár és Jancy János brezovai mészáros. A két utóbbi élelmiszereket szállított Hurbanéknak és számláik kifizetése miatt követték Hurbant. Schöbl a két pénzéért aggódó embert Bécsbe engedte utazni, nehogy igényeikkel lekéssenek. Különböen engedékeny eljárását azzal indokolta, hogy valamennyi menekülnél a császári ház és kormány iránti jó szellemet talált. És hogy ne szolgáltasson nekik ürügyet a kormány iránti elégedetlenségre, „különösen pedig, – írja, - a pesti legújabb eseményekre való tekintetből, melyek a ma érkezett napilapok révén váltak ismeretessé, és amelyek a szlávok közötti jó szellem fenntartását tennék szükségessé...” .Az egy nappal még kardlappal fogadott tótokat, akikre Bécsben csak azért nehezteltek, mert vállalatuk nem sikerült, ismét támogatja a bécsi kormánypolitika és a határmenti közigazgatási tisztviselő is azt ajánlja, hogy a rebellis magyarokkal szem-

¹ A. M. I. – Pr. A. 2616, M. I. 1848. – *Schöbl-M. d. I.* (Hradisch. am 1. Oktober 1848.)

ben a jó szellemű tótokat kell pártfogolni, amit Doblhoff miniszter helyeselt.

A sebesültek egyike Dohnány Miklós tót költő volt, aki később a mozgalom történetírója is lett, október 3-ig volt kénytelen Hradischban várni, míg az osztrák vértések egyikétől kapott sebe félig-meddig begyógyult.¹ Ugyanekkor közli Schöbl, hogy Wesselyben, Lehota felett, az elszedett fegyverek száma majdnem száz volt. Egy muníciós kocsit is átadtak itt.

A menekülő hurbanisták után október 3-án megjelent Hradischban Zmertich Simon szenici főszolgabíró kiküldöttje, aki a hradischi előjáráságtól Hurban, Stúr és Hodza kiadatását kérte. A hradischi polgármester Schöbl utasítására azt válaszolta, hogy a keresettek nem tartózkodnak ott, mert hiszen már hegyen-völgyön túl voltak. Doblhoff belügyminiszter e hírre utasítja Schöblt, hogy minden ilyen esetben kérdés intézendő öhozzá a kiadatás tárgyában.² Hurban fejére Nyitra megye 3000 forint díjat tűzött ki, Nagyszombat városa 100 aranyat, egy pozsonyi ügyvéd 100 forintot, ez a sok díjkifizés azért történt, mert nagy volt az elkeseredés a lázítás által okozott károk miatt. Jeszenák János báró nyitrai főispán megbízásából is Schöblnél egy nemzetőrségi őrmester jelent meg a miavai községi előjáróval és kérte a menekültek és a rablott ingóságok kiszolgáltatását. A rablott lovak után kutattak. Velük járt egy földműves is, aki egy tőle elrabolt lónak nyomait követte. Schöbl, mint közli, a kutatók kezére járt, amit Doblhoff helyesnek tartott.³

Október 4-én Pillersdorf titkár már az ijedős Lazansky gróf utasítására a gödingi városi őrséget felfegyverezteti – a magyarok ellen. Olmützből 100 fegyvert kaptak e célból. Egy kis osztag Wallmoden kūrasszírt a határra helyeztetett. A vasúti személyzetet utasították, hogy Magyarországra fegyver nem szállítható. Jelentésében közli a hírt, hogy Miaván hat

¹ Ugyanott sebesült meg Fric I. J, is, aki azonban nem maradt Hradischban, hanem hazament Prágába. Sinkovic Antal horvát szintén megsebesült Lehotánál a fegyver átadása után. Ez már október 1-én utazott Bécsbe.

² A. M. I. – Pr. A. 2625/M. I. 1848. – *Schöbl-M. d. I.* (Hradisch. am 3. Oktober 1848.) – A minisztérium válaszát Kleco.nsky fogalmazta és október 4-én aprotálta Doblhoff.

³ U. o. – Pr. A. 2626/M. I. 1848. – *Schöbl-M. d. I.* (Hradisch. am 3., Oktober 1848.)

egyént felakasztottak és Brezovan is hasonló exekúció készül, aminek következtében menekülő családok mutatkoznak Magyarországból.¹ Néhány nap előtt még képmutatással játszották a pártatlant az osztrákok, most már nyíltan léptek fel a minden oldalról megfenyegetett Magyarország ellen. Mi sem bizonyítja jobban az illetékes és vezető osztrák politikai körök felfogását, mint Bach Sándor miniszternek levele Wessenberghez,² melyben annak a nézetének ad kifejezést, hogy a magyar erőt csak akkor lehet visszaszorítani, ha az oláh-, szerb-, német-, szláv-mozgalom Magyarországon megerősödik. Ez a bécsi októberi forradalom idején volt, mikor a magyar sereg betörését várták Ausztriában. A bécsi kormány ezt a taktikát már március óta követte és a miavai betörést is Latour-Pillerödorf rendezte.

A tót történelmi munkák szerint a magyar nemzetőri csapatok és az ezeket kiegészítő sorkatonaság szeptember 28-án vonult be Verbóra, ahová aznap délután Knöhr tábornok is érkezett. A magyar csapatok szeptember 29-ére tervezték az általános támadást, amikor a tót felkelők már szétszóródtak és az önkéntesek már Morvaországban rejtőzködtek. A magyar csapatok szeptember 29-én vonultak be Brezovára és Miavára.³ A morvaországi menekült tót felkelők között rémhírek terjedtek el. Ezek szerint Miavát és Brezovát a magyarok elpusztították, a két város tűz martalékaul esett. Mindenütt felbomlott erkölcsi kötelékek szomorú következményei mutatkoztak. Boszszú, pusztítás, gyújtogatás.⁴ A tömlöcök megteltek. A közsé-

¹ *U. o.* – Pr. A. 2651/M. I. 1848. – *Gubern. Sekr. Baron Pillersdorf-Graf Lazansky.* (Göding, am 4. Oktober.)

² *St. A. W.* – St. K. Korresp. Interiora 100 F. – *Bach – Wessevberg.* (Umgebung von Salzburg, am 21. Oktober 1848.)

„Kann die walacho serbische Bewegung im Süden, deutsch-slavische im Norden von Ungarn, sowie, die deutsche und walachische in Siebenbürgen auch nur einige Konsistenz gewinnen und eine nur einigermaßen imponierende Kraft organisieren, so wird die ungarische Macht bald ganz vom österreichischen Boden verschwinden und die in Ungarn tonangebende Partei sich dann wohl bei der Ordnung der dortigen innern Wirren – im Sinne der Gewährleistung der gleichen Berechtigung aller Nationalitäten und der unverkümmerten Aufrechterhaltung der Einheit der Monarchie, – gefügiger finden lassen.”

³ Brezovan Hros ev. lelkész és a községi bírót túszként magukkal vitték Miavára, ahol azután szabadon engedték őket.

⁴ Ezek túlzó és a valóságnak meg nem felelő hírek és leírások. A pozsonyi, bazini és modori nemzetőrök Hlubokán a felkelők lakásait földúlták. Brezovan Hurban apósának. Jurkovicnak háza. ahová Hurban értékeit szállította, szin-

gek élére új vezetőségeket állítottak. Hajszolt vad lett a „hurbanista”. Nagyszombat, Szokolca, Szenic, Sobotist és a Brezovától, Miavától délre fekvő községek lakossága a kiállott izgalmak miatt a tót felkelésben résztvettek ellen volt hangolva. Még a Národná Radá-hoz hú községekben is megváltozott a hangulat. Brezova nemzetőri csapatot állított Hurban ellen, amiről Hurban még októberben következőképpen nyilatkozott: „Egyedül Brezova község, a szégyenletes haszonlesés, uzsora és hízélgés fészke, – ez az egyetlen község adott a magyaroknak nemzetőröket!”

A tót adatok túlzásaival szemben áll a magyar kormány által kibocsátott és általam már érintett amnesztia ténye ée az, hogy az összefogdosott tót felkelőkkel, mihelyt ártalmatlanságuk kiderült, enyhén bántak. A magyar hatóságoknak azonban éber szemmel kellett vigyázniuk, mert a levert felkelők közséigi állandóan összeköttetésben maradtak a morva határmenti falvakban elhelyezkedett tót menekültekkel, akiknek ellátása és elhelyezése gondot okozott a morvaországi császári hatóságoknak. Lazansky gróf ugyan utasította a hradischi kerületi főnököt, hogy a szerencsétlen menekülteknek 1000 forintnyi segílyt utaljon ki és használja fel őket közmunkákra, a legtöbb menekült nélkülözött, sőt erdőkben volt kénytelen meghúzódni. E nélkülözések következtében rablási esetek is fordultak elő. A menekülők természetesen megelégték ezt az állapotot és október 23-án Horák János és Kostial Mihály felségkérvénynyel jelentek meg Olmützben és az uralkodótól védelmet kértek az üdözés ellen és visszatérési lehetőséget. V. Ferdinánd a miniszterelnök útján 50 forintot utaltatott ki részükre. Október 29-én Jediní János és ?Ák Márton hlubokai menekültek nyújtottak át kérvényt Wessenberg miniszterelnöknek, amelyre azonban csak biztatást kaptak.¹

Hurbanból a felkelés után legendás alak lett, akiről a nép körében sok jót és sok rosszat beszéltek. A népfantázia élénk színezéssel Hurbannak olyan tulajdonságokat ajándékozott,

tén a dulás martaléka lett. Hurban könyvtárát széjjelhányták, papi talárját szóttépték és kokárdákat készítettek belőle. – Részletek *R. Golárt* i. m. – 166-168. 1.

¹ *Golan* i. m. – 175-182. 1

melyekkel Janosik alakját ruházta fel. A katolikus paraszti nép istentelenség hitte,¹ ágensei és hívei pedig azt terjesztették róla, hogy fehér lovon jár, a földesurakat és a zsidókat megbünteti, a tót parasztot felemeli, stb.²

¹ A murva határmenti vidékeken a vásárokon a következő tartalmú verses tót röplapot árultak: „Új ének a magyarországi Új-bánról, luteránus papról, aki a katolikus hitet gyalázta, a szenteket szidalmazta és sok katolikus keresztényt legyilkolt.” – „A pogány keresztényeket verbuvált, a pogány hitet arannyal, ezüsttel mindig és mindenütt dicsérgette.”

„Kényszerítette a keresztényeket, hogy az ő ügyessége előtt és aranyának bősége előtt meghajoljanak, embereket gyilkoljanak. Ezek akadtak, akik (satlakoztak hozzá, hogy ennek a pogánynak mammonjáért istentelenséget cselekedjenek.”

„Gondoljuk meg, amikor embereket öltek, ezt a pogány hitet a zsarnok kezéből elfogadták. Sokan meghódoltak neki, mert embereket gyilkolt és a jó katolikus Jézus Krisztusért életét áldozta. A falvakban és a városokban Isten templomát akarta feldúlni és a keresztény hitet ebben a szép völgyben kiirtani. Miava körül 400-at megöltek, mert Krisztus hiteért – higgyétek el igazán, – nem akarták magukat megadni.”

„Milyen fájdalmas, szomorú látvány, amikor egyesek gyűjtogattak, mások kis gyermekeket és mindenkit legyilkoltak. Amikor ótúrán a pogány zsványok a várost körülvevették, hogy adja meg magát, rohammal kergettek mindenkit. Ez a keresztény város nem akarta magát megadni és ezért a pogányok ebben a szomorú időben felgyűjtották. Mindenekelőtt a pogányok rögtön a városba rontottak, a lekipásztort káplánjával együtt kínozták és nyomorgatták. Itt kell rögtön meghalnotok, ha csak nem akarjátok megtagadni Krisztust és a szent szakramentumokat.” *Golári* i. m. – 201. 1.

² *Mehchar József* (36 éves róm. kat. puchói lakos) vallomásából:

„Valasok felelte, hogy jaj a nemzetöröknek, mert újévig legalább is 25.000 özvegy lesz ebben a Trencsén megyében és nem egy anya fogja ontani könynyeit fia után és nem egy asszony férje után. Azután azt kérdeztük, mit hallani Bécsről, mert ott állítólag nagy vérontás volt? – De ő azt válaszolta, hogy Bécsben volt, Hurban embereiből azonban senkit meg nem öltek, csak egy kapitányt, aki az oltár mögé bújt, de ez is csak a bécsi gárdából való volt. Erre azt kérdeztük, mit is akar ez a Hurban, – azt válaszolta, hogy Hurban nem akar egyebet, mint a magyarokat kiirtani, hogy a tótok uralkodjanak és hogy úgy legyen minden, mint 500 évvel ezelőtt és hogy a tót nyelv uralkodjék.”

„Kérdeztük, hogy néz ki Hurban, – azt mondta, hogy Hurban korra fiatal, de törődött, ősz és a sok gondtól enni sem tud. – Azután kérdeztük, hogy miért készül Hurban Pucho vidékére, amikor itt nagy a szegénység és nyomor?” – „Hogy 12 ágyúval jön ide, de csak az urakra és zsidókra és hogy ismeri Hurban az utakat?” – --Hogy hát Hurbannak mindenütt ezekben a falvakban és városokban emberei vannak, akik a dolgokról írnak neki és értesítik. – Azután azt kérdeztük, hogy miért gyűjtotta fel Hurban ótúrát?” – „Állítólag azért, mert amikor Miaván prédikált, egy asztalra állt és arról beszélt, hogy mit kellene a magyarok, az urak és a zsidók ellen csinálniok. Az óturaiak azonban valamennyien nem akartak melléje állani és ezért felgyűjtotta Ótúrát. – Kérdeztük, vajjon igaz, hogy Hurban ótúránál fehér lovon kommandírozott? – Azt mondta, hogy Hurban fehér lovon vezényelt és pedig az Ótura melletti szárnyakat és Valasek János kommandírozta a Miava melletti szárnyat, azaz Hurban embereit és ezeknek száma 25.000 volt. – Azt is mondta, hogy miután muníciójuk nem volt, úgy üveggel lövöttek. És ha gárdistáink (nemzetőreink) kiáltották volna éljen: Hurban, akkor

A lázadás színhelyén Jeszenák János báró a vitrai kormánybiztos szigorral rendet teremtett. Mikor október elején Miavára érkezett, az egész vidéken csend és nyugalom honolt. Miava házaira fehér zászlók voltak kitűzve és valószínűleg, mélyen sajnálták, hogy Hurban által elragadtatták magukat. Az irt vámosoknak, akik résztvettek, nagy része az erdőkben elrejtőzött a büntetés előli félelmükben. A Jeszenák által kiküldött nyomozó-választmány október 2-án kezdte meg működését, ezzel egyidőben a rögtönítelő bíróság is. Jeszenák ezen jelentésére az országos honvédelmi bizottmány azt a felhatalmazást küldte neki, „hogya a csend, rend és belbéke sikeresebb helyreállítása tekintetéből a vezéreket kivéve, mindazoknak, kik az ottani veszélyes lázongásban résztvettek, de tetteiket megbánva, megtérnek, *bűnbocsánatot adasson és hirdethessen.*”¹

Ez azt bizonyítja, hogy a kormányt bosszú, kegyetlen szigor nem vezette intézkedéseiben, amit a tót történetírók komor és a valóságnak meg nem felelő színekkel ecsetelnek. Galgócon és Szenicén rögtönítelő bíróságok alakultak, hogy mindazok felett ítélkezzenek, akik a lázításban vezetőszerpet vittek. A rögtönítelő bíróságok négy halálos ítéletet hoztak és hajtatnak végre. Természetesen nem lehet figyelmen kívül hagyni Hurbán adatait a lázadás arányáról, hogy szerinte 14-15.000 ember állt a zászlója alatt és ebből a nagy számból négyen estek a rögtönít élőbíróóság áldozatául. Braton Márton csácsi bíró és egy Svatik nevű ember, Sulek Vilmos és Holub Károly dobrovolnikok.² Majdnem mindenki amnesztiát kapott; elenyészően kevesen részesültek börtönbüntetésben és valóban hazugság az olyan ténybeli adattal nem támogatott megállapítás, mint amilyen Helferté, aki ez időszakra vonatkozólag azt

Hurban hozzájuk jött volna és kezet nyújtott volna nekik és azután 24 óra alatt, az összes zsidókat az országból kikergették volna és hogy emberei mit tettek volna az urakkal, mindenki csodálkozott volna.” – *U. o.* – 308-9. 1.

¹ *O. L.* – K. A. 865/e 1848. – L. Iratok, 75. sz.

² Az utóbbi kettőt Dolmány és később a tót irodalom vértanúknak avatta. A két ifjú valóban meggyőződéséért bátran ment a halál elébe. Bűnük az volt, hogy míg társaik és vezérek már régen az ország határát elérték ők még mindig ellenállásra izgatták a népet. Áldozatai voltak ennek a könnyelműen megindított kalandnak. Sulek testvére, Sulek Lajos is a komáromi vár börtönében halt meg, Borikkal együtt Nyitra megye északi részén március végén a magyarok és a márciusi törvények ellen izgatta a népet. Fogásba került. Boriknak sikerült elmenekülnie. Egy másik testvére, Sulek Bohuszláv Zásiabban híres író és tudós volt.

mondja, hogy „az egész Vág-völgyben le- és felfelé nem volt nagyobb falu, amelynek végén friss akasztófa nem hordta volna a kivégzett tótok testeit”.¹ A szabadságharc végén az osztrák kormány, hogy gyilkosságainak és egyéb kegyetlenkedéseinek hosszú sorozatát elfedje, kimutatást készített a forradalmi bíróságok által kivégzett emberekről. E kimutatásban, melyben bebizonyíthatóan hamis adatok vannak, ezekről a nyitrai nagy számú kivégzésekről nem találunk semmit, pedig az osztrák kormány nagyítóüvegekkel kerestette az „eseteket”. Ugyanezt tették 1849 végén a tót vezérek is, kik megyék szerint állították egybe a rajtuk elkövetett sérelmeket és mégsem találunk ott az említett négy eseten kívül más adatokat. Ezek az általánosító ferdítések azután benne maradtak az irodalomban. A célzatos Helfert, mindenre tudott jegyzeteket gyártani, erre azonban adatokkal ellátott jegyzeteket nem készített, mert nem készíthetett.²

A miavai betörés eseményeit összefoglalva, azt látjuk, hogy terveben nagyarányú, Jellasics előnyomulását elősegítő, felkelésnek volt elgondolva, a valóságban azonban egy szervezetlen, gyenge vezetésű és ezért szétömlő kaland volt. A vállalkozás azért nem tudott eredményeket elérni, mert minden tényezőnél, amellyel érintkezett és amellyel együtt akart dolgozni, más és más program és célok hangoztatása alapján keresett segítséget. Odalent Rajasicsnak, Obrenovics Mihálynak és Jellasicsnak azt beszélték, hogy a tót nemzet csak jeladásra vár, hogy lerázza a gyűlölt igát. A felkelés, amelynek részleteire nézve, mint Francisci említi, Jellasicssal és vezérkari főnökével, Zeisberggel Stúr, Hurban, Bloudek megállapodtak, arra lett volna hivatva, hogy a Jellasicssal szembenálló erőket megossa. A tót vezérek mindenekelőtt nem tartották be az időpontot, 18-án törtek be, 21-én kezdtek csak harcászatiilag mozgolódni, addigra Jellasics elé megfelelő erőt tudott a magyarság összpontosítani. Ha a betörés ugyanegy időpontban történt volna, akkor ez tete-

¹ Helfert J. A.: „Revolution und Reaktion im Spätjahre 1848. – 194. 1.

² Miava és Brezova területén a pacifikáció érdekében működtek magyarbarát szellemben Fajnor Mihály, Sasko József és Zelonay, akik az eldugott fegyvereket szépezerével beszédték. A betörés kudarca után Simunics hadmenete nyomában feléledt sok helyen a tized, robot, az adók nyers beszédese stb. – *Golán* i. m. – 226. 1.

mesén megnehezítette volna a védekezést. Odalent a délszlávokkal a szláv átalakulás értelmében kötöttek megegyezést. Bécsben Latournak az összmonarchia fenntartására és a magyar reformirányzat letérésére tettek kötelező ígéretet. A toborzott embereknek azt mesélték, hogy tulajdonképpen nem is lesz harcban részük, mert az egész felső vidék népfelkelése fegyveresen szervezve van, ellenállásról szó sem lehet, egyhangú, ellenállás nélküli népmanifesztáció lesz az egész és ezen kívül tetemesen nagyobb zsoldot is kapnak, mint másutt. A cseheknek és morváknak azt ígérték, hogy a terület függetlenségének kihirdetése után az ő törekvéseiket fogják támogatni és a cseh szabadságtörekvések felélesztése innen indul majd ki, ennek tulajdonítható a sok a cseh diák és ifjú részvétele. A népnek azzal szórtak homokot a szemébe, hogy a márciusi vívmányokat túllicitálták az erdő- és földkérdésre vonatkozó ígéreteikkel és hogy a soraikban levő kétes elemek ébresztették és ápolgatták a fosztogatási és rablási népszennvedélyt. Ez a népszennvedély sokszor azután nem szorítkozott csak az urak és a zsidók kifosztására, hanem fosztogatott mindenütt, ahová csak lábát betehette. A tót nép felszabadításának jelszavával jöttek és a tót vidékeken, mint ellenséges területen, prédáltak. E mozgalom vezetői mindenütt más és más arccal mutatkoztak. Latourék csatlósai, erdő- és földosztást hirdető néptribunok, az összmonarchia oszlopi és a prágai barrikádharcosok, Obrenovics megfizettjei és a császár devot hívei, a tót önállósítás apostolai és cseh szövetségesek, irgalmatlanságot hirdető lázítók és a sereget faképnél hagyó megfutott vezérek. A kaland végén mindenki, akik velők szövetkezett, vagy velők tartott, csalódott bennük. A délszlávok azt látták, hogy ezek nem szövetségeseknek valók, az udvari körök pedig, hogy ígéreteiket nem kell „baare Münze”-számba venni, a nép nem áll mögöttük, e nép pedig, hogy csak bajt hoznak a nyakára, mely elől ők legelőbb szöktek meg és hogy a reakció szolgálatában a márciusi vívmányok ellenségeinek érdekeiért harcolnak. A vagyonnal és földdel bírók pedig szintén tartottak működésüktől. Ennélfogva ez az expedíció mindenütt csak növelte a mozgalmuk elleni érzelmeket és nem-hogy híveket és barátokat szerzett nekik, hanem tetemesen apasztotta azoknak addig meglevő számát.

Később, évtizedek multával, bosszúsan tiltakoztak az ellen, mintha Latourek szolgálatában álltak volna és fennen hirdették, hogy a tót nemzetért fogtak akkor fegyvert. Ezt nem tagadhatja senki Hurban, Hodza, Stúrral szemben, – azonban a tót nemzetért Latourek szolgálatában és annak fegyvereivel. A Bach-korszakot, az abszolutizmus nemzetölő aeráját ők segítettek kivívni és ezt le nem tagadhatják, mert minden írásuk, nyomtatványuk ez időszakból a szolgálai császárhűség, az összbirodalom egységéért való áradozás szavaitól tarkállik. A császárhűség, az összbirodalmi meggyőződés pedig abban a korszakban azonos volt a legridegebb reakcióval, abszolutizmussal és rendőrállami felfogással. Általános emberi szempontból a magyarság politikája és álláspontja a haladást és a felvilágosodást képviselte, Bécs álláspontja retrograd, maradi volt. És le nem tagadhatja senki, hogy a tót népnek e három elismerten jeles és tehetséges férfiak az utóbbihoz szegődött. Ezzel pedig a jövő egészséges kialakulása elé felette nagy akadályokat gördítettek, mert néhány évtizedre az általános köztudatban azonossá tették a tót politikai törekvéseket a bécsi reakció törekvéseivel. Lehetséges, hogy ők a kamarillát eszköznek akarták felhasználni, azonban nagyon is túlbecsülték saját magukat, amikor ennek eszén túl akartak járni és reáléptek a lejtőre, melyen ők, mint a bécsi kormánypolitika eszközei lezuhantak abba a sötét önbeismerésbe, hogy nemzetük szabadságának kivívása helyett, béklyókat segítettek kovácsolni nemcsak a testvér magyar nemzet, hanem saját nemzetük kezére is. Ezen nem változtathat a történelmi tényeknek bármilyen beállítására, hangzatos és célzatos magyarázatokkal való elburkolásra. Tizennyolc esztendei, alkotmány nélküli, elnyomási, német esíteni igyekvő korszaknak előteremtésében mint eszközök szerepeltek Stúr, Hurban, Hodza. Ma már történelmi tény, hogy e művelt, nagy tudású és nagyra hivatott férfiak súlyosan tévedtek és politikailag rövidlátók voltak. Ezért nem jogosulatlan az a szemrehányás, mellyel sokan illették őket és mely szerint e három férfiú bár nagyon sokat tett a tót nemzet öntudatának ápolására, ébrentartására, a tót nemzeti irodalom alapítása, a tót kulturális törekvések megszervezése érdekében, – azonban politikusok soha nem voltak, nem rendelkeztek a szük-

séges politikai áttekintéssel és előrelátással. Irodalmárok voltak, írók, lelkeszek, tanítók, akik nevelték népüket, de nem politikusok és nemzetnevelő működésük a legélesebb ellentétben áll politikai működésükkel. Nemzetüknek fiait arra nevelték és tanították, hogy szeressék évszázadokon keresztül elhanyagoltságban volt, a cseh befolyás alatt mostohasorsban tengődő nyelvüket, törekedjenek arra, hogy a tót nemzet kulturái és politikai tekintetben a fejlődés útjára lépjen és önzetlenül, lelkesen, önfeláldozással két front felé harcoltak nemzeti kultúrájuk szabad fellendítéséért. A csehek ellen és a magyarok ellen – és csakis a bécsi kormány felfogása az oka, hogy a magyarok és a tótok közötti békés összetartás, megegyezés nem jöhetett létre, mert Bécs az egymást megértő nemzetek között hatalmi tervei részére engedelmes eszközöket nem talált volna. A *divide et impera* elve szerint igyekezett mindig a monarchiában egyensúlyt teremteni, hol az egyik nemzetet gyűrte le a másik segítségével és erejével, hol viszont a másikat, mint ezt létérdekei megkívánták.

A miavai felkelés egyik következménye a tót triumvirátus megbontása volt. Említettem, hogy Hodza mindjárt a betörés első napján pánikszerű félelemben hagyta el a táborn. Stúr életrajzában Hurban Hodza eltávozását szeptember 22-ére mondja, azonban Stefanovic szerint már 20-án nem volt Miaván. Stúr a visszavonulás, vagyis a menekülés alkalmával valószínűleg felháborodva azon, hogy Hodza balsorsukban részt nem vesz, indítványozta, hogy Hodza eljárását bélyegezze meg a haditörvényszék, melyet rögtön, a helyszínen akart összeállítani. Ebben azonban Hurban gátolta meg. Hodza Mihály, mint Fric említi, azért távozott, mert nem tudta a kegyetlenségeket végignézni.

Mindenképpen érdekes epizódja a tót betörési és felkelési kísérletnek Hodza Mihály szakítása a Národná Radá-val és végleges összekülönbözése Stúrral, aki úgy az első felkelési eseményekben, valamint ezek előkészületeiben kortársainak feljegyzése szerint,¹ valósággal diktatúrára törekedett. Mindent a kezeiben igyekezett koncentrálni, személyének megkerülésével

¹ *Dr. S. St. Osúsky: Sturová filozófia. – Myjava, 1932. – 310-11. 1. Ötefanovicnak Hurban, Stúr, Hodza egyéniségeire vonatkozó jellemzését idézi.*

semmi sem történhetett. Hurban minden tekintetben Stúrtól tette függővé lépéseit és tetteit. Hodza kénytelen-kelletlen a két szövetségesnek függvényévé lett, amit nehezen viselt el. Hodzának önálló nézetei, önálló judíciuma volt és nem tartozott azok közé, akik Stúrnak és Hnrbanak feltétlenül helyeseltek, viszont az, aki Stúrnak nem tapsolt, el lehetett készülve arra, hogy Stúr haragját magára vonja. Hodza szemében Stúrnak ezen hiúságra valló tulajdonsága nem lehetett rokonszenves. Élihez hozzájárult, hogy a tót nemzetnek kiváló szellemű vezetője nemcsak hiú, de ez okból könnyen hívő is volt. Emberismerete nem volt megbízható. Az összekülönbözés pszichológiai előfeltételei már léteztek, mikor a felkelők még Bécsben voltak. Brlic említi visszaemlékezéseiben,¹ hogy Hodza már Bécsben melancholikus hangulatban volt. Ő békésen és legális úton szeretne volna rendezni a tót nemzeti kérdést és csak nehezen lépett a fegyveres forradalom útjára.² A radából való kilépésének dátumát egyesek már szeptember 20-ára, mások szeptember 22-re teszik,³ viszont Brlic feljegyzései szerint még szeptember 24-én is Brezován volt és látva, hogy mivé fejlődnek a dolgok, nem törődött többé az ügygel, elkeseredésében mindent elveszettnek látott és Brlicet is reábeszélte, hogy távozzék.⁴ Brlic előzőleg megígérte, hogy interveniál Jellasicsnál. A szakítás előzményeit és körülményeit eddig még nem sikerült teljesen tisztázni. Hurban szerint Hodza egy békés jellem volt, aki mindent egyesíteni akart és békében nagyszerűen bevált, a viharos időkben azonban nem tudott megállni a neki kiszabott helyen. Látomások gyötörték és az egész vállalat romlását jósolta, kételkedett a forradalmi megoldás sikerében. A kezdődő kudarc és a szervezatlenség láttára nem akarta a felelősséget vállalni. Hodza tehát elleneseinek állítása szerint a felelősség elől futott meg. A brezovai első harcok után eltávozott, hátrahagyván egy írást, melyben közölte, hogy a kegyetlenkedéseket nem tudja

¹ *I. m.* – 9. 1.

² *Dr. S. St. Osúsky: Hodzova filozófia.* – Myjava. 1930. – 58. 1.

³ Osúsky szerint Brezován szeptember 22-én történt Hodza kilépése. – *i. m.* – 57. J. – Botto szerint Hodza már Miaván otthagyta a radát. – *Julius Botto: Michal M. Hodza.* – Turc. Sv. Martin, 1911. – 40. 1.

⁴ *i. m.* – 19. és 20. 1.

sem nézni, sem túrni.¹ Hodza távozása, mely azután Nosák Bohuslávban, a Národná Rada titkárában követőre talált, a bizonytalan és súlyos katonai helyzetben tetemesen gyengítette a Národná Rada erkölcsi súlyát. Stúr elkeseredett haragja érthető volt, mert mikor a legválságosabb órák bekövetkeztek, a rémüldöző Hodza elfutott, a nagyhangú Hurban pedig Miaván betegen feküdt és minden, az összeomlás minden terhe Stúr vállaira nehezedett.² Hodza azon csoport mellé áll, mely Bloudek és Zách vezetésével nem volt megelégedve. Bloudek Jellasicstól és később Windischgräetztől kapta utasításait, ezért álltak melléje Hurban és Stúr. A cseh radikális demokraták bizalmi embere Janecek volt, aki Stefanovicban és Borikban talált hívekre. Ezek Hodzát támogatták és később a Národná Radá-ból kiválván, Hodzát követték és vele külön felkelési akciót szerveztek.

Bécsben a leopoldstadti „National Hotel”-ben találkozott ismét Hurban és Stúr Hodzával. Itt összetett kézzel kérte Hodza Stúrt, hogy hallgassa meg és erre elmondta, hogy segítségért sietett, mert előre látta az egész vállalkozás romlását és emiatt iszonyú látomásai is voltak. Stúr konok kérlelhetetlenséggel megmaradt Hodza elleni haragjában. Közöttük soha többé baráti viszony nem létezett. Hodza, ez a rendkívül érzékeny, merengő, elvont eszmélkedésekbe mélyedő lélek megdőbönt Miaván az expedíció könnyelműsége felett és elmenekült, ami mindenesetre nem mutatja előnyös színekben a felelősségre vonatkozó felfogását. Az expedíció megszervezésében, előkészítésében részt vett, lázító proklamációkkal segített elcsábítani az önkénteseket és mikor azután tényleg valóra vált a lázadás cselekedete, akkor mindazokat, akiket erre reábírt, – hirtelen faképnél hagyta. Stúr haragja tehát nem volt indokolatlan.

Nem hagyhatom figyelmen kívül azt a később felmerült okoskodást, mely a csehek részéről ezen expedícióval kapcsolatban felhangzott és melynek egyik tekintélyes interpretálója

¹ Hodzát irritálta a toborzás és haranguirozás módja is. Mint a pálinka-ellenes mozgalom vezetője, tiltakozott a pálinkának a felkelők közötti kiosztása ellen. Természetesen nem hallgattak reá.

² Stúr október 9-én írja: „Két emberünk, a Národná Rada tagjai, akiknek leginkább kellett volna magukat kitüntetniök, férfiatlanul viselkedtek és gyávaságukban inég a teljes balsiker előtt cserbenhagytak bennünket.”

Zdenek Tobolka: Politické dejiny ceskoslov. národa od r. 1848 az do dnešní doby. I. 1848-1859. – Praha, 1934. – 118. 1.

Havlicek volt. A szláv politikáról írt cikksorozatában,¹ mely a cseh-morva, sziléziai és tót területek egyesüléséért tört lándzsát, azt írja, hogy ha Stúr meg nem teremtette volna a tót irodalmi nyelvmozgalmat, ha nem bántotta volna a cseh nyelvnek befolyását, úgy ez a felkelés másként alakult volna, mert a csehek és morvák ezrei vonultak volna Felső-Magyarországba. Ez teljesen jogosulatlan és felületes szemrehányás. Stúr nemcsak a délszlávokkal, hanem a csehekkel is megállapodást kötött. A „Svornost”, a „Slovanská Lipa” támogatta vállalatát, a vállalatról Prágában minden veréb csiripelt. E vállalathoz ott toboroztak, mert hiszen Prágából utaztak Bécsbe, azonban a tót terület és a tót nemzet akkor is nagyon messze esett a cseh érzelmektől és akkor is nagyon idegen volt előtte. Hogy véletlenül a cseh bibliai nyelvet használták a tótok, ez még nem jelentette azt, hogy a csehek teljesen együttéreztek volna a tótokkal, megértették volna bajaikat, gondjaikat, sőt, hogy életüket értük fel is áldozzák; hogy néhány cseh politikus a cseh nemzet megmaradásának feltételül a tót terület felszívását, a tót egészséges erőnek magába ömlesztését tartotta, az még nem jelentette azt, hogy a cseh nemzeti közvélemény teljes egészében a tót felkeléshez csatlakozott volna és a cseh nemzet egyetemesége a tótokért áldozni is kész lett volna. Nemcsak a cseh reihsrati képviselőkre illett Hurban mondása, hogy a tót felkelés elindításánál Nikodemus módjára viselkedtek, hanem a cseh politikai közvéleményre is. Stúr nyelvmozgalma egyáltalában nem érinthette ez áldozatkészséget, hiszen a fentiek folyamán közölt adatokból láthattuk, hogy az expedíció tagjainak javarésze csehiből és morvákból rekrutálódott, akik azonban legtöbbször csak a jobb zsoldért álltak sorba. Ha a cseh nemzet akkor intenzívebben támogatni akarta volna Stúrékat, megtette volna, azonban a csehek által nyújtott támogatás nem volt általános nemzeti méretű. Csak néhány cseh politikus kezdte akkor a sovinszta cseh nemzeti program felépítésénél a tót annexiót emlegetni és e cseh politikusok hatása alatt álló egyesületek támogatták is a tótokat, de ezek korántsem tették ezt bőkezűséggel. Szükségesnek látszik, hogy röviden ismertessük a csehek magatartását a miavai-brezovai felkelési kísérlet alkalmával,

¹ *Karel Hatlicek: Sebráné Spisy III. – 179. I.*

A cseh politikai közvélemény, melyet leginkább Havlicek irányított, az 1848. év zavarait fel akarta használni arra, hogy Felső-Magyarországot és a tót nemzetet visszavegye nemcsak a cseh befolyás alá, hanem területileg is magához kapcsolja. Havlicek fátyolt borított a nyelvi harc szenvedélyes eseményeire, a tót „Národná Rada” segítségére sietett és lapját, befolyását, összeköttetéseit, tehetségét a tót felkelés szolgálatába állította addig, míg ez nem állt nyíltan az okrojált alkotmány kibocsátása előtt a bécsi reakció szolgálatában. Havlicek volt az összekötő a csehek, szlávok és a tót ügy között. Lapja, a „Národni Noviny” a tót ügy tribünje lett. Felső-Magyarországon több mint harminc-levelezővel rendelkezett. A magyarbarát tót lapokkal szemben mindig megvédte Stúrt és Hurbant és amikor a „Národni Noviny” ki lett tiltva Magyarországból, különlenyomatokban terjesztette a tót dolgokra vonatkozó cikkeket. Úgy Stúr, mint Hurban állandóan tudósították a lapot a felkelés eseményeiről és ezt tette számos tót felkelő tiszt és vezető is. Havlicek lapjában már május 31-én napvilágot látott egy Slavomil Bobrovec jegyzésű felhívás, mely felszólítja a tótokat, hogy fogjanak fegyvert a magyarok ellen és mikor az első betörési előkészületek befejeződtek, a „Slovanská Lipa” szeptember 12-én felhívást intézett a cseriekhez, hogy adakozzanak és támogassák a tót felkelést, „hogyan a szláv fegyverek zajától visszhangozzék a dicső Tátra”. A kudarc után Havlicék egy új felkelési akciót igyekeztek előkészíteni, új pénzgyűjtést rendeztek, ezenkívül ruhát, fehérneműt, cipőt gyűjtöttek a tót felkelők részére. Az összehordott anyagot átadták októberben Hurbannak és Stúrnak.² A „Slovanská Lipa” október 17-i ülésére Stúr és Hurban jelenlétében elhatározta, hogy a tót felkelés támogatása érdekében

¹ „Ti ott a Tátra alatt cselekedjétek! Kovácsoljátok az ásókat és kapákat lándzsákká és kardokká. Ragadjátok meg a villákat és kaszákat nemzetiségtek, a szabadság és dicsőségtek védelmezésére! Prága és az egész cseh föld tekint reátok, vájjon földetekből fogtok-e hozzá hasonlót teremteni. Ne engedjétek, hogy nyelveteket az ellenség elrabolja, mert aki elveszi tőletek, kivágja szátokból a nyelvet, bezárja szemeiteket, hogy ne lássatok, bezárja füleiteket, hogy ne halljatok. Ne adjátok meg magatokat a magyaroknak és hogyha az egész tót nép megbolondulna és a magyar zsarnokoknak akarná magát alávetni, akkor fel fognak kelni a Kriván sziklái és a magyar zsarnokok testébe fűródnek és ezekkel a tót kövekkel pusztítatnak el a tót nemzetiség és szabadság kártevői.”

² U. o. – 14. 1.

akciót szervez. Október 24-i tanácskozásán Brlic bejelentette, hogy a tót vezetőknek Jellasicstól levelet hozott, melyben ez felszólítja őket, hogy szervezzék meg a felkelést és forduljanak Simunicshoz. Itt Prágában határozták el a tót vezetők, hogy Hurban és Stúr működési területe északon lesz, Hodzáé és Janeceké nyugaton.

Azt mindenesetre szerették volna a csehek, hogy a tót vezetők egyszerre megtagadva nemzetük létjogosultságát, nemzeti egyéniségüket, nemzeti sajátosságait, nyelvüket és kibontakozó kultúrájukat, e cseh sovinszta nemzeti program zászlaja alatt indultak volna harcba. Stúr ezt nem tette, nem tagadhatta meg múltját, mert jól tudta, hogy nemzete fennmaradása iránt a cseh szövetségben semmilyen biztosítékot nem találhat és hogy ellenkezőleg, az egyesülés csakis nemzete vesztét, a cseh hullámban való megfulladását jelentené. Hiszen éppen ez és ezenkívül, hogy ő, mint a nemzete szabadságát kereső és hönőhajtó férfiú, a szabadságtipró abszolutizmus segítségére volt, a szabadságharc lezajlása után valóságos lelki válságba sodorta. Egyrészt azt látta, hogy nemzetét az egyik oldalról a cseh befolyás megerősödése veszélyezteti, másrészt pedig, hogy ezt a befolyást elősegítő abszolutizmus beléje fojt minden szabad nemzeti érvényesülést, – kétségbeesett a jövő kilátásai felett és az oroszbarát pánszlávizmusban keresett megnyihülést. A szabadságharc után Stúr ezen lelki vívódásai abból a megismerésből fakadtak, hogy az út, melyen haladt, nem volt sem helyes, sem igazságos. A magyar nemzet letiporva, majdnem agyongázolva, országa feldarabolva, az abszolút kormány erőszakos hatalma alatt nyög mindenki, a szlávok, különösen a tótok, ígéreteikben megcsalva, egy, a magyarság előtt ellenzenyes szerep után félretolva, megalázva, – és Stúr hová vesse iszonyú elkeseredésében szemét – a hatalmas Russia felé. Ott látta az erőt, mely megbosszulná a hitszegést és megtiporja a bécsi kormány csalárdságát.

Bécsben Stúr, Hurban, Hodza nagyon alkalmatlan időben húzódtak meg. A bécsi lakosság forradalom előtt állt és mikor kiderült, hogy Hurban és Stúr expedíciója Latour támogatásával szerveződött,¹ a forrongó lakosság kutatni kezdett a tót

¹ *Stefanovic* i. m., – 21. 1.

vezérek után. Stúr és Hurban Bloudekkal és Zacchal sietve Prágába utaztak és otthagyták a Stefanovic körül csoportosuló tót szabadcsapatbelieket értesítés és pénz nélkül az ellenük ellenséges érzelmű, háborgó Bécsben. Ugyancsak otthagyták Hodzát is, aki azután a kis csapat részére a szükséges útipénzt előteremtette és azután ők is Prágába utaztak. Prágában újra megkezdődött az agitáció a felkelés folytatása érdekében, azonban a vezéri tábor két egymással haraggal szembenálló részre bomlott. Az egyik oldalon állt Stúr, Hurban, Bloudek, Zách, a másikon pedig Hodza, Janecek, Nosák, Stefanovic, majd később Francisci, Daxner, Pauliny és Bakuliny. Stúr és Hurbannak bécsi eljárása arra készítette Stefanovicot, hogy a Prágában időző szabadcsapatbeliek gyűlését egybehívassa. A gyűlés elején Stúr és Hurban már tudván Stefanovic szándékát, reátámadtak. Stefanovic erre kifejtette álláspontját. Reámutatott Stúr és Hurban mulasztásaira az expedíció előtt, mikor az egybegyűjtött önkénteseket pénz nélkül a legnagyobb nyomorban hagyták és folytonos ígéretésekkel hitegették őket. Majd kérdé, hogy milyen okból hagyta a rada őket Bécsből való elmenekülése alkalmával pénz, értesítés, utasítás nélkül, miért akarták őket a feldühödt bécsi tömeg prédájául odadobni? Mindezt azonban nem tartja olyan fontosnak, mint azt, hogy a gyűlés küldjön ki állandó bizottságot, mely a mozgalom vagyona és szükségletei feletti ellenőrzést gyakorolja. Az Obrenovics hercegtől kapott pénzt a nemzet pénzének nyilvánítja, mert hiszen Stúr ezt a pénzt soha meg nem kapta volna, legfeljebb néhány száz forint útiköltséget, ha ők, mint a tót nemzet képviselői, ott meg nem jelentek volna.

„Hogy napi néhány garast adtok, – folytatta – ez sem engem, sem mást közülünk nem nyugtalanítana, ha nem látnám és nem tudnám, sőt, ha valamennyien nem tudnók, hogy a másik oldalon ezzel a pénzzel a legkönnyelműbben és pazarolva járnak el. Ha a pénzt rendesen és illő módon becsülnék és kezelnék és őriznék végtére biztos szekrényben, nem történt volna az a baj, amely Stúr urat érte, hogy a harc nélküli szenicei vereségről értesülvén, a gyors szaladásban az utat aranyakkal szórta tele! Minden személy fizetését meg kell állapítani és abban az esetben, ha nincs elég pénz, akkor megelégszünk úgy én, mint mindegyi-

künk, néhány krajcárral is naponkint; azonban mások kedvére, sőt önkényességére ráutalva lenni és végül, mint Bécsben történt, a biztos romlásnak kiszolgáltatva lenni, ezt tovább túrni és megengedni sem tanácsos, sem lehetséges!”¹ A további együttműködés feltételül szabta továbbá Bloudeknek kirekesztését, mint aki a tót mozgalom bizalmára nem érdemes.

E szemrehányások, melyekből megfelelő következtetéseket lehet vonni a mozgalom anyagi ügyeinek kezelésére vonatkozólag, a rada tagjai között (Hodza és Janecek nélkül) nagy felháborodást okoztak, melynek megnyilatkozását azonban Stefanovic már nem várta be. Stúr és Hurban azzal az erkölcstelen indítvánnyal álltak elő e „lázító, áruló, semmirekellő aljas” ellen, hogy határozza el a gyűlés, – miszerint *kiszolgáltatják a magyaroknak*. A gyűlés azonban ezt el nem fogadta és különösen a jelenlevő csehek utaltak arra, hogy Stefanovic Prága vendéglőjét élvezi, éppen úgy, mint a többiek.

Stefanovic érvelései tulajdonképpen a legtöbb jelenlevő tetszésével találkoztak és talán – mint ő említi -, bizonyos meg egyezés létre is jött volna, azonban Bloudekről sem ő, sem Janecek hallani sem akart. Bloudekhez viszont Hurban és Stúr azért ragaszkodtak, mert a bécsi hadügyminisztérium bizalmasa volt. Az emigrációs felkelő tábor ennek következtében kettészakadt. Mielőtt új önkéntes csapataik szervezése körüli erőlködéseiket figyelemmel kísérnék, tekintsük át a tót mozgalommal összefüggő egyéb eseményeket.

Hurban és Stúr csapatjainak szétszórása majdnem egyidőben történt Jellasics sukorói vereségével. Jellasics megszegvén a háromnapos fegyverszünet feltételeit, Bécs felé szökött. Ez időben a Bécsbe menekült tót felkelő vezérek is okosabbnak és tanácsosabbnak tartották Prágában menedéket keresni. Brlic szeptember 26-án mint a „Národná Rada” kurírja már Bécsben volt, ahol Palackyval, Miklosiccsal és Riegerrel találkozott és beszámolt nekik a tót felkelés helyzetéről.¹ Brlicnek nem lehetett a tót felkelés dolgairól jó véleménye, mert a következőket írta: „Amikor 25-én elmentem, az ügyek jól álltak, ami a népet illeti, de rosszul, ami a vezetőket illeti.” Szerinte a katonai vezetők

¹ Stefanovic i. m. – 24. 1.

¹ Brlic-Mazuranic i. m. – 21. 1.

csak beszéddel hősök, ám szeptember 21-25-én teljesen tétlenkedtek. Brlic Stefanovic nézetei alapján feljegyezte azt is, hogy a „Národná Radá”-ban az árulás a döntő szó és nem az észé, a vezetői tehetségé.¹

A „Národná Radá”-nak tett ígéretét beváltotta és igyekezett a tót felkelés részére megfelelő érdeklődést és segítséget szerezni. Vuk Karadsits is kérte Brlicet október 7-én, hogy Jellasicsnál támogassa a tót ügyet. Brlic október 15-én beszélt a bánnal, aki megígérte, hogy fegyvereket és segítséget küld a tót felkelőknek. Jellasics levelet írt Stúrnak és Hurbannak. A levelet Brlic október 24-én eljuttatta a tót vezetőkhez. A levél tartalmával azonban nem voltak megelégedve. Stúr, Hurban és Hodza között Prágában a viszály kiélesedett. Brlic Prágában időzött nemcsak a tót ügy miatt, hanem, hogy a bán és Palacky, Rieger között közvetítsen. A tót vezetők Brlic útján levelet küldtek a bánnak, melyben arra kérik, hogy utasítsa Simunic tábornokot arra, hogy álljon rendelkezésükre és támogassa a tót felkelést. Ezt a levelet Brlic október 27-én átadta «Jellasicsnak Rothneusiedlben. Brlic még október 25-én, Prágából való elútazása előtt tárgyalt Hodzával, akinek ajánlotta, hogy tárgyaljon közvetlenül Simunicscsal és küldje el Janeceket Jellasics levelének másolatával Simunicshoz, amit ez meg is tett Brlicnak november 4-i ott tartózkodása után, amikor ez tanácsát megismételte, hivatkozván a bán nyilatkozatára. Ugyanakkor azonban Stúr, Hurban, Zách és Bloudek Bécsbe siettek.

Említettem, hogy Brlic futári szolgálatot teljesített Jellasics és a tótok, valamint Jellasics és a csehek között. Október 7-én Palackyval együtt a bánnál volt. A politikai természetű beszélgetés folyamán Jellasics a szláv Ausztria szervezésének szükségét hangoztatta, amire Palacky óvatosan és bölcsen válaszolta: „Gleichberechtigung ist politischer.”² E tárgyalás tulajdonképeni céljáról és tartalmáról Brlic nem közöl adatokat.

Stúr és Hurban Bécsbe érve, jelentkeztek Windischgräetz-nél, aki ridegen elutasította őket és kiüzente, hogy nem akar a velük való szövetkezésről tudni és ha annak idején Prágában

³ *Golán* i. m. – 21. 1.

² i. m. – 55. 1.

elfogta volna őket, akasztás lett volna a sorsuk.¹ Erre Jellasics táborába mentek és panaszkodtak Windischgräetzre.² Brlic interveniált a bánnál érdekükben, ám bár nem voltak megelégedve a bánnak hozzájuk intézett levelével és szeretnék volna Simunic vállalkozásának kudarcát látni, hogy felkelési akciójuk jelentőséget kapjon.³ Brlic valószínűleg a bán utasítására úgy Stúrt, Hurbant, valamint Hodzát és Janeceket is bevezette Jellasics vezérkari főnökéhez, Zeisberg Károly tábornokhoz, aki belátta azt, hogy egy szervezett felkelés üdvösen tudná befolyásolni a felsőmagyarországi hadihelyzetet, mert e területről elmaradna a magyar sereg részére az utánpótlás és egy jól vezetett guerillaharc sok kárt okozna a magyaroknak.⁴ Jellasics erre interveniált Windischgräetznél és lecsendesítette haragját, ismertette a tót felkelők céljait, lojalitásukat és osztrák császári mentalitásukat. Jellasicsnak sikerült Windischgräetzet meggyőznie. Az erre megindított tárgyalások november 14-én fejeztettek be. A félhivatalos bécsi sajtó beharangozta az akciót, kiemelve, hogy Stúr és Hurban megbízása nem katonai, hanem tisztára politikai természetű, mert a főcél a tót területnek Ausztriával való egyesítése, ezért a megszállandó területet pacifikálni szükséges, új és megbízható hatóságokat szervezni, az anarchikus állapotokat megszüntetni és Kremsier részére a választásokat előkészíteni. Bloudek Windischgräetzről megfelelő meghatalmazást kapott november 16-án, egyúttal utasította a brünni katonai parancsnokságot, hogy Stúr, Hurban, Bloudek, Záchnak a tót felkelés újjáélesztése érdekében kifejtendő működését támogassa, mert ez a vállalkozás Schlick hadmenetét megerősíti. A Hradischban levő és a felkelőktől annak idején elvett fegyvereket pedig szolgáltatassa ki Borik Károlynak. Bloudek Prágába sietett, hogy önkénteseket toborozzon, mert okulván az első betörési kísérlet kudarcából, csupán teljesen kiképzett legénységből akarja új csapatjait alakítani. A szeptemberi eseményeket a „Národná Rada” nem kívánta

¹ Janecek Jellasics levelével Simunicnál jelentkezett. Ez Windischgrätzhez utasította, aki azonban nem bocsátotta maga elé. Janecek november 8-án ismét Prágában volt. Utazását a „Slovanska Lipa” finanszírozta 50 fírt-tal.

² *J. Bodnár*: Dr. J. M. Hurban. – Bratislava, 1925. – 48. 1.

³ *Brlic-Mazuranic* i. m. – 60. 1.

⁴ *M. Miksicek* i. m. – 25-6. 1.

megismételni. Nem akartak mint önálló katonai alakulat bevonulni. El akarták kerülni azt, hogy a lakosság ne tudja, hogy a császár áll a hátuk mögött. Nyíltan a császári katonaság és a császári zászló védelme alatt akartak fellépni, hogy védve legyenek.¹ Hodza és Janecek akcióját Simunicnál a Hurban-, Stúr-, Bloudek-csoport nem látta szívesen. A két csoport között a személyi ellentéteken kívül mély elvi differenciák is voltak. Janecek nem hitt abban, hogy a szabadságjogokat a nép részére a kormánytól várhatják. Inkább szerette volna a népkormány uralmát látni, mely a nemzetek részére szabadságot hozna. Ezért nem volt ellensége a magyarokkal való tárgyalásoknak sem. Hodza is e felfogás felé hajlott. Említettem, hogy Hurban volt az, aki apodiktikusan elutasította ezeket az eszméket. A prágai Karolinumban október 13-án rendezett diákgyűlésen hangoztatta: „Mit is használ az, ha demokráciáról beszélünk, amikor nincsen talajunk, amelybe elveinket beültessük és nincsen az idegen járomból kiszabadított népünk. Itt az idő, hogy e földet kiharcoljuk, – ám nem hiábavaló beszédekkel és fecseggéssel, hanem karddal és puskával.” A tót felkelőknek Bécsből Prágába való utazásáról valószínűleg Pulszky is tudomást szerzett és egy ceruzával írt sürgős üzenetet küldött Pozsonyba az alispánhoz,² melyben arról értesíti, hogy „több száz pánszláv izgató” Lundenburgig utazott, ahol más ilyen csapattal egyesülni fognak és azután betörnek Magyarországra. A Pulszky-informátora erősen túlozta a dolgokat. Az elutazottak nem készültek hadjáratra, hanem menekültek. Nem voltak több százan, hanem sokkal kevesebben, talán más utasokban sejtett a rémlátó tót önkénteseket. Stefanoviccsal például összesen 8-10-en utaztak, valószínűleg Hurbanékkal sem többen. Prágából e menekültek azután mindenféle úton-módon üzengettek haza, hogy ismét lejönnék és sokkal nagyobb erővel, mert most a császári hadsereg védelme alatt fognak benyomulni. A hradischi kerületi főnök is azt jelenté Doblhoffnak,³ hogy Hurban ismét betörni készül. A belügyminiszter október 14-én azt kérdezi a hadügyminisztériumtól, hogy milyen utasítást küldtek a

¹ *Tobolka* i. m. – 123-4. 1.

² *O. L.* – K. A. 2097/e. 1848. – L. Iratok, 76. szám.

³ *A. M. I.* – Pr. A. 2684/M. I. 1848.

katonaságnak, vájjon azóta Hurban végrehajtotta-e tervét, vagy pedig a katonaság megakadályozta-e benne? Újra és újra felbukkant a hír, hogy Hurban visszatér, a tót nép között korántsem lelkesedés, vágyódó óhajtás fogadta e híreket, hanem aggodalom, mert kudarcos vállalkozásából azt láthatták, hogy idegenekkel jött az országba, mindenféle kalandor néppel és azok pártján harcolt, kik a márciusi népvívmányok ellenségei. A kis tót antológiák célzatosan az akkori idők költői termékeiből csak azokat szedegették össze, melyek Stúr és Hurban pártjából sarjadtak, azonban van nagyon sok ezekkel ellentétes irányzatú, melyekre ráfognak, hogy nem irodalom, – ez egy olcsó kifogás, mert e termékekben őszinte hang, igazi néphanulat van kifejezve. Ezt pedig elhallgatni csak az elfogultság tudja:

„Hore, chlapci, berte kosi,
Neprijatel sa blizuje,
Hore, chlapci, lebo na nás
Zeleznje putá kuje.”

„Krom Uhorskej pre Slowáka
Istjet sloboda na swete
A bez slobodi, powecte,
Ös si, co si pocnete?”¹

Erre természetesen reáfognak, hogy áruló és magyaron írta – hát mind áruló és magyaron volt a tót népnek az a kilencven százaléka, mely 1848-49-ben a magyar nemzettel együtt testvériesen védelmezte meg az országot és az alkotmányt?

Az ú. n. Kossuth-nótát is csakhamar lefordították tót nyelvre és tót vidéken mindenütt énekelték:

„Lajos Kossuth odkazuje:
Regimentov mu chybuje,
Jestli odkáze este raz,

¹ *Priatel ludu* 1848, 18. sz., október 5. – Magyarul: „Fel, legények, kaszára fel, közeleg az ellenség, fel, legények, mert különben vashétklyót kovácsol reánk.” „Magyarországon kívül nincsen szabadság a tót részére az egész világon és szabadság nélkül, mondjátok meg, mit is tehettek?”

Ist must jedonkazdy z nás!
Nech zije vlast!¹

A horvátok elleni harci készülődésekre vonatkoznak a következő tót versek is:

L'udia, co robíte, ze kosy klepáte?
Azda sa volakde na kosbu sberáte?
Sberáme, sberáme, ostríme si kosy,
Pôjdeme na kosbu do cervenej rosy.
Budeme sa kosit za nasu krajinu,
Boze nám pomáhaj vzdy, kazdú hodinu!
Podme bratial podme, bránme si ju!
Od poludnej strany nepriatel' sa hrozí:
Ze nasu milú vlast vykazí.
Pod'me, bratia, pod'me, nebojme sa smrti,
Ak je bozia vóTa, i tá nás zachváti!
Kto úprimny rodák, miluje král'a, vlast,
Ten je vzdy hotovy svoj zivot sa nich klást!²

1. Hőre sa, junáci! vlast do bója volá:
Krásne to vypadá, kde je chasa mladá,
V ruke sabl'a holá.
2. Král'a, pokoj vlasti a blaho národu
Muzno zastaneme, a ked' v torn padneme,
Nemaj to za skodu!
3. Ty v posteli zomres, ja umrem na koni,
Tebe na zvoníci zazvonía mendíci,
Mne sabl'a zazvoní.³

Az országos honvédelmi bizottmány október 17-én a Prágában újra készülődő Stúr, Hurban és Hodzát, mint hazaárulókat

¹ *Karol Csecsoika*: Anthologia zo slovenskych básnikov r. 1847-1900. – Sv. I. – Budapest, 1934. – „Odkaz Kossuthov”. – 150- 1-

² Magyarul: „Emberek mit csináltak? Miért fenitek a kaszákat? Talán készültök valahová kaszálni? – Készülünk, készülünk, a kaszákat köszörüljük, elmegyünk kaszálni a piros harmatba, országunkért fogunk harcolni, segítsen meg bennünket Istenünk minden órában! – Menjünk testvérek, menjünk, ne féljünk a haláltól, ha Isten akarja, elragad bennünket! – Aki hű hazafí, a királyt és hazáját szereti, az életét mindig kész érettük feláldozni!”

³ „Fel vitézek! Harcba hív a haza. Szépen fest az, amikor a nemzedék fiatal és kezében tartja meztelen kardját! – Védjük meg férfiasan a királyt, a haza nyugalmát és a nemzet boldogságát és ha elesünk, ne törődjünk vele! - Te elhunysz az ágyban, én meghalok a ló hátán, neked a toronyban harangoznak majd a mondikások, utánam kardom fog csengeni!” – *Csecsoika* I. m.

a magyar állampolgárok sorából törölte és fejökre 50 frt. díjat tűzött ki.¹ Ez a hirdetmény a „Národná Rada” egy újabb proklamációjává, melynek címe: „Mi rontja a tótokat?” majdnem egy napon jelent meg.² E kiáltványban mélységes elkeseredéssel a tót népet okolják vereségük miatt, azt a tót népet, mely nem volt az ő táborukban, hanem önként a magyarokkal együtt sietett őket kiverni. A kiáltványon a régi Národná Rada még teljes egészében szerepel.

Amikor Hurban Zágrábban tartózkodott, felesége Morvaországból írta neki, hogy „ezek a latrok ismét 600 aranyat tűztek ki a fejedre. Vigyázz magadra! A vasúton sem vagy eléggé biztonságban. Morvaország is tele van magyar spiónokkal!³ Minthogy a nyitiai betörés, az első felkelési kísérlet, tulajdonképpen Hurban vezérsége alatt történt, ámbár az utolsó döntő események idején beteg volt és minden Stúr vállaira nehezedett, a kudarc utáni röpirat- és propagandaáradat leginkább Hurban személye ellen irányult.⁴ Őt okolták legnagyobbbrészt a sajnálatos

¹ Kr. A. W. – Kr. i. U. 13/138d H. A. d. A. – Wihlasenja. – L. Latok 77. sz. – A Hurban, Hodza, kStúr elleni rendelethez kiadott személyleírás szerint:

I. Hurban:	II. Hodza:	III. Stúr:
termete: alacsony, sovány,	magas, sovány,	magas, sugár,
arca: hosszúkás, halvány,	hosszúkás, sárgás setót-hosszúkás, inkább	piros,
barna s tiszta,		
orra: szabályszerű, kissé		
hegyes,	kissé széles, fekete,	-
szeme: kék,		-
haja: szőke,	egészen fekete,	gesztenyeszínű,
kora: 30 körül.	vagy 34 körül.	legfeljebb 30 esztendő.

Új hírek szerint nagy szakállt és hamis rendjeleket viselt.

² U. o. – Kr. i. U. 13/316. H. A. – Co kazi Slovákou? – L. Dolmány: i. m. 166. 1.

³ J. Bodnár i. m. – 40. 1.

⁴ Hurbanelknes német röpiratok néhányát *Pražák* felsorolja i. m.-jában a 342-4. lapon:

„Hauptgalgenvögel, Hauptvorzeichms aller derjenigen Individuen, die in unseren Freiheitstagen durch ihre roactionären Gelüste zum Strick reif geworden sind und hoffentlich mit der Zeit diesem verdienten Schicksale anheimfallen werden.” -- Itt megemléttetik mint „Volksverräter ersten Ranges.”

Eisenfeld Rudolfnál nyomtatott: „Grosse Litaney im Gottestempel der leinen Vernunft zu Ehren der heiligen Jungfrau, Freiheit!” A benne szereplő személyek: Ferdinand – von russischen Gnaden Kaiser, König der Stockböhmen und Wallacher., Grossmeister des Kolatschenordens und Inhaber eines ganzen Weiberregiments. – Sophie, Lenkerin der österreichischen Völkerschicksale. Franz Carl, Bruder des Kaisers, zuweilen auch Gemahl der Sophie. Franz Joseph, Tronfolger, summt, wie die Alte brummt. – Karlowitzer Erzspitzbub Rajachich. – Rastelbinderaufwiegler Hurban.

és polgárháborúra emlékeztető eseményekért. Az elkeseredett emberek inzultusainak ő volt leginkább kitéve. Vannak könyvek,¹ melyek említik, hogy 1848 október 11-én in effigie halálra ítélték és hogy ezt az ítéletet Kossuth is aláírta volna. Ez nem felel meg a tényeknek. Ennek nyomára nem akadtam és Hurban sem említi seholsem.

A bécsi forradalom eközben szomorú befejezéséhez sietett. A birodalmi szlávok mind ujjongtak afelett, hogy az ausztriai németek császárhűsége is megbízhatatlannak bizonyult és hogy a monarchia csakis rájuk van szorulva. A cseheknek magatartása a forradalmi Béccsel szemben nem volt egyéb, mint árulás és hátbatámadás, mert még a radikális demokrata csehek is kibékültek az udvari körökkel és Windischgräetzzel, a bécsi forradalom letörése céljából. Az új Schwarzenberg-Stadion-kormány Windischgräetzet küldé Bécs ellen. A kormány programja röviden: „A forradalom letiprása mindenütt és minden áron, a dinasztia jogainak védelme a forradalom túlkapásaival szemben, a császár által népeinek adományozott szabadságok elismerése, a monarchia integritásának fenntartása kifelé..”² Schwarzenberg szívós akarattal hozzáfogott a programra első pontjának megvalósításához, a forradalom letöréséhez és egyúttal letörni azokat a nemzeteket, akikben a szabadság utáni vágy forradalmi érzelmei élnek. A magyar nemzet minden lehetőet elkövetett, hogy elkerülje a vérontást. Igyekezett Jellasicscsal tárgyalni, számos küldöttséget menesztett a királyhoz, kérő követei megjelentek az osztrák Reichstag ajtai előtt, ahonnan ridegséggel visszautasították őket, mert ellenségeinkben hangosan lobogott fel az öröm, hogy a magyar nemzetet letiporhatják. Schwarzenberg és sógora, Windischgräetz, kérlelhetetlen göggel kezelték a magyar kérdést és mikor október végén Magyarország püspökei a királyhoz intézett feliratukban könyörögtek, hogy hárítsa el a háborút, a vérontást, e felirat már Schwarzenberg fiókjába került és a kegyetlen ember csak egy dolog után epekedett, a magyar mozgalom férfait akasztófára juttatni.

¹ *Dr. A. Prazák* i. m. – 341. 1. – Prazák Pechány Adolf dr. könyvére hivatkozik.

² *St. A. W. I.* – Schw. N. 11/59. – *Schwarzenberg-F.M. Gr. Radetzky.* (Olmütz, den 12. Oktober 1848)

A Bécs felé siető Jellasicsról nem tudták, vajjon Sopronnak fog-e tartani, vagy Pozsonynak és esetleg nem-e csap Felső-Magyarországra. A pozsonyiak nemzetőrsége még Nyitra megyében és a morva határon állt, ahol a Hurban elleni akcióban résztvett és ezért Jellasics esetleges közeledésének hírére annál inkább szorultságban érezte magát Pozsony, mert a Pulszky-féle levél és egyéb rémhírek alapján azt hitte, hogy Hurban ismét betörni készül.¹ A honvédelmi bizottmány számolván arra, hogy Jellasics átkel Pozsonynál a Dunán és esetleg a Marchfeldről is nagyobb osztrák erő benyomulna, utasította Olgyay Titusz pozsony-megyei országos biztost, hogy a haderők közeledésére szedesse fel úgy a Morván, mint a Vágón átvezető hidakat, kompokat és átjárási eszközöket.² Erre azonban szükség nem volt. A Hurban készülődéseiről és betörési szándékairól szóló híreket a morva határról hozták be.

Markhot János nyitrai alispán arról tudósítja Halasy Ede komáromi kormánybiztost október 4-én, hogy Hurban ismét betörni készül.³ Ez a hír Pulszky közlésének hullámverése⁴ és annál nyomasztóbban hatott, mert közvetlenül reá értesíti Jeszenák Halasyt, hogy a sorkatonaság Knöhr parancsára elhagyta a határmenti állást és Pozsonyba távozott.⁵ A nyolc század hiányát Jeszenák sietett pótolni, mert mint október 7-i jelentése bizonyítja,⁶ a Hurbanról szóló híreknek hitelt adott és nem akarván készületlenül állani egy esetleges betörés alkalmával, megszervezte az ellenállást. Hadereje következő elhelyezésben várta a támadást, mely azonban be nem következett: Verbócon egy század pozsonyi honvéd és két század pozsonyi nemzetőr, Hlubokán és Szenicén egy század pozsonyi és három század nyitrai nemzetőr, Brezován háromszáz tapolcsányi nemzetőr, Miaván három század Vilmos gyalogos és kétszáz nyit-

¹ O. L. – K. A. 2213/e. 1848. – *Németh Károly polgármester az OHB-hoz.* (Pozsony, október 5.)

² V. o. – K. A. 391/3. 1848. – *OHB-Jeszenák János báróhoz.* (Budapest, okt. 9.)

³ O. L. – K. A. 970/a. 1848. – L. Iratok 78. sz.

⁴ A Pulszky-jelentés következtében a belügyminiszter szeptember 21-ikén utasítja a felvidéki főispánokat, hogy a „Svornost” tagjai emmiszáriusokként akarnak a reakció érdekében dolgozni Felsőmagyarországon. – O. L. – Belügy, rendőri osztály 1848. D. 67. 592a.

⁵ O. L. – K. A. ad 970/e. 1848. – L. Iratok 79. sz.

⁶ U. o. – L. Iratok 80. sz.

rai nemzetőr, Ótúrán egy század Vilmos gyalogos és 120 ótúrai nemzetőr, Krajnán 200 nyitrai nemzetőr.

Ezek a nemzetőrök majdnem mind tótok voltak és Hurban még nagyobb kudarcot arathatott volna, azonban Hurbannak és Stúrnak nem is volt eszében ekkor ismét benyomulni, mert nem voltak embereik, nem voltak fegyvereik és a pénz is valószínűleg elfogyott. Felső-Magyarország ebben az időben, október végén, közel 115 ezernyi nemzetőrséget állított ki. Az egész ország 437,300 gyalogos nemzetőr felett rendelkezett, tehát annak több mint egynegyede, felsőmagyarországi tót volt.¹ A 15.545 honvédnek majdnem negyedrésze is tót nemzetiségű volt. E számok beszédes bizonyítékai a Hurban-propaganda sikertelenségének. A nép sehol nem dezertált tömegesen és sehol sem hagyta cserben a zászlót, átpártolván az ellenséghez. Egyetlenegy példáját sem tudják ennek felmutatni, ami minden bizonnyal szintén azt igazolja, hogy a tót nép híven kitartott az alkotmányos szabadságjogok védelmében. Voltak e harcnak nehéz és az egész nemzetre nézve rettenetesen válságos órái, melyekben előre láthatta mindenki, a közkatonától kezdve, a szerencsétlen befejezést, – a tót katonák híven kitartottak és nem mentek át az ellenség táborába.

A Hurban ellen oly eredménnyel harcolt Vilmos gyalogosokat is visszarendelte Lipótvár császári parancsnoka, Bibra báró ezredes, aki a királyi manifesztumot, mely Jellasicsot teljhatalommal felruházta, Galgócon katonai erő kíséretében proklamálta és minden községbe elküldte tót nyelven való kihirdetés

¹ Kr. A. W. – I. A. 13/1. 1848. – Az országos nemzetőrségi haditanács kimutatása az ország nemzetőrei és honvédéi számáról. A kimutatásból egyikét megye hiányzik, de ezt arányos számítással pótolni lehet. Az újonccilletekre vonatkozólag megjegyzendő, hogy az országtól megajánlott 169.611 főnyi hadsereg első kiállítandó negyedének Felsőmagyarországra eső része így oszlott meg: Nyitra megye 1235, Turóc megye 140, Szokolca város 25, Árva megye 309, Liptó megye 283, Bars megye 428, Zólyom megye 285, Libetbánya 7, Zólyom 7, Korpona 13, Breznóbánya 15, Újbánya 12, Körmöcbánya 21, Besztercebánya 20, Nógrád 57, Hont 21, Bakabánya 11, Selmecbánya 73, Bélabánya 7, Gömör megye 650, Szepes megye 571, 16 szepesi város 138, Lőcse 23, Késmárk 18, Sáros megye 700, Ábaúj 600. Torna megye 89, Bártfa 19, Szeben 11, Eperjes 32, Kassa 49, Ung megye 400, Zemplén megye 900 kiállítandó újonccal szerepelt. A kivetési kulcs: 127 lélekre 2 újonc vetendő ki. Felsőmagyarország tehát 9366 újoncot állított ki október-decemberben – *Sr. A. W.* – K. A. 6252/e. 1848. és 704/Pz. 1848.

végezt, amit a lelkészek megtagadtak.¹ A Vilmos-gyalogosok, akik már menetközben voltak Lipótvár felé, Verbón megállottak.² Jeszenák báró itt felszólította a tiszteket, hogy akik vonakodnak a magyar ügühöz csatlakozni, hagyják el a csapatot.³ A négy század közvitézei Verbón kijelentették, hogy főtisztjeiket nem követik, mert Lipótvárban le fogják őket fegyverezni. A Vilmos-gyalogosok Verbóról visszatértek állásaikba, e négy századdal azután bizalommal néztek a fejlemények elé.⁴ A Nyitrán elhelyezett csapatok azonban Bibra báró ellenséges fellépése miatt két tűz közé kerülhettek, ugyanis néhány század oláh határőrvidéki katona felett rendelkezett, s így délről is támadásba lehetett volna részük. A honvédelmi bizottmány rögtön átlátta, hogy Lipótvárnak császári kezekben való megmaradása nagyon káros következményeket vonhat maga után, ezért utasította Jeszenákot, hogy Galgócon szerezzen érvényt a képviselőház október 7-i határozatának. Ezt az utasítást megismételte, mikor Szaploneczay József, Bohaczel Sándor képviselők, a honvédelmi bizottmánynak Lipótvárba küldött megbízottai, akik az idegen katonaságot az ország elhagyására felszólították, küldetésük kudarcáról tettek jelentést.⁵ Bibra báró fellépése annál inkább keltett gyanút, mert a várban lévő foglyokat, akik a zsidóellenes kravallok miatt el voltak zárva, szabadonbocsátotta, valószínűleg azért, hogy a kormány intézkedéseinek érvénytelenségét dokumentálja. Jeszenák János báró eszélyes és körültekintő módon, október 13-án az oláh őrséget a magyar zászló kitűzésére kényszerítette. A vár őrizetét kivette a kezükből, Bibra bárót felfüggesztették állása alól, az oláh katonákat pedig Vácra vitték.⁶

¹ O. L. – K. A. 144/e. 1848. – L. Iratok 81. sz. – Bibra báró a miavai betörés idején már ellenségesen viselkedett. Sem fegyvert, sem ágyúkat nem akart adni és nem is adott a betörők ellen szervezkedő megyéknek, hanem éppen ellenkezőleg 40 ágyút vont a sáncokra. Piacsek Flóris főszolgabíró, a későbbi nyitramegyei császári biztos jelentette ezt Jeszenáknak, hozzáfűzván, hogy Bibra semmi rokonszenvvel nem viseltetik honunk iránt. Csak később engedelmeskedett kelleetlenül Lamberg pozsonyi katonai főparancsnok parancsának. – Kr. A. W. – Kr. i. U. 9/12. H. A. det. *Piacsek Flóris-Jeszevák.* (Lipótvár, szeptember 21.)

² O. L. – K. A. 954/3. 1848. *Jeszenák báró-OHB.* (Bori, október 8.)

³ U. o. – K. A. 155/Pz. 1848. *Jeszenák báró-OHB.* (Bori, október 10.)

⁴ V. o. – K. A. 1018/e 1848. – L. Iratok 82. sz.

s y. o. K. A. 955/e 1848. – (Pest, október 10.)

⁵ U. o. – K. A. 1194/e 1848. – *OHB.-Jeszenák-Mészáros.* (Bpest, okt. 17.)

Jeszenák báró ezen időben Nyitra megyében serényen dolgozik a védelmi szervezkedésen. Eredetileg Hurban új támadását várta, feltevést arra alapította, hogy a császári udvar Olmützben tartózkodván, Jellasics a csehekkal, morvakkal, Hurbanékkal együtt most északról fog betörni. Legalább 1000 puskát kér és ágyúkkal ellátott nemzeti érzelmű katonaságot. Egyúttal ajánlja, hogy az újoncfoglaló pénzt ne számítsák be a községek adójába és az újoncozást is halasszák el olyan vidékeken, ahol a nemzetőrségi szolgálat terhét viselik. Ezen javaslatokat Kossuth méltányolta és elfogadta.¹ Katonaságról és fegyverküldésről azonban az OHB. határozata említést nem tesz. Eközben már a morva határon Simunics betörő hadoszlopai koncentráltattak. Ha Jeszenák kérését meghallgatta volna az OHB, nem történt volna a Kosztolna melletti vereség. Jeszenák ebben az időben azonban még mindig Hurban részéről tartott és egyik kiküldötte jegyzeteiből² kiderül, hogy Hurban október 14-én Windischgräetznól audiencián volt. Windischgräetz akkor valószínűen tudomásul vette a tót emigráció vezetőjének hódoló nyilatkozatát és azt, hogy egy ismételt akciónál a tót nép ezrei fognak zászlai alá tódulni. Windischgräetz, mint a következő fejezet adataiból kitűnik, tényleg elhitte ezt és számításba vette a nagy tót népfelkelést, melyet Hurban és Stúr fognak megszervezni és amely egész Felső-Magyarországot kiragadja a magyarok kezeiből. Jeszenák kiküldöttjének alkalma volt az emigráció társaságában megfordulni és ekkor ott már nagyon bizakodó hangulatot talált, mely Windischgräetz ígéretei nyomában fakadt. A bécsi kormány ez időben már ki is engedte a júniusi barikádharcosokat és egész Prága kormánybarát hangulattól áradozott. A kamarilla és a cseh politika egymás karjaiba borult.

Eközben Trencsén és Nyitra megyére más oldal felől kerekedett veszedelem. Október 17-én utasítja Windischgräetz Simunics tábornokot, hogy hadosztályával nyomuljon Trencsén megyébe a Vág völgybe és Nyitra megyén át haladjon Pozsony felé.³ Trencsén megye közönsége e fenyegető és Hurban vállalkozásá-

¹ *U. o.* – K. A. 1054/e 1848. – L. Iratok 83. sz.

² *U. o.* – K. A. 1417/e 1848. – L. Iratok 84. sz.

³ A Simunics-betörés részleteiről Beniczky Lajosról szóló munkám IV. fejezetében.

nál sokkal veszedelmesebb betöréssel szemben védtelen és majdnem fegyvertelen volt. Október 10-én Kubicza Pál trencsényi képviselő útján legalább 200 szuronyos puskát kértek, az OHB. válasza az volt, hogy fegyvert nem adhat, szerezzenek magánúton.¹ Simunics serege Kosztolna mellett szétszórta a javarészt nemzetőrségből álló sereget. Jeszenák báró nyitrai kormánybiztos Simunics betörésének sikerében Hurban esetleges újabb fellépésének alkalmát látta és ezért Pozsony megye alispánját sürgősen megkérte, hogy az ottani táborból küldessen 3000-4000 fegyverest, hasonlóképpen reáírt Nagyszombat városai a is, hogy állítson ki több nemzetőrt, mert a város csak 94 nemzetőrt küldött a táborba.² Ez azonban már elkésett kérés volt. A vereség megtörtént és a nép neheztelni és haragudni kezdett a vezető „urakra”, akiket a vereségért okoltak. Közben egyre-másra ütötte fel fejét a Hurban érkezéséről szóló rémhír. Ebben az időben utasította Windischgrätz herceg Simunics tábornokot, hogy szervezzen egy tót népfelkelést.³ A kosztolnai vereség termékeny talajt teremtett a lázítás számára, amíg a hír Sárosba eljutott, már 8000 emberről beszéltek, akik a Vágba fulladtak a rendetlen menekülés alkalmával és ezért természetesen Hurban ügynökei a magyarokat okolták.⁴ Ezt a hangulatot élénken jellemzik Jeszenák bárónak október 28-i és 31-i jelentései, melyekben részleteket közöl Hurban prágai készülődéseiről.⁵ Nyolcezer emberre teszi Hurban készülődő seregét, ami a kémek megbízhatatlan

¹ O. L. – K. A. 1621/e 1848. – L. Iratok 85. sz.

² U. o. – K. A. 297/Pz. 1848. – *Jeszenák-OHB.* (Bori, október 27.)

³ L. Iratok 86. sz.

⁴ A kosztolnai csatáról a következő tót népdal keletkezett:

„Pri Kostelnej nad tym vrskom
Je Simunich so svojím vojskom,
Mikovéni proti nemú,
Tam sa oni voci perú.

Moj brat lezi pod Koste'nú,
Má nozicku odstrelenú
A kamarát vedl'a neho.
L'utuje mu nohu jeho.”

Fordítása: A Kosztolna melletti dombon áll Simunics katonáival, szemben vele Mikovéni, ott verekednek egymással. – Testvérem Kosztolna mellett fekszik, lábát ellőtték, mellette bajtársa megsajnálja érte. – K. *Csecsotka* i. m. – 148. l.

⁵ O. L. – K. A. 1940/e és 2074/e 1848. – L. Iratok 87. és 88. sz.

jelentéseiben leli magyarázatát. Magának Hurbannak semmilyen emberei ez időben nem is voltak, mert hiszen november elején járt Simunicsnál és felajánlotta szolgálatait, Stúrra akarván hagyni a Windischgrätz-féle megbízást Frischeisen őrnaggyal.

Hurbannak szeptemberi betörése *Árva megyét* is nyugtalan-ságba sodorta. Hazánk ezen legészakibb megyéje a szabadságharc ideje alatt önfeláldozással és híven kitartott az ország igazsága mellett, Hurban és Stúr e megyékben soha nem tudtak gyökeret verni, mert a nép kaszára és fejszére kapott, úgy várta a császáriak védelme alatt bevonuló dobrovolnikokat. Mikor Hurban Miaván járt, *Árva megye* védtelenül és készületlenül, katona nélkül volt kénytelen figyelni az eseményeket.¹ Az alsókubini járás képviselője, Majercsak Márton és a megye kormánybiztosa és főispánja, Madocsány Pál, nagyon jó szellemben tudták vezetni a lakosságot. Október 10-én azt közli Madocsány az OHB-nyal, hogy a honvédújoncok száma rendkívüli gyorsasággal szaporodik és a Morvaországban gyülekező Hurban-csapatok miatt e honvédcsapatokat megszervezte, tiszteket nevezett ki. Mint írja:² „leírhatatlan öröömre szolgált számos községeinktől megérteni, mikép ők, védtelen állapotunk dacára, mindent, ami tőlük csak kitelik, a közelgő vésznek lehetséges feltartóztatására lankadatlan lelkesedéssel elkövetni hajlandók ...” Ez a közelgő veszedelem a Hurban esetleges betörését jelentette. Október 17-én már azt közli, hogy a beszolgáltatott újoncok száma száz fővel túlhaladja a kiállítandó illetményt³ és hogy az árvaiak hónuk védelmében másokkal vetélkedni törekednek. Azonban, sajnosán, nekik sem voltak fegyvereik és mikor Irányi Dániel, sárosi kormánybiztos, arról értesítette Madocsányit, hogy Simunics nyugat felé halad és talán *Árva*, vagy *Trencsén*en át akar betörni, 1000 drb szuronyos fegyvert kértek az OHB-tól, mert a lövészeik felszerelésére vett fegyverek öregek és alig hasznavehetők, az OHB a nagy fegyverhiány miatt nem teljesítette a kérést.⁴

¹ U. o. – K. A. 987/e 1848. – L. Iratok 89. sz.

² U. o. – K. A. 1041/e 1848. – L. Iratok 90. sz.

³ O. L. – K. A. 1450/e 1848. – L. Iratok 91. sz.

⁴ U. o. – K. A. 1451/e 1848. – *Madocsány-Kossuth*, (Alsókubin. okt. 19.)

Odább *Liptó megyében*, a hangulat már nem volt olyan egyöntetű. A megye két részre oszlott, nemcsak földrajzilag, de érzelmileg is. A nyugati rész felülmúlhatatlan áldozatkészséggel, lelkesedéssel állt a magyar ügy mellé, a keleti rész, mely Hodza Mihály működési területe volt, színtere volt a tót emigránsokkal összeköttetésben álló agitátorok kísérleteinek, melyek azonban sikertelenek voltak. Szentiványi Ödön főispán elszántsággal és eréllyel nézett szembe a szerinte reakcionárius hajlamú pánszlávizmussal. Kossuth Lajoshoz intézett levelében biztosította őt arról, hogy a nép hangulata jó és csupán az evangélikus papság megbízhatatlan,¹ de fellépni nem mer. Az előbbi fejezetben megemlítettem, hogy Hodza káplánja, Hulluk folytatta a Hodza utasításai szerinti működést, amiért letartóztatták, a hustáki nemzetőrség néhány hurbanista érzelmű embere kiszabadította a káplánt, aki Bodzához menekült. Ezóta izgalom uralkodott Liptószentmiklóson. Maga ez a kis város is két pártra bomlott és nemzetőrsége is. Liptószentmiklós község nem helyeselte a Husták községiek eljárását. Ezért kettévált a nemzetőrség.² A Husták községbeliek voltak Hodza emberei, híven kitartottak mellette, ragaszkodtak hozzá és minden igyekezetükkel azon voltak a szeptemberi események előtt, hogy magaviseletét tisztázzák. Ez azonban a szeptemberi betörés következtében lehetetlenné vált. Hodzának felesége, annak ellenére, hogy útlevelet nem kapott, Cirill fiacskájával szerencsésen Prágába jutott férjéhez. Hodza, ki nejét imádásig szerette, a Miaváról való menekülése után Bécsből szeptember 30-án egy kétségbeesését híven visszatükröző levelet írt³ egyik liptószentmiklósi ismerőséhez, melyben nejét arra ösztönzi, hogy jöjjön ki utána. Az OHB. Hodza prágai üzelvei hallatára most már erélyesen felszólítja Stromszky Sámuel pozsonyi szuperintendenst és Zay Károly gróf egyházi főgondnokot, hogy 21 nap alatt választassanak más lelkészt a hazaárulók sorában vezérekedő Bodza helyébe.⁴ Stromszky e rendelet értelmében október 4-én szívbeli fájdalommal teljesíté az elmozdítást.

¹ U. o. – K. A. 161/Pz. 1848. – L. Iratok 92. sz.

² *Krónika liptorsko sv. mikulášká z rokov 1848-49.* – Slow Pohl. 1894. 443. 1.

³ U. o. – K. A. 177/Pz. 1848. – L. Iratok 93. sz.

⁴ U. o. – K. A. 1009/e 1848. – L. Iratok 94. sz.

„Valóban nehezen szívelem – írja – mind egyházunknak, mind az említett lelkész sorsát, aki esméretes tudománya és ügyessége által a mi egyházunk javát és virágzását előmozdította volna: hanem ő elragadtatva a forradalom veszélyes fergetegétől, oly bűnös tettekre vetemedett, melyek sem egyházunk békességes és szeretetet parancsoló szellemével, sem a törvények szentségével és a közhazának boldogságával össze nem férnek.”¹ Mikor Stromszky szeptemberben Liptószentmiklóson járt, még remélte, hogy elsimíthatja Hodza ügyét, de visszautaztában már ott dült a miavai expedíció és ennek élén Hodza is szerepelt, ezért a lelkészi hivatalra érdemetlenné nyilvánítja. Ugyanakkor adta ki az OHB. a már említett rendeletet, mellyel Hurbant, Stúrt Hodzát a honpolgárok sorából törli és fejükre 50 p. frt. díjat tűz ki. Hodza Mihálynak négy kis gyermeke volt (5, 4, 2Y₂, 1 évesek). Egyházközsége nagyon szerette, jóban és rosszban kitartott mellette, másvallású polgártársai is tisztelték, becsülték a mély tudományossága és melegen érző embert, mert Hodza az volt. A kerületi konvent elrendelte a vizsgálatot a szeniorátus útján, mert egyházközségét engedély nélkül elhagyta. Az 1848 szeptember 20-i liptószentmiklósi egyházi gyűlésen, melyen jelen volt Stromszky szuperintendens, megválaszolta az egyházközséghez intézett tizenegy kérdést és pedig Hodza javára,² Stromszky Sámuel szuperintendens október 4-én Hodzát állásáról elmozdította. Hodza ebben az időben azt írta híveinek Prágából: „Csak béketűrés, még egyszer mondom béketűrés, egypár hét múlva hozzá-

¹ U. o. – K. A. 1175/e 1848. – L. Iratok 95. sz.

² „Az első kérdés: milyen panaszok vannak ellene és mióta van az egyházban? Az egyhangú válasz: omnes partes muneris sui eminenti cum laudi semper obivisse. A második kérdés: vajjon prédikációiban, vagy beszédeiben lázított-e? Válasz: tilos dologba nem bocsátkozott, mindig nyugalomra intett. 3. kérdés: milyen viszonyban élt a katolikusokkal? A válasz a „Budapesti Híradó” május 28-iki számában megjelent tudósításra mutat. 4. kérdés: lázította-e a népet a szabadság kihirdetésekor? – Nem, mert a törvényeket dicsérve magyarázta. 5. kérdés: felolvasta-e a püspöki körleveleket, nyugalmat és egyetértést ajánlva? – Igen. 6. kérdés: A tótok követelései tekintetében miképp viselkedett? – Ébresztett, védelmezett, mérsékletre vezette az embereket és mindig igazságot követelt. 7. kérdés: az egyházközség tudásával utazott-e Prágába, mikor és kivel? – Válasz: a felügyelő tudomásával, Kellner Aurél teológus társaságában május 25-ikén azzal, hogy pünkösdkor visszatér. 8. kérdés: Miért nem tért vissza idejében? A statárium miatt, a vele közölt hírek miatt, hogy fel van függesztve, hogy veszedelem fenyegeti és mert az egyházközség hű maradt hozzá, stb.

tok térek vissza és a legnagyobb ellenségeink is lépteimet áldani fogják.”¹ Bizonyára a küszöbön lévő új vállalkozásra gondolt. A lipótszentmiklósi-verbici ág. ev. egyház október 27-én Stromszky rendeletére lelkészválasztó közgyűlésre ült össze, melyen Matuska György isztebnyei lelkészt választották meg.² E választásról részleteket közöl Szerday Károly lipótszentmiklósi ág. ev. tanító Nosák Teofil kisszebeni ág. ev. lelkészhez írt levele, melyből élénk tárul ama lelkiismeretlen módszer, mellyel a tót népet a magyarság ellen lázították. Simunics betörésére vonatkozólag írja, hogy ezren leölettek Kosztolnánál, a többi futamló a Vág hullámaiban lelte halálát, a parasztokat nem bántotta Simunics, csak a fekete öltözetűeket irtotta ki. Schwechátnál a magyarok részéről 17.000-en estek el, 8000-et Windischgraetz a Dunába kergetett. A pesti 2000 önkéntesből csak hét tért vissza. „Már most finis Hungariae, – már az utolsó óra itt van és a bosszúnak kell jönnie az igazságtalan tettek miatt” – kiált fel a levélben. A Daxner- és Francisci-esetre vonatkozólag azt közli, hogy 30-an Pelsőcön fogva vannak, ami szintén szertelen állítás. Ez a Szerday közvetítette a keleti bizalmi embereknek a nyugati híreket ilyen elferdített beállításban, hogy őket felkelésre serkentse és visszaretentse a nemzetőri és honvédelmi szolgálattól. Természetesen rájöttek és elfogták.

Rózsahegy városa polgárságának egyetemessége, különbség nélkül, e veszélyes időkben oly tanúságát adta hazaszeretetének, mely a megye kormánybiztosát arra készítette, hogy külön leiratban megköszönje a polgárság elszánt magatartását a Hurban-betörés idején.³ Rózsahegy és környéke később is a Vogel-átvonulás és az orosz betörés idején guerillacsapatokat szervezett és így nehezítette meg az ellenség előrenyomulását. Hurbanéknak pedig alig volt hívük Rózsahegyén. Egyébként Liptó megye is készséggel hozta meg a haza oltárán véráldozatát. A megyére eső újoncmennyiség a *toborzás* által már felesleget is mutatott.⁴ Mikor október 11-én híre járt, hogy tizenöt-ezer ember tört be Árvába, holott csak néhány zsvány garáz-

¹ O. L. – K. A. 2357/Ig. 1849 (B). – L. Iratok 96. sz.

² U. o. – K. A. 2863/e 1848. – L. Iratok 97. sz.

³ U. o. – K. A. 359/Pz. 1848. – L. Iratok 98. sz.

⁴ O. L. – K. A. 1481/e 1848. – L. Iratok 99. sz.

dálkodott, minden nagyobb helység szíves készséggel kiállt a védelemre.

Ugyanis október 9-én Túróc megye csendbizottmánya értesítette Rózsahegy városát Hurban újabbi készülődéseiről és ugyancsak ilyen híreket kapott Madocsány is Trencsénből és Túródból. Rögtön leírt Rózsahegy városának és figyelmeztette, hogy Galíciából felfegyverzett rablók törtek be.¹

Szepes megyében szintén lázas védelmi szervezkedést folytattak a városok. Mikor Hurban üzelmei nyilvánvalók lettek, a XIII. szepesi város evangélikus esperességének összes papsága szeptember 14-én Iglón tartott gyűléséből nyilatkozatot bocsátott ki, melyben Hurban, Hodza evangélikus lelkészarsaik tettei felett felháborodásuknak adtak kifejezést, „Sújtsa nemzetünk átka azokat, kik ezt megérdemelték; mi is undorral fordulunk el tőlük s csak szégyenpirulással emlékezhetünk arra,

¹ Turóc megye csendbizottmányának átiratából:

„Nyitramegyei Alispány ugyanazon Megye főispánjának értesítése következtében e hó 7-ikéről hozzánk sürgöny által intézett levelében tudunkra adván, hogy Hurban, az ismeretes Pánszláv hős újólág gyűjtött erővel f. hó 8 án Magyarországra betörend; miután a hely, merre a betörés irányoztatott, nem közöltetik, sietünk Önt ezen új mozgalomról a veszély közössége miatt értesíteni, hazafiúi bizodalommal kérvén, hogy mihelyt illynemű mozgalmak netalán környékén tudomására jutandnak, azokat a kellő intézkedések alkalmazása végett velünk nyomban közölni sziveskedjék. Az itteni izgatók irányának megismertetésére nem tartjuk haszontalannak hitelesebb kútforrások után érinteni, hogy Hodza, a híres Pánszláv megyénkben lakó Attya azt terjeszti, hogy fia Mihály kiráy lehet.”

Madocsány Pál értesítéséből:

„Néhány nap óta Turócz Megyéből csak nyugtalanító hírek érkeztek: Trencsin Megye Alispánjától hiteles tudósítást vettük, mikép a Hurban-féle rablócsorda Morvaországban újra gyülekezik, s vidékünkhez közelebb fekvő vonalon, az annyira felzaklatott Honunkba ismét betörni szándékozik, sőt magánv előadások után a Polhorán túl fekvő Gallicziai Zsivecz helységében ezen lázadók több czimborái vétettek észre s mind ezek annál hatalmasb ösztönül szolgáltak, hogy a bennünket fenyegető veszély lehetsé feltartóztatásáról mennél erélyesebben gondoskodjunk, mivel bizonyos adatok nyomára jutnom sikerült, hogy az ismeretes bujtogatok Malatina, Nagy Bobrocz és Pribilina felé fekvő Kárpát hegyeken keresztül Liptóba beharapózní, s bűnös cselszövényeinek végrehajtására követőket szerezni törekednek.

Tegnap azonban sajnosán értesültem már a felől, hogy Trsztena mezővárosunkban éjfél után 18 jól felfegyverkezett, kettős csövű új puskákkal, pisztolyokkal s kardokkal ellátott zsvány csoportosan berohanni, ottani vászonkereskedőt, Járnia Andrást kegyetlenül s 8000 váltó frtját ól megfosztani nem iszonvodott, – az illető lakosok állítják, hogy közölök többen a liptói tót dialectust beszélik, néhányat pedig szepesmegyei Kamjonka környékéből származottaknak hiszik, – én ezek következtében késedelem nélkül intézkedtem, hogy a rablók tüstént üzőbe vétessenek s a Liptói Főispán urat is, hatékony közremunkálására sietőleg megkerestem, a dolog kimeneteléről s a berohanásnak valódi irányáról ekkoráig ugyan további je'entést még nem kaptam.”

hogy tisztársaink sorában is találkozhatott az árulók gzfaja . . .” Ez a szellem hatotta át egész Szepes megyét. Késmárkon Hunfalvi János szervezte a nemzetőrséget és lelkesítette az embereket a szabadság védelmére. Kiáltványai a legizgatóbb vádlevelek a bécsi politika, a hűtlen király, Hurban és társai ellen.² Lőcsén Marjássy Mihály, a csendbizottmány elnöke, Csáky László gróf főispán és kormánybiztos fejtettek ki erős tevékenységet. Október 7-én a csendbizottmány azt közli a nemzetőrséggel, hogy álljon készenlétben, mert a galíciai határra indul a megye védelmére, nehogy a nyitrai eset Szepesben is előfordulhasson.³ Október 11-én 600 szepesi nemzetőr a galíciai határra el is indult, mert Szentiványi Károly kormánybiztos arról értesítette őket, hogy a morvái tótok több csapattal be akarnak törni, ami azonban csak vaklárma volt.⁴ Csáky László gróf e rémhírek ellenőrzése céljából Udránszky

¹ Papp: i. m. CCXXXVII.

² Kr. A' W. – I. A. 10/14. 1848. „An das Volk” (Késmárk, am 10-ten Oktober). Ebben így ír a kamarilla ellen: „Aber wer und was sind denn unsere Feinde? Der gefährlichste und listigste Feind ist jene oben erwähnte Kamarilla, oder die Umgebung des schwachen und kranken Königs, der nicht weiss, was er thut. Diese Kamarilla besteht aus schurkischen, obgleich hochgestellten Männern, die ohne Gesinnung und Charakter, ohne Erbarmen für das Volk, wahre Blutsauger und der Auswurf der Menschheit sind, dann aus regierungssüchtigen und schändlichen Weibern, die zur Schmach und Schande ihres Geschlechtes reichen.”

„Sie wollen die alte Sklaverei wieder einführen, sie wollen, dass das Volk wieder allein die Lasten des Staates trage, dass es wieder Robot leisten, den Zehntel) geben soll; mit einem Wort, sie wollen dem Volk alle Rechte und Freiheiten rauben und es dem Vieh gleichmachen.”

Hurban és Stúr betöréseire vonatkozólag ezekben fordul a néphez: „Kaum war Jellasics eingebrochen, als die in Wien brütende Schlange schon wieder ein Ottergezücht in unsere von Truppen entblösste Nachbar-Komitato entsandte. Diese aus böhmischen und mährischen Raubgesindel bestehende Rotte des Hodscha, Hurban und Stúr, welche die ganze Welt slavisch machen möchten, und unser Vaterland den Russen überliefern wollen, weil sie lieber unter der russischen Knute sich krümmen wollen, als mit den Deutschen und Ungarn in Eintracht und Friede leben, – vergrösserte sich schnell durch bethörte Massen und mordlustige Räuber. Doch die tapferen Nationalgardisten sammelten sich plötzlich und mit Begeisterung und Mut jagten sie sie mit blutigen Köpfen zurück und abermals hetzte und unterstützte sie die Kamarilbi. die den König bewog, sich mit Blutvergiessen zu schänden und mit Raubgesindel sich zu verbinden; – jetzt bedroht dieses saubere Kleeblatt neuerdings unsere Nachbarn. Überall wird gemordet. Blut vergossen im Namen des Königs.” Ugvanéz tótul is megiejelent: K Obiwatclom Kragini Uherskeg!

³ Kr. A. W. – Kr. i. U. 10/a 1/2. H. A. det. A. – Aufruf. – Prowolánj. (Lőcse, okt. 7.)

⁴ O. L. – K. A. 1585/e 1848. – Engelmayer Antal késmárki polgármester-Belügym. (Késmárk, okt. 11.)

Péter főispáni titkárt és Matavoszky János szolgabírókat kiküldte a galíciái határra. Ezek kimerítő jelentésben beszámoltak az osztrák kormány határmenti izgatásairól, melyeknek célja az volt, hogy a paraszti népet egy nagy lázadásba hajtsák Felső-Magyarországon. A tisztviselők Galiciában a pórnépet az „úri” osztály ellen lázították azzal, hogy a császár felmentette a parasztokat az úrbér alól, az urak ezért bosszút akarnak állni a császáron, akit el akarnak kergetni és a szláv népet ki akarják irtani. E lázítás következtében különösen a határmenti oroszok alig tudták bevárni az időt, hogy büntetlenül rabolhassanak.¹ Ugyanezen adatokat közli az OHB-mal Hoffmann Károly önkéntes, akinek leveléből kitűnik,² hogy a katonai parancsnokság rendelete utasította a határmenti tisztviselőket, hogy a határon át közlekedő magyarországi parasztokat tanítsák ki arra, hogy a magyarországi mozgalmat csak a magyar párt rendezze, a nemesek mindennek az okai, a parasztok lázadjanak fel ellenük, álljanak készen, mihelyt szükséges lenne a magyarok ellen fegyvert fogni. E nyilatkozatot Kossuth le is közölte a „Közlöny”-ben. A határon csakis tót parasztok, fuvarosok jártak, keltek, tehát egy tót parasztlázadás rendezése lett volna a bécsi politikának kedvére való. A szabadságharcban elejétől-végig ezzel kísérleteztek, de hasztalanul.

Szepes megye, bár fiai törvényesen álltak a zászló alá, fegyverek hiánya miatt alig tudott volna sikerrel ellentállni, azonkívül nemzetőrségének jól felfegyverzett részei részint a dunai táborban, részint Liptóban, Árvában voltak.³ Az utóbbi helyeken a Hurban elleni védekezést erősítették. Ennek következtében sorkatonai segílyt és fegyvereket kérnek, mert az ott hon levő és a bélai táborban összevont nemzetőrök hiányosan voltak felfegyverezve.⁴ A lakosság mindenütt a legjobb szellemű volt, különösen pedig a városokban, amit Késmárk város közönségének határozata is igazol, melyben az október 7-i képviselőházi határozatot örömmel üdvözlük. „Késmárk – írják – az

¹ U. o. – K. A. 211/Pz. 1848. – *Csáky László gróf-OHB.* (Löcse, okt. 13.)

² U. o. – K. A. ad 1013/e 1848. (Keltezés nélkül.)

³ O. L. – K. A. 1578/e 1848. – *Montskó István, a XVI. szepesi táros grófja-OHB.* (Igló, okt. 14.)

⁴ U. o. – K. A. 122/Pz. 1848

ország szélén fekvő és az ellenséges beütés ellen csak saját karjai és népeinek lelkesedése által védett németajkú Késmárk, a tisztelt képviselőházhoz járul, most míg kezei, még nyelvei nincsenek lebilincselve, kijelenteni, hogy a népképviselők fényesen igazolják a népnek bennök helyheztesített bizodalma s mi» az alkotmány s alkotmányos szabadság ösvényein haladnak, habár lebilincseltetnének is a népnek kezei, habár elnémulnának rivelvei, a szívek mélyéből felsarjadozó bizodalom kísérendi lépteiket.»¹ Szepes megye az újoncilletékeken kívül már október közepén toborzás útján 300 főnyi újoncfelesleget tudott kiállítani. A határoknak egy Hurban-féle berohanás elleni biztosítékára fegyvereket kért a megye. Az OHB. fegyvereket nem küldhetett, hanem arra utasította Szentivány Károly kormánybiztost, hogy a közeli vashámorokból rendeljen kaszákat.² Szepes megye ezen időben látván, hogy az OHB.-tői fegyvereket nem kaphat, Bécsben rendelt fegyvereket magánúton, e fegyvereket azonban a bécsi események közbenjötté miatt már nem tudták elhozatni és így az OHB. ezen válasza után ismét, október 19-én fegyvereket sürget Márjássy Mihály alispán. Minthogy Simunics betörése Sáros megyén keresztül abbamaradt, a szepeei nemzetőrség egy részét hazabocsátották. Az alispán a néphangulatra vonatkozólag azt közli a kormánnyal, hogy bizton állíthatja, miszerint a szepesi nép kész vész idején fegyverhez nyúlni és ellenségeinek, ki függetlenségét és nyert jótéteményeit bántani merné, bátran szemébe nézve azt megrohanni és visszaverni.³ Ugyanebben a feliratban közli a novytargi lengyel nemzeti tanács a magyar nemzethez intézett kiáltványát is, melyet a közlönyben a kormány le is közöltetett.⁴ Szepes megye védtelen helyzetét élénk színekben festi Okolicsányi Viktor másodalispánnak, a szepesi csendbizottmány elnökének fegyvereket kérő írása,⁵ – azonban az OHB. a bajon segíteni nem tudott.

¹ U. o. – K. A. 1567/e 1848. – *Késmárk-Képviselőház.* (Okt. 19 érkezetlet.

² U. o. – K. A. 1165/e 1848. – *OHB-Szentivány Károly.* (Budapest, okt. 16.)

³ O. L. – K. A. 2425/e 1848. – *Márjássy alispán-OHB.* (Lőcse, okt. 19.)

⁴ Papp: i. m. CCCXV.

⁵ O. L. – K. A. 1870/e 1848. – L. Iratok 100. sz.

Gömör megye népe is megtette kötelességét, október 4-én 1250 főnyi nemzetőrségét (200 puskával és 300 dzsidával) indította Losoncon, Balassagyarmaton, Vácon át Pestre.¹ Midőn Irányi Dániel sárosi kormánybiztos a fenyegető Simunics-betörés alkalmával a megyétől segítséget kért, – a megye csupán az 1600 felszeretlen újoncát ajánlotta fel, mert többi nemzetőrségét a mutatkozó tót mozgalmak miatt nem akarta nélkülözni, sőt a Daxner-Francisci-ügy kiderült részletei következtében 4 ágyú kiutalványozását is kérték az OHB.-tól,² mely ágyúk kiszolgáltatása, az újoncok felszerelése ügyében intézkedett is.

Gömör megye északi részében, Tiszolcon és környékén, Nyustyán, Kokován, amint ezt az előbbi fejezetben meg is említettem, Daxner István Márkus, Francisci János és Bakulinyi Mihály működtek abban az irányban, hogy az ottlakó tót népet visszaretentsék a honvédszolgálattól és a nemzetőrséget magyarellenes szellemben neveljék és vezessék. Állandó összeköttetésben voltak a Hurban-Stúr-Hodza-triumvirátussal, résztvettek a májusi liptószentmiklósi gyűlésen és az ott elhatározott irányban dolgoztak egy szervezendő nagy népfelkelés érdekében. Szoros kontaktusban szervezkedtek a közeli Breznóbányán levő Öipkay Jánossal, az Erdoközön lakó Kellner Móriccal, akik rendszerint továbbították a becsempészett, a Národná Radától kibocsátott kiáltványokat. Így elárasztották Gömör megyét a „Bratja Slováci” kezdetű röpirattal, melyet Lukács András hozott e vidékre és akiben bízott, annak kezébe adta a jelszó kíséretében.” A bécsi medikus-egyenruhában utazó Lukács természetesen feltűnést keltett és a hatóság csakhamar megneszvelte működését. Az alispán által elrendelt vizsgálat szálai Daxnerhez is elvezettek, aki azonban már előzőleg a kiáltvány terjesztése miatt vizsgálat alatt állt, Ugyanis a liptószentmiklósi gyűlés után is már feltűntek e nyomtatványok, melyeket Daxner is osztogatott. A vizsgálatnál megbízott Kubinyi Ödön, akinek jelöltségét Daxner tiszolci nemzetőreivel támogatta, mert Daxner programját helyeselte, megnyugtató jelentést terjesz-

¹ *U. o.* – K. A. 2204/e 1848. – *Almássy Albert őrnagy-Orsz. Nemzet-
őrs. Hadtanács.* (Rimaszombat, október 4.)

² *U. o.* – K. A. 1135/e 1848. – *Szügyi Ferenc Gömör megye ki-
küldöttje-OHB.* (Pest, október 16.)
Francisci: i. m. 72. 1.

tett elő és mellékelte Daxner sajátkezűleg írt érvelését a kiáltványról, melynek minden pontját védelmébe vette.¹ Az elsímító jelentés következtében a vizsgálatnak következményei nem voltak, pedig Daxner társaival erősen dolgozott a felkelés ügyéért. Tiszolcon állandó összejöveteleket tartottak nemzetőrségi al-tiszti iskola cégére alatt, hol Daxner, mint a tiszolci nemzetőrség századosa, tanította híveit. Mikor Jellasics betört az országba, Daxner népgyűlést tartott, melyen kifejtette, hogy a megye határozata az újoncozásról törvénytelen, nem kötelezi a lakosságot, mert hiszen az újoncmegajánlási törvények nélkülözik a királyi szentesítést. Mindenképen akarta a nemzeti védelmet gyengíteni és a nemzetőrséget a Hurban-felkelés részére rezerválni. Mikor Gedeon őrnagy Tiszolcra érkezett újoncozni, azaz az új újoncilletékeket kisorsolni, a városháza elé vezényelt két század nemzetőr reátámadt e kiáltozással: „egyikünk sem megy”. Szitkokkal illették és az őrnagy az újoncozás végrehajtása nélkül távozott el Tiszolcra. Így cselekedett a kokovai és nyustyai nemzetőrség is, sőt a lazításoknak e hatása átragadt a szomszédos magyar vidékekre is. Ezidőben történt a miavai betörés is. Daxner, Francisci és Bakuliny meghittjeikkel átmentek Erdőközbe (Polhora), ahol Sipkayval, Kellnerrel és ezeknek társaival tanácskoztak a miavai betörés sikerével kapcsolatban. Azt hitték akkor szeptember 27-én, hogy a felkelés sikerült és hogy Hurbanék valószínűleg Turócon át a beszercebányai, breznóbányai vonalat is megszállják. E gyűlésen elhatározták a fegyverkezést. A hatóság elfogott leveleikből, a polhorai gyűlés részleteiből, valamint az újoncozás megtagadása miatti vizsgálatból mindent megtudott. Érthető izgalommal figyelte Daxner, Francisci és Bakulinyi nemzetőrségi tisztek aknamunkáját. El volt határozva, hogy a lázítókat felelősségre vonja. A tiszolciak felfegyverkeztek és el voltak szánva vezérüket megvédeni. Szentmiklóssy Antal első alispán Daxnert és Franciscit október 6-án maga elé idézte. Az idézést eszközöző Chudoba csendbiztos Tiszolc és Nyustya között találkozott Franciscival, akit őrizetbe vett. Tiszolcon a két nemzetőrségi tisztet a nemzetőrség megvédte és Chudobát helyezték őrizetbe.

¹ *Osvedcenie Stefana Marka Daxnera.* – Slov. Pohl. 1898. 714. 1. és *Stefan Marko Daxner* (Vlastny zivotopis). – Slov. Pohl. 1898. 131. 1.

A tiszolciak népgyűlést tartottak, mely küldöttséget menesztett Fay másodalispánhoz a két idézett terhelt érdekében. Fay üzente, hogy törvénytelen cselekedet nem fog történni, a törvényeknek engedelmeskedni kell, mire Daxner és Francisci Pelsőcön a megyeházán önként jelentkeztek, ahol a megejtett vizsgálati kihallgatás után vizsgálati fogságba kerültek. Ugyancsak vizsgálati fogságba került Bakulinyi is és még 30 más személy. A vizsgálat a Hurban-betőrészel kapcsolatos készülődéseiket egészen tisztán felderítette és ezért november 3-án rögtönítélőbíróság elé került ügyük.¹ Az ítélet marasztaló volt és november 6-án kellett volna az ítéletet végrehajtani. Szentivány Károly kormánybiztos azonban kegyelmet gyakorolt és a bűnpört a rendes megyei törvényszék elé utasította. Az elítéltek őszinte megbánást mutattak. Sírva erősítették megbánásukat és javulást fogadtak. A rendes megyei törvényszék Daxnert és Francisát két évre és 360 napra ítélte, Bakulinyit két évre.² önéletrajzukban úgy Daxner, mint Francisci túlozzák az adatokat. Az egyik 25 elítéltről beszél, a másik 20-ról, holott 17 volt. Ők a legkisebb büntetést 1-2 hónaposnak mondják, holott az egy hét volt és ugyanannyit, mint amennyit elítéltek, dorgálás kíséretében szabadlábra helyeztek. A vádlottak között volt két ügyvéd, két ev. tanító, három ev. lelkész, a többi iparos, kereskedő, földműves. Francisci Szentivány kegyelmezési eljárásának okát a schwechati ütközet hatásának tulajdonítja és nem az emberszeretetnek, ami részéről hálátlan igazságtalanság, mert csakis Szentiványi menté meg életüket az elkeseredett közhangulat hatása alatt keletkezett ítélet elől.³ A három főbűnöst

¹ Tagjai voltak: Munhard János, Dapsy Pál, Szontágh Pál, Sziklai Ede, Szontágh Gyula, Taskó József, Jánosdeák András.

² A többi büntetés: Francisci Károly fél év, Lojko Dániel 3 hó, Gyurján Pál 1 év, Hudecz József 2 év, Roszjár László fél év, Dianiska István 1 hó, Szlabej László fél év, Zvara János fél év, Szmik Lajos egy év. Brót Sámuel egy hó, Medzihradsky Sámuel 1 hét, Cipka László 1 hó, Varga János fél év. Reuss Lajos 2 hét, Gál Lajos 3 hónap, Vorány Sámuel 2 hét, Smik János, Lincény József, Reuss Sámuel, Daxner György, Reuss Adolf, Chotvas András, Skultéty Ágoston, Galaj Dániel, Kasperer Mihály, Sibal János, Gyurej György, Hatyák András, Moravcsik György, Monczol András, Bartóffy András és később Roszjar Sámuel dorgálás. Ezenkívül az ez ügyből kifolyólag később elfogott Cseh István fél év.

³ Ez esetből kifolyólag Gömör és Kishont vm. azt kérde a kormánytól, vajjon a bujtogatok és lázítók eseteinél is ragaszkodni kell a rendeletek által előírt törvényee formákhoz? A kormány december 14-én határozottan utasí-

Rimaszombatra vitték. December hónap folyamán Szentivány Károly kormánybiztos azt ajánlotta, hogy a státusfogyokat vigyék vagy a szegedi, vagy a munkácsi várba, Az OHB. erre elrendelte, hogy vigyék Szegedre,¹ azonban Pesten, az Újépületben maradtak, ahonnan Windischgräetz bevonulása után szabadon engedte őket.

A tiszolci zavargások arra indították egy „a népet a haza érdekében felvilágosító rozsnói társulatot”, hogy Kossuth Lajost a tót akciók és propaganda leszerelésének leghatásosabb eszközére figyelmeztessék. A felizgatott nép hangulatát ismerő társulat csak egy biztos eszközt látott a kedélyek lecsillapítására és pedig a tót nyelv szabadságának országos biztosítását, Arra kéri Kossuthot, hogy ilyen értelemben intézzen proklamációt a tót néphez.² A társulat egyik tagja Szentivány Károly megbízásából beutazta Gömör megye északi helységeit és érdekes részletekkel bővítette a felkelési agitációra vonatkozó adatokat. Gömör megyét bujtogató emisszáriusok járták be, hirdetvén azt, hogy a tót nép nyelve szabadságát csak úgy biztosíthatja, ha a magyar kormányt, mely a császárnak is ellensége, megdönteni igyekszik. Egy „Slovenská Jednota” létezéséről is közölt hírt, – ez alatt valószínűleg a Hurban, Stúr, Hodza vezetése alatti szláv önkénteseket gondolták. A Jednota a miaivai betörés után három irányban akarta a felkelés csóvát tovább vinni, az egyik irány Nyitra, Bányavidék, Breznóbánya, Gömör, a másik Árva, Liptó, Szepes, Sáros, a harmadik Lengyelországon keresztül Máramaros felé. A felirat közli továbbá, hogy egy erdőközi kamarai tiszt (valószínűleg Kellner Móric) ettől a Jednotától levelet kapott, melyben annak politikai terve foglaltatik. E terv szerint demokratikus monarchiát fognak alapítani, a magyarokat kiirtják (a *becsületes* közembereket azonban nem bántanák), a nemesség birtokát felosztják.

totta a megyéi, hogy igenis azokat szigorúan be kell tartani. Ugyanis Szentiványi Károly kormánybiztos a rögtönítélő bíróság ítéletének megsemmisítését azzal okolta meg, hogy sem a vádlottak, sem a tanúk a vallomásaikat alá nem írták. Mindebből pedig az tűnik ki, hogy úgy Szentiványit, mint a kormányt a tót történetírók által említett kegyetlenség, bosszú stb. nem vezették. – *O. L.* – K. A. 2216/Ig. 1849.

¹ *O. L.* – K. A. 5075/e. 1848. – L. Iratok, 175. ez.

² *U. o.* – K. A. 1231/e. 1848. – L. Iratok, 101. sz.

A rozsnói honbarátok megdöbbenve e jelenségeken, a diplomáciai magyar nyelv mellett a tót nyelv közhasználatát elrendelni kérik. E felette érdekes felirat józanul ítélte meg a helyzetet s a kormány látván még áprilisban a mozgalmat, egy célirányos nyelvrendelettel annak méregfogait kihúzhatta volna, ennek azonban két nagy akadálya volt akkor. Az egyik, hogy Stúr és társainak idegenben történt agitációja a helyzetet elmérgesítette, másodszer a márciusi átalakulás szövevényességét nem volt ajánlatos félreértésekre alkalmat szolgáló nyelvi rendeletekkel egyelőre komplikálni. A magyar politikának és vezetőinek szándékában volt a kérdést rendezni, de csak az átmeneti idő zavarai után, mikor a nyelvi rendeletek még elkülönülési törekvések bázisául szertelenkedő agitátorok részére nem szolgálhattak volna.

Zólyom megye, Turóc megye, Bars és Hont megye honvédelmi szervezkedéseit már említett másik munkámban ismertettem részletesen. A bányavárosok megrohanása és birtokbavétele volt tervbevéve és ismételt kísérletek célja. Turóban a Sparnensis Jenő esete adott alkalmat e konspiráció leleplezésére és letörésére. Sparnensis, aki Turóc és a bányavárosok között közvetítette az érintkezést, a vizsgálat folyamán teljesen leleplező adatokkal szolgált Beniczky Lajos kormánybiztosnak. A Simunics elleni hadműveletekben a honti, barsi, zólyomi nemzetőrök mind résztvettek. Fegyverük alig volt ugyan, kaszás és villás emberek voltak legtöbbszörre. Az OHB.-nak tizennégy táborra kellett kiteremtenie, nem maradt fegyvere Simunics ellen, ami végzetes hiba volt. Tisztán csak a sztereotip OHB.-i válasz ismertetése kedvéért közlöm¹ Bars megye fegyverek iránti kérelmének elintézését. Ez említett megyék egy újabb Hurbantöröstől tartván, Nyitra északi részén táborba szálltak, azonban löfegyvereik alig voltak, minden alkalommal kérték és sürgették a fegyvereket, hasztalanul. E kétségbeejtő fegyverhiányról kötetnyi adalékot lehetne közölni. Erre azonban nem terjeszkedem.

A keleti területen, *Sárosban és Abaujban* Irányi Dániel teljhatalmú kormánybiztos hozta a területet védelmi állapotba. Az OHB. eredetileg azért küldte ki Kubinyi Flórisal együtt,

¹ O. L. – K. A. 1365/e 1848. – L. Iratok, 102. sz.

mert bizalmas jelentést kaptak, hogy Sárosban Péchy Imre volt zágrábi főispán a kamarilla érdekében konspirál és nagyban segítségére vannak Krasznyánszki András zakárfalvi esperes, Hlavác János eperjesi ügyvéd, valamint egy Chrisosthomus nevű görög keleti paptanár. E három személlyel az események során alkalmunk lesz többször találkozni. Mindhárom tényleg a bécsi kormányt szolgálta és már akkor sikeresen tevékenykedtek a sárosi nép szellemének megrontásán. Stúréknak azonban nem ezek voltak a megbízottjai, hanem a kisszebeni evangélikus lelkész, Nosák Teofil és kevés számú környezete. Hlavácot külön személyi érvényesülési ambíciók vezették, amint ezt később látni fogjuk, Krasznyánszky pedig elvi ellensége volt a forradalomnak, amiben természetesen még jobban erősítette magyarellensége.

Október 5-én kapta Irányi és Kubinyi, Kossuth távollétében, Madarász Lászlótól és Szász Károlytól a megfelelő megbízást, hogy a szóbeli utasítás értelmében egész szigorral és erőlyességgel járjanak el.¹ Felhatalmazták egyúttal őket, hogy karhatalmi erőt is igénybe vehetnek. Október 7-én már Kakasfalván tartott szelíd és konciliáns házkutatást, valamint kihallgatást Kubinyi Flóris Krasznyánszkyknál. A kihallgatás folyamán Krasznyánszky tagadta a Hurbanékkal való összeköttetést és kijelentette, hogy Sáros megye népe annyira fel van bősztülve a Stúr, Hodza, Hurban nevek ellen, hogy kész ellenük harcolni,² a katolikus papság közül pedig egyetlenegy sincs, aki velük tartana. Péchy Imre kir. tanácsos, volt zágrábi főispán, szintén tagadásba vette, mintha neki a mozgalmakban része volna és Irányi október 9-én Péchújfalun negatívra végezte a vizsgálatot.³ Kubinyi Flóris elvégezvén feladatát, visszatért Pestre, Irányi azonban nem igen hitt a fogadkozó és ártatlannak látszó gyanúsoknak és ottmaradt, mert a megye hangulatát az újabb eseményekkel kevésbé rokonszenvezőnek találta. Az igen fontos határszéli megyét nem akarta ellenőrzés nélkül hagyni, azonkívül némely bujtogatási vádnak mélyére akart hatolni. Irányi i-

¹ O. L. – K. A. 870/e 1848. – *OHB.-Irányi Dániel és Kubinyi Flóris.* (Post, október 5.)

² U. o. – K. A. 139/Pz. 1848. – L. Iratok, 103. sz.

³ O. L. – K. A. 150/Pz. 1848. – *Irányi-OHB.* (Péchújfalu, okt. 9.)

nak ezen önálló és erélyes eljárása az ellenséges ügynökök munkáját és terveit halomra döntötte. Első részletes jelentésében már beszámol arról, hogy a határ mentén ellenséges erő gyülekezik. Ez Simunics hadoszlopa volt, mely Sáros megyén keresztül akart betörni; ennek egyik előreküldött ezrede már 14-én Bártfán akart állomásozni. Irányi rögtön megtette az intézkedéseket. Sáros megye közönsége október 12-én panaszodik az OHB.-nak, hogy a nép, mely a nemzetőrségi kötelezettségek iránt nagy részben közönyösséggel, némely helyeken ellenszenvvel viseltetik, egyébként is csak anyagi jólétet és nyugalmat keres mindenáron és az ország érdekeinek megvédésére lelkesülni nem tud. Ezt nagyrészt előidézte azon elterjedt balhiedelem, hogy az ország szerencsétlen helyzetét a művelt osztálynak királyellenes magatartása okozta.¹ Az OHB. e jelentések következtében Irányi Dánielt teljhatalmú kormánybiztossá nevezte ki október 14-én. Irányi kormánybiztosi működése első idejében kemény kézzel fogta a gyeplőket, rendet, csendet és sereget teremtett. A védelmi szervezkedés részleteit ehelyütt nem kívánom ismertetni, mert ez már nem vág a tót kérdés területébe, hanem csupán a nép magatartására vonatkozó adatokra szorítkozom.

Irányi megjelenése Eperjesen rögtön véget vetett a városban dúló pártviszályoknak és a városi pártok október 14-én békességben egyesültek. Irányi körülnézvén a megyében, csakhamar észrevette, hogy a népet vallási jelszavakkal tévútra vezették. Azt hirdették a Galíciából besurrant ügynökök és Krasznányászky hívei, hogy a magyar kormány, a forradalom, elveszi templomaikat, ami felett a buzgó katolikus lakosság természetesen haragra gerjedt az istentagadó magyarok ellen, ezért Irányi kezdetben az első héten, mikor Simunics ellen hirtelen intézkednie kellett, nem mert a népben bízni.² A városi lakosság, különösen Bártfa és Kisszeben derék nemzetőrsége lelkesen fogadta a felszólítást a haza megvédésére. A falusi nép, amint ezt Hedry Ernest alispán megjegyzé, lelkesedést nem mutatott,

¹ U. o. – K. A. 1061/e 1848. – *Irányi-OHB.* (Eperjes, október 12.) – *Sáros megye közönsége-OHB.* (Eperjes, október 12.) – *OHB.-Irányi.* (Pest, október 14.)

² O. L. – K. A. 1148/e 1848. – *Irányi-OHB.* (Eperjes, október 14.)

azonban az ellenséggel sem szimpatizált.¹ Csendes volt különösen olyan helyeken, ahol vallási jelszavakkal megtévesztették. Mikor Simunics betörése áthelyeződött Trencsén megyébe, Berzeviczy Emánuel másodalispán azt írta az OHB.-nak: „Ébren vagyunk azonban és megtámadásunk esetére megmutatjuk a hazának, hogy függetlenségünkért, szabadságunkért készek vagyunk életünket és vagyonunkat is feláldozni”. Különbösen csend és béke van és sok helyen a köznép is lelkesedést mutat már az ellenséggel szembenállhatni.² Ugyanakkor azonban Irányi ezzel ellentétben írja az OHB.-nak e két sokat jelentő szót: „Sáros csendes”.³ Ezt a csendet Irányi meg akarta törni. A nép kezébe felvilágosító röpiratokat adott, melyek behatóan informáltak az adózás egyenlőségéről, a vallás szabadságáról, a robot megszüntetéséről, a minisztériumról, képviselőházzal, nemzetőrsegről és az ellenségről.⁴

Mindazonáltal még október 27-én, mikor Simunics ellen Trencsénben kellett az OHB kapkodó rendelkezésére segélycsapatokat küldenie, ezeket írja: „Sárosból, hol meg kell vallanom – kivéve talán Szeben és Bártfa városokat, meg Nagysáros mezővárost, – eddigelé kevés hazafiúi lelkesedést tapasztaltam, főleg a megyének határszéli fekvése, tót és nagyrészt ügyüinktől idegen lakossága, de fegyverek hiánya miatt is nem igen nagy erőt fogok tudni kimozdítani.” „A költségekre nézve már főleg érintem, miképp itt hazafiúi lelkesedés kevés mértékben van. Sáros mindössze azt teszi, hogy három napra fizeti a nemzetőrsegi díjait..”⁵ A megye ezen kétséges hangulata korántsem vezetendő vissza nemzetiségi célzatokra, hanem csakis a «sászárpartiak agitációjára. Sáros megyét a kormány és az OHB elhanyagolta. Ujházy főispán más politikai teendővel volt elfoglalva és nagyon keveset tartózkodott a megyében, aminek

¹ U. o. – K. A. 218/Pz. 1848. – *Hedry Ernest-OHB.* (Eperjes, október 14.)

² U. o. – K. A. 1400/e 1848. – *Berzeviczy Emánuel-OHB.* (Berzevicén, október 18.)

³ U. o. – K. A. 1438/e 1848. – *Irányi-OHB.* (Eperjes, október 19.)

⁴ *St. A. W. – Ungarn G. G. 8. – 1850. – Slovo pracleske kuludu o tich wecoch, chtore, se wtich casoch w nassej Krajine stali a stawaju. – Jeden werni was pracel. – Citál Daniel Irányi m. p. kralowski kommisar. (W Presowu, wytiseno u Eduarda Redlitza, 1848.)*

⁵ *O. L. – K. A. 1898/e 1848. – Irányi-OHB.* (Eperjes, október 27.)

következtében Sáros szabad tere lett az ellenség ügynökeinek és mint a Kassa felé vezető nagy közlekedési vonal kapuja, igen fontos szerepre volt hivatva az osztrák hadműveleti számításoknál. Irányi mindezt rögtön átlátta és sietett pótolni a mulasztottakat.

Eperjesen Hlavác aknamunkáját paralizálta és a város október 17-én Kossuth Lajoshoz intézett feliratában az alkotmányos királyt és az országot megingathatatlan hűsége felől biztosítja és „rendíthetetlen hazafiúi érzelemmel” kijelenti, „hogy a márciusi események következtében országunk háromszínű, középületeinkre kitűzött e azótától hazafiúi érzelmünket lobogtatásával tanúsító lobogóinkat, mint magyar nemzetiségünk szentségét, bármely hatalom és ármány csak holttestein ken keresztül tépheti le”.¹

Sáróstól keletre Zemplénben, Ungban, Beregben a megyei és kormánybiztosi jelentések szerint csend volt, a nép seregesen állt a nemzetőrségi és honvédszászlók alá, bár a Galíciából küldött emisszáriusok a nép ezen hangulatát megváltoztatni akarták, Ungban egy ilyen ügynököt a rögtönítelő bíróság halálra is ítélte.² Vallomásából kiderült, hogy a zempléni és ungi cseh nemzetiségű erdészek mind Bécs szolgálatában voltak. Ennek következtében e megyék is védelmi készenlétben álltak.³

A szeptemberi és októberi események magukban foglalják a Národná Rada első fegyveres kísérletét és annak utóhullámain. A kísérlet kudarca, a tót népnek a Národná Hadával ellentétes magatartása, az új Schwarzenberg-kormány reakcionáriusága nem térítették észre sem Hurbant, sem Stúrt, sem Hodzát. Mintha megcsöknyösödtek volna, annál szívósabban csimpaszkodtak a magyar nemzet vesztére törő bécsi politika frakkszárnyaiba, minél inkább eléjük tárult annak a tábornak programja, melynek fegyveresei erőnek erejével lenni akartak és lettek. Ők szintén a magyar nemzet vesztét akarták, de a tót nép magasan lobogtatta Magyarország zászlaját és Szenicénél, Miavánál, Poriadjénai tót erő, tót áldozatkészség, tót testvéri

¹ O. L. – K. A. 1601/e 1848 — *Eperjes város-Kossuth.* (Eperjes, október 17-18.)

² Sikorának hívták.

³ O. L. – K. A. 1462/e 1848. — *Zemplén közönsége-OHB.* (Sátor-Sátoraljaújhely október 16.)

együttérzés szórta szét azokat, akik Magyarország integritása, Magyarország függetlensége, egysége és élete ellen törtek. A miavai expedíció nem volt egyéb, mint a tót nép harca az ország ellen törő pártütők ellen, kik futásban kerestek menedéket és a történelem csakis így jegyezheti fel könyvében az eseményeket. Törhetetlen hűségnyilatkozat volt ez a magyar nemzet egysége, az ország integritása, a márciusi vívmányok mellett.

V. FEJEZET.

Új invázió előkészítése, Frischeisen különítménye.

A Národná Rada újabbi kiáltványa. – A vereségek okának bevallása. – Prágai tanácskozások. – Egy új invázió előkészítése. – Frischeisen alezredes különítménye. – Simunics tábornok és Janecek. – Kossuth kiáltványa a tót néphez. – Jeszenák János báró kormánybiztos. – A kosztolnai csata hatása. – Marcziányi Antal és Trencsén megye. – Balogh János kormánybiztos. – Madocsányi Pál és Arva megye. – Beniczky Lajos és Zólyom, Hont, Bars és Turóc megyék. – Liptó megye. – Szepes megye. – Irányi Dániel Sárosban. – A keleti megyék.

(Iratok: 104-136. sz.)

Az október 18-án Prágában kiadott „Co kazi Slovákou?”¹ című tót kiáltványt Hodza Mihály még aláírta. Ez volt utolsó közös cselekedete Stúrral, aki nem akarta neki megbocsátani a miavai betörés alatt tanúsított kétségbeesett magatartását, bármennyire is igyekezett Hodza a határszéli morva városkában, ahol a menekülők egymásra bukkantak, bizonyítani, hogy természetete a kegyetlenkedést, a háborút el nem viselheti. A Bloudek és Janecek közötti ellentét is arra kényszerítette az emigráns felkelőket, hogy két pártra szakadjon csoportjuk. Janecek és Bloudek között érthető elvi ellentétek léteztek, Janecek azon szláv forradalmárok közé tartozott, akik a szláv szolidaritáson belül a demokratizmus eszméjének győzelmeért rajongtak. Már pesti tartózkodása idején csakis lengyel emigránsok és tót ifjak társaságában élt. A prágai kongresszus és forradalom alkalmával ismét tót barátaira talált, akiknek heves forradalmi maga-

¹ L. Iratok 104. sz.

tartása az exaltait természetű Janeceket felkelésük részére megnyerte. Janecek a bécsi kormánytól független tót felkelést szeretett volna szervezni, ami természetesen lehetetlenség. Álom volt. Ő Bloudekben nemcsak a tót ügynek, de a demokratizmusnak árulóját is látta, aki a tót vezérférfiakat orruknál fogva vezeti. Janeceknél nem az ausztro-szlávizmus, nem a dinasztikusság volt a vezérlő motívum, hanem a népszabadság. Ebből magyarázható, hogy csakhamar összeütközésbe került az osztrákokkal, sőt a magyar nemzettel való megegyezésre gondolt, de mielőtt tervét megvalósíthatta, az osztrákok börtönbe vetették.¹

A tót vezérférfiak Prágában fáradoztak, hogy a szeptemberi kudarc kellemetlen benyomását enyhítsék. Annakidején azt hirdették, hogy Felső-Magyarország egy emberként fog melléjük állani. Természetesen, minthogy ez meg nem történt, ennek okát a mértéktelen magyar terrorizmusban és megbízottaik gyávaságában keresték, de sohasem saját magukban és abban, hogy a nép nem tartotta vállalkozásukat rokonszenvesnek. Sőt a miavai felkelés mindazokat elriasztotta, akik különben a tót nemzetiség érvényesüléséért folytatott mozgalommal szimpatizáltak és a tót ügynek sok híve, akiben Stúr és Hurban megbízott, otthagya ezt a táborot. Hurban a Havlicek-féle Národni Noviny-ban keserűen panaszkodik csalódásaik miatt. Híveik javarésze átpártolt a magyar táborba, lehetséges, hogy Hurban ezt miavai vereségük és izoláltságuk elpalástolása végett emlegette, mert ez a sok hívük nem is létezett és azok már azelőtt is a magyar nemzet oldalán állottak. „Papjaink, költőink, szónokaink – írja -, véneink, mindnyájan elhallgattak és mikor cselekvésre került a dolog, elhagyták a népet. Eladták, rútul elárulták. A kétségbeesés foghatja el az embert, látván, hogy azok a buzgó embereink, akik még nemrég a szószékről, a tanítói katedráról, a hírlapokból, az utazási leírásokból és tudo-

¹ K. Golán szerint a tót vezetők között két politikai felfogás állt egymással szemben az első betörési kísérlet után. Az egyik, melyet Hurban és Stúr képviseltek, azt hangoztatta, a bécsi kormány és a dinasztia mellé kell állniuk, hogy a monarchia újjászervezésénél szavuk legyen. Velük szemben Janecek és Hodza nem bíztak Bécsben és népkormány uralmát szerették volna, sőt ennek érdekében a magyarokkal megegyezni is. – I. m. 188. 1.

² Belfert J. Alexander: Die Thronbesteigung des Kaisers Franz Josef I. Prag. 1872. – Anm. 1360. Hurban cikkének címe: „Ze Slovenská”. Megjelent november 2.

mányos könyvekből még odakiáltották nekünk: adjatok alkalmat a nemzetért meghalni és mi örömetst meghalunk, mert jobb meghalni, mint szégyenben az egész nemzettel életben maradni... Ez, mondom, kétségbeejtő, látni ezeket az embereket, mint ülnek csendben a kuckóban, mint írják alá a felakasztásra ítélt testvéreik ítéletét, mint tolakodnak mindenáron gyilkosaink kegyeibe, mint tagadják meg a tótságot, mint vonulnak a magyarónok soraiban nemzetük szabadsága ellen, mint menekülnek harcosaink soraiból gyáván és a nemzetbe vetett reményeiket veszve.” Hurbannak ezen kifakadó panasa a következő okoknál fogva nem felelt meg a tényeknek. El nem képzelhető, hogy ha a tótság nagyobbik fele Stúr, Hurban mellett foglalt állást, egyszerre a miavai betörés után átpártolt legyen a magyar nemzethez. Nem pártolt át, mert már régen ott volt, mikor Hurbanék jöttek. A felkelők melletti állásfoglalás után, a másik végletbe átcsapni egy nemzeti mozgalomban, lehetetlenség. Ekkor csakis passzív rezisztencia következhet egy nemzet részéről, ami a jelen esetben azért sem történhetett, mert a passzív rezisztenciának alapfeltétele, az egyetemes aktív ellenállás sikertelensége hiányzott, minthogy a nép a magyar nemzettel együtt harcolt.

A tót vezetők munkája, hogy ismét fegyveres erőre tegyenek szert, sok tárgyalás, kilincselés, kérés után, sikerrel végződött. Bloudek és Zách Jellasics ajánlóleveleivel végre eloszlatták Wmcïschgraetz bizalmatlanságát. Végre elhatározta, hogy a tót nép inzurgálása céljából egy hadoszlopot indít Teschenből Felső-Magyarországba és egyúttal Simunicis tábornokot is utasítja, hogy a tót népet a magyarok elleni felkelésre lázítsa. A hadoszlop, melyet Frischeisen alezredesre bízott, tulajdonképen csak olyan szerepre volt hivatva, mint a kis hó omlás, mely hegyoldalak nagy hőtömegeit és erdeit, szikláit irtózatossá lavinává meghatalmasodott alakjában magával rántsa. Annyit beszéltek, szónokoltak, írtak a tótság magyarellenes gyűlöletéről, készülődéseiről, hogy végre Windischgräetz, aki a prágai kongresszus óta nem látta szívesen ezeket a volt prágai barrikádharcosokat császári oldalon, szintén bedőlt a nagyszerű ígéreteknek. Ez ítélet korántsem szigorú, elfogult vagy gyűlölködő, hanem a tényeken alapuló tárgyilagosságból fakadt és azon a lélektani megértésen nyugszik, mely a miavai vereség után bekövetkezett tót emigrá-

ciós törekvésekre vonatkozik. Most annál is inkább többnek, fontosabbnak akartak látszani, mint amilyenek voltak és ezért többet is mondtak, mint ami a valóságban van. Stúr, Hurban és Hodza nem voltak kiskaliberű emberek és ezért minden erővel küzdtek a nevetségesség sorsa ellen, mely különben a miavai kísérlet után annyi ünnepélyes szónoklat és fogadkozás után, végzetük lett volna. Nem akartak ebbe belenyugodni és minden eszközzel be akarták bizonyítani, hogy a nép velük tartott, ők nem fantaszta, romantikus álmodozók, nem politikai szélhámosok, hanem komoly férfiak, komoly akarattal és célokkal. Míg az egyik oldal felé azt beszélték, hogy a magyar terrorizmus' miatt híveik a magyaron sorokba álltak, addig a császári hivatalos körök előtti érvelésük főként abban kulminált, hogyha ismét bevonulnak, a tót nemzet ujjongva fogadja őket és egész Felső-Magyarország melléjük áll, mert Miaván az volt végzetük, hogy a császári sorkatonaság szállott velük szembe. Ha pedig most a császári sorkatonaság őket támogatja, ha megfelelő fegyvereik lesznek, akkor a tót nép általános felkelése egyhamar megvalósítható. Windischgrätz hitelt adott ennek az ábrándnak. Kiadta a parancsot, hogy a toborzott tót önkéntesek Frisch-eisen hadoszlopával vonuljanak Magyarországra.

Morvaországban a Polesnák testvérek és Miksicek toborozták az önkéntes csapat részére. Bloudek Prágában negyven önkéntest tudott csak toborozni. A „Slovenska Lipa” részéről a vezetők pénzbeli támogatásban részesültek. Azonkívül a „Svornost” dobjait és még elrejtett fegyvereit kapták. Zách, víksicek, Polesnákék, Hurban toborzása kétszáz önkéntest eredményezett.¹ Alig volt közöttük tót. Kiszolgált cseh katonák, munkanélküliek, néhány diák, kétes egyének képezték Stúr, Hurban, Bloudek új seregét. A vezetők összeköttetésben álltak nemcsak a Slovenska Lipával,² hanem a kremsieri birodalmi gyűlésnek cseh-morva klubját is felkeresték kéréseikkel. Különösen Hodza és Zách.

¹ Miksicek naplója, tudósításai és levelei szerint Hurban Hradischlból 80 tót önkéntest hozott, akik javarészt nyitraiak voltak. Ez a szám a csehekkel és morvákcal 123-ra növekedett.

² A Slovanská Lipa okt. 17- és 19-i ülésen, melyeken Hurban és Stúr is megjelentek, elhatározta a második tót akció anyagi támogatását. Hurban és Stúr már ekkor elküldték Borik K. és Kolényi S. megbízottaikat Nyitra megye északi határszélére, hogy az ott bujkáló felkelőket összegyűjtsék. – *Golan*: i. m. 189. 1.

Tehát mindkét csoport ott vette át a tanácsokat és a pénz egy részét is.¹ Mindenesetre figyelemreméltó, hogy Stúr és Hurban, Hodza, akik júniusban olyan határozottan a cseh-tót egységesítés ellen foglaltak állást, most izolált helyzetük következtében, belebogozódtak a cseh hálóba és amellet Windischgräetz zsoldosai lettek, aki ellen tulajdonképen Prágában harcoltak.

A Frischeisen alezredesre bízott hadoszlop november 22-én már Teschenben teljesen készen állt a tót szabadcsapat kivételével² mert annak toborzása körül még nagy erőlködéssel dűlgoztak, hogy megfelelő számú embert összegyűjtsenek. November 22-én vonult be Teschenbe Frischeisen 4 század (724 főnyi) Palombini-gyalogsággal és egy fél escadron (62 főnyi) Károly főherceg-szvalizsérrel. Ezen kívül már Teschenben várta Frischeisent egy fél rakéta üteg és 1000 gyalogsági fegyver, melyek a tót szabadcsapat részére lettek rezerválva.² Windischgräetz tehát legalább is 1000 tót önkéntesre számított. Ez a szám is nagyon túlzott reménynek bizonyult. Frischeisent még november 18-án felszólította a galíciai katonai parancsnokság, hogy Bloudekkal, Stúrral és Zacchal a Magyarországra való betörés ügyében összeköttetésbe lépjen, aminek rögtön eleget is tett. Ezen időben az osztrák határhatalóságok erősen aggódtak, hogy magyar részről betörnek Morvaországba. Iazansky gróf brünni kerületi főnök a gödingi határrész védelmére erősítést kért. Simunics is olyan értelemben informálta Windischgräetzet, hogy a magyar nemzetőrség és népfelkelés támadni készül és különösen Balogh kormánybiztos működésétől tart, Windischgräetz november 27-én megnyugtatta a morvaországi katonai parancsnokot azzal, hogy a küszöbön lévő pozsonyi operációk megvédik a morva határt is, ahová még egy század gyalogságot rendelt.³

A tót felkelők közül Zách érkezett elsőnek, aki közölte, hogy Bloudek, Stúr, Hurban november 25-én indulnak el vasúton Prágából Märisch-Ostrauba és november 26-án érkeznek meg Teschenbe 50 önkéntessel. Néhány nap múlva ismét száz önkéntes jön utánuk. Zach Frischeisen előtt kijelentette, hogy

¹ Helfert J. Alexander: i. m. 320. 1.

² Kr. A. W. – Kr. i. U. 11/43. H. A. Frischeisen-AOC. (Teschen, 22. November) és u. o. – 11/83/a H. A. – Böhm FML.-AOC. (Brünn, 24. Nov.)

³ U. o. ~ Kr. i. U. 11/83. H. A. Wind.-Böhm. (Schönbrunn, am 27. November).

„ ... a vezetők Magyarországba mélyen be akarnak hatolni, hogy egészen Turóc megyéig eljuthassanak, melynek lakói több szimpátiát mutatnak az osztrák ügy iránt és akiktől ezért elvárható, hogy erőteljesebb segítséget fognak nyújtani, mint a Jablunka melletti Trenosén megye lakosai”.¹ Frischeisen már akkor látta, hogy a tót pártvezetők (Parteiführer) reményei meg nem valósultak, hogy a nép általános felkelése nagyon kétséges probléma, hogy az összetoborzott kevés erőt is csak nagyon nehezen tudták előteremteni és ez is nem tót, hanem cseh-morva, nagyrészt csöcselékből áll. Ennek következtében már november 24-én, mikor a tót csapat még nem is volt Teschenben, arra hívta fel Windischgräetz figyelmét, hogy arra a célra, melyet neki Windisch gr aetz előírt, túlkeves erővel rendelkezik. Az általános tót felkelést nem fogja tudni megvalósítani, mert a benyomulás esetében a visszavonulási utat, a határszorosokat is, biztosítani kell. Ilyen kevés erővel legfeljebb Csácáig mehet, ahol meg kell állapodnia és onnan lehet a tót agitátorokat a népfelkelés organizálása és a nép megdolgozása végett kisebb különítményekkel beljebb küldeni. Csak ha a népfelkelés biztosított, lehet előre menni és a visszavonulástól nem félni. Hasonló szellemben írt Steinong őrnagy, a morvaországi katonai parancsnoknak. Steinong szerint Bloudek 119 önkéntest hozott magával november 27-én, vele jött Hurban is. Stúr 26-án érkezett Teschenbe. Bloudek emberei perkussziós és kovás puskákkal voltak felszerelve, hoztak két hordó lőport és egy hordó ólomgolyót. Az önkéntesek egy része még Ostrauban várta fegyvereit. Ámbár a számokra nézve eltérések mutatkoznak, mégis azt az egy ténnyt látjuk, hogy az önkéntesek már fegyveresen vonultak Teschenbe és hogy a Teschenben lévő 1000 fegyver valóban Windischgräetznek a tót felkeléssel kapcsolatos nagy reményeire mutatott. Steinong őrnagy is azt hangsúlyozta,² hogy csakis a határátlépés után lehet remélni a tót pártvezetők részéről érkező nagyobbarányú segítségre, ezért erősítést kért. Frischeisen ugyanaznap jelenti Windischgräetznek,³ hogy Bloudek, Stúr,

¹ V. o. – Kr. i. U. II/ad 82. H. A. – *Frischeisen-AOC*. (Teschen, am 24. November).

² Kr. A. W. – Kr. i. U. II/ad 105. H. A. – *Hoch- und Deutschmeister Inf. Nr. 4. 4-tes B.-Mährisch-Schlesisches Milit. Com.* (Teschen, 28/XI.)

³ U. o. – Kr. i. U. 12/2b H. A. – *Frischeisen-AOC*. (Teschen, am 28. November.)

Hurban november 27-én 119 önkéntest hoztak, tehát Zách embe-
reivel együtt 169 főnyi volt a tót szabadcsapat. Bloudek egy
Windischgräetz által alájegyzett (november 24-ón kelt) nyílt
paranccsal igazolta magát Frischeisen előtt, „... mint *a tót
népfelkelésnek* katonai szervezésével megbízott”. Frischeisen
a fegyvertelen részt felszerelte és fegyverrel ellátta. Szerinte
nagyobb részük nyitrai illetőségű, ami nem felelt meg a való-
ságnak, mert 50%-uk cseh és morva volt. Megállapodtak a tót
vezetőkkel, hogy mihamarabb Simunics előrevonul, ők is megkezdik
műveleteiket. Addig pedig betanítják a legénységet, agitációt
fejtenek ki és titkos összejöveteleket rendeznek a tót vidékeken.
A betörési vonal főállomásai Jablunka, Csáca, Turóc. Frisch-
eisen nagyon szkeptikusan nézett a terv megvalósítása elé, mert
ismét segítséget kért, arra hivatkozván, hogy kevés erő felett
rendelkezik. November 29-én még mindig nem volt részletes uta-
sítás a kezében az AOC. részéről, ezért ismét választ kéri.
Windischgräetz válasza már útközben volt,¹ melyből kitűnik,
hogy Windischgräetz csakugyan azt hitte, miszerint a tót emi-
grációnak befolyására egész Felső-Magyarország tót népe felkel
és melléjük szegődik. „Az Ön által vezényelt hadoszlop”
- írja – „csakis egy erős portyázó csapatnak tekintendő, mely-
nek főcélja, hogy Felső-Magyarország tót vidékein Bloudek,
Stúr, Hurban és híveinek segítségével a népfelkelést felhívja és
szervezze. Magától értetődik tehát, hogy azon irányt választja,
ahol ügyünk részére a legtöbb rokonszenv létezik.” „A párt-
vezetőknek muszáj és fognak is Önnek ebben legjobban segíteni.
Az Ön négy százada képezi úgyszólván a felkelés idegét, a nép-
felkelés magvát. Ebből a szempontból fogja fel az ügyet.” Az
aggódó alezredesnek egyébként tanácsot ad, hogy a mozgékony-
ság, a gyorsaság, a kisebb osztagokban való működés célszerű,
mert esetleges visszavonulás így könnyebben hajtható végre.
Másnap Frischeisen mellé br. Lewartowsky Henrik századost
neveztek ki vezérkari tisztül,² aki azután a szabadságharc végéig
a tót vezetőkkel együtt működött. Ezek a tanácsok és a vezér-
kari tisztnek kinevezése nem javított Frischeisen helyzetén és

¹ Kr. A. W. – Kr. i. U. 11/82. H. A. – *AOC-Frischeisen*. (Schönbrunn,
am 27. November).

² U. o. – Kr. i. U. 11/90. H. A. – *Windischgräetz-Frischeisen*. (Schön-
brunn, am 28. November.)

azon a jogos bizalmatlanságon, mellyel a tót vezetők ígéretei elé nézett.

Teschenben Frischeisen alezredes négy század Palombim-zredbeli gyalogsággal, fél eskadron lovassággal es négy rakéta-löveggel egészítette ki a tót felkelő csapatot. Frischeisen és a később melléje beosztott Lewartowsky br. százados, szláv volt. Az előbbi cseh, az utóbbi lengyel. A Palombini-századok legénysége szintén cseh nemzetiségű. Az önkéntesek ruházata és felszerelése nem volt teljesen kielégítő.¹ A közlegények 15 kr., az altisztek 20, a tisztek 40 kr. zsoldot kaptak.² Ámbár a proklamációk gyakran hangoztatták, hogy a tót felkelő csapat a csa szári katonaság kiegészítő része és ilyennek tekintendő, sohasem volt ennek megfelelően ellátva és felfegyverezve. Az osztrák tábornokok legnagyobb része nem látott benne megbízható és jól kiképzett csapatot. Ennek is tudható be az, hogy a felkelő csapat a szeptember-októberi önkéntesek számát sohasem tudta meghaladni.³ Hurban a Frischeisen-akció előtt lázas agitációba kezdett. November végén a határmenti nyitrai falvakban tüne-dezett fel.⁴

December 3-án vonta össze Frischeisen egy órányira Teschentől, Ropice faluban, csapatait. A tót felkelők itt esküt tettek, a különítmény a határ felé indult, melyet december 4-én érte el. Magyarországi területen a remélt lelkesedés elmaradt, Csácán „semmilyen öröm nem volt látható, csak levertség, ijedtség, félelem az összes arcokon...” írja az önkéntesek egyike hátrahagyott naplójában. Kisucaújhelyen pedig azt tapasztalta, hogy a nép önszántából semmit sem tesz, csak parancsra. Mindkét helyen a környező falvakkal együtt Bloudek csak 50 embert tudott toborozni.⁵ A szegényes eredmény éles ellentétben áll Miksiceknek Hurbanra vonatkozó jellemzésével, mely egyúttal megmagyarázza, hogy miért nevezte el a közvélemény a tót felkelést hurbanista felkelésnek és a tót önkénteseket hurbanisták-

¹ Mint említettem, a nyitrai fölkelők nagy része rozsdás, régi fegyverekkel jött, Két láda fegyvert szerzett be Hurban és Stúr megbízásából Miksicek még október elején Bécsben. Ezeket el is szállította. – *Miksicek-Golán* i. m. 12. 1. és 123. 1.

² *U. o.* 105-6. 1.

³ *Tobolka*: i. m. 125. 1.

⁴ *Golán*: Revolucné pokolenie. 202. 1.

⁵ *Miksicek-Golán*: i. m. 31., 125-129. I.

nak.¹ „Hurban József Milosláv a nyitramegyei Hlubokán lelkeskedett” – írja Miksicek.² „Már ifjúkorában forró szeretettel lelkesedett nemzeteért s minden erejét, tehetségét annak ezentezte, hogy nemzetét önérzetessé és jobbsorsúvá tegye. Nevét már a március előtti időkben is ismerték, különösen pedig a magyaron urak, akik benne jólétük megrontó ját látván, lázítóknak hirdették és üldözték őt; de jól ismerték őt földieit is, akik nem saját hibájukból voltak lealázott sorsban és ezek őbenne látták őszinte barátjukat, tanácsadójukat és szabadítójukat. Hurban nagyon is tudatában volt annak, hogy a magyarónok gyűlölik és hogy honfitársai őszintén ragaszkodnak hozzá s ezért a döntő időkben kihasználta ezt. Nem katonailag, mert a katonai tudományhoz nem értett, tapasztalatlan volt benne, hanem Stúrral és más vezető tótokkal leginkább népének nemzeti felébresztésével törődött. Ámbár élő szava a jelen időben – sok oknál fogva – eredményt nem ért el, mégis olyan magokat hintett el, melyek egész biztosan a jövőben, évek multával is, szép gyümölcsöt fognak teremni. Hurban fényes szónok, tösgyökeres tót, mindig a nép között élt. alaposan megismerte rossz, gyenge és jó oldalait; éleslátását nem kerüli el, hogy mi megy végbe a szívekben és a bensőben, mintegy állandó magnetikus összeköttetésben áll népével, egyetlen tekintet elegendő ahhoz, hogy megtudja, mi a helyzet és mindjárt tud rá reagálni vagy pedig mennydörögni. Szava dörög, de nem sért. Szemrehányást tesz, azonban meg nem aláz, felemel és meggondoltsággal lelkesít, kedveskedik anélkül, hogy hízelegne, int anélkül, hogy kántorkodna, életre és öntudatra kelti mindazt, ami földieinél még csirájában aludt, nem csoda, hogy Hurban, akit a természet az ékesszólás nem közönséges szellemével áldott meg, Szlovenszkón majdnem mondaszerű névre és hírre tett szert. Miként Kossuth a magyaroknál és magyarónoknál és a másik oldalon a tótoknál, úgy volt Hurban a tótoknál és a magyarónoknál ismert. Amint a tótok mindenkit, aki velük egyformán nem gondolkozott, „Kossuth”-nak csúfolták, így a másik oldalon minden fajhú tótot „Hurban” – „Hurbanista” névvel illettek és

¹ Ez az elnevezés annak is tudható be, mert az első betörési kísérlet alkalmával a Národná Rada megállapodása értelmében Hurban volt a Národná Rada elnöke és a vállalkozás vezetője Nyitramegyében.

² U. o. 34-5. 1.

kölcsönösen még le is kutyáztak egymást. A szavak ‚Hurban jön’ – ‚Hurban katonái’ az ellenségnek ijedelmet okoztak, a tótoknak azonban a szabadság, a magyar járom lerázását jelentették, a magyaron anyák viszont ‚Hurban’-nal ijesztették a gyerekeiket, amikor nem akartak aludni vagy engedelmeskedni. Neve Szlovenszón egyedül üdvözítő diktátori jelentőségre tett volna szert, ha kezdettől fogva, a politikai katonai mozgalmat Szlovenszón fenntarhatta volna és ha nem kellett volna fegyverrel az országba betörnie, mialatt a magyarok a bizalmatlanság magvát hintették el róla ...”

„Amint nálunk Morvaországban sokan vannak, akik eszükkel és gondolkozásukkal nem emelkednek magasabbra, mint addig a göröngyig, amelyen Isten világát meglátták, akik arcuk verejtékével fáradoznak azon, hogy élelmüket valamiképp megszerezzék és ha Isten azt megadja nekik, nem törődnek a magasabb igényekkel, a művelődéssel, rendjük tökéletesítésével, hanem természetesen csakis a gyomor mértéktelen és túlzott ellátásával: így volt ez legnagyobb részben és még sokkal nagyobb mértékben Szlovenszón s leginkább Trencsén megye északi részében. Csakis fájdalommal lehetett a testnek és léleknek ezen fonnyadtságára tekinteni, – erre a testi és lelki tekintetben megtört helyzetre. A közöny és bizalmatlanság ezen fokán igen sok tót leledzett, És ebben a nemzetben, amelyet kettős nyomor sújtott, jelentkezett Hurban és az ő neve majdnem villanyként hatott a népre, amint ezt olvastuk a híres ír férfiről, O’Connellról.”

Frischeisen készülődéseivel egyidőben járta Simunics táborok is a parancsot, mely az együttes offenzívára vonatkozzék. Miután sikerült Nagyszombatból a morva határra visszavonulnia, Szenic körül vonta össze csapatait, amelyek a velük szemben álló Ordódy-csapatokkal folytonos csatározásban voltak. Windischgräetz a Simunics által megszállandó területről a néphangulatra vonatkozólag kedvezőtlen híreket kapott, így Jellasics egy kémje is azt közölte Bazinból, hogy a tótok hangulata Kossuthért szól, szerintük szerencse, hogy egzisztál, naponta imádkoznak érte, hogy győzzön, neki köszönhetik a robot alóli felszabadulást. A kémjelentésnek, melyet egy bécsújhelyi nyugdíjazott császári őrnagy hozott, többi része érdekes adató-

kat közöl az északnyugati rész hangulatáról.¹ Ez a hangulat túlnyomó részben békét áhítózó volt ugyan, azonban a magyar kormányval tartott majdnem mindenki, mert az átalakulás előnyeit értékelte. Simunics seregét nem tudta ellátni. Kenyeret Morvaországból kellett hoznia, mindenben erőszakos rekvirálásra szorult, ami nem tette a nép előtt szimpatikussá, viszont a kosztolnai vereség után magyar részen a nemzetőrök türelmetlenkedtek. Fegyvert kértek, mert nem bízhattak a kaszában és mint Simunics Jeszenák János bárónak borii házában talált leveléből kivehette, nagy fegyverhiány következtében a nyitrai nemzetőrök türelmetlenkedtek és haza akartak széledni.² Simunics és Ordódy csapatai között Lieszké feküdt, Windischgräetznék egyik magyarországi birtoka, melyet a magyarok ugyancsak nem kíméltek. Simunics a lieszkői gazdaság védelmére egy különítményt ki is rendelt.

¹ Kr. A. W. – Kr. i. U. 11/7. H. A. – *Jellasics-Windischgräetz*. (Hauptqu. Rennweg, am 12. November.)

² *Basing*: Am Bahnhofe Offiziere und Garden gefunden, welche fürchterlich auf die Tyrnauer schimpfen, als hätten diese an Simunics, den sie als polnischen Edelmann bezeichneten, drei Kanonen ausgeliefert. Doch diese sollen die Tyrnauer mit Silber bezahlen. Dienstag hat sich Simunics aus dem Staub gemacht, weil ihm die schwarzgelben Hunde, die Tyrnauer, von unserer Ankunft benachrichtigten. *Tyrnau*: Etwa vor 6 Uhr angelangt. Der Bahnhof voll Militair, von verschiedenen Truppen, die Brot und Fourage fassten. Auf dem Platze beim Invalidenhaus ein Artillerie Park von wenigstens 18 Kanonen. Der Oberstlieutnant und Invalidenhaus Commandant beim Erkennen des Kundschafter sehr ängstlich und um seine Existenz besorgt, im Falle er ihn beherbergen würde. In Tyrnau 10-12.000 Mann anwesend. Prinz von Preussen rückte ein. Der Commandant der Truppe, dessen Namen nicht zu erfahren war, ist vom Ministerium ernannt, *sei ein grosser Esel*, ähnliche Bezeichnung in Szedren erfahren.”

„*Nach Basing. Die Stimmung der Slovakeit ist für Kossuth, es sei ein Glück, dass er existiere; sie beten täglich für ihn, dass er gewinne: sie verdanken ihm die Befreiung van der Robot.*”

St. Georgen: „Durch einen Militair Schmidt erfahren, dass *E. H. Stefan* nach Tyrnau entweder schon angekommen ist, oder kommen wird, den Frieden herzustellen; die Ungarn müssen etwas zugeben und der Windischgräetz auch. Ich gehe nach Raab auf Urlaub, es sind schon viele überdrüssig: Die dummen Wiener haben uns bei der Schlacht bei Schwechat nicht geholfen.” – Ezeket az adatokat Eisen nyugalmazott őrnagy hozta Jellasicsnak. A nagyszombatiak kétszínű magatartása később kiderült, mikor Guyon a nagyszombati csatát vívta és mikor a nagyszombatiak, akiket császáriak fölbújtattak fel, fölfegyvereztek, az ablakból lőttek Guyon katonáira. Az István főherceg békeközvetítésére vonatkozó hírek mutatják, mennyire szerette volna a nép a békét, melyet kölcsönös engedékenységgel létre lehetett volna hozni.

² Kr. A. W. – Kr. i. U. 11/2. H. A. – *Simunics-Windischgräetz*. (Szenice, 13/XI.)

Janecek és Hurban azon dolgoztak, hogy a Simunics hadoszlopával szintén egy osztag tót felkelő vonuljon Felső-Magyarországra és a nyugati részen szervezze meg a tót népfelkelést. Janecek Schönbrunnba utazott és jelentkezett Windischgräetznél, akinek előadta a tót emigránsoknak ezen kérését. Windischgräetz az ajánlatot elfogadta és a Malacka környékén beszedett fegyvereket bocsátotta rendelkezésére. Janeceket Simunicshoz utasította, akinek véleményét november 20-án átíratilag kikérte.¹ Mielőtt ez az átírat Simunicshoz került volna, Janecek felajánlotta Simunicsnak szolgálatait hasonló remények fitogtatásával, mint Bloudek és Zách, mert azt közölte a tábornokkal, hogy egykönnyen 1000 népfelkelőt tud toborozni, az ellenségről megbízható híreket hozni és az egész balszárnyit fedezheti.² Időközben Simunics is megkapta Windischgräetz parancsát, melynek egyik példányát november 23-án Janecek adta át Simunicsnak.³ Ezzel Simunics is megkezdte a tót népfelkelés szervezését, melyben éppúgy csalódott, mint Frischeisen és Götz.

Simunics tábornoknál Janecek és Hurban között vetélkedés folyt, hogy kire bizassék a népfelkelés szervezése. Mint fentebb említettem, Hurban résztvett a Frischeisent kísérendő szabadcsapat szervezésében. Valószínűnek látta, hogy itt nem viheti az első szerepet, november 22-én Simunicsnál megjelent és népfelkelési terveinek igyekezett a tábornokot megnyerni, azonban

¹ Kr. A. W. – Kr. i. U. 11/36/a H. A. – *Windischgräetz-Simunics*. (Schönbrunn, am 20-ten November.)

„Ein gewisser Bemard Janitschek hat sich erboten bei der bevorstehenden Vorrückung in den slowakischen Comitaten zur Organisierung des Landsturmes mitzuwirken, zu welchem Behufe ihm auch die Ausfolgung einer Anzahl in der Gegend von Malacka abgenommenen Gewehren, zur Disposition gestellt worden sind; mit der Weisung sich hierauf zu Ihnen zu begeben und Ihre Ansicht und Weisung über dessen weitere Verwendung einzuholen.”

² U. o. – Kr. i. U. – 2/ad 33. – H. A. – *Simunics-Windischgräetz*. (Szenice, am 17. November.)

„Gestern nachmittag hat sich mir auch ein Individium mit Namen Janitschek vorgestellt, welches bei der früheren Hurbanischen Bewegung theiligt, jetzt neuerdings in der Gegend von Verbóc und Brezova bei 1,000 Landstürmern zu seiner Disposition bald versammeln zu können glaubt, und mir auch nach Möglichkeit über den Feind Nachrichten zu liefern, sowie weiters angeboten hat bei einer Vorrückung meiner Truppen in der linken Flanke gegen Verbó (Zunächst der W^Tag) zu agieren. Er hält sich diesmal in Göding auf, wohin er erst von Prag angekommen ist.”

³ U. o. – Kr. i. U. 11/47. H. A. – *Simunics-Windischgräetz*. (Szenice, am 23-ten November.)

lekésért, mert november 23-án hozta Janecek Windischgräetz parancsát, mely őt bízta meg a mozgalom vezetésével. Hurban átnyújtott Simunicsnak egy memorandumot, melynek másolatát a tábornok Windischgräetznek továbbította. A J^gdexotabby hangon ömledezik a császári összbirodalomért és Windischgräetzért, pedig Prágában más húrokat pengetett. „Ma jöttem Verbócról, s miután a derék népet a király és a saját állami jóléte iránti hűségre haranguiroztam, a nép egyhangú éljen kiáltásokban tört ki a királyra, Windischgräetz herceg öfenségére és Excellenciádra.” „A népek az ausztriai monarchia egységének fogalmát megmagyaráztam ...” – írja Hurban.¹ Azt ajánlotta Simunicsnak, hogy a verbóci nép között osszon ki fegyvereket, küldjön ki oda egy őrmestert a nép betanítására és a verbóciak a miavai irtványosokkal együtt megteremtik Simunics összeköttetését Frischeisennel. Hurban egy Skoday nevű nemest is kiszolgáltatót Simunicsnak, mint aki a nép és a császár ellen dolgozott. Skodayt Simunics rögtön Olmützbe kísérte, ahol Hurban jóvoltából sokáig ült. Simunics dacára annak, hogy Hurban olyan sokat ígért és olyan erős császárhű kijelentéseket tett, mégis bizalmatlankodott. Felterjesztette Hurban beadványát azzal a véleményezéssel, hogy egy szervező őrmesternek küldetését nem javasolja, azt azonban helyesnek találná, ha a balszárnyán felhívandó tót népfelkelés magvát néhány odaküldendő század alkotná. Azt erélyesen kijelentette azonban, úgy Janeceknek, mint Hurbannak, hogy nem szabad csapatjaiknak rabolniok: „Azonban nem szabad ezen embereknek (felkelők), amint ezt minden oldalról, még a császári észűek is állítják, rabolniok, amit már úgy Hurbannak, mint Janeceknek megmondtam.”² E bizalmatlanság következtében fegyve-

¹ Kr. A. W. – Kr. i. U. 11/ad 68. H. A. – L. Iratok 106. sz.

² Kr. A. W. – Kr. i. U. 11/68. H. A. – *Simunics-Windischgräetz*. (Szenice, am 26-ten November.)

„In der Anlage erlaube ich mir Ew. Durchl. den Auszug einer vom Pater Hurban mit lateinischen Lettern ziemlich schlecht leserlich geschriebenen Briefes an mich, zur hohen Kenntnissnahme und etwa erachtenden eigenen hohen Verfügung mit dem ehfurchtsvollen Beifügen zu bringen, dass mir die vom ihm erwünschte Beigabe von einem Feldwebel zur Organisierung des Aufstandes nicht angemessen erscheinen will, dass aber dann, wenn bei Vorrücken der Armee der organisierte Aufstand an unserem Flügel mitwirkt, vielleicht ein Paar Compagnien so verwendet werden könnten, um dem Aufstande zu einigem Kern zu dienen. Nur dürfen jene Individuen nicht, so wie allseitige Angaben, selbst kaiserlich gesinnte behaupten, rauben, was ich aber auch bereits

reket nem adott Hurbannak, aki egy őrmester kiküldetésével semmi egyebet nem akart elérni, mint azt, hogy teljesen szabadkezet nyerjen és ne legyen kénytelen éber császári tiszti ellenőrzés alatt a felkelést szerveznie. Hurban valószínűleg nagy terveket forgatott fejében. Nyitra északi részét ügyesen tudta az erdőkérdéssel izgalomban tartani. Mikor arról értesült, hogy Janecek pályázik a Simunics melletti szabadcsapatbeli állásra, mely az északnyitrai területre is kiterjedt, nem szívesen látta, hogy ez a terület másnak a keze és befolyása alá kerüljön. Mint Simunics az alábbi jelentésében közli is, nem látott Hurban és Janecek között egyetértést, ami csakis ennek tulajdonítható. Hurban abban az esetben, ha Simunics részéről megbízást és szabadkezet kapott volna, megkísérelte volna a leglátzóbb jelzavakkal császári zászló alatt a népfelkelést egybegyűjteni. Azt hihette, hogy e népfelkelés nagy méretei révén feltétlenül számottevő tényezővé válik a bécsi kormánnyal szemben is. Simunics Hurbannak és Janeceknek ajánlközásairól részletes jelentésben számolt be Windischgräetznek. A tábornok azon kérdésére, vajjon milyen eszközök állnak rendelkezésükre a népfelkelés sikeres szervezése céljára, mindketten azt válaszolták, hogy bizalmi embereik vannak, akik előbb a népet elő fogják készíteni. Janecek akkor már a Wyss tábornoknál lévő malackai fegyverekre is hivatkozott. Simunics Janeceket választotta és mindjárt az olmützi várparancsnokhoz 96 drb. fegyverre szóló utalványt adott Janeceknek, akinek rendeltetése volt, hogy népfelkelőivel Verbóc, Miava, Brezova táján Simunics balszárnyát a Verbó és Jókó felől előretörő nemzetőrök ellen megvédje. Simunics egyébként egy jó kémiszolgálat hiányában lévén, szívesen fogadta Hurbannak és Janeceknek azon ígéreteit, hogy megbízható kémeket bocsátanak rendelkezésére.¹ Hurban Janecek

Hurban, so wie Janecek nachdrücklich bemerkte. – Ich habe ihm übrigens bezüglich des angesuchten Feldwebels nichts, sondern nur wegen den angesuchten Feurgewehren erwiedern lassen, dass hier keine disponibel seien, Janecek aber vielleicht in Olmütz welche erhalten werde. Den von Hurban eingelieferten Skoday habe ich nach Olmütz in das Festungs-Commando abführen lassen.”

¹ Kr. A. W. – Kr. i. U. 11/54. H. A. – *Simunics-Windischgräetz*. (Szenic, am 24. November, 1 Uhr N. M.)

„Am 22-ten Abends ist Hurban sammt seinem Begleiter SuchaS bei mir erschienen und hat sich angetragen durch Organisierung des Landsturmes meine Bewegungen zu unterstützen, es aber höchst wichtig für diese Bewe-

megbízatása következtében visszatért Stúrhoz, akivel Frisch-eisenhez csatlakozott.

A honvédelmi bizottmány november 12-én Balogh Jánost nevezték ki Hurban és társai ellen szervezendő hadimozzgalom kormánybiztosává. A császáriak Balogh működésétől túlságosan félték, Balogh tehetségét, szervező- és a gitalóképességét sokkal nagyobbra értékelték, mint amilyen tényleg volt. A sokat beszélő demagóg híre mögött tulajdonképen a szürke közép-szerűség húzódott meg. A császáriak félelme azonban abból is táplálkozott, hogy a nép nem mutatott barátságos hangulatot a császáriakkal szemben. A rekvirálások ezt erősen előmozdították. Apponyi gróf közölte Simuniccsal, hogy a tót falvakban a lakosság szelleme az emisszáriusok működése, valamint egyes katolikus papok prédikációi által és a szükséges rekvirálások miatt nagyon elromlott.¹ Simunics e szellem megváltoztatására tótnyelvű proklamációkat kért. Nyugtalanította Simunicsot az is, hogy mindenünnen magyar szervezési mozgalmak-

gung gehalten, in der Thurócz, als dem Kernpunkt des slawischen Theils von Oberungarn, die bereits versuchten Aufzweigelungen von Seite der Ungarn zu hintertreiben und die dortige Bevölkerung für das gute Recht Sr. Majestät zu erhalten, was ich auch billigte.

Der gestern mit dem hohen Befehle Ew. Durchlaucht vom 20. d. M. Nro. 128/op. eingetroffene Bernhardt Janecek hat mir ebenfalls seine Mitwirkung angetragen, scheint jedoch mit den obigen zwei Emissären nicht im besten Einvernehmen zu stehen und ale selbständig von ihnen zu handeln. Da mir diese sämtlich genannten auf die Frage ‚was für Mittel ihnen gegenwärtig zu Gebote stünden‘, die Antwort gaben, ihre Vertrauten bereits zu besitzen, das Landvolk aber erst durch diese organisieren zu müssen, und Janecek angab, die ihm bei dem Herrn Generalmajor Wyss zur Disposition gestellten Gewehre nur in sehr geringer Zahl und diese selbst in meist schadhafte Zustände übernommen zu haben, so wurden ihm von mir 4 Stück zu Schandorf confiszierte Jagdgewehre und eine Zuschrift an das Olmützer Festungs-Commando übergeben, in welch letzterem ersucht wurde, jene 96 St., von mir in Sobotist aufgebrauchten preussischen Percussions Feuergewehre sammt Bajonetten, falls bisher keine weitere höhere Verfügung getroffen wurde, eben diesem Janecek auszufolgen. Dieser solle dann ungesäumt in die Gegend von Verbócz, Miava und Brezova die Organisation des Landsturmes bewirken und bei meinem Vorrücken, wenn es ihm bis dahin möglich sein sollte, meine linke Flanke gegen Ausfälle der von Verbó und Jókó allenfalls vordringenden Insurgenten decken, deren Absicht, wie ich vermute, dahin zu sein scheint, bei meinem VorgehTM auf Nádas mine Bagage und Arrieregarde zu bedrohen. Da es mir schwer wird bei dem noch jetzt herrschenden Terrorismus und der von früher dadurch dem Volke eingeflößten Furcht gute und sich weiter wagende Kundschafter selbst bei nahhaften Geldversprechungen zu erhalten, so haben wir sowohl Hurban, als Janecek über meine Aufforderung die Überschickung verlässlicher Leute zugesagt.”

¹ Kr. A. W. – Kr. i. U. 11/45. H. A. – *Simuvics-AOC*. (Szenic den 22. Nov.)

ról kapott hírt, Különösen Szakolcáról, melynek nyakára rögtön rekvirálóbizottságot küldött. A szakolcaiak megtagadták a kért anyagok kiszolgáltatását azzal, hogy előbb a városi közgyűlés elé kell a kérést terjeszteni. A rekvirálók főcélja a kémkedés volt.¹ Tomanek gödingi postamester a szakolcai róm. kat. papot Simunicsnál beárulta, hogy a dinasztia ellen beszél. Mint-hogy Szakolca közgyűlése megtagadta a kérés teljesítését, 200 főnyi katonaságot küldött e hazafias határmenti tót városkába és 4000 kenyeret, 700 szénaporciót, 1500 mérő árpát követelt estig, másnap reggelre pedig 6000 kenyeret, 1230 szénaporciót és 1500 mérő árpát. A szakolcaiak beszállították a mennyiséget és okulván makacs magatartásuk következményein, küldöttséget menesztettek Simunicshoz, mely kijelentette, hogy Ófelségének hű alattvalói és csak néhány kossuthista van a városban. Simunicsnak kémkedési felszólítását azonban visszautasították. Erre nem voltak hajlandók. A rekvirált anyagokat kénytelenek voltak beszolgáltatni, mert hiszen reájuk küldték a katonákat, de kémkedni nem akartak, mert a magyar nemzettel éreztek.² Különben is nagyon nehéz helyzetben voltak a két ellenfél között fekvő községek. Úgy a császáriak, mint a magyar kormány megbízottai követelésekkel árasztották el őket, melyeket erőszak alatt teljesíteni kellett. Ha a császáriak elvonultak, ott termettek a honvédelmi bizottmány emberei és elkezdődtek a szemrehányások, a harag kifakadásai a szegény megszorított helység ellen. Ha pedig a helységek fiaikat a nemzet rendelkezésére bocsátották, ha nehéz szívvel is, mihelyt szabad lett a levegő, megjelent a császári büntető expedíció, mert a helységben császárelenes „Umtriebe” vannak. Nem csoda, hogy e helységek között egynéhány valóban vitustáncot járt. A falvak körül a lakosság öröket állított ki, ezek figyelték az utakat és ha császáriak jöttek, gyorsan kitették a fekete-sárga zászlót és kiakasztották a kétfejű sast, ha kormány emberek közeledtek, akkor a trikolór díszlett a házakon. E falvaknak akkor nagy háborújuk volt két egymással ellenséges fél ellen. Úgy igyekeztek boldogulni, ahogyan tudtak, ravaszsággal.

¹ U. o. – Kr. i. U. 11/46. H. A. – *Simunic-AOC.* (Szenic, den 22. Nov.)

² U. o. – Kr. i. U. 11/69. H. A. – U. a. (Szenic, den 26. Nov.)

Windischgräetz azt a parancsot küldte Simunicsnak, hogy Baloghot, akiről Simunics azt jelentette, hogy „egy nagyon elszánt és nagyravágyó ember”, fogassa el, úgyszintén minden hatósági embert, aki a Balogh által szervezendő népfelkelést elősegíti.¹ Mindezek Baloghhallal együtt a haditörvények szerint kezelendők. Nyitrában tehát a császáriak is szerveztek népfelkelést, valamint az országos honvédelmi bizottmány is. A császáriak e célra felfogadták Janeceket, akihez, mint említettem, – Hodza is csatlakozott, mint a mozgalomnak politikai irányítója. Terrorral, rekvirálásokkal és pénzzel dolgoztak és alig tudtak 200 embert összeszedni, míg a magyar részen ezren és ezren álltak a zászlók alá. Ha a népet tényleg a császáriak iránti rokonszenv vezette volna, akkor Janecek és Bloudek nem kisserű csapatok felett rendelkezett volna, hanem seregek, vagy legrosszabb esetben hadtest felett. Ezek a számok bizonyítják legjobban, milyen volt a tót nép hangulata.

A népért folytatott versengésben mindenesetre egymást felülmúlni akaró ígéretek hangzottak el mindkét részről. Különösen Hurban agitációja az északnyitrai irtványosok között aggasztá a nyitrai lakosságot. Ifj. Tormai György Vágújhelyen egy honvédelmi egyesületet alakított és ennek nevében Kossuth előtt feltárta annak az agitációnak káros következményeit, melyet Hurban az irtványosok között kifejtett. Azt javasolta, hogy Kossuth Lajos saját nevével ellátott proklamációt intézzen a tótsághoz és hogy a közigazgatás nemcsak „a volt arisztokráciához tartozó egyének”, hanem a nép embereinek kezébe is tétessék.² Nem annyira ez az indítvány, mint a belőle fejlődött epizód figyelemreméltó. Kossuth id. Ábrányi Kornélt megbízta, hogy ezt a kiáltványt megírja. Ábrányi megfelelt a feladatnak. A kiáltvány kinyomatott és expediatott.³

A kiáltvány meggyőző erővel, az emberszeretet hangján beszél a tót és a magyar sors egyenlőségéről, a magyarságnak a felvidéki ínséget enyhítő akcióiról, a márciusi törvényeknek senkit ki nem rekesztő jellegéről. Megmagyarázza a reakció célját és megvilágítja azokat, akik e cél szolgálatában állnak.

¹ Kr. A. W. – Kr. i. TJ. 11/86. H. A. – *Windischgräetz-Simunics*. (Schönbrunn, am 27. November.)

² O. L. – K. A. 2915/e 1848. – L. Iratok 107. sz.

³ U. o. – K. A. ad 2915/e 1848. – L. Iratok 108. sz.

A kiáltvány jelentősége azonban a Kossuth szájába adott következő nyilatkozatban rejlik: *„Vájjon miért rabolnák el nyelveket? Ha Isten annyiféle nyelvet megszenved egymás mellett a földön, miért akarná kiirtani az ember? Vájjon a magyar nemzetnek lehet-e abból haszna vagy kára, ha Ti a Vág mellett vagy a Kárpátok aljánál tótul szóltok egymáshoz? S nem kedvesebb-e előttünk, ha ti tót nyelven, de tiszta buzgósággal felszóltok a haza szabadsága mellett, mintha reátok erőszakolt nyelven, azt vontatva tennétek? Nem erőszakoltuk soha reátok nyelvünket, s szavunkat adjuk, hogy a jövőben is sértetlenül hagyjuk tót nyelveket.”* Ez egy korrekt és kötelező nyilatkozat volt, mely valószínűleg Kossuth szóbeli utasítása után fogalmaztatott és megnyugtatólag hatott volna azokra, akiket a nyelvkérdés körüli agitáció irritált. E kiáltvány azonban bevonatott. Oka korántsem a nyelvkérdésre vonatkozó kijelentésben keresendő, hanem a földkérdésre vonatkozó szabadabb felfogásban, mely különösen Turóc megye nemessége között keltett megütközést. A megyének alispánja és főispánja november 30-án arra figyelmeztették az OHB-t, hogy a nép a robot és a dézmának a kiáltványban aposztrofált ellenségei alatt egykönnyen a nemességet értheti és ebből balvélemények keletkezhetnek a kormány intenciói tekintetében. Szmrecsányi Gábor turócmegyei kormánybiztos a kiáltványok szétküldését elhalasztotta. Kossuth ezen értesítés következtében tényleg el is rendelte a már kiosztott példányok beszédését, mert a kinyomtatás egy a bizottmány és Kossuth által nem helyeselt fogalmazványnak a nyomdába való téves expedialása következtében történt.¹ Felső-Magyarország nemességének magatartása nem lehetett közömbös az OHB előtt és ezért került a kiáltvány a papírkosárba, holott a nyelvkérdésben hirdetett nyilatkozata előnyös hatással járt volna. A kiáltványt ki lehetett volna korrigálni. Nem tették. A néphangulat befolyásolása érdekében az OHB átiratot intézett a felsőmagyarországi ág. ev. szuperintendensekhez is.² Úgy Stromszky pozsonyi, mint Szeberinyi Selmecebányái szuperintendens a magyar ügyel szimpatizált és Bécsnek Windischgraetz által való bevétele után tényleg megtettek mindent, hogy

¹ O. L. – K. A. 4917/© 1848. – L. Iratok 109. sz.

² U. o. – K. A. 2294/e 1848. – L. Iratok 110. sz.

szuperintendenciáik lelkészeit a betörni készülő Windischgräetz elleni agitációra lelkesítsék. A hetvenesztendős Szeberinyi, aki a tót nemzetiségi mozgalomnak tiszteletreméltó kiválósága volt, testestől-lelkestől a magyar nemzet ügye mellé állt és lelkészeit a haza iránti kötelességteljesítésre buzdította. „Ami pedig engem illet – írta az OHB-nak – oly hű és forró szeretettel viseltem hazánk, szabadságunk s legfőbb helyen szentesített törvényes függetlenségünk iránt, hogy életemnek azon hátralevő kevés idejét is, mely a 70 éves aggnak reménylhető, annak javára feláldozni kész vagyok. S ugyanazon szellemet felügyelése alatt levő lelkészekben, tanítóknak s többi hitsorsosomban táplálni s nevelni igyekszem.”¹ Szeberinyi később ezen hazafias magatartásáért súlyos kálváriát járt, mint ezt e kötet utolsó fejezetében részletesen megírtam.

Az OHB a határon készenlétben álló ellenséges hadoszlopokkal szemben az északi megyéket védelmi állapotba kívánta helyezni. Nyitra megyében Jeszenák János báró kormánybiztosra bízta a védelmi munka vezetését, Trencsén megyében Marczibányi Antal, Árva megyében Madocsánvi Pál, Turóc megyében Szmrecsányi Gábor, a bányavidéken Beniczky Lajos, Liptóban Szentiványi Eugen, Szepesben Csáky László gróf, Sárosban Irányi Dániel működtek, mint az ország védelmét intéző kormánybiztosok. Nyitra és Trencsén megyében a kosztolnai csatának balsikere rendkívül demoralizálólag hatott a köznépre, mely kaszásán vezetett a jól felszerelt ellenség ellen. A Simunics elleni hadműveletek ügyetlen kezekben voltak, azonkívül a népfelkelés nem felelt meg hivatásának rossz felszerelése, gyakorlatlansága miatt. Simunicsnak sikerült november 4-én Nagyszombatból a bekerítés veszedelméből kimenekülnie. Szenicen ütötte fel főhadiszállását és innen igyekezett Windischgräetz azon utasításának eleget tenni, hogy a tót népet a magyar kormány ellen ingerelje, ami, mint ezt Simunics saját jelentéséből látjuk, nem sikerült, bármiképpen is igyekezett tót szimpátiájával demonstrálni. A falvak elöljáróit maga elé hívatta és kitanította őket, mint kell a magyar kormánnyal szemben ellenségesen viselkedniük. Simunics ezen tevékenységével szemben működött magyar részről Jeszenák János báró, akit

¹ O. L. – K. A. 3046/e 1848. – L. Iratok 111. sz.

Haynau 1849-ben felakasztatott. Helfert könyvében Jeszenákról úgy ír, mintha ez tényleg a legvérengzőbb konventbiztos lett volna, holott Jeszenák a szelídek közé tartozott. Neki tulajdonítja a miavai betörés utáni halálos ítéleteket Holuby és Sulek ellen, ami nem felel meg a tényeknek, mert e keltőt fegyveresen fogták el, amint harangurozták a népet a nemzetőrség ellen és mint fegyveres elfogott lázadók a statárium elé kerültek, melynek Jeszenák nem is volt tagja. Nyitra megye főispánjáról Levitschnigg¹ azt írja, hogy köztársasági tisztségében a teljhatalmú Ledru-Rollin és a francia rémkonvent mintája szerint viselkedett. Kegyetlenkedésekről, rémuralomról írtak nevével kapcsolatban, azonban tényeket nem említenek, pedig például Haynauval kapcsolatban rögtön a tények százait tudjuk elősorolni. Jeszenák működése területén még áprilisban elfogatott Sulek Lajos és Borik Dániel. Az első Komáromban meghalt. A miavai betörés után halálra ítéltetett Sulek Vilmos, Holuby Károly, Barton Mihály és egy Svabik nevű, akik fegyveres lázadók voltak. Azt is vetik Jeszenák szemére, hogy a miavai betörés után hurbanistákkal teltek meg a fogházak. Ez természetes következmény volt, hiszen háborút viseltek és a foglyokat sem a hurbanisták, sem a nemzetőrség nem bocsátották szabadon, fentebb láttuk, mint küldözgette Hurban az elfogott császárellenes magyar földbirtokosokat Simunicsnak, aki azután az olműtzi várba expediáltatta a szerencsétleneket. Az események folyamán éppen a tót emigráció vezetői voltak azok, akik a denunciálást nagyon is űzték és sok felsőmagyarországi lakos azért került fogságba, mert nem volt császárhű és tót érzelmű, pedig nem is volt rebellis, sem konspiráns és nem is tudta, hogy kinek a révén jutott börtönbe. Valóban nem nagy azon esetek száma, melyek statáriális úton tótok ellen halálos ítéleteket eredményeztek. Korántsem akarom ezzel azt jelezni, mintha ez ítéleteket úgy emberi, mint a tót és magyar nemzet egyetértése szempontjából nem kárhoznám, azonban tekintetbe veendő az, hogy egy nemzet élet-halálharca folyt, minden oldalról megtámadták, saját területén pénzzel és ígéretekkel lázadást szítottak; ennek következtében a nemzet mindent elkövetett és elkövethetett, hogy létét megvédje és miképen vele szemben nem

¹ *Levitschnigg, H.:* Kossuth u. seine Bannerschaft. Pesth, 1850. 114. 1.

ismertek a harcban kíméletet, úgy nem ismerhetett ő sem. Az egész szabadságharc egyébként nem a forradalmi rémuralom jellegével bírt és csak a gyűlöletnek mesterséges szítói, valamint az aradi, pesti pozsonyi kivégzéseknek felfogadott és megfizetett igazoló interpretátorai eszelték ki a francia konventbiztosokkal való egybehasonlítást, hogy a külföld előtt dokumentálhassák, miszerint Magyarországon rémuralom volt, Jeszenák jelentései mutatják, hogy törődött megyéje tót népével és Ínséges helyzetén igyekezett segíteni. A kormányt folyton azzal zavarta, hogy a hadműveletek által Ínséges helyzetbe került nép részére küldjenek pénzt. Ha ezt a népet gyűlölte volna, mint ezt Helfert és a tót könyvek írják, úgy szegénységben és nyomorúságban hagyta volna.

Jeszenák János báró mindenekelőtt a határ mentén torlaszokat építtetett.¹ E munka azonban rendkívül hiányos volt. Simunics, aki Nagyszombatból elillant, kényelmesen kikerülte e torlaszokat. Jeszenák Simunicsnak visszavonulása után, elrendelte az utasok szigorú ellenőrzését, mert nemcsak Simunios részéről, hanem a Moravában levő Hurbantól is levelekkel ellátott kiáltványokkal árasztották el a helységeket. Hurban és Stúr állítólag Straznicén várták a betöréshez alkalmas időpontot és november 10-11-én Szenicére betörni készülnek.² Ezek azonban időelőtti kósza hírek voltak, mert Hurban és Stúr ugyan minden erővel önkénteseket igyekeztek a Frischeieen-akció részére toborozni, azonban a betörés részére semmilyen eszközzel akkor nem rendelkeztek, különösen Hurban, aki megfelelő megbízatás elnyerése végett Simunichoz is fordult. Á kémek azon hírei, hogy a tót emigránsok betörni készülnek, érthető izgalmat okozott, mert magyar részen most már előre látták azt, hogy a császáriak nyílt támadása fogja ezt az akciót kísélni. Ehhez hozzájárult az is, hogy a kosztolnai vereség rendkívül nyugtalanítólag hatott a népre, amely hangulatot Simunics és Hurban ágensei ügyesen felhasználtak. Jeszenák ennek következtében Nyitra megyében a népfelkelést beszüntette, a nép el-

¹ A torlaszokat Hieronymi Ottó Ferenc vasúti főmérnök építette Dobák János és Weisz Antal adjunktusokkal, öszintessy tüzérszázados látta el tanácsokkal Jeszenákat.

² Kr. A. W. – 11/9. I. A. – Kémjelentés Jeszenák címére. (Szenic, november 4.)

kedvetlenedését és lehangoltságát hozván fel okul az OHB, előtt. Ebben a lépésben az is vezette, mert pénze majdnem elfogyott és alig tudta élelmezni a megyén keresztülvonuló csapatokat és a megyei népfelkelőket, akiket az ellenség a birtokos és nemesi osztály ellen lázított, úgy, hogy itt-ott lemészárlási szándékok mutatkoztak.¹ A Simunics és Hurban elleni hadműveletekhez a nyitrai és trencsényi népfelkelők közötti pánik miatt Jeszenák elhatározta, hogy a barsi, zólyomi nemzetőröket fogja használni, azonkívül Ordódy Kálmán Lipótváron levő rendes csapatait, melyekkel Guyon ezredesnek Pozsonyból elindított honvédcapatait kellett kiegészíteniük és támogatniuk.² Simunicsnak bikerült a késedelmeskedő magyar hadmozdulatok következtében elmenekülnie. Kivonulását rendkívül elősegítette az, hogy Jeszenák a Nagyszombat-Nádas közötti utakat el nem ronthatta, mert az összes haderőt Nagyszombat ellen indítván, a hidak elszedetésére és az utak megrombolására fordítható munkaerő felett nem rendelkezhetett és mint írja „ezen feladatot a rossz szellemű és az urak lemészárlásai szándékot e környéken nyilvánított lehangolt nép által semmi áron, főleg akkor, midőn már az ellenség közeledett – s az e tájékbeli lakosok ott semmi erőre nem támaszkodhatván, majd mindnyájan szöktek, egyáltalában nem teljesíthetvén, Simunics emberei megfutamodtak”.³ A nép hangulatából koránt-sem lehet arra következtetni, hogy talán tót. nemzetiségi szempontok miatt volt elkeseredve. A népfelkelők, miután meggyőződtek arról, hogy a rendes katonasággal és tüzérséggel szemben tehetetlenek, az egész országban nemzetiségi és egyéb különbség nélkül elkezdett türelmetlenkedni. A dunántúli népfelkelők éppen úgy haza akartak széledni, mint a nyitraiak, a trencsényiek éppen úgy, mint a szabolcsiak és a Görgey táborában lejátszódó népfelkelői és nemzetőri, hazatérést sürgető jelenetek eléggé ismertek. A népfelkelők a harcászatban ekkor már nem voltak alkalmazhatók és maguk a kaszás népfelkelők tapasztalták ezt legjobban, mert védtelenül ki lettek szolgáltatva az ellenséges tűznek. A kosztolnai csatában a nyitrai nép ugyanezt látta, mint a schwechátiban a Móga táborában levő

¹ O.L. – K. A. 2274/e 1848. – *Jeszenák-OHB*. (Galgóci vár, nov. 3.)

² V.o. – K. A. 2349/e 1848. – *Jeszenák-OHB*. (Galgóci vár, nov. 3.)

³ U. o. – K. A. 2555/e 1848. – *Jeszenák-OHB*. (Galgóc, nov. 6.)

nemzetőrök. Ezek is éppen úgy futottak, mint amazok és éppen úgy fel voltak háborodva az urak ellen, kik őket kaszákkal kiállították ágyúkkal szemben. Azon pedig nem lehet csodálkozni, hogy a nép a császáriakban látván az erősebb félt, nem akarta magát ismét a veszedelemnek kitenni és fenyegetődni is kezdett. A vereségek után a megvert fél oldalán rendszerint meglazul a fegyelem. Így történt ez Nyitrában és Trencsénben is. Jeszenák a kosztolnai vereség dacára el nem veszítette lélekjelenlétét és szívós munkaerejével hozzálátott e terület védelmi előkészítéséhez és annak a bujtogatásnak a leszereléséhez, mely Simunics és a tót emigránsok táborából kiindult és a nemesség legyilkolására lázította a népet. Az utakat eltorlaszoltatta, feltörette és a néphangulatra való tekintettel a Duschek pénzügyi államtitkár által sürgetett adókivetést elhalasztotta. A népnek a kosztolnai vereségből eredt kárait jóváteendő, 15.000 forint kiutalását kérte, amit a bizottmány ugyan kiutalt, de Duschek teljes összegben ki nem fizetett.¹ Ugyanakkor Marczibányi Antal trencsényi főispán is értesítette az OHB -t, hogy az ellenség betörni készül Csácára, a megye védtelen, a nép az ellenséggel fog barátkozni és a nemességet végképen kipusztítani akarja.² Az OHB e sürgető levelet azzal intézte el, hogy Nyitra és Trencsén megyébe kinevezte Balogh Jánost kormánybiztossá, hogy a terület védelmét megszervezze. A nyitrai katonai kerület parancsnoka Szilaveczy Ágost őrnagy lett, akit egyelőre Pulszky Sándor alezredes helyettesít, Pulszky nagyobb erővel oda volt indítandó. Ami pedig a népfelkelést illeti, az OHB utasította a kormánybiztosokat, hogy azt azokon a vidékeken, ahol a hangulat kedvező, szervezzék meg. Célja azonban nem a harc, hanem az eleségnek az ellenség előli eltakarítása, elégetése és az utak és hidak elrontása. Ez azonban szintén igen-helytelen taktika volt, mert a nép saját vagyonát nem szívesen rombolja, különösen mikor tudja, hogy azt az ellenség sem teszi. Jeszenák a népfelkelést elrendelő kormányrendeletet nem akarta végrehajtani és az OHB-nak előterjesztette azokat az okokat, melyek őt erre készítették: A nép a kosztolnál vereség hatása alatt rendkívül izgatott lett, e felingerelt kedélyek lecsillapítását csakis

¹ O. L. – K. A. 2789/e 1848. – L. Iratok 112. sz.

² U. o. – K. A. 2947/e 1848. – L. Iratok 113. sz.

a népfelkelés feloszlatásával tudta elérni. A megyén keresztülvonuló ellensége« és magyar seregek óriási megterhelést jelentenek a nép részére. Elszállásolás, élelmezés, pusztítások a népet szegényítik. A népfelkelés céltalanságát látva, annak megszervezésére sem a tisztviselők nem akarnak vállalkozni, sem pedig Görgey tábornok nem hajlandó e célra katonákat rendelkezésre bocsátani. Az OHB azonban Jeszenáknak érveléseit el nem fogadta. A népfelkelés szervezését Baloghra bízta, aki igen terjedelmes ígéretekkel tett a kormánynak. Jeszenák a határmenti torlaszolást és útrontási munkákat Hieronymi Ottó Ferenc vasúti főmérnök tervei és vezetése alapján végrehajtotta. A nádas- és jablonci országutat 1500 ásó-kapás, 9 kőtörő, 20 ács torlaszolta el. A munka a lakosság tunyasága és félénksége, a rossz időjárás, a katonai segédlet hiánya miatt lassan haladt előre.¹ A trencsényi északi határon Simonffy őrnagy vezette a torlaszolási munkákat.² Itt a nép nemcsak, hogy dolgozni nem akart, hanem a munkát meg is akarta akadályozni, amitől azonban elállt. Jeszenák egyébként e területen a szűkségen felüli gabonakészleteket összeíratta és Komáromba rendelte elszállíttatni. Ez az intézkedés nagy elégedetlenséget keltett a nép körében.

Amennyire magyar részen féltek az ellenség betörésétől, éppen olyan izgalmas volt a hangulat a morvaországi határmenti városokban és falvakban is, ahol szintén féltek az ellenséges magyar csapatok benyomulásától, azt híven, hogy a magyarok Simunicsnak Szenic melletti hadiállását meg fogják kerülni és a morva városokban meg fognak jelenni.³ Erre azonban magyar részen nem gondoltak, hanem előkészültek a védelemre, mert egyre-másra érkeztek különösen Hurbanról a nyugtalanító hírek. Ezeknek egyike szerint Hurban máris 6000 emberrel Verbóc tájékán betört és Ótura, Szobotist, Brezova ellen indul. A hír csak rémhír volt, melynek célja a határmenti népfelkelői és nemzetőri állások megfélemlítése volt. Az egyik legexponáltabb ilyen őrség Jókön állt. Ez már november 27-én haza akart

¹ O. L. – K. A. 4291/e 1848. – *Hieronymi-OHB*. (Budapest, nov. 28.)

² U. o. – K. A. 3919/ø 1848. – *Jeszenák-OHB* (Galgóc, nov. 17) és 4319/ø – *Simonffy József* őrnagy jelentése Császárról november 15-én.

³ Kr. A. W. – Kr. i. U. 11/114/g. – *Schöbl hradischi járási főnök-Lazansky gróf morva helytört, főnök*. (Hradisch, nov. 26.)

menni, anélkül, hogy helyébe más érkezett volna. Valószínűleg a Hurbanról keringő hírek tették a jókői nemzetőröket türelmetlenné. A helyzetet rontotta az, hogy Jeszenák a kért 15.000 forintot még mindig nem kapta meg és így nem tudta kártérítési ígéreteit sem idejekorán beváltani, ami a hangulat megjavításához hozzá nem járulhatott.

Trencsén megye közhangulata is igen nyomott volt. A kosztolnai vereség szintén érezte itt hatását és a határ mentén folyton átszivárgott a császáriak és Hurban-Stúrék agitációja. A kosztolnai csata után a megye teljesen védtelen maradt. Miután Simunics elvonult, a megye 300 katonaujjoncot állított ki a honvédség részére; a kiosztott Simunics-féle tót kiáltványok és a tót emigránsok ágenseinek lazítása által a megye belbékéje annyira felzavartatott, hogy Marczibányi főispán inkább néplázadástól, mint külellenségtől tartott, ezért katonai erőt és az újoncok részére fegyvereket kért. Sok helyen a nép a tisztviselőket tetteleg meg is támadta és a hátralékos újoncmennyiség kiállítása nehézségekbe ütközött. A nép elkeseredése itt is anyagi okokra vezethető vissza. Az Ínséggel küzdő nép élelmét Simunics serege, valamint az átvonuló nemzetőrség és népfelkelés elfogyasztotta. A kosztolnai vereség sok trencsényi népfelkelő halálát okozta. A nép tehát az ínség és a katonáskodás miatt el volt keseredve. Itt sem tudott a megye főispánja pénzzel segíteni a bajon, mert adóbeszedésről szó sem lehetett és a pénzkészleteket felemésztette a kosztolnai tábor és a sokféle csapat élelmezése. Ezért Marczibányi is 20.000 p. frt segélyt kért az OHB-tól és rendes katonai erőt, mert a nemzetőröket a határmenti császári lengyel katonák felbujtatják és egykönnyen zavarok keletkezhetnének.¹ Marczibányi látván, hogy a kért pénzt nem kapja, redukálta az összeget 10.000 forintra² és egy november 8-án kelt jelentésében arra figyelmeztette a kormányt, hogy az osztrákok Seybuschban 10.000 főnyi katonaságot koncentráltak és valószínűleg ismét Trencsénbe törnek.³ Tényleg úgy volt, hogy Schlick, Simunics hátát fedezendő, benyomul a Vág völgybe, mely terv azonban Simunics nádasi visszavonulása miatt válto-

¹ O. L. – K. A. 2371/e 1848. – L. Iratok 114. sz.

² U. o. – K. A. 3056/3. 1848. – *Marczibányi-OHB.* (Trencsén, nov.)

³ U. o. – K. A. 2616/ü 1848. – *Marczibányi-OHB.* (Trencsén, nov. 8.)

zást szenvedett. A seybuschi erőt Duklára irányították. Marczibányinak az OHB az ínség csökkentésére 5000 p. frtot utalt ki. A trencsényi helyzetet Marczibányi igen veszedelmesnek tarthatta, inert másnap, november 9-én ismét futárt menesztett az OHB-hoz és ismét figyelmeztette a kormányt, hogy a nép túlzásig fel van ingerelve az „urak” ellen és eddig nem sikerült megnyugtatni, ámbar a legnépszerűbb férfiak, mint Kubicza és Borsiczky¹ személyesen jártak, keltek, beszéltek a nép között. Marczibányi türelmetlenül sürgette a pénzt.² Az OHB erre Marczibányi mellé Pongrácz Lajos személyében új kormánybiztost nevezett ki, hogy őt a munkában támogassa. Részletes úteltorlaszolósi utasítást küldött neki a kormány, ez az intézkedés azonban egyáltalán meg nem nyugtathatta a népet.³ A kormány tehát kormánybiztost kormánybiztos után nevezett ki, hogy a nyitra-trencsényi védelmet megszervezze. A sok kormánybiztos közül sokbeszédűségével és öndicsekvésével csakhamar magához ragadta az OHB teljes bizalmát Balogh János, aki őrnagyi rangban kezdte el a szervezési munkát, mely a budatini csatákban végződött. Az első csatát Beniczky Lajos körültekintése mentette meg, a második csata után, mely Götz csapatai ellen vezetett, Balogh kormánybiztos otthagyta a sereget és Felső-Magyarországot. Debrecenbe sietett.

Az OHB Baloghot teljhatalommal ruházta fel. Főfeladata volt a népfelkelés megszervezése, amitől Marczibányi, Jeezenák féltek, az ellenség elől az élelmet eltakarítani, az utakat eltorlaszolni és ha kell, az ellenséget feltartóztatni. Együttal elrendeltetett, hogy a nyitrakerületi honvédszászlóaljok Pulszky Sándor ezredes parancsnoksága alatt koncentráltassanak. A megyéket és városokat Balogh iránti feltétlen engedelmességre intette a kormány kibocsátott rendeleteiben.⁴

¹ Országgyűlési képviselők.

² O. L. – K. A. 2778/e 1848. – L. Iratok 115. sz.

³ Marczibányi a néphangulatról egy Nagyszombat közönségéhez intézett és november 9-én kelt átiratában a népről a következőket írja: „Őket semmi módon megnyugtatni nem lehet, nem hisznek az uraknak, kiktől csak minden jót tapasztaltak; Kubicza, Borsiczky s több jelenleg itt létező megyei képviselőknél e tárgyban felvilágosítása sikertelen.” – Marczibányi ebben az átiratban Nagyszombattól nemzetőrségi segítséget kért. – O. L. – K. A. 2781/9 1848. – Nagyszombat az OHB-hoz fordult, hogy „ezen a haza buzgó szeretetétől lelkesült, bár néhol félreismert városunk és vidékünknek megmentése iránt célszerűleg intézkedni méltóztasson”.

⁴ V. ő. – K. A. 2714/e 1848. – L. Iratok 116. sz.

Az OHB rendeletei nem voltak célirányosak, mert a Budapesten székelő bizottmány a határt egy egységesen meredek és szorosoktól megszaggatott hegyláncnak képzelte és azt hitte, hogy a szorosokat csak el kell zárni, akkor az ellenség be nem jöhet. Kitanító rendeleteire Marczibányi Antal, aki személyesen ellenőrizte a Csácától északra eső határrész torlaszolási munkáit, egy igen tárgyilagos választ írt,¹ melyben reámutat arra, hogy a torlaszok nem akadályozhatják meg az ellenséget a benyomulásban, mert megkerülhetők. A fontos és főútvonalak elzárása a néphangulatot még izzóbbá teszi, mert a nép főkereseti forrását, a fuvarozást megakadályozza, sőt sok helyen a napi élelmét sem tudja beszerezni az utak elzárása miatt. Szükségesnek tartotta tehát a népnek megfelelő felvilágosítást, úgy az odarendelt honti nemzetőrségre, mint a torlaszolásra vonatkozólag, mert néplázadás kitörésétől félt. A következmények csakugyan igazolták Marczibányi felfogását, mert a torlaszokat az ellenség ugyancsak a környékbeli néppel rakatta félre, tehát az egész munka csak a nép sanyargatására szolgált, mindkét fél részéről. Az OHB ezekre az ellenvetésekre mitsem adott és Balogh János, aki november 14-én érkezett Nyitrára, csakhamar belátta, hogy Budapesten nem értik meg az északi helyzetet. A Nyitrán tartott bizottmányi ülésen résztvevő tisztviselők jelentéseiből és közléseiből meggyőződött, hogy a népfelkelés szervezése és harcban való alkalmazása a kosztolnai vereség miatti általános népelkeseredés miatt lehetetlen. Ezért elhatározta, hogy önkéntesekből álló sereget toboroz. E célra 2000 fegyvert kért,² Az OHB erre Baloghot is kitanította, hogy a népfelkelők nem harcra, hanem torlaszolásra valók. Ismételte a Jeszenáknak küldött érvet. A fegyverekre vonatkozólag pedig azt írta bosszúsan, hogy fegyver nincsen, ők nem Istenek és ennek következtében teremteni sem tudnak, ha mégis teremtenek fegyvereket, azok a honvédeknek kellene. Balogh pedig törődjön a csácai passzussal. Balogh a nép szegénységére való hivatkozással a gabonafölöslegek beszolgáltatását is ellenezte és ismételten hivatkozott arra, hogy népfelkelést szervezni nem lehet, „mert a tótság szelleme a legrosszabbnál is rosszabb és ennek okát

¹ O. L. – K. A. 410/Pz. – L. Iratok 117. sz.

² U. o. – K. A. 2951/e 1848. – L. Iratok 118. sz.

a múlt bűneiben kell keresni”.³ Trencsénbe érve, az állapotokat még rosszabbnak találta, mint Nyitrán. A határmenti császáriak izgatása a népet renitenssé tette és még a torlaszolási munkát is megtagadta. Balogh itt is önkéntes csapatot akart szervezni. Arra kérte a kormányt, hogy e fontos megyét ne hagyja katonai erő nélkül, küldjön lőfegyvereket, nyolc ágyút és 40.000 p. forintot. A nép felvilágosítása érdekében népgyűlések megtartását határozta el.² Ugyancsak jelentést küldött a kormánynak Marczibányi is, aki az önkéntesek részére 1000 fegyvert és 37.000 p. forintot kért egyéb kiadások fedezésére.³ Kossuth méltányolván a népfelkelés ellen felhozott érveket, az önkéntesek szervezését elvileg helyeselte és beleegyezését Görgey nézetétől tette függővé. Valószínűleg a 40.000 p. frt riasztotta vissza Kossuthot, aki csupán 10.000 p. frtot küldött a torlaszolási munkák céljaira Marczibányinak. A gabonabeszolgáltatást az éhséggel küzdő vidék állapota miatt Kossuth betiltotta. Egyúttal utasította Szilaveczy őrnagyot, hogy abban az esetben, ha Görgey az önkéntesek szervezéséhez megadná beleegyezését, a fontos szorosok őrzését ne bizza trencséniekre, hanem Nyitra megye déli részében lakó magyar nemzetőrökre.

Balogh Trencsénben, Illaván, Hórocon, Besztercén, Nagybittsén, Csácán és Zsolnán tartott népgyűléseket, melyeken Kossuth nevében felvilágosította a népet a harc és ellenállás céljairól. Agitálásának eredménye abban mutatkozott, hogy az újonccsallítás sikere minden várakozáson felüli volt. Midőn a kormánybiztos Kossuthnak erről jelentést tett, arra a tót panaszra hívta fel figyelmét, mely szerint ebben az időben a drótostót házalókat alföldi magyar városokban barátságatlanul fogadták, aminek oka a Hurban és Simunics betörése feletti felháborodás volt, ami azonban méltán elkeserítette a drótos házalókat.⁴ A kormánybiztos november 30-án már részletesen tudta a Frischeisen-expedíció tescheni előkészületeit és Hurbán csapatjának számerejét.⁵ Ennek következtében Csácán maradt és a csekélyszámú fegyveres erőt, mely felett rendelkezett,

¹ O. L. – K. A. 3153/e 1849. – L. Iratok 119. ez.

² U. o. – K. A. 3510/e 1849. – L. Iratok 120. sz.

³ U. o. – K. A. 3511/e. 1848. – *Marczibányi-OHB.* (Trencsén, nov. 21.)

⁴ U. o. – K. A. 4606/e 1848. – L. Iratok 121. sz.

⁵ U. o. – K. A. 453/Pz. – L. Iratok 122. s.

itt helyezte el. Egy század honvéd, azonkívül 120 nemzetőr. Ágyúik nem voltak. Az önkéntesek toborzását Kossuth nem engedélyezte. Így a küszöbön levő ellenséges betöréssel szemben Balogh sikerre nem számíthatott. Ezért ágyúkat és legalább egy fél honvédzászlóaljot kért. Azonkívül azt ajánlotta, hogy Kossuth egy tót proklamációt intézzen a néphez, mert a császáriak részéről egyre-másra küldözgették be az izgató kiáltványokat.¹ Ruttkay István őrnagy, zólyomi alispán, Marczibányi hívására a zólyomi 17. honvédzászlóaljot átvezette Zsolnára, Az öt századot elhelyezte Kisucaújhelyen, Budatinban, Teplicskán és Zsolnán. A zászlóaljjal magával vitte az árvái-liptói újoncokat is. Ezer emberének csak hétszáz puskája volt és négy tisztje. Az OHB-tól 500 lőfegyvert kért és a selmeci ágynüteg kirendelését. A kért fegyvereket meg nem kapta² és Marczibányi joggal írta a kormánynak november 28-án, hogy a zólyomi honvédekkel nem fog lehetni az ellenséget feltartóztatni, „félek a legrosszabbtól – írja – és segítségért esdekelek, de mentől előbb, különben se nékem, se megységemnek, se az itt működő kormánybiztos úrnak ne tulajdoníttassék, ha ezen bevonulás hármunkra és a vidékre legszomorúbb eredményű leend”.^a Kossuth e sürgető leveleknek jelentőséget nem tulajdonított és ámbár Görgey figyelmét felhívta a csácai szorosra, szarkazmussal jegyezte meg Marczibányiról, hogy „egyébiránt igen szokott félni”,⁴ holott Ő nem hiszi, hogy télen beüssön az ellenség a sovány Trencsénbe. Mindenesetre oka volt félni, mert sem népfelkelése, sem önkéntesei, sem honvédéi, sem ágyúi nem voltak, de még pénze sem. Kossuth mindig kitanította az exponált határterületek kormánybiztosait, hogy ezt kell csinálni, azt kell végrehajtani, pénzt, fegyvert, katonát azonban nem kaptak, legfeljebb később bölcsnek mutakozó szemrehányásokat. Mondhatni kellemetlen benyomást kelt ez a megjegyzés azért, mert hiszen, mint tudva van, a csaca- budatini betörés néhány nappal reá tényleg bekövetkezett.

¹ Így mindenekelőtt közvetlenül a betörés előtt a Rada új kiáltványát és Frischeisen körlevelét a meervci hatóságokhoz. L. Iratok 105., 123., 124. sz.

² U. o. – K. A. 4107/e 1848. – *Ruttkay-OHB*. (Zsolna, nov. 26.)

³ O. L. – K. A. 4146/1848. – *Marczibányi-OÜB*. (Trencsén, nov. 28.)

⁴ *Kr. A. W.* – 12/3. I. A. 1848. – *Kossuth-Görgey*. (Pest, dec. 2.)

E két megye hangulatáról eltérő szellem uralkodott Árva megyében, melynek népfelkelői és lakossága a kosztolnai csata okozta deprimáltságtól meg lett kímélve. Azonkívül ezt a megyét úgy az osztrák hadvezetőség, mint Hurbanék nem választották betörési területül, részint mert a Vág völgybe való ereszkedés ebből az irányból kockázatos, részint pedig mert Hurban-Stúrnak Árva megyében befolyása alig volt. A megye élén álló Madocsányi Pál főispán és kormánybiztos igen jól tudta a népet ebben a hangulatban megtartani. Megértő, de egyúttal erélyes férfiú volt. Az ő törekvése is arra irányult, hogy a megyét egy esetleges ellenséges betörésre előkészítse és védelmi állapotba helyezze. Midőn arról értesült, hogy ellenséges csapatok készülnek Polhora és Novosti felé, rögtön Námesztóra 700 árvái önkéntes népfelkelőt összpontosított és megyéjébe hívta a Zólyomból hazatérő szepesi, sárosi, liptói és kisszebeni nemzetőröket. A népfelkelés pedig az egész megyében készséggel gyülekezett,¹ fegyvere azonban nem lévén, használni nem lehetett. Utazók elbeszélése szerint Seybuschban 10.000 főnyi császári erő áll készenlétben és a magyar határmenti megyék nem tudták, vajjon az ellenség Árva megye, vagy pedig Szepes megye felé indul. Madocsányi Pál Zólyom és Turóc megyéhez fordult segítségért. Zólyom megyében a véderő Beniczky Lajos és Ruttkay István tevékenysége folytán jól meg volt szervezve. Ruttkay Beniczky távollétében 800 honvéd, 400 önkéntes, 50 lovas és 3 ágyú felett rendelkezett. Turócnak semmilyen fegyveres ereje nem volt. Madocsányi arra kérte Ruttkayt, hogy legalább 400 fegyveres nemzetőrt küldjön Árvába, mert ott a népfelkelésnek sem fegyverei nincsenek, sem tisztjei.² Már november 9-én kiderült, hogy

¹ O. L. – K. A. 391/Pz. – L. Iratok 125. ez.

² U. o. – K. A. 2728/e és 3045/e 1848. – *Ruttkay-OHB.* (Besztercebánya november 10.) *Madocsányi-OHB.* (Alsókubin, nov. 11.) – *Máriássy Mihály-Csáky László gróf.* (Rózsahegy, november 5.) *Madocsányi-Ruttkay.* (Alsókubin, nov. 7. és nov. 9.) *Turóc megye-Zólyom megyéhez.* (Túrócsontmárton nov. 8.) *Bachó Lajos csendbiztos-Trencsén alispánjához.* (Zsolna, nov. 8.) *Kossuth-Ruttkay és Pulszky.* (Pest, nov. 12.) – Madocsányi Árva hangulatáról következőket írja Ruttkaynak: „Árva megye hazafiúi kötelességének híven megfeleleendő, a netalán ide is tervezett ellenséges berohanás visszatartásáról lehetőleg intézkedni nem késett, de megvallom egész őszinteséggel, – vidéki segítség nélkül, törekvéseink óhajtott eredménye meg fog hiúsulni -, népünk ugyan hajlandó előjáróságának példáját lelkesedéssel követni s táborba kiindulni, de alkalmas fegyverünk egyáltalában hiányzik. Árva megyében kiszolgált katonatisztek nincsenek, kik a mozgósított nemzetőrséget szakértőleg vezethetnék ...”

Seybuschban csak 70 főnyi császári csapat tartózkodik, ennek következtében a Námesztón levő szepesi, sárosi és lipthói nemzetőrök hazasiettek és a Ruttkay parancsnoksága alatti fegyveres erő nem Árvába, hanem Trenosénbe rendeltetett. Madocsányi Mutne és Novosty felé védelmi sáncot épített, a polhorai útszakaszt eltorlaszolta. „Hálásan elösmérem – jelentette Beniczkynek –, hogy népünk lelkesedéssel dolgozott s egyedül akkor félbe hagyott a munkával, midőn a hirtelen beállott zivataros téli idő annak további folytatását meg nem engedé.”¹ Az OHB az árvái védelmi előkészítést Beniczkyre bízta november 11-én, amit Madocsányi elégedetlenségi és bizalmatlansági jelnek tekintett és november 20-án nyílt beszédet követelt az OHB-tól, mert különben lemond. Kossuth elosztatta Madocsányi aggályait és válaszában következő elismeréssel adózott neki: „...a honnak sok kormánybiztosai között igen kevés van, ki hivatását így felfogta s a közcélnak elérésében annyi lelkeséggel és buzgósággal törekedett volna, mint éppen Főispán úr s éppen ezért legyen biztosítva, hogy mind én, mind a honvédelmi bizottmány oly teljes bizalommal és méltánnyal vagyunk főispán úr iránt, milyenben kevesek részesülnek”.² Madocsányi az elismerést meg is érdemlé, mert mint november 20-i jelentése mutatja,³ Árva megyében is serényen dolgozott a tót emigráció propagandája azzal a jelszóval, hogy az újonccallítás a császár akarata elleni és lázadás célját szolgálja. A kormánybiztosnak a tót nemzeti-ség igényeit elismerő magatartása, felvilágosító munkája az egész lakosságot a magyar nemzeti ügynek megnyerte. Az árvaiak mindenkor lelkesedéssel és önfeláldozással dolgoztak és harcoltak a legnehezebb időkben, az OHB által elhanyagoltatva, fegyverek nélkül, fejszével és kaszával az ellenség ellen.

Zólyom, Hont, Bars, Turóc megyék védelmi erejét Beniczky Lajos szervezte. Turóc megyében⁴ és a bányavárosok területén

¹ U. o. – K. A. 4123/e 1848. – *Madocsányi-Beniczky*. (Alsókubin, november 23.)

² U. o. – K. A. 3737/e 1848. – *Kossuth-Madocsányi*. (Budapest, november 25.)

³ U. o. – K. A. 5507/e 1848. – L. Iratok 126. ez

⁴ Turóc megye a reá rótt újonccallitményből novemberben már 20,0 újoncot Érsekújvárra szállított. Néhány helyen itt renitenskedés mutatkozott és Szmracsányi Gábor kormánybiztos jelentette az OHB-nak: „Beniczky Lajos kormánybiztos erélyes fellépése után pánszláv mozgalmak lecsillapodtak ugyan,

a szeptemberi Hurban-Stúr-betörés idejében a kiküldött emiszszáriusok részéről erős aknamunka folyt, mely arra irányult, hogy a turóci nemzetőrséget megnyerve, megrohanják Körmöcbányát és azután a többi bányavárost is. Az agitátorok különösen a bányamunkások között működtek, akiknek bérkövetelésekből keletkezett elégedetlenségét akarták céljaik részére kihasználni. Turóban Hodza András, Horváth József, a Lilge testvérek lázították a népet. Beniczky okos politikájával, nagy népszerűségével és okos erélyével elejét vette a bonyodalmaknak és a bányavidék lakossága kivétel nélkül lelkesen mögötte állt és az egész 1848-49-es időszak alatt nagy hűséggel teljesítette kötelességeit. E területen lejátszódott hadi és politikai események részletes leírását a Beniczky Lajosról írt életrajzi tanulmányban adtam és így ismétlésekbe nem kívánok bocsátkozni.

Liptó megye népe már régtől fogva két egymástól eltérő temperamentumú, felfogású és vallású részre oszlik. A nyugati rész sohasem volt ugyanazon a politikai nézeten, mint a keleti rész, már a kuruc harcok idején ez a rész, melynek Rózsahegy a központja, kurucabb volt, mint a keleti rész, melynek Liptószentmiklós a centruma. Az utóbbi helyen 1848-ban Hodza Mihály működött mint evangélikus lelkész, aki itt a „Tatrin” irodalmi társulatot alapította és folytonosan agitált a magyarok ellen, Fehérpataky Gáspár nevű barátjával néha irogatott Sedlnitzkynek, Kolowratnak és Metternichnek. A március 23-i, majd május 10-i gyűlések, Bécsből és Prágából hazacvsempészett lázító levelei nem maradhattak hatás nélkül. Rózsahegyen az eltótosodott német polgárok, Tepla, Németlipcse, Revuca lakossága mind feltétlen magyarbarát volt. Rózsahegy nemcsak nemzetőrséget szervezett, de még 1849-ben is guerillákat állított ki az oroszok és a hurbanisták ellen, míg a négy községből álló Liptószentmiklóson csak az alsóhustákbéliek is a zsidók ...voltak magyarérzésűek. Liptó megyéből ebben az időben leginkább a munkásosztagokat szállították Komáromba sáncmunkákhoz. November 17-én 440 liptói sáncásót vezetett Platthy Imre Komáromba, november 21-én pedig 204-et Spengel

azonban egvrészint népünk szerencsétlen szellemében méé; most sem bízni lehet.”
¹ O. L. – K. A. 3237/e.

Adolf mérnök. Az újoncozás¹ a legnagyobb rendben folyt. November végén Liptó megye már 389 újoncot állított ki. Rózvsa-hegy, Szentmiklós, Okolicsnó, Magyarfalva, Vitálsifalu, Jamnik, Szent-András stb. összes illetményeiket ugyan már kiállították, mégis tovább toboroztak.²

Liptó megye tisztviselőinek azonban mégis nagy nehézségekkel kellett megküzdeniök. mert a megye tót lakosságát állandóan lázították Hodza megbízottai. A feljelentettekkel szemben a megyei törvényszék rendszerint elnéző volt, vagy pedig enyhe büntetést szabott rájuk.³

¹ O. L. – K. A. 3539. és 3374/e 1848. – *Kubinyi Mihály-OHB* (Bertalanfalva, november 17 és 21.)

² V. o. – K. A. 5383/e 1848. – *Lehoczky Károly-OHB*. (Szentmiklós, dec. 3.)

³ A megyének 1848. évi jegyzőkönyvéből (L. 1.) idézzük a következő jellemző adatokat:

1848 aug. 25. áll. bizottmány ülése. – 1640. – A minist, aug. 13. 782 szám a. leirat a nemzetőrsegekre, a haza veszélyére vonatkozólag, – határozatuk, hogy a lelkészek, szolgabírák, nemzetőrtisztek szólítsák fel a népet.

Szept. 7. áll. választm. – 1714. – Két század katonaság rendeltetett Liptószentmiklóstra. – Felosztották Liptószentmiklós, a két Husták és Verbiz között azon óvás mellett, hogy miután köztudomású dolog, miszerint nem régebbe a Verbitzeiek által egy törvénytelen botrányt szülő tett s kihágás elkövetetvén, némileg a csend is felzavaratott s valamint szükséges egyrésztől, hogy a megye békés lakói az ilyen rendkívüli terhek viselésétől megóva legyenek, úgy másrésztől elkerülhetetlen szükséges a büntetésnek egész súlyát éreztetni azokkal, kik főképp jelen mozgalmas időkben a féktelenségek elkövetésében részeseknek tapasztaltatnak, nehogy tehát némely kihágók miatt az ártatlanok is büntetessenek, a megyei bizottmány elhatározá, hogy a katonasági költségek a kicsapongó verbitzeiek által fedeztessenek.

7743. – Szept. 18-án tartott törvényszék Lehoczky Károly elnöklété alatt. Tisztí ügyész Detrich.

1867. – Szepes megye szept. 25-cn jelenti, hogy útlevél nélkül senkit át nem bocsát területén a pánszláv bujtozatok miatt.

1869. – Árva megye okt. 6 án jelenti, hogy Trencsén megyében újabban jelentkező pánszlavisztikus mozgalmak a megyéket veszéllyel fenyegetik, melynek elhárítására megyénket közremunkálásra felhívja.

1848. nov. 27. Törvényszék. – 2008. Albíró Palugyay Móric s eskütt Okolicsányi Antal által Gyurkovics Károly mint lázító ellen okt. 20-án Szentmáriai tett és a törvény elé terjesztett nyomozás hitelesítettvén. A csemiczei korcsmában Gy. K. mondotta: v Mikulási dobre iiebude, pridu Horváti, bud'eme pánu bit", a po kolena v krvi chod'it'. Tanuk egyező vallomást tettek, ő tagadott. „Tekintetbe vévén, hogy ő különben szorgalmatos, békeszerető lakosa lévén a megyének, ezen kárhozatos szavakat mámoros állapotában azon időben mondotta, midőn a rögtön bekövetkezett, hazánk átalakulásáról szárynyalt mindennemű hírek következtében felingerlett kedélyeket, megyénk kebelében megfordult tót propaganda hirdetői mesterségesen izgatni nem átalították, a bekövetkezett súlyos büntetésnek' nyomásán enyhítve, két hétig, hetenkint egynapi böjttel és önköltségen tartandó fogságra elítéltetik.”

2012. Figura Mari elleni ügy: ez kijelentette – Bobrovniczky László közügyész előtt -, hogy nemzetörkapitányhoz jelentkezni menő embereknek azt

Szepes megyében a szellem egységesen magyarbarát volt. Itt a nemzetőrség kitűnően meg volt szervezve. Élén Máriássy Mihály alispán állt, aki november 17-én az ellenség betörése hírére Szepes megye összes fegyverfogható emberét felhívta, hogy készenlétben legyen a határt védeni.¹ Máriássy megszervezte a vasgyárak fegyverszállítását is. Az OHB megbízásából szerződést kötött a krompachi, prakfalvai, gölnici, valamint a Koburg hercegi vasgyárakkal. Az utóbbi havonként 900 puskacsövet, Prakfalva és Krompach puskacsövet és ágyúcsövet, Gölnic szuronyokat volt köteles szállítani.² A felvidéki megyék az alakuló magyar honvédsereg részére a legtöbb készleteket szállították. Az OHB Nagy Sámuel képviselőt vászon és bőr vásárlására Szepes és Gömör megyébe küldte, Szentiványi Mártont pedig Liptóba és Árvába, Ludvigh Jánost Iglóra posztót beszerezni.³ A határmenti megyék főispánjai intézték a fegyveres posztócsempészt is és ebben a tekintetben Madocsányi Pál volt a legügyesebb. Azonkívül ők fogadták a lengyel önkénteseket és továbbították őket. A legtöbb lengyel Szepesben és Sárosban jelentkezett. Szepes megye vezetősége érintkezett a

mondotta, hogy Hodza, ki ellen síkraszállnak, alkalmasint a nép javáért küzd. mit onnan gyanított, mert gyermekei előtt valami ösmeretlen úr a stureci úton azt nyilatkoztatta, hogy Hodza a nép embere. Tekintetbe vették míveletlenségét, tettének megbánását, két hétre ítéltetett.

2015. – Nyitránszky Mihály szmrecsányi tanító, bujtogatott és Hodza elébe akarta vezetni a népet; ennek Szerday Károlyhoz intézett leveléből az tűnven ki, hogy Szentmiklósiaktól várt értesítés bekövetkeztével a visszatérő Hodza elébe a községgel együtt kimenni készül. – Szmrecsányban és Zsárban való nyomozások eredményre nem vezettek. Bíróilag megdorgáltatott, őt szigorúan meginteni határozatott, mikép oskolamesteri szent hivatásának kellőleg megfelelő, a pánszlávizmus felcsigázott eszméi felhagyásával a népet jó útra téríteni mindenkép igyekezzék.

1848 nov. 27. Törvényszék. – Szerday Károly bujtogatót elfogták. Kérelmét, hogy kezesség mellett bocsássák szabadon, elutasították, de utasították a főorvost, hogy a rab egészségi állapotára való tekintettel vizsgálja meg, valljon szükséges e a külön szobában való ápolás.

2091. – Az alispáni hivatalhoz intézett Irányi Dániel kormánybiztos leveléből kitűnven, mikép bebörtönözött Szerday Károly szebeni nemzetőrök előtt Hodzát magasztaló és lázító versezetet is felolvasott, – miután azonban a bebörtönözött rab a rögtön ítélőszék által kivett összállományában ezeket tagadá, – szükségesnek látják, hogy a kormánybiztos a szebeni nemzetőröket szembesítésre odarendeltesse.

¹ Kr. A. W. – 11/18. I. A. 1848.

² O. L. – K. A. 4009/e 1848. – *Máriássy-OHB*. (Lőcse, november 24.)

³ U. o. – K. A. 3834. és 3867/e 1848.

határmenti városok lengyel nemzeti tanácsaival és a lengyel légiókra vonatkozó lengyel javaslatokat továbbította.¹

A legizgalmasabb kormánybiztosi tevékenységet Irányi Dániel sárosi kormánybiztos fejtette ki. Állandóan kísértett a hír, hogy az ellenség Dukla felől betört. Eleinte tényleg Simunicsnak szándéka és parancsa az volt, hogy Sárosba vonul. Irányi erélyes intézkedéseket tett a védelem előkészítése céljából. Munkáját tetemesen megnehezítette a megye egy részének császári érzülete. Különösen a katolikus és görögkatolikus papságnak egy része volt császárhű, azonkívül Kisszebenben Nosák Teofil ev. lelkész, mint Hurban és Stúr megbízottja igyekezett a nemzetőrséget inficiálni és Szerday Károly lipótszentmiklósi ev. tanító útján fenntartotta az összeköttetést az emigrációval. Eperjesen Hlavác ügyvéd volt a császárhű tótok exponense. Sárosban volt a zágrábi és aulikus főispán Péchy Imre is, aki szintén a nemzeti ellenállás rovására és a császáriak részére csinált hangulatot. A megyei tisztviselők nagy része kétszínű volt. Ezzel a párttal szemben voltak Sárosban erősen magyar-érzésű férfiak és városok. Kisszeben és Bártfa hűségesen kitarított a magyar ügy mellett. Irányi erélyesen igyekezett elnyomni a papság részéről megindított császári agitációt. A magyar kormány ellen szónokló papokat kíméletlenül megbüntette, hasonlóképpen azokat a tisztviselőket, akik a kormánynak teendő hűségesküt letenni elmulasztották.² A nemzetőrséget teljesen megszervezte és mikor a sárosi nemzetőrség egy részét Simunics ellen Trencsén megyébe indította, a sárosi csapatok átvonultak Lipótszentmiklóson, ahol a Hurban-Stúr-proklamációkat osztotta szét közöttük Szerday Károly ev. tanító. Irányi ezt megtudván, a megindított vizsgálat folyamán meggyőződött arról, hogy a keleti területen végzendő császári tót agitáció gócpontja Nosák Teofil kieszebeni ev. lelkész lakása. Ügy Szerdayt, mint Nosákot rögtön letartóztatta.³

Az ügyből nagy per lett, melyet azért részletezek, mert irományaiból kitűnt, miképen dolgoztak Hurban ágensei. Szerday tanító Záhorsky Sándor kieszebeni nemzetőrkapitánynak

¹ U. o. – K. A. 2814k 1848.

² O. L. – K. A. 2813/e 1848. – *Irányi-OHB*. (Eperjes, november 7.)

³ U. o. – K. A. 3921/e 1848. – L. Iratok 127. sz.

levelet is adott át Nosák részére. A proklamációkat útközben egy Zsolnay István nevű kisszebeni nemzetőr osztogatta egy Schleiminger László nevű nemzetőrfőhadnagy tudtával. Mindezeket a dolgokat a kisszebenieknek Eperjesre érkezése napján Irányi megtudta. A nemzetőrségi kapitányt és a többi kompromittáltat elzáratta, a Szerday-levelt lefoglalta. A levélből kitűnt, hogy Szerday közvetítette Nosáknak az emigráns tótok működésére vonatkozó híreket, a tót nyomtatványokat, proklamációkat.¹

Még június 12-én rendelte el István nádor, hogy a felső-magyarországi megyékben csendes kitörésekkel kísért lázadás, bujtogatás, rablás, gyűjtogatás stb. eseteire a rögtönítélési eljárás kihirdetettessék, mert „némely titokban működő elégületlenek a társaséletbeli viszonyok s törvényhozás által engedett számos jótékonyságok ferde magyarázatával, a vallásbeli és népfaji különbségből merített ingerlések felhasználásával a népet tévutakra vezetni, elégületlenségre és erőszakos merények elkövetésére bujtogatni törekszenek”.² Batthyány Lajos gróf miniszterelnök pedig szeptember 20-án, a miavai betörés előtt, rendeletben felhívta a felső megyék figyelmét arra, hogy a „Svornost” több emisszáriust küldött az országba, akik, ha a hatóság kezei közé kerülnek, statáriális szék elé állítandók.³ Ma természetesen ezek a rendeletek túlszigorúaknak látszanak, azonban tekintetbe veendő az, hogy a prágai szláv kongresszuson a csehek és szerbek a tótokat a felkelés megszervezésére reábírták, hogy Jellasics, Obrenovics Mihály, Latour, majd Windischgräetz, a „Slovenská Lipa” nekik e célra pénzt adtak és hogy a magyar nemzet részére élet-halálharcról volt szó. A máig megőrzött irományokból kitűnik, hogy az összes felső-magyarországi hatóságok igen enyhén, elnézően bántak ezekkel az ügyekkel és hogy nagyon sporadikusan fordultak elő statáriális esetek. Ennek okát leginkább abban látni, hogy a megyék lakossága a nemzeti ügy mellett foglalt állást. Sárosban különösen szívós aknamunka folyt a császári érzésűek részéről, hogy a nép ne kövesse a hatóság rendeleteit. Ezért

¹ *O. L.* – K. A. „2357/Ig. 1849. IX. – L. Iratok 128. sz.

² *U. o.* – K. A. 2357/Ie. 1849. VII. – L. Iratok 129. sz.

³ *U. o.* – K. A. 2357/Ig. 1849. V. – L. Iratok 130. sz.

vált lehetővé, hogy a papság egy része a kormánnyal szemben ellenségesnek merészkedett mutatkozni és hogy Nosák kisszebeni ev. lelkész is majdnem nyíltan végezte agitációs működését, míg végre Irányi Dániel, hivatkozással a két fenti rendeletre, letartóztatta. A megejtett házkutatás alkalmával lefoglalták irományait és megtalálták nála a becsempészett „Brattia Slováci” röpiratot is. A kisszebeniek nagyon restelték, hogy nemzetörségüket a tót agitáció ennyire megrontotta. „Ezen váratlan eseményt nagy szégyenünknek tartjuk – jelentette ki Ribossy József polgármester – és alig találkozik közöttünk egy is, aki ezen tettektől utálattal el ne fordulna és azokra kárhozatot nem mondana.”¹ Nosákon kívül letartóztatták a proklamációkat osztogató nemzetőröket is. Náluk semmilyen kompromittáló levelezést nem találtak. Bíróság elé került a Nosáknál talált levelezések alapján Rányi János hernádvecsési ev. lelkész, aki Nosáktól tót kiáltványokat kapott, melyeket azután hívei között szétosztott. Rányi ellen külön vizsgálat folyt Kassán, melyről alább megemlékezem. Hasonlóképen elfogatott Szerday Károly szentmiklósi ág. ev. tanító, Munyay Antal eperjesi tanár és Bohus János kisszebeni ág. ev. tanító is, akik mind a tót felkelési nyomtatványok terjesztésében részesek voltak. Munyay Antal, az eperjesi ág. ev. kollégium tanára, évtizedek óta vezette az ott tanuló tót ifjúságot és csendes, de szívós szervezője volt a tót nemzetiségi mozgalomnak. Állandó összeköttetésben volt Kollárral, Palkoviccsal, Chalupkával, Kampelikkal, Hurbannal, Stúrral és a nála lefoglalt levelezések bizonyították a tót ifjúsági egyesületeknek egyetemes munkaprogramra járt és közös működését.

A Nosák Teofilnál talált levelek között figyelmet érdemel az, mely Hodza Mihálynak Prágából küldött híreit közli,²

¹ O. L. – K. A. 2357/Ig. 1849. XI. – *Bibosy-Irányi*. (Kisszeben, november 16.)

² U. o. – K. A. 2357/Ig. 1849. XII. 1. sz. – L. Iratok 131. sz. – A levélnek az eperjesi kormánybiztosság által 1848-ban eszközölt fordításából idézem a következőket:

„Hodza Mihály, kiről tudja, hogy még május 25-én elhagyá Szt. Miklóst, mindeddig Prágában mulat. Kétszer írt már, a községnek és magánszemélyeknek. Körülbelül illy tartalmúakat: „hogy én hosszabb ideig, mint megígértem, itt tartózkodom, oka a szerencsétlen meghasonlás a csehek és németek között. Az országgyűlés egy ideig szétoszlott, de nem örökre, de csak hogy jobban megfontoltassék, minek kelljen tovább történni. Én tagja valék azon

melyek egy nagy háború kitörését bejelentik. Nosáknak Szerdayhoz intézett válaszából kitűnt, hogy Kisszebenben rendkívül magára van hagyatva, mert a lakosság nem érez együtt vele, akinek szemeiben Hodza és Hurban szent nevek.¹ Nosák makacsul azon fáradozott, hogy híveinek a tót felkelés iránti bizalmatlanságát megtörje. Nyilatkozatairól mindenütt elítélőleg beszéltek, ami Schwartz Mihály ág. ev. senior tudomására is jutott, aki november 1-én elnéző jóakarattal megintette és figyelmeztette, hogy a hazának akkori helyzetében a főkérdés nem az, hogy ennek vagy annak a nyelvnek, ennek vagy annak a néptörzsnek kedveléséről van szó, hanem az egész ország iránti kötelességekről.² Nosák a róla terjesztett híreket tagadta és Timotheus bátyja dolgaival, aki a miavai betörésben résztvett, nem vállalt közösséget,³ holott a Szerdayhoz intézett levelei egészen világosan bizonyítják az ellenkezőjét.

Találtak Nosáknál egy Stúr-levelet is, mely 1848 februárjában kelt és melyben Stúr egy Kisszebenben létesítendő tót könyvkereskedés kérdését iniciálja. Ez a levél az ország ellen lázadó Stúr miatt nem kelthetett nagy bizalmat Nosák iránt, akiről egyébként kiderült, hogy a lipótszentmiklósi gyűlés után kibocsátott kiáltványokat is osztogatta.

Irányi rendeletére rendkívüli fenyítő törvényszék ült össze, melynek elnöke Szinyei-Merse László volt.⁴ A törvényszék december 7-én 15 napi határidőt adott a vádlottaknak védelmük előadhatására. A rögtönítélő bíróság ugyanis nem találván magát illetékesnek, Irányi hozzájárulásával rendkívüli fenyítő törvényszékké alakult át és elejét vette a statáriális eljárásnak,

Szláv kongresszusbeli választmányának és minthogy távolabb vidékről vagyok azon idő alatt Prágában maradtam. – Mondja továbbá: az egyetemes Európai háború az ajtó előtt van, és ha pap nem volnék, bizonyosan katonának mennék.” – A másik, a községhez írt levélben körülbelül az volt, hogy Bécsbe megy, hol utilevelet kér hazájába, s ha nem kapna s az országból száműzetnék, minden adósságait lefizettetni kívánja, hogy elkeseredéssel senki sem emlékezzék róla. – Hodza András f. é. Áprilistól Szucsányi pap, Munkácsra ítéltetett és nincsen többé Turóczban, mert az egyházban már mozgalmak mutatkoztak miatta, s kinyilatkozott az egyház, hogy ha 50 évig nem lesz papja, mást nem akar. – Ide mellékelem a szlávok kérelmeit is, mit szól ön hozzájuk?”

¹ *O. L.* – K. A. 2367/Ig. 1849. XII. 2. sz. – L. Iratok 13?

² *U. o.* – K. A. 2357/Ig. 1849. XII. 8. – L. Iratok 133. sz.

³ *U. o.* – K. A. 2357/Ig. XII. 8. – L. Iratok 134. sz. '

⁴ Tagjai voltak: Styller Leó, Sárossy Tamás, Boér Mihály, Okolicsányi Lucián, Hódossy Eduárd. Közvádló: Garsik Ferenc.

amiből világosan kiderül az, hogy sem Irányi, sem a hatóságok nem akartak halálos büntetéseket produkálni. Nosák vallomásaiban tagadta Hurbannal, Stúrral, Szerdayval való összeköttetését. A levelek azonban ellene bizonyítottak. A nemzetőrök és nemzetőrtisztek mind bevallották, hogy Szerdaytól kapták a lázító proklamációkat. A közvádoló Noeákat halállal, vagy ezzel egyfokú büntetéssel, a többi fogsággal kívánta büntettetni. A törvényszék Nosákat és Zsolnay nemzetőrt fogságra ítélte. A két foglyot Irányi Pestre küldte és felterjesztette az igazságügyminiszterhez a periratokat. Nosákat az osztrákok csakhamar kiszabadították.

Nosák ellen igen terhelően vallott Rányi hernádvecsesi ág. ev. lelkész, aki mélyen megbánta, hogy Nosák reábeszelésére propagandát üzött. „Bár ugyan – írta vallomásaiban – a polgári ítélő törvényhatóság kegyessége a külső tetteket ítéli, de mégis belső indító okokat is aránylag tekintetbe venni kezdi s ennél fogva igaz ugyan, hogyha erkölcsileg vesszük fel a dolgot, már a belső gondolat is bűnös, ha rossz és ez ha valakire, a papra alkalmazható, *de én ezt megbánván, megtértem*. A valóban rossz ember is megjobbulhat, annál inkább az elhirtelenedett.” Rányi is fogházbüntetést kapott. Rányi tót nemzeti-ségi érzésének kifejlődésére nézve érdekes adatokat mondott el tanúvallomásaiban Márkus László hernádvecsesi segédlelkész, aki azt hangoztatta Rányiról, hogy ámbár tót, de nem bujto-gatott és talpig becsületes ember, akit a nemzeti-ségi kérdésekről elterjedt hamis felfogások tereltek erre az útra.²

Nosák irományai között találtak még Kadavi János pesti ág. ev. tanítótól származó leveleket, melyek szintén azt bizonyították, hogy a tót felkelési akció szálai Pestre is elnyúltak. Irányi rögtön intézkedett, hogy Kadavi ellen is megtegyék a

¹ O. L. – K. A. 2355/Ig. 1849.

² Márkus többek között ezeket vallotta: „Egy időben kérdezem tőle, mi teheté őt oly dühös szlávva? Felelé: Bécsben tanulásom alkalmával több csehekkkel ismerkedem meg, kik tudakozák tőlem, miféle születésű volnék? Én felelém, magyar; kérdezőnek odább, magyar, vagy tót ajkú szülőktől származott? Én mondám: sárosmegyei tót szülőktől, de azért én magyar érzelmű vagyok. Ekkor bosszankodva, gúnnyal viszonzózzák nekem: „Te úgy, hát kutya vagy és nem ember, megtagadod születésedet, szégyenled származásodat, levetkezed emberi legszentebb jogaidat.” Egykor Vandrák eperjesi tanár könyvem polcáról egy papírfüzetet vett le, melyben tót versek valának, pipát akarván gyűjtani, így szólott, ez tót, ezzel lehet, ez éppen pipát gyűjtani való.”

megfelelő intézkedéseket.¹ Az OHB Irányi erélyét helyesléssel vette tudomásul és arra utasította, hogy a netán kitörendő zendüléseket kérlelhetetlen eszközökkel csirájában fojtsa el. A Nosák elleni vizsgálat által felfedezett nyomokban Irányi tovább figyelte a bujtogató munkát és mint jelentette november 20-án a kormánynak, naponta a komplottnak új tagjait fedezte fel. Liptó megye Szerday Károlyt a szentmiklósi ág. ev. egyház kezessége mellett szabadon akarta bocsátani. Irányi ezt megtiltotta és a rögtönítélő eljárást elrendelte, amit azonban a lipptóiaknak szintén sikerült folytonos halasztással elhárítani.² Irányinak erélye és türelmetlensége abból keletkezett, mert máinovember 28-án meggyőződött, hogy a császáriak Dukla felé koncentrálnak és hogy az ellenséges betörés mindennap várható. Jelentéseiből kiderül, hogy védelmi előkészületei még messze voltak a befejezéstől és Pulszky Sándor ezredes, a fegyveres védelemmel megbízott hadkerületi parancsnok mindenütt volt, csak kerületében nem. Megfelelő rendes honvédség nem állt rendelkezésre, a nemzetőrségben pedig nem bízhatott, mert előre látta, hogy az ellenséges támadás előtt szét fog szaladni. Elegendő lőfegyver hiányzott, a néphangulat pedig nem volt biztató.³ Egyre-másra kérte az OHB-tól a segínyt. A gyenge magyar erők láttára és a Duklából érkező nagytört hírek hallatára a nép részint elrémült, részint pedig az erősebb félhez kezdett hajolni. Az OHB november 25-én kezdett csak intézkedni a Schlick elleni hadművelet előkészítésére vonatkozólag, holott Schlick már december 2-án átlépte a határt és Pulszky Sándor még november 29-én azt jelentette Pestre, hogy a határról azon alapos kombinációkban gyökerezett nézetekkel tért vissza, hogy az ellenség be nem törhet.⁴ Két nappal azután Irányi már jelenti az OHB-nak, hogy az ellenség előcsapatai átlépték a határt és csak pár száz sárosi nemzetőr áll rendelkezésre. Gömör megye 800 nemzetőrt és két ágyút, Szepes megye 1200 fegyverest, Torna megye 120-at ígért küldeni, Abaúj, Zemplén, Borsod megyék nem is válaszoltak a segélykérésre és december 1-én mindössze 400 szepesi nemzetőr indult

¹ O. L. – K. A. 3479/e 1848. – L. Iratok 135. sz.

² u. o. – K. A. 3555/e 1848. – L. Iratok 136. sz.

³ u. o. – K. A. 3551/e 1848. – L. Iratok 136. sz.

⁴ O. L. – K. A. 4242/e 1848. – *Pulszky-Kossuth*. (Eperjes, nov. 29.)

Sárosba.¹ Az általános népfelkelést pedig Irányi nem akarta igénybe venni. Ez volt a sárosi helyzet a Schlick-féle betörés előtt.

Odább keletre Zemplén megyében is a hangulat csüggedő volt, mert ámbár a nép odaadással állt rendelkezésre, a megyének nem voltak fegyverei és a nép a dzsidát és a kaszát fegyvernek nem tekintette. Irányinak értesítései, hogy az ellenség betörni készül, a megyét csak arra ösztökélte, hogy az OHB-t fegyverekért ostromolja. A kormánynak azonban fegyverei nem voltak, ígérekkel és biztatásokkal igyekezett e terület megyéit megnyugtatni. *Zemplén megye* északi része Lengyelországból eredő császári agitáció következtében szintén meg volt mételezve. A császáriak a lengyel parasztságot izgatták a lengyel nemesség ellen és ugyanezt a módszert akarták az északi megyékre is átplántálni, hogy ilyenképen az északi megyéket vezető és az OHB részére működő hatóságokat elkeressék. Zemplénben Boronkay Albert kormánybiztos a rögtönítelő eljárást a nádori rendelet értelmében érvényesítette és Bereznán valamint Sókúton halálos ítélet végre is hajtattott. Ezek minden nemzetiségi célzattól mentes császári párti lazítások következményei voltak és mint Ludvig János a zempléni hangulatról írta, ezek a lázító kísérletek a népnél visszhangra nem találtak és ámbár a nép a katonaállítást a legnagyobb készséggel teljesítette, ez csakis a király nevével történt, akitől a nép el nem idegeníthető.²

Abauj megyében szintén voltak fegyvernélküli nemzetőrök, akiket nem lehetett Sáros védelmére küldeni. A kassai bizott-

¹ U. o. – K. A. 4407/e 1848. – *Irányi-OHB*. (Eperjes, dec. 1.)

² O. L. – K. A. 2505/e 1848. – *Ludtigh-OHB*. (?, nov. 3.)

„Történtek ugyan részletes, egyes egyének általi bujtogatások is, ezek egyike október elején statárialiter ki is végeztett Bereznán, az unghi határszélén, a másik felett Sókúton, nov. 1-én tartott a végítélet, sőt a mernyiki lutheránus lelkész is gyanúba vitetett, de a nép között ezek visszhangra nem találtak, úgy, hogy ha a jelen állapotba lesz, a ki erélyesen fölgyeljen, minden népfaj és elem nyugodtan és magyaron maradand. De figyelmessé teszem a t. bizottmányt, hogy bár a katonaállítás is a legnagyobb készséggel foly, ez csak a király nevére történik és nem hiszem, hogy ugyan Zemplén népe a királytól elidegeníthető, kit betegnek tart és koronáját akarja a csel és ármány ellen védeni. Így kevés kivétellel minden intelligencia is csak a királyt környező ármány ellen dühöng és óhajtja most Buda falai között látni és tudni.” – Az egyik kivégzett Sas Mátyás magyar nemzetiségű Don Miguel ezredbeli kiszolgált közkatona volt.

mány hasonlóképen fegyvert kért Pestről. Borsod megye szintén kért 1200 fegyvert. Gömör megye elhatározta, hogy 1000 nemzetőrét fegyver nélkül indítja Irányihoz. Az OHB mind ezekre a sürgető kérésekre csak azt válaszolta, hogy fegyver nincsen és hogy Pulszky Sándor a főparancsnok, aki majd intézkedik. Ilyen helyzet nem emelhetette a nép bizalmát és nem gyarapíthatta a kormány híveinek táborát, mert mindenki látta, Irányitól kezdve az utolsó kaszás nemzetőrig, hogy győzelmi esélyek nincsenek. Felső-Magyarország, melyet a császáriaktól támogatott tót lázadási propaganda aláaknázott, az OHB részéről rendkívül el volt hanyagolva. Ez az elhanyagolás két tekintetben mutatkozott leginkább. Az odaküldött szervezők rendelkezésére megfelelő pénzt nem bocsátottak, kéréseiket nem teljesítették, azután fegyvereket nem adtak a megyéknek. Ehhez hozzájárul, hogy úgy a nyugati, mint a keleti területen kijelölt parancsnokok nemcsak tehetségtelenek, de hanyagok is voltak. Amott Szilaveczy, emitt Pulszky nem felelt meg a reábizott feladatnak. A felsőmagyarországi megyék hemzsegték a sok kormánybiztostól. Minden megyében volt legalább is egy tucat, akik egymás ellen intrikáltak és az egyes megyék teljhatalmú kormánybiztosai is féltékenykedtek egymásra. A szervezési munkálatokban nem volt egységes vezetés, azonkívül hiányzott az intenzívebb néppropagandaakció is. Hogy mindezen hibák ellenére Hurban, Frischeisen, Simunics, Schlick tót néplázítási kísérletei nem sikerültek, annak oka egyesegyedül az, hogy a tót nép. többsége”az. 1848. évi vívmányokat éppen úgy méltányolta, mint a magyar nép. A robot eltörlésének hatása igen mély volt. Hegyi falvak szegény népe évszázadok óta először egyenesedett fel meggörnyedt állásából és fellélekzett és ámbár a tót nép mindig királyhű volt, mégis Kossuthban tisztelte megváltóját.

VI. FEJEZET.

Stadion gróf tervei és Majláth János gróf kísérletei.

A Schwarzenberg-kormány prvgrammja. – A december 2-i trónváltás. – Stadion gróf belügyminiszter és Majláth János gróf. – Magyarország felosztásának tervezete. – Hummelauer memorandumai. – Majláth elaboratumai. – Schlick hadtestének betörése. – A sároست tót szabadcsapat. – Frischeisen betörése Hürbannál és Stúrral. – A budatini csata. – Janecek működése. – Götz tábornok a tót felkelés új szervezője. – Magyar ellenintézkedések. – Götz hadoszlopának benyomulása. – A néphangulat.

(Okmányok: 137-154. sz.)

Schwarzenberg Félix herceget sógora Windischgräetz sürgősen hazahívta Olaszországból. November 15-én és 16-án e két férfiú megállapodott a monarchia megmentése érdekében kövendő politikára nézve. Schwarzenberg csak azon feltétel alatt vállalta az ügyek vezetését, ha V. Ferdinánd lemond a trónról és helyébe a fiatal Ferenc József lép. A trónváltásnak ezen módjáról már hónapok óta tárgyaltak a dinasztia meghittjei és ebben a kérdésben is voltak egymással szembenálló udvari csoportok. A dinasztia megszorult helyzete és Ferdinánd gyámoltalansága rendkívül megerősítette a Ferenc József érdekében érvelő pártot és győzött a felfogás, hogy az eddig követett diplomáciai taktika gyenge eszköznek bizonyult a folyton erősödő forradalommal szemben, mely október eleje óta Bécsset is hatalmába kerítette és immár elérkezett a céltudatos és önzérletes cselekvésnek az ideje. A trónváltást sürgetők azt hirdették, hogy a dinasztia megmaradása megköveteli, hogy nemcsak a trónra, hanem a vezető helyekre is tetterős, új és fiatal

labb erők kerüljenek az aggodalmaskodó és megvénült előkelőségek helyébe. Tényleg, november közepén, a dinasztia helyzete igen súlyos volt. Egyedül Windischgräetz és Jellasics képezték a dinasztia reménységét, Ezek azonban katonák voltak minden politikai és diplomáciai invenció nélkül. Arról volt szó, hogy a monarchia népeit vissza kell terelni a császári ház iránti feltétlen engedelmességhez, a bécsi forradalom leverése által ezert elönyöket erélyesen ki kell használni és a Kremsierbe egybehívott birodalmi gyűlés iránti látszólagos loyaltással a népképviselőten nyugvó alkotmányosságnak egyelőre való elismerésével az abszolutizmus felkészüléséről a népek figyelmét el kell terelni. Erre a szerepre az öreg Wessenberg nem volt alkalmas. Céltudatosabb és kíméletlenebb emberre volt szükség, akit Schwarzenberg Félixben megtalált Windischgräetz és vele együtt a dinasztia. Schwarzenberg Olmützbe már teljesen kész programmal utazott, melynek főpontjai a császár lemondása, Ferenc József trónralépése, a régi vezetőség elbocsátása, Magyarországnak minden rendelkezésre álló erővel való leverése és az összmonarchiába való beolvasztása, miután Magyarországot nemzetiségi alapon felosztották, a birodalmi gyűlés megszüntetése, Ausztriának német vezetőállammá való emelése. November 21-20. nevezetett ki az új kormány¹ és november 22-én nyílt meg a kremsieri birodalmi gyűlés, melyen november 27-én mutatkozott be Schwarzenberg és előadta kormányprogramját, melynek főpontja az egységes összállam létesítése. Az összes népek és országok egy nagy államtestbe egyesítendők. Az összes néptörzsek egyenjogúsítása, a törvényelőtti egyenlőség a kormányzati rendszer alapelve. Magyarországon a forradalom pártja az Ausztriától való elszakadásra törekszik és a népeket elvitathatatlan jogaiktól meg akarja fosztani. A háború nem a szabadság ellen irányul, hanem azok ellen, akik a szabadságot el akarják rabolni azon népektől, akiknek főtörekvésük az összmonarchia fenntartása, szorosabb összeköttetés Ausztriával és nemzetiségük elismertetése, amiben a kormány őket az összes rendelkezésre álló eszközökkel

¹ Tagjai voltak: Schwarzenberg Félix herceg miniszterelnök és külügy-miniszter, Stadion Ferenc gróf belügy-, Krauss Fülöp báró pénzügy-, Cordon Ferenc báró hadügy-, Bach Sándor dr. igazságügy-, Brück Károly kereskedelemügy, Thunfeld lovag földművelésügyi miniszter.

támogatni fogja. A német kérdést felületes általánosságokkal kezelte Schwarzenberg programjában, nehogy nemzetiségi programját saját maga megcáfolja. Ugyanis ebben a német kérdésben vallott felfogása az, amint ezt Brühl és Boul osztrák nagyövekhez intézett levelében olvashatjuk, hogy „*Ausztria vezető német hatalomra való ezeresztendősi jogát, valamint az idők folyamán Németországban megnövekedett állását nem hajlandó feladni.*”¹ Ez pedig homlokegyenest ellenkezik az ausztriai szlávok törekvéseivel, akik a frankfurti parlament ellen annak idején elkeseredett harcot folytattak és azt hirdették, hogy ők nem német nemzetek, nekik a német egyesítési törekvésekhez semmi vonatkozásuk nincsen, hanem egy szláv Ausztria érdekében akarnak egyesülni. Mindezt Schwarzenberg jól tudta és míg az ausztriai szlávok előtt a nemzeti egyenjogúsításra vonatkozólag biztató ígéreteket tett, addig diplomáciája a vezető német állás érdekében verekedett és intrikált és ő maga a magyarokkal való elintézés utáni időkre halasztotta az igazi célokra vonatkozó intézkedéseinek megtételét, aminek bevezetése a március 4-i oktroj volt. A nemzetiségi egyenjogúsításra tisztán a magyar nemzeti harc elleni akcióra volt szüksége. Magyarország képezte az összmonarchiai tervek megvalósításának legnagyobb akadályát. A magyar alkotmány, a magyar korona egysége és tana állotta el az összmonarchiai célok útját. Ezt pedig csak úgy lehet elhárítani, ha nemzetiségi alapon az országot felbontják és a részeket az összmonarchiába olvasztják. A különálló nemzetiségi részek nem fogják hirdetni a magyar alkotmány érvényét, nem fognak a magyar korona egységének hódolni és így az összmonarchia tényleg megvalósulhat, Schwarzenberg herceg pedig hozzáfoghat ahhoz az átalakító munkához, mely a birodalmat német vezető állammá átváltoztatja. A nemzeti egyenjogúsítás ígéretei után következnek majd a németesítés kíméletlenségei. Ez volt Schwarzenberg munkaprogramja, melyet következetesen be is tartott. Bemutatkozása idején biztatóan beszélt a szlávokhoz, Jellasics nagy kegyeltje volt és a délszláv, cseh, tót tervek részére ebben az időben nagy hausse uralkodott. Schwarzenberg a legnagyobb jóindulattal vette át a sokféle

¹ Helfert: Geschichte Oesterreichs IV. – Anhang 102.

nemzetiségi tervezetet, emlékiratot, felhasználta belőlük mindazt, amire Magyarország ellen szüksége volt és máskülönbent eltemette azokat irattárában, mert sohasem volt szándékában Ausztriából szláv vezető államot csinálni. A szlávok, valamint minden jól informált osztrák politikus, november utolsó hetében tudták, hogy trónváltás lesz. Palacky, Stratimirovics, Hurban együttesen felkeresték november 25-én a bécsi Beatrix-palotában Jellasicsot, akivel behatóan tanácskoztak a jövő tekintetében. Jellasics a legrózsásabb biztatásokkal ecsetelte előttük Schwarzenberg szándékait és a szlávok maradtak Schwarzenberg reakciós abszolutizmusának legerősebb támaszai, akikkel később éppen úgy bánt az abszolutizmus, mint a magyarokkal.

December 2-án történt meg a trónváltás. A 18 éves Ferenc József az első nagy audencia alkalmával emfázissal ölelte meg Windiscbgraetzet, mondván: „Önnek köszönhetjük mindazt, ami még van és egzisztál.” A trónralépést a hadvezérekhez intézett kegyes kéziratok kiadása kísérte, azonban megbocsátási és nagylelkűségi cselekedetek a letiport Bécs és a harcban álló Magyarországgal szemben be nem következtek. Ferenc József Olmützből kiáltványokat intézett népeihez, melyek az alkotmányért küzdő Magyarország ellen intő fenyegetéseket tartalmaztak. Kossuth megelőzőleg Stiles bécsi angol követ útján fegyverszünetet, sőt megegyezést kért Windischgräetzről. Elutasított. Ez még a tulajdonképeni harc előtt volt. Schwarzenberg és a dinasztia valószínűleg értesültek erről a kísérletről. Schwarzenberg programját egy megegyezés meghiúsította volna és az egész olmützi főhadiszállást áthátolta a fegyvercsörtető jelszó, Magyarországot meg kell hódítani, egy meghódított területnek nincsen alkotmánya, nincsen joga, önállósága, ezt a meghódított területet fel kell osztani. Mi sem természetesebb, hogy az udvar és a főhadiszállás körül udvarló nemzetiségi vezetők örömjongva hitték, hogy a magas politika mindezt az ő érdekükben teszi. Ebben a hitükben megerősítették őket az új kinevezések is. Osegovics Metellius belügyminiszteri tanácsossá, Kulmer báró pedig a szláv ügyek részére tárcanólküli miniszterré neveztetett ki. Ezek intézték a sokféle nemzetiségi igények és kérések egyengető útját. Az új császár

kijelentései, melyeket a cseh, morva és délszláv, majd tót küldöttségek előtt tett, mindig a nemzetiségi egyenjogúsítás törvényes biztosítását tartalmazták és mikor a csehek felvetették az eszmét, hogy Magyarország nemzetiségeinek képviselőit vagy a Reichsratba, vagy pedig egy Bécsben tartandó külön gyűlésre meg kell hívni, Schwarzenberg december 18-án kijelentette, hogy mindenekelőtt a magyarországi nemzetiségek kívánásait óhajtja közelebről megismerni és azután megfelelő módon kielégíteni. Tényleg, a trónralépés után serény tanácskozások folytak abban a tekintetben, miképen lehetne Magyarországból az összmonarchiára vonatkozó veszedelemét eliminálni. Stadion Ferenc grófnak ügykörébe tartozott a Magyarország átalakítására vonatkozó anyagot előkészíteni. Megjegyzendő, az egész kormány és a dinasztia abból a feltevésből indult ki, hogy Windiſchgräetz hadtesteinek betörésével a magyar nemzeti ellenállás leveretik. El sem képzelték azt, hogy a magyar nemzetnek erőkifejtése osztrák vereségeket is fog okozni. A körülöttük udvarló magyar konzervatív és nemzetiségi vezetők folyton azt hangoztatták, hogy a nép monarchikus, dinasztikus, királyhű, az egész ország egy frakció terrorja alatt nyög és szabadulását várja. A haladó korszellem térfoglalása elől megvonuló maradiságnak rendszerint ezek az önámító ismert érvei, holott a valóság más képet mutatott. Ha a nemzet nem állt volna a nemzeti ellenállás mellé, akkor az Windischgräetz és Schwarzenberg nélkül is befejeződött volna. A kormány és a dinasztia a magyar ellenállás méretei és a néprétegekre kiterjedő mélysége felől hamisan voltak informálva és azt hitték, hogy a decemberben elfogadott tervezeteket rögtön a bevonulás után fogják tudni megvalósítani. A decemberi Schwarzenberg-kormányának a magyar kérdésben főszakértője és bizalmi embere Majláth János gróf volt, akit tulajdonképpen Stadion gróf foglalkoztatott eleinte, minthogy a magyar viszonyokat a belügyminiszter eléggé nem ismerte. Majláth gróf a Metternich-korszaknak egyik politikai „Naderer”-je (konfidens) volt, aki Sedlnitzkyt a magyar politikai és társadalmi életben történekről informálta. Életpályája a könnyelműségbe merült tehetségnek példája. A hatalom elhullajtott morzsáiból élt és ezért tett szolgálatokat Sedlnitzkynek, mert voltak

nagyravágyó, politikai és irodalmi működésével összefüggő ambíciói is. A konfidensi fizetésen kívül ígéreteket is kapott. Ezekhez az ígéretetekhez tapadó reményei hajszolták a konfidensi működésében folyton előre. 1848-ban, mikor Stadion bizalmi embere volt, azt hitte, hogy reményei megvalósulnak. Múltja azonban még Schwarzenbergnek és Windischgrätznek sem volt kellemes. Kihasználták és félreállították és mikor Stadion meghalt, Majláth elvesztette minden protekcióját. Schwarzenberg Stadion ígéreteiről hallani sem akart, Majláth pedig még a magyar ókonzervatívok részéről is elutasításban részesült, mert az ezeréves alkotmányos ország megbontása érdekében összeállt a tót emigránsokkal, Kollárral, Hanrichchel, Hlaváccsal, Stúrral, stbivel. Az összeköttetései meglazultak, mire a tulajdonképpen megcsalt ember Ferenc Károly főherceghez és Zsófia főhercegnőhöz fordult később. Itt is hideg elutasításban részesült, mire egy elkeseredett és szenvedélyes levélben hivatkozott Ferenc császár és V. Ferdinándnak neki tett és be nem váltott ígéreteire, a sok szolgálatra, melyet a dinasztának tett, a hálátlanságra, melyben részesült. A hat az az volt, hogy Majláthnak Bécs el kellett hagynia és Bajorországban öngyilkossággal vetett életének véget, – a legnagyobb nyomortól megtiporva. Ő eszelte ki Magyarország felosztását, ő adta ezt az eszmét Schwarzenbergnek, Stadionnak és a tótoknak különösen, mert tervezete alapján a tót distriktnek császári főbiztosa akart lenni.

Magyarország mai szétmarcangoltságának eszméje ezekben a tervezetekben leli forrását. Ennek a politikának köszönheti nemzetünk a nemzetiségi elkülönülésekre vonatkozó agitációt és azokat a maximális nemzetiségi területi igényeket, melyekkel szemben a világháború után lefegyverzett országunk védtelenül állt. A magyar nemzet ellenségei a Schwarzenberg--Majláth-tervet lemásolták. A különbség csak az, hogy Magyarország is mint tartomány megmaradt volna ugyanabban az államkötelékben, mint elszakított és más tartományokhoz csatolt, vagy külön tartományokká előléptetett részei. Majláth részletesen kidolgozta, mit kell a kormánynak tennie, hogy ezt a felosztást sikerrel végrehajtsa. Schwarzenberg ezt a felosztási eszmét november 16-án Windischgrätz-cel Stadionnak

közlése alapján megbeszélte és Jósika bárónak, az ókonzervatívok egyik vezérének is előadta, valamint Jellasicsnek is. Egy a Schwarzenberg hagyatékában visszamaradt memorandum, mely valószínűleg Hummelauer Károly udvari tanácsos kezeitől ered,¹ részletesen foglalkozik a Schwarzenberg-Majláth-féle felosztási tervvel és Jósika ellenérveit megértve, a felosztás ellen foglalt állást. Hummelauer a magyar kérdésről három emlékiratot készített. Az egyik a magyar helyzettel szemben követendő politikának általános elveit fejtegeti, a második a felosztási eszmével foglalkozik, a harmadik a katonai megszállás utáni teendőkről szól. Az elsőnek, mely Helfert munkájában leközölte,² konklúziója az, hogy Magyarország, melynek lakossága idegenkedik a demokratikus kormányzati rendszertől, az egyetlen állam, ahol a konszolidáció és a dinasztia érdekében egy lépést nem előre, hanem *hátra* kell tenni. Szerinte Magyarországot csakis a „*Rückschritt*” mentheti meg. A konzervatív ideológia érveit használja; az ország egy aránylag kis párt terrorja alatt nyög, a nép ragaszkodik az arisztokratikus államformához. Ugyanezeket az érveket használja a felosztási kérdésre vonatkozó fejtegetéseiben, szívósan védelmezvén a magyar koronának a dinasztia érdekében álló egységét. Valószínű az, hogy Hummelauer Jósika felfogását tükröztette vissza. Eszmemenetének rövid összefoglalása a következő:

Magyarország felosztása nemcsak a magyar államot forgácsolná szét, hanem az egész császári birodalmat és egy laza föderáció felé szorítaná, amely nem volna tartós, és amelyben a dinasztianak helyzete nem lenne biztosítva. A dinasztia, mely Magyarországot alkotó elemeire bontja és az elemeknek önállóságot ad, a korona felosztása által a Pragmatica sanctioból eredő jogigényeit is megszüntetné ezzel az eljárással. Ami pedig azt a felfogást illeti, hogy Magyarország, mint meghódított terület kezeltessék és a tartományok közé soroztassék, reámutat arra, hogy ez a törekvés már 1848 előtt is érezhető volt, akkor azonban más volt a helyzet. Jelenleg Ausztriában is forradalmi szellem uralkodik, tehát a dinasztia ne adja fel magyar-

¹ Sl. A. W. – K. A. S. – Schw. N. Fasc. IV. – L. Iratok, 137. sz.

² I. m. – Anhang 57. I. és St. A. W. – K. A. S. – Ungarn. – A propos du Ministère hongrois vis à vis de celui de Vienne. Mesures à prendre.

országi bázisát. Elérkezett az ideje annak, hogy a császár a szláv nemzetiségek segítségével Magyarországot az 1825 óta behozott demokratikus reformoktól megtisztítsa. Ez a tisztítási munka lesz egyúttal a nemzetiségeknek adandó biztosítékok feltétele is. Az eredeti magyar alkotmány nem ismer felelős minisztériumot és nincsen is szüksége reá, mert a király esküjéhez híven betartja a régi alkotmányt. Ez az egyetlen monarchikus törvényes bázis, melyen cselekedni lehet. Ha Magyarország, mint tartomány bekebelezettek, akkor a dinasztia feladja a Pragmatica sanctióban biztosított jogait és Magyarország ismét az összbirodalmi felelős kormány alá kerül, ami nem alkotmánya, Ez a monarchikus eszmének Magyarországon megadná a kegyelemdőfést. A megoldás tehát az, hogy a felelős kormány megszüntetendő, a király esküjéhez híven biztosítja az ország integritását és különállását Ausztriától és az országgyűlés a tisztítási processzus alapján hívandó össze. A nemzetiségeknek belső autonómiák adandók. Belső nemzetgyűléseket tarthatnak, melyeken kívül volna egy központi országgyűlés alsó- és felsőháza. A királyi nemeslelkűség csakis ezt az utat választhatja. Maguk a délszlávok sem akarnak az összmonarchiai birodalmi gyűlésen megjelenni, ezért a régi Magyarország megsemmisítésétől el kell állni. Csak a forradalmat élesztené. A dinasztia a jövőre való tekintettel, kímélje a magyar koronát, mely támaszt nyújthat neki bekövetkezhető jövő eseményeknél.

Az ókonzervatív felfogás tehát nem 1847-hez akart visszatérni, hanem 1825-höz és a reformkorszaknak összes nehezen kiküzdött alkotásait akarta megsemmisíteni. Különösen a nyelvi rendelkezésektől és törvényektől ajánlotta megtisztítani a magyar állami berendezést, Feltűnő az, hogy a birodalmi kialakulásra nézve a föderációt perhorreszkálta, addig Magyarországot egy föderatív állammá akarta alakítani. Az ország felosztását mindenképpen meg akarták akadályozni, azonban túlságos ragaszkodásuk az összes reform megszüntetéséhez, különösen Stadion szemében, nagyon is rovásukra íratott, mert a belügyminiszter a haladásnak mérsékelt híve volt és az új kormány a népek bizalmát megnyerendő az 1848-as átalakulás főelveit átvette. A törvényelőtti egyenlőséget, az általános adó-

kötelezettséget, a robotmegszüntetést, stb., a kormány programjában nemcsak hangoztatta, de át is vette és korántsem akart huszonöt évre visszamenni.

Majláth ismerve megbízóinak észjárását, szájuk íze szerint készítette tervezeteit. Vezérlő szempontja az volt, hogy a forradalom a kormánynak jogot és alkalmat ad arra, hogy a magyar nemzetnek adott összes engedményeket visszavegye és Magyarországot átalakítsa a törvényekre való tekintet nélkül. Első és fődolgozatában¹ mindenekelőtt szükségesnek tartja, hogy a monarchia egységét veszélyeztető magyar pénz-, had- és külügyminisztériumot beszüntesse. A magyarországi forradalmat és polgárháborút, a es. kir. katonaság segítségével le kell verni. A forradalom leverése megszünteti a polgárháborút is. A forradalom feljogosítja a kormányt, hogy Magyarországot átalakítsa. Az átalakítás a nemzetiségeket egyenjogúsítsa. A három főminisztérium megszüntetésével a magyar ügyek ideiglenes vezetésével egyelőre három Bécsben székelő miniszter bízatik meg. Mihelyt az összmonarchiába való beolvasztás megtörténik, a három minisztérium is, mint magyar minisztérium – megszűnik. Magyarország névszerint megmarad, a közigazgatás nemzetiségek szerint több disztriktra osztandó és pedig:

1. Horvát- és Szlavónország a Dunának horvátul beszélő balparti részével;
2. A Bánát Bács megye felével;
3. Az erdélyi szászok és oláhok;
4. A kárpáti szlávok a Morvától kezdve az erdélyi határig. A vegyes megyék, a szláv magyar megyék kettéosztandók;
5. A tiszta, magyar rész a Lajtától Erdélyig;
6. Az erdélyi magyarok és székelyek;
7. A határőrvidék.

Az északi szláv területet egy tót és rutén részre javasolta bontani, a magyar területet pedig dunántúli, dunatiszaközi és tiszántúli részre. A kerületek élére császári biztosok állítandók. A megyék közigazgatása megmarad ugyan, de sem közgyűlések, sem tisztújítások meg nem tarthatók, a magyar kormány által

¹ Sl. A. W. – K. A. S. – Schw. N. IV. 200. Beil. a). – Ideen über die Art, wie Ungarn zu regieren und umzumodeln ist. – L. Iratok 138. EZ.

kinevezett főispánok elbocsátandók, a régiek visszahelyezendők. Minden kerület tartománygyűlést kap és saját közigazgatását maga intézi éppen úgy, mint az összmonarchia egyéb tartományai. A birodalmi gyűlések, a kerületek is elküldik képviselőiket. A választási rend olyan, mint a többi tartományban. Az állam átveszi a nemesi földbirtokosok kártalanítását és a magyar bankjegyeket. E 160 milliónyi teher törlesztésére bevezeti a dohány regálét, a laudenumot és a bélyegpapírt. Ausztria és Magyarország között a vámvonat megszűnik. Minden kerületben egy ideiglenes kamarai közigazgatás szerveztetik. Ezen átalakítás következtében a kormány eléri azt, hogy a birodalmi gyűlés egységes és erős lesz, a vámvonat megszüntetése a beolvasztást siettet, a nem-magyar nemzetiségek a császárnak fogják védőjüket tisztelni, a magyarok a birodalmi gyűlésen a német kisebbséget fogják erősíteni és a szláv túlkapások elleni biztosítékot fognak képezni, stb., stb. A forradalom vezetőit ki kell végezni, a kevésbé gravait, de gazdag emberek kontribúciót kötelesek fizetni.

A kerületek élére állítandó császári főbiztosok főfeladatát abban látja, hogy a kerületeknek az összmonarchiába való beolvasztását előmozdítsák s e célra a katolikus, evangélikus és nem-magyar kerületekben a nemzetiségi tényezőket igénybe vegyék.¹ Majláth javaslatot tett a főbiztosi állások betöltésére nézve is.² A tót kerületre természetesen magát ajánlotta, mint a szlávok barátját, a katolikus papság kedvencét és akit egyúttal az evangélikus papság is tisztel. A rutén kerületre Péchy Imrét, volt zágrábi főispánt, sárosmegyei aulikus földbirtokost. A császári főbiztosok részére Majláth a disztriktek helyzetére és viszonyára való tekintetek figyelembevételével részletes instrukciókat is készített.³

A tót kerület magába foglalná Pozsony, Nyitra, Komárom, Trencsén, Turóc, Árva, Liptó, Zólyom, Szepes, Gömör, Sáros, Torna, Abauj, Bars, Hont, Nógrád megyéket, tehát tizenhét

¹ *U. o.* – K. S. A. – Schw. N. IV. ad 200. Beil. b). – Generalinstruktion für alle königl. Oberkommissare. – L. Iratok, 139. sz.

² *U. o.* – K. A. S. – Schw. N. IV. – ad 200. Beil. c). – Vorschlag für die Oberkommissärstellen. – L. Iratok, 140. sz.

³ *St. A. W.* – K. A. S. – Schw. N. ad 200. Beil. d-h). – h. Iratok, 140. sz.

megyét. A főbiztos legelső feladata lenne a magyarságot a tótól elkülöníteni és pedig olyképen, hogy ezt a tótok kezdeményezzék. Az iskolák tanítási nyelve a tót legyen. Majláth különösen a főpapságot akarta bontó tervei céljaira felhasználni és a hivatalban lévő főpapokról információkat adott. Az evangélikus papságot állami szubvenciókkal gondolta megnyerni. Zay Károly gróf, egyházi főfelügyelő, felfüggesztendő. A kerület megyékből álló kisebb kerületekre bomlik. Turóc, Árva, Liptó megye és Torna, Abaúj, Gömör, Sáros egy-egy kerületet alkotnak. Majláth személyi előterjesztéseket is tett és jegyzékbe foglalta a kormány legnagyobb ellenségeit, Pálffy József gróf, Zay Károly gróf, Marczibányi Antal, Borsitzky József, Csáky László gróf, Radvánszky Antal, Beniczky Lajos, Szentiványi Károly, Andrássy Gyula és Manó grófok, ifj. Pázmándy Dénes, Pulszky Ferenc, Kubinyi Miklós, Besze Antal, Justh József, Berényi Ferenc gróf voltak a tót kerület veszedelmes emberei. A császár intézzen kiáltványt a kerület népéhez, melyben a németeket és tótokat megdicsérje és felszólítja őket, hogy kéréseiket terjesszék a főbiztos útján hozzá. A főbiztosi teendő közül megemlítendő a magyar tanítási nyelv megszüntetése, Stúr tót hírlapjának újjáélesztése, tót tankönyvek készítése, a közigazgatási nyelv szabad választásának engedélyezése és a birodalmi gyűlésbe, valamint az összbirodalomba való beolvasztást kérő petíciók iniciálása.¹ A petíciókat helységeként a papság és tanítóság készítené elő. Majláth részletes munkatervében sok egyházi személyre hivatkozott, akik a petícionálást előmozdítanak. Többek között Rudnyánszky zólyomi róm. kat. püspök, Szeberényi és Stromszky ev. szuperintendensek, Ritterstein báró kamarai gróf, Jekelfalussy Vince szepesi püspök, - ezek azonban később mind feltétlenül és meggondolás nélkül a magyar nemzet mellé állottak és az ellenállás ügyét szolgálták, amiért is 1849-ben a császáriak részéről súlyos büntetésekben részesültek, így tehát Majláth hivatkozása e férfiakra korai volt és anélkül tette azt, hogy terve és szándékai ügyében beszélt volna velük. A kormány előtti politikai súlyának emelése céljából hivatkozott oly férfiakra, akiknek meggyőződése az ő bontó machinációival homlokegyenest ellenkezett.

¹ U. o. – K. A. S. – Schw. N. IV. 201. – L. Iratok, 141. sz.

A Majláth-tervezettel a kormány behatóan foglalkozott és azt fővonásaiban nemcsak elfogadta, hanem meg is valósította. December 16-án kerültek a tervezetek a minisztertanács elé.¹ Kulmer báró, tárcanélküli miniszter, azt javasolta, hogy az ország eleinte katonailag kormányoztassék. Az ügyek élére megbízhatók állítandók, akik már most a jövő alakítására nézve meghallgatandók és csak azután veendő tekintetbe a Majláth-féle javaslat, mellyel különben lényegében egyetért. Kulmer többek között megemlítette, hogy a volt ellenzéki Nagy Pál is helyesli az országnak nemzetiségi szempont szerinti felosztását. Az ország kizárólagos katonai igazgatása ellen Krauss pénzügyminiszter mondott véleményét tisztán pénzügyigazgatási szempontok miatt és javasolta, hogy politikai ügyekben a megyék maradjanak érintetlenek és Windischgräetz állítson élükre a nemzetiségekre való tekintettel megbízható embereket. A minisztertanács elhatározta, hogy Majláth, Kulmer és Krauss javaslatait Windischgräetz elé terjeszti, aki december JH-én megkezdte a Magyarország elleni hadműveleteket és a közigazgatás berendezésére nézve sürgősen szüksége volt megfelelő javaslatokra. Amint december 22-én kelt és Schwarzenberghez intézett leveléből² kitűnik, a Majláth-féle tervezetet tartotta ő is a legjobbnak és Mosonból kérte annak sürgős beküldését. Ez alkalommal ismételte, hogy az ország nem számíthat alkotmányra, Magyarország meghódíttatik, amiről nem késett a főhadiszálláson lévő ókonzervatívokat felvilágosítani. Schwarzenberg örömet fejezte ki, hogy Windischgräetz „a gutgesinnt, de a magyarizmus most unpraktikussá vált eszméihez ragaszkodó magyarokat” a kormány szándékairól informálta.³ Schwarzenberg 1849 január 12-én ismét informálta Windischgräetzet⁴ a magyarországi kérdéstről s ekkor, úgy látszik, már letett a tót megyék elkülönítésének tervéről, mert a tót párt politikai tendenciáiról figyelmeztető bizonyítékokat kaptak.

Majláth javaslatai tehát közvetlenül az ország felosztását akarták végrehajtani. A kerületek tartományokká alakultak

¹ St. A. W. – M. R. Pr. 2886/1848. – L. Iratok, 142. sz.

² St. A. W. – K. A. S. – Schw. N. VII. ad 441. – L. Iratok, 143. sz.

³ 17. o. – K. A. S. – Schw. N. VII. 141. – L. Iratok, 144. sz.

⁴ U. o. – K. A. S. – Schw. N. – L. Iratok, 145. sz.

volna. E tervezet fővonásait a kormány a gyakorlatban megtartotta és hogy nemzetiségi mozgalminkban a felosztási igényeknek ez a maximuma meggyökeresedett, ezt csakis annak a politikának köszönhetjük, mely kormánypresszióval bekényszerítette a nemzetiségi politikai programokba a felosztási követelést és ebből terebélyesedett ki ezután sok félreértés. A bécsi kormány valósággal felbérelte és Magyarország ellen harcba küldte a nemzetiségeket. Schwarzenberg a nemzetiségi petíciók ügyét korántsem hanyagolta el. 1849 végén napidíj mellett gyártották a petíciókat. Ma ezek az okmányok, vagy pedig Majláth tervezetei nem szolgálhatnak a néphangulatot visszatükröző történelmi bizonyítékkul, minthogy ezen okmányok keletkezését és hátterét ismerjük. A német jellegű összmonarchia megteremtése érdekében a magyarok ellen megfizetett nemzetiségi petíciókkal dolgozott Schwarzenberg. Az összmonarchia ugyan meg nem valósult ebben a koncepcióban, hanem a magyar nemzet rovására visszamaradt a felosztási terv, melyből a nemzetiségi politika merítette erejét. 1848 decemberig felosztásról szó sem volt és Majláth mint a kormány bizalmi embere reábirta azután Kollárt, Hánrichot, Hlavácot, Stúrt, Hurbant, hogy adják be a felosztásra vonatkozó petíciókat, mert ő főbiztos, tartományi főnök akart lenni. Ettől az időponttól kezdve került napirendre az elkülönülés és a Majláth-féle tervek hajtották a cseh-tót egységesítési törekvések malmára a vizet.

A Windischgräetz környezetében tartózkodó ókonzervatívok, ismervén a hercegnek szlávellenes érzelmeit, reá akarták bírni, hogy a felosztás és elkülönítés ellen foglaljon állást, mert ebből a dinasztíára nézve válságos következmények fejlődhetnek. Windischgräetz belátta a magyar ellenérvek súlyát és Stadion előtt ennek kifejezést is adott, amint ezt a következő fejezetben részletezem. A hercegnek folyton gyengülő befolyása és Schwarzenberg erősödő pozíciója miatt az ókonzervatív akció eredménytelené vált.

A trónváltás idejében úgy a duklai, mint a jablonkai szoros előtt gyülekeztek az osztrák csapatok, hogy alkalmas időben betörjenek Magyarországba. A keleti benyomulást hadműveletet Schlick tábornok vezényelte. Iránya Kassa, Miskolc, majd

pedig a Tisza melléke volt. Irányi Dániel kormánybiztos és Pulezky Sándor ezredes részletesen informáltattak, hogy Schlick mennyi erővel és hol fog benyomulni. Lázás és gyors védelmi intézkedéseket tettek. Munkájukat tetemesen megnehezítette az, hogy az OHB. a sürgető levelekre mindig biztatásokkal felelt és csak közvetlenül a veszedelem napja előtt küldött kevés és meg nem felelő segítséget. Az OHB-t teljesen igénybe vette a pozsonyi főserég, melynek fele még felszerelendő volt és misem jellemzi jobban a helyzetet, mint egy november 15-i központi ruhatári kimutatás, mely szerint ezen a napon csak 553 fegyver állt rendelkezésre.¹ Az OHB. nem tudott a megyéknek fegyvert adni, mert nem volt. A csempészség megszűnt, a kisüzemű fegyverkészítés készítményei pedig rögtön a pozsonyi táborba küldettek és ámbár az újoncozás az egész országban serényen folyt, az újoncok részére elegendő ruha és fegyver nem volt. Az OHB. megintette a felsőmagyarországi megyéket, hogy paraszti ruhában ne indítsák az újoncokat a táborba, azonban a megyék is nagyon meg voltak terhelve és a megyei pénztárak majdnem kivétel nélkül üresek voltak. Felső-Magyarországra 1848-ban a kiállítandó 197.618 újoncból 47.979 újonc jutott, amely számnak kétharmada december közepén már a magyar táborban volt.² December 4-én rendelte el a kormány, hogy Irányi a hátralékos újoncok beszédetése iránt intézkedjék, ha ezt a nép szelleme megengedi, azt remélvén, hogy a kormánybiztos az újoncszedést

¹ O. L. – K. A. 406/Pz. – A Nyitray honvédszázados által készített kimutatás szerint volt a ruhatárban: 5347 darab csákó, 118 darab kőpönyeg, 1529 darab attila, 2018 darab foszlány, 4072 darab mellény, 2000 darab ing, 2000 gatyá, 800 darab kenyértarisznya, 1302 darab szurony, 553 darab fegyver, 141 borjú, 4067 darab nyakraaló.

² O. L. – K. A. 6252/e 1848. és Kr. A. W. – Kr. i, U. 12/150, det, H. A. – Hadügyminisztérium újoncozási osztály jelentése. (Budapest, december 5.) – Pozsony megyének 3647, Nógrád megyének 3030, Nyitra megyének 5658, Ungnak 1833, Tornának 459, Gömörnek 2849, Szepesnek 2382, Sárosnak 3038, Zemplénnek 4624, Abaújnak 2574, Hontnak 1353, Zólyomnak 1340, Barsnak 1914, Túrónak 761, Liptónak 1332, Árvának 1547, Komáromnak 1936, Trencsénnek 4535, Szokolca városnak 100, Bazinak 80, Modornak 95, Nagyszombatnak 116, Pozsonynak 506, a XVI szepesi városnak 553, Lőcsének 92, Késmárknak 70, Bártfának 77, Kiszzebennek 45, Eperjesnek 126, Kassának 195, Bakabányának 43, Selmecebányának 291, Bélabányának 29, Libetbányának 28, Zólyomnak 29, Korponának 54, Breznóbányának 62, Besztercebányának 70, Újbányának 47, Kőrmöcbányának 84, Komáromnak 298, Trencsénnek 57 honvédújoncot kellett kiállítani. – Minden 127 lélekre 2 újonc esett.

úgy fogja keresztülvinni, hogy a népet el nem idegeníti.¹ Ezzel a jótanáccsal éppen nem összhangzó hangulat uralkodott Sárosban s úgy Irányi, mint Pulszky kétségbeesve várta az eseményeket, mert nem volt sem rendes katonaságuk, sem fegyverük s mindenünnen fegyveres segílyt kértek tőlük. A nemzetőrséget, melyet összecsődítettek, alig tudták öesztartani, annyira erőt vett rajta az ellenséges betörés előli félelem. 400 lőfegyverrel ellátott emberük volt december 5-én, egy nappal Schlick határátlépése előtt. Ez a 400 ember is alig tudott a fegyverrel bánni. Hat rosszul felszerelt ágyújuk volt. A nép a legrosszabb szellemű, a császári ágensek munkája nem volt eredménytelen, mert a nép, látván a fegyvertelenséget és a szervezetlenséget, bizalmatlanná lett. Pulszky Sándor ezt december 5-én megírta Kossuthnak, aki december 7-én írt válaszában, tehát az ellenséges betörés bekövetkezte után is, csak tanácsokat tudott adni és csodálkozik, hogy Pulszky nagyobb fegyveres erővel nem rendelkezik.²

Schlick december 6-án lépte át a határt s 8-án féltizenkét órakor bevonult Bártfára a „Gotterhalte” hangjai mellett. Az egész menet terve csupán kétórai késedelmet szenvedett, mert az utakat elzáró 30 barrikád és három árok megkerülése és eltakarítása két órát vett igénybe. Ellenállásról szó sem volt. A nép tartózkodással fogadta a császáriakat. Schlick a bártfai akasztófát pionéerkatonáival tüntetésszerűleg lebontatta, jelezni akarván, hogy mint barát és nem mint megtorló jön. Egyes osztrák történetírók akként értelmezik ezt, hogy a bártfai akasztófát és egyéb városi akasztófát 1848-ban állították volna fel, holott majdnem minden sz. kir. és bányavárosnak régtől fogva volt saját határában egy ilyen akasztófája, mely igazságszolgáltatási jogának emlékmáradványa volt. Így Bártfán is.³ Való-

¹ *U. o.* – K. A. 4483/Ü 1848. – *OHB.-Irányi és Pulszky.* (Fost, december) 4.

² *O. L.* – K. A. 4788/p. 1848. – *Pulszky-Kossuth.* (Bártfán, dec. 5.)

³ *Kr. A. W.* – Kr. i. U. 12/ad 102. – *Schlick-Windischgräetz.* (Bartfeld, den 8. Dez.) „Heute um /412 Uhr bin ich mit der Brigade Graf Pergen hier in Bartfeld unter Spielung der Volks-Hymne eingerückt, nachdem ich gestern die Brigade Fiedler ihre Vorposten bis über Kluso gegen Eperjes vorschieben liess. Bis auf 30 Barrikaden und 3 Strassenabgrabungen gleich auf der Grenze, welche aber von Niemand vertheidigt wurden und deren Wegräumung mein Vorrücken um 2 Stunden verspätete, war mein Übertritt über dia Karpathen ohne aller Störung vom schönsten Wetter begünstigt. Das

színű az, hogy a falvak asszonynépe, amiről Schlick egy jelentésben említést is tett, arra kérte a császáriakat, hogy küldjék haza nemzetőrnek és honvédnek beosztott férfiaikat. Ebben azonban nem kereshető császári érzés vagy nemzetiségi tendencia, hanem csak aggodás a férjért és fiúért.

Pulszky és Irányi Kassa előtt Budaméren várták meg Schlick seregét. A december 12-i csata szerencsétlen kimenetelű volt. A magyar sereg szétfutott. Nemcsak számra nézve kisebb volt, hanem a nemzetőrség nem volt lőfegyverrel ellátva, azonkívül a kormánynak ellenintézkedései lekéstek. A szomszéd megyék haderejének túlnyomó, része nem volt lőfegyverrel ellátva, azonmerre érkezni. Irányi helyébe Szemere Bertalan, Pulszky helyébe Mészáros Lázár neveztetett ki. A budaméri csatának olyan hatása volt, mint a kosztolnainak. A császáriak fegyveres fölénye, Schlicknek okos és konciliáns eljárása úgy Sárosban, mint Abaújban a császáriak pártját nagyon emelte. A lakosság nem hitt abban, hogy a magyar sereg győzhessen. Reménytelennek látták a magyar ügyet és ebben Keresendő annak az oka, hogy e megyékben annyi császárpárti magyar volt. Már a visszavonulás alatt az eperjesi nemzetőrség¹ „megtagadta az engedelmességet és nem akart a budaméri táborba vonulni, sőt a városi tanács pártolta ezt az elhatározást. Irányi az egész városi tanácsot fegyveres erővel reákenyszerítette, hogy az ötszáz eperjesi nemzetőrt Budamérré indítsa.¹ Szepes megyében is a budaméri csata óta aggasztó jelek mutatkoztak. A legjobb szellemű szepesi nemzetőrség is kevés reményt mutatott arra, hogy ismét fegyverfogásra bírandó lehetne és különösen a tót lakosság volt nyugtalan, mert a Schlick seregével szabad utat nyert császári emisszáriusok intenzívebben dolgozhattak.² Agitációs jelszavuk az volt, hogy az urak a népet fegyvertelenül a vágóhídra terelik a császár ellen, aki az urak ellen küzd a nép javára. Hasonló hatást váltott ki Zemplénben Schlick előnyomulása.

Landvolk anfangs etwas eingeschüchtert, nahm uns aber sehr freundlich, einige Gemeinden sogar knieend auf. Bei Bartfeld fand ich auch einen Galgen vor der Stadt, den ich bei türkischer Musik von den Pionieren niederhauen liess, die ganze Colonne und auch ein grosser Theil der Einwohner brach dabei in ein lautes Vivat-Geschrei aus.”

¹ O. L. – K. A. 5241/e. 1848. – *Irányi-Kossuth*. (Budamér, dec. 9.)

² O. L. – K. A. 6034/e. 1848. – *Csáky László gróf-OHB*. (Lőcse, december 16.) – *L. Iratok*, 146. sz.

A nép tudván azt, hogy Kassa egész vidéke Schlicknek hódol és Zemplén határáig vele tart, a fegyverfogástól rettegett. Ehhez hozzájárul, hogy a budaméri futásban elesett zempléni nemzetőrök hátramaradottjainak jajveszékeltése nagyon fogékony lelkekre talált és Zemplén lovasainak nagy része – mint egy jelentésben olvashatjuk –, csakhogy a bátor hangtól is menekedhessek, fut, mihelyt hallja, hogy fegyverre hívják.¹ Ebben a lehangoltságban nem volt különbség tót és magyar nemzetőr között. A fegyvertelen nép mindenütt egyenlőképen félt az ellenség ágyúitól és puskáitól. Szemere Bertalan Miskolcon hozzálátott az északkeleti megyék újjászervezéséhez és javaslatára az OHB a népfelkelésre, valamint a mozgó szabadcsapatok szervezésére vonatkozólag új rendeletet bocsátott ki. Megbízta Nyitrában Jeszenák Jánost és Markhot Jánost, Trencsénben Balogh Jánost, Zólyomban Radvánszky Antalt, Turócbán Révay Simont, Hontban Beniczky Lajost, Barsban Justh Józsefet, Nógrádban Ráday Gedeont, Szepesben Csáky Lászlót, Ungban Bernáth Zsigmondot, Berégen Szinthay Jánost, Zemplénben Boronkay Albertet, Árvában Madocsányi Pált a szervezési munkákkal.² Azonban Schlick nem maradt veszteg, megbízta Szirmay István grófot, hogy tót szabadcsapatot szervezzen. Szirmay sárosi és abaúji tótokból és ruténekből négy századot alakított. A 480 főnyi szabadcsapatoknak, őrnagyi ranggal, Szirmay gróf lett a parancsnoka és hivatása eredetileg ugyanaz volt, mint a Simunics, Frischeisen mellé adott tót szabadcsapatoknak. Az általános tót népfelkelést kellett volna keleten előkészítenie és felhívnia, ami azonban nem sikerült és a Szirmay-csapat azontúl nemzetiségi politikai jelleget és célokat teljesen nélkülözött. Schlicknek igen hasznos szolgálatokat végeztek e területen helyi ismereteik révén. Schlick előnyomulásakor ezek Eperjesen maradtak. A sárosiak „blyaskárok”-nak csúfolták a tót szabadcsapatbelieket, mert egyenruhájuk nem lévén, hogy egymásra ismerjenek, pléhjelvényt viseltek. A szepesi és zempléni nemzetőreégi parancsnokok januárban szerették volna Eperjesről a „blyaskárokat” elkergetni, mert úgy kelet, mint nyugat

¹ Kr. A. W. – 12/102. I. A. – Besze János zempléni önk. par.-Mészáros Lázár. (Sátoraljaújhely, december 24.)

² O. L. – K. A. 6013/e 1848. – Radvánszky, Révai nem fogadták el a megbízást.

felé nyugtalanították Sáros megye szomszédait. Ez azonban nem sikerült, mert Eperjesen a tót szabadcsapaton kívül császári helyőrség is volt és a nemzetőrség, mely Eperjes felé közeledett, a császári haderő láttára a szekcsői völgyben visszavonult. A blyaskárok ez alkalommal a sebesi Haller-kastélyt teljesen kifosztották.¹ A Szirmay-féle tót szabadcsapat sohasem vett részt azokban a tót akciókban, melyek a Janecek és Hurban-féle tót szabadcsapatoknak célja volt. Ez tisztára katonai célú szervezet volt, mellyel a hadvezetőség igen mostohán bánt, ámbar Schlicknek valamennyi hadmenetében résztvett, rendszerint mint segélyszolgálatokat végző csapat és csak \ac környékén küldetett harcba. A hadjárat végén teljesen lerongyolódott, leromlott állapotban volt és Szirmay gróf, mint az oroszokhoz beosztott Zichy Ferenc gróf császári biztos helyettese, nem igen törődött velük. Sárosban a magyar kompromittáltak üldözését bírta reájuk Schlick, akit az áruló és denunciáló levelek halmazával árasztottak el. Fiedler tábornok Kassán a beárult magyarérsű papság ellen folytatott vizsgálatot, de terhelő adatokat nem tudott találni. Szirmay embereit kopók gyanánt küldözgette minden helységbe, ahol a magyar nemzeti ellenállásnak híveit sejtette. Windischgräetz Szirmay ezen működését megdicsérte² és Schlick figyelmébe ajánlotta, hogy Ujházy László sárosi főispánt érdemes volna elfogni, minthogy a legsúlyosabban kompromittált sárosi vezető egyéniség. Szirmay Ujházy vagonát zár alá helyezte.

Schlickkel majdnem egyidőben kezdte el hadműveleteit Frischeisen is. December 1-én lépte át Jablonkánál a határt és a magyar határőrség visszavonulásában a Csácán levő Ruttkay-csapatokat is magával ragadván, Frischeisen december 4-én Csácán megállapodott, ahol a Vág völgyébe irányuló támadó műveleteit előkészítette. Itt a tót pártemberek tanácsára ideiglenes igazgatási bizottmányt alakított a csácai kerület részére. Elnökké Wittulay Lukács díjbeszedőt és Daniss Ferenc dékánt nevezte ki. Onnan Kisucaújhely felé indult és december 12-én Budatinnál át akart kelni a Vágón, hogy Zsolnán keresztül a

¹ *Kuhárszky László*: A „blyaskárok” garázdálkodásai. – OÖ. V. 1909, 12. szám.

² *Kr. A. W.* – *Kr. i. U.* 12/219/1/2. – *Windischgräetz-Schlick.* (Raab, den 30. Dezember.)

Turócba vezető utat kierőszakolja. Frischeisen terve nem sikerült, mert Budatinnál a Querlonde, Beniczky és Balogh vezetése alatti erők, melyek túlnyomó része tót népfelkelőkből és kevés számú honvédekből állt, a támadókat visszaverte és visszavonulásra kényszerítette.¹

A budatini csata előzményei kirívóan mutatják, hogy az OHB az északi megyéket elhanyagolta és hogy a fegyverhiány gondjai következtében inkább hitt azoknak a jelentéseknek, melyek Hurban betörését cáfolták. Száznál több jelentés közölte vele, hogy az ellenség betör és betört, egy jelentés érkezett felelőtlen helyről, hogy nem tört be, – akkor Kossuth a tett intézkedéseket rögtön elodázta. Ennek lehet tulajdonítani, hogy Frischeisen Budatinnál lőfegyverrel ellátott kisszámú sereget talált, mert a kaszás népfelkelőség a tűzharcban nem lehetett számbavehető tényező. Így maradt majdnem védtelen Trenosén megye és csak Beniczky és Guerlonde lélekjelenlétének tulajdonítható Frischeisen visszaszorítása.

Hurbannak és Stúrnak agitációja Csáca környékén nem volt eredményes, A nép nem özönlött táborukba és több mint egy heti propagandamunka után alig növekedett szabadcsapatuk. Ők mindezt Frischeisen előtt annak tulajdonították, hogy a nép fél a magyar terrorizmustól és hogy a trencsényi nép nem annyira megbízható, mint a nyitrai vagy a turóci. A tót emigránsok ígéretei Turóc megyére vonatkoztak leginkább. Ha ezt elérik, akkor ki lehet hirdetni az általános felkelést és a nép ezrével fog a táborba özönlenni. Frischeisen már Budatin előtt látta, hogy az ígéretekben bízni nem lehet és hogy Hurban nem tudott megfelelő eredményeket elérni. A nép, ha esetleg félt is a megtorlási intézkedésektől, nem szívesen katonáskodott sem itt, sem ott, de mihelyt katonáskodnia már muszáj volt, hát szívesebben állt a magyar nemzeti zászló alá, mert a felszabadítást némileg ő is megértette. A tót néphez intézett honvédelmi bizottmányi falragaszok és kiáltványok sem lehettek hatás nélkül. Módfellett irritálta azonban a tót népet a trónváitózásra vonatkozó magyar álláspont, valamint az István nádort meg-

¹ A csácai és budatini harcot részletesen feldolgozva ismertettem Beniczky Lajos emlékiratai elé írt bevezető tanulmányomban. Ugyanezen kötetben található az összes e tárgyra vonatkozó okmányok is. E helyen a budatini harcot csak érintem.

gyanúsító kiáltvány.¹ Vallásosságából fakadt királyhűsége és mélyen hódoló dinasztikus érzése nem tudta megszokni ezt a radikális szellemet, mely a magyar kiáltványokból az uralkodócsalád ellen irányult. Az államhoz, a nemzethez való ragaszkodása azonban közvetlenebb volt és ezért győzött is ez abban a dilemmában, melyben a tót nép e válságos időben leledzett.

Közvetlenül Hurban és Frischeisen betörése előtt utazott Szabó Imre ezredes Árva megyén és Galicián keresztül Németországba. Alsókubinból hosszabb jelentésben számolt be Kosuthnak a felsőmagyarországi hangulatról és mindazok ellen a a statárium szigorú betartását követeli, akik az ellenséggel tartanak. Megvádolja a kormánybiztosokat, hogy a régi slendrián szerint járnak el. A Hurbannal tartó falvakat porrá kell égeíteni, stb., stb.² Szabó katona volt, aki nem Felső-Magyarország szülőtte, nem ismerte a helyzetet és azt hitte, hogy a kíméletlenség a legjobb politikai eszköz. Kíméletlenségre nem volt szükség, mert Hurbannak kevés híve volt, annál inkább kellett a kormánybiztosoknak belátniok azt, hogy a népet csak megfelelő felvilágosításokkal és szervezéssel lehet a katonáskodásnak megnyerni. A kosztolnai és budaméri esetek híre ide is elért. Kaszával nem lehetett jól vivő császári puskák ellen hadakozni. A folytonos hadmenetek, sáncmunkák, készenlétek e szegény megyék lakosságát még inkább szegényítették. A családok elveszítették rövidebb-hosszabb időre dolgozni tudó tagjaikat és mikor Hurban Frischeisennel betört, a nép ismét csak látta azt, hogy a magyar részen nincsen elegendő fegyver, már pedig a tömegnek soha sincsenek mártír-allűrjei, hanem a legvehemesebben szokott nála az önző életakarát megnyilvánulni. Mikor Szabó Alsókubinban tartózkodott, megérkezett a jablunkai betörés híre. Árvában volt egy század önkéntes – fegyver nélkül és ezért nem is lehetett használni. Szabó, aki a hadügyminisztérium vezető tisztviselője volt, jól tudta, hogy fegyverrel az OHB. nem rendelkezik, a pozsonyi táborból északra detasírozni csapa-

¹ Kr. A. W. – Kr. i. U. 12/149., 151. és 13/138. j. – det. H. A. – Hlas ku Uhorskej Krajni slowenského jazika obiwatelom. (W Budine, dňa 4. Decembra 1848.) – Stefan biwali Palatin je newerni zradca Wlasti. (W Buda-Pesti, dna 7.-ho Decembra 1848.) – K ludu Uhorskej krajni w mené wesemohúciho Boha, Boha slobodi a ludu' (Widanuo w Pesti, dna 22. Decembra 1848.)

² O. L. – K. A. 4559/e 1848. – L. Iratok, 147. sz.

tokát nagyon bajos, – ezért azt ajánlotta, hogy az újoncszedést északon nem részletekben, hanem egyszerre hajtsák végre és az újoncokat szállítsák le rögtön az Alföldre, tehát máris Felső – Magyarország feladásának gondolatával foglalkozott, amelynek megvalósítása azonban a budatini szerencsés csata révén egyelőre meg nem történt. Ebből is látni, hogy Budapesten az északról benyomuló ellenség szerepét kicsinyelték.

Hurban és Stúr elküldték ágenseiket mindenüvé. Kézzel írott felhívásokat és régi kiáltványokat terjesztettek ezek. A kormány megbízásából posztó- és egyéb készletek becsempé-
szése céljából Szepesben időző Ludvigh János egy Teschenben levő kéme által részletesen értesült a jablunkai betörés előtti közvetlen eseményekről¹ és a Trencsénbe betört ellenség erejéről informálta a kormányt. E jelentés szerint Hurbannak toborzó akciója Teschenben nem sikerült. A német lakosság nem akart a tót szabadcsapatba állni és Hurban német beszédének hatása nem volt. Mindenesetre jellemző az a megjegyzés, mely szerint Hurban említette volna, hogy a miavai betörés Zsófia főhercegnő megbízásából és pénzével történt, a Frischeisen-akció, már nyílt császári akció. Akár megfelel a valóságnak, akár pedig nem, a Hurbanról szóló ezen hír, a néphangulat Zsófiában látta a magyarelles nemzeti akciók mozgató erejét, amire nézve azonban aktaszerű bizonyíték nincsen.

A Frischeisen és Lewartowsky vezetése alatti hadoszlop, tót felkelők visszaemlékezései és feljegyzései szerint Svrčinovec faluban találkozott első ízben magyar csapattal. Körülbelül 45 nemzetőr volt ott elő őrségen, közülük egy halálát lelte a rövid tűzharcban. A többi visszavonult. A hadoszlop Lewartowsky parancsára rohamot intézett a magárahagyott korcsma ellen, – ámbár egyetlenegy ember sem mutatkozott az egész vidéken. A Csáca előtti magyar őrség is elvonult, hasonlóképpen Kisucaújhelyről is. Az utak fel voltak szántva, a hidak felszedve. A felkelők és a császáriak csodálkoztak azon, hogy a magyarok a hegyes és sokszor szűkvölgyű területen nem védekeztek. Miksicek szerint, ha a magyar hadvezetés észszerű lett volna, úgy a hegyekről a szűk völgybe folyton lőhettek volna őket és eok munkát adtak volna Frischeisenéknak. Így például a Csáca

¹ O. L. – K. A. 5085/e 1848. – L. Iratok, 148. sz.

és Kisucaújhely közötti szorost elzárhatták volna és a környező hegyekről még kövekkel is nagy kárt tehetek volna az ellenségben. Kisucaújhelyen egy lemaradt honvédet fogtak el, azonkívül ott találtak egy díszes zászlót, két lovat, kevés puskaport és négy mázsa ólomgolyót, néhány kardot és puskát. Ügy Csácán, mint Kisucaújhelyen Hurban és Stúr népgyűlést tartottak. Mindkét helyen új községi vezetőséget szerveztek és toboroztak. Zách feljegyzésében említi, hogy Hurban és Stúr agitációjának eredménye nem volt nagy, a tüzes beszédek ugyan megindítják az embereket, azonban többnyire a szegénység húz hozzájuk, mert a fegyvereken kívül elegendő enni- és innivalót kapnak.¹ Csácai keltezéssel december 5-én írja Miksicek, hogy állítólag sehohsem olyan gyáva a nép, mint e vidéken, ahol a nyomor és ínség lépten-nyomon észlelhető. Ő is hangsúlyozza, hogy ha nem lett volna kilátás enni- és innivalóra, úgy a toborzás eredménytelen lett volna, mert a nép abszolúte közömbös és nem cselekvőképes.² Csácán 19 embert toboroztak december 5-én, másnap már 30-an csatlakoztak hozzájuk. Kisucaújhelyen a toborzottak száma 40 volt, Dunajov és Lieskovcén 24 újoncot szedtek össze. A tót különítmény így 200 főre emelkedett. December 11-én vonultak Budatin felé erős ködben. A brodnói keskeny völgyet magyar részről nem védelmezték, hanem Budatin előtt helyezkedtek el a magyar erők, melyek rövid harc után a Kisuca-folyó másik partjára vonultak és lebontván a hidat, erős ágyú- és puskatüz alá fogták a Frischeisen-különítményt.

A budatini harcban sem Lewartowsky, sem Frischeisen nem nagyon mutatták ki hadvezéri képességeiket. A katonaság a harc folyamán vezérlés nélkül maradt. Lewartowsky a falu egy háza mögé vonult lovával együtt és az arra menő tót önkénteseket figyelmeztette, hogy arra ne járjanak, mert ott gránátok röpködnek.³ Ugyanígy viselkedett Frischeisen is, akinek

¹ *Adolf E. Vasele* i. m. – 20. 1.

² *Miksicek* i. m. – 58-59. 1.

³ *U o.* – 100-110. 1. – „Kiegészítem azonban ezt (a „Moravské Noviny” cikkét) azzal, amit a nyilvánosság részére nem lehet írnom. Mindenekelőtt itt van Lewartowsky százados úr, aki nekünk a brünni „Matka” vendéglőben annyi szép dolgot beszélt, hogy az ő hősi bátorságát hozzá intézett nem is egy toaszttal ünnepeltük, az obligát slava és vivát kiáltások között. A „Matka”-nak ezen hőse vállalatunknál Stabschef lett és ami az első tót vállalkozásnál Janecek, az úgynevezett Zizka volt, annak mutatkozott

Zach odavágta: „Die Truppen fragen nach Ihnen, es würde sehr gut wirken, wenn Sie sich zeigen!” Frischeisen azonban nem mutatkozott és este kiadta a parancsot a visszavonulásra. Más adatok szerint Frischeisen köpenyét eltépte egy gránát. Zách tovább akart harcolni, Frischeisen és Lewartowsky azonban hangoztatták, hogy erre nem eléggé erősek a csapatok. Különösen Lewartowsky elveszítette a csapatok és a tót különítmény bizalmát, amit azonban később visszaszerzett, nem ugyan vitézsége, de összeköttetései révén.

Mindkét oldalon erősen túlozták a kölcsönös veszteségeket. Harc közben elfogták a magyar oldalon harcoló várnai plébánost, Simuncikot és két tót nemzetőrt. A foglyokat Teschenbe küldték. A Frischeisen-különítmény hét órakor este már Brodnón volt és négy órakor reggel Csácán, tehát egész éjjel menekeltek. Csácáról délután két órakor indultak el Jablunkára. A budatini harc eredménytelensége és a gyors visszavonulás miatt Stúrnak és Hurbannak nagy szemrehányásokban volt részük. A „Slavische Zentralblätter” a tót emigráció vezetőit egy cikkben felelősségre vonta azért, mert hiányosan szervezett berohanásaikkal, úgy Miava-Brezova területén, mint a Kisuca völgyében sok embert bajba juttattak, sőt börtönbe és hóhérekre is. Az országból kisiető Frischeisen-különítmény nyomában rémhírek terjedtek el, hogy a magyar seregrészek Jablunka ellen vonulnak, amire Jablunkán a népfelkelést összehívták. A féltős emberek Teschenbe menekültek. Ugyancsak erősen túloztak a kivonulás után bekövetkezett magyar megtorlásra vonatkozó hírek is. Balogh János kormánybiztost „vad Nero”-nak

most ő. vagyis ijesztetőnek, azzal az egy különbséggel, hogy Janocek, – habár cholерikus, – személyileg tisztességes és férfias, azonkívül sokkal jobb áttekin-téssel és ítélőképességgel rendelkezett. Lewartowsky öreg asszony! Budatini-ba leszállt a lóról, egy kis házikó mögé állt és minden cselekvés nélkül ott volt el-bújva és az arrafelé menő embereinket is figyelmeztette, hogy bújjanak el, mert ott gránátok röpködnek! Valóban, legjobban cselekedne, ha elmenne tőlünk, mert mihelyt új harcokat kezdünk, nem állok jól, ha Stabschefnek marad, valaki közülünk (akár dobrovolník, akár katona, az mindegy, mindkettő megveti) golyót röpít a fejébe, – ilyen beszédet magam is már hallottam. Mi Zsolnán éjjeleztünk volna és ehelyett Csácán kellett futás közben meghálnunk.”

„Lewartowskyt az ördög ismét idehozta, de már szerényebb. Kezet nyúj-tott nekem és kérdezte, mi újság van Brünnben. Csalódtunk benned számár, - gondoltam magamban -, azt válaszoltam azonban: nem tudok semmit. A harag fog el, valahányszor látom ...” – Miksicek Vrbiková Máriához inté-zett, Jablunkán, december 13-án és 24-én kelt leveleiből.

jellemezték.¹ Híresztelték, hogy minden magyar altiszt kötelet hordott magánál. Ezen rémhírek szerint Budatinben 1, Kisucaújhelyen 6, Csácán 4 embert akasztottak fel.²

A budatini sereg támogatására Madocsányi Pál 48 óra alatt 1400 főnyi népfelkelést állított talpra, melynek egy részét december 11-én Trencsénbe indította. „Mi árvaik – írta Madoceányi Kossuthnak” – népünk készségteljes kiindulását a legfényesebb polgári ünnepélynek méltán tekinténk, mert alkalmat leltünk honunk előtt kétségtelenül kitüntetni, hogy a borzasztó bujtogatások vezére, Árvának legnagyobb részében, nemcsak semmi visszhangra nem találhat, hanem, hogy inkább a haza függetlenségét fenyegető vesz visszatorlásához, bármely édesgető ürügyeket megvetve, tehetségünkhöz képest hozzájárulni

¹ Balogh János kormánybiztos a Frischeisen-féle betörés idején, amikor az ellenség már Kisucaújhelyhez közeledett, a következő felhívást intézte a községekhez:

„Atyámfiai!

Én aki azért jöttem közetek, hogy titeket sok dologban és ügyben, amelyek tekintetében mindig sötét tudatlanságban voltatok, tanítsalak, aki az ellenség elleni védelmekre katonaságot hoztam ide és elrendeltem, hogy ezáwaik napról-napra szaporítsassék, aki mindegyiteknek panaszait és kéréseit, amennyire csak lehetséges, megkönnyíteni akarom és igyekszem, a drága haza szent nevére felhívlak Titeket, hogy Hurbantól, ettől az istentelen zsványtól¹ és egyéb gonosz segítőitársaitól, akik mindenféle ígéretekkel Titeket megtéveszteni és elcsábítani igyeksenek, akik nem rettentek vissza Csácán az országos törvények megtagadásával valamilyen új igazgatást és hivatalt felállítani, akik nem félnek attól hogy titeket utolsó és keservesen szerzett megélhetésiektől megfosszanak, – akik éhes farkasok módjára békés szállásaitokat elfoglalván, nem törekednek egyébre, mint véres áldozatokra és a nemrég nyert szabadság elpusztítására; mondom, felhívlak Titeket drága hazánk szent nevében, hogy ezen fentemlített gonosztevőtől, Hurbantól, akit Magyarországból büntetetei miatt mint árulót kiközösítettek, – semmilyen parancsokat el ne fogadjatok, bármilyen meghívásait, mint egy megvetendő, gonosztevő banda vezérének szavát, utasításokat vissza, maradjatok mindig hűek a törvényes hatóságok iránt, mutassátok meg, hogy ti az ország hű és szolgálatrakész gyermekei vagytok, vágjátok halomra az ellenséget, mint veszett kutyákat, amivel csak módotok van, – kövekkel cséplőkkel stb., mert Ti csak egyedül azoktól várhattok jót és lehettek boldogokká, akik számotokra a szabadságot kivívták, nem pedig azoktól, akiket min<en becbületes ember megvet és ide senkitől sem híva. rátok ellenség módjára támadtak. Én köztetek vagyok Predméren vagy Zsolnán, én, aki minden percben tárt karokkal kész vagyok Titeket a legszívesebben fogadni és szabadságfokát a gonosztevő ellenség ellen minden időben utolsó csepp véremig védelmezni és helyt állni kész vagyok, drága Atyámfiai, az Isten áldjon <teg titeket. Predméren, 1848. december 8. Balogh János kormánybiztos.”

Ezt a felhívást Balogh János Ochodnica községhez is intézte. – *U. o.* - 136. 1.

² *Miksicek* i. m. – 128-134. 1.

³ *O. L.* – K. A. 5641/e. 1848. – L. Iratok, 149. sz.

akarunk.” A magyar sereg Predmérre vonult vissza, hogy a Nagybicse felé hátráló ellenség újabb átkelési kísérletét megghiú-síthassa. Frischeisen azonban ismét Jablunkára vonult, mert arról értesült, hogy a népfelkelés minden irányból sereglik ellene és útja csakhamar el lenne zárva, másrészt belátta azt, hogy a Hurban Stúr ígéretekre építeni nem lehet, mert a nép nem állt melléjük. E sikertelen kísérlet után a határmenti megyék ismét fellélegzettek. Császári részről ezután intenzíven a vámszedő hivatalnokok és a határon átkelő lengyel parasztok útján kezd-ték izgatni a népet. Túróból, Árvából, Trencsénből a kormány-biztosok az osztrák hivatalnokok ilyen izgatásairól tettek jelen-tést.¹

Frischeisen és Hurban csapatait Balogh és Querlonde serege utói nem érte és ezért december 21-én a határról visszaérkezve ismét Budatinnél foglalt állást. Balogh szigorral és eréllyel torolta meg a Csáca vidékén tapasztalt hűtlenséget. Hét embert ítelt halálra és községi bírakat, sóházi hivatalnokokat, akik hűt-lenek voltak, elcsapta állásukból. A budatini csatának kudarca Hurbanra nézve azzal a következással is járt, hogy a nép ismét bízni kezdett a magyar fegyverekben. Balogh helyesen jellemzé a népet, midón azt írta Kossuthnak,² hogy nincsen állandó jelleme, félíg magyar, félíg osztrák, nem tudja voltaképen hová tartozik, a vész perceiben pedig mindig az erősebbel tart. Balogh kímélet-len szigorúsága nem volt helyes és nem volt okadatolt, mert

¹ *U. o.* – K. A. 6668/e 1848. – Szmrecsányi Gábor kormánybiztos Túrósztentmártonból jelentette december 18-án: „Egyébiránt itt a népnek viselete csendes, azonban elébb a pánszláv bujtogatók, most pedig, midón kereskedését Galiciában úzi, a Kreisamtokban és vámszedőliivatalokban megdolgozna lévén, nagyrészt szellemében bízni nem lehet.” – K. A. 6852/e. 1848. – Mado-csányi Pál főispán Alsókubinból jelentette december 19-én, hogy Spitkovicén a vámörök és osztrák katonák a népet lázítják, hogy rohanják meg a magyar falvakat és gyújtják fel azokat.” Árva megye népének jó szellemét féltvén, következőket írja egy másik jelentésében (6683/e.): „Ilyennemű kísérleteknek a Felvidéken közvetlen kitéve vagyon, ezektől Árva megye annál inkább ret-teg, midón segedelemtől távol, erőtelen állásában magát egyedül magára ha-gyatra látja.

Valamint egyrészlől, minden egyes rossz gondolkozásnak mellett, milye-nek mint mindenütt, úgy kebelünkben is találkozhatnak s maga idején ártal-mas izgatókká válhatnak, kebelbéli népünknek eddigi csendes magatartását a benne levő jó szellem biztosítja, úgy más részlől nem kezeskedhetni, hogy jó szellemű népünk az ellenségnek berontása esetében, annak hatalmától áthatva vagy együgyúségénél fogva magát tőle megnyerettetni ne engedje, vagy kény-telenségből hozzája ne hajoljon.”

² *O. L.* – K. A. 6600/e 1848. – L. Iratok, 150. sz.

Ceáca környéke nem tartott Hurbannal, mindenesetre voltak ott Hurban megbízottjai is és Balogh elrettentő példát akart ezekkel a sajnálatos és az emberi humanitást megszegyénítő ítéletekkel statuálni. Ez a sokat fecsegő és elbízott ember szintén a kis zsarnokok monomániájában szenvedett. Jelentései telve vannak öndícsérettel, holott egyike volt a feladatát gyengén végző kormánybiztosoknak. Fontoskodó sekélysege egy konventbiztos álarca mögé bujt és az emberszeretetet lábbal tiporta, mikor a Budatin melletti csata után teljhatalmát szegény, megfélemlített és Hurban által terrorizált paraszti embereken bosszúsan kiontotta.

Brlic feljegyzései szerint tehát Jellasicshoz az utat ő egyengette a rada tagjai részére és Jellasics útján kiengesztelődött velük szemben Windischgräetz. A Windischgräetzről kapott parancs alapján kiadták nekik a tőlük elvett fegyvereket, ugyanígy Janecek is kapott Windischgräetzről nyílt parancsot.¹ Itt meg kell említenem, hogy a tót fegyveres vállalatokat a „Slovanská lápa” hathatósan támogatta.²

Simunics tábornok hadtestében Janecek szervezte a tót szabadcsapatokat. Windischgräetz Janecek emberei részére 600 fegyvert küldött Gödingbe, ruhát és cipőt azonban nem bocsátott rendelkezésére. A Janecek csapatjában levők részére rendes sorkatonaságbeli zsold kifizetését rendelte el.³ Janecek december 7-én Windischgräetznél volt és ezzel a rendelettel 8-án jelentkezett Simunicsnál, akitől 300 frt. előleget kapott a szervezés céljaira. Simunics megintette a tót szabadcsapat vezetőjét, hogy embereit tartsa szigorúbban és hagyják abba a fosztogatásokat

¹ Vollmacht. Der slowakische Partheiführer Janicek, welcher in Verbindung mit der Kolonne des Feldmarschall Lieutenant Simunich vorzurücken bestimmt ist, wird hiemit ermächtigt, die nötigen Einleitungen zur Organisation des Aufgebots in den slowakischen Comitaten Ungarns zu treffen, worin ihn die betreffenden Autoritäten und gutgesinnten Einwohner nach Kräften unterstützen wollen. Hauptquartier Schönbrunn, am 7-ten Dezember 1848. – Windischgräetz. – *R. Golán* i. m. – 194. 1.

² Így az akciókra kapott november 21-én Bloudek 200, november 25-én Stúr, Bloudek, Borik 250, november 25-én a tót vezetők 610 és 73, Bloudek és Borik 60, december 9-én Zách 250, december 14-én Janecek 150, január 13-án Janecek 100, január 27-én Hodza 200 forintot stb. – *R. Golán* adatai a Slov. Lipa irataiból.

³ *Kr. A. W.* – *Kr. i. ü.* 12/88. H. A. – *Windischgräetz-Simunics.* (Schönbrunn, am 7. Dez.)

és az erőszakos rekvirálásokat.¹ Ugyanezen alkalommal megígérte Janecek, hogy a legénység tótszínű kokárdákat nem fog viselni, hanem csak fekete-sárgát. Szándéka volt Verbócról Brezovára indulni és Verbot, valamint Jókót megtámadni, tehát Simunicsnak balszárnyát tehermentesíteni. Arra számított ő is, hogy a nép szívesen áll majd a császári zászlók alá, azonban itt sem katonáskodtak szívesen. Janecek azért választotta támadása céljául ezt a területet, -mert Simunic egy paraszttól azt az információt kapta, hogy e vidéken sokan dezertálnak a nemzetőrségből és szívesebben harcolnának a nemzetőrség ellen. Ez azonban csak Simunicnak hízelgő udvarlás volt, mert a tábornok legjobban látta, hogy milyen renitens magatartást tanúsított a *tói* lakosság az ő rekvirálásai ellen, melyeket csakis katonai fegyveres asszisztenciával tudott kierőszakolni.²

A nép, melyet a császári és nemzeti csapatok ide-oda rángattak, a hadművelési területen a legnagyobb fifikát vette igénybe, hogy a reánehezető terheken könnyítsen. Nyitra megye újonnan kinevezett császári biztosa, Vietorisz József figyelmeztette Simunicot, hogy mihelyt Szenicéből elrendeli a katonaságot, a nép rögtön kiszolgáltatja a magyar hatóságoknak, mert

¹ *U. o.* – Kr. i. U. 12/97. H. A. – *Simunic-Windischgräetz*. (Szenic, am 8. Dezember.)

„Ich habe übrigens veranlasst durch das hier bestehende Gerücht, dass die Schaaeren des Janecek, so wie Hurban, sich mehrere Räubereien erlaubt hatten, Janecek und seinen Begleitern abermals nachdrücklich erinnert, solche Unfuge nicht beim neuerlichen Auftreten ihres Corps wieder geschehen zu lassen, weil ich ihnen sonst die Verpflegung nicht verabfolgen dürfte; auch musste dieses Corps, so wie es die mir unterstehenden Truppen thun gehalten sind, wenn es in den Fall kommt, Requisition vom Lande zu machen, durchaus nichts zu requirieren, als was es bedarf und alles Requirierte gehörig abquittieren und verrechnen, worauf mir die strengste Disziplin, als auch das angedeutete Benehmen bezüglich der Requisitionen zugesagt wurde.”

² *Kr. A. W.* – Kr. i. U. 12/109. H. A. – *Simunic-Windischgräetz*. (Szenic, am 12. Dezember.)

„Soeben war bei mir ein Bauer aus Krayna, zwischen Ótúra und Verbó, mit der Bitte erschienen, wo möglich Mitiel dagegen zu treffen, dass die ungarischen Garden aus Verbó in die dortigen Ortschaften gelangen und alle jungen Leute zum Gardedienste und zur Organisation des Landsturmes mit aller Härte zwingen wollen, die sich indessen, so viel sie können, davon durch Flucht zu entziehen suchen und wie er sagte, viel lieber gegen die Garden ziehen würden. Es ist um so mehr zu bedauern, dass ich mit den mir unterstehenden Truppen, gegen den dortigen Unfug nicht wirken kann, als auch von Janeceks Wirksamkeit in meiner linken Flanke nicht sobald zu rechnen ist, als es nöthig wäre, dorn wie ich gestern von Einen seines Corps erfahren habe, ist er doch wieder zu Euer Durchlaucht nach Wien gereist, weil angeblich die nach Göding für ihn disponierten 600 Gewehre dort noch nicht eingetroffen sind.”

a földbirtokosok kossuthisták és a lakosság vakon engedelmessé válik nekik.¹ A nép látszólag ugyan mindig a hatalommal tartott, azonban a rekvirálási, katonáskodási és egyéb terheket nem szívesen viselte, viszont azonban a magyar nemzeti ellenállást pártolta. Janecek természetesen úgy informálta a császári tábornokokat, hogy a lakosság gutgesinnt és ragaszkodik hozzá,” íncrt ezáltal a neki szánt és átvett szerepet akarta jelentőségében emelni. Windischgräetz Janecek csapatait arra akarta felhasználni, hogy Simunics és Frischeisen között az összeköttetést létrehozza. A tót szabadcsapat vezérének toborzó munkájáról Jeszenák kormánybiztos is értesült és Piacsek Flóris vágújhelyi főszolgabíró, élelmezési biztos Verbócra el is ment, hogy meggyőződjék a Janecekre vonatkozó hírek valódiságáról.³ Piacsek azután, 1849-ben, Nyitra megye egyik kerületi császári biztosa lett. A Janecek-féle toborzás eredménye december 19-én csak 164 önkéntes volt, holott Windischgräetz Janecek ígéretei alapján 700 emberre számított.⁴ A tót szabadcsapat részére Simunics nyolcnapi toborzómunka után kiutalt 272 frt és 32 v. krajcár zsoldot, mely alkalommal Janecek nagyon sajnálkozott, hogy több embert nem volt képes az ügynek megnyerni, hogy Verbó és Jókó környékéről a magyar nemzetőrséget elkergesse.⁵ Az osztrák fcerő benyomulása és a nagyszombati csata után Windischgräetz felszólította Simuniceot, hogy elérkezett Janecek operációjának ideje. Tisztítsa meg a határmenti hegység és a felső „v'ágvölgy vidékét az ellenségtől.⁶ Windischgräetz még mindig abban a reményben ringatta magát, hogy a tót emigránsvezetők ígéretei teljesedni fognak és hogy az általános tót népfelkelést, mihelyt a tót területen megjelennek, akadály nélkül megszervezhetik. Simunics azonban ismerte a helyzetet és Verbó, ótúra és Miava felé egy század vadászból, egy zászlóalj gyalog-

¹ Kr. A. W. – Kr. i. U. 12/1296. H. A. – *Vietorisz-Simunics*. (Szenic, am 14. Dez.)

² U. o. – Kr. i. U. 12/ad 122. det. H. A. – *Böhm F. M. L.-Windischgräetz*. (Brunn, am 16. Dezember.)

³ U. o. – Kr. i. U. 12/158. det. H. A. – *Janik h.-örn.-Jeszenák*. (Yágújhely. XII/19.)

⁴ U. o. – Kr. i. U. 12/IIIe det. H. A.

⁵ Kr. A. W. – Kr. i. U. 12/171b. H. A. – *Simunics-Windischgräetz*. (Tyrnau, den 19. Dez.)

⁶ U. o. – Kr. i. U. 12/151. H. A. – *Windischgräetz-Simunics*. (Carlbürg, den 19. Dez.)

ságból, egy fél osztag lovasságból és néhány ágyúból álló különítményt küldött Neipperg őrnagy vezetése alatt, hogy Frischeisennel keressen összeköttetést, Janecek toborzási munkáját könnyítse meg és a császári érzésű tót lakosságot nyugtassa meg.¹ Ennek a különítménynek feladata tehát a Vág és Fehéregység közötti terület megtisztítása volt, amit eredetileg Janecektől vártak és amit a siralmasan folytatódó toborzás gyenge eredménye miatt nem tudott teljesíteni. Janecek mellé Simunics egy osztag gyalogságot rendelt, hogy „őt a népfelkelés szervezésére komolyan buzdítsa”. December 23-án Boxberg báró őrnagy vezetése alatt egy más különítményt küldött Trencsén felé, hogy Frischeisennel teremtsen meg az összeköttetést és egyúttal megparancsolta Janeceknek is, hogy Vágújhely és Kosztolna között vonuljon a különítmény után. Simunics azt jelentette e napon a főhadiszállásra, hogy Janecek kb. 6000 ember felett fog rendelkezni és így módjában lesz a Vágig terjedő egész területet megtisztítani és megbízható embereivel Trencsénből híreket szerezni.² Másnap Vucelik hadnagy, aki a Janecek mellé kirendelt osztrák osztagnak egyik tisztje volt, biztató jelentést küldött Simunicsnak, a tót szabadcsapat vezetőjével folytatott szervezési tárgyalásairól.³ Verbóc, Miava, Ótúra és környéke teljesen tiszta az ellenségtől, ami semmiképpen sem Janecek érdeme, mert Windischgräetz és Simunics előnyomulása következtében az összes magyar erők keletre húzódtak. A népfelkelés sikeresen szerveztetik, eddig 500 fegyvere van és a paraszti nép mindenfelől hozzáözlök, nagy becsülésben részesül és tekintélyét a császári asszisztencia rendkívül emeli. Legrövidebb idő alatt 10.000 embere lesz. Simunics most már azzal a gondolattal foglalkozott, hogy Janecekre bízva Trencsén megyét is Lipótvár elestéig és az ország kímélése szempontjából

¹ U. o. – Kr. i. U. 12/171d. H. A. – *Simunics-Windischgräetz*. (Tyrnau, den 19. Dez.)

² U. o. – Kr. i. U. 12/39. H. A. – *Simunics-Windischgräetz*. (Tyrnau, 23/XII.)

³ Kr. A. W. – Kr. i. U. 12/ad 50. H. A. – *Lt. Vucelik jelentése*: „Meiner Ansicht nach wird Janecek sehr in Ehre gehalten und seine ganze

Schaar leistet ihm blinden Gehorsam. Das Erscheinen des Militairs in Miava und mein Ankommen zu ihnen als Courier hat einen ungeheuer grossen Eindruck auf die dortige Bevölkerung gemacht, da sie sich ausser Zweifel sind, dass sie vom k. k. Militair unterstützt werden. Janecek erklärt sich in kürzester Zeit einen Landsturm von 10.000 Mann zu stellen.”

arra fogja őt utasítani, hogy a népfelkelést részletekként vegye igénybe és a népfelkelés saját magát élelmezze.¹ Mindezek azonban Janecek fantáziájából fakadt nagyzolások voltak. A népet ugyan összecsőditette, de ez látván, miről van szó, otthagya a császári zászlós tótokat és december 28-án Simunics Neustädter tábornoknak rendkívül bosszúsan ír Janecekről, aki szolgálato- kat nem tett a császáriaknak, mert csapatja nem eléggé erős.² Ebből kiviláglik, hogy úgy Janecek ígérete, mint Vucelik jelen- tése nem felelt meg a valóságnak, mert ha Janecek ezrek felett nem is rendelkezett, tudott volna szolgálato- kat tenni. Simu- nics végül Janecek embereit Lipótvár alá parancsolta, ahol az ostrom sáncolási munkáiban segítettek.

Hasonló eredménye volt Hurban és Stúr propagandaútjá- nak, melyet Frischeisen különítményének védelme alatt Trencsén megye északi részében a budatini csata napjáig megtettek. A kudarc rendkívül bosszantotta Windischgräetzet, aki decem- ber 17-én ismét parancsolta Frischeisennek, hogy ismételje meg a támadást. A császári alezredes ehelyett azonban segítséget kért és vezérkari tisztjét, Lewartowsky báró századost a főhadi- szállásra menesztette, hogy a főparancsnokot és Weiden had- ügyminisztert meggyőzze arról, miszerint ilyen gyenge erővel nem lehet offenzívát kezdeni, különösen pedig azért nem, mert a tót népfelkeléshez fűzött remények nem teljesedtek, Hurban ígé- reteit be nem tarthatta, fellépése a nép körében ellenszenvet kel- tett, így általános és mozgó hadoszlopokban felhasználható ál- landó népfelkelésről szó sem lehetett és Lewartowsky Weldenhez intézett jelentésében, a lakosság hangulatát látva, ezt nem is ajánlotta.³ Frischeisen Jablunkáról szintén igyekezett meg-

¹ U. o. – Kr. i. U. 12/50. H. A. – *Simunics-Windischgräetz*. (Tyrnau, den 24. Dezember.)

² Kr. A. W. – Kr. i. U. 12/219b. H. A. – *Simunics-Neustädter*. (Tyr- nau, den 28. Dez.) – „In den oberen Neutraer Komitate wird ein Landsturm unter einem gewissen Janecek organisiert, *der jedoch bisher weder stark genug ist, noch Dienste geleistet hat.*”

³ Kr. A. W. – Kr. i. TJ. 12/179c H. A. – *Lewartowsky-Weiden*. (Wien, den 21. Dez.)

„Bezüglich des Anschlusses der Slowaken an Hurban ist zu bemerken, dass er sich 1-tens durch ganze Zeit der Operation, wie jetzt erwiesen, keine Connexionen im Lande gemacht habe, 2-tens, dass nachdem die ganze Jugend im Kossuthschen Landsturm und Honvéd eingereiht wurde, keine zum mobilen Landsturme tauglichen Leute mehr vorhanden sind. 3-tens, dass die Art, wie Hurban diesen organisieren wollte, nämlich 2 Prozent der Bevölkerung zu

magyarázni Windischgrätznek és Weldennek, hogy a tótság csak akkor fog hozzájuk csatlakozni, ha nagy erővel fognak az országba benyomulni, mert a magyar terrorizmustól való félelem nagy.¹ Ez szintén Stúr és Hurban meséje volt, mert ezzel igyekeztek kudarcukat takargatni. Hogy mennyire nem felelt meg ez az érvelés a valóságnak, mutatja Janecek esete. Az egész nyugati határszél császári kezekben volt, magyar csapatoknak már régen nyomuk sem volt és Janecek mégsem tudott pénzzel

rekrutieren, im Lande grosse Misstimmung erregte. 4-tens, dass Hurban ein Protestant ist, und die ganze slowakische Bevölkerung zum Glauben gebracht wurde, dass er sie zum Religionswechsel bringen wolle.

Aus diesem Grunde wäre auch nur ein zeitlicher Landsturm durch die einzelnen Militairabtheilungen hervorzurufen, zur Erweisung eines gewissen Zweckes, keineswegs aber, als zu mobilen Colonnen permanent gehörig anzurathen.“

¹ Kr. A. W. – Kr. i. U. 12/51. H. A. – *Frischeisen-Weiden*. (Jablunkau, den 23. Dez.)

„a) Wenn eine kleine k. k. Colonne in Ungarn einrückt, so gibt sie den dortigen Bewohnern keine Gewähr auf Schutz und persönliche Sicherheit gegen magyarischen Terrorismus, – sie flösst demnach kein Vertrauen ein, erregt aber bei den wohlgesinnten Bewohnern die Besorgniss, dass sie für ihre aufrichtig ausgesprochene Anhänglichkeit an den kais. Thron nach Abzug des kleinen Corps den Verlust ihres Eigenthums und auch den Galgen zu gewärtigen haben. Diese sind nicht leere Besorgnisse, denn nach genauen Nachrichten wurden bereits in der Gegend zwischen Csácza und Neustadt mehrere Bewohner auf Anordnung des Kossuthschen Commissars Balogh, theils arg misshandelt, theils aufgehängt. Nach solchen Vorgängen ist es daher nicht zu erwarten, dass sich das slowakische Volk einem kleinen, in diese Gegend einrückenden Corps freundlich anschliesse; es steht vielmehr zu erwarten, dass alle Bewohner, durch Umstände bewogen, sich mit dem Stärkeren vereinen, um den Schwächeren zu vernichten,

b) Die östliche Grenze Mährens, die südliche Schlesiens und Galiziens können gegen Einfälle aus Ungarn am besten und sichersten dadurch gedeckt werden, dass ein hinlänglich starkes Corps die oberen Comitaten Ungarns durchzieht und den Feind theils durch Streifereien einzelner Abtheilungen, theils durch kräftige Angriffe, mit vereinter Macht verhindert, in den oberen Comitaten zu gewaltsamen Einbrüchen nach Mähren, Schlesien, oder Galizien, oder zum erneuerten Widerstände gegen die Haupt-Corps sich zu sammeln. Alle Pässe nach Mähren, Schlesien, oder Galizien sind bis nun zu durchaus fahrbar und können nebstbei durch Fussgänger an vielen Stellen umgangen werden. Es würde daher einen grossen Truppenaufwand erfordern, wenn man alle Pässe und Zugänge durch aufgestellte milit. Abtheilungen gegen Einbrüche der Bebellern decken wollte; trotzdem aber bliebe die Erreichung dieses Zweckes sehr zweifelhaft.

c) Die Slowaken werden nur dann geneigt sein, sich unseren Fahnen zur Bekämpfung der Rebellen anzuschliessen, wenn sie Vertrauen zu unseren militairischen Kräften schöpfen, und auf ferneren Schutz gegen die Magyaren rechnen können. Auf Vermehrung des Landsturmes ist daher in so lange gar nicht zu rechnen, als man nicht mit einer Achtung gebietenden Truppenmacht in Ungarn einrückt. Die Wirkung der kais. Manifesten, der Proklamationen, so wie des Sieges Bulletins, wird durch ganz falsche Zeitungsberichte (wobei der Prjatel ludu zu Pesth, von Nyáry redigiert, vorzüglich wirkt) und durch absichtlich mündlich verbreitete falsche Gerüchte sehr paralisirt.“

és ígéretekkel népfelkelést szervezni. Midőn később Götz tábornok védelme alatt Hurban és Stúr népfelkelést hirdetett Felső-Magyarországon, szintén tartózkodva húzódott el tőlük a nép. Ha tényleg a nép velük érzett volna, akkor sem Balogh kormánybiztos megtorlási módja, sem más kényszereszköz nem tarthatta volna vissza egy nagy és általános lázadástól. A Frischeisen-féle hadoszlop feladata tulajdonképpen ennek a népfelkelésnek rendezése volt és egyúttal a hűségnyilatkozatok kierőszakolása. Minthogy nem tudtak tót népfelkelést szervezni, Windischgräetz a hadoszlopot újabb csapatokkal megerősítette és az Olaszországból hazarendelt Götz tábornokra bízta.

Weiden és Windischgräetz együttesen intézték akkor a felsőmagyarországi hadműveleteket. Weiden közvetítette a parancsokat és sürgős esetekben önállóan intézkedett. Windischgräetz már december 21-én közölte Weldennel, hogy Frischeisen nem érte el azokat az eredményeket, melyeket tőle elvártak,¹ - vagyis kudarcot vallott, mindennek ellenére úgy ő, mint Weiden, megparancsolták neki ismét december 25-én, hogy hadoszlopával nyomuljon be és Csácán keresztül igyekezzék Simunicscsal Összeköttetésbe lépni, mert mihelyt Lipótvár elesnék, Simuniccs egészen Trencsénig kiterjeszti majd hadvonalát.² Götz betegen utazott Krakkón keresztül Jablunkára, ahol már Weiden parancsát találta, hogy Csácára nyomuljon, lépjen Simunicscsal összeköttetésbe és fedezze Schlick hátát, főfeladata pedig a tót insurrekció támogatása legyen, amiben Hurban segítségére lesz, úgy hogy a kis hadoszlop elegendőnek fog bizonyulni.³

A tábornok december 27-én vette át a hadoszlopot, mely összesen 1827 emberből állt a tót önkéntesekkel együtt. A tót vezetőkkel való tanácskozás után belátta, hogy az első hetekben a népfelkelésre számítani nem lehet, mert míg arra a vidékre kerülnek, ahol nem hiteles kijelentések szerint talán rokon-

¹ *Kr. A. W. – Kr. i. U. 12/75. det. H. A. – Windischgräetz-Weiden.* (Karlburg, den 21. Dez.)

² *U. o. – Kr. i. U. 12/51. H. A. és 12/6. C. Götz.*

³ *U. o. – Kr. i. U. 12/III d det. H. A. – Weiden-Gözt.* (Wien, den 23. Dez.) – „Da sich Gebirgs Operationen in dieser Jahreszeit ohnehin auf einige Strassen und Punkte nur beziehen, es sich auch vorzüglich darum handelt, die Insurrection zu unseren Gunsten zu unterstützen und zu fördern, wozu der Chef Hurban am besten die Hand bieten wird, so dürfte für jetzt, die von Sr. Durchlaucht bestimmte kleine Colonne für diesen Zweck genügen.“

szenvet lehetne remélni, előbb az ellenséget kell megvernie. Götz úgylátszik helyes ösztönnel kételkedett Hurban és Stúr ígéreteiben.¹ Ez az ösztöne meg nem csalta,

December 30-án határozta el, hogy Csácáig előrenyomul. Másnap meg is szállta Csácát és Turzovkát.² A Horváth Pál alezredes parancsnoksága alatti magyar erő Kisucaújhelyen át Budatinre vonult. Weiden közvetítette Götznek Windischgräetz parancsát, hogy a bányavárosokat is szállja meg, keressen összeköttetést Simunicscsal, akinek működési területén Janecek már 700 önkéntest toborzott és Götzhez a legközelebb áll. Az ígért 10.000-ból tehát december 30-án csak 700 lett, azonban még ez sem biztos adat, mert az AOC-nak rendszerint nagyobb számokat jelentettek.³ Weiden folyton figyelmeztette Götz tábornokot, hogy a tót inszurrekció ügyét el ne hanyagolja, foglalja el Turóc megyét, szállja meg Alsókubint és Rózsahegyet és csak akkor haladjon tovább, mihelyt hátát egy jól szervezett tót népfelkelés fedezi.⁴ Ez a népfelkelés sohasem lett megszervezve, – a túróci mozgalom és akció csak rövid ideig tartó kísérlet volt és az önkéntes csapatok számbeli gyarapodása a magyar honvédseregben harcoló 40.000 tót honvédhez képest elenyésző csekélység volt,

Windischgräetz előrenyomulása, a balul végződött nagyszombati csata után az OHB. abban reménykedett, hogy Görgey seregének sikerül majd Győr és Budapest között az osztrák előnyomulást megállítania és azért a Duna balpartjáról minden erőt a jobbpárra rendelt. Felső-Magyarországot, különösen annak északnyugati részét magára hagyta, és az ott levő kormánybiztosok minden segítségtől el lettek vágva az ellenséges

¹ Kr. A. W. – 12/148b det. H. A. – Götz-AOC. (Jablunkau, 27. Dez.) – „Dabei bleibt aber den bei meinem Corps befindlichen Herrn Hurban und Stúr wenig Zeit zur Propaganda übrig; daher kann auch in den ersten Paar Wochen auf nahmhafte Verstärkung des Korps durch Landbewohner umsoweniger gerechnet werden, als in dieser Zeit nicht die Gegend, wo nach *unverbürgten Muthmassungen sich Sympathien vielleicht hoffen lassen*, sondern nur der Feind zum Operationsobjekte dienen kann.”

² A Csácára való bevonulás előtt, dec. 23-ikán, egy 15 császári gyalogoszoból álló portyázó csapat jelent meg a városkában, ahol lerészegedtek és erőszakoskodtak. A lakosság kiszalasztotta őket a városból. Egyet foglyul ejtettek.

³ U. o. – Kr. i. U. 12/9. C. Götz. – Weiden-Gözt. (Wien, den 30. Dezember.)

⁴ U. o. – Kr. i. U. 12/13. C. Götz. – Weiden-Gözt. (Wien, den 31. Dezember.)

offenzíva által. Nyitra megyében Jeszenák János br. kormánybiztosnak 2500 főnyi népfelkelése, anélkül, hogy az ellenséget látta volna, feloszlott és hazafutott. A megmaradt néhány száz nemzetőr és honvéd pedig elkedvetlenedett és zsoldemelési követelésekkel állt elő, mert Balogh kormánybiztos a népfelkelőknek 24 krajcár napi zsoldot fizetett, míg a nemzetőrök és honvédek csak 8 krajcárt kaptak. Elindításuk az ellenség ellen ezért lehetlenné vált és Jeszenák Komáromba indította őket. Jeszenák a területet lehetőleg kiürítette, a pénzeket Komáromba szállította és azonkívül a galgóci és szeredi hidakat leromboltatta.¹ Dacára annak, hogy az ellenség Nyitra megyét különítményeivel kezdte helységről-helysére bejárni, Jeszenák nem hagyta el helyét, hanem a Trencsénben időző Janik János őrnagy különítményét Nyitrára hívta és guerillákat kezdett szervezni.² Helyzete azonban reménytelenné vált. Lipótvár ostroma, a magyar főserg visszavonulása abban éreztette hatását, hogy az elhagyott területeken sokan felfedezték magukban fekete-sárga császári érzésüket. Nyitrában Vietorisz József császári biztos, aki eddig Szenicén magárahagyatva leste a bevonulási alkalmat, már opportunus hízelgőkkel látta magát körülveve és Jeszenák hasztalan kért legalább is 8000 főnyi segítséget Lipótvár felmentésére.³ Ezek a sürgető kérések a magyar kormányt már el nem érték Pesten. Elkésve kerültek Debrecenbe Kossuth kezeibe.

Trencsénben Marczibányi Antal és Balogh János vezették a védelmi műveleteket. A Simunics által Trencsén városba küldött Boxberg-különítmény elől a városban lévő fél honvédszászlóalj Predmérre vonult, hogy a zsolnai szorost védelmező csapatokat erősítse. Marczibányi is az ellenség elől Zsolnára távozott, ahol Balogh, Marczibányi és Horváth, valamint a vezető tisztek haditanácsot tartottak és elhatározták, hogy Hurban útját fogják állni, nehogy a bányavidékre nyomuljon. Érdekes, hogy magyar részen mindig csak Hurban akciójáról beszéltek, ami arra mutat, hogy Hurban emisszáriusai terjesztették a hírt, hogy a határon lévő sereg Hurban vezetése alatt áll, pedig a tót önkéntes csapat csak függelék volt. Marczibányi a haditanácsról szóló és

¹ O. L. – K. A. 6462/e 1848. – *Jeszenák-OHB.* (Nyitra, dec. 23.)
A hidakért az OHB 14.057 forintot utalt ki a városoknak.

² V. o. – K. A. 6827/e 1848. – *Jeszenák-OHB.* (Nyitra, dec. 24.)

³ O. L. – K. A. 6940/e és 7136/e 1848.

Kossuthoz intézett jelentésében magas korára és szemeinek gyengeségére való hivatkozással állása alóli felmentését kérte.¹ Feltűnő az is, hogy Balogh János kormánybiztos ugyanakkor Kossuthtól családi ürügyek címen nyolcnapi szabadságot kért, hogy Budapestre utazhassék. Valószínűleg a zsolnai haditanács belátta a kis magyar sereg helyzetének reménytelenségét és az ellenséges invázió küszöbén Balogh könnyelmű módon igyekezett a szorult helyzetből szabadulni, másra akarván áthárítani kormánybiztosi ügykörét, melyet nem jól töltött be. A népfelkelés embereinek itt 16 krajcárt fizettek naponta, az önkénteseknek pedig egy ezüsthúszast, amivel a fegyelmet teljesen meglazította és ezenkívül 16 pengő forint foglalót, amiért Jeszenák panaszára az OHB. részéről szemrehányásban részesült. Bökezűségével azonban nem tudta pótolni a szervezési tehetséget. Hosszú és sokat beszélő, de keveset tartalmazó jelentéseiben a tipikus önfeláldozási frázisokat variálta és most is azzal bízta a kormányt, hogy Hurbant, mihelyt betör még tovább is kergetik, mint a múltkor, annyira fel van lelkesülve a kis sereg, mely 750 barsi nemzetőrből, 125 honti lovas önkéntesből és 2 zászlóalj honvédből állt, körülbelül 2500 főből és 12 ágyúból. Tehát tettelesen gyengébb Götz seregénél, mert a 875 nemzetőrré és önkéntesre a harcban számítani nem lehetett. Balogh közlései szerint² a nemzetőrök fele kaszás volt, négy század honvéd még ruházatlan és gyakorlatlan volt, úgyhogy csak egy zászlóalj volt számbavehető. Az OHB. elrendelte, hogy minden erőt Komáromba kell indítani, Balogh e parancsot a megyék hozzájárulásával nem teljesítette, mert attól tartott, hogy a nép még mielőtt Götz-Hurban bevonulna, fosztogatna és később Hurbanhoz csatlakozna, aki szabad utat nyerne a bányavárosokba.³

A tót szabadcsapat emberei és a császári katonák a határszélen húszas-harmincas csoportokban megrohanták a békés falvakat és kirabolták ezeket, a zsákmányt szekerekre rakták és eltávoztak. Balogh Kossuth utasítására guerilla vadászcsapatot szervezett Trencsénben.

Maga a kis budatini sereg sokat szenvedett a csikorgó téli időben, mert nem volt téli ruhájuk, az élelmezés pedig a vidék

¹ V. o. – K. A. 7116/e 1848. – *Mar czibányi-Kossuth.* (Zsolna, dec. 27.)

² O. L. – K. A. 7124/e 1848. – *Balog h-Kossuth.* (Zsolna, dec. 28.)

³ U. o. – K. A. 7115/e 1848. – L. Iratok 151. sz.

szegénysége miatt rossz volt, a szállások pedig piszkosak és férgek, úgyhogy a szegény honvédek rendre megbetegedtek. Balogh mindezek dacára fogadkozott, hogy az ellenséget kiverik és a biztatások végén – szabadságot kért. Budapestre akart családjához utazni a veszedelem közvetlen előrájában. Ezt a jelentést is elkésve kapta kézhez Kossuth. Balogh pedig az ellenséges betörés és a félig megfagyott magyar csapatok visszavonulása után, eltávozott a Felvidékről, ahol egyedül Beniczky Lajos bányavidéki kormánybiztos és Madocsányi Pál árvái kormánybiztos maradtak a helyükön.

Madocsányi Pál is híreket kapott, hogy Hurban be fog törni. Erre vonatkozó jelentését az OHB. már december 26-án kapta kézhez Budapesten.¹ Ugyanakkor arra figyelmeztette a kormányt, hogy a mozgó nemzetőrség helyett kénytelen egy kisebb vadászcsapatot alakítani, mert a nemzetőrség megfelelő téli ruhák nélkül szolgálatképtelen. A megye helyzete igen változós volt, annak ellenére, hogy a nép igen áldozatkész volt. Sziléziából és Galiciából folyton izgatták az árvái lakosságot.² Bent a megyében pedig nemcsak az ezüstpénz, hanem az aprópénz is egyre ritkult. A lakosság nem tudta szükségleteit fizetni. Ezzel szemben Ausztriában új ezüsthúszasok kerültek forgalomba, ami a népnek rendkívül imponált.³ A megyei pénztárak kiürültek és a megyének 24.730 pengő forint foglalópénzt kellett volna fizetni 1236 újoncért, amely összeg hadiadóban lett volna beszedendő.⁴ Madocsányi a hadiadót felére leszállította, mert belátta, hogy a szegény lakosságot az összeg rendkívül megterheli és hogy ez a kormány iránti közbizalmat csökkentheti. Még így is kételkedett abban, hogy beszedhető lenne. Midőn Götz hadosztálya Csácáig előrenyomult, Hurban és Stúr Árva megyébe ágenseket küldtek, akik apró írott cédulákon arra szólították fel a népet, hogy a „huncut Kossuthnak” ne higgyen, hanem csak a királynak, mert akkor jól fog járni. Sem a földesurakban, sem a szolgabíróban ne bízzék. Ezek a felszólítások Árva megyében nem jártak eredménnyel és Madocsányi december 31-én is a

¹ O. L. – K. A. 6678/θ 1848. – *Madocsány Pál-OHB.* (Alsókubin, dec. 24.)

² U. o. – K. A. 348/e 1849. – U. a. (Alsókubin, dec 26.)

³ U. o. – K. A. 6726/e 1848. – U. a. (Alsókubin, dec. 22.İ)

⁴ U. o. – K. A. 6682/e 1848. – U. a. (Alsókubin, dec. 23.)

nép hűségéről tett Kossuthnak jelentést.¹ Míg egész Felső-Magyarországot előzönlötte az ellenség, Árva megyében Madocsányi Pál vadászcsapatot szervezett és az ellenállást előkészítette. E megye a nemzeti harc egész tartama alatt sohasem volt Hurban és Stúr részére alkalmas működési terep. Az árvái nép nem egyszer fejszére kapva kiverte a megyéből a hurbanistákat.

Mihelyt a császári katonaság északon szabad utat nyert, a megyékben is hangulatváltozás volt észlelhető. Bevonták a forradalmi és harci vitorlákat és sok helyen a lojalitás evezősei fogtak munkához. Így Hont megye képviselőbizottmánya, a későbbi császári biztos, Majthényi László báró, elnöklete alatt elhatározta, hogy az ellenség útja elé akadályokat nem gördít és ezt szívesen fogadja és az újoncokat a magyar kormánynak ki nem szolgáltatja. Ezért az OHB. Repeczky Ferencet küldte ki Hontba kormánybiztosul. A kedvezőtlen hadügyi helyzet következtében azonban Majthényi pártja maradt fölényben,² annak ellenére, hogy a honti lakosság nem volt császári érzelmű és a tót községek is az áldozatkészség legjobb példáit adták.³ A császáriak agitációja az egész vonalon a legnagyobb intenzivitással megkezdődött. A nemzetiségi szempontokat felhasználták arra, hogy a népet a magyar kormánytól eltérítsék és minden megyében akadt egy olyan, nemességből álló ellenpárt, mely az ügyek vitelére a császáriaknak felkínálkozott. A megyei restaurációs élet következménye volt az, hogy mihielyt az egyik párt az OHB. mellett foglalt állást, akkor az ellenfél a császáriakat pártolta. Mindez legtöbbször személyi és családi politikából és nem meggyőződésből történt. Ehhez hozzájárult, hogy a magyar fegyvertények sikertelenségei rendkívül leverőleg hatottak. Nemcsak Bécsben és Olmützben hitték azt, hogy az ellenállási akciónak rövidesen vége lesz, hanem Felső-Magyarországon mindenütt. A népet pedig a demoralizált és elbátortalanodott, sok helyen már átnyergelő megyei tisztviselők, magára hagyták. Igen jellemzően írja le ezt a helyzetet Klein Ernő szepesfelkai ág. ev.

¹ U. o. – K. A. 237/e 1849. – U. a. (Alsókubin, dec. 31.)

² O. L. – K. A. 7024/e 1848. – *Kossuth-Hont megye közönsége.* (Budapest, dec. 30.)

³ U. o. – K. A. 113/e 1849. – Pocsuvadó tót helység önként három honvédet ajánlott fel az OHB-nak. – L. Iratok 152. sz.

lelkész egy Kossuthoz intézett iratában,¹ mely a kassai szerencsétlen ütközet utáni szepesi eseményekre vonatkozik. A nép jószellemű, a gonosz lazításnak ellenáll ugyan, azonban mégsem lelkesedik. Az előkelők és vagyonosok inkább törődnek vagyonuk és állásuk biztosításával, mint a haza és szabadság ügyével. A hatóságok emberei a régi rendszerből maradtak vissza és az új kornak titkos ellenségei. A nemzetőrség és csapatok tisztjei erély, tudás és ambíció nélküli emberek, akiknek főcéljuk a fizetés. Az ellenség betörése után a legtöbb nemzetőri tiszt otthagya csapatját, a szepesi védelmi bizottmány rögtön feloszlott és csak Csáky László gróf főispán maradt a helyén. Természeteszerű következmény lett, hogy a nép a vezetőknek ezen gyáva magatartását látva, nem akart a nemzetőrségben résztvenni és hogy a legtöbb helységben bevonták a nemzeti zászlókat. Klein beadványa egy kortörténeti dokumentum arra nézve, milyen hangulat, hatósági tevékenység uralkodott az egyes megyékben, mikor a nemzet a harcot még fel nem adta. Nem volt olyan átfogó, önfeláldozó nemzeti lelkesedés, amilyenről később írtak, hanem a császáriak érdekében folytatott személyi és családi intrikák, a kudarcok utáni gyáva menekvés majdnem mindenütt mutatkozott. A magyarelles agitációknak pedig ezért lett könnyű dolguk. Az OHB. nem állt a nép hangulata megjavításának kérdésében hivatása magaslatán. Launer István tanár „Uhersko Slovenské Noviny” címmel egy magyarbarát tót lapot akart kiadni, amely részére Batthyány Lajos gróf miniszterelnök 600 frt. szubvenciót ígért neki, amit Kemény Dénes belügyi államtitkár is egy október 31-én kelt levelében ismételt. Az OHB. Launer kérését a már megígért támogatás folyósítására nézve január 17-én elutasította azzal, hogy a körülmények jelenleg ilyen kiadásokat meg nem engednek. Nyáry Pál intézte el így ezt az ügyet.² Mennyivel nagyobb összeget pocsékoltak el az OHB. megbízottai haszontalan célokra, – azt Nyáry meg nem gondolta. Kicsinyessége igazán méltó háttérét képezi annak a sok és ismétlődő bombasztikus felhívásnak, melyet az OHB. a megyékhez és kormánybiztosokhoz intézett, hogy a népet fel kell világosítani, az újoncszedést úgy kell végrehajtani, nehogy a

¹ O. L. – K. A. 6792/e 1848. – L. Iratok 153. sz.

² O. L. – K. A. 51.0/e 1849. – L. Iratok 154. sz.

nép érzékenységét sértsék, a népet fel kell lázítani, a népet pikákkal és kaszákkal felfegyverezve az ellenségre kell uszítani, a nép rontsa el az utakat, ásson árkokat, sáncokat, semmisítse meg az ellenség előtt az élelmiszereket, vérezzen, szenvedjen, áldozza fel magát és ne zúgolódjon. Mikor azután a nép felvilágosítása érdekében egy kis reális cselekedetet kellett volna az OHB.-nak végrehajtani, akkor rövidlátó kicsinyeskedéssel potom 600 ft. miatt, a nép felvilágosítása ellen cselekedett. A tót emigránsok rendszerint arról panaszkodtak a császári kormány előtt, hogy az OHB. egész Felső-Magyarországot elárasztja az általa kiadott tót néplapokkal. Ez nem felelt meg a valóságnak. A szubvencionált „Prjatel ludu” című lap, melyet Mácsay Lukács szerkesztett, mindössze 934 helységbe küldetett és összesen 776 ft. 40 krajcár támogatásban részesült,¹ ami valóban nem nevezhető nagykoncepciójú akciónak. A tót népet a nemzeti harcot támogató magatartásában korántsem ez a kis példányszámban megjelenő lapocska befolyásolta, hanem csakis az a tiszta meggyőződése, hogy üdvét inkább a reformokat hozó magyar kormánynál találhatja, mint a császáriaknál, akik szemében mégis idegenek voltak. Az OHB. a néphangulatnak tót sajtó útján való emelése tekintetében maradi és hanyag volt.

¹ U. o. – K. A. 2304/e 1848.

VII. FEJEZET.

Götz tábornok hadmenete és a tót szabadcsapatok.

Götz tábornok hadoszlopának betörése. – A tót inszurrekció szervezése körüli működése. – Csalódása Hurban és Stúr ígéreteiben. – A tót felkelők Túróéban. – Az árvái nép Hurban ellen. – Götz, Hurban és Stúr a bányavárosokban. – Liptó megyében. – A murányi vereség. – A hurbanisták garázdálkodása. – Stúr népgyűlései. – Ramberg tábornok és a tót szabadcsapatok. – Stúr és Hurban kassai szereplése. – Bloudek missziója. – Bloudek Eperjesen. – A magyar védserég. – Janecek szabadcsapata. – Kempen tábornok és a tót szabadcsapatok. – Janecek letartóztatása.

(Iratok: 155-183. sz.)

Götz tábornok január első napján kezdte meg hadműveleteit és másnap serege elől Horváth Pál őrnagy, rosszul ruházott és hiányos fegyverzetű csapatait Budatinnál visszavonta, mert csakhamar átlátta a szituációt. Ágyúi nem tudtak Götz új és jobb ágyúival vetekedni, azonkívül tüzérsége sem volt gyakorlott és ami leginkább latba esett, – a szigorú, csikorgó hidegben katonái, megfelelő lábbeli és nagyrészt köpeny nélkül, hiányos ruházatban, nem tudhatták a siker reményében a számra, fegyverre, ruhára, tüzérségre nézve fölényel bíró ellenséggel a harcot felvenni.¹ Ezért rövid ágyúharc után Horváth visszavonta

¹ Sl. A. W. – K. A. 176/e 1849. – *Br. Révay Simon turóci főispán-ORB.* (Szentmárton, jan. 4.) – „Az itteni seregnek majdnem fele honti és barsi nemzetőrökből áll, kiket az ellenség eleibe alkalmazni nem lehet, turóciakban bízni pedig éppen nem lehet; a másik fele honvédekből áll, de ezeknek is legnagyobb része legrosszabbul fel van öltözködve, úgy hogy ezen rideg időben további szolgálatuk teljesítése tekintetében, okvetlenül szükséges volt őket melegebb ruházattal ellátni s ezért, amennyire lehetett, hamarjában számukra meleg kapcát és keztyűt készíttettem.” – Ez természetesen a Budatin melletti

seregét, anélkül, hogy a hidat sikerült volna leégetni. A balszárnyon levő tót szabadcsapat kapott parancsot az ellenség üldözésére, azonban megállapodott Zsolnán és míg a császáriak az üldözéshez hozzáfogtak, a magyar honvédek és nemzetőrök megszállták a sztrechnói szorost és Götz nem találta ajánlatosnak az ellenséget ez állásában háborgatni. Horváth seregének zömével Túrócszentmártonba indult és onnan Beniczky kormánybiztos parancsára Kőrmöcbányára, hogy az OHB. rendeletére a felfelé vonuló Görgey-sereghez csatlakozzék és addigra is a Túróc megyéből Kőrmöcbányára vezető turcseki szorost védje.¹ A második budatini találkozás nem is nevezhető harcnak, mert Horváth őrnagy kitért a harc elől, mégis a tót történetírók úgy állítják ezt be, mint egy győzelmes ütközetet. Hogy ezúttal bevonulhattak zavartalanul a felső megyékbe, azt csakis az általános hadi helyzetnek köszönheték, amelyhez vezéreik semmivel hozzá nem járultak. Zsolnán Götz hozzáfogott nagyon kényelmesen kétoldalú feladatához. Először is a tót népfelkelés szervezéséhez és azután a Simunicscsal való összeköttetés megteremtéséhez. Mindkettőben kudarcot aratott. Már az első napokban látta, hogy mindazok az ígéretek, melyeket Hurban és Stúr előtte csillogtattak, hogy egész Felső-Magyarország tót népe egy intésükre fel fog kelni, üresek. Götz nem talált seholsem ellenállásra, a magyar katonaság mindenünnen elvonult, az egész területet bejárta a hír Windischgräetz gyors előrenyomulásáról, az OHB. és az országgyűlés meneküléséről és a minden oldalról sikerrel benyomuló osztrák seregekről, melyeknek védőszárnyai alatt biztonságban válhatták volna valóra Hurbanék azt, amit kiáltványaikban hangoztattak, amit Windischgräetz és Schwarzenberg ígértek, – ha megfelelt volna a valóságnak az, hogy a nép velők tart. Zsolnáról mindenfelé küldözgették küldönceiket, hogy gyülekezzék a nép Zsolnára, mert szöknek és futnak a magyarok, fegyverkezzék, álljon a zászlók alá. És január 4-én nagyszámú falusi tót nép gyülekezett Zsolnára, mely előtt Hurban és Stúr tartottak szónoklatokat, természetesen osztrák

találkozás után volt. – *Hajsky Henrik* zsolnai ferencrendi gimn. tanár naplójában is írja, hogy a magyar kotanák nagyon rosszul voltak öltözve. – Slov. Pohl'ady 1896. 112. 1.

¹ Részleteket 1. *Steter*: „Beniczky Lajos kormánybiztos visszaemlékezései” c. munkában.

katonai asszisztenciával. Itt azonban már nem proklamálták a tót föld önállóságát, hanem az összmonarchia és a császár érdekében fanatizálják a népet, mert a magyarok mindkettő vesztére törnek s szintúgy a tót nép romlására. A népre, bár nagyszámú volt, e beszédek nem hatottak. Csendben hazatért. Nem kelthettek hatást azért, mert a védtelen vidéken a császáriak a hurbanistákkal együtt, lelketlenül és lelkiismeretlenül garázdálkodtak. Raboltak és fosztogattak. A zsolnai ferencrendiek kolostorából minden lisztet, kenyeret, fát, gyümölcsöt és sok bort elvittek. Maga Götz négyszer naponta hozatott a kolostor pincéjéből nagymennyiségű bort.¹ A budatini kastélyt teljesen kirabolták és később, hogy fosztogatásuk nyomait eltakarítsák, a kastélyt felgyújtották, mely teljesen leégett. A budatini kápolnát szintén kifosztották és a szent berendezést eladogatták. Az egyik katona komisz köpenye alatt hordta Zsolnára az arany oltári szentségtartót és a korcsmákban vételre kínálgatta. Ezt a nagyértékű ereklyét Bartóky zsolnai polgár mentette meg, aki 10 forintot adott érte és később a budatini grófi családnak visszaadta.² Zsolnán a hurbanisták és a császáriak sok embert és pedig ezek között császárpártiakat is kifosztottak.³ A budatini garázdálkodásról Götz tábornok a Weldenhez intézett egyik jelentésében részletesen megemlékezik.⁴ Ugyanis Weiden értesült arról, hogy Csáky grófné, Budatin kastélyának tulajdonosa, a kiállott izgalmak következtében meghalt és ezért Hoyos gróf őrnagyot küldte Götzhez az ügy közelebbi részleteinek megismerésére. Götz, aki rendezte a kastély kifosztását, mert helyeslőleg tűrte azt, természetesen úgy adta elő az esetet, mintha a grófné, akinek fia, Csáky László gróf, Szepes megye tevékeny főispánja volt, fiait rebelliségükben támogatta és fanatizálta és hogy egyik fia a kastély ablakaira és kapuira maga irányította a kartácslövéseket. Szerinte valószínűleg egy gránát okozta a

¹ „Infaustorum Fatorum Solnam, eiusque viciniam per 1848, et eum excipientem 1849-um annum invadentium, per eorum oculatum testem, pro successorum notitia adnotatio.” – *Hajsky Henrik* ferencrendi gimn. tanártól. – Slov. Pohl. 1896. 113. o. – „A guardian kénytelen volt a tábornok küldöttje előtt a pincét megnyitni és mindent elszenvadni: megkóstolták a bort és a legjobb fajtából naponta három-négyszer nagy porciókban a tábornoknak kellett küldeni, ez addig tartott, míg Budatinnél a grófi pincéket fel nem törték.”

² *Peehány A. dr.*: Dejiny uhorského bója za slobodu r. 1848-49. 140. 1.

³ *Hajsky*: i. m. 172. 1.

⁴ *Kr. A. W.* – *Kr. i. U.* 1/ig M. K. Götz. – *L. Iratok* 158. sz.

tüzet, mely a kastély belsejébe hatolt és csak később gyújtott. A fosztogatást és a vandál pusztítást annak tulajdonítja, mert Kossuth Lajosnak életnagyságú portróját találták, melyre ceruzával e szavak voltak felírva: „Kossuth Ludovicus Hungariae rex I.” Erre minden családi festményt szétszaggattak, a berendezést feldarabolták, mindent eltörtek és mindent – ezt Götz elhallgatja – elloptak. A teli pincéket feltörték, a bort kifolyatták, a gabonát és búzát Teschenbe küldték. Eközben pedig egyre kiáltozták Hurban emberei, mint Götz említi: „Sláva” dicsőség. Védtelen és lakatlan kastélyokat kirabolni és a dicsőség nevét kiáltozni – irtózatossá irónia. Götz tudatosan ferdítette el a dolgokat. Igaz, hogy Csáky grófnénak László fia leveleket írt Lőcséről, melyekben említi, hogy nincsen ok a kétségbeesésre, minden jóra fog fordulni, a nemzet győzni fog¹ és e leveleket a túróci postaúton elfogta, de ez még nem ok arra, hogy a legnagyobb vandalizmussal fosszanak ki és égessenek le egy kastélyt. Különbösen is e leveleket sokkal később fogta el, – a kastélyt akkor a császáriak már kifosztották. Ami pedig a Kossuth-festmény meséjét illeti, lehetséges, hogy volt a kastélyban ilyen festmény (kétséges), azonban a ceruzával írt feliratot egészen biztosan nem a kastélybeliek gyártották, mert nem képzelhető, hogy Csáky, szül. Lazanszky grófnő és bármelyik hozzátartozója ilyen badarságot írt volna *ceruzával* (!) a festményre. A hurbanisták mindent, de mindent elraboltak Budatintól, még a ruhákat, a drága díszmentéket, női selyemruhákat, kalpagokat, arany- és ezüsthímzéseket, de még a választásokhoz használatos kortes-cilindereket is, melyekben bevonultak azután Zsolnára. Amit pedig el nem vihettek, azt megsemmisítették. Különbösen Götzre rácsfolt később egyik tisztje, Jennings báró, aki visszaemlékezéseiben megírta, hogy a kastélyt ő gyújtotta fel, tehát Götz hamisan tulajdonította a tűzvészt egy gránátnak.²

A tót különítményben levő Miksicek Zachchal együtt megtekintette január 3-án a kifosztott kastélyt és a látottak alapján nemcsak naplójában, hanem egy női ismerőséhez intézett levelében is feljegyezte a budatini rablást: „... ezenkívül az

¹ Január 5-ikén fogták el Szentmárton mellett a postát.

² *Lombardini Alexander*: Budatyn. – Slov. Pohl. 1884. 498. 1.

első estén – írja – rendkívül sokat engedett meg magának a katonaság Zsolnán, lopott és rabolt, amennyit csak lehetett, ezért nem találkozunk itt nagy szimpátiával és a statáriumot fosztogatások miatt el kellett rendelni. Általában a katonaság igen vandál módra viselkedett. Budatin várában, amely Csáki grófék, ellenségeink tulajdona, kb. 1500 (mások mondják 15.000) hl. jóminőségű bor feküdt, a katonaság amennyit csak bírt, ivott és amikor már többé nem tudott, a megmaradt bort kiöntötte, széttörte az üvegeket és a hordókat és a bor, amely jó hosszú ideig elláthatta volna az egész sereget, rövidesen elpocsékolódott. A kastély berendezése összetöretett végzetszerűen. Az ablakok, asztalok, ágyak, tükrök, ásvány gyűjtemény, fazekak, minden megsemmisítve, széttörve, széthányva, úgyhogy azok a császári tiszték is, akik különben legénységüket lehetőleg védik, mondják, hogy ez vandalizmus. Hogyha magam a kastély összes szobáit nem jártam volna végig, nem hittem volna, hogy ilyen brutalitást meg lehet valósítani. E hó 5-én a katonák egy bezárt ajtóra bukkantak, kinyitván ezt, a jobb kamrában tartályokat találtak nagybőségű búzával, rozssal és más gabonával. Ezt a katonaság részére Teschenbe fogják szállítani. Találtak ott előbb egy más titkos szobát is és benne két zseb- és egy faliórát és ezenkívül sok tokot villák, kések és kanalak részére, amiből következtethető, hogy a katonák az ezüstnemüket összeszedték és az üres tartókat ott hagyták. És ilyen vandalizmus mellett akarjuk, hogy a nép velünk tartson! Eddig még egyetlenegy ember sem jelentkezett nálunk, aki hozzánk akar csatlakozni. A katonaságnak ugyan kedve van a magyarok ellen menni, de nem tudja miért? Ha ma ellenünk kellene mennie, ugyanezzel a kedvvel tenné, amint ezt Prágában láttuk. A germanizmus a katonaságnál nagy. Most cseh dalt énekelnek és az ének után darálják a németet. Menjen ahogy megy, mert minden oktondi megmutatja, hogy mit tud németül és így tehát Gefreiter-é kinevezhető. Már Teschenben, kávéházban ülven, hallottam egy állítólag éppen beérkezett tisztől, aki bennem a tót önkéntest nem ismerte fel: „Wir in paar Jahren wieder mit den Slaven zu thun haben werden.” – Ez tehát az ő foglalkozásuk, vigyázat és óvatosság tehát nem fölösleges.”¹ Miksicek közlései egy-

¹ Miksicek: i. m. 113-15. 1. cs 75-6. 1.

úttal jellemző fényt vetnek a tót különítmény és a császári katonaság közötti viszonyra.

A lakosságnak tehát volt oka Götzöt és a kíséretében levő Hurbant bizalmatlanul fogadni. A zsolnai népgyűlésen zsolnai polgár nem jelent meg. A viszonyokkal nem ismerős Götzöt Hurban és Stúr úgy informálták, hogy a város szimpatizál a forradalmárokkal. Különösen pedig a zsidók, akiken Hurbanék valószínűleg bosszút fognak állni. Egyetlenegy embert sem tudott kapni, sem pénzért, sem ígéretekkel, aki Götz és Hurban részére kémiszolgálatot teljesített volna. Persze, mindezt nem az ellene irányuló hangulatnak tulajdonította, hanem a magyar terrorizmusnak, holott ennek akkor nyoma sem lehetett, mert egészen Miskolcig nem volt magyar katonaság. Szerinte az emberek féltek az árulók sorsától, az akasztófától, azonban nem ez volt a főindok, mert ha árulkodni akar valaki, megtalálja ennek módját.¹

Götz Budatint 3, Kisucaújhelyt, Csácát és Jablonkát 2 századdal tartotta megszállva, hogy visszavonulási útja szabad legyen és csak január 5-én kezdte a két elbarrikádozott sztrechnó-szentmártoni passzust rekognoszáltatni. Ezen lanyha mozdulatai Weldent arra kényszerítették, hogy

¹ Kr. A. W. – Kr. i. U. 1/2a. M. K. Götz. – *Götz-AOC.* (Süléin, am 5. Jänner.)

„Ich konnte bisher weder durch Geld, noch durch Versprechungen ein Individuum gewinnen, dass ich mit Vertrauen entsenden und mir dadurch sichere Nachrichten verschaffen könnte. Der geübte Terrorismus hält alle Gemüther so niedergedrückt, dass es Niemand, selbst die k. k. Beamten nicht wagen, sich über die hierortigen, noch über die ferneren ihnen bekannten Ereignisse auszusprechen. Viele jener Personen, die zu Csacza und Neustadtl der guten Sache, bei der ersten Vorrückung des IL Oberst-Lieutenant Frischeisen dienen, sind auf Anordnung des Landeskommissärs Balogh und der Bebeln Parthei Opfer ihrer Hingebung geworden; sie wurden ohne Ausnahme aufgehängt.

Die von H. Hurban gestern Mittags abgehaltene Volksversammlung hatte ein bedeutendes Zuströmen der Landleute, während die hiesigen Einwohner sich in den Häusern zurückgezogen hielten: es hat die magyarische Parthei in Sillein alle Simpathien, namentlich jene der Juden für sich; da die letzteren von den Slaven als ihre Bedrücker angesehen, dürften sie leicht da, wo der militärische Schutz aufhört, Opfer der Bache werden.“

A császáriak a zsolnai templomban 600 kenyeret, 10 mérő gabonát, 50 kaszát, 80 pikát és 20 puskát találtak. Zsolnán a megszállók lopásai és fosztogatásai olyan méreteket öltöttek, hogy Götz szigorú rendszabályokat volt kénytelen foganatosítani. A zsolnai vámhivatalban, mert vezetője „magyaroman” volt, mindent összetörtek, a magyar címereket leszedték, de kiderült, hogy a címerek másik oldalán a kétfejű sas volt festve. – *Miksicsek:* i. m. 74., 79., 82-3., 141-2. 1.

bátorítsa Götzöt, elevebb előrehaladásra bízta, hogy ne tévessze el szeme elől, hogy előtte csak inszurgensek és katonaszökevények állnak, akik a rendezett sereg mozdulatainak nem tudnak ellentálni. Mihelyt a tót népfelkelést organizálta, induljon a bányavárosok felé, mert a tót népfelkelés fogja hátát majd fedezni.¹ Erre a népfelkelésre azonban Götz nem számított és ezt Weldennek meg is írta január 6-án.² Következő nap nyíltan, de kicsinylően jelenti, hogy Hurbanék csapatocskája (Häuflein) csak két csavargóval gyarapodott és az operációknál a tót népfelkelésre számítani nem lehet, mert bárhol is megjelentek, Hurban népszónoki képességének hatása eddig sehol nem mutatkozott, ámbár Hurban és társai reményekkel áztatják saját magukat.³ Götznek helyzete Zsolnán nem volt kedvező a lakosság bizalmatlansága, a nép ellenszenve miatt. Kenyeret és takarmányt kénytelen volt Ausztriából hozatni, húst pedig csak igen szigorú rendszabályokkal tudott készpénzért kapni.⁴ De nem is lehettek iránta jó szívvel, mert úgy ő, mint katonái vexálták a lakosságot, fegyverek és kompromittáltak után kutattak, a talált gabonakészleteket Teschenbe küldték. Ebben a munkában előljártak a hurbanisták. Nagybicsét 6000 pengő frt. hadi kontribúcióra ítélte Götz,⁵ mert eltitkolták állítólag, hogy Simunics hadtestéből ott a magya-

¹ Kr. A. W. – Kr. i. U. 1/3. M. K. Götz. – *Weiden-Götz*. (Wien, am

5. Jänner.) – „Die Ihnen schon früher vorgezeichnete Hauptrichtung gegen Kremnitz, Schemnitz und die nächstliegende Saliner Städte werden Sie dann einzuschlagen haben, so wie der Landsturm organisiert und Ihr Rücken durch selben in der Aufstellung bei Sillein gedeckt ist.”

² V. o. – Kr. i. TJ. 1/42. I. H. A. det. – *Götz-Weiden*. (Sillein, am 6. Jänner.)

³ u. o. – Kr. i. TJ. 1/4. M. K. Götz. – *Götz-Weiden*. (Sillein, am 7. Jänner, Abends 6 Uhr.)

„... wie ich bereits in meinem Berichte Nr. 53. vom gestrigen Tage Ew. Excellenz bemerkte, ist auf einen slavischem Landsturm aus diesen Gegenden und sonach auf die Sicherheit meiner Operationen nicht zu rechnen. Hurban und seine Mitgenossen schmeicheln sich mit Hoffnungen, die, wo ich noch immer mit ihnen gezogen, sich trotz des schönen Rednertalents Hurbans nicht realisierten.

Das Häuflein hat sich nur um 2 Vagabunden vermehrt. Ihr Führer Bloudek und die Freischaar selbst sind jedenfalls tapfer, ersterer ein höchst intelligenter Führer, der jede Berücksichtigung verdient.”

⁴ Amikor Götz csapatai Zsolnára, Rajecre vonultak, minden házban 4-10 kg főtt húst találtak, amit a lakosság a honvédek részére előkészített. – *Miksicek*: i. m. 144. 1.

⁵ Miksicek szerint 18.000 ezüst húszast kellett fizetnie, a rajeci zsidóknak pedig 2000 frt-ot. – I. m. 76-78. 1.

rok által ejtett foglyok vannak. Weiden rögtön közlé Windisch-o-raetzzel a lesújtó hírt, hogy Hurban semmilyen hívekre nem talál¹; és hogy a főnemesség köréből a Vág felső; völgyében csakis a gróf Pongrácz és gróf Nyáry családok nyilatkoztak a jó ügy mellett. Götz csalódva Hurban és Stúr ígéreteiben, csak január 9-én indult el Privigyére, ahol 10-én bevonult. A lakosság ezen a vidéken (Rajec, Németpróna, Tótpróna, Privigye, Mosóc) elmenekült előlük, mintha emberevők lennének, említi feljegyzéseiben Miksicek. Tótprónán Szmrecsányi Gábor, a túrócmegyei csendbizottmány elnöke fogadta Götzöt egy megyei küldöttség élén, de ugyanakkor futárral értesítette a túróci alispánt Götz közeledtéről. Újhelyi Gábor túróci főjegyző továbbította a hírt Beniczkynek, levelét azonban elfogták.² Götz kíséretében volt Schaffgotsch gróf, Révay György báró veje és Hurban. Január 11-én este vonultak be Mosócra, ahol a főhadiszállás helyezkedett el. Ugyanakkor Trenk őrnagy vezetése alatt egy kisebb hadoszlop bevonult Turócszentmártonba, amelyhez a tót szabadcsapat is csatlakozott. Ez a hadoszlop megszállta a sztrechnói szorost is.³ Január 12-ére rendelte magához Götz a megyei vezetőséget, hogy a hódolati aktákat átadják. Turóc megyében Götz más szellemet talált, mint a szomszédos Trencsénben, a falusi nép hangulatát kitűnőnek találta, ellenben a megye vezetőiről és a nemességről azt jelentette, hogy egyáltalában meg nem felelők.⁴ Ebben valószínűleg Hurbanék besúgásai informálták, azonkívül a túróci nép egy részét még a miavai betörés idején Hodza András és társai fanatizálták és különösen Mosóc népét biztatták az újoncozás és a nemzetőrségi szolgálat ellen. Termé-

¹ Kr. A. W. – Kr. i. TJ. 1/55. H. A. det. – *Weiden-Windischgräetz*. (Wien, am 10. Jänner) „... die wiederholte Mitteilung, dass Hurban gar keinen Anhang finde”.

² U. o. – Kr. i. U. 1/68. 1/2. H. A. – Götz Újhelyit fogolyként elküldte Olmützbe.

³ U. o. – Kr. i. U. 1/12. H. A. – *Götz-Weiden*. (Mosóc, am 12-ten Jänner.) – Götz ebben a jelentésében úgy ír, mintha az inszurgenseket üldözze volna, de nem tudta őket *utolérni!* Pedig erről nem is lehetett szó, hiszen Götz Zsolnán 8 napig ült. Eközben a Horváth őrnagy vezetése alatti csapatok kényelmmel vonultak Körmöcbányára, ahol Götz 8000 inszurgenszt, 300 lovast és 14 ágyút sejtett és szívesebben foglalkozott küldetése politikai részével, mint a bányavárosok elfoglalásával. Ez a kényelme vált aztán Görgey hasznára.

⁴ Kr. A. W. – Kr. i. U. 1/9a. M. K. Götz. – *Götz-Weiden*. (Mosóc, am 12. Jänner.)

szetesen Mosócon, a szegényes, intelligencia nélküli faluban, Götz jól érezte magát, mert itt nem voltak önérzetes zsolnai polgárok, akik visszavonultságukkal adtak kifejezést érzelmeiknek. A tábornok Hurbanék sürgetésére Frischeisen alezredest kiküldte Turócszentmártonba, hogy a megyei vezetőséget függessze fel hivatalától és helyette nevezzen ki egy új vezetőséget, melynek tagjait Hurban és Stúr már beajánlották Götznek. Január 13-án jelent meg Frischeisen a tót vezetőktől kísérve a megye székhelyén, ahol proklamációkat és a császár arcképét osztogatták. Az egybehívott megyegyűlésen kihirdette az új megyei vezetőség névsorát. Kevés kivétellel mind Hurban bizalmasai, akik a Spernensis kiszabadítása idején tevékenykedtek,¹ nagyrészt falusi lelkészek és papok.² Együttel zár alá helyezték Révay Simon báró, Beniczky Albert alispán, Sándor Károly főjegyző, Lehoczky Pál főszolgabíró és Ruttkay Gusztáv szolgabíró vagyonát. Szmrecsányi Gábort beválasztották ugyan a megyei bizottmányba, ő azonban a hódolati aktát nem írta alá.³ A megyei hivatalokban azonnal megkezdték a tót nyelv használatát, azonban az üres megyei pénztárakat látva, Götz nem elégedett meg a Hurban beszédeit kísérő acclamációkkal, hanem elrendelte, hogy az adó, mely befolyik, neki szolgáltatandó be. A tót népfelkelést sem bízta már a remélt önkéntes jelentkezésekre, hanem Kossuth főszolgabírót utasította, hogy a megye községeiben ejtse meg a rendes újoncozás! a Hurban-felkelés részére, mert amíg Hurban és Stúr népszerűségére épített volna, addig a népfelkelésből nem lett volna semmi. Így összezsugorodott a nagynak tervezett népfelkelés erőszakos és szuronyok villogtatásával kikényszerített újoncbeszolgáltatásra. Túróc megye volt legszebb reményük Hurbanéknak s itt is csak kényszereszközökkel tudtak néhány száz parasztot összeszedni s ezeket is a legkülönbélebb ígéretekkel és ábrándokkal hitegették. Götz látván e parasztömeg Turócszentmártonba való áradását, azt hitte, hogy ezeket a császáért való lelkesedés hozta, holott a szabad prédálás, a legelők és szántóföldek, erdők felosztása-

¹ V. o. – Kr. i. U. 1/7. Götz. – L. Iratok 155. sz.

² Nem sokra becsülhette őket Götz, mert mint írja, fizetésüket az elbocsátott tisztviselők fizetésének egyharmadában állapította meg.

³ Kr. A. W. – Kr. i. U. 1/7a. M. K. Götz. – L. Iratok 156. sz.

nak ábrándos ígérete csalta a zászlók alá, amit később csalódott és szökdöső tót felkelőkkel felvett kihallgatási jegyzőkönyvek igazolnak. Túrócszentmártonba Hurban és Stúr csapatja tót történetírók adatai szerint 800-ra növekedett, tehát 600-zal szaporodtak.¹ Ezt a 600 legényt a falvak katonai erőszak nyomása alatt kénytelenek voltak beszolgáltatni, viszont Hurban és a tót vezetők között már most forgolódo Lewartowsky százados a túrócszentmártoni bevonulást és toborozást úgy írták le különféle hírlapi tudósításokban, mintha mindenki dobvolnik szeretett volna lenni. „Mindenki, - írja az egyik, - népfelkelő akart lenni, anyák elhozták fiaikat, leányok fivéreiket, egy ügyvéd lemondott hivataláról, egy pap leveté papi köntösét, csakhogy a császáriakhoz csatlakozhassék. Nemzeti ünnepnap volt ez és a lakosság tényleg egy derék, „gutgesinnt“, a császárhoz ragaszkodó nép, mely a segítséget megérdemli.”² Tudjuk, hogy e bombasztok mögött Götz parancsa a főszolgabírókhoz és a főszolgabírák kíméletlen engedelmissége rejlik. A 600 embert Götz nem is tudta teljesen felfegyverezni. Hurban túróci zavartalan bevonulásának hírére eljöttek elvarátai Liptóból és Zólyomból is és császári proklamációkkal megrakodva siettek vissza a megyéikbe, sőt, mint Götz egyik jelentésében írja,³ Rózsahegy is megtért, mely város a legvadabb „schlechtgesinnt“-ek közé tartozott. Hogy azonban erről meggyőződjek, egy különítményt indított Rózsahegyre, - ezt azonban fejszékkel és kaszákkal fogadta az árvái nép Kralovánnál. Rózsahegy soha meg nem tért, Rózsahegy mindig hü maradt hazájához, Rózsahegy és környékének derék, lakossága legfényesebb példáit adták hazaszeretőknek és Hurban iránti ellenszenvüknek, ennek legjobb jele az, hogy amikor Hurban szabadcsapatai a városba értek, a polgárság oly bizalmatlansággal, csenddel, visszahúzódással fogadta őket, hogy jónak látta Hurban másnap reggel továbbindulni, mert nagyon kényelmetlenül érezte magát e jót nem ígérő csendben.

¹ Botto J.: Slováci I. 92. 1. – Helfert szerint csak 700-ra.

² Helfert: – Der ungarische Winter-Feldzug und die octroyirte Verfassung I. 403. 1.

³ Kr. A. W. – Kr. i. U. I/185e. – Götz- Weiden. (Mosóc, am 16. Jänner.)

A Hurbant és Stúrt protezsáló Götz január 15-én összesen már 25.000 pengő forint hadisarcot vetett ki¹ a nagyrészt Hurbannak nem tetsző községekre és ezért nem is kért pénzt a tescheni állampénztárból. Így tette népszerűvé és rokonszenvessé a tót felkelőket, így használt a tót népfelkelés ügyének, melyet Windischgräetz, Weiden, Schwarzenberg döntő jelentőségűnek képzeltek. A zár alatti lefoglalt birtokokból táplálta és látta el katonáit, mert „meg kell engednem, – írja –, hogy katonáim jói éljenek, hogy egészségben és kitartásban megtartsam őket”. Elképzelhető, milyen rablást és fosztogatást vittek ezek véghez. A megbízhatatlanok ellen elfogatóparancsot adott ki és így mindenekelőtt Újhelyi Gábor túrócmezei főjegyző ellen, aki Beniczky kormánybiztosnak értesítést küldött Götz közeledtéről. Elfogták és behozták Mosócra. Lewartowsky százados, Hurban és Stúr barátja, vezette a vizsgálatot. Újhelyi bűne többek között az is volt, hogy 1848 júniusa óta, „Kossuth Hírlap”-ja levelezője volt és úgy a lapban, mint a megyei gyűléseken is kifejezést adott azon felfogásának, hogy a tótok nem zavargásokkal, hanem törvényes úton küzdenek jogaikért. Lewartowsky előtt önérettelmondott, hogy nem a tótok ellen, hanem az ország feldarabolása ellen lépett fel, a pánszlávizmus ellen, nem pedig a tótság jogai ellen. Nem republikánus, de hazáját szerető monarchista.² E vallomás, valamint a nála tartott házkutatás negatív eredménye miatt „Hochverrath”-ot nem lehetett a fejére olvasni és ezért szabadlábra helyezték, de folyton szemmel tartották és kelepécét állítottak neki. Volt jobbágyait lebeszélte arról, hogy Hurban önkéntesei közé álljanak, erre egy besúgó, aki lesett reá, feljelentette. Götz Újhelyit ismét elfogatta, Teschenbe

¹ [/. 0. Kr. i. TJ. 1/185/e. – Götz-Weiden. (Mosóc, am 15. Jänner.)

² Kr. A. W. – Kr. i. TJ. 1/98. és 1/2. – „Ich bin kein Republikaner und hänge mit Blut und Leben an der konstitutionellen Monarchie und an der k. k. Dynastie. Von der ausgesprochenen Denkungsweise beherrscht, habe ich auch nie für eine Republik, nie für Kossuth als Präsidenten des Landes, weder geschrieben, noch gehandelt.”

„Ich muss jedoch gestehen, dass mich die Idee des Panslavismus sehr schreckte, denn hier herrschte die allgemeine Meinung, dass die Herren Hurban, Stúr, Michael Hodza etz. etz. die Absicht haben, die slowakischen Komitate zu insurgiren und ein slawisches Reich zu bilden, das die Zerstückelung des Landes nach sich gezogen hätte, so trat ich offen gegen den Panslavismus, nicht aber gegen die Rechte der Slawen und der übrigen in Ungarn befindlichen Nationalitäten auf.”

küldte és onnan Olmützbe.¹ Újhelyi pedig sokáig hordta a rabláncot Hurban jóvoltából. Újhelyi Gábor szomorú sorsának egyik okozója másrészt Lehoczky József lehotkai földbirtokos, nyugalmazott k. k. főhadnagy is, aki a túróci nemzetőrség főhadnagya volt és mint ilyen résztvett a budatini csatában, anélkül, hogy a harcba beleavatkozott volna, hűtlenül hagyta ott a magyar tábornok és letette rangját, mert nem akart a császáriak ellen harcolni. Ez jelentkezett Götznél, igazoló eljárásnak vetvén magát alá, Újhelyi Gábor és Sándor Pál megyei főjegyzőket rebellis „dühöngő magyaroknak” festette le.² Lehoczkyt saját lakásában internálták, azonban semmi más baja nem lett. Vizsgálatot folytattak a zsolnai sóhivatalnok ellen, mert Kossuthnak esküt tett le, vagyis a magyar kormánynak. Azonban annak ellenére, hogy Götz ott terpeszkedett és Hurban mellette udvarolt, mégis Túrócszentmártonban, ugyanakkor, magyar kokárdákat osztottak szét, Budatin és Zsolna környékén rajonként fel-feltűnedeztek Marsovszky Móríc trencsényi vadászai, akikről Götz is bevallja, hogy meglehetősen jól tartották magukat. A zimankós téli időben ott lappangtak az erdőkben, a hű falvakban és nem hagyták el szülőföldjüket, míg a nagyszámú ellenség ott itta Budatin eltolvajlott borát, hangos mulatozással, Zsolnán és Mosócon.

Windischgrätz és Weiden azt remélték, hogy Götz Hurbannal együtt megteremtve az összeköttetést Simunicscsal, leereszkednek a bányavárosokba és Görgey útját állják Körmöcbányán és Besztercebányán. Götz azonban Görgey és Beniczky ébersége és hirtelen mozdulatai következtében erről lekésett. Január 15-én Mosóóról Lewartowsky százados vezetése alatt a túróci szorost védő magyar erő ellen erősebb osztagot tolt előre. Lewartowsky a Túrócskényen lévő gyenge magyar őrséget meglepte. Másnap Aulich ezredes három irányból támadta a turcseki magaslaton lévő osztrákokat, akik előnyös pozícióban a honvédek előnyomulását könnyen meg tudták nehezíteni,

¹ *U. o.* – Kr. i. U. 1/13. M. K. Götz. – *Göts-Wdden.* (Mosócz, am 20-ten Jänner.) – Újhelyit egy Johann David nevű zathurcai paraszt jelentette fel. Ez veit a vádló tanú, akit Hurbanék odaállítottak.

² *Kr. A. W.* – Kr. i. U. 1/116. 1/2. H. A. – A Lewartowsky által felvett kihallgatási jegyzőkönyv, mely Mosócon január 15-ikén kelt.

midőn azonban Horváth Pál őrnagy megkerülte az osztrák állásokat, sietve vonultak azok Mosócra, E harcokban mindkét rész tetemes veszteségeket szenvedett. Götz természetesen azt jelenté Weldennek, hogy „a rossz és nem kedvező terep tette lehetetlenné az ellenfél üldözését”.¹ Götz nem mert többé a bányavárosok felé tapogatózni, mert a Besztercebánya felé küldött tót szabadcsapatok is, még mielőtt a várost elérték volna, a Beniczky és Kmetty honvédéinek hírére szaladva rohantak vissza Mosóéra és Szentmihályra, hol el voltak szállásolva. Az osztrák tábornokok tehetetlensége tetemesen megkönnyítette Görgey hadmenetét. Simunics is féltette bőrét, Götz is és nem mertek állásaikból kimozdulni. Götz azzal az ürüggyel leplezte mosóczi tehetetlenségét, hogy nem akarja elvonulásával a császárhú lakosságot a magyarok bosszújának kitenni. Különösen Beniczky kormánybiztostól és honvéd-őrnagytól félt, akiről Hurban és Stúr azt állították, hogy Lipótban jelentékeny népfelkelést szervez a nemesség többségét képező Kossuth-pártiak segítségével. A Mosócson vesztegelő Götz és fullajtárjai, Hurban és Stúr, tehát egyáltalában nem feleltek meg Weiden biztatásainak, hasztalan írta nekik, hogy az ellenség, ha száma tízszeresen is nagyobb: „*csupán egy nyomorúságos vezetés alatti szétugrasztott horda*”, amely előtt nem kell félni.² Götz és Hurban Mosócon szépen meglapultak, míg Görgey hadmenete a bányavárosokon végighúzódtott és csak azután vonultak be *győztesekként* a bányavidékre. Hurbanék ebben az időben a túróci népet tovább izgatták, különösen a nemesség és a zsidók ellen. Ennek a bujtogatásnak a vagyonosok ellen irányuló tendenciája volt, amit Túrócban terjesztett egyes dobrovolnik dalok is bizonyítanak. Kossuthról, a magyarokról, az urakról, a zsidókról van benne szó és a cséplésről. Amit a paraszt magának kicsépel, az az övé, vagyis a

¹ Kr. A. W. – Kr. i. U. 1/162. H. A. – *Weiden-Windischgrätz*. (Wien, am 19-ten Jänner) és 1/lla. M. K. Götz. – *Götz-Weiden*. (Mosóc, am 17-ten Jänner, Abends 6 Uhr.)

² U. o. – Kr. i. U. 1/158. H. A. – *Götz-Weiden*. (Mosóc, am 18. Jänner); u. o. – Kr. i. U. 1/1,0. M. K. Götz. – *Weiden-Götz*. (Wien, am 18-ten Jänner.) – Weiden írásaiban el nem mulasztja-e Götzöt figyelmeztetni, hogy Kossuth Breslaun keresztül Hamburgba akar szökni. – TJ. o. 1/5. és 1/6. M. K. Götz.

felakasztott nemesek vagyona az övé lesz.¹ Hurban rendeleteiben és parancsaiban is, melyeket a falvak népéhez intézett, rablásra és fosztogatásra buzdította őket. Így a január 19-én kiadott parancsában kenyeret, bort és húst kért. „Az élelmet adjátok nekünk az ellenséges magtárakból, kamrákból, csűrökből és istállókból.” Ezt csak úgy lehet értelmezni, hogy törjétek be mindazoknak a magtárait, kamráit, stb., akiket ellenségnek gondoltok és ilyenkor természetesen azt, akinek telt magtárai, kamrái és istállóí voltak, ellenségnek deklarálták. Hasonlóképpen a parancsban azzal uszítja a népet, hogy az otthonmaradt nemesek kémjelentéseket küldenek a magyar táborba és ha a falvak hallják, hogy ők (Hurbanék) harcolnak, fegyverkezzenek fel és *öljék le a menekülő magyarokat*. Ezt kétféleképpen lehet érteni, a futó katonákat, vagy a menekülő magyar lakoságot; akár így, akár úgy, jellemző Hurban alakjára, hogy menekülőkre akarta lesbe állítani a falvak népét.²

Götz tervbe vette, hogy január 22-én Saussay tábornokkal együtt, akit Simunics végre Privigyéig előretolt, megtámadja a bányavárosokat és a Körmöcbánya és Besztercebánya közötti

¹ Egy ilyen, a mosóci és szentmihályi tót főhadiszálláson gyártott dobrolnik-dal így hangzik.

1. Coze budeme robit bratja,
Ked nas ti Mad'ari trapja
Ked nas trapja suzuju
A dockat nás nechceju.	Co ti sedljak wim^ati
To nikdi neutrati.
2. Mad'ari sa veseoi Páni
I ti kmíni Sekretari,
Kossuth je Pelés Welika
Chit'ila sa ho Madarská Pícha.	4. Panou pobijeme,
Zidou powessjáme
Potom i nad nimi
Panowati budeme.
3. Bud'e Mladba na Mad'arou
Jak na Panou tak na Zidou	5. Hurban je dobri chlap
A Stúr esste na to
Kim Kossuth nabíje
Hurban wsak zabíje.

Magyarul: 1. Mit is csináljunk, Testvérek ha ezek a magyarok kínoznak, ha kínoznak és gyötörnek bennünket és meghallgatni nem akarnak. 2. A magyarok mind urak és tolvajok, a sekretárok (tisztviselők), Kossuth nagy szajha, megszállotta a magyar gög. 3. Cséplés alá kerül a magyar, úgy az urak, mint a zsidók, amit a paraszt kicsépel magának, azt soha el nem veszítheti. 4. Az urakat agyonütjük, a zsidókat felakasztjuk és ezután felettük is fogunk parancsolni. 5. Hurban derék legény, szintúgy a Stúr, amíg Kossuth megtölti puskáját, Hurban persze megöli.

M. N. M. I. – Hurban József parancsa Kostyán, Zsámbokrét, Kossuth, stb. községekhez. A parancshoz e dal volt mellékelve.

² *M. N. M. I.* – Rozkaz. (Mosóez, január 19.) – L. Iratok 157. sz.

útvonalat megszállja. Saussay tényleg Privigyéről Rudnóra vonult és innen útiránya Szkleno-Perk lett volna, innen pedig Götzzel együtt közösen támadt volna Körmöcbánya ellen. Saussay, akihez a Janecek vezetése alatti tót szabadcsapat csatlakozott, útközben parancsot kapott Nyitrára visszahúzódni, mire Götz, aki Alsóstubnyánál kapta kézhez az erről szóló értesítést, visszatért Mosóczra, mert gyengének érezte seregét, mint írja, azért, mivel a környező szorosokat 8000 „csavargó” rebellis ellen kell szemeltartania.¹ Ugyanakkor jelenti, hogy Trenk báró őrnagy turócszentmártoni közlései szerint Árva megyében a katolikus községeket a magyar párt fellázította az evangélikus községek ellen. Ez utániakat Trenk schwarzgelb községeknek nevezte. Götz Trenk javaslatára elrendelte, hogy Túrócszentmártonból egy kisebb osztag induljon Árva megyébe. E hírek ilyen megvilágításban nem szavahihetőek. Árva megye népe mindig Hurban-ellenes volt és erősen készült a hurbanisták visszautasítására. Nemzetőrség, népfelkelés szerveződött és mikor Hurbanék Turócban voltak, az árvái nép ott gyülekezett az árva-turóci határnál, hogy be ne engedje. Hurbanék látván és hallván az árvái készülődést, sietve értesítették Trenk útján Götzöt, hogy az ő schwarzgelb községeiket veszély fenyegeti, a katolikus nép ellenük fordult.² Az árvaiak a Szucsány-Kralován közötti utat tényleg elbarrikádozták. Götz Zach vezetése alatt elküldte oda a tót szabadcsapat egy részét. Zách csapatait az árvái népfelkelés elkergette és ez január 29-én Turánban eltorlaszolta magát. Trenk őrnagy erre két századdal Szucsányba vonult Zách erősítésére, majd Götz még fél-század gyalogost, két század tót népfelkelőt és fél rakétaüteget küldött Trenknek Mosóczról,³ ugyanis abban a hiszemben volt, úgy ő, mint Hurban és Stúr, hogy a liptói, árvái határon

¹ Kr. A. W. – Kr. i. ü. 1/239/a. H. A. – *Götz-Weiden*. (Mosócz. am 23. Jänner.)

² Hurban Turócból kiáltványokkal két emberét küldte Árvába és Liptóba. Ezeket Rózsahegyen elfogták és bezárták, Szentiványi Eugen főispán rendeletére azonban szabadon bocsátották. – *Miksicsek*: i. m. 155. 1.

³ Kr. A. W. – Kr. i. U. 1/246. H. A. – *Götz-Windischgrätz*. (Kremnitz, am 29. Jänner, 11 Uhr nachts.) – Olyan rossz kémeik voltak, hogy nem tudták, miszerint Beniczky áll a liptói határon. Az árvái népfelkelésnél rémületükben ágyúkat sejtettek, holott nagyrészt fejszés és villás parasztok voltak, kik hősieken megfeleltek a feladatnak, hogy eltérítsék a császáriakat a liptói útvonaltól.

álló Beniczky-sereg, melyet Balogh vezetése alatt hittek, egyesül az árvái népfelkeléssel és betör Turóc megyébe. Götz ahelyett, hogy Görgey nyomát erélyesen követte volna, sietve írt Weldennek, Windischgräetznek, Simunicsnak segítségért,¹ azt híván, hogy Görgey ellene fordul és megszállja Turóc megyét. Zách, akit az árvái nemzetőrök Turánig kergettek, azt jelentette, hogy Beniczky (Balogh) az árvaiakkal együtt Turócba be fog törni, tehát Götz arra kérte Simunicst, hogy nyomuljon Túrócszentmártonba. Beniczky, akinek az árvái ellenállás szervezésében nagy része van, nagyon okosan oldotta meg a Görgey által reáruházott feladatot, hogy a lipthói Vág-völgyön át megteendő útját, az árvái, lipthói határon fedezze, mert az árvái lármával Götz figyelmét elterelte a Vág völgyéről és az egész tót felkelő csapatmennyiség Trenkkel együtt Árva felé sodródott, miközben Beniczky zavartalanul építette mindenütt az úttorlaszokat és égette le maga mögött a hidakat.² Hurban és Stúr, valamint Götz megijedvén a Beniczky közeledéséről szóló hírek miatt, kihirdették Turóc megyében a kötelező népfelkelést. A falvak lakosságát beterelték Túrócszentmártonba és közel 4000 ember ütött ott tábor. Nemzetgyűlést tartottak, melyen elhatározták, hogy a császárhoz küldöttséget menesztenek, mely a tót területnek önálló és Magyarországtól független közigazgatással való ellátását, valamint az osztrák birodalmi gyűlésen való képviseltetését kérje.³ E népgyűléseken, melyek katonai asszisztenciával folytak le, a szuronyok láttán

¹ Kr. A. W. – Kr. i. U. 1/19. M. K. Götz. – L. Iratok 158. sz.

² Kr. A. W. – Kr. i. U. 1/245. – *Götz-Windischgräets*. (Kremnitz, am 29. Jänner, 12 Uhr Mittags.)

„Nach einem, mir in der verflossenen Nacht zugekommen Bericht des slawischen Führers Zach, hat bereits gestern Nachmittag ein Gefecht zwischen dessen Landsturmbatallion und den Árvaer Schützen bei Turán statt gehabt. Major Br. Trenk, der mit 2½ Kompanien in St.-Márton steht, hat zwar von mir gleich nach meinem Abmarsch von Mosócz den Befehl erhalten. Szucsán mit der Wagbrücke zu halten, da indessen Balogh mit den Árvaer Garden und Schützen sich vereinigt hat und es wahrscheinlich ist, dass dieser von Rosenberg gegen Turán und in das Turóczyer Komitat zu dringen beabsichtigt, so sehe ich für die Erhaltung dieses gutgesinnten Komitates, das allen Gräueln Preis gegeben sein würde, keine andere Hilfe, als wenn eine starke Truppenabtheilung des Herrn FML. von Simunich eilig über Privigye und dem Rudnoer Pass gegen St.-Márton vordringen würde, wonach der Einfall Baloghs sonach paralisiert sein müsste, als die Stellung der Brigade Fürst Jablonowsky vor Neusohl auf Rosenberg einwirken dürfte.”

³ *Helfert*: i. m. IL 230. 1. és Kr. A. W. – Kr. i. U. 1/258. H. A. – *Götz-Windischgräetz*. (Kremnitz, am 31-ten Jänner.) – E jelentése szerint

senkisémet mert felszólalni, csak Hurban és Stúr beszéltek, felolvasták proklamációikat és határozattá emelték javaslataikat. Ugyanakkor, mikor Turócszentmártonban ez történt, Kralovánban, e kicsinyke tót helységben megkondították a harangokat a hurbanisták és Trenk gyalogosainak közeledtére és a kralováni bíró kevés embereivel szembeszállt a túlerős ellen-séggel, ott esett el golyótól találva községe védelmében. Az árvái népfelkelők, kik a kralováni szorosban várták az ellen-séget, kezdetben vitézül ellenálltak, azonban villákkal, kaszákkal nem lehetett sorkatonaság és ágyúk ellen sikerrel harcolni és ezért Alsókubin felé húzódtak. Trenk és Hurban, Borik, Bloudek, Zách utánuk nyomultak és ezzel Beniczkynek terve sikerült. Az árvái népfelkelés, mely közel 4000 főnyi volt már, elszéledt, mikor Trenk és Hurban Alsókubinba bevonult február 3-án. Azonban már megelőzőleg Abaffy Arisztidesz árvái alispán Götzhez levelet juttatott, melyben az árvái lakosság hódolatáról biztosítja, mihamar az árvái népfelkeléssel az ütközet megtörtént.¹ Úgylátszik az alispán előrelátván megyéje izolált helyzetét, a kilátástalan harcot, sietett az ellenséges hadvezért kiengesztelni, ami ugyan furcsa magatartás, mikor még az általa toborzott sereg ütközet előtt állt. Valószínű az, hogy az ő befolyásának tulajdonítható az árvái népfelkelés elszéledése, anélkül, hogy nagyobb ellenállást kifejtett volna. Götz Árva megyére vonatkozólag elrendelte a hadiállapot kihirdetését, a statáriumot és megkezdte a perzekuciókat, egyúttal utasította Trenket, hogy Rózsahegyét, „a Kossuth-párti üzelmek tűzfészket” szállja meg. A kis császári osztag megjelent Rózsahegyén és ott is megkezdte Götz rémuralmát.² Trenk Árva

1000 turóci tót gyűlt össze a népgyűlésen, hogy azután a turóci szorosok védelmére és őrzésére felhasználtassák. Ezeknek javarészt Götz löfegyverrel látta el. Február 1-én már 4000 felkelőről tesz jelentést.

¹ Kr. A. W. – Kr. i. ü. 2/5. H. A. – *Götz-Windischgräetz*. (Kremnitz., am 1-ten Februar.) – „Der 1-ste Vizegespann des Árvaer Komitats, Aristides Abaffy hat mir auf indirektem Wege ein Schreiben zukommen lassen, worin er im Namen der Einwohner dieses Komitats eine Erklärung der Unterwürfigkeit der gesammten Gespannschaft in dem Augenblick abgibt, als der slawische Landsturm und eine Abteilung von Deutschmeistern mit den Garden und Schützen dieses Komitats, dio in der Turócz vorgedrungen waren, sich geschlagen haben.”

² Kr. A. W. – Kr. i. U. 2/8. H. A. – *Götz-Windischgräetz*. (Kremnitz., am 2. Februar.) – „Bosenberg, der bekannte Herd Kossuth'scher Umtriebe, in welche auch die k. k. Beamten verflochten und stark kompromittiert sein sol-

megyében, Árvaváralján, 700 mázsa lőport foglalt le. Árva megyében is rendezett Hurban népgyűlést. Új megyei vezetőséget választottak és az árvái népfelkelők vezetőit elfogták, így Bachó Pált, Warzel Jánost és Wrchowina Jánost, akik különösen a turdosini és trsztenai nemzetőrséget és a környékbeli népet toborozták és vezették. A Trenk által behelyezett megyei vezetőség elnöke Zmeskal Móric volt, alelnöke Csaplovics Sándor, tagjai voltak a Szontagh-testvérek, Andris pekelniki lelkész, Milosin dr. orvos.¹

Január 25-én indult el Götz tábornok Mosócról Körmöcbányára, ahová február 26-án vonult be. „2S=áH--«iegszállatta SHmecIb^yat, „Trischeisen által é^^l^^j^^, gnoy6zl^^.áltaí Besztercebányát. Götz Körmöcbányán lefoglalta az összes kincstári vagyont, a pénztárakat üresen találta, a pénzverdében pedig csak rézváltópénz volt kis mennyiségben. Justh József Turóc megye főispánját Túrócszentmártonban internálta. A körmöcbányai bányaigazgatót, Bakmannt, vizsgálat alá helyezte. Újbánya várost is magyar érzése miatt Simunics figyelmébe ajánlotta. Körmöcbánya polgármestere, Campione, felesége és leánya hadbírótság elé állíttattak. Bűnük: Campione a városi mozsarakat elrejtette, felesége és leánya pedig egy nőegyletben töltényeket készítettek.² Letartóztatták Planka Károly, Martiny Lajos és Zemlinszky bányahivatalnokokat, akiket Pozsonyban börtönbe vetettek. Sokan az erdőbe menekültek, így Straka János mészáros, Mátyás József főjegyző, aki sokáig, míg a császáriak ott jártak, mint pásztor tengette életét a hegyek között. Straka György római katolikus lelkészt akasztófára ítélték, mely ítéletet 16 évi börtönbüntetésre változtatták.⁸

len. habe ich in Belagerungszustand erklärt, das Standrecht veröffentlichen lassen und die Abgabe der Waffen binnen 24 Stunden nach dem Eintreffen der kaiserlichen Truppen angeordnet.“

¹ *Helfert*: i. m. 530. 1. – Helfert szerint Alsókubinban Hurban 100 önkéntesre tett szert. Ennek bizvást csak egy negyedét lehet elfogadni, mert Helfert, aki a Hurban táborából írt cseh sajtóközleményekből merítette adatait, erősen túloz.

² *Kr. A. W. – Kr. i. U. 1/258. H. A. – Götz-Windischgräetz*. (Kremnitz, am 31. Jänner.) – „Zu den lächerlichen, fanatischen Regungen gehört, dass die Frau des hiesigen Bürgermeisters Campione, einen Frauen- und Mädchenverein bildete, die sich ausschliesslich mit Verfertigung von Patronen beschäftigten.“

³ *Pechany*: i. m. 151. 1.

Götz a bányavárosokban a lakosság hangulatával nem volt megelégedve, mert ez nem rokonszenvezett a császári kormánnyal,¹ annak ellenére, hogy a keresztülvonult Görgey hadseregért a legnagyobb áldozatokat volt kénytelen hozni.

Görgey a bányavárosokon való átvonulása alkalmával igen elnézően bánt a Selmecebányai és zólyomi letartóztatásban levő tót vezető emberekkel. Szabadon bocsátotta őket.² A bányavárosok lakossága legnagyobb részben a magyar kormány mellett állt, annak ellenére, hogy itt-ott a városok vezetésében a tót mozgalomnak is voltak hívei, mint például Rárus besztercebányai polgármester és későbbi városbíró is. Jellemző a bányavárosoknak egymástól eltérő hangulatára és felfogására, Libetbányának 1848 első felében megindított mozgalma, amely a bányavárosokat felszólította, hogy csatlakozzanak a miniszterelnökhöz beadott folyamodványához, hogy intézkedjék, nehogy a tót nyelv a magyar hivatalos nyelv használata mellett háttérbe szoruljon. A bányavárosok legtöbbje ennek a felszólításnak nem tett eleget.³ Selmecebányán Szeberényi szuperintendens állott rendületlenül a nagy nemzeti harc mellett és mikor 1848 december 22-én Kossuthnak a nemzethez intézett kiáltványát tóra fordította, megjegyezte: „Buda Pesthinum est fere Roma Hungariae factum. Instar quondam Rachel, vox patriae ibi et inde auditur: genitus planctusque eius sonant. Jer. 31, 15.”⁴ – A besztercebányai Kuzmány Károly Szeberényivel ellentétes álláspontot foglalt el. Bár közvetlenül nem vett részt a tót felkelési akciókban, azonban tollal igyekezett a tót nem-

¹ *Kr. A. W.* – *Kr. 1. U. 2/24. H. A.* – *Götz-Windischgrätz.* (Kremnitz, am 2. Februar.) – „Im Allgemeinen habe ich für Durchlaucht noch anzuzeigen, dass die Bergstädte durchaus von keinem guten Geiste für die gesetzliche Regierung beseelt sind und von den dortigen Beamten nur wenige nicht kompromittiert sind.”

² *Jurkovich Emil:* Besztercebánya az 1848-49. szabadságharc idejében. - 46. 1.

³ Besztercebánya válasza következőképpen hangzott: „Minthogy a fennálló törvények által diplomatikai körben a magyar nyelvnek használata csak ott, ahol azelőtt a latin használtatott, valamint azt Tisztelt város is folyamodásilag kívánja, rendelnék, a szláv nyelvnek műveltetésére szabad tér hagyatván, annál fogva e részben teendő lépéseknek alap nem léteztén, a címzett városnak felszólítása annál kevésbé pártoltathatik e város részéről, hogy jelen Hazánk átalakulása szakában mi sem kívántatnék inkább, mint a törvényes rend fenntartása és előmozdítása, mint annak, a mi zavart okozhatna.” – *Jurkovich:* i. m. 13. 1.

⁴ *St. A. W.* – *Kriegsger. Pesth. Fasc. 15.* – Superintendent Szeberényi.

zeti forradalmosítást szorgalmazni.¹ Amikor Götz hadoszlopa bevonult Besztercebányára, őt állította császári biztosként a megye élére. Kuzmány e' tisztséget nem akarta vállalni, amire Götz megfenyegette.²

Jablonovsky tábornok, aki a Csorich-hadtesttel ért Selmecebányára, annak visszarendelése után megbízott, hogy Götzzel együtt folytassa a Görgey-sereg elleni operációkat, Selmecebányán és Besztercebányán a magyar érzelmiteket, akik a fegyveres ellenállás érdekében tevékenykedtek, letartóztatta. Így Frits Miklós tótlipcei kincstári uradalmi tisztartót, Beniczky kormánybiztos segédjét, Koch bányatanácsost, Huszák Dániel képviselőt és sok más.³ Jablonovskyt útjában Beszterce-

⁴ Ő írta „Do zbroje Slovania . . .” (Fegyverre szlávok!) című harci dalt, melynek második versszaka fordításban így hangzik:

„Hej! láttátok-e a császári trónt felborítani?
Hej! láttátok, mint öldösik öregeiteket?
Vérben gázoltak, falvakat gyújtogattak:
Bosszúra, Szlávok, fegyverre, fegyverre!”

Bújnak: i. m. 166. 1.

¹ „In senatorcm provinciáé soliensis nominatus hanc aliquo tempore regebam.” – „Recitatio publica, qua professionem theologiae practicae in Caes. Reg. Academia evang. Theologica Viennensi capessivit *Carolus Kuzmány*. Die 3 Dec. 1849. – *Dr. Pavel Bújnak*: Dr. Karol Kuzmánv. – Lipt. S v. Mikulás 1927. 167. 1.

² *U. o.* – Kr. i. U. 2/34a. – *Jallonotcsky-Windisch gr aetz.* (Neusohl, am 2. Februar.) – A fentemlítettek kívül Jurkovich adatai szerint titkos feljelentések alapján börtönbe kerültek Svehla lakatosmester, Lipták mérnök, Toronyos sapkacsináló s Krcsméry János ev. lelkész és senior. Az első, mert részt vett a toborzásnál, fegyvereket gyűjtött s mert Beniczkyvel összeköttetésben állott, Lipták azért, hogy Csáca alá szállította a város ágyúit. Az agg Krcsméry fővétké abban rejlett, hogy a minisztérium rendeleteit a szószékről proklamálta s hogy az általános fegyverfogás mellett szónokolt. „Ha fiatal volnék – monda az agg lelkész -, én állanék be legelsőnek.” Frischeisen maga elé idézte, mint mondák – írja Jurkovich -, pap társa, Stúr, feljelentésére, s közölte vele a vádat. Krcsméry egy szóval sem tagadta vagy enyhítette azt, csupán azt hozta fel védelméül, hogy parancsszóra cselekedett. A büntetés úgy hangzott, hogy vagy mondjon le tüstént hivataláról, vagy fizessen 500 ft bírságot. Krcsméry az utóbbit választotta.”

„A zaklatásoknak nem volt se vége, se hossza. Másrészt oly rendeleteket is adtak ki, melyek igazán a komikummal voltak határosak. Valóságos hajtó - vadászatot tartottak egyebek között a nemzeti színre; eltiltották a parasztlányoknak, hogy hajukat nemzeti színű szalagokba fonják, feketére mázolták be a városháza s más épület előtt levő korlátot, faköponyeget, azzal az ígérettel, hogy mihelyt az időjárás megengedi, rámozolják a sárga színt is.”

„Stúr pedig elemében volt. Denunciált, izgatott s gyűlésezett. Hatodikán a kohó és bányamunkások előtt fejtegette a szabadság eszméit s a tótság immár teljesedésbe menő reménységeit. A beszéd hevében egy valóban színpadias jelenetet játszott el a jeles férfiú. Kardot rántott s azzal hadonászva szavalta, hogy a szabadságért nem kell sajnálni s kímélni a vért, fel kell esküdni a szabadság zászlajára stb. A lelkesedésnek ezen elementáris megnyilat-

bánya felé Schurmann Gusztáv zólyomi lakos, aki azután a tót emigrációban is szerepelt, kalauzolta, Erről az emberről később még említés tétetik denunciáló beadványai révén. Besztercebányára Jablonovsky január 31-én este vonult be. Rögtön másnap megjelent a parancs az egyesületek feloszlatására, a fegyverek beszolgáltatására, a Ferenc József császárnak való hódolás ügyében.¹ Mindössze néhány ősrégi fegyvert, két évszázados vaságyút tudtak felkutatni. Másodikán érkezett a városba Stúr, aki rögtön Jablonovskyhoz sietett. Jablonovskynál azonban nem nagy szimpátiával találkozhatott, mert mikor február 3-ára népgyűlést hirdetett, azt Jablonovsky betiltotta. Ugyanaznap vonult be a városba egy csapat tót önkéntes, akikről Zipser Keresztély András dr., előkelő besztercebányai polgár naplójában² így emlékezik meg: „...nyomorult egy nép, ez is itt maradt a városban”. A császári csapatok elvonulása után csak a Götz által odaküldött nassauai gyalogezred százada és a hurbanisták maradtak a városban. Stúr ekkor ismét összehívta a népgyűlést és elküldte a polgármesternek a falvakat összehívó parancsokat, azonban a polgármester megtagadta a parancsok továbbítását. Erre Stúr a másnapi hetivásáron a vármegyházán gyűlést tartott. Stúr császári tisztektől környezve és egy félszázad sorkatona őrizete alatt, melynek legénysége az épület előtt foglalt állást, adta elő a régi proklamációk tartalmát, szidalmazta Kossuthot, dicsőítette a császárt és önkéntes fegyverfogásra szólította fel a hallgatóságot. A szónoklatnak sikere

kozása azonban nem sült el. A derék munkások és furmányosok úgy elpárolgottak, mintha soha sem látták volna még a megyeháza tájkát sem. Egy sem esküdött fel a Stúr lobogójára.”

„A helyzet igazi neve ostromállapot volt, katonai jurisdictio a maga egész szigorában. Fel volt oszlatva a casino, zárva a színház, 2-3 embernek nem volt szabad az utcán megállni, tilos volt a céhek gyűlése, a bálozás, sőt még a város elhagyására is a térparancsnokságtól kellett engedélyt kérni. Az iskolák zárva voltak, helviségeik kórházakká átalakítva.” – *Jurkoviich* i. m. - 57-8. l.

¹ *U. o.* – Kr. i. U. 2/135. H. A. det. – Rozkaz od geho Wwissenosti Pána General-Majora Knjzete Jablonowski. – W Bystricy, 1 Febr. 1849.

² *Jurkoviich Emil*: Történeti tárcák. – Dr. Zipser Keresztély András naplója 1848. nov. 14. – 1850. jan. 7-ig. 115. l. – Stúr besztercebányai tartózkodásának ismertetésénél Zipser részletes naplójának adatait használtam fel. – Stúr személyének leírása igen érdekes: „Stúrt ma többet lehetett látni, mint tegnap. Kék kabátot viselt és szürkés nadrágot s oldalán acclkardot. Fején kerek kalapot vörös, fehér és kék tollakkal, gomblyukában császári jelvényeket, tehát kétszínű ember, császári vagy tót.”

nem volt, mert eenkísem jelentkezett.¹ Ugyanaznap bevonult Stúr patrónusa, Götz tábornok és menten 50.000 váltó forint hadisarccal sújtotta a Várost, Szumrák Sámuel gazdag polgárt 30.000 forinttal, mert 10.000 forinttal segítette ki Görgey seregét a pénzsükségből. Götz a város kétségbeesett könyörgéseit visszautasította és Kossuth-pénzt nem volt hajlandó elfogadni. Azonkívül rekvirált 2000 itce bort, cipőt, 20.000 forint értékben sárgarezet, stb. A város az 50.000 forintot befizette, Zólyom várossal együttesen. Az erről szóló jelentésben² Götz azt is említi, hogy Besztercebányán több kompromittált városi hivatalnokot kénytelen volt „más népbaráttal” felcserélni,

¹ Jurkovich könyvében besztercebányai és zólyomi adatok alapján leírta a besztercebányai népgyűlést. A leírás mindenestre elfogult, Stúr személye iránt lekicsinylő és nem mentes történelmi leírásokba nem való kifejezésektől. „... Stúr Lajos ..., aki a megelőző napokat távol töltötte a magyar csapatoktól, már másnap a vármegyeházán gyűlést akart tartani, hogy azon a „szláv-ajkú népek ő cs. és kir. felségének gondolatait” fejtegesse. Rárus bíró, akinél a gyűlést bejelentette, nem talált okot arra, hogy az engedélyt meg ne adja, annál is inkább, mivel azt hitte, hogy Stúr, aki úgy ideérkezése, mint azóta is ismételtlen a tábornok szállásán ki- és bejárt, az összehívást a tábornok tudomásával eszközölte. Azonban Glabits polgármester, ki messze állott Stúrtól és politikai nézeteitől, hallván a tervről, utána járt a dolognak s legnagyobb bámulatára azt hallotta, hogy a tábornok mítsem tud a Stúr gyűléséről; nyomban visszavonta tehát az adott engedélyt s pedig azzal az indokolással, hogy miután a tábornok mindenféle gyülekezést szigorúan betiltott, sőt még a kaszinót is becsukatta, a gyűlésre szóló engedély Stúrnak sem adható meg.”

„Hogy Stúr megszabadult Jablonovszkytól, nagyot lélezett s hogy a tervezett népgyűlés megint be ne fagyjon, sietni kellett vele. Formális rendeletet menesztett tehát a tanácshoz a gyűlés kihirdetése céljából s nagyobb nyommaték végett még az ittlévő térparancsnokkal, Veith báróval is aláíratta azt. Élőszóval különben még azt is követelte a tanácstól, hogy hirdettesse ki a meghívót a falvakon is. Sértette a polgárságot a pöffeszkedő fellépés s az az önhietség, amellyel ez az operettebe való alak itt viselkedni kezdett; senki sem értette, mi címen, mi jogon akar ez most itt disponálni s még a magistrátusnak is parancsolni, ki sem katoná, sem kormánybiztos nem volt, hanem egy hűshagyókeddi felvonulásból megszökött komédiás, aki még a bohócruhát is magán felejtette. Míg Jablonovszky itt volt, még nem öltözött maskarába, de elvonulása után nyomban bemutatta azt a polgárságnak, mely alig tudott hová lenni a kacagástól. Az önkomponált uniformis kék kabátból – Waffenrock – s szürke pantallóból állott; fején kerek kalap volt, amelyről hatalmas piros, fehér s kék struccollak lengtek, oldalán pedig tisztí kard lógott. S hogy a császárnak is jusson valami a nagy emberből, a gomblyukban egy kis fekete sárga szalag díszlett. Stúr azonban még ilyen uniformisban sem tudta a makacs tanácsot rendelete kihirdetésére rávenni; a vármegye házában is valami dolga akadt az ácsnak s így az utcára kellett az agitátornak kiállni s ott a gyérszámú hallgatóságnak ő felsége gondolatait magyarázni, amelyek szerinte abból állottak, hogy szidta a magyarokat phraseológiája legpiszkosabb kifejezéseivel s fegyverfogásra szólított fel mindenkit ellenök. Végül kiosztott a hallgatóság között egy csomó Prágában nyomott proclamációt.” – I. m. 51-2. 1.

² Kr. A. W. – fr. i. U. 2/67. 1/2. – Götz-Windischgrätz. (Briesen, am 7. Februar.)

ugyanis bevonulása napján összehívatta a polgárságot a város-házára, hol Frischeisen és Stúr kihirdették az új városi tisztviselők neveit,¹ A kijelölés felháborítá az egész polgárságot, mert kevés kivétellel az egész előjáróság Stúr ismeretlen embe-reiből került ki. Kellner Hodza sógora volt, Winkler Kuzmány-nak rokona, Gotsár Stúr földije. Február 6-án rendezték ha-sonlóképen a megyei tisztújítást. Frischeisen és Stúr, aki segéd-tisztjével, egy mosóci nyergessel és nagy katonai asszisztenciá-val jelent meg, kihirdették az új tisztviselőket.² Ugyanakkor összehívatta Frischeisen a bánya- és kohómunkásokat és Stúr harcias beszédben fegyverre szólította őket, „Szép színekkel ecsetelte – írja Zipser – előttük a szabadságot és annak előnyeit, de midőn kardjához kapott és azt kiáltotta, hogy ezt fegyverrel kell kivívni, *mindnyájan az ajtót keresték s egyetlen-egy sem jelentkezett önkéntesnek.*” Nagyon kevés rokonszen-vet kelthetett Hurban és Stúr Besztercebányán, sőt Breznó-

¹ Polgármester Glabits, bíró Rarus, kapitány Wachtlir, ügyész Bányász Dániel, tanácsosok Hritsck, Urbányi, Spissiak, Winkler, Frinth stb.

² Elnökök Osztroluczky Géza, Kuzmány Károly, ügyész Szlabey Mátyás, előjárók Cherven kanonok, Zahorsky István r. kath. pap, Ország r. kath. pap, Braxatoris András hrohoti ág. ev. pap, stb. – Zólyom megye már február 22-ikén megsemmisítette ezt a tisztújítást. – *Jurkovich* i. m.-jában (54-56. l.) a besztercebányai városi és a zólyomgye-i restaurációs gyűlésekről a következőket írja:

„Az elnöki előterjesztésben kiemelte az ezredes (Frischeisen), hogy első-sorban új magistrátust fog kinevezni; korlátozni fogja a sajtószabadságot; hivatalos nyelvvé a király iránti tiszteletből a németet fogja elrendelni, de a tanács jegyzőkönyvei tót nyelven is lesznek kiállítandók; s végül, hogy a város és megye hadisarc címén másnap reggelig 50.000 frt-ot fizessen, a melyhez azon-ban Szumrák Sámuel, ha a magyarságnak pénzt nem kölcsönzött, nem köteles 30.000 írttal hozzájárulni.”

„Az egész gyűlésen a Stúr szelleme lebegett. Folyton sugdosott az ezre-des fülébe, informálta lépten-nyomon. Így került a magistrátusba Gottschar is, »kinek az ezredes még a nevét sem tudta kimondani. Ez és Stúr földik valá-nak, rokon lelkek minden téren; így lett Gottscharból nemsokára ungvári gym-násiumi igazgató, majd pedig a nagyvárad-i tankerület főigazgatója. Rokonság juttatott álláshoz egy másikat, érdekközösség stb. egy harmadikat.”

„11 órakor megkezdődött a vármegyei restauráció is, melynél szintén Frischeisen elnökölt; most is Stúrtól fogadta az információkat, ki festői unifor-misában, kísérve adjutánsától, egy mosóci szíjgyártótól, ott ült a zöld asztal mellett.”

„Frischeisen első sorban Osztroluczky Miklósnak ő felsége által megyei biz-tossá történt kinevezése tését hirdette ki, majd kinevezte Osztroluczky Gézát és Kuzmány Károlyt, az idevaló ev. lelkészt elnökökké, ügyésszé Szlabey Mátyást Breznóbányáról, ülnökökké Cherven kanonokot, Koricsánszky Pétert, Cerva Lászlót, Zahorszky theol. tanárt, Braxatoris ev. lelkészt Hrohotról, Orzághot. Huszághot és Kardost Zólyomból. Első jegyző lett Bodorovszky, második Kobzany.”

bányán Hurban olyan ellenszenvet ébresztett maga ellen, hogy a breznói asszonyok készek voltak kifelé irányítani a szekere rúdját, pedig Breznóbányán Kellner, Öipka személyében igen serény ügynökei voltak. Az asszonyok figyelmeztették férjeiket, ; hogy ha ők nem látják el a baját, akkor megteszik maguk.¹ A hurbanisták Zipser szerint is zsaroltak. Hurban csapata a rossz hangulat elől kénytelen volt Tiszolcz felé vonulni, ahol aztán Muránynál utolérte végzete. A hurbanista önkéntesek hangulatát leírja Zipser. E leírásból kitűnik, hogy a legénységet azzal ámították, hogy csak néhány napra fogadták fel őket, azonkívül nem volt lábbelijük, nem volt pénzüik, nem volt megfelelő élelmezésük, éheztek, a rosszul öltözött és kiéhezett embereket hasztalanul zaklatták mindig és ez az állapotuk fegyelmezetlenséget okozott és szembe is szálltak előjáróikkal. Egyáltalán kevés rokonszenvet mutattak az ügy iránt, melyért harcba hívták őket.² A hurbanisták bányavidéki átvonulásának ezen valóságnak megfelelő rajzával ellentétben Helfert azt írja többször idézett munkájában, hogy Stúr lángoló beszédjének hatása Besztercebányán az volt, hogy számosan beálltak tót önkénteseknek. Helfert minden adatait a prágai Národní Novinyből szedte, melynek hasábjain Stúr és Hurban tábornokara önmagukat dicsérő tudósításokat helyeztek el. A bányavidéken csend fogadta őket, ami Zipser megfigyeléseiből is kiérződik. Seregökben tényleg felismerték azt, ami volt. Elámított, hiányos ruházatú, fázó és éhező emberek voltak, akik kénytelen-kelletlen apró lopásokkal igyekeztek maguknak élelmet szerezni. Mikor Götz és Jablonovsky egyesített serege Breznóbányán át Folomka, Pohorella, Telgart irányában a Szepességbe vonult, Hurban és Trenk Liptó megyében terrorizálták a lakosságot. Liptómegyei ezen működésüket részletesen tár-

¹ „Ak sa wi donbo ne chytíte, teda sa mi chytíme!”

² *Zipser*: i. m. 126. 1.

„Hangos nyilatkozataikból, hogy csak néhány napi harcra szólították fel őket, hogy nincs lábbelijök, hogy pénzüik sincsen s hogy éhezniök kell, világos, hogy ezen emberek kevés rokonszenvvel viselkednek oly ügy iránt, mely az ő közbenjöttük nélkül is biztosítva lesz: ez az összes nemzetek egyenjogúsítása s így a tóté is, amelyet császári szó biztosított. Vagy még többet akarnak a tótok, akkor való, hogy tömegesen keljenek fel s titkos ügyüket vívják ki. Ezeket a rosszul öltözött embereket majdnem egész nap zaklatják; órahosszat álltak a piacon, káromkodtak a magok módja szerint, szembeszállottak előjáróikkal ...”

gyalja azon vizsgálati jegyzőkönyv, melyet az osztrák vizsgálóbizottság különféle sarcolásaik kiderítése céljából Liptó-szentmiklóson felvett¹ és amely a következő képét adja magatartásuknak egy tiszta tót megyében.

Egy Duschnitz nevű árvái orvos február elején jóakarátú levélben figyelmeztette a liptószentmiklósi magyar érzelmű zsidó hitközséget, hogy készüljön el a legrosszabbra, mert jönnek Hurbanék. Csakugyan egy Bauer nevű hurbanista, tábori felcser, érkezett elsőnek a városba, aki elhozta Hurban üzenetét, hogy a tót sereg már útban van Liptószentmiklós felé, tartsanak készenlétben pénzt a tót nemzeti ügy számára. A Rózsahegyre vonult Trenk jelentette a megyei hatóságoknak, hogy február 8-án a várost megszállotta. A Szepességbe vezető utat akarta járhatóvá tenni. A tót szabadcsapat nem is állapodott meg Rózsahegyén, melynek hangulata irányukban barátságatlan volt, hanem tovább indult Liptószentmiklós felé. Aki tehetett, elmenekült előlük. A rózsahegy-i iparosok lábbelit szállítottak nekik 243 forint 30 krajcár értékben, – nem fizettek nekik. Útközben betörték Amadé Lászlónak, a lubochnai kamarai birtok erdészének házába s elemeltek fegyvert, fehérneműt, pénzt 196 forint értékben. – Ezt az ostromot Suchác Károly dobrovolnik kapitány intézte, majd betértek Csemicén, hol 60 forint ára pálinkát rendeltek, melynek elfogyasztása után – nem fizettek. Ezt megtették Nagyolaszin is, de itt ráadásul a korcsmáros boros- és 120 forint értékű pálinkáshordóit kifolyatták, majd tovább a Kurtuvanec csárdában 86 formt árát fogyasztottak – ingyen. Madocsányi Pál kormánybiztos falujában azonban pórul jártak. Bosszút szomjazva vetették magukat a kastélyra, melyet elhagyottnak képzeltek, – ott volt azonban a kormánybiztos bátor felesége, ki háza népével kikergette

¹ Liptó megye levéltárában. – „Hurban féle megyebeli mozgalmak alkalmával tett károkról szóló vegyes vizsgálati jegyzőkönyv.” 826. praes. 8/IX. 1849. – A jelentés szerint a vizsgálatot Borghese őrnagy vezette Lehoczky János főszolgabíró és Bobrovniczky László alügyész jelenlétében. A vizsgálati jegyzőkönyvhöz számos melléklet van csatolva, A jegyzőkönyvet írta és alájegyezte Szentiványi Vince megyei főjegyző. – A jegyzőkönyv a-o) pontok alatt ismerteti a zsidók elleni kihágásokat és 1-27. pont alatt a többi kihágást. A fentemlített rekvirálási és fosztogatási eseteken nem lehet csodálkozni azért, mert a tót önkéntes csapatok ellátása, ruházata, bánásmódja a lehető legrosszabb volt. Ezért lazult meg a fegyelem, ezért igyekeztek enni- és innivalót szerezni, ahogyan tudtak.

kúriájáról a garázdákat. Minden faluban ittak-ettek, sarcoltak, úgy, hogy a lipótszentmiklósiaknak alapos okuk volt az aggodalomra és a tót szabadcsapat lipótszentmiklósi bizalmi emberei alaposan kihasználták eközben a lakosság félelmét, különösen a zsidókéét.

Jellemző, hogy Bauert azért küldték előre, hogy a magyar-érzelműeket és a zsidókat megfélemlítse, de ez ügyesen jóakarátú közvetítőnek ajánlkozott, ki egy bizonyos összegű közvetítési díjért Hurbant lebeszélne arról, hogy a zsidókat zsákmányul odadobja, mert az átvonuló hurbanisták, a szerte-széjjel küldött bujtogatók, a népet Lipótszentmiklósról csődítették, hol majd leszámolnak az urakkal és a zsidókkal. Mindenütt énekeltek a nótát: „Az urakat felakasztjuk, a zsidókat lelőjük, a birtokokat felosztjuk.” Aggodalmas csend fogadta a tót csapatot. Trenk osztrák katonái Rózsahegyen voltak, a honvédség régen elvonult, a legtöbb és legfőbb megyei tisztviselők távol, sokan a harcban voltak, sokan elmenekültek.

Bauer parancsára a zsidók két óra alatt tizenkét pár csizmát, hat pár fehérműt, négy nadrágot, öt köpenyt és öt akó, 120 itce bort voltak kötelesek beszolgáltatni. Az első század, mely beért, Zách tót vezér parancsnoksága alatt állt, aki megérkezése után, rögtön maga elé hívatta a zsidó hitközség elöljáróit és rájuk parancsolt, hogy a tót nemzet ügyének pénzt áldozzanak. A fenyegetések között valószínűleg nem csekély szerepe volt annak, hogy az ottani zsidók a magyar szabadságharc céljaira még templomi ezüstjüket is áldozták, 200 forintot nyújtottak át rögtön a követelődzőknek, kik nyugtatványban ezt olyan önkéntes adománynak nevezték, melyben az adományozók a tót ügyért való készségüket akarják bizonyítani. Majd előállott a másik parancsal, követelt egy láda szivart, fél-tucat rumburgi vászonkendőt, parfümöt, szappant és egy jó lovat. Zách megkapta a dolgait, csupán lovat nem tudtak előkeríteni, de Zách megelégedett a lovat helyettesítő 20 pengő forinttal. A zsidók az „ajándékokról” elismervényt kértek, de nem kaptak, éppen úgy Bauer felcser sem adott írást arról a 21 forintról, melyet a közvetítésért kapott.

Időközben megérkezett Hurban is, kihez a zsidó elöljárók ismét odarendeltettek; Diener Izsák elnökük vezette őket. Kér-

ték Hurbant, hogy legyen kímélettel irántuk és hasson a népre, mert a város telve van felbőszített és fellázított falvak fejszés népével, mely zsákokkal várta már a jeladást, hogy mikor kezdjék a fosztogatást. Hurban szemükre lobbantotta a kérőknek, hogy nem viseltetnek szimpátiával a tót ügy iránt és inkább lelkesednek a magyarokért, a nemességért, mint a tót népért, nem áldoznak a tót ügyre és minthogy ezt nem teszik, viseljék a következményeket. A megdöbönt emberek ismét 400 forintot áldoztak, ezenkívül Diener elnök átadta neki 150 forint értékű aranyóráját és láncát. Zách azután kiadta a parancsot, hogy a zsidók szolgáltatassák be a fegyvereket. A dobosok kihirdették, hogy „azt a zsidót, ki egy óra alatt fegyvereit be nem szolgáltatja, kifosztják, megkötözik és mint egy kutyát vonszolják végig a városon”. A megfenyegetetteknek semmiféle fegyverük nem volt, – ez csak ürügy volt a fosztogatásra, amelyet a dobrovolnikok megkezdtek annyiban, hogy az üzletkebe behatoltak, szidások között emelték el a kereskedők áruit. Másnap Hurban ismét megidézte a zsidókat és tíz pár új csizmát kért. Majd megparancsolta, hogy nemzetőri egyenruháikat adják ki rögtön. Így került a kezeikbe 15 atilla, 14 vászonzubony, 3 nadrág, 1 köpeny, 1 csákó, 2 patrónáska.

Február 9-én kiáltványt intézett Liptó megye lakosaihoz. A saját kezével írt kiáltványt Liptó megye levéltára őrzi, e felírással: „Örök emlékül a szláv érzelmek megokolására,” közepén egy nagy, már rozsdaszínű vérpecséttel, mely állítólag úgy keletkezett, hogy midőn a kiáltványt a megyeházán tanácskozó megyei bizottmány ülésén a benyomuló tót dobrovolnikok egyike felolvasta, egy elkeseredett liptói nemes, öklével orrába vágott. A nagy dulakodásban az illető elmenekült, nevét sajnosán nem örökítette meg senki sem. A kiáltvány harcra szólítja a lakoságot és február 12-ére a községek képviselőit Liptószentmiklósra hívta egybe. „Munkába Tótok! Az öregek álljanak a tanácsba, a fiatalok a harcba, a tót nemzet szabadságáért,” – így végződik a szózat, melyet Hurban és Bloudek jegyzett alá.¹

Közben a fegyelmetlen csapat részéről lopások és fosztogatások történtek, így betörték a megyei hivatalokba, ellopták a második alispán ágytakaróit, Szentiványi főjegyző hivatalos

¹ L. Iratok 159. sz.

szekrényeiből kidobták a megyei okmányokat, szétszúrták, nagyrészüket eltépték, papírost, pecsétviaszt, megyei fegyvereket csentek; pénzt ugyan nem találtak, mert ezt már Bloudek erőszakolta ki Platthy Donát megyei pénztárostól 2235 frt. 10 krajcár összegben. A magánemberek is szenvedtek zsarolásaik miatt. Különösen egy liptóújvári Jancsó nevű dobrovolnik garázdálkodott.

Trenk ezen időben már Liptószentmiklóson volt és megalakította az ideiglenes megyei kormányt. Tagjai között voltak liptói nemesek is, kik talán labancságból, talán pedig azért fogadták el a választást, hogy a megye ne kerüljön teljesen a felforgatók kezeibe.¹ A megyei bizottság felhívást intézett a lakossághoz, felszólította a községeket a meghódolási nyilatkozatok aláírására, a császár iránti hűségre, a tót ügy támogatására és az osztrák összbirodalom megerősítésére.²

A megye székhelye február 9-től kezdve telve volt falusi néppel, mely kaszákkal és fejszékkel várta a parancsot és dalolva vonult a megyeháza elé, követelvén, hogy Hurban vezesse őket az urak és a zsidók ellen. A népgyűlésen Hurban mindent elkövetett, hogy a népet lecsendesítse, intette a parasztokat, hogy ne fosztogassanak, amint tette ezt másutt is, Miaván, Brezován stb. Különben is meg kell állapítani, hogy a tót politikai vezetők kulturáltság, műveltség és humanitás tekintetében jóval magasabban álltak, mint az oláhok, vagy a szerbek vezetői és vérfagyasztó kegyetlenségekre, gonosz mészárlásokra soha nem vetemedtek. A mozgalom népi és katonai része bizonyára idegen is volt lelküktől, azonban minden ilyen mozgalomnak vannak kalandorai, csőcselék bravójai és ezekkel kénytelen-kelletlen együtt kellett üvölneniök. Így lehetett ez Hurbannal is, aki ugyan izgató népszónok volt, de lelke mégis idegenkedett a kegyetlenségektől. Hurban, Stúr, Hodza lelki és észbeli kvalitásait és műveltségét nem is lehet összehasonlítani egy kalandor

¹ A megyei bizottság tagjai voltak: Szentiványi Pál elnök, Pongrácz Márkus helyettes elnök. Tagok: Luby György, Palugay Farkas, Thuránszky Rudolf, Rády Mihály, Kubinyi Antal, Klain Lajos, Trnják Mátyás, Kern József, Baligovic Gáspár, Kussy Dániel, Balló Sámuel, Dankó ev. lelkész, Falke József, Matuska, Schwarc ev. lelkészek, Plech József, Flittner dr és Guóth dr.

² L. Iratok 162. sz.

Janecek, Zach, Bloudek stb. skrupulus nélküli mentalitásával. Ezek a kalandorok sodorták magukkal e tehetséges férfiakat.

A tót szabadcsapat Liptóban csupán 40 önkéntesre tett szert. Innen Szepes felé vonultak. Ütközben, akit csak lehetett, megfenyegettek és megsarcoltak. Liptóújíváron 200 frt.-ot követeltek a vendéglősöktől, akik csak 12 frt.-ot voltak hajlandók adni. Kifosztották a korcsmákat, A sarcolt pénzről néha adtak nyugtát, ha kértek. A nyugtákon az összeg mindig önkéntes adomány volt, Csorbán 111 frt. 31 krajcár, Okolicsnón 12 frt., Hlbokón 25 frt., Wesselowán 114 frt. 36 krajcár, Pribilinán 76 frt. árát sarcoltak italokban. Természetesen ezek csak töredékes szemei a láncnak. Királylehotán 200 frt.-ot követelt Zách. Adtak neki húszat,¹ Bloudek és Bauer Vázsecen szintén pénzt kértek, – adtak nekik 5 frt.-ot, amit elfogadtak.

Liptószentmiklóson tót helyőrség maradt Kuttlik vezénylete alatt, akit később Beniczky katonái elfogtak. A rablások, lopások, kihágások, betörések napirenden voltak. Kedvtelésük az volt, hogy berontottak az üzletekbe és szétépték az üzleti könyveket, vagy pedig koholt bűnök miatt büntetést szabtak boldog boldogtalanra.² Végre az ideiglenes megyei kormányzat is megelégette ezt és Trenk őrnagytól kért segítséget a bajok ellen.

Ugyanebben a hónapban volt a murányi nagy vereség. A szétvert hurbanisták közül sokan Maluzsinán át Királylehotára, mások pedig Poprádon át Csorbára és Feketevágra vergődtek. Ezek is mindenütt sarcoltak és loptak.³

Trenk őrnagynak március 9-én kelt levele,⁴ melyben a megyei bizottság panaszára válaszolt, arról tanúskodik, hogy semmi tekintetben nem vállalt közösséget a tót szabadcsapat e működésével és intézkedett, miszerint a csapat másként viselkedjék. A garázdálkodásnak azonban Vietorisz László lipthói cs.

¹ Érdekes az erről szóló nyugtatvány, mert rajta van a tót „haditanács” pecsétje. A pecsét rajza egy kardot, dárdát és egy ágyúgolyót ábrázol, mely alá e szót jegyezték: „Szeretettel”.

² Egy nagyselmeci lakostól 200 frt.-ot zsaroltak a ráfogással, hogy királysértést követett el. Szentiványi Ödön kormánybiztos lakásába betörték.

³ Lehoczky Antalnál 17 darab vadászfegyvert vettek el. Maluzsinán Mihálik Ádámnál, Feketevágon Kaldrovich Istvánnál garázdálkodtak. Szvarinban Wolfinaui Wolff erdész lakását fosztották ki, stb.

⁴ L. Iratok 160. sz.

biztos vetett véget, ki mihelyt hivatalát márciusban elfoglalta, rendet teremtett. Felszólította az alispánt,¹ Szentiványi Pált, hogy „miután a szabadosapatok vezérei, Hurban s társai, de különösen Stúr a népet felizgatták s a kommunisztikus elvek, ahhoz igen hajlandó köznép közti elvetésére vetemedni el nem borzadtak, mely izgatások szomorú következményeit a nekem mindennap felterjesztett panaszok és orvoslásért esedező kérelmek tartalmából sajnosán tapasztalom”, – annak következtében – így mond az írás – a legszigorúbb nyomozást és vizsgálatot rendelte el. A nyomozás meg is indult és a bizottság április 11-én Borghese császári őrnagy, Lehoczky János főszolgabíró és Bobrovniczky László alügyész részvételével szerkesztette meg jelentését. A vizsgálat iratait azonban Vietorisz fel nem terjesztette, mert állásától az események változása közben felmentett és utódja nem törődve az ügygel, az iratok a levéltár zugába kerültek.²

Mindezen részleteket azért tartottam szükségesnek megemlíteni, mert mintegy jellemzésül szolgálnak a tót szabadcsapat felvonulási módjára. A háborúban természetesen ilyen dolgok is előfordulnak és elég gyakran – hangzik az ellenvetés. Azonban nem szabad elfelejteni, hogy saját szülőföldjüket sújtották ezzel a módszerrel, ami nem vall okosságra. Liptó megyéből Hurban a frissen toborzott liptói önkéntesekkel és néhány régi dobrovolnik századdal február 15-én Breznóbányára vonult, ahol mint fentebb említettem, nem szívesen fogadták és hasztalan tartotta izgató beszédeit, azok süket fülekre találtak. A lakosság, mely Götz és Jablonovsky viselkedéséből, rekvirációiból, sarcolásaiból nagyon is kézzelfoghatóan meggyőződött afelől, hogy ki tulajdonképen az ellenség, – a császáriak-e, vagy a magyarok, haraggal nézte Hurban agálását. úgyhogy ez sietve távozott Gömörbe, azzal a szándékkal, hogy itt egész Gömör megyét inszurgálja. Tiszolc és Nagyrőce vidékére számított, mely annak idején Daxner és Francisci hatása alatt állt. Állítólag Hurban február 25-én indult el csapatai egy részével Tiszolcra Eperjesre, a többit Boriknak kellett volna Murányon, Nagyrőcén, Jolsván, Rozsnyón át Kassára vezetnie.

¹ L. Iratok 161. sz.

² E jelentés adatait használtam fel.

Borik azonban beteg lett és Tiszolcon maradt. A gömöri nép látván, hogy milyen zsarolásoknak és fosztogatásoknak van kitéve és hogy rendelkezésére védő katonaság nem áll, elhatározta, hogy egymaga végez Hurban seregével. A nép óhajának, az általános kívánságnak engedve, Szentmiklóssy alispán rendeletére körülbelül 400 jolsvai, rócei, ratkói, kövi nemzetőr gyűlt össze február 25-én Nagyrőcén. Hurban, amint ezt megneszelte, el-sietett¹ Szepes megyébe. A gömöri nemzetőrök nagyon rosszul voltak felfegyverezve. Alig volt lőfegyverük. Csak kaszájuk és villájuk. Néhány nemzetőrt hajdúruhában lóra ültettek. A hurbanista sereg Murányban vesztegelt. Szentmiklóssy alispán, akinek még két század nemzetőrrel kellett volna Nagyrőcére beérkeznie, elkésett. A rosszul fegyverzett nemzetőrség helyzete világos volt, mert a jó lőfegyverekkel ellátott hurbanisták, nem-

¹ Hurban gömöri tartózkodásáról részletekkel szolgál *Pulszky Thérèse*: „Aus dem Tagebuch einer ungarischen Dame” című munkája 248-251. 1. Pulszkykné, aki ezidőben Nógrád felső részében tartózkodott, nagyon is jól ismerte a hurbanista mozgalmat.

„In dieser Epoche im Monat März beunruhigte Hurban abermals unseie Nachbarschaft mit seinen Horden, die wegen ihrer Excesse so berüchtigt wurden, dass selbst die österreichischen Offiziere, diese Waffenbrüder verleugneten. Wo immer sie wohnten, wurde alles Wertvolle sorgfältig eingepackt und ausser ihrem Bereich in Sicherheit gebracht. Auch wir behielten nur das allernothwendigste im Hause und sandten alle Luxusartikel an entferntere Orte. Selbst in den slawischen Comitaten wurde das Volk so erbittert, dass es nicht schwer wurde, einen Landsturm gegen diesen Häuptling und seine Spiessgesellen aufzubieten. Da es unmöglich war, den Landsturm durch reguläre Truppen zu unterstützen, wurden die Nationalgarden aufgefordert mitzuziehen.” 248. 1.

„Hurban's Horden zerstäubten bei dem ersten Anblick eines ernsten, organisierten Widerstandes und jene, die nicht leichtfüssig genug waren, um in der Flucht ihr Heil suchen zu können, ergaben sich willig den Siegern. Ein Bürger und Nationalgardist von Rőcze, einem slawischen Flecken in Gömör, machte durch seine martialische Haltung einen solchen Eindruck auf Hurban's flüchtige Truppen, dass ihrer sechse sich ihm ergaben, und ihre Waffen ihm überlieferten, doch der Held meinte, es sei unter seiner Würde, die Waffen seinen Gefangenen nachzutragen und befahl ihnen, ihre Gewehre selbst zu tragen und ruhig vor ihm herzuführen.” – Ez a nemzetőr útközben egy dobost is fogott és doboltattott, még 4 jelentkezett, így 11-en voltak, akiket a rócei nemzetőr büszkén bekísért. A puskáik rosszul voltak töltve, a tölténvek megfordítva Γ 250. 1.

„Hurban selbst hatte, so bald er von der Annäherung der Ungarn hörte, schon am Vorabend des Angriffes das Weite gesucht; doch Hess er eine pomp-hafte Proklamation zurück, in der er seine Truppen zu muthigem Widerstand und standhafter Ausdauer aufforderte, bis er mit Stärkung ankomme, die er zu suchen sich entfernte. Doch trotz seiner Vorsicht, verdankte er seine Rettung nur der Schnelligkeit seines Schimmels, den er zu reiten pflegte, wahrscheinlich zu Ehren seines Lieblingshelden Svatopluk, des Königs der Mährenen (Gross-Mähren), dessen Reich sich (in der zweiten Hälfte des neunten Jahrhunderts) bis an die Donau erstreckte.”

csak fegyverekre nézve, de számbelileg is fölényben voltak, mert a gömöri nemzetőrök száma mindössze alig 400 volt. A nemzetőri vezetők Latinak Rudolf főszolgabíróra bízta a hadvezetést. Latinak a gyors és rögtöni támadás mellett döntött. Február 26-án reggel 9-kor indultak a hurbanisták ellen, akik felkészülten már akkor elébük mentek, a gömöriek azonban rövid harc után szétverték a hurbanistákat. Ezek eleinte Tiszolc felé menekültek, de útjukat itt elzárták, majd a Garam felé tódultak, de itt is a nemzetőrök tüze állta útjukat, erre szétszaladtak, fegyvert, táskát elhánnyva, aki merre látott. 16 halottat és 38 sebesültet hagytak hátra, sokat közülük elfogtak és ami a rövid ütközetre a legjellemzőbb, 200 szuronyos fegyvert szedtek fel utánuk. A gömöriek részén csak egy pelsőci nemzetőr sebesült meg, akit a kormány később 1.000 ezüstforinttal megjutalmazott. Latinak közléseiben * még megemlíti, hogy különösen Porubszky Imre és Madarász János jolsvai nemzetőrök nyolcadmagukkal és még negyven gyalogos nemzetőr tűntek ki személyes bátorságukkal.² A murányi támadásról szóló tót jelentésekből kiárad a magyar honvédség előli pánikszerű félelmük. A murányi öt század tót önkénteseit Modrány és Kellner századosok vezették. A besztercebányai városparancsnoksághoz, Móga századoshoz intézett jelentésükben,³ azt írják, hogy a Görgey hadseregnek egy 2000 főből álló része, melyben 400 huszár és 200 sorkatona volt, megtámadta őket. Így lett 450 nemzetőrből 2000 és néhány lovas hajdúból 400 huszár! Ezekkel a túlzott számokkal futásukat akarták szépitgetni és palástolni. Kiderül a jelentésből, hogy összes muníciójukat is otthagyták. Közölték egyúttal Mógával, hogy a magyar sereg valószínűleg Besztercebánya irányában készül haladni. E közlés és még inkább

¹ *Magyarország Vármegyéi és Városai*: Gömör, Kishont vm. 566. 1.

² A murányi harcot részletesen leírta *Latinak Rudolf*, mikor Lewartowsky őrnagy, a hurbanistákkal szeptemberben, Gömörben, meg akarta bosszulni a gömöri nép ezen bátor tettét. („Bericht über den Überfall des k. k. slawischen Landsturmes durch die Bevölkerung des Murányer Thaies am 26. Februar 1849. bei Murány. Erstattet auf Befehl Sr. Hochgeborenen des k. k. Majors Herrn Baron von Lewartowsky.” – Szerzője Latinak Rudolf, Rimaszombat, szeptember 21.) – *Kr. A. W.* – Kr. i. U. 2/259. 1/2. H. A. – Ebben a vallomásban a vizsgálat a^tt levő Latinak szerint a sajjögömörieket Kriston, a kövieket Szentmiklóssy József, a jolsvaiakat Tremel József, a róceieket Lovcsányi Pál vezette.

³ *Kr. A. W.* – Kr. i. U. 2/9b. M. K. Simunics. – L. Iratok 163. sz.

a Helpán összeverődő tót önkéntesek, akik Murányiról megfutottak, felverték az egész Garam völgyét azzal, hogy jön a magyar hadsereg, aminek következménye az volt, hogy a bányavárosokban lévő osztrák erők megijedtek és Körmöcbányáról, Selmezbányáról Besztercebányára rendelték a helyőrségeket.¹ Osztroluczky Miklós császári biztos elnöklete alatt haditanácsot is tartottak a teendőkről, – mikor azután kiderült, hogy gömöri nemzetőrök és néhány lovas hajdú szalasztották meg a tót önkénteseket, az egész bányavidék mulatott és nevetett a polgárságot lenéző osztrákokon. Móga százados csodálatosképpen azzal igyekezett menteni magát Simunics előtt, hogy „epelázban” (Gallenfieber) betegnek feküdt.² Osztroluczky, Kuzmány és a többi császárpárti menekülésre készen állt, míg végre február 28-án Csermák János breznóbányai polgármester megnyugtatta Osztroluczkyt, hogy a murányi támadást rócei és jolsvai nemzetőrök intézték, a lovasok hajdúruhában voltak. A breznóbányai vásárra érkezett jolsvaiak híresztelték azt, hogy Gömörben magyar sereg van, mert a hurbanistákat akarták megrémíteni.³ Ugyancsak meg akarta nyugtatni Kuzmány Károlyt Slabey Mátyás ügyvéd, aki egy tót önkéntes leírása alapján közli a murányi támadás részleteit. Ebből a levélből is kitűnik, hogy Helpán csak 200 önkéntes verődött össze az öt századból és mindenki szaladt, amerre csak látott. A levélíró 1800 nemzetőrrel tesz említést.⁴ Szemere Bertalan, felsőmagyarországi kormánybiztos jelentése is beszámol az eseményről.⁵ E jelentés szerint 15 tót önkéntes elesett, 60 fogságba került és 200 szuronyos puskát zsákmányoltak a gömöriek, akiket Szemere közlése alapján Kriston Lajos vezetett, ez azonban tévedés, mert Latinak volt az egész akció vezetője. „A nép csodálatos tapintattal megismeri barátját s azon nemzetőröknek, kik a tót légiókat megverték – írta Szemere -, fele tót polgártársainkból állott. Sőt a tótajkú lakosok buzgalmukban a magyarokat felülhaladják⁵ Murányvár alján tehát ismét nagy-

¹ Kr. A. W. – Kr. i. U. 3/8b. és 2/264. H. A.

² U. o. – Kr. i. U. 3/3. M. K. Simunics. – *Móga-Simunics.* (Neusohl, am 7. März.)

³ U. o. – Kr. i. U. 2/9c. M. K. Simunics. – *Csermák-Osztroluczky.* (Bries, am 28. Februar)

⁴ If. o. – Kr. i. U. 3/7c. M. K. Simunics. – L. Iratok 164. sz.

⁵ O. L. – K. A. 3164/e 1849. – L. Iratok 165. sz.

részt tótok verték meg a császári tótokat. A gömöri tót nép egyébként Schlick tábornok katonáival sem bánt másképen. Sok helység, mint például Valykó, ez a kis tót község, tettel állt ellent Schlick fosztogató katonáinak és sokat lefegyverzett és agyonütött.

Murányváraalján nagymennyiségű vásznat is zsákmányoltak a gömöri nemzetőrök, melyet a hurbanistáknak kellett volna Ramberg seregéhez szállítaniok. Az OhB. felszólította a gömöri főispánt, hogy a harcban résztvetteket az érdem és esemény fontosságához képest jutalmazza meg.¹ Annál súlyosabb dorgálásban részesültek a hurbanista tiszték az osztrák hadvezetőség részéről. Fentebb említettem, hogy a Helpánál összeverődő hurbanisták Szepesbe vonultak, ezeknek egy része azonban Helpáról Breznóbányára és onnan haza, Liptóba sietett és útközben fosztogatott. Trenk alezredes, a rózsahegyí városi parancsnok, március első napjaiban Kempen tábornokkal, a pozsonyi katonai parancsnokkal közli a murányi vereség igazi hátterét, azt tudniillik, hogy a gömöri nép a fosztogatást megelégedve, a hurbanisták ellen támadt. Trenk ugyancsak egy századról beszél, de a hurbanista tiszték jelentéseikben öt századról számoltak be.² Kempen erre utasította Trenket, hogy eruálja pontosan azon csapatbeli tisztéket, akik Murányváraalján rosszul és gyáván viselkedtek és akik kihágásokat és zsarolásokat követtek el. Egyúttal kilátásba helyezi az egész szabadcsapat reorganizálását és a bűnösök eltávolítását.³ Kempennek Weldenhez írott e tárgyú jelentése pedig már a következőket is közli a hurbanista csapatokról: „Egyáltalában a tót szabadcsapatok nemcsak hogy hasznot nem hoznak, hanem *valóságos csapásai a falusi népnek és kommunisztikus tendenciáik miatt is veszedelmesek.* A sok egymással megegyező és e hordákra vonatkozó

¹ O. L. – K. A. 2955/e 1849. – OHB.-Szentivány Károly. (Debrecen, márc. 5.)

² Kr. A. W. – Kr. i. U. 3/65. H. A. – *Kempen-Windischgrätz.* (Pressburg, am 8-ten März.) – „Da nämlich die auf dem Marsche nach Kaschau befindliche eine Kompagnie des Landsturmes während ihres 3-tägigen Aufenthaltes in Murány daselbst *Excessen und Plünderung* sich erlaubt hatte, gingen die Garden dieses Komitates, worunter auch 100 Berittene als Husaren montierte Leute sich befanden, unter Anführung der Edelleute und Beamte dieser Compagnie entgegen, um derselben das weitere Vordringen zu verwehren und vor ferneren Excessen sich zu schützen.“

³ Kr. A. W. – Kr. i. U. 3/36. Div. Kempen. – L. Iratok 166. sz.

panasszal kapcsolatban szükségesnek láttam, hogy Windischgräetz herceg tábornok öfenségétől azoknak revízióját kérjem, amely el is fogadtatott.”¹ Így írt a tót szabadcsapatokról egy osztrák tábornok, – tehát nem mondhatják, hogy mindez magyar forrásból fakadt elfogultság. Kempen minden bizonnyal örvendezve büszkélkedett volna azzal, ha Murányalján a tót szabadcsapatok a gömöri nemzetörököt szótugrasztották volna és bizonyára keserves elfogulatlansággal be kellett látnia a hurbanista seregnek visszaéléseit.²

Minden megyéből, ahol hurbanista csapat megjelent, panaszos írások keresték fel az osztrák hadvezetőséget. Így különösen Túróc, Árva, Zólyom és Liptó megye lakossága panaszkodott Hurbannak és Stúrnak magaviselete, csapatjaik garázdálkodásai miatt. Majthényi László báró, barsi császári biztos, hosszabb átiratban beszámol Windischgräetznek azon működésről, melyet Hurban és Stúr a bányavidéken kifejtett³ és amely a lakosságra demoralizálóan hat, míg csapatjaik fosztogatnak és rabolnak. Ennek következtében inkább kárt okoznak, mint hasznot és a forradalom leküzdésénél nélkülözhetők. Windischgräetz ezen beadvány hatása alatt arra^utasította Simunicot,⁴ hogy a tót szabadcsapatokat csakis császári csapatok mellé szabad beosztani, önállóan nem működhetnek és ha visszaéléseiknek nem lehet korlátot állítani, úgy használja fel Simunic a tót szabadcsapatokat Komárom ostrománál. Majthényi ki is hirdette megyéjében, hogy ha törvényhatósági útlevelel el nem látott emberek jönnének Hurban megbízásából a megyébe proklamációkat osztogatni, vagy a népet beszédekkel ámítani, bánjanak velük, mint lázítókkal, Hurbannal és társaival se tegyenek kivételt!

¹ *U. o.* – Kr. i. U. 3/36d. Div. Kempen. – L. Iratok 167. sz.

² A tót források szerint Hurban Borik Jaroslávval és 9 tót önkéntessel Tiszolcra Lócsére indult február 25 ikén. Borik Károly 24 főnyi csapattal Tiszolcon maradt betegen. Murányban Jeszenszky János hurbanista százada maradt, míg február 26-ikán Kovács István százada Hurban után indult. Ez a század Murányban megállt, piramisba rakta a fegyvereket és a vendéglőkben szétszóródott. Számuk kb. 383 volt. A gömöri gárda, mely 2000 főnyi volt és ezenkívül 400 lovas, reájuk támadt, elfogta az előőrseket és különösen a fiatal tót önkéntesek menekültek el a kifejlődött harcból. A tótok 10 halottat és 16 foglyot veszítettek. – *R. Golan*: i. m. 221-2. 1.

³ *Kr. A. W.* – Kr. i. U. 2/ad 98 H. A. det. – L. Iratok 169. sz.

⁴ *V. o.* – Kr. i. U. 2/98. H. A. det. – L. Iratok 170. sz.

⁵ *O. L.* – K. A. 304. I. A. 1849. – L. Iratok 171. sz.

A Murányról elfutott hurbanisták egy része Poprádon át akarta Ramberg seregét felkeresni. Itt azonban ismét kellemetlen meglepetés várta őket. A poprádi lakosság elállta útjukat, úgyhogy csak nagynehezen tudtak néhányan elvergődni Eperjes felé, ahol Ramberg seregében a tót szabadcsapatok zömét sejtették. Ramberg, akit Windischgräetz parancsa az egyesített Götz- és Jablonowsky-hadoszlopok élére állított, február 14-én érte el seregét Szepesváralján. Ez a sereg akkor már átvonult Poprádon, Lőcsén, Iglón. Stúr mindenütt népgyűléseket rendezett, azonban hatásuk nem volt, mert a lakosság teljes egészében az osztrákok elleni érzelmekkel volt eltelve és Stúréknak alig volt hallgatóságuk. Lőcsén Götz házkutatásokat tartott és 100 láda magyar katonai posztót foglalt le, azonkívül bőrt.² Lőcsére 1000 pár cipő szállítását vetette ki, amit azonban teljes számban szállítani lehetetlenség volt.² Lőcséről a divízió Fricsre indult, ahonnan Götz jelenti, hogy a tót szabadcsapatokból szervezte az etappe-állomásokat. A tót népfelkelés 9 századból állt akkor. Szolgálati teendőik Götz szerint a Breznóbányától kezdődő útvonal biztonsága felett őrködni és különösen az Igló-Kassa és Lőcse-Eperjes közötti utak közlekedhetőségét előmozdítani és a takarmány, valamint az élelmiszer fuvaroztatását elvégezni.³ Ramberg átvén a parancsnokságot, a divízió helyzetét igen kedvezőtlennek találta, úgy katonai, mint más tekintetben. Különösen a szepesi németiség hazaszeretete bántotta.⁴ Seholy egy barátságos arc és tekintet,

¹ A két raktár posztót Götz elárvereztette. Egy tót önkéntes tiszt intézte a posztó eladását.

² *Kr. A. W. – Kr. i. U. 2/100. H. A. – Götz-Windischgräetz.* (Leutschau, ara 10 -ten Februar.)

³ *Kr. A. W. – Kr. i. U. 2/132. H. A. – Götz-Windischgräetz.* (Fritsch, am 13-ten Februar.)

⁴ *U. o. – Kr. i. U. 2/144. II. A. – Ramberg-Windischgräetz.* (Kirchdrauf, am 14 ten Februar.) – „Die Gesinnungen und der Geist der Bevölkerung ist besonders in den ganzen deutschen protestantischen Städten, der Regierung nicht günstig, im Gegentheile der Kossuthischen Sache fanatisch ergeben und diese Stimmung hat, seit dem ungünstigen Gefechte und dem Rückzuge des Majors Kiesewetter von Igló nach Leutschau und Eperjes noch im hohen Grade sich verschlimmert.” – Hurban, Stúr szepesváraljai bevonulását és ottani agitációs népgyűlését leírta visszaemlékezéseiben id. Tirts Rezső (1848-49-iki élményeim, stb. – 25. l.) következőképpen:

„Ez a 600 hurbanista felvonult a piaczon és midőn tót komandószó mellett glédába álltak, az utczai gyerekek csak gúnyt űztek belőlük. Többnyire buta kinézésű, paraszt ruhában, bocskorban, rozsdás puskákkal felfegyverke-

sehonnan nem tudtak híreket kapni, viszont az ellenséget mindenről értesítették. Eközben Vogel tábornok Eperjesről északra Tylicen állt készen, hogy Ramberg támogatására bevonuljon és vele együtt Eperjes ellen operáljon, azonban a helyzet megismerése után Ramberg, miután Kassára egyheti késedelemmel bevonult, operációjának irányát Miskolc felé határozta meg. A Szepességet, Sároست és Kassát a hurbanista népfelkelésre bízta. Ramberg, aki nem ismerte még a hurbanista mozgalmat, elhitte Stúr és Bloudek szemfényvesztéseit. Az osztrák tábornokok mind így jártak. Kezdetben bedőltek a nagyhangú biztatásoknak és reményeknek, mikor azután a valóságot látták, nagyrészt megbánták, hogy elhitték a rózsás ígéreteket. Ramberg az organizált hurbanista századok számát 19-re mondja (minden század 90 ember). Összesen 1710 embert szedtek össze

zett, szájalmat gerjesztő desperat alakok képezték ezt a tót annádiát. Parancsnokuk bizonyos Bloudek volt, kék zubbonyban, arany zsinórokkal, fején dupla sassal ékesített kucsma, ezredesnek csúfolták. Utánok megérkeztek kocsin, melyet lovas osztrák tiszték kísértek, Hurban és Stúr. Előbbit nagy bundájában és arczába húzott báránybőr sipkájában nem igen láthattuk, de Stúr magas csinos alakja, pörge kalapján nagy piros struccztollal, kiegyenesedett és a kocsi-ról leugorva a városházára ment megparancsolandó, hogy másnap délutánra nem csak a helybeli, de a környékbeli összes tótság hivassék meg és gyülekezék a piacon, hol ő beszédet akar tartani.

Másnap délután csakugyan összecsendült sok paraszt a szomszéd falukból. Fest Zsigmond nagybátyám házából kellett asztalt kihozni, melyre felállva Stúr azzal megkezdte beszédjét, hogy felhívta tót testvéreit, – álljanak be dobvolnikoknak, ragadjanak fegyvert és jöjjenek Debrecenbe, hogy a magyarság végvonaglásait elfojtsák, a magyar lázadás főembereit elfogják és felakasszák, a koronát onnan elhozzák és ezzel a császárt tót királlyá koronázzák meg, mert ez az ország a tótoké, a magyarok csak tőlük elrabolták és így tónusban tovább.

A parasztság közönyösséggel hallgatta azt a nagy hévvel folyt beszédet. Mellettem egy ismerős kópachi paraszt állt és én – ismerve embereimet és azok túlbuzgó katolikus érzelmét – azt kérdeztem tőle, tudja-e, hogy kicsoda ez a szónok? – „Az ördög ismeri, nem is értem, hogy mit akar” – válaszolt a paraszt. Erre sűgva azt mondtam neki, „ez luteránus pap!” No, ezen szavak hatását látni, valami érdekes jelenség volt. Az én parasztom indignációval szomszédjához fordult, azt mondván: „Miso, menjünk, hisz ez luteránus pap!” Miso megint szomszédjának sűgta azt és mint a futóláng elterjedt ez a hír a buzgó katolikus hallgatóság közt. A sokaság mindig ritkább lett és Stúr még be sem végezte beszédjét és nem volt már, ki hallgassa, úgy, hogy Stúr uram haragosan leszállni volt kénytelen az asztról.

A hurbanisták egész vívmánya az volt, hogy egy részeg kocsis beállt közéjük, de ez is az úton megszökött. Tőlünk Eperjesen át Kassára mentek, hol őket az osztrák parancsnok, mint terhes függelék, otthagya. A kassai gyerekek azután a magyar győzelmi hírekre befutották a várost, tréfából azt kiabálva, hogy Bárcza felül huszárok közelednek. Ennek hallatára a hurbanisták nagy sietséggel viaszaindultak Eperjes felé, okkor azt kiáltották utánuk, „hisz nem arra visz az út Debrecenbe!”

Trencsénben, Túróéban, Árvában, Liptóban, Zólyomban, Szepesben, Gömörben, Sárosban, Abaújban. E számból azonban le kell vonni a Murányalján szétverték számát, úgyhogy az egész 15 századot tett ki. Bloudek Rambergtől 4000 fegyvert kért, mert állítólag Tiszolcon 1500 emberük áll készenlétben. Ez természetesen csak ábránd volt, mert a murányi vereség mutatta meg, hogy a gömöriek éppen Hurban serege ellen állottak készenlétben. Ramberg dicséri egyúttal Stúr „agitációit” is, aki a kémkedési ügyben szerez magának érdemeket. Efelett Windischgräetz jóízűet mosolyoghatott, mert bosszankodott, hogy Ramberg 21-én este vonult be Kassára, ahonnan az ellenség már 14-én elvonult, tehát Stúr kémkedési szolgálatai nem hoztak megbízható híreket Rambergnek.¹

Götz utolsó jelentését, mint a divízió volt parancsnoka, február 23-án küldte be a főhadiszállásra. Ez írásban panaszkodik, hogy a császári biztosok azon tisztviselőket, kiket Götz, Hurban és Stúr javaslatára állásuktól felfüggesztett, ismét visszahelyezték és hogy emiatt a népben nagy izgalom uralkodik. Götz, aki hadifelvonulásában nagyon ritkán tudta, hogy a szomszédban mi történik, kinek tehetetlensége éppen abból fakadt, hogy kém szervezete rossz volt, nagy izgalomról beszél,

¹ Kr. A. W. – Kr. i. TJ. 2/205. H. A. – *Ramberg-Windischgräetz*. (Kaschau, am 22. Feber.)

„Die Stimmung im Sároser Komitate soll überdem eine dem Allerdurchlauchtigsten Erzhause vorzüglich günstig sein. Aber auch der mobile Landsturm würde in seiner Organisation rascher vorwärts schreiten, wenn es nur nicht an der ganz unentbehrlichen Bewaffnung zerbräche. Der Comandant bitet daher neuerdings um 4000 Musketen. So stehen namentlich zu Tiszolcz über 1500 Mann lauter brauchbare Leute in Bereitschaft, über die man augenblicklich verfügen und sie einreihen kann. Die Zahl der bereits organisierten Compagnien beläuft sich dermal auf 19 zu 90 Mann jede, von denen 9 Compagnien unter dem äusserst tüchtigen und intelligenten Commandanten Bloudek, di-s Zips besetzt halten; dort für die Sicherheit des Landes und für Nachschub der Lebensmitteln meiner unterstehenden Truppen sorgen. Der Agitator Prof. Stúr, der mir bisher gefolgt ist, gleichfalls ein tüchtiger und einsichtsvoller Mann, versichert, dass die gesammte slawische Bevölkerung der Karpathen des Kaisers und Königs sich wie ein Mann ergeben würde, vorausgesetzt, dass man für Waffen sorgte und sie mit einigen wenigen Truppen unterstützen wollte. Er erwirbt sich bei der Division grosse Verdienste um das Kundschaftswesen, indem er durch seinen Anhang stets die besten und verlässlichsten Nachrichten einzuziehen bemüht ist.”

Rambergnek Nobili vezérkari főnökhöz írt két nappal később kelt levelében (u. o. 2/244. H. A.) már azt írja, hogy gyűlölet és ellenséges elemek környékezik. Az e'lenségéről nem tudhat semmit, vagy ha megtud valamit, nagyon is későn, tehát a kém szolgálat nem volt jó.

holott erről meg nem győződhetett. Ez mind Stúr és Hurban információja volt. Izgalom és elégedetlenség volt a tisztviselők felfüggesztése miatt, mert a behelyezett éknek műveltségi foka, járatlansága és tapasztalatlansága, önkénykedése nem vált a közállapotok előnyére.¹ Érdekes, hogy az egéruat nyert Schlick tábornok is Hurban népfelkelésében és annak felhasználásában bízott, mert ellenségektől környezve sehol egy barátja és jóakarója nem volt seregének.² Pedig, ha tudta volna, hogy a tót népfelkelés csakis a tót vezérekben izgékony képzeletében élt olyan nagyságban, mint ezt az osztrák tábornokok akarták, ha tudta volna, hogy a tót népfelkelésnek majdnem egész állománya a szabadulást türelmetlenül váró, félrevezetett emberekből állt, akkor nem beszélt volna Hurban utilizálásáról. Különben is a Stúr és Hurban által rendezett kassai népgyűlés kijózanítá Ramberget is reményeiből, melyekről Windischgrätz írt. A kassai népgyűlésen alig jelent meg valaki, az a legteljesebb kudarccal végződött Záborszky Jónás tót író, ki ekkor Kassán tanítóskodott, önéletrajzában következőképpen írja le Stúr és Hurban kassai működését:

„Stúr és Hurban ugyancsak meggyőződtek arról, hogy itt nem lehet azt tenni, mint a Tátraalján. Stúr kihirdette, hogy mint ezredszónok (regimentsky recnik) a kaszinóban népszerű előadást fog tartani. A városból, két kémen kívül, senki sem jelent meg. A környező falvakból csak a bírók és esküdtek jöttek el a parancsra. Stúr azon fáradozott, hogy bebizonyítsa nekik, miszerint a kormány akarta a parasztságot felszabadítani, hanem az urak ezt megakadályozták. Hogy a hallgatói miként értékelték ezt, meggyőződtem, mikor távozásukkor a város végén találkoztam velők. – Honnan? – Kérdem. –

¹ Kr. A. W. – Kr. i. U. 2/227. H. A. – *Götz-Windischgrätz*. (Kaschau, am 23. Febr.)

„Schliesslich muss ich noch erwähnen, dass die königlichen Herren Commissäre in den slawischen Gespannschaften die ämtlichen Verhandlungen wiederum in ungarischer Sprache zu führen angeordnet haben, dass mehrere höchst kompromittierte, dem Volke verhasste Magistratspersonen wieder angesetzt worden sind, die von mir suspendiert waren. Diese Verfügungen haben nach den mir zugekommenen Anzeigen eine grosse Aufregung hervorgebracht, und dürften der guten Sache sehr schädlich werden.”

² Kr. A. W. – U. o. „Trauen sie Niemanden, denn wir sind von Ver-räthern umgeben, unerbittliche Strenge ist nothwendig, ich war zu gut. Hurban kann zur Ullisierung des Landsturmes utillisiert werden. (Eimaszecs, am 21. Februar.)”

Hát a prédikációról. – És miről szolt? – Hogy miként is tudnók valahogyan elcsípni azt a Kossuthot, – vonogatták vállait és tovább bandukoltak.

Ramberg elmenetele után Stúr és Hurban zárt kocsiban távoztak Felső-Magyarországból. Olmützbe siettek a tótság kiszakítását kérni Magyarországból. Ott akkor szívesen látottak voltak. Hát hogy is nem? Hiszen szükség volt reájuk...¹”

Ramberg február 28-án jelenté a főhadiszállásnak, hogy a Sajó felé indul és 14 századdal Bloudeket Kassán, Eperjesen, Lőcsén, Jászón, Rozsnyón, Tiszolcon hagyja. „Bloudek tevékeny és belátásra képes férfiú – írja Ramberg, – vájjon azonban olyan kevés eszközzel, ágyúk nélkül misszióját be fogja-e tölteni, azt a jövő fogja megmutatni.”² Ramberg elvonulása előtt hirdetményben szólította fel Kassa lakosságát, hogy a tót szabadcsapat iránt mutasson jó szellemet.³ Szembetűnő, hogy a császári tisztek Bloudeket találták bizalmukra legérdemesebbnek a tót felkelők között, viszont maguk a tót felkelő tisztek nem bíztak benne és árulónak tartották. Éppen kassai-eperjesi tartózkodását, melynek vége az egész hurbanista sereg siralmas elszéledése volt, mondják árulásnak, mert állítólag rosszul bánt embereivel, vezértársa, Zách, el is hagyta a sereget. Francisci szerint a császári katonaság nem kezdett baráti módon velők bánni.⁴ Ennek oka korántsem Bloudek, sem a császári katonaság volt, hanem a hazavágyó, elámitott, éhező, rosszul ruházott hurbanista tót népfelkelő, akivel senki sem törődött, akinek nem adtak enni, nem adtak ruhát és akinek eget s földet ígért Hurban és Stúr. Ez elégedetlensége következménye a fegyelmezetlenség, a gyakran előforduló lopások és fosztogatások, a lakosságnak folytonos kiszákmányolása. Ezért húzódott tőlük a császári katonaság és ezért szélledt széjjel a 14 század úgy, hogy alig maradt belőlük. Ennek azonban nem volt Bloudek az oka, hanem az egész mozgalomnak tendenciája, mellyel az embereket tévútra vezették.

¹ Vlastny zivotopis Jónása Záborského. – Slov. Pohl. 1912. 115. 1.

² Kr. A. W. – Kr. i. U. 2/271. H. A. – *Ramberg-Windischgrätz.* (Kaschau, am 28. Feber.)

³ L. Iratok 168. sz.

⁴ *Francisa:* i. m. 89. I.

Mielőtt áttérnék Bloudek kassai és eperjesi tartózkodásának részleteire, szükségesnek tartom, hogy egy kis visszatekintéssel Szepes és Sáros megyéknek ezen időszakot megelőző napokban mutatott hangulatát megismerjük. Mikor Schlick főhadiszállása január elején Maádon volt, nagyon nyugtalanítá Szepes és Zemplén megyék lakosságának kitartó és szívós hazaszeretete. E két megye nem lehetett biztonságos hátvéd serege részére, ezért elhatározta, hogy előbb Szepes megyét, azután Zemplént büntető-expedíciókkal megtisztítja a nyugtalanító elemektől. Sáros megyét ellenben kedvelte, mert ott nyugalom volt. Az ideiglenes császári főispán, Hedry Ernő, az eperjesi polgármester Podhorányi Károly, a sárosi szabadcsapatot szervező Szirmay Sándor gróf, kiérdemelték¹ az osztrák tábornok kegyét, a ki e három császári érzelmű férfiút kitüntetésre is ajánlotta. Azonkívül Sáros lakossága részére adókönyvitéseket kért, jelölve annak, hogy a jövőseletű megyét cirógatni kell. Annál keményebben bánt a rebellis Szepességgel. Január 12-én vonult be a büntető-hadoszlop élén Lőcsére. A lőcseiek nem vették ám le tornyukról a háromszínű zászlót és a piac közepén, ott díszlett még a trikoloros szabadságfa. Sehoh sem látott Schlick egy gyáva fehér kendőt, vagy zászlót, hanem nemzeti zászlóval tudtul adták neki, hogy itt más szellem él a szívekben, mint odaát Eperjesen.²

¹ Szirmay gróf sárosi tót szabadcsapatot szervezett, melyet január 11-ikén szemlélt meg Schlick, aki ezeket jelenté a főhadiszállásnak: „Letzteres (a Szirmay-féle Freibataillon) hat sehr schöne Leute angeworben und wird die noch fehlende Mannschaft binnen kurzem aus den gefangenen und übergegangenen Honvéds slawischer Nation complettiren.” – Ez a tót-rutén csapat nem sok vizet zavart. Egyetlenegy kívánságában volt érélves és kitartó: – mindig haza akart menni! – *Kr. A. W. – Kr. i. U. 1/128. 1/2. H. A. – Schlick-Windischgrätz.* (Kaschau, am 16. Jänner.)

² *U. o.* – „Am 12-ten rückte ich in Leutschau ein, und obzwar mich eine Deputation am Eingang des Ortes erwartete, so musste ich doch zu meinem grossten Missvergnügen bemerken, dass noch am Thurme, statt wie in den anderen Ortschaften eine weisse, hier eine dreifarbigte Fahne wehte. Im Orte, auf dem Platze angelangt, fand ich sogar einen tricolornen Freiheitsbaum aufgerichtet, welcher trotzdem, dass mein Einrücken schon den Tag bevor bekannt worden, nicht beseitigt war. In wenigen Augenblicken war er durch die Leute meiner Pionierabtheilung umgehauen. Alle Anzeichen stimmen darein, dass religiöse Zwistigkeiten in der Zips eine grosse Rolle spielen und ein Theil des Volkes auch aus Fanatismus und Sektegeist der Kossuthschen Parthei anhängt. Der frühere Obergespann Gf. Csáky, war dort kürzlich in den Reihen eines Nationalgarde-Bataillons gegen Miskolcz zu von Leutschau abgezogen und hatte sämtliche Kassen ausgeplündert. Das Comitathaus selbst war zu einer form-

Hadisarc, szövet, juhbőrök, 600 pár cipő rekvirálása sujtá az önérzetes várost. Elrettentő például egy beárult polgáron mindjárt statáriumot tartott és főbe lövette. Másnap kinevezte az új megyei vezetőséget és egy proklamációban megfenyegette a megyét, hogy ha nem fog jó szellemben viselkedni, akkor elbánik vele.¹ Lőcsén Kiesewetter őrnagy vezetése alatt megszálló csapatokat hagyott. Ezután pedig csakhamar megjelent Görgeynek hadserege. A császáriak az iglói éjjeli ütközet után csak Branyiszkó hegyén állták el Görgey útját és Branyiszkónál a zólyomi tót honvédek jártak elől és vezette őket Erdősi (Polesny) Imre, a fiatal selmeci piarista.

Mikor az átvonuló Görgey-hadsereghez beosztott Luzsénszky Pál és Ragályi Ferdinánd kormánybiztosok Szepes és Sáros megyék állapotáról és hangulatáról tettek az OHB.-nak jelentést, e két megyének igen aggasztó állapotáról számoltak be, mert e megyékben az egymást követő ellenséges hadmenetek miatt anarchikus állapotok voltak. Tisztviselőket seholsem lehetett találni, ugyanis a magyarpártiak az osztrákok elől menekültek, a császárpártiak pedig elmenekültek Schlickkel. Sárosban egyedül Kükemezey Mihály főszolgabíró és Keczer László esküdt ajánlották fel szolgálataikat, mert Götz seregének élei már Lőcsén mutatkoztak és így mindenki óvatosan félrehúzódott. Ezért a kormánybiztosok e két exponált megyébe decretalis tisztviselők kiküldését javasolják, mihelyt e megyék biztosítva volnának.² Minthogy tudták, hogy Sároset nem tarthatja a magyar sereg megszállva, figyelmeztették a lakosságot, nehogy az ellenségtől hivatalt fogadjon el és az ellenségnek kedvezzen.³ Sárosban magisztrátus nem volt, hasonlóképen Eperjesen sem, melynek polgármestere a tisztviselők többségé-

lichen Waffenschmiede umgemodelt und im Sitzungssaale waren Bohrmaschinen und Utensilien aller Art zur Erzeugung von Waffen aufgerichtet, auch fanden sich Pulver und Blei und mehrere hundert Jagdgewehre versteckt oder vergraben in den übrigen Räumen vor.”

¹ Kr. A. W. – Kr. i. TJ. 1/95. 1/4. H. A. – „An die Bewohner des Zipser Komitats.” – I. alispánnak Máriássy Ádámot, II. alispánnak Görgey Gézát, a XVI. város biztosául Péchy Imrét nevezte ki. Ez utóbbi később Szepes megye császári biztosa is lett.

² O. L. – K. A. 1987/e 1849. – *Luzsénszky és Ragályi-OHB.* (Eperjes, február 10.)

³ Kr. A. W. – Kr. i. U. 2/142. H. A. det. – „Sáros megye minden lakosához.” (Eperjes, febr. 8.)

vel és a pénztárral együtt Schlickhez csatlakozott. Különben Kassa, Eperjes, Kis-Szeben, Bártfa városok hangulatáról következőket közölték: „Kassa városában bár vannak hűtlenek és schwarzgelbek is, a hangulat mégis megnyugtató, a várost általában a hívek közé számíthatjuk, – hasonlóan Szebent és Bártfát is dicsérve említhetem. Nemkülönb a kassai káptalant is, melynek tagjai előttünk megjelenvén, a haza iránti hűségüket nyilvánítják.”¹

Odább keleten, Zemplénben, sem volt kedvező a hangulat, mert a Galíciából beözönlött osztrák ügynökök ígéretekkel ámították a népet, többek között, hogy a sóvári só 4 pft.-ra szállította le Schlick, míg a tokaji sóhivatalban még mindig tetemesen drágább.² Ez a hangulat még rosszabbodott Schlicknek zempléni expedíciója után és méltán írhatta Boronkay Albert kormánybiztos az OHB. elnökének, hogy „népünk az ellenséggel való gyakori érintkezés által annyira megromlott, hogy félni lehet, miszerint az 1831-i szomorú sorsra juthatunk; – itt se katona, se fegyver, egy szóval semmi sincs, mibe bízni lehetne”.³ Közben pedig Ramberg bevonult Kassára és Stúr, Hurban ügynökei Eperjesről, Kassáról Zemplénbe rándultak a talajt előkészíteni.

Ám ezt a hangulatot félreértették úgy a magyar, mint az osztrák hatóságok. A nép, különösen olyan helyeken, ahol a háború sok zaklatásának volt kitéve, leginkább csend és nyu-

¹ O. L. – K. A. 3G40/e 1849. – *Luzsénszky és Ragályi-OHB.* (Kassa, február 15.) - Mindenesetre feltűnő, hogy Eperjes város vezetésével sem Irányi, sem Luzsénszky nem voltak megelégedve császárpárti magatartása miatt. Viszont Szeben és Bártfa erélyesen kitartottak az osztrákokkal szemben. Az eperjesi magatartás okát Péchy, Hedry, Szirmay, Podhorányi, Hlavác, Zách, Chrisostomus szerzetes agitációjának lehet betudni. Schlickkel közel 700 kocsira menő, menekülőkkel teli trén vonult el Gömör felé. Nagyrészt a császáriaktól megbízást, hivatalt vállalt emberek, kik féltek a megtorlástól. Schlickkel ment ugyancsak a Szirmay által szervezett sárosi tót szabadcsapat is, melynek száználmas sorsát élénken mutatja be Szirmaynak a hadsereg főparancsnokságához intézett kérvénye. A csapat félmeztelen, fűges, sem ruhája, sem fehérműje, rongyos. Fegyverei rosszak és használhatatlanok. Emiatt köznevettség tárgya, állandó dezertálások. Azt remélték, hogy a többi megye követi Sáros példáját, de ilyen bánásmód mellett, aligha. – Windischgrätz erre rögtön kiutaltatta a kívánt szükségleteket. – *Kr. A. W.* – 3/46. H. A. det. – *Szirmay-AOC.* (Waitzen, am 5-ten März.)

² O. L. – K. A. 698/e 1849. – *Boronkay-OEB.* (Tokaj, január 17.)

³ U. o. – K. A. 2493/e 1849. – *Boronkay-Kossuth,* (Sátoraljaújhely, febr. 22.)

galom, a béke után vágyódott. Több, mint valószínű, hogy így volt ez Eperjessel is, ahol minden második hónapban a rendszer és a zászló váltakozott. Azonban dacára a zaklatott életnek, egy dologban egységes volt az állásfoglalás, a Hurban-Stúr-féle mozgalom rideg visszautasításában. A hangulatot visszatükröztetik azok a keleti tót nyelven írt gúnyversek, melyek a tót szabadcsapat eperjesi bevonulására, a kassai szereplésre, stb. vonatkoznak. Ezek a magyarsággal való összetartozást hirdetik.¹ Helfert munkájában olvasható a történelmi ferdítés, hogy Hurbant és Stúrt Sárosban nagy lelkesedéssel fogadták volna.

Vogel osztrák tábornok, aki a határon, Zmygrodon koncentráta divízióját, figyelemmel kísérte a tót felkelők működését. Bloudek, akit Ramberg Kassán hagyott garázda legénységével, kénytelen volt sietve Eperjesre visszavonulni, mert a kassai lakosság tetteles fellépésétől félt, oly elkeseredés uralkodott a napirenden levő rablások és fosztogatások miatt. A'Ogel szerint Hurban egyáltalában nem talált hívekre és hatásra Sárosban, bármiképpen is erőlködött.² Majd mikor Bloudek Eperjesen tartózkodott csapatjaival, a megyében általános elégedetlenség uralkodott a csapatok magaviselete miatt. Sokan kérték a csapatok elrendelését. Bloudek a kremsieri birodalmi gyűlés felosztatása miatt egy elkeseredett hangulatában kijelentette, hogy ebben az esetben csapatjával a már nem alkotmányos császár ellen fordulna. Ezt sietve közölték Vogel tábornokkal, aki fejebb adta. Lehetséges, hogy Bloudek e kijelentése okozta azon mostoha bánásmódot, melynek következtében a Bloudek-sereg szétmállott. Különben Bloudek nagyon is érezte eperjesi helyzetének izoláltságát. Csapatainak legénysége fegyelmezetlen, türelmetlen, haza akart térni, ruhátlan és rongyos volt, a lakosság a fegyelmezetlen és lopkodó csapatok iránt ellenséges indulattal viseltetett. Azonkívül már híre érkezett a losonci táma-

¹ L. Iratok 174. sz.

² Kr. A. W. – Kr. i. U. 3/137a. H. A. det. – L. Iratok 172. sz. – Hurban 1849 március 3-ikán agitált Eperjesen. A vármegyeház előtt beszédet mondott és többek között hangoztatta: „mi dolgoztunk, mások vették hasznát, mi harcoltunk, mások látták dicsőségét, – Kossuth ezért a tótság szeme közé vágta, hogy nem nemzet, hanem szolgálafajta és arra van hivatva, hogy másnak szolgáljon.” – *Dr. A. Prazák: Slovenská otázka v dobé J. M. Hurbana*, 541. 1.

dásnak, Beniczky már kizavarta a hurbanista útörző csapatokat Gömörből és átment a Szepességbe, ahonnan Bloudek lőcsei előretolt századjai sietve menekültek Eperjesre. Kényelmetlenül érezte magát Eperjesen, mert tudta, hogy csapatainak kalandozásait, zsarolásait nem fogja sokáig túrni a magyar hadvezetőség. Beniczky Lajos megbízatása eredetileg az volt, hogy a Görgey-sereg hátában levő osztrák őrségektől, különösen a fosztogató hurbanistáktól tisztítsa meg Felső-Magyarországot. Ezért Bloudek már március első hetében arra kérte Vogel tábornokot, hogy lépje át a határt és szállja meg Eperjest.¹ A kérést azonban a tábornok, hivatkozva utasítására, nem teljesítette.

Felső-Magyarországnak megtisztítása céljából kezdte Szemere Bertalan kormánybiztos a felsőmagyarországi védsereget szervezni, melyet 3000 főre kontemplált. Célja a Hatvan, Eperjes, Lőcse és Tokaj által határolt vidék felett őrködni és az ellenség ellen munkálkodni. E védseregbe akarta olvasztani a még meglévő guerilla-csapatokat. Meg akarta ezzel akadályozni, hogy egy pár száz ellenséges katona egy egész megyén uralkodjék és hogy egy 5-6000 emberből álló ellenséges tábor Felső-Magyarországot elfoglalva tarthassa. Mindenekelőtt pedig elejét karta venni a felsőbb megyékben a népfajok titkos és nyilvános lazításának.² Szemere terve helyes volt, azonban mégsem sikerült, mert a harcképes anyagot a honvédsereg abszorbeálta már és a védsereg legénysége, tisztjei nem feleltek meg a feladatnak, mely politikai és katonai is volt, tehát sokkal nagyobb követeléseket és igényeket támasztott a védseregbeli katona iránt. Március 16-án kibocsátotta Szemere és az OHB. a védsereg toborzására a felhívást.³ A védsereg alakítása körüli véleményeltérésekre nem kívánok kiterjeszkedni, mert ez más témakörbe vág, csupán azt említem, hogy Kossuth is attól tartott, hogy a védsereg alakítása a honvédtoborzás kárára lesz.¹

¹ *Kr. A. W.* – *Kr. i. U.* 4/124. *H. A.* – *Vogel-Bloudek.* (Zmygrod, am 10. März.)

² *Papp:* i. m. CCCXXXIX.

³ *Kr. A. W.* – *I. A.* 3/101. 1849. – Szepesben Csáky László gróf főispán, Gömörben Szentmiklóssy Antal alispán, Sárosban és Abaújban Komáromi I. alispán, Zemplénben Boronkay Albert k. biztos stb. voltak a toborzással megbízva.

⁴ Szemere ezt írja március 27-ikén Kossuthnak: „A védseregről sokféle szél fú alulról. – Én nem értem a világot, vagy igenis értem. – 8 nap múlva

Bloudek, akinek csapatai Eperjesen nélkülözések között éltek, azzal a tervvel foglalkozott, hogy expedíciót indít Gömör megye ellen. Az expedíció célja a gömöriek megbüntetése a murányi támadás miatt, ténylegesen azonban élelem és pénz szerzése. A gömöriek ezt várták és valahogyan neszét vették és ezért 1000-1500 főnyi nemzetőrséget koncentráltak, Szemere pedig kérésükre odaküldte a pesti guerilla-csapatot és a szabolcsi portyázok felét. Miután pedig a megye főispánja, Szentiványi Károly, Debrecenben időzött, Ragályi Miksa tornai kormánybiztosra ruházta a gömöri ügyek vezetését.¹

Bloudek valószínűleg szorult helyzetében Windischgräetz-hez fordult, bár ennek aktaszerű bizonyítékát meg nem találtam és kérte Vogel lerendelését Eperjesre. Windischgräetz erre utasította Hammerstein bárót, a galíciai katonai főparancsnokot, hogy adja ki Vogelnek a parancsot az Eperjesre való vonulásra. Windischgräetz arról beszél ezen parancsában, hogy Bloudek serege már elérte a 20 századot, ami egyáltalában meg nem felelt a tényeknek, hiszen, mint fentebb említettem, legfeljebb 14 századról lehetett szó. Helfert is 15 századot említ. Vogel Eperjesre való bevonulását azért tartotta Windischgräetz szükségesnek, hogy Bloudek a népfelkelés teljes megszervezését akadálytalanul végrehajthassa.² Ugyanis nem ismerte annak a fias-kónak a részleteit, melyet Hurban, Stúr, Bloudek a császári hadsereg védőszármányai alatt megtett propagandaútjukon arattak, nem tudta meg, hogy mindenütt hideg visszautasításban volt részük és hogy még a „császárhű” Sáros is irtózott tőlük. Win-

alkalmasint 2500 lesz teljesen készen, olcsón és te nem örülsz! – Megfoghatatlanok vagytok, míg én dolgozom, mint a barom – a hazáért!”

Kossuth válasza: „Haddja ön ott alul a szelet fűni kedvére, – van gondom reá, hogy ártalmatlan legyen. – ön hazánk szent ügyének egyik tölgye, - melv az által erősbül gvökereiben, ha a szél ingatja meg.” – *O. L.* - K. A. 4181/1849.

¹ *O. L.* – K. A. 3584/e 1849. – *Szemere-OHB.* (Miskolc, március 17.)

² *Kr. A. W.* – Kr. i. U. 3/125. H. A. – *Windischgräetz-Hammerstein.* (Ofen, am 12. März.)

„Zur gesicherten und erfolgreichen eben jetzt im Zuge begriffenen Organisation des slawischen Landsturmes unter Bloudek, der bereits die Stärke von ungefähr 20 Compagnien erreicht und in den nördlichen Gebirgskomiteen fortwährend eine grössere Ausdehnung erlangen soll, ist es dringend nothwendig, dass die an der galizischen Grenze stehenden Truppen unter dem FML. Vogel, so rasch, wie möglich bis Eperjes vorrücken, wo selbe zur Erfüllung ihres eigentlichen Auftrages, nämlich die Deckung der galizischen Grenze jedenfalls ebenso gut aufgestellt sind, wie auf der Höhe des Gebirges selbst.”

dischgräetznek Hammerstein nem engedelmeskedett, nem adta ki Vogelnek a parancsot, mert állítólag Zemplén tele lett volna inszurgensekkel és Galíciát nem hagyhatja védtelenül. Ez azonban csak pusztá, kifogás volt, mert mint Boronkay jelentéséből látható, Zemplén éppen afelett siránkozott, hogy sem katonájuk, sem fegyverük nem volt, Az igazi ok nem volt más, mint a tót szabadcsapatok demoralizáltsága, melyről Hammerstein elégséges adatokat szerzett és mely adatok szerint e csapatok semmiféle biztosítékát nem adták az ellenállási lehetőségnek és inkább terhet, mint előnyt jelentenek.¹

Míg Hurban, Stúr, Bloudek, Zach, Götz és Ramberg divíziójának védelme alatt a Trencséntől keletre eső megyékben próbálták a tót népfelkelést megszervezni és míg ők ott találtak makacs és elszánt ellenállásra az általuk „felszabadítandó” tót nép részéről, addig a nyugati részeken Hodza, Janecek, Nosák csinálták ugyanazt Simunics tábornok seregénél. A tót szabadcsapatoknak ez a része sem részesült jobb sorsban, bár élelmet és zsoldot pontosan kapott. Január első felében Janecek csapátja Vörösváron vesztegelt. Francisa szerint közel 800-ra tehető e tót népfelkelők száma. Ez a szám azonban nem helyes, mert Simunics február 2-án jelenté a főhadiszállásra, hogy valamivel több mint 600.

Stefanovicon, Abaffyn kívül nem volt e tót csapatoknál tót tiszt, hanem majdnem mind a prágai és bécsi kravallok hulladékaiból toborozta Janecek. Sem fegyelem, sem gyakorlat nem volt látható e csapatnál, melynek legénységét a morva határmenti falvakból szedték. A legénység nagy része csak arra az ígéretre jött, hogy a szolgálat csak négy hétig tart. Megfelelő felső- és alsóruha nélkül álltak, míg nem Janecek Szokolcán szürke honvédposztót rekvirált és ebből köpenyeket varratott,² Ezen erőszakos rekvirálás ellen maga Simunics kikelt és megparancsolta, hogy a jogtalanul elvett és még meglévő posztókészlet szekér-

¹ Kr. A. W. – Kr. i. U. 3/281a. H. A. – *Hammerstein-Windischgraetz*. (Lemberg, am 15. März.)

„Der slowakische Landsturm, welcher sich von Kaschau nach Eperjes zurückgezogen, biethet nach allen darüber erhaltenen Nachrichten gar keine Bürgschaft des Widerstandes dar und dürfte eher zur Last, als zum Vortheile dienen. Die Unterstützung und Organisation jenes Landsturmes könnte nur durch hinreichend starke disponible Truppen mit der Zeit erzielt werden.“

² *Francisci*: i. m. 90. 1.

rel együtt visszaadandó a kereskedőnek.¹ A Vörösváron és Vág-medencén elhelyezett Janecek-csapatokat Simunics portyázásokra használta,² mert nem bízott benne, hogy az ellenséggel való találkozás esetében helyt tudna állni.³ A Janecek-féle seregbe a Pestről kiszabadult Daxner, Francisci és Bakuliny, akikkel Pauliny Tóth Vilmos tót költő is tartott, ki a honvédektől dezertált, hoztak új életet. Az ismertetett gömői zavargások rendezése miatt az Újépületbe kerültek, hol teljesen megfélemeztek róluk, pedig az OHB. rendelete szerint Szegedre voltak szállítandók,⁴ azonban a „vérszomjas” magyarok, oly kímélettel bántak velők az egész eljárás során, hogy Pesten maradhattak.⁵ Pest osztrák katonai parancsnoka, Wrbna tábornok, szabadon engedte őket.⁶ Kihallgatásra jelentkeztek Jellasicsnál is, azonban vele nem beszélhettek és ezért kérvényt nyújtottak be hozzá, melyben azon kívánságukat fejezik ki, hogy a „k. k. Oberst Hurban” csapat jába akarnak beállni.⁷ Hurbant gyakran nemcsak a magyarok, hanem maguk az osztrákok is összetévesztették Urban ezredessel, aki Bukovina felől az oláhokkal együtt operált a magyarok ellen. Jellasics a kérvényt a Pozsonyban levő Kempen tábornok figyelmébe ajánlotta. Január 20-án értek Vörösvárra, ahol

¹ *Stefanovic*: i. m. 32. l.

² *Kr. A. W.* – *Kr. i. U.* 13/13. M. K. Simunics. – *Operations-Journal der Isten Cernierung Comorns unter F. M. L. – von Simunich 1849.* – E napló szerint január 11-ikén Janecek csapatjának Bán felé kellett volna portyáznia, de utóbb Lipótvár cernirozásához rendeltetett. Január 19-ikén Janecek 150 emberével Pöstyén fele küldetett, január 21-ikén az ostromnál a Janecek-csapat is tevékeny.

³ *U. o.* – *Kr. i. TJ.* 3/125. H. A. – *Simunich-Windischgrätz.* (Tyrnau, am 20. Jänner.)

„Die Freischaar des Janeeck wird theils zu Straf ungen gegen Trentschin und theils zur Aushilfe im Patrouillen- und Vorpostendienst verwendet, jedoch glaube ich auf selbe bei einem feindlichen Zusammenstosse nicht viel rechnen zu können.”

⁴ *L. Iratok* 175. sz.

⁵ Maga *Francisci* is megmenekülését a következőknek tulajdonítja: A gömői alispán, Páy, a csendes Pelsőcre és nem a fanatizált Rimaszombatra idézte őket. Szentiványi a rögtönítélő bíróságot nem Rimaszombaton, hanem Pelsőcön tartotta meg. Márton megyei biztos ökrösszekéren, feltűnés nélkül vitte őket Gömör megyén keresztül Vácra és Pestre és itt sem az OHB-nak, sem az Újépület profoszának nem adta át a hivatalos írásokat, úgyhogy nem is tudták, miért hozták őket. Ebben a következetes eljárásban célzatosság volt, hogy az elítéltek sorsán enyhítsenek. Ezzel azonban meg nem javították őket.

⁶ *Francisci*: i. m. 86-87. i.

⁷ Hurban Paulinyról írt tanulmányában azt írja, hogy a foglyokat Rousseau tábornok bocsátotta szabadon és hogy Pauliny interveniált Jellasicsnál. – *Dr. M. J. L. Hurban*: Viliam Pauliny-Tóth a jeho doba 46. l.

⁸ *Kr. A. W.* – *Kr. i. U.* 1/44. Div. Kempen. – *L. Iratok* 176. sz.

Janecek kérésére, mint tisztek beléptek a tót szabadcsapatba, – Belány Sámuel kivételével, aki Bécsbe sietett, ahol fiatalon elhunyt e tehetséges festőnövendék.

Nemsokára ezután, február 2-án, Lipótvár őrsége az ostrom első órájában megadta magát és Simunics seregét Komárom ostromához rendelte Windischgräetz. Ez a fordulat azonban nem volt a tót legénység ínyjére, sőt a tisztek nagy része is hazakívánczolt. Janecek ezért előterjesztette Simunicsnak a kérést, hogy odalent úgysem használhatnak sokat, küldessenek Árva és Liptó megyébe. Simunics ezt még azzal toldotta meg a Windischgräetzhez intézett jelentésében, hogy a magyar vidéken nagy ellenszenv mutatkozott irányukban és alaptalanul sok kihágást tulajdonítottak nekik.¹ Vagyis Simunics maga is szeretne volna, ha a szabadcsapatot máshová vezényelték volna. Simunics azonban éppen időszerűtlenül említette a kihágások alaptalanságát, mert úgy a főhadiszálláson, mint Kempen tábornoknál Pozsonyban sok terhelő adat gyűlt össze a Janecek-féle csapat fegyelmetlensége és zsaroló magaviselete felől. Janecek, Nosak, Daxner, Paulinyi, Francisci, Stefanovic február 3-án kérvényt intéztek Windischgräetzhez, melyben írásban előterjesztették a Simunicsnak szóval előadott kérést. E kérvényben azt írják, hogy a „rebellis hordák” a tótságon szabadon portyáznak, fosztogatnak. Testvéreik hívják őket, hogy szabadítsák meg őket a magyar lázítók súlyos rabigájából. Mindebből egy árva betű sem volt igaz, mert ezidőben Felső-Magyarországon mindenütt osztrák katonaság terpeszkedett és Hurban, Stúr tartotta mindenütt lázító szónoklatait, – nem a „magyar hordák” ellen akartak ők vonulni, mert kínosan kerülgették a találkozást, nehogy úgy járjanak, mint Muránynál. Eperjesnél, Miavánál, Budatinnél, hanem a már szabad tót megyékben akarták Windischgräetz előtt homályos terveiket megvalósításhoz segíteni. Erőre szerettek volna szert tenni, pedig ennek két hatalmas aka-

¹ Kr. A. W. – Kr. i. U. 2/11. H. A. – *Simunics-Windischgräetz*. (Freystadtl, am 2. Februar.) – „Die Freischaar des Janecek, etwas über 600 Mann stark, welche nunmehr hier ganz entbehrlich ist, dürfte nach der eigenen Aeusserung des Janecek derzeit mit viel mehr Nutzen in dem Árvaer, Lip'cauer Komitat, als sonst wo verwendet werden, worüber Euer Durchlaucht nach eigenem Ermässen hochgefälligst zu verfügen geruhen wollen, wobei ich mir nur die gehorsamste Bemerkung erlaube, dass die Ungarn überall eine ungemaine Abneigung gegen diese slawische Freischaar äussern und ihr meistens unbegründet allerhand Excesse zur Last legen.”

dálya volt. Az egyik akadály, hogy az osztrák vezető körök előtt már nyilvánvalóvá kezdett válni, hogy császárhűségüknek leple alatt más célokat keresnek, ezért féltékeny szemmel figyelték minden mozdulatukat, a másik akadály, a nagyobb és döntőbb tényező maga a tót nép volt, mely nem helyezte terveiket és céljaikat és melynek hasztalan prédikáltak, mert csak idegen érdekek szolgáit látta bennök. A tót nép a magyarsággal tartott, ezzel együtt harcolt és vérzett, – Hurban, Janecek csapataiban pedig csak néhány száz elámított, négy hétre bérbe felfogadott, mindenféle ígéretekkel becsapott pór volt, aki, mihelyt tehet, hazaszökött.

Janecek 800 inget, alsóruhát, csizmát, 50 kardot és 1000 lőfegyvert kért a szükséges munícióval, hogy körülbelül 1800 emberre kiegészíthesse a felsőbb megyékből a sereget.¹ Ezt a kérést azután 400 fegyverre redukálta.² Windischgräetz február 6-án válaszolt a Simunics által felterjesztett kérvényre. Simunics belátására bízta, vájjon a szabadsapat továbbra is fenntartandó legyen, mindenesetre azonban szem előtt tartandó, hogy a vezető önkényeskedése és a csapat kihágásai elimináltassanak, tehát a csapat csakis olyan császári csapathoz osztandó, mely erejével imponálhat. Ezen szempontok figyelembevételével oszthatók be Götz divíziójához, ha ez azonban nem hajtható végre, úgy felosztatására nézve célszerű javaslatot kellene előterjeszteni. Különben a 400 fegyver kiutalását engedélyezi.³ Simunics e csapat lelkével és szervezőjével, Hodza Mihállal, közölte Windischgräetz rendeletét, mely szerint a csapat felosztatandó, ha a fegyelemre és rendre nézve megfelelő garanciát nem nyújtanak és a további felhasználásra nézve reális előterjesztéseket nem tesznek. Hodzának könnyű dolga volt a magyarokkal cseppet sem szimpatizáló Simunicsot annyira befolyásolni, hogy ez elhitte, miszerint a csapat fosztogatásáról szóló hírek csakis a magyarok rágalmozó híresztelése. Simunics ezen átlátszó és gyenge védekezést azzal támasztotta alá, hogy a trencsényi császári biztos konkrét adatokat nem juttatott hozzá.⁴ Hodza

¹ *Kr. A. W.* – *Kr. i. U. 2122b*, H. A. det. – *L. Iratok 177. sz.*

² *U. o.* – *Kr. i. U. 2/22c*, H. A. det. – *Janecek-Simunics.* (Freistadt, am 3. Feber.)

³ *U. o.* – *Kr. i. U. 2/22*, H. A. det. – *L. Iratok 178. sz.*

⁴ *Kr. A. W.* – *Kr. i. U. 2/60*, H. A. det. – *L. Iratok 179. sz.*

Simunics felkérésére részletesen, memorandumban kérte, hogy a szabadcsapatot ne oszlassák fel, mert ezzel a felkeléssel kapcsolatos erkölcsi hatást megsemmisítenék és a császárra nézve előnyös hangulat is veszendőbe menne a népnél, mert a fegyver, melyet kezükbe ragadtak, a császár fegyvere. Magyarország *osztrák államegységi szervezésének* nehéz munkájában a „*császári tót szabadcsapat*” nem lényegtelen pozíció. Majd úgy tünteti fel a szabadcsapatot, mintha a magyar érzelműek Kossuth-pártiságát ők hallgattatnák el a felső megyékben. Érveléseiből a szervilis császárpártiság, az osztrák gesammtmonarchisztikus törekvések iránti devóció hízelgőse áradozik. Ők a császárral, az egységes osztrák monarchia fegyveres megmentői, – a magyarok pedig a rebellisek, az árulók, a monarchiabontó elemek. Továbbá kéri, hogy a csapatot 600 válogatott emberre redukálják, az 1000 fegyvert utalják ki és vagy Nagyszombatra, vagy Nyitrára helyezték, vagy pedig Trencsén megyén keresztül küldjék őket Túróc, Árva, Liptó, Zólyom, Gömör megyékbe. A fegyelemre nézve becsületével kezeskedik.¹ Simunics elfogadta Hodza javaslatait, A csapat egy részét egyelőre Lipótvár átalakítási és rendezési munkálataiban használta fel, a felsőmegyékbe azonban nem merte őket elküldeni, mert a trencsényi nép nagyon megharagudott rájuk. Szétkergette volna az egész gárdát. A meg nem felelő legénységet hazabocsátották. Francisci visszaemlékezéseiben úgy adja elő a csapat ezen válságának leírását, mintha ez abból a kérdésből fakadt volna, vajjon Komárom alá menjenek, vagy pedig nem. Valószínű, hogy a csapat feloszlata két oldalról volt imminens, Windischgräetz részéről és a legénység részéről, mely haza akart menni. Hodza dialektikájának sikerült mindkét veszedelmet leszerelni. A panaszok azonban korántsem szűntek meg és Kempen tábornok február 21-én Windischgräetznek küldött jelentésében² kifejezést ad annak, hogy a tót szabadcsapatok a pozsonyi katonai kerülethez tartozó megyék békés reorganizációjának egyedüli akadályai, tehát ezeket vagy fel kell oszlatni, vagy pedig egy törzstisztre kell revíziójukat és reorganizációjukat reábizni. „Ezen törzstiszt kiküldetésével – írja – lehetne tulajdonképpen a csapatok tizeiméinek

¹ V. o. – Kr. i. U. 2/acl 60. H. A. det. – L. Iratok 180. sz.

² Kr. A. W. – Kr. i. U. 3/14a. H. A. det. – L. Iratok 181. sz.

és céljainak nyomára jutni, ami előttem bizonyos homályban áll, miután a hatóságok minden részétől éppen úgy, mint a lakosságtól is beérkezett panaszok teljesen egybevágnak, – míg csupán Simunics tábornok tartja azokat alaptalanoknak.” Ugyancsak Stadion miniszter is átküldte Windischgräetznek a wadowicei Kreishauptmann három jelentését a felsőmagyarországi helyzetről, melyben a Hurban-féle csapatok garázdálkodását ismerteti.¹ Ez utóbbira pedig korántsem lehetett reáfogni, hogy magyar, vagy magyaron, amint ezt Hodza ékesszólóan fejtegette. Windischgräetz Hodza beadványából a magyarelles kirohanást méltányolta és Hodza nagy császárhűségétől meghatva elrendelte, hogy a tót szabadcsapatok csakis nagyobb császári csapatokkal egybekötve használandók, a felosztatás azonban nem tanácsos „mert Ő Felsege a Császár által megerősítették, egyúttal pedig fennállásukkal egy a magyarság elleni politikai tüntetést, a felsőbb megyékben a nem-magyar nemzetiségek elismerését juttatják kifejezésre.” Kilátásba helyezi, hogy egy törzstisztet fog küldeni a csapatok reorganizálása céljából.² E panaszokat kiegészítette a már említett Majthényi-panasz is, minek következtében Windischgräetz elrendelte, hogy a Janecek-féle csapatokat használják fel Komárom cernirozásához. Kempen tábornok mindazonáltal továbbra is sürgette Simunicsnál, hogy tartson fegyelmet a tót szabadcsapatnál, melynek Komáromba helyezett osztagai a lakosság körében nyugtalanságot okoztak.³ Simunics nem tagadta azt, hogy mindenütt antipátiával találkozott a csapat, azonban nem oszlatható fel, mert fenntartása egy politikai demonstráció a magyarság ellen,⁴ amint ezt Windischgräetz rendeletében közlé.

Kempen egyre-másra kapta a Szepes megyétől nyugatra terjedő megyékből a nyugtalanító híreket a paraszti nép kihágásairól a nagyobb földbirtokok kárára, a sok erdészeti és vadászati kihágásokról, melyek különösen az erdős, hegyes északon napirenden voltak. A lakosság a kinevezett tisztviselőknek

¹ *II. o.* – Kr. i. U. 3/14b. H. A. det.

² *Kr. A. W.* – Kr. i. U. 3/14. H. A. det. – L. Iratok 182. sz.

³ *U. o.* – Kr. i. U. 3/33. Div. Kempen. – *Kempen-Simunics.* (Pressburg, am 10. März.)

⁴ *U. o.* – Kr. i. U. 3/43b. Div. Kempen. – *Simunics-Kempen.* (Ács_T am 10. März.)

nem engedelmeskedik, renitencia és ellenkezés mindenütt. Ezért 600-800 embert kért portyázó különítmények céljaira.¹ Ezeket azonban Windischgräetz el nem küldte, mert akkor már nagyon rosszra kezdett sorsa fordulni. Felső-Magyarország nyugati részén Simonyi Ernő honvédkapitány és Szutay Dénes honvédfőhadnagy vezetése alatt egy 50 guerillából álló csapat nyugtalanította az osztrákokat. Március 7-én Lédecen tűntek fel, mindenütt készpénzzel fizettek és semmilyen zsarolást el nem követtek, amint ezt a bars megyei jelentések közlik.² Kempen Körmöcbányáról, Selmezbányáról, Lipótvárról küldött ellenük különítményeket. A lédeci bíró és egy urasági vadász árulással kelepcebe csal 9 guerillát. A Simonyi-csapatból ilyen árulásokkal 20 embert sikerült elfogni, mert útjuk vissza Komáromba el volt vágva. Közülök Barta József lévai hajdút március 30-án mindjárt agyonlövötte. Alighogy itt fellélegzett Kempen, már ismét Losoncon csapott le a kellemetlen meglepetés március 24-én Beniczky Lajos sikeres támadásával, mely egész Felső-Magyarország osztrák helyőrségeit pánikszerű rémületbe döntötte. A bányavárosokban tartózkodó osztrák csapatok sietve menekültek Rózsahegy felé. A lakosság mindenütt örvendezett és ujjongott e menekülés láttán.³ Mikor a magyar hadisereg közeledésének híre alaptalannak bizonyult, annál gonoszabban viselkedtek a helyőrségek ezután. Besztercebánya katonai parancsnoka még március 9-én jelenti Simunicsnak, hogy helyzete az uralkodó rossz szellem miatt nem nagyon kedvező. A paraszti nép ugyan csendes, mert nyugalom után vágyakozik, a gyetvai járás kivételével, hol igen nyakas, rossz szellem tölti el az embereket. Korpona, Besztercebánya lakossága szintén nagyon rossz szellemű és mihelyt kitenné a lábát a katonaság, rögtön előtérbe lépne a nemzetőrség és a Kossuth-mtémények.⁴ Az osztrák parancsnok

¹ *U. o.* – Kr. i. TJ. 3/ad 84. H. A. det. – *Kempen-Windischgräetz.* (Pressburg, am 16. März.)

² *U. o.* – Kr. i. U. 3/117. és 3/117a. H. A. det.

³ A krakói Legeditsch tábornok egy kémnek jelentéséből a határszéli megyékre vonatkozólag többek között ezeket közli Windischgräetzcel: „In der Turóc fand ich sehr gute und willige Leute, welche mit Freude füre Militär alles thun. Von Kremnitz angefangen ist es schon ein Lumpenvolk . . .” – *Kr. A. W.* – Kr. i. TJ. 2/212. H. A.

⁴ *Kr. A. W.* – Kr. i. TJ. 3/27. M. K. Simunic. – *Oberlieutenant Hayder-Simunic.* (Neusohl, am 9. März.)

„Die Stimmung unter dem Landvolke im Comitate ist ruhig und selbst der Geist wäre nicht schlecht, denn der Bauer sehnt sich nach Ruhe und ist

nagyon is helyesen ítélte meg helyzetét, érezhette, mint gyűlölik és nem szeretik a császári katonaságot. A tót gyetvavidékiek kemény, szálas legények, akik egy-kettőre fejszére kaptak a császáriak ellen, akiket az önkényeskedés, a sok szekatúra miatt senkisémmé szívelhetett. Besztercebányán az utcán erőszakkal szedték el a diákoktól az úgynevezett miniszterkalapot és sárba tiportak. Egy cselédnek egy vadász levágta a varkocsát, mert abba nemzetiszínű szalag volt belefonna, lépten-nyomon bántalmazás, fosztogatás, vexatura.¹

Ezen kis kitérés után meg kell említenem, hogy Janecek nem várta be a tót szabadcsapatnak Komárom alá való vezénylését, hanem a parancsnokságot február 24-én Vörösváron Franciscinak adta át és eltávozott működése eddigi színteréről. Janecek szeretett volna az északi megyékbe menni és midőn látta, hogy ezt meg nem engedik, elutazott, anélkül, hogy megmondta volna hová. Prágába sietett és Mecsérynek egyik jelentése szerint itt a Slovanská Lipánál keresett segítséget, majd a vidéken túnt fel, március 14-én Olmützben is kísérletet tett az udvarnál, egy másik jelentés szerint pedig a cseh politikának a magyar politikával való kiegyezését akarta kezdeményezni, hogy mindkettő összefogjon az osztrákok ellen, mert figyelő szemmel már látta, hogy a harcnak vége azon kijózanító valóság lesz, hogy a központosító bécsi törekvések alatt a csehek, a magyarok egyforma képen fognak szenvedni. Mecséry első jelentésére Windischgrätz

bereits überdrüssig der Störungen, nur im Detvaer Bezirke ist ein halsstöriger, übler Geist welcher noch dazu durch den dortigen Vice-Stuhlrichter Lestag, der ausserordentlich übel gesinnt ist, erhalten wird . . .”

„Ausser diesen ist in der Stadt Karpfen und Neusohl ebenfalls ein schlechter Geist, es ist zwar scheinbar normal, ruhig, insolange in der Gegend Militair liegen wird, bei dessen Abziehung aber würde die Nationalgarde und andere Kossuthische Anhänger hervortreten.”

Lestagon kívül, beárulja Libertini korponai megyei esküdtet, Theiss alispánt, Koch bányatanácsost. Különösen dicséri Kuzmány Károlyt, aki „ein treuer Anhänger der guten Sache”. A Kuzmánnyal való barátság diktálta neki a következőket is:

„ . . . Der Herr Generalmajor von Götz hat den Comitatsmagistrat gänzlich annulliert, ein eigenes provisorisches Comité gebildet und die magyarische Sprache in diesem Comitate als ein slawisches, gänzlich abgestellt. Da nun beim Anlangen des k. Kommissärs, das vom H. GM. von Götz eingesetzte provisorische Comité aufgehoben und dor alte Magistrat bis auf dem Vice-Gespann wieder eingesetzt wurde, so scheint der alte Schlendrian wieder hervorzutreten und selbst die vom H. GM. von Götz als in einem slawischen Comitit abgestellte magyarische Sprache wieder hervorgeholt, welches bei dem niedern Volke und selbst mehreren der Intelligenz einen üblen Eindruck macht. . .”

¹ Zipszer: i. m. 138-9. 1.

arra kérte Mecséryt, „hogy mindenesetre megfigyelés alá helyezendő, mert korábbi időkben Stúrral, Hurbannal és a tót lakosság rossz szellemű részével állott összeköttetésben”.¹ Íme, márciusban így ír Windischgrätz fegyvertáraitól és a Janecek sorsa kijózanító prognostikon lehetett volna Stúr, Hurban, Hodza részére, ha lett volna bennök józan politikai belátás, fegyelmezettség. Mecsérynek második jelentésére pedig sietve ment a parancs Prágába: elfogni, bezárni és Janeceknek volt ideje és oka a börtönben négy éven keresztül az osztrákok hálája és köszönete felett elmélkedni.²

Tót munkák is említik, hogy a Janecek által vezetett tót önkéntes csapatok működési területén sok kihágás történt. Janecek erőszakos toborzása sok helyütt úgy történt, hogy a templomból kiáradó népet vasárnaponként a községekben körülvették, a fiatal embereket lefogták és elhurcolták a táborba.³ Ugyancsak erőszakosan sarcolták a lakosságot.⁴ A csapatoknak megfelelő ellátása nem volt, tehát rekvirálniuk kellett, ami azonban erőszakosan történt és a sarcolás jellegét mutatta. Simunics részére a Janecek-csapat és Janecek személye is megterhelést jelentett. Janecek felhívásaival már december végén átlépte hatáskörét és

¹ Kr. A. W. – Kr. i. TJ. 3,372. H. A. – L. Iratok 183. sz.

² Janecek letartóztatását közvetlenül előidézte egy prágai rendőrségi konfidens jelentése, melyben Bach miniszterrel közlik (St. A. W. – P. A. 69/A. 1849. Prag, am 13-ten Mai 1849), hogy Wildenschwertben egy komité működik, mely egy prágai nagy egyesülettel összeköttetésben áll és ez egyesület révén Kossuth központi irodájával („Centralkanzlei”) is fenntartja a kapcsolatot. A komité elnöke gyanánt a jelentés egy Schlesinger nevű vászongyárost említ. A tevékeny tagok nevei között szerepel Janecek is, kiről a jelentés megjegyzi, hogy „früher Mitglied des slowakischen Landsturmes, jetzt in Folge Bestechung in das Lager Kossuths übergegangen”. Bach rögtön utasítást küldött Mecséry prágai helytartónak, hogy foglalkozzék az ügyvel. Mecséry már május 22-ikén jelenti Bachnak (u. o. – P. A. 102,A), hogy Janeceket Leitomischlben elfogatta, honnan Königgrätzbe vitték. Az előzőleg említett konfidens jelentésében említés tételik, hogy Lipszébe utazik, tehát útközben fogták el. Június 17-ikén Mecséry részletesen tájékoztatja Bachot az esetről (u. o. – P. A. 198/A). WiMenschwertben a Slovanská Lipának fiókja volt, melynek élén Fiala és Schlesinger kereskedők, valamint Hanisch káplán állottak. Ezek mind Kossuthbarátok voltak. A „tót vezér”, Janecek, sokat tárgyalt velük.

³ Horváth János visszaemlékezései szerint így fogdosták össze az „önkényeseket” Morva-Lieszkón.

⁴ Janecek egyik tisztje Stricker Eduárdtól 1539²U rőf posztót kobozott el, melyet ez Vágújhelyről Szokolcára szállított, ugyanakkor Wolf Joel pozsonyi kereskedőtől 2546 rőf posztót és Piska Jánostól 40 darab bört. Simunics rendeletére a legénység számára köpenyeket és egyéb ruhacikkeket készítettek a posztóból. Pollitzer Márktól 400 forintot vet+ek el. Ebből Simunics rendeletére csak 50 forintot tudtak visszaadni. – *Golán*: i. m. 205-11. 1.

mikor február 2-án Janecek politikai gyűlést rendezett, melyen a környékbeli papság és a dobrovolnik tisztek megjelentek, – betelt Janecek mértéke Simunicnál. A gyűlés ugyanis elhatározta, hogy Kremsierbe petíciót visz, mely összefoglalja panaszait. Janecek és Daxner a kérvényt el is vitték Kremsierbe és azt Rieger és Brauner útján a kormányhoz juttatták. A panaszok szerint a megtisztított területeken ismét dúl a magyarosítás, Kossuth-pártiakat ültetnek vezető hivatalokba, akik szabotálják a császári rendeleteket, megakadályozzák a tót önkénteseknek jelentkezését és a császári rezsim erkölcsi hitelét csökkentik. Követelik ennél fogva a magyarónoknak a hivatalokból való rögtöni elbocsátását, a tót önkéntes csapat részére rendes fegyverzetet, felszerelést és ellátást, a 4000 forint meglevő adósságnak a kincstár általi fedezését. Janeceknek a csapat ellátása tekintetében állandó pénzzavarral kellett küzdenie. Március elején Prágában jelenik meg, a „Slovanská Lipa” azonban csak 150 forint felett rendelkezett. Ezt a többi tiszttől kérésére március 15-én ki is adta. Időközben Janeceket egyszer az osztrák csendőrök le is tartóztatták, de azután szabadon engedték. Az önkéntesek tisztikara ekkor már Janecek ellen döntött, aki nem helyeselte, hogy a csapat Komárom alá vonul az osztrák sereghez. Hodza érvelése ezzel szemben az volt, hogy a magyar győzelmek miatt nincsen máshová indulniok. Simunic Hodza útján felszólította Janeceket, hogy mondjon le. Ezt megtette és Miaván szembaját gyógyította, majd Olmützre ment. Kempen elfogatóparancsára Leutemischelben elzárták május 5-én. Az ellene emelt vád szerint cseh forradalmat készített elő, összeköttetésben állt Kossuthal, erőszakosan sarcolt és rekvirált. Állítólag Janecek célja az volt, hogy csapatjával Magyarországon át, mint egy új Zizka, Csehországba tör. Janecek bebörtönöztetett. 1853 október 22-én szabadult ki, amikor a határra deportálták. Hajóra kelt Amerikába. Hajótörés érte, odaveszett.¹ Ilyen szomorú véget ért ez a kalandos férfiú, aki már külső megjelenésével is a tömegekre igyekezett hatni.²

¹ R. Golan: i. m. 218-9. és 228-9. 1.

² Fekete magyar Zrínyi-dolmányt viselt, világos, szűk, zsinóros nadrággal, pirosszegélyű ma gas fekete süveget és csizmát.

VIII. FEJEZET.

A Schwarzenberg kormány programja és Kremsier.

A Schwarzenberg-kormány alkotmány tervei. – A tót vezetők rövidlátása. – A tót tervek és a magyar konzervatívok. – A felosztási szándék. – Stadion tót bizalmi emberei. – Windischgraetz herceg a tót elkülönítés ellen. – Tót küldöttségek Olmützben. – A kremsieri alkotmány vita. – Palacky tervezetei. – A március 4-i oktroj. – A szlávtság csalódása. – A konzervatív komité elaborátuma. – Tót memorandumok. – A tót emigránsok csoportjai. – Tót küldöttség Ferenc Józsefnél. – A tót petíció. – Ferenc József válasza. – Hánrich és Hlavác elaborátumai. – Osegovics Metellius tárgyalásai. – Előterjesztése a tót kérdésről. – Egyesítési eszme Morvaországgal. – A tót tartomány és tartományfőnök kérdése. – Windischgräetz herceg és Apponyi György a tót tartomány alakításáról. – A tót bizalmi férfiak fizetése. – A bécsi tót hírlap alapítása.

Iratok 184-198. ez.

Az osztrák hadseregnek Budapestre való bevonulása abba a csalóka reménybe ringatta Schwarzenberget, hogy a magyar ellenállást sikerült már letörniök és csupán a „szétugrasztott hordák” (mint ezt Weiden monda) lefegyverzése van hátra. Mi sem természetesebb, hogy e remény nagyon is megduzzasztá azon terveiket, melyek Magyarország életerejének, nemzeti öntudatának, függetlenségi vágyainak szétzúzására vonatkoztak. E hangulatból okulhattak volna mindazok, kik saját népeik érdekeit hangoztatva, a reakciós abszolutizmus szolgálatába szegődtek és az udvari politika intézőinek ígéreteit készpénznek vették, mert január elején azt hitték Olmützben, hogy a forradalom el van intézve, a sokféle és kényelmetlen igényű segítő-

társakra nem lesz már szükségük. Az elvakultság azonban nem látta ezt és annál szívósabban előszobáztak, kérvényeztek, küldöttségeitek azoknál, akiktől köszönetet, elismerő méltányosságot nem kaptak és akikben méltán keservesen csalódtak. Ha jó politikusok, ha népeik érdekeit igazán megértők lettek volna, – ez időpontban megérezhették, hogy az útról, melyen elindultak, le kell térniük, mert ez zsákutcába vezet. Különösen vonatkozik ez a tótok emigrációs politikusaira, akikben ha lett volna áttekintőképesség, a Schwarzenberg-féle politika berkeiben való sürgésük idején bizonyára nem egy jelét láthatták volna annak, hogy ez az ő politikájuk nem vezetheti népüket a szabad érvényesülés tág mezejére, hanem csak egy zárt kapuhoz, melyen hiába kopognak és rimánkodnak és melyet megdöngetni nem mertek, mert ez időszakban csak egy nemzetben volt annyi erő, elszántság, életakarát, hogy ezt a zárt ajtót fegyveresen megostromolja. Ez a nemzet – a magyar. Az ötvenes, majd a hatvanas években szégyenkezéssel kellett ennek a tót politikának e zárt kapu előtt elsompolyognia, melyet Schwarzenbergék hideg kegyetlenséggel csuktak be azoknak orra előtt, akik őket segítették vagy segíteni akarták.

Az osztrák kormányelnök, aki Windischgrätzcel együtt gyűlött és megvetett minden intézményt, mely a márciusi események folyományaként, mint „népvívmány” teremtődött, újjongva írja a kremsieri birodalmi gyűlésről, hogy ez a magyarországi győzelmek hatása alatt nagyon szelíd lett.¹ Az osztrák birodalmi gyűlés, melynek lelkiismeretét irtózatos bűn terhelé, éppen olyan szerepet játszott Schwarzenberg számításaiban, mint a Magyarország ellen felkelt nemzetiségi lázadók. Addig tűrte létezését, míg az ausztriai hangulat megnyugtatóra szüksége volt reá. Ez a birodalmi gyűlés, mely a fegyveres bonyodalom kitörése előtt Magyarországnak a béke érdekében küldött követeit nem akarta meghallgatni és ajtaja előtt elutasította őket, nem érdemelt más sorsot, különösen pedig a csehek, akik minden alattomosággal azon mesterkedtek, nehogy a

¹ St. A. W. – Schw. N. VII/452. – *Schwarzenberg-Windischgrätz.* (Oltraütz, den 5. Jänner.)

magyar konfliktus békés megoldást nyerjen.¹ Míg ők Kremsierben vitatkoztak az osztrák alkotmánytervezeten, addig Olraütz-

¹ *Dr. Paula Geist-Lányi:* Das Nationalitätenproblem auf dem Reichstag zu Kremsier 1848-49. – München, 1923. – Erről a magyar küldöttség! epizódról és a csehek szerepéről olvassuk a következőket:

„Aber der Hof, misstrauisch gegen die Beziehungen, die die Ungarn zu Frankfurt unterhielten und gegen ihre Freundschaft mit den Polen, warf ihnen vor, dass das einzige Ziel ihrer Politik, die Zertrümmerung Österreichs, die Schaffung eines grossen, unabhängigen Ungarns, eines grossen Polens, eines neuen deutschen Reiches, eigentlich einer deutschen Republik wäre und wies sie ab. Am 19. September liess sich eine zweite ungarische Deputation, diesmal bei dem Reichstag, ankündigen. Sie war entsandt an das freie Volk und seine Vertreter. Die Frage war, ob dieses Deputation, die einen offenbaren Bruch mit dem Hofe bedeutete, vom Reichstag angenommen werden durfte. Die ganze Linke war für die Annahme der Deputation. Die Tschechen wehrten sich leidenschaftlich. Konnte es ihnen doch nicht verborgen bleiben, dass die Ungarn neben der Schwächung der Wiener Zentralgewalt und dem Ausbau der freiheitlichen Institutionen die Unterwerfung der Slawen im eigenen Lande als Hauptziel verfolgten. Um ihrer selbst willen durften aber die Tschechen die Slawen Ungarns nicht fallen lassen. Geling einer magyarischen Regierung die Magyarisierung der Slawen, konnte nicht mit dem gleichen Recht eine deutsche Regierung die Germanisierung der Tschechen versuchen? Die Ungarn hatten, um die Slawen ihres Landes vor brüderlicher Hilfe zu bewahren, ihr Bündnis mit dem Frankfurter Parlament geschlossen und befürworteten die Einverleibung der deutsch-slawischen Länder in den deutschen Bund. Ärgere Feinde konnte es für die Tschechen nicht geben. Sie brachten im Reichstag ein ganzes Arsenal mehr oder minder stichhaltiger Gründe, die gegen die Zulassung der Deputation sprachen, auf. Sie wurden sogar plötzlich wieder demokratisch, wie in den Maitagen. Sie erklärten. Ungarn sei keine demokratische Monarchie, es werde geknechtet durch die Aristokratie und ehe es nicht der Geist erfülle, der die Völker Österreichs entflamme, der Geist der Freiheit, der Demokratie, ehe dürfe das Volk Ungarns nicht vor den Schranken der Reichsversammlung erscheinen. Da die Ungarn auch die Wiener Regierung gegen sich hatten, die ihre Politik als eine, einseitige, selbststüchtige, undankbare, empfand, die in sich selbst den Todeskeim trage, wandte sich auch das Zentrum gegen sie. Mit dem Zentrum und den Tschechen gingen fast alle Südslawen. Nur drei Slowenen stimmten mit der Linken. Diese versuchte vergebens, die Zulassung der Deputation zu erwirken. Den Polen, die in den Magyaren ihre eigenen Wünsche unterstützten und keine andere Basis hatten, als den Staatsgedanken an ein selbstständiges Polen, musste an der Verständigung mit Ungarn viel gelegen sein. Den deutschen Demokraten wäre jeder Grund recht gewesen, den Tschechen einen Schlag zu versetzen, die Stärkung ihrer Partei durch Anbahnung von Beziehungen zu den erklärten Slawenfeinden zu bewirken. Sie wähten in der ungarischen Deputation den Weltgeist an die Pforten des Hauses klopfen zu hören. Sie gaben zu, das Ungarn Verbrechen begangen hatte. Aber sollte man deshalb die Kriegsfurie weiter rasen lassen, statt die Wünsche eines verbrüdernten Volkes an den Stufen des Trönes vorzutragen? Allein sie mühten sich vergebens. Der Servilismus des Zentrums, der Fanatismus der Tschechen siegte. Die magyarische Deputation ist nicht vorgelassen worden. Es war ein grosser Sieg der Tschechen, des slawischen Elementes, das fast ausschliesslich sie vertraten. Die Abweisung der ungarischen Deputation beschwor den 6. Oktober herauf und mit ihm die Macht der Reaktion und der Tschechen. Schon aus den Verhandlungen hatte man ersehen können, welche Klippen der deutschen Freiheit drohten, wenn die Tschechen die Uebermacht behielten.“ – 100. 1.

ben már behatóan tanácskoztak az osztrák miniszterek a felett, hogy e tervezetből miként ne lehessen törvény. Egy nagy, egységes összbirodalom összetákolásán mesterkedett Schwarzenberg, Stadion, Bach december óta. Ebbe az összbirodalmi fazékba akarták beledobálni a rebellis magyart, éppen úgy, mint az udvarló cseheket, az előszobázó tótokat, a harcias horvátokat, az elvadított oláhokat, a Németországhoz szító németeket, a szabadság után vágyó lengyeleket stb. Hadd főjjenek meg puhára az abszolutizmus keserű német levében és egyedül a magyarnak nem kellett szégyenkeznie, mert egyedül ő nem segített e tákolmány megteremtésében.

Az osztrák kormányt két nagy kérdés foglalkoztatta januárban és februárban. Az egyik a nagy forradalom leverése, a másik az új alkotmánytervezet. Mindkét kérdésben a magyarság ellen kijátszott és ígéretekkel megvesztegetett nemzetiségek igényeit élezték ki a magyarság ellen. A Mailáth-féle tervezettel kapcsolatban rámutattam, hogy Magyarország mai szégyenletes és nemzetgyilkos feldarabolásának megalapozását senki másnak nem köszönhetjük, mint Schwarzenberg-Stadion politikájának. Az ő politikai konyhájukon főzték ki azt a tervet, miként lehetne a magyarság erejét béklyókba verni és akkor felszabdalták az országot részekre. *Ez a felosztás szolgált azután a nemzetiségi propagandák alapjául és a Schwarzenberg-politika volt, a világháború szomorú befejezése után, a környező éhes államok részére az a történeti kút, melyből dokumentumokat és adatokat merítettek, igazolásául annak, hogy ezt a felosztást már hetven esztendővel ezelőtt maga a centralisztikus császári kormány megcsinálta.* Innen erednek legirtózatosabb csapásaink, innen ered a nemzetiségi kérdésben elfoglalt politikánk kényszerűsége, innen ered izoláltságunk, innen ered az utolsó félszázadban folytatott hősies, serény, imponáló munkánk hasztalansága, mert Schwarzenberg politikája, látván a magyarság függetlenségi törekvését, a nemzetiségeket ámítgatta olyan ígéretekkel, melyeket betartani soha esze ágában nem volt. Ezzel pedig aláásta az egész monarchia épületét. A magyarság ellen sorakoztatta a nemzetiségeket, 1848-49-ben lezüllesztette a nemzetiségi politikusokat a szabadságáért küzdő magyar nemzet üldözőivé és bár a kiegyezés után a béke és a

kiengesztelés szavaival jött a magyarság és bár a törvények egyenlő szabadságot és jogot hirdettek mindenki részére nemzetiségi különbség nélkül, – vájjon azonban lehet-e az éveken keresztül a tömlőcökben és rabláncon kínlódó magyarságtól rossz néven venni, hogy a következő két nemzedék még szívében és lelkében viselte ez irtóztos szenvedések nyomait és érezte azokat különösen azok ellen, akiknek a szenvedéseket köszönhetette,, akik készsággel hajoltak a tömlőctartó füléhez, hogy újabb és újabb áldozatokat hurcoljanak idegen börtönökbe. De nem lehetett rossz néven venni azt sem, hogy bizalmatlanság lakozott azok szívében, akik a Schwarzenberg-féle feldarabolás szomorú korszakát végigélték és e bizalmatlanságban a következő nemzedéket felnevelték. E bizalmatlanság joggal irányult a tót politika vezetői ellen is, akik meg nem értették a tót nép életérdekeit. Nem értették azt 1848-49-ben, mikor a tót nép a magyarság mellé állt és nem értették később sem, mikor ismét a nép életérdekei ellen csináltak könnyelműen politikát.

Hurban, Stúr, Hodzában hiányzott azon elfogulatlansági erő, melynek következtében beválthatták volna őszintén és nyíltan, hogy a tót nép többsége a magyarok mellé állott, a tót nép az ő politikájuk ellen nyilatkozott, tehát ezt a politikát revízió alá kell venni és a nép kívánsága és érdekei szerint kell azt reformálni. És ennek a revideált poltikának első és egyenes lépése csakis az lehetett, hogy a Schwarzenberg-politika intézői elé lépve, kijelentették volna, a tót nép többsége a magyarsággal testvéri sorsban együtt szenvedett és együtt akar tovább is élni, a tót nép eddigi politikánk ellen nyilatkozott és a tót kérdésben nincsen más út, mint amelyet ez a tény mutat, tehát mi is ez utat javasoljuk! – A tót emigráció azonban egészen elsüppedt a Schwarzenberg-ígéreték okozta ábrándokban és nem volt benne sem önérték, sem igazságosság, hogy belássa helyzetének fonákságát, melyből a tót nemzetre csak kár és kellemetlenség háramlott. Valóban érthetetlen rövidlátás kellett ahhoz, hogy e három képzett férfiú már januárban, mikor véleményeiket, tehetségüket legnyíltabban mellőzték az alkotmányi kérdésben, mikor arra sem érdemesítették őket a miavai, budatini harcok, a turóci nagy császárhú demonstrációk, a nagy vágvölgyi propagandaút után, hogy megkérdézzék, meghallgas-

sák őket, nem látta, hogy a Schwarzenberg-Bach-politikától hálát nem várhatnak. A monarchia szláv politikusait csak egy gondolat hajszolta, itt van az alkalom, hogy a monarchiát szláv vezető állammá alakítsák és meggondoltság nélkül a kamarilla szolgálatába álltak az összbirodalmi eszme ellen védekező magyarság ellen és csak az oktrojált március 4-i alkotmány kihirdetése után kezdtek kijózanodni Prágában, Zágrábban és belátták, hogy ezzel a politikával maguk alatt vágják a fát. Ios csodálatos, még Havlicek is, ki a cseh-tót egyesítés legfanatikusabb apostola volt, a bécsi centralizmusból kiáradó és az összes nemzeteket fenyegető veszedelmet megfelelő ítélőtehetéssel megismerte és azt ajánlotta a tótoknak, hogy ezen helyzetben inkább tartsanak a magyarokkal, mint a németekkel, addig a Stúr-, Hurban-, Hodza-féle politika feltartóztatlanul a bécsi politika örvényébe szédült. A vállveregetés, a mézesmadzag, az apró kedvezések politikája úgy látszik kielégítte őket és azt hiszem, hogy e három férfiú között egyedül Stúr sajnálta leginkább az általuk észszerűtlenül követett politikát, melyen változtatni nem tudtak 1849 után, mert Bécs a tót triumvirátus köré sereglőket mind – egytől-egyig – lekenyerezte. Hivatal, állás, kártalanítás, apróbb címek mind elvoná mellőlük a tábort és a bécsi abszolutizmus legtürelmesebb védelmezője ez a tábor volt. Amit Bach és Geringer kívántak, arra kaphatók voltak. Ha az abszolutizmus kényelmét az evangélikus egyházi autonómia zavarta, úgy olyan tervezeteket készítettek és peticionáltak, melyek a nemzetiségi kérdés leple alatt ezt megszüntetnék. Ha akármilyen kérdésről volt szó, mindig olyan véleményeket adtak le, melyek pápábbak voltak a pápánál és schwarz gelb ségükben Bachot és Geringert is felülmúlták. Denunciálásban túltettek cseh hivatalnoktársaikon, akik garmadával özönlötték el Felső-Magyarországot és akiket úgy gyűlölt mindenki, mint a sáskajárást, de míg Prágában Havlicek a legélesebben támadta az osztrák centralizmust, addig a „Slo véneké Noviny” hasábjain a legszervilisebb hangon szolgálták ezt a rövidlátó tót politikusok bécsi exponensei, akik arra is képesek voltak, hogy megtagadták és elárulták a Stúr-Hurban-, Hodza-féle irodalmi mozgalmat, a tót irodalmi nyelv érvényesülését és a csehbarát Thun gróf parancsára a tót iro-

dalmi nyelv használata ellen döntöttek. Schwarzenberg bennük csak eszközöket látott, melyeket használat után félre lehet dobni és félre is dobta őket már akkor, midőn látta, hogy ők sajátmagukat túlbecsülték, hogy a hatás, melyet általuk a tót népnél elérni remélt, elmaradt. Bécs csak egy tanulságot őrzött meg emlékezetében, azt, hogy Prágában az előtte hajlongok barrikádokon harcoltak, hogy homályos, de annál veszedelmesebb szláv ábrándokkal vannak telítve, hogy propagandaújtáikon gyakran a vagyonosztási jelszavakat is használták, – tehát veszedelmes emberek, kiket, mihelyt lehetséges lesz, ajánlatos megfigyelés alá helyezni, kezükbe pedig hatalmat adni, intézkedési és működési lehetőséget éppen a Schwarzenberg-Windischgräetz-politika intencióival ellenkezik. Schwarzenberg-Windischgräetz a centralista ausztrogermán reakciót képviselték és csinálták és féltékenyen őrizkedtek attól, hogy a kormánypolitika végrehajtói közé, ha bármilyen alantas minőségben is, olyan elemek vegyüljenek, kiknek forradalmi ábrándjaik voltak. E kormánypolitika alattomosága az volt, hogy mindenkit igyekezett céljai érdekében felhasználni, de csak felhasználni, a kormányzás előjogaiban azonban nem részesíteni. A tót emigrációs triumvirátus a kormánypolitika ezen módszerét nem tudta felismerni, pedig mikor január első napjaiban a Schwarzenberg-kormány a monarchia nemzeteinek reprezentánsait hívta össze Olmützbe abból a célból, hogy Magyarország reorganizálására vonatkozó véleményeiket meghallgassa, a tót nép bizalmi férfait korántsem Stúr, Hurban és Hodza és a környezetüket alkotók személyeiben keresték, hanem a tótság előtt eddigelé teljesen ismeretleneket halásztak ki a homályból, Kollár kivételével. Nem a tót nemzet életérdekeinek ismerete, nem a tót nemzetnek az illetőkben esetleg összpontosuló bizalma volt a főszempont, hanem az, vajjon az illetők megbízhatóan császárhűek, konzervatívok, magyarellenesek, ellenforradalmárok és ami a legfontosabb, engedelmesek, mentesek minden önállóságtól, kezdeményezési tehetségtől. Kollárban, a nagy szlávság e szenvedélyes ébresztőjében csodálatosképen egyszerre kiütközött a konok és reakciós konzervativizmus és a nagyszláv eszme költője, Bécs németesítő centralizmusának legkészségesebb szolgálója lőn. Vetekedett vele Hlavác János, az egyszerű eperjesi

ügyvéd, ki Schlick tábornoknak tett hasznos szolgálatokat és Iánrich Ferenc, a „direktorial fiskal”, akit szintén jobbnak hiányában előkerítettek. Ez a három reprezentálta a tót nemzetet, – ebből csak megérthették Stúrék, hogy irántuk Schwarzenberg bizalmatlan. Kollár a Stúr-irányzatnak legveszedelmesebb ellensége, Hánrich Ferenc egy Metternich-korabeli hivatalnok, Hlavác egy az események hullámára felkapott vidéki törtető. Mind a háromnak elsősorban személyi céljaik voltak és ezek érdekében nem törődtek a tót néppel. A bécsi kormánynak tehát kétféle tót politikusai voltak. Az egyik csoporttal általános tót népfelkelést akart rendezni a magyarság ellen a császári zászlók alatt, a másik csoporttal pedig a nemzetellenes, reakciós, konzervatív politikát dicsőítette, mint az egyedülít, mely a tótságra üdvözítő. Mindkét csoport túltett egymáson a tót nemzet érdekei elleni rövidlátó, egyéni érvényesülésüket türelmetlenül sürgető politikában, az osztrák-német császári célok alázas szolgálatában. Schwarzenberg amazokkal a harcúeren akarta felvonultatni a magyarság ellen a tót népet, emezekkel pedig a Magyarország feldarabolásán nyugvó kormányzati rendszert igazoltatta. Mindkét csoport kudarcot vallott és míg a Stúr-Hurban-csoport rendőri megfigyelés alá került, addig amazok kikérvényezett jó állásokban helyezkedtek el és soha többet nem törődtek a tót néppel és a tót érdekekkel.

A magyar konzervatívoknak képviselői, különösen Apponyi György gróf és Jósika Miklós báró aggodalommal látták, hogy a Schwarzenberg-kormány a magyar nemzet ellen folytatott harcban csak egy kivezető eszmébe kapaszkodott: a nemzetiségek egyenjogúsításába és az országnak ez alapon következő felosztásába. Már decemberben, mint ezt az előző fejezetben tárgyaltam, Stadion részletes tervet dolgozott ki, mely a nemzetiségek szerinti felosztásban látta a császári állam fennmaradásának egyedüli módját és egyúttal ebben vélte megtalálni annak a megoldását is, miképen lehetne Magyarországot organikusan a monarchiába beilleszteni. Schwarzenberg és Windischgräetz a Stadion-féle tervezetet minden tekintetben helyeselték és csak később voltak Windischgräetznek egyes részletkérdések miatt aggályai. Abban azonban teljesen megegyeztek, hogy a széphanzású „nemzetiségi egyenjogúsítás”-sal szórjanak homo-

kot a magyarság ellen fellázított nemzetek szemébe. Ennek a játéknak súlyos következményei voltak. A később 1867-ben újjáalakult monarchiának alapjait ez a politika ásta alá. Nem az összefűzésben, az összetartozandóság érzésének ápolásában keverte a Schwarzenberg-féle politikai rendszer a monarchia létlehetőségét, hanem a népek egymástól való szétválasztásában, izolálásában, sőt egymás elleni izgatásában. A nemzetek elválasztása föderatív államszervezettel inkább hozott volna tartós alapot, mint egy abszolutisztikus centralizmus, melyben mesterségesen a különböző nemzeteket egymás ellen lázították. A kiszemelt vad a magyar nemzet volt, – őreá szabadították a porázra fűzött falkát. Mindenki beléje rugaszkodott a nemzetiségi egyenjogúsítás jelszavával. „Miképpen értették az oláhok, szerbek, tótok ez eszmét – írja Jósika báró -, mutatják Erdély, Bánát elpusztított tájai, a meggyilkolt földbirtokosok, nők és gyermekek ezrei. Ignorálták azt, hogy e népek legnagyobb része egy kívülről jött lökés révén jutott a polgári szabadság birtokába, a politikairól pedig, melyet reátukmáltak, sejtelve sincsen. Nem törődtek azzal, hogy e tan apostolai, a bukaresti propaganda és a pánszláv komiték emieszariusi, akik a dinasztikus hűség álarca alatt kommunisztikus eszmék terjesztői voltak; elfelejtették, hogy a legtöbb nemzetnek súlypontja az osztrák monarchia tartományain kívül fekszik” Az ezek részéről fenyegető veszedelmet nem tartották olyan közelállónak, olyan nagynak, mint a magyar szabadságmozgalmat és éppen ebben rejlik a Habsburg-monarchia politikájának rövidlátása. A magyar kérdésben csak azt látta, hogy alkotmányos szabadságát követeli a magyar nemzet, tehát az osztrák császár hatalmát Magyarország meg akarja dönteni, azonban anélkül, hogy a monarchia létét veszélyeztetné. A magyar kérdésben nem voltak monarchiabontási tendenciák, a magyarság mögött nem álltak vele egységben levő és a monarchia határán kívül eső idegen néptömbök, tehát a magyar kérdésben semmiképpen nem volt monarchiaellenes veszélyesség. Viszont a szerb, a román, a cseh, a horvát, az olasz, a lengyel, de sőt az osztrák-német kérdésben nagyon is megvolt a monarchiabontási tenden-

¹ Hans Schlüter: Versäumte Gelegenheiten. – (Jósika Metternichhez.) - 76. 1.

cia. A Schwarzenberg-politika és annak szűk látókörű örökösei nem arra törekedtek, hogy a monarchiára veszedelmet nem jelentő, sőt azt mentő magyar nemzetet erősítsék, előle, fejlődése útjából az akadályokat elhárítani segítsék, a monarchia vérekeringéséből a bontó elemeket paralizálják, hanem éppen ellenkezőleg minden kormányzati intézkedésükkel a magyarságot gyengítették, nyelvét, nemzeti érzését, történelmi önértését megtíporták, legjobbjait kivégezték, börtönben tartották, száműzetésre kényszerítették és mindenütt terjesztették a gyűlöletet a magyarok ellen. A kormányzati program csak abban merült ki, a magyarságot elnyomni, ellene gyűlöletet szítani, hogy társtalan legyen.

Apponyi és Jósika látván, hogy Schwarzenberg minden magyar befolyás kizárásával igyekszik a magyar kérdéssel elbánni, úgy, hogy ezt a nemzetiségi egyenjogúsítás leple alatt szétmarcangolni akarja, Olmützben a magyar kérdés tekintetében enyhébb hangulatot igyekeztek teremteni. Munkájuk nem járt sok sikerrel, – Schwarzenberg ugyanis már Windischgräetz budapesti bevonulásakor hangoztatta az elvet, hogy a fegyverrel meghódított Magyarországon csak a győzőnek lehet és van szava.¹ Közvetlen a bevonulás után tartott minisztertanács tárgya a Magyarország reorganizálása kérdésében kiküldendő bizottság alakítása volt.² Schwarzenberg a bizottságba magyar embert nem ajánlott és csak Kulmer báró hangoztatta, hogy a bizottságban magyaroknak is kell lenniök, mert nil pro nobis, sine nobis! Erre a minisztertanács megbízta, hogy tárgyaljon Apponyival és Jósikával. Egyúttal kimondották, hogy a kabinetben a magyar kérdés miniszterségével Kulmert bízzák meg. A minisztertanácsi határozat, melynek alapján Kulmer a magyar konzervatívokkal tárgyalhat, kimondta, hogy az 1848-as magyar vívmányokról szó sem lehet többé és Magyarországot olyan viszonyba fogják állítani a központi kormányhoz, mint amilyen

¹ St. A. W. – Schw. N. 454/VII. – *Schwarzenberg-Windischgräetz.* (Olmütz, 7. Jänner, 1849.) – „Es ist sehr nothwendig, den Ungarn, den üb31 – wohl – und gar nicht denkenden, bei jedem Anlasse begreiflich zu machen, dass sie sich in die Lage besiegtter Eebellen gestellt haben und Ungarn ein nunmehr zu besseren Hälfte und hoffentlich bald gänzlich *erobertes* Land ist.”

² Sl. A. W. – M. R. Pr. 522/849. – Olmütz, január 6, 1. és 3. pont.

³ Schwarzenberg Kübecktet, Purkhartot és Eosenfeldet ajánlotta a bizottságba.

viszonyban áll Horvátország. Ami pedig az országnak nemzetiségek szerinti felosztását illeti, erről egyelőre nem nyilatkoznak, mert előbb a lakosság óhajait e kérdésben meg akarják ismerni, ami csakis a teljes pacifikálás után fog terrorizmustól és zavaró befolyástól menten történhetni.¹ Ebben tehát benne volt annak az eltökélt szándéknak közlése, hogy Magyarországot fel fogják osztani, mert a pacifikáció alatt természetesen semmi egyebet nem értettek, mint hogy Magyarországon csak a császári fegyver parancsoljon és mindenki azt óhajtja, amit ez parancsol.

A pacifikációt nem várhatták meg, mert hiszen a magyar nemzet sokkal nagyobb erő kifejtésre volt képes, mint azt Olmützben képelték. A magyar főváros kiürítésével a nemzet nem adta fel a harcot, hanem éppen ellenkezőleg, akkor kezdte csak el. Ennek következtében a minisztertanács elhatározta, hogy már most a többi nemzet részéről is bizalmi férfiakat (Vertrauensmänner) hivat Olmützre. Február 12-én Schwarzenberg előterjesztő javaslatát a magyar bizottságra vonatkozólag.² A minisztertanács e javaslat alapján a bizottságba meghívta Jósika bárót, Apponyi grófot, Ürményit, Dessewffy grófot, Barkóczy grófot, Zárkát és Szentiványit, „hogy a szükséges javaslatokat megtegyék Magyarországnak az összmonarchiához való viszonya újjáalakítására vonatkozólag”. Ekkor határozta el egyúttal a minisztertanács azt is, hogy e tárgyban a többi nemzetiség képviselőit is meghallgatja. A nem hivatalos jellegű és konzervatívokból álló magyar bizottság, melybe Pipitz belügyminiszteri tanácsost kirendelték, hozzáfogott a kérdés előkészítő megvitatására, miképpen lehetne Magyarországot az összmonarchiába beilleszteni. Stadion gróf február 20-án erről a minisztertanácsnak jelentést tevén, felveti a kérdést, hogy a többi nemzetiség (szerbek, tótok, németek) képviselői ebbe a bizottságba hívassanak-e, ezzel a bizottsággal tárgyaljanak, vagy pedig külön tanácskozzanak. A minisztertanácson jelenlevő Kübeck báró véleményét e tárgyra vonatkozólag a minisztertanács kikérte, amire ez helyeselte, hogy a nemzetiségek megbízottjai külön és a magyar bizottsággal is tanácskozzanak.

¹ *St. A. W.* – *M. E. Pr.* 522/849. – 4. pont. – *L. Iratok* 184. sz.

² *St. A. W.* – *M. R. Pr.* 528/1849. – (Olmütz, 12. Februar.) – *L. Schütter* i. m. 41. 1.

Ugyanis Kübeck bárót bízta meg a kormány a bizottságok munkáinak felülvizsgálatával, a velük való tárgyalásokkal. Magyarország átszervezésére vonatkozólag Kübeck báró nemcsak a bizottságokkal kívánt tárgyalni, hanem más, a magyarországi kérdésben járatos férfiakkal is,¹ mindenekelőtt azonban Windischgrätzel.

Stadion belügyminiszter a február 21-i minisztertanács után serényen kezdett olyan tótok után kutatni, akik a „bizalmi férfi” tisztére alkalmasok volnának. Bittereiein gróf Selmecbányái főkamagrófot felszólítja, Szeberiny szuperintendens, Szumrák besztercebányai gazdag polgár, Horcik és Lehoczky behivatása ügyében.² Irat Havass pesti császári biztosnak, hogy Hlavác János eperjesi ügyvédet küldje Bécsbe. Hlavác már március 2-án útközben volt Bécs felé, míg az előbb említettek közül egyik sem vállalta a meghívást, mert nem voltak osztrákbarátok, hanem a magyarsággal tartottak. A főkamagróf, akit különben a szabadságharc után magyarbarátsága miatt állásától megfosztottak és fogságba vetettek, március 5-én „más ismeretségek hiánya miatt” Hánrich kincstári ügyészt, Andreánszky udvari kamarai tanácsost és egy bizonyos Thinest és Csetnekyt ajánlotta. A választás Hánrich Ferencre esett. Harmadik bizalmi férfiúnak Kollár Jánost választotta Stadion. E három férfiúnak tanácsadója, vezetője pedig Stadion kedves embere, a konfidensi szolgálatban viharedzett Mailáth János gróf volt. Így állítottott össze a tót nemzetet reprezentáló bizottság. Ugyanakkor a bányavárosokban rendezték népgyűléseiket Hurban és Stúr, míg Hodza Simunics tábornokkal alkudozott, hogy a Janecek-féle tót szabadcsapatokat ne oszlassa fel.

Március 3-án jelentést tett Stadion a minisztertanácsnak a magyar királyság szervezésére vonatkozólag.³ E jelentés szerint Stadion már a január 3-i minisztertanácsban javasolta a bizalmi férfiúkból álló bizottságok egybehívását, azonban a kedvezőtlen hadihelyzet miatt ezen előterjesztést egyelőre hevertették. Miután azt hitte, hogy az ország csakhamar már osztrák

¹ *U. o.* – M. R. Pr. 533/1849 és 534/1849. – (Olmütz, 20. und 21. Februar.)

² *A. M. I.* – Ministerial Präsidial Protokoll MdL 1849 – Ver- tilgte Akten: 1020, 1073. 1229, 1289.

³ *St. A. W.* ~ M. R. Z. 650/1849.

kézbe kerül, időszerűnek gondolta e bizottságok egybehívását¹ és azt javasolta, hogy Kübeck bárót bízzák meg a komiték vezetésével és a Winidschgraetzel való tárgyalással, amely javaslat tulajdonképen a február 21-i minisztertanács határozatának precizírozása volt. Kübecket a minisztertanács Windischgraetzhez küldte és a hozzáintézett királyi kézirat, mely a minisztertanácsi határozat eredménye volt, nem is expediáltott,² mert Kübeck egyelőre személyesen vette át az utasítást, azonban egyelőre Kremsierbe utazott és csak a birodalmi gyűlés felosztatása után utazott Bécsen át Budára. Kübeck utazásának célja tulajdonképen Windischgräetz herceg ellenőrzése és a Schwarzenberg-politikának a főhadiszálláson való érvényesítése volt, mert meglepődve látták Olmützben, hogy Windischgräetz a magyar kérdésben kezd feltűnően eltérni a Schwarzenberg-Stadion-intencióktól. Mikor 1848 december 27-én a minisztertanács, mint ezt az előző fejezetben említettem, kimondotta Magyarországnak nemzetiségek szerinti felosztását s Stadion beküldte ezen tervére vonatkozó memoire-t, Windischgräetz válaszában, melyet Győrből intézett Stadionhoz,³ ugyan csatlakozott a tervezet alapprincípiumához, azonban azt korainak találta, mert csakis a forradalmi pártot erősíteni és alátámasztani azon hitet, hogy „a magyar törzs kiirtását és elnyomását, valamint a királyság szétdarabolását célozzák”. Korainak találta a nemzetiségi felosztást azért is, mert „a *tótok különösen Magyarország északnyugati részében nem ébredtek nemzeti ön-*

¹ „Der Ministerrath hat sich daher mit dem Fürsten Windischgräetz ins Einvernehmen gesetzt und lässt es sich angelegen sein, die in ihrer Treue bewährtesten und durch Landes und Geschäftskennntnis ausgezeichnetesten Männer der deutschen, magyarischen, serbischen, wallachischen und slovakischen Nation herauszufinden, um ihren Rath, ihre Ansichten und Vorschläge über die künftige Gestaltung des ungarischen Kronlandes zu vernehmen.”

² „A. H. Handschreiben an den Frh. Karl v. Kübeck. – Lieber etc. – Auf Meinen Befehl hat der Ministerrath aus meinem ungarischen Kronlande Vertrauensmänner sowohl der deutschen als der magyarischen, walachischen und slovakischen Nation nach Wien einberufen, damit sie über die in Ungarn einzuführenden neuen Einrichtungen ihre Ansichten und Vorschläge Meinem Ministerrathe darlegen. Da ich Ihre treue Anhänglichkeit an Mein Haus kenne und auf ihre genaue Kenntnis des Landes und seiner Verhältnisse, sowie auf ihre umfassende staatsmännische Bildung einen besonderen Werth lege, so übertrage ich Ihnen die Leitung dieser Beratungskommission, deren Mitglieder Ihnen Mein Minister des Innern namhaft machen wird und schliesse die Instruktion bei, nach welcher Sie sich zu benehmen haben.” – Ez a fogalmazvány nem expediáltott.

³ *Helpfen i. m. IV. k. Anhang 45. 1.*

tudatra, sőt több helyen jelenleg a forradalmi párttal együtt dolgoznak és általában ebben a küzdelemben teljesen passzíve vagy indolensen viselkednek”, – vagyis a magyar nemzetet nem hagyták cserben a szabadságért folytatott harcban. Windischgräetz magyarországi tartózkodása alatt mindjobban belátta, hogy az ország integritását és alkotmányát lerombolni veszélyes és kétélű fegyver és a főhadiszálláson tartózkodó konzervatívok intencióit helyeselte és azon fáradozott, hogy részükre Schwarzenbergéknél befolyást biztosítson, ami azonban semmiképpen sem sikerült, mert Schwarzenberg a magyar konzervatívokat ugyan meghallgatta, udvariaskodott velük, emlékirataikat elfogadta, azonban terveiket teljes egészében negligálta és Magyarország feldarabolására vonatkozó szándékát meg nem másította. A konzervatívokban Schwarzenberg, dacára annak, hogy a forradalmi kérdésben hyperloyális érzéseket fitogtattak, csak azt nézte és látta, hogy magyarok és ezért is figyelmezteté még január 5-én Windischgräetzet, hogy a magyar-erdélyi kérdésben Jósika báró elfogult. Windischgräetz ismételten reámutatott válaszában, hogy a fejleményeket be kell várni és nem szabad ezzel az elvvel sietni, különben is Magyarország olyan vegyes lakosságú, hogy a nemzetiségi felbontás felette körülményes és különösen félti a német nemzetiségűeket.¹ Schwarzenberg következő levelében mintha osztaná Windischgräetz aggodalmait és meggondolandónak tartja a tót megyék elkülönítését, mert a szláv párt politikai irányára vonatkozólag terhelő bizonyítékokat kapott az utolsó időben. Leginkább azt szeretné, ha a tót és a magyar nemzetiségek a királyságon belül egyenlő jogokban

¹ St. A. W. – Schw. N. 456/VII. – *Windischgräetz-Schwarzenberg*. (Ofen, den 10. Januar, 1849.) – „Bei Behandlung des Gegenstandes in Ungarn muss ich jenen Ansichten consequent bleiben, die ich schon vielfältig ausgesprochen habe. Ich erachte es für ebenso möglich, als nothwendig, dieselben festzuhalten. Die ferneren Umstände, deren Entwicklung man abwarten muss, werden dann alle Mittel bieten, um in der Sache auf zweckdienlicher Weise zu Werke gehen zu können und es wird sich bald daraus ergeben, wie weit man in der Theilung der Nationalitäten auf eine der Zukunft dieses Landes und dem Interesse der Gesamt Monarchie entsprechenden Weise wird gehen können. – Man muss sich hüten, diesen Grundsatz auszusprechen, bevor nicht dessen praktischer Nutzen und Ausführbarkeit dargethan ist. – Die Nationalitäten sind überdies im Lande so gemischt, dass eine scharfe Scheidung nach Distrikten wesentliche Bedenken erzeugen und auf grosse Schwierigkeiten stossen muss. Besonders hätte dabei das deutsche Element zu leiden, welches sich am öftesten in vereinzelt grössern Ansiedlungen mitten unter slawischer oder magyarischer Bevölkerung vorfindet.”

részesülnének, amely egyenlőség az oktroyált alkotmányban be is következett olyan módon, – hogy egyiknek sem volt joga.¹ E levélből, valamint sok egyéb írásból kitűnik, hogy az osztrák kormány nem bízott tót segítő társaiban. A prágai Slovanská Lipa-ról a rendőrségi, jelentések egy új forradalmi mozgolódás tüneteire nézve hoztak híreket. A Hurban, Stúr, Hodza mozgalmában javarészt forradalmárok és kalandorok vettek részt, tehát bizalmatlanul nézték működésüket. Windischgräetz, kinek prágai élményei erősítették szlávellenes érzelmeit, örömmel olvasta a miniszterelnök ezen aggodalmaskodó közlését, mely a Stadionhoz befutott rendőrségi jelentések sommázátából keletkezett és amelyben Stadion is osztozott. Windischgräetznek ezen fentemlített óvatosságát az országnak nemzeti-ségi felosztása tekintetében nem lehet ugyan olyképen értelmezni, mintha ő nem tört volna a magyar nemzet vesztére, mintha talán a gögös és minden békés kibontakozást elrontó és nemzeti eszméinket lenéző tábornoknak nem lett volna leghőbb vágya az, hogyan lehetne a magyarságot évszázadokra kihatóan gyengíteni, gúzsba kötni. A princípiumban nem volt különbség Schwarzenberg és Windischgräetz között, csupán a megoldásra nézve. Windischgräetzben, akinek alkalma volt bent az országban tapasztalni, hogy milyen nyakas erő, elszántság él a magyarságban, milyen önfeláldozással védelmezi nemzeti létét, önkéntelenül is más politikai taktikának szüksége érelődött meg, mint Schwarzenbergben és Stadionban, akik az ország határain kívül, messziről ítélték meg a magyar helyzetet és kíméletlen gyorsasággal akarták a felosztást végrehajtani. Ehhez hozzájárult, hogy Windischgräetz a monarchia sorsát nemcsak a magyar

¹ St. A. W. – Sch. N. 457/VII. – *Schwarzenberg-Windischgräetz*. (Olmütz, den 12. Januar, 1849.) – „Die inneren ungarischen Angelegenheiten, insofern sie sich auf die künftige Organisation jenes Landes beziehen, sind der Gegenstand unserer ernstesten Erwägung. Es handelt sich hauptsächlich um die wichtige Frage, inwiefern die jetzt in Ungarn bestehende Landesverfassung in ihre früheren Grenzen zurückgeführt, inwiefern sie modifiziert und den neuen Verhältnissen angepasst werden und inwiefern die Integrität des Königreiches gewahrt werden soll. Die Trennung der slovakischen Comitete von den magyarischen böte zwar einige Vortheile, diese werden jedoch durch die Gefahren aufgewogen, welche eine solche Spaltung mit sich brächte, indem wir wieder in der neuesten Zeit von den Tendenzen der slawischen Parthei warnende Belege erhalten haben. Wäre es ausführbar, wie wir es hoffen, den zwei Nationalitäten innerhalb der Grenzen des Königreiches, gleiche Berechtigung zu geben, so wäre es ohne Zweifel das Vortheilhafteste.”

rebelliségtől féltette, hanem a szláv mozgalmaktól is és ezért arra a meggyőződésre jutott, hogy a magyar nemzeti érzést nem volna célszerű kiirtani, mert a szláv túlkapások ellen erős gátat alkothat. Mindenesetre különös módon akarta Windischgrätz a magyar nemzeti érzést erősíteni, – a régi 800 éves alkotmányt, mint azt Stadionhoz intézett levelében írja, – nem kell eltörölni, csak módosítani. Erdélyt, Horvátországot, valamint egy szerb vajdaságot el kell különíteni az országtól. A jász, kun, hajdú kerületeknek autonómia adandó. A fennmaradt területet pedig etnográfiailag kerületekre kellene osztani, melyekben a hivatalos nyelv a többségben levő nemzetiség nyelve volna. A központi hatalom hivatalos nyelve azonban a német. A tót megyék elkülönítését nem helyeselte, különösen a Slovanská Lipa működése miatt és ámbár ő maga is az ország felosztását akarta, mégis érezte ennek veszedelmes következményeit és kifejezést adott annak, hogy az ilyen felbontott országot csakis egy hadsereggel fog lehetni majd a pacifikáció után féken tartani,¹ tehát

¹ A. M. I. – Pr. A. M. d. I. 683/M. I. 1849. – *Windischgrätz-Station*. (Ofen, am 23. Januar 1849.) – „Mit vollkommener Befriedigung theile ich Euer Erlaucht Ansichten bezüglich der slowakischen Theile Ungarns, da mir die czechischen Übergriffs Gelüste und Bestrebungen der Slovanská Lipa nur zu wohl bekannt sind.

Das Programm des Ministeriums, Gleichberechtigung aller Nationalitäten, durch die Presse unterstützt, hat in vieler Brust Hoffnungen, wie Befürchtungen ins Leben gerufen und die Wühler jeder Gattung und Tendenz bauten mit Fieber dieselbe zu ihren Zwecken aus.

Man verbreitet z. B. den Glauben, die Monarchie werde, ohne Rücksicht auf die bisher bestandenen Provinzformen in grosse Departements getheilt welche in unmittelbare Verbindung mit der Central-Verwaltung gesetzt werden, um dadurch allen Übergriffen vorzubeugen, die aus den Nationalitätsgefühlen entspringen könnten. In Ungarn hat leider der Glauben, an eine Zerlegung desselben in verschiedene Provinzen, so wie der Unterdrückung des magyarischen Stammes und Abolierung der magyarischen Sprache schon selbst bei jenen Schrecken erregt, welche in hohem Grade der Dynastie zugethan sind und laut der Verdammnis über alle Vorgänge seit dem März Monate, sowie über die verbrecherische Parthei aussprechen, welche solche ins Leben zu bringen wusste. Würde man daher die Umstellung Ungarns auf diese Weise zu bezwecken beabsichtigen, so wird dieses Land nur mit einer grossen Streitmacht in Ruhe zu erhalten sein und gleich Galizien durch Jahrhunderte zum Herde der Konspiration werden. Man würde, so wie in Galizien, nur äusserst wenig Personen finden, die einen Staatsdienst annehmen und den man solchen mit Vertrauen anbiethen könnte.

Das Nationalgefühl, wenn es gehörig geleitet und mit fester Hand in gewissen Grenzen gehalten wird, ist gewiss weniger gefährlich, als Alles, was erst aus neu zu schaffenden Formen entstehen kann und ich glaube, dass das nationale Gefühl des magyarischen Stammes einen der festen Dämme gegen slawische Übergriffe bilden wird.”

Windischgräetz felfogásában e kérdésre vonatkozólag a nézeteknek bizonyos meghasonlása tette álláspontját Schwarzenberg részére labilissá és ezért vált szükségessé, hogy Kübeck útján visszatérítsék az eredeti, minden skrupulus nélküli irányba.¹

A monarchia szláv népei mintha érezték volna, hogy nem-sokára bekövetkezik a nagy csalódás az oktroyált alkotmány alakjában. Schwarzenberg egy Jellasicshoz intézett levelében felszólítja a bánt, hogy a zágrábi sajtó izgatásának vessen véget. A „Jug Slovensky” című lap szemtelensége minden mértéket felülmúl, mert napi feladatát abban látja, hogy németgyűlöletet, a korona iránti bizalmatlanságot, a császári kormány elleni rebelliót hirdesse. És ez a hangulat az adriai parton lévő olasz párt működési körétől kezdve egészen Galíciáig terjed.² Windischgräetz ezt a veszedelmes hangulatot a kremsieri birodalmi gyűlés hatásának tulajdonítja, mert „míg a kremsieri botrány tovább tart és minden bajnak ez a forrása fennáll, viszonyaink alapos javulásáról alig lehet szó és a tartományokban levő forradalom leküzdése csak akkor lenne lehetséges, ha ez foszék helyén is történnék.”³ Prágából a katonai főparancsnok, Khevenhüller tábornok, nyugtalanító jelentéseket küldött, melyek szerint a Slovanská Lipa az újoncállítás ellen izgat. Február 24-én az ott lévő V. Ferdinánd király helyzetéért aggódtak, mert zavargások kitörésétől féltek.⁴ Windischgräetz erélyes rendszabályokat sürgetett Prága és Kremsier ellen, csupán Hurban, Stúr és Hodza viselkedtek a reakciós abszolutizmus szempontjából mintaszerűen, annak ellenére, hogy a kormányon lévők bennük sem bíztak. Mindenütt a csalódás legtürelmetlenebb érzéseivel nézték a szláv népek a kormány működését, a tett ígéreték mellőzését, egy centralisztikus német reakciós abszolutizmus kialakulását. – csak a tót emigrációs triumvirátus és a Bécsbe hívott tót bizalmi férfiak voltak ezzel a rendszerrel megelégedve és lelkiismeret-

¹ Windischgrätznek a magyar és szláv kérdésben mutatott felfogásáról részletek *Paul Müller: Feldmarschall Fürst Windischgrätz, Revolution und Gegenrevolution in Österreich.* – Wien, 1934. 205-7. 1.

² *St. A. W.* – Schw. N. 69/11. – *Schwarzenberg-Jellasics.* (Olmütz, am 7-ten Jänner.)

³ *U. o.* – Schw. N. 466/VII. – *Windischgräetz-Schwarzenberg.* (Ofon am 2-ten Februar.)

⁴ *St. A. W.* – Schw. N. 265/V. – *Graf Brandts-Schirarzenberg.* (Prag, den 24-ten Februar.)

furdalás nélkül teljesítették a kormány parancsait. A cseheknél Havlicek ágaskodott fel önérzettel az olmützi reakció ellen, Magyarországon a tót nemzet túlnyomó többsége fogott fegyvert és vértett a reakció ellenes küzdelemben, csak Hurban, Stúr, Hodza, Kollár, Kuzmány és ez az egész csoport hajtotta fejét Schwarzenbergék igájába. Ez egy olyan nagy politikai botlás és tót nemzetükkel, a haladással szembeni mulasztás volt, melyen semmilyen történelmi szépítgetés, rekrimináció, utólagos magyarázgatás enyhíteni nem tudott.

Mikor a magyar hadsereg átvonult Felső-Magyarországon és Sirmios, Götz, Jablonovsky terpeszkedtek a megyékben, Hurban és Stúr sietve indítottak Olmützbe küldöttségeket a megyékből. Ezt a küldöttségjárást Schwarzenberg azonban tiltotta azon okból, mert a nyitrai tót küldöttség a császár előtt nem viselkedett úgy, mint kellett volna és politikai kérdésekről kezdtek a fiatal császárral tárgyalni, aki erre sem előkészítve, sem pedig hajlandó nem volt. Schwarzenberg átírt Windischgraetzhez, hogy e küldöttségeknek Olmützbe való küldését szüntesse be.¹ Valószínűleg egy kellemetlen jelenet játszódott le Olmützben a nyitrai küldöttség embereivel.

A szeptemberi magyar deputációnak a bécsi Reichsrath általi elutasítása kétségkívül a szlávok, különösen a csehek győzelmét jelentette.² A cseh politika, annak ellenére, hogy a prágai pünkösdi zavargások óta két pártra bomlott, mégis egységesen az ausztroszlavizmus mellett, Frankfurt ellen, a cseh államjog teljes érvényesítéséért foglalt állást. A vezető és túlsúlyt reprezentáló pozíciót a Palacky, Rieger, Havlicek vezetése alatti nemzeti liberálisok tartották, míg a radikális demokraták nem tudtak nagy befolyásra szert tenni. Az utóbbiak fegyveres forradalommal akartak volna az ausztroszlavizmusnak érvényt szerezni, míg Palacky hívei azt hirdették, hogy ez csakis a reakció útját készítené elő,³ tehát csakis a dinasztia, az udvari politika, a bécsi kormány mellett igyekeztek igényeiknek érvényt

¹ St. A. W. – Schw. N. 480/VII. – L. Iratok 185. sz.

² Paul Müller: F. M. Fürst Windisehgrätz, Revolution und Gegenrevolution in Österreich. Wien, 1934. – 136. 1.

³ Zdenek Tobolka: Politické dejiny Československého Národa. Díl I. 1848-1859. Praha, 1932. – 149., 150-1. 1.

szerezni.¹ Egy erőé és szláv Ausztriát akartak, szláv szupremáciával. „Mi szlávok – mondta Rieger a Reichsrathban –, ennek az államnak legnagyobb erőtenyezőjét alkotjuk, pénzünkkel, vérünkkel tartják fenn, azonban csak addig fog fennállni, amíg akarjuk, – mi azonban – akarjuk ezt.”²

A bécsi októberforradalom után a csehek quasi szövetséget kötöttek a kormánnyal, mely iránt többször bizalmukat fejezték ki, hangoztatván, hogy egy egységes, erős, de szláv Ausztriái akarnak a nemzetiségi egyenjogúság alapján.³ A kormány helyzete azonban Schwarzenberg herceg vezetése alatt tetemesen megváltozott. A hadsereg Olaszországban és Magyarországon eredményeket ért el. A cseriekre már nem volt szükség. Schwarzenberg programnyilatkozata ugyan mindenféle ígéretet hangoztatott és a csehek még egy széleskörű autonómiában is bíztak, ám nemsokára láthatták a kreamsieri tanácskozások folyamán, hogy nemcsak ausztrioszlavista álmaikat, de foederációs terveiket is el kell majd temetniök.⁴ A szláv szupremáciára vonat-

¹ Palacky azt később, 1865-ben, az ausztriai állameszméről írt tanulmányában következőképen precizírozta: „Wir Böhmen und das galt auch schon 1848, wünschen uns gewiss aufrichtig die Erhaltung und Einheit Österreichs; denn indem wir dafür halten, dass wir mit eigenen Kräften kaum einen selbständigen, souveränen Staat wülden errichten können, können wir unsere historisch-politische Individualität, unsere besondere Nationalität und eigentümliche Kultur, endlich unser autonomes Leben nirgends und in keiner Weise besser bewahren, als in Österreich. – Wir haben keine Hoffnungen und politischen Perspektiven ausserhalb Österreichs, noch auch konnationale und Sprachgenossen (im engeren Sinne). Sagt uns aber jemand, dass wir nur aus Egoismus, Freunde Österreichs sind, «o werden wir ihm gerne beipflichten, aber Politiker, die eben nicht naiv sind, werden uns zugeben, dass gerade solche Freunde die treuesten und verlässlichsten sind”. *Fr. Palacky: Österreichs Staatsidee. Prag, 1865. – 55. 1.*

² *Dr. Paula Geist-Lányi: Das Nationalitätenproblem auf dem Reichstage zu Kreamsier 1848-49. – 60. 1.*

³ „Denkschrift der böhmischen Reichstags-Abgeordneten an das Ministerium”. Ezt a memorandumot a bécsi októberi forradalom után Palacky írta. *Fr. Palacky: Gedenkblätter, stb. 177. 1.*

⁴ Kormányprogramját találóan jellemezte A. *Franckel* morva író, következő és „Ein Programm” című gúnyverse:

„Autouomisch werden alle Landesteile sich gestalten,
Doch zentrale Bajonette wird das Militär erhalten.”
„Die Regierung wurde vielfach der Parteilichkeit verdächtigt.
Alle Nationalitäten sind fortan gleich unberechtigt.
Alle Nationalitäten sind von nun an gleich geschätzt:
Nötgen Falles wird die eine auf die andere gehetzt.
Solch ein Palliativverfahren flickt für heute das Zerwürfnis.
Flickt die Grossmacht, die bekanntlich für Europa ein Bedürfnis,
Wir sind offenbar notwendig, dieses bitt ich zu bedenken

kozó cseh tervek szétfeszültek, – lehetetlenné vált azonban az ennél kisebb igényű program, – a foederációs monarchia programja is. A bécsi és kremsieri nemzetiségi pártkórosban a csehek eleinte a jobboldalt reprezentálták, mert még hittek a kormányban, amikor azután látták, hogy csalódtak, heves küzdelmet folytattak a foederalizmusért és akkor jobboldali elhelyezkedésük eltolódott. Foederalista álláspontjukat Palacky később megindokolta egy emlékiratban,¹ kiemelve azt, hogy az itt élő népeknek egyforma életérdeke a szövetségi állam létesítése.

Kremsierben a nemzetiségi ellentétek már a fundamentális jogok tárgyalásánál kirobbantak. Már akkor távolodtak el a kormánytól szövetségesei, a csehek, akik tagadták azt, hogy

Und einstimmig ihr Vertrauen uns ohne Diskussion zu schenken,
Ein Vertrauensvotum sei es ohne weit're Diskussionen,
Minder lieben von der Linken wir die Interpellationen.
Dies Programm zu halten, geben wir einmütig das Versprechen,
Sollt es sich nicht ganz bewahren, werden wir es ehrlich brechen."

A. Helfert: Der Wiener Parnass i. J. 1848. 410. 1. és Dr. P. Geist-Lányi i. m. 106. 1.

¹ „Denkschrift der böhmischen Abgeordneten über die von ihnen auf den constituirenden Reichstage zu Wien und Kremsier befolgten politischen Grundsätze.“ – „Sind die Gedanken an eine staatliche Selbständigkeit der Magyaren, wie der Cechen, der Serben, wie der Romanen, der Ruthenen und Slowenen, ja selbst der Polen in ihrer Gesamtheit gegenüber der centralisirenden Wirkung des Weltgeistes, fortan nichts als verführerische Träume: so gewinnt dagegen die Idee einer staatlichen Vereinigung dieser Volksstämme eine täglich wachsende und nicht bloss durch positive Überlieferung, sondern auch durch die Natur-Nothwendigkeit selbst sichergestellte und gehobene Geltung. Einzeln schwach und blossgestellt, können diese Stämme nur im friedlichen Bunde, in föderativer Einigung so erstarren, dass sie den Übergriffen auch noch so mächtiger Nachbarn im Osten und Westen mit Erfolg entgegentreten dürfen.

Berufen, Oesterreich als Staat mitzuconstituiren und die Formen und Bedingungen festzusetzen, unter welchen dieser Staat fortan eine Einheit bilden sollte, konnten wir nur in den voranstehenden Andeutungen jene Idee suchen und finden, welche bei Durchführung eines solchen Werkes uns leiten sollte.

Wir wollten daher das neue Oesterreich auf einer föderativen Grundlage, als einen Bundesstaat aufbauen, der als solcher weder deutsch, noch slawisch, weder magyarisch, noch romanisch sein und heissen sollte; denn er sollte ja eben auf einem Bunde freier und vollkommen gleichberechtigter Völker beruhen. Wir wollten diesen Bund von vornherein in der bereits bestehenden Form einer erblichen Monarchie, weil wir überzeugt sind, nicht nur dass man sich von der positiven Grundlage des Staates ungestraft nicht weiter entfernen darf, als zur Herstellung eines wahren Rechtszustandes unumgänglich nöthig ist, sondern auch weil diese Staatsform für den Fortbestand des Bundes an sich die grössten Garantien bietet. Da wir somit von jeher weit entfernt waren, für die einzelnen Theile dieses Bundes die volle Souveränität in Anspruch zu nehmen, so hatte das Wort „Föderation“ in unserem Munde allerdings einen eigenthümlichen beschränkteren Sinn und wurde nur gebraucht, weil für dasjenige staatliche Verhältniss, das wir hier bezeichnen wollten, kein passenderer Ausdruck zu finden war.“ – Fr. Palacky i. m. 192. 1.

létezne egy osztrák államnyelv és egy osztrák nemzeti öntudat. Rieger szenvedélyesen adta tudtára a németeknek, hogy a fundamentális jogok célja nem az, hogy minden egyén Ausztriában osztráknak, hanem hogy embernek tudja és érezze magát.¹

Az alkotmányjavaslat tárgyalásánál három fontos kérdés dominálta a vitát, Az egyik magába foglalta a problémát, vajjon bevonandó-e Magyarország is az alkotmánytervezetbe? A másik kérdés azt tartalmazta, miképpen osztassék fel a monarchia területe. A harmadik kérdés tekintetében szembenálltak egymással a centralizmus, a mérsékelt autonómia és a foederalizmus hívei. Az első kérdés megoldatlan maradt, a kormányra hagyták a döntést. A szlávok, csehek és délszlávok a magyar különállás megszüntetését kívánták. A további két kérdésben a német centralisták győztek.²

Győzött Kremsierben az egységes osztrák állameszmének, az osztrák nemzeti eszmének fiktív álláspontja, melyet a csehek, lengyelek kategorice elutasítottak. Palacky indítványát még a császárhű morvák is elvetették és inkább a centralizmus pártján álltak, mint a cseh-morva egység mellett.

A kremsieri botrány („der Skandal von Kremsier”), ahogyan Windischgrätz az ottani birodalmi gyűlést nevezte, már december óta feloszlásra volt ítélve. Már január elején azt írja Schwarzenberg Windischgrätznek, hogy „a birodalmi gyűlés az utolsó napokban annyira tervnélkülien gonosznak mutatkozott, hogy mindinkább fogy a remény, általa és vele a kitűzött

¹ Ha német nemzetiek készítették volna a fundamentális jogok javaslatát, akkor Rieger gúnyos megjegyzése szerint, a következő három pontot dekretálták volna:

„§ 1. Mindenki köteles, hogy osztrák területen osztrák öntudatú legyen.

§ 2. Minden lengvelt, csehet, olaszt, magyart, mihelyt megszületik, a Lethe vizébe kell mártani, hogy elfelejtse, miszerint ezeresztendős történelme régibb, mint az osztrák császárságé.

§ 3. Születése után rögtön minden egyes osztrák állampolgár, vagy helyesebben mondva, minden osztrák, hogy az állam el ne veszítse, a vámsorompó mintájára feketesárgára mázolandó.” – *Dr. P. Geist-Lányi* i. m. 199. 1.

² Az alkotmánytervezet szerint az ausztriai császárság egy oszthatatlan és a következő önálló koronatarományokból álló örökös monarchia (Erbmonarchie): cseh királyság, galíciai királyság Bukovinával együtt, az Enns alatti ausztriai főhercegség, az Enns feletti ausztriai főhercegség az Inn-negyed nélkül, salzburgi hercegség az Inn-negyeddel, Stájer hercegség, Karinthia hercegség, Krajna hercegség, Szilázia hercegség, Morva örgrófság, Tirol és Vorarlberg fejedelmisített grófság, a Tengermellék, Dalmácia királysága.

célt elérhetni...”¹ Január 20-án a minisztertanács elhatározta a birodalmi gyűlés felosztatását leplezetlen radikális tendenciája és a kormányelleni magatartása miatt, valamint egy oktrojálható charta kibocsátását.² Amikor az osztrák kormány ezt Olmützben elhatározta, Kremsierben a birodalmi alkotmánytervezet felett a legbehatóbb vitákban igyekeztek egymást meggyőzni a centralizmus és foederalizmus hívei. Az alkotmánytervezet második részében, melyet az úgynevezett ötös tanácsnak kellett megkonstruálnia, döntötték el ugyanis, vajjon az osztrák monarchia centrális vagy foederális szerkezetű legyen. A centralizmus védelmezői a német nemzetiségűek, a foederalizmus bajnokai a szlávok, különösen a csehek voltak. A kremsieri alkotmányvita azért függ össze a tót kérdéssel, mert a cseh törekvések képviselője, Palacky Ferenc, e vitában a németekkel szembeni cseh pozíciók erősítése kedvéért letért a cseh történelmi jogi alapról és az önkényesen magyarázható nemzetiségi, illetve etnográfiai alapra helyezkedvén, a tót megyéknek a cseh, morva, sziléziai tömbhöz való csatolását javasolta. Palacky alkotmánytervei és az azokat kísérő beszédeiből egy belső ellentmondás bontakozik ki, melyet megértünk, ha az alkotmánytervezetét és az azokat kísérő beszédeit összehasonlítjuk. Ingadozott a történelmi jog és a nemzetiségi elv között³ és azerint helyezkedett egyik vagy másik alapra, amint ezt a vita, vagy a németeknek előretörése követelte, mert a foederatív szerkezetnek nemzetiségi alapon való felépítése szükségszerűen maga után vonta azon belátást, hogy a cseh-morva-sziléziai területeknek német lakosságát el kell különíteni, a cseh történelmi jog ezen elhagyása azonban a cseh-morva elem pozíciójának tetemes gyengülését vonja maga után a foedertatív birodalomban, ezért reparáló expediensnek szemelte ki a tót megyék követelését, ámbár a tót nép jellemében, szellemben, nemzetiségben, azaz nyelvben eltérő a csehtől.

¹ *U. o.* – Schw. N. 457/VII. – *Schwarzenberg-Windischgrätz.* (Olmütz, am 12-ten Jänner.)

² *Josef Redlich:* Das österreichische Staats- und Reichsproblem I. – 2. 87. 1.

³ Palackynak ezen ingadozását részletesen ismerteti *T. G. Masaryk:* „Karel Havlicek snahy a tuzby politického probuzeni” c. munkája III. fejezetében. (Palacky politikai programja az 1848. évben.)

Már 1848 szeptemberében készített egy alkotmánytervezeti vázlatot, melynek kézírata megmaradt, míg a részletesen kidolgozott tervezetek sem Palacky hagyatékában, sem másutt nem voltak fellelhetők. E vázlat szerint a foederatív szerkezetű birodalmat négy tömbre bontja és pedig a) *lengyel*: a krakkói, halicsi, bukovinai, b) *cseh*: cseh, morva, sziléziai, c) *az osztrák-német*: az ausztriai, salzburgi, tiroli, vorarlbergi és stájer, d) *illyr*: a karintiai, krajnai, isztriai és dalmáciai területekre.¹ Ebben a tervezetben a csoportokra osztott tartományok épségét nem rendeli az etnográfiai felbontás alá, vagyis a történeti jogokat bizonyos szempontból, különösen a cseh kérdésben nem bolygatja. 1849 január 23-án ezen első tervezetétől eltérően javasolta, hogy a monarchiát osszák fel: 1. osztrák-német, 2. cseh, 3. lengyel, 4. illyr, 5. olasz, 6. délszláv, 7. magyar és 8. oláh tartományokra. Az első csoportba számította Alsó- és Felső-Ausztriát, Stájerországot, Karintia, Salzburg, Német-Tyrol, Vorarlberget, a német-cseh, a német-morva, a német-sziléziai területeket, a másodikba a cseh, morva, sziléziai és magyarországi tót területeket, a harmadikba Galíciát, Krakkót, Bukovinát és a magyarországi ruthén területet, a negyedikbe Szlovéniát, Stájerország, Karintia szláv részeit, Krajnát, Isztriát, az ötödikbe Tyrol olasz részét, Lombardiát és Velencét, a hatodikba Dalmáciát, Horvátországot, Szlavóniát és a Vojvodinát, a hetedikbe a magyar és székely területeket, a nyolcadikba a magyarországi

¹ Franz Palacky: Gedenklblätter. Auswahl von Denkschriften, Aufsätzen und Briefen. – Erster Entwurf einer Constitution von Oesterreich. (XXIII. sz.)

² I. Das Staatsgebiet und dessen Eintheilung.

§ 1. Die Länder und Gebiete des österreichischen Gesamtstaates, für welche gegenwärtige Constitutions-Urkunde als Grundgesetz zu gelten hat, sind

a) polnische: Krakau, Galizien, Bukowina,

b) böhmische: Böhmen, Mähren, Schlesien,

c) deutsch-österreichische: Oesterreich, Salzburg, Tyrol nebst Vorarlberg, Steiermark,

d) illyrische: Kärnten, Krain, Küstenland, Dalmatien.

§ 2. Die Hauptstadt des Reichs und Sitz der Centralgewalt ist Wien. Unter ausserordentlichen Umständen kann die Centralregierung auch in eine andere Stadt verlegt werden.

§ 3. Hauptsitze der Länderregierung sind: Wien, Lemberg, Brunn, Prag, Linz, Innsbruck, Grätz, Laibach, Triest, Zara.

§ 4. Die Grenzen der diesen Regierungssitzen zugewiesenen Ländergebiete können nur durch ein Reichsgesetz abgeändert werden.

§ 5. Die innere Abtheilung der Regierungsgebiete nach Kreisen, Bezirken und Communen wird durch besondere Ländergesetze geregelt. – 169. 1. – Vaclav Reznicek: Frantisek Palacky jeho zivot, püsobeni a vyznam. 187-188. 1.

erdélyi és bukovinai oláh-román területeket.¹ A két tervezet közötti különbség tehát az alapelvekben is nyilvánul. Míg még 1848-ban tisztán a cseh történelmi államjog alapján formulázta meg javaslatait, addig már a következő év elején elhagyta ezt az alapot és a nemzetiségi-etnográfiai princípiumból vezette le a monarchia átalakítására vonatkozó tervezetét. A nemzetiségi princípium azonban a cseh szempontoknak nem kedvezett, mert a német területek elszakításával egy igen gyenge cseh-morva tönk maradna meg, ezért, hogy a foederációban ez a gyenge tönk erőhöz juthasson, nyúlt Palacky a magyar-tót területhez. Palackyt az új tervezet készítésében az vezette, hogy az etnográfiai beosztás inkább kedvez a szlávoknak általában, ha a cseh-morva területekre nézve kedvezőtlen is. Ausztriából egy szláv osztrák monarchiát akart ez a tervezet teremteni, melyben a történelmi jogi alapról lelépett csehek az etnográfiai-nemzetiségi címen kiszakítandó tót területtel kívánta Palacky erősíteni. Palackyt ebben a lépésében minden bizonnyal megérzése is vezette, hogy a Schwarzenberg-kormány a rebellis Magyarországot le fogja tiporni, szét akarja szakítani és valószínűleg mint vezető politikus nagyon jól volt informálva Stadion terveiről, a tótoknak adott ígéretekről. A magyarellenes Helfert, ki jól ismerte a tót aspirációkat, könyvében kijelenti: *„Im slawischen Norden von Ungarn toar es, was den überwiegenden Theil der Bevölkerung betraf, im Grunde gar nicht auf eine Ausscheidung von der St. Stephanskronen abgesehen. Das Volk wollte beim Lande und mit dem Lande bleiben.”*² Helfert, aki cseh-tót szimpátiáival mindig igazságtalanul ítélte meg a magyar kérdést, bizonyára nagy önmegtagadással volt kénytelen leírni ezt a tényt. A tót nép ezen tényleges érzését és akaratát ismerték Stúr, Hurban és Hodza is. Ehhez hozzájárult azon erőteljes és életrevaló tót szellemi irányzat, mely rövid néhány esztendő alatt teljesen kiszorította a cseh irodalmi és nyelvi termékeket Felső-Magyarországból és amely a tót nyelvet tette meg irodalmi nyelvvé. A csehek részéről ezen irányzat ellen elkeseredett harc indított, balgaságnak, öngyilkosságnak, rövidlátásnak mondták a

¹ Josef Redlich: Das österreichische Staats- und Reichsproblem. I-I. 273. 1.

² Helfert i. m. IV. 2. 441. 1.

tót nyelv irodalmosítását, holott ha tényleg nem a nép érzéseiből, a közszükségből fakadt volna, úgy nem lett volna néhány esztendő alatt olyan óriási sikere és elterjedtsége. Palacky ezzel a második tervezetével tehát nemcsak a cseh-morva tönk erősítését célozta, hanem a tót nemzeti irányzat, a tót nyelv és irodalom önálló fejlődésének megakasztását is. Keresztezni próbálta a tót nemzeti törekvéseket, melyek akár Stúr, Hurban, Hodza formulázásaiban, akár pedig a tót nemzet túlnyomó többségének magyarbarát magaviseletében nyilvánultak, azonban elszántan, határozottan a csehekkel való egyesülésről sem politikai, sem területi, sem állami, de még szellemi, irodalmi tekintetben sem akartak hallani.

Palacky, aki egy nagy, egységes Ausztriát akart, ezt Magyarország megcsonkításával és letörésével gondolta elérhetni és ebben a tekintetben együtthaladt a Schwarzenberg-féle kormányral és minden érvelése, elmélkedése a nemzetiségi egyenjogúsításról csakis szemfényvesztésnek mondható, mihelyt a tót területre való igényét hangoztatta és egy másik szláv, a szlovén Kaucic, aki szintén a föderációt helyezte, nagyon is bölcsen jegyezte meg beszédében, hogy *a természetellenes házasság sohasem termett jó gyümölcsöket, ezért hozták be a válás intézményét és éppen úgy lehet egy természetellenes országegyesítés is átka az emberiségnek.*¹ Az erőszakolt etnográfiai beosztás alapján végrehajtott országegyesítés végzetes következményeit a Palacky és Havlicek programjából kibontakozott cseh állampolitika a jelen időben sínyli meg, mert Palacky, aki a német-séggel harcban álló csehségben nem tételezett fel elég erőt ahhoz, hogy nemzeti törekvéseit megvalósíthassa és a tót nemzet érintetlen szlávságát akarta e harcban a cseh nemzet felfrissítésére hasznosítani, nem gondolt arra, hogy ez idegen nemzetnek anektálásával a cseh nemzeti erőt még inkább felaprózza és megosztja, mert ezt az erőt, amelyet a cseheknek a tót nemzet elcsehesítése, a tót nemzeti törekvéseik elnémítására, az új terület anektálásának teljes végrehajtására kell fordítaniuk, a német-séggel folytatott harcban elveszítik. A cseh nemzeti törekvések frontja a német területekkel szemben annyival gyengül, amennyi cseh erőre van szükség, hogy a cseh nemzeti törekvé-

¹ Redlich i. m. 274. 1.

sektől élesen divergáló tót kérdést erőszakkal elnémítsák. A Palacky-féle tervezetre a jelen idők viszonylatai cáfolnak reá a leghatározottabban, mert ha a csehek a cseh történeti államjog elméletét eredeti tisztaságában megóvták volna és nem kapaszkodtak volna a tót-rutén területeknek egy hamis etnográfiai és nemzetiségi alapon való kierőszakolásába, államuk részére szorosabb és szolidabb kilátásokat, sőt mondhatni biztos jövőt teremthettek volna. Egy új állam, mely az egyik belső frontján egy olyan régi, erős, hatalmas háttérrel bíró ellenféllel kénytelen viaskodni, mint a németiség, saját bukását készíti elő, mihelyt erejét a nemzeti életétől idegen területek annektálására fordítja. A Palacky tervei úgy akartak enyhíteni e kérdésen, hogy a cseh-német területek lefaragásába kénytelen-kelletlen beleegyezett, ha a gyakorlatban végrehajtható volna, mert szerinte Csehország egy katlanszerű terület ée egy katlant nem lehet úgy felosztani, hogy meg ne semmisítsék, tehát Palacky a német területek különválását nem helyezte, de nem tiltakozott ellene. Azok a cseh államférfiak, akik a Palacky-féle tervezetet a világháború után átvették és a volt monarchia felosztásánál felhasználták, nem cselekedtek sem providenciálisan, sem méltányosan cseh nemzeti szempontból, mert nem elég, hogy megtartották a német belső frontot, hanem államfennmaradási politikájukat súlyosan megterhelték új és idegen területekkel, amelyek erejük javát abszorbeálják és az új állam feloszlásának csiráit hozták magukkal. Palacky idejében a cseh nemzeti törekvéseknek, a cseh kultúrának a túltengő és évszázadokon keresztül elszenvedett német fennhatóság, sőt elnyomás miatt szüksége volt erőtartalékokra. Elkeseredett harccal tudták csak a csehek nemzeti kifejlődésük útját szabaddá tenni, német behatások által elsorvadó kultúrájukat ismét öntudatos szlávva alakítani. Palacky és Havlicek azt hitték akkor, hogy e harcban a tót nemzettel való egyesítésük hasznukra lenne. Ez az ő hitük azonban egy csalóka illúzió volt. A világháború után a cseh nemzeti törekvéseknek, a cseh kultúrának már régen nem volt szüksége erőtartaléokra, mert hiszen a fejlődős útját a cseh nemzet egymaga kiküzdte, a saját erejéből emelkedett, tehát elesett a Palacky és Havlicek-teória indoka és így be kellett volna látni ok a cseh államférfiaknak, hogy a Palacky-

tervezetnek a tót területre vonatkozó része is időszerűtlen a csehekre nézve, mert ez csak megterhelheti és bizonytalanná tenné a cseh nemzeti törekvések eredményeit. Rieger László a kremsieri alkotmányvita alkalmával egyszer azt mondta, „*hogy o szláv cseh csupán önálló akar lenni, nem pedig más elemeket meghódítani és elnyomni*”. Ezt a szempontot az új cseh politika természetesen el nem ismerte.

Palacky javaslatait Kremsierben nem fogadták el és a centralisták győztek a vitában, ennek azonban gyakorlati értéke alig volt, mert hiszen a kormány serényen dolgozott az oktrojándó alkotmánytervezeten, melyet március 4-én bocsátott ki manifesztuma kíséretében Schwarzenberg. A kremsieri birodalmi gyűlést szétoszlatták és a szláv föderalisták elkeseredett csalódással olvashatták az oktrojált alkotmány chartájában az osztrák-német centralizmus berendezkedését. A cseh területtől a dalmát partokig egy kellemetlen kijózanodás rázta meg a szláv politikusokat, akik az osztrák-német abszolutizmus ellen küzdő magyarság ellen kínálgatták és adták segéderőiket az udvari politikának. Prága utcáin a „jóságos Ferdinánd” mellett tüntettek¹ és Havlicek a legegésebb tollal szedte szét az oktrojált alkotmány levelének pontjait és lázított ellene. A pecsenyerudat a tartományoknak hagyták – írta –, míg magát a pecsenyét Bécsben fogyasztják el.² A „Srpské Noviny”-ben pedig elkeseredve írták – „tehát megint robot, mint azelőtt, szolgálai alázatosság, szubordináció, az egész országban örökös megszállási állapot és emellett német iskolák, német hivatalnokok, az egész berendezkedés, az egész élet a németek által megfertőzve, – ez a köszönet részünkre, szlávok!..”³ Egy horvát újság pedig írja – „mi horvátok népünk halálos ítéletét írjuk alá, ha ez alkotmányt elfogadjuk, mely összes nemzeti ereinket és idegeinket elvágja és a metternichi regiment átkozott korszakát visszahozza”.⁴

Az oktrojált alkotmányt, amint azt már említettem, a csehek nem szívesen fogadták és a közhangulat mindazon szlávok

¹ Dr. Zd. Tobolka: Dejiny ceské politiky nové doby. Cast prvni. – Ceska politika III. 168. 1.

² Helfert i. m. III. – 386. 1.

³ U. o. – 389. 1

⁴ U. o. – 386. 1.

ellen fordult, akik az oktroj ellenére a bécsi kormánypolitikát továbbra is szolgálták. Különösen neheztek a csehek a tót vezetőkre, akik örültek az oktrojált átalakulásnak, mert benne a magyar hegemonia megszüntetését látták. Prágában léptenyomon kifejezést adtak az új alkotmány elleni érzéseiknek. Kossuthot éljenezték, Jellasics portréját nyilvánosan elégették és mikor Bieger március 14-én Prágába érkezett, tüntettek mellette. A tótokat felszólították, hogy egyezzenek meg Kossuthal, amit úgy Hurban, mint Stúr is visszautasított.¹ A tótok a bécsi centralizmus mellé álltak és a csehek föderalizmusát el nem fogadták, annak ellenére, hogy a tót felkelési akciót a csehek támogatták, akik a tótok hálátlansága miatt neheztek. A tót vezetők túlzó lojalitása a bécsi kormány iránt és indokolatlan magyargyűlölete még a tót szabadcsapatok soraiban levő cseheknek is arra készítette, hogy ezt a magatartást kritika tárgyává tegyék. Így Miksicek Mátyás, morva publicista, író, aki az első betöréstől kezdve a tót szabadcsapatok meneteiben és vállalataiban résztvett, a „Moravské Noviny”-ban J. J. jel alatt élesen szarkasztikus cikket írt, melyben a bécsi kormánynak a tótokkal szembeni kétszínűséget, a tót vezetők rövidlátó politikáját tette szóvá. A cikk befejezése következőket tartalmazta: „Elítélitek a magyarokat, hogy nem barátai a szabadságnak, kérdem azonban, milyen garanciátok van arra nézve, hogy Ti a szabadságért harcoltok és a szabadság pártján álltok? Vájjon a Schwarzenberg-kormány biztosítja részetekre a szabadságot? Ha valaki azt mondaná, hogy Kossuth egyetlen hibát követett el akkor, amikor Hunban fejére 50 p. forintot tűzött ki, holott 50 ezer aranyat kellett volna ígérnie annak, aki hozzá Hurbant abból a célból vezette volna, hogy vele a tót nép szükségéről őszintén beszéljen és tárgyaljon. A jövő fogja nekünk megmutatni, vájjon ez a 'valaki' helyesen beszélte-e, vagy pedig nem?”²

Miksicek fején találta el a szöveget, mert abszolúte helyesen ítélte meg a helyzetet. Előrelátta, hogy a Schwarzenberg-kor-

¹ *Dr. Zdenek Tobolka:* Politické dejiny Ceskoelovenského Národa od r. 1848 az do dnešnej doby. – Díl I. 1848 Praha 1932. – 157-8, 163. 1. és *Dr. Albert Praiák:* Československá otázka u Havlicka. Bratislava, 1928, 10. 1.

² *M. Miksicek:* Denník, korespondencia stb. – Na revolucnom Slovensku 1848-49. usporiadal K. G. ólán. – Myjava, 1931. – 15, 117, 164-168. 1.

mány nem reprezentálja a „szabadság” pártját, hogy semmilyen garanciákat nem nyújt a tót nemzetnek a jövőre nézve és hogy a tót vezetők vállalkozásából egy nagy kijózanodás, egy nagy csalódás fog bekövetkezni, melyet csakis úgy lehetne elkerülni, ha a tótság leül tárgyalni a magyarság reprezentánsaival. Ez a cseh javaslat, mely Prágában is felhangzott, azonban már oly késő volt, hogy a tót vezetők nem vehették figyelembe, mert hiszen eredetileg a csehek voltak azok, akik a tótságot a magyarok elleni harcra uszították és erre a politikai lejtőre vezették. A március 4-i oktroj után a csehek szerették volna a magyar győzelmet, hogy Schwarzenberg ismét reájuk legyen utalva. Bosszút szerettek volna állni Schwarzenbergen, mert föderalista terveikkel együtt elkergette őket Kremsierből. A tótok, akiket ők támogattak a magyarokkal szemben anyagilag és fegyverekkel, – most már nem hallgattak reájuk.

Tagadhatatlan az, hogy a tót vezetők túlzó császárisága miatt még saját híveik sorában is elégedetlenkedtek. Az elégedetlenséget a csehek is szították. Hurbanék centralista politikája miatt az a tót mozgalom, melyet Hurban, Stúr, Hodza vezettek, izolálódott. Hurban Bach és Schwarzenberg híve volt, tehát feltétlen centralista, míg a csehek föderalisták, akik Bach és Schwarzenberg politikájával szembekerültek.¹ A tót könyvek később azt igyekeztek kiemelni, hogy az 1848-49-i tót mozgalom, a felkelés, a tót nemzeti élet védelmét célozta és nem állt a „zsarnokság” szolgálatában,² – ezt az oktroj utáni cseh kritikák is megcáfolták. A nép rokonszenvét főleg azért veszítették el, mert a bécsi kormánypolitika szekerét tolták.

¹ *Dr. Albert PraMk: Slovenská otázka v dobé J. M. Hurbana.* – Bratislava, 1923. – „Hurban mindent a dinasztíára, az arisztokráciára és a bécsi kormányra épített, a csehek a nemzet erejére és a demokratizmusra. Hurban konzervatív volt, néha szinte reakciós, a csehek, mint ezt Palacky és Havlicek reprezentálták, a haladás elvét vallották. Hurban azt hitte, hogy a kormány vezetőhelyet juttat neki és hogy Szlovenszko kérdésében véleménye szerint fog-nak eljárni, az azonban meg nem történt, a kormány bizalmi emberei olyan tótok lettek, akik a felkelésen kívül álltak, Kollár, Kuzmány, Lichard, Záborsky, Radlinski. Hurban a priori elutasította a magyarokat, a csehek ugyan elítélték a tótok elleni erőszakosságait, ám helyeselték harcukat a szellemi haladásért és az osztrák centralizmus és abszolutizmus politikai legyőztéséért. Ezen alapvető körülmények némelyike Hurbant és csoportját még Szlovenszkon is izolálta...” – 486. 1.

² *Julius Bodnár: Dr Jozef Hurban.* – Bratislava, 1925. – 36. 1.

Ennek tudható be, hogy csapatjaik nem szaporodtak és nem tudtak imponáló létszámra szert tenni.¹

Az oktrojált alkotmány éle leginkább Magyarország ellen irányult, ősi alkotmányát eltörölte, a királyságot a tartományok sorába degradálta, Erdélyt, Horvát-Szlavónországot, Fiú-mét elszakította, a bács-bánati megyéket elkülönítette. Ez az irat, bár szemfényvesztésül a nemzetiségi egyenjogúságot írta homlokára, a népek nemzeti törekvései iránt semmilyen megértő belátást nem mutatott. A tót megyéket ugyan külön tartomány alakjában el nem különítette, azonban a Stadion-féle politikai és közigazgatási organizációs tervezetek szerint a chartában megcsonkított Magyarországot nemzetiségi districtekre osztotta, melyek között még a jász. kún terület gondos elkülönülése is szerepelt.

A Bécsben tanácskozó konzervatív magyar komité tárgyalásainak eredménye egy részletes, hosszú elaborátum volt, mely Magyarország jövődjét szervezését a Schwarzenberg-Stadion-elveknél enyhébben, a magyar alkotmánynak megfelelőbben akarta megoldani. A magyar konzervatívok politikai számításait Windischgräetzre építették, akinek állása március hónapban már nem bírt a befolyással és tekintéllyel, mint a hadjárat kezdetekor. A magyar konzervatívokból álló bizottságot a március 7-én kihirdetett összbirodalmi oktrojált alkotmánylevél meglepte. Be is akarták szüntetni tanácskozásaikat. Aggodalmuknak és kétségüknek adtak kifejezést az alkotmánylevél magyarországi részének sikere tekintetében. Szükségesnek tartották, hogy a kormány Magyarországhoz külön manifestumot intézzen az új rendszer tárgyában, sőt fel is terjesztettek

¹ A tót történetíró, *dr. Sam. St. Osúsktf* egyik munkájában (Hurbanova filozófia – Myjava, 1928.) írja, hogy a nép nehezen kelt föl, azonban a fölkelés három fázisában 30.000 tót önkéntest küldött harcba. Csalásnak és elvakult rosszhiszeműségnek tartja azon állításomat, hogy magyar oldalon 40.000 tót harcolt és a szervezett tót felkelők létszáma csupán 2000-re tehető. Ezzel a történetírói érzékenységgel szemben utalok *Miksicek* M.-nak a „Koleda”-ban (1852) megjelent cikkére, melynek végén megállapítja, hogy a Frischeisen, Bloudek, Janecek, Lewartowsky vállalkozásainak létszáma 2000-nél valamivel több volt. „Kossuth persze cca 60.000 önkéntes felett rendelkezett és egyáltalában egész hadserege kb. 170.000, majdnem egészében önkéntesekből állt. Látni, hogy a tótok nemzeti szelleme akkor nem volt olyan mértékben kifejlődve, mint a magyaroké, bár számra nézve mindkét nemzet pgyenlőO)” – I. m. 53. 1. – A Miksicek által említett 170.000 honvédnek legalább is 25%-a tót volt. Felsőmagyarországi pedig jóval több.

egy ilyen kiáltványtervezetet, amit azonban Schwarzenberg el nem fogadott, mert a kormány elve az volt, hogy a magyarok excepcionális állását meg kell szüntetni.¹ Schwarzenberg és miniszterei, amint azt egy osztrák történetíró helyesen említi,² – az egész magyarságot a rebellisek egészen zárt falanxának tekintették. És ebben a tekintetben alig tettek különbséget konzervatív és nem konzervatív között. A konzervatívokból álló magyar komité egybehívása leginkább a konzervatívok és Windischgrätz együttes akciójának volt a következménye és hogy mennyire nem méltatta a kormány e pártot kellő meghallgatásra és az organizációs kérdésekben közreműködésre, misem bizonyítja jobban, mint az, hogy a komité megalkudott az oktrojált alkotmánynak ősi alkotmányunkat sértő berendezésével és hajlandó volt azt minden tekintetben szolgálni, a kormány azonban semmiképen sem volt hajlandó a konzervatív magyaroknak vezetői funkciókat juttatni. A komité tárgyalásaiban Kübeck aligha vett részt.³ Március 23-án vitte el neki Szentiványi Vince Budára az elaborátumot, melyről április 10-én küldött Schwarzenbergnek jelentést.⁴ A tizenhétnapi hevertetése e fontos javaslatnak, valamint Kübeck jelentésének hangulata arról beszél, hogy Kübeck tisztában volt a kormány szándékaival a konzervatívokat illetőleg. Kübeck a kormánynak szakembere volt, a politikát azonban Schwarzenberg csinálta. Kübeck Schwarzenberg politikáját öntötte paragrafusokba. Kübeck Magyarországon meggyőződött arról, hogy a hangulat az összbirodalomba való beolvasztás ellen nyilatkozik és ahelyett, hogy a kormányt jobb belátásra bírta volna, egy hosszabbtartamú katonai ura-

¹ *St. A. W.* – Sch. N. 212/IV. – Vortrag am 10. März, 1849. – „In dieser Constitution verordnete Einfügung Ungarns in den Gesamtkörper der Monarchie kam diesen ehrenwertesten, allein, wie natürlich (in den altungarischen Begriffen befangenen) mit der nothwendig gewordenen Umgestaltung ihres Vaterlandes noch nicht vertrauten Männern unerwartet und sie haben ihre Zweifel und Bedenken, so wie die vorläufige Einstellung ihrer bisherigen Arbeiten in der gehorsamst angeschlossenen Eingabe angesagt.”

² *Redlich* i. m. I. – 1. – 339. 1.

³ *Tagebücher des Carl Friedrich Freiherrn Kübeck von Kùbau.* II. 39. és 42. 1. – Március 17-én utazott Budára, Bécsben március 9-én érkezett meg Kremsierből. A magyar konzervatívokkal február 23 án tárgyalt és pedig Apponyival, Ürményivel és Dessewffy Emillel.

⁴ *St. A. W.* – Sch. N°. 223/IV. – „Vortrag des Gutachtens Kübeck über das Operát des unter dem Vorsitze des Gf. Apponyi in Wien über die künftige Verwaltung Ungarns.”

lom berendezkedését javasolta. Ellene volt annak, hogy egy magyar miniszter neveztesék ki és ajánlata oda konkludált, hogy neveztesék ki egy civil chef a katonai parancsnok mellé.¹ A minisztertanácson ugyanis szóba került egy miniszter kinevezése Magyarország részére. Schwarzenberg e kérdésben tárgyalt is Apponyival, aki azonban betegnek mondta magát és De&sewffyt ajánlotta. Bach a minisztertanácson hivatkozva a szlávok és németek esetleges elégedetlenségére, kifogásolta azt, hogy e fontos tárcát, melyben a nemzetiségi kérdés praktikusán érvényesül, magyarra bízzák.² Ezzel a magyarországi ügyek miniszteri kérdése véglegesen lekerült a napirendről, mert hiszen Kübeck is ellene nyilatkozott.

Ami a konzervatívok javaslatainak ama részeit illeti, amelyek a nemzetiségi kérdésre vonatkoznak, azok a nemzeti egyenjogúság elveit szem előtt tartva, minden tekintetben arra törekednek, hogy ezen nehéz problémát az ország integritásának megőrzése mellett, az összes igények kielégítésével, megközelítőleg megoldhassák. Nem lehet és nem szabad a konzervatívok hazaszeretetét, a magyar államért táplált aggodalmaikat kétségbe vonni és elfogultan felettük pálcát törni, mert a forradalommal szemben az udvar közelében, a diktáló osztrák kormánynál keresték a nehéz helyzetből való menekvés és megmentés módját. Amott a magyar nemzeti törekvések, melyeket ők szélsőségeknek hittek és hirdettek, emitt pedig az abszolutizmusnak nemzettipró szándékai tették számukra nehezzé a helyzetet. Sem itt, sem ott nem gyökereztek a talajban. Magyarország teljes egészében át volt hatva a nemzeti törekvések jogosultságától, ezekért harcolt és vérzett, a konzervatívok tehát nem is tudtak e hangulatba bekapcsolódni, viszont az udvari politikában uralkodó magyarellenes irányzatban sem verhetek gyökeret, mert ellene lázadott vérük és bizalmatlankodtak is irántuk. Mennyi keserű önmehtagadás, lelki küzdelem és megalázás tölthette el e férfiak közül azokat, akik hazájukat szerették és magyarnak érezték magukat. Az abszolutizmus, az összmonarchikus rendszer gondolat- és eszmevilágában öregedtek meg és ezt nem tudták magukról levetni, ám

¹ St. A. W. – Sch. N. 23/IV.

² U. o. – M. R. Pr. 711/1849. am 9-ten März. – IV. pont.

azonban szerették volna hazájukat megmenteni, mert látták Schwarzenbergék ádáz és bosszúszomjas gyűlöletét, mely a nemzetiségeket lázította a magyar nemzet ellen. Vezető szempontjuk, az lehetett, hogy megmentésük azt, amit még menteni lehetségesnek látszott. A tizenöt fejezetből álló memorandum, melyet Apponyi. március 23-án nyújtott át Schwarzenbergnek, óva intette a kormányt attól, hogy a királyság alkotmányának ősi alapelveit és törvényeit radikálisan felborítsa. „A kívánság egy törvényes, alkotmányos erős kormányzás, a désolout viszonyoknak alkotmánytörténeti alapon való rendezése után, a lakosság művelt és politikailag érett részében általánosan uralkodik; az alkotmány alapvető törvényeinek minden radikális megváltoztatása Magyarország autonóm törvényhozásának beleegyezése nélkül, mindig erőszakos eljárásnak fog tekintetni és ez a jogállapotot, melyen a trón oszlopai nyugosznak, megingatná.”

„A birodalmi alkotmány oktrojálásával, amelybe Magyarországot, Erdélyt és Horvátországot bevonták, olyan lépés történt, mely – ha felsőbb szempontból elháríthatatlannak is látszott – magyar szempontból soha nem tanácsoltatható, hanem tekintettel arra a fontosságra, melyet a műveit lakosság Magyarországnak történelmileg indokolt állami létének tulajdonít ...” „mint igen veszedelmes és némely tekintetben a koronára nézve hátrányos vállalkozást kellett volna bemutatni”. „A cselekedet és a császár öfelségének hatalmas szava miatt egy ilyen irányú magyarázat időszerűtlenné tétetett; azonban kötelesség azon veszélyre figyelmeztetni, mely egy további ilyen, mint például az ország integritását érintő változtatásból származhatik.”¹

A konzervatívok ezen állásfoglalása tette Schwarzenberg szemében őket megbízhatatlanokká, ámbár mindenképpen arra törekedtek, hogy az oktrojált alkotmány elveivel programjukat megegyeztessék. Különösen a nemzetiségi kérdésben voltak őszintébbek és becsületesebbek, mint Schwarzenberg és Stadien, akik mindent ígértek és semmit sem tartottak be, hanem reázdították a monarchia népeire a németesítő abszolutizmust. A konzervatívok minden téren, a közigazgatás, a bírósági, a közoktatási és törvényhozási területen a praktikus étellel és

¹ St. A. W. – M. R. ad 530/1849. – L. Iratok 186. sz.

az ország integritásával összeegyeztethető nemzetiségi egyenjogúság alapelveire helyezkedtek. Ismervén az ország lakosságának hangulatát, nemzetiségi különbség nélkül, nem ígértek elkülönült distrikteket és tartománygyűléseket, hanem a nemzetiségi nyelvnek minden tekintetben való szabad érvényesítését. Minden bizonnyal, ha a császár a magyar konzervatívokra bízta volna e kérdés megoldását, ők be is tartották volna e programjukat és a tót politikusok végzetes hibát követtek el, hogy a kormány előtt nem támogatták a konzervatívokat, hanem ehelyett Stadiontól és Schwarzenbergtől felbízotva, túlzott követelesű memorandumokat gyártottak, melyeket a Magyarország ellen törő kormány csak arra használt fel, hogy a konzervatívokat és a magyarságot ijessze és félreszorítsa, de nem gondolt soha egy percre sem arra, hogy ebből még egy betűt is megvalósítson. A Bécsbe rendelt tót bizalmi emberek, valamint Stúr-Hurban írásai sugalmazott írások voltak és róluk komoly tárgyalások soha nem folytak. Mind ad acta kerültek. A kormány óvatosan ügyelt arra, nehogy az ő szolgálatába csábított tót vezetők valamiképpen is össze kerüljenek a magyarokkal, mert nem azt akarta, hogy a nemzetiségi kérdésben megegyezzenek, hiszen akkor az oktrojált alkotmánylevél szélhámoskodása a nemzetiségi egyenjogúsággal, a szemfényvesztés illuzóriusává vált volna és a kormány kezéből kiesett volna a német centralizmus ellen küzdő magyarság letörésére szolgáló egyik ügyesen használt eszközük. A tót emigrációs vezérek annyira tapasztalatlan politikusok voltak, hogy mindezt meg nem értették.

A konzervatív magyar komité hosszú memorandumát teljes egészében nem kívánom részletezni, mert tárgykörömön kívül esnék. A bevezetés, mely Magyarország általános helyzetét ismerteti konzervatív szempontból, a metternichi rendszerből szükségszerűen kibontakozott békés forradalom és önfeláldozó nemzeti szabadságharc teljes félreértésön épült. A haladás eszméi, a magyar nemzeti törekvések, dacára annak, hogy az udvari párt, a katonai hatalmasok, a konzervatívok „Zetermordio”-t kiáltottak reájuk, hazaárulóknak, állambontóknak mondták, – mégis győztek, mert az igazság volt hajtóerejük, mert az emberi egyenlőség megközelítése volt a céljuk. Az államhata-

lom tulajdonosai, a kormányzás kiváltságosai saját magukat tartották az államnak, egyedül a saját érdekeiket államérdeknek, a népet pedig vagy nem elég érettnek, nem elég műveltnek, nem elég megbízhatónak, hogy reformok jótéteményeiben részesüljön. Bécsben Stadion, Schwarzenberg, Bach tudták azt, hogy a forradalmat le lehet verni, a forradalmi pártokat vérbe lehet tiporni, azonban a forradalmat hajtó eszmékkal kompromisszumot kell kötni, mert az idő szekerét nem lehet visszatolni. Az ügyeket 1847-nél folytatni lehetetlen volt, ezt megérezte a bécsi kormány és akképen tervezte meg politikáját, hogy Magyarország különállását megszünteti, feldarabolja, azonban a márciusi reformokkal kompromisszumot köt, vagyis az arisztokratikus alkotmányrendszert megszünteti, a jobbágytság felszabadítását, az általános adózási kötelezettséget, a törvény előtti egyenlőséget elfogadja. A demokratikus áramlat feltartóztatatlanságát az abszolutizmus és a reakció emberei is belátták. Windischgrätz és a neki udvarló magyar konzervatívok azonban 1847 álláspontjára helyezkedtek, nem akarták figyelembe venni mindazt, ami 1848-at csinálta és ezért nem is csodálkozhatunk, ha e csökönyös maradiság mellett emlékiratuk hemzseg a reakciós abszolutizmus eszméitől, hibáitól, rövidlátó türelmetlenségétől, mely a nemzet legjobbjait kész volt hóhérok kezére juttatni.

E memorandum közli, hogy a forradalom valamennyi nemzetiség között lelkes híveket talált, különösen pedig ott, ahol a protestantizmus volt túlsúlyban. A magyarságot mondja mégis a forradalom főtámaszának. A szerbek, oláhok, tótok mozgalmait kommunisztikus, a nagyobb földbirtok elleni lazításnak minősíti, a vagyontalanok harca ez a gazdagok ellen és Magyarország felosztásának megkísértése. valóban különös egy helyzet, hogy a konzervatívok a nemzetiségek gonosz lazításairól, az agitátorok által mesterségesen szított faji gyűlölködésről beszélnek és panaszkodnak annak a Schwarzenbergnek és annak a kormánynak, mely Magyarország feldarabolását akarta, a nemzetiségi agitátorokat fizette, vezette és a lázadásokat rendezte. Mindenesetre nehéz helyzetük volt, azonban célszerűbb lett volna erélyesebben és nyíltabban beszélni és nem annyira behódolni a Gesamtmonarchie elvének.

Az ország integritásának megsértése elleni udvarias tiltakozásukban szóváteszik a nemzetiségi distriktek kérdését is. „Ezen eszme ellen – írják – mindenkinek, aki a magyar viszonyokat ismeri, a monarchia érdekében tiltakoznia kell, mert az ilyen feldarabolás csakis az ország meghódításának jogcímén történhetik, melynek, mint a történelem tanítja, szokások, erkölcsök, meggyökeresedett intézmények ellenállnak.” „Egy országnak, mely évszázadokon fennállt mint egész, közigazgatási feldarabolása egyenlő egy leigázással, mely nem alkot olyan alapot, melyen egy birodalom békés birtoklása, vagy egy új tartós alkotmányos épület épülhetne.” Részletesen kifejtik dolgozatukban a feldarabolás monarchiabontó tartalmát. Az országot helyezték katonai kormányzás alá, pacifikálják azt és ezen idő alatt gonddal és óvatossággal távolítsák el az összbirodalomba való olvasztás akadályait, szem előtt tartva az ország történeti jogait és a nemzetiségek igényeit. Az utóbbiakra nézve nem tartják célszerűnek egy az oktrojált alkotmánylevelében (IX. 71. §) megígért külön státútum kiadását, hanem helyette a szükséges közigazgatási rendeleteket ajánlják.

A nyelvkérdésről szóló fejezetben ajánlják, hogy a bécsi központi kormánnyal való tárgyalási nyelv legyen a német, viszont a budai közigazgatási központ belső használati nyelve legyen a magyar. Községek és törvényhatóságok olyan hivatalos nyelvet használhatnak, mely a nemzetiségi többségé. A közigazgatás egyszerűsége céljából célszerűnek tartják, hogy a községek és törvényhatóságok a központtal magyar nyelven levelezzenek, mert a latin nyelvhez való visszatérést lehetetlennek mondják. A törvényhozás területén szintén a nyelvek teljes egyenjogúságát tartják szükségesnek, azonban a parlamenti tárgyalásokra legcélszerűbbnek minősítik azt a nyelvet, mely a legérettebb és legkulturáltabb.

A tanügyről szóló részben nemzetiségi tanítóképzők felállítását sürgetik. A tanításban is a legegyszerűsebb nemzetiségi egyenjogúság alapján állnak.

A közigazgatás terén a megyék akkori szervezetének megváltoztatását javasolják a megyei rendszer fenntartásával, a tisztviselők kinevezését, az igazságszolgáltatásnak a közigazgatástól való elválasztását. A megyei hivatalos nyelv szabadon

választható. A tisztviselői kar nemzetiségi, vallás- és érdekkülönbség nélkül, megbízható elemekből állítandó össze.

A nagy memorandumot Schwarzenberg sem magyar, sem nemzetiségi szempontból nem vette tekintetbe. A magyar igényeket éppen úgy nem elégítette ki, mint a nemzetiségieket sem. A nemzetiségi bizalmi emberek rövidlátása okozta a konzervatív magyar csoport izoláltságát. Ha -együtt haladtak volna, meggyeztek volna, – akkor talán eredményesebb lett volna munkájuk. Vagy talán akkor is csak Schwarzenberg papírkosarába kerültek volna indítványaik!

A Bécsben tartózkodó tót emigránsok, akiknek túlnyomó része Zólyom, Turóc megyéből származott, március 8-án memorandumot nyújtottak át Schwarzenbergnek, Stadionnak.¹ Ugyanis a tót császáriak négy csoportot alkottak. Az egyik csoportban Kollár, Hánrich, Hlavác igyekeztek érvényesülni, ők voltak a meghívott tót bizalmi férfiak. A másik csoport Hurban és Stúr köré sereglett, a harmadik csoportot alkották Hodza Mihály, Francisci János és hívei, a negyedik csoportban vezetett Kuzmány, Radlinsky, Lichard és Kozacek. Mind a négy csoport gyártott memorandumokat és kérvényeket. A negyedik csoport olyanokból rekrutálódott, akik Zólyomban, Turócbán, Hontban a császáriaknak szolgálatokat tettek és azután a magyar hadsereg közeledtére jónak látták eltávozni. Bécsbe emigráltak, hol az osztrák kormánytól segítséget és állásukat kértek. Fentemlített beadványukban mindenekelőtt a császári kormány által kinevezett biztosok ellen panaszkodtak, azokat beárulták, hogy a rebellisek kezére játszották a területeket, a jó érzelműeket üldözik, a nemzetiségi egyenjogúság kimondott kormányzati fiivét nem respektálják és hogy a Götz tábornok által behelyezett megyei bizottságokat ismét feloszlatják. Ezért kérik, hogy a kormány külön manifesztumot intézzen a tót nemzethez a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában. A tót terület részére külön császári biztost nevezzen ki, aki szláv nemzetiségű, vagy pedig közszeretben álló legyen. Állítson melléje egy tanácsot, mely tót érzelmű népszerű férfiakkól állana. Bocsásson ki egy császári tót újságot. A Hurban, Stúr, Hodza ellen kommunisz-

¹ St. A. W. – Schw. N. 230/II. – L. Iratok 187. sz.

tikus vádakat emelő császári biztosokat szólítsa fel bizonyítékok betérjesztésére. Ha mindezen kéréseket teljesítik, akkor hajlandók ők ismét a tót területre lemenni, hogy a tót nép egyetemes felkelését megrendezzék. Ez a kérvény kerülő módon és nem nyíltan azt fejezi ki, hogy a felső megyékbe küldött császári biztosok nem tót nemzetiségűek, tehát velük tót nemzeti szempontból nincsenek megelégedve. Ezt azonban így megmondani, a kormány intézkedését egyenesen helyteleníteni nem merészelték, tehát reáfogták a császári hivatalnokokra, hogy rebellesek, magyarok, Kossuth-barátok. Ami pedig Stúr, Hurban és Hodza néplázítási kísérleteit illeti, ezekről nemcsak a császári biztosok, hanem az osztrák hadvezetőség számos esetben meggyőződött, amint ezt már e fejezet első részében is említettem. Mindenesetre figyelemreméltó, hogy e kérvényben az ország integritásának megsértéséről, a csehekhez való csatlakozásról szó sincsen. A nemzetiségi egyenjogúság végrehajtását követelték Schwarzenbergtől. A Lichard és Radlinsky által tervezett tót újság kiadatását kérték, Hurbant és Stúrt védelmezték és a tót terület részére egy külön császári biztos kinevezését javasolták, aki mellett egy tót tanács működjék.

A tót felkelés vezetői 1849 márciusában és áprilisában egymás kezébe adták a kilincseket Kremsierben, Olmützben és Bécsben. Sűrű küldöttségjárás volt ebben a két hónapban, amikor a tót politika, otthagya cseh protektorait, végleg a bécsi centralizmus mellé állt. Bécs és Prága felfogta a tót kérdésben megegyezett abban, hogy a tót területet Magyarországból ki kell hasítani. Vájjon azonban hová csatolandó, – ebben lényegesen eltértek a vélemények. A csehek természetesen azt akarták, hogy föderalista elképzelésük szerint a cseh, morva, sziléziai tömböt erősítse és ehhez csatolandó. Stadion és később Bach ezt az elgondolást perhorreszkálta és Jellasics sem helyeselte a csehekhez való csatlakozást, ők Szlovenszkóból külön koronatartományt szerettek volna alakítani, mely Ausztriába bekebelezendő, a Reichsrathban képvisellel bírjon. A kormány ezen intenciói következtében a cseh megoldás agitációja háttérbe szorított és még Kollár is, aki eleinte a cseh, morva és tót egyesítést propagálta, már csak a morvákval való egyesülésre gondolt, később pedig mint a kormány egyik tót bizalmi embere,

ezt az elgondolást is elejtette.¹ Stadion annyira a cseh megoldás ellen volt, hogy Hodzának 1849 márciusában szemére vetette,² hogy a csehekkel tart, mert kremsieri tartózkodása alatt a csehek által vezetette be magát Stadionnál.³

I. Ferenc Józsefhez március 20-án vezettek a tót vezetők deputációt, mely memorandumot nyújtott át a fiatal császárnak. A deputáció szónoka Kozacek József zólyomi plébános volt. A petícióra ugyanaznap a küldöttség a következő császári választ kapta:

„1848 december 2-i manifesztumomban a jogaram alatt élő összes nemzetek egyenjogúságát kimondottam és a birodalom alkotmánya ezt megerősítette. Ezentúl egy nemzetnek sincsen joga a másik felett uralkodni és a szabadelvű alkotmány és törvények védelme alatt minden nemzetiség művelődhet, erősödhet és így a nagy közöe haza boldogságát elősegítheti. Különös

¹ Kollár még a prágai szláv kongresszus előtt 1848-ban ajánlotta Havlicek figyelmébe a „Národní Noviny”-ban egy a cseheket, morvákat, tótokat és a lausitzi szerbeket magábafooglaló „Slavocesky Spolok” létesítését, melynek központja Prága legyen, mint ahogy Frankfurt a Deutscher Bund-é. 1849 február 25 én Kollár ezt a koncepcióját már lényegesen redukálta, amint ez J. E. Vocel, prágai barátjához írt leveléből kitűnik. Szlovencskóbói fejedelem-ség vagy vajdaság alakítandó, melynek székhelye Nyitra, azonban jobb lenne, ha Morvaországgal egyesülne és az egyesített terület székhelye Brünn. A Morvaországgal való egyesülést a „Moravské Noviny” c. lapban is ajánlották, (1848 okt. 19.) míg Havlicek Károly lapja, a „Národní Noviny”, a cseh-morva-tót egyesülés mellett agitált. Az osztrák kormány féléhivatalosa („Österreichische Korrespondenz”) már 1849 febr. 2-án közölt egyik cikkében a kormánynak ebben a kérdésben vallott felfogását tükröztette vissza. A tót területről koronataromány a'akítandó, amely a Reichsratban képviseltetik és amely véglegesen az osztrák szférába kebelezendő. Ettől az időponttól kezdve a tót reprezentánsok a centralista politika mellé álltak. Az olmtüzi audienca után a küldöttség tagjai (Hurban, Stúr, Kozacek, Rarus, Kuzmány) az „Oesterreichische Korrespondenz”-ban (1849 márc. 21.) leközölték „Denkschrift an ein hohes k. k. oesterreichisches Reichsministerium in Bezug auf die abgesonderte Constituirung der Slowakei” c. alatt a Magyarországtól való elszakadási tervüket és petíciójukat. – Másnap nyújtotta be Kollár is a kormánynak egyik emlékiratát, mely „Unmassgebliche Vorschläge, wie den gegenwärtigen dringenden Bedürfnissen der Slowaken abgeholfen und dadurch die Herstellung der Ruhe und Ordnung bewerkstelliget und eine bessere Zukunft aufgebaut werden könnte.” – *Albert Praiák: Óeskoslovenska otázka u. Havúcka.* – Bratislava, 1928. – 15-16. 1., ugyanettől a szerzötöl „Slovenská otázka v dobé I. M. Hurbana.” – Bratislava, 1923. – 376. 1. es *Jan Kabelik: Rodina pevce „Slávy Dcery”.*- Praha, 1928. – 43. 1.

² *Dr. Sam. Stef. Osúsky: Hodzová filozófia.* – Myjava, 1932. – 62. 1. – Hodza hátrahagyott kéziratá szerint. („Povstania Slovákov”.)

³ Hodza valószínűleg március 7-én volt a Janecek, Daxner, Hybl-féle küldöttséggel Kremsierben, ahol Palackýék intervencióját vették igénybe. Ez a küldöttség is a Magyarországtól való elszakítást kérte. – *Dr. A. Praiák: Ceskoslovenská otázka u. Havlicka stb.* 17. 1.

gondom lend, hogy minden jogot a kérdéses tekintetben is megvédjek/¹

Ez a válasz azon határozott követelésekre, melyek a memorandumban foglaltak, tiszta negatívum volt, mert a császárhűségtől olvadozó kérvény a hárommilliónyi (!) tót nemzet részére „Slovensko” vagy „Zem Slovenská” név alatt egy külön tartomány alakítását, külön közigazgatással és tartománygyűléssel, külön tartományi vezetőséggel kérte, mely a bécsi közigazgatási központ parancsai alá helyeztessék.² Ebben a memorandumban sincsen szó a csehekhez való csatlakozásról és egy említés sem olvasható a cseh kérdéstről, pedig valószínű, hogy az oktrojált alkotmánylevél] kihirdetése után az egységes Gesamtmonarchia szempontjából a kérvényezők részére könnyebben elérhető lett volna talán a morva területhez való csatolás, mint egy külön tartomány alakítása. Ez a követelés is úgy született, hogy Stúr és Hurban az oktrojált alkotmánylevélből világosan olvashatták, hogy Magyarország feldarabolására, megsemmisítésére törekszik a kormány, tehát külön tartomány alakítását kérték.

Az olmützi deputáció tagjai voltak: Borik Jarosláv, Hodza Mihály, Holecek József, Hurban J. M., Chalupka Sámuel, Kardos Ádám, Kuzmány Károly, Lichard Dániel, Radlinsky András, Rarus Mihály, Stúr Lajos és Kozacek József. Március 17-én érkeztek Olmützbe. Petíciójuk, mint azt fentebb említettem, a március 4-i alkotmánylevél 71. §-ára való hivatkozással Szlovenszónak koronatarományává való deklarációját kérte, külön tartomány gyűléssel és Bécs központtal. Már «z olmützi deputáció zás alkalmával figyelmeztették őket a cseh demokraták, hogy ne higgyenek az ígéretekben és inkább egyezkedjenek a magyarokkal, aminek Janecek is híve volt. Úgy Hurban, mint Stúr nem akartak hallani a magyarokkal való tárgyalásokról.³

¹ *Bistersky*: Pohl'ady na historiu vzkrieseného Slovenská. – Slov. Pohl., 1884. 163. 1.

² *Sl. A. W.* – Sch. N. 215/IV. – L. Iratok 188. sz.

³ Hurban 1849 március 26-án írta a cseh Slobodának: „Inkább a fekete ördöggel” -, mint a magyarokkal. – *Karol Goláu*: Revolucné pokolenie 1848-49. – Myjava, 1926. – 223-24. 1. – Az olmützi deputációra nézve 1. *Dr. Sam. St. Osúsky*: Hurbanova filozófia. – Myjava, 1928. – 232-33. 1., *Jan Kabelik*: i. m. 43. 1., *Dr. A. Prazák*: Ceskoslovenská otázka u Halicka. – Bratislava. 1928. – 17. és 18. 1.

Olmützből a tót deputáció tagjai Bécsbe siettek. Stúr korábban érkezett oda. Tárgyalt a miniszterekkel, hogy a császár jóakaró intencióit tettekké változtassák. A miniszterek megígérték a tót nyelvnek bevezetését a közigazgatásba és az iskolákba és Stadion még azt is mondta neki,¹ hogy ha a tót nép a Magyarországtól való elszakadás mellett volna, ezt a jogát természetesen teljesítenék. Március 31-én Stúr, Hurban, Hodza fontos és beható tanácskozást tartottak Kollárral a tót terület jövő elhelyezkedése tárgyában. A cseh történetíró. Prazák szerint, Stúr a cseh, morva, tót területeknek olyan egyesítését ajánlotta, melynek keretében a tót terület koronataromány lett volna, tehát a cseh-morva szférába osztható be. Ez azonban ellentmond a Tourtzer által közölt adattal, mely szerint Stadionnal tárgyalt volna, holott köztudomású, hogy Stadion a cseh megoldást ellenezte.² Ezen márciusi tanácskozások után a tót területnek nagyhercegséggé való emelését propagálták, ami tulajdonképpen Kollár eszméje volt és ebben az értelemben tett Krausz miniszter javaslatot az április 10-i minisztertanácsban, mely javaslat azonban el nem fogadtatott

Viszont a Hánrich-Hlavác-csoport ekkor csupán a nemzeti követeléseknek pontos végrehajtását követelte a királyság határain belül, amint ezt Hánrichnak részletes emlékirata is bizonyítja.³ Elkülönülést 1849 márciusában azonban nem javasolt. Egy császári pápensnek kiadását indítványozta, mely a tót nyelv jogait külön elismerje és a magyar nyelvről alkotott törvényeket hatályon kívül helyezze. Ugyanis az alkotmánylevélnek egyik szakasza (IX. 71. §) mondja: „Die Verfassung des Königreichs Ungarn wird in so weit aufrecht erhalten, dass die Bestimmungen, welche mit dieser Reichsverfassung nicht in Einklang stehen, ausser Wirksamkeit treten und dass die Gleichberechtigung aller Nationalitäten und landesüblichen Sprachen

¹ Tourtzer i. m. 208. 1.

² Az elszakítást helyeselte Ormis Sámuel is, aki plebiscitum megtartását javasolta. Nézete szerint ez a cseh-morva-tót egyesülést helybenhagyná.

³ Prazák i. m. 18. 1.

³ st. A. W. – Schw. N. 218/IV. – L. Iratok, 189. sz. – Hánrich, Hlavác és Kollár később, szeptemberben, mikor a Hurbán, Stúr, Borik-féle agitáció következtében kezdődő petíciós mozgalmat látták, mely a tót koronataromány szervezését sürgette, szintén csatlakoztak e mozgalomhoz és külön kérvényben kérték a koronataromány szervezését. Ez a második álláspontjuk azonban csak a Stúr-Hurban-csoporttal való konkurencijukból fakadt.

in allen Verhältnissen des öffentlichen Lebens, durch geeignete Institutionen gewährleistet wird. Ein besonderes Statut wird diese Verhältnisse regeln.”

Ebben a szakaszban bíztak Stúrék, Hánrichék egyaránt. Az előbbiek a legvérmesebb reményeket merítették belőle, míg az utóbbiak sokkal higgadtabban ítélték meg a helyzetet és inkább ismervén a kormány intencióit, csakis a nemzetiségi distrikték alakításának kérdésére fektették működésük fősúlyát, A Hánrich-féle előterjesztésben sok kicsinyesség, magyarellenes beamtergyűlölet van, mely vakon szolgálta a kormány magyarirtási programját. Sem a Stúr-Hurban-csoport, sem a Hánrich-Kollár-bizottság nem volt hivatva a tót nép akaratát és hangulatát reprezentálni. A tót nemzet többsége, amint ezt az osztrákok is belátták, a magyarsággal együtt szívesen fogadta a márciusi vívmányokat és azokért szívesen harcolt is és nem az osztrák császár győzelmét akarta, hanem a magyar kormány győzelmeért remegett. A tót nemzetnek esze ágában sem volt, hogy a magyarságtól való elkülönülését kérje és ezt az oktroj előtt sem Hurban, sem Stúr nem is akarták, hanem az oktrojlevél egyenesen szájukba rakta ezt a kérést és e rövidlátó férfiak, akik a környező szlávok keserű kijózanodásából méltán láthatták volna, hogy a Schwarzenberg-kormány valósággal rászedte a népeket, nem ocsúdtak fel, hanem továbbra is előszobáztak, kérvényeztek, udvaroltak és ami a legrettenetesebb, árulkoztak a magyarság ellen, mely egyes-egyedül küzdött a német-osztrák centralizmus ellen. A magyarság esetleges győzelme felszabadulást hozott volna a többi ausztriai tartományokban leszorított nem német nemzetnek is. Az ausztriai szlávoknak nem a magyarságtól kellett volna 1848-ban félniük, hanem a németesítő reakciótól, mert nem a magyarság törekedett elnemzetietlenedésükre, hanem ez. Erre a belátásra már csak a március 4-iki oktrojlevél kihirdetése után jutottak, amikor a magyarellenes politikához már régen segédkezet nyújtottak a közös ellenségnek. Az emigrációs tótok még ebből sem tanultak és míg szláv testvéreik zajongtak és tiltakoztak az oktrojált alkotmány ellen, ők meg voltak elégedve a Gesamtmonarchie szervezetével, kormányzati politikájával és tovább szolgálták a németesítő kormányt abban a munkában, mely a magyarság le-

törését célozta és benne az egyetlen tényezőt, mely a nemzeteket elnyomó abszolutizmust legyőzhette volna.

A tót kérvényeket Schwarzenberg és Stadion szépen, megjegyzés nélkül ad acta tettek. Osegovich Metellius báró belügyminiszteri tanácsos, aki a Bécsben időző szlávokkal és így a tótokkal is sűrűn érintkezett és ügyes-bajos dolgaikban segítségükre volt, szükségesnek látta, a beérkezett tót kérvényekről beható előterjesztést átnyújtani a miniszternek, azonban ezen előterjesztésnek Schwarzenberg részére készített rövid kivonatot sikerült csak megtalálnom az iratok között.¹ Osegovich előadványában a császárnak és Schwarzenbergnek átadott két memorandummal és Hánrich elaboratumával foglalkozik akképen, hogy mindazon ellenérveket, melyek a tót terület önállósítása ellen felhozattak, gyengíteni igyekszik. Érvelésének gerince, hogy az Ausztria léte ellen törő magyarság és magyarizmus ellen sikerrel gátat csak úgy lehet emelni, ha a tót területből tartományt alakítanak. A magyarok a rebellió által eljátszották történelmi jogaikat, az oktrojált alkotmány amúgy is elkülöníti a magyarságot, tehát a kérés nem forradalmi jellegű. Az oktrojált alkotmánylevél sikerét csak úgy lehetne biztosítani, ha az azt élesen elítélő és ellenző magyarság befolyása alól a nemzetiségeket kivonják. Osegovich előadásában tűnik fel először az eszme, hogy az összállamban való amalgamozás könnyebb végrehajtása miatt kívánatos volna a nemzetiségeket a mögöttük álló ausztriai nemzetiségű néptömbökhöz csatolni és így az összbirodalmi irányhoz gyorsabban asszimilálódnának. Ezért ajánlja, hogy a tót területet csatolják a morva területhez, a rutén területet pedig Galíciához. Osegovich különösképen ez eljárástól várja, hogy a tótok eddigi közönyösségükből felriadnak és a magyarok elleni harcban minden erővel résztveendenek. Ez azt igazolja, hogy Osegovich Metellius báró, a tótok jóakarója, látta és tudta, hogy a tótság nem található az ő zászlajuk alatt. Közönyösségről beszél, holott ez nem volt közöny, hanem öntudatos szándékosság, mert hiszen a tótság túlnyomó része magyar zászlók alatt küzdött. A tót terület, mely Morvaországhoz volna csatolandó, tót nyelven igazgattatnék. Élén egy

¹ St. A. W. – Schw. N. 187/IV. – L. Iratok 190. sz.

császári biztos állna, aki mellett egy bizalmi férfiaktól álló tanács működne.

Tehát a csehtót egység eszméje az osztrák belügyminiszteri szobákban talált propagálóra. Nem a tót emigránsok, nem a tót petíciók és felségkérvények vetették felszínre, hanem a Gesamtmonarchie fontoskodó bürokratái, akik azon törték a fejüket, miképen lehetne a nyakas magyarságot legsikeresebben az abszolútizmus béklyóiba kovácsolni. Tíz megyét akart Osegovich kiharítani északon a tót terület részére, holott Hánrich a nyelvkérdésről írt munkálatában csak hét tiszta tót megyét említ. A tót kérvényezők önállóságot akartak egy tartományi szervezet alakjában, a belügyminisztériumi referens úgylátszik nem találta őket sem eléggé megbízhatóknak, sem eléggé éretteknek erre az önállóságra, viszont gyűlölte a rebellis magyarokat és ezért kifundálta a morva területhez való csatolást. A referens javaslatát el nem fogadták.

A tót bizalmi férfiak, különösen pedig tanácsadójuk, Majláth János gróf azon fáradoztak, hogy a tót terület, mint külön tartomány, mint tót hercegség konstituáltassék. A tartomány vezetősi (General Hofcomissaer) helyére Majláth János gróf aspirált. Schwarzenberg március 26-án közölte Windischgräetzcel Majláth ezirányú aspirációját, kijelentvén, hogy erre alkalmasnak nem találja. Windischgräetz március 29-én kelt válaszában¹ osztozik e nézetben és reámutat Majláth előéletére, örökös pénz-zavarára és magyar voltára. E levélből tudjuk meg, hogy Hánrich és Hlavác nem szívesen látták Kollár és Hodza bécsi jelenlétét és hogy valamennyien protestáltak a Majláth-kombináció ellen és szívesebben látnák Brauner dr.² kinevezését, aki résztvett a prágai júniusi rebellióban, majd a kremsieri birodalmi gyűlésnek volt tagja, melynek feloszlata után egyike volt azon cseh politikusoknak, akik a március 4-i oktrojlevelet nemcsak, hogy elfogadták, hanem Schwarzenbergnek szolgálataikat fel is ajánlották. Brauner kineveztetését minden erővel igyekeztek előmozdítani Kollárék. Őt támogatták a cseh udvari főúri körök is és Windischgräetznek legélesebb tiltakozása vetett véget ez akció-

¹ -St. A. W. – Schw. N. 494/VII. – L. Iratok 191. sz.

² Brauner Ágost Ferenc dr. (1810-1880) ügyvéd, cseh politikus, 1848-ban reichsrati képviselő.

nak, mely valószínűleg az Osegovich-féle indítvánnyal kapcsolatban született, mert csak így érthető, hogy egy cseh politikust akartak bizonyos bécsi hivatalos körök a tót terület élére állítani, Schwarzenberg azoknak tulajdonítja e kezdeményezést, akik egy északi szláv birodalom megalakítását óhajtják. Windischgräetz Braunerben nem a csehet, hanem az állítólagos demokratát és forradalmárt perhorreszkálta. A tót területre csakis katonai vezetőt ajánlott és pedig Schwarzenberg Károly herceg, Lobkowitz herceg, Schwarzenberg Frigyes herceg tábornokok egyikét, különösen a legutóbbit, amit Schwarzenberg is válaszában helyeselt,¹ mert Windischgräetz közléseiből meggyőződött arról, hogy a Hurban-Stúr-mozgalmat nem tarthatja megbízhatónak.

Windischgräetz levelében, mely Brauner kinevezetése ellen tiltakozik, a Hurban-Stúr-mozgalomról nagyon is elítélően nyilatkozik. „A tótok egész Észak-Magyarországon – írja – kevés kivétellel egy jóindulatú, könnyen vezethető nép, *mely nem kívánja a Magyarországtól való elkülönülést*, ha azonban továbbra is Hurban és Stúr izgatók (Wühler) és más lutheránus lelkész által kommunisztikus szellemben még hosszabb ideig befolyásolhatnák, a legirtózatosabb rémtettekre lázítatják, amelyeknek elsősorban a földbirtokosok esnének áldozatul. Ezek a szabadcsapatvezetők, mint Hurban, Stúr, Janecek és Bloudek a legutóbbi kivételével, akit rendes embernek ismernek, mert csapat jában rendet tart, rossz egyének (schlechte Subjekte), akik-től mihelyt lehet, meg fogok szabadulni.”

A tót elkülönülési tervek elleni érveit Windischgräetz azzal is támogatta, hogy a tót népre a magyarok elleni harcban számítani nem lehet, mert nagyrészt a forradalommal tartanak. A losonci megrohanás² után Besztercebányán is feléledt a remény, hogy egyhamar megszabadulnak az osztrák megszállóktól és e reménynek lépten-nyomon kifejezést is adtak. A katonai parancsnok jelenté Windischgräetznek a rossz hangulatot és a főparancsnok csodálkozik, hogy a nem magyar elemek is a magyarokkal együtt éreznek, amiről sietve értesíti a kormány elnökét,³ hogy

¹ St. A. W. – Schw. N. ad 494/VII. – L. Iratok 192. ez.

² Március 24-én.

³ St. A. W. – Schw. N. 495/VII. – L. Iratok 193. ez. – Mindezeket az adatokat okmányok alapján felhasználta Rousseau tábornok, aki a főhadiszálláson a politikai ügyek intézője volt. „Die Administration des F. M.

így is megakassza a tót tartomány alakítására vonatkozó mozgalmat. Windischgräetz megérezte a tót kérdésben az esetleges cseh számításokat és már ebből a szempontból sem helyeselte Brauner kinevezését.

Ezen elkülönítési tervek ellen még egyszer emelte fel szavát Apponyi György gróf is. A konzervatív komité a Windischgräetz mellé rendelendő Centralverwaltungban nem kívánta az összmonarchia kereteit sérteni, hanem csak a magyar királyság különállásának kifejezést adni. Apponyi látta, hogy a konzervatívok álláspontja mennyire negligáltak, hogy milyen hűvösen fogadják terveiket, de viszont azt is látta, hogy milyen élénken intrikálnak, sűrögnek-forognak az Osegovich- és a Stúr-féle elkülönítési tervek megvalósítása, vagy pedig a minimális programra, a nemzetiségi disztriktek kihatása és egy Generalhofkommissär kineveztetése érdekében. Március 31-én hosszabb memorandumot intéz Schwarzenberghez, melyben bevezetőnek megemlíti, hogy nézetei leírásánál elébe korlátok és határvonalak nem állítottak és egyéni véleménye nyilvánításánál csak azokat a határokat respektálhatja, melyeket a dinasztiaért érzett odaadása, az összmonarchia érdekei, Schwarzenberg és Windischgräetz iránti mély tisztelete kijelölnek. Ezzel az oktrojált levélre célzott, mely, mint fait accompli, a konzervatív komité munkáját feleslegessé és nehezzé tette. Az általa javasolt magyarországi Centralverwaltung megvalósítását ismételten fontosnak tartja és kíméletlen igazmondással mutatja be különösen a tót bizalmi férfiakat, szétboncolja működésüket, megvilágítja a tót emigránsok működésének igazi hátterét, megmagyarázza a tót tartomány lehetetlenségét, az oktrojált alkotmánylevélből eredő veszedelmeket, majd személyi proposíciókat tett a Budán szervezendő Landes Central Verwaltung állásaira.¹

A bizalmi férfiak, kiket a kormány a tót kérdésben meghallgatott, Apponyi szerint, korántsem bírták a tót nép bizalmát. Hánrich és Hlavác nem is tudták korrektül tót nyelven fogalmazni. Senkisem ismerte őket, bár szülőhelyeiken talán tiszteletnek örvendeztek, Kollárról – írja –, dacára, hogy jó

Fürsten zu Windischgräetz (vom Dezember 1848 bis April 1849) im Königreiche Ungarn auf Höchstdessen Befehl aus offiziellen Akten zusammengestellt" című kézirati tanulmányában. L. *Heliert* i. m. IV. Anmerkungen 96 1.

¹ *St. A. W. – Schw. N. 225/IV. – L. Iratok 194. sz.*

költő, a tót nép alig tud róla. Főcéljuk nem egyéb, mint befolyást, hivatalt, leginkább azonban fizetést szerezni.¹ Az oktrojlevél értelmében a birodalomban 15 tartománygyűlés lenne, ehhez hozzájárulna a szerb, oláh, szász és tót tartománygyűlés és így 19-re emelkednék a számuk, mert ugyan milyen jogon lehetne a tótoktól, oláhoktól, szászoktól ezeket megtagadni – kérde Apponyi -, ha a szerbeknek megadták. Helytelennek tartja, hogy a nemzetiségek egymás elől bezárkóznak, mert ez az ország és a birodalmi egység kárára szolgál. Nem kívánom ezen érdekes figyelmeztető írását részletesen ismertetni, ott az okmányok sorában, e munka második részében beszél róla egymaga, hogy milyen nagy és meddő küzdelmet vezettek a konzervatívok az ország integritása érdekében. Schwarzenbergnél Apponyi írásának nem volt hatása. A tót tartomány szervezése ugyan meg nem történt, mert Windischgräetz helytelenítette azt és Schwarzenberget is meggyőzték Windischgräetz összbirodalmi aggodalmi e kérdésben. A nemzetiségi disztriktek megszervezését azonban továbbra is szükségesnek tartották. A Generalhofcomissaer kiküldetése helyett egy felsőmagyarországi katonai főparancsnok kinevezését határozták el, ki alá a kinevezett császári biztosok tartoztak volna. Geringer kinevezésével 1849 őszén ezt is azután megváltoztatták. Még sokat kellett azonban mérgelednie Schwarzenbergnek a magyar harctéri győzelmek felett, míg erre sor kerülhetett.

A Bécsben tartózkodó tót emigránsok egyik leghőbb vágya az volt, hogy egy tót hírlap segítségével közel férközhessenek a tót néphez. Annyi csalódást, kudarcot, felsülést szenvedtek vállalkozásaiknál, hogy mindenre hátrították ennek okát, csak saját magukra nem. Nem látták be, hogy ők magukban rejlik a hiba. Többek között egy tót újság hiányának is tulajdonították munkájuk hatástalanságát. A forradalmi párt három tót hírlapot adott ki, míg egyetlenegy „gutgesinnt” tót lap sem létezett. Már a petícióban kérték a császárt, hogy egy tót hivatalos lapot engedélyezzen. Ennek a lapnak a szerkesztését, ki-

¹ A tót bizalmiférfiaknak, az akkori viszonyokhoz képest *pazar* fizetésük volt, *10 frt. napidíjat kaptak*. Hlavác kapott utazási költség címén 300 írt. 49 krajcárt, Kollár 55 frt. 51 krajcárt, majd ismét utazási költségelget 100 frt.-ot. 10 frt. abban az időben sok pénz volt. – L. Iratok 207. sz., *Ministerial Protokoll M. d. 1. – vertilgte Akten. 1849.*

adását akarta vállalni Lichard Dániel volt tanár és szakolcai szerkesztő, aki március 12-én Stadionhoz egy mások által is alájegyzett kérvényt nyújtott be, melyben a lap részére olyan támogatást kér, mely a községek előfizetési kötelezéséből állana.¹ Lichard a lapot Szokolcán akarta továbbra is kiadni, mert ott néhány száma meg is jelent. Stadion véleményezés végett a kérvényt Hánrich tót bizalmi férfinak adta ki, akinek votuma úgy szólt, hogy a kérvényt el kell utasítani, mert a kormány amúgviss minden nyelven Bécsben fog hivatalos lapot kiadni. Mindazonáltal Lichard és Kuzmány Károly április 30-án Bach helyettes belügyminiszterhez egy részletes költségtervezetszerű kérvényt nyújtottak be, amelyben a szerkesztők 1800 ft. fizetést kérnek és jövőjük biztosítását.² A kérvényben Radlinsky András dr. Selmecebányai r. k. papról, aki szintén Bécsben emigrált, szó sem említetik. Bach a javaslatot elfogadta és május 12-én kiadott rendeletében Lichardot és Radlinskyt e tárgyban magához rendelte.³ Bach szemelte ki úglátszik Radlinskyt, míg Kuzmányt más szelepre tartogatta. Július 6-án a belügyminisztérium szerződést kötött a bécsi „Mechitaristen Congregations-Buchdruckerei” céggel a „Slovenské Noviny” nyomtatására vonatkozólag,⁴ melynek szerkesztői Lichard és Radlinsky lettek. A lap első száma július 9-én jelent meg. örömmel és ambícióval feküdtek neki a munkának és azt hitték, hogy a lapban majd nemzeti érvényesülésük érdekében szabadon agitálhatnak. Csalódtak itt is, mert Bach csakhamar a körmükre koppintott és a szerkesztőség élére egy osztrák embert állított, Lichard és Radlinsky pedig úgy írtak, amint ezt Beck dr. parancsolta és jó fizetés ellenében tőlük megkövetelte.

¹ A. M. I. – Pr. A. 3421/M. I. – L. Iratok 195. sz.

² A. M. I. – L. Iratok 196. sz.

³ U. o. – L. Iratok 197-98. sz.

⁴ U. o. – Pr. A. 5031/M. I. 1849.

IX. FEJEZET.

Az orosz betörés hónapjai.

A Schwarzenberg-kormány csalódása a tótokban. – Zách beadványa. – A Národná Rada felirata a császári biztosok működése ellen. – Tót küldöttség Schwarzenbergnél. – Kollár bécsi egyetemi tanár. – Majláth János gróf fizetése. – Hlavác és Hánrich elhelyezése. – A többiek elhelyezkedése. – Kozacek kérvénye. – A minisztertanács a tót tartomány szervezése ellen dönt március 10-én. – A tót szabadcsapatok maradványai. – Lewartowsky báró újjászervezési terve. – Hurbanisták Rüdiger gróf orosz tábornoknál. – I. Miklós cár kérdése Hurban mozgalmá-ügyében. – Schwarzenberg kedvezőtlen ítélete a tót felkelésről. – Janecek vallomása Hurbanról. – Forgách Antal gróf császári főbiztos panaszai a tót szabadcsapatokról. – A Narodná Rada Haynaunál. – Kérvényük. – Megbízatusuk és propagandáért kiszabott fizetésük. – Villecz útja és jelentése. – Lengyel közvetítés a magyarság és szlávtság között. – Magyar-szláv megegyezés Párizsban. – Teleky, Pulszky, Rieger és Czartorisky herceg közötti megállapodás jegyzőkönyve. – A foederáció terve. – A július 28-i nemzetiségi törvény. – A magyarbarát cseh forradalom terve és Janecek szerepe. – A függetlenségi határozat és a felsőmagyarországi megyék. – A Priatel Ludu agitációja. – A véstörvényszékek és a vagyonzárolások. – Tót emgiránsok jelentései a bécsi katonai parancsnokságnál.

(Iratok: 199-242. sz.)

A tót deputáció átnyújtotta március 20-án Ferenc Józsefnek a memorandumot, melyben a március 4-én kiadott alkotmánylevélre hivatkozva, a tót megyékből alakítandó új korona-

tartomány szervezését kérték. A császári napidíjakon élő tót bizalmi emberek pontosan betartották a Schwarzenberg-Stadion által előírt programot, melynek célja Magyarországnak felosztása volt. Ez a program abból a feltevésből indult ki 1848 decemberében, hogy Windischgräetz rövid idő alatt a magyar nemzeti ellenállást leverni és hogy a tótság a Hurban-, Stúr-ígéretek szerint egy emberként siet majd a császári zászlók alá. Az osztrák kormány meggyőződött arról, hogy Windischgräetz nem tudja a magyar akciót legyőzni és hogy a tót nemzet túlnyomó többsége a császárellenes táborba sietett. Ez a felosztásra vonatkozó véleményeket tetemesen megváltoztatta és habár a tót emigrációt még mindig hitegették a tót koronatartomány alakításával, hogy az erre vonatkozó tót petíciók beérkezzenek, a tót nemzetet Olmützben és Bécsben már éppen olyan megbízhatatlannak találták, mint a magyart, mert a tót nemzet többsége a honvédsereget támogatta. A kormánykörök érthetetlennek látták azt, hogy a felsőmagyarországi megyék, melyekről évtizedeken keresztül a Bécsbe érkező tót és egyéb bizalmas jelentések azt hangoztatták, hogy magyarellenesek és hogy csak arra lesnek, hogy a magyar nemzet ellen fegyvert foghassanak, teljes elszántsággal a magyar állam és annak integritása mellé álltak. Vizsgálatokat, nyomozásokat rendelt el Schwarzenberg és később Weiden, hogy ennek okát megtudják. Rendszerint a körülöttük forgolódo emigránsokat kérdezték ki erre vonatkozólag. Ezek természetesen a magyar terrorra hivatkoztak. Ez az oka a tót nemzet magatartásának, pedig Bécsben most már tudták, hogy ez üres kifogás, mert Felső-Magyarország császári kezekben is volt, amikor a magyar pártnak alkalmá sem lehetett terrorizálni és mégsem sikerült a császári protekcióval kezdeményezett tót inszurrekció. Ennek szervezési kudarca tette éppen lehetővé, hogy a magyar nemzeti harc kis mozgó különítményekkel a nyugati határtól kezdve egészen Erdélyig Felső-Magyarországot visszahódítsa. Ha a tót nép a nemzet ellen érzett volna, úgy abban az időben, midőn minden házban rejtett fegyverek voltak faluszerte, ezeket a különítményeket tönkretehették volna. Ellenkezőleg, ujjongva fogadták mindenütt és csak Túróé vagy Liptó keleti széléin, ahol szétugrasztott hurbanisták meghúzódtak, volt kétségbeesett lázítás és ellenállási kísérlet, mert féltek

a megtorlástól. A felsomagyarországi megyék magatartására nézve egy és ugyanazon időben éles ellentétek mutatkoztak. Az osztrák sereg által megszállott megyékben a császár iránti hűségnyilatkozatok készültek, míg a magyar kormány hatalmi körében levő megyék a kormány erélyességéért hálálkodtak.¹ Tény azonban az, hogy akár császáriak, akár kossuthisták voltak a megyék vezetői, – a tót szabadcsapatokat és azoknak politikai mozgalmát nem kedvelték.

Felső-Magyarország tót népének hazafias magatartását látva, a tót emigráns vezetők igyekezete oda irányult, hogy a már működésben levő császári biztosokat kompromittálják a kormány előtt. A beadványok tömegével árasztották el a kormányt, melyekben bizonyítani igyekeztek, hogy a császári biztosok magyarpártiak és intézkedéseik a császári érzésűek ellen irányul, a hivatalokból a megbízható hurbanistákat eltávolítják és rebellis magyarokat neveznek ki. A néptől a fegyvereket beszedik és a hurbanista kiáltványokat eltiltják. Tehát ezért nem tud a nép tömegesen a magyarok ellen felkelni, ami azonban nem felelt meg a valóságnak, mert a nép még akkor sem állt melléjük, mikor császári katonai asszisztenciával működtek az emigránsok. Április 7-én Zách alparancsnok egy Olmützben, a császár közelében élő ismerőséhez azzal a kéréssel fordult,² hogy világosítsa fel Grünne gróf tábornok főhadsegédet a felsőmagyarországi helyzetről, természetesen a konzervatív párti császári biztosok elleni szellemben, hívja fel figyelmét arra, hogy ha sürgősen nem intézkednek, Felső-Magyarország a császáriak részére végképen elveszett és a magyarok bosszúja olyan véres jeleneteket fog előidézni, mint Erdélyben, ami egyáltalában be nem következett, mert a magyar kormánybiztosok emberszeretete és nagylelkűsége nem süllyedt a hurbanisták által elképzelt nivóra. Zách egy teljhatalmú császári főbiztos kinevezését kérte a tót megyék részére, a nép felfegyverzését és egy tót nemzetgyűlés egybehívását, melynek tagjait a főbiztos jelölné ki. Zách levelét Grünne gróf átadta Schwarzenbergnek, aki Windischgräetz

¹ Példaként közlöm Túróc hódoló feliratát Ferenc Józsefhez és Szepes megye hálányilvánítását a magyar kormányhoz. – L. Iratok 201 és 202. sz.

² *Sf. A. W. – K. A. S. – Schw. N.* ad 506/VII. – L. Iratok 199. sz. Valószínűleg Brauner dr.-hoz intézte a levelet.

véleményétől tette függővé ez ügyben való intézkedését.¹ Windischgräetz április 12-én válaszolt,² és azzal biztatta a miniszterelnököt, hogy a Hammerstein tábornok szervezése alatt alakuló hadtestnek bevonulása után a felsőmagyarországi megyék fel fognak szabadulni, ami pedig egy tót nemzetgyűlés egybehívását és az általános népfelfegyverzést illeti, azt kereken elutasította, mert a tótság többségének osztrákellenes magatartása miatt nem tartotta a tót nemzetiség fejlesztését előnyös politikának. Ez a része a fogalmazványnak azonban töröltetett. A császári biztosok ellen panaszt nyújtott át Schwarzenbergnek Kollár János császári tót bizalmi férfi is. Ez az irat is Windischgräetzhez küldetett, ki a panaszokat túlzottnak és célzatosoknak jelentette ki,³ és most már reámutatott arra, hogy a tót vezetők céljainak leplezésére szolgálnak. A külön tartománnyá való alakítást pedig azért nem helyeselte, mert ezek az elosztások a monarchia egysége érdekeinek meg nem felelnek. Mindenesetre megígérte, hogy a panaszok megvizsgálására egy ezredet fog Felső-Magyarországba küldeni. Windischgräetz Olmüztől és Béctől távol, mint már említettem, a magyar konzervatívok befolyása alatt a Stadion-féle felosztási tervet nem helyeselte és sok tekintetben a magyar álláspont felé hajló magatartást tanúsított. Csakis az abszolút császári összmonarchia megerősítését akarta. Éppen úgy, mint Schwarzenberg, ő is vezető német államot akart a monarchiából csinálni és e célból a szlavokat és a magyarokat is el akarták nemzetleníteni. Schwarzenberg a helyzet kényszerítő nyomása alatt a szlavokat még áltatta ígéretekkkel, Windischgräetz nem volt ennyire diplomata, ő nyíltan megmondta már akkor nézetét és inkább bízott az összmonarchia magyar konzervatív híveiben, mint Hurbanban és társaiban. A melléje ellenőrként állított Kübeck volt a németesítő centralizáció előkészítője. A konzervatívok javaslataival szemben Kübeck a német hivatalos nyelvet javasolta, amihez Windischgräetz is hozzájárult, mert szerinte a magyar nyelvnek hivatalos nyelvvé való emelése maga után vonná a cseh, lengyel

¹ Sl. A. W. – K. A. S. – Schw. N. 500/VII. és Kr. A. W. – Kr. i. U. 4/ad 38. det. H. A. – L. Iratok 200 sz.

² U. o. – K. A. S. – Schw. N. 5.06/VII. és Kr. A. W. – Kr. i. U. 4/ad 38. det. H. A. – L. Iratok S03. sz.

³ U. o. – K. A. S. – Schw. N. 507/VII. – L. Iratok 204. sz.

nyelv hasonló törekvéseit.¹ Szó sem lehetett tehát arról, hogy ezek a kormányférfiak a tót nemzeti törekvéseket honorálják. A tót emigráció politikai rövidlátása azonban mégis görcsösen belekapaszkodott a kormányzati rendszer uszályába.

Április 13-án a császár előtt tisztelgett tót deputáció megbízásából Hurban, Hodza és Stúr terjedelmes emlékiratot nyújtottak át Schwarzenbergnek,² melyben ismételték a felségkérvényben foglaltakat. Hivatkoztak a császári ígéretre, mely a nemzetek egyenjogúsítására vonatkozik. Érveket soroltak fel, melyek a tót korona tartomány alakításának előnyeit kidomborítják. A monarchia egysége, nyugalma és léte függ ettől, mert a magyar hűtlenek seregének fele tótokból rekrutálódott, a felső-magyarországi érc- és egyéb készletek a magyar forradalmat erősítették. Ha a forradalom leverése után a nemzeti egyenjogúsítást megvalósítja a kormány, úgy a magyarok ebbe nem fognak belenyugodni, hanem a legelső kínálkozó alkalommal ismét fellázadnak. Mihelyt azonban Felső-Magyarországot elvesztik, gyengék lesznek és nem lehet sikeres harcra kilátásuk. A tót nép többsége amúgyis fanatikusan kitart, a magyar ügy mellett, eddig ők, az emigránsok, tompították ezt a magatartást, a jövőért azonban nem vállalnak felelősséget, ha a kormány egy különálló tót tartományból nem alakít védgátat a megbízhatatlan magyarság ellen. Ezért nem szabad a vezető hivatalokat magyar nemzetiségű császári biztosokra bízni. A magyarok a tótokhoz való ezerszeres vonatkozásaik révén ismét maguk részére biztosítanak a politikai vezetést és egy új polgárháború veszedelme fenyegetne. Természetesen a tót nép elmaradottságát

¹ St. A. W. – K. A. S. – Schw. N. 508/VII. *Windischgrätz-Schwarzenberg*. (Ofen den 12. April.) „Ich bescheide mich zwar gerne, wenn höhere Staatsrücksichten die Beibehaltung der bisher gesetzlich bestandenen ungarischen Sprache nothwendig machen sollten, doch glaube ich, dass auch in Böhmen, Mähren und Galizien, die slawische Parthei alles aufbiethen dürfte, um nach dem Beispiele Ungarns, ihrer Sprache als Landesgeschäftssprache Geltung zu verschaffen und ich kann auch den Grund nicht finden, warum man ihre Bitte dann verweigern sollte.

Die Revolution in Ungarn muss aber vollständig bewältiget seyn, um die deutsche Sprache zur Landesgeschäftssprache zu erheben, da solche eine neue und nicht geringe Erbitterung des gesammten ungarischen Stammes, keine Färbung vielleicht ausgenommen, hervorrufen dürfe, wovon als Beispiel die Zeit Weiland Seiner Majestät des Kaiser Josephs, der die gleiche Absicht im Auge hatte, dienen kann.”

² Si. A. W. – K. A. S. – Schw. N. 226 és 189/IV. – L. Iratok 205. sz.

a magyar uralomnak tulajdonítják, holott a nyelvi harc csupán két évtizedig tartott. Az elmaradottság a rendi alkotmány következménye volt és éppen úgy sújtotta a magyart, mint a tótot. A beadványhoz egy a császári biztosok működését bíráló és denunciáló mellékletet csatoltak. Az írásművet politikai célszerűség szempontjából bírálván, az objektív olvasó arra a következtetésre jut, hogy éppen az ellenkező célt szolgálta, mint amelyet Hurbanék követni akartak, mert kitűnt, hogy az általuk jellemzett tót megyékben mindenütt a kossuthistákiak van döntő befolyásuk és a nép ezekkel tart, ez pedig nem jelentett egyebet, mint az emigránsok politikai súlytalanságát. Főpanaszuk az volt, hogy az általuk behelyezett megyei és városi tisztviselőket a császári biztosok elbocsátották, hogy a tót inszurrekciót megakadályozzák. Be nem látták azt, miszerint a császári biztosok ilyen fontos politikai dolgokban csakis utasításra dolgoztak. Az utasítást pedig a kormánytól kapták, amelynek éppen nem volt kedvére a felsőmagyarországi adminisztráció eltörlése, mikor tulajdonképpen elnémetesítésre törekedett. Sokkal taktikusabbnak tartotta a régi tisztviselők behelyezését, akik magyarul, németül és tótul is értettek, ismerték a népet és köztiszteletnek örvendtek. Hurbanék panaszra az utasítást kiadó kormányhoz mentek és azzal a fogással éltek, hogy a behelyezett császári tisztviselőkre reáfogták a rebelligség vádját.

Pozsony megyére vonatkozólag a beadvány közli, hogy a behelyezett tisztviselők kivétel nélkül kossuthisták. A német városok lakossága a legelső réteggig rebellig és ennek következtében a tótokat császárhűségük miatt üldözi. Különösen Pozsony városa, melyet Rázga ev. lelkész és Stromszky szuperintendens fanatizáltak. A tót felkelés részére való toborzást megakadályozzák, tót hivatalos nyelvről szó sincsen. Nyitra megyében Vietorisz József császári biztos becsületbevágó tettekkel, súlyos előélettel bír, ami a császári ügynek árt. Janecek toborzását megakadályozta, ami nem igaz, mert mint az erre vonatkozó adatok mutatják, az egész toborzási idő alatt Szenicen tartózkodott és örült, hogy a magyar haderő nem közeledett. Vietoriszt megvádolják, hogy a Hurban miavai betörése ellen akcióba lépett nyitrai személyeket, így a Konrád-, Schubert-, Petkó-, Kubovics-, Berencsi-, Zmertich-, Brogyány-családok tagjai, valamint Tesak

és Klsak ev. lelkészeket nem üldözi. Figyelmet érdemel, amit rendeleteiről közölnek. Eszerint az adót az 1836. évi kulcs szerint bekövetelte. A nemesek csak a koronázás után fognak adót fizetni. Az irtványosok (kopanicárok) kötelesek továbbra is a földbért, amelyet a Kossuth-kormány beszüntetett, beszolgáltatni. A nemesek csak akkor kötelesek előfogatot adni, ha a szolgabíró azt elrendeli. Ezek az ókonzervatív szellemből fakadt rendeletek tényleg legjobb és legcélszerűbb propagálói voltak a magyar nemzeti ellenállásnak.

Rebelliséggel vádolták a zsidóságot is. A magyar hadsereg részére nemcsak szállítottak, hanem, mint Túróban, a harc támogatására pénzt is áldoztak. Túróban az ő támogatásukkal 30.000 frtot gyűjtöttek, mely összeg Beniczky útján a kormányhoz küldetett. A kossuthisták mindenütt védelmezték a zsidókat. A felsőmagyarországi zsidóság a szabadságharc idejében tényleg nagy áldozatokat hozott a nemzeti ügyért. Nemcsak pénz- és véráldozatot, hanem kénytelen volt az ellenség nyomását és szekatúráit is eltérni. Vogel tábornok a Vág völgyében, minden városban, hol megfordult, rendszerint a zsidókat sarcolta meg.

Pongrácz Gáspár trencsényi és Révay György báró túróc-árvai császári biztosok ellen a rebellisekkel való fraternizálás vádját emelték. Az utóbbira reáfozták, hogy a rebellis Zmeskál Ferdinánd, Kubinyi Mihály, Lehoczky Károly, Tholdt, Abaffy, Meskó Antal, Tamás és Lajos, Szmrecsányi árvai praefektus jó barátja és a rebellis zsidók letartóztatását Túróban Trenk őrnagy rendelete ellenére meghiúsította. A liptói császári biztos, Vietorisz László ellen hasonló vádat emeltek. Osztrolucky Miklós zólyomi császári biztos a rebellis Thaisz szolgabíróból alispánt csinált.

Mindezek a panaszok egyszerűen ad acta kerültek. A belügyminisztert, aki akkor már Bach volt, szintén felkereste április 7-én ez a küldöttség. Bach az írást ad acta tette,¹ amint ezentúl mindezek a beadványok figyelemre sem lettek méltatva. Látták Bécsben, hogy e tót reprezentánsok nem képviselik a tót népet, amiről nemcsak az események, hanem más beadványok révén is meggyőződtek. A Bécsben időző román, tót és horvát bizalmi férfiak elhatározták, hogy közös memorandumban román és tót

¹ A. M. I. – Ministerial Pr. M. I. 1849. – L. Iratok 207. sz.

koronatartományok szervezését kéri.¹ A memorandumot a szerbeknek is előterjesztették alájegyzés végett, amit azonban ezek Rajasits tanácsára nem teljesítettek.² A tót emigráció között egyideig értelmességénél és függeségénél fogva szerepet játszott Schurmann Gusztáv, volt zólyomi főszolgabíró és volt draskóci földbirtokos, akit Jablonovsky tábornok több bizalmas szolgálatra felhasznált és megbízott azzal, hogy a császári kiáltványokat terjessze. Schurmann természetesen ezért pénzt kapott. Osztroluczky zólyomi császári biztos beszüntette ezt a megbízást. Schurmann a zólyomi tót császáriakkal Görgey Ármin elől Bécsbe menekült, ahol már előbb is megfordult és Hurban csoportjával együtt szötte a terveket. Csakhamar meggyőződött arról, hogy e csoport mögött nem áll a tót nép egésze, csupán az evangélikus tótság egy része. Valószínűleg egyéb okok is arra késztették, hogy a csoporttól elszakadjon. Június 20-án egy Ferenc Józsefhez intézett emlékiratban igen érdekes beállításban kifejti azt, hogy a Hurbanék által előadott kívánságok nem a tótság kívánságai. A tót nép ugyan nyelvének szabad használatát, terheinek megkönnyítését kéri, azonban sem a Magyarországból való kiválást, sem a külön nemzeti kormányt nem akarja és arra figyelmeztette a császárt, hogy ez a csoport a Kossuthéhoz hasonló útra lépett. Az emlékirat találóan tiltakozik Hurbanék ezen módszere ellen, mely minden magyart rebellisnek és minden szlávot császárinak mond. Schurmann az emigrációnak katolikus csoportjához tartozott, mely nem szívesen látta a három evangélikus tót lelkész vezető szerepét és azt hangoztatta, hogy ezek a tót katolikusság szemében ellen-szenvesek. E csoport akkor általánosan dívó felfogása szerint a magyar forradalmat a lutheranizmus csinálta és ezért Hurban, Stúr és Hodza megbízhatatlanok. Schwarzenberget mindebből csak az érdekelte, hogy Schurmann is pénzt akar. Később kapott

¹ L. Iratok 206. sz.

² *Thim József dr.:* Az 1848-49. szerb felkelés története és iratai. – II. k. Budapest, 1935. 682. l. – A bécsi szerb küldöttségnek Rajacsicshez intézett jelentése szerint „... a tót bizalmi férfiak közül Kollár J. és még ketten kijelentették, hogy mint ilyenek azt nem írhatják alá. tehát mi sem tehetjük, mint ilyenek.” – 1849 májusában Bécsben az egyes nemzetek küldöttségei egymást követték. Az oláh deputáció Saguna püspök vezetése alatt, az oláh bizalmiférfiak, Mocsonyi és mások. A tót deputáció Kozacek vezetése alatt. A tót bizalmiférfiak Kollár vezetésével. Rutén küldöttség Dobránszky vezetése alatt U. o. – 761. l.

is. A miniszterelnök igyekezett a tót emigrációnak neki át-nyújtott személyi számláit kiegyenlíteni, a politikai számlákat a papírkosárba dobta.

Április 25-én a minisztertanács Kollár Jánost kinevezte a bécsi egyetemre a szláv archeológia rendkívüli tanárává 1100 frt fizetéssel, ezt a fizetést 1851-től 1000 frt külön járulékkal kiegészítették.¹ A kinevezést Ferenc József április 29-én hagyta jóvá.² Kollár kinevezését még Stadion gróf referátuma alapján eszközölték. Mikor Stadion megbetegedett, majd meghalt, az általa protegált tót bizalmi férfiak elvesztették legbefolyásosabb protektorukat. Kollárnak, Hánrichnak, Hlavácnak megállapítottapidíjaik voltak. Majláth János azonban Stadion rendelkezési alapjából kapott fizetést. Stadion betegségekor Majláth jövedelem nélkül maradt. Végre Bach ajánlatára a minisztertanács neki is 300 frt havi fizetést szavazott meg.³ A Bécsben sürgölődő tót bizalmiak, akik a papírkosár részére gyártották a tót memorandumokat, mind el tudtak helyezkedni jól dotált állásokba, csupán a szánalomraméltó Majláth maradt hoppon. Hlavác és Hánrich beosztást nyertek Magyarország szervezési munkáiban Szentiványi volt helytartósági tanácsos mellé. Kozacek, Szlatinyi később tanfelügyelők lettek, Kuzmány teológiai tanár, Kollár egyetemi tanár, Radlinsky szerkesztő, hasonlóképen Lichárd Dániel is. Ez utóbbi Szokolcán császárpárti tót lapot adott ki, mely azonban a honvédhadsereg előnyomulása miatt megszűnt. Lichárd a lapot Pozsonyban akarta ismét kiadni és e célra a minisztertanács a belügyminisztérium titkos alapja terhére nagyobb összeget meg is szavazott.⁴

Kérvényt intézett a kormányhoz a tót emigrációnak katolikus papokból álló csoportja is: Kozacek József, Caban András, Mikulka György, Záhorszky István, Országgh János, Radlinsky András és Szlatinyi Antal, akik mind a zólyommegyei papsághoz tartoztak.⁵ Ajánlkoztak, hogy a császári hadsereggel visszatérnek az országba és a népet kapacitációval visszatérlik a császár iránti hűséghez és engedelmességhez. Meghatalmazást és

¹ *J. Kabelik* i. m. 43. 1.

² *St. A. W.* – M. R. Z. 1257/1849. – L. Iratok 208. ez.

³ *U. o.* – M. R. Pr. 1510/1849.

⁴ *V. o.* – M. R. Z. 1670/1849. – L. Iratok 209. sz.

⁵ *Kr. A. W.* – C. u. M. G. U. 61/1849. – L. Iratok 210. sz.

megfelelő instrukciókat kértek, valamint pénzt, hogy propaganda-nyomtatványokat készíttethessenek. Hajlandók egyúttal a felállítandó tót szabadcsapatok mellett mint tábori lelkészek működni. Valószínűleg értesültek már ekkor arról, hogy Lewartovszky százados Weldentől megbízást kapott a tót szabadcsapatok újjászervezésére. Szintúgy pénzt és adósságaik kifizetését kérték a belügyminisztertől Brünben Lazanszky morva helytartóhelyettes útján Horváth József túrócszentmártoni, Lányi Sámuel necpáli ág. ev. lelkész három túrócmegyei társukkal.¹ Egyszáz forintot kaptak.

A kormány pénzelte a tót császáriakat ugyan, azonban politikai követeléseiket figyelmen kívül hagyta. Stadion gróf izoláltan állt a kormányban a tót terület elszakítására vonatkozó indítványával. Majláth János gróf tervezetét decemberben a kormány helyeselte, csupán Windischgräetz emelt ellene kifogásokat. Nem tartotta még időszerűnek. Stadion kitarzott az eredeti terv mellett, a kormány tagjai azonban már nem tartották időszerűnek és különösen Kulmer báró, akit a horvát kérdés miatt neveztek ki tárcanélküli miniszterré, szállt szembe az indítvánnyal, melyet Stadion gróf a március 10-i minisztertanácson terjesztett elő.² Éppen a legkedvezőtlenebb és legszerencsétlenebb hangulatú időben. A magyar hadsereg győzelmes előnyomulásban volt. Windischgräetz tehetetlennek bizonyult és az osztrák méltán attól tartott, hogy a magyar hadsereg Bécs ellen vonul. Felső-Magyarország teljesen megnyílt a magyar kormány részére a sikeres hadműveletek következtében. Kulmer tehát arra figyelmeztetett, hogy ezzel a reformmal várjon a kormány addig, míg Magyarországot teljesen megszállják, amely felfogást Schwarzenberg is helyeselte és egy kerületi beosztást ajánlott, melyben a kerületek élén tábornokok álljanak. A minisztertanács mindazonáltal elhatározta, hogy a magyar nyelv szupremáciáját megszünteti és utasította az igazságügyminisztert, hogy erre nézve dolgozzon ki egy javaslatot. Ez volt a fájdalomcsillapító tapasz, amely azonban soha el nem készült, mert ezentúl nem a magyar, hanem a német nyelv szupremáciájáról lett szó. Krause báró pénzügyminiszter, aki valószínűleg

¹ A. M. I. – Pr. A. 4200/1849. – L. Iratok 211. sz.

² St. A. W. – M. R. Pr. 1087/1849. – L. Iratok 212. sz.

a Stadion-féle tervvel szimpatizált és aki a miniszterelnök elutasító magatartása miatt szintén a Stadion-javaslatot kénytelen volt elvetni, egy a javaslattal azonos, de megkerülő indítványt tett. Azt javasolta, hogy a császár vegye fel címei közé „a románok, ruthének és tótok nagyhercege” címét is. Kulmer báró ezt is elutasította, azzal érvelvén, hogy ez az elkülönítő törekvéseket szítaná és azonkívül amúgysem sürgős. A többség Kulmer álláspontját fogadta el. Ez a címfelvétel közjogilag alátámasztotta volna a tót koronartomány alakításának ügyét. Igen érdekes jelenség, hogy Kulmer báró, aki mint a horvátok képviselője szerepelt és akiben a tótok is megbíztak és az ő támogatására számítottak, ezekkel a tervekkel szemben határozottan elutasító magatartást tanúsított. A minisztertanács május 9-én ismét foglalkozott az elkülönítést kérő tót petíció ügyével, melyet Bach ismertetett. A kormány nem ereszkedett ennek tárgyalásába, hanem azt a kérdést vetette fel, hogy kire is kell bízni a polgári közigazgatás megszervezését. A személyre nézve ugyan a miniszterek nem tudtak megegyezni, azonban a tót petíció mellőzésével ki lett mondva az elkülönítés feletti napirendretérés.¹

Míg a kormányt és a császár környezetét emlékiratokkal ostromolták a tót emigráció vezetői és emfázissal hivatkoztak a tót népfelkelés és szabadcsapatok szolgálataira, addig a valóságban igen silány és nyomorúságos állapotban voltak a tót szabadcsapatok gyenge maradványai. A Simunics-seregnél levő rész, mely Komárom előtt állt, az osztrák sereg visszavonulásával még jobban elhanyagoltatott. A Bloudek-sereg maradványa pedig Trenk különítményénél, Jablunkánál, vesztegelt. Az egész állomány alig volt 400-500 főnyi. Lerongyolva, javarészt mezítláb, lézengtek. Lewartowsky báró, Schönhals-gyalozezredbeli százados, aki Frischeisen, majd Trenk vezérkari tisztje volt, valószínűleg ezen megbízatását katonai ambícióinak, előléptetésére vonatkozó álmainak megvalósítására akarta felhasználni. Azt hitte, hogy a tót szabadcsapatok ügye az a bizonyos ugródeszka, melyről pályáján előrelendítheti magát. Május 13-án Weiden tábornoknál, a főparancsnoknál jelentkezett és előadta, hogy az újjászervezett és kiegészített tót szabadcsapatokkal a

¹ St. A. W. – M. R. Pr. 1440/1849.

felsőmagyarországi megyéket megtisztítja a guerilláktól és pacifikálja azokat.¹ Weiden elfogadta Lewartowsky tervét, melyet ez írásban átnyújtott. A szervezés költségeire egyelőre 4-5000 forintot előirányzott a hadügyminisztérium. Lewartowsky nyílt parancsot kapott, hogy az összes hurbanista önkéntest gyűjtse össze Szokolcára, a morvaországi katonai parancsnok utasított, hogy Lewartowsky munkáját támogassa. Új remények töltötték el a tót lázadókat, akik az előkészítésben levő orosz intervenciótól is terveik jelentős előmozdítását várták. Midőn Sass orosz tábornok Árva megye határán megjelent, Gillányi Adolf és Loikó József hurbanista tisztek kilenc hurbanista közlegénnyel jelentkeztek a spítkovicei főhadiszálláson, ahol Rüdiger gróf vezénylő tábornok is tartózkodott. Valószínűleg Bloudek szétszórt csapatából valók voltak. Itt előadták, hogy Hurban halála óta (!) szabadcsapatjuk szétszóratott és úgy ők, mint családjuk, a magyarok kegyetlen üldözésének vannak kitéve, akik már húsz hurbanistát felakasztottak. Mindez hazugság volt. Hurban nem halt meg, és a húsz akasztás is szánalomkeltés céljából szerepelt. Rüdiger kérdésére, vajjon hányan vannak, akik császárhűek és fegyvert ragadtak, megemlézték, hogy Nyitra megyében 500-an voltak és néhány ezren lesznek, mihamar az orosz hadsereg bevonul. I. Miklós cár Berg tábornok útján Schwarzenberget megkérdezte, vajjon Ferenc József beleegyezik-e abba, hogy a Hurbanhoz tartozó tót szabadcsapat az orosz sereggel együttműködhessen, mert szerinte a bennszülött milícia nagyon hasznos szolgálatokat végezhetne.² Ugyanekkor utasította Paskievics herceget, hogy a Krakkóban heverő és a krakkói lakosságtól beszedett 500 fegyver kiszolgáltatása tekintetében intézkedjék. Paskievics Legedits tábornokot, Krakkó osztrák katonai parancsnokát a cári akaratról értesítette,³ hasonlóképpen Rüdiger tábornok is.⁴ A hurbanisták fejénként 5 rubel jutalmat kaptak. Krakkón azonban már nem voltak fegyverek és Legedits továbbította Bécsbe a cári parancsot, mellyel június 14-én a minisztertanács foglalkozott és 600 fegyver kiadatását engedélyezte azzal a feltétellel, hogy a tót szabad-

¹ Kr. A. W. – Kr. M. Praes. A. 3334/1849. – I., Iratok 213. sz.

² Sl. A. W. – I. E. en H. Tr. – L. Iratok 214. sz.

³ Kr. A. W. – Kr. M. Pr. A. 4427/1849. – L. Iratok 215. sz.

⁴ 17. o. – Tj. a. – L. Iratok 215. sz.

csapat katonailag szervezendő.¹ A hadügyminiszter által kiutalt fegyvereket Lembergől küldték Neusandecbe, innen Sass orosz tábornok július 28-án Novytargra hozatta. Sass hadteste időközben bevonult Magyarországra és a fegyvereket visszaszállították Krakkóba, anélkül, hogy az orosz protektorátus alatti tót szabadcsapatok szervezése megvalósult volna. Az oroszok nem törődtek a tótokkal, mert csakhamar meggyőződtek, hogy a hurbanisták által közölt adatok hamisak. Erre különben maga Schwarzenberg hívta fel Berg tábornok útján az orosz cár és Paskievios figyelmét, akikkel közölte, hogy az osztrák kormánynak a tót szabadcsapatokkal való kísérlete nem volt szerencsés. A Hurban zászlai alá állt önkénteseket nem becsületes motívumok vezették és az tapasztaltatott, hogy idegen vagyonok eltulajdonítására törekedtek, mert az egyszerű, hiszékeny hegyi lakókat a kommunizmus sokkal jobban eltöltötte, mint ezt szél-tében hitték. Alig, hogy csapattá tömörültek, rögtön fosztogatóra vetemedtek és vezetőik teljesen tehetetlenek voltak őket azon cél felé vezetni, melyre tulajdonképpen rendeltettek. Ennek az állapotnak következménye lett teljes szétszórásuk, melyet vereségek előztek meg. Ezt még tetézték azok a nehézségek is, melyeket a szabadcsapatban levő és a magyar kormánytól megfizetett egyének okoztak. Schwarzenberg ítélete tehát a hurbanista mozgalomról nagyon kedvezőtlen. A bécsi kormány 1849 közepén az egész emigrációs tót mozgalmat valódi értékére, azaz értéktelenségére tudta redukálni. Kicsinyelte és lenézte a tót szabadcsapatokat, mert nem volt sikerük és fegyelmezetlenségükkel többet ártottak a császári pártnak, mint képesek lettek volna használni. Schwarzenberg felvilágosítása megtette a kellő hatást az orosz kormánynál és főhadiszálláson. Az orosz hadsereggel ugyan bejött az országba néhány elbujdosott hurbanista, akik kalauzi munkát vállaltak, a cár által tervbevett szabadcsapat-szervezés azonban elmaradt, mert Schwarzenberg értesítette Berget, hogy az összes tót szabadcsapatbelit Benedek hadtestéhez rendelik, ahol Bloudek „az egyedüli hurbanista, aki szolgálatokat tud tenni”, fogja őket szervezni. A hurbanisták építkovicei szerepe Bécsben megütközést keltett. A Hurban elleni

¹ *St. A. W.* – *M. R. Pr.* 1937/1849. – *L. Iratok* 216. ez.

² *St. A. W.* – *I. R.* en *H. T.* – *L. Iratok* 217. sz.

bizalmatlanság nőtt. Ezt a bizalmatlanságot egy más eset is táplálta. Janeceket annak idején az osztrákok letartóztatták, mert egy lefoglalt levelezésből kitűnt, hogy a magyar kormányhoz vezető utakat keresték. Állítólag Hurbant is felszólította erre a lépésre, amiről azonban Hurban a császári hatóságoknak nem tett jelentést. Mainone tábornok bécsi városparancsnok értesítette erről a hadseregparancsnokságot, azzal a megjegyzéssel, hogy Hurban, Stúr és Hodza irányában, akik azért siettek a főhadiszállásra, hogy az újjáalakítandó tót szabadcsapatoknál vezetői megbízást nyerjenek, ajánlatos óvatosnak lenni.¹ Janeceket, aki a pozsonyi katonai fogház lakója volt, Mainone parancsára július 23-án kihallgatták. Vallomásaiban tagadta természetesen azt, mintha ő, vagy Hurban Kossuthal Összeköttetésbe kívánt volna lépni, mert ezt a „Hochverräter”-t halálosan gyűlölik. Janecek egyébként Hurbanról igen elítélően nyilatkozott.² Sem tehetsége, sem bátorsága nincsen, hogy vezér lehessen, mert a veszedelem pillanatában mutatott gyáva magatartása miatt a nép elvesztette iránta való bizalmát. Éppen úgy, mint Stúr, Hurban is mindig cserbenhagyta a tót szabadcsapatokat és a téli hadjárat alkalmával, mint ezt Simunios tábornok is tudja, zsarolásokat követett el a neki gyanús személyek ellen. Ezt Hurban vezértársa vallotta. Lehetséges, hogy Janecek Hurbanban sejtette titkos feljelentőjét. Sajnos, a Janecek-per pozsonyi egyéb iratai nem álltak rendelkezésemre.

Ugyancsak panaszt emelt a hurbanista kóborló szabadcsapatbéliiek ellen Forgách Antal gróf császári főbiztos is. A szakolcai járás volt leginkább tetteik színhelye. Lewartowsky ugyanis itt szervezte a csapatokat, melyek azután Miaván, Brezován, Vagyócon, Szenicén, Verbón, Hradiston garázdálkodtak. Ártatlan embereket elhurcoltak, zsaroltak és raboltak. Forgách adatokat sorolt fel Geringerhez intézett jelentésében,³ akit arra kérte, hogy Haynaunak adja azt tudomására. Forgách figyelmeztető jelentése hatástalan maradt. A császári főhadiszálláson Pozsonyban megjelent június 20-án Hurban, Hodza, Stúr, Kozacek és Borik, akik az újjáalakítandó tót szabadcsapatok Magyar-

¹ *Kr. A. W.* – Krg. Pressburg 177/1849. – L. Iratok 218. ez.

² *U. o.* – U. a. – L. Iratok 219. sz.

³ *O. L.* – G. i. 54/1849. – L. Iratok 220. sz.

országba való bevonulásánál őket megillető szerepet kértek. Kérvényt nyújtottak át Haynaunak,¹ melyben ajánlkoztak, hogy a tót szabadcsapattal, vagy pedig a császári hadsereggel bevonulnak Felső-Magyarországra és a népet a császári kormány jóindulatáról felvilágosítják és a katonai szolgálat teljesítésére biztatják, mert szerintük nemcsak a forradalmi elemek epurálása fontos, hanem a népnek megbízható és népszerű egyének által a császár és monarchia iránti hűséghez való visszatérítése is.² Haynau Geringerrel együtt elhatározta, hogy az őt vezetőnek nyílt parancsot ad azzal az utasítással, hogy utazzanak eredeti lakóhelyeikre és útközben agitáljanak a katonaillesítés érdekében, idegen emisszáriusok lazításától óvják meg a népet és járjanak a hatóságok kezére, hogy ezeket letartóztathassák. Mindegyikük 200 forintot kapott.³ Mainone tábornok figyelmeztetése a főhadiszállásra későn érkezett. A tót emigrációs vezetők zsebében volt már a pénz és a nyílt parancs is.

Geringer a visszafoglalt területek megbízhatósági szempontból való tanulmányozása és császárhű propaganda céljából bizalmi emberek kiküldetését javasolta. Ezek részére külön instrukciót készíttetett Haynau. Ilyen bizalmi küldetésben részesült Villecz Ignác udvari titkár is, aki Paniutine orosz hadosztályánál volt élelmezési biztos és azután Zichy Ferenc gróf főbiztos mellé beosztatott. Geringer megbízta, hogy Zichy Ferenchez való utazása közben szemlélje meg alaposan a felső megyék viszonyait.⁴ Villecz Nagyszombaton, Érsekújváron, Galgócon, Nyitrán át utazott és Kassáról június 26-án beküldte jelentését,⁵ mely a Hurban-mozgalomra és a tót szabadcsapatok működésére nézve kedvezőtlen részleteket tartalmazott. Személyesen meggyőződött arról a nyitrai Verbón, hogy a tót szabadcsapatok a népet az újoncállításról lebeszéltek és sok helyen földosztási mozgalmak mutatkoztak. Ezért azt ajánlotta, hogy a tót szabadcsapatok lefegyverzendők.

¹ *U. o.* – G. i. 93/1849. – L. Iratok 221. sz.

² *U. o.* – G. i. 93/1849. – L. Iratok 221. sz.

³ *U. o.* – G. i. 337/1849. – L. Iratok 222. sz.

⁴ *O. L.* – G. i. 14/1849.

⁵ *U. o.* – G. i. 189/1849. – L. Iratok 223. sz.

Az orosz intervenció nyomása alatt úgy a magyar kormány, mint annak külföldi képviselői súlyosan érezték annak a politikai mulasztásnak hátrányát, mely a nemzetiségi egyenjogúság törvényes elismertetésének mellőzése miatt Magyarország ügyére úgy bent az országban, mint a külföldön hárult. A kormány eredeti álláspontja volt, hogy az 1848-i törvények előnyeiben minden lakos nemzetiségi és felekezeti különbség nélkül részesül, tehát felesleges egy nemzetiségi egyenjogúsítási törvény. Mindenképpen megnehezítette a kormánynak e kérdésben való helyzetét a dinasztianak és az osztrák kormánynak magatartása, mert ezek a magyar függetlenségi törekvések, az 1848-i törvények elleni akciójukat ügyesen összekapcsolták a nemzetiségi kérdéssel, melynek színleg egyszerre odaadó pártfogói lettek. A nemzetiségi politika exponenseiből a bécsi kormány lekötelezettjei és megfizetettjei váltak. Az 1848-as alkotmányért folytatott harcban eszközök gyanánt szerepeltek a nemzettel szemben. Úgy a politikai, mint az országos közhangulat ezen árulás folytán, sajnosán, nem tartotta elsőrendű feladatnak a kibékítő és az 1848-as reformokat kiegészítő nemzetiségi törvények kibocsátását, melyeket későbbre halasztottak. A harc kialakulása folyamán pedig gyengeség jelének tartották, ha a nemzetiségek megnyerésére külön törvényekkel törekednének. Nem akartak konkurrálni és vetélkedni azok kegyéért, akik az ország függetlenségének ellenségeihez szegődtek. Elfelejtettek disztinguálni politikusok és nép között. A politikus nem jelenti mindig a népet, különösen így értelmezhető a helyzet a tót kérdésben 1848-49 tartama alatt, amikor a tót nép cserbenhagyta Stúr- és Hurban csoportját és a magyar nemzeti harcnak volt egyik legerősebb és legnagyobb véráldozatot hozó támogatója. Kossuthnak és társainak nem Hurbanék részére kellett volna politikát csinálnia, hanem csakis a tót nép részére. Látván azonban, hogy a nép amúgyis melléje állt, elhanyagolták ezt a kérdést. A megyék szűklátókörű vezetői, megyei pártharcokban tisztánlátásukat elvesztett bizalmi emberek jelentései között alig találunk olyant, mely a nemzetiségek kérdésének rendezését sürgetné. A bécsi kormány a háború okául a nem magyar nemzetek védelmét mondta, pedig tulajdonképpen Magyarország függetlensége ellen harcolt. Kossuth és kormányának törvények kibocsátásával

be kellett volna bizonyítania, hogy Magyarország függetlenségén belül minden polgár nemzetiségi és felekezeti különbség nélkül egyforma jogokat élvez. Az április 14-i függetlenségi nyilatkozat nem volt teljes válasz a március 4-i alkotmánylevélre, mely a nemzetek egyenjogúságát hangoztatta, az összbirodalom keretén belül. A függetlenségi nyilatkozat nélkülözötte a magyarországi nemzetiségek egyenjogúságának teljes és feltétel nélküli elismertetését. Különösen a tótság megérdemelte volna ezt az enunciációt. Ez lett volna a méltó és előrelátó felelet. Nem a képviselők hangulatát kellett volna Kossuthnak figyelembe vennie, hanem a politikai célokat, a harc esélyeit. Kossuth azonban későn jutott annak a tudatára, hogy súlyos mulasztást követett el. Valószínűleg a külföldi magyar diplomáciai képviselők jelentései kényszerítették e mulasztás beismerésére.

Különösen a magyar kormánynak párizsi megbízottja, Teleky László gróf és titkára, Szarvady Frigyes, látták be annak a politikának helytelenségét, melyei a kormány a nemzetiségi kérdésben folytat. Mindenképpen arra törekedtek, hogy meggyőzzék a kormányt a magyarországi testvérnépekkel, valamint a szomszédos szláv népekkel való békés megegyezés előnyeiről és fontosságáról. A párizsi magyar megbízottaknak a lengyel, román és egyéb emigránsokkal való állandó érintkezése, Magyarország külpolitikai helyzetének világosabb felismerése, a magyar izoláltság súlyos megérzése, eredményezhette ezt a magatartásukat. Teleky László gróf ismételten felszólította Kossuth Lajost, hogy a nemzetiségi kérdéseket alapvető reformnak kell alávetni, a magyarországi nemmagyar népeknek megfelelő koncessziókat kell tenni, velők kibékülni és ezen az alapon a szomszéd népekkel „az abszolútizmus szörnyetege” ellen egy nagy konföderációt szervezni.¹ Meg volt győződve arról, hogy mentől többet ad Magyarország a nemzetiségeknek, annál szorosabban fognak hozzá ragaszkodni és simulni. Az abszolútizmus elleni harcban Magyarország a nemzetiségek támogatására reá van szorulva és Magyarországra nézve a legfényesebb jövő alapját csakis a nemzetiségekkel való békés kiegyezéssel lehet lerakni. Teleky

¹ Részleteket 1. *Horváth Jenő dr.*: Törekvések Magyarország federizálására 1848-49. (A Háborús Felelőssé^, diplomáciai és kortörténeti szemle, 1929. – 234-252. 1.)

László gróf a Czartoriszky-Riegerrel való tárgyalások előtt közvetlenül intézte Kossuth Lajoshoz ezt a felszólítást.¹

A lengyelek fáradtak azon, hogy a magyarság és szlávok közötti kiegyenlítést létrehozzák. Már a prágai szláv kongresszus idején közvetítettek a két politikai tábor között. Lengyel felszabadítási szempontból szükségesnek tartották azt, hogy a monarchia népei szövetkezzenek az abszolútizmus ellen. Az osztrák és orosz császári hatalom megdöntését csakis úgy képzeltek el, ha a középeurópai szláv nemzetek, a magyarokkal együtt, egy konföderációba lépve, kiküzdik önállóságukat. A lengyelek ezért tömegesen résztvettek a magyar harcban és egyúttal fenntartották a csehekkel, szerbekkel, horvátokkal, románokkal való összeköttetéseiket, azt remélvén, hogy a meg egyezést mégis létre fogják hozni. Czartorisky herceg, a párizsi forradalmi lengyel komité vezetője, állandó összeköttetésben állt Kossuthal és Dembinszkyvel, valamint a Magyarországon

¹ M. N. M. I. – Vörös Antal gyűjtemény, 1309. sz. (Közölve *Horváth Jenő dr.*: A szabadságharc magyar diplomáciai levelei 1848-49. – A Háborús Felelősség 1929. 506-509. 1.) – Tolekynek Kossuthoz intézett jelentéséből szükségesnek tartom a következőket kiemelni:

„Egy van, mi különösen szívemen fekszik, mert Magyarhon jövője, véleményem szerint attól függ. Különböző nemzetiségek iránt legyünk jogkiosztásban mentől bőkezűbbek. Nemcsak Ausztria halt meg, hanem Szent István Magyarországa is. Nőttünk az eseményekkel: már most a kérdés nem az, hogy Ausztria és Magyarhon elváljanak-e, vagy egy országot alkossanak, hanem az: a két, harcban levő elem közül melyik absorbeálja a másikat. Frankhon 89-ik évi szerepe: – Európát emancipálni, nekünk jutott s szerintem nincsen más választásunk: vagy el kell vállalnunk a szerepet vagy bukunk. Mire annyi vér és áldozat? Hogy nyomorú plantái életet éljünk, mint egy melegágyi üveg alatt? Nem, sorsunk a világ legnagyobb dicsősége leendő, vagy halál. Feladatunk nehezebb, mint volt a 89-iki frankhoni. Liberté, égalité, fraternité, még nem elég. A népek nemzetiségi életet is kívánnak élni. Olly rendszert kellene állítanunk, melly által a nemzetiség egysége hiányát az egyéni és nemzetiségi jogok egyeztetése és méltánylata által pótolják. Magyarországnak kettő közt van választása; vagy a corpus jurisra állva, határait úgy, a mint volt, megtartani igyekezni, nem gondolva a fajok féltékenységével s úton borostyán sok lehet, de csak hadi, élet megállapítva, de csak szűk; áldozat vérben és vagyonban tömredék, s a bér? néhány évi bizonytalan jövő. S ha elveszünk, emlékezni fog ró-lunk a történetet, de Európa siratni nem. A másik, mit választhatunk a corpus jurisból valamit áldozni s nemcsak Horvátországra nézve, de a szerbek és oláhokra nézve is, kibékülni a vajdasággal, annak összes közgyűlést engedni, valamint az oláh fajnak is belső adminisztrációt, statuarius jogot, széles értelemben municipális garantiákat, mindig vigyázva arra, hogy magyar és német faj, amennyire lehet ne vettessék alá oláh vagy szerb jurisdictionnak s oly feltétel mellett, hogy legfelsőbb kormányban, országgyűlésben Magyarhonnal egyet alkotandnak és országgyűlésünk nyelve magyar leendő. Még a kormánynál is lehetne külön osztályt csupán szerb és oláh tárgyakra alakítani s ha ezen ki-

elhelyezett ágensekkel, akiknek feladatuk volt, hogy a magyarokat a lengyel tervek részére megnyerjék. Valószínű az is, hogy a Dembinszky-féle galíciai betörési terv, melyhez Kossuth beleegyezését adta, Czartorisky kezdeményezésére keletkezett. A párizsi lengyel komité az orosz intervenció idejét fel akarta használni egy általános lengyel felkelésre, melynek sikerét azzal igyekezett előre biztosítani, hogy a monarchia szláv és magyar népei közötti konföderációt létrehozza. Május 18-án e tárgyban fontos tanácskozás tartott Czartorisky lakásán, melyen megjelent Teleky László gróf párizsi, Pulszky Ferenc londoni magyar követ, Rieger László cseh politikus és Szarvady párizsi magyar követségi titkár, akik Czartorisky jelenlétében a magyar nemzetiségek kibékítése és egy konföderáció szervezése ügyében tárgyaltak. Rieger és Czartorisky képviselték a szláv nemzeteket. Megegyeztek abban a felfogásban, hogy a mostani háború végcélja csakis a Habsburg-ház detronizálása és a monarchia felosztása lehet, mert a népek elvesztették irántuk való bizalmukat.

vül még népnevelés, cameralis rendezer, vallásügy, igazságügyre nézve, valamint azon nyelvekre nézve is, mellyeken a sláv fajú megyékben beszélni szabadjon és tökéletes nemzetiség elvét kimondjuk s megalapítjuk, azt hiszem leraktuk Magyarországra nézve a legfényesebb jövő alapját; minden fajok nemcsak Magyarhonban, hanem azok, mellyek eddig igényeinken kívül álltak, sóvárogva fognak felénk tekinteni és örömmel fogják Magyarországot elfogadni, mint egy jövődó¹ béli dunai confoederatió központját és királynéját, mellynek hatalma örökre megtörendi az absolutizmus szörnyetegét és melly a balticumtól a fekete tengerig terjedend. E confoederatióknak különféle láncszemei lehetnek; az első az addig hozzánk tartozó népeket fűzendik ösöse, Oláhország, Szerbia, Bulgária képezendné később azon részt, mellynek kapcsolai Magyarhonnal tágasabbak. Csehország és Morva tán még tágasabb kapcsolatok volnának Magyarhonhoz fűzve, míg utoljára ezen kapcsolatok legtávolabb fokozatán a kapocs csak a külügyek egyeztetésében állana. S ez út mit kíván? egy kis önlegyőzést, mellynek béro hallatlan dicsőség és élet leend. Nem, e két út között a választás nem lehet nehéz – mentől többet adunk a nemzetiségeknek, annál kevesebb keilend Ausztriának és az Absolutismusnak adunk. A déchéancet kimondották, utána az első lépés megnyugtató manifesztum volna a népeknek. Kívánnám, sok hazámfiak lennének tanúi annak, mint kívánnak slávok és oláhok simulni hozzánk, és annak, mint akarnak Austria megbuktatására kezet adni. Ha megnyugtadjuk, utolsó csepp vérig velünk lesznek; ha nem – nem. Tervezetet mondtam, mellynek utolsó szavait nem volna jó kimondani, nehogy a Török féltékenységét felkölteük. Hazafiúi nézetből felszóltam. Bocsanatot, ha csatlakoztam. Isten önökkel.

U. I. –Nem fogunk ez úton olvadni, hanem terjedni inkább, mint a másikon. A népek sympáthiája morális túlsúlyunk, értelmi élénkségünk kettőzöttetett erővel fog nemzetiségi érdekek tekintetében mellettünk működni; a népek érdeke kívánandja, hogy nyelvünket megtanulandja, s a világ is megismerkedik vele, mert nyelvünk világérdekű lesz s hatalmasabbak leszünk, mint valaha valami nép, mert hódításainknak ellenei sem lehetnek.”

Minthogy azonban Oroszország, Törökország és a nyugati Európa között egy közbeneső erős hatalomnak kellene lennie, Csehország, Morvaország, Szilézia, Horvátország és Szlavónia, az újjáalakított Magyarországgal egy nagy szövetségi államot létesít. Az ausztriai német területek Németországhoz, az olasz területek Olaszországhoz csatolandók. A magyarok kötelezik magukat, hogy a területükön élő nemmagyar népek, valamint a szövetséges népek nemzetiségi érvényesülése elé akadályokat nem gördítenek, sőt a horvátoknak, szlavónoknak, románoknak és szerbeknek szövetségi állambeli önállóságot biztosítanak. Magyarország, mint legerősebb és a felszabadító harcot megkezdett állam, bocsátja ki majd az ezen államszövetségbe való belépésre vonatkozó felhívásokat. Rieger és Czartorisky megelégedéssel vették a magyar megbízottak előadását tudomásul és a konferencia a következő határozatot hozta: „a magyar országgyűlés egy ünnepélyes és nyilvános aktusban a jelzett nyilatkozatokat kihirdeti és Magyarország nemmagyar népei ezeket megelégedéssel és bizalommal fogadják és ezentúl fegyvereiket és fáradozásait a közös ellenség, t. i. az osztrák-orosz-szövetség ellen kell fordítaniok. Tehát Európának ezen részében a szabadság igaz barátainak érdeke és kötelessége, hogy ezen célnak a legrövidebb időn belül való eléréseért fáradó zaszakat megkésztessék”.¹

Riegernek ezen lépését, melyet később szenvedélyesen letagadott, azzal lehet megokolni, hogy a kremsieri birodalmi gyűlés feloszlata után a bécsi centralista kormánypolitika elleni haragtól eltelve Czartorisky herceg meghívására Párizsba utazott, amint azt számos demokrata és radikális képviselőtársa tette, akik parlamenti működésük miatt a reakció bosszújától tartottak. Közvetlen Kremsier után Prágában magyarbarát kifakadások és jelenetek mutatkoztak. A rendőrség egy Debrecen és Drezda felé vezető forradalmi összeesküvést fedezett fel, mely azonban kiterjedelmű volt és csupa fiatalokból, diákból állt.²

¹ St. A. W. – P. A. 323/A. 1849. – L. Iratok 224. sz.

² *Wilhelm Alter*: Die auswärtige Politik der ungarischen Revolution 1848-49. – Berlin, 1912. 141. 1. – „In Prag bildete sich tatsächlich eine Verschwörung, die mit Debrecin und mit Dresden Verbindungen unterhielt, deren Umfang und Bedeutung allerdings in umgekehrten Verhältnis zu der

A konferencia jegyzőkönyvének másolata¹ véletlen folytán a bécsi kormány kezeibe került. Czartorisky egyik Posenbe küldött futárát a német rendőrség június 22-én Breslauban elfogta. A Czapliczky Félix nevű lengyel, aki Bolmin brüsszeli csipkekereskedő útlevelével utazott, Kossuth, Czartorisky, Dembinszky fontos leveleit vitte magával, azonkívül az említett konferencia jegyzőkönyvét és a lengyel felkelés szervezésére vonatkozó instrukciót. A porosz kormány Prokesch-Osten berlini osztrák követnek július 7-én elküldte a jegyzőkönyv másolatát, két Dembinszkyhez intézett levelet és a poseni terület forradalmi előkészítésére vonatkozó utasítást, valamint két részletes katonai instrukciót.² A Dembinszkyhez intézett levelek arra biztatják a tábornokot, hogy a szlávok és magyarok közötti kibékítő munkát folytassa. Győzze meg a magyarokat arról, hogy jövőjük, existenciájuk, egy a túlerő ellen folytatandó harc sikerének lehetősége, követeli a megegyezést, mert mit is fognak tenni, ha a szerencse elhagyja őket?³ A Posenbe küldött utasítás,⁴ mely valószínűleg Lengyelország egyéb részeibe is

Schwere der Strafen stand, welchen die Handvoll Verschworener, blutjunge Studenten, vorfielen. (*Rcgge*: Oesterreich von Világos bis zur Gegenwart. Bd. I. S. 108.) Diese aus rund 80 Freiheitssoldaten bestehende tschechische Armee, die Kossuths und Telekys blühende Phantasie in tausendfacher Vergrößerung sah, bildete den ersten Bundesgenossen des souveränen ungarischen Reiches."

¹ *U. o.* – A. d. h. p. 1849. – L. Iratok 225. sz.

² *Si. A. W.* – P. A. 323/A. – *Prokesch-Osten-Schwarzenberg.* (Berlin, den 26. Juni.)

³ *U. o.* – U. a. – *Czartorisky-Dembinszky.* (Párizs, május 5.)

„Ich bin dessen gewis, dass Du nach den trefflichen Erklärungen der zurückgelassenen, von uns herausgegebenen Schrift nicht aufgehört hast, auf die Versöhnung mit den Siaven zu bestehen. Dies befiehlt die Gerechtigkeit, dazu nöthigt das Interesse der Magyaren, ihre Sicherheit für die Zukunft, ihr Heil für jetzt und die Möglichkeit einer erfolgreichen Vertheidigung gegen die unermässlichen Streitkräfte der Feinde, welche sich vermehren und die sogar im Falle des Glückes sich nicht auf einmal werden besiegen lassen. Wie dann, wenn Euch das Glück verlassen hat?"

⁴ *U. o.* – U. a. – Az utasítás Párizsban június 8-án kelt és a magyar-szláv kibékítésre vonatkozólag következőket mondja:

„Da jetzt alio Aufmerksamkeit durchaus auf den Krieg mit Ungarn gerichtet ist, so liegt viel an einer richtigen Auffassung dessen, dass wir von diesem Kriege nur in so weit die Erfüllung unserer Wünsche erwarten können, als es zu einer Aussöhnung der Magyaren und Slawen kommt. Und in der That für diese Aussöhnung sind nicht nur höher gestellte Leute Sorge zu tragen verpflichtet, sondern auch die gesammte öffentliche Stimme Polens vermöge der Überzeugung von der Nothwendigkeit dieser Aussöhnung, für dieselbe laut zu werden und sie gewisser massen zu beanspruchen. Vor Allem muss man aber auch vermeiden, ein partiisches Wohlwollen für die Ungarn an den Tag zu legen, weil dies eine Entfremdung der Slawen herbeiführen

küldetett, szintén arra szólítja fel a lengyeleket, hogy a kibékítés érdekében dolgozzanak, melynek alapját a Czartorisky által rendezett konferenciának közösen hozott határozatai máris megvetették.

Utólag Eiegér László tagadta, hogy a találkozásnak ülés-, vagy konferencia-jellege lett volna és hogy semmiféle jegyzőkönyvet nem írt alá. Ezt Rieger egy Bachhoz intézett levelében 1849 szeptemberében hangoztatta és a minisztertanács elhatározta, hogy a levelet közzéteszi, ami csakugyan megtörtént.¹

würde, ohne die wir von Ungarn für unser Waterland keinen Vortheil erreichen können. So wie durch das Auftreten der Slawen gegen die Oesterreich-Russische Koalition der Einfluss des ungarischen Krieges für Polen nur segensreich werden könne, so können wir auch für die Folge nur in den Slawen zuverlässige und wahrhafte Bundesgenossen finden. *Das beigefügte Protokoll der von Seiner Durchlaucht zusammenberufenen u. von den Mitgliedern der ungarischen Mission zu Paris, so wie, von dem, durch seinen Patriotismus in Böhmen rühmlichst bekannten Rieger abgehaltenen Konferenz stellt die Grundlage und die Bedingungen einer Versöhnung zwischen den Ungarn und Slawen, so wie eines Bündnisses der durch fremden Überfall angegriffenen Nation auf.* Es ist Ihnen bekannt, dass die von Sr. Durchlaucht in Ungarn und anderen slawischen Bezirken bestellten polnischen Agenten seit vielen Jahren daran arbeiten, dort einen polnischen Einfluss zu begründen; jetzt wird dieses Bestreben in noch grösserem Masse fortgesetzt. Diese allgemeine Auffassung erheischte eine besondere schriftliche Kommunikation mit Böhmen und es soll dies in einem etwas freierem Zeitpunkte Gegenstand einer besonderen Depesche sein."

¹ St. A. W. – M. R. Pr. 3326/1849. – Rieger a párizsi tárgyalásokról Pinkas dr. és Palacky dr. vezető cseh politikusokhoz intézett leveleiben is nyilatkozik. Az első levélben Rieger részletesen leírja a Telekyvel, Pulszkyval, Szarvadyval való vitáját:

„Das Gespräch kam wie natürlich gleich auf den ungarischen Krieg. Ich sagte den Ungarn gerade heraus meine Meinung, dass sie die Slawen immer unterdrückt haben und dass sie sich endlich von Oesterreich losreißen wünschen, um das Regiment ganz in ihre Hand zu bekommen und so umso sicherer, weil von jeder Kontrol unabhängiger, die slavische Nationalität unterdrücken zu können. Das brachte natürlich die Magyaren auf und wir geriethen bei dieser Gelegenheit mit Pulszky, der ein sehr exclusiver Magyare ist, ziemlich hart aneinander. Sie behaupteten, man habe sie zur Revolution gedrängt, man habe die Constitution verletzt, man habe die Einheit der ungarischen Krone zerstören wollen, sie beklagten sich über den Verrath des Hauses Oesterreich und wie Ungarn nie mehr diese Dynastie anerkennen könne und werde. Ich erwiederte hierauf, ich halte die Enthronung des Hausees Habsburg weder für möglich, noch für wünschenswerth, weil Ungarn allein, so lange die übrigen Völker diesen seinen Wunsch nicht theilen, zu schwach sei ihn auszuführen; Ungarn allein könne nicht existieren, es werde nie einen mächtigen Staat bilden, so lange die magyarische Race allein bei seiner Erhaltung interessiert ist, weil die zahlreichen slavischen Stämme, so lange ihnen keine Gleichberechtigung zugestanden wird, seine Auflösung begünstigen werden, so zwar, dass er bei dem ersten Schläge seines russischen Nachbars zerfallen müsste. Ungarn kann also nur mit Oesterreich fortexistieren und Oesterreich nur auf der Grundlage der Gleichberechtigung einen kräftigen Staat bilden, einer Gleichberech-

Ez azonban nem változtat a lényegen, azon t. i., hogy a tanácskozás mégis lefolyt. Ennek csak egy nagy hibája volt. Lekéselt és elárultatott. Május végén és június folyamán az orosz haderők már felvonulóban voltak, mire a kibékítők munkához láttak volna, Magyarországot máris elárasztotta az ellenség. A jegyzőkönyv hitelességéhez szó sem férhet, a többi lefoglalt levél tartalma igazolja, hogy a jegyzőkönyv nem apokrif. A magyar kormány hozzájárulásával történhetett mindez. Sajnosán a Kossuth-kormány diplomáciai iratai hiányzanak. Belőlük meg lehetett volna állapítani e konferencia előzményeit. Rieger azonban nem volt eléggé illetékes a monarchiabeli szlávok képviselőtére. A cseh politikai életben is izoláltan állt akkor és politikáját nem vállalták a cseh vezetők, akik még mindig az ausztrófil^misban látták a megoldást. A március 4-i alkotmánylevel kibocsátása után egyedül Havlicek kezdett kijózanodni, látta a Schwarzenberg-politika hamisságát.

tigung, die so durchgeführt werden müsste, dass nicht bloss die Privilegien der Racen aufhören, sondern auch die Privilegien der Reichsländer vis á vis der Centralgewalt verschwinden. Nur in einem solchen kräftigen Verbände, wo alle Fragen der auswärtigen Politik, des Krieges, der Finanzen, der Flotte, des Handels durch ein einziges Ministerium geleitet würden, den einzelnen Reichsländern aber auch das gehörige Maass von Autonomie zugestanden würde, den Ungarn jedoch nicht mehr, als den Croaten und Serben, den Galiziern nicht mehr, als den Böhmen etc., glaub ich an eine lange und glückliche Zukunft Oesterreichs. Soll aber Oesterreich ein Reich bleiben, dann halte ich die Dynastie für das natürliche historisch gegebene Band für die verschiedenen Völker, in denen allen das moralische Prinzip viel zu feste Wurzeln geschlagen haben, um aufgegeben werden zu können."

„Und endlich, wenn sie das unmögliche möglich machen und ein ungarisches Reich gründen sollen, so würde der unselige Krieg in einigen Jahren wieder beginnen; sobald die Slaven in Ungarn ihre Nationalität gekräftigt und sich verständigt haben würden, würden sie die Suprematie der Magyaren abschütteln wollen und sie würden bei dieser Revolution die Sympathien der Welt und die Hilfe der Freiheitskämpfer ex professione ebenso gewinnen, wie sie jetzt die Magyaren für sich haben. Man versicherte mir, 'man werde die Slaven nicht unterdrücken, man habe es nie gethan, und wenn einzelne hie und da etwas gethan, so sei man jetzt mehr als je entschlossen, ihnen alle billigen Forderungen zuzugestehen, um sie zufriedenzustellen und zu gewinnen. Die Magyaren wären zu stolz gewesen mit den Croaten und Serben zu paktiren, so lange sie in bedrängter Lage waren, aber so bald sie Sieger sein werden, würden sie ihnen alle billigen Zugstände machen. Nun wisse man nicht recht klar, was die Völker alle verlangen, da sie ihre Wünsche noch nicht bestimmt genug formulirt hätten. Ich fand es sehr sonderbar, dass die Magyaren hierüber noch im Zweifel sein sollten(!), da darüber schon viel geschrieben worden sei. Ich sagte, sie müssten es ein für alle mal aufgeben, die Croaten und Gränzer als ihre Unterthanen zu behandeln und ihnen ihre Autonomie zu bestreiten, sie müssten den Serben ihre nationale Selbstverwaltung in dem historischen Umfange der Vojvodina zugestehen und allen

A magyar kormány sem tett mindjárt eleget a kibékítő konferencia határozatának, csak júliusban hozta meg az országgyűlés Szegeden a különböző nemzetiségek megnyugtatósára vonatkozó törvénycikket, mely átmeneti intézkedéseket tartalmaz a nemzetiségek egyenjogúságára vonatkozólag nyelvi, közigazgatási, iskolai és egyházi tekintetben. Ennek a törvénynek javarésze a görög szertartású románok és szerbekre vonatkozik, mert azok voltak a bécsi politikának leghívebb emberei. A július 28-i törvénynek 1848 márciusában kellett volna proklamáltatnia és nem akkor, midőn a magyar kormány és országgyűlés az ellenséges hadak előrenyomulásától városról-városra űzetett.

A nemzetiségek megnyugtatósára szolgáló törvénycikk szövege a következő:

I. Az országban levő különféle nyelvek s görög szertartású egyházakra nézve addig is, míg a kidolgozandó alkotmány szerkezetéhez képest részletes intézkedés történnék; részint a haza nem-magyarokú polgárainak bővebb megnyugtatósára, részint a kormánynak ideiglenes rendezési intézkedéseiben utasítással határozatképen kijelentetik:

Slaven Ungarns überhaupt die Gleichberechtigung ihrer Sprache in Schule, Amt und öffentlichem Leben ehrlich und aufrichtig zuerkennen. Ich könne aber nicht glauben, dass sie dies aufrichtig thun wollten. Bisher war es ihre Ausflucht, die Schuld immer auf die Regierung zu schieben, und so glaubten sie die Slaven mit schönen Worten abspesen zu können, von denen ihre Praxis gar zu sehr abstach. Jene Ausflucht kann jetzt nicht mehr gelten. Hätten sie wirklich je die aufrichtige Absicht gehabt dies alles den Slaven zuzugestehen, so hätten sie es bereits durch Beschluss des Reichstages ausgesprochen und die Gleichberechtigung als Grundgesetz der ungarischen Verfassung anerkannt. So aber haben sie die Slaven bis auf diesen Augenblick immer nur damit vertröstet, sie könnten sich vollkommen auf den Grossmuth der Magyaren verlassen, als ob nicht schon darin eine Ungerechtigkeit involviert wäre, wenn man voraussetzt, dass in einem Staate, dessen Genossen doch wenigstens als Bürger sich alle gleich sein müssten, ein Stamm dem anderen Gnaden zu ertheilen, das Recht haben solle(!). Und bei alle dem wundern sich die Magyaren, wenn die Slaven bei einem Kampfe zwischen einer alt begründeten loyalen Regierung und einem revolutionären, schwankenden Gouvernement, sich für erstere entscheiden, wenn erstere wenigstens einige Garantien für ihre Nationalität (schon durch Anerkennung des Grundsatzes der Gleichberechtigung) bietet, letzteres aber gar nichts."

Rieger leveleiben tagadja, mintha a tárgyalásnak hivatalos jellege lett volna, melyről jegyzőkönyvet, vagy más írást készítettek. Szerinte a magyar diplomáciai ügynökök a magyar kormánnyal ellentétben, annak utasítása és beleegyezése nélkül cselekedtek és Kossuthot a tárgyalásról nem is értesítették. Ezt azonban nem lehet biztonsággal állítani. Valószínű, hogy Rieger megijedt a következményektől, sem börtönbe, sem pedig száműzetésbe nem kívánkozott és Pinkást és Palackyt megkérte a kormánynál való intervencióra. – L. *Horráth Jenő ár.* i. m. 248-252. 1. és *Heidler-Susta: Prispěvky k listáři Dr. a Frant. Lad. Riegra.* – Praha, 1924. – I. 54-67. 1.

1. A magyar birodalom terén lakó minden népiségek nemzeti szabad kifejlődése, következőkben ezennel biztosítottik;

2. Országlati, közigazgatási, törvénykezési, hadügyekben, mint diplomatikus nyelv a magyar használtatván, az országban „divatozó minden más nyelvek használatára nézve kimondatik:

3. A községi tanácskozásokon mindenki, akár magyar, akár anyanyelvén szólhat; a jegyzőkönyv pedig a községben divatozó nyelvek közül azon nyelven fog vezetetni, mely szabad választás szerint megállapítottatik.

4. A törvényhatósági mindenféle ülések tanácskozásaiiban mind az, ki szólásra feljogosítva van, véleményét és szavát, akár magyar, akár anyanyelvén előadhatja.

Mely törvényhatóságban valamely népfaj az összes lakosság felét túlhaladja, ott a jegyzőkönyv, ha kívántatik, annak nyelvén is szerkesztendő.

De a levelezések a nemzetgyűléssel, kormánnyal és minden más törvényhatóságokkal, mindig magyarul vezetendők.

5. Ha az esküdtszék vagy az első bírósági törvényszéknél a szóbeli eljárás behozatik, a 4. pont alatt kimondott elv ezen bíróságok előtti eljárásokra is kiterjesztetik.

6. Amely nyelv, községi nyelvül meg van állapítva, azon községekben, a nemzetörök ugyanazon nyelven fognak vezényeltetni.

7. Az elemi tanodákban tanítási nyelvül mindig a községi, illetőleg az azon egyházi nyelv fog használtatni.

8. Az egyházközségnek anyakönyvei, az egyház ügyei, az egyházbeli község anyanyelvén fognak vezetetni.

9. Folyamodványt mindenki anyanyelvén és bárhová benyújthat.

10. A görög szertartásúak zsinata összehivatván, egyházi és tanodái ügyekben, mint bár más hitfelekezetbeliek szabadon intézkedhetnek, püspökeiket szabadon választhatják, a román és szerb ajkúak egyházbeli egységének kérdése szinte e zsinatra bízatik.

11. A görög szertartásúak egyháza és tanodái mindazon kedvezményekben részesíttetnek, melyek az álladalom által más vallásbelieknek meg fognak adatni.

12. Tanodái és egyházi alapítványok a görög szertartásúak kizárólag maguk kezelendik.

13. Számukra a budapesti egyetemnél külön hittankar fog felállítatni.

14. Hivatalra és tisztségekre alkalmazás, nyelv- és vallás figyelembe vétele nélkül, általában az érdem és képesség szerint fog történni.

15. A kormány felhatalmaztatik és illetőleg kötelességé tétetik ezen elvek alapján foganatosítani illető rendeleteit és intézkedéseit.

16. A kormány felhatalmaztatik, különösen a románok és rácok előadandó jogszerű kívánatainak eleget tenni, sérelmeiket orvosolni, rendelet vagy nemzetgyűlésen hozandó törvény által.

17. A kormány felhatalmaztatik, mindazoknak, kik az általa kítűzendő idő alatt fegyvereiket letévén, megtérnek és a függetlenségi esküt leteszik, a nemzet nevében megbocsátani.¹

A kormány irományai között találtam egy emlékiratot: „Névtelen javaslati a hazánkban különböző nemzetiségek igényeinek kielégítésére”² címmel, mely június hónap 22-én került a kormányzói iktatóba. Rajjon azonban Kossuth vagy Szemere látta-e ezt a tanulmányt, eemilyen jel nem mutatja, pedig a be-

¹ Pap Dénes: Okmánytár Magyarország Függetlenségi Harcának történetéhez. – Pest, 1869. – iL k. 626-27. 1.

² O. L. – K. A. 8464/K. – L. Iratok 226. sz.

advány, melyet román nemzetiségű egyén írt, érdemes munka, mert szintén reámutat a kormány azon mulasztására, hogy az 1848-i reform alkalmával nem tartotta szükségesnek a nemzeti-ségi kérdést rendezni. A magyarországi nemzetek ennek következtében abba a tévhitbe estek, hogy az eddigi német uralom helyett bekövetkezett a magyar hegemonikus uralom. A kormány ünnepélyes enunciációja ebben a kérdésben nemcsak szükséges, de sürgős is volt és mégsem következett be. A népek között, félreértések és elidegenedések keletkeztek, amit a bécsi politika táplált, – ezt azonban a beadvány nem említi. Magyarország jövője örökké ingatag, sorsa pedig megállapodott és boldog nem lehet, amíg nemzetei nem egyenjogúak. „Szükség pedig, – írja a névtelen író, – hogy Magyarországnak minden ajkú lakosai egy testvéri szövetségben összeolvadjanak, mert a jövőben Isten kezében van és jöhetnek oly körülmények, amidőn ezen elégtelenség eredményezheti a legnagyobb nyomort, sőt egy más idegen zsarnoki hatalom által a Hazának elfoglalását is.”

Tizenkét pontból álló javaslata ugyan hiányos, azonban igen helyes alapot nyújthatott a nemzetiségi béke létesítésére. Sokkal messzebbmenő a július 28-i törvénynél, de ő is szem előtt tartotta az ország integritását. Lehetséges, hogy ha a háború még nem ért volna véget a világosi fegyverletétellel és a magyar kormány és országgyűlés tovább működhetett volna, a magyarországi nemzetek közötti megegyezés is létrejöhetett volna, ha a kormány a július 28-i törvény által megjelölt és a párizsi konferencián megígért úton tovább halad. A gyorsan bekövetkezett összeomlás és egy tizenhét esztendeig tartó abszolútizmus ezt meghiúsította.

A párizsi megegyezésnek, valamint a lengyelek közvetítésének nyomait megtaláljuk a tót felkelésnél is. A Janecek-letartóztatás szálai a lengyel forradalmasító agitációhoz vezetnek és mint a sajnosán megsemmisített rendőri akták jegyzőkönyve mutatja,¹ Janecek a magyar harccal szövetkező cseh forradalomnak lett egy titkos mozgatója, aki „megvesztegetés következtében Kossuth táborába átment”. Csehországban lengyel vezetés alatt guerilla-harcnak kellett volna kitörnie, mihelyt a magyar sereg Morvaországba betör. E harcban Janeceknek is vezető

¹ St. A. W. – Polizei Akten „A” Protokoll, 1849. – L. Iratok 227. BZ.

szerepet kellett volna játszania. A szervezkedést azonban elárulták.

Április 14-én hirdette ki Debrecenben az országgyűlés Magyarország függetlenségét és a Habsburg-lotharingiai ház detronizálását. Április 20-án Kossuth Lajos kormányzó körrendeletben értesítette a törvényhatóságokat és városokat erről az aktusról. Felső-Magyarországon a detronizálás nem gyakorolt a néphangulatra kedvező benyomást. Ámbár a határmenti megyék sokat szenvedtek a háborús események, az ellenséges garázdálkodások következtében és mindenütt a magyar nemzeti ellenállás mellett foglalt állást a lakosság, a királyi tekintélyt mégis tisztelték. Az általános felfogás az volt, hogy nem a király ellen hadakozik a nemzet, hanem a királyt tévútra vezető udvari körök ellen. A tót lázadás szítói új anyagot nyertek a nép izgatásához: Kossuth a császárt megfosztja a tróntól, Kossuth király akar lenni, - és akkor jaj a tótságnak, mert ez a renegát az amúgyis jogfosztott tótságot még inkább el fogja nyomni! Ez az izgatás azonban mitsem használt, mert az április 14-e utáni időszakban a tót szabadcsapatok működése, a folytonosan előkészített tót népfelkelés ügye összezsugorodott. Bloudek csapatát Görgey Ármin szétverte, Vogel, Benedek nem tudott népfelkelést szervezni, a Komárom melletti szabadcsapatot teljesen leromlott állapotban Weiden visszarendelte a Morvamezőre, Hurban, Stúr hasztalan forgolódtak Olmützben, Prágában. Paskievics hercegnél való udvarlásuk is eredménytelen lett Schwarzenberg közbelépése folytán. A hurbanisták csoportosan jelentkeztek a magyar hatóságoknál és Felső-Magyarország majdnem teljes egészében a magyar kormány kezeiben volt, mely többféle tót kiáltványokban tájékoztatta a tót népet a függetlenségi határozatról.¹ A röpiratok ezreivel árasztotta el Felső-Magyarországot, melyekben az uralkodócsaládnak nemzetellenes hűtlenségét a legrikítóbb színekkel ecsetelték.² A népen ebben az időben már

¹ Kr. A. W. – Kr. i. U. 4/80. dot. H. A. – *Uhersko Národa neodtislosti Oswedcenje. – Wislowenja Neodwislosti Uhorského Národa. – Oznameni Samostojnosti Wlasti Uherskej.*

² St. A. W. – Gouv. A. Ungarn 475/1850. – *Wyswetlenie, proc náš król swréen jest z triam?* – A királyi háznak a tótság iránti kétozínűségéről a következőket írja a lázító röpirat:

bizonyos háborús elfáradás és elégedetlenség vett erőt. Az 1848-i vívmányokat örömmel fogadta ugyan, azonban a háború nyolcadik hónapjában már nagyon is megelégette úgy a császáriak, mint a honi hatóságok vele való rendelkezését, melyek csak terheket és gondokat hoztak. A függetlenségi nyilatkozat ezért lelkesítő benyomást nem keltett. Kivételt képeztek a bánya-, valamint a szepesi városok, amelyekben már régtől fogva erős kuruc szellem uralkodott és amelyek nem szívesen látták a dinasztianak a tót lázadókkal való együttműködését. A kormánybiztosok az április 20-i rendelet után felszólították a törvényhatóságokat, hogy a kormányt, az országgyűlést az április 14-i határozat alkalmából üdvözljék. Minden felsőmagyarországi hatóság megtette ezt. Figyelmet érdemel Besztercebánya városnak május 23-án hozott határozata, melyben a detronizálást lelkesen ünnepli és dinasztiaellenes állásfoglalását megokolja azokkal a szenvedésekkel, melyeket a város háromhónapos osztrák megszállás alatt kénytelen volt elviselni.¹ Újbánya város kijelentette, hogy a függetlenségi nyilatkozatot nemcsak jegyzőkönyvébe, hanem szívébe és lelkébe örökké őrzendő ereklye gyanánt mélyen beiktatta. Körmöcbánya város az enunciációban keblének legforróbb vágyai teljesítését látja, mert „az április 14-i nemzetgyűlés határozata szebb jövőnek hirdeti hajnalát, száműzte vadszirték közt a szüntelen vésszel fenyegető kétfejű szörnyeteget s a lelkes magyar nemzetnek egy boldogabb jövődőt biztosított”. Breznóbánya halájának adott kifejezést, hogy az országgyűlés felszabadító Magyarország népeit azon nyomasztó, „rabigához közelítő állásból, melyben évszázadok óta sínylődtek”. Libetbánya város kijelentette, hogy ezen következményeiben kimérhetetlen fontos lépésnek a csak lehető nyomatékot és teljes egyetértést adni kész. Korpona várost, – mint fel-

„Odstaupte tehdy Slováci od toho wrazedlného domu kráľowského, ten nezná národy láskawé zprawowati, ale jen laupiti a wrazditi; Odestaupte od neho wssak jiz dobre znáte, ze wás potupuje; kdyz ste byli pitali osobitne knizestwo, dali wám welice potupnau odpoved, a odprawili wás jen jáko děti. Wrácto se k vlasti wassi, hledejte prawdu a sprawedlnost wo vlasti wassi, a werte, ze ak sprawedlnost so doma nenaleznete, tehdy ji darmo wen z krajiny této hledati budete. Srbům prowolil dwor kralowskij wojwodstwo, ale jen proto, ze ee bál Srbů, nebo by títo byli w stawu proti Rakussanum práwe tak bojowati, jako proti Madarům; wami ale Slowáky, kteři ste u těch wrazedlniků hledali spaseni, wami pohodli a jen sládkymi sloky wás odprawili.” (12. old.)

¹ O. L. – K. A. 5783/K. 1849. – L. Iratok 228. sz.

irata mondja, – soha édesebb érzet el nem töltötte, mint amelyet a nemzetgyűlésnek a nemzeties és szívük hü vágyaival találkozott határozata felébreszteni képes volt, „mert kinek képe nem sugárzana örömtől olly uralkodó család trónvesztésén, kinek atyáskodásának e sokat szenvedett város is romlásnak indult helyzetét nem csekély mértékben köszöni”. Rozsnyó város következőket írta: „Igaz magyar lélekkel elnyilvánítjuk, hogy mi mindnyájan osztozunk azon határozottságban és lelkesedésben, mely a nemzetgyűlést e nyilatkozatra ihlette.” Felka, Duránd, Gnézda, Lubló, Podolin, Ménhárd, Matheóc, Szepesolaszi, Szepeszombat, Ruszkabánya, Szepesváralja, Poprád, Leibic, Sztrázsa, Szepesbéla, Igló stb. mind bizalmáról és hűségéről biztosította Kossuthot és örömeinek adott kifejezést a detronizáció felért, „örök hűséget esküszünk az április 19-én megalapított nemzeti függetlenségünknek, – írja Igló város, – feltétlen engedelmességet és bizalmat az új kormánynak.” Kassa város közönsége legnagyobb hazafiúi kötelességének nyilvánította, hogy a kormányt támogassa. Eperjes város is küldött április 14-e alkalmából hűségnyilatkozatot Debrecenbe. Kiszseben város, mely Eperjessel ellentétben, a legválságosabb időkben is császárellenes volt, tudatta Kossuthal, hogy a függetlenségi nyilatkozat benne a legnagyobb rokonszenvet gerjesztette, – „mert szemléli ezen végzésben a mennyei Gondviselésnek nagyszerű működését és a benne helyezett azon rendíthetetlen hitében, hogy az ármány az igazságon soká nem diadalmaskodhatik, s hogy az uralkodott ház által ártatlan és hozzá mindenkor hív hazánk ellen elkövetett égbekiáltó bűnök bosszúlatlanul nem maradhatnak, – megerősödött ..”¹

Mindenütt hálaadó istentiszteleteket rendeztek a városokban, a megyei székhelyeken. Függetlenségi népünnepélyek rendeztek, melyeken tótul megmagyarázták a népnek a függetlenségi trónfosztó határozat jelentőségét. A kormány által kiadott tót néplap, a „Priatel ludu”, mely Mácsay Lukács és Szeberinyi Lajos szerkesztésében jelent meg, a leghevesebb agitációt fejtette ki az uralkodócsalád ellen. Ez súlyos taktikai hiba volt, mert a függetlenségi nyilatkozatra a tót népet nem készítették elő. Ez váratlanul köszöntött be és ennek következté-

¹ O. L. – K. A. 6784/K. 1849.

ben jó hatással nem volt. A császári párt túlbecsülte a „Priatel ludu” hatását és azzal a fortéllyal élt, hogy egy hamis „Priatel ludu” lapot csempészett a megyékbe, amelyben a lap eredeti feje és címe alatt császári szellemű cikkek foglaltattak. A „Priatel ludu” híreit átnézve, az agitációs propaganda tendenciája következtében a kívánatos hitelességi redukciót is elvégezve, arra a meggyőződésre juthatunk, hogy Hurban mozgalmát a legtöbb helyen elutasították. Árva megyében csábításaira a következő választ kapta: „Mi, akik ezer év óta testvéri szeretetben élünk a magyarokkal, akik midőn mi ínségtől majd éhen haltunk, élelmet küldtek nekünk és soha nem bántottak, ő ellenük harcoljunk? Ez hálátlanság lenne, ezt lelkiismeretünk tiltja.” Midőn Tiszolcon az ág. ev. templomban felszólította a népet, hogy „aki velem tart, emelje fel a kezét”, mindenki lent tartotta a kezét. A gömöriek ki is verték Muránynál embereit. Trencsénben beszédére az általa összehívott nép „éljen Kossuth” kiáltással válaszolt.¹ Gyetván a nép nem akarta levenni a piros-fehér-zöld zászlót és fejszével ellentállt a fekete-sárga zászló kitűzésének. Itt nevezte a nép a császári proklamációt „oklamációnak”.² Mikor híre járt, hogy közeledik a magyar sereg, egy gyetvai tót így szólt: „Hála istennek, így a mi nagyságos urunkat nem-sokára felakasztjuk.” Miért? „Mert mindig a mi Kossuthunk ellen bujtogat.”³ A trencsényi drótos tótok, Rovne, Dlhepole, Vizoka stb. községek lakói, tiltakoztak az ellen, hogy Hurban embereit drótárúknak nevezzék, mert a drótossággal foglalkozó tót lakosság elutasította Hurbant és társait. Figyelemreméltó, hogy a „drótár” gúnynév ellen tiltakozó levél svájci alkotmányt követel: „Éljen a köztársaság! Nálunk is úgy legyen, mint Helvéciában. Ott is vannak németek, franciák, olaszok és mégis valamennyi svájci, legyünk mi is ilyen testvéri szeretetben a magyarokkal. Éljen Magyarország, mi nem akarunk más országot.”⁴

A Priatel ludu felvilágosította a népet, hogy az ellenség által ígért szabadság nem lesz szabadság és hogy azért mutat ilyen barátságos arcot, mert a magyaroktól el akarja a tótokat

¹ Pr. L. – 1849 ápr. 13.

² Csalás.

³ Pr. L. – 1849 május 5

⁴ Pr. L. – 1849 április 27.

választani. A lótságnak csakis a magyarsággal együtt van jövője. A szabadságnak közös új épületét meg kell menteni. Cikkeit és verseit a nép szívesen olvasta, mert németellenes tartalmuk megfelelt érzületének.

„Nemca plamen nasleduje
s kad'e on len pokracuje.
Nje len pali, nje len derje,
ale wssecko sebou berje.”¹

Az osztrák csapatok rekvirálásainak visszhangja ez. Az osztrák rossz és irgalmatlan, ezért ki kell verni az országból:

„Hore sa na kolla, hore!
Potrebujú nás w táboré;
Hore chlapci! sable berte,
Zlího rakússána derte!”²

A fiatal császárt a lehető legrosszabb színben mutatták be. Amikor Pozsonyban időzött, az előnyomuló osztrákok sok községi bírót és kisbírót vetettek börtönbe, mert nem akartak úrbéri szolgáltatásokat végezni. Arra hivatkoztak, hogy Kossuth a robottól megszabadította őket. „Ekkor volt Pozsonyban az a t...s császár is, aki nektek felfelé és lefelé ígéreteket tett és mégis legjobbjainkat tömlöcbe veti.” Ezért örök igaznak hirdette e lap azt a népmondást, hogy akit Isten meg akar verni, annak nyakára küldi a császárt.³ Ellenben lelkes szavakkal érvelt a lap a magyar és tót testvéri együttélés, a honpolgári kötelességek hű teljesítése mellett:

„Kdo nehladi, co mu lakho
alebo tazko padá,
Kdo swojej vlasti wzdi dobro
napomahat hladá:

¹ *Pr. L.* – 1849 április 27. – 0. Sz.: Hőre bratja. – Magyarul: A német nyomát tűz mutatja, amerre jár, nemcsak gyújtogat, nemcsak rombol, hanem mindent magával visz.

² *Pr. L.* – 1849 április 29. – *Miso Mácai*: Wojanskje pjesne: Magyarul: Fel, lóra fel! A táborban szükség van reánk, Fiúk, rajta! Ragadjatok kardot, verjétek a gonosz osztrákok!

³ *U. o.*

To je dobrí, to je verni vlastenec,
ci je uhor, ci je slowák, ci nemeč.”¹

A szabadság közös alkotmányának védelméről következőket írja egy magyarbarát tót költő:

1. „Uhri nemcou tlcú,
A slováci s níma,
Uhri a slováci
Sú jedná rodina!	Wisse tisíc rokou
Co uz spolu zijú,
Spolu orú, sejú,
Spolu jedja, pijú.
3. Ta nasa wlast krásna
Je nás spoloční dom,
Uhri a slováci
Společné bidlja vnom.	4. Jako bi to bolo
Keď neprjateľ pali
Ten dom, že bi sme ho
Mi neretovali?” ²

Érdekes egy névtelen tót költőtől származó vers is, amely Kossuth Lajosnak a kápolnai csatáéren mondott imájára vonatkozik. A vers következőképen hangzik:

1. Kossuth Lajos pri Kápolne
Kl'ací pri honvédó v hrobe,
Ruky spina, hl'adí k nebi,
Za bojovníkov slobody
Na Boha volá.

¹ Pr. L. – 1849 május 1. – Kdo je dobrí vlastenec? – Magyarul: Aki nem nézi azt, hogy mi esik neki könnyen, vagy nehezen, aki hazájának javát mindig előmozdítani igyekszik, az jó és hű hazafi, akár magyar, akár tót, akár német.”

² Pr. L. – 1849 április 17. – Ludobran: Uhri a slowáci. – Magyarul: 1. A magyarok és tótok együtt verik a németet, a magyarok tótok egy családot alkotnak. – 2. Több, mint ezer éve, hogy együtt élnek, együtt vetnek és aratnak, együtt esznek és isznak. – 3. Ez a mi szép hazánk közös házunk, magyarok és tótok közösen lagnak benne. – 4. Hogy is lenne az, ha az ellenség e házat felgyújtaná és mi azt nem mentenők?

Ugyancsak a Priateľ ludu-ból idézi Tourtzer francia fordításban ezt a „Magyarok és tótok” című verset:

„Az osztrák császár, kit a villám sújtson, ellenünk sereget küldött, hogy legyőzzön bennünket. Ez az osztrák császár, úgylátszik, azt hiszi, hogy Magyarország szabadságát könnyen ragadhatja el...” „Szlovákok! Szlovákok! Nemes faj vagyunk, megvédjük szabadságunkat és meghalunk érte. A magyar és a tót szereti szabadságát és hűséggel megvédi hazáját, a közös hazát, Ha úgy élünk együtt, mint jó testvérek, boldogan megélünk még ezer évig.”

2. „Najvelebnejsí Kral' neba,
Vzhliadni s trómi, prosím teba,
Osláv padlych bojovníkov,
Tych slobody milovníkov,
Uhrov víťazov!
3. Nás tiež zehnaj, daj nám smelost,
Vboji hrdinskú zmuzilost,
Nech hrmavé nase delà,
Vždy premôžu nepriateľ'a,
Pri kazdom boji.
4. Posilni nás v kazdom boji,
Nech nás národ pevne stojí,
Zachrán nám nasu slobodu,
Odvrát od nás kazdú skodu
Vcélom Uhorsku.
5. A po nasom zvitazení
Daj nám stale panovaní,
Pozehnaj Uhrov, vlasí milú,
Aj braterskú lásku vernú
v rovnoprávnosti!”¹

A „Priateľ ľudu” példájára Launer István már 1848 decemberében akart „Uhersko-Slovenské Noviny” címmel egy magyarbarát tót lapot kiadni, ami azonban az OHB. helytelen politikája következtében még 1849 májusában sem jelenhetett meg, annak ellenére, hogy a felsőmagyarországi kormánybiztosok még egy jó szellemben szerkesztett tót lapnak nagyobb példányszámban való megjelenését sürgették. Végre május 20-án a belügy-

¹ Fordítása: „1. Kossuth Lajos Kápolnánál a honvédek sírja mellett térdel összekulcsolt kézzel, az égre tekint és a bajnokok szabadságáért Istent hívja. – 2. Tekints le trónodról egek legmagasztosabb királya, kérek, dicsőítsd meg az elesett harcosokat, a szabadság híveit, Magyarország vitézeit! – 3. Áldj meg bennünket is, adj nekünk bátorságot, a hősi harcban férfiasságot, dörgő ágyúink győzzék le mindig az ellenséget minden harcban. – 4. Erősíts meg bennünket minden harcunkban, álljon erősen nemzetünk, óvd meg szabadságunkat, fordíts el tőlünk minden kárt egész Magyarországon. – 5. Győzelmünk után biztosítsd létünket, áldd meg Magyarország lakosait, drága hazánkat és az egvonnjogúság igazi testvéri szeretetét.” – K. *Csecsoika* i. m. 149. 1.

miniszteri álladalmi titkár megbízta Launeit a lap kiadásával. Július 1-én kellett volna megjelennie.¹ A harctéri helyzetnek rosszabbodó alakulása e lap kiadatását megghiúsította,

Launer május 6-án bocsátotta ki előfizetési felhívásait Besztercebányán. A lap programjából kiemelem a következő bevezető sorokat és a bevezetést követő két legfontosabb programmpontot:²

„... Tótok! él még az örökkévaló igazság, mely védi az ártatlant s megszegényíti az istentelent. Az Isten igazságos karja meghihlette fegyvereinket s hála Isten, már majdnem az egész ország megszabadult a gőgös német nyomorékoktól. Büszkék lehettek óh Tótok! hogy hazánk szabadságáért a tót vér is ontatik; büszkék lehettek, hogy hívek maradtatok hazátokhoz s higyjétek, hogy hűségeteket a haza becsületesen megjutalmazandja...” A lap célja és elvei:

„I. Hazánk integritása és egysége. Isten és ember átka nehezdedjék azon ember fejére, aki hazánk feldaraboltatását tervezné. Hazánk osztatlan egysége mellett erősek leszünk, ámde, ha a Tótot a Magyartól, Szerbtől s Horváltól elválasztod, elgyengülsz s a te ellened újólag szorítandja vas járomba nyakadat, mert azután mint gyenge tót részecskéje az országnak, elleneid ellen nem védhetened magadat.

II. A nemzetek közti egyetértés β szeretet. Ha egyetértés nem lesz köztünk, úgy országunk egysége is veszélyben forog. S ennél fogva újságunk célja leendő a Tótok s Magyarok közt egyezséget és szeretetet gerjeszteni s hol már régóta a jó viszony fennáll, azt öregbíteni és fenntartani. A nemzetek közti szeretetnek gyarapítása által hazánknak legtartósabb alapot vetendünk.”

Ugyancsak ismét ki akarta adni „Slovácké Noviny” című lapját Kosztelny András is, akinek kérését Jeszenák János báró támogatta. Szemere miniszterelnök helyeselte az eszmét és támogatását megígérte. A lapnak szintén Pesten kellett volna megjelennie. A háborúnak Pesttől délre tolódó eseményei ezt is megakadályozták.³

¹ O. L. – B. R. 0. 1453/1849.

² O. L. – B. R. 0. 1402/1849.

³ O. L. – B. R. 0. 983 és 1438/1849.

A függetlenségi nyilatkozatot propagáló agitációt nem-sokára követte az oroszok elleni keresztes hadjárat érdekében folytatott izgatás. Az orosz betörés sikeres elhárításaért könyörgő ima tót nyelven mindenütt ki lett hirdetve és terjesztve.¹ Június 5-én a kormány a tót néphez is buzdító kiáltványt intézett az orosz ellen.² Június 12-én ismét felhívta a kormány a tót népet, hogy szálljon szembe az oroszokkal,³ aki a szabadságot, az életet, a nemzeti békét akarja megsemmisíteni:

„Hněwey se tehdy Národe! a pohni
Krokem. twym wssecko, kde polozis nohu;
Tak jak se hněwá Buh twuj w swátem ohni,
Kdyz hromem dwihá zem, nebe oblohu;
Dussi twau oblec do diwé wzteklosti,
A krikem hroznym napin wysokosti.
Wal se do bója jako krupobití,
Mec twuj jest swaty, jako mec anjela;
Nech tak z cel twych hněw a hruza swití,
Jakoby z pekla diwého kypela.
Otroku ruskych stínej jak mrcinu
P su m a krkawcum na chutnau hosīnu.”⁴

A túlzó és izgató kifejezésekkel nem takarékoskodtak. Mindenütt népfelkelést szerveztek, újoncoztak. A nép pedig látván, hogy a harc kilátástalanná vált, húzódozott a katonaságtól. Ezt tette az egész országban nemzetiségi különbség nélkül. A rossz s céltévesztett politika rossz néphangulatot is szült.

¹ Kr. A. W. – Kr. i. U. 5/484. 1/5 a. H. A. – „Ohlas a patrne nandenja ku knazom wsseckích nábozenstvovou w krajne.” – Az imának többféle tót fordítása volt forgalomban.

² V. o. – Kr. i. U. 6/72. 1/2. a. H. A. – „Pozbudzujico slowo národa proti rusom.”

³ U. o. – Kr. i. U. 6/18. dot. H. A. – „Hlas ku Slowákóm Uherskej Krájiní. – Zobudzuj sa oh Ludu! Rus sa hrozi iwoj ziwot, twoje gimanja, tvoju slobodu zniwocit.”

⁴ Kr. A. W. – A. 13/306. – „Powstante Narodowé, Búh jest β námi !” – Magyarul: Lobbanj haragra, Nemzet! Lépéssdel rázz meg mindent, ahová lábadat teszed; Miként Istened szent tüzeben haragszik, midn menydörgésével a földet és égboltot megrázza; lelkedet öltsd vad kegyetlenségbe és irtóztos zajjal töltsd be a légkört. Mint a fergeg rohanj a harcba, kardod olyan szent, mint az angyalé; szemeidből a harag és irtóztat úgy lobogjon, mintha a vad pokolból bugyogna: Az orosz rabszolgát vágd össze, mint a dögöt, a hollók és kutyák ízes lakomájára.” – L. Iratok 251, sz.

A tótság azonban e veszedelmes időben is híven kitartott. Az orosz invázió tartama alatt sem sikerült Hurbannak és társainak nagyobb akciókat szerveznie a tót nép elutasító magatartása miatt.¹

A szabadságharc tartama alatt a felsőmagyarországi megyek az egymással harcban álló hadseregek mozdulatai miatt hol az egyik, hol a másik fél hatalmi körébe jutottak. Ennek következménye a folyton váltakozó politikai berendezkedés volt. A császáriak más hatóságokat installáltak, mint a magyarok és a hurbanistáknak is külön embereik voltak. Megtörténi, hogy a hurbanisták új megyei vagy városi tisztviselőket neveztek ki a császári katonai parancsnok hozzájárulásával. A kinevezett császári biztos ezeket az összes tisztviselőket egyszerűen eltávolította és megbízható császári érzelműeket nevezett ki. Alighogy ezek elhelyezkedtek, a magyar hadsereg előrenyomult és a magyar kormány tisztviselői ismét elfoglalták helyeiket. Erre azután ismét megkezdődött a procedura, úgy, hogy rövid idő alatt hatszor is változtak a hatóságok. Mindegyik rezsimnek megvoltak a saját emberei, hívei, – és denunciánsai. A magyar

¹ Ebből az időből származik a következő tót dal is, mely Komárom védelmére vonatkozik:

1. „Uz v Komárne na búben bijú,
Kommandanti kommandirujú
Uz na ko ne sedajú
Sablicky uz brinkajú
A jejjich honvédi v rady stávajú.
2. Uz hlavny kommandant Klapka, tam ide,
Za mm sa vsolka armada hybe,
Uz Rákóci-mus hrajú,
K boju sa ponáhl'ajú,
Uhorské zástavy hőre zdvíhajú.
3. Uz celá armada na piaci stojí,
Uz na nepriatel'a striel'at' sa strojí,
Uz hovédi striel'ajú, nepriatelia padajú,
Éljen a haza! vsetci volajú.”

Fordítása: „1. Komáromban verik már a dobot, a kommandánsok kommandíroznak, felülnek már lovaikra, kardjaikat csörtetve, honvédjeik pedig sorban állnak. – 2. Ott megy már Klapka főparancsnok, utána mozdul az egész sereg. Felharsan már a Rákóczi-induló, sietnek a harcba és a magyar zászlókat magasra lobogtatják. – 3. Ott áll a téren az egész sereg, már készül az ellenségre löni, a honvédek már elsütik puskáikat, hull az ellenség és valamennyien kiáltják: éljen a haza!” - *K. Csecsotka* i. m. 148, 1.

tisztviselők voltak a leghumánusabbak és a legelnézőbbek. A magyar ellenrendszabályok csak akkor kezdtek élesebbekké válni, mikor a hurbanisták és a császáriak által elkövetett denunciálások és atrocitások megszorodtak. Erre önvédelemből megtorló intézkedésekhez kellett nyúlni és a versengés vége az lett, hogy mindegyik fél elhurcolta az ő előtte kompromittált embereket. A császáriak kegyetlensége következtében ezek az ellentétek irtózatossá rém gyanánt nehezedtek Felső-Magyarországra. A biztonsági érzés megszűnt. A denunciálás ellen nehezen lehet védekezni akkor, ha hadiállapot és vésztörvényszékek léteztek. Schwarzenberg a kíméletlenséget vallotta kormányrendszerül és összes alkalmazottai, úgy a polgáriak, mint a katonaiak, a kíméletlenség fitogtatásával akartak előmozdításra igényt tartó érdemeket szerezni. A hurbanisták császárpártiabbaknak akartak látszani a császáriaknál, az osztrák szolgálatban álló magyarok nemkülönben. Egymásra licitáltak sokszor megvetésre méltó szolgálatok végzésében. A magyar kormány azzal igyekezett a hűtlenség ellen védekezni, hogy a hűtlenek vagyont lefoglaltatta, az ellenségnek kedvező embereket elfogatta és vésztörvényszék elé állította. Nagykállóban április 4-én ült össze a képviselőháznak február 13-i határozata értelmében a rögtönítélő hadi és vegyes bíróság, mely elé a felsőmagyarországi megbízhatatlanok nagyrészt kerültek. Tagjai voltak: Finta Márton elnök, Zinner József, Jekelfalussy László, Bezeródy László, Schnei László, Szitkai Elek, Szüts János, Madách Pál, Benkő József.¹ Június 17-én 149 letartóztatott fogoly volt Miskolcon, aki Nagykálióba volt küldendő, azonban a június 2-i és 8-i minisztertanács, a pesti kivételével, az összes vész törvényszékeket beszüntette és így ezek Miskolcon rekedtek. Abaújmegyei volt 32, sárosi 9, hevesi 16, zempléni 6, borsodi 29, tornai 5, túróci 40, nyitrai 1, trencsényi 1.² Ebből a statisztikából látni, hogy a vésztörvényszék elé nemzetiségi különbség nélkül hurcoltattak az emberek. Az abaújmegyei, túróci, zempléni foglyok mind hurbanisták voltak, akik Bloudek táborából kerültek magyar fogságba. A foglyokat, ha súlyos hazaárulást el nem követtek, rendszerint elbocsátották. A hevesi és borsodi foglyok

¹ O. L. – K. A. 25554.

² U. o.

nagy száma világosan cáfolja, hogy a véstörvénytörvényesek csakis nemzetiségi gyanúsak részére szerveztettek.

Mikor az országban híre járt, hogy Petőcz György pozsonyi alispánt a császáriak május 24-én Pozsonyban agyonlőtték, vagyonát lefoglalták, az összes működő felsőmagyarországi kormánybiztos megszigorította intézkedéseit. Elkeseredéssel és felháborodással látták, hogy a császáriak szándéka nem egyéb, mint a nemzeti ügy híveit kiirtani a szó valódi értelmében. A császáriak hívei és kémei elleni eljárás tehát egy élet-halál-harc folyománya volt. A keleti területen Luzsénszky Pál és Jakovics József kormánybiztosok jártak el kíméletlen szigorúsággal, mert e területet a hónapokon át tartó ellenséges megszállás valósággal megmetyeltyezte. A megindított sok eljárás közül megemlítem a következőket:

Krasznányzky András kakasfalvi r. k. esperest április 26-án elfogták, mert izgatásaival Sáros megyének az ellenségnek kedvező állapotát nem kicsiny részben előidézte. Luzsénszky elkerülhetetlennek tartotta letartóztatását, mert Ferenc József iránti hűségre és Windischgrätz iránti engedelmességre szólította fel a kerületében levő papságot és minden alkalommal az 1848-i törvények és azok szerzői ellen kikelt.¹ Krasznányzky sorsában osztozott Marczényi János jernei lelkész és alesperes, aki Szirmay Istvánnak a tót szabadcsapat szervezésében legbuzgóbb segítője volt.² Marczényit nem küldte Luzsénszky rögtön a véstörvénytörvényesekhez, hanem nyolcnapi haladékot engedélyezett neki. Szinyey Viktor, akit szintén a császáriakkal való cimborálás miatt elfogtak, betegsége miatt egyelőre szabadonbocsátatott,³ Hluchi Grecsko Mihály és Hecsko József szintén Miskolcra küldtek a véstörvénytörvényesek elé, mert bevezették az oroszokat, hogy Jekelfalussy László sztropkói szolgabírókat elfogják.⁴ Honay József nyirjési lelkész a magyar kormány ellen

¹ O. L. – K. A. 2555/Ig. 46. sz. és K. A. 6411/K. 1849.

² U. o. – K. A. 2555/Ig. 9. sz. – Vádoltatott: A szószekekről a magyar kormányt gaz rebellisnek hirdette, a császári hódoló feliratot aláírta. Az ellenség parancsait és falragaszait terjesztette. A parasztokat lázította, hogy a honvédeket üldözzék, verjék és adják át az ellenségnek. Hazaellenes rémhíreket terjesztett. A sárosi hazaárulókkal összeköttetésben állt. A császáriak által elrendelt újoncállítást és népfelkelést támogatta stb. stb. A Marczényinél lefoglalt levelezés teljesen igazolta a vádat. Hurban megbízottja is volt.

³ U. o. – U. a. 33. sz.

⁴ V. o. – U. a. 11. sz.

szónokolt Krasznayánszky utasítása értelmében. Schlick osztrák tábornokot magasztalta szónoklataiban és a robotmentességet nem a magyar kormánynak tulajdonította, hanem a királynak. Helységét a magyarok ellen lázította, Miskolcra küldetett és ámbár azt hirdette, hogy a vádat „per extensum falsum et malitiosum” nyilvánítja, a lefoglalt iratai ellene vallottak.¹ Június 24-én Miskolcra 22 odaszállított városi politikai foglyot indítottak Egerbe, mert Miskolcon hely nem volt részükre.² Ifi. Nóvák András és Zolnay István kisszebeni lakosok, akik már Irányi kormánybiztossága idejében bíróság előtt álltak üzelmeik miatt, ismét odakerültek.³ Bujanovics Cajus eperjesi ügyvéd, Vogel tábornok bizalmasa, Luzsénszkytól házifogságot kapott, Miskolcra küldetett Mokossényi Károly, Vavrek János és Gábor-eek József szebeni lakos is, mert Bloudek csapatjait kalauzolták.⁴ Zemplén megyében június 12-én egy Zuberényi József nevű kiszolgált huszár felakasztott. Bűne a következő két kijelentése volt: „Oly fiatal fiúkat visznek katonának és azok többnyire mind elhullanak, nem kár volna érettük az urakat összevagdalni. Van szép termétek, de ki tudja, ki fogja azt enni, Windischgräetz, a muszka, vagy a francia és mert az urakat most mind csak vágni kellene!” Hasztalan volt a szegény ember védekezése, aki tulajdonképpen a háborútól megtépett, a rekvizícióktól, újoncozástól, szállásadástól, előfogatozástól elfárasztott nép hangulatának kifejezője volt. A rögtönítelő bíróság tagjai természetesen mind „urak” voltak. Kegyelmet nem ismertek és tettüket önzés és alapnélküli félelem jellemzi, melyből csak kínos árnyék borult az igazságot szerető és az alkotmányos függetlenségért harcoló nemzetre.⁵

A komáromi rögtönítelő bíróságot, vagy táborig vész-törvényszéket június 11-én feloszlatták. Nagyrészt pozsonyiak,

¹ O. L. – K. A. 12. sz.

² U. o. – K. A. 2981 /lg. – A foglyok: Szinyey Viktor, Hanusovszky Imre, Scmsey Róbert, Űsz Endre, Schulz Károly, Osikovszky Eóbert, Hir-lander Károly, Thoisz Mihály, Trencsényi György, Sehleiminger Samu, Sárosi István, Fortulányi András, Eisior Fridrik, Pibánszky János, Pater Chrisostomus, Pater Sidor, Zcdlitz báró, Bagler, Schimlesits, Vranovits, Schulz és Kann nevű ném-t polgárok. – A fogivok 20 p.-krajcárt kaptak napi ellátásra.

³ U. o. – K. A. 2398/Ig. – Hurbannal összeköttetésben álltak. – L. K. A. 2555,lg. 8. sz.

⁴ U. o. – K. A. 2555/Ig. 10. sz.

⁵ U. o. – K. A. 2397/Tg.

nyitraiak, komáromiak kerültek ide. A feloszlatás napján 46 fogoly várt ítéletre. Közöttük 8 r. kat. plébános és 9 zsidó.¹ Velkapola bars megyei helység lakosait és pedig Derer Lőrinc r. kat. lelkészt, Erceli György fővadászt, Iiakuzán Mátyás segéderdészt, Maier Ignác iskolamestert, Urbán Fülöp bírót, Boronkay Lajos kormánybiztos elfogatta, mert a főcsapattói elszakadt 42 honvédet elárulták az osztrákoknak. A honvédek közül egy agyonlövetett a helyszínen. Derer plébános fejszére szólította fel a lakosságot a védtelen, elcsigázott honvédek ellen. A kormánybiztos vagyonukat lefoglalta és ezek az embertelen árulók Szegedre kerültek a vésztörvényszék elé.² Repeczky Ferenc nógrádmegyei kormánybiztos meghagyása folytán 33 politikai fogoly került a losonci megyei törvényszék elé.³ Legtöbbjének meg volt engedve, hogy szabadon védhessék magukat. Herz András és Tátrai Márton tornai lakosok szintén vésztörvényszék elé kerültek, hasonlóképen Firiczky Márton és Czigiány József bakabányai lakosok. Az ellenségnek tettek szolgálatot,⁴ Gömör megyében Kába Márton és Duchon András kerültek lázítás miatt a vésztörvényszék elé,⁵ mely rendes törvényszék elé utasította őket. Bars megyéből Stupai ics Ferencet ítélte el honárulás vétsége miatt a vésztörvényszék.⁶ Zólyom, Túróc, Árva, Liptó megyék területén Beniczky Lajos kormánybiztos képviselte az állam megtorló hatalmát, rajta kívül Görgey Ármin is irgalmatlanul büntette a tettenért kémeket. Itt íteltettek halálra a már említett Langsfeld, Sulzer, Spevák és Vozárik nevű kémek, akik az osztrákok és oroszok részére dolgoztak.⁷ Fogságba került e

¹ *O. L.* – K. A. 2306/Ig.

² *U. o.* – K. A. 1927/Ig. és 1893/Ig.

³ *U. o.* – K. A. 2970/Ig, – Veres Pál, Okolicsányi Miksa, Komáromy Imre, Bérezi Lajos, Szuka Gusztáv, Fehér Ferenc, Benda István, Folkusházy Ferenc. Prónay Károly, Gróki Gábor, Czebrián Ferenc gróf, Hajnovics János, Kovács Pál, Árvái József, Otrubay István, Rackán Márton, Kapor György, Fiuzembersky János, Kapinay Pál, Svarczer János, Ohricel József, Podhora András, Lisiczán Fábrián, Szobeczky Imre, Podhora Pál, Töltéssy Mihály, Dankó György, Gáspár János, Járok Mihály, Bory György. Donnik Hermann, Bakuliny Dániel, Mihalova György. – 4 községi jegyző, 3 lelkész, 2 községi bíró volt. közöttük.

⁴ *U. o.* – K. A. 2555/Ig. 46. sz.

⁵ *U. o.* – K. A. 2429/127. á. ü.

⁶ *U. o.* – K. A. 2710/Ig.

⁷ *O. L.* – K. A. 2423/Ig

⁸ A Spevák és Vozárik e-ölről részletek Beniczkyről szóló tanulmányomban.

területen Cochius Timót, Feriencik Miklós, Fehérpataky Gáspár, Kuttlik János, Lippai Károly, Freiseisen József, Huber József, Nándory Imre, Gyuran János, Ledniczky János, Kubis Samu, Kubinyi Antal, Répászky György, Massa József, Lencsó András, Andreánszky Gáspár, Popena György, Reitzenstein Frigyes báró, Guoth Jónás stb. A névsor mutatja, hogy csakis a császárpártiság volt döntő és nem nemzetiségi vagy egyéb szempontok. A foglyok legnagyobb része szabadonbocsátott. A legtöbb 'elsőmagyar országi kormánybiztos nem működött a vés/törvényszékek szellemében és azon fáradozott, hogy az ügyeket rendes bíróság elé terelje.

A hűtlennel szemben a kormány a vagyonelkobzás fegyverét is használta, azonban senkinek a vagyonát el nem kobozták, csupán zár alá helyezték. A hivatalos eljárás hosszadalmas volta megakadályozta ezen ügyek befejezését. Ez inkább fenyegetésszerű eljárás volt az ellenséggel eltávozott és hűtlen lakosok ellen. Sáros megyében lezárták Hlavács János, Kristián István, Kapy Ede, Unländer Károly, Dessewffy Miklós, Szirmay István gróf, Szinyey Mihály, Semsey Vince, Hedry Ernő, Péchy Imre, Péchy Ferdinánd, Üsz Ottó, Üsz Achilles, Péchy Eugen, Podhorányi, Roskoványi vagyonait, ezeknek zempléni vagyona is zároltatott. Zemplénben lefoglaltatott Sonnyey Pál, Falkenhayn gróf, Csiff Prokopius vagyona. Mmdcn megyében voltak vagyonzárolások. Selmecebányán Trauer Jakab, Adamovszky János, Treu Fridrik, Hoffer Dániel, Ambrosz János, Bizay Sándor, Soltész Alajos, Sendinger Ferenc és Radlinszky András javait foglalták le. Túróéban Révay György báró vagyona került zár alá. Abaújban Csáky Tivadar grófé. Nógrádban Forgách Antal gróf, Jankovich László, Bubla Károly, Kacskovics Károly, Forgách Sándor, Thuránszky Kristóf, Ostroluczky Miklós, Hám János, Breitschwert Alajos vagyonát zárolták. Zárolási eljárás indult meg mindazon főnemeseik felsőmagyarországi vagyona ellen, akik június 23-án aláírták a pozsonyi felhívást, mely Szirmay István gróf tót szabadcsapatának példájára szabadcsapatok toborzására hívta fel a pozsonyiakat. A felhívás aláírói közül megemlítendő: Pálffy Móric gróf, Apponyi Károly gróf, Batthyányi János gróf, Cziráky József gróf, Zichy Ferenc gróf, Dezasse Ferenc gróf, Teleky Ferenc gróf, Zidiy Pál gróf,

Kucsera Antal, Eszterházy Antónia grófnő, Hunyady Júlia orófnő, Eszterházy Róza grófnő, Pálffy Lipót gráf, Creneville Eszterházy Carolina grófnő sth. Jeszenák János rögtön lefoglalta özv. Eszterházy Jánosné és Eszterházy Carolina grófnók birtokait. Ujházy László zároltatta a Komárom megyében levő birtokokat. Justh József a Pálffy hercegi és Eszterházy János-féle birtokok ellen indított zárolási eljárást.¹ Zólyomban Beniczky Lajos zároltatta Osztioluczky Miklós, Kovacsék József, Strezseniczky Samu, Kardos Ádám, Petykó István, Petykó József, Ledniczky János, Nándory. Imre, Grabai prépost, Szlatinyi Antal, Lojkó András, Schenchel Bálint, Stuba János, Kubiss Samu vagyónát. Ezeknek legtöbbje, mint alább látni fogjuk, Bécsben bujtogatott és denunciált a magyar nemzeti harc ellen. A tót történelmi munkák leginkább Lehoczky János tarnóci ev. lelkész, Krcméry Ágost lipótszentmiklósi ág. ev. segédlelkész, Bella József verbicei, Királi József és Augustiny Péter lipótszentmiklósi polgárok és Barthos György lipótszentmiklósi r.kat. plébános fogságával foglalkoznak. Ezeket Görgey Arthur Lipótszentmiklóson való átvonulása alkalmával letartóztatta és magával vitte. Erre a lépésre az készítette, hogy ezekről köztudomású volt, hogy úgy Hurbanékkal, mint a császáriakkal összeköttetésben állnak. Megjegyzendő, hogy a hadviselő felek szokása volt, ha utánuk ellenséges hadsereg vonult, a megbízhatatlanokat magukkal vinni, nehogy az ellenfélnek felvilágosítást adjanak. Sok ember így került ártatlanul fogságba. Senkisem tudta, miért cipelik magukkal a csapatok, míg végre valahol egy városi börtönbe került, ahol, bár nem tudták fogsága okát, elbocsátani nem merték. A hadseregekkel szemben haladó utasok rendszerint kémgyanusak voltak és mint ilyenek kezeltettek. A fentemlített lipói lakosok állandóan izgatták a népet a magyar kormány ellen és az emigrált Hodzával összeköttetésben állván, az általános tót népfelkelés propagálói voltak. Azonkívül a május 10-i lipótszentmiklósi gyűlésen résztvettek, ami Hurbanék lázadása miatt vétségi színezetében a harcok kiéleledése folyamán nagy gyanút keltett. A lipói foglyok között volt Matuska György ág. ev. lelkész és Pálka András polgár is. Az előbbit Kmetty

¹ O. L. – K. A. 1907, 1903, 1868, 1884, 3259, 3325, 2680, 2945, 2870, 1922, 2837, 2417. 2838, 2860, 1892. 2640, 1878/Ig. etb.

György honvédtábornok küldte vissza Hibbéról, a másikat Danielisz ezredes Kassáról, mert beteg volt. A többieket Debrecenben helyezték el. Eleinte nem volt valami jó dolguk, azonban Bellának és két társának sikerült Kossuth Lajosnál kihallgatást kapnia, aki könnyezve hallgatta panaszait és rögtön intézkedett, hogy állapotukat megjavítsák.¹ Valamennyien egy tágas közös tiszta teremben helyeztettek el és délelőtt, délután sétálhattak az udvaron. A foglyokkal senki sem törődött addig, ki sem hallgatták. Kossuth Lajosné kezdeményezésére a kormány figyelme a foglyok felé terelődött és maga Kossuth vette kezébe a foglyok elhanyagolt ügyét. Április 28-án a foglyokat kihallgatták, tehát két hónapig vártak erre az alkalomra. Valamennyien letartóztatásuk okát Hodza Mihályhoz való barátságukban látták és mondták, csupán Barthos György némely megyei tisztviselő törvénytelenégei miatti felháborodásában látta letartóztatása hátterét. Ez a liptószentmiklósi r. kat. plébános első kihallgatásakor terhelően vallott a többiek ellen. Lehoczky János tarnóci ág. ev. lelkésznek Görgey meg is mondta, hogy Hurban csapatjainak garázdálkodása miatt tűznek elviszi. Magától értetődő, hogy vallomásaikban ártatlanoknak hirdették magukat,² míg a lefolytatott vizsgálat más képet mutatott és későbbi visszaemlékezéseikben büszkélkedve emlegették a tót lázadással való összeköttetésüket. Kossuth kérdést intézett Görgeyhez a foglyok ügyében. Görgey azt felelte, hogy ha Kossuth nem annyira politikai, mint inkább az emberiség szempontjából felhivatva érezné magát sorsukat siettetni, hívja fel Szentiványi Ödön liptói főispánt, hogy küldje be a vizsgálati iratokat.³ Szemere miniszterelnök erre rendeletet küldött a liptói főispánnak, hogy tizenöt napon belül terjessze fel a vádak, mert általános gyanú miatt, vagy mert a közvélemény veszélyeseknek bélyegezte őket, fogságban tartani őket nem lehet.⁴ Kossuth ugyanis erélyesen átírt Szemerének és azt fejtegette, hogy a liptói foglyoknak panasza igazságos, vagy szabadon kell őket bocsátani, vagy pedig megyei törvényszék elé

¹ J. 5.; Z dejov roku 1849. (Pamiatka Josefu Bellu) Sl. Pohl. 1898.

² O. L. – K. A. 3438/á. ü. – L. Iratok 229. ez.

³ U. o. – K. A. 6670/K. – L. Iratok 230. sz.

⁴ U. o. – K. A. 2852/Ig. – L. Iratok 231. sz.

állítani mert in infinitum nem lehet embereket fogva tartani jogszerűen.¹ Előzőleg Horváth Mihály közoktatásügyi miniszter is több átiratban sürgette a foglyok ügyének elintézését Vukovics igazságügyminiszternél, mert Bartbos György mint r. kat. pap egy latin kérvényben kérte Horváth püspök közbenjárását. Ebben és egy Vukovicshoz intézett kérvényében hivatkozik arra, hogy fogolytársai sokkal súlyosabb vétségek miatt szabadon bocsáttattak és ő, valamint két evangélikus lelkész fogolytársa, papi kötelességeiket nem végezhetik. Horváth Mihály az igazságügyminiszter előtt kifejtette azt a nézetét, hogy a fogoly bűnhődjék, ha vétkes, de ilyen huzamos ideig kihallgattatlanul ne börtönöztessek, mert a törvénynek szigora, de egyszersmind védpajzsa is van.² Szentiványi Ödön lipői főispán június 8-án terjesztette fel részletes jelentését,³ melyben értesíti a miniszterelnököt, hogy annak idején a vizsgálatot azért nem tudta lefolytatni, mert Görgey hadseregének elvonulása után Liptó megyében befészkeltek magukat a hurbanisták és a császáriak. Május 7-én tért vissza Szentiványi megyéjébe és mindenekelőtt a Hurban által kiosztott fegyvereket szedette össze. Majd az oroszoknak Rózsahegyen való feltűnése nyugtalanította a megyét. A vizsgálatot azonban elrendelte. A jelentés szerint Augustiny, Bella és Királi nemcsak a tót mozgalom exponáltjai voltak, hanem folyton Galíciába, Morvaországba, Csehországba és Sziléziába utazván, Hurbanék kémei és hírvivői voltak, mindennek ellenére eddigi fogságukat elégséges büntetésnek tekintvén, szabadlábrahelyezésüket javasolja. Barthos György a márciusi napok óta a legbotrányosabban izgatott, eszelős, a papi állását lealacsonyító és nyugtalan viselkedése miatt már Szentiványi Károly kormánybiztos is ajánlotta 1848 júniusában letartóztatását, ami azonban elmaradt. Krcméry Ágost a lipőszentmiklósi nép szellemének megmérgezésében vezető szerepet játszott, Lehoczky János pedig a tót emigráció bizalmasa, politikai bűnein kívül a hradeki kincstár fatelepén elkövetett nagy lopásokkal terheltetik és ezért bűnvádi kereset alatt állván, fogva tartandó. A beterjesztett vizsgálati iratok

¹ *U. o.* – K. A. 2852/Ig. – L. Iratok 237. sz.

² *O. L.* – K. A. 2974/Ig. – L. Iratok 231. sz.

³ *U. o.* – K. A.: 85- /Ig. – L. Iratok 231. >z.

tanúvallomási íveiből kiderül, hogy Lehoczky tarnóci ág. ev. lelkész a népet a kormány elleni fegyveres felkeléséé lázította és földosztással ámította a szokásos agitációs recept szerint. Barthos György lipótszentmiklósi r. kat. plébános ellen ugyancsak saját hívei vallottak. Nyugtalan, a megyei hivatalok ellen folyton izgató ember volt. A vallomások azonban nagyon általános természetűek, Krcméry Ágoston lipótszentmiklósi ág. ev. segédlelkész ellen különösen a verbici lakosok vallottak. A szószékről a magyar nemzeti harc ellen és a hurbanista mozgalom mellett szónokolt. A ifjúságot Hurban ünnepélyes fogadtatás ará énekszámokra tanította. A betanított dalok szerzői Kollár és Kuzmány. Augustiny Péter, Királi József és Bella József ellen a tanuk csak azt vallották, hogy résztvettek a májusi gyűlésen, a tót mozgalom részesei.¹ Az igazságügy-miniszter elrendelte az időközben Pestre, az Újépületbe szállított foglyok közül Barthos, Királi, Bella, Augustiny szabadonbocsáttatását és csak Lehoczky és Krcméry maradtak ott. Ezeket később Szegedre vitték, ahol kiszabadultak az osztrákok révén. Az egész ügy folyama világosan mutatja a kormány igazságszeretetét, Kossuth, Horváth azon fáradozott, hogy a foglyok ügye elintéztessék. Erről azonban hallgatnak a tót könyvek.² Lehoczky valószínűleg falopásai miatt maradt fogságban és Krcméry, mert más perekből is kiderült a tót emigrációval való összeköttetése.

Egészen másképen bántak el a császáriak a magyar foglyokkal, akiknek nagy része éppen a hurbanisták árulása és denunciólása következtében került fogságba. Nem lehet csodálkozni azon, hogy az elkeseredés a hurbanista vezetők ellen a harc folyamán fokozódott, mert hiszen ők voltak a császáriak kalauzai és kémei. Midőn Görgey Ármin és Beniczky Lajos az északi megyéket megszállták, mindazok, akik a császáriak védelme

¹ O. L. – K. A. 2852/lg. – L. Iratok 232-236. a.

² Bella József Debrecenben a börtön falára a következő verset írta:

„Sloboda v zalári, na papieri Rovnost,
Bratstvo na jazíku, v srdci sami jed, zlost',
Nech ze zavaruje Boh vsetkje národí
Od takjeho Brätst va, Rovnosti, Slobodi!”

Magyarul: Börtönben a szabadság, a papiroson egyenlőség, a szájon a testvériség, a szívben csupa harag és rosszindulat. Isten óvja az összes nemzeteket ilyen Testvériség, Egyenlőség, Szabadságtól!

alatt a hurbanista-mozgalomban résztvettek, elmenekültek. Javarészüket a kivonuló császári helyőrségekhez csatlakozott és azután Bécsbe távozott, ahol anyagi támogatásért esedeztek. Bécs katonai parancsnokságán ezeket a menekülteket kihallgatták. A főkérdések arra vonatkoztak, hogy a felső megyékben, melyekről az a nézet uralkodott, hogy magyarellenesek, miért tudott a forradalom sikereket elérni, miképpen lehetne majd e megyéket pacifikálni. A kihallgatásra jelentkezők közül heten a császári csapatok részére kalauzoknak ajánlkoztak, hat kat. pap táborig lelkészül, valamint az evangélikus lelkész menekült is.¹ Mainone tábornok kihallgatta Hodza Mihályt, Hodza Andrást, Soltész Alajost, Weichsler Antalt, Rárus Mihályt, Ocsouszky Antalt, Loyko Andrást, Kardos Ádámot, Kuzmány Károlyt, Bezegh Pált, Kozacek Józsefet, Szlatinyi Antalt, Zahorsky Istvánt, Brunner Ferencet, Schurmann Gusztávot, Brecka Jánost, Szlabey Mátyást, Streseniczky Sámuel, Kellner Mórict, Kern Józsefet, Kellner Hugót, Chalupka Sámuel, Borik Dánielt, Trauer Jakabot.

Hodza Mihály csakis a magyar-lengyel együttműködésre nézve közölt adatokat, melyek szerint a lengyelek 1848 áprilisában reá akarták bírni, hogy a magyarokkal és a lengyelekkel együttműködjenek. Szerinte Lubomirszky herceg 160.000 forintot áldozott a bécsi forradalomra. A lipcseiak közül a Szentiványi-családot denúciálta, mint rettenetes rebellist különösen Szentiványi Gusztávot, aki sógorát megfenyegette.²

Hodza András egy hosszú iratban adja elő élményeit. Kétszer volt letartóztatásban és a császáriak érdekében kifejtett szolgálatait patetikus hangon nagyítja. A magyar katonaság ellen izgatott, résztvett a hurbanista-felkelés szervezésében, a népet a honvédséghez való belépés ellen lázította. A Sparnensis-féle akciót, mely a bányavárosok megrohanását célozta, a miavai betöréssel egyidőben, ő vezette. A túróci nemzetőrséget ő akarta tót kezekre játszani. Erről azonban vallomása hallgat. Azon adata, mely Beniczkyről állítja, hogy 150 embert vetett ez alkalommal fogságba, erős túlzás, mert alig voltak 15-en a Sparnensis-esetből kifolyólag letartóztatott

¹ Kr. A. W. – C. u. M. G. U. Nr. 61. 1849. – L. Iratok 238. sz.

² Kr. A. W. – C. u. M. G. U. Nr. 61. 1849. – L. Iratok 239. sz.

politikai foglyok.¹ Valótlanság az is, hogy az ő befolyására a 45.000 lakosú Túróc megye 10.000 inszurgent bocsátott Hurban rendelkezésére. Vallomásának tendenciája a tett szolgálatokat, valamint a magyar hatóságoktól elszenvedett büntetéseket nagyítani, hogy Bécsben császárhűségük megpuhítsa a szíveket. Két csoportra osztotta ismerőseit, a jókra és a rebellisekre. Révay György báró császári biztost a titkos rebellisek közé sorozta és azzal vádolta, hogy a forradalmárokkal tart. Denunciálta Stromszky pozsonyi, Szeberinyi selmeci és Pákh iglói szuperintendenseket. 79 személyt árult be Bécsben. Ő szolgáltatta ellenük a későbbi letartóztatáshoz és vexatúrákhoz a kezdeményező adatokat.²

Soltész Alajos Selmecebányái r. kat. káplán 1.7 Selmecebányái lakost denunciált azzal a feltétellel, hogy névtelen akar maradni. Különösen Szeberinyi ev. szuperintendens ellen árulkodott.⁸ Weichsler Antal bányászadjunktus Windschachtról 16 bányahivatalnokot vádolt be rebellisséggel. ő maga az osztrák csapatok kalauza volt.⁴ Rárus Mihály besztercebányai városbíró azért menekült Bécsbe, mert a tótok mozgalmát pártolta. Ő csak három emberre árulkodott/' Ocsouszky Antal bakabányai volt városbíró azért menekült, mert már előzőleg Ottlik Pál városbíró kiszolgáltatta az osztrákoknak. Négy személy ellen vádaskodott,⁶ azonkívül Bakabánya lakosságának evangélikus részét császárellenesnek mondta. Lojkó András dobronivai ev. lelkész

¹ Kr. A. W. — Ausserord. Krg. Arad 2/332. 1849. — Sparnensis Jenő, Sinka János, Marana János, Horváth József, Hodza András, Krupec József, Kucsera János, Sparnensis József, Hamuivá András, Schlichta János, Sülve János és két fia, Hodza János lettek letartóztatva. Ezeknek javarésze szabadlábra helyeztetett. Horváth József elmenekült és csak Hodza András maradt fogságban, mint Sparnensis terhelő vallomása alapján leg súlyosabban kompromittált személy. Százötven foglyról szó sem volt!

² Kr. A. W. — C u. M. G. U. 65/1849. — L. Iratok 240. sz

³ U. o. — TJ. a. — „Superintendent Szeberinyi hat alles gethan, was er vermöge seiner Stellung zur Beförderung der niederträchtigen Rebellen Sache beizutragen vermochte.” A többi beárult személy: Jendrassik Miksa bányatanácsos, Leitner báró bányai igazgató, Adriány bányatanácsos, Gábory, Jarsich, Szeniczky, Kiszka hivatalnokok, Gottlieb, Ursprung, Rosenperger, Kachelmann, Buba, Mayer iparosok, Bernik tanár, Szuppan tanító és Polesny (Erdős) Imre tanár.

⁴ Mehl ing, Gábel, Herzog, Ravasz, Jendrassik, Gábory, Dermar, Kiszka, Rauer, Szmik, Balázs, Spür, Rennert, Michalka, Juranek, Koch.

⁵ Wolnv városi hivatalnok, Sumrag Pál kereskedő és Rombauer erdőmester.

⁶ Raksányi Pál, Kovacsik Mihály, Holub Sámuel ev. lelkész.

beárult hat zólyomgyeji lakost, közöttük Osztrólczy Miklós császári biztost is.¹ Kardos Ádám zólyomi volt szolgabíró, aki Trenk szolgálatában állt, különösen a gyetvai és zólyomi lakos-ságot festette rossz szelleműnek. Ő nyolc embert demandált.² Hosszú vallomást írt Kuzmány Károly besztercebányai ág. ev. lelkész, aki irodalmi működése révén nagy szerepet játszott és később potentiális püspök lett, 25 ember ellen árulkodott. Különösen Rudnyánszky József r. kat. besztercebányai püspök ellen szolgáltatott adatokat, melynek következménye lón a nemesszívű és hazafias főpaprak fogsága és szenvedésteljes internálása; Hasonlóképpen árulkodott Szeberinyi ev. szuper-intendens, Huságh Dániel képviselő, Thaisz Elek szolgabíró, Krcméry János ev. lelkész, Mályus Károly orvos és Sumragli Júlia ellen. A vallomásból kitűnik, hogy Kuzmány a császári katonaságnak szolgálatokat végzett.³ Pezegh Pál hajniki lakos csak Tomka Lajos zólyomi gyógyszerész ellen emelt vádat. Kozacek József zólyomi r. kat. plébános 16 személyre borította Bécsben a rebellig leplét. Átadta Huságh Dániel képviselő-nek egy szeptember 25-én kelt levelét, melyben ez Ruttkay István zólyomi alispánt a horvát betörés idejében uralkodott politikai helyzetről informálja. Ebben a levélben egy szláv monarchia alakulásának eshetőségéről és Zsófia főhercegnő-politikájáról van szó.⁴ Szlatiny János badini r. kat. plébános

¹ Tomka és Smka zólyomi és Libertiny, Plachy, Hóderváry korponai lakosokat. A dobrovinai lakosságról következőket vallotta: „Die Einwohner von Dobroniva waren gutgesinnt, wurden aber durch den kaiserlichen Kommissär Osztrólczy, welcher sich auch geflüchtet haben soll, gar bald umgestimmt. Anstatt der slowakischen Sprache wurde wieder die ungarische als Amtssprache eingeführt und die Kossuthianer wiegelten die Gutgesinnten damit auf, dass sie ihnen einzureden suchten, sie würden wieder, die früheren Frohdiensie leisten müssen, sobald die kaiserlichen Truppen siegen würden.”

² Druga es Prokop gyetvai, Tomka Lajos zólyomi lakosokat és Huságh Dánielt, Hell Edét, Suchi Sámuel, Szalav Gusztávot, Krska Sámuel.

³ Kr. A. W. - C. u. M. G. T. J. 61/1849. – L. Iratok 241. sz.

⁴ A levélnek ez a része így hangzik:

.....„Bécsben Jellasics tendenciáján elrémültek – némelyek a dinasztia tagjaiból -, s ezért most két manifesztum készül, egyet választani kellett – ezeken tengődnek -, főleg pedig a választás azért nehéz, mert mint írtam., angol és francia követ a Magyarországból létesítendő „szláv birodalom” eszméje ellen határozottan nyilatkozott.

Az egyik terv ez: Megerősíteni minisztériumot, a márciusi törvényt fenntartani, de némi elégtételül a horvátoknak ezen képviselőházat elosztatni, azért, mivel Horvátországgal kiegyenlítésére két hónap alatt semmit sem tett. (Ez ugyan nem igaz. de ám legyen, válasszon a nemzet más képviselőket, ha

egy hosszú latin írásban részletes denunciáló adatokat nyújtott át 500 zólyommegyei lakos ellen.¹ Záhorsky István besztercebányai püspöki szemináriumi tanár 12 embert vádolt be rebelliséggel és azonkívül az összes megyei tisztviselőt.” Brunner Ferenc bányahivatalnok, aki Trenk részére kémkedett, 30 személy ellen emelt vádat,³ Szlabey Mátyás breznóbányai ügyvéd és Brecska János városi aljegyző 23 személyt adott be a császáriaknak. Vallomásából kitűnik, hogy Breznóbánya lakossága a császári érzésük ellen foglalt állást, még akkor is, midőn a magyar haderő elvonult, Senkisem akart a parancsnak engedelmessé válni, hogy a gömöri guerillák ellen megkongassák a harangokat,⁴ Schurmann Gusztáv volt zólyomi szolgabíró, aki úgy Götznek, mint Jablonovekynak nagy kémszolgálatokat teljesített és aki könnyelmű életmódja folytán erkölcsileg lezüllött, szintén a tót emigránsok körét díszíté. Ez az ember Bécsbe érkezése óta beadványaival és javaslataival folyton molesztálta a kormányt. Előadásainak refrénje pénzkérdés volt. Rárus Mihály besztercebányai volt polgármester vallomásában Schurmannról

az által békét lehet szerezni, igen szívesen.) N. B. A miniszterek úgy vannak proponálva, amiképen tudod, de Deák és Eötvös nem akar többé belépni. És ez az egyik, a jó terv.

A második, melyet főleg Zsófia asszony öleli ez: Proklamációt bocsátani a katonasághoz, hogy Jellasicshoz álljon s Magyarországot meghódítani szláv érdekeknek. S ekkor Zsófia férje, Ferenc, tót király.

E két terv közül választáson vesződnek e pillanatban Bécsben.... „ A Kozacek által beárult emberek a következők: Huságh, Tomka, Ruttkay, Branik. Hudoba, Hell, Caraboldi, Szalay, Suchi, Mákony Pál és János, Tschemba, Keleny, Lange, Molitoris.

¹ Rudnyánszky József besztercebányai püspök, Radvánszky Antal, Ghicz Péter, Ráday Gedeon gróf, Beniczky Lajos, Radvánszky Ferenc, Huságh Dániel, Tomka Lajos, Raisz erdőhiv. gyakornok, Thaisz Elek, Lesták Mihály, Huboda Sámuel, Lasouszky gyetvai kereskedő, Lederer gyetvai szolgabíró, Huságh István, Wagner, Hlavács, Wirsing, Szumrák Ede és Pál, három Eisert testvér, Szvorenny, Mályus, Szentgyörgyi, Lakner besztercebányai lakosok, Bárczy, Radványi, Staud, Szalatnai, Battik Sándor és neje farkasfalvi lakos, Forgách gróf privigyei r. kat. plébános, Kudlács Maco badini bíró, Sztraska István badini jegyző, Melczer József garamszegi ev. lelkész, Simko badini vendéglős és Siokovics garamszegi tisztartó.

² Eisert, Huságh Dániel és István, Thais Márton, Nikolai, Május, Wolny, Rombauer, Szigeti, Drexler, Schwelila, Lesták.

³ Thais Elek, Osztróluczky Miklós, Koch, Fluck, Hell, Rösner, Makowiczky, Pehm, Salix, Rombauer, Sumrak, Batik, Hlavács, Rauer, Gragger, Harnatovszky, Grunschneck, Szinovic, Gasparez, Branszky, Thuránszky, Radvánszky.

⁴ Weissenbacher, Csernák, Zachár D., Csipkai A., Voglor. Bankó, Gale-netz, Rostar, Lopusni J., Polony D. és neje, Szolvády, Gessner, Demian. Peki, Zachár M., Jacz, Pranda, Roszmus, Gragger F., Fleischer, Lopusni A., Bertel-rock, Szonczek.

azt mondta, hogy tényleg a császáriakkal tartott és ezért menekülnie is kellett, azonban kártyás ember, akinek jelleme nem erős és ezért bizalomra nem érdemes. A minisztertanács végre megelégedvén folytonos panaszait Osztrólczy Miklós cs. biztos ellen, 50 forint havi fizetést engedélyezett Schurmannak, azzal a feltétellel, hogy a fizetésért dolgoznia kell.¹ Milyen beosztást kapott, azt nem tudtam megállapítani, annyi azonban biztos, hogy Mainone tábornok előtt egy Felső-Magyarországon szervezendő titkos rendőrség eszméjével hozakodott elő. Ugyanakkor Marsovszky Kamuiénak Migazzy Rudolf grófhhoz intézett és el-sikkasztott három levelét adta át, melyben ez a lakosság egységéről, Zsófia főhercegnőről és az aranyosmaróti r. kat. plébános önfeláldozó magatartásáról ír.² A Zsófia főhercegnőről szóló adoma Marsovszkynek bizonyára nehéz éveibe került. Schurmann, aki Kollárral és Kuzmánnyal, valamint Kozacekkel és Szlatinyvel együtt konspirált, a császárhoz intézett felségkérvényében a protestáns tótokat hűtlenséggel és rebellióval vádolta és a bécsi tót emigránsok vezetőit önző célok követésével gyanúsította meg, azt hangoztatván, hogy kívánságaik és követeléseik nem képezik a tót nép óhaját.³ A liptói állapotokról beszámolt Kern József liptószentmiklósi rézöntő, aki közölte, hogy Liptószentmiklóson a zsidók nem császári érzelműek és a honvédség elől csak a keresztény lakosság egy része menekült. Vietorisz császári biztos a tót megyei bizottmányt eltávolította. Kral János költőt és városparancsnokot három napra bezáratta, mert hurbanista-kiáltványokat terjesztett. 36 liptói ellen szolgáltatott adatokat. Rózsahegy városát a leg-

¹ St. A. W. – M. R. Pr. 922/1849.

² A levelek részletei:

„Ich kannte meine Landsleute, bin stolz mich zu ihnen rechnen zu dürfen und es wurden meine Erwartungen übertroffen. Armes Oesterreich, Du wirst noch manches bestehen müssen, über das Ungarn schon lange hinaus ist. Bei uns ist kein Bürgerkrieg, weil dee – einige wenige ausgenommen – einig sind von Pressburg an, bis an die östliche Grenze ... „

.... „Die bei Jellasics und dem Eugen Zichy aufgefangenen Korrespondenz der Frau Sophie, zeigt diese hohe Frau in der niedersten Gestalt. Hier rolliert ein Bonmot: Das nämlich in dem Namen des allurm der Sophie, dem slawischen Corsaren *Hurban*, dk» Namen der vier allirten enthalten sei. . . „

.... „D. r hiesige Pfarrer ist auf Verlangen der Pfarrkinder ins Lager gegen die böhmischen Freibeuter gezogen und wird seine Pfarrkinder aneifern fürs Vaterland zu siegen, oder zu sterben, er schenkte dem Lande alles, was er an Waffen hatte und auch an Geld gab er her, was er hatte.“

³ St. A. W. – Seh. N. 283/X. – L. Iratok 242. sz.

rosszabb szelleműnek mondta, mely bár 4000 forint hadisarccal büntetett, mégis császári ellenes. Hasonlóképen Vychodna községből egyetlenegy önkéntes sem ment a császáriakhoz és Hurbanhoz, mert Krmeszky ev. lelkész, akinek két fia állt be honvédnek, magyarbarát és kossuthista. Igen súlyosan megvádolta id. Mikó János fakereskedőt és verbici bírót és a Szentiványiakat, Pongráczokat, Okolicsányiakat, Csemiczkyeket stb.. akik mind a nemzeti ellenállás ügyét szolgálták.¹ Kellner Hugó bányász-akadémikus szintén panaszkodott A⁷ietorisz császári biztos ellen. Ő csak 17 ember ellen denunciáskodott.² Chalupka Sámuel felső-lehotai ev. lelkész és hírneves tót költő 10 személy ellen emelte a rebelliség vádját. Szeberinyi szuperintendenst ő is beárulta.³ Borik Dániel verbóci ág. ev. lelkész, aki Sulek Lajos hlubokai káplánnal együtt magyar fogságban volt, senkit be nem árult, mert 1848 április 27-e óta Bécsben, Morvaországban és Hurban mellett tartózkodott. Streseniczy Sámuel zólyomi volt polgármester nem bocsátkozott egyelőre kompromittált személyek felsorolásába, hanem a felsőmagyarországi megyék pacifikálását négy követelés teljesítésétől tette függővé. E négy követelést a tót emigránsok a kormányhoz és Ferenc József császárhoz intézett petíciót tartalmazták: 1. A tót területből alakítson a kormány külön koronatartományt. 2. A tót szabadcsapatokat támogassa a kormány a magyarok ellen. 3. Az összes kossuthista hivatalnok elbocsátandó. 4. Kossuth összes tót hívei ellen a leg-

¹ Lehoczky János, Pongrácz Márk, Bobrovniczy Lajos, Kaiser Vilmos, Mikó János, Schwarcz János, Szentiványi Adolf, Pongrácz Bonaventura, Okolicsányi Rudolf, Spengol Károly, Csemiczky Vendel, Szentiványi Antal, Gábor, Barna, Ágost, Ödön, Pongrácz Dénes, Lányi Sámuel, Tires Dániel, Raibula Ferenc, Stiegler Károly, Kolba Sámuel, Jancsó Mihály, Wolff Amadeus, Rakovszky Móric, Szlimák, Chrenkó, Kircz, Rády, Kupeczky, Cszinzsky, Erdély, Schaffer nevű lakosok. – A verbicei Mikóról következőket vallotta:

„Als sehr schlechtgesinnt muss ich noch anführen: Johann Mikó senior, auch Holzhändler, hat vor dem Einrücken der kais. Truppen als Richter in Werbicz nächst Nicolaus die Bewohner im Rathause zusammenberufen, die revolutionäre slawische Zeitung, Priatel Ludu, vorgelesen und erklärt und noch niederträchtige Zusätze gemacht und diese Zeitung zum Lesen anempfohlen. Am 2. April hat er noch im Wirtshause in St. Nicolaus dem Kossuth zur Aufhebung der Roboth zugetrunken, was auch Br. Trenk weiss.”

² Lehoczky Károly, Dobák János, Bobrovniczy László, Spengel Károly, Gere János, Krmeszky és Kalincák ev. lelkészek, Szentivány Egon, Adolf, Gusztáv, Tamás, Kaiser Vilmos, Rakovszky Móric, Kiszely János, Keresztessy, Kaszaniczky, Falke.

³ Strba György, Gassner Sándor, Thaisz Márton, Radvánszky Antal, Szeberinyi János, Polónyi Dániel, Ringler, Pattéra, Fritsch, Brnotik.

szigorúbb vizsgálat és büntetés elrendelendő. Az első követelés Schwarzenberg eredeti programjából merített. Ezzel hitegette a tót emigránsokat a Majláth-féle tervek alapján. A második követelést a kormány amúgyis teljesítette, azonban ez mitsem használt. Hiába vitt Vogel tábornok fegyvereket a tót inszurrekció részére, amikor senkisémet jelentkezett és amikor Bloudek 1000 főnyi serege amúgyis elszéledt, kiábrándulván a be nem tartott ígéretekben. A kossuthista hivatalnokokat a császáriak üldözték ugyan, de helyeikre a tót emigráció embereit ki nem nevezték. A negyedik követelés pedig érthetően elárulja, hogy a nemzeti ellenállásnak sok tót híve volt, sokkal több, mint Hurbannak. Kellner Móríc rohnci kincstári hivatalnok a Daxner és Francisci elleni gömöri vizsgálatot említette vallo-másában. Hurbanista üzelve miatt elfogatott, majd kiszabadulván, beállt Hurban önkéntesei közé. Öt személy ellen vádaszkodott.¹

A bevádolt személyek 1849 végén majdnem mind elfogattak és legtöbbje súlyos büntetésben részesült. Voltak közöttük teljesen ártatlanok, akik azt sem tudták, hogy miért kell szenvedniük. Irigykedés, a hivatalokból való kiemelés szándéka, bosszú, rosszakarat, hatalmaskodás, fontoskodás vezette a legtöbb denúciánst, akik napidíjakat kaptak, sőt később a kormánytól jól dotált állásokat. Ők minden szolgálatra hajlandók voltak. Kémkedni, kalauzolni, izgatni, lelkészkedni és jó állásokat elfoglalni. Misem természetesebb, hogy működésük nem maradt titok, a császáriak által megkínzott és börtönbe vetett felső-magyarországi személyek, akik vezető szerepet játszottak, úgy a társadalmi, mint a megyei életben, a tót emigráció császári párti denúciáló szerepét életük végéig el nem felejtették. Ez a nemzedék és az általa nevelt nemzedék a tót politika vezetőiben, akik e korszakból átlántálódtak az 1867 utáni korszakba is, mindig a nemzet függetlensége ellen lázadó és bécsi pénzen kitartott konspiránsokat látott. 1849-es viselkedésük a magyarországi nemzetek egyetértése elleni mérgező merénylet volt, de tisztán emberi szempontból is mélyen megvetendő a császáriak részére végzett konfidensi szolgálat, mely más polgárok élet-, vagyon- és jogbiztonsága ellen irányult.

¹ Wappner, Majwszky, Vályi, Fáy, Szentiványi Károly.

X. FEJEZET.

Sáros, Szepes, Liptó, Árva, Túróc, Zólyom stb.
megyék eseményei.

Bloudek szabadcsapata Eperjesen. – Beniczky támadása Eperjes ellen. – Vogel hadtestének bevonulása Eperjesre. – Bloudek szabadcsapatának hazavordása. – Benedek tábornok es a tót-népfelkelés. – A sárosi helyzet. – A kormánybiztosok működése. – Az újoncozás a keleti megyékben. – Görgey Ármin különítménye felszabadítja a bányavárosokat. – Bloudek zaskalai veresége. – A várnai (varira) csata. – Túróc megye szelleme. – A pribilini hurbanista tábor. – Görgey Armin Liptószent miki oson és Rózsahegyen. – A szepesi guerilla. – Vogel seregének útja és sor tozásai. – Görgey Ármin különítményének elhelyezkedése. – A tót szabadcsapatok maradványainak holléte. – Az oroszok árvái betörése. – A túrócszentmártoni tótok árulása. – Sulzer Lajos és Langsfeld György hurbanista kémek kivégzése.

Iratok 243-258.

Közvetlenül a tavaszi győzelmes hadjárat megindítása előtt Görgey Arthur fővezér szükségesnek tartotta, hogy az offenzívába kezdő magyar hadsereg jobbszárnyán levő országrész az ellenség által visszahagyott helyőrségektől és a szerteszórt kóborló hurbanista-csoportoktól megtisztíttassák. Nyugaton Trenk császári alezredes vezetése alatt egy nagyobb osztrák különítmény őrködött a bányavárosok fölött, keleten pedig Bloudek hurbanista parancsnok nyugtalanította Eperjes és Kassa vidékét, sőt még Lőcsén is elhelyezett egy őrséget. Liptószentmiklóson is hurbanista városparancsnok volt és a kis osztagok állandóan vexálták a Vág völgyében levő lakosságot.

Egyik megelőző fejezetben megemlítettem, hogy Bloudek, akit Ramberg tábornok bízott meg azzal a feladattal, hogy az északkeleti megyéket tartsa a kezében, Kassáról a magyar haderők közelsége, valamint a lakosság fenyegető magatartása miatt,¹ Eperjesre vonult vissza. Itt az osztrák hadvezetőség teljesen megfélemlített róla. Sem pénze, sem éelme nem volt a tót felkelők részére, akiket a legrózsásabb ígéretekkel csábítottak a hadmenetben való részvételhez. Az egész csapat, mely közel 1000 felkelőt foglalt magában, a zsoldfizetés elmaradása, a hiányos éelmezés miatt, egyre hangosabban követelte a hazatérést. Ehhez hozzájárult az is, hogy a lakosság mindinkább ellenséges indulatot kezdett mutatni a fegyelmetlen csapat viselkedése miatt.

Az olmützi audiencia eredménytelensége nem éelzthette a tót felkelők harcészességét. A tavaszodó idő a felkelők nagy részét hazacsábította, hiszen földművelők és gazdaemberek voltak köztük. Nyomta a hangulatot a magyar győzelemsorozat és az osztrák hadmenetek eredménytelensége is. Ezenkívül állandó súrlódások voltak a tót felkelő tisztek és a császáriak között.² Miksicek az Eperjesen levő császári tisztekről naplójegyzeteiben írja, hogy nyersek, műveletlenek, a térképeket nem ismerik, voltak közöttük olyanok, akik a rablásban résztvettek. A közkatoná pedig barátot és ellenséget egyaránt kifoszt.³

Bloudek nem szívesen látta, hogy serege feloszlófélben van, mert hiszen pozícióját, szerepét csakis a tót inszurrekciónak köszönhette és ha nem lesz sereg, nem lesz szerepe sem.⁴ Ebből a felfogásból kiindulva a sereg figyelmét zsákmányolási expedíciókkal akarta a hazatérés gondolatától elterelni. Embereit ilyen utakra küldözgette. Ezek meglepték a védtelen Kassát is. Sőt Gömörbe is ki akartak rándulni. Ide azonban csak a melléje osztott császári gyalogság segítségével merészkedett volna. A császáriak azonban megtagadták a hozzájárulást, ezért ez az út elmaradt. Bloudek népfelkelési csapata mellé Müller

¹ „Itt a lakosság irányunkban nem barátságos...” írja Miksicek Mátyás naplójában március 9-én.

² *Tobolka* i. m. – 126. 1. és *K. Golan* i. m. – 225-6. 1.

³ *Miksicek-Golan* i. m. – 95. 1.

⁴ Már Kassán március 9-én tudták a tót fölkelő tisztek, hogy a tót csapatok felozlattatnak. „Bloudek legalább már torkig van vele. Ha Bloudek nem lenne, már régen a határon túl lennénk.” – *Miksicek-Golan* i. m. 118. 1.

százados parancsnoksága alatt 3 század gyalogság, 1 szakasz vadász és egy $\frac{1}{2}$ szakasz szvalizsér volt beosztva, A kér parancsnok között állandó súrlódás volt, mert a császári százados nem helyezte mindig Bloudek terveit és parancsait.¹ Március 12-én 70 trénkocsival Bloudek Kassáról Eperjesre vonult, ahonnét a trént Duklára Vogel tábornokhoz küldte, ami annak a jele, hogy Bloudek Eperjesen nem érezte magát biztonságban. Lőcsén egy század tót népfelkelőt helyezett el és szándéka volt Margitfalván, Gölnicbányán, Lőcsén, Iglón át Rozsnyóra vonulni és a gömöri lakosságot lefegyverezni, a valóságban azonban kiéhezett és hazaszéledni akaró legénységének alkalmat adni, hogy éhségét a védtelen Gömörben kénye-kedve szerint kielégíthesse. Müller százados azonban megtagadta a császári sorkatonaságnak e célra való kirendelését. Sorkatonaság nélkül pedig Bloudek nem merészelte e vállalatot megkísérelni. A szepesi városokat Bloudek sarcolta. Késmárkra 3000 forint kontribúciót vetett ki, hasonlóképen Lőcsére is. A két város a sarcot ki nem fizette. Kassa ezen időben teljesen védtelen volt és csak egy újoncozási bizottsághoz tartozó néhány honvéd tartózkodott benne. Március 25-én majdnem az egész eperjesi helyőrség Kassát meglepte. Bloudek és Müller 250 szekényi készletet² vittek el Kassáról. Eperjes szomszédsága nagyon is megsínylette az eperjesi helyőrség és Bloudek csapatának uralmát. Ehhez még hozzájárult, hogy a tót népfelkelés emberei

¹ Március 21-én kelt és Ramberg tb.-hoz intézett jelentésében írja Bloudek: „Geruhen Eure Excellenz nicht ungütig entgegenzunehmen, wenn ich die Stellung des Landsturmes und meine jetzt sehr gedrückt finde. Obgleich durch offene Ordre aus dem Hauptquartiere zu Schönbrunn mit der Organisation und dem Commando des slawischen Landsturmes beauftragt und von Eurer Excellenz mit Befehlen und Vollmachten zur womöglichen Deckung Ober Ungarns und Züchtigung der rebellischen Städte bestimmt, bin ich doch in jeder Unternehmung gelähmt, abhängig von den guten Willen jedes der k. k. Offiziere, mit denen ich zusammenstehe.” „Nur der Enthusiasmus für die gerechte Sache Oesterreichs und des unglücklichen Volkes der Slowaken, der ich nun seit mehreren Monaten im Felde ohne alle Sebenrücksichten diene, hält mich noch aufrecht.” – *Kr. A. W. – K. i. U.* 4/104. és 104. a. H. A. és 13/46d. H. A. dct.

² 1000 mérő gabonát, 900 mérő lisztet, kenyeret stb. – *Miksicek-Golán* i. m. 172-3. 1. – Eperjesen a császárhűek („pecovicok”) és a magyarpártiak („barrikádosok”) nagy izgalomban éltek, mert a császári lakosság magaviseletéből a magyar hadsereg közelségére következtek. A császárhűek között pánik keletkezett.

fegyelmezetlenek voltak és kóboroltak. Ezért sürgősen szükséges volt ezen a helyzeten magyar részről változtatni.

Görgey megbízta Beniczky Lajos ezredest, hogy 500 honvéddel, 34 huszárral és 2 ágyúval vessen véget ennek, a vagyonbiztonságot veszélyeztető állapotnak. Mielőtt ezt a feladatot megoldotta volna, a Rimaszombat-Putnok-vonal felé vezette különítményét, azzal a szándékkal, hogy Losoncot, mely ellen Majthényi nógrádi császári biztos feljelentésére Windischgrätz büntető expedíciót küldött, még az expedíció beérkezte előtt, megszállja. A császáriak előbb érkeztek Losoncra. Beniczky március 24-én a túlerőben levő ellenséget meglepte és kiverte a városból. Ennek a fényes haditettnek nemcsak általános hadműveleti szempontból volt fontos hatása, hanem Felső-Magyarország megtisztítása szempontjából is. A császári helyőrségeket pánikszerű hangulat szállta meg és a losonci események hírére elmenekültek, míg a városi és falusi lakosság mindjobban nekibátorodott és mint a császári városparancsnokok jelentései bizonyítják, maga a tót nép kaszákkal és fejszékkel megakadályozta a császáriak út- és hídrombolásait és Osztrólczy, zólyomi császári biztos parancsainak ellenszegült. Tudta és érezte mindenki, hogy nagy hadműveleti fordulat fog a nemzeti harcban bekövetkezni. A tót felkelés vezetői és főbb emberei siettek ausztriai biztonságba jutni.

Beniczky a losonci akció után Eperjes ellen vonult Rimaszombaton, Tornallyán, Pelsőcön, Rozsnyón, Iglón keresztül. Közeledésének hírére a szertekóborló hurbanisták sietve igyekeztek Eperjesre. A lőcsei hurbanista helyőrség vitte Bloudeknek a hírt, hogy Beniczky közeledik. Szemere Bertalan teljhatalmú kormánybiztos ebben az időben szervezte az ú. n. véd-sereget, mely guerillaszerű csapat volt és mellyel Szemerének egyéb nagy céljai voltak. Ez a csapatnem azonban nem felelt meg a feladatának. Beniczky erősítésére leginkább vedseregi csapatokat bocsátott rendelkezésére és a csapatparancsnokok közötti megállapodás alapján Eperjest több oldalról akarták megtámadni. Bloudeknek volt 1000 tót népfelkelője, 5 század császári gyalogsága, $\frac{1}{2}$ század vadásza és 1 szakasz cheveaux legers-e. Beniczky Gömörben magához vont 320 vedseregbeli önkéntest és egy század honvédet. Kassán állt Egressy Gábor

százados 280 védseregbelivel és 300 önkéntes lovassal, Varaimon pedig Spányi százados 460 önkéntessel, összesen kb. 1900 főnyi sereg. A haditervnek megállapodás szerinti együttes végrehajtása nem sikerült. Beniczkynek nyolcszáz emberével egyedül kellett Eperjest megtámadni, melyet véres harc után, április 7-én, el is foglalt. Bloudek seregével futva menekült a galíciai határ felé, hogy Vogelnek betörni készülő hadtestéhez csatlakozzék. Egressy csak később vonult a városba. Szemere védserege az eperjesi csatában nem állta ki a tűzpróbát. Egressy csapata lekésett, a szabolcsi lovasok és a zempléni önkéntesek renitenskedtek. Mindennek ellenére Szemere az eperjesi csatáról írt jelentésében a győzelmet nem Beniczkynek, hanem a védseregnek tulajdonítja. Ez a tényeknek meghamisítása volt,¹ Beniczky Eperjest nem sokáig tartotta kezében, mert itt arról értesült, hogy Vogel hadteste betörni készül és ezért Lemesanba húzódott, muníciója sem volt. Ezt a lépését Szemere helytelenítette ugyan, azonban a muníció és a segédcsapatok késlekedtek. Windischgräetz megszorult helyzetének megjavítására Gordon hadügyminiszter elhatározta, hogy Galíciából egy új hadtestet küld Felső-Magyarországba, melynek szervezését Hammerstein tábornokra, Galícia katonai parancsnokára bízta a császár. A hozzáintézett császári parancs a galíciai városokban fekvő fegyvereket egy szervezendő tót népfelkelés felfegyverzésére kívánja fordítani.² Még mindig nem okultak Olmützben és a tót felkeléssel még egyre kísérleteztek. A betörő hadtestet Vogel tábornok vezérli. A brigádvezetők: Barkó, Ludvigh, Benedek tábornokok. Barkónak Stryjből Munkácsra és Ungvárra kellett volna haladnia, Ludvighnak Gorlicéről Bártfára, Eperjesre, Benedeknek Neusandecről Lublóra, Késmárkra, Lőcsére. A három hadoszlop Kassán egyesülve Tokaj ellen indul és egyúttal két irányban összeköttetést keres a fősereggel, melynek Losoncfelé kell előnyomulnia. Az egész hadtestnek 24 ágyúja volt és kb. 12.500 embere. Az instrukció értelmében a három brigádnak

¹ O. L. – K. A. 5480/e. 1849. – L. Iratok 243. sz. – Az eperjesi csata részleteivel nem foglalkozom, minthogy a Beniczkyről írt tanulmányomban már feldolgoztam.

² Kr. A. W. – Kr. i. TJ. 4 41. és 41b. – *Cordon -Windischgräetz (Olmütz den 3. April) és „Instruktion für das zur Unterstützung der Operation in Ungarn aus icenigstens 10.000 Mann aufgestellte Corps in Galizien.”*

haderejét tót népfelkelőkkel kellett volna növelnie, amire azonban nem került a sor, mert a Vogel-hadtest az egész hadmenet tartama alatt csakis visszavonulásokat végzett és nem volt ideje ezzel a feladattal foglalkoznia. Demoralizált és leromlott állapota pedig éppen nem volt olyan biztató, hogy a népet csatlakozásra reábirhatta volna. Kíéhezett, elfáradt és bátortalan exterieurje sem emelhetette a császári fegyverek tekintélyét. Sarcolásai és rekvirálásai pedig ellenszenvet és gyűlöletet ébresztettek.

Vogel Schneider őrnagy vezetése alatt már április 8-án egy ütegből, 12 századból és egy osztag lovasságból álló elővédet küldött Eperjesre. Ez a seregrész találkozott a határ felé hátráló Bloudek csapatával, melyet magához vont. Április 10-én este kilenckor vonultak be ismét Eperjesre.¹ Barkó tábornok brigádja 19-én lépte át a határt és rögtön látta, hogy Ungváron keresztül el nem juthat Kassára, Két szárnya, sőt háta, teljesen fedezetlen volt. Előrehaladásának honvéd és népfelkelői csapatok vetettek véget. Munkács előtt kénytelen volt hosszabb harc után visszavonulni, hogy Duklára siessen Vogelhez. Csapatait a magyar csapatok folytonosan nyugtalanították. Agyonfárasztva és megfélemlítve érték el a galíciai határt. Ilyen körülmények között Barkó tót népfelkelést nem szervezhetett. A Ludvigh-brigád április 21-én vonult be Eperjesre, ahol ugyan a császáriaknak kedvező hangulatot talált, azonban mindenfelől érkezett olyan híreket is, melyek magyar honvéd- és véd-seregcsapatoknak Eperjes körüli rajzásáról szóltak. Vogel Kassa előtt jelentékeny erőt gondolt, hasonlóképen a Barkoval szembeni magyar erőt 10.000 főre becsülte.² A'ogel Eperjesen tétlenül vesztegelt és várta tábornokainak jelentését. A tót szabadcsapat harci készségét az Eperjesre való visszaérkezés korántsem emelte. Ellenkezőleg, most már türelmetlenebbül követelték az elbocsátást, hangoztatván, hogy csak két hónapra szegődtek. A tavaszi mezei munkák megkezdődtek, minél előbb szerettek volna a harctér közelségéből elsietni. Bloudek politikai háttérrel

¹ Kr. A. W. – Kr. i. U. 131. C. Vogel. – *Operations Journal tom 10. April bis 17. Mai 1849.*

² I, o. – Kr. i. U. 4/283, 380, fid 435. H. A. és 4/36. C. Vogel.

szeretett volna ennek az elégedetlenségnek adni.¹ Azt az ürügyet hozta fel, hogy a császári biztosok a megyékben lefegyverezték a tót inszurgenseket és megakadályozták a táborban levőknek ruhával és pénzzel való támogatását, úgyhogy teljesen lerongyosodtak, egyharmaduk mezítlábas. Bloudek elhatározta, hogy Hétháron, Palocsán, Podolinon, Szepesbálán és Késmárkon át Liptóba vonul és útközben a szepesi városokat megfoglalja sarcolni.² Vogel Bloudeknek április 10-én megküldte a parancsot, hogy vonuljon Zemplénbe és megjelenésével vonja magára az ellenséges erőket. A parancsot Bloudek nem tudta teljesíteni, mert emberei nem engedelmeskedtek,” aminek oka kétségkívül az volt, hogy 12 napja zsoldot nem kaptak és hat nap alatt csak két porció kenyeret. Duklára szállította Hammerstein azokat a fegyvereket, melyeket a szervezendő tót népfelkelés részére rezervált. Bloudek ezeket már nem vette igénybe.’ A tót szabadsapatból visszamaradt csupán a Szirmay-csapatnak egy százada, egy Dessewffy százados és egy Berzeviczy hadnagy vezetése alatt, azonkívül azok a tót önkéntesek, akik a magyarok által megszállt megyékből valók voltak Vogel ezeket egy új „Freicorps”-ba akarta beosztani és Weiden császári főparancsnok előtt Bloudekról a legnagyobb elismerés hangján nyilatkozott.”³ A tót szabadsapat elvonulását Vogel azért is fájlalta, mert azt hitte, hogy a guerilla-csapatok ellen felhasználhatja, különösen a Szepességben, ahol azonban a rendes császári sorkatonaság sem tudott a Cornides Lajos őrnagy

¹ Miksicok a Bloudek csapat feloszlása előtt írta: „Azt gondoltam, hogy a nemzetért dolgozom és harcolok, újjászületéséért, felemelkedésért, a becsületes, igaz életért, – a nemzetek évszázados zsarnokai érdekében meg sem mozdultam volna.” – A helyzetet látva, már március elején kikérte passzusát. I. m. 179. l.

² Kr. A. W. – Kr. i. U. 4/ad 379. H. A. – L. Iratok 244. sz.

³ Közvetlenül a zempléni akció előtt negyvenkét túrői tót felkelő ott akarta hagyni a tábor, amire Bloudek felhagyott a zempléni tervvel. Bloudek egy lelkesítő beszéddel ugyan visszatartotta és megnyugtatta a csapatot, az embereket azonban már nem tudta kézben tartani. – *Miksicek-Golán* i. m. 182. lap.

⁴ U. o. – Kr. i. TJ. 4 ad 237. 1/2. H. A. – L. Iratok 245. sz.

⁵ U. o. – Kr. i. TJ. 4/3’9. H. A. – *Vogel-AOC* (Eperjes am 22. April) „Ich fühle mich zu der gehorsamsten Bemerkung verpflichtet, dass der Landsturm in seiner hierortigen Verwendung besonders bezüglich der Verbindung mit Galizien wesentliche Dienste geleistet und dass der Commandant Bloudek bei allen Gelegenheiten im Zusammentreffen mit dem Feinde durch Umsicht und Entschlossenheit seine Befähigung als Partheigänger auf anerkennungswerth: Weise bewiesen habe.”

vezetése alatti szepesi védsereggel szemben eredményt elérni. A Schneider-különítménynek első dolga volt Cormdes ellen Gölnicbányára Goudrecourt százados vezetése és valószínűleg tót felkelők kalauzolása mellett büntető expedíciót küldeni. A császáriakat a 150 főnyi védsereg, támogatva a gölnici polgároktól, menekülésre készítette egy félórás harc után. A futó császáriakat egy félóra hosszat üldözték. Gölnicbánya lakosságának magatartása megmutatta Vogelnek, hogy Felső-Magyarországon a reábízott feladatot nem fogja egykönnyen megoldani. A tót szabadcsapatot pedig nagyon is aggasztotta a gölnici epizód, mert előreláthaták ebből a hazatérés útjának veszélyeit.¹ Április elején már sűrűn dezertáltak Bloudek táborából. A kormányhatóságok ezeket a barangoló embereket elfogatták.² Az eperjesi csata után pedig a hazaigyekvő hurbanisták száma annyira emelkedett, hogy Csáky László gróf főispán falragaszokon figyelmeztette a megye lakosságát a fegyveres kóborlókra és pénzjutalmat tűzött ki elfogításukra.³ Ebben az időben úgy Szepesben, mint Sárosban, Abaúj megyében, Zemplénben sok hurbanista önként jelentkezett a hatóságnál. Éhezve, rongyosan, ígéreteikben inegcsalatra hazavágyakoztak. Sőt még olyanok is jelentkeztek, akik a Kassa körüli és Schlick elleni harcokban megsebesült és menekülő honvédeket beárulták. Inkább szenvedték a büntetést, mint a célnélküli kóborlást és éhezést Bloudek táborában. Vallomásaikat átnézve kitűnik az, hogy Hurban, midőn Götz-Ramberg hadtestének védelme alatt a tót inszur-

¹ O. L. ~ K. A. 6428/K. 1849. – *Cormides Lajos-OHB.* (Wagendrüssel április 27.)

..... azonban a fiatal vitézek és a gölnitzi polgárok olyan vitézül tartották magukat, hogy az ellenség rövid idő alatt visszaveretett, minden veszteségem nélkül. Az ellenség visszavonult Eperjes felé, maga után hagyva 8 holtat és 14 sebesültet.” és *Kr. A. W. – Kr. i. U. 13/1. C. Vogel. – Operations-Journal. – April 18.* /Rückkehr des Hptm. Goudrecourt von Göllnitz. Als sich derselbe mit seinem Détachement der Stadt näherte, fand er die Zugänge und die Brücke über »len gleichnamigen Fluss gut barrikadiert und sowohl diese, als die Orts-umfassung und die nächsten steilen Anhöhen von Schützen, die sogleich ein heftiges Feuer auf unsere Truppen eröffneten, stark besetzt. Nach einem halbstündigen Gefechte, dessen Fortsetzung für Hptm. Goudrecourt kein günstiges Resultat vorhersehen Hess, zumal die ganze Bevölkerung sehr schlecht gesinnt war, trat derselbe seinen Rückzug an. Der Feind, der in diesem Gefechte 4 Tode hatte, verfolgte eine Stunde lang unsere Truppe”

² Csáky László gróf főispán április 6-án három túróci és egy liptói hurbanistát küldött Miskolcra. – *Sr. A. W. – K. A. 2555 Tg 29.*

³ *Kr. A. W. – Kr. i. ü. 4/78. det. H. A.*

rekiót szervezni igyekezett, a földművelő népet földosztási ígérekkel kábította el. A könnyen hívők hittek neki. Nagy és heves viták zajlottak le ebben a kérdésben. Hol bánnak úgy a császári biztosok, mint mások is szemére vetették ezt a földosztási agitációját, amit azonban ez kerekén tagadott. Paltauf Károly egy röpiratban megírta Hurban agitációjának ezt a tendenciáját. Hurban részletesen védekezett ugyan a vád ellen, szerencséje azonban éppen az volt, hogy Paltauf volt a vádló, aki múltja révén nem volt hivatva az erkölcsbíró szerepét játszani. E révén tudta azután Hurban a kérdést személyi mellékutakra terelni. A hurbanisták közlései igazolják, hogy milyen lelkiismeretlen módon vezették tévútra az embereket. Kontsek Mátyás túrócmezei hurbanista átszaladt a magyar táborba és azt vallotta, hogy Túrócszentmártonban a toborzás idején Hurban hirdette, miszerint mindenki visszakapja elzálogosított földéit.¹ Rozgonyi zsellérek, akik szintén beálltak Hurbanhoz, mind azt vallották, hogy a földosztással ámitották őket. Aki nem akart beállni, azt kényszerítették, hogy velük menjen. Nadasdi, alsóhutkai, mestei, rozgonyi zsellérek Schlick és Hurban ágenseitől felbuzgatva sebesült és menekülő honvédekért pénzért beárultak. Minden honvédért 12 pengő forintot kaptak Schlicktől és Rambergtől. Mikor a császáriak kénytelenek voltak visszavonulni, ezek az árulók kényszerűségből beálltak Hurban soraiba.

¹ O. L. – K. A. 2555/1g. 1849. évi április 8 án Sátoraljaújhely városába kivett önkéntes vallomás.

„Kontsek Mátyás 35 éves, evangélikus, túrócmezei Dvoretz nevezetű helységből való születésű szücsmester ember vagyok és kiszabadult katona, Görgey táborába vala szándékom menni hadakozni, hanem Túrócszentmártonba érvén találtam a Hurban csapatját, ez mindenféle biztatásokkal ámitgatván a népet, nevezetesen pedig azt állítván, hogy oly szabadságot fog kivívni, hogy mindenki visszakapja elzálogosított földéit ingyen, én is szegény ember lévén és családom után elzálogosított földeim vannak, elámítottam magam és hozzájuk állottam s ennek szolgáltam, később észrevettem, hogy biztatásai nem igazak, elhatároztam magam az elszökésre és a magyar csapathoz való állásra, minnek következtében el is szöktem.” – A rozgonyi zsellérek vallomásai általában a következőket tartalmazzák:

„Igaz, hogy én a Hurban csapatjába beállottam, de én nem önként állottam be, hanem midőn a Hurban csoportjabeliek toborzás végett Rozgonyba jöttek, a volt rozgonyi bíró Valycsis György és törvénybíró Micsák András beíratk és elámítottak, hogy ha beállok, az erdőség és a határ is fel lesz köztünk osztva, de én mindamellett is, ha be nem íratk és nem erőltettek volna, be nem állottam volna.” – Rendszerint szöktek.

Midőn Benedek tábornok megkezdte felvonulását Késmárk felé, közölte Weldennel, hogy a tót népfelkelés szervezése tekintetében nagyon óvatos lesz, mert „az ilyen csöcselék amugysem ér sokat, hanem többnyire csak rabol és fosztogat”.¹ Benedek április 21-én volt Késmárkon és 23-án Lőcsén. Kiáltványt intézett a lakossághoz és igen okosan viselkedett, nem avatkozott a közigazgatásba, mert tudta, hogy csak rövid ideig tartózkodik itt. Fegyvereket elkoboztatott, denúciálásokkal szemben tartózkodó volt és meggyőződött arról, hogy Hurban csapatai a legrosszabb hírben állottak.² Vogel elhatározta, nehogy Benedeket is Barkóéhoz hasonló sors érje, hogy Benedek dandárával Lőcsén egyesül, ott bevárja Barkót és Rozsnyó felé indul. A keleti hadoszlopot azonban Lőcsén nem várhatta be, hanem Rozsnyóra vonult, miközben a szepesi védsereg folyton nyugtalanította. Vogel sokkal szigorúbban és kíméletlenebbül járt el, mint Benedek. Lőcsét és Iglót megsarcolta, számos túszt (köztük Fák Mihály szuperintendenst) vasraveretve hurcolt magával.³ Rozsnyóról ismét visszafordult a hadtest és a Vág völgyébe igyekezett Foprádon keresztül. Weiden azt az utasítást küldte úgy Benedeknek, mint Vogelnek, hogy amíg az oroszok bevonulásáról és állásáról pontos tudomásuk nincsen, ne ereszkedjenek komoly harcba, hanem koncentrálnak igyekezzenek a morva határhoz jutni, hogy a fősereggel egyesülhessenek.⁴ Vogel ezt a parancsot szószermt teljesítette már csak azért is, mert csapatai, melyek nagyrészt újoncokból álltak, a sok meneteléstől rendkívül elcsigázva, harcképesek nem voltak.

¹ Kr. A. W. – Kr. i. U. 4/296. H. A. – *Benedek-Weiden.* (Krescsienko, dm 19. April.)

² Kr. A. W. – Kr. i. U. 4/437. H. A. – *Benedek-Vogel.* (Leutschau den 24. April.) „Der Hurbanische Landsturm, der die schlecht möglichste Reputation goniaest, soll sich nach meinen Nachrichten auflesen.”

³ O. L. – K. A. 6603/K. 1849. – *Cornides Lajos-OEB.* (Szmizsány. április 30.) Vogel hadtestének szepesi működéséről következőket írja:

„A barbár népek szokásaihoz hasonló kihágásokat követett el, nevezetesen megemlítendő: Lőcse és Igló városokat bírságolta, a nemzeti színnel festett középületek korlátait s főrhelyeket összezúzta s a városok szabadabb szellemű lakói közül számosakat hurcolt el magával azon kijelentéssel, hogy mihelyt a védsereg részéről csak egy lövés is történend, őket sorban agyonlövi, sajnálattal megőrijtendő Pák Mihály szuperintendens, ki azonnal vasra veretvén, a hegyeken át gyalog hurcoltatott.”

⁴ Kr. A. W. – Kr. i. U. 4/553. H. A. – *Weiden-Vogel.* (Ung. Altenburg, :8 April)

Mielőtt azonban Vogel vágvölgyi menetéről és az elébe siető Görgey Ármin-hadoszlop felvidéki működéséről beszámolnék, szükségesnek tartom, hogy a keleti rész áprilistól-júliusig terjedő helyzetét ismertessem.

A keleti terület védelmét Szemeié Bertalan és Luzsénszky Pál kormánybiztosok vezették. Eperjes kiürítését mindkettő helytelenítette és sürgetéseik, valamint jelentéseik eredményezték, hogy a Vogel elleni akció vezetését Beniczky kezéből kivette a kormány és eleinte Pulszky Sándor ezredesre, majd Dembinszky tábornokra bízta. Beniczky pedig ismét kinevezetvéen bányavidéki kormánybiztossá, Besztercebányára sietett. Luzsénszky Pál kormánybiztos jelentései azon desolat állapotok hű képét adják, melyek a keleti megyékben, különösen Sárosban uralkodtak. A lakosság az egymást követő ellenséges hadseregek ellentétes rendeletei, megtorló intézkedései miatt nem tudta mittévő legyen. A császáriak és a magyarok más embereket állítottak a megye élére, más közigazgatási apparátussal. Aki ma megbízható volt, az holnap mint áruló ült börtönben és megfordítva történt ez másnap. Ezek az állapotok tenyésztették a titkos feladást, a denunciaciót. Az emberek bizalmatlanok, gonoszak és bosszúállók lettek. A nép félt a katonáskodástól és a császáriak elől éppen úgy menekültek a hadkötelesek a hegyekbe, mint a honvédek elől. Pénztelenség és szegénység tetézte még a zavart. A császáriak hónapokon keresztül tartózkodtak Eperjesen, ennek nyomai meg is maradtak, a városi tanács és sok vezető nemesi család a császáriak érdekében dolgozott. Luzsénszky Eperjesre érve nem talált embert, aki hivatalt mert volna vállalni. Mindenki attól tartott, hogy az osztrákok visszajönnek, ami meg is történt. A császáriak főágense, Hlavács bizalmasa, Chrysostomos ferencendi páter volt, akit Luzsénszky igyekezett megnyerni. Felolvasta neki Kossuth levelét, melyben ez a felekezetek közötti békéről és türelmességről nyilatkozik.¹ Luzsénszkynek azonban nem volt pénze. A császáriak a pénztárakat kiürítették. A pénzkérdés szintén rontotta a nép hangulatát. A keleti megyékben seholsem fizettek adót, aprópénz alig volt forgalomban. 30, 15 kraj-

¹ O. L. – K. A. 5542 a 1849. – *Luzsénszky-Kossuth*. (Lemesán, Április 11.) – L. Iratok 246. sz.

cároست éppen olyan ritkán lehetett látni, mint ezüstöt.¹ Százasként voltak, de senki sem akarta azokat elfogadni. A magyar pénz iránti bizalmatlanság ennek következtében növekedett. A megyék népének elégedetlensége azért is okadatolt volt, mert a kormány a zsellérek kérdését elintézetlenül hagyta. A zsellérek felszabadítása be nem következett, már pedig Sáros megyében igen sok zsellérsorsú ember volt. Luzsénszky többször sürgette Kossuthnál a zsellérek felszabadítását, utalván arra, hogy ha ez az ellenség részéről történik, a katonáskodástól amúgyis irtózó nép teljesen elfordul tőlük, holott eddig Hurbannak a sárosi nép között alig volt sikere. A sárosiak között Luzsénszky szerint igen sok „rossz ember” volt. Ez azonban érthető, a lakosság félt a császáriak bosszújától és nem bízott a magyar fegyverekben. Midőn Irányi volt itt a magyar kormánybiztos, Schlick megverte seregét Budamérnél. Majdnem kéthónapi uralom után bevonult Görgey, hogy röviddel reá ismét Ramberg, majd Bloudek helyezkedjék el benne hosszabb időre. A magyarok kiverték Bloudekét és erre kiderül, hogy kevesen vannak és nincsen muníciójuk. Luzsénszky keserű gúnnyal jegyzé meg, hogy úgy jártak mind a nagyidai cigányok.² Misem természetesebb, mint az, hogy a sárosiak egyelőre megmaradtak császáriaknak, különösen, mikor látták, hogy a két nap elmúltával visszafért osztrákok és Bloudekék mennyire bosszúállók. Schulleky, Molnár, Styller, Vippó polgárokat Galíciába hurcolták, Heiländer kereskedőtől 10.000 forint hadisarcot szedtek, mert Luzsénszkynek felszerelési tárgyakat szállított.³ Elfogtak egy Makay nevezetű sárosi nemes is, akinek bűne volt, hogy⁴ a nemzeti ellenállás hívének vallotta magát. Ezekben az elfogatásokban a Szirmay-féle tót csapat sárosi nemes tisztjei segédkeztek.⁴

Az Eperjesen veszteglő Vogelvel szemben a magyar csapatrészek nem mertek fellépni, mert mindössze 1500 emberük és Gágyújuk volt. Szemere és Luzsénszky hasztalan kértek Kossuthtól segítséget. A kormánynak voltak ugyan zászlóaljai,

¹ Kr. A. W. – 4/2. I. A. 1849. – *Szemere-Kossuth*. (Miskolc, április 1.)

² O. L. – K. A. 4124/K. 1849, – L. Iratok 247. sz.

³ U. o. – K. A. 3754/K. 1849. – *Luzsénszky-Kossuth*. (Hidasnémeti, április 16.) – L. Iratok 248. sz.

⁴ Kr. A. W. – Kr. i. U. 13/Vogel. – *Operations-Journal*. – April 13, „Aushobung des berüchtigten Anhängers Kossuths, Makay durch Hauptmann Desefffy und Lieutenant Berzeviczy vom Szirmayschen Freicorps.”

– de fegyvertelenek, sőt még szuronykészlet sem volt.¹ Ilyen körülmények között a helyzet nem volt biztató, mindazonáltal remélték, hogy az ellenség nem fog továbbvonulni, mert a kémjelentések hírül hozták, hogy rendkívül nyugtalan, állandóan készenlétben áll. Luzsénszky előkészült arra, hogy mit is fog az eperjesi hűtlennel csinálni. A városi jegyzőkönyveket átnézve, megdöbbenve látta, hogy Eperjes tanácsa egy 200 főnyi császári csapatot szervezett a magyar hadsereg ellen. Azt indítványozta a kormányzónak, hogy ezek a honvédek közé besorozandók, vagy pedig fejenként 2-4 honvéd kiállításával megváltandók lennének. Gaganetz eperjesi görögkeleti püspök és Dienes lelkész a császáriakkal elmenekültek. Hasonlóképpen Hedry Ernő, Péchy Imre, Ferdinánd és Ödön, Semsey Vince, Szinyey Mihály stb. Ezeknek vagyonát később zár alá helyezte. A papság legnagyobb része császári volt. Az újoncállítás ellen mindenütt ellenszenv mutatkozott.² Kossuth Luzsénszky panaszaire vonatkozólag április 27-én részletes utasítást küldött,³ miképpen bánjon a hűtlen Eperjessel és Sáros megyével. A kormány szándéka volt „a reakció ezen fészket” a szomszédos megyék között felosztani. Ami a zsellérkérdést illeti, Kossuth egy rendeletet küldött Luzsénszkynek, mely a földesuraknak megtiltja a zselléreknek kibecsültetését, vagy kihányatását. Urbéri természetű követeléseiket indítsák meg rendes bíróság előtt, a pörök pedig a jobbágnak, vagy zsellérnek birtokon belül hagyásával a kormány elé terjesztessenek. Kossuth tehát a zsellérkérdésben nem helyezkedett tiszta és meggyőződésének megfelelő álláspontra. A zselléreket minden feltétel nélkül fel kellett volna szabadítani, – azonban úgy látszik opportunus volt és a nemességet nem akarta megharagítani.

Vogel elvonult Eperjesről és az ottani polgárság csendben meghúzódott. Nem mert a magyar táborba küldeni, ahol arról tanácskoztak, vajjon megtámadják-e a várost. Várták Eperjes küldöttségét. Ez nem jött, mire Luzsénszky megkérdezte Kossuthot, vajjon a várost ágyúztassa-e, mert megfenyítést érdemel. Kossuth válaszában megparancsolta, hogy a várost

¹ O. L. – K. A. 5676/e 1849. – *Kossuth-Szemere.* (Debrecen, ápr. 16.)

² U. o. – K. A. 5704/e 1849. – L. Iratok 249. sz.

³ U. o. – K. A. 6231/K. 1849. – L. Iratok 250. sz.

nemcsak lövetni kell, ha másképen bevenni nem lehet és ha a magyar sereg közeledtekor hódoló küldöttség nem siet elébe, hanem a bevétel után polgári hatóságai felfüggesztendők és a város hadi törvény elé állítandó.¹ Erre azonban nem volt szükség. Az ide s odarángatott eperjesiek április 26-án este Vogel elvonulása feletti örömeikben a várost kivilágították.² Luzsénszky, ámbár sárosi volt, nagyon haragudott a megyére, mert nem akarta megérteni azt, hogy a császári kényszer hatása alatt cselekedtek, hogy a nép nem szerette a háborút, megunta a folytonos újoncozást, rekvirálást, sarcolást mindkét részről. Nem szívesen látták, hogy éppen Sáros a két sereg ütköző területe. Fellélekzettek, mihelyt elvonult az egyik sereg, ám akkor újra megkezdődött a gond, mit fog az ellenfél mondani, követelni, kiket fognak most a denunciansok bezáratni, kit fognak most fogságra vetni, mert mindkét részről kíméletlenül bántak el a megye lakosságával. A császáriak és Bloudekék elhurcolták azokat, akikről tudva volt, hogy magyar érzésűek, a honvédek és a védsereg pedig azokat, akik a császáriakkal tartottak és Húrban csapatát támogatták. Most is, a császáriak elvonulása után, Kossuth Jakovics Józsefet küldte ki Sárosba segédbiztosul, azzal az utasítással, hogy a legszigorúbb eréllyel torolja meg a hűtlenséget. A honvédek pedig, be sem várva Luzsénszky rendeleteit, egy kész lista alapján kezdték kiemelni a gyanúsítottakat, ami ellen a kormánybiztos Kossuthnál panaszt emelt. Mindenekelőtt Krasznayánszky András kakasfalvi r. k. lelkészt és sárosi esperest fogták el, aki már Irányi kormánybiztossága idejében is izgatta a népet a kormány ellen és a császáriak, valamint Hurbanék megbízottja volt. Körleveleiben állandóan ócsárolta a nemzeti ellenállási harcot és Sáros megye szelleme megmérge-

¹ O. L. – K. A. 6200/K. 1849. – *Kossuth-Luzsénszky*. (Debrecen, április 27.)

„Az Eperjes városával leendő bánásmód iránt: e város még legújabbán is, midőn zászlóinkat győzelem koszorúzta győzelem után, rendeletet bocsátott ki az ország bankjegyeinek érvényessége ellen, következőképen semmi kíméletet nem érdemel. Nemcsak ágyúzni kell, ha másképen bevenni nem lehet és ha seregeinknek közeledtekor belőle hódoló küldöttség nem jön elibök, hanem a bevétel után polgári hatósága felfüggesztendő és a város hadi törvény és hatóság elé lépzen állítandó.”

² U. o. – K. A. 6299/e 1849. – *Luzsénszky-Kossuth*. (Kassa április 27.) – A kormánybiztos az eperjesi kivilágításról azt mondta: Timeo Danaos et dona ferentes!

zésének főtényezője volt. A huszárok kötelet vetettek a nyakába és úgy hozták Kassára, ami ellen Luzsénszky erélyes szavakkal kikelt és Szemerénél, valamint Kossuthnál követelte, hogy a foglyokkal méltányosan bánjanak.¹ Ugyancsak behozták ekkor Duhnovics Sándor eperjesi kanonokot is, aki azonban szabadonbocsátatott. Jakovics kormánybiztos egyre-másra lefoglalta a császáriak vagyonát és fogatta el a gyanúsokat, valósággal rémuralmat létesített, ami nem vált a nemzeti ellenállás javára. Eperjes városa őszintén meghódolni látszott, mert félt. A tisztviselői kart mindenütt újjáalakították. Az eperjesi gör. kat. püspök visszatért és a kormány érdekében kezdett működni. A szegény megye éhínség előtt állt és a magyar pénz irányában általános bizalmatlanság uralkodott. A sereg vezérletét Dembinszky vette át, aki Kossuth beleegyezésével azzal az ideával foglalkozott, hogy Galíciába tör.² Dembinszky egy új lengyel seregrészt szervezett, amelybe fogságba jutott lengyel nemzetiségű császári katonákat besorozott és Lengyelországból bejött mindenféle gyanús elemet, amely még inkább rontotta a közhangulatot fegyelmezetlenségével. Az új parancsnok is látta, hogy a nép rendkívül el van keseredve a háborúnak a megyét sanyargató terhei miatt. A kormány kiadta a parancsot, hogy az újoncozást végre kell hajtani. Hasztalan írta Luzsénszky és Dembinszky, hogy a nép nem tud és nem akar újoncot adni, mert megelégtelte a háborút. A katonakötelesek Szepesben, Sávosban, Abaújban és a többi megyékben is csoportokba verődve bujdosnak az erdős hegyekben, sőt rablócsapatokat alakítva, fosztogattak is. Dembinszky azt ajánlotta, hogy nem eréllyel, hanem jóindulatú bánásmóddal kell a néphangulatot megjavítani és kerülni kell az erőszakosságokat. Így tiltakozott az ellen, hogy személyeskedésekből fakadó feljelentések alapján köztiszteletnek örvendő személyeket letartóztassanak. Szepesolasziról elvitték a honvédek Maléter Mátyás r. kat. prépostot, ami a vidék hazafias érzésű tót lakosságát felbőszítette. Mindenképpen igaza volt Dembinszkynek, midőn Kossuthot figyelmeztette, hogy ilyen eljárások nem kedvezhetnek a nemzeti ügynek,³ egy megyében, ahol az újoncállítás elé a legnagyobb

¹ O. L. – K. A. 6428/K. és 2555/Ig. 46. sz.

² O. L. – K. A. 6659, 6549, 6686, 7164/k 1849.

³ U. o. – K. A. 7964/k 1849. – L. Iratok 251. sz.

akadályok gördültek. Ez csak polgárháborúra vezethet. Dacára annak, hogy Jakovics kormánybiztos a hadjárat által okozott károk megtérítését ígérte s e célra a kormány tetemes összeget ki is utalt, a hangulat alig változott. A határmenti községek viszont állandó célpontjai voltak a Grenzjägerek rablásainak. Nem csoda, hogy a nép elkeseredett. A császáriak éppen úgy zaklatták őket, mint a kormánycsapatok és sokszor az éhező és bujdosó katonakötelesek.¹ Luzsénszky azzal a gondolattal foglalkozott, hogy a megszökött katonakötelesek apáit fogja besorozni, hogy visszatérésüket kikényszerítse és hogy a császári határvadászoknak kedvező falvakat porráégeti. Erről azonban letett. Május 20-án még csak 79 újoncot állított a megye.² Galiciában ekkor már javában gyülekeztek az oroszok. Dembinszky végre Jakovics és Luzsénszky sürgetésére Bulharyn ezredest megbízta, hogy a Szepes és Sáros határában garázdálkodó és mintegy már 500 főre szaporodott újoncszökevényt szétszórja vagy elfogja,³ mindamellet még egyszer figyelmeztette Kossuthot, hogy szigorú rendszabályok hátráltatják a cél elérését.⁴ Ez a panasz különösen Jakovics működése ellen irányult. Végre Luzsénszky is belátta, hogy a nép magatartásának nincsenek nemzetiségi vagy magyarellenes célzatai, hanem a sok szenvedés és nélkülözés, a hadmenetek okozta károk és izgalmak, az elszegényedés, a nép elkeseredésének oka. Ehhez hozzájárult az orosz betörést megelőző mindenféle túlzó hír, amely demoralizáló és elrettentő hatást váltott a határmenti megyékben. Tekintetbe kellett volna azt is venni, hogy Schlick 700 újoncot szedett Sárosban és hogy 1847-ben nagy halálozással végződő járvány volt a megyében, úgyhogy olyan község is volt, melyben élő katonakötelest nem találtak. Luzsénszky azt ajánlotta, hogy szüntessék be az újoncozást és kísértsék meg a toborozást. Az eddig elfogott gyanúsak szabadonbocsátandók és az eltávozottaknak amnesztia adandó, kivéve Hlavácsot, Krasznýánszkyt stb. Indítványában megemlíti, hogy ő maga ismervén a néphangulatot, még az országgyűlés kezdete előtt felszabadította zselléireit és kúriális telkeseit, minek következése

¹ O. L. – K. A. 7227/k 1849. – L. Iratok 252. sz.

² U. o. – K. A. 7328/k 1849. – L. Iratok 253. sz.

³ U. o. – K. A. 7326/k 1849. – L. Iratok 254. sz.

⁴ U. o. – K. A. 7326/k 1849. – L. Iratok 254. sz.

lón, hogy azon a vidéken a tót és orosz lakosság a nemzeti ellenállás valóságos apostolai lettek és csak ilyen eljárással lehet a népet megnyerni.¹ Ez a megjegyzés megvilágítja a szabadságharcnak nagy belső ellenmondásait. A május 10-i lipót-szentmiklósi tót program részletesen felsorolja azokat a jobbágyokat, akik az 1848-i jobbágyfelszabadító törvényből kizárattak. Felső-Magyarország tót népének egy része zsellér és mindenféle című telkes volt, aki azután is kénytelen volt jobbágyi szolgáltatásokat végezni. Ezeknek nem akadt ügyvédjük, ezeknek nem jelentkeztek felszabadítói. 1848 reformerei megalltak és az 1848-i országgyűlés nem haladt előre a megkezdett úton. Kossuth nem akarta elveszteni a felsőmagyarországi nemesség támogatását, amely amúgyis a jobbágyfelszabadítás miatt kártalanítást követelt. Az 1848-i felszabadítás csak kezdő átmenet volt, melyet opportunitásból nem fejeztek be.

Dembinszky hadseregében nemcsak a legénység megbízhatatlansága okozott bajokat, hanem a vezető tisztek közötti folytonos viszálykodás is. A nép ismét arra a meggyőződésre jutott, hogy a betörő oroszokat ez a sereg nem fogja tudni fel tartóztatni. Ezt Dembinszky és a kormánybiztosok is tudták. A katonai aszisztencia következtében az újoncozás is eredményes lett.² A népet a katonáskodásra csak a félelem szorította, jószántából ebben az időszakban, az orosz betörés küszöbén, senkisémet ment és Luzsénszky találóan jelentette Kossuthnak, hogy a nép hangulata nem öröndetes, csendes, mert fél.³ Az oroszok már akkor ott portyáztak a határon és Dembinszky helyébe Vysocky rendeltetett. A határmenti ellenséges portyázások megfélemlítették a lakosságot. Az ellenség elfogta Jekel-falussy szolgabírókat egy ilyen alkalommal, a szepességi Lipnik községben pedig a r. kat. papot hurcolták el, mert az anyakönyvet az újoncozó bizottságnak kiadta. A falu népe bosszúból behívta a császáriakat és kifosztotta a paplakot. Szepességben is az újoncozás nehezen ment. Csáky László főispán szin-

¹ Kr. A. W. – 5/152. I. A. – L. Iratok 255. sz.

² O. L. – K. A. 7804/k. – *Luzsénszky-Kossuth*. (Eperjes, június 7.)

³ Az újoncok száma már meghaladta az ezret, nagyobb része „kitűnő szép fiatalság”. – Június 9 én ismét körülbelül 600-zal szaporodott a számuk.

⁴ O. L. – K. A. 7906/k. – *Luzsénszky – Kossuth*. (Sztankóc, május 30.)

tén katonai asszisztenciát kért, amely Sárosban várakozáson felül használt. Június közepén az orosz különítmények már egészen Bártfáig hatoltak. Június 16-án egy osztrák lovaskülönítmény Bárt fán kenyeret rekvirált. Szabolcsi lovasok riasztották el az osztrákokat, kik két sebesülttel, néhány tüsszal és a rekvirált kenyérrel elsiettek. A bártfaiak, dacára annak, hogy az osztrákok még bent voltak a városban, kendőlobogtatással, örömrivalgással fogadták a magyar lovasokat,¹ sőt midőn június 19-én az oroszok Bártfa felé közeledtek, a bártfai polgárok fegyvert fogtak és a harcoló honvédek közé állva, résztvettek a harcban, azután a sereggel együtt Eperjesre hátráltak.² Ezzel bizonyítékát adták annak, hogy a Luzsénszky által kifogásolt sárosi szellem még sem volt annyira nemzetellenes, mint ezt jelentéseiben írta. A sárosiakat a folytonos háborús vexatúriák a kétségbeesésig elkészerítették. Az orosz betörés újabb csapásokat zúdított reájuk. Az oroszok lekaszálták a zöld életet, a zabot a lovakkal megettették, a rozsból karámokat készítettek maguknak és elriasztó például Vörösalmáson két zsidó embert agyonlőttek, mert sebesült honvédeket ápoltak,¹ ami pedig a földművelő népet leginkább elkészeríté, – nem fizettek. Luzsénszky Vysocky seregével délre vonult és Eperjesen ismét a császári érzésű nemesség uralkodott, különösen Semsey Albert, aki Péchy Imre veje volt, – a sárosi paraszt – amint Luzsénszky megjegyze -, most kezdte a magyar kormányt óhajtani, mert az fizetett.⁴

*

A bányavidéket Trenk őrnagy mozgó különítményére bízta Weiden. A magyar hadsereg április 16-án győzelmes előnyomulásában már Vácot is elhagyta és északra fordulva, a nagysarlói csatát készítette elő. A hadsereg hátában lévő területet biztosítani kellett tehát és ezen célból a főhadiszállás Görgey Ármin őrnagyot küldte az északi megyékbe, hogy az ott lévő császári és hurbanista csapatokat szorítsa ki az országból. Április 17-én

¹ U. o. – K. A. 7849/k. – *Luzsénszky-Kossuth.* (Eperjes, június 17.)

² U. o. – K. A. 8419/k. – *Luzsénszky-Kossuth.* (Eperjes, június 10.)

³ O. L. – K. A. 10 3/k. – *Luzsénszky-Kossuth.* (Eperjes, június 21.)

⁴ U. o. – X. A. 910/k. – *Luzsénszky-Kossuth.* (Abony, július 6.)

indult el kis különítményével³ Zsömléi-, Báth, Bagonya, Kőpatakon át Selmebányára, hogy Trenket, akinek Weiden azt a szerepet szánta, hogy Benedek brigádjával teremtsen meg az összeköttetést és a bányavárosokat védje, elzavarja.² Trenket Görgey meglepte és feladatát olyan körültekintéssel és bravúrral oldotta meg, hogy méltán igényt tarthat a történelem teljes elismerésére. Görgey Ármin missziójának nemcsak katonai, hanem politikai jelentősége is volt. A védtelen hagyott északi megyékben a hurbanisták mindenütt befészkeltek magukat. A császári helyőrségek konfidensei ezek voltak. A denunciaciók és a folytonos szekatúrák miatt a bányavárosok lakossága már nagyon türelmetlen és izgatott lett. Nyíltan tüntettek mindenütt az emberek osztrákkellenes érzésükkel. Losonc megrohanása után Körmöcbányáról, Selmebányáról, Besztercebányáról megszaladtak a helyőrségek, melyek azután visszatérve annál prepotensebbek lettek.³ Míg Beniczky Lajos keleten verte meg Bloudekot és kénytelen volt Vogel elől visszahúzódnival, addig Görgey Ármin Árva, Liptó, Túróc, Zólyom, Bars megyét és Trencsénnek egy részét felszabadította. Megverte Trenket és szétkergette Bloudeknek Eperjessről hazatérő csapatát is. A tót császáriak, akik már visszatértek Bécsből, Prágából, Olmützből és akik azt hitték, hogy már végleg ők a helyzet urai, mindenünnen megszőktek előle, mert Görgey Ármin vasszigorral büntette az áruló lázadókat, különösen a császári katonaság részére kémkedőket. Történetírásunk Görgey Árminban csak azon epizód szereplőt látja, aki egy kis különítménnyel északra küldetett, hogy ott purifikáló meneteket végezzen. Ennek következtében nagyon keveset jegyzett fel róla, pedig az ő hadmenete, mely két és fél hónapot vett igénybe, a legkedvezőtlenebb helyzetben és viszonyok között, egyike volt a szabadságharc legsikeresebb és el-

¹ Kr. A. W. – Kr. i. U. 13/318. H. A. – *Beyer József* volt honvédezdés és vezérkari főnök kézirata: Streifkorps des Majoren Hermann Görgey. – A különítmény állt: 5 század honvéd, 1 század német légió. 1 osztag utász, 1 szakasz Miklós huszár és 2 hatfontos ágyú, körülbelül 900 főnyi.

² U. o. – Kr. i. TJ. 4/243. H. A. – *Weiden-Trevk.* (Pressburg, den 16. April.)

³ Az úgynevezett miniszterkalapokat erőszakkal szedték le az utcán a diákokról és sárbataposták. Egy cselédnek egy vadász Besztercebányán levágta a farkocását, mert abba magyar szalag volt befőve. – *Jurkovich Emil dr.: Or. Zipszer Keresztély András naplója.*

ismerésre legméltóbb tetteinek. Messzi izoláltságában a magyar főerőtől, kilencszáz emberrel és csak két ágyúval felszabadított öt megyét. Az egész bányavidék örömrivalgással, ujjongva fogadta a felszabadítót és a magyar nemzeti zászlót, melyet ellenséges kezek letéptek, ő tűzte ki újra a felvidéki városokban. E férfiú katonai tehetsége kétségen felül áll. Működését eddig egyetlenegy munka sem méltatja eléggé és így ő is azok közé tartozik, akiket a revideált történelemnek megfelelően kell elismernie.

A bányavárosokban, Túróban és Liptó megyében a császári helyőrségek védelme alatt a tót felkelés emberei szabadon éreztethették hatalmukat, mert majdnem egyedül ők voltak azok, akik a császáriaknak szolgálatokat végeztek. Görgey Ármin megjelenése véget vetett ennek az állapotnak. Április 18-án támadta meg Selmezbányát. Verette császári százados vezetése alatt a 300 főből álló osztrák helyőrség gyors visszavonulásban volt. Görgeynek megkerülő csapatai azonban megtámadták és szétszórták. A város ujjongva fogadta a honvédeket,¹ sőt felfegyverkezve mentek a honvédekkel együtt tót selmezbányaiak a császáriak ellen.² Verette vesztesége 20 ember volt a sebesülteken kívül. Olyan sietve menekült, hogy hivatalos iratainak nagyrésztét visszahagyta, így a kémjelentésekre vonatkozó jegyzőkönyvet is, melyből Görgey megtudta a császáriak szolgálatában álló kémek neveit. Különösen egy Sulzer Lajos nevű körmöcbányai veszedelmes tevékenysége keltette fel figyelmét.¹ A császáriak Körmöcbányára siettek és az ott lévő Landwehrszázaddal egyesülve a túrócmezei Stubnyára vonultak, ahol Trenk különítményével tartózkodott. A besztercebányai helyőrség is Trenkhez csatlakozott, aki Árva, Zólyom, Liptó és Túróc megyék tót népfelkelőitől a kiosztott fegyvereket ismét besze-

¹ Kr. A. W. – 4/133. I. A. 1849. – *Hermann Görget-Arthur Görgei.* (Schemnitz, am 18. April 11. U. vm.)

² Kr. A. W. – Kr. i. U. 4/94. C- Sim. – *Verette-Gen. Com. Ofen.* (Altstuben, am 21. April.) – „Sie wurden durch Inwohner von Schemnitz auf den kürzesten Linien geführt, unter welchen Kappenmacher Hensel und Schneidermeister Brabce mit gezogenen Säbeln.” „In Schemnitz soll wieder der grossen¹ Theil für Kossuth fanatisiert und in Verfolgung der Gutgesinnten, insbesondere d'r Kapellmeister Schaustal und Markschinder Bálás tätig sein.”

³ U. o. – 4/ad 133. t. A. 1848. – *Görgey A.-AOC.* (Schemnitz, den 14. April.)

dette és Teschenbe küldte, azonkívül az Árva és Liptóban lévő három század gyalogságot is Zsolnára magához rendelte, ahová kénytelen lett visszavonulni.¹ Görgey Ármin április 21-én szállta meg Körmöcbányát. Itt tudta meg, hogy Verette jajveszékelve csupán 84 embert hozott Körmöcre, a többi az erdőkben bolyongott, vagy elesett, vagy fogságba került. A tót nép a magyar honvédeknek mindenütt örömteljes arccal és féljen Kossuth” kiáltással fogadta és a kóborló császáriakat beszolgáltatatta.² Ügy Selmezbányán, mint Körmöcbányán Görgey Ármin visszahelyezte a császáriak által felfüggesztett városi tisztviselőket. Körmöcbányának Freyseisen Christian nevű császári polgármester-helyettesét elfogatta a lakosság általános kérésére, mert ez Campione Sándor polgármestert és családját a császáriaknak denunciálta, minek következtében Campione Götz tábornok által elhurcoltatott. A császáriak kémei, Steiner orvos, Tichner, Schmutzler, Koncsek stb. mind elszöktek. Ezeknek vagyonát a nógrádi guerilla parancsnoka, Bekény János százados, akire a bányavárosok ideiglenes őrizetét Görgey Ármin reábizta, zároltatta és a császáriak által lefoglalt vagyonokat pedig a magyar-érzésűeknek visszaadatta. Körmöcbányán Görgey Ármin rögtön bevonulása alkalmával a pénzverdén lévő kétfejű sast a lakosság örömrivalgása között leszedette és a város közepén lévő akasztófát, melyet a császáriak felállítottak és reá Kossuth nevét reaszögezték, ledöntötte. Egyúttal az akasztófa építőjét is letartóztatta. Körmöcbányáról a különítmény Alsóstubnyára ment, ahová 22-én reggel megérkezett. Trenk és a hozzá csatlakozott helyőrségek Túrócszentmártonban, Jahodnikon, Kostiónon helyezkedtek el. Görgey Ármin egy szakasz huszárt és egy század honvédet küldött 23-án éjjel felderítésre Kostión felé, Trenk ugyanezzel a céllal két század gyalogságot küldött Stuhnya felé. A két csapat Pribócon találkozott. Véres harc fejlődött ki. A 40 honvéd és 20 huszár a két császári századot olyan pánik-szerű futásra készítette, hogy ezek a Jahodniknál felállított négy századot is magukkal ragadták, úgyhogy 60 magyar katona 6 század császári gyalogságot futamított meg és 24 foglyot

¹ Kr. A. W. – Kr. i. U. 4/433. H. A. 1849. – *Trenk-AOC.* (Toplica, den 24. April.)

² U. o. – 4178. I. A. 1849. – *Görgey A.-AOC.* (Kremnitz, am 21. April. 6. U. Fr.)

ejtett. Trenk azt jelentette, hogy a magyar túlerőt Aulich tábornok vezeti, míg Verette jelentése szerint a magyar honvédek száma 400 gyalogos és 160 huszár, akik teljesen lerongyoltak. Trenk Zsolna felé hátrált, bár hadereje már kétszer akkora volt, mint Görgeyé, aki 24-én Mosócon pihent seregével.¹ Meggyőződött arról, hogy a hónapokon át tartott császári megszállás és hurbanista agitáció következtében Túródban rossz szellem uralkodott. Mindennap csapatosan hozták be a honvédek a kóborló hurbanistákat. Mikor Görgey 26-án Túrócszentmártonra bevonult, sikerült elfognia a pribóci csata egyik császári kémét, aki Trenk csapatait vezette. Görgey Ármin a kémét halállal büntette.² Itt kapta a parancsot, hogy Trenket támadja meg a varini völgyben. Előzőleg megszállta a sztrecsnói szorost és Kerekes századost a huszárszakasszal Revucán, Rózsahegyen át Alsókubinra küldte az Árva megyében veszteglő Bloudek-csapat ellen, mely Trenkkel egyesülni akart. A különítmény Kralovánon, Párnícán és Terhován át Varin ellen menetelt, ahová május elsején megérkezett. Megelőzőleg Frank százados egy század honvéddel a Parnica-Zázriva-vonalat megszállta, hogy Bloudek egyesülését Trenkkel megakadályozza. Bloudek Zaskalánál foglalt állást. Görgey felszólítást intézett a Hurban-önkéntesekhez, hogy mindegyikük, aki fegyverrel jelentkezik, egyelőre földjei megművelésére hazabocsáttatik és kegyelmet remélhet, aki két napon belül nem jelentkezik, hadijog alá esik. Az árvaiak, akik amúgysem rokonszenveztek a felkeléssel, egyre-másra kiszolgáltatták a fegyveres hurbanistákat fejenként három forintnyi jutalomért. A legtöbben azonban önként jelentkeztek és csakhamar 161 fegyverre tett a különítmény szert. Frank százados Bloudek maradék seregét Zaskalánál megtámadta és szét-szórta. A nagy túlerőben lévő Bloudek-csapat lélekszakadva szaladt Hrustin felé, majd pedig Námesztóra, A námesztói, jaszenickai és babini tót nép azonban kaszára kapott és ellenük indult. Bloudek e támadást véresen visszaverte. Hét árvái tót maradt a harc színhelyén. A nép erre annyira feldühödött, hogy Bloudek tanácsosnak látta gyorsan a galíciai határra vonulni és

¹ *Kr. A. W.* – 4/203. I. A. 1849. – *Görgey A.-AOC.* (Moeóc, am 24. April.)

² *U. o.* – 4 217. I. A. 1849. – *Görgey A.-Görgey Arthur.* (Túrócszentmárton, am 26. April.)

Galícián át Trenkkel az összeköttetést keresni, ami neki a vanni csata után sikerült is.¹ Frank százados 160 hurbanista foglyot hozott vissza a zaskalai harcból. Ezeket lefegyverezték és hazabocsátották. Görgey csakis azok ellen lépett fel teljes szigorúsággal, akik a császáriak részére kémkedtek, vagy pedig kóborolva fosztogattak. Az utóbbiak rendszerint botbüntetéssel sújtattak és szintén haza lettek bocsátva, A kémeket vagy halálra ítélte, vagy pedig a véstörvényszék elé való állíttatás végett a kormánybiztosokhoz küldettek. A katonai kémkedés ügyében ő ítélkezett, a politikai deliktumok miatt elfogottakat a kormánybiztosokhoz menesztette.

Az elbarikadírozott Varint Görgey Ármin május'elsején megtámadta és a túlerőben lévő ellenséget nemcsak kiverte, hanem a Budatin irányában történt üldözés folyamán szétzörta,² Az 1500 embert számláló császáriaknak 89 főnyi veszteségük volt, Trenk Csácára és azután a határmenti Jablunkára sietett,³ Görgey az ellenséget Radolyáig üldözte. A harc menetére jellemző, hogy magyar részen csak 3 főnyi veszteség volt és pedig 1 halott, 2 sebesült.⁴ A főhadiszállás parancsára innen ismét kelet felé fordult, hogy Vogel hadtestének útját, mely Rozsnyón, Dobsinán át Szepesbe és Liptóba irányult, elállja. Terhovára, majd Alsókabinra indult, ahol május 3-án megérkezett. Itt arról értesült, hogy Liptószentmiklóson tót parasztfelkelés szerveztek. A Bloudek által visszahagyott hurbanisták ismét összeverődtek és Vogel közeledésének hírére hatalmaskodtak. Görgey ezért Alsókubinból Teplán át Liptószentmiklóstra indult, ahol május 4-én bevonult. Megelőzőleg Rózsahegyet is megszállta egy század honvéddel.”⁵

Ezalatt Nyitra és Trencsén megye is megtisztult nagyrészen az ellenségtől. Itt is tapasztalták a császáriak, hogy

¹ Kr. A. W. – 4/230. I. A. 1849. – *Görgey-AOC.* (Párnica, am 29. April.)

² U. o. – 5/8. I. A. 1848. – *Görgey A.-AOC.* (Teplica, den 1. Mai. 11. U. vm.)

* U. o. – Kr. i. TJ. 5/57. H. A. – *Trenk-AOC.* (Jablunka, am 2. Mai.) E jelentésében Trenk csak 67 főnyi veszteséget vallott be, míg csupán magyar kézre jutott fogolv 72, halott 8 volt.

⁴ O. L. – K. A. 6700/k. 1849. – *Görgey A.-Repeczky korb.* (Radolya, május 2.)

⁵ Kr. A. W. – 5/ad. 8. I. A., 1849. – *Görgey A. AOC.* (Alsókubin, am 3. Mai.)

a lakosság a magyar seregrészek közeledtének hírére leplezetlenül kifejezést adott osztrákellenes érzelmeinek.¹ Jeszenak János kormánybiztos ismét megkezdte működését. Nógrádban Repeczky Ferenc kormánybiztos vezette az ügyeket. Arra figyelmeztette a kormányt, hogy Görgey Árminnak nagyobb erőt kellene a közeledő Vogelgel szemben rendelkezésére bocsátani, mert a felső vidéken sok a „rossz szellem”.² A nógrádi guerilla Bekény János vezetése alatt Túróc megyében igyekezett a rendet helyreállítani, míg a borsodi guerilla Major százados vezetése alatt Vogel seregét nyugtalanította. Bekény jelentései szerint¹ a bányász-nép a hon iránt lelkesült volt, a bányatisztek azonban nem jó szelleműek. Túróc megye rossz szellemű. Itt a visszatérő hurbanistákat összefogdostatta. Azonkívül elfogatta Lehoczky Lajos császári alispánt és Kossuth Lajos főszolgabíró, aki Hurban részére újoncozott. Ezeket azután Justh József főispán kezességével kiengedte. Révay György és Osztróluczky Géza császári biztosok Olmützbe menekültek. A Hurban részére meg-ejtett újoncozás teljes túróci eredménye 255 főnyi volt. A toborzást február 23-án rendelte el a császári biztos. Az április 30-i guerillatoborzás eredménye összesen 8 ember volt. Tehát Hurban adatai, melyek szerint Túróban toborzása nagyeredményű lett volna, megcáfolja a Bekény által lefoglalt újoncozási jegyzőkönyv, viszont a nógrádi guerilla toborzási eredményének soványsága bizonyítja, hogy Túróc megye lakosságát a császáriak és a hurbanisták alaposan megdolgolták.

Görgey Ármin Liptószentmiklóson arról értesült, hogy Vogel május 4-én Poprádon és Felkán bevonult. Nem állt szándékában vele nyílt csatába ereszkedni, mert kis különítménye és 2 ágyúja tetemesen gyengébb volt Vogel 7000 főnyi és 15 ágyús seregénél. Ezért elhatározta, hogy Rózsahegy mellett fog előnyös pozícióba állni. Előzőleg azonban három század honvédet küldött Pribilinára, ahol mintegy 800 fegyveres és fejszés

¹ *U. o.* – Kr. i. U. 5/3b H. A. – *Wohlgemuth-Weiden*. (Diószeg, den 30. April.) – „Die Einwohner des Trentseiner Komitats und besonders der Stadt Trentschin sollen nach der Aussage der dort gestandenen Abteilungen Kais. Truppen ihre schlechten Gesinnungen unverhohlen kundgegeben und ihre Absicht geäußert haben, beim Anrücken der Ungarn sogleich zu deren Parthei überzugehen.”

² *O. L.* – K. A. 6703/k 1849. – *Repeczky-Kossuth*. (Losonc, május 5.)

³ *O. L.* – 350/B. 1849. – *Bekény-Kossuth*. (Szentmárton, május 1.)

paraszt gyülekezett a Vogelre bízott tót népfelkelési akció előkészítése értelmében.¹ A honvédcsapatok közeledtére ezek az erdőségbe menekültek. A hidakat lerontva május 2-án a „Rózsahegyre vezető úttal szemközt lévő magaslatokat szállták meg a magyar csapatok, miután a lucskii országutat eltorlasztották. Vogel, aki május 5-én Vychodnán volt, 7-én már Liptószentmiklósról bevonult.

Görgey Ármin a liptószentmiklósi lakosság magatartását rendkívül elítélő szavakkal ecsetelte jelentéseiben.² Rózsahegyvet viszont mindenkor dicsérte. Itt népfelkelést is szervezett és a nép lelkesen gyülekezett zászlai alá.³ A megye e két fele között mindenkor antagonizmus volt. Már a kuruc időkben is Rózsahegy vidéke kuruc volt, míg Liptószentmiklós és vidéke inkább labanc. Rendkívüli elismeréssel nyilatkozott Görgey a liptószentmiklósi zsidók hazafias magatartásáról. Rózsahegyben értesült arról, hogy Vogel seregéhez a Pribilinán szétugrasztott hurbanisták nagyrésze csatlakozott. Ezek azután leginkább kémkedési célokra felhasználtattak. Egy ilyen kémet a Rózsahegy melletti táborban felakasztottak.

Vogel azt hitte, hogy előtte egy erős ellenséges seregrész áll. Azzal az utasítással küldetett ő is az országba, hogy tót népfelkelést szervezzen. Útja közben azonban a tót nép köré-

¹ Kr. A. W. – 8/31. I. A. 1849. – *Görgey A.-AOC.* (Liptó Szent-Miklós, den 5. Mai.)

² Kr. A. W. – 8/49. I. A. 1849. – *Görgey A.-AOC.* (Rosenberg am 7. Mai.) – „In St. Miklós von lauter Verrätern umgeben und von tausenden der übelgesinnten Bauern, welche wahrscheinlich von Benedek aufgefordert wurden, die galizischen Gräuelszenen vom Jahre 1846 in einer neuern, noch grässlicheren Auflage auszuführen ...” „Ich fürchte, dass ich aus der oberen Liptau nächstens wallachische Gräuelszenen werde berichten müssen. Der ganze besser gesinnte Adel und die Judenschaft aus jener Gegend hat sich hieher geflüchtet.”

³ U. o. – U. a. – „Rózsahegy ist gut gesinnt und eben deswegen würde ich es bedauern, wenn der Feind durch den Lucsker Engpass aufgehalten bei Rózsahegy passierte und in seiner ohnmächtigen Wuth die Stadt als Opfer fallen liesse.” – Kr. A. W. – 8/66. I. A. 1849. – *Görgey A.-AOC.* (Rosenberg, den 9. Mai.) – „Um den Feind zu zeigen, dass es hier ausser den verruchten Hurbanschen Horden, bei niemanden auf Sympathie rechnen kann, habe ich sowohl in der unteren Liptau, als auch in Sohl den Volksaufstand aufgerufen und ich befinde mich in dem Stand mit freudigem Herzen berichten zu können, dass mir beinahe die ganze männliche Bevölkerung mit Begeisterung und unerwartet schnell entgegen fliegt. Hier in Rosenberg hat sich besonders der Organisierung des Landsturmes mit seltener Energie Herr Bürgermeister Michael Janeso, Herr Stadthauptmann Johann Hrenko und überhaupt die ganze Intelligenz und die aus der Gegend von St. Miklós geflüchten Christen und Juden angenommen.”

ben a császáriak iránti ellenszenvet még növelte. Sarcolásai, rekvirálásai, seregeinek demoralizált állapota, az elkövetett erőszakosságok a legjobb és leghatásosabb propagandát képezték a magyar ügy mellett. Már Gömörből Szepesbe érkezve a hadtest teljesen desolat állapotban volt. Weiden tábornok paiancsait nem közölte Vogellel, mert nem tudta, hogy ez hol van. Az elindított futárok pedig a határmenti guerillacsapatok miatt nem merészkedtek az országba. Végre Wytlacil főhadnagy és Szirmay István gróf a sárosi tót szabadcsapat őrnagya egy 700 főből álló gyalogsági csapattal akarták a Vogelnek szóló kilenc sürgőnyt elvinni. A csapatot azonban Cornides őrnagy guerillái május 7-én Wünschensdorf mellett szótverték, Szirmay és Wytlacil csak futással tudták életüket megmenteni. A kurír jelentése szerint a lakosság „a legrosszabb és legnyomorúságosabb szellemű”. A támadást késmárki polgárok nézték végig, akik „éljen Kossuth, éljen Bem” kiáltásokkal biztatták Cornides embereit. Szepesbéla, Lubló, Késmárk mind magyarbarát. Mindenütt volt a házakon „éljen Kossuth” felírás.¹ A szepesi lakosság akár magyar, tót vagy német, fel volt böszülve a császáriak ellen. Vogel közel 30.000 forint hadisarcot vetett ki a szepesi városokra és Rozsnyóra.² A rekvirált anyagokat erőszakkal vették tulajdonba és róla elismervényt nem adtak. Vogel ezt az eljárást azzal mentegette, hogy nem álltak rendelkezésére hatóságok. Természetes, hogy a felsőmagyarországi lakosság félelemmel és ellenszenvvel kísérte.³ Az elhagyott fal-

¹ Kr. A. W. – Kr. i. U. 5/196, 181, 209, 1/2, 323a, 237, 1/2. H. A.

² U. o. – Kr. i. TJ. 5/73b. C. Vogel. – *Vogel-Kriegsminister iv m.* (St Miklós, am 8. Mai.) – Lőcse 4165, Rozsnyó 15.000, Georgenberg 670, Michelsdorf 453, Felka 2625, Poprád 1406, Igló 5000 forintot volt kénytelen fizetni a rekvirált anyagokon kívül.

³ Kr. A. W. – Kr. i. TJ. 5/77. C. Vogel. – Egy összefoglaló relációból: „Das Requisitionsgeschäft war nicht gehörig geregelt, es fehlte an Einklang und Übersicht, es wurden einzelne Truppenabteilungen zu Requisitionen verwendet und hiezu beauftragt, das requirierte Gut nicht in Evidenz gestellt und keine gleichmässige Vertheilung unter die Truppen nach ihrem Bedarfe vorgenommen, und da bei dieser Vereinzelnung der Eintreibung und Vertheilung die aufgestellten Proviant-Offiziere die Übersicht nicht erlangen und die Besorgung dieses Geschäfts nicht zu erzwingen vermochten, dabei auch öfters wechselten, so konnte weder die gehörige Abquittirung der eingebrachten Erfordernisse, noch die Versorgung der Truppen in der gewünschten Art stattfinden. Unausbleiblich sind daher vielfältige Reclamationen, welchem Umstände auch die Unzufriedenheit der Truppen über ihre Verpflegung zugeschrieben werden muss, besonders da in diesen armen Gegenden die Aufbringung der Erfordernisse

vak lakossága sok helyen térden állva fogadta a tábornokot, aki ezt félreértette, azt hívén, hogy a császárért való áhítatos lelkesedés indította erre a védteleneket, pedig csakis az erőszakos rekvirálások előli félelem készítette az embereket e mély devocióra. A nemesség és középosztály inkább tudott védekezni a városokban, részint elmenekülhetett, részint pedig nem volt rekvirálandó anyaga és gazdagabb is volt. Liptószentmiklóson az ottani zsidókra 8000 frt. hadisarcot vetett ki, mert a magyar ügy mellé állottak.¹ Vogel hátvédét Major József százados borsodi védseregbeli csapatával követte és nyugtalanította, ahol csak lehetett. A guerillák Királylehotán ütöttek tábort és 8-án Dovallóig előnyomultak. Itt a Pribilinán szétszórt hurbanisták ismét összeverődtek és Vogel közelségének tudatában megtámadták a magyar előőrsöket. A gueriliacsapat azonban a hurbanistákat visszavetette, akiknek tábora tulajdonképpen Porubka volt. A guerilla, amely a szepesi és gömöri védseregbe számított, látván, hogy egyedül maradt, visszatért királylehotai táborába.² Már itt szükségesnek látta Vogel, hogy harc nélküli elvonulását felettesei előtt azzal védje, hogy a nagyszámú guerillák a hegyi menetben elfáradt és rosszul élelmezett, nagy-

Schwierigkeiten unterlag, auch wurde bei diesem Verfahren manchen Übergriff ou der Weg geöffnet, was vereint mit dem äusserst beschwerlichen Märschen Missstimmung erzeugte.” – Ezzel ellentétben egy másik jelentésben a következőket írta:

„ ... Ich kann die Bemerkung nicht unterlassen, dass von dem Landvolke der von mir durchgezogenen Gegenden eine sehr loyale Stimmung bezeugt und da*3s mir davon in verschiedenen Orten, wo die Bewohner slawischen Stammes die lautesten Wünsche für den glücklichen Erfolg der Waffen Sr Majestät enthusiastisch aussprachen, wirklich rührende Beweise einer aufrichtigem Ergebnisse für die allerhöchste Dynastie kundgethan wurden. Man konnte in vielen Orten die Bevölkerung beobachten, wie sie knieend mit erhobenen Händen ihre Anhänglichkeit für die allerhöchste Pereo Sr Majestät betheuerte.

Dagegen ist die Gesinnung des Adels zum grossen Theil, wie die des Mittelstandes, besonders des Evangelischen, eine höchst verdorbene zu nennen und es wird von dieser Klasse, wie von den Kossuthischen Agenten, die jeder Zeit nach dem Abrücken der k. k. Truppen ihren Einfluss wieder geltend machen, mit rücksichtsloser Härte gegen die loyal Gesinnten vorgegangen, so kam es in Leutschau und Eperjes vor, dass nach meinem Abmärsche die aufständischen Banden sich solcher Personen bemächtigten, welche nach ihrer ”ermuthung uns irgend einen Vorschub geleistet haben.”

¹ A pénzt a zsidó hitközség ottani tót pénzemberektől volt kénytelen váltókra szóló kölcsönképen felvenni.

² O. L. – K. A. 644/Pz. 1849. – *Major-Repeczky*. (Királylnhota, május 9.)

részt újoncokból álló seregét nyugtalanítják.¹ Miután megtudta, hogy Rózsahegyen magyar erő áll, Tarnócon és Malatinon át Alsókubinra indult, ahol 10.000 adag kenyeret, 600 mérő zabot és 1500 adag szénát rekvirált első nap.² Örültek azok a városok, melyeknek nem kellett pénzt fizetniük a rekvirálásokon kívül. Vogel Alsókubinból Zazriván és Teihován át Varinba ereszkedett, mert Görgey Lubochnán át Szucsánra eletett és megszállta előle a kralováni szorost, majd később a sztrecsnói szorost is.³ A népfelkelést a Vogel-féle seregrész elvonulása után Görgey úgy Liptóban, mint Zólyomban hazahocsátotta.

Vogel Varinnál egyesült Trenkkel, majd Zsolnánál átkelt a Vágón és sok viszontagság után lerongyolt, elfáradt seregével Pruszkára érkezett. A császár Vogelét Weiden előterjesztése, folytán parancsnoki állásából elmozdította. Ebben az időben az árvái határon már gyülekeztek Sass báró orosz tábornok hadtestéhez tartozó orosz csapatok. Május 7-én Sass tábornok már az árvái Turdossinban ütötte fel hadiszállását és a papsághoz intézett felszólításaiban megparancsolta, hogy a 18. életévtől kezdve mindenkitől vegyék ki a hűségesküt.⁴ Görgey Ármin az orosz betörés hírére Zólyom, Bars, Hont, Nógrádban ismét elrendelte a népfelkelés szervezését. Túrócmege rossz szellemében nem bízva, ott a népfelkelés felszólításától elállt.” Bekény János a nógrádi guerillacsapat parancsnoka Kossuthhoz intézett jelentéseiben a túróci közhangulatot kedvezőtlennek mondja.⁶ Görgey Ármin a túrócmegei helyzetet Justh József

¹ Kr. A. W. – Kr. i. U. 5/9. és 5/73a. C. Vogel. – *Vogel-AOC.* (Szt Miklós, am 8. Mai.)

² U. o. – Kr. i. U. 5/6. C. Vogel.

³ *Pszóika* i. m. 33. o.

„Nachricht aus dem Lager bei Kralován den 11-ten Mai 1849. – Vogel fliegt über Berg und Thal, Engpässe und Moräste über Zazriva nach Trencsin. Mein kleines Corps hat ihn moralisch zur Flucht gezwungen. Ich stehe hier und zeige ihm im Engpasse von Kralován die Zähne, er möge kommen, wenn er Courage hat. Die Bergstädte sind Gottlob nicht mehr bedroht. Der Landsturm möge ruhig nach Hause gehen. Im Namen des Vaterlandes bringe ich ihm mein warmsten Dank! Görgei Hermann Major, Frank Hauptmann.”

⁴ O. L. – K. A. 743/Pz. 1849 – *Báró Sass-Hyros Slanszky nagyfőúul plébános* (Turdossin, május 7.)

⁵ Kr. A. W. – 5/95. I. A. 1849. – *Görgey A.-Repeczky.* (Kralován, május 13.)

⁶ O. L. – K. A. 7251/k 1849. – *Bekény-Komáh.* (Kralován, május 14.) „... itt a nép szelleme is. de úgyszólván a középosztály, különösen az áiladalmi javak és uradalmak tisztjei hajlamok borzasztó rossz...”

kormánybiztos erélytelenségének, protekciós és nepotizmust előidéző hivataloskodásának tulajdonította,¹ Görgey Ármin védelmi intézkedéseit és hadmozdulatait nem részletezem tovább, mert ezek nem tartoznak már tárgykörömbe, csupán megemlítem, hogy a május 18-án beérkezett Beniczky-különítményrel egyesülve, nyugat felé a Budatinig nyúló osztrák hadvonal ellen, észak felé már Rózsahegyig előretörő orosz portyázok ellen foglalt állást. Különös figyelemmel volt Túrócra, melynek népével éppen ellenkezően, a trencsénmegyeiek vágyódva várták az osztrák rekvirálótól való felszabadításukat.² Az osztrákok Trencsénben a zöld téli vetést a lovak részére lekaszáltatták, úgyhogy ebben az amúgy is szegény megyében termésre már alig volt kilátás, ami a népet kétségbe ejtette.³ Barkó osztrák tábornok dandára, mely Trencsénben táborozott, kénytelenségből cselekedte ezt, mert mint jelentéseiben olvasható, Trencsén megyében sem pénzzel, sem rekvirálással élelmet nem tudott felhajtani, annyira szegény volt a lakosság. Az átvonuló katonaság teljesen tönkretette a megyét,⁴ ami még a meglévő zöld életnek lekaszálása tetézett.

Görgey Ármin szerette volna, ha Barkó dandára az általa kiürített Túrócba vonuljon, hogy a „gyógyíthatatlanul reakciós túróci lakosság” is praktice meggyőződjék a császáriak

¹ Kr. A. W. – 5/174. I. A. 1849. – *Görgey A.-AOC.* (Perk, am 28. Mai.) –, „Herr Begierungskommissär Josef Justh, ein Mann, der noch immer den Götzen: Nepotism und Protektion huldigt, ein Mann, der um sich vielleicht nicht zu verfeinden, so schwach ist, mehrere schwarzgelbe Hurbanische Beamten im Amte zu belassen, ein Mann, der dem, als panslawischen Volksaufwiegler vom eigenen Gewissen geplagten Blatniczer evang. Pfarrer, Josef Mescha. welcher bei Annäherung meines Corps, den Herrn Begierungskommissär um Bat fragte, wie er sich benehmen soll, den Rat gab: *sich zu flüchten*, kann unmöglich in einem Komitate, wie das Turóczer, ein energischer Repräsentant der Begierung fein. Ich bin kein Denunziant, aber ich sehe mich gezwungen offen zu erklären, dass es so nicht bleiben kann, will man nicht, dass das Turóczer Komitat, der Herd neuer reaktionärer Bewegungen werde.”

² Kr. A. W. – 5/136. I. A. 1849. – *Görgey A.-AOC.* (Kremnitz, am 20. Mai.) és (Pribóc, am 26. Mai.) „. . . der Feind, welcher in diesem schrecklichen Komitat mit Ausnahme dor Juden und noch einiger, jedoch nur auf den Fingern aufzuzählender Ehrenmänner, laute unbesoldete Spione hat...”

³ U. o. – 5/199. I. A. 1849. – *Görgey A.-AOC.* (Kremnitz, am 30. Mai.) – „Es. ist zum Erbarmen, wie der Feind im Trencsiner Komitat hauset. Zur Verpflegung der Cavallerie werden die grünen Wintersaaten gemäht und dergestalt der ohnehin in jenem Comitat grenzenlosen Armuth jede Hoffnung auf irgendeine Ernte barbarisch genommen „

⁴ V. o. – Kr. i TJ. 5/723. H. A. – *Borlto-AOC.* (Budatyn, am 31. Mai.)

kíméletlenségéről. Benedek császári tábornok viszont azt jelentette kémhírek alapján, hogy Túróéban a hangulat osztrák-ellenes, különösen a németek között és hogy a tótság is a magyar népfelkeléshez csatlakozik.¹ Valószínűleg a nép megelégtelte már a háborús állapotot és szeretett volna a mindkét ellenfél által reá szabott terhektől megszabadulni. Benedek szemében magyarbarát, Görgey szemében császári volt, tulajdonképpen azonban szegény és gondterhelt, melyet még a hurbanista propaganda is felhasznált saját céljaira.

A tót szabadcsapatok maradványai ebben az időben részint Sopronban, Nyaradon, Jablonkán álltak. A sárosi tót szabadcsapat parancsnoka, Szirmaynak az orosz táborba való rendelése után, Nyáry gróf százados lett, aki Schlick tábornokhoz beadványt intézett, hogy küldjék vissza a csapatot megyéjébe, mert eredeti rendeltetése, a tót népfelkelés szervezése és a megyei rend fölötti őrködés volt. A téli menetelések után ruha és cipő nélkül, lerongyolódva áll a csapat.² Schlick a kérést pártolta, Weiden azonban nem adott neki helyet, hanem a tót szabadcsapatot Pozsonyba rendelte, ahol bevárhatta a további parancsokat.³ A Janecek letartóztatása óta Francisci-Rimavsky parancsnoksága alatti tót szabadcsapatok Simunics hadtesténél Komárom alatt Martosnál és ógyallánál álltak. Ezek a magyar hadisereg előnyomulása következtében onnan a Csallóközben lévő Sossay brigádhoz helyeztettek. Április 22-én Marcalszálláson és ógyallán a nép maga megtámadta a rekviráló hurbanistákat, akik a magyar huszárság közeledtére sietve távoztak Ácsra.⁴ Állapotuk szintén szánalmas volt. Április 15-e óta sem zsoldot, sem kenyeret, sem húst nem kaptak.⁵ Weiden elrendelte, hogy e csapat Wolgemuth tábornok rendelkezésére bocsáttassék, a Vágvonala menti őrzőjáratokra,

¹ Kr. A. W. – Kr. i. U. 6/59. H. A. – *Benedek-AOC.* (Trentschin, am 4. April.)

² U. o. – Kr. i. U. 5/245. H. A. – *Nyáry-Schlick,* (ödenburg, am 8. Mai.)

³ U. o. – Kr. i. TJ. 5/337. és 338. H. A.

⁴ U. o. – Kr. i. U. 4/107. D. Kempen. – *Sossay-Kempen.* (Nyarad, den 23. April.)

⁵ U. o. – Kr. i. TJ. 4/98. C- Sim. – *Francisci-Simuwcs.* (Ács, den 22. April.)

vagy Lipótvár őrségének kiegészítésére.¹ A csapatot Hamburgba vezették és ott lehetőleg felszerelték. Bloudek csapatának egy része a liptói, árvái, túróci erdőkben szétszórtan kóborolt, másik része az orosz táborban várakozott, Spitzkovicén, a harmadik része pedig Jablunkánál várta a fejleményeket. Sőt még Prágában is feltűnedeztek a felbomlott csapat emberei, ahol nagy néptömeg vette őket körül. Mecséry prágai helytartó jelentése folytán Bach belügyminiszter arra kérte Welden, hogy a volt tót népfelkelés embereinek Prágába való özönlését lehetőleg hiúsítsa meg. Két Bloudek csapathoz tartozó önkéntest Prágából kiutasítottak.²

A Vág mentén álló osztrák haderő Trencsénben még 200 forintnyi jutalomdíjért sem tudott kémeket szerezni, aki a Vág másik oldalán lévő magyar erőket kikémlelte volna.³ Weiden Weiglein selmeci bányaakadémikust és hírhedt kémeket küldte el Wolgemuthoz.⁴ Ez azután alaposan kikémlelte az egész Vágni en tét és a bányavidéket is és a néphangulatról megfelelő jelentéseket küldött denunciációkkal együtt.⁵ A Vág egyik oldalán a császáriak újoncoztak, a másik oldalon pedig a magyarok. Jeszenák 150 újoncot állított Nyitra szabad területéről,⁶ Justh József Túróéban 190-et,⁷ akiről azonban Görgey Ármin azt állította, hogy javarészt volt hurbanista és nem ajánlatos a zászlóaljakra beosztani.⁸ Zólyomban és a bányavidékhez tartozó többi megyében is az újoncozás eredményes volt. Az oroszok határmenti mozgolódásának hírére a felsőmagyarországi kormánybiztosok a kormánynak keresztes háborúra vonatkozó rendelkezéseit mindenütt végrehajtották. A papság processziókat rendezett és a nagy agitáció a népet

¹ Er. A. W. – Kr. i. U. 5/98. H. A. – *Weiden-Wohlgemuth*. (Carlburg, den 4. Mai.)

² A. M. I. – Pr. A. 3349/1849. – *Mecséry-Pipitz* (Prag, den 7. Mai.) és *Kr. A. W.* – Kr. i. U. 5/232. H. A. – *Pipitz-Weiden*. (Wien, den 8. Mai.)

³ *Kr. A. W.* – Kr. i. U. 5/592. H. A. – *Wohlgemuth-Weiden*. (Leopoldstadt, den 24. Mai.)

⁴ *Kr. A. W.* – Kr. i. U. 5./546. H. A. – *Weiden-Wohlgemuth*. (Pressburg, den 22. Mai.)

⁵ *U. o.* – Kr. i. U. 5/626, 672, 683. H. A.

⁶ *O. L.* – K. A. 7352/k. 1849. – *Ludwigh-Kossuth*. (Buda, május 21.)

⁷ *U. o.* – K. A. 8213/k. 1849. – *Justh-Kossuth*. (Aranyosmarót, június 13.)

⁸ *Kr. A. W.* – 6/172. I. A. 1849. – *Görgey A.-AOC*. (Kremnitz, den 17. Juni.)

nemhogy felbátorította volna, hanem éppen ellenkezőleg, megfélemlítette.¹ Az egész vágmenti vidék részint az ínséges helyzet, részint a rekvirálások és újoncozások, részint pedig az orosz betörés miatt rendkívül izgatott hangulatban volt és mikor június 21-én Haynau a Benedek parancsnoksága alatti három dandárt Trencsénből kivonta, megparancsolta, hogy az ott lévő raktárakat szállítsák Morvaországba, melynek határait a morvaországi csapatok szállják meg, mert a felső Vág völgyében rendkívül izgatott a hangulat.²

Az oroszok Árvanagyfalunál táboroztak. Az első portyázó csapat Podvilken fosztogatott, egy ottani lakosra nyolcvan korbácsütést mértek és nőket megbecstelenítettek,³ Június 8-án éjjel három órakor hurbanistáktól és állítólag Zmeskál Mórictól vezettetve egy 600 főből álló kozák csapat meglepte Alsókubint, ahol egy guerilla-csapat pihent. A guerillákat részint lelőtték, részint pedig elfogták.⁴ A hurbanistákat az oroszok gazdagon megjutalmazták.⁵ Az orosz csapat Alsókubinnak a 18- és 40-ik életév közötti férfilakosságát a mokrágyi orosz táborba rendelte a császár iránti hűségeskü letétele végett. A bécsi kormány a lakosság megnyugtatóra elhatározta,⁶ hogy az orosz hadsereg bevonulásakor proklamációt intéz a lakossághoz, ami azonban alig tudta az általános félelmet lecsillapítani. Árvamegye kormánybiztosa és alispánja Besztercebányára, majd Körmöcbányára menekült. Június 9-én nagyobb kozák csapat Rózsahegyén is megjelent. E napon tartotta Szentivány Ödön liptói főispán Liptószentmiklóson a függetlenségi határozatot kihirdető nagy népgyűlést, melyre nagyszámú tót nép jelent meg. Vogel elvonulása után az erélyes főispán felhívására a Pribilinán gyülekezett hurbanisták

¹ *O. L.* – K. A. 7833/k. 1849. – *Ludvig-Kossuth.* (Esztergom, június 13.) – „A felföldi népet a precessziók egészen megzavarták, de hiszem, hogy a félelme meg fog szűnni.”

² *Kr. A. W.* – Kr. i. U. 6/342. H. A. – *Haynau-G. C. Briinn.* (Pressburg, den 21. Juni.)

³ *O. L.* – 1122/B. 1849. – *Madocsányi-Belügym.* (Besztercebánya, június 5.)

⁴ *Kr. A. W.* – 6/129. I. A. 1849. – *Görgey A.-AOC.* (Krcmnitz, den 13, Juni.) Hármat lelőttek és 28-at elfogtak.

⁵ *Kr. A. W.* – 6/97. I. A. 1849 – *Görgey A.-AOC.* (Kremnitz, den 10. Juni.)

⁶ *L. Iratok.* 288. sz.

közül 150 önkéntes jelentkezett és átadta, fegyverét. Az önkéntesek nagy része azonban még mindig az erdőkben lappangott, vagy pedig az árvái orosz táborba özönlött. A lipthói réphangulatra vonatkozólag a Szentiványi jelentése¹ megemlíti é, hogy számos helység rektor és lelkész nélkül állván, ez rossz hangulatot kelt. Hodza Mihály városának lakossága, a lipthószentmiklósiak még hosszabb időre javíthatatlanok, míg a megye nyugati része jó szellemű. Úgy Lipthó-, mint Szepes-megye akkor csak gyenge guerillákra volt bízva.

Az oroszok hurbanista kalauzok vezetésével június 22-én délebben megtámadták Túrócszentmárton, ahol a Görgey parancsnokságához tartozó egy szakasz lengyel légionista és egy szakasz honvéd és két szakasz huszár állt egy három fontos ágyúval. A magyar csapat vezetője nem állított ki előőrseket és a kozákok zavartalanul nyomulhattak a városba, melynek lakói közül sokan a lengyel légiónak gúlába rakott fegyvereit magukhoz ragadták és a magyar csapatot orvul megtámadták. A magyar veszteség 52 főnyi volt.² A csapat en debandande sietett a bányavidék felé. Az oroszok azonban hálátlanok voltak a túrócszentmártoniakkal szemben, mert az orosz parancsnok félőrai szabad zsákmányolást engedélyezett katonáinak, akik az éléskamrákat kiürítették,- hasonlóképen cselekedtek Szucsányban is. A vetésekben mindenütt nagy kárt okoztak.³

Görgey Ármin bányavidéki tartózkodása alatt különösen két halálos ítélettel mutatta szigorúságát a kémekkel szemben. Midőn Vogel Lipthószentmiklós felé közeledett, egy Sulzer Vilmos nevű bányászakadémikust, aki a császáriak részére állandóan kémkedett, amint ezt a Verette százados által Selmezbányán felejtett kémjelentési jegyzőkönyv bizonyította, azzal az utasítással küldte Zólyommegyébe, hogy kémelje ki a magyar erőket. Sulzert még Lipthóban elfogták Görgey honvédei és ezek Körmöcbányára hozták. A nála lévő iratok megerősítették a jegyzőkönyv adatait. Sulzert, mint kémét Görgey

¹ *O. L.* – K. A. 7827/k 1849. – L. Iratok 256. sz.

² *Kr. A. W.* – 6/246a. I. A. 1849. – *Görgey A.-AOC.* (Perk, am 24. Juni.) és *O. L.* – K. A. 105/km 1849. – *Ludvigh-Kossuth.* (Tata, június 27.) „A szentmártoni tót árulókról, kik felkapott saját fegyvereinkkel katonáinkra löttek, hihetőleg már értesítve vagy.”

³ *Kr. A. W.* – 6/294b. I. A. 1849. – *Madoesány-Jeszenák.* (Június 26.)

Ármin halálra ítélte. Május 13-án akasztatott lel Kőrmöcbányán. Hasonló sors érte Langsfeld Györgyöt is, aki az oroszok részére kémkedett és mint kóborló hurbanista Kralován-nái leshelyekből a honvédekben kárt okozott. Június 22-én hajtották végre rajta a halálos ítéletet. Ügyét súlyosbította a túrócszentmártoni árulás. Sulzert és Langsfeldet a hurbanisták mártírhőseiknek tekintették és sírhelyeiket emlékkövel megjelölték, pedig mindkettő csak megfizetett kém volt, akit a balsors sodort e pályára.¹ Így járt Spevák Ignác beszercebányai lakos is, aki szintén az oroszok részére kémkedett.

¹ Kr. A. W. – Ausserord. Krg. Arad, 2/374. 1850. – Görgey Ármin, vallomása, 1850 február 12-ikén.

Pszotka Ferenc: Kőrmöcbánya szomorú napjai 1849-ben. – Kőrmöcbánya, 1905. c. könyvében Sulzer Vilmos szerencsétlen sorsával kapcsolatban olvashatjuk, hogy Görgey Ármin Sulzer kivégzését egy május 22-én kelt hirdetményben közölte a lakossággal és ebben következőket mondja:

„Sulzer Vilmos 30 éves, ki Magyarországon Selmecbányán, Hont megyében született, róm. kath. vallású, nőtlen (erdész-akadémikus), részint önvajlómása, részint a Verette osztrák százados csúfos futása után hátrahagyott & kémszolgálatát igazoló jegyzőkönyv alapján mint fizetett, s minden kétséget kizáróan bebizonyult kém fogatott el.

Ezen oknál fogva a nevezett Sulzer Vilmos a mai napon kötél általi halálra ítéltetett; kivégeztetése azonban agyonlövétéssel hajtatott végre, mi mindenkinek elrettentő példának és óvó figyelmeztetésül tudomására hozatik.”

A kivégzett végső rendelkezését Görgey Ármin közölte a kőrmöcbányai városi hatósággal:

„Ich habe dem als auch durch eigenes Geständnis überwiesenen österreichischen Spion, zum Tode mit dem Strange verurtheilt und bereits hingerichteten Wilhelm Sulzer die letzte Bitte gewährt über seine aus Dreissig Flor. Cmze. bestehende Baarschaft zu verfügen. Welchem zufolge er seiner Mutter Zwanzig Flor. Cmze, den Kremnitzer Armen aber Zehn. Flor. Cmze zudachte.

Beiliegend übersende ich demnach diese Summe zur Testaments-Vollstreckung und bitte mir über diesen Betrag zu quittieren.”

A városi tanács Sulzer Ferenc Ignácot, jánoshegyi bányatisztet felhívta, hogy a hagyatékot vegye át, „mit azonban ez a leghatározottabban visszautasított azon kijelentéssel, hogy ily gyalázatos szerzeményű pénzhez hozzá nem nyúl.”

Pszotka a Sulzer-esetről még következőket írja:

„A sújtott család és rokonság egészen a feledésnek szánta szerencsétlen vérbeliök emlékét, amennyiben sírja jeltelenül maradt, míg a mellette nyugvó és szintén a magyarok által kivégzett társának a szabadságharc leveretése után nagy ünnepélyvel a városi hatóság részvétele mellett, kereszt állítatott sírjára.”

„Sulzer Ferenc Ignác, a bányatiszt, bár magyarul nem beszélt, általán mind derék hazafi volt ismeretes s mint ilyen mikép gondolkozott öccse gyászos végzetszerű szerepléséről, legjobban jellemzi az ötvenes években egy alkalommal egy társaságban maga által bevezetett társalgás közben tett következő kijelentése:

„Wahrlich etwas trauriges, sich so weit zu vergessen und auf ein solches verwerfliches Geschäft, als Spionage, sich zu verlegen. War ihm wirklich so was nicht nöthig. Doch er hat auch schrecklich dafür gebüsst!” – I. m 34, 35, 37, 38, 42. 1.

A bányavidéken Beniczky Lajos kormánybiztos állt az orosz betörés elleni védelmi szervezés élén. Úgy Beniczky, mint Görgey július első napjaiban csapatjaikkal a komáromi fő-sereghez csatlakoztak.

A másik esetben Langsfeldnek a haditörvényszék előtti merész magaviselete okozta a tragikus befejezést. Görgey Ármin a fiatal embert meg akarta menteni, ez azonban bátran ismerte be tettét és követelte, hogy hadifogolynak tekintsék. Pszotka így írja le a haditörvényszék előtti jelenetet:

„A szláv ügghöz tiszta szívvel való csatlakozását; az eperjesi és alsókubini hadiszereplését büszkén ismerte be. A králováni esetet pedig, melyet a magyar haditörvényszék gaz útonállásnak és orvtámadásnak bélyegzett, nemcsak nem tagadta, hanem sikerült haditettnek jelezte, azon kijelentéssel, hogy ő mint ellenség ellenségeivel szemben állva, csak arra törekedhetett, hogy ellenfele csapatában minél nagyobb pusztítást és minél érzékenyebb veszteséget okozhasson. Ő tehát másnak, mint hadifogolynak nem tekinthető s így ügyével sem állítható a haditörvényszék elé.

Görgey Á. látva az exaltait fiatalember kifocmodott észjárását, megsajnálva csitítani kezdte, de miután ez még hangosabban kezdett hadarni, szavába vágott, azt mondva: „Sonach hat er sein Leben verwirkt!” – mire Langsfeld nach páthossal azt felelte: „Dann sterbe ich für meinen Kaiser und meine Nation!”

Görgey pedig türelmét veszítve visszavágott: „Dann ist für den Mann die Kugel nur viel zu gut! Hängen soll er!” – I. m. 60. 1

XI. FEJEZET.

Haynau és a tótok. Lewartowsky báró pacifikáló menete.

Stúr. Hurban, Borik propagandaútja Haynau megbízásából. – A magyar guerilla. – A felsőmagyarországi hangulat osztrák-ellenes. – Lewartowsky báró tót szabadcsapatának felsőmagyarországi útja és pacifikáló működése. – A tót szabadcsapatok feloszlása. – Álláshajhaszat. – Mellőzések. – Stúr, Hurbán, Borik jelentései. – Forgách Antal gróf ellen-jentései.

(Iratok 259-285. sz.)

Magyarország északi határán át ijesztő lavinaként hõmpölygött be az orosz hadsereg és míg keleten a Vysocky vezetése alatti gyenge hadtest az óriási túlerõ elõl kénytelen volt az Alföldre húzódni, addig nyugaton Görgey Ármín, Beniczky Lajos és Horváth Pál csapatai is levonultak a Komáromba levõ fõsereghez és egész Felső-Magyarországot a honvédség kiürítette. Nyomasztó csend, kínzó aggodalom feküdt a lelkeken. Meg hasonlítás a vezérek között, huzavona a vezetésben és a határokon a hatalmas és pihent erõ. Tudtak-e még bízni az emberek, tudtak-e még reménykedni a sikerben, vagy pedig kétségbeesztõ szorongással lestek az egymásra torló eseményekben a nemzeti menekvés halvány reménysugarát? Nem bíztak és nem reménykedtek, mert nem láttak sehol reménysugarat, hogy a nemzeti ügy gyõztesen kerülend ki az abszolutista uralmat képviselõ hatalmakkal vívandó harcból. Felső-Magyarország volt az ellenséges megszállás elsõ áldozata és míg a déli területeken még folyt az élet-halálharc, Felső-Magyarországon már berendezkedett az abszolutizmus bürokrá-

ciája, már megkezdődött a kíméletlen bosszúhadjárat mindazok ellen, akik a szabadságharc ügyét szolgálták. A kinevezett biztosok, az osztrák helyőrségek, a bevonuló oroszok és a melléjük osztott császári biztosok, majd a nyílt parancssal felküldött Stúr, Hurban, Borik és azután a Lewaitowsky őrnagy alatti tót szabadosapatok, Geringer, Haynau, Weldon, Gedeon, Kempen, Bach stb. mind reáfeküdt a már „meghódított Felső-Magyarországra, melynek lakossága megrettenve látta, hogy az abszolutizmusnak nagyon is sokféle szolgálja van és mindegyik külön vexatúrákkal sújtja, mert mindegyiknek más és más igénye és követelése volt.

Haynau elfogadta a Stúr--Hurban-Borik ajánlkozását, mely szerint hajlandóak Felső-Magyarországba menni és a tót népet császárhűsége, engedelmességre inteni. Erre a feladatra vállalkozott Stúr és Hurban és százak és százak megsínylették e vállalkozást Ausztria várbörtöneiben azért, mert az abszolutizmus ellen harcoltak. Denunciálás, árulkodás, irigység, állás-hajhászat, gyűlölködés burjánzott fel mindenütt, ahol e feladatokat teljesítették. Ez volt az a politikai misszió, melyet a kormányhatalom reájuk ruházott és amelyről később olyan dicsekvően írtak, panaszolkodva emlegetvén az udvari politika hálátlanságát. Akik ilyen szerepet vállaltak, azok, ha kis politikai éleslátásuk lett volna, megérezhették volna, hogy csak eszközök kellemetlen feladatok végzésére. Hurban és Stúr még mindig abban a forradalmi tévhitben ringatóztak, hogy a tót-népben sikerül nekik forradalmi szellemet éleszteniök. A megbízást azzal a cézzal vállalták, hogy a szenvedélyeket ismét izzóvá tegyék és az oktrojált alkotmány levéllel szemben a Bécsből szított elkülönülési tervet propagálják. Programjuk az volt, hogy a berendezkedő közigazgatás tisztviselőit megbízhatatlanoknak, rebelliseknek, kossuthistáknak festik, azok elbocsátását kérik, hogy helyükbe beülhessenek. Mindenki, aki ebben a tekintetben útjukban állt, azt forradalmárnak kiáltották ki. Csakis ők voltak a császárhűek, csakis ők vérezték a császárért, csak őbennük lehet megbízni és mindenki, aki magyar, vagy magyarpárti, veszedelmes rebellis, – ez volt mindig ismétlődő érvelésük. Ez a program beszél lapjukban, a „Slovenské Noviny”-ben és ezt a programot szolgálta a

Lewartowsky őrnagy vezetése alatt átszervezett tót szabadcsapat is, melyet Haynau a felsőmagyarországi guerillák ellen küldött. A bevonuló oroszok ugyanis a Vág-völgyet védtelen hagyták és Grabbe tábornok vezetése alatt a bányavárosok felé vezető irányt választották. Mikor Haynau arról értesült, hogy Trencsén megyében Marsovszky Jusztin, Turcsányi, Miticzky vezetése alatt 500 főnyi guerilla tartózkodik, akik lefoglalták a puchói sópénztárt, majd Zsolnán a megyei pénztárt, Privigyén pedig Marsovszky Móric szervezte a guerillákat és Rajec, Vágbeszterce, Bellus, Puchó környékét tartja kezében, azonkívül Szilvay, Pongrácz Guidó, Sándor Károly, Turcsányi, Krotovszky a népfelkelést kezdik ismét megszervezni és lovakat rekvirálnak,¹ – átírt a brünni katonai főparancsnoknak, hogy küldjön egy mobil különítményt a Vág-völgybe.² Trencsénbe Plöbst őrnagy parancsnoksága alatt le is küldtek egy ilyen detachment-t, mely azonban elégtelennek bizonyult. Odébb Zólyomban is állt védserégi különítmény Pintér százados vezetése alatt, mely szemeltartotta a benyomuló orosz sereget, de sehol érdemlegeset segíteni nem tudott. Nem lévén lovasságuk, nem voltak mozgékonyak, azonkívül kenyér dolgában olyan hiányuk volt, hogy napokig nem láttak kenyeret.³ Nógrádban a nógrádi, gömöri és abaúji guerillák tartózkodtak és hozták azután a végzetes bajt Losonc városára meggondolatlanságukkal. Ezek a szervezetlen csapatok a hadiesemények végzetes balrafordulásával vagy szétszóródtak, vagy pedig délre húzódtak a főseregek felé, mindazonáltal a katonai megszállás nélküli vidékek császári elemei részére mindenkor fenyegető veszélyt képeztek, mely élénken foglalkoztatta azoknak fantáziáját. Zechenter Sándor, Selmecebánya város ideiglenes császári biztosa (Stationscomissär), katonai segítséget kért a pozsonyi kerületi parancsnoktól, mert a munkásosztálynál új

¹ Kr. A. W. – Kr. i. U. 7/98a. H. A. – *LaSansky-Haynau*. (Brünn, am 7. Juli.) és 7/98c. H. A. – U. a. (Brünn, am 30. Juni.)

² 17. o. – Kr. i. U. 7/98. H. A. – (Nagy Igmánd, am 7. Juli.)

³ U. o. – Kr. i. U. 7/174. H. A. – *Pintér-Boronkay Lajos honti k. l.-hoz*. (Csabrág, július 10.)

⁴ Kr. A. W. – Kr. i. U. 8/13. H. A. (Schemnitz, am 1. August.) - „... weil endlich gefährliche Elemente fortwährend im Volke fortspucken und man trotz aller Strenge, Milde, Rastlosigkeit die erforderliche Sympathie zu den Allerhöchsten, geheiligten Interessen von Seite der Beamtschaft, Bürgerschaft und 1/3 Inwohnerschaft nicht erringen kann ...”

utalványok és a Kossuth-pénz elkobzása miatt nyugtalanság észlelhető és a szigor dacára, úgy a hivatalnokok, polgárok körében a legmagasabb érdekek irányában sem tud szimpátiát teremteni. Gedeon tábornok, kerületi parancsnok, Haynautól csapatokat, kért e célra, mert Pozsonyban csakis a Szirmay-féle tót szabadcsapat volt disponibilis, mely azonban e feladatra, szerinte, sem nem használható, sem nem hivatott. A túrócszentmártoni sorozási parancsnokság pedig azt jelenti Budára, hogy kerülete, bár az inszurgens katonaságtól meg van tisztítva (!), a sok guerilla és kóborló honvéd miatt a fiókállomásokat meg nem szervezhette és különben is a városi polgárság rosszindulata, különösen Besztercebányán, amely a „legszemtelenebb nyilatkozatokat” engedi meg magának, veszélyezteti helyzetét. Besztercebánya és Zólyom megye déli fele a legrosszabb szellemű. A császári biztosok nem jelentek meg a megyékben, mert félnek. Katonaságot, gyalogságot és lovasságot kért.¹ Ugyanakkor megtörtént, hogy Dombay József szolgabíró a lévai postán levő leveleket és bécsi sürgönyöket lefoglalta és elvitte. Gedeon kerületi parancsnok ez ügyben Geringernél sürgeti a bányavárosoknak mozgó katonai erőkkel való megszállását² és ez utóbbi Haynautól kéri a katonai segítséget. Hasonlóképen a keleti területen Szepes, Gömör, Zemplén még nem voltak megszállva. Máriássy Ádám szepesi császári biztos Eperjesre volt kénytelen menekülni és csak mikor Bordolo tábornok csapatai Sárosba jöttek és onnan Lőcsére, merészkedett védelmük alatt megyéjébe.³ Bordolo tábornok jelentése szerint Szepesben 800 guerilla tartózkodott volna, azonkívül sok készlet érc, fegyver stb. A városok megtagadták a kontribúciók fizetését és Máriássy nem léphetett a megye területére.⁴ Gömör megyétől különösen féltek, ismervén népének vállalkozó bátorságát. Tehát Felső-Magyarország lakos-

¹ *U. o.* – Kr. i. U. 9/ad. 112. H. A. – Haupt-Werbkommando Franz Gf. Gyulay 33-tes Linien Inf. Reg. an das k. k. Gen. Com. Ofen. (Szent Márton, am 9. August.)

² *Kr. A. W.* – Kr. i. U. 8/594. 1/2. H. A. – *F. M. L. Gedeon-Geringer.* (Pressburg, am 10. August.)

³ *U. o.* – Kr. i. U. 8/105. H. A. – *Platzkom. Eperjes-AOC.* (Eperjes, am 5. August és 8/65. 1/9. H. A. – *U. e.-M. O. C. Krakkau.* (Eperjes, am 9. August.)

⁴ *U. o.* – Kr. i. U. 8/Γ36. H. A. – *GM. Bordolo-AOC-* (Kaschau, am 12. August.)

ságának hangulata korántsem volt kedvező a győzők javára és nem lehet az adatok alapján azt mondani, amit a Hurban-Stúr-mozgalom leírói teszik, hogy a magyar seregek elvonulásával a tót nép fellelékezett. Ez egy alaptalan frázis, mert a tót nép hangulata bizony a győzők ellen fordult. Az osztrákok jöttek a sok kontribúcióval, rekvirálással, sorozással, kémkedéssel, előírással és könyörtelenek voltak. Az oroszok pedig nem kíméltek senkit és semmit. Kora nyáron lelegettették a zöldelő életet, később legázolták a termést, tönkretettek mindent, behurcolták a kolerát és az északi megyékben horribilis károkat okoztak a népnek. Ha a tót nép olyan nagyon Stúr és Hurban táborában lett volna, ha a Bécsben császári napidíjakon élő tót bizalmiak a tót nép bizalmát bírták és ennél fogva azt reprezentálták volna, akkor nem lett volna szükséges Stúrnak és Hurbannak egy térítő misszióra menniök a tót nép közé és nem kellett volna a Lewartowsky-csapatot a tót nép nyakára küldeni.

A sok kérés végre arra indította Haynaut, hogy a császárhoz intézett jelentésében szükségesnek mondja a felsőmagyarországi megyék pacifikálására, a bányavárosokban levő kincstári értékek biztosítására egy mobile kolonne kiküldését a Marchfelden levő csapatokból.¹ A hadügyminisztérium erre augusztus elsején elrendelte, hogy Plattner alezredes parancsnoksága alatt egy hadoszlop² induljon Felső-Magyarországba, foglaljon le minden kincstári értéket, a népet fegyverezze le, a törvénytelennek mondott hatóságokat tegye le, a rebellis szellemet fojtsa el csirájában is, stb., stb. A Komárom előtti osztrák kudarc miatt a rendes katonaságot részint Komáromba, részint Bécsbe rendelték és augusztus 5-én csak a tót szabadcsapat maradt diszpozícióban.³

Május elején Stúr és Hurban Bécsben tárgyaltak a kormánnyal a tót felkelés újjászervezése ügyében. Az osztrák hadseregnek minden század sorkatonaságra a nagy offenzívához szüksége volt. A tót vezetők látván a kormány szorultságát,

¹ Kr. A. W. – Kr. M. Pr. A. 3286/M. K. és 5959/M. K. op.

² Ez állt volna a Konstantin gyalogezred 3. zászlóaljából, Károly főherceg gy. e. 4. zászlóaljából, egy szakasz Civilart ulánusból és egy 6 fontos ütgeből, ezenkívül a tót szabadcsapatból.

³ U. o. – Kr. M. Pr. A. 6132/M. K. op.

egy 20.000 főnyi tót felkelő sereg felállítását tervezték és valószínűleg erre ajánlatot is tettek. Stúr május 11-én a tót nemzeti tanács nevében utasította a felkelőknek Prágában meghúzódó néhány tisztjét,¹ hogy siessenek Szokolczára, ahová minden tót önkéntes csapat koncentráltassék, mert a „magyar elnyomó” ellen újra megindítatik a tót mozgalom, ők egyelőre Bécsben maradnak a politikai garanciák biztosítása miatt. Francisci vezetése alatt jöttek Szokolczára a Janec-ek-csapat maradványai és a Bloudek szétszórt csapatából kb. 80 ember.² El voltak csigázva, a fogadtatás a szokolczaiak részéről nem volt szívélyes. A magyarónoknak mondott szokolczaiak „zsvá-nyoknak, rongyosoknak, gazoknak, renegátoknak szidták őket”,³ úgyhogy a katonai állomásparancsnok hirdetményben figyelmeztette a lakosságot, hogy tilos sértegetni a tót önkénteseket. Stomfára és Racisdorfba is vonultak tót önkéntesek. A hadügyminiszter Lewartowsky báró századost bízta meg a tót felkelés újjászervezésével.

A Lewartowsky parancsnoksága alatti csapat 896 főből állt, ebből harcképes volt 813 és pedig 37 tiszt és 776 főnyi legénység.⁴ Parancsnokuk július 29-i jelentésében a hadügyminiszternek ugyan 900 főnyi létszámról számolt be, ami a Standes Ausweis-zal nincsen összhangban. A Janec-ek és Bloudek-csapatokból alig tudott Lewartowsky parancsnokká való kinevezése után, május 17-én 400 embert összeszedni, Ezeket Szokolczán és Holicson vonta össze és mint relációjában írja,⁵ eem szervezve, sem fegyelmezve nem voltak, ruházatuk lerongyolva, ők maguk bizonyára el is voltak keseredve. A hadsereg-főparancsnokság, valamint a hadügyminisztérium megbízásából a vidéken Lewartowsky megkezdte a toborzást és legényfoglalást, úgyhogy július 29-én 900 főnyi legénységről számolt be, melyet 7 századra osztott, Ezer darab fegyvert bocsátott a hadsereg-főparancsnokság rendelkezésére. Ezek a Porosz-

¹ *Golán* i. m. 230. 1.

² *Vaclav Pok-Podèbradsky*: *Trotia vpravu slovinská r. 1848.* – *K. Golán*: *Za Svobodu.* – Praha, 1932. 81-2. 1.

³ *Golán* i. m. 231-2. 1.

⁴ *U. o.* – Kr. i. U. 13/17e H. A. det. – Standes Ausweis k. k. slowakisches Freicorps von 9. August 1849.

⁵ *Kr. A. W.* – Kr. M. Pr. A. 5923/M. K. – L. Iratok 258. sz.

országtól Magyarország részére szállított, de az osztrákok által lefoglalt fegyverek voltak. Ruházatuk kék vászonblúz és nadrág piros posztóval beszegve, kerek tót kalap, fekete-sárga szalaggal. Patrontáska és fekete bőrv. Nem voltak köpenyeik, elegendő cipők, kenyértarisznyájuk, fehérneműjük, amit a hadügyminisztérium augusztus 1-én sürgősen kiutalt részükre és ezt augusztus első napjaiban meg is kapták.

Lewartowsky jelentéséből kitűnik, hogy a ^szabadcsapat, mely Janecek, Bloudek vezetése alatt állt, teljesen lezüllyesztődött szét és annak teljes felfegyverzésére, felöltöztetésére volt szükség, holott úgy Janecek, mint Bloudek csapataik részére elegendő fegyvereket kaptak, hiszen, mint emlékszünk, Frischeisen és Götz szekérszámra hozták magukkal a fegyvereket, hogy a tót népfelkelést megszervezzék. Az akarata ellen befogott nép elhányta a fegyvert és hazaszéledt. Lewartowsky az általa újjászervezett csapat jó hangulatáról, kitűnő fegyelméről, a tisztek tehetségéről írt dicsérő beszámolót, mert az természetes, hogy így kellett írnia,¹ nehogy munkáját a hadügyminisztérium elégtelennek, a szabadcsapatot pedig feloszlátandónak tartsa. Kérte egyúttal, hogy a reguláris katonasággal egyenrangúnak deklarálják. A szervezésre, zsoldra, ruházatkódásra vonatkozó részleteket az olvasó megtalálhatja az iratok között elhelyezett ezen jelentésében: „A kegyes bizalom – írja – a hű tótokat még nagyobb odaadással buzdítaná és a világ előtt ezzel bebizonyítható volna, hogy a nép a rebellek ellen szabad akaratából harcol.” A kormánynak, a reakciós abszolutizmusnak tehát arra a *látszatra* volt szüksége, hogy a tót nép nem tart a forradalommal, mert a *tények* léptenyomon, különösen a Stúr-Hurban-mozgalom összeomlásában azt mutatták, hogy a tót nép a szabadságharccal rokonszenvez és azzal tart is. A hadügyminiszter felterjesztésére a császár kiadta a parancsot, hogy Lewartowsky zászlóaljával induljon a bányavárosok területére és ha a körülmények megkövetelnék,

¹ A tisztkart újjászervezte, sok alkalmatlant elbocsátott, aki csak protekciónak köszönhette tisztirangját. A tiszteket kitanította, hogy a legénységgel jól bánjanak, mellőzzék lehetőleg a büntetést és különösen a testi fenytést. A legénység szeresse a tisztjét, engedelmeskedjék neki és féljen is tőle. A vezényszó tót volt cseh mintára. Sok vezényszót füttyjelekkel helyettesítettek. Lewartowsky egy külön tót lövészsorozat is szervezett a legjobb lövészekből, a morva Polesnák vezetése alatt, – *Pok-Podèhradsky* i. m. – 84. 1.

szervezze meg a népfelkelést. Gyulay hadügyminiszter szerint a zászlóaljnak ugyan még nem volt alkalmá ügyességének próbáit szolgáltatni, azonban a beérkezett relációk előnyösen írnak a hangulatáról, úgyhogy reméli, miszerint a feladatnak meg fognak felelni.¹ Az augusztus 7-én kelt előterjesztést a császár augusztus 9-én hagyta jóvá és augusztus 10-én küldték Lewartowskynak a parancsot,² melyet 11-én kapott kézhez. Ugyanaznap a zászlóalj útrakelt és Wartbergen, Nagyszombaton, Vágújhelyen, Nagytapolcsányon, Oszlányon át augusztus 28-án Zsarnócára érkezett.

A zászlóalj felvonulása idején lejátszódott a szabadságharc tragikus végfejezete. Temesvár, Lúgos, Világos mellett befejeződött a nagy küzdelem és mikor a Lewartowsky-zászlóalj a bányaterület széléhez ért, az ellenállás mindenütt megszűnt és Felső-Magyarországon híre sem volt már a guerilláknak, hanem voltak mindenütt bujdosó, hazaszállingózó, rejtőzködő honvédek, akik a véres küzdelmek és hősi harcok után menekülést kerestek. A Lewartowsky-akció összezsugorodott a szegény menekülő magyar, tót és német honvédek elleni kémkedésre és hősködéssre és valósággal komikus hatást keltenek a hős őrnagy jelentései, melyekben a nem létező guerillák elleni hadmenetének vitézségéről és a nem létező guerillák visszavonulásáról beszámol, mert az időközben hivatali állásaikat elfoglaló császári biztosok jelentései is arról tanúskodnak, hogy a guerilláknak akkor már semmilyen nyomuk nem volt. Mindenütt csend volt és nem akart senkisémet céltalanul fejével a falnak rohanni és így Lewartowsky tót szabadcsapatával éppen az ellenkező célt szolgálta. Felzavarta a csendet, a beérkezett panaszok szerint visszaélt hatalmával, a neki juttatott intézkedési joggal. Mint a Hurban-Stúr-csoport katonai bizalmasa és mint ambiciózus törtető, megbízásának minél nagyobb fontosságot szeretett volna adni és soha tárgyilagos, igazságos nem volt, mért jelentéseiből Francisci és Daxner, valamint a többi hurbanista információi beszélnek.

¹ *Kr. A. W.* – *Kr. M. Pr. A.* 6207/M. K. op. 376. – *L. Iratok* 260. sz.

² *U. o.* – *Kr. M. Pr. A.* 6294/M. K. op. 417. – *L. Iratok* 261. sz.

Első jelentése augusztus 23-án kelt Oszlányban,¹ ahová Selmecebánya elől visszatért, mert e városban orosz katonaság volt. Bars és Nyitra megye északi területeit szándékozott pacifikálni és azt meséli, hogy Körmöcbánya, Privigye és Oezlány hegyei között guerillák tanyáznak, akik ellen operálni készül, holott jelentéseiben sehol összeütközésről, harcról, üldözésről egy szó sem említettik. Mindig olyan guerillákról beszél, akiket soha el nem érhetett. Jelentései a császári biztosok által behelyezett megyei tisztviselők elleni vádaskodásoktól tarkállanak. Felségárulók, rossz szelleműek, a népet a császár ellen lázítják, guerillákat szerveznek. A császári proklamációk sehol nincsenek kihirdetve. A parasztság, ha nem is mindenütt, jó szellemű, de legalább neutrális, a városi lakosság forradalmi érzelmű. Nem kell attól tartani, hogy egy császárellenes népfelkelés törhetne ki, ámbár a kisnemesség, a kincstári tisztviselők, a zsidók, a polgárok, az ügyvédek és a papság nagy része a népfelkelés érdekében dolgozott. Ebből a közléséből arra lehetett következtetni, hogy megbízói egy Hyen felkelés kitörésétől féltek és” a Lewartowsky-csapat kiküldetésének egyik főoka ez lehetett, azonkívül egészen világosan mutatja, hogy a parasztság nem volt császárpárti és védtelen helyzetében az átvonuló hurbanistákkal szemben közömbösen viselkedett, míg a polgárság már nem tudta ennyire elnyomni antipátiáját.

Oszlányban, melyet Lewartowsky a rebellisek egyik főfőszkének mondott, Detrich földbirtokos 18 marháját hajtotta el a tót szabadcsapat, mert a földbirtokos állítólag guerilla-vezér volt. Gallas kiskrsnyei plébánost és Zorkóczy kosztolányi földbirtokost elfogták és Pozsonyba hurcolták, mert június 10-én az ellenség elleni keresztesháború érdekében beszálltak.

¹ Kr. A. W. – Kr. M. Pr. A. 6791/M. K. op. 623. – L. Iratok 262. sz. A felkelésben résztvevő Pok-Poděbradsky szerint a Nagytapolcsányba való menetelés közben a Nyitra-folyó mentén a komáromi várból való kirohant sereghez tartozó huszárokra és honvédcsapatra bukkantak, melyet az ellenük küldött Daxner-század visszaűzött és sok fegyvert zsákmányolt. Ennek a Lewartowsky-jelentésekben semmi nyoma nincsen, pedig ez bőséges alkalmat adott volna neki, hogy Haynau előtt kidicsérje saját magát. – A Lewartowsky-csapat csakis éjjel menetelt. Tapolcsányt is éjjel lepték meg, mert azt hitték, hogy a tapolcsányiak fegyverrel várják őket. – *Pok-Poděbradshy* i. m. 89. 1.

A nagytopolcsányi és oszlányi előjáróságot Lewartowsky forradalmi érzületük miatt felfüggesztette és gutgesinnt egyéneket nevezett ki helyükbe. E két községben és Újbányán fegyverek után kutatott és 300 kaszát foglalt le. Különben, jelenté, a schlechtgesinntek, kiknek rossz a lelkiismeretük, menekülnek előle. Túróc, Árva, Liptó népe jó szellemű, a szabadcsapat hangulata és fegyelme kitűnő.

Oszlányról, Selmebányán át, Körmöcbányára tette át hadiszállását Lewartowsky.¹ Mindenekelőtt Privigyét büntette meg magyarbarát magatartásáért. Reájuk parancsolt a maga elé citált privigyei előjárókra, hogy ne merészeljenek többé császárelenesegek lenni.² Forgács privigyei r. kat. plébánost elfogatta, mert nemzetőr-kapitány volt, a rossz szellemet szította és az ellenség elleni keresztesháború érdekében agitált. Forgácsot egyelőre Privigyén internálta azzal, hogy később Pozsonyban köteles jelentkezni. A Körmöcbánya környékbeli falvak megtagadták az oroszoknak az előfogatozást, erre Lewartowsky őrzőjérettel behozatta a renitenseket és vasra verette őket. Ott kínlódtak kenyéren és vízen, kurtavassal kezükön-lábukon a szegény tót parasztok, kiket Lewartowskyék jöttek megvédeni. Körmöcbányán a 15 éves Szatmáry nevű diákot a városháza udvarán megvesszőztette, anyja és testvére szemeláttára, mert állítólag Görgey Árminnál panaszkodott Wittendorfer Cyrill ferencendi prior osztrák érzelmei miatt, akit Görgey házfogságra ítél. Kékellő (Bleyfuss) előváros plébánosát arra ítélte, hogy a szószékről nyolc napon keresztül köteles a község jelenlétében rebellis tévedéseit bevallani és a császár intézkedéseiert hálálkodni. A városi előjáróságot megfenyegette, hogy ellenőrző tisztet helyez föléje,

¹ Körmöcbányára négy irányból meneteltek. Sok helyütt a nép által elbarrikádozott és felszántott utakat találtak.

² *Kr. A. W. – Kr. i. ü. 9/70a. H. A. – Lewartowsky-Mil. Distr. Co. Pressburg.* (Kremnitz, am 29. August.) „Die bisher schlechtgesinnt berüchtigte Stadt Privigye liess ich durch Patrouillen besuchen und habe dieselbe bereits dahin gebracht, sich den durch Sr Majestät dem Kaiser Allerhöchst sanktionierten Gesetzen zu fügen und schriftlichen Befehlen allerdings Folge zu leisten ...” 2347 frt, 45 kr. Kossuth-pénzt küldött ba Halmován Deutsch földbirtokosnak kocsiját és lovát is elvette a 18 drb marhán kívül és pro aerario ellicitálta. Andreanszky zólyomi császári főbiztosról azt írja, hogy nem méltó az állásra, mert hivatalát el nem foglalja, hanem várja a teljes nyugalmat, nehogy az inszurgenseknél kompromittálja magát.

mire azt felelték, hogy míg a Straka-család befolyásolja a községet 'és annak hangulatát, tehetetlenek. Úgy látszik, ez a család volt a legelszántabb császárellenes. A túrócmegyei Szklénóba büntető osztagot küldött, mert ellenszegült a császári biztos intézkedéseinek. A vezetőket elfogatta.

Mindenfelé küldött őrzőket, mindenütt leselkedett. Liptóba tiszteket és altiszteket meneszt, hogy ott a tót népfelkelést, melyet Hodza Mihály az odaküldött Daxner István és annak századával kezdett szervezni, Zólyomba és Gömörbe vezessék. Ajánlatot tesz egy másik tót zászlóalj megszervezésére, mert a veszély nélküli hadjárat fegyvertelen nép ellen nagyon is ínyjére vált.'

Körmöcbányáról a Skalkán át Besztercebányára indult. Az összekötő alagút Pok-Podebradsky visszaemlékezése szerint el volt torlaszolva és betömve. Ellenséggel sehohsem találkozott. Augusztus 30-án vonult be Radványra, ahol hosszabb ideig volt kénytelen vesztegelni, mert Besztercebányán oroszok táboroztak. Az orosz parancsnok kiadta a rendeletet, hogy egy hurbanistát sem szabad a városba engedni. Csupán átvonulhatnak. A Radványon lévő szabadcsapatbelieket a nép kigúnyolta: „Szégyen, hogy a városba be sem engednek titeket!” A gúnyolódók közül Horn kőfaragót, anyját és testvéreit Lewartowsky elfogatta.¹ Miután az oroszok Zólyomot kiűritették, oda egy osztagot küldött. Zólyomon javában dühöngött egy vizsgálóbizottság, melynek tagjai a Bécsből hazaszállingózt tót császárpártiak voltak és pedig Kallina Arnold, Kozacek József plébános, Schurmann Gusztáv volt megyei tisztviselő,

¹ *Jurkovich Emil*: Dr. Zipser Keresztély András naplója (Történeti tárcák, 202 1.). – „Másnap tényleg délután 1-2 óra között jött egy század Hurbanista, még pedig a Skalkán át Körmöcbányáról, s az ezüstutcai kapun át akart a városba jönni. De itt az a szégyen érte a derék harcfiákat, hogy becsapták az orruk előtt a kaput s a csapat kénytelen volt a városon kívül várni, míg parancsnokuk Lewartowsky százados, a térparancsnokságtól átvonulási engedélyt tudott kieszközölni. A csapat erre bevonult az Ezüst-utcán át a térre, de onnan azután a Kossuth Lajos-utcának szólt a direkción, ki a bisztrici kapun Eadványba.

Még csak a városban sem túrték meg őket, sőt este még egy tisztet is visszautasított az orosz őrség az alsó kapunál s az egész éjen át száz orosz katona cirkált a városban őrzőként.

Különben Radványban sem örültek valami nagyon a megtiszteltetésnek, mert ott is rögtön hozzáláttak a megszokott foglalkozáshoz, a fosztogatáshoz. Bárczy Károly szónó is tette a dolgot parancsnokuknál, de vesztére, mert az rögtön elfogatta.” – 110. 1.

Streseniczky Sámuel volt városbíró, Kardos Ádám és Szlatinyi András badini plébános.¹ E társaság sok egyént letartóztatott és önkényesen járt el velük szemben. A Lewartowsky-osztag éppen segítségére sietett e vészbizottságnak.

A tót szabadcsapat vezetője Radványról szeptember 2-án küldött jelentésében ismételten kifakad Privigye, Körmöcbánya és Besztercebánya városok ellen, melyekben a forradalmi párt uralkodik.² Arra törekedett, hogy minden baj okát a rebellis magyarokra tolja és a lakosságot a magyar forradalmárok ellen elkésérítse. Természetesen olyan eszközöket használt, melyek a hangulatot ellene fordították. A legszigorúbb rendszabály alkalmazása, a büntetésekkel való fenyegetőzés,” a házkutatások, lefoglalások, elfogatások, rekvirálások nem azt hirdették, hogy a forradalom a baj oka, hanem, hogy a tót szabadcsapat rút feladatra vállalkozott és visszataszító magatartást mutat a fegyvertelen lakossággal szemben. Elkéséredéssel látta Lewartowsky azt is, hogy a felsőmagyarországi nép szimpátiája az orosz katonaság felé kezdett ezidőben fordulni, amint ez az ország egyéb részein is megtörtént. A lakosság itt is tüntetett ezzel és így tett különbséget az oroszok és osztrákok között. Hírek keringtek arról, hogy Konstantin nagyherceg lesz majd a magyar király és hogy nincsen vége még a harcnak, mert a magyarok az oroszokkal együtt az osztrákok ellen fognak majd harcolni.

Ugyancsak híre járt annak, hogy Gömörben 900 guerilla áll már készenlétben Lewartowsky ellen és hogy a Görgey-seregéből sok honvéd és huszár csatlakozott hozzájuk. Lewartowsky e hírre általános népfelkelést hirdetett és a Grabbe

¹ *O. L. – G. A. 17S8/1849. – Von dem k. k. prov. Stadikommissär Altsohl-Geringer.* (Altsohl, am 1. Sept.)

² *Kr. A. W. – Kr. i. U. 7/90c. – Lewartowsky-Kriegsministerium.* (Radvány, am 2. Sept.) – „In diesen Städten, habe ich die Magistratspersonen, Stadtabgeordneten, die Geistlichkeit und die k. k. Beamten vorgeladen und alles gethan um die Verblendeten zu Erkenntnis und Ruhe, dagegen die eingeschücherten Gutgesinnten zum offenen Auftreten und Wirken zu bringen...” és *Kr. M. Pr. A. 7228/MK.*

³ *U. a. –* „Überall wo Abtheilungen des slowakischen Freicorps hinkommen, wird die Bevölkerung über die Allernädigsten Absichten Sr Majestät und über die günstigen Kriegsverhältnisse belehrt und bei *Androhung der strengsten Strafen* aufgefordert, die Aufwiegler oder in feindlicher Absicht Bewaffneten allsogleich festzunehmen und an die nächste k. k. Behörde auszuliefern.”

orosz tábornok mellé beosztott Gablenz alezredes útján 30 kozáknak kirendelését kérte.¹ Közben Straka körmöci plébánost, Pelczer Károly micsinyei földbirtokost, Beniczky Lajos sógorát, Kolbenhayer Dániel jegyzőt elfogatta. Az elsőt lázítás, a két utóbbit a guerillákkal való egyetértés miatt.²

Stavnicskán 290 új puskacsövet, Hronecen 50 ágyúgolyót és Besztercebányán, Würsching gyárában 5000 kartácsgolyót foglalt le. Az utóbbi gyár tulajdonosát szintén elfogatta, de később 5000 frt. ellenében szabadlábra helyezte.³

¹ Kr. A. W. – Kr. i. U. 9/70b. H. A. – *Lewartowsky-Gablenz*. (Radvány, am 2. Sept.)

² Pelczer később Pozsonyból Aradra szállították és az aradi haditörvényszék 10 évi börtönre ítélte (185,0 január 30-án), mely ítéletet később hat évre redukálták, annak ellenére, hogy a vizsgálati eredmények azt igazolták, hogy nem volt a guerilla tagja és hogy arra törekedett, miszerint a guerillák által elfogott embereket, mint Braxatoris-Sládkovic András hrochoti lelkész és híres költőt kiszabadítsa. Ezt igazolták a községek és Sládkovie következő levele is:

„Da ich Endesgefertigter von den meistentheils Honvédflüchtlingen, welche in den hiesigen Wäldern als magyarische Guerilla herumlagereten, vom 10-ten bis zum 13-ten August 1. J. gefangen gehalten wurde und hiemit während der 3 Tage meiner Gefangenschaft einige Gelegenheit hatte die Umstände derselben Guerilla genauer zu beobachten, demnach kann ich aufs Gewissenhafteste bezeugen, dass ich nicht das Geringste wahrgenommen habe, was den Herrn Rittmeister Karl Pelczer mit der Guerilla in irgend welchem Einverständniss zu stehen verdächtigen dürfte, auch den Vorfall mit hieher eingerechnet, wo derselbe Herr Rittmeister, durch meine Verwandten dazu bewogen, einmal bei seinen dortigen Bekannten ein Wort für meine Befreiung zu sprechen ging, selbst die Gefahr nicht scheuend, um diese menschenfreundliche Absicht auszuführen, mein, der ich des sogenannten Landesverrathos beschuldigt wurde, Helfershelfer von den Gerechtigkeitslosen beschimpft zu werden.

Hrochoty, Sohler Com. am 12. Sept. 1849. And. Braxatoris Ev. Pfarrer in Hrochoty. – (Kr. A. W. – Ausserord. Kriegsger. Arad 2/347.) – Lewartowsky azt állította, hogy Pelczer guerillavezér és ez éppen elég volt, hogy elítéljék.

³ *Zipser* i. naplója. 203 1. és *Jurkonch* i. m. 114. 1. – ^Beállítottak egy szép napon Würschinghez is Háromvízre s alaposan kifosztották a kohójához tartozó élelmiraktárt. Würsching nem tudta szó nélkül hagyni a neki okozott tetemes kárt, hanem elment az időközben Bécsből megkerült Kuzmánnyal Radvánba Lewartowskyhoz. hogy nála panaszt emeljen, minthogy az oroszok szeptember 2-án már Komárom felé elvonultak. A panasz orvoslása pedig abban állott, hogy Lewartowsky Würschinget is, úgy mint pár nappal előbb Bárezyt, lecsukatta. Hiába volt Rarus és Kuzmány intervenciója, Würsching fogva maradt. Szept. 4-én végre megfejtést nyert a nagy talány, hogy miért kellett Würschingnek fogságban lennie s hogy miért kapta a többi kereskedő is a városi áristumot. Lewartowsky ugyanis maga elé hozatta a foglyot s kijelentette neki, hogy visszaadja szabadságát, ha fizet 10.000 frtot. De Würsching nem hiába volt kereskedő; kiismerte ő rögtön a maga emberét s meg volt róla győződve, hogy a nemes báró kevesebbrel is meg fog elégedni s vásári szokás szerint felét kínálta neki a váltságdíjnak a tulajdon szabadságáért. Lewartowsky tudván azt. hogy ily jó üzletet nem csinálhat akárhol, ráállott. Hogy

Az időközben őrnaggyá kinevezett Lewartovsky Radiványból szorgos előkészületeket tett a gömői guerillák ellen. Gömör megyétől a hurbanisták nagyon félhettek, aminek jele, hogy Lewartowsky szeptember 5-ére 1500 főnyi népfelkelést hívott össze Túróból és Zólyomból. Kincstári erdészeket és erdőkerülőket osztott be tiszteknek és altiszteknek. Azonkívül a Liptó megyében Hodza alatt szervezett és Grabbe orosz tábornok által jóváhagyott tót népfelkelést, mintegy 600 embert, erre az időre szintén Breznóbányára rendelte, hogy azután 7-én Gömörbe vonulhasson.¹ A lakosságot, mely jelentései szerint a szegény bujdosó honvédeket támogatta, külön hirdetésekben figyelmeztette, hogy minden fegyveres guerilla beszolgáltatásáért 24 frt. jutalomban részesül. Minden fegyverrel kóborló honvédért szintén annyi jutalmat kapnak. Sem szállást, sem élelmet nem szabad nekik adni. A fegyvernélküli inzurgens katonák előjárásaiknál jelentkezni kötelesek és községeikből el nem távoznak.²

Szeptember 5-én végre a hurbanisták bevonulhattak Besztercebányára, mert az oroszok eltávoztak. „Többnyire szakálltalan ifjak, akik tele vannak önhiúsággal. Kék zubbonyuk és vászonnadrágjuk piszkos; kerek kalapjukon fekete-sárga szalag van s puskájuk, jóllehet tiszta, többnyire belga gyártmány, de szíjj nélkül, melyet különféle madzagolás pótol, többnyire valami vastag spárga, vagy posztópánt van rajta. Ha őrt állnak, pipáznak, vagy leülnek s lábuk közt tartják a puskát, vagy egy darab komiszkenyeret majszolnak” – mondja róluk Zipser,³ aki leírja a Lewartowsky által egybehívott városi gyűlést is. Az osztrák őrnagy olyan szláv dialektusban

mit tartottak a pénzszerzés ezen divatjáról egyebek között az orosz tisztek is, mutatja ezen epizód további fejleménye. Midőn ennek a briliáns vásárnak híre elterjedt a városban, Gragger tanácsos elbeszélte ezt a nála szálláson levő orosz ulánus tisztnak is. Ez el sem akarta hinni, hogy egy osztrák tiszt ilyesmire vetemedjék, de midőn másoktól is hallotta az esetet, egyenesen felháborítónak bélyegezte azt. Rögtön elment Würschinghez, akit nem ismert s mintha csak enyhíteni akarta volna a fegyvertárs eljárásának rút voltát, 300 rubelt kínált neki, ha a váltságdíjat esetleg nem tudná rögtön összehozni; amit azonban Würsching – könnyen érthető okokból – szépen megköszönt. Et in hoste virtus laudanda.”

¹ Kr. A. W. – Kr. M. Pr. A. 7232/M. K. és Kr. i. TJ. 9/70d. H. A. – Lewartowsky-Kr. M. (Radvánv, am 3. Sept.)

² U. o. – Kr. i. U. 9/70g. H. A.

³ Zipser i. m. 207. 1.

beszélt, melyet senki sem értett, erre németül adta elő mondanivalóját és testvéri szeretettel barátságos fogadtatást kért. „De bajos a kettőt létrehozni – jegyezte fel Zipser –, ha hiányzik a rokonszenv. Ezt, úgy látszik, a tót csapatnak az az eljárása tette lehetetlenné, hogy kommunizmust prédikál és oly fenyegetéseket enged meg magának, amelyek rossz vért szülnek.” Különösen az erdő és rét tulajdonközösségét hirdették. Itt Besztercebányán Lewartowsky elfogta Lincényi, Wagner, Scheller, Würsching polgárokat. Besztercebányán Lewartowsky megyegyűlést hirdetett.¹

Besztercebányán 2½ század tót szabadcsapat és 1 század népfelkelő, Zólyomban 1¼ század ez. cs. és 1 század n. f., Körmöcbányán 1 szakasz sz. cs., Breznóbányán 2 század sz. cs. és 500 népfelkelő, valamint a 600 lipitói népfelkelő tanyázott. Mindezt az erőt Lewartowsky elégtelennek tartotta a gömöriek ellen, mert egy század rendes sorkatonaságot és 2 ágyút kért.² A következő jelentésében ismét a gömői guerillákról közöl rémmeséket: néhány nap előtt 1150 (éppenséggel ennyi!)

¹ *Jurkovich* i. m. 111. 1. – „Az elnöki megnyitót Lewartowsky olyan valami szláv dialektusban mondotta el, melyet senki sem értett, úgy hogy utoljára is németül volt kénytelen a beszédet folytatni s befejezni. Előadta, hogy mint a tót önkéntesek parancsnoka, nem ismer más feladatot, mint a békét s a csendet helyreállítani, a vagyonbiztonságot megszilárdítani s a vidéket a magyar guerilláktól megtisztítani.

A hurbanisták ezalatt azzal szórakoztak, hogy teljesen ártatlan embereket fogdostak össze, azzal gyanúsítván őket, hogy a guerillákkal cimborálnak. Behozták Micsinyéről Pelczer őrnagyot, Hoitschot, Braxatorisz lelkészt, Schallert, egy francia nyelvmestert, Kolbenheyert Dánielt Ponik-Huttárról s Kellner Gusztávot, akit Bikésen fogtak el. Ezen urak közül csak Pelczer és Kolbenheyert vitték el Pozsonyba, a többieket egy-kétnapi vallatás után szabadon bocsátották.

Különben igen jellemző a rend emez új öreire nézve, amit akkor itt városzerte beszéltek, hogy Pelczer elfogatásakor nemcsak szabadságát, hanem összes ezüstműjét is siratta.

Szabad óráikban Hurban vitéz leventéi felcsaptak kommunista apostoloknak s nyíltan hirdették a parasztnak, hogy közös lesz ezentúl az erdő és a legelő s elbizakodottságukban odáig mentek, hogy ha valaki követeléseiknek rögtön nem tett eleget, nyíltan mondogatták, hogy itt elébb nem lesz rend, míg vagy négyet-ötöt fel nem akasztanak.

Ez csakugyan be is következett, amidőn szept. 5-én a Kralovón táborzó löszertain elvonult. Rögtön felcserélték a radváni garnisont az idevalóval, megszállták az összes kapukat s pöffeszkedésüknek nem volt sem eleje, sem vége. Most már a polgárságnak kellett számukra levest, húst s főzeléket főzni s azt lakásaikra, vagy örállomásaikra elvinni. Csak akkor láthatta őket a polgárság igazán szemtől szembe s csak ekkor mérlegelhetette igazán katonai értéküket.”

² Kr. A. W. – Kr. i. T.J. 9/70e H. A. – *Lerrartousky-M. Distr. Com. Presshurg.* (Neusohl, am 9. Sept.)

guerilla állott Muránynál, ágyúkkal és kijelentették, hogy a tót szabadcsapat ellen utolsó emberig harcolni fognak. Ez teljesen alaptalan közlés, mely csak arra szolgált, hogy Lewartowskynak Zólyomban való vesztegelését, óvatosságát és a tót népfelkelésnek hiábavaló egybehívását fedezze. Szerinte a guerillák Borsodba és Szepesbe menekültek, mert Lewartowsky kémei ötszörös császári túlerőről beszéltek nekik. Ez is Lewartowsky együgyű közlése, mert ugyan hol hagyták a gömri guerillák 4 ágyújukat, melyekről ő jelentést tett? Ezeket is Szepesbe vitték? Valahol csak megtalálták volna a 4 ágyút. A Szepesség pedig már akkor meg is volt szállva. Az egész rémmesének alapja valószínűleg az volt, hogy Gömör megye lakossága tényleg készen állt arra és hajlandó is volt a hurbanistákat ismét kiverni, mert már egyszer alkalmuk volt meggyőződni garázdálkodásaikról, azonban ez csak hangulat volt, mert a megye vezetői látván a nagy összeomlást, inkább csendesítették a hangulatot, mint szították, pedig, ha Gömör megye népe ismét kaszára, kapára kapott volna, Lewartowsky népe csak a hetedik vármegye határán szedte volna össze futó bajnokait. Ehelyett azonban a már Gömörben működő császári biztos, Szilárdy János, vezetése alatt megyei küldöttség jelent meg Lewartowskynál és kérték, hogy a megye iránt legyen kímélettel, mert a megye területén nincsenek guerillák. „Ezek az urak – jelenti¹ – azt mondták, hogy ne üldözzék őket azért, mert hazafiak. Mindezek az urak, a kir. biztossal együtt, aki addig guerillabiztos volt, semmirevaló rebellisek. Rögtön letartóztattam volna őket, ha nem lettek volna küldöttség.” A küldöttség nyilatkozatát álnokságnak mondja, mert kémei szerint Murány, Nagyrőce, Jolsva lakossága mégis felfegyverkezett ellenük és várják a szepesi és borsodi guerillákat. Eből látni, hogy jelentései alaptalanságokon bazirosznak. Egyszer azt írja, hogy a gömri guerillák Muránynál állnak és az ő kémeinek túlzott bemondásai után Szepesbe és Borsodba menekültek, majd pedig, hogy Szepesből és Borsodból várják a guerillákat Muránynál. Lewartowskyt Francisci és a többi Muránynál helybenhagyott hurbanista informálta, akiket a

¹ O. L. – G. A. 4007. – *Lewartowsky-M. D'at. Com. Pressburg.* (Neosohl, am 9. Sept.)

bosszú vezetett a gömöriek ellen. Ezek egyezer ilyen rémhírekkel, máskor amolyan rémhírekkel igyekeztek Lewartowskyt Gömörmegye ellen bősztíteni.

Hodza Mihály, aki összekülönbözött Stúrral, már áprilisban hangoztatta barátai körében, hogy mihelyt lehet, visszatér Liptószentmiklósra, kiegyezik Matuskával, akit egyháza az ő helyébe választott lelkésznek és nem vesz részt a tót felkelésben. Hodza csakugyan július 31-én visszatért, ahol egyházközsége és hívei ünnepélyesen fogadták. Átvette a megyei ügyek vezetését és augusztus-szeptemberben a megye főnöke volt. Forgách kerületi főnök azután kinevezte megyei főjegyzőnek. Ezt az állást 1850 februárig megtartotta, amíg lelkészi teendőit ismét elvégezhetette.¹ Mint liptói megyefőnök augusztus 22-én a Besztercebányán veszteglő Grabbe orosz tábornoknál járt egy tót küldöttséggel, hogy őt Liptó megye lakosságának bizalmáról biztosítsa. Ez alkalommal kiáltványt intézett² Zólyom megye lakosságához, melyet több kat. és evang. lelkész, tanító, községi bírósági és földműves írt alá. E kiáltványban Hodza Besztercebánya közönségét lojalításra intette. Hodza, mint említettem, a Lewartowsky által odaküldött Daxner-féle tót felkelő osztaggal népfelkelést mozgósított. A megyében augusztusban és szeptemberben mindenható pozícióban volt.³

¹ *Dr. S. St. Osúsky*: Hodzová filozófia. – 63. 1.

² *Jurkovich dr. i. m.* 109. 1. – „Pripis Priatel'sky ku slovensky obcanom v Banskej Bistrici a celej Zvolensky stolid.”

³ Az akkori liptói hangulatot leírja id. *Tirts Rezső*, a szepesi Cornides-féle szabadsapat volt tagja visszaemlékezéseiben („Az 1848-49-i élményeim, különös tekintettel a Cornides-féle szepesi guerrillavadászok szereplésére a szabadságharcban.”) – Tirts orosz, majd osztrák fogságba került, Galiciába hurcolták, azután fiatal kora miatt hazaküldték. Útközben Liptóban is megfordult s a következőkben emlékezik meg Bodzáról és a liptóiakról:

„Már egészen besötétedett, a mint oda értünk. A Vág hídja előtt egy dörgő „stoj” parancsszó megállított. Fegyveres hurbanisták körülvették kocsinkat, azokról leparancsoltak és vittek minket Verbicze valami császári komiszáriushoz, ki minket onnan Szent-Miklósra a vármegye házára kísértetett el. Itt bizonyos Kern nevezetű, volt rézműves kastellán és vicekomiszárius-féle szerepben fogadott minket. Ez jól ismert engem még fiúkorom óta, a midőn Mikó sógorom házában gyakran találkoztunk. Ezen ismeretség révén nekem székekből csináltatott ágyat és még vánkost is hozott.

Még el sem helyezkedtünk, a mint bejött hozzánk a hírhedt agitátor Hodza, ki mint valódi császári komiszárius roppant szigorú arccal végig nézett minket. Ez is jól ismert engem, de a mint őt megkértem, engedné meg, hogy Mikó sógoromhoz mehessen éjszakára, dühösen visszavágott: „hiszen a te sógorod is olyan lázadó, mint te, és mindketten megérdemlitek az akasztófát!” A mennyire fájt, hogy – rokonaimhoz oly közel lévén – még sem mehettünk hozzájuk,

Vége szeptember 11-én Lewartowsky nagy ármádiája megkezdte a guerillák elleni operációit. A népfelkelők, földművesek, favágók, szénégetők kedvetlenek és bosszúsak voltak, hogy hiábavalóságokra kell tölteniök idejüket és hogy zaklatják őket.¹ A túróciak, akik csak botokkal felszerelve jöttek Zólyomba, szó nélkül visszafordultak. Több oszlopban és több irányból vonult Lewartowsky Gömörbe és szeptember 14-én

annyira megőrültem Hodza dühének, mert úgy biztosan tudtam, hogy sógorom, ki magyarul és németül alig tudott valamit és csak tótul beszélt, a tót nemzetiséget szerette és pártolta, a mellett mégis jó magyar hazafi maradt.”

„Hodza maga elé léptetett bennünket és magyar esküt mondatott velünk, hogy többé a császári hadsereg ellen harcolni nem fogunk. Aztán két fegyveres hurbanistát adott nekünk kísérőül és kegyesen elbocsátott.

Délre Porubka faluba érkeztünk, hol két nappal ez előtt borsodi guerillák a hurbanistákat jól elverték, a faluban valamivel erélyesebben élelmet szereztek és a hurbanézelmű lakossággal kissé keményebben elbántak. Köztünk pedig több borsodi guerilla is volt, kiknek közeledtére a falu népe összecsozdult. Az asszonyok mint valami felbőszült fúriák nekünk rohantak, a férfiak egy része rozsdás puskákat nekünk szögezték, sokan fejszékkel ránk támadtak és tudja ég, hogy jártunk volna, ha nincs ott egy úri ember és egy megyei hajdú, kik engem már előbbi időkből ismertek és fel nem világosítják, le nem csendesítik a vad népet. Hozzájárult még az általunk felmutatott kétfejű sasos passzus. De mindamellert elzártak a községházába és ott komiszkodtak velünk addig, míg egy külön küldönc által egyenesen Hodzától nem szereztük meg az engedelmet arra, hogy tovább mehessünk.

Két porubkai hurbanista kísérete mellett Hibbére értünk, hol Lányi rokonommal találkoztam, ki kissé restelni látszott, hogy én őt a hurbanisták tanácsában találtam. Innen iparkodtunk Vázseczre éjszakára juthatni. Amint ezen utolsó lipői faluba lebecsátkoztunk és magunk közt kezdtünk beszélni, hogy milyen jó volna, most azt a két hurbanistát lefegyverezni és jól elpáholni, ezek valamit sejtteni kezdtek, egyszerre csak visszamaradtak, egy „s pánom bohom”-mal elbúcsúztak és gyorsan siettek vissza Hibbére.” – I. m. 98-9. 1.

¹ „Veru prosím ponizene, mi newjeme, len co nás darmo trápja.” „Bizony kérem nem tudjuk, hogy miért is kínoznak bennünket hiába”, – mondogatták. – *Zipser* i. m. 210. 1. – Érdemes megemlíteni, hogy Besztercebányán a házzámokat jelölő Sz. betűt be kellett meszelni, hasonlóképen a „Rák”-vendéglő magyar feliratát is és minden magyar feliratot, – A „Gleichberechtigung”-ot hajtotta végre Lewartowsky! – „...felzavarják nap-nap mellett a családok nyugalma, kutatnak, szimatolnak s ha semmit sem találnak, foglyul ejtik a gyanúsított családfőt, bejárvák vele elrettentő például egynéhányszor az utcákat, aztán elcsukják a kamaraudvar börtönébe, hogy 1-2 nap múlva, ha a helyiségek már nagyon megteltek, újból szabad lábra állítsák. De ezen procedura végre annyira köznapiassá lett, annyira elfásultak tőle az emberek, hogy a járó-kelek már nem is aggódtak az illető áldozat sorsán, hisz holnaputánra úgy is kikerül. Mit mondjunk arról az örült hajszáról, a melyet minden ellen indítottak, a mi még a magyar időkre emlékeztetett? A falragaszok, hirdetések, a hivatalos nyelv a városházán, az isteni tisztelet szónoki része, a címtáblák, minden, de minden tót lett.”

„S mindez abban a városban történik, a melyben még harmadfélszáz év előtt az autochton német lakosság elkeseredett harcot vív a tót elem térfoglalása ellen s amely százados jogaira támaszkodva 1613-ban büszkén elítélteti

már azt jelentette,¹ hogy a guerillákról keveset hallani, nincsenek, mert szétszóródtak, haza siettek. Ennyire zsugorodott össze a Lewartowsky által olyan gyakran emlegetett guerilla-veszedelem, melyet a tót szabadcsapatbeliek fújtak fel nagyra, hogy létezésüknek fontosságot kölcsönözzenek és érdemeket szerezzenek könnyen és olcsón, mert hiszen egyetlenegy harcuk és összeütközésük nem volt a guerillákkal. Francisci, Daxner, Bakuliny, akiket még 1848-ban Pelsőczön elítéltek azért, mert mint nemzetőrségi tisztek a magyar törvények ellen lázítottak, valamint azok a hurbanisták, akik Murány alól kénytelenek voltak Szepesbe és Zólyomba szaladni, bosszút szomjazva jelentek meg Gömörben. Az ő bemondásaiknak lehet tulajdonítani, hogy Lewartowsky Gömör megyéről úgy ír, mintha ennek a megyének minden lakója a legveszedelmesebb rebellis volna és közben megjegyzi, hogy csak a néhány tót község hű, holott Gömörből a hurbanistákat nagyrészt gömöri tótok verték ki.. Beárulja a közigazgatási tisztviselőket, a Mátyus császári biztos által kinevezett Munhardt megyei biztost, hogy kompromittált, alkalmatlan, nem jelentkezett nála, hanem Pelsőcre megyei gyűlést hívott egybe, melyet Lewartowsky betiltott.

A megyében határtalan elkeseredés uralkodott a Kossuth-pénz elkobzása miatt. Ugyanis Gömör megye nem esvén a fő közlekedési útvonalakba, az osztrák és orosz hadseregek az utolsó hónapokban elkerülték, ennek következtében a környező megyék Kossuth-pénze mind e megyébe menekült és sietett gazdát cserélni. A gömöri vásárokat elárasztották a vásárlók. Az élelmiszerek tetemesen megdrágultak.² Lewartowsky 1,326.884

magát a nádor által az 1609. évi XLIV. t.-c. értelmében a 2000 frtnyi bírságra,, de még akkor sem adja fel privilégiumait.

A lakosság józanabb része már torkig volt a tótoknak nagyzási hóbortból elkövetett túlkapásaival, gőgös, parancsoló s önhitt modorával, mely utoljára már abban érte el a maximumot, hogy úton félén azzal verdesték a mellüket: „Mi mentettük meg a császár trónját.”

¹ *Kr. A. W. – Kr. i. TJ. 9/ad 287. H. A. – Lewartowsky-AOC.* (Tiszolc, am 14. Sept.)

² Egy mázsa rozs 25 frt, egy ökör 500-700 frt. – *Kr. A. W. – Kr. i. U. 9/302. 1/4. H. A. – Rudolf Latinak-Lewartowsky.* (Rimaszombat, am 21. Sept.) „Unterthänige Meinung über die Ursachen, warum das Gömörer Komitat mit den sogenannten Kossuth Noten verhältnismässig mehr als andere Comitате überhäuft, demnach dessen Einwohner auch verhältnismässig grösseren Verlusten entgegen zu sehen haben. – Eingegeben auf Befehl des Herrn Baron v. Lewartowsky k. k. Major etc.”

frt, 30 kr. Kossuth-pénzt foglalt le Göraörben. Elfogatta Szentmiklóssy Antal alispánt, Latinak Rudolf és Prenyó Rafael nemzetőrségi tiszteket, később Szontágh Bertalant, Hevesy Albertet, Gaszner Józsefet, Pauer Károlyt, Kryston Lajost, mert részt vettek az osztrákok elleni harcban. Vizsgálatot indított még Fáy Gusztáv, Győry Dániel, Jánosdiák András, Siklóssy Ede, Istvánffy Imre, Ragályi Miksa, Szügyi Ferenc, Dapsy Vilmos ellen. Elfogatta és vasra verve küldötte Kassára Komoroczy Dánielt (diák), Fehérváry Jánost (ügyvéd), Újházy Lajost (ügyvéd), Schneider Adolfot (erdőgyakornok), Bartha Antalt (jogász), Lóczy Istvánt (földbirtokos), Sabarth Lajost (gazdatiszt), Kiss Albertet (szolgabíró), Istók Imrét (főszolgabíró), Pap Sámuel (ügyvéd), Halassy Dánielt (borbély) és sok más, mert a védsereg katonái voltak, vagy pedig az osztrákok elleni érzelmeiknek adtak kifejezést,¹

Gömör megyéből Lewartowsky báró k. k. őrnagy a Bécsben megjelenő „Slovenské Noviny” szerkesztőjének, Lichard Dánielnek a következő és szeptember 12-én kelt levelet írta Gömör megyéből:

„Nagyrabecsült barátom! – Nem mulaszthatom el, hogy tudomására ne adjam az örvendetes hírt Szlovenszko állapotáról, amennyiben ez a törvényes rend helyreállítására vonatkozó előhaladást és eredményt illeti, amely célra ő Felsege engem a tót önkéntesekkel a bányavárosokba kiküldeni kegyeskedett.

Miként teljes meggyőződéssel magamévá teszem a dicső Jellasics bán elvét: „Ha nem lenne Ausztria, úgy mi magunknak (szlávoknak) kellene azt létesíteni”, – éppen így erősen remélem Szlovenszkóról is: „Birodalmunknak ezen és Ausztriához hű része a jó talajban terebélyes fa leend.” A talaj igazán jó, értem alatta azt a derék népet, mely Szlovenszkon az okos és önzetlen vezérek kezében kedvezően fejlődik.

Mindenütt, ahová eljutunk, bárhová is jövünk, a nép örömeinek ad kifejezést és a legszívélyesebben fogad bennünket; a helyes meggyőződés kiszorítja az ámitó előzményeket; az uralkodóhoz való hűség mindig a legszebb módon megnyilatkozik a fiatal és reményteljes császár iránt, aki megadja minden nemzetnek a jogait és megvédi azokat; a nemzet iránti szeretet, ez a tótoknál ezelőtt ritka érzelem, mindinkább erősödik a lakosságnál, mely most megérti, hogy a magyarizmus alakjában csak a szolgaságnak béklyóit rakják reá.

¹ Kr. A. W. – Kr. i. U. 10/67a. H. A. – „Consignation über diejenige Arrestanten, welche aus dem Gömörer Komite durch den k. k. Major Baron Lewartowsky an das löbliche k. k. Militär-Distrikts Kommando zu Kaschail zu weiteren Verfügung übergeben wurden.” (Rimaszombat, am 6. Okt.) A foglyok között voltak olyanok is, akik bottal nekimentek Schlick átvonuló katonáinak, akik oroszokat leütöttek. Azonkívül egy Czehmark János nevű neutitscheini illetőségű cseh vendéglöst is fogatott el, aki Moysch és Grossmann nevű osztrák élelmezési alkalmazottakat kirabolta és megölte. A tót és osztrák történetírók ezt magyarnak és guerillának mondják, holott közönséges útonálló volt, aki nem volt magyar nemzetiségű.

A dicső kormány engem felfegyverzett tót földik nem nagy csapatjával kiküldött Szlovenszkóra és íme a guerilla szétszaladt, nem volt bátorságuk Szlovenszkó hú fiainak fogaira tapintani; és így ez az ország, ahol azelőtt a felkelők és szolgák rejtékelyei voltak és ahol most katonailag szervezett bandák merték a népet terrorizálni, zsarolni és kínozni, csakhamar ki lesz tisztítva és rendbe szedve, Szlovenszkó nemsokára ezektől a földi férgektől megszabadítatik és Isten adja, hogy az új életben eltűnjék a vérnek és árulásnak minden nyoma, melyet a gonosz magyarórok a tiszta tót földön hátrahagytak.

A bányavárosoknak egész területét Kassáig és délen Balassagyarmatig kitűnő és jellemes önkénteseim néhány nap alatt átkutatják és így a nyugalom, biztonság és rend leggyorsabban és legjobban helyre állítatik és fenntartatik.”¹

Így írt az osztrák hadsereg főparancsnokának és a bécsi kormánynak katonai megbízottja a magyarságról. Ahelyett, hogy az uralkodó érdekében a tótság és a magyarság közötti ellentéteket enyhítette volna, a „magyarórok” elleni hajsztát még kegyetlenebbé tette. Mindaz, amit a lakosságnak, a tótság-nak lelkesedéséről írt, nem felel meg a valóságnak, mert hiszen mindenütt drákói rendszabályokat kellett alkalmaznia, hogy csapatját elláthassa. A tót történetírás maga is elismeri, hogy a Lewartowsky akció iránt még ott is, ahol a tót felkelési mozgalomnak leghívebb területei voltak, az érdeklődés, lelkesedés tetemesen ellanyhult, mert az emberek már nem akartak a tót felkelők sorai közé állni. Megingott teljesen a bizalom. Politikai okai voltak ennek.² A felkelésből eredő károk jóvátételét kérték egyes községek a kormánytól, másrészt az erdő, robot, napszám kérdéseiben egy kielégítő megoldást. Ugyanakkor a hatóságok szigorú vizsgálatokat tartottak az erdő és legelő-károk miatt.³ Sok helyen a magyarok és magyarofil tótok ezután gúnyosan vágták a szemökbe: „Lássátok, így bánik veletek a hön óhajtott német kormány, – semmitsem kaptatok, csupán reaadásul zsandárokat!”

Szeptember 19-én kelt jelentésében Lewartowsky arról mesél, hogy Weiss, Ganstuck és Dregan guerillavezetők nyomában van és hogy csak az ő portyázó csapatainak köszönhető,

¹ Václav Pok-Poděbradsky i. m. 102. 1.

² Golan i. m. 240-1. 1.

³ E megoldatlan kérdések éppen a Hurbanhoz közelálló északnyitriai községekben zavargásokat okoztak még 1849-ben. A községeket sújtó pénzbüntetéseket gyakoriak voltak. A volt dobrovolnikok elégedetlensége érthető. Ezek természetesen szították a lázongó hangulatot. A csendőrruralom súlya rájuk nehezedett. Hlubokán december 9-ikén a csendőrök belélttek a zavargókba, mert ezek meg akarták akadályozni három volt tót önkéntes előállítását. – Golan i. m. 250-1. 1.

hogy Dobsina és Csetnek mellett újabb összeütközésre nem gyülekezett a lakosság, különösen a tisztviselői kar és a nemesség. Csak a büntetés előli félelem tartja őket rendben. A vasgyárakban lefoglalt minden ágyúgolyó-készletét (4000 mázsa) és a fegyverek készítésére alkalmas gépet. A Zólyomban szervezett tót népfelkelést szeptember 20-án küldte haza és a megye lakossága részben megkönnyebbült. Rossz szemmel nézhették a fegyveres hősködők dülását és Rimaszombat városa lezárt minden vendéglőt és üzletet, nem akart élelmet adni a hurbanistáknak, amiért 12 akó bort kellett kárpótlásul adnia. Lewartowsky lovát egy rimaszombati kovács nem akarta megpatkolni.¹ Mindenfelé portyáztak és hatalmaskodtak. Parancsnokuk ugyan mindig kitűnő szellemről és fegyelemről ír, azonban a kerületi parancsnokokhoz beérkezett sok panasz egyenes ellentétben áll ezzel. Gedeon tábornok ennek következtében még szeptember 19-én a tót szabadcsapat túlkapásai ügyében átírt Haynaunak. A beérkezett panaszok szerint folyton erőszakkal toboroznak, a pártjukhoz nem tartozókat letartóztatják és bántalmazzák, sőt a tulajdon ellen támadásokat is követnek el, izgatás miatt letartóztatott embereiket kiszabadítani igyekeznek és a hű alattvalói ragaszkodás leple alatt más célokat követnek.² Javaslatba hozta, hogy a szabad-

¹ Sl. A. W. – G. G. U. 63/1849. – L. Iratok 263. sz. – Lewartowsky kénytelen volt kihirdetni, hogy az a kereskedő, aki nem akar tót szabadcsapatoknak eladni, egy p. frt., aki üzletét ki nem nyitja, az 100 p. frt. büntetést fizet. Előzőleg Tiszolczon, Nagyrócén és Rimabrezón is tartózkodtak. Gömör megyében elfogták Ganstuk és Weiss magyar szabadcsapatbeli tisztet. – „Kutatni, elfogni, kinyomozni és őrizni a guerillákat és egyéb magyar felkelőket, – ez volt pihenés nélküli tevékenységünk.” – *Pok-Poděbradsky* i. m. 96-105. 1.

² Kr. A. W. – Kr. i. U. 9/263. H. A. – *Mit. Distr. Kom. Pressburg-AOC.* (Pressburg, am 19. September.)

„Allein nun werden darüber bittere Klagen geführt: dass die slowakischen Freischaaren fortwährend auch zwangsweise Werbungen veranstalten; Leute, die zu ihrer Farbe sich nicht unbedingt bekennen, willkürlich verhaften, misshandeln und durch Einzelne auch Angriffe auf das Eigenthum derselben sich erlauben, ja sogar Individuen, die wegen ihrer Aufruhrs-Umtriebe durch die jetzt gestellten k. Autoritäten zu Haft gebracht worden sind, aus der Haft zu befreien trachten und es überhaupt den Anschein gewinnt, als wollten diese Freischaaren unter dem Deckmantel der treuen Anhänglichkeit für die gute Sache, demokratische Tendenzen verfolgen und in diesem Sinne bei der ohnehin aufgeregten und durch die erlittenen Drangsale in eine Schwankung gebrachten Volke einwirken. Die Folgen, welche dieses Treiben herbeiführen könnte, würden keineswegs geeignet sein, die allerhöchsten Interessen zu fördern...”

csapat további szervezését, kibővítését ejtsék el és hogy a népfelkelést bocsássák haza, magát a szabadcsapotot is, mihelyt feleslegessé válik, oszlassák fel. Hasonlóképen Kempen tábornok sem vette Lewartowsky jelentéseit nagyon komolyan és bizonyos malíciával nyilatkozott a szabadcsapat gömői viselkedéséről.¹ Haynau szeptember 24-én ráír Lewartowskyra, hogy tegyen rögtön jelentést, mert a panaszok nagyon is ellenében állnak a csapat fegyelmezettségéről küldött tudósításai-val.² Lewartowsky a panaszokat „verkappte Rebellen” árulkodásának nyilatkoztatta a Gedeonhoz és Haynauhoz küldött védőiratában, mely letagadja a toborzást, az erőszakoskodásokat és a panaszokat annak tulajdonítja, hogy minden rebellis gyűlöli a szabadcsapatot, mely a császár iránti hűségétől vezéreltetik. A Haynauhoz intézett jelentésben a megyei tisztviselők és császári biztosok magatartását t eszi kritika tárgyává. A császárért életüket áldozó tót vezetőket kizárják a megyei ügyek intézéséből, sőt üldözik őket.³ Mindez természetesen nem felel meg a valóságnak, mert a császári biztosok csakis

¹ O. L. – G. A. 257/Rg. – Mii. Distr. Kom. Ofen-Pesth-Geringer. (Pesth, am 23. September.)

„In wie weit jedoch diese Angaben gegründet sind oder nicht, kann ich zwar von hieraus nicht ermessen, aber auch die Bemerkung nicht unterdrücken, dass im Allgemeinen es für die Comitatsbeamten gar nicht schwierig zu sein scheint, den slowakischen Freischaaren missliebige zu werden.”

² Kr. A. W. – Kr. i. U. 9/327. H. A. – L. Iratok 265. sz.

³ Kr. A. W. – Kr. i. U. 10/7. H. A. – Lewartowsky-Mil. Distr. Co. Pressburg. (Rimaszombat, am 25. September) es U. o. 10/7a. Lewartowsky-AOC. (Rimaszombat, am 1. Oktober.)

„Zu hohen und niedrigen Acmtern werden vor Allem nur alte Freunde und willige Werkzeuge, ohne Rücksicht auf ihr Benehmen während der Revolution, gewählt. Das Glaubensbekenntnis, ein möglichst unabhängiges Ungarn mit der alten ganz unmöglichen Adelswirtschaft neben einem kleinen Österreich anstreben zu wollen, genügt, um zum Vorsteher eines Komitats oder zu sonst hohen AVürden zu gelangen.

Diese Beamtenkoterie schliesst nun Männer, die während der ganzen Revolution mit Aufopferung ihres Lebens und Vermögens der k. k. Dynastie mit bestem Erfolge gedient und sich grosse Verdienste um den kaiserlich österreichischen Staat erworben haben, entweder gänzlich von Amt und Würde aus, oder sie verleiht ihnen um den Schein zu retten, Stellen, in denen sie nicht wirken können. Männer, welche mit Lebensgefahr das slowakische Volk zur Erhebung gegen die Rebellen haranguirt, werden verfolgt und müssen sich flüchten. Von der Instruktion, welche das hohe k. k. Armee Ober Commando für die k. k. Armee-Commissäre zu erlassen geruhte und die beim Volke den grössten Beifall findet, nehmen die Herren Komitats Vorsteher nur mit wenigen Ausnahmen, weder in Bezug auf die Anstellungen, noch in Bezug auf die Gleichberechtigung der Sprache, eine Notiz. Man kann sagen, dass sie diesen beiden hohen Anordnungen entgegenhandeln ...”

Geringer jóváhagyásával nevezhettek ki valakit. Ami pedig a tót vezéreket illeti, ezek kinevezési ügyét csakis Bach és Geringer kezelték. A császári biztosok e két férfiú rendeleteit hajtották végre. Minden bizonnyal a császári biztosok és a megyei állásokban megrekedt tisztviselők nem szívesen látták a szabadcsapat és vezetőinek propagandáját, mert bár császáriak voltak, mégsem veszett ki szívükből az országért való aggodalmuk és az ország épségéhez való ragaszkodásuk. Azonban bármiként is erőlködött Lewartowsky tisztára mosni csapatját, a panaszok javarészt beigazolódtak és a császár jelenlétében október 9-én megtartott minisztertanács elhatározta, hogy a tót szabadcsapatot nemcsak azért, mert nélkülözhető, hanem mert nyugtalanságot és politikai kavardást szít, lefegyverezeti és felosztatja.¹

Már október 5-én Reischach tábornok brigádjából kilenc század gyalogság vonult Gömör megyébe, mire a tót szabadcsapat Selmecbánya, Ipolyság, Léva, Besztercebánya, Zólyom, Körmöcbánya, Liptószentmiklós, Rózsahegy, Chinohrán, Breznóbánya városok között felosztatott. Selmecbányán volt a parancsnokság.² Téli ruházatuk nem volt, le voltak rongyolódva, sem fegyelem, sem rend nem volt a csapatban, melyet a császári katonaság lenézett. A felosztatási okok között szerepelt a kassai hadkerületi parancsnok jelentése, aki közölte, hogy a lakosság részéről folytonos panaszok érkeznek a szabadcsapat ellen, a reguláris csapatok nem férnek meg vele, a csendes lakosság, a szolgálat érdeke megköveteli, hogy ezt a csapatot mielőbb elvigyék, mert a császári csapat nagy „tisztelben” áll és egy szakasz többet csinálhat, mint két század szabadcsapatbeli.³

¹ St. A. W. – M. R. Pr. 9. Okt. 1849. M. R. Z. 3608/1849. – L. Iratok 226. sz.

² Kr. A. W. – Kr. i. U. 10/12. H. A. – Lewartowsky-AOC. (Rimaszombat, am 2-ten Okt.) és U. o. 1,0/47. H. A. – Müit. Distr. Com. Schemnitz-AOC. (Schemnitz, am 5-ton Okt.) – A tót szabadcsapat állt szept. 29-iki Standes-Ausweis szerint 53 tisztból és 1235 legénységből.

³ Kr. A. W. – Kr. i. ü. 10/82a H. A. – Mü. Distr. Com. Kasehau-AOC. (Kasehau, am 4. Okt.) „Die hier in meinem Bezirk deplacierten slowakischen Freischaaren dürften jetzt ganz überflüssig werden umeomehr, da jetzt der Bezirk hinlänglich mit Truppen besetzt werden wird. Auch erhalte ich aller Orten Klagen, dass sie sich mit den Einwohnern durchaus nicht vertragen und Excessen aller Art gibt, – auch ist das Einverständnis mit der Truppe nicht

Felső-Magyarországot ezen időben már teljesen megszállották az osztrákok. Mindenütt, minden váróiban és nagyobb községben voltak osztrák századok és a magukat nélkülözhetetleneknek hitt tót szabadcsapatbeliek alig tudtak helyet kapni a felvidéki városokban. Szétszórva lézengtek, míg végre október 20-án írta alá a császár a parancsot, hogy a szabadcsapat feloszlattassék. Lewartowsky visszahelyezendő a csapathoz, a legénységnek egy havi zsold, a tiszteknek három havi fizetés adandó végkielégítésül.¹ Az egész csabadcsapat november 9-én hagyta el a bányavárosokat és Pozsonyba indult, ezt megelőzőleg a hadseregfőparancsnokság nevében Lichtenstein tábornok, majd a selmeci hadkerületi parancsnok, Bordolo tábornok köszönő és elismerő leveleket írtak Lewartowskyhoz.² Pozsonyban azután november 21-én a katonai gyakorlótéren ünnepélyesen letették a fegyvert. Tedeum, ünnepi

das Beste und ich habe mehrere Differenzen, die zwischen Hauptleuten von Nugent und Fürstenwärther bei Gelegenheit von Assistenz-Commanden, die Freischaar Majors Baron Lewartowsky anordnete, austragen müssen. Es wäre demnach für den Dienst, besonders aber für die ruhige Einwohnerschaft, allerwo diese slowakischen Freischaaren disloziert sind, sehr erspriesslich, wenn selbe ganz und gar ausmarschieren würden, indem die kais. Truppe nicht nur allein in hoher Achtung dasteht und ein Zug Infanterie mehr bewirkt als 2 Kompagnien Freischaar ...”

¹ Kr. A. W. – Kr. M. Pr. A. 8226/M. K. g. – L. Iratok 266. sz. és Kr. M. Pr. A. 8337/M. K.

² *Francisa* i. m. 108. 1. – Borik Károly nyitraiakból álló századját nov. 12-én oszlatta fel Selmecbányán. – *Golan* i. m. 248. 1. – Az osztrák hadseregfőparancsnokság szeptember 29-én kelt és 4297. számú napiparancsában Lewartowökynek következőképen fejezi ki köszönetét: „A hadseregfőparancsnokság örömmel olvasván 437. számú jelentését, nem mulaszthatja el, hogy önnek ki ne fejezze teljes és megérdemelt köszönetét azért, hogy a tót önkénteseket körültekintően, sikerrel és okosan vezette. Amint összes tetteiből és jelentéseiből látni, mindenütt elszántasággal és lelkesedéssel nehéz munkát végzett és a nehéz akadályokat sikerrel távolította el, így múlhatatlan érdemeket szerzett a rendnek és biztonságának Észak-Magyarországra való visszatérése tekintetében, valamint a vad magyar felkelő hordák megsemmisítésében, amelyek guerilla név alatt az északi vidékeket nyugtalanították.

A cs. k. hadseregfőparancsnok hivatalos távollétében Liechtenstein herceg s. k.”

A hadseregfőparancsnokságnak Lewartowsky báróhoz intézett köszönetét a tót felkelők parancsnoka csapatjainak továbbította a következő szavakkal: „A magas cs. k. hadseregfőparancsnokság nemcsak nekem fejezi ki ilyenképen, hanem az összes tót önkénteseknek is a megérdemelt elismerést és kifejezi Nektek, önkéntes Tót Katonák, az igazságos köszönetet vitéz tetteitekért, melyeket a császári trónért és nemzetetekért cselekedtetek. Büszke vagyok, hogy vezérek voltam és ebből az alkalomból Ófelsége a császár és a nemzet nevében mindegyiteknek a legszívélyesebben köszönetet mondok.” – *Pok-Podèbradsky* i. m. 108. 1.

ebéd volt. Elbúcsúztak a tót szabadcsapat vezetőitől, kik ok-talanul és rövidlátással álltak a reakció szolgálatába. Miért? Sem nemzetük szabad érvényesülését nem alkudták ki Bécsben és maguknak sem tudtak olyan pozíciókat biztosítani, melyek-ből az ügyek intézését befolyásolhatták, hanem segítettek annak a nemzetnek tönkretételében, mely egyedül harcolt azon kormánypolitika ellen, melynek lábai alatt nyögött minden nemzet, a magyar és tót egyaránt.

Francisci visszaemlékezéseiben megemlíti, hogy Lewartowsky a búcsúzás alkalmával mondta, hogy Daxnert és Franciscit a Lipótrenddel való kitüntetésre ajánlotta,¹ azonkívül hogy az ünnepi ebéden arra akarták rábírní a szabadcsapat tisztjeit, hogy lépjenek be az osztrák hadseregbe, vagy pedig a szabadcsapatból alakítsanak egy reguláris k. k. slowakisches Jägerbataillon-t és hogy ők erre nem voltak hajlandók. Mindez nem felel meg a valóságnak, mert Lewartowsky senkit kitüntetésre fel nem terjesztett, pláne Lipótrendre, a tiszteknek átlépéséről szó sem lehetett, mert ez a hadügyminisztertől függött. Maguk a szabadcsapatbeli tisztak akartak ugyan átlépni és Lewartowsky tett is ily irányú felterjesztést, azonban a hadügyminiszter ezt el nem fogadta és Geringert kérte meg, hogy a tisztakat helyezze el polgári állásokba.² A hadügyminiszternek és Lewartowskynak november hónap második felében kelt aktáit Geringer 1850 május 9-én intézte el úgy, hogy a kassai és pozsonyi kerületi miniszteri biztosoknak figyelmébe ajánlotta, miszerint a volt dobrovolnikok közül őrmestertől lefelé a foglalkozást kérő legénységet alkalmazták küldöncöknek, hivatalszolgáknak, ami pedig a tisztakat illeti, a felvétel a csendőrséghez betelt és minthogy legtöbbjük visz-

¹ *Francisci* i. m. 109. 1.

² *O. L. – G. A. 5781/1849. – Gyulay-Geringer.* (Wien, am 29. November.) – „Obwohl ich einerseits mich über die besondere Verwendbarkeit dieser Individuen nicht aussprechen kann und es auch nicht unerwähnt lassen will, dass die Anstellung der bei diesen Freicorps verwendeten Offiziere und deren Ernennung zu den angeführten Chargen, keineswegs von hier ausgegangen, denselben auch durchaus nicht die Verhältnisse von Offizieren in der Armee zugestanden, oder auch nur in ferne Aussicht gestellt wurden: so dürften sie doch als Anerkennung ihrer bisherigen Leistungen und der Anhänglichkeit an das allerhöchste Kaiserhaus, eine Berücksichtigung verdienen, anderseits vielleicht dem allerhöchsten Dienste durch Übernahme gesinnungstüchtiger Leute der ungarischen und slawischen Nation ein Gewinn zugeführt werden.”

szatért rendes régi foglalkozásához, maradjanak csak mellette.¹ A Lewartowsky-féle javaslat,² mely egyúttal a szabadcsapat tisztjeinek teljes névsorát adja és a minősítési táblázat kivonatát képezi, 22 tisztről emlékezik meg és pedig: Francisci Rimavsky János ügyvéd és teológus, kapitány és zászlóaljparancsnok, Daxner István ügyvéd, kapitány. E kettőre nézve Lewartowsky javasolja, hogy minden magasabb politikai állásra is alkalmasak. Bakuliny Mihály teológus, kapitány, városkapitányi állást tölthetne be, Kucera János teológus, Borik Károly jegyző, Jeszenszky János esküdt és földbirtokos, kapitányokat járási biztosi állásokra, Nosko János diák, kapitányt várnagyi és városkapitányi állásra, Ferjencik Miklós teológus, kapitányt járási biztosi állásra, Masarik Gusztáv teológus, főhadnagyot szintén járási biztosi állásra ajánlotta. Valamennyire megjegyzé, hogy nagyon is használható sorkatonai tisztek lehetnének, azonban a hivatalnokok hiánya miatt politikai állások betöltésére hozatnak javaslatba. Továbbá Stefanovic Sam. Dobromil tanár, kapitányt járási biztosnak, vagy tanárnak, Pauliny Vilmos tanár, kapitányt irodaigazgatónak, vagy titkárnak, Kluch János teológus, főhadnagyot evangélikus lelkésziségre, Öervenák András bányászakadémikus, hadnagyot Schichtmeisternek, Plech Márkus jogász, hadnagyot titkárnak vagy jegyzőnek, Hodza György teológus, hadnagyot irodatisztnak vagy jegyzőnek, Jeszenszky Pál diák, hadnagyot jegyzőnek, Stúr János jogász, hadnagyot jegyzőnek, irodatieztnak, Samec János erdészeti akad. tanuló, hadnagyot erdőhivatali számtisztnak, Kmet János teológus, hadnagyot evang. lelkésziségre, Perko János teológus, hadnagyot evang. lelkésziségre ajánlotta. Szipka Sámuel teológus, hadnagy és Sparnensis Emánuel Zlatiborsky diák, hadnagy nevei mellett az ajánlási rovat üres. Ezek közül alig kapott néhány állást. A felterjesztést irattárba helyezték és a kormány hatalmasai nem törődtek többé a tót szabadcsapat embereivel, akik a feloszlátás

¹ V. o. – *Geringer-Ministerial Commissariat Kaschau-Pressburg.* (Pesth, am 9. Mai 1850.)

² V.o.- K. K. Slowakisches Freicorps. – Auszug aus der Conduiten-Liste derjenigen Offiziere des obigen Freicorps, welche nach dessen Auflösung um Anstellungen im Civildienste, namentlich im Comitatsdienste ehrfurchtsvoll bitten. (Schemnitz, am 31. Oktober 1849.)

után küldöttséget menesztettek a császárhoz¹ és a kieszközölt audiencián kérvényt nyújtottak át, melyben azt kérték, hogy a magyarországi hivatali állások betöltésénél legyenek óreájuk is tekintettel. E kérvényben szintén a forradalmi párt befolyására és hivatalban lévő emberei ellen panaszkodnak, inert mindent elkövetnek, hogy őket kizárják az állásokból. Pedig, mint említettem, nem a császári kerületi és megyei biztosoktól függött az állások betöltése, hanem Bachtól és Geringertől. Különösen az utóbbi mellőzte kérvényeiket és ha közülük néhány kapott is elhelyezést, ez csakis alárendelt állásba történt. A császár rendkívül szívélyesen fogadta a küldöttséget és ezen szavakkal bocsátotta el őket: „Örvendek, hogy személyesen megismertem Önöket. A tót önkéntesek csapatának működésével, melyet önök vezettek, teljesen meg vagyok elégedve és legyenek meggyőződve, hogy a nyugalom és a közrendnek helyreállítása után az Önök ügyei is közmegelegedésre fognak elintéztetni.”² Barátságos vállveregetést és kedves szavakat kaptak.

Lewartowsky egy másik, Haynauhoz intézett beadványában újra kiemeli a tót mozgalom vezetőinek érdemeit és kérte Stúr, Hurban, Hodza, Borik, Francisci, Daxner, Bakuliny ki-neveztetését politikai állásokba.³ Ez a beadvány, melynek stílusán, tartalmán meglátszik, hogy a tót vezetőkkel együtt szerkesztetett, rövid leírását adja az egész 1848/49-i tót felkelési vállalkozásnak, természetesen gondosan kerülve minden reájuk hátrányos és kellemetlen tény felemlítését. A terjedelmes dolgozat hemzseg a sok valótlaniságtól és öndicsérettől. Haynau átküldte Geringernek, aki továbbította Andreánszky zólyomi császári kerületi biztoshoz, mert a beadványban órála is volt szó, annyiban, hogy nem teljesíti a tót vezetők kéréseit. Andreánszky kellő igazolás után visszaküldte és ez az előterjesztés is az irattárba került.

¹ *O. L.* – *G. A.* 5875/1849. – *L. Iratok* 267. sz. – A küldöttség tagjai voltak: Stefanovic, Francisci, Bakuliny, Jeszenszky, dr. Steiner, Abaffy, Kolényi, Cervenák.

Előzőleg Észak-Nyitrában tartózkodtak, ahonnan Gödingen át Bécsbe utaztak a dec. 1-re kitéűzött audienciára. – *Golan* i. m. 248. 1.

² *Francisci* i. m. 110. 1.

³ *O. L.* – *G. A.* 7080/1849. – *L. Iratok* 268. sz.

Szükségesnek tartottam, munkám tárgyilagosságának dokumentálásául is, hogy a tót szabadcsapat működését tárgyaló, az osztrák vezérkar rendeletére 1854-ben készült, osztrák összefoglaló relációt is az okmányok sorozatában leközöljem.¹ Ez a reláció nemcsak hiányos, de felületes is, mert az osztrák császári hadsereg hadi dicsőségét tartván szem előtt, csakis az osztrák császári hadsereg hadi működését előnyös színben feltüntető aktákat dolgozta fel. Hogy mi volt az akták mögött, azt szerkesztője nem kutatta. A reláció egyúttal szaporítja azon okmányok számát, melyek világosan bizonyítják, hogy a tót emigránsok az osztrák reakciós kormánypolitikának voltak szolgálatkész előmozdítói, hogy a császári összmonarchiáért indultak harcba és ennek a reakciós iránynak szolgálatában maradtak akkor is, mikor a többiek felocsúdtak és a reakcióval szembefordultak. És míg a reláció szakértője vállveregető kegyességgel ad egy-két szíves szót e mozgalom katonai részének, addig ugyanakkor a mozgalom szervezői, vezetői, exponensei, rendőrségi felügyelet alatt kénytelenek meghúzódni Isten háta mögötti kicsiny községeikben. A csendőrségi ellenőrzés volt a köszönet és a sok remény, előterjesztés és hivatali állásokra való aspiráció eredménye.²

Hurban, Stúr, Borik a Haynautól kapott nyílt parancsral mindenekelőtt Nyitramegyébe utaztak. Hurban és Stúr június végén és július elején tűntek fel ismét Nyitra megye északi községeiben, ahol már előzőleg Lewartowsky az újjászervezendő tót szabadcsapat parancsnoka magyarellenes intézkedéseivel előkészítette részükre június első felében a talajt. A lakosság húzódozott tőlük, mert viselkedésükben törvényteleniséget láttak. Hros szenici evang. lelkész nyíltan megmondta Franciscinek, hogy nem ismervén tulajdonképeni céljaikat, nem beszélhet érdekükben, mert „bolond az, aki cél-

¹ Kr. A. W. – Kr. i. U. 13/3. M. C. Simunich. L. Iratok 269. sz.

² A Szirmay István gróf által szervezett sárosi szabadcsapatnak nem volt nemzetiségi jellege, ámbár ezt is tót szabadcsapatnak nevezték. Eredetileg az volt a hivatása, hogy az Eperjestől Galíciáig húzódo út vonalat őrizze. Schlickkel azután levonult délre. 1849 október 30-án indították vissza Sáros megyébe, ahol feloszlatták. Nem sok vizet zavart. Segéd munkákra használták. Sokat nélkülöztek emberei a császáriak közönye és hálátlansága miatt. A szegény sárosi tót legények lefogyva, lerongyolódva nyomorogtak.

talánul cselekszik. Ismerni akarom a célokat, akkor azután hozzájuk vezethetem a népet az erkölcs és a törvény útján.”¹

Augusztus 18-án, a fiatal császár születésnapján, nagy ünnepeket rendezett Hurban, Stúr, Borik Miaván és Brezován. Ugyanitt szeptember 23-án az első betörési kísérlet évfordulóját megünnepelték hálaadó istentisztelettel és népgyűléssel. Erre az alkalomra azonban a kormány már két szekér csendőrt is küldött. Az elesett önkéntesek hátramaradottjai javára gyűjtést rendeztek, mely mindössze 150 fr.tot eredményezett.²

Haynau tót kiküldöttjei a népet nyers demagógiával lázították az osztrák önkény és rémuralom csapásai alatt vérző magyarság ellen és vádaskodásaikkal azok ellen fordultak, akiket a reakció közigazgatása a magyarok közül hivatalokban elhelyezett. Ennek az útnak első terméke az a memorandum, melyet Nyitra megyéből július 15-én intéztek Geringerhez és melyben Apponyi Lajos gróf, császári biztos ellen panaszt emeltek azért, mert a „rebellis” magyarokat pártolja, hivatalokban elhelyezi és a tót nyelv egyenjogúságáról tudomást nem vesz, hanem hivatalos nyelvéül még mindig a magyart használja.³ Mellékeltek egy denunciáló nyilatkozatot, melyet Öunderlik Márton, Vietoris József, Beness József nyitramegyei r. k. papok írtak és amelyben Koronthály Jenő, Petykó Ádám, Kálmán Pál, Horeczky Antal közigazgatási tisztviselőket azzal vádolják, hogy a forradalomban résztvettek és rebellis szelleműek.⁴ Már július 11-én intézett kérdést Geringer Forgáchhoz a nyitramegyei közigazgatási tisztviselők rebelissége tárgyában, mert Kuzmány már előbb is denun-

¹ *Golan* i. m. – 233-6. 1. – Lewartowsky tót önkéntesei már június első felében fogságba hurcolták itt a szeniczi Haeckelt és Berencsyt, Brezován Fajnor jegyzőt, Klsákot, Koronthályt, Hosszút, Sternt, Góthot, Kelgent, Lukácsikot. – Június 30-án Verbón jelentek meg, július 7-én Sobotistban, 5-én Brezován, 22-én Szenicén, augusztus 1-én Sastinban. Mindenütt népgyűléseket tartottak.

² *U. o.* – 244-6. 1.

³ *O. L.* – G. A. 358/1849. – „Promemoria an Seine Hochgeboren den bevollmächtigten Herrn Landescommissär Freiherrn von Geringer in Bezug auf den jetzigen Gang der Dinge im Neutraer Comitats von den zur Belehrung des slowakischen Volkes von der hohen Regierung ausgeschickten slowakischen Patrioten. (Miava, den 15. Juli 1849.)”

⁴ *U. o.* – (Sobotist, den 14. Juli 1849.)

ciálta az illetőket.¹ Most pedig sürgősen reáírt Forgáchra, hogy nyilatkozzék ez ügyben, ugyanakkor azonban utasítja Nándoryt, a holicsei cs. k. családi alapítványi uradalom ügyészét, hogy a feljelentések okainak valóságáról győződjék meg.

Nagyon is érthető volt, hogy Hurban és Stúr mindenekelőtt azok ellen fordultak, akik első betörési kísérletüket meg hiúsították és akik később a Simunich-féle betörés alkalmával toborzásait megnehezítették. Nyitra vármegye tisztviselői közül sokan, akik a szenici, miavai harcokban résztvettek, hivatalt vállaltak a császáriak alatt is. Ugyanis amikor Vietorisz József, majd Zichy Ferenc gróf voltak Windischgrätz bevonulása után Nyitra megye ideiglenes császári biztosai, a hivatalban maradt közigazgatási tisztviselőket nagyrészt átvették. Forgách ezeket a császári tisztviselőket már ott találta.

Forgách Antal július 28-án válaszolt Geringer felhívására.² A nyelvkérdésre vonatkozó panaszokat illetőleg akként disztinvál, hogy az összes rendeletek jegyzőkhöz, községi bírókhoz, hirdetmények, kérvények, idézések, ítéletek stb., tót nyelven történjenek, ám egészen más kategóriába tartozónak tartja a felettes hatóságnak a hivatalnokokkal való érintkezési nyelvét. Forgách az összmonarchia szempontjából üdvösnék mondja a német nyelv használatát és arra törekedett, hogy azt az alsóbb hivataloknál is bevezesse. Az egyes tisztviselők elleni kifogásokat Forgách a magyar és tót párt közötti ellentéteknek tulajdonítja és amiképen elítélendőknek tartotta a magyar izgatásokat, éppen annyira veszedelmesnek mondja a tót párt agitációját, mely bár dinasztikus színezetű, de nem dinasztikus eredetű és a magyar forradalmi párt működésére emlékeztet. Ez az agitáció a monarchiát egy szakadék szélére hozza és a rend védelmezői nem is tudnak eléggé óvatosan a jövőt illetőleg cselekedni. Mindazonáltal két tisztviselőt mégis eltávolított, ami Forgách részéről nem volt igazságos cselekedet. Ezzel azonban nem ült el a viharos támadás. Hurbanéknak az összes tisztviselők eltávolítására volt szükségük.

Pozsony megyében, Nyitra megyében, Trencsénben és Túróiban aggodalommal figyelték a megyék élére helyezett

¹ O. L. – G. A. 247/1849. – *Kuzmány-Geringer*. (Wien, am 3. Juli.)

² St. A. W. – G. G. U. 1/1849. – L. Iratok 270. sz.

biztosok, hogy miként élnek vissza a Haynau által adott nyílt paranccsal, mely, mint láttuk, a császár zászlaja alá való megtérést, a tótság közötti eredményes toborzást tűzte ki célul. Haynau nem látván olyan közeinek a hadjárat befejezését, a hadseregépítési céljaira a felsőmagyarországi toborzás intenzívebb végrehajtását bízta Hurbanra és Stúrra, akik ismét úgy tudták beállítani személyüket, hogy szavukra a tót nemzet tömegestől siet a császári zászló alá, pedig az osztrák hadvezetőség már többször meggyőződött, hogy ezek nem reális számítások, hanem csupán vérmes remények voltak, mert a tót nép többsége a magyar zászlók alatt küzdött. A kiküldött tót toborzók útközben mindig előzetesen értesítették a megyefőnököket, majd a falvakba kiáltványokat küldözgeti el és összecsődítették a népet. A népgyűléseken azután nem a Haynau-adta megbízásra fordították rábeszélőképességüket, hanem a császárhoz küldendő deputációzást szervezték meg, petíciókhoz aláírásokat gyűjtöttek. A küldöttség és a petíciók a márciusi felségkérvényben foglaltak megvalósításának sürgetésére rendeztek. A tót terület alakíttassék külön koronátartományyá, mert ez a megoldás egyedül alkalmas a császár védelmét megszilárdítani, mert a magukra maradt magyar rebellisek egyedül nem lennének elég erősek felkelést támasztani. Különösen Nyitra, Trenosén és Túróc megyében agitáltak nagy szívóssággal. Trenosén megye császári biztosa, Piacsek Károly szeptember 9-én részletes jelentésében¹ rámutat az agitáció veszélyességére. Ugyanis augusztus 28-án Hurban arról értesíti, hogy Haynau megbízásából trenoséni területen is népgyűléseket fognak tartani.² A népgyűlési meghívó szerint a legmagasabb császári katonai parancsnokság felhatalmazta őket arra, „hogy az összes törvényes katonai, községi és lelkesítő hatóság segítségével és támogatásával a nagyon sok helyen félrevezetett és megtévesztett tót nemzetet az igazság megismeréséhez és az igazság útjához vezessük és részint Őfelsége legmagasabb kormánya iránti bizalmat újra felélesztjük, részint pedig a fegyverfogható ifjúságot az összmonarchia dicsőségéért és biztonságáért, a trón szilárdóságáért, az

¹ Kr. A. W. – C. M. G. U. 4403/1850. – L. Iratok 271. sz.

² V. o. – L. Iratok 272. ez.

uralkodó család jogaiért, a nemzetek egyenjogúságáért fegyverre szólítsuk és a császári zászló alá vezessük”.¹ Ez teljesen világos beismerése annak, hogy a tót nép nem tartott velük, hogy azt a császári zászlók alá, a bécsi kormány táborába vissza kellett volna vezetni, amely feladatra éppen Stúr és Hurban vállalkoztak. Ha a nép az ő táborukban lett volna, akkor Stúr és Hurban nem beszéltek volna félrevezetett népről és megtérésről. Ez a vallomásuk eddigi akcióik kudarcának legkompetensebb dokumentuma.

A Piacsek-féle jelentés azt hangoztatja, hogy a nemzeti-ségi egyenjogúsítás kormányzati princípium ugyan, azonban biztos határvonalai még nem lévén megállapítva, a tót kérdésben a lassú és természetes átalakítást előnyösebbnek tartja, mint az erőszakos és forszírozott hirtelen változást, melyre Hurban és Stúr agitációja törekszik, akik nemcsak nemzeti-ségi, de osztálygyűlölködést is terjesztenek és nem a toborzás, a császár iránti hűség hirdetése a főcéljuk, hanem egy szláv birodalom megteremtése, melynek érdekében e jelszót követik: *Flectere si nequeo superos Acheronta movebo*. A községeknek tetemes költségeket okoznak azzal, hogy mindenütt előfogatókat követelnek. A toborzást feleslegesnek tartja, mert ha újoncokra van szükség, akkor a közigazgatást kellene igénybevenni.

E jelentés azon megállapításai, hogy a Stúr-Hurban-agitáció milyen keretek között mozgott és milyen tartalmú volt, figyelemreméltóak. Piacsekkel majdnem egyenlőképen Pongrácz Arnold gróf, Túróc és Árva megyék biztosa is figyelmeztette Forgách Antal grófot szeptember 19-én² a tót kiküldötték működésére, melyet az anyaországtól való elkülönítés érdekében egy új tartomány alakításáért fejtettek ki. Megemlíti egyúttal, hogy Túróc megyében, a tót mozgalom főhelyén, csak a legnagyobb erőszakossággal tudott Lewartowsky csapatkiegészítést nyerni.³ Nem tudván, hogy mi a kormány

¹ *U. o.* – L. Iratok 273. sz.

² *Kr. A. W.* – C. M. G. U. 4403/1850.. – L. Iratok 274. sz.

³ *U. o.* – „... viele junge Leute mit Gewalt zur selben (Landsturm) preiste, Grundeigentümern Geldbussen auferlegte, wenn selbe die ihnen willkürlich anbefohlene Rekrutenzahl nicht stellten, ja selbst in als gut gesinnt

intenciója az agitáció kérdésében, Forgáchtól utasítást kért és mikor ez a bürokratikus elintézés, vagyis a Geringerhez és a pozsonyi császári biztoshoz való jelentéstovábbítás után, a válasz elmaradása miatt szintén hallgat, Pongrácz sűrűn kéri Forgáchtól, hogy a kormány adjon neki a tót agitáció kérdésében *carte blanche*-t és ő nyolc napon belül rendet teremtsen, mert nem nézheti, miként kényszerítik a népet olyan petíciók aláírására, melyeknek tartalmáról fogalma sincsen. Ne hagyják őt olyan passzív helyzetben, melyben tétlenül kénytelen az agitációt végignézni.¹ Úgy az általa, mint a Piacsek által felterjesztett szolgabírói jelentések beszámolnak arról, hogy Stúr és Hurban járták be a falvakat, gyűjtötték a petíció aláírásokat és toborozták a petíciót vivő deputáció részére tagokat.² A népgyűlésekről köszönő feliratokat küldtek a császárnak,³ melyekben köszönetet mondanak azért, hogy a tót nyelv diplomáciai nyelv lett, hogy a „Slovenské Noviny”-t megalapították és hogy az úrbéri és jobbági terhek alól a császár felszabadította őket. Együttal kérték, hogy függetlenítsék a tótságot a magyar hatóságoktól és csatolják szorosabban a trónhoz, mert „így a magyar árulásnak és gögnek egyszer vége ezakíttatik.” A falvakat elárasztották „Prihlas ku slowenskjemu národu” című kiáltványokkal,⁴ melyeket Hurban, Stúr, Borik jegyeztek alá és melyekben Haynau intencióinak nemcsak megfelelni igyekeztek, de a hősi küzdel-

bekannten Häusern Beamte und Diener gefänglich einzogen, wie dies aus mehreren, an mich gerichteten mündlichen und geschriebenen Klagen ausser Zweifel gestellt ist,”

¹ *Kr. A. W. – Graf Arnold Pongrácz-Distr. 0. Com. Graf Anton Forgách.* (Kubin, am 3. Oktober 1849.)

„Ich kann Euer Hochgeboren versichern, dass ich in acht Tagen vollkommene Ruhe verschaffen werde, wofern die hohe Eegierung mir *Carte Manche* gibt, denn ich werde vor keiner Drohung, sie möge kommen woher sie wolle, zurückschrecken; allein bitte mich nicht ferner in einer so passiven Lage zu lassen, in der kein der allerhöchsten Dynastie treu ergebener Mann lange es aushalten kann, denn wenn man sieht, mit welch schädlichen Mitteln das Volk zu Unterzeichnung von Schriften bewogen wird, von deren Inhalt es gar keine Idee hat, so muss man wahrlich mit Ungeduld dem Augenblick entgegensehen, wo man diesen Proletarier Agitationen ein Ende machen wird können.”

² A deputáció falusi tagjainak 40 forintot kellett magukkal hozniok a költségek fedezésére.

³ *U. o. – L. Iratok 275. sz.*

⁴ *Kr. A. W. – C. M. G. U. 4403/1850. – „Ohlasujeme sa k Wám drahi krajanja nassi na nowo. ...”* kezdetű. (Danuo w Skalici, dna 26 cerwenca 184!). J. Hurban, L. Stúr, Jar. Borik.)

met vívó magyarság elleni kifakadásokban ezeket még felül is múlták.

A népgyűléseknek és az agitációnak eredménye korántsem az volt, hogy egy nagy tót sereg gyülekezett zászlaik alá, mert toborzásuk nagyon is gyenge aratású volt, hanem hogy Nyitra megyéből, a hódoló feliratokhoz hasonlóan, Haynauhoz, Schwarzenberghez és Bachhoz a fentemlített petíciókat küldözgették, melyekben követelik: 1. A tót nemzet, mely majdnem 3 millióból áll, ne függjön többé a magyaroktól, hanem területét ismerjék el koronatartománynak és helyezték közvetlenül a birodalmi kormány alá. 2. A tót nyelvet vezessék be az összes hivatalokba, községekbe, iskolákba és a magyar nyelvet távolítsák el. 3. A császári trón ellen felkeltek nyilvános hivatalt sohasem viselhessenek.¹ Mindez azonban egyáltalában nem találkozott a lakosság helyeslésével, mindössze 15 nyitrai akadt, aki a petíciót Bécsbe vitte. A küldöttség vezetője Valasek János miavai szappanosmester volt. Szeptember 19-én fogadta Ferenc József Schwarzenberg és Bach jelenlétében a nyitrai hét község küldöttjeit, kik tót források szerint 30.000 lakost reprezentáltak. Valasek rövid beszéd kíséretében nyújtotta át a feliratot. Hangoztatta, hogy a tót népnek nemcsak szüksége van a császári kegyre, de érdemes is reá. Hivatkozott Mária Terézia egyik kijelentésére, mely szerint azért kedvelte a tótokat, mert mind vallásos keresztények, derék katonák és hű alattvalók. Mindez fennáll most is. A tót nemzet érdemes az egyenjogúságra, mert a hárommilliónyi (!) tótságnak sok kiváló és képzett fia van, ámbár a magyarok már sokat közülük elnemzetlenítettek. Valasek természetesen hivatkozott érdemeikre a lezajlott harcokban. Ferenc József néhány kegyes szóval fogadta a petíciót. A küldöttséggel a két miniszteren kívül Radeckzy marsall is beszélt és pedig cseh nyelven. A jeles hadvezér dicsérte a tót katonák kiválóságát és hadi erényeit, ami a küldöttség tagjait könnyéig meghatotta.

A petíciót Bach rövidesen elintézte.² Értesítette Geringere hogy az első két pontot a megtett kormányhatá-

¹ O. L. – G. A. 2722/1849. – *Bach-Geringer*. (Wien, am 18. Oktober)

² St. A. W. – Seh. N. 232/IV. és G. U. 66/1849. – L. Iratok 276. sz. és A. M. I. – 7469/1849.

rozatok időszerűtlenné tették, ami pedig a harmadik kívánságot illeti, ügyeljen arra, hogy rebellisek hivatalhoz ne jussanak. Geringer pedig ugyancsak egy szürke aktán továbbította a sok fáradsággal rendezett peticionálás ezen kurta elintézését. Az elkülönülési eszméről különben Senderer Ferenc Selmechányái r. kat. plébános egy bizalmas jelentésében Geringerrel-azt közli, hogy még a legcsászáribb szelleműek között sem találkozott szimpátiával.¹ A tót területen lejátszódó eseményekről Geringer a Bachnak küldött részletes beszámoló jelentésében² megemlékezik, így az elkülönülési agitációról is, melynek kérésében Forgách intézkedéseit helyesli. A Stúr-Hurban-Borik agitációs útjával egyidőben a „Slovenské Noviny” és a prágai lapok hasábjain is megindult a császári biztosok elleni támadás, hogy a magyar nyelvet ismét hivatalos nyelvvé akarják tenni, hogy a tót nyelvet elnyomják, hogy a tisztviselőket nem válogatják a tót párt emberei közül. Mindezen vádak alaptalanok voltak, mert mint a főbiztosok működésének alábbi jellemzésénél látni fogjuk, azok kerületeikben a tót nyelv használatát rögtön elrendelték úgy a közigazgatásban, mint a tanügy terén, egynémelyi-

¹ O. L. – G. A. 241/Rg. (Schemnitz, am 21. September 1849.) „... Endlich mit unumwundenen Vertrauen zu Euer Hochgeboren, Privatnotiz: dass nach allseitigen längeren Bemerken, die Sympathien für die Abtrennung der Slowakey selbst unter den Bestgesinnten fast keine sind ...”

² St. A. W. – G. G. U. 115/1849. – *Geringer-Bach*. (November 11.) „... die hie und da, besonders in den nördlichen Theilen des Landes eingerissenen Übergriffe der früheren Unterthanen in die Eigentumsrechte der ehemaligen Obrigkeiten, durch energisches Verfahren und fassliche Belehrung seitens der betreffenden Distr. Ober-Commissäre, von denen ich Szirmay, Forgách, Kapy und Cziráky besonders hervorzuheben mir erlaube, ein Ende gemacht wurde. Die Bewegung im nordwestlichen und südöstlichen Theile des Landes, die in Versammlungen, Correspondenzen, Geld-Collekten und Berathungen zum Behuf nach Wien zu schickender petitionierender Deputationen besteht und unter dem Vorwande der Huldigungs-Äusserung oder Betreibung nationaler Interessen eigentlich als rein separatistische Tendenz verfolgend geschildert wird, ist mir bei den Slowaken, sowie bei den Walachen als von einer Classe Menschen ausgehend bezeichnet worden, die wenig zu verlieren hat, im Trüben aber oder bei Gelingen ihrer separatistischen Pläne, viel zu gewinnen hoffe. Die Distrikts Commissäre Josa, Szirmay, Forgách finden diese Agitationen für das leicht zu bethörende, dabei des Zwecks der Sache unbewusste Landvolk der ohnehin wenig gebildeten Walachen und Slowaken gefährlich und mit dem im Kronlande Ungarn waltendem Ausnahmezustande unverträglich, haben daher Schritte zur Niederhaltung derselben eingeleitet, die meine Guttheissung erhielten.”

A „Slovenské Noviny” Miaván aug. 24 én keltezett cikkében írja: „Jaj nekünk, ha Szlovenszkót el nem választják Magyarországtól.”

küjc azonban rámutatott az ebből származó igazságtalanságra, mely a magyar és német lakosságot érte. Bebizonyítható az is, hogy a tisztviselői kérdésben is lehetőleg azon elvet követték, hogy a kinevezettek egy része a régi közigazgatási karból kerüljön ki, a másik része pedig a polgári osztályból, melyben a tót nemzetiségűek is helyet foglaltak. Bach miniszter a sajtótámadásoknak hitelt adván, felszólította Geringer!, hogy utazza be Felső-Magyarországot,¹ amit Geringer meg nem tett, hivatkozván arra, hogy a biztosok személyeiben megbízható és megfelelő férfiak vannak kinevezve.

Mint fentebb leírtam, a Haynau által kiküldött tót bizottság a nyitrai Verbóc, Brezova, Sobotist, Lubina, Krajnya, Hluboka vidékén kezdte meg agitációs működését. Bejárták Nyitrát, Pozsony egy részét, Trencsént, Túrócot, mire visszahívtak. Útjukról terjedelmes emlékiratban számoltak be Haynaunak,² egy másik emlékiratot intéztek ez ügyben Bachhoz, mely augusztus 22-én Miaván kelt,³ egy harmadik promemoriát Haynauhoz és Geringerhez a trencsényi állapotokról szeptember 23-án és egy negyediket a túróci közigazgatásról.⁴ Az összes emlékiratot külön megküldték Jellasicsnak is október 6-án, hogy a kormánynál támogassa előterjesztéseiket, aki nem nagyon sietett az ügy támogatásával, mert csak november 11-én küldte az írásokat Bachnak *három sor* kíséretében,

¹ O. L. – G. i. 2806/1849. – *Bach-Geringer*. (Wien, am 2. August.) – „.... In öffentlichen Blättern und namentlich in der Presse werden schon wieder Klagen von den Slowaken erhoben, dass ihnen von den k. Kommissären die ungarische Sprache aufgedrungen und der frühere Sprachzwang in Kraft erhalten werde.

Ich lade Euer Hochwohlgeboren ein, diesen Klagen auf den Grund zu sehen und die geeigneten Verfügungen treffen zu wollen, dass der slowakische Volksstamm in dem ihm durch die Verfassung gewährleisteten Rechte geschützt und zufriedengestellt werde. Es wäre mir in hohem Grade erwünscht, wenn Euer Hochwohlgeboren selbst die Zeit fände, sich in die slowakischen Komitate zu begeben, um eich von dem eigentlichen Sachverhalt persönlich zu überzeugen und den Beschwerden der Bevölkerung, insofern sie gegründet sind, gleich an Ort und Stelle abzuhefen. Ihr persönliches Erscheinen in den besagten Komitaten würde in jedem Falle geeignet sein, das Vertrauen der Bevölkerung in die Regierung zu kräftigen.

Wenn Euer Hochwohlgeboren diese Excursion vornehmen, so wollen Sie mich davon gefälligst in Kenntnis setzen und mir seine Zeit, Ihre Wahrnehmungen und getroffenen Verfügungen bekannt geben.“

² A. M. I. – Pr. A. 8123/1849. A. – L. Iratok 278. sz.

³ U. o. – Pr. A. 8123/1849. B. – L. Iratok 279. sz.

⁴ V. o. – Pr. A. 8123/1849. C. és D. – L. Iratok 280. és 281. sz.

melyek „megfelelő felhasználás”, „szíves betekintésről beszélnek csupán.”¹

A Haynauhoz intézett emlékirat (A) a tót népnek császárhűségét, áldozatkészségét áradozó szavakkal dicsőíti és panaszkodik, hogy még mindig a magyar rebellisek alatt «zenved és a császár ellen lázítatik. A kinevezett tisztviselőket leplezett kossuthizmussal vádolják, akiket a császár részére sokkal veszedelmesebbeknek tartanak, mint a nyílt rebelliseket. „Emberek nevezettek ki, akik mint lázítók, felségsértők, vesz-biztosok, hóhérsegédek és Kossuth-kémek ismeretesek”, - írják Haynaunak. Ilyen módon akarták e zsarnok tábornok haragját a felsőmagyarországi újonnan kinevezett közigazgatási tisztviselőkre zúdítani, ismervén Haynau alaptermészetét, tudták, hogy milyen úton férközhettek hozzá céljaik érdekében. Felsorolt eseteik a tót népet ért sérelmek ügyében kicsiny és semmié ügyek, melyek bármely közigazgatásnál háborús időben, különösen mikor a nemzet és uralkodója között dül a harc, előfordulhat. A hlubokai vidék parasztságát védik, mert állítólag a közigazgatás rosszul bánik vele, viszont tudnivaló, hogy az első Hurban-betörés e vidéken játszódott le és a legtöbb erdőkihágás itt történt. Az erdők lelkiismeretlen irtását csakis a legnagyobb szigorúsággal tudták megakadályozni.

Pozsony megye közigazgatási tisztviselői között beárulták Szilassy és Homoky, Cserny járási biztosokat, akik szigorúságukkal az új rendszert, a Gesamtmonarchie eszméjét igyekeztek népszerűtlenné tenni. Megvádolják a magyarokat, hogy ezt tervszerűen Ausztria lobogója ellen cselekszik. Amolyan lappangó forradalomnak rajzolják ezt.

A néppel szembeni ezen szigorúságot természetesen a „Slovenské Noviny” is ilyen tendenciával tette szóvá és Bach le is írt Geringerhez ez ügyben, mire Geringer felvilágosította Bachot, hogy a botbüntetést azért kell alkalmazni, mert az erdőtulajdon elleni kihágások, jogtalan erdőirtások annyira elterjedtek, hogy csakis a legszigorúbb eljárással lehetett a pusztításnak elejét venni. Geringer utasította is Forgáchot és

¹ U. o. – Pr. A. 8123/1849. – L. Iratok 277. PZ.

Andreánszkyt, hogy törekedjenek arra, miszerint a szigorúság enyhüljön.¹

Az emlékirat denunciálja Ocskay Rudolf nyitrai alispánt, Saskó, Kochanovsky, Losonczy, Ozoróczy, Mednyánszky br. közigazgatási tisztviselőket, hogy császárellenes forradalmárok, hasonlóképen a szakolcai járás összes tisztviselőit, a már említett Kubovichot, Kálmánt, Koronthályt, Petykót, Horseczkyt, nem kegyelmeznek a vágújhelyi járásnak. Beárulják a szenicei evangélikus papot, Tessákot, a szuperintendenseket, Szeberinyit és Stromskyt, a szenicei Schubertet, Petykót és Konrádot, akik agitációjukat és toborzásukat megakadályozták. Ezekre már azért is haragudtak, mert első betörésük idején ugyanezek vezették a szenicei nemzetőrséget ellenük és voltak később tagjai a statáriális bíróságnak.

Emlékiratuk egyetlen jogos része az, melyben az extirpaturák kérdést teszik szóvá, természetesen ezt is úgy, hogy a magyarokat bevádolják, miszerint e kérdésben rejülő igazságtalanságokat az osztrák kormány elleni hangulat szítására igyekeznek felhasználni.

Denunciálták egész Szenicét, melyet rossz szelleműnek mondanak. Nyáry gróf, Schubert, Konrád, Tessák, Berencsy, Hackel, Kálmán, Jeszenák br., Schmerzing br. a főbellesek. Hodicson rebelliseknek mondják Kraupa és Janik kat. papokat és Stelczer evangélikus lelkészt, az egész községet rossz szelleműnek találták. A szakolcai előjáróságot súlyosan denunciálják, különösen Smazanka városi bírót és Wrchovszky rendőrkapitányt, Blaho jegyzőt. Sastin és környékét szintén kossuthistának mondják, különösen Cserny r. kat. káplánt, Koseczky báró kormánybiztost és a zsidókat. Ótúrást szintén beárulják, hogy nem császári érzésű. Itt megszenvedték később a denunciálás következményeit: Galbavi András, Molecz Mihály és Márton, Valló János, Pavlovics Márton és András, Schustka Mihály és Burger Pál. A verbóci lakosságot sem

¹ A. M. I. – Pr. A. 8161/1849. – *Geringer-Bach*. (Pesth, am 12. November.)

„Obgleich ich überzeugt bin, dass das Verfahren der Regierungsorgane in der Slowakei gegen das Volk keineswegs von der Art sei, wie es die öffentlichen Journale darzustellen bemüht sind, so darf doch nichts geduldet werden, dass durch etwaige Übergriffe Einzelner, das ämtliche Verhalten der Regierungsorgane der Slowakei überhaupt den Charakter der Härte annehmen.“

kímélték, ott Kosaczky ev. lelkész és Mitoschinka r. kat káplán lett az áldozatuk. A brezovaiak közül Hrosch Tamás ev. lelkészt és Miaváról Schulz János ev. lelkészt árulták be.

Ez volt utazásuk első részletének eredménye. Azt ajánlják, hogy egy osztrák bizottság győződjék meg adataiknak valódiságáról és hogy a sok megbízhatatlan, kossuthpárti, titkos forradalmár magyar közigazgatási tisztviselő helyett, nevezzenek ki császárhűeket és alakítsanak a tót területből egy külön koronatartományt, mert csak így válnék e területen lehetetlenné a forradalom és az osztrák kormány az új koronatartományban erős védbástyát szerez a magyar faj ázsiai vadsága ellen (gegen die asiatische Wildheit der magyarischen Race).

A következő emlékiratban már a trencsénieket denunciólják. Így mindenekelőtt Piacsek Károly megyefőnököt, akit azzal vádolnak, hogy a forradalmárokat pártolja, évekkel ezelőtt becsületbevágó cselekedetet követett el, a császáriakat mellőzi, stb. Rebellisnek mondják Marcibányi Antalt, Pongrácz Gáspárt, Bachó Lajost, Bobok Gusztávot, Thurzó Mihályt, Piacsek Antalt, Platthy alispánt, Nedeczky Mihályt, Zental Istvánt, Szeghi Jánost, Borsiczky Vincét, Zental Imrét, Smialovszkyt, Latkóczy Sándort, Brogyányi Leandert. A megyefőnököt a legsúlyosabb vádakkal illették.

Túróc megyében megvádolták Lehoczky Györgyöt, Révay Károlyt, Újhelyi Lajost, Kossuth Lajost, Újhelyi Ferencet, Durdik Lászlót rebelliséggel.

A denunciációk célja nem volt egyéb, mint az, hogy a megvádoltak helyeit híveik foglalják el, természetesen az osztrák hatóságok ezen adatokat siettek felhasználni, hogy a megjelölt emberek ellen rebelliség miatt az eljárást megindíthassák. A panaszoknak tehát a főtendenciája nem arra irányult, hogy az illetőkről kimutassák azt, miszerint nem a tót párt emberei, hanem hogy osztrákellenesek, császárellenesek. Az akkori időben ez éppen elegendő volt ahhoz, hogy valaki, ha nem is került börtönbe, de legalább is elveszítse a kenyerét. Megjegyzendő, hogy tényleges adat alig van a négy memorandumban és hogy mélyenjáró sérelmekről nem tudnak bizonyítékot szolgáltatni.

Geringer az emlékiratokat az éppen Pesten tartózkodó Forgáchnak megmutatta, amire ez másnap írásbeli jelentésében¹ kellő értékére szállította a vádaskodást, amennyiben ki-mutatta, hogy Trencsénben Piacsek a lázító agitációt meg-akadályozta és ezért haragusznak reá. A néppel Budatin tájé-kán szigorúbban kellett eljárni, mert e környéken az erdei károk az utolsó időben 160.000 p. forint értékre rúgtak.. A személyi adatokat is legnagyobbbészst sikerrel cáfolta. „Nem tudom soraimat befejezni – írta -, hogy a denunciálók me-részsége feletti csodálkozásomnak kifejezést ne adjak, mert sohasem hittem volna, hogy férfiak, akik barrikádokon har-coltak a monarchia ellen, férfiak, akiknek becsületességéről annyi eltérő nézet van, – akiknek előéletük a magas kor-mánynak, hogy ezen urak hol legyenek elhelyezendők, még, sok gondot fog okozni, erkölcsbírakul tolakodjanak és a rekri-mináció területére lépnek, holott múltjukból az ő előnyükre semmi, a jelenből pedig egy olyan támogatás beszél, melynek becsületességéről és önzetlenségéről majd csak a jövő fog ítélni.”

írásbeli u tasításában² Geringer felszólította Forgáchot, hogy csak olyan személyeket nevezzen ki, kik becsületes és nem rebellis multat mutathatnak fel. Indítson vizsgálatot Kubo-vich és Cserny szolgabírák ellen. Igyekezék a nyelvhasználat kérdésében a túlzó követeléseket a jogosság medrébe vissza-szorítani, viszont nem tűrhető egy nyelv szupremáciája a má-sik felett, amit később úgy értelmeztek, hogy egy nyelvnek sem lehet joga, csak a németnek. Ezzel a hosszú emlékiratok ügye in brevi manu el is intéződött.³ A Jellasics által továb-bított példányt 1850 június 12-én helyezték rövid megjegy-zéssel irattárba, mert hiszen a kormány nem is gondolt komo-lyan és becsületesen a nemzetiségi egyenjogúsítás teljes meg-valósítására. A magyar forradalom elleni harcban egyen-súlyozó tényezőkre volt szüksége, melyek abban a percben el-veszítették ránézve jelentőségüket, mihelyt forradalmi komp-likációktól többé már nem kellett tartani. Egyideig még hite-

¹ O. L. – G. i. 455/Rg. 1849. – L. Iratok 282. sz.

² St. A. W. – G. G. U. 61/1849. – L. Iratok 283. sz.

³ A. M. I. – Pr. A. 6924/1849. – L. Iratok 278. sz.

gette őket, míg a forradalmi utórezgések elsimultak, azután pedig ugyanazon szempontok szerint kezelte őket, mint a letiport magyarságot. A reakciós abszolutizmus, mely a németesítéssel akart egy centralizált összbirodalmat szervezni, a tót törekvésekben éppen olyan veszedelmet látott, mint a magyar nemzeti érzésben. Ennek megismerése után bontakozott ki teljes ridegségében a Stúr-Hurban-politika rövidlátása és kudarca.

Közbevetőleg még egy-két aktában talált adatot említék. Forgách a Stúr-Hurban-agitáció elé eredetileg bizalommal tekintett és azt remélte, hogy a Kossuth-érelmű tót népre mérsékelt és higgadt beszédekkel jó erkölcsi hatást fognak gyakorolni, amely reményének Geringer előtt kifejezést is adott¹ és szembetűnő, hogy Geringer nem hitt e reményeknek. Stúr nyitramegyei tartózkodása alatt Zayugrócon és Bánban heves izgató beszédek tartott, melyeknek tartalma miatt Geringer utasította Forgáchot, hogy szólítsa fel Stúrt igazolásra, ha Stúr igazolása nem megfelelő, a kerületi parancsnok útján a Haynau-féle nyílt parancs rögtön visszaveendő. Egyúttal Hurban és Hodza viselkedése is megfigyelendő.² E rendelet aktabeli folytatását ugyan nem sikerült megtalálnom,

¹ *O. L.* – G. i. 673/1849. – *Geringer-Forgách.* (Ofen, am 10. August.)

² *O. L.* – G. i. 275/Eg. – L. Iratok 284. sz. – Említettem, hogy a tót szabadszapatok előbbi vezetői közül Janecek letartóztatták, Bloudek ismét az osztrák hadseregbe lépett, míg Zách Ferenc már 1849 őszén visszatért Belgrádba, ahonnan az osztrák konzulátus 1849 nov. 26-án következőket jelentette róla:

„Auffallend ist, dass sie (Wuceich, Knicanin, Grasehanin) dabei durch den berüchtigten Franz Zach, der seit ungefähr 3 Monaten sich hier aufhält und der sich beim Anlangen mit seinen Pass des mährischen Landes Gubernium dem Consulate vorgestellt, begleitet worden sind.

Bezüglich dieses Franz Zach, der als ein eifriger Panslavist in früheren Jahren sehr thätig war, und worüber die Berichte des hiesigen Herrn Konsuls Meyerhofer vom 23-ten November 1844. No. 82. 19-ten Oktober 1847. No. 275 und vom 12-ten April 1848. No. 108 nähere Aufklärung geben, kann ich Euer Durchlaucht über den eigentlichen Zweck seines Hierseins noch nichts Bestimmtes anzeigen. Er wohnt bei dem hierortigen Ingenieur Nevolle, ist viel im Hause des General Knicanin, dessen Sekretär er quasi vorstellt, und wird auch in den Häusern der übrigen fürstlichen Beamten oft. gesehen und mit Auezeichnung behandelt.”

St. A. W. – Actes de haute police 1849. (Internalia 1. fasc.) „Politische Gegenstände” Nr. 259. Belgrad, am 26-ten November 1849. – Konsulats Verweser Hauptmann Jaurich. – Bericht über die Ablösung des französischen Konsul Limperany; über die Kriegsrüstungen in Serbien, über den Franz Zach, den Polen Leonari und den Italiener Carossiny, dann über die zu Gunsten Russland sich zeigender Stimmung in Serbien.”

mégis valószínűnek tartom, hogy a három férfiú visszarendelése ez ügygel kapcsolatban áll, mert út jóknak megszakítása ezen időponttal egybevág.

A bányavidéken a tót nyelv használata ellen tiltakoztak a városok, különösen pedig Selmechánya, melynek városi ügyeibe önkényesen az ott veszteglő Lewartowsky-féle tót szabadcsapat avatkozott Radlinsky és Bizay kezdeményezésére. A város elhatározta, hogy a német nyelvet fogja használni hivatalos nyelvül. A felekkel tótul tárgyalnak, a beadványok tótnyelvűek lehetnek. Radlinsky népgyűlést rendezett, melynek többsége bányamunkás volt és követelte a tót hivatalos nyelv használatát és szeptember 19-én Lewartowsky és Radlinsky kényszerítették a vároet ennek elismerésére. Inter arma silent jura – panaszkodik a város Bachnak,¹ aki az előjáróság döntését helybenhagyja és a Radlinsky-féle kényszerhatározatot megsemmisítette.

A tisztviselőknak denunciálása, a rebelliséggel való megvádolása folyton ismétlődött. A Forgáchnál kártalanításért« és pénzsegélyért folyamodó mosóci nyerges, Hornek Ferenc, ki Stúrnak adjutánsa volt a bányavidéken, küldöttséget vezetett Bécsbe. A küldöttség tagjai Hornek Ferenc, egy Koncek Ales és egy Misskoczy Jiri nevű mosóczi ember. A denunciáló iratban Lehoczky György, Révay Károly, Révay Ferdinánd, Újhelyi Lajos és Ferenc, Kossuth Lajos, Wladár Pál és Durdik László tisztviselőket, mint volt rebelliseket beárulják.² Bach ez ügyben, mert később ez a denunciálás Lilge János

¹ O. L. – G. i. 2701/1849. – *Selmechánya-Bach*. (Am 21. Sept.)

„... und eine offene Beechwerdeführung gegen die Wühlereien der slowakischen Freischärler, deren Folgen auf dem so wünschenswerthen Frieden dieser Bergstädte so unermässlich sein könnte, schon darum an ihrem Orte, weil sich ähnlicher Einmengungen in die städtische politische Verwaltung selbst das reguläre Militair Seiner Majestät strengstens enthalten hat...”

Bach határozata, mely október 12-én kelt:

.... „dass sein erwähnter Beschluss, welcher sowohl den Anforderungen der Staatseinheit, als der Gleichberechtigung der Nationalitäten entspricht von mir gebilligt werde und daher ohne weitere Berücksichtigung des angezeigten Protestes aufrecht zu erhalten sei, dass aber der Magistrat strenge darüber zu wachen habe, dass die gedeutete Berücksichtigung der slowakischen Volkstümlichkeit bei Abfassung von Bescheiden und Pässen, sowie bei öffentlichen Akten jeder Art immer und durchgreifend statt finde.”

² O. L. – G. i. 476/Rg. 1849. – „Einige glaubwürdige Angaben über die neueste Beschwörung der Verwaltungsstellen im Turócer Comitat.”

neve alatt megismétlődött,¹ aki katonai bizottság kiküldését kérte, ráír Geringerre, hogy küldjön ki Túróéba egy tisztviselővel összeköttetésben nem álló vizsgálóbizottságot, amit Geringer úgy oldott meg, hogy a pozsonyi miniszteri biztost utasította, miszerint csendőrszervekkel végeztesse a vizsgálatot. Ez a vizsgálat azonban áthúzódott már a következő évbe és negatívén végződött.

Igen érdekes és összefoglaló, bár egyes részleteiben téves képét nyújtja az 1848-49-i tót mozgalomnak Forgách Antal gróf egy Gerstner tábornokhoz, a pozsonyi kerület katonai parancsnokához intézett jelentésében, melyet, bár 1850-ben kelt, minthogy e két esztendőre vonatkozik, e kötetben helyeztem el.²

¹ *U. o.* – G. i. 5853/1849. és A. M. I. 8917/1849. – *Bach- Geringer.* (Wien, am 10. Dezember.)

² *Kr. A. W.* – C. M. G. U. 4403/1850. – L. Iratok 285. ez.

XII. FEJEZET.

Felsőmagyarország megszervezése.

A „Slovenské Noviny”. – A tót „K. K. Reiner”. – Bach a tót nyelv ellen. – A tót felkelők segélyei, kegydíjai, kineveztetései, kártalanításai. – Püspökök elleni akcióik. – Az ág. ev. egyház autonómiája elleni aknamunkájuk. – Kollár és Kuzmány memorandumai. – Hanrich dolgozata Felső-Magyarország beosztásáról. – Kollár memorandumai az öszmonarchiába való beolvasztásról és a tót koronatartományról. – Hlavác a közigazgatás átszervezéséről. – Schurmann Gusztáv és Soltész Alajos. – Soltész beadványai. – Thun Leó gróf közoktatásügyi miniszter és a felsőmagyarországi iskolaügy. – Az ország kerületi felosztása. – A császári biztosok és működésük. – Forgách Antal gróf és a tót kérdés. – A Národná Rada tagjainak alkalmaztatást kérdése. – A kompromittáltak és gyanúsak jegyzékén.

(Iratok 286-302. sz.)

A Bécsben megjelenő „Slovenské Noviny” egyik szerkesztője, Lichard Dániel, arra törekedett, hogy ismét visszatérhessen szülőföldjére, Szakolcára. Valószínűleg belátta azt, hogy Bécsben, közvetlenül a bécsi minisztérium ellenőrző szeme előtt, nem fejtheti ki azt a működést, amelyet szeretett volna kifejteni. Ezért azzal a javaslattal fordult Geringerhez, hogy „Ludomil” cím alatt indíttasson Szakolcán egy tót népszerűsítő lapot, melyet Lichard szerkesztene, míg a bécsi hivatalos tót lapot Radlinsky András és Nosák Bohusláv vezetnék tovább. Geringer, aki belátta, hogy a Bécsben kiadott tót újság a tót nép lelkéhez nem tud közelférközni, mert idegen szellemű, mindezt annak tulajdonította, hogy a lap nem jele-

nik meg a tót területen belül. Fel is terjesztette pártolólólag Bachhoz Lichard részletes javaslatát,¹ melyben ez a lap céljáról nyilatkozik. A magyar rebellió által a tót nép között terjesztett mérgező eszmék elleni harc volna ez, a közös osztrák haza érdekében. Lichárd hajlandónak ígérkezett esküt is tenni, hogy ilyen szellemben fog működni, csak hogy a lap megindulhasson. Bach a tervet elfogadta és 1.500 frt. kormánytámogatást helyezett kilátásba, azonban szükségesnek tartotta Geringert arra figyelmeztetni, hogy nem lesz célirányos a kis tót olvasóközönseget, a kevés tót irodalmi erőket új lapalapítással megosztani. Ezért azt javasolta, hogy a mechtaristákkal kötött szerződést bontsák fel és az alapítandó lapot egyesítsék a meglévővel.² A terv éppen Bachnak ezen aggálya miatt meg nem valósult és a „Slovenské Noviny” szerkesztői továbbra is Bécsben működtek. – Ez időben már mindinkább kiélesedő harc kezdődött a kinevezett felsőmagyarországi biztosok és a lap között, mely Stúr és Hurban agitációja érdekében részint a közigazgatási tisztviselők ellen, részint a különválási petíciók szellemében izgatott. Végre kenyértörésre került a dolog Bizay Sándor Slavomil esetében. Mikor megtudták a tót agitátorok, hogy Hurban és Stúr HajTiautó] „offene ordre”-t kaptak arra a célra, hogy népgyűléseket tartsanak és szónokoljanak, csapatosan jelentkeztek Bachnál és Geringernél, hogy őket is küldjék ki ilyen foglalkozásra. Bizay Sándor, a nagyszombati szeminárium húszéves teológusa, aki Csorich és Jablonovsky tábornokok részére, majd pedig a Selmecebányái osztrák városparancsnok részére foglalkozásszerűen kémkedett, Radlinsky ajánlására Geringer által 40 frt. fizetéssel a bányavidékre küldetett, hogy úgy működjék, mint Hurban és Stúr. Radlinsky részéről Bizay azt a megbízást kapta, hogy a tót lapot terjessze és gyűjtsön ré-

¹ O. L. – G. A. 253/1849. – An seine Hochgeboren Herrn Baron von Geringer k. k. Landes-Commissär in Ungarn, unterthänigster Vorschlag und Bitte, in Betreff einer slovakischen Volkszeitung, eingereicht von Prof. Lichard (Wien, am 10. Juli 1849.). „*Inhalt und Zweck des Blattes*: Dieser wäre: den Bauer und niedern Handwerksmann über die nähere politischen Zustände des *gemeinsamen österreichischen Vaterlandes* aufzuklären, Treue gegen den rechtmässigen Herrscher, Gehorsam gegen das Gesetz ihm zu empfehlen, mit einem Worte: dem Gifte entgegenzuarbeiten, welches die magyarische Rebellion mit Wort, Schrift und That auch unter die Slowaken geschleudert hat.”

² O. L. – G. A. 4276/1849. – 5384/M. I. (Wien, am 30. Juli 1849.)

ezére előfizetőket.¹ Ez a fiatal ember, aki magát ezentúl „k. k. Redner”-nek nevezte, arra használta fel a megbízást, hogy mindenütt denunciált, lázított és mint Porgách jelenté Geringernek, pénzt zsarolt és mikor a trencsényi biztos, Piacsek Károly, további működését betiltotta, azt egy nyílt levélben megtámadta és az ezt közlő lappéldányokat a nép között osztogatta.² A „Slovenskó Noviny” különben olyan éles hangon írt a megyei biztosok ellen, hogy ezt azok már megelégtették. Forgách közölte is Geringerrel, hogy a nyugtalanságok közepette az újságnak tevékenységét nem tartja időszerűnek. Hasonlóképpen nyilatkozott Kempen tábornok is, aki a lap által kifejtett működést veszedelmesnek deklarálta. A lap terjesztését Porgách be is szüntette és Bizay ellen vizsgálatot indított, egyúttal kérte Geringert, hogy az autoritás ellen agitáló fiatal embereket ne küldjék a tót nép közé.³ Geringer erre figyelmeztette Lichárdot és Radlinskyt, hogy tartózkodjanak a jövőben a lázító tendenciától és kövessék a kormány programját és szándékait, amire Eadlinsky és Lichárd ellen panasszal fordultak Bachhoz és Geringerhez, amelyben kifejtik, hogy a megyei biztosi kinevezéseket nem tartják szerencséseknek, mert sokan a biztosi instrukciót megszegik. Különösen Piacsek Károly ellen panaszkodtak, aki a „Slovenské Noviny”-t terjesztő Bizayt munkájában meggátolta és akinek megyéjében, a szakolcai járásban, Kubovich főszolgabíró még

¹ U. o. – G. A. 264/1849. – *Radlinsky-Bach*. (Wien, am 11. Juli), *Geringer-Bizay*. (Pressburg, am 12. Juli.)

² O. L. – G. A. 1284/1849. – *Forgách-Geringer*. (Trencsin, am 21. August 1849.)

³ U. o. – G. A. 1366/1849. – (Trencsin, am 24. August 1849.)

„Den Redaktoren der Zeitung „Slovenské Noviny”, Dr. Lichard und Radlinsky in Wien. – Ich habe mit Bedauern aufgenommen, dass die slawische Zeitung „Slowenské Noviny”, deren Redaktion Ihnen anvertraut ist, in einigen ihrer Artikel einen Ton annimmt, wodurch der Zweck, welcher durch die Verbreitung dieser Zeitung erwirkt werden soll, völlig verfehlt wird. Die mir auf amtlichen Wege zugekommenen und hier beifolgenden Blätter dieser Zeitung, namentlich deren inclavirte Artikel, liefern darüber den vollständigen Beweis und ich sehe mich dadurch veranlasst Sie zu mahnen, streng darauf bedacht zu sein, damit aus diesem Blatte alle Ausdrücke, welche die heilsamen Absichten der gesetzlichen Regierung vereiteln, das Vertrauen des Volkes gegen dieselbe schwächen, oder aber dem Ansehen der neuen Organe der Regierung abträglich sein können, vollends beseitigt, überhaupt aber diese Zeitung Ihrem ursprünglichen Programme u. den Absichten der Regierung besser entspreche. – Ofen, am 30. Aug. 1849.” (Approbalta Geringer.)

mindig használja a magyar nyelvet,¹ Geringer a panaszt ad acta tette, mikor azonban Bach átírt hozzá ez ügyben, Forgáchot jelentéstételre szólította, aki szeptember 27-én kelt válaszában bebizonyította, hogy Szakolcán a tót nyelv használatos a közigazgatásban, Piacsek jogosan járt el és kijelentette ezek előterjesztése után, hogy további diszkussziókba nem hajlandó bocsátkozni, tekintetbevéve Bizay jellemét, akit különben Geringer szeptember 7-én sürgősen visszarendelt kudarcos útjáról. Hogy mire használta fel ez a Slavomil Bizay a nyílt parancsot, legjobban igazolják Antalffy József volt Selmecebányai városbíró haditörvényszéki irományai. Bizay, aki Lewartowsky-val egyidőben tartózkodott a bányavidéken, a „Slovenské Noviny”-ban cikket írt Antalffyról, hogy guerilla-százados volt, a császár ellen lázított, Antalffy, akinek honvéd fia lent Szabadkán súlyos betegen feküdt, leutazott hozzá. Mire visszaérkezett már ott terpeszkedtek Bizayék, akik az egész magisztrátust beárulták. Lewartowsky Antalffyt letartóztatta és Bizay a pozsonyi katonai parancsnokságnál külön levélben denunciálta Antalffyt, aki azután ártatlanul négyévi súlyos várfogságot szenvedett.² Ebben Radlmskynak is részvétele volt. Ez csak egy eset a sok közül.³

¹ O. L. – G. A. 364/Rg. 1849. – *Lichard és Radlinsky-Bach.* (Wien, 29. August) és *U. o.* – 1510/1849. – *Radlinsky-Geringer.* (Wien, 29. Aug)

² *Kr. A. W.* – *Kriegsgericht Pesth 2/412.* – 1850. – Az irományok között van Antalffy levele Radlinskyhoz, melyben többek között következőket írja:

„Schmerzlich hat mich der in ihrer Zeitung „Slovenské Noviny” vom 10-ten August 1. J. Nr. 10. aus Schemnitz gegebene Artikel berührt, in welchem ich als „Hauptmann einer Guerilla” und Richter unter der Revolutionsgewalt dem ganzen lesenden Publikum der Monarchie vorgeführt und so von Ihnen als Geistlicher, ohne von der Wahrheit des erhaltenen Berichtes überzeugt zu sein, – der Stein der Lieblosigkeit und leidenschaftlichen Verfolgungslust auf mich, schuldlosen Familienvater verderbenschwangern geworfen sind.”

³ Az ú. n. k. k. Rednerek besztercebányai működését jellemzi Jurkovich i. m.-ban (119. l.) Zipser naplója alapján következőképen:

„A mit a templomban nem lehetett, azt alkalmi szónoklatban tálalta fel okt. 9-én két vándorszónok a megyeháza termében a polgárságnak. E napon d. e. 10 órára dobszóval szólították be a lakosságot az említett terembe, ahová nemsokára eljött Rarus is két idegen fiatal ember kíséretében. Az egyik valami Sendinger nevű káplán volt Selmecebről, különben besztercebányai származására nézve, a másik egy lutheránus diákból katolikus klerikussá, majd bányász-akadémikussá vedlett Bizay nevű kalandor, a ki svádáját állítólag eladta Haynaunak és az országos főcommissariusnak. Geringer bárónak. Sendinger német nyelven esetelte a magyar lázadók vállalkozását és szomorú következményeit a boldogító béke ezernyi áldásait és szeretetteljes ragaszkodásra buz-

Bécsben csakhamar meggyőződtek arról, hogy a „Slovenské Noviny” igyekeznek, ahol csak lehet, kibújni a kötött marsrúta szorítása alól és amikor október elsején a példányszám meg-nagyobbítását kérte a szerkesztőség, Bach elrendelte október 23-án, hogy a lap vezetése Beck Antal dr., a hivatalos közlöny szerkesztőjének kezébe adandó. E lépés közvetlen oka a lap tapintatlan magatartása (taktlose Haltung) elleni sok panasz. Bach arról értesítette Geringert,¹ hogy a jövőben ilyen magatartás elkerülendő, megfelelő intézkedéseket tett és hogy ezentúl a megyei biztosok ne korlátozzák a lap elterjedését. Ugyanaznap értesítették a lap szerkesztőségét, hogy ezentúl a lap szerkesztőségi főnöke Beck dr. lesz, ezzel a laphoz kötött összes reményeik füstbe mentek, mert Bachnak és Becknek egyszerű Írnokai lettek. A „Slovenské Noviny” magatartását azonban nemcsak a magyarság ítélte el, hanem a cseh nemzeti politika is, melynek kiváló publicistája, Havlicek, nem egyszer maró gúnnyal ostromozta a tót politika szolgálékúségét, melylyel a centralizáló, reakciós, alkotmányellenes Bécs céljait szolgálják. Ez a szolgálékúség legkirívóbban mutatkozott a lap nyelvére vonatkozó vitában.

A tót nép már régen túlhaladott álláspontnak tudta a nyelvkérdést, azt, vajjon a Stúr, Hurban, Hodza által megalapított tót irodalmi nyelvet használják-e, vagy pedig a cseh bibliai nyelvet, melyet senkisé nem használt és értett, hiszen néhány esztendő alatt a tót nyelv irodalmi használata annyira elterjedt, hogy más nyelven irodalmi termék nemcsak hogy meg nem jelent, de megjelentetése a tót irodalmi termékekkel szemben teljesen ki volt zárva, mert senki sem nyúlt volna hozzá. A „Slovenské Noviny” tót irodalmi nyelven íratott. November

dította az új császár íránt a hallgatóságot. A másik szónok, a kinek nom volt módjában a papi talár komolyságával is hatni a hallgatóságra, görbe magyar kardot kötött az oldalára s széles feketesárga szalagot vetett át a vállára s úgy dühöngött a magyarság ellen. Tótul mondott beszédében a legdurvább szólásmódokban nyilatkozott a lázadókról s kijelentette a hallgatóságnak, hogy a magyar nyelv mindenkorra számkivetve van, hogy csak a tót nyelv használható stb.”

¹ O. L. – G. A. 3882/1849. – *Bach-Geringer*. Wien, am. 2. November.) „Über vielfache Beschwerden gegen die taktlose Haltung des Blattes „Slovenské Noviny”, redigiert von Lichard und Radlinsky, habe ich mich bestimmt gefunden, Verfügungen zu treffen, welche mir die Beruhigung gewähren, dass diese Zeitung in Hinkunft nichts enthalten werde, was mit den Absichten der Regierung im Widerspruche stünde.”

30-án a szerkesztőség a lap terjedelmének kibővítését kérte, mire Bach heti három ívnyi mellékletet és még egy szerkesztői napidíjast 30-40 krajcár fizetéssel engedélyezett, ugyanakkor azonban Kollárhoz fordult,¹ hogy a Kadlinsky és Lichard által említett tót ortográfiai ingadozások ügyében bizottságot hívjon egybe és az teygen e kérdésben előterjesztést. Ugyanis azon nyelvi vita, melyet 1848-ban a „Tatrin” a tót helyesírás ügyében befejezéshez, egy érdemleges megállapodáshoz, akart vezetni, az események következtében félbeszakadt. A tót irodalmi nyelv apostolai abban egyetértettek, hogy tótul kell írni, mert nemzetiségük tót és nem cseh, tótul beszélnek és nem csehül, tótul értenek, a cseh nyelvet nem értik, – helyesírási tekintetben azonban voltak köztük lényeges differenciák. Hodza és Stúr között nagy eltérés volt és mondhatni, hogy Stúr, Hurban, Hodza egymástól eltérő helyesírást követtek, 6Őt mindenki maga igyekezett magának helyesírási szabályokat teremteni, úgyhogy tényleg helyesírási káosz volt. Ezt a helyzetet sietett kiaknázni Kollár János, aki esküdt ellensége volt a tót irodalmi nyelvnek és Bachnak a cseh nyelvet ajánlotta a tót nyelv helyett, ami a bécsi kormánynak azért is kedvére volt, mert ellenőrző közegei, így Beck dr. is, nem tudtak tótul és az ellenőrzés egyszerűsítése miatt elfogadták Kollár javaslatát. Valószínű az is, hogy a minisztériumban lévő elemek, mint Osegovich is, aki ajánlotta a tót területnek a morva területhez való csatolását, szintén azon fáradoztak, hogy a tót nyelvet kiszorítsák. Radlinsky és Lichard, akik a tanácskozásokon résztvettek, valamint Kuzmány is azt tették, mondták, írták, amit nekik parancsoltak. Állásaikat féltették és állásaikat meg akarták tartani még azon az áron is, hogy megtagadták saját anyanyelvüket. A cseh nyelv használatát elrendelő miniszteri átirat Kollár rabulisztikus felfogását² foglalja magában, mely szerint a helyesírási ingadozásoknak határt kell szabni és vissza kell térni ahhoz a nyelvhez, melyen az egyházi könyvek, a biblia, Mária Thérézia és II. József rendeletei íratlak és melyen a nép szerződéseit és végrendeleteit írta és melyet szerinte az egész tót nép megért. Ahelyett tehát,

¹ A. M. I. – 8384/1849.

² St. A. W. – G. G. U. 298/gg. 1849. – L. Iratok 286. sz.

hogy a komité azt ajánlotta volna, állapítsák meg közösen a helyesírási szabályokat, hidalják át az ellentéteket, elfogadták Kollár javaslatát a régi, elavult, penészszagú, mindenki előtt értelmetlen bibliai nyelvhez való visszatérést, melyen nem a nép írt, mint azt Kollár Bachnak előadta, hanem az írkokok, a papok és a népnek mindig le kellett fordítaniuk, hogy mit írtak. Sem Mária Terézia, sem II. József rendeleteit nem értették, azokat is előbb tót nyelvre kellett átültetni és úgy megmagyarázni. A tót nép között az irodalmi mozgolódás azért késett soká, mert nyelvét a latin nyelv és ez az idegen cseh bibliai nyelv nyomta el. A tótságok például a negyvenes évek előtt közvetlenül három idegen nyelvet kellett művelnie, a latin, a bibliai cseh, a magyar nyelvet és éppen a magyar nyelv művelése érdekében indított mozgalom rázta fel a tótságot, hogy ápolja és művelje saját tót nyelvét. A tót intelligencia latinul is írt, latin könyvekből tanult, latinul leveleztek egymással privátim és hivatalosan is, kinek jutna azonban eszébe azt állítani, hogy a tótok latinok? Így áll a kérdés a cseh bibliai nyelv tekintetében is. A nép nem értett és nem beszélt latinul, sem csehül. Az iskolás emberek megtanulták és használták ugyan a két nyelvet, de ezek nem voltak népük nyelvei és nem képezték nemzetiségük jellegét.

A „Slovenské Noviny”-t ezentúl ezen az érthetetlen, sem újkori cseh, sem tót nyelven írták és hogy a nép félig-meddig értse, tót kifejezésekkel tarkították. Ezzel a bécsi kormány kifejezést adott annak hogy Hurban, Stúr tót nemzetiségi törekvéseit nem helyesli, a tót elkülönülési szándékokat leki-csinyli, a tót irodalmi nyelvet dialektusnak tartja és mindazt, amiért irodalmi téren a tót vezető férfiak imponáló erővel, szorgalommal és ambícióval, mondhatni önfeláldozással dolgoztak, meg akarja semmisíteni. Ez volt hát a híres nemzetiségi egyenjogúsítás első kézzelfogható eredménye! A tót nyelvet szám-űzték és meg kellett érniök a tót felkelési akciók vezetőinek már 1849-ben, hogy nyelvüket az osztrák reakciós kormány vsemmibe se veszi és hogy az iskolákban Thun gróf nem a tót nyelvet, hanem a cseh nyelvet taníttatja rendkívüli tantárgy-ként. Az osztrák kormány kimondottan csehesítő politikát követett, amiben Thun grófnak volt nagy része, aki szintén

rossz szemmel látta a tót önálló és izmosan fejlődő irodalmi irányt és a cseh érdekek exponense volt Bécsben.

A bécsi kormány bátran tehetta a tót kérdésben elbizottan mindazt, amit akart, mert ellenvéleményeket, protestációt úgy sem hallhatott, hiszen az összes tót politikus többékevésbé lekötelezettje volt. Folyton hullatta közibük az adományokat, támogatásokat, állásokat. Minőségileg ezek nagyon soványak voltak és valóban csodálkozhatni lehet azon, miképpen tudta a bécsi *kormány* olyan kis anyagi eszközökkel az egész tábort lekötöni.

Néhány példát mutatok be az 1849-es év utolsó negyedéből, melyek a Bécsből folyósított tót segélyekre, támogatásokra, kegydíjakra, kártalanításokra, kinevezésekre, elhelyezkedésekre vonatkoznak. Nem meglepőek, hiszen hasonló esetekkel az előző fejezetek folyamán már találkoztunk, hanem így összefoglalva igen érdekes képet nyújtanak.

Chalupka Sámuel kiváló tót költő július 4-én 200 v. frt. útipénzt kapott, hogy menjen Gömör megyébe agitálni a császár nevében. Ő maga ajánkozott erre, mert Gömör megye népe császárellenes és rebellis volt.¹ Geringer a kiutalt összeggel egyúttal alkalmat adott Chalupkának, hogy felsőlehotai lelkeségébe, Zólyom megyébe visszatérhessen. Rarus Mihály besztercebányai városbíró, Streseniczky Sámuel zólyomi polgármester, Kardos Ármin volt szolgabíró, akik a bécsi tót emigrációs mozgalomban tevékenykedtek, július 10-én segélypénzt kértek Geringertől. Mindegyikük 50 v. frt. segélyt kapott július 27-én.² Kuzmány Károly, a neves tót költő és politikus július 10-én azt kéri Bachtól, minthogy Götz tábornoknak a bányavidéken való átvonulásakor, mint a Götz által ki-nevezett császári megyei bizottmány elnöke, mindenféle kéme-

¹ O. L. – G. A. 206/1849. – *Chalupka-Geringer*. „..Das Gömörer Comitatzählt unter denen, welche Führer des Volkes sein sollten, keinen Einzigen, der es gewagt hatte, seine Stimme gegen die Umtriebe der Rebellen zu erheben, oder ihnen entgegen zu arbeiten. Hierin wird man die Ursache finden, warum das Gömörer Volk sogar den k. k. Truppen Trotz zu bieten gewagt hatte. Tausende erhoben sich gegen die Schlick'sche Heeresabtheilung; die slowakischen Freiwilligen wurden von ihnen bei Murán überfallen und den Vogel'schen Corps lauerten sie in Bergen und Wäldern auf..”

² U. o. – G. i. 282/1849.

ket küldözgetett és útleveleket nyomtatott, ezeknek költségeit pedig saját pénzéből fedezte, térítsék meg 150 forintnyi kiadását. Geringer július 13-án 150 v. forintot utalt ki részére.¹ Július 13-án Hlavác, Kollár, Hánrich részére kiutaltatnak az esedékes napidíjak.² Július 22-én Lichard Dániel 1.500 forintot kér egy új lapalapításhoz.³ Augusztus 10-én Hánrich Ferenc 29 frt. 26 kr. írnoki költségeket kér.⁴ Augusztus 31-én a bizalmi férfiak ismét napidíjtalványokat kapnak,⁵ ami különben minden hónapban megtörtént. A napidíj 10 frt. volt. Októberben Kollár és Hánrich napidíját leszállította Bach hét forintra, a Hlavacé megmaradt 10 forintnyi.⁶ A Muránynál magyar fogságba került hurbanisták részére Forgách gróf Geringertől segílyt kért szeptember 14-én. Geringer fejenként a 17 ember részére 10 v. forintot utalványoztatott.⁷ Nosák Bohuslav tót költő, aki tetemes szolgálatokat tett a császári kormányoknak, október 3-án segílyt kér, hogy haza, Feketelehotára, utazhassék. Geringer 15 v. forintot adott neki azzal az utasítással, hogy békés foglalkozásának éljen.⁸ Október 7-én Kuzmány azzal a kéréssel fordul Geringerhez, hogy támogassa Thün gróf miniszter előtt Bécsben való alkalmaztatását, amit Geringer másnap kelt levelében meg is tett.⁹ Thun Leó gróf közoktatásügyi miniszter október 8-án a minisztertanács elé terjesztette javaslatát, mely szerint Kuzmány Károlyt a bécsi evangélikus teológia egyik tanszékére kéri kineveztetni, amihez a minisztertanács hozzájárult. A császár október 29-én hagyta jóvá a minisztertanácsi határozatot.¹⁰

¹ U. o. – G. i. 249/1849.

² A. M. I. – 5121/1849.

³ U. o. – 5384/1849.

⁴ U. o. – 5945/1849.

⁵ U. o. – 6622/1849.

⁶ U. o. – 7633/1849.

⁷ O. L. – G. i. 61/Rg. 1849. – *Forgách-Geringer.* (Mosóc, 14. September.)-

⁸ U. o. – G. i. 435/Rg. 1849. – Geringer utasítása:

„Mit Rücksicht auf Lewartowskys günstiges Zeugnis, ist dem Bittsteller gegen Quittung eine Unterstützung von 15 Fl. G. M. zu erfolgen mit der Weisung sich in seiner Heimath lediglich den eigenen friedlichen Geschäften zu widmen.“

⁹ U. o. – G. i. 471/Rg. 1849.

¹⁰ Sl. A. W. – M. R. Z. 3862/1849. – L. Iratok 287. sz.

Kuzmány Károly besztercebányai evangélikus lelkész, neves tót író és költő Götz tábornoknak Zólyom megyében való időzőse alkalmával a megye közigazgatási bizottságának elnökségét vállalta és minden tekintetben a magyarellenes tót agitáció ügyét szolgálta. A március 20-i olmützi tót deputációnak tagja volt és ez alkalommal résztvett a császári ebéden is.¹ 1849 augusztusában Bécsbe távozott, ahová családját előre küldte. Ez a rendkívüli tehetséges és mély tudományossága férfiú Kollárral együtt kineveztetett a „Juridisch-Politische Terminologie für die slavischen Sprachen Österreichs” bizottságába, melynek élén Beck A. dr. udvari tanácsos állt.² A bizottság szeptembertől kezdve decemberig működött anélkül, hogy feladatát elvégezte volna. Tanári székfoglaló előadását Kuzmány december 3-án tartotta és pedig latin nyelven. Előadásában kiemelte, hogy a magyar rebellesek bűnül tudták be neki a trón iránti hűséget és a nép iránti szeretetét.³ Még tanári kinevezése előtt felmerült Bécsben a terv, hogy őt kinevezik a magyarországi evangélikus egyház egyik szuperintendensének.

Thun már 1849-ben foglalkozott a magyarországi evangélikus egyházak autonómiájának megszorításával és ebben a munkában hathatós munkatársakra számított Kuzmány és Kollár személyében, akik már július elején részletes tervezete-

¹ Dr. P. Axel *Bújnák*: Dr. Karol Kuzmány, „Život a dielo”. – Lipfc. Sv. Mikulás, 1927.167.1. – Kuzmány teológiai székfoglaló előadásában erről következőképpen emlékezik meg: „Post verò legátus popularium ab Caesare felicitissime rem gessi, namque plane masae Augustissimi Imperatoris ad motus coenae ejus accubui...”

² *U. o.* – 171-172. 1. – A bizottságnak cseh tagjai Safarik, Ribicka, Sembera. Más szláv tagjai: Miklosich, Vuk, Karadzic, Mazuranic, Holovacky.

³ Székfoglaló beszédének címe: „Recitatio publica, qua professionem theologiae practice in Caes. Reg. Academia evang. Theologica Viennensi, capessivit Carolus Kuzmány.. Die 3. Dec. 1849.

A székfoglalónak fentemlített része következőképpen hangzik: Interea rebelles quia fallax illisit eis fortuna malesanorum consiliorum suorum ope vana prorsus intumescens scelestum putabant mihi tantum me dedisse principe, per eos nee agnito, fortiter ubique obstitisse praevius eorum conaminibus melius amasse pátriára, nuUatenus ab ingenua dilectione popularium recessisse, neque curata truci minitacione servasse fidem solio, et servasse inconeussam, integram totam: ergo, concitatis odiis, iniquissimas rogarunt mihi et magnas et diuturnas poenas adeo, ut cum Cicerone, pari aliquando jaetato procella prorsus ejusdem ore loqui possim: „eversa est domus vexatae fortunae, dissipatur liberi, ego pulsus aris, focus dus penatibus, distractus a meis carui patria, pertuli crudelitatem inimicorum, scelus infidelium, fraudem invidorum.”

³ *U. o.* 169.1.

ket dolgoztak ki az evangélikus egyházi autonómia elpusztítására vonatkozólag. Thun gróf azért helyezte el a két szolgálatra kész főfiút Bécsben, hogy kéznél legyenek. Ugyanebben az időben Hurban, Stúr és Borik Geringernek közvetett felszólítására szintén állami alkalmaztatást kértek és pedig Hurban és Stúr az igazságszolgáltatási szakmában, Borik a köz-igazgatási szakban. Geringer arra utasította Forgáchot és Andreánszkyt, hogy e férfiakat helyezték el, mert politikai szempontból nagyon is kívánatosnak tartja, ha a politikai agitációból más és törvényes munkakörbe lennének bevonhatók. Egyúttal értesítette Stúrt, Hurbant és Borikot, hogy a Haynautól kapott nyílt parancsot adják vissza és jelentkezzenek a kerületi császári biztosoknál, akik kinevezési kérelmeiket el fogják intézni.¹ Az egész akcióból azonban nem lett semmi, mert az expediálandó tisztázatokot visszatartotta Geringer, aki vagy meggondolta a dolgot, vagy pedig a kormánytól más irányú utasítást kapott.

Október 10-én Freiseisen János, volt körmöcbányai polgármester, akit Götz ültetett oda, 600 v. frt. fizetést kér, mint további polgármesteri fizetést. A hurbanistáknak ezen exponense mindenkit denunciált és a Lewartowsky-csapattal mindenütt kutatott fegyverek és honvédek után. Kérvényét ad acta tette Geringer.² Szlatinyi Antal badini r. kat. plébános, aki a bécsi rendőrfőnökség előtt sok embert denunciált, a rebellisektől szenvedett veszteségei kártalanítási előlege címén 1.000 v. forintot kért. Geringer 300 v. forintot adatott neki, tekintettel a császári ház iránt mutatott lojális magatartására.³ Hlavác János november 11-én 1063 frt. 36 kr. kártalanítást kért atyja részére,⁴ majd pedig szorult anyagi viszonyait ecsetelvén, bármilyen állás elvállalására hajlandónak nyilatkozik. Jogász fia részére anyagi támogatást, unokatestvére részére stipendiumot kért. Ugyanakkor kéri, hogy Zachar Joannes Chrisostomus eperjesi ferencendi tanárt nevezze ki Geringer igazgatónak és Districtual-Vorstandnak, mert fontos császári szolgálatokat

¹ O. L. – G. L. 448/Rg. 1849. – L. Iratok 288. sz.

² V. o. – G. i. 626. és 6,03/Rg. 1849.

³ O. L. – G. i. 3277/1849.

⁴ A. M. L – Pr. A. 4945/1849.

tett.¹ Egy másik alkalommal kassai püspöknek Krasznyánszy András plébánost ajánlja, aki szintén császári érzelmű volt.²

Ez a Hlavác denunciálta Andrassik bártfai, Szepesházy kisszebeni, Dienes eperjesi plébánosokat, mert a magyar fegyverek győzelméért imádkoztak és Geringer figyelmébe ajánlotta Péchy Jenőt, Schmidl Wenzelt, Soltész Józsefet, Majercsik KamiJ.lt, mint hü császáriakat, kérvén részükre állásokat.

Hornek Ferenc mosóci nyerges, ki a bányavidéken Stúr adjutánsa volt, állást és kártalanítást kért. Pongrác z Arnold gróf túróci biztos 120 frt. segély kiutalását javasolta.³ Kozacek József zólyomi plébános, szintén hurbanista, kerületi tanfelügyelő akart lenni. Kérését Andreánszky közvetítette, Geringer azonban összeférhetetlennek találta a tanfelügyelői munkakört a papi hivattal a más vallásúakra való tekintettel.⁴ Kozacek később mégis tanfelügyelő lett. Hánrich Ferenc tót bizalmi arra kérte Geringert, hogy a belügyminisztériumban adjanak neki állást, mert nem akar a tót területen politikai állást vállalni,⁵ ugyanis eredetileg Hánrichot akarta Andreánszky Geringer hozzájárulásával Zólyom megye élére helyezni.⁶ Hánrichot egyelőre a magyarországi és erdélyi kincstári hivataloknak ügyeit vizsgáló purifikációs komitébe nevezték ki, melynek két civil, két katonatiszt, egy auditor tagja volt és Witzigmann tábornok elnöklete alatt Bécsben működött.⁷ Később pozsonyi „Generalprokurátor” lett. Hlavácot kinevezték ugyanazzá Eperjesre. Kisebb hivatalokban elhelyezkedett Francisci, Pauliny, Daxner, Stefánovic, Plech, Tomasik, Gotcar, Slabey, Öipkay és mások. Ekkor már tudták, hogy a bécsi kormány becsapta őket és az öreg Daxner György tiszolci kúriáján bús rezignációval foglalta egy mondatba a panaszkodó Francisci előtt a végkövetkeztetést: „János öcsém, a német mégis német!”⁸

¹ O. L. – G. i. 40Π0 5899/1849, 186/Rg. 1849.

² A. M. I. - Pr. A. 8606/1849.

³ O. L. – G. i. 5737b és 5882/1849.

⁴ O. L. – G. i. 5575/1849.

⁵ U. o. – G. i. 2738/1849.

⁶ U. o. – G. i. 3501/1849.

⁷ A. M. I. - 7476/1849.

⁸ Francisci i. m. 120. 1.

Az állások utáni tülekedésben igen nagy jelentőségűek voltak a püspöki stallumokért folytatott harcok és intrikák. Mélyen megható Rudnyánszky József besztercebányai püspöknek mártírsorsa. Nyolc évi várfogságra íteltette Haynau. Denunciánsai a hurbanisták sorából kerültek ki. A zólyomi szökevények, mint a VII-ik fejezetben olvasható, Rudnyánszky püspököt beárulták Bécsben, hogy nem tart a császár iakkaL hogy nem dolgozik a magyar fegyverek ellen és mindegyikük, saját papjai, Szlatinyi, Kozacek, Radlinsky, Soltész árulkodtak ellene. Ezek a denunciáló jelentések hurcolták a lelkes főpapot a börtönbe, pedig semmit sem vétett ellenök. Nem bántott senkit, mindenkinek jóakarója és pártfogója volt, azonban a hurbanisták nemcsak a politikai vezető állásokról, hanem az egyházi méltóságokról is ábrándoztak. Azt hitték, hogy a március 4-i oktrojált alkotmány értelmében mindenütt elhelyezkedhetnek és már eleve gondoskodtak azon személyek befeketéséről, akiknek állásait el akarták foglalni. A zólyomi klérus, e denunciánsok kivételével, aláírások gyűjtésével tüntettek Rudnyánszky mellett, hasztalan könyörgött Scitovszky hercegprímás Haynaunak, hogy az ártatlan püspök legalább szabad lábon védhesse magát,¹ nem volt kegyelem, mert Rudnyánszky bűnlajtomát a hurbanista ágensek már márciusban összeállították a bécsi rendőrfőnökség részére.² Az állásra többen pályáztak, hasonlóképen a szepesi püspökségre, ahonnan Jekelfalussy Vince püspököt kitűrték hasonló módszerrel. A tót bizalmi férfiak a szepesi püspökségre Zaboysky László szepesi kanonokot, a besztercebányaira Kraeznyánszky András sárosi esperest és a kassaira Kollarcsik István kassai kanonokot ajánlották, mint akik a tót nép bizalmát és szeretetét bírják.³ Geringer Scitovszky hercegprímás jelöltjeivel szemben ezeket támogatta és csak Krasznyánszky ellen emelt kifogást, hogy nem rendelkezik e magas egyházi állás betöltéséhez szükséges műveltségi formákkal. Geringert bizonyára Scitovezky magyar szelleme miatti bizalmatlanság vezette. A besztercebányai püspökséget különben később Moyses István nyerte el

¹ *Kr. A. W.* – III. Armee Com. Justiz Sektion 10/13. 1849.

² *U. o.* – Civ. u. Mil. Gouv. Ungarn 61/1849.

³ *St. A. W.* – G. Gouv. Ungarn 106/1849. – L. Iratok 292. sz.

A kinevezett új püspökök között csupán Moyses volt a tót mozgalom kedvére való. Moyses hosszú cenzori és politikai ágensi szolgálatai jutalmául végre révbe ért. Rögös szolgálatokkal küzdötte ki magának a püspökséget e különben kiválóan műveit és eszes férfiú, aki a tót nemzeti mozgalom történetében később kiváló szerepet biztosított magának, ám cenzori és ágensi működése, mellyel Sedniczky bécsi rendőrfőnök szolgálatában dolgozott, súlyos szépséghibája élete történetének.

Hasonló gyűlölséges denunciáló hadjáratot indítottak Szeberinyi János Selmecebányai evangélikus szuperintendens ellen. E tekintélyben álló, köztiszteletnek örvendő férfiú elévülhetetlen szolgálatakat tett a tót nemzetnek, melynek mindig hű és önérzetes fia volt. Megdöbrentő és az emberi hálátlanság kirívó példája az agg Szeberinyi elleni hajsza. Bécsben március hónapban Kuzmány, Chalupka, Hodza András, Raclinsky stb. denunciálták az evangélikus püspököt, aki a tót nyelv érdekében mindig síkra szállt, a tanuló tót evangélikus ifjúságért sokat tett, az 1842-i akcióban Joseffyvel együtt az egyetemes gyűlésen a türelmesség és méltányosság érdekében felszólalt és az evangélikus egyháznak nehéz küzdelmeiben mindenkor elismerésreméltóan vette ki részét és tudása, műveltsége messze a határokon túl, idegen országokban is, elismerésre talált. Szeberinyi azonban nemcsak tót volt, hanem egyházának és hazájának hű fia is. A több mint 70 éves férfiúban erősen élt a szabadságszeretet, a nemzeti szabadság és vallásszabadság tántoríthatatlan bajnoka volt, aki a szabadságharcban egy percig sem tétozott abban a tekintetben, hogy vájjon kihez álljon. A bécsi kormánypolitikától sem az ország, sem a nemzet, sem az egyház jót nem várhatott, mert ez nem volt barátja a vallásszabadságnak, nem volt barátja a nemzeti függetlenségnek, nem volt barátja annak a szellemnek, melyet a márciusi reformok követeltek és hirdettek. Szeberinyi hetvenéves korában ujjongva láthatta, miképen omlottak le a válaszfalak jobbágy és úr között és miként szűnt meg a robot és a tized. Örömmel állt tehát ez irány mellé, mert tőle a nemzet részére boldogságot és jobb jövőt remélt. Ezért élesen elítélte Hurban és Stúr mozgalmát, a kormány rende-

léteinek egyháza körében érvényt igyekezett szerezni és naplójában írt feljegyzései igaz bizonyítékai annak, miként remegett a magyar győzelemért és mennyire nem szerette az osztrákokat. Mihelyt Lewartowskyék bevonultak a bányavidékre, az ősz egyházfőfiút letartóztatták. Szeberinyi az ev. egyházon belül a nemzetiségi egyenjogúsításért mindig elszántan küzdött, aláírta az 1842-i felségkérvényt, tiltakozott Stúrnak a pozsonyi tót tanszékből való eltávolítása ellen, sokszor közvetlenül József nádorhoz fordult a tót kórdósben mutatkozó ellentétek elsimítása miatt, – ezt az érdemes tót férfit Stúr, Hurban, Kuzmány és Radlinsky, Hodza és Chalupka vasraverve engedték elhurcoltatni osztrák börtönbe, mert a törvényes magyar kormány rendeleteit közölte kerülete lelkészeivel.

Szeberinyit Mária Dorottya főhercegnő mentette meg, aki Geringert arra kérte,¹ hogy a 70 éves öreg emberrel legyenek kíméletesek. Geringer ezt teljesítette azzal a feltétellel, hogy Szeberinyi lemond a püspökségről, amit ez meg is tett. A Szeberinyi elleni vizsgálatot Ambrózy János kerületi ügyész vezette Selmecbányán és a vizsgálati tényállásban kíméletlenül vádaskodik az ev. püspök ellen.²

Szeberinyi soha nem vallotta magát magyarnak, vagy magyarónnak, hirdette tótságát és önérzettel állt a forradalom pártjára, mert mint vádlói mondták, egyháza legerősebb támaszát, a magyar nemzetet veszedelem fenyegette és így ügyét a nemzet ügyével azonosnak látta és érezte. A jelszó különben a forradalom elmúltá után az volt, hogy azt két tényező okozta, s protestantizmus és a magyarizmus. Számos emlékirat, tanulmány fejtegeti e korszakban, hogy a protestánsok voltak a forradalom legagilisabb vezetői és hogy csakis a szabadjára eresztett protestantizmus okozá a forradalmat, tehát mindenekelőtt a protestantizmust kell Magyarországon letörni, ezzel pedig letörnék a legmozgékonyabb elemet. Mindez csak jelszó, a tények elferdítése volt, mert hiszen a kat. egyház

¹ *St. A. W. – G. G. U.* 41/1850. – *Hammer Burgthal-Geringer.* (Wien, 7. Jänner 1850.) – *L. Iratok* 293. sz.

² *Kr. A. W. – Kr. i. U.* 13/315. *H. A. – L. Iratok* 289. sz. – *U. o.*

³ 13/253L *H. A. det. U. o.* – 13/314. *H. A. det. és U. o.* – *Kriegsger.* Pesth Fase. 15/1850. – *L. Iratok* 290. és 291. sz.

vezetői is hathatósan részt vettek a szabadságharcban és szenvedtek is utána fogságban és internáltságban. A reakciónak azonban jelszóra volt szüksége, bár jól tudta, hogy a forradalmat semmi más nem okozta, mint a bécsi kormánypolitika szűkkeblősége és féltékeny hatalomvágya. Annál szégyenletesebb a tót emigrációs politikusok részéről, akik javarészt evangélikusok, sőt evangélikus papok voltak, hogy e jelszóval dolgozó reakció segítő eszközei voltak. Árulkodásaikkal kitúrták állásaikból Stromsky Sámuel pozsonyi és Pákh Mihály rozsnói szuperintendenst is. Pákhot börtönbe hurcoltatta az osztrák, Stromsky csak ügyel-bajjal menekedett meg a tömlőc elől. Szeberinyi helyét Chalupka Jánossal tölte be Thun, akinek testvére, Chalupka Sámuel Szeberinyit alaposan beárulta Bécsben. Pákh Mihály helyébe Reuss Sámuel nagyrócei lelkészt nevezték ki. Ezek voltak az úgynevezett adminisztrátorok, mert az evangélikus egyház szuper int endenciáit megszüntették és rideg szigorúsággal fosztották meg a protestáns egyházat törvényben biztosított jogaitól. Ebben a munkában voltak a bécsi kormány tanácsadói az emigrált tót politikusok, akik az osztrák gesammtmonarchia érdekeinek alárendelték a nemzeti és vallási szabadság ügyét. Ezt az állásfoglalásukat az egyházban követendő nemzetiségi egyenjogúsítás megvalósításával akarták és próbálták igazolni. Ez azonban csupán az egyéni érdekek részére leplező takaró volt, mert a március 4-i alkotmánylevél ígéreteiből a tót nemzetiségi igények tekintetében semmit meg nem valósítottak, a tót irodalmi nyelvet háttérbe akarták szorítani, az iskolákban a cseh nyelvet taníttatta Thun. Stúrt, Hurbant, Hodzát rendőri felügyelet alá helyezték és végül mindent németesítettek, az országra idegen hivatalnokokat zúdítottak, a hivatalokat kérő tótokat csak alárendelt jelentőségű állásokba helyezték, – vagyis láthatták a bécsi kormány csalárdságát, hogy egyenjogúsításról szó sem lehet, tehát az evangélikus egyház ellen elkövetett bűneiket ezzel az egyenjogúsítási kifogással nem lehet enyhíteni, hiszen ezt saját maguk sem hihették el.

Már július 6-án Majláth János gróf vezetése alatt Kuzmány Károly, Kollár János, Engel Sándor, Schroer Gottfried, Wohlmuth Lipót, a magyarországi evangélikus egyház átala-

kításáról tanácskoztak. Majláth János gróf konfidensi működésének javarésze a magyar ellenzék, a magyar protestantizmus ellen irányult és jelentéseiből a protestánsok elleni rosszindulat árad. Majláth táplálta Bécsben besugásaival a protestantizmus elleni merev türelmetlenséget. És ezzel az emberrel ült le Kuzmány és Kollár, a két evangélikus lelkész tanácskozni, miként lehetne az evangélikus egyházat úgy átalakítani, hogy ne legyen szabadsága. Úgy Kollár, mint Kuzmány eszméiket írásba foglalták és Majláth azokat felterjesztette Geringerhez.¹

Kollár még április havában átnyújtotta Majláthnak terjedelmes dolgozatát a magyarhoni protestáns egyházak reorganizációjára vonatkozólag, mely dolgozatot Majláth május 1-én nyújtotta be Bachnak. Majláth a kísérőlevélben, mely az evangélikus egyházra vonatkozó elfogultságoktól telítve van, Kollár tervezetét megvalósításra ajánlja. „Kollár – írja – a higgadt evangélikus lelkészekhez tartozik, akik hűek a császári családhoz és egyházukhoz. Javaslatának célja, hogy a világiak szupremáciáját megtörje, ezért tűntek el tervezetében a világiak egyes tisztségei, mint a tractuális curator, inspector stb. és a protestáns egyház dualisztikus elvének csak annyiban ad tért, hogy a mindenkori lelkész mellé egy bizonyos egyházi község tanács rendeltetik, melynek azonban elnöke lelkész lesz. Ugyanez áll a kerületekre és a szuperintendenciákra nézve is. Mint legfőbb hatóság, egy Bécsben alakítandó konsistorium szerepeljen.”² Kollár az ev. lelkészek állami dotációját ajánlotta. Természetesen az egész új szervezetet az osztrák összmonarchikus rendszerbe illesztette és annak szellemében készítette. Az evangélikus egyház autonómiáját például dobta oda, csakhogy tervezete az oktrojált alkotmány rendelkezéseivel egybevágjon. A nemzetiségi egyenjogúsítás jelszavától megkótyagosodva a szuperintendenciák beosztásánál korántsem volt tekintettel a másnyelvűekre. A tót szuperintendenciák részére két területet foglalt le, a dunai és a tiszai területet. Az alsó Vág és a felső Vág, valamint a Bánya-

¹ O. L. – G. i. 522/Rg. 1849.

² O. L. – U. a. – *Majláth-Bach*. (Wien, am 1. Mai.) – Vortrag über den Vorschlag Johann Kollárs, wie die protestantische Kirche in Ungarn zu reorganisieren wäre.”

vidék kerülete alkotná a dunai szuperintendenciát, a tiszai és ruthén-tót, valamint a magyar területekből állana a tiszai szuperintendencia. Tehát jó darab területre akarta biztosítani a tótosság az evangélikus egyház révén.¹

Terjedelmes és részletes tanulmányban fejtette ki nézeteit a protestáns egyházak átszervezésére vonatkozólag Kuzmány Károly is, aki szintén egy legfelsőbb protestáns birodalmi egyházi hatóság szervezését ajánlotta Bécsben. Az egyházakat átmenetileg egy új protestáns egyházi renddel igazgassák. Kuzmány e tanulmányában még az egyházak autonómiájának fenntartását hangoztatja, bár később de facto az autonómiák lebontásánál ő segített leginkább a reakciós kormánynak. A nemzetiségi elv szerint óhajtotta a szuperintendenciákat átalakítani. Kuzmány az országban egy tót, egy német és egy magyar szuperintendenciát tervezett.² Nem foglalkozom most e javaslatokkal részletesen, minthogy másutt a protestáns egyházi kérdésekre az abszolutizmus e téren kiadott rendeletei és intézkedései kapcsán behatóan kitérek. Csupán azt jegyzem meg, hogy minden skrupulus nélkül, éppen a tót emigránsok közül vállalkoztak férfiak az evangélikus egyház szabadságjogai letörésének rendszerbe foglalására.

*

A tót bizalmiférfiak részéről ez időszakban több memorandum került Geringer és Bach elé a felmerülő közigazgatási, politikai kérdésekre vonatkozólag.

Hánrich Ferenc arra a kérdésre, vajjon Magyarországon az osztrák büntető és polgári kódex bevezetessék-e, emlékiratában³ azt ajánlotta, hogy egy két magyar és két osztrák jogászból álló bizottság alakítsa át a magyar törvényeket az

¹ *U. o.* – „Entwurf einer Organisierung der protestantischen Kirche in Ungarn nach den Grundsätzen der Reichsverfassung für das Kaiserthum Österreich dto. 4. März 1. J. und des Gemeindegesetzes auch für das Kaiserthum Österreich dto. 11. März 1. J. eo wie auch mit gebührender Berücksichtigung der neueren Organisierung der protestantischen Kirche in andern europäischen Ländern, vorzüglich in Deutschland, von *Johann Kollár.*”

² *O. L.* – *Kuzmány-Geringer.* (Wien, am 6. Juli 1849.) – „Ein Untertänigstes Promemoria in Angelegenheit der protest. Kirche, insbesondere der im Kronlande Ungarn.”

³ *O. L.* – G. i. 268/1849. – „Untertänigster Vortrag des Franz v. Hánrich in Bezug auf jene Fragen, ob der österreichische und Civil Kodex in Ungarn eingeführt werden könnte? (Wien, am 10. Juli 1849.)

osztrák törvényekhez hasonlókra quoad singulam matériám. Ugyancsak Hánrich dolgozta ki Bach felkérésére Árva, Liptó, Túróc, Trencsén, Nyitra, Pozsony, Zólyom, Bars, Hont megyék és Esztergom, Komárom megyék Duna-jobbparti területeinek járási beosztását a nemzetiségi szempontok szerint.¹ E beosztást Geringer Cziráky gróf, Forgách gróf és Andreánszky kerületi főbiztosok rendelkezésére bocsátotta. Emlékiratot nyújtott be a három bizalmi férfiú Schwarzenberghez, Bachhoz és Geringerhez szeptember 10-én a tót területnek koronartományyá való alakítására, az összbirodalomba való olvasztása érdekében. Az írásművet Kollár szerkesztette, mert szerzetelenségeket eláruló jelzői, kifakadásai, magyargyűlölete Kollár tollára vallanak.² A renegát nemesség, a magyar szupremácia, a tót nemzet elnyomtatása, szabad akaratának megbéklyózása, a tótság lelkesedése az oktrojált alkotmányért, az emlékirat indokolásának jelszavai korántsem feleltek meg a tényeknek, szintúgy az sem, hogy a tót nemzet „Slovensko” cím alatt az anyaországtól el akar szakadni és új koronartományyá alakulni. Az emlékiratnak azon része, mely a magyarokkal való együttműködést egy közös helytartóság, de külön közigazgatás alatt lehetetlennek mondja, arra vall, hogy Kollár, Hánrich és Hlavác pápábbak akartak lenni a pápánál és osztrákabbak Schwarzenbergnél és Bachnál is. Az emlékiratot különben az olműtzi küldöttségjárással egyidőben készítették. Úgy Schwarzenberg, mint Bach, valamint Geringer is, az emlékiratot megjegyzés nélkül irattárba helyezték. Mennyire következetlenek voltak véleményeikben, igazolja az, hogy Hánrich június 24-én Bachnak azt ajánlotta, hogy a magyar országgyűlésen a tót, német, román kisebbségeket azzal kell megvédeni a magyar többség elől, hogy az országgyűlést négy nemzetiségi osztályra, osztánák, melyek külön és közösen ta-

¹ O. L. – G. i. 3008/1849. – *Hánrich-Bach*. (Wien, am 21. Oktober 1849.) – A tanulmány szerint Hánrich a következő járásokat javasolta: 20 tót járást 845.159 lélekkel, 7 tót-német járást 237.676 lélekkel, 5 tót-magyar járást 221.055 lélekkel, 5 tót-magyar-német járást 189.563 lélekkel és 1 magyar járást 35.403 lélekkel. – Ez természetesen célzatos és erőszakos statisztika, de minden célzatosága dacára kitűnik, hogy 38 tervezett járásból csak 20 tiszta tót, vagyis e területnek majdnem fele vegyes nemzetiségű

² SI, A. W. – Schw. N. 231/IV. és G. G. U. 62/1849. – L. Iratok 294. sz.

nácskoznának, amely javaslatából¹ tehát egészen világosan kitűnik, hogy az ország szétbontására nem gondolt és azt nem is helyeselte. Ezt valószínűleg csakis Kollár tukmálta két társára.

Kollárnak, sajnos, csak az ev. egyházi kérdésben írt emlékiratát találtam, bár, mint ezt Bottó is említi,² négy nagy emlékiratot nyújtott be a kormányhoz, melyek a következő kérdésekkel foglalkoztak:

1. Mit kell késedelem nélkül a tót területen csinálni, hogy a tótok meggyőződést szerezzenek, miszerint nemzetiségük nemcsak elméletileg, de gyakorlatilag is egyenjogú a magyarral?

2. A magyarországi evang. egyház szervezkedéséről és papságának fizetéséről.

3. A tót területen levő községek szervezéséről és a kerületi és járási felosztás szükségességéről.

4. Milyen eszközökkel lehetne a jövőben a tót nemzetiséget a magyar elnyomás ellen megvédeni és különösen miképpen kell megszervezni az iskolákat?

Nem valószínűtlen, hogy a hiányzó három dolgozatot, éppen úgy, mint az evang. egyházra vonatkozót, Majláth vette át és elkallódtak, mert a levéltárak indexeiben nyomuk sincsen.

Emlékiratokat készített Hlavác János is, aki különösen a megyei közigazgatás átszervezésének kérdésével foglalkozott.³ Előterjesztésében féktelen gyűlölet inspirálta a nemesség és az evangélikusok ellen. Szerinte a nemesség képviseli Felső-Magyarországon az arisztokrata, magyar szeparisztikus tendenciákat, ezért a megyei tisztviselőket a katonatisztek és a nem nemes középosztályból kell kinevezni. Az evangélikusokat okolta azzal, hogy például Sárosban támogatta a forradalmat. Gondolkozásának „humánusságát” jellemzi érvelése, melyben a bécsi füleknek talán kedves módon fejtegeti, hogy a sárosi evangélikusok már Karaffa alatt rebelliskedtek, de ez rendet teremtett, úgyhogy a rebelliség csak 1848-ban ütötte

¹ *O. L.* – G. i. 79/1849. – L. Iratok 295. ez.

² *Botto*: Slováci I. 121. 1.

³ *O. L.* – G. i. 78/1849. – „Unterthänigste Darstellung des Sároser Comitats in Oberungarn, und zwar, wie es jetzt ist. I. In geographisch statistischer Rücksicht. II. In Rücksicht seiner jetzigen Verfassung. III. AVie es durch die Einführung des provisorischen Gemeinde Gesetzes sein soll. IV. Über einige Einwürfe, die neue Organisation der Comitite betreffend.

fel ismét fejét, ugyancsak az evangélikusok révén. Egyébiránt javasolta, hogy az igazságszolgáltatást válasszák el a köz-igazgatástól, a községeket általános szabad választás útján alakított elöljáróságok vezessék, az igazságszolgáltatás állásaiba csakis megbízhatók neveztesse ki, a nemzetiségi nyelvek egyenjogúsítását végre kell hajtani, minden vezető állású egyént személyileg felelőssé kell tenni, a forradalomban résztvetteket a leghigorúbban kell megbüntetni. Hlavác augusztus végén Bachnak hosszabb jelentésben panaszkodik, hogy Sáros megyében nem publikálták a március 4-i alkotmányt, a magyar nyelv még mindig használatos és a nemzetiségi egyenjogúsítás hirdetőit ellenszenvvel fogadják. A „vis inertiae – fakad ki – egy szörnyeteg, melyet meg kell fojtani, különben a dolgok új rendjének nincsen Magyarországon jövője.”¹ Azt mindenesetre figyelmen kívül hagyták a bécsi politika ezen eszközei, hogy nem az eszmét fogadták ellenszenvvel, hanem az eszmét hozó személyeket, akik, mint a nemzet ellenségei, a nemzet eltipróinak táborában végeztek ellenszenves szolgálatokat. Hánrich, Hlavác, Hurban stb. jöhettek volna akár az üdvösséggel is a nép közé, soha el nem felejtette a lakosság azt, hogy a saját hazájukat árulták el, saját nemzetük ellen emeltek fegyvert. A nemzetiségi egyenjogúsítás eszméjének éppen ez az ő szerepük ártott leginkább, mert sok helyen az eszmét szerepük ellenszenves voltával indentifikálták. A megtiportak fájdalma, daca ágaskodott fel ellenük, akik annyi szenvedést okoztak és ez az érzés nem kímélhette azt --sem, amit az árulók talán még a szentírásból is ajkukra vettek volna, mert az árulók szájában méreggé válik az igazság és gyűlöletté a szeretet szava. És ezt nem tudták megérteni, a rebellióban, a magyarizmusban, a nemességben, az evangélikusokban keresték és látták izoláltságuk okait és nem saját magukban.²

A bányavidéki emigránsok között különös szerepet játszott Schurmann Gusztáv és Soltész Alajos. Az előbbivel az

¹ O. L. – G. i. 10/Rg. 1849.

² Hlavác különösen Hedry Ernest megyei biztos ellen árulkodott, mert Hedry Schlick bevonulása előtt a magyar ügyvel tartott és Irányi Dániel kormánybiztossága alatt dolgozott. Hlavác jelöltje Hedry helyébe Roskovánvi Gábor volt. – O. L. – G. i. 12/1849.

események ismertetésénél már többször találkoztunk, egy megbízhatatlan jellemű volt közigazgatási tisztviselő. Egy ideig a tótokkal tartott, majd külön utakon járt, – azonban mindig pénzéhes volt. Nincsen az a minisztérium, ahol Schurmann 'nem folyamodott volna segélyért. Schurmannál becsületesebb pénz dolgában, de a denunciaciók terén felülmúlta Soltész Alajos Selmechányai r. kat. káplán. Mindkettőt Frank tábornok¹ ajánlotta Geringer figyelmébe azzal, hogy nemcsak a magyar mozgalomnak, de a pánszlávizmusnak is ellenségei. Soltész két terjedelmes tanulmányt írt, melyeknek aranykötésű kéziratait Ferenc József császárnak ajánlva, Bach útján kísérelte meg az uralkodó kezeihez juttatni. A két, fáradtsággal írt munka soha a császár közelébe sem került. Bach leküldte Geringernek, hogy használja fel a két dolgozat adatait, különösen a személyi adatokat. Az egyik dolgozat a protestantizmusnak a lezajlott forradalom alatti szerepével foglalkozik,² a legelfogultabb módon. Vezérlő szempontja az, hogy a jelen minden baja és csapása a protestáns princípiumokban leli indító forrását. Párhuzamot von a kossuthizmus és a protestantizmus között és kimutatja, hogy mindkettő egyforma felforgató és dinasztiaellenes. A dolgozat a protestáns egyház átszervezését, megrendszabályozását és azoknak módjait fejtegeti. Igen érdekes kortörténeti dokumentum, mely a forradalom okának teljes félremagyarázásán alapul. A forradalmak utáni lelki állapot aberrációja, hogy egyes osztályokat, felekezeteket, személyeket okolnak és tesznek felelőssé a forradalomért. A tömegelemek ezen beteg állapotát sokszor maga a reakció igyekszik előidézni, mérgező jelszavak beoltásával, hogy annál könnyebben legyen ura a helyzetnek és távolítható el mindazokat a személyeket és intézményeket, melyek uralmát veszélyeztethetnék. Soltész dolgozata a tömegelemek e betegségének egyik érdekes hajtása.

Másik dolgozata „Időszerű politikai irányvonalak Magyarország részére”³ cím alatt igen érdekes és figyelemreméltó

¹ O. L. – G. i. 4208/1849. – Frank tábornok címe és rangja: Vorstand der Centralcommission der k. k. Stadtcommandantur.

² O. L. – G. i. 4619/1849. – „Zeitgemässe kirchlich politische Andeutungen für Ungarn.”

³ O. L. – G. i. 623/Rg. 1849. – „Zeitgemäße politische Andeutungen für Ungarn.”

fejezeteket foglal magában. Különösen behatóan foglalkozik Magyarország felosztásának kérdésével és minthogy nem tartozott Hurban és Stúr csoportjához és német nemzetiségű volt, aki Selmechányán a császáriak javára dolgozott, tehát ismerte a bányavidék viszonyait és a tót mozgalmat, bizonyos elfogultatlansággal nyilatkozhatott a tót nép magatartásáról. A tót emigránsok kérvényeiben és emlékirataiban minden sor arról beszél, hogy a tót nép teljes egészében császári érzelmű, amit néhányszor tényleges adatokkal megcáfoltak az események, mert a nép kilencvenöt százaléka a forradalom pártján állt. Soltész fejtegetéseiből világosan kiderül az, hogy a tót nép „dühös elszántsággal” a rebellesek zászlaja alatt küzdött és „a Kossuth-féle álmot” sem akarja egyhamar elfelejteni. Ebből a szempontból nem tartja szerencsésnek a tótságok és a magyarságnak egy közös országban való megmaradását. A felosztás ellen azonban súlyos érveket sorakoztat fel és végkövetkeztetése odakonkludál, hogy a felosztás az összmonarchiának több kárt, mint hasznot hozhat és monarchiabontó veszedelmeket rejt magában.

Soltész az országnak nemzetiségi felosztására vonatkozólag megkérdezte Csajághy Sándor kalocsai kanonok véleményét, aki a következőkben összegezte a kormányt figyelmeztető nézetét: „A kormány ne veszélyeztesse az ország integritását egy Slovenskóval, vagy egy Vojvodinával. Tapasztalatokon nyugvó meggyőződésem az, hogy a bánáti és bácskai szerbek színlelt hűsége, – akik közismerten nem a császári zászlót, hanem trikolórjaikat tűzték ki ott, ahol győztek –, a dinasztíának sokkal többet ártottak, mint az inzurgens seregben levő lengyel tábornokok. A nemzetet soha nem lehetett volna annyira fanatizálni, ha erről az oldalról orvul meg nem támadják. Ausztriának szüksége van egy erőteljes magyarságra.” Ezzel a véleménnyel szemben Soltész azon nézetét fejtegeti, hogy sem a szlávok, sem a németek nem veszedelmesek annyira a monarchiára nézve, mint a magyarok, akik nagyhatalom szeretnének lenni és a forradalmi magyar gyűanyag, a kossuthizmus korántsem fog a forradalom letörésével megszűnni. Ezért azt ajánlja, hogy az egész magyarságot kell letörni, gyengíteni és ezt csakis Magyarország felosztá-

sával lehet elérni, amelyet a tótságnak a magyarsággal való érzelmi közössége is szükségessé tesz, mert a tótságot is eltölti a kossuthizmus és a tótság magyarrá való amalgámizációját valószínűnek tartja, már azért is, mert a magyarság erősebb, intelligensebb, gazdagabb.¹ Viszont a súlyos tények egész sora azt tanácsolja, hogy az országot nem lehet és nem szabad felosztani. Rövid foglalatja e tényeknek a következő: A tót nép még nem elég érett az önállósághoz. A tót nép többsége a forradalom zászlai alatt küzdött. A tót területen kevés a dinasztiahű patrióta. A közügyek intézéséhez alkalmas tót férfiú igen kis számmal található. A tót vezetők nemzetiségi mozgalmakban nagyon meggondolatlanok és politikátlanok. Á tótok szegények iparban, kereskedelemben, intézményekben stb. Az elkülönülés által örök gyűlölség keletkezik magyarok és tótok között, a magyar terményeket nem fogják tót területre exportálni. A tótoknak a lakatlan magyar síkságra való kitelepítése lehetetlenné válik. A felosztás három, évszázadok óta együttélő család szétválasztásához liasonlatos és az ezért gyűlölködő nemzetek nem lehetnek a trónnak támaszai. A jó szellemű, megbízható magyarok a felosztás következtében a rebellisek táborába szoríttatnak. A tót vezetők egy része a cseh és morva területtel való egyesítést kéri, ami a monarchia érdekeivel ellenkezik.² Ajánlja, hogy az esetle-

¹ „Es wird noch lange währen, bis die Slawen selbst die Kossuthischen Träume aufgeben, bis sie allgemein von dem Gefühle der slawischen Nationalität durchdrungen sein, bis sie sich auf jene Stufe erschwingen werden, auf welcher der Kroatte seit jeher gestanden, ja man kann füglich behaupten, dass solange der Slawe mit dem Magyaren vereinigt bleiben wird (besonders, wenn die magyarische Sprache die ämtliche verbleiben soll), er ungeachtet seine Fruchtbarkeit, von den Magyaren verschlungen werden wird...”

² A felosztást ellenző érveket Soltész következőképpen adja elő:

„ . . . a) wie wenig die Masse des slawischen Volkes berufen ist, das zu fühlen, zu begreifen, was es heisse: Wir sind aus der magyarischen Vormundschaft durch unseren Monarchen befreit worden, wir haben eine eigene slawische Provinz erhalten;

b) welch ein grosser Theil der Slawen, nicht nur die Comitatsener und Beamten, sondern auch Bürger und Bauern dem kossuthischen Wahne huldige, gegen seine eigene Interessen und seinen Monarchen unter der Fahne der Rebellen wüthend kämpfe;

c) wie es jetzt noch verhältnismässig wenig wahre, uneigennützig, vor allem anderen der Dynastie ergebene Patrioten in der Slowakey gebe;

c) wie ungeübt die Slowaken in der Leitung der öffentlichen Angelegenheiten sind und wie wenig fähige Männer sie zu den öffentlichen Ämtern besetzen und welch unbesonnene Reden manche übertriebene slawische Patrioten

sen alakítandó „Slovensko”-hoz csak a tiszta tót megyéket csatolják. Érve, mely szerint a tót politikusok a cseh-morva területhez való csatolását kérik, a helyzetnek félreértése és túlzása, mert sem Hurban, sem Stúr, sem Kollár és Hánrich ezt nem kérték, hanem a tót területnek külön koronatartományává való alakítását és csak Osegovich Metellius belügyminiszteri tanácsos interpretálta a tót petíciókat akképen, hogy célszerű lenne a tót területet Morvaországhoz, a rutén területet Galiciához csatolni. Szó sincs róla, a cseh törekvéseknek voltak ügynökei már akkor, de a vezető tótok között egyik sem fogadta el, egyik sem tette magáévá ezt az irányzatot.

führen und wie unpolitisch sie sich in der Verbreitung des Nationalitäts Gefühls benommen haben;

e) wie arm die Slowaken sind, wie wenig Institute und Anstalten sie besitzen, wie klein ihr Handel und Gewerbe, welch eine grosse Strecke unfruchtbaren Landes die Slawen bewohnen;

f) wie arm die Slawen sind und wie viel ärmer sie durch die Trennung von den Magyaren werden würden; denn sobald die Trennung geschieht, hört auch die Communication zwischen Slawen und Magyaren auf, ein ewiger Hass entsteht zwischen beiden Nationen, der Magyare wird Slawen als seinen Feind und als einen Barbaren betrachten und da kann es sich bei aller Gewinnsucht der Menschen ereignen, dass der Magyare den Slawen seinen Wein und seine Frucht vorenthalten, sie, und zwar besonders dann, wo die Eisenbahnen in der Ebene vermehrt sein werden, lieber in fremde Länder, als in die verhasste Slowakei abführen wird;

g) wenn ich erwäge: wie fruchtbar der Slawe ist, wie ihm sein Boden in der oberen Gegend zu klein geworden und folglich, dass eine Übersiedlung nach einigen Dezennien unumgänglich nothwendig werden wird, ja diese schon jetzt zu unternehmen wäre und dass die Regierung eine Übersiedlung der Slawen aus der oberen Gegend in die unbewohnten Gegenden der Magyaren schon jetzt, im Falle die Integrität des Landes in status quo verbleibt, veranstalten könnte, das aber nach einer Theilung des Landes ohne Gefahr nicht geschehen könnte;

h) dass die Theilung Ungarns eine Trennung dreier Familien gleichen würde, die seit einer langen Zeit zusammen wohnten und sich nur wegen ungerichten und rohen Beleidigungen, die der unheilvolle Übermuth der einen hervorrief, auf immer, und zwar in unversöhnlichem Hasse von einander scheiden;

i) dass Nationen, die sich einander hassen, nur eine schwache oder keine Stütze für den Thron abgeben und der Regierung, durch ihre ewigen Prozesse viele Unannehmlichkeiten verursachen:

h) wie die Herzen der wohlgesinnt gebliebenen Magyaren, folglich der uneigennützigsten und treuesten Anhänger der Dynastie bei einer vorzunehmenden Theilung des Landes bluten würden, wie sie sich aus Kränkung und zur Hebung ihres klein gewordenen Ländchens mit ihren jetzt rebellischen Brüdern concentriren und endlich, wenige ausgenommen, der Opposition, wenn sich noch eine bilde sollte, anschmiegen könnten;

l) dass die slawischen Patrioten Ungarns nicht nur den Wunsch äussern von den Magyaren getrennt, sondern auch mit den Böhmen und Mähren vereinigt zu werden, was sich mit dem Wohle der Monarchie nach meiner Ansicht nicht vereinbaren lässt.“

Soltész különben ebben a dolgozatában név szerint 75 selmecvidéki személyt denúciált,¹ eltekintve egyes testületektől, melyeket teljes egészükben megvádolt. Ezen denúciálást felülmúlta Hayderer százados jelentése, aki, mint beszercebányai városparancsnok, 78 polgár ellen adott be vádaskodást.² Az egész ottani lakosságot rebellisnek és megbízhatatlannak festette és csak 15 megbízható nevet említ. Így többek között Kuzmány Károlyt, Braxatoris (Sladkovic) Andrást, Chalupka Sámuel, Chalupka Jánost, Cherven Tamást, Záborsky Istvánt, Országh Jánost, Kozacek Józsefet, Hromada Jánost, Mikulkát, Medveczky Sámuel, Loyko Andrást, Schurmann Gusztávot. Ezek között volt 5 r. kat. és 6 ev. lelkész. Schurmannról a következőket írja: „Magánzó, megbízható, de kissé exaltait, nagyon is felhasználható, csak olyan felelős állásban nem, *hol pénzt kellene kezelnie.*” A zólyomi emigrált tótok között ez a Schurmann sokáig mint császári biztosjelölt szerepelt, sőt Szlatinyi Antal de eadem et Nemeskötteső, badini r. kat. plébános még június végén felségkérvényt nyújtott be, melyben állásokat kér, többek között Schurmann részére biztosságot. A kérvény ad acta került, mert Geringer átlátott a szitán. A kérvény elutasító elintézésének indokolása: „A hosszadalmas írásmű minden sorából egy vak felekezeti szektagyűlölet beszél, azonkívül általában a protestánsok, különösen pedig a tót protestánsok elleni vádaskodás.”⁴

*

Thun Leó gróf közoktatásügyi miniszter november 14-én hivatalos és másnap magánlevélben utasította Geringert, hogy

¹ A denúciáló fejezet címe: „Individuen, die eine feindliche Gesinnung gegen die Dynastie zeigten d. h. kossuthisch gesinnt sind.” – 73. 1.

² Kr. A. W. – Civ. Mil. Gouv. U. 2501/1849. – „Referat der Polizeisektion des k. k. Armee-Oberkommandos vom 26. November 1849 über die vom Armeekommando anher mitgetheilten Notizen des Hauptmanns Hayderer.”

³ „... Pfarrer und Prediger in Neusohl *Kuzmány* hat ungescheut alle Androhungen und Anfeindungen stets, ob ungarische oder kaiserliche Besetzung in Neusohl war, stets fördernd durch Wort und That der guten Sache wesentliche Dienste geleistet, während des schrecklichsten Terrorismus auf das Volk durch öffentliche Reden aufgemuntert, sich nicht bethören zu lassen, stets die durch seine gutgesinnten Geistlichen erhaltenen Nachrichten mitgetheilt, allein bei der auffallenden Unthätigkeit der Regierungs Organe Alles umsonst; seine Geistlichkeit zur besten Haltung angeeifert; zur besonderen Berücksichtigung anzuempfehlen. Sehr thätig, klug und gebildet.”

⁴ O. L. – G. i. 495/1849.

minél előbb szerveztesse meg Pozsonyban a német és egy más felsőmagyarországi városban a tót gimnáziumot, hogy a gutgesinntekben erősödjön a bizalom, az übelgesinntekben pedig a respektus a kormány iránt.¹ Geringer kiadta a parancsot a kerületi főbiztosoknak, hogy szigorúan hajtsák végre a nyelvkényszer elleni rendeletet és tegyenek javaslatot a tót gimnáziumok elhelyezésére vonatkozólag.² Szirmay Sándor kassai császári biztos Sárosban óhajta a tót középiskolát. Péchy Imre és Andreánszky Sándor zólyomi és szepesi kerületi biztos szintén javaslatot tettek az iskolák elhelyezését illetőleg.* Ugyancsak végrehajtotta kerületében a nyelvrendeletet iskolai vonatkozásban Forgách Antal gróf is, aki december 3-án közli Geringerrel, hogy a népiskolákban majdnem kizárólag tótul tanítanak, a gimnáziumokban pedig az iskolakönyv- és tanárhiány miatt ez nem volt keresztülvihető, amihez hozzájárult egy igen fontos és komplikáló főakadály, az ugyanis, hogy a középiskolai tanulók majdnem mindenütt vegyes nemzetiségűek voltak és így a nemzetiségi elvet csakis a vallás tan előadásánál lehetett keresztülvinni. Forgách is konstataulta azt, hogy egy tót gimnáziumnak kerületében való felállítása a tót lakosság meglegedésével találkozna.⁴ A tót nyelvet az egyes intézetekben mint tantárgyat tanították, – az öröm azonban nem tartott sokáig, mert december végén megjelent Thun rendelete, hogy a Kollár-féle komité előterjesztése értelmében a tót irodalmi „dialektus” helyett a régi

¹ Sl. A. W. – G. G. U. 322/1849. – L. Iratok 296. sz.

² November 6-án 2663/1849. sz. a., melyben egyúttal közli a tanügy szervezetére vonatkozó alapvonásokat is.

³ O. L. – G. i. 5415, 6039/1849.

⁴ O. L. – G. i. 5957/1849. – *Forgách-Geringer*. (Neutra, 3. Dezember.)

„... Da die Mehrzahl der Bevölkerung meines Distriktes slawisch ist, so

habe ich schon früher im Sinne der Grundzüge des prov. Verwaltungs-Organismus in Ungarn verfügt, dass in den Kirchen und Schulen jeder Sprachenzwang beseitigt werde, der Unterricht in den Volksschulen ist daher auch fast durchgehende und ausschliesslich slawisch, in den Gymnasial-Schulen konnte diese Verfügung nicht mit aller Consequenz durchgeführt werden, da die nöthigen Lehrer und die Unterrichts-Bücher mangeln, ferner weil in denen Gymnasien – nachdem die Eltern die Vorschrift in welcher Sprache, nähmlich der Unterricht ertheilt werde, nicht wussten -, Zöglinge von verschiedenen Nationalitäten sind. Es ist jedoch Sorge getragen, dass denen Zöglingen die Religionslehre jedenfalls in der Muttersprache vorzutragen sei.”

„Die weise Absicht der h. Regierung ein slawisches Gymnasium zu errichten und dadurch denen Bedürfnissen der slawischen Bevölkerung zu entsprechen, wird gewiss allgemeine Befriedigung nach sich ziehen.”

irodalmi nyelvet, vagyis a cseh nyelvet kell tanítani. A tót-ság a nyelvkényszer ellen küzdött és az eredmény nem volt egyéb, mint az, hogy két más idegen nyelvet kényszerítettek reá az iskolákban, a németet és a csehet. Mindazonáltal a tót emigránsok nem restelték a dolgot és ezen iskolai rendszer keresztülvitelére számosan folyamodtak tanfelügyelői állásokért. Kozacek, Zachar, Nemeckay, Marcényi, Tomasik stb. tanfelügyelő akart lenni és lett is, egy-kettő kivételével.

Thun gróf mindazonáltal, hogy elfogult szellemű volt, a közoktatásügy átszervezése terén érdemes és elismerésreméltó reformokat léptetett életbe és ámbár az 1849 utáni időszak nemzeti szempontból a népekre hátrányos volt és arra törekedett, hogy az élő nemzeti szellemet a népekből kiölje s helyébe a gesammtmonarchia ideológiáját ültesse, mégis intézményeket létesített, melyek az országot az újkori fejlődésbe belekapcsolták. Iskolai téren is így történt, bár a szellem nem célozta a nemzeti önérték fejlesztését, de az intézmények már átvezettek az erőteljesebb és nyugodtabb reformok felé. Thun Leó gróf 1842-ben egyik munkájában¹ a következőket írja: „Az osztrák császári államnak és a különben áldott Magyarországnak összes népei friss erővel és derült kedvvel az emberiség legmagasabb céljai felé olyan utakon törjenek előre, melyeket Isten, a természet és a sajátos érzés mindenkinek kijelöl és nyújtanak ezzel felemelő példát a világnak, hogyan kellene a világ nemzeteinek egymás mellett élniök. Egymással versenyezhetnek, hogy ki tudja minden tekintetben a legjobbat alkotni. Csak el ne felejtsek valamikor, hogy a nemzetiség és a nyelv magukban értéktelen dolgok, az emberi érzések és gondolatok formái, – áldást hozóak, ha arra a célra szolgálnak, hogy az embereket tettekre erősebbekké, jobbakká és bölcsébbé tegyék, – átkosak, ha visszaélnak velük, hogy egymás életét pusztítsák, fogalmakat megzavarjanak, gyűlöletet és ellenségeskedést teremtsenek. Igazság, ez legyen a népek szent jelisége! A birodalom minden népe és minden alattvalója benne tanulja tisztelni az egység és a hatalom feltételét, amelyre minden egyes létének biztonsága alapul. *Justitia regnorum*

¹ *Thun L.: Über den gegenwärtigen Zustand der böhmischen Literatur und ihre Bedeutung.* – Prag, 1842. 89. 1.

fundamentum!” Tagadhatatlanul, ezek örök igaz és nemes gondolatok. Mit tett azonban a gyakorlatban Thun gróf e nemes gondolatok megvalósítása tekintetében, amikor a kezdeményező és végrehajtó hatalom a kezében volt? Vájjon diadalmaskodott-e az igazság elve rendeleteiben és az általa alkotott intézményekben? Szerinte az egység feltétele a népek igazsága, ő azonban, összes miniszter társaival, az egységet nem az igazságosság tartós acéljából akarta kovácsolni, hanem a rémuralom és később az elnemzetlenítő abszolútizmus terrorjával és nyugös bürokráciájával. Thun gróf a negyvenes években éles szellemi tornákat vívott a tót nép iskolái, irodalma, a tót nép nemzetiségi fejlődése érdekében magyar politikusokkal és mikor ott volt a hatalom polcán, nem törődött mindezzel, elfelejtette, mint kellemetlen epizódot, mert a főszempont az egység volt és nem az igazság, a gesamtmonarchia potemkin épülete, nem pedig a nemzetek egyéni fejlődése. A tót gimnáziumok alapítása, bár Thun kezdetben megígért?, ezeket és rendeleteket is bocsátott ki ezek alapítása ügyében, csak nagyon lassan és későn történt, az ötvenes években, amikor már Moyses püspök tekintélye állt a tót ügyek mellé. A főiskolák kérdésében Thun legridegebben a német tanítási nyelv híve volt. Voltak ugyan olyan naiv lelkek, akik az oktrojált alkotmány őszinteségében bízva, nemzetiségi főiskolák alapítására gondoltak, vagy pedig a meglevő egyetemnek nemzetiségi osztályokra való felbontásával vélték a nemzetiségi egyenjogúsítási elvet kielégíteni, holott a kormánynak eszé ágában sem volt ezt megtenni, mert a kormányzati elv, az évekre kiterjedő tervezet nem volt egyéb, mint hogy a nemzetiségi egyenjogúsítás elvével a nemzetiségeket a németesítés aklába betelerljék. Ez természetesen a tanügy terén is kézzelfoghatóan nyilvánvaló lett. Ezt az időszakot a németesítést előkészítő átmenetnek tekintették, amit a szeptember 27-i minisztertanácsi határozat is igazol, mely az összes közigazgatási fél hivatalos nyelvét a németet tette és a köztisztviselők kinevezésénél irányadó főszempontnak a képesítést és azután „lehetőség szerint” a nemzetek egyenjogúságát írta elő, ami azt jelentette, hogy csakis a németül tudók lehetnek tiszt-

viselőik, mert a hivatalos nyelv a német.¹ Ez a szempont érvényesült nemcsak a közigazgatás, hanem a tanügy terén is. Ezért kerültek megjegyzés és minden méltánylás nélkül a poros irattárba azok a tervezetek is, melyek a főiskoláknak nemzetiségi szempont szerint való átszervezését javasolták.

Ilyen terjedelmes javaslatot nyújtott be Geringerhez Virozsil A., a pesti egyetemi szenátus elnöke is,² aki azt ajánlotta, hogy vagy alapítsanak öt különböző nemzetiségi főiskolát, vagy pedig a pesti egyetemen minden nemzetiség részére külön tanári kar alkalmaztassék.³ Ennek akadályait azonban a rendkívüli nagy pénzügyi nehézségekben, valamint abban is látja, hogy a tót és oláh nyelvek nem elég fejlettek a tudományok műveléséhez és sem elég tanár, sem elég könyv nem áll e téren rendelkezésre. Ezért vagy a magyar, vagy a

¹ St. A. W. – M. R. Z. 3484/1849. – „Vortrag des Ministers des Innern, Alexander Bach vom 27-ten Sept. 1849. N. 7274/M. I. mit dem Entwurf der die provisorische Einrichtung der politischen Verwaltung in Ungarn für die gegenwärtige Übergangsperiode regelnden Grundsätze.” „Die politische Organe haben bei gemischter Bevölkerung jedem Volksstamme gleichen Schutz im Sinne der Reichsverfassung vom 4. März 1849 angedeihen zu lassen. Gesuche sind in den üblichen Landessprachen verfasst anzunehmen und in der Sprache der Parthei zu erledigen, sonst ist die Geschäftssprache aller administrativen Parteien in Ungarn, die Deutsche. Bei Anstellungen ist die vorzugsweise Befähigung und dann nach Möglichkeit die Gleichberechtigung der Nationen zu berücksichtigen.”

I. Ferenc József jóváhagyta október harmadikán, Schönbrunnban.

² -St. A. W. – G. G. U. 15/1849. – „Wie das Prinzip der Gleichberechtigung der Nationalitäten in den höheren Lehranstalten Ungarns insbesondere praktisch durchzuführen sei? Ein Versuch zur Beantwortung dieser Frage.”

³ „... Entweder man errichte zu Gunsten einer jeden oben benannten 5. Haupt-Nationen Ungarns eine eigene hohe Schule im Lande, auf der alle höhere Wissenschaft in einer und derselben Sprache, die in jenem Landestheile der Majorität nach herrschend ist, vorgetragen würde. So z. B. für die Deutschen in Pressburg deutsch, für die Slaven in Kaschau slavisch, für die Magyaren in Debreczin, Ketskenieth, oder Pápa magyarisch, für die Wallachen in Grosswardein wallachisch, für die Illyren und Croaten in Agram oder Karlovitz illyrisch, wodurch keine Nationalität über Bevorzugung einer Anderen sich beklagen könne, und Allen gleiche Mittel zu ihrer höheren Ausbildung, und hiemit auch gleicher Zutritt zu den Staatsämtern, und anderen öffentlichen und privat-Diensten offenstünde.

Oder aber man stelle an der einzigen Landes-Universität zu Ofen-Pest, oder sonst irgendwo (doch womöglich im Mittelpunkte des Landes) in jedem Fache mehrere den verschiedenen oder vorzüglichsten Nationalitäten angehörige Lehrer an, die ihre Volksgenossen um sich versammeln und jedem in seiner Mundart die höhere Wissenschaft vortragen könnten. Was ohnehin mit dem nun einmal zugestandenen Prinzip der Lehrfreiheit und dem damit verbundenen Institute der Privat-Dozenten so ziemlich in Übereinstimmung gebracht werden könnte.”

német nyelv választandó tanítási nyelvül. Virozsil magától értetődően, a magyar nyelv elleni tipikus nemzetiségi kifogásokat hozván fel ürügyül, a német nyelvet ajánlotta, mert ez lesz valószínűleg, előbb vagy utóbb a monarchia egyetlen diplomáciai nyelve. A németesítés igazolása mindig a német nyelv és kultúra fölényének bizonyításában merült ki és a nemzetiségi egyenjogúsítás elvét a kultúrfőlény jelszavával megfojtották. A németesítő rendszer nem is tudott teljes munkát végezni és nem rendelkezhetett tartalmi kultúrfőlényrel, mert végrehajtó szerveinek legnagyobb része nem volt német, hanem szláv, többnyire azonban cseh, akik ilyen elnemzetietlenítő szolgálatot vállaltak anélkül, hogy a német kultúrát ismerték volna, annak tartalmától át lettek volna hatva és annak fölényéről meg lettek volna győződve. Az alkalmazottaknak a kormányelv iránti szűklátókörű engedelmissége volt a vezérlő szempont, minden tartalmi lendület, mélység és meggyőződés nélkül. Ezek a kis és nagy stréberék tudták, hogy a kormányelv nem más, mint a magyarság megbéklyóztatása, viszont azt is tudták, hogy a szláv és oláh nemzeti érvényesülés iránt nincsenek nagy szimpátiával a gesamtmonarchia miniszterei és ezért tudáskossággal sütötték ki mindig, hogy csakis a német nyelvnek van joga a hivatalos nyelv szerepére.

Az oktrojált alkotmánylevelél Magyarország átszervezésére vonatkozólag egy külön státútum kibocsátását helyezte kiállításba. Windischgräetz, Schwarzenberg, a magyar konzervatívok is, abban az egy gondolatban egyeztek, hogy az ország ideiglenes közigazgatása katonai jellegű legyen, vagyis Magyarországot katonai uralom alá kell helyezni és az összes erre vonatkozó javaslatok ezt ajánlották és még mielőtt a katonai uralom szervezéséről szóló kormányrendelet napvilágot látott volna, az összes megtett intézkedés már e terv alapján történt. Geringer kinevezése, a kerületi császári biztosok elhelyezése, a katonai kerületek beosztása már a katonai uralom megszervezésének részletei voltak. Végre október 17-én megjelent a rendelet, melyről egy osztrák történetíró is azt mondja, hogy Szent István koronájának létre és nemzeti éle-

téré halálos csapást mért,¹ A rendelet indokolásában a kormány ismét azon szofizmáját állítja homloktérbe, hogy Magyarország alkotmányát maga a forradalom semmisítette meg. Ez a Schwarzenberg-féle hírhedt „Verwirkungstheorie” már minisztersége első napjaiban vált kormányprogrammá és a Magyarországra vonatkozó átszervezési rendeletben talált kegyetlen végrehajtást. A rendelet szerint az ország, melyből Erdélyt, a déli területekből álló szerb Vojvodinat, (Bacs, Torontál, Temes, Krassó), Horvát-Szlavonországot, Fiúmét és a Muraközt, Zala megye egy részével, kihalították, öt kerületre osztották, melynek élén egy-egy katonai parancsnok állt, E kerületek székhelyei voltak: Budapest, Pozsony, Sopron, Kassa, Nagyvárad. Az ország élén állt a katonai kormányzó, aki mellé egy polgári adlátust adtak. Hasonlóképpen a kerületi katonai parancsnokok mellé miniszteri biztosokat osztottak be a polgári közigazgatási ügyek feldolgozására. A katonai kerületeket felosztotta a rendelet közigazgatási kerületekre, melyeknek élén a kerületi főbiztosok működtek (Districtsobercommissär). E közigazgatási kerületekben több megye foglaltatott össze, a megyék élén állottak a megyei császári biztosok, (Comitatscommissär), a megyéket szétbontó járások élén pedig a járási biztosok (Bezirkscommissär). Természetesen egymástól eltérő, sokféle cím volt az állásokban eleinte használatban. A Haynau által előterjesztett és elfogadott kerületi beosztás alapján a császár Felső-Magyarország területére kinevezte Forgách Antal grófot a Trencsén, Nyitra, Túróc, Liptó, Árva megyék területéből álló kerületbe, Andrászký Sándort a zólyomi, barsi, honti, nógrádi megyékből álló kerületbe. Szirmay Sándor grófot a sárosi és abaúj-tornai kerületbe, Cziráky János grófot a pozsonyi, soproni kerületbe, Péchy Imrét a szepesi és gömöri kerületbe. Villecz Imrét a zempléni és ungi kerületbe. Miniszteri biztosok voltak: Pozsonyban Attems gróf, Kassán Sviecený József. E két kerületet tót kerületeknek nevezték. A két miniszteri biztos közül Sviecený cseli hivatalnok volt, aki azelőtt Galíciában működött és 1846-ban a lengyel nemesség elleni lazításokban főszerepet játszott. Záborsky Jónás tót író, ki ez időben Kassán tanítóskodott,

¹ W. Rogge: Österreich von Világos bis zur Gegenwart. I. 158. 1.

önéletrajzában erről a Sviecenyről igen elítélően nyilatkozik. Azt hitték, hogy miután cseh nemzetiségű embert küldött a keleti megyék élére a kormány, ez a tót nyelvet használatossá fogja tenni, azonban csalódtak, mert a cseh beamter a legkíméletlenebb németesítő volt. Svieceny ugyanolyan bujtogató módszert kezdett követni, mint amilyenel Galíciában operált a földesurak ellen, mire hirtelen elhelyezték. Mellette, mint egyik referens, a rutén Dobnansky Adolf működött. A tótokat a legszánalmasabb módon kihasználta és be is árulta. Záborsky-ról, akivel mindennap tárgyalt, érintkezett, barátkozott, a legkedvezőtlenebb jelentéseket küldte és meg is akadályozta tanfelügyelővé való kineveztetését, amiről a naiv Záborsky csak később győződött meg. „Megvetett és gyűlölt engem és mégis barátságot hazudott szemembe. Amíg, mint jövevény még a sötétben tapogatózott, fel akart használni felvilágosítások végett, mint besúgót. Ilyen volt első érintkezésem a csehekkel.”^x Valóban a legkeservesebb tapasztalataik voltak cseh „testvéreikkel”, mert ezek kíméletlenebbek és kérlelhetlenebbek voltak, mint maguk az osztrákok. A sok tót emlékirat, melyeket Stúr és Kollár csoportjai gyártottak, arról panaszkodtak, hogy a magyar nemzetiségű császári biztosok nem respektálják a nyelvrendeletet, hanem pártolják a magyar nyelv használatát. Vájjon mertek-e felszólalni a Svieceny-féle kreatúrák ellen, mertek-e felségkérvényeket átadni ezen emberek működése ellen? Nem, mert a bécsi politika lekötelezettjei lévén, nem volt azon erkölcsi alapjuk és bátorságuk, mely egy önérzetes protestációhoz szükségeltetik. Sviecenyt is a magyar konzervatívok küldték el a nyakukról. És különben is hány ilyen Svieceny került ki az ő soraikból, akik menten elfelejtették tótságukat és németebbek lettek az osztrákoknál és germanizáló buzgóságukkal sanyargatták kis hivatalaikból a magyarokat és tótokat egyaránt. Mind, akik hivatalt vállaltak, ezt tették és erkölcsi szempontból valósággal elvesztették a jogot ahhoz, hogy az egyes kerületi biztosok ellen kifakadjanak, mert kezdetben a magyar nyelvet is akarták használni, hiszen ők maguk voltak legalázatosabb eszközei a magyar és tót nyelvet egyaránt elnyomó németesítő módszernek.

¹ Vlastny fcivotopis Jónása Záborekého. – Slov. Pohl. 1912. 117. 1.

Ők maguk szorították vissza nemzetiségük nyelvét és németesítettek! Az utolsó félszázad politikai történetének egyik nagy tanulsága az, hogy a tót kérdésben azért nem tudott egységet biztosító megnyugvás keletkezni, mert egy és ugyanazon elemek csimpaszkodtak szívósan a tót politika vezető pozícióiba, akik 1848 előtt, 1848-ban és 1849 után és 1867-ben és után szerepeltek és nem tudták azt a konzekvenciát levonni, hogy aki 1848 előtt a tót nemzetiség érvényesüléséért a nemzetek egyenlő szabadságának jelszava alatt működött, az nem lehet 1849-ben egy más nemzet hóhérjának szolgálja és az nem tagadhatja meg saját nemzetiségi elveit és nem lehet németesítő beamter, vagy pedig, aki 1849 után németesített, az nem lehet 1867 után ismét a tót nemzetiségi ügyek vezető bajnoka. A kibontakozást csak ez nehezítette meg, mert szereplésük révén a kérdés személyi színezetet kapott.

Az október 17-i rendelet ugyan előírja, hogy a miniszteri biztosok a kerületi biztosok felettesei, az utóbbiak mégis közvetlenül Geringerrel érintkeztek mindenben és a miniszteri biztosságok a katonai parancsnokok civil referenseivé zsugorodtak. A nyelvhasználat tekintetében elrendeli, hogy a kerületi főbiztosokkal, valamint azok felett álló hatóságokkal való hivatalos érintkezési nyelv a német, hasonlóképen az ország határain kívül lévő hatóságokkal is németül kell levelezni. Állásokban komprommitált és megbízhatatlan elemeket tilos megtűrni. E két rendelkezés a nemzetiségi egyenjogúsítás elvének kijátszására szolgált. A tartománnyá degradált, integritásában megcsonkított országra ilyen módon terpeszkedett az elnyomás rendszere.

Köztudatban van nálunk, hogy az elnyomás ezen korszakában állást vállalt császári biztosok működése hazaáruló és csak megvetéssel stigmatizálandó! A történelmi igazság megköveteli, hogy e kérdésben elfogulatlanul és tárgyilagosan ítélezhessünk. A megvető és megbélyegző ítéletet az elnyomott nemzeti szellem inspirálta. Az országot egy szerencsétlen kimenetelű nemzeti harc után az ellenfél valósággal megtizedelte. Legjobb férfiai kivégezte, börtönbe hurcolta, számkivetésbe kényszerítette és ezrével közkatonák gyanánt idegen országba hurcolta. De nem elégedett meg ezzel], hanem Szent

István koronáját szétszakította, miután minden erőt és igyekezetet felhasznált arra, hogy a környező népeket és saját nemzetiségeinket ellenünk feluszítsa és csatasorba állítsa. Megszervezte mindenütt a legridegebb, besúgókkal és árulókkal dolgozó katonai uralmat és elárasztotta az országot idegen, éhes, kíméletlen kishivatalnokokkal, akik nem éreztek velünk, nevelték sebeinket és meghíztak az ország vérző testén. Vájon csoda-e, ha az elárvult anyák, hitvesek és gyermekek ez országában, a megtiport nemzeti és emberi jogok földjén, mélységes gyűlölet és megvetés fordult azok ellen, akik nem mint Coriolánusok, hadvezéreként, hanem mint az ellenséges hadak kalauzai és proviant komisszáriusai jöttek be az országba. Bevezették az osztrák és orosz hadakat, hogy verjék le saját nemzetüket, saját testvéreiket. Felvetődik a kérdés, miért vállaltak ilyen szerepet? Nem voltak-e magyarok, nem szerették-e hazájukat?

Aulikus konzervatívok, megcsontosodott császári hivatalnokok soraiból kerültek ki, akik a nemzet fogalmát nem a nemzet tagjainak összességében látták, akik előtt érthetetlen volt az új időknek osztályellentéteket kiegyenlítő szelleme, akik csak az 1848 előtti nemzet tagozódásáért és szervezetéért exponálták magukat. A koronában és a kiváltságos osztályokban látták a nemzetet és nem volt érzékük annak a belátásához, hogy az 1848 előtti állapot soha vissza nem térhet és hogy az igazságos szabadságjogok érdekében megindított forradalmak eszméi feltartóztatlanul győzedelmeskednek, még ha maga a forradalom le is töretik, mert tagadhatatlanul e férfiakban tetemes osztályönzés is dolgozott, nem sejtve azt, hogy a forradalmi néptörekvések jó részét a reakciós hatalom lesz kénytelen kisajátítani. Ezért óvatosan disztinváltni kell szerepük megítélésénél. Át voltak hatva azon gondolatától, hogy nemzetmentő munkát végeznek, ha a szabadságáért harcoló nemzetet letiporni segítik, a nemzet biztos jövőjét 1847-es alapon, majd pedig a gesammtmonarchia kebelén belül látták. A nemzeti törekvések, a népjogok követelését ők forradalomnak tekintették és nem a nemzeti érvényesülés a helyzetből kibontott jogos útjának. Ők azt hitték, hogy a nemzeteket a császár kedvéért teremte Isten és nem

a császárnak kell lennie a nemzetek kedvére, vagyis a nemzeteknek kell igazodniok, felfogásuk szerint, a császárhoz. Ez a maradi felfogásuk okozta, hogy a reakciós uralomnak eszközeivé lettek, noha szívükből hazájuk és nemzetük iránti szeretetük ki nem veszett, Ezt hangsúlyoznom kell. Csakhogy ők a haza és nemzet fogalmát még 1847-es alapon értették. Át voltak hatva azon gondolattól, hogy a bécsi kormánynak szemfényvesztő játéka a nemzetiségi egyenjogúsítással lelkiismeretlenség és valóban kínos dilemmák borotvaéles mesgyéjén kellett gyakran átvergődniök, hogy a gesammtmonarchiának megadják, ami a gesammtmonarchiáé, de magyar tekintetben is megmentsék azt, ami megmenthető. A biztosok között különösen Forgách Antal gróf volt az, aki minden erejével azon volt, hogy kerülete nagy területén a Bécsből szított nemzetiségi szervezkedéseket, az elkülönülési agitációt leszerezje és a kormánnyal való levelezése igaz bizonyítékait adja annak, hogy noha az összbirodalom feltétlen híve volt, az ország integritásának megsértését mélyen fájlalta és a megmaradt rész épsége felett féltő szemmel őrködött. Úgy tanultuk az iskolában, hogy az abszolutizmus e korszakában hivatalokat magyar emberek el nem fogadtak. Ez túlzás, mert Forgách is kerületében arra törekedett, hogy a közigazgatás a régi közigazgatási emberek kezébe kerüljön, ami sikerült is neki. És ámbár az akkori idők politikai szemüvegén keresztül nézve a dolgot, ez a hivatalelfogadás elítélendő, sőt nemzetellenes cselekedetnek számított, mégis következményeiben jelentékenyen előnyös volt, mert a magyar hivatalnokok, kiknek javát azonban később elbocsátották, mégis enyhébben kezelték a reakciós rendeleteket és az első évek komor nehézségein átsegítették a nemzetet. Nem lehet elfelejtenünk azt, hogy ha Cziráky, Forgách, Andreánszky, Péchy, Szirmay nem vállalták volna az állásokat, akkor a kinevezett cseh vagy osztrák komisszáriusok ezen első években milyen nagy nemzeti pusztításokat végeztek volna. Különben a politikai tendenciáktól eltekintve már az első hónapokban a konszolidált viszonyok visszatérése érdekében elismerésreméltót végeztek. Az ő korszakukra is ugyanazt lehet mondani, mint a forradalom korszakára, nagyjában a gyorsan érvényesülni akarók korszaka volt, akik ott

lebzeltek a komisszáriusok előszobáiban, udvaroltak Bécsben, Budán és mikor a reakciós abszolútizmus felett elrobgott az alkotmányos éra vonata, sietve felkapaszkodtak reá és talán ők voltak a leghangosabbak, akik „muszkavezetőt” kiáltottak. Forgách Antal bár „muszavezető” volt, kormánybiztosi minőségében elismerésreméltó és jelentékeny szolgálatokat tett a nemzetnek, a nemzeti egységnek. Ezt leszögezni a történelmi igazság elemi feltétele, mert bennünket korántsem befolyásolhat egy jelszó, melyet talán azok hangoztattak legerősebben, akik együtt szaladtak a forradalommal, amíg hasznos volt, majd a reakcióval, míg előnyöket jelentett, végül a nemzeti alkotmányos korszakkal, hogy ismét biztos révben haláshassanak.

Forgách Antal gróf augusztus és szeptember hónapokban beutazta kerületének megyéit. Árva megyéből augusztus 31-én azt jelentette Geringernek, hogy az állapotok vigasztalanul desolat politikai és társadalmi viszonyokról tanúskodnak,¹ csupán a nép közönyös. A megye élére került tót bizottmány, mely nagyrészt evangélikus lelkészekből és tanítókból állt, a legtüreletlenebb nyelvkényszert használta és minthogy a hivatalokban tótul írni tudó kevés akadt, gyűlölséges ellenségeskedés és denunciációk keletkeztek. Forgách utólagos jóváhagyás reményében Pongrácz Arnold grófot nevezte ki Árva és Túróc megyék császári biztosává, mert Stephanides József, az ideiglenes megyei előljáró és a tót bizottmány elnöke, mint

¹ O. L. – G. i. 1781/1849. – *Forgách-Geringer*. (Kubin, am 31. August.) – „... die Auflösung, die hier herrscht, ist kaum begreiflich und wenn der Kern des Volkes nicht so gut wäre, wahrlich ich würde an dem Gelingen meiner Aufgabe zweifeln. Die hier herrschende Spaltung ist ohne Grenzen – Magyarismus, Panslawismus –, sind die Elemente, die sich feindlich gegenüber stehen und diejenigen, welche sich weder zu einer, noch zur anderen Parthoi bekennen, werden von beiden Seiten verdächtigt; das Volks sieht noch ziemlich gleichgültig dieser Bewegung zu und dies lässt hoffen, der Wirren und frowelhaften Tendenzen Meister zu werden.

Die Slawische Parthei ist hier, wie überall, rein demokratischer Tendenz; einige protestantische Prediger und Schullehrer hatten die Zügel der Administration übernommen und ihr Auftreten hat wohl Ruhestörungen beseitigt. denn alles sehnt sich nach Ruhe, doch die Gemüther sind nicht besänftiget. Den Feh/er des Sprachenzwanges, den die Magyaren begingen, lassen sie sich mit der Slawischen Sprache zu Schulden kommen und da die gebildete Classe wohl slawisch spricht – die geistlichen abgerechnet, aber nur wenige schreiben können –, so sind diese natürlich von allen Aemtern indirekt ausgeschlossen, dies erzeugt Hass und ewige, bei diesen Slawen so gewöhnliche Denunziationen.”

Forgách közli, részeges volt és még nemrég a delírium tremens potatorum-ban szenvedett. Azonkívül az ideiglenes megyei előljáróság, vagyis a tót bizottmány, egyetlenegy katolikus papot sem tudott felmutatni, noha Árva megye lakossága akkor 80.000 r. kat. és 10.000 evang. lelket számlált. Geringer ezt megértvén, Pongrácz kinevezését október 6-án megerősítette. Forgách a megyében új előljáróságot nevezett ki és minthogy a nemességet nagyrészt kompromittálnak tartotta, ezért az előljáróságba sok nem-nemest is kénytelen volt kinevezni. A tisztviselők is félig a nemesi, félig a polgári osztályból szedettek össze. Szeptember 5-én tették le az új kinevezettek Pongrácz gróf kezébe az esküt.¹ Innen jelentette Geringernek az e fejezet elején említett tényt, hogy kerületében van ugyan itt-ott bujkáló honvéd, de „hordák”-ról szó sincsen és sehol toborzásnak nyoma sincsen. A vidék mindenütt csendes és már pacifikálva van. A guerillavezető Marsovszky-ról szóló hírek is túlzottak, mert a guerillák mind hazatértek,² Ez a jelentés legkompetensebb cáfolata Lewartowsky dajkameséinek a guerillákról. Ezek a dajkamesék annyira elterjedtek, hogy maga Forgách közli Geringerrel a hírt, miszerint Besztercebánya környékén Beniczky Lajos vezérlete alatt 800 guerilla gyülekezett és hogy Lewartowsky üldözi őket (!), – ami egy a Lewartowsky agyából származott rémhírnél nem volt egyéb. Ugyanakkor már arról értesült, hogy Liptó megyében még nagyobbak az ellentétek és az uralomra törő Hodza Mihály vezetése alatti tót párt üldözéseket rendez a szabadságharcban résztvettek és magyarul érzők ellen.³ Liptó megyéből azután csakugyan jelentette, hogy ott a kedélyeknek ugyanazon izgalmát találta, mint Árva megyében. A megyét Palugyay Lajos vezette, akit Forgách a megyei törvény-

¹ O. L. – G. i. 139/Rg. 1849. – *Forgách-Geringer*. (Szentiván, am 7. September.) Árva megye beosztása ez lett: Kubini járásban biztos: Stephanides József, segédje Medveczky Pál. Árvái járásban biztos: Kubinyi Kálmán, segédje Bachó Vendel, trsztenai járásban: biztos Büro János, segédje Bencúr János, námesztói járásban: biztos Murcsics András, segédje Mutnyánszky Antal, bobrói járásban: biztos Újhelyi József, segédje Matuska János. – Tehát 10 kinevezett közül 5 került ki a nemességből.

² St. A. W. – G. G. U. 52/1849. – *Forgách-Geringer*. (Alsókubin, am 31. August.)

³ O. L. – G. i. 1833/1849. – *Forgách-Geringer*. (Kubin, am 4. September.)

szék elnökévé nevezvén ki, a megye ideiglenes biztosául (Comitate Vorstand) Szentiványi Pált kérte fel, aki a tót komité elnöke volt és általános tiszteletnek, közmegebecsülésnek örvendett.¹ Hodza Mihály ugyan már augusztus hónapban inter-veniált Forgáchnál, hogy Árva, Túróc és Liptó megyék részére neveztesse ki Zmeskál Móricot biztosnak és Forgách ezt a javaslatot kezdetben Geringernél pártolta is, de később visszavonta.² Geringer később Kossalko ügyészt akarta kinevezni e helyre, amit Forgách nem helyeselt, mert Kossalko nem tudott tótul és magyar érzelmű volt (vorherrschend magyarisch gestimmt). Ez valószínűleg Forgách részéről egy fogás volt, hogy a neki nem tetsző jelöltet elhárítsa.³ Így azután Forgách behozhatta a saját megfelelő jelöltjét és megcsinálván a megyei beosztást, kinevezte a megyei előljárást és a kerületi biztosokat. A megyei tisztviselők között voltak nemesek és tót polgárok, sőt hurbanista tiszt is, mint Plech Márk.⁴ Forgách kifejezetten azon kívánságának adott kifejezést, hogy hajlandó a tót szabadcsapat használható tisztjeit alkalmazni.⁵ Ott voltak Geringernél e tisztek kérvényei, melyeket Lewartowsky felterjesztett és Geringer Forgáchnak ezen iniciatív ajánlatára nem is reagált, hanem egy félév múlva ráírta a kérvényre, hogy idejét múlta, ami szintén azt bizonyítja, hogy mennyire igazságtalanok voltak a tót császáriak a magyarnevű császári biztosokkal szemben, azt vetvén szemükre, hogy ők akadályozták meg alkalmaztatásukat.

Liptó megyében való időzése alatt szükségesnek tartotta összefoglalni tapasztalatait a tót kérdésben és Gedeon tábor-

¹ O. L. – G. i. 299/RG 1849. – *Forgách-Geringer*. (Prekopa, am 12. September.)

² U. o. – G. i. 1360/1849. – *Forgách-Geringer*. (Trentschin, am 11. August.)

³ U. o. – G. i. 1675/1849. – *Forgách-Geringer*. (Trentschin; am 26. August.)

⁴ U. o. – G. i. 3404/1849. – Liptómege beosztása a következő volt: Szentmiklósi járás: biztos Luby György, segédje Garzsik Jakab, Hibbei járás: Pongrácz Kázmér, segédje Klain Lajos, Bobróci járás: Kaszaniczky Lajos, segédje Baligovich Gáspár. Lipcsei járás: Szentiványi János, segédje Kuszy Dániel. Rózsahegy járás: Dettrich Ignác, segédje Pongrácz Antal. Lucskii járás: Horánszky Antal, segédje Kern József.

⁵ U. o. – G. i. 5827/1849. – *Forgách-Geringer*. (Neutra, am 8. Dezember.) – „ . . . ich bin nicht abgeneigt einige der verwendbaren Offizieren dieser Frei-chaar in passende Civil-Aemter einzusetzen.”

nokot, a kerület katonai parancsnokát figyelmeztetni azon veszélyekre, melyek a tót agitációból származhatnak. Ugyanis Liptó megyében is egy hat személy által aláírt petíciót nyújtottak át neki, melyben a nyitrai petíciókhoz hasonlóan, külön tót koronataromány alakítását kérik, külön tartománygyűléssel, természetesen a petícionálók még nem ismerték az október 17-én közléteendő rendeletet Magyarországra vonatkozólag és így még reménykedtek, hogy a tüntetésnek hatása lesz. Ennek a rendeletnek alapvonásait Geringer már augusztus 28-án közölte a kerületi főbiztosokkal és Forgách megdöbbenve olvasta a 11. §. első szakaszában azon imperatív rendelkezést, mely kimondja, hogy a lakosság többsége által beszélt nyelvet kell hivatalos nyelvül használni. Ez ugyan az állítólagos nyelvkényszer ellen készült, mégis a legtűrelmelenbb nyelvkényszer akarta rendszeresíteni; ugyanis Felső-Magyarország vegyes nemzetiségű terület és például Forgách kerületében voltak tótok, magyarok és németek, a tótok e területnek ugyan többségét alkotják, ámde a másik két nemzetiség is tekintélyes számot képviselt. Ez a kisebbség ezen paragrafus alapján, minthogy tótul nem tudott, ki lett volna rekesztve a közügyek intézéséből és minden intézménynél a tót nyelv kényszerének lett volna alávetve. Forgách ez ellen protestált, rámutatván arra, hogy a tót nyelv még nem eléggé fejlett, nincsen terminológiája és a középosztály nem bírja e nyelvet. Másrészt a német és magyar megbízhatók joggal panaszkodhatnak nyelvkényszerről és nemcsak hogy elvágna útjokat a közigazgatásnál, hanem a már hivatalt vállaltak is otthagynák állásaikat. E rendelkezés megváltoztatását kérte és azt ajánlotta, hogy a tót nemzetiségű lakossággal folytatott hivatalos eljárásban használják a tót nyelvet, hasonlóképen eljárando a többi nemzetiséggel, tehát ne fordulhasson elő, hogy Nyitra megye tiszta magyar vidékein *tót* nyelvkényszer legyen. Javaslatának azzal igyekezett súlyt adni, hogy az öszszbirodalmi egység érdekeit szembeállította a szláv szeptaratisztikus agitációval.¹ Geringer és Gedeon ugyan belátták Forgách érveinek igazságát, azonban az említett paragrafuson

¹ O. L. – G. i. 2109/1849. – L. Iratok 297. sz.

Bach nem változtatott, mert amúgyis csak szemfényvesztésül volt szánva a németesítést előkészítő átmeneti időszakra,

Forgách hivatalos utazása közben fejtette ki, hogy Stúr és Hurban a Haynautól kapott felhatalmazás erejével és tekintélyével visszaélve, a legszívósabb agitációt folytatják a különálló tót koronatartomány alakítása érdekében, mely működésüket fentebb, e fejezetnek második szakaszában behatóan ismertetem. Forgách gróf a Liptószentmiklóson átvett petíciót szeptember 26-án felterjesztette Geringerhez, kijelentvén, hogy az aláírók egyéb szereplése, az elkülönülési kérdés, a zsidók kirekesztésének követelése minden bérletből, olyan világot vet a petícióra, hogy feleslegesnek tartja érdemben vele foglalkozni.¹ Ugyanakkor szigorú rendeletet bocsátott ki a megyei előjárókhöz, melyben a tót elkülönülési agitációt betiltotta és ezen eljárását Geringernek be is jelentette,² aki november 4-én helyesli ezen eljárását.

Liptó megyéből Forgách Túrócba utazott, ahol szintén zavaros állapotokat talált. Itt is működött még a Götz által kinevezett tót komité Zathureczky Lajos elnöklete alatt. Ezt a bizottmányt Forgách még augusztus 8-án feloszlatta és a megyei vezetést ideiglenesen Zathureczkyre bízta. A bizottmány azonban nem oszlott fel, többnyire evangélikus lelkész és tanító tagjai voltak, hanem adót vetett ki és szedett, útleveleket állított ki, ítélezett és ítéleteket végrehajtott és a kicsiny megyében 17 szolgabíróat nevezett ki, nagyjából iskolai tanítókból, havi 40 frt. fizetéssel, míg a bizottmány tagjai 60 frt. fizetést húztak. Azonkívül az ott időző Lewartowsky felszólítására erőszakos rendszabályokkal, melyeknél súlyos kihágások történtek, a népfelkelést kikényszerítették. Forgách megérkezése után rögtön a komirét maga elé rendelte, feloszlatta, amint mondja: „ennek a forradalmi csöcselékuralomnak véget vettem”.³ A megye vezetését az általa már Árva megyében kinevezett Pongrácz Arnold grófra bízta. Eből a jelentésből is kiderül, hogy a Lewartowsky-féle tót sza-

¹ *U. o.* – G. i. 331/Kg. 1849. – *Forgách-Geringer.* (Neutra, am 26. September.)

² *U. o.* – G. i. 346/Rg. 1849. – L. Iratok 298. sz.

³ *O. L.* – G. i. 635/Rg. 1849. – L. Iratok 299. sz.

badcsapat milyen eszközökkel dolgozott és hogy még Túróban is, reményeik főfészkében, erőszakkal kellett dolgozniok.¹ Árva, Liptó és Túróc² megszervezése után Forgách szeptember 19-én Nyitrába érkezett, ahol sok deputációval, bandériummal, diadalkapuval, fáklyásmenettel fogadták. Az ország letiporva, nemzeti jogaink felett pálcát tört a bécsi kormány, mindenütt szenvedés, aggodalom és a főbiztos urakat fáklyászenével, a Gotterhalté-vel és német beszéddel fogadják,³ amiről Forgách örvendő ír jelentést, pedig milyen lehangoló, szomorú bizonyítéka a tömeg változékonyságának, a társadalom érdekek szerinti orientálásának az ilyen komédia, melyben nem vehetett részt a nemzet szívével és lelkével, mert száz sebből vérezett az. Egy összefoglaló részletes beszámolóban tárja Geringer elé hivatalos utazása tapasztalatait,⁴ melyeknek az a benyomásuk, hogy a nyugalom, a megelégedés és a bizalom lassanként ismét visszatér. A nemesi osztály, írja, súlyosan megbánta eltévelyedéseit és visszatért a gazdálkodáshoz és a kerületben élő 37.000 nemest védi azon ráfogás ellen, mintha köztársasági érzelműek lettek volna. Mindenesetre csend és nyugalom volt, mert a honvédségből, a szabadságharcból visz-

¹ A pozsonyi csendőrségi kerületi parancsnokság egyre-másra küldte be Geringernek a tót szabadcsapat erőszakos és zsaroló magatartása elleni panaszokról szóló jelentéseket. Így például *O. L.* – 65/Rg. 1849.

² *O. L.* – G. i. 139/Rg. 1849. – Túróc megye beosztása: Szentmártom járásban biztos Kossuth Lajos, eegédje Galanda Samu, a mosóci járásban biztos Vladár Pál, segédje Lilge József, a znióváraljai járásban biztos Révey Ferdinánd, segédje Záborszky Ferenc. – Tehát mint látjuk a nemesség és a tót középosztály egvenlő számmal szerepeltek.

³ *O. L.* – G. i. 206/Rg. 1849. – *Forgách-Geringer.* (Neutra, am 19. September.)

⁴ *U. o.* – G. i. 439/Rg. 1849. – *Forgách-Geringer.* (Neutra, am 27. September.) – „ . . . der slawische Landmann, der gleich jeder Masse, insofern Antheil nahm, als ihn Fanatiker dazu bewegten und überhaupt nachdem man ihm bogreiflich machte, dass die Freiheit und Gleichheit nicht im Occupieren der Waldungen und Wiesen und Verfolgung der Herren und Juden bestehe, ist auch beruhigt.

Eine gewisse Classe der Honoratioren, die in meinem Distrikte für nun das ausführlische Monopol der Treue und Anhänglichkeit an das a. h. Herrscherhauē sich zueignen will, thut das möglichste zur Herbeiführung einer neuen slawischen National-Bewegung; was ich über Diese halte, wie hierüber die wahren Freunde der Ordnung fühlen, habe ich in meinen wiederholten Berichten über die slawische Bewegung klar, unumwunden und ohne Scheu ausgesprochen. Die Agitatoren der Woywodina, Croatiens, Böhmens und der nun zu creirenden Slovensko, brauchen sich nur die Hände zu reichen, um der Monarchie neue Wirren vorzubereiten.”

szatéróknak nem volt egyéb menedékük, mint a rémuralom elől csendesen meghúzódni és nekibúsultan gazdálkodni. A tót parasztságot is csendesnek mondja, miután megmagyarázták neki, hogy a szabadság és egyenlőség nem áll az erdők és rétek lefoglalásából és a földesurak és zsidók üldözéséből. Viszont elítélőleg nyilatkozik a tót, úgynevezett honorationokról, kik a császár iránti hűséget és ragaszkodást kizárólagos monopóliumuk gyanánt akarják kezelni és mindenkit kirekesztenek belőle, aki politikájuknak meg nem felel. „A Vojvodina, Horvátország, Csehország és a most alakítandó Slovensko agitátorai, – magyarázza, – a monarchiának új zavarokat okozhatnak, mihelyt egymásnak kezét nyújtanak.”

E békés hangulatról beszámoló jelentéssel ellenkezik Kempennek, a csendőrség parancsnokának, Geringerhez intézett átirata, mely szerint Nyitrában a nép még mindig nem akar a rendeleteknek engedelmeskedni és hogy a tisztviselők nem végzik kellően a felvilágosítás munkáját.¹ Ennek az állapotnak elejét veendő, Forgách az úrbéri kérdésre vonatkozó népszerű felvilágosítást íratott, melyet Geringer De la Motte tanácsossal átdolgoztatott és ki is adott,² és melyben pontosan felsoroltnak az úrbéri viszonyból folyt és megszűnt kötelezettségek, valamint a megmaradt és teljesítendő kötelezettségek. Az erdő- és legelőkérdés, valamint a kis regale beneficiumok tekintetében majdnem teljesen az 1848 előtti állapotokat állította vissza, ami különösen az erdős vidéken lakó tótságot érintette súlyosan.

December elsején ismét részletes beszámolót küld a kerület helyzetéről Geringernek. Ismét felhívja figyelmét, hogy a magasra szorított tót nemzetiségi követelések forradalmi térre vezetnek és nagyon is érezhető egy tót középosztály hiánya, mely mérséklőleg hathatna. A földműves jóakarátú, de indolens, a nemesség gyanakszik és fél, mert téves tanokat, terjesztenek a vagyoni kérdéstről és a tót litterátusok, akik a politikai agitáció élén állnak, a békés rendnek semmilyen biztosítékát nem nyújthatják. A hivatali állásokért késhegyre menő

¹ O. L. – G. i. 5308/1849. – *General-Inspection der Gendarmerie-Geringer*. (Wien, am 26. November.)

² U. o. – G. i. 2769/1849. – „Belehrung für die Landbewohner „,

harc és tülekedés folyik és a polgári elem semmilyen szimpátiával nem viseltetik a tót agitáció iránt.¹ Egyébként a beszámoló a közigazgatás ágairól hű képet igyekezik adni, ám bár e jelentéseket mindenkor bizonyos rezerváltsággal kell fogadni, mert a kerületi főnök érdemeinek túlzott kiemelését, a kellemetlen és hátrányos tények elhallgatását célozzák. Meg kell még említenem, hogy Forgách Trencsénben és Nvitrában is megszervezte a közigazgatást. A beosztást, valamint a ki nevezéseket Geringer ideiglenesen jóváhagyta.²

Grabbe orosz tábornok hadseregét Mátyus János császári biztos kalauzolta, aki az oroszokkal Besztercebányán keresztül vonult az országba. Mátyust váratlanul elmozdították később állásából. Ennek oka egy denunciáció, melyet Kuzmány Károly helyezett el Bachnál. Mátyus ugyanis azt találta mondani a besztercebányai üdvözlő beszédekre, hogy „magyar nemzetiségű vagyok”, „a Magyarok Istene éltesse az

¹ O. L. – G. i. 5954/1849. – *Forgách-Geringer*. (Neutra, am 1. Dezember.) „... Ich würde die gegenwärtige Stimmung für gut erklären, wenn ich nicht klar sehen würde, wie die Führer der Slawen in meinem Distrikte ihre Wünsche und Erwartungen zu hoch spannen und dadurch auf die nämliche Bahn geschleudert werden, die Ungarn zum Abgrunde führte; – es fehlt ganz an einer slawischen Mittelklasse, die als temperierendes Mittel hier einwirken könnte.”

² Trenésén: Zsolnai járás: biztos Nedeczky Mihály, segédje Marsovszky Cnmillo, Varin: b. gróf Pongrácz Arnold, s. Guoth Imre, Csáca: b. Zentall István, s. Nemcsák József, Vágbeszterce: b. Vagyon Miklós, s. Ullmann János, Turzovka: b. Zentall Imre, e. Piacsek Mihály, Rajec: b. Szullovszky Imre, s. Hulják Márton, Illava: Nozdoviczky László, s. Brix István, Puchó: b. Vietorisz János, s. Keresztes József, Nemsova: b. Sipeki, s. Bulla, Trenésén: b. Sirchich Férđ., s. Káry József, Drjetoma: b. Szmetanovics Lajos, s. Szullovszky Sándor, Bán: b. Rédeki senior, s. Ottlik András, Mottesicz: b. Baross János, s. Mitticzky Flórián. – O. L. – G. i. 139/Rg. 1849.

Nyitra megye: Miavai járás: biztos Manz János, segédje Stetina Ignác, Verbó: b. Jeszenszky Lajos, s. Lissy Károly, Vágújhely: b. –, s. Fodor János, Lipótvár: b. Mednyánszky Géza br., s. Saskó József, Holies: b. Kubovics Károly, s. Sűgő Flórián, Sassin: b. Forgách Ignác gróf, s. Horeczky Antal, Szenicze: b. Kálmán Pál, s. Koronthály Jenő, Appony: b. Szerdahely Károly, s. Novotny János, Bajmócz: Turchányi József, s. Kromer István, Rudno: b. Görög József, s. Künstlern Adolf, Privigye: b. Ordódy Móric, s. Tarnóczy Gábor, Nyitra: b. Piacsek Flóris, s. Petykó Ádám, Galgócz: b. Markolt Imre, s. Janics Károly, Ghymes: b. Kamanházy Ferenc, s. Ceánky Benedek, Érsekújvár: b. Turchányi György, s. Vámosy Adolf, Tardoskedd: b. Thuss János, β. Thebery János, Űrmény: b. Csemez László, s. Thuss Károly, Nagytapolcsány: b. B'V7nák Ignác, s. Szádóczky Ferenc, Radima: b. Kracsuny Imre, s. Simkovits József, Tavarnok: b. Frideczky Thimotheus, s. Fodor Rudolf.

Nyitra megyéről jelentette különben: „Neutra ist noch der Tummelplatz magvarischer und panslavistischer Agitation und bis nun war die Bestechlichkeit der General Typus des Neutraer Magistrats.” O. L. – G. i. 299/Rg. 1849.

urakat”, mire menten feltálaták Bachnak ezt a szörnyűséges bűnt és Mátyuét elmozdították, bármennyire védekezett is és hangoztatta megbízható császárhűségét.¹ E kerületbe Andreánszky Sándort nevezték ki főbiztossá, aki Kuzmányék jelöltje volt és ezért a tót agitációval szemben nem volt olyan erélyes, mint Forgách. Kerületében volt a legtöbb hurbanista tisztviselő. A bányavidék népe, mely a szabadságharc alatt tetemes áldozatokat hozott, bizalmatlanul és aggódva nézte az új rendszer működését, különösen mikor látta, hogy a denunciációknak dús aratásuk van és a lakosság legjobbjait börtönbe hurcoltatja a főbiztos. Maga Andreánszky jelentette Geringernek, hogy nagyon sok a vizsgálati fogoly, mert az összes kincstári tisztviselőt kompromittálnak látta és főnököket is, Ritterstein Ágost gróf kamaragrófot letartóztatta.² A bányavárosokban történt letartóztatások, felfüggesztések mind a Radlinsky, Kozacek, Chalupka, Kellner, Kuzmány stb. denunciációkra vezethetők vissza. Ilyen uralom mellett nem csoda, hogy Geringernek azt kellett jelentenie, hogy a lakosság hangulata nagyon feszült és a nép Kossuthot várja. Viszont a nemesi osztályt azzal vádolja, hogy régi előjogait szeretné visszaszerezni.³

A szomszéd kerületben, mely Szepes, Gömör és Torna megyét foglalta magában, Péchy Imre főbiztos uralkodott. A megyék beosztását úgy eszközölte, hogy mindenekelőtt a tót nemzetiségi szempontokat, a rebellis magyar és német lakosság letörése, megosztása végett, a legnagyobb igazságatlansággal érvényesítette, amiben szolgálatrakész eszköze volt Máriássy Ádám szepesi megyefőnök, aki Szepes megyében 1

¹ *St. A. W. – G. G. U.* 48/1849. – *Bach-Geringer*. (Wien, am 31. August.) – Mellékelve van a Kuzmányhoz intézett eredeti levél is. – *L. Iratok* 300. sz.

² *O. L. – G. i.* 3106. és 3860/1849. – *Andreánszky-Geringer*. (Schemnitz, am 19. Oktober.)

³ *U. o. – G. i.* 6618/1849. – *Allgemeiner Bericht an den Herrn Minister des Innern Alexander Bach, über die Stimmung und die Zustände Ungarns. – Neusohler Distrikt:* „. . . Der Geist der Bevölkerung ist sehr gespannt, sehr beunruhigt, das gemeine Volk erwartet die Rückkehr Kossuths mit bewaffneter Macht. Der Adel und die Intelligenz trachten von ihren alten Vorrechten zu retten, was zu retten ist, die gleichförmige Beteiligung an allen öffentlichen Lasten, Steuern, Strassenbau, Militär-Einquartierung und Verpflegung behagt demselben durchaus nicht.”

rutén, 1 tót-lengyel, 2 német és 3 tót járást alakított.¹ Péchy különben következőképpen informálta Geringert kerületének hangulatáról: Torna és Gömör megye magyar népe fanatikus rebellis volt, a szepesi németek szintén, a tótok pedig mindig lojálisak voltak, ami Péchy részéről tendenciózus beállítás, mert e kerület tót lakossága éppen olyan rebellis volt, mint a magyar, talán még rebellisebb, mert a gömöri tótok az erdőket és réteket erőszakkal lefoglalták, sőt a járási szolgabírónak megtagadták az engedelmisséget és követelték az erdők és rétek felosztását, valamint a regáliákban való részesedésüket. Nagyon igazságtalanul bánt az új rendszer különösen a zsellérekkel, akiknek helyzete alig változott s méltán fájhattott ez osztálynak az, hogy miért is nem könnyített az új fordulat az ő sorsukon. Péchy ezt a kérdést Geringer előtt szóvátette.²

Sáros, Zemplén és Abaúj-Torna megyékben Szirmay Sándor gróf vezette a közigazgatást. Ő is a sok erdő- és legelőkihágásról tesz említést jelentéseiben, mert e kérdés igazságtalanságait a tót mozgalom emberei felhasználták politikai agitációjuk céljaira. A nemzetiségi egyenjogúsítás tekintetében Szirmay is a legelőzékenyebb magatartást tanúsította és ámbár Eperjesen Hlavác és híveinek kezdeményezésére népgyűlést akartak tartani, melytől petíciót vivő deputációt szándékoztak Bécsbe küldeni és mely gyűléshez azonban Szirmay az engedélyt megtagadta, Eperjes hangulata korántsem felelt meg a várakozásoknak. Ugyanis Hlavác, Péchy és még más sárosi császári Bécsben dicshimnuszokat zengett Eperjes császárhűségéről. Hlavác pláne kirívó módon emlegette mindig Eperjes lakosságának tót érzelmeit, ami egyáltalában nem felelt meg a valóságnak, amiről Szirmay is meggyőződött és

¹ O. L. – G. i. 5399/1849. – *Máriássy-Péchy*. (Leutschau, am 24. November.)

² O. L. – G. i. 6026/1849. – *Péchy-Geringer*. (Leutschau, am 5. Dezember.) – „... Schliesslich mit Bedauern muss ich Euerer Excellenz kundgeben, dass in manchen durch Slawen bewohnten Gegenden der Gömörer und Zipser Comitate, gewalthätige Occupationen von herrschaftlichen Wälder, Wiesen 'itc. etc. seitens der Einwohner stattgefunden haben und die Gesetzlosigkeit sogar so weit ging, dass trotz angewandten Überredungs-, Aufklärungs- und Drohungs-Mitteln, eine Gemeinde sogar dem Bezirks-Stuhlrichter den Gehorsam versagt hatte...”

azt jelentette Geringernek, hogy nem is akarják ott a tót hivatalos nyelvet.¹

A kassai kerülethez tartozó keleti megyékben Villec Ignác volt a császári biztos. Talán valamennyi császári hivatalnok közül a legmaradibb. A felületesség, önállósági hiány, a forgalomban lévő jelszavaknak feltétel nélküli elfogadása, türelmetlenség, kegyetlenség saját nemzete ellen, jellemzik jelentéseit. Valósággal ömledezik a hízélgő szolgalelkűség -soraiban, mikor arról ír, hogy kerületének tót, rutén és oláh nemzetiségei milyen boldogok a nemzetiségi egyenjogúsítás miatt és milyen áldozatkészek, milyen császárhűek,² – ugyanakkor befeketíti a magyarokat, hogy veszélyeztetik a békét, mert legelső adandó alkalommal lázítani fognak és zavarokat fognak előidézni. Ezért ajánlja az ostromállapot tartós meghosszabbítását, a politikai élet kirekesztését, tartomány- és országgyűlések éveken át való szüneteltetését stb. Míg egyrészt a nemzetiségeket magasztalja, másrészt jelenti, hogy a tót lakosság a tulajdonjog ellen számos kihágást követ el és kifogásolandónak tartja, hogy a „Slovenské Noviny”-t küldi a kormány a vidékre, ahol senki sem érti a lap nyelvét, aminek következménye, hogy közleményeit elferdítve tolmácsolják. Nyelvi tekintetben Villec a latin nyelv használatának visszaállítását javasolta'

Mint látjuk, a császári biztosok között leginkább Forgách Antal gróf bírt nemzeti önérzettel és bizonyos politikai

¹ *O. L. – G. i. 3151/1849. – Szirmay-Geringer.* (Zboro, am 15. Oktober.) – „ . . . Übrigens fand ich auch in Eperjes durchaus nicht jene National-Tendon z, wie sie höheren Ortes mehrseitig in Riesengestalt geschildert wurde Die Mehrzahl sieht es selbst ein, dass ihre Muttersprache für den allgemein'n ausschliesslichen Gebrauch noch nicht hinlänglich herangebildet sei und will sich vollkommen zufriedenstellen, wenn ihr in den Beziehungen zu den unmittelbaren Beamten kein Zwang auferlegt wird.”

² *St. A. W. – G. G. U. 300/1849. – L. Iratok 302. sz.*

³ Villec felfogását jellemzi, hogy a forradalom kitörését a tanult magyar középosztálynak, eladósodott nemeseknek, ügyvédeknek, diákoknak, újságíróknak, könyvkeresedőknek, kálvin és lutheránus papoknak, tanároknak, nősülni akaró kath. papoknak és zsidóknak tulajdonította. (Bellum nihil habentium contra aliquid habentes.) A protestantizmust okolta leginkább. Vádolta őket, hogy szupremáciára törekszenek. Ajánlotta Geringernek, hogy a protestáns iskolákat és egyházakat szigorú felügyelet alá kell helyezni. A forradalommal tartott zsidókat meg kell büntetni. A parasztság megfosztandó a képviselőválasztási jogtól. Az úrbéri kártalanítást csakis a gutgesinntek kapják meg. Amnesztiát nem szabad adni, mert új forradalom lenne stb. stb. – *O. L. – G. i. 478/Rg. 1849.*

éleslátással, óriási különbség van Villec és Forgách gesamtmonarchikus meggyőződése között. Míg abban teljesen elveszett a magyar nemzet jövőjéért való aggodalom, addig ez minden alkalmat felhasznál, hogy nemzeti tekintetben a jövő érdekében segítsen, míg az a császári főember előtt nemhogy mentené a szerencsétlenül járt, megkínzott, mártírsorsú nemzetet, hanem még jobban befeketíti, lázít és uszít ellene, addig ez, ahol teheti, elsimítja a szenvedések nyomait, kikel a denunciálások és üldözések ellen, ügyel arra, hogy magyarok is tarthassák a pozíciókat a reánk nézve előnytelen rendszerben és mindig arról beszél, hogy csend és nyugalom van, a nemesség megbánta a forradalmi szerepét, hallgat és gazdálkodik, a bizalom visszatér, csakhogy leszerelje a reánk tipró hatalom vadságát, gyanakodását és kíméletlenségét. És bármennyire elítélhetjük a harc idején való magatartását, el kell ismernünk, hogy ez egy nehéz szerep volt, mert hiszen e rémes időszakban, mikor Haynau hóhérmunkája nyomán megdermedt, minden hazafiban a vér, mikor élőhalottnak látszott a nemzet, mikor a forradalomellenes konzervatívok is felgerjedtek és a véres császárság előtt gyanakodva és bús elkeseredéssel visszahúzódtak,¹ nagyon nehéz volt megmaradni a császári főbiztosi állásban úgy, hogy az illetőnek véleménye és politikája legyen olyan kérdésekben, melyekben Bach ismét nemzetünk gyengítését célozta. E vigasztalan korszakban Forgáchnak gyenge ellenkísérletei, relatíve gerincesebb viselkedése a tót elkülönülési kérdésben a reakciós abszolutizmus sivárságában mindenesetre egy, bár szegénylombozatú, kis oázis.

*

Az 1848- 49-i éveknek a tót kérdésre vonatkozó okmányai között utolsónak említem azon néhány sort, mely a fekete könyveknek nevezhető katonai-rendőrségi indexekbe van

¹ St. A. W – G. G. U. 115/1849. – *Geringer-Bach*. (November 8-án.) Geringer ebben a jelentésében beszámol arról többek között, hogy az október 17-i szervezési rendelet izgalmat, sőt, kellemetlen szenzációt okozott és a miniszteri biztosoknak kirendelése a kerületi főbiztosok fölé, ezek egy részét arra indította, hogy lemondási szándékukat bejelentsék, a konzervatívok visszahúzódnak, mert a rendeletekben Magyarország megsemmisítésére törekvő célt láttnak. – L. Iratok 301. sz.

a tót császári vezetők neve mellé bevezetve. Az egyik könyv szerint¹ Hurban már 1849 végén nyílt rendőrségi felügyelet alá helyeztetett, az egyik Hodzát szintén őrizték, hasonlóképpen Stúrt. A másik könyv szerint majdnem valamennyi vezető a kompromittáltak osztályába soroztatott.² Ez volt szomorú epilógusa a bécsi kormánypolitika érdekében kifejtett magyarellenes működésüknek, mely azért is nyert ilyen befejezést, mert szövetségesük egy olyan kormány volt, melynek célja nem a népek szabadsága és felemelése, hanem elnyomása és gyengítése az abszolutista uralkodás megerősítése céljából. A két esztendő minden fáradsága és minden áldozata kárba veszett, mert a két főtenyező, melyben bíztak, nem állt melléjük. A bécsi politika csak eszköznek akarta őket felhasználni, mely viszonylatban azonban tekintélyes és erős pozíciókra tehetek volna szert, ha a tót nép melléjük sorakozott volna. Minthogy ez meg nem történt, Bécs is belátta, hogy súly nélküli irányzatot képviselnek, melyet ugyan szerepeltettek, de számításon kívül hagytak.

Rövidlátás jellemzi a Stúr-, Hurban-akciókat, mert lépten-nyomon ábrándokba kapaszkodott és csalódott. A prágai szláv kongresszus előtt a szláv szolidaritást kultiválták, melynek zászlaja alatt Prágában a barrikádokon is harcoltak. Csalódtak, majd Jellasics szövetségesei lettek és Latour zsoldosai, számítván a tót nép általános felkelésére és a magyarság izoláltságára. Csalódtak Jellasicsban, a tót népben és számításaikban. Csalódtak egymásban is, különösen katonai vezetőikben, akiknek egynémelyike az osztrákok bizalmi embere

¹ Kr. A. W. – „Index über politisch Compromittierten aus der Revolutionsepoche und der Gegenwart.” – Hurban Josef ev. Prediger und Pfarrer, Hluboka, Ober Neutraer Comitat, offene polizeiliche Aufsicht, – „Stúr bedenklich geschildert.” „Hodza Andreas ev. Prediger Szucsan, Thuroczer Comitat wird unauffällig überwacht.” etc.

² U. o. „Index der Compromittierten”: Michael Hodza, Andreas Hodza, Hurban, Stúr etc. – Tót források szerint Hodza Mihály nem volt politikai rendőri megfigyelés alatt és ő volt az egyetlen a Slovenská Narodná Rada tagjai közül, aki a tót felkelés után jelentős kitüntetésben részesült, amennyiben 1850 októberében megkapta a Ferenc József-rend tiszti keresztjét. Ezt annak tulajdonítják, hogy Hodza Mihály mindig az összmonarchia híve volt és erősen dinasztikus érzésű. Azt hiszem, hogy a Stúrral és Hurbannal való összekülönbözése és az ezektől való elhúzódása szintén előmozdíthatták, hogy Bécsben grata persona lett akkor. Azonkívül a Rada tagjai közül egyedül vállalt megyei hivatalt. – S. St. Osusky i. m. 62. 1.

volt ő ellenük. Csalódtak a márciusi alkotmánylevélben és az azt kiegészítő rendeletben. Csalódtak a császársban, Schwarzenbergben, Bachban, Haynauban és mint felhasznált eszközök, félredobattak. Milyen keserves önvádak mardoshatták leikeiket! Mennyire megbánhatták a bécsi kormánypolitikának teljesített szolgálataikat, a magyar nemzet elleni magatartásukat, a császári rendőri felügyelet kellemetlenségei között. Munkám néhány helyén rámutattam arra, hogy az 1848-49-i tót felkelési mozgalom végzetes tévedése megnyilvánult abban, hogy vezetői az akkori korszellemmel éppen ellentétes párthoz szegődtek,¹ hogy az egész mozgalom nélkülözte az előrelátó mérlegelést és „loyalisabb, kormánypártibb volt a kormánynál is”. A harci zaj elültte után, mikor a tót felkelési mozgalom politikai mérleget készített, az annyira passzívnak mutatkozott, hogy két esztendei küzdelem és erőlködés után minden politikai hitelük elveszett. A magyarságnál, mert elárulták, a bécsi centralistáknál, mert ígéreteiket be nem tartották és megbízhatatlanoknak látszottak. Prágában, mert cserbenhagyták Kremsier után Havlicek-Palackyékat, a tótságnál, mert a nagy álmok a hercegségről stb.-ről szappanbuborékként szétfoszlottak. A tót nép látta, hogy a tót felkelő csapat elesettjeinek özvegyeiről és árváiról, az invalidusairól nem gondoskodnak, a volt dobrovolnikokat, az egész felkelést bagatellizálják, sőt kigúnyolják és Hurban, S túr tehetetlenül, vérző szívvel, vergődő lélekkel látták, hogy a helyzetben segíteni nem tudnak. 1849 végén Hurban Brezován elkeseredve írta: „És mi tótok, mit is kaptunk munkánkért, - hűségünkért, áldozatainkért mit kaptunk! Nem is tudom felsorolni, hogy mindezért – mink van.”² Stúrt még az a megalázás is érte, hogy a kormánypolitika, melyért ő a tótságot egy magyarelles felkelésbe igyekezett lázítani ée melynek győzelméért küzdött és dolgozott, a cseh nyelvet tolta előtérbe. Lichard Dániel, a „Slovenské Noviny” szerkesztője

¹ Egy tót történetíró nem nagyon régen megjelent munkájában mondja, hogy végzetes tragikum volt, hogy a korszellemmel, mely a feudalizmus és centralizmus ellen irányult, nem haladtak kéz a kézben, hanem csupán a bécsi kormánnyal, mi szerinte nem annyira retrogradizmus, mint végzetszerűség volt.

² *Golan* i. m. 258. 1.

³ V. o. 258. I.

1849 őszén egy barátjának írja: „Nem is lehet gondolni arra, hogy a kormány pártolja Stúr helyesírását, mert az összes tót vezető közül Stúr az, akiben a kormány a szláv kongresszuson mondott beszéde miatt legkevésbé bízik.”¹ Levetség és szomorúság a tót nemzet vezetőinek soraiban. Azok, kik a magyar sorokban küzdöttek, a súlyos osztrák bosszú alatt szenvedtek, minden kilátástól és a politikai lehetőségektől megfosztattak. „Elmúlt az év – írja Hrobon Samoslav, jeles tót költő 1850 január 26-án Hurbannak – és egünkön csak felhők és viharok. A mi örömünk és vigaszunk semmi másban nem lehet már, mint abban, hogy szenvedtünk és szenvedünk. És tényleg ebben rejlik a mi örömünk, mert szenvedés nélkül nincsen megdicsőülés.”² A szenvedések keserű kelyhét fenéig ki kell üríteniök és kár volt a császár nak' szolgálni. Ezt Hrobon a Janosikról írt költeményében akkor ki is fejte.³ Legeltesse a tót nép juhait a hegyekben, amíg üt az

¹ *Tourtzer* i. m. 212. 1. – Tourtzernek Stúr Lajosról írt francia munkájában olvashatjuk a tót felkelés befejezéséről a következőket; „Megszabadulva a magyarországi gondtól, a minisztérium hamar megfeledezett a tótoknak tett Ígéreteiről. Novemberben úgy az önkéntesek, mint tisztjeik Pozsonyba hívatottak, hogy fegyvereiket visszaadják. Állásaiktól lassanként megfosztották őket és helyükre idegeneket, főleg németeket tettek. A tótok – egynéhány kivétellel – nem tudtak a legkisebb álláshoz sem jutni, sőt jó volt, ha nem hangoztaták túlságosan, hogy mint önkéntesek szerepeltek.

Mindazok, akik a hadjáratban részt vettek, rendőri felügyelet alá kerültek. A forradalom befejezése után a tót önkéntesek írást kaptak, mely őket minden további katonai szolgálat alól felmentette, 1850-ben, az általános mozgósítás alkalmával ezt az írást érvénytelenítették és felmutatáskor elszakították.

Bach mindenható volt és centralizációs uralmát bevezette. A tótok pedig csak azért menekültek meg a magyar veszedelem elől, hogy annál biztosabban a német járom alá kerüljenek. Lassanként az összes ígért jogok visszavonattak, a legbrutálisabb németesítés kezdődött...” Megemlítem még,, hogy 1849 novemberének első napjaiban Nobili gróf Gyulay hadügyminiszternek egy iratköteget küldött be, mely Hurban és Stúr levelezését tartalmazta. Gyulay gróf levele így hangzik:

„Herrn Minister Bach etc. – Wien, am 12. November 1849. – Die in dem beiwohnendem Pakete verwahrten, von den slovakischen Vorkämpfern Hurban und Stúr herrührenden Korrespondenzen, sind zu Comorn vorgefunden und mir durch H. Gfen v. Nobili eingesendet worden. – Da solche möglicherweise Aufschlüsse über die Tendenzen der beiden vorgemerkten Individuen zu gewährleisten im Stande sein könnten, so stelle ich E. E. ergebenst anheim, diese piecen durch einige verlässliche und der slovakischen Sprache gehörig kundige Beamten perlustriren zu lassen.” – Actes de haute police 1849 (Internalia 1. fasc). A levélköteg, sajnosán, ma hiányzik az átirat mellől és nem volt fellelhető.

² *Flora Kleivschmitzetá:* Andrej Sládkovic a jeho doba, – Praha. 1928. 275. 1.

³ Nacos ty, Jánosik. sluzit chcel cisáru?

Ci si ty nevedéi, zo tebe niet p a r u ? . . .

óra, a szlávtság megváltása. Míg Hrobon a Tátra juhairól és bárányairól írt bús és szép verset, addig Hurban a farkast emlegeti, aki megette harcuk gyümölcsét. „Igazán ördögi végzet – írja –, hosszú harcok után meggyőződni arról, hogy az ember rövid életének drága erőit feláldozta és eltékozolta annak az erősítésére, amit fel akart borítani és meg akart semmisíteni . . . Gyümölcsünket megette a farkas, amelyet mi akartunk megenni... Az embernek most csak költőnek kellene lennie, ha nem volna ostromállapot a földön és ha Passierscheint kapna az ideálok egébe! De így még verselni sem tud az ember. .. azokat tisztelik, akik velük (a magyarokkal) tartottak, azok vannak hivatalokban, akik a forradalmat csinálták és a szláv, aki vérét ontotta, a szerény szláv, ismét félreáll..”¹

Ez az ő csalódásuk, ez a rendkívül nagy politikai kudarc zavarta meg későbbi politikájukat is. Nem volt azonban elég lelki erejük kudarcuk okait belátni és ezt nemcsak nyíltan bevallani, de politikai tettekkel be is bizonyítani. Ezt az őszinteségi hiányt nehéz tehertétel gyanánt áthengerítették a későbbi évtizedekben kifejtett politikájukra is. Az 1848-49-i működésükről azt hirdették, hogy a tót nemzet összességéreK akarátát képviselte és mithikus mondákkal hamisították meg a történelmi leírásokat. E könyvben egybegyűjtött adatok két szempontból figyelemreméltóak, – egyrészt beigazolják, hogy a tót nemzet e két forradalmi év súlyos eseményeiben a magyar nemzettel együtt harcolt és szenvedett, tehát nem Hurban és Stúr császári zászlai alatt, – másrészt leépíti azon alaptalan hitet, hogy a nemzetiségi kérdésben a hibák összessége csakis a magyarság oldalán volna. A nemzetiségi

¹ U. o. – 276. 1. – Osúskynak Hurbanról írt munkájában felsorolja azokat a lehetőségeket, melyeket Stúr, Hurban, Hodza az 1848,-i nagy változás idején a tót nemzet érdekeinek hathatós védelmében láthattak. Négy utat láttak, és pedig: 1. A harcban részt nem venni, felkelést nem szervezni. 2. Önálló forradalmat és felkelést szervezni. 3. A magyarokkal tartani. 4. A bécsi kormánypolitikával tartani. – Az első utat nem követhették, mert az mindenfelől rossz vért szült volna, izolálni nem tudták magukat. A második eshetőségre nemzetük nem volt eléggé öntudatos. A harmadik szóba sem jöhetett. Ők csakis egy erős Ausztriában, mely a szlávtságot erősíti, láttak garanciát a jövőre nézve. A hagyományos tót loyaltás és mély királyhűségük, papi hivatásuk és a tapasztalatuk, hogy Bécs és az udvar magyarelles, vezették őket a negyedik lehetőség útjára. – Dr. S. St. Osúsky: Hurbanová filozófia. – 231. lap.

panaszok mindig arról beszélnek, hogy a magyarság hegemoniára tört, íme, e kötet adatai igazolják, hogy a bécsi gesamtmonarchia legkészségesebb szövetségesei a Stúr-Hurban-Kollárék voltak és hogy milyen súlyos orvtámadásokat intéztek az itt élő összes nemzetek szabadságjogaiért harcoló magyarság ellen, politikai tervezetek, előterjesztések, napidíjas agitáció és terjedelmes denunciálások alakjában. Ez az ő magatartásuk, a sok-sok embernek okozott szenvedés, még élenként éreztette hatását két egymást követő generációban, annál inkább, mert az ő viselt dolgaikat további szereplésükhez pódiumnak használták, ahelyett, hogy visszavonulva átengedték volna a helyet olyanoknak, akik célszerűbb, egészségesebb politikát csináltak volna.¹

¹ A mai tót történetírás természetesen az 1848-i tót felkelési mozgalmat igyekszik messze kiható eredményekkel igazolni. Így Osúsky többször idézett tanulmányában a tót felkelés hatását következőkben foglalja össze: „Igaz ugyan, hogy hercegséget, országgyűlést nem értek el, ám a magyarok megalázásával, a magyarosítás 40 esztendejét véve tekintetbe, ez mégis haladás volt. A forradalom nélkül nem lett volna a nemzetébresztő beszédek és kiáltványok részére lehetőség. A forradalom nélkül nem lett volna bécsi „Slovenské Noviny”, amelyet 1200 községnek küldtek és amely nemzetébresztő munkát végzett, nem lettek volna tót-német iskolák az ötvenes években, nem lett volna pátens, Kuzmány szuperintendenciája, a szeniorátusokban és kerületekben tót jegyzőkönyvek, tót anyakönyvek, amelyeket a forradalom után ismét tót nyelven kezdtek vezetni, nem lett volna a turócszentmártoni nemzetgyűlés, tót középiskolák, Matica, új nemzetőrség, nem lett volna a pátens után az 1867-i egyházi kiegyezés, amely fölállította a kardinális követeléseket: az unió megszüntetését, a tótok jogai egészen az egyetemes konventig, Bem lett volna nemzetiségi törvény, amely később, habár nem is léptetett életbe, alapul szolgált és melyre támaszkodtak a huszadik század kezdetétől a magyar országgyűlésen a nemzetiségi képviselők. A forradalom ugyan nem érte el a nemzet fölszabadítását, a politikai jogok biztosítását, azonban feltartóztatta a magyarosítást harminc évig. Hogy mit jelent ez, megértjük, ha tekintetbe vesszük, hogy amikor 1875 óta a magyarosítás ismét mozgásba került, 30 év alatt mekkora eredményeket ért el!” – I, m. 238. I.

TARTALOMMUTATÓ.

Előszó

I. Fejezet. – Az 1848. évi tót események előzményei.

A Metternich-korszak jellemzése. – Az 1847. országgyűlés. – Kossuth és Széchényi. – Stúr Lajos országgyűlési tevékenysége. – Az 1848. februári párizsi forradalom magyarországi hatása. – Batthyány Lajos gróf mérséklete. – A tót mozgalom készületlensége. – A márciusi átalakulás és a tótság. – A felsőmagyarországi nemesség és pórság hangulata. – Stúr és Rajasic. – Stúr bécsi működése. – A Slovenské Národnje Noviny. – Hodza Mihály és a lipótszentmiklósi március 28-i tót petíció. – Stúr bécsi kiáltványa a tótsághoz. – Stúr és a nemesség. – Agitáció a kormány ellen. – Rotarides és Kral esete. – A zsellér kérdés. – A felkelésre szító tót költészet. – A kormány katonaságot kér Felső-Magyarországra. – Zsidóellenes zavargások Felső-Magyarországon. – A bányavidék biztosítása. – Beniczky Lajos. – A felsőmagyarországi törvényhatóságok és városok üdvözlő iratai. – Stúr utazása Prágába. – A cseh események. – A szláv kongresszusi eszme. (Iratok: 1-18. sz.) 1–59

II. Fejezet. – A május 10-i tót népgyűlés.

Stúr politikája. – A bécsi megállapodások. – A magyar kormány álláspontja. – Daxner István működése Gömörben. – A lipótszentmiklósi május 10-i tót gyűlés. – A tót nemzet követelései. – Stúr és Hurban útja külföldre. – A tót nemzetőrség Stúr és Hurban ellen. – Hodza András működése. – Gerometta Jenő. – Magyarbarát tót lapok és költészet. – Hurban agitációja Nyitra megye északi-részében. – A katolikus papság magatartása. – Launer és Lanstják. – A nemesség helyzete. – A törvényhatóságok júniusi feliratai. (Iratok: 19-35. sz.) 60-114

III. Fejezet. – A prágai szláv kongresszus.

Szláv egység Ausztriában. – Stúr szláv kongresszusi eszméje. – Stúr és Jellasics. – Stúr Prágában. – Tárgyalásai a repealistákkal. – A Slovanská lipa. – Ausztroszlávizmus és pánszlávizmus. – A cseh pártok. – Palacky, Safarik, Havlicek. – A szláv kongresszus célja. – Előkészítése. – A meghívó felhívás. – A csehek és németek. – A frankfurti parlament ellen. – Palacky levele. – Havlicek politikája – A németiség, a magyarság, a dinasztia állásfoglalása. – A kongresszus programja. – Windischgraetz Prágában. – A kongresszus megnyitása és tárgyalásai. – A tótok ezereplése. – Harc az ausztroszlávizmus és a szlávofilizmus között. – Hurban, Hodza az integritás mellett. – A csehek és szerbek rábeszélései. – A szláv kongresszus manifesztuma. – A petíció. – A június 12-i prágai forradalom. – A tótok forradalmi szerepe. – Thuránszky Marcell és

vallomása. Magyar kormányintézkedések. – Stúr Zágrábban és Rohi-
 cson Obrenovics Mihálnál. – Hurban beszéde a Zágrábi országgyűlésen.
 – Utazása Karlócára, Pazuára, Belgrádba. – Az Obrenovics Mihály
 által adott szubvenció. – Stúr késlekedése. – A bécsi tót önkéntesek. –
 (Iratok: 36-40. sz.)115-187

IV. Fejezet. A „Slovenská Národná Rada” és az első betörési kísérlet.

Stúr és Hurban visszaérkezése Bécsbe. – A 900 fegyver. – Hurban az
 összmonarchia megmentéséről. – Egyezmény Jellasiccsal. – Toborzás. –
 Hodza falragaszai. – Az osztrák kormány magatartása. – Emisszáriusok
 kiküldetése. – Hadza könyve: Der Slowak. – Hodza nejének levelei. –
 A Národná Rada Slovenská megalakulása. – A szereplő személyek. –
 A Národná Rada bécsi ülése. – Stefanovic szemrehányásai. – Az invázió
 célja. – Kiáltványok. – Az expedíció elindulása. – A bécsi kormány
 irányító és segélyező keze. – Latour fegyverei és muníciója. – Stúr be-
 széde a magyar határon. – Az út Míaváig. – A Národná Rada műkö-
 dése és harca magyarországi területen. – A tót lázadók szétszórátása. –
 A vereségek. – Menekülés Morvaországba. – A vereség oka. – A nép
 hangulata. – A császári katonaság magatartása. – A felkelés vezetői
 Bécsben. – Az osztrák hatóság jelentései a menekülőkről. – Magyar intéz-
 kedések. – Sulek Vilmos és Holub Károly. – Ellentét Stúr és Hodza
 között. – A Národná Rada Prágában. – Viták a pénzkezelés miatt. –
 Az OHB. díjat tűz ki a három tót emigrációs vezér fejére. – A felső-
 magyarországi megyék védelmi szervezkedése egy új invázió esetére. –
 A kormánybiztosok. – Daxner és Bakuliny tót agitáció ja Gömörben. –
 (Iratok: 41-102. sz.) 188-297

V. Fejezet. – Új invázió előkészítése, Frischeisen különítménye.

A Národná Rada újabbi kiáltványa. – A vereség okának bevallása. –
 Prágai tanácskozások. – Egy új invázió előkészítése. – Frischeisen al-
 ezredes különítménye. – Simunics tábornok és Janecek. – Kossuth kiált-
 ványa a tót néphez. – Jeszenák János br. kormánybiztos. – Madocsányi
 Pál és Árva megye. – Beniczky Lajos és Zólyom, Hont, Bars és Túróc
 megyék. – Liptó megve. – Szepes megve. – Iránvi Dániel Sárosban. –
 A keleti megyék. – (Iratok: 113-116. sz.) 298-339

VI. Fejezet. – Stadion gróf levelei és Majláth gróf kísérletei.

A Schwarzenberg-kormány programja. – A december 2-i trónváltás.
 – Stadion gróf belügyminiszter és Majláth János gróf. – Magyarország
 felosztásának tervezete. – Hummelauer memorandumai. – Majláth elabo-
 ráltumai! – Schlick hadtestének betörése. – A sárpsi tót szabadcsapat.
 – Frischeisen betörése Hurbannal és Stúrral. – A budatini csata. –
 Janecek működése. – Götz tábornok a tót felkelés új szervezője. – Ma-
 gyar ellenintézkedések. – Götz hadosztályának benyomulása. – A nép-
 hangulat. – (Iratok: 137-154. sz.)340-378

VII. Fejezet. – Götz tb. hadmenete és a tót szabadcsapatok.

Götz tábornok hadoszlopának betörése. – A tót inszurrekció szervezése
 körüli működése. – Csalódása Hurban és Stúr ígéréteiben. – A tót fel-
 kelők Túróban. – Az árvái nép Hurban ellen. – Götz, Hurban és Stúr
 a bányavárosokban. – Liptó megyében. – A murányi vereség. – A hur-

banisták garázdálkodása. – Stúr négygyűlései. – R amber g tábornok és a tót szabadcsapatok. – Stúr és Hurban kassai szereplése. – Bloudek missziója. – Bloudek Eperjesen. – A magyar yédsereg. – Janecek szabadcsapata. – Kempen tábornok és a tót szabadcsapatok. – Janecek letartóztatása. – (Iratok: 155-183. sz.) 379-434

VIII. Fejezet. – A Schwarzenberg-kormány programja és Kremsier.

A Schwarzenberg-kormány alkotmánytervei. – A tót vezetők rövidlátása. – A tót torvek és a magyar konzervatívok. – A felosztási szándék. – Stadion tót bizalmi emberei. – Windischgrätz herceg a tót elkülönítés ellen. – Tót küldöttségek Olmützben. – A kremsierei alkotmányvita. – Palacky tervezetei. – A március 4-i oktroi. – A szlávság csalódása. – A konzervatív komité elaborátuma. – Tót memorandumok. – A tót emigránsok csoportjai. – Tót küldöttség Ferenc Józsefnél. – A tót petíció. – Ferenc József válasza. – Hánrich és Hlavac elaborátumai. – Osegovich Metellia tárgyalásai. – Előterjesztése a tót kérdéssel. – Egyesítési eszme Morvaországgal. – A tót tartomány és tartományfőnök kérdése. – Windischgrätz herceg és Apponyi György a tót tartomány alakításáról. – A tót bizalmi férfiak fizetése. – A bécsi tót hírlap alapítása. – (Iratok: 184-198. sz.) 435-482

IX. Fejezet. – Az orosz betörés hónapjai.

A Schwarzenberg-kormány csalódása a tótokban. – Zách beadványa. – A Národná Rada felirata a császári biztosok működése ellen. – Tót küldöttség Schwarzenbergnél. – Kollár bécsi egyetemi tanár. – Majláth János gróf fizetése. – Hlavac és Hánrich elhelyezése. – A többiek elhelyezkedése. – Kozacek kérvénye. – A minisztertanács a tót tartomány szervezése ellen dönt március 10-én. – A tót szabadcsapatok maradványai. – Lewartowsky báró újjászervezési terve. – Hurbanisták Rüdiger gróf osztrák tábornoknál. – I. Miklós cár kérdése Hurban mozgalmá ügyében. – Schwarzenberg kedvezőtlen ítélete a tót felkelésről. – Janecek vallomása Hurbanról. – Forgách Antal gróf császári főbiztos panaszai a tót szabadcsapatokról. – A Národná Rada Haynaunál. – Kérvényük. – Megbízásuk és propagandáért kiszabott fizetésük. – Villecz útja és jelentése. – Lengyel közvetítés a magyarság és a szlávság között. – Magyar-szláv megegyezés Párizsban. – Teleky, Pulszky, Rieger és Czartorisky herceg közötti megállapodás jegyzőkönyve. – A foederáció terve. – A július 28-i nemzetiségi törvény. – A magyarbarát cseh forradalom terve és Janecek szerepe. – A függetlenségi határozat és a felsőmagyarországi megyék. – A Priat el Lmlu agitációja. – A véstörvényszékek és a vagyonzárolások. – Tót emigránsok denunciaciói a bécsi katonai parancsnokságnál. – (Iratok: 199-242. sz.) 483-534

X. Fejezet. – Sáros, Szepes, Liptó, Árva, Túróc, Zólyom stb. megyék

eseményei.

Bloudek szabadcsapata Eperjesen. – Beniczky támadása Eperjes ellen. – Vogel hadtestének bevonulása Eperjesre. – Bloudek szabadcsapatjának hazavonulása. – Benedek tábornok ée a tót népfelkelés. – A sárosi helyzet. – A kormánybiztosok működése. – Az újoncozás a keleti megyékben. – Görgey Ármin különítménye felszabadítja a bányavárosokat. – Bloudek zaskalai veresége. – A várnai csata. – Túróc megye szelleme. – A pivilnmai huvbanista tábor. – Görgey Ármin Liptószentmiklóson és

Rózsahegyén. – A szepesi guerilla. – Vogel seregének útja és sarcolásai.
 – Görgey Ármin különítményének elhelyezkedése. – A tót szabadcsapatok
 maradványainak holléte. – Az oroszok árvái betörése. – A túrócszent-
 mártoni tótok árulása. – Sulczer Lajos és Langfeld Györgv kémek ki-
 végzése. – (Iratok: 243-258. sz.) 535-569

XI. Fejezet. – Haynau és a tótok. Leicartowsky báró pacifikáló menete,

Stúr, Hurban, Borik propagandaútja Haynau megbízásából. – A magyar
 guerilla. – A felsőmagyarországi hangulat osztrákellenes. – Lewartowsky
 báró tót szabadcsapatának felsőmagyarországi útja és pacifikáló műkö-
 dése. – A hurbanisták denunciálásai. – A tót szabadcsapatok felosztása.
 – Álláshajhászat. – Mellőzések. – Stúr, Hurban, Borik jelentései és
 denunciálásai. – Forgách Antal gróf ellenjelentései. – (Iratok: 259-
 285. szám.) 570-613

XII. Fejezet. – Felső-Magyarország megszervezése.

A Slovenské Noviny. – A tót „k. k. Redner”. – Bach a tót nyelv ellem.
 – A tót felkelők segélyei, kegydíjai, kineveztetései, kártalanításai. –
 Püspökök elleni denunciálásaik. – Az ág. ev. egyház autonómiája elleni
 aknám inkájuk. – Kollár és Kuzmány memorandumai. – Hánrich dolgo-
 zata Felső-Magyarország beosztásáról. – Kollár dolgozatai az összmonar-
 chiábu uő beosztásról és a tót koronatartományról. – Hlavác dolgozata
 a közigazgatás átszervezéséről. – Schurmann Gusztáv és Soltész Alajos.
 – Soltész dolgozatai. – Thun Leo gr. közoktatási miniszter és a felső-
 magyarországi iskolaügy. – Az ország kerületi felosztása. – A császári
 biztosok és működésük. – Forgách Antal gróf és a tót kérdés. – A Ná-
 rodná Rada tagjainak alkalmaztatás! kérdése. – A kompromittáltak és
 gyanúsak jegyzékei. – (Iratok: 286-302. sz.) 614-670

Tartalommutató

667-670